ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ, ΑΡ. 51

Ι. Μ. ΑΚΑΜΑΤΗΣ

ΠΗΛΙΝΕΣ ΜΗΤΡΕΣ ΑΓΓΕΙΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΛΛΑ

Συμβολή στη μελέτη της ελληνιστικής κεραμικής

ΑΘΗΝΑ 1993

Πηλινες Μητρες Αγγειων Απο Την Πελλα

Συμβολή στη μελέτη της ελληνιστικής κεραμικής

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Ευαγγελία Κυπραίου

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ: Ελένη Κώτσου
ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Ρούλα Γιαννουλάκη
ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Comteko Ltd

© ΤΑΜΕΙΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ
Οδός Πανεπιστημίου 57, Αθήνα 105 64

ISBN 960-214-128-X

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ, ΑΡ. 51

Ι. Μ. ΑΚΑΜΑΤΗΣ

ΠΗΛΙΝΕΣ ΜΗΤΡΕΣ ΑΓΓΕΙΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΛΛΑ

Συμβολή στη μελέτη της ελληνιστικής κεραμικής

ΑΘΗΝΑ 1993

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΩΝ

Στον Γιώργο Δεσπίνη
Στους J. και E. Dusenbery

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ Σελ. 15

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 19

Το ιστορικό της ανεύρεσης των μητρών 19
Η έρευνα 21
Η έρευνα στη Μακεδονία 25

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΜΗΤΡΩΝ ΤΗΣ ΠΕΛΛΑΣ 26

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ Ι: ΜΗΤΡΕΣ ΜΕ ΦΥΤΙΚΑ ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ 28

Ομάδα α: Μήτρες με λογχοειδή φύλλα 28
Ομάδα β: Μήτρες με φύλλα και ρόδακες 34
Ομάδα γ: Μήτρες με φύλλα και ελικοειδείς ποδίσκους με ρόδακα 35
Ομάδα δ: Μήτρες με φύλλα και ελικοειδείς ποδίσκους με ανθέμιο 36
Ομάδα ε: Μήτρες με φύλλα και ελικοειδείς βλαστούς με ρόδακα 37
Ομάδα ζ: Μήτρες με φύλλα και ελικοειδείς βλαστούς με ανθέμια 62
Ομάδα η: Μήτρες με φύλλα και στελέχη συστρεφόμενων βλαστών με έλικες 83
Ομάδα θ: Μήτρες με φύλλα, στελέχη συστρεφόμενων βλαστών και ελικοειδείς βλαστούς με βότρυ και αμπελόφυλλα 83
Ομάδα ι: Μήτρες με φύλλα, στελέχη συστρεφόμενων βλαστών και έλικες με ρόδακα 84
Ομάδα κ: Μήτρες με φύλλα, στελέχη συστρεφόμενων βλαστών και έλικες με ανθέμια 94
Ομάδα λ: Μήτρες με μακριά πέταλα 98
Ομάδα μ: Μήτρες με μακριά πέταλα και ζώνη με κληματίδα 114
Ομάδα ν: Μήτρες με μακριά πέταλα και ζώνη από γιρλάντες 114
Ομάδα ξ: Μήτρες με γιρλάντες και βουκράνια 116
Ομάδα ο: Μήτρες με φολιδωτή διακόσμηση 116
Ομάδα π: Θραύσματα και τμήματα μητρών αδιάγνωστα 118

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΙΙ: ΜΗΤΡΕΣ ΜΕ ΔΙΗΓΗΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ 120

Ομάδα Α: Ιλίου Πέρσις 120
Ομάδα Β: Ο μύθος του Πολύφημου 125
Ομάδα Γ: Η θυσία της Πολυξένης 126
Ομάδα Δ: Μύθος των Σισύφου και Αυτόλυκου 128
Ομάδα Ε: Μύθος Νιοβιδών 129
Ομάδα Ζ: Μνηστηροφονία 130
Ομάδα Η: Πολεμικές σκηνές 131
Ομάδα Θ: Αρματοδρομίες 132
Ομάδα Ι: Θεατρικές σκηνές 133
Ομάδα Κ: Μήτρες με Διονυσιακά θέματα 134

Ομάδα Λ: Ερωτικές σκηνές Σελ. 139
Ομάδα Μ: Αδιάγνωστα κομμάτια 140

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΗ 144

Ο ΠΗΛΟΣ 144
Υφή -Ξένα στοιχεία 144
Χρώμα 146

ΤΟ ΣΧΗΜΑ 147
Η βάση 148
Το σώμα 148
Το χείλος 148

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΜΗΤΡΩΝ 149

Η ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΤΗΣ ΜΗΤΡΑΣ 149
Χωρισμός διακοσμητικών ζωνών 149
Οδηγοί διακόσμησης 150
Διακόσμηση του εσωτερικού 151
Διακόσμηση με σφραγίδες 151
Οι σφραγίδες 152
Κατάλογος σφραγίδων 154
Διακόσμηση με ελεύθερο χέρι 155

ΤΟ ΕΠΙΧΡΙΣΜΑ 156

ΤΟ ΨΗΣΙΜΟ 157

Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΤΩΝ ΑΝΑΓΛΥΦΩΝ ΑΓΓΕΙΩΝ 158

ΥΠΟΛΕΙΜΜΑΤΑ ΠΗΛΩΝ ΣΤΙΣ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΜΕΝΕΣ ΜΗΤΡΕΣ 159

ΟΙ ΣΦΡΑΓΙΔΕΣ ΚΑΙ Η ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΩΝ ΚΟΣΜΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΟΡΦΩΝ 160

ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ 160
1. Φυτικά κοσμήματα 161
2. Κυμάτια και πλοχμοί 167

ΑΝΘΡΩΠΙΝΕΣ ΚΑΙ ΖΩΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ 167
1. Ανθρώπινες μορφές 167
2. Τα ζώα 167

ΤΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ 169

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΦΡΑΓΙΔΩΝ 170

ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ 170
1. Φυτικά κοσμήματα 170
1.1. Μετάλλιο 170
1.2. Κάλυκας 176

1.3. Το σώμα Σελ. 178

ΑΝΘΡΩΠΙΝΕΣ ΚΑΙ ΖΩΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ 190
1. Ανθρώπινες μορφές 190
2. Ζωικές μορφές 217

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ 221

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ 224

Ομάδα Α: Ιλίου Πέρσις 224
Ομάδα Β: Ο μύθος του Πολύφημου 243
Ομάδα Γ: Ο μύθος της Πολυξένης 247
Ομάδα Δ: Ο Μύθος των Αυτόλυκου-Σισύφου 255
Ομάδα Ε: Μύθος των Νιοβιδών 261
Ομάδα Ζ: Μνηστηροφονία 267
Ομάδα Η: Πολεμικές σκηνές 269
Ομάδα Θ: Αρματοδρομίες 272
Ομάδα Ι: Διονυσιακές σκηνές 282
Ομάδα Κ: Ερωτικές σκηνές 292
Ομάδα Λ: Αδιάγνωστα θραύσματα 299

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ 304
Νομίσματα 304
Ενσφράγιστες λαβές αμφορέων 307

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ 314

ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗΣ ΤΗΣ ΑΝΑΓΛΥΦΗΣ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗΣ ΚΕΡΑΜΙΚΗΣ 314

ΤΑ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ 318

ΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ 320
Τα νομίσματα 321
Οι ενσφράγιστες λαβές 322

ΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ 324

ΓΕΝΙΚΑ 324

ΟΙ ΤΕΧΝΙΤΕΣ 327
Τεχνίτης Α 328
Τεχνίτης Β 333
Τεχνίτης Γ 335
Τεχνίτης Δ 337

ΔΙΑΔΟΣΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΤΟΥ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΠΕΛΛΑΣ 339

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ 343

ΕΠΙΜΕΤΡΑ I-IV Σελ. 347

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΤΑ ΑΓΓΛΙΚΑ 362

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ 385

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ 386

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ 389

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΤΟΠΩΝ 394

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΜΟΥΣΕΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΩΝ 396

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΜΗΤΡΩΝ 398

ΠΙΝΑΚΕΣ 1- 319

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αντικείμενο έρευνας της εργασίας αυτής αποτέλεσε ένα εύρημα από πήλινες μήτρες για την κατασκευή ανάγλυφων αγγείων, που αποκαλύφθηκε κατά κύριο λόγο στο στρώμα καταστροφής δύο συνεχόμενων δωματίων του εμπορικού κέντρου της Πέλλας. Είναι μέχρι σήμερα μοναδικό σε αριθμό εύρημα. Οι συνθήκες ανεύρεσής του παρέχουν τη δυνατότητα για ουσιαστικότερες παρατηρήσεις στην τεχνική, τη μορφολογία και τη χρονολόγηση των μητρών. Έτσι, απομονώθηκε από τα υπόλοιπα ευρήματα του στρώματος καταστροφής και η πραγμάτευσή του επιχειρείται εδώ ανεξάρτητα.

Οι μήτρες για την κατασκευή πήλινων ανάγλυφων αγγείων της ελληνιστικής εποχής δεν έχουν γίνει μέχρι σήμερα αντικείμενο συστηματικής μελέτης στον ευρύτερο ελληνικό κόσμο. Αρκετές όμως ειδικές μονογραφίες πραγματεύονται το υλικό που κατασκευάστηκε με τη χρησιμοποίηση μητρών· σ' αυτές δημοσιεύονται τα ευρήματα από αρκετούς ανασκαφικούς χώρους.

Η επεξεργασία του υλικού από το εμπορικό κέντρο της Πέλλας γίνεται από μορφολογική, τεχνική, εικονογραφική και χρονολογική άποψη, ενώ παράλληλα καταβάλλεται προσπάθεια να ενταχθεί στο ιστορικό του πλαίσιο. Στην πορεία της μελέτης εξετάζονται και σχετίζονται με το εύρημα της Πέλλας θραύσματα και τμήματα ανάγλυφων αγγείων από τον ευρύτερο μακεδονικό χώρο. Θεμελιώνεται έτσι ένα εργαστηριακό κέντρο παραγωγής ανάγλυφων αγγείων στη μακεδονική πρωτεύουσα και γίνονται μερικές σκέψεις για περιφερειακά κέντρα παραγωγής, που επηρεάζονται από το κέντρο.

Η εργασία αρθρώνεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος γίνεται η αναλυτική παρουσίαση του υλικού. Σ' αυτό προτάσσεται μια Εισαγωγή, στην οποία αναφέρεται το ιστορικό της ανεύρεσης των μητρών, επισημαίνεται το στάδιο στο οποίο βρίσκεται η έρευνα του σχετικού υλικού στον ευρύτερο ελληνικό χώρο γενικά και στη Μακεδονία ειδικότερα. Στο δεύτερο μέρος εξετάζονται τόσο από μορφολογική όσο και από τεχνική άποψη οι μήτρες. Στη συνέχεια απομονώνονται οι σφραγίδες με τις οποίες διακοσμήθηκαν οι μήτρες του εργαστηρίου από τα αποτυπώματά τους, τα σφραγίσματα του διακόσμου των μητρών. Έτσι, με βάση τις «σφραγίδες» αυτές γίνεται δυνατή η αναγνώριση και χρονολόγηση θραυσμάτων και τμημάτων αγγείων από διαφορετικούς χώρους, που κατασκευάστηκαν στο εργαστήριο της Πέλλας. Στο κεφάλαιο που ακολουθεί συζητιούνται εικονογραφικά και ερμηνευτικά ζητήματα των μητρών με διηγηματικές παραστάσεις και δίνεται ιδιαίτερη έμφαση σε θέματα ερμηνείας. Στο τέταρτο κεφάλαιο αναπτύσσεται η χρονολόγηση του ευρήματος σε στενά χρονικά πλαίσια με τη χρησιμοποίηση ενσφράγιστων λαβών αμφορέων από την Κνίδο και τη Ρόδο, καθώς και ρωμαϊκών κυρίως νομισμάτων του στρώματος καταστροφής και των απορριμμάτων των εργαστηρίων. Στο επόμενο κεφάλαιο εξετάζονται τα χαρακτηριστικά του εργαστηρίου και απομονώνονται οι τεχνίτες που κατασκεύασαν και διακόσμησαν τις μήτρες. Τέλος, το κεφάλαιο κλείνει με μια πρώτη εκτίμηση για τη διάδοση των προϊόντων του εργαστηρίου της Πέλλας, για να ακολουθήσει μια παράθεση γενικών παρατηρήσεων και συμπερασμάτων.

Η ολοκλήρωση της εργασίας αυτής έγινε δυνατή με την πολύτιμη συμπαράσταση και πολύμορφη βοήθεια πάρα πολλών, στους οποίους και από τη θέση αυτή αισθάνομαι την υποχρέωση να απευθύνω τις ευχαριστίες μου.

Στην Έφορο Αρχαιοτήτων κ. Μαρία Σιγανίδου, που μου εμπιστεύτηκε τη διενέργεια της ανασκαφής της Αγοράς από την έναρξή της, το 1980, μου παραχώρησε τη δημοσίευση του υλικού, αλλά και μου συμπαραστάθηκε ποικιλότροπα, οφείλω θερμές ευχαριστίες.

Το βιβλίο αυτό ενεκρίθη ως διδακτορική διατριβή από τη Φιλοσοφική Σχολή του ΑΠΘ και κυκλοφόρησε σε περιορισμένο αριθμό αντιτύπων ως παράρτημα της επιστημονικής επετηρίδας

της Φιλοσοφικής Σχολής. Το θέμα της εργασίας μου προτάθηκε από τον καθηγητή κ. Γ. Δεσπίνη, που παρακολούθησε την πορεία της σ' όλα τα στάδια, διάβασε το τελικό κείμενο και έκανε ουσιαστικές παρατηρήσεις. Αισθάνομαι λοιπόν την ανάγκη να του εκφράσω τη βαθιά μου ευγνωμοσύνη.

Η εργασία αυτή πολλά οφείλει στην τριμελή επιτροπή από τον αναπλ. καθ. κ. Μ. Τιβέριο, επιβλ. καθ., την επικ. καθ. κ. Σ. Δρούγου και το λέκτορα κ. Μ. Βουτυρά, μέλη, που με αδιάπτωτο ενδιαφέρον παρακολούθησαν την πορεία της διατριβής, κυρίως μετά την αποχώρηση του καθ. κ. Γ. Δεσπίνη, διάβασαν το κείμενο και πρόσφεραν ουσιαστική και πολύτιμη βοήθεια· τους ευχαριστώ θερμά. Τον καθ. κ. Δ. Παντερμαλή και τη λέκτορα κ. Σ. Πινγιάτογλου, μέλη της πενταμελούς εξεταστικής επιτροπής, ευχαριστώ για διάφορες υποδείξεις και σημαντικές παρατηρήσεις. Τέλος, ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στους καθηγητές μου κ. Μ. Ανδρόνικο (†1992) και Γ. Μπακαλάκη (†1992), που η διδασκαλία τους κατά τις πανεπιστημιακές μου σπουδές στάθηκε πολύτιμο εφόδιο στην ενασχόλησή μου με την αρχαία Ελλάδα.

Η εργασία αυτή δε θα μπορούσε να ολοκληρωθεί χωρίς τη γενναιοφροσύνη πολλών αρχαιολόγων, που μου έδωσαν την άδεια να εξετάσω και να αναφέρω αδημοσίευτο υλικό. Προς την κατεύθυνση αυτή οφείλω θερμότατες ευχαριστίες στην κ. Στέλλα Δρούγου για το υλικό της Πέλλας, τις κ. Π. Αδάμ-Βελένη, Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδου, τον κ. Φ. Πέτσα, τις κ. Αικ. Τσακάλου-Τζαναβάρη, Β. Αλλαμανή-Σουρή και τον κ. Π. Φάκλαρη, για το υλικό από τις Πέτρες Φλωρίνης, περιοχή Κοζάνης, Βέροια και ακρόπολη Βεργίνας. Για εξυπηρετήσεις και ποικιλότροπη βοήθεια στα Μουσεία Πέλλας και Έδεσσας ευχαριστώ την κ. Λ. Γουναροπούλου, την κ. Αν. Χρυσοστόμου και τον κ. Π. Χρυσοστόμου. Η βοήθεια της κ. Αικ. Δεσποίνη στο Μουσείο Θεσσαλονίκης ήταν σημαντική· την ευχαριστώ θερμά.

Για πολύτιμη βοήθεια σε επιμέρους ζητήματα ευχαριστώ θερμά τις κ. V. Grace, Μ. Σαββατιανού-Πετροπουλάκου, τον κ. Γ. Τουράτσογλου, καθώς και τους κ. Μ. Βογιατζή, Ε. Γισύρη, E. Dusenbery, E. Harrison, Μ. Κοπιδάκη, Α. Ρώσση-Κακουλίδη, J.R. McCredie, Ν. Μπουκίδη, S. Rotroff, Γ. Στεφανή, Θ. Στεφανίδου-Τιβερίου, Κ. Τσάκο, Ch. Williams, Κ. Χατζηευσταθίου, Δ. Χρηστίδη και Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη.

Την κ. Α. Φάκλαρη και τους κ. Γ. Κιαγιά και Σ. Σώρα που φιλοτέχνησαν τα σχέδια που δημοσιεύονται ευχαριστώ θερμά. Στον κ. Γ. Κιαγιά οφείλονται και αρκετές σημαντικές παρατηρήσεις. Για τη φωτογράφηση μεγάλου μέρους του υλικού ευχαριστώ θερμά τον κ. Μ. Στεφανίδη, όπως και τον κ. Χρ. Γιαβανίδη για την εκτύπωση φωτογραφιών. Πάρα πολλές ευχαριστίες οφείλω στη δακτυλογράφο Α. Ρούσσου που μόχθησε για την καλύτερη εμφάνιση του κειμένου.

Για τη φροντίδα της συντήρησης του υλικού ευχαριστίες οφείλονται στους αρχιτεχνίτες της ΙΖ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων κ. Τ. Μοδίτση και Θ. Μπογοΐτση, αλλά και το λοιπό τεχνικό και φυλακτικό προσωπικό.

Ακόμα, θέλω να ευχαριστήσω το Διοικητικό Συμβούλιο του ΤΑΠ που συμπεριέλαβε στις εκδόσεις του τη μελέτη μου, καθώς και τη διευθύντρια κ. Ε. Κυπραίου και το προσωπικό της Διεύθυνσης Δημοσιευμάτων για τη μέριμνα της εκτύπωσής του· ειδικότερα την κ. Ε. Κώτσου που ανέλαβε τις τυπογραφικές διορθώσεις και την κ. Α. Γιαννουλάκη που είχε την καλλιτεχνική επιμέλεια, θερμά ευχαριστώ.

Τέλος, η εργασία αυτή οφείλει πάρα πολλά στην αδιάκοπη βοήθεια και συνεχή συμπαράσταση, επιστημονική και ηθική, της κ. Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, την οποία και ευχαριστώ.

Θεσσαλονίκη 1985

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Εκτός από τις καθιερωμένες βραχυγραφίες κυρίως της Archäologische Bibliographie του JdI, αλλά και του AJA 82 (1978), χρησιμοποιούνται και οι ακόλουθες:

Bechter, Hist. Pers.	Fr. Bechtel, Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit, Halle 1917.
Bieber, Theater	M. Bieber, The History of the Greek and Roman Theater, 2η έκδοση, Princeton, N.J. 1961.
Bouzek, Kyme I.	J. Bouzek (εκδ.), Anatolian Collection of Charles University, Kyme IPraha 1974.
Brommer, Denkmälerlisten III (1976)	Fr. Brommer (σε συνεργασία με τη D. Kemp-Lindemann), Denkmälerlisten zur griechischen Heldensage, III, Übrige Helden, Marburg 1976.
Brommer, Vasenlisten	Fr. Brommer, Vasenlisten zur griechischen Heldensage, 3η έκδοση, Marburg 1973.
Daremberg και Saglio, Dictionnaire	Ch. Daremberg, Edm. Saglio και Edm. Pottier, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, Paris 1877-1919.
Délos XXVII	V. Grace και M. Savvatianou-Petropoulakou, Les timbres amphoriques grecs, Exploration archéologique de Délos XXVII, L'îlot de la Maison de Comédiens, Ph. Bruneau (εκδ.), Paris 1970, 277-382.
Délos XXXI	A. Laumonier, La céramique hellénistique à reliefs. 1. Ateliers "Ioniens": Exploration archéologique de Délos XXXI, Paris 1977.
Edwards, Corinth VII/3	G.R. Edwards, Corinthian Hellenistic Pottery, Corinth. Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens, VII, iii, Princeton 1975.
Edwards, Pnyx II	G.R. Edwards, "Hellenistic Pottery", Small Objects from the Pnyx: II, X Suppl. Hesperia 1956, 79-121.
FGH	Carolus Müller, Fragmenta Historicorum Graecorum. I-V, Paris 1841-1938.
FGrHist	F. Jacoby, Fragmente der griechischen Historiker, 3 μέρη σε 15 τόμους (μέρος 1, έκδ. 2), Berlin-Leiden, 1923-58.
Furtwängler - Reichhold, Griechische Vasenmalerei II	A. Furtwängler, K. Reichhold, κ.ά., Griechische Vasenmalerei, München 1904-1932.
Grace, Pnyx II	V.R. Grace, Stamped Wine Jar Fragments, Small Objects from the Pnyx: II, Hesperia Suppl. X, 1956, 113-189.
Greifenhagen, Beiträge	A. Greifenhagen, Beiträge zur antiken Reliefkeramik, 21. Ergh. JdI 1963.
Gropengiesser, Tainia	H.A. Cahn και E. Simon (εκδ.), Ταινία, Festschrift für Roland Hampe, Mainz a. Rh. 1980.
Hausmann, Reliefbecher	U. Hausmann, Hellenistische Reliefbecher aus attischen und böotischen Werkstätten, Stuttgart 1959.
Kleine Pauly	K. Ziegler και W. Sontheimer (εκδ.), Der Kleine Pauly. Lexicon der

	Antike. Auf der Grundlage von Pauly's Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrter, 1-5, Stuttgart - München 1964-1975.
Kleiner, Wandlungen	G. Kleiner, Zwei Formschüsseln für megarische Becher, Wandlungen. Studien zur antiken und neueren Kunst. Ernst Homann-Wedeking gewidmet, München 1975, 217-219.
Labraunda II/1	P. Hollström, Pottery of Classical and Later Date, Terracottas, Lamps and Glass, Labraunda, Swedish Excavations and Researches, II, 1, Lund 1965.
LIMC I-II	Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae. Zürich και München, I, 1981· II, 1984.
Lippold, Handbuch	G. Lippold, Die griechische Plastik. Handbuch der Archäologie III, 1, München 1950.
LSJ	H.G. Liddell, R. Scott και H. Stuart Jones, A Greek-English Lexicon, 9η έκδοση, Oxford 1940, with a Supplement 1968.
Metzger, Eretria II	I.R. Metzger, Die hellenistische Keramik in Eretria. Ausgrabungen und Forschungen, Eretria II, Bern 1969.
Metzger, Recherches	H. Metzger, Recherches sur l'imagerie athénienne, Paris 1965.
Nauck, TGF	Augustus Nauck (recensuit), Tragicorum Graecorum fragmenta, 2η έκδοση, Lipsiae 1889 (1964).
Nea Paphos I	Zofia Sztetyłło, Stemple ceramiczne (1965-1973), Warszawa 1976.
Pape - Benseler	G.E. Benseler, W. Pape's Wörterbuch der griechischen Eigennamen, 3η έκδοση, Brawnschweig 1863.
Para	J.D. Beazley, Paralipomena. Additions to ABV and to ARV^2, Oxford 1971.
Radt, TrGF IV	St. Radt (εκδ.), Tragicorum Graecorum fragmenta, IV (Sophocles), Göttingen 1977.
Robert, Homerische Becher	C. Robert, Homerische Becher, 50 BWPr. 1890.
Roscher	W.H. Roscher, Ausführliches Lexicon der griechischen und römischen Mythologie, I-VII, Leipzig 1884-1937.
Rotroff, Agora XXII	S. Rotroff, Hellenistic Pottery. Athenian and Imported Moldmade Bowls, The Athenian Agora XXII, Princeton 1982.
Salamis III	Y. Calvet, Les timbres amphoriques (1965-1970), Salamine de Chypre, III, Paris 1972.
Siebert, Recherches	G. Siebert, Recherches sur les ateliers de bols à reliefs du Péloponnèse à l'époque hellénistique, BEFAR 233, Paris 1978.
Sinn, Becher	U. Sinn, Die homerischen Becher. Hellenistische Reliefkeramik aus Makedonien, 7 Beih., AM 1979.
Snell, TrGF	B. Snell (εκδ.), Tragicorum Graecorum fragmenta. Didascaliae tragicae, catalogi tragicorum et tragoediarum testimonia et fragmenta tragicorum minorum, 1, Göttingen 1971.
SNG	Sylloge Nummorum Graecorum.
Σουίδας	Immanuel Bekker (εκδ.), Suidae Lexicon, Berolini 1854.
Στήλη	Στήλη. Τόμος εις μνήμην Νικολάου Κοντολέοντος, Αθήνα 1980.

Trendall, LCS	A.D. Trendall, The Red-Figured Vases of Lucania, Campania and Sicily, Oxford 1967.
Trendall, LCS, 1st Suppl., 1970	A.D. Trendall, The Red-Figured Vases of Lucania, Campania and Sicily, Suppl. 1, BICS, Suppl. 26, 1970.
Webster, GTP	T.B.L. Webster, Greek Theatre Production, 2η έκδοση, London 1970.
Webster, MTS	T.B.L. Webster, Monuments Illustrating Tragedy and Satyr Play, 2η έκδοση, University of London. Institute of Classical Studies, Bulletin Suppl. 20, 1967.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΑΝΕΥΡΕΣΗΣ ΤΩΝ ΜΗΤΡΩΝ (Π ί ν. 1-2, 30-32)

Οι πήλινες μήτρες για την κατασκευή αγγείων με ανάγλυφα φυτικά και διηγηματικά θέματα από την Πέλλα, που παρουσιάζονται εδώ σε πρώτη δημοσίευση, βρέθηκαν κατά τις ανασκαφικές περιόδους των ετών 1980 και 1981. Τα περισσότερα από τα αγγεία αυτά, που αποτελούν, από όσο γνωρίζω, μοναδικό σε αριθμό εύρημα, αποκαλύφθηκαν σε δύο συνεχόμενα δωμάτια (δωμ. Α και δωμ. 1) του νότιου μέρους της ανατολικής στοάς της Αγοράς της Πέλλας[1] (Π ί ν. 1-2), όπου αρχικά είχαν αποθηκευτεί. Λίγα κομμάτια βρέθηκαν σε ένα άλλο δωμάτιο (δωμ. Ζ), μερικά θραύσματα σε αποθέτη έξω από το στυλοβάτη της στοάς, μπροστά από τα δυο δωμάτια Α και 1, και λίγα θραύσματα στα επιφανειακά στρώματα στη γύρω περιοχή.

1 Για τις πρόσφατες έρευνες στη θέση της Αγοράς βλ. Έργον 1981, 20-21· Έργον 1982, 20-21, εικ. 30-31· Έργον 1983, 36· Μ. Σιγανίδου, ΠΑΕ 1981, 44-45, εικ. 2, πίν. 56-57 και ΠΑΕ 1982, 57-61, πίν. 40-46· ακόμη, G. Touchais, BCH 105 (1981), 825· BCH 106 (1982), 575, εικ. 77· BCH 107 (1983), 795, εικ. 95· BCH 108 (1984), 798· N. Winter, AJA 86 (1982), 548· AJA 88 (1984), 56· H.W. Catling, ArchRep 1980-81, 29· ArchRep 1981-82, 36· ArchRep 1982-83, 39-40· ArchRep 1983-84, 43-44, εικ. 75-76. Ο εντοπισμός της Αγοράς της Πέλλας έγινε το 1980 με την ευκαιρία διάνοιξης μιας στενής τάφρου, πλ. 1,30 μ. περίπου, για την τοποθέτηση αποχετευτικού αγωγού κατά μήκος του δημόσιου δρόμου που συνδέει το χωριό Πέλλα με την εθνική οδό Θεσσαλονίκης-Γιαννιτσών. Τότε, αμέσως έξω από τον περιφραγμένο αρχαιολογικό χώρο, εντοπίστηκε σειρά από διπλά δωμάτια, το ένα πίσω από το άλλο. Η ανασκαφή διευρύνθηκε κατά 2,50 μ. μεταξύ του αγωγού και του κράσπεδου του δρόμου. Σε μερικά σημεία επεκτάθηκε εν μέρει και κάτω από το οδόστρωμα. Οι σωστικές ανασκαφές του 1980 συνεχίστηκαν τα επόμενα έτη με συστηματική έρευνα που επεκτάθηκε σε έκταση 65 στρεμμάτων περίπου. Η έρευνα στην περιοχή αυτή συνεχίζεται. Μέχρι τώρα έχουν γίνει αρκετές δοκιμαστικές τομές, που απέδειξαν πως το χώρο αμέσως προς Β. των παλιότερων ανασκαφών καταλαμβάνει η αρχαία Αγορά της πόλης των ελληνιστικών χρόνων. Η Αγορά αποτελείται από ενιαίο συγκρότημα δωρικών στοών, που αναπτύσσονται στις τέσσερις πλευρές ενός μεγάλου κεντρικού ορθογώνιου χώρου, που στην εξωτερική παρειά του στυλοβάτη των στοών έχει διαστάσεις 200,15 μ. από Α. προς Δ. και 181,70 μ. από Ν. προς Β. Οι στοές έχουν στο βάθος σειρές από δύο δωμάτια, που ανοίγουν προς τη στοά. Μία τουλάχιστον τρίτη σειρά από δωμάτια, πίσω από τα προηγούμενα, είναι τοποθετημένη σε διαφορετικό επίπεδο, ανάλογα με τη διαμόρφωση του εδάφους της πλευράς στην οποία βρίσκεται, και ανοίγει στους δρόμους και στις λεωφόρους, που περιβάλλουν το συγκρότημα της Αγοράς, το οποίο καταλαμβάνει το πλάτος πέντε οικοδομικών τετραγώνων και το μήκος δύο τετραγώνων. Η πρόσβαση στην κεντρική πλατεία επιτυγχανόνταν με μεγάλη λεωφόρο, πλ. 15 μ., που διέσχιζε το συγκρότημα από Α. προς Δ. και μία τουλάχιστον οδό, που το διέσχιζε από Ν. προς Β. Οι χώροι του νότιου μέρους της ανατολικής στοάς, που ερευνήθηκε συστηματικά, τα δωμάτια της νότιας και οι χώροι του νότιου μέρους της δυτικής στοάς, που ερευνήθηκαν με δοκιμαστικές τομές, δείχνουν πως χρησιμοποιήθηκαν ως καταστήματα και εργαστήρια της Αγοράς. Με αυτά πρέπει να σχετιστεί και ο μικρός κυκλικός κλίβανος, που ανακαλύφτηκε το 1962 στον τομέα Ι, τετράγωνο 2 (ΑΔ 18 (1963): Χρονικά, 200, Σχέδ. 1-2)· το στρώμα τέφρας με μήτρες ειδωλίων, ειδώλια, αγγεία, άμορφα κομμάτια σκουριάς σιδήρου και ορειχάλκου, που βρέθηκαν εδώ, πρέπει να σχετιστεί με τους χώρους απορριμμάτων της νότιας στοάς. Ακόμη, με τα εργαστήρια της ανατολικής στοάς σχετίζονται κατά πάσα πιθανότητα δύο κυκλικοί κλίβανοι που βρέθηκαν στα ανατολικά της, καθώς και μικρός κυκλικός κλίβανος, που αποκαλύφτηκε το 1982 στη ΒΑ. γωνία του νότιου μέρους της ίδιας στοάς, γεμάτος με ειδώλια· άλλα υπολείμματα κλιβάνων εντοπίστηκαν στα ανατολικά της στοάς αυτής.

Κατά την ανασκαφική περίοδο του 1980 ερευνήθηκαν σε μια στενή ζώνη, πλ. 2,50 μ., κατά μήκος του δημόσιου δρόμου προς το χωριό Πέλλα, αποσπασματικά, οι χώροι Α ως Ζ[2]. Στους χώρους Α, Γ και Ζ αποκαλύφτηκε μεγάλος αριθμός αγγείων, που είχε τακτοποιηθεί σε σειρές πάνω στα χωμάτινα δάπεδά τους. Τα αγγεία που βρέθηκαν στα δωμάτια αυτά ήταν κοινά: μακεδονικοί αμφορείς, οινοχόες, λάγυνοι, χυτροειδή αγγεία, πινάκια, λυχνάρια, τριπτήρες (mortars), σκύφοι καμωμένοι σε μήτρες με ανάγλυφα μοτίβα και ένας ακέραιος αμφορέας με σκηνές από την Ιλίου Πέρσι[3]. Με την επέκταση της έρευνας στον ίδιο χώρο αποκαλύφτηκε ένας μεγάλος αριθμός κομματιασμένων μητρών για τη μαζική αναπαραγωγή ανάγλυφων αγγείων, κυρίως σκύφων. Οι μήτρες αυτές είχαν τοποθετηθεί κατά μήκος του βόρειου μισού του ανατολικού τοίχου, πιθανώς πάνω σε ξύλινα ράφια, από όπου έπεσαν δίπλα στη δυτική παρειά του. Ο μεγαλύτερος αριθμός θρυμματίστηκε κατά τη διαρπαγή του θεμελίου του ανατολικού τοίχου του δωματίου. Τα λιγοστά αγγεία που σώθηκαν προστατεύτηκαν από δύο μεγάλες λιθοπλίνθους, που λόγω του μεγέθους τους εμπόδισαν τη διαρπαγή τους. Ένας πολύ μεγάλος αριθμός από θραύσματα μητρών βρέθηκε μέσα στο αυλάκι διαρπαγής του τοίχου αυτού και μερικά κομμάτια στα επιφανειακά στρώματα γύρω από το δωμάτιο. Οι δυσκολίες της ανασκαφής στο χώρο αυτό υπήρξαν μεγάλες, γιατί η έρευνα για την περισυλλογή του κατεστραμμένου υλικού επεκτάθηκε εν μέρει και κάτω από το οδόστρωμα του δρόμου, που για το λόγο αυτό ένα μέρος του υποστυλώθηκε. Από το δωμάτιο Α μετά τη συγκόλλησή τους αποκαταστάθηκαν 138 μήτρες και 22 θραύσματα με φυτικά μοτίβα. Από αυτές μόνο δύο μεγάλες μήτρες φέρουν ζώνη με την απεικόνιση του μύθου των Νιοβιδών.

Μία μήτρα, εφτά τμήματα μητρών και ορισμένα θραύσματα βρέθηκαν στο αυλάκι διαρπαγής του βόρειου μέρους του ανατολικού τοίχου του δωματίου Ζ και στο χωμάτινο δάπεδο κοντά σ' αυτόν[4].

Το 1981 ερευνήθηκε το δωμάτιο 1, στα δυτικά του δωματίου Α. Στο χώρο αυτό ανάμεσα σε πολλά άλλα αγγεία, που ήταν τακτοποιημένα στο χωμάτινο δάπεδο του δωματίου, βρέθηκε ένας σημαντικός αριθμός μητρών και θραυσμάτων. Είχαν πέσει σε μικρή απόσταση από το μεσαίο τμήμα του βόρειου τοίχου, προφανώς από ράφια του τοίχου αυτού. Μερικές μήτρες διασώθηκαν ακέραιες και βρέθηκαν σε σειρές πάνω στο δάπεδο. Ένας αριθμός από μεγάλες μήτρες με μυθολογικές παραστάσεις είχε τοποθετηθεί στο δάπεδο, στο βόρειο μέρος του δυτικού τοίχου του δωματίου, που άνοιγε προς τη στοά. Ο τοίχος αυτός είχε ολοσχερώς διαρπαγεί. Κατά τη λιθολόγηση καταστράφηκαν και τα αγγεία αυτά. Μερικά τμήματά τους ανακαλύφθηκαν πάνω από τα κεραμίδια του στρώματος καταστροφής και τα ωμά πλιθάρια της στοάς, αμέσως δυτικά του δωματίου 1. Την ίδια τύχη είχε και ένας μεγάλος αριθμός από σκύφους με ανάγλυφο διάκοσμο, που βρέθηκαν θρυμματισμένοι στο αυλάκι διαρπαγής του δυτικού θεμελίου και στο χώρο αμέσως δυτικά του δωματίου. Μερικοί από τους σκύφους αυτούς έχουν γίνει με τη χρησιμοποίηση των μητρών, που δημοσιεύονται εδώ. Από το δωμάτιο 1 συμπληρώθηκαν 94 μήτρες και 33 θραύσματα με φυτικά μοτίβα. Επίσης αποκαταστάθηκαν 17 μήτρες και 9 θραύ-

2 Οι χώροι που εντοπίστηκαν κατά τις σωστικές ανασκαφές του 1980 διακρίνονται με γράμματα από το ελληνικό αλφάβητο (Α-Ζ)· τα δωμάτια που αποκαλύφτηκαν κατά τις επόμενες ανασκαφικές περιόδους στην ανατολική στοά φέρουν συνεχόμενους αραβικούς αριθμούς.

3 Ύψ. 27 εκ.

4 Μερικά από τα θραύσματα που βρέθηκαν εδώ πιθανώς προέρχονται από το δωμάτιο Α, απ' όπου ίσως μετακινήθηκαν από τους λιθοσυλητές.

σματα με διηγηματικές παραστάσεις.

Λίγα θραύσματα και τμήματα μητρών, συνολικά 7, βρέθηκαν σε αποθέτη απορριμμάτων αμέσως έξω από το ρείθρο του στυλοβάτη της ανατολικής στοάς και προφανώς προέρχονται από τα ίδια δωμάτια[5].

Ο καθαρισμός, η επίπονη και μακροχρόνια εργασία αποκατάστασης των αγγείων έγιναν στο εργαστήριο κεραμικής του Μουσείου της Πέλλας. Η βοήθεια του αρχιτεχνίτη του εργαστηρίου Α. Μοδίτση, της συζύγου του Ε. Κουτεντάκη και όλου του προσωπικού του εργαστηρίου, υπήρξε πολύτιμη. Σημαντική ήταν και η προσφορά του αρχιτεχνίτη Θ. Μπογοΐτση, που με τη βοήθεια του προσωπικού του εργαστηρίου στην Έδεσσα επιμελήθηκε τη συμπλήρωση μερικών αγγείων και την κατασκευή πήλινων εκμαγείων από τις μήτρες με διηγηματικές παραστάσεις. Η ολοκλήρωση όμως του έργου της αποκατάστασης των 250 αγγείων από τα 2.500 περίπου θραύσματα, που ολοκληρώθηκε μόλις το 1983, θα ήταν αδύνατη χωρίς τη γενναιόφρονη παραχώρηση από την προϊσταμένη της ΙΖ΄ Εφορείας Αρχαιοτήτων, Έφορο κ. Μ. Σιγανίδου, μεγάλου χώρου, σε βάρος άλλων επειγουσών εργασιών, όπου μπόρεσα να ταξινομήσω τα θραύσματα και να ολοκληρώσω την εργασία της αποκατάστασης των αγγείων.

Η ΕΡΕΥΝΑ

Τα αγγεία με ανάγλυφο διάκοσμο από φυτικά μοτίβα και διηγηματικές παραστάσεις αποτελούν μια από τις χαρακτηριστικές κατηγορίες της ελληνιστικής κεραμικής[6]. Η κατασκευή τους επιτυγχανόταν με τη χρησιμοποίηση πήλινων μητρών, που στην εσωτερική τους επιφάνεια έφεραν το διάκοσμο των αγγείων στην αρνητική του μορφή. Οι μήτρες ήταν αγγεία με ημισφαιρικό ή κωδωνόσχημο σώμα και είχαν δακτυλιόσχημη ή δισκόμορφη βάση και διαμορφωμένο χείλος. Τα αγγεία που κατασκευάζονταν με τη χρησιμοποίηση των μητρών ήταν συνήθως ημισφαιρικοί άωτοι σκύφοι, που βρίσκονται σε ολόκληρη τη μεσογειακή λεκάνη[7].

Η ονομασία που συχνότατα χρησιμοποιείται από τη διεθνή βιβλιογραφία για τα παραπάνω αγγεία είναι «μεγαρικοί σκύφοι». Ο όρος οφείλεται σε λανθασμένες πληροφορίες του Ο.

5 Ο χώρος κατά μήκος του ρείθρου του Ν μέρους της ανατολικής στοάς χρησιμοποιήθηκε για την απόρριψη των άχρηστων αντικειμένων από τα καταστήματά της. Στα ευρήματα περιλαμβάνονται πάρα πολλά θραύσματα σκύφων με ανάγλυφο διάκοσμο, κομμάτια ειδωλίων και λίγα θραύσματα μητρών για την κατασκευή αγγείων με ανάγλυφα κοσμήματα, καθώς και μια πήλινη σφραγίδα με μορφή πολεμιστή. Τα θραύσματα των μητρών, των ανάγλυφων σκύφων και η σφραγίδα βρέθηκαν στο χώρο έξω από τα δωμάτια 1 και Α.

6 Οι γνώσεις μας για την ελληνιστική κεραμική, αν και έχουν σημαντικά αυξηθεί τις τελευταίες δεκαετίες, εν τούτοις εξακολουθούν να είναι ιδιαίτερα περιορισμένες σε σχέση με την αρχαϊκή και κλασική κεραμική. Ο μακρόχρονος αυτός παραγκωνισμός θεωρήθηκε απόλυτα δικαιολογημένος από τον R.M. Cook, Greek Painted Pottery, 1966, 203 και από άλλους μελετητές, που αντιμετώπισαν τα δημιουργήματα της ελληνικής κεραμικής από τη σκοπιά της ιστορίας της τέχνης. Την πορεία της έρευνας σχετικά με την ελληνική κεραμική και την προβληματική των αττικών αγγείων ειδικότερα συνοψίζει ο Μ. Τιβέριος, Προβλήματα της μελανόμορφης αττικής κεραμικής, 1981, 11-12. Μια διεξοδική και χρήσιμη περίληψη της έρευνας για την ελληνιστική κεραμική παρουσιάζει ο J. Schäfer, Hellenistische Keramik aus Pergamon, Pergamenische Forschungen 2, 1968, 4-8.

7 Σπανιότερα κατασκευάζονταν αμφορείς και βαθιοί σκύφοι με βάση και ακόμη πιο σπάνια αγγεία άλλων σχημάτων. Γενικές εισαγωγικές πληροφορίες για την κατηγορία των αγγείων αυτών βρίσκονται στα άρθρα της U.L. Quarles van Ufford-Byvanck, Les bols mégariens, BABesch 28 (1953), 1-21· της Ε. Ζαγανιάρη-Φραντζή, Μεγαρικοί σκύφοι, ΑΑΑ ΙΙΙ (1970), 137-151· Πρβλ. και ΕΑΑ IV, 1961, 970-974, στη λ. Megaresi, Vasi (M.A. Del Chiaro).

Benndorf, σχετικά με την προέλευση των πρώτων σκύφων που δημοσίευσε, και οι οποίοι προέρχονταν από ιδιωτικές συλλογές της Αθήνας[8]. Η ονομασία όμως αυτή εξακολουθεί να χρησιμοποιείται ως σήμερα, αν και λανθασμένη, για να αποφευχθούν οι διάφοροι περιγραφικοί όροι που κατά καιρούς έχουν προταθεί[9]. Προβληματικός είναι και ο όρος «ομηρικός» σκύφος, που χρησιμοποιείται για να περιγραφεί ο σκύφος με ζώνη από διηγηματικές παραστάσεις. Η ονομασία όμως αυτή, από την πρώτη της χρησιμοποίηση από τον C. Robert[10] ως τις μέρες μας από τον U. Sinn[11], χρησιμοποιήθηκε αδιάκριτα για την περιγραφή των ανάγλυφων αγγείων με κάθε μορφής μυθολογικές παραστάσεις, ακόμη και διονυσιακές και ερωτικές σκηνές. Ανεπιτυχείς είναι και οι προσπάθειες που έχουν γίνει για να βρεθεί ποιο ήταν το όνομα που είχαν τα αγγεία αυτού του συγκεκριμένου είδους στην αρχαιότητα. Πιθανότερη φαίνεται η πρόταση του G.R. Edwards, που ταυτίζει τους σκύφους με ανάγλυφο διάκοσμο με το αθηναϊκό αγγείο «ημίτομος»[12]. Εντελώς πρόσφατα το όνομα των σκύφων αυτών επανεξετάζεται από την S. Rotroff[13]. Η ονομασία όμως που προτείνει, «κόνδυ», δεν φαίνεται πιθανή, γιατί η λέξη αναφέρεται σε καθαρά ασιατικό αγγείο[14].

Το είδος αυτό της ανάγλυφης ελληνιστικής κεραμικής κάνει την εμφάνισή του στο τέλος του 3ου αι. π.Χ. Στο 2ο αι. γίνεται από τις πιο δημοφιλείς κατηγορίες κεραμικής σε ολόκληρη τη Μεσόγειο και τη Μαύρη Θάλασσα με μια «κοινή» διακοσμητική γλώσσα. Πριν από τα μέσα του 1ου αι. π.Χ. εκτοπίζεται από τη ρωμαϊκή terra sigillata[15].

Η έρευνα της ανάγλυφης ελληνιστικής κεραμικής σχετικά με το θεματολόγιο και τη χρονολογική εξέλιξη έχει ικανοποιητικά προχωρήσει μόνο στην Αττική, που από πολλούς έχει προταθεί και τόπος καταγωγής της[16]. Κλασική για την αθηναϊκή παραγωγή είναι η εργασία του H. Thompson, Two Centuries of Hellenistic Pottery. Στο έργο αυτό, όπου εξετάζεται το ευρύτερο πλαίσιο της αθηναϊκής ελληνιστικής κεραμικής, η ανάγλυφη κεραμική κατέχει ξεχωριστή θέση[17]. Η παραπάνω μελέτη εμπλουτίστηκε με την πάροδο των χρόνων με υλικό από τον Κεραμεικό[18], την Πνύκα[19] και τον Άγ. Δημήτριο Λουμπαρδιάρη[20]. Σημαντικό, χωρίς αμφιβολία, είναι και το

8 O. Benndorf, Griechische und sizilische Vasenbilder, 1869-1883, 117-118. Οι πληροφορίες της καταγωγής των σκύφων, που δημοσίευσε ο Benndorf, τον οδήγησαν στο να ταυτίσει το είδος του αγγείου με «τας γυάλας», ένα είδος «ποτηρίου» των Μεγαρέων που αναφέρεται από τον Αθήναιο, Δειπνοσοφισταί XI, 467c. Μέχρι σήμερα όμως δεν έχει αποδειχτεί η ύπαρξη εργαστηρίου στα Μέγαρα για την κατασκευή ανάλογων αγγείων.

9 Συχνά χρησιμοποιούνται οι όροι: Bol à reliefs, Reliefbecher, relief bowl και moulded relief bowl.

10 Homerische Becher, 50 BWPr, 1890, 1 κ.ε.

11 Die homerischen Becher. Hellenistische Reliefkeramik aus Makedonien, 7 Beih. AM, 1979.

12 Η ονομασία προτάθηκε από τον Edwards, Pnyx II, 83-84. Η λέξη αποδίδεται στον Πάμφιλο και διασώθηκε από τον Αθήναιο, Δειπνοσοφισταί XI, 470d.

13 S. Rotroff, Megarian Bowls in the Athenian Agora, 1975, 1-3, φωτοτυπημένη διατριβή. Η ίδια, Agora XXII, 2-3.

14 Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί XI, 477f-478a.

15 Για τα σημαντικότατα χρονολογικά προβλήματα που σχετίζονται με την κατηγορία των αγγείων αυτών και την ελληνιστική κεραμική γενικά, βλέπε διεξοδικά στο σχετικό κεφάλαιο: Η χρονολόγηση, σ. 313-322.

16 Labraunda II/1, 19-20. Edwards, Corinth VII/3, 152. S. Rotroff, Megarian Bowls in the Athenian Agora, 1975, 9-11 και η ίδια, Agora XXII, 13.

17 Hesperia 3 (1934), 311-480. Για την ανάγλυφη κεραμική βλ. σ. 451-459. Στη μελέτη αυτή δημοσιεύονται πέντε ομάδες κεραμικής από τις ανασκαφές στην αθηναϊκή Αγορά με σκοπό να διαφωτιστεί η εξέλιξη της αθηναϊκής κεραμικής από το τέλος του 4ου αι. π.Χ. ως το τέλος του 2ου αι. π.Χ.

18 W. Schwabacher, AJA 45 (1941), 182-228.

19 Edwards, Pnyx II, 79-112.

20 Σ. Χαριτωνίδης, ΑΕ 1979, 161-187.

αδημοσίευτο εύρημα της οδού Όθωνος 4[21]. Με χρονολογικά ζητήματα της αττικής ελληνιστικής κεραμικής και ειδικότερα με το πρόβλημα της αναπροσαρμογής των χρονολογιών των ομάδων του Thompson ασχολήθηκε τελευταία η έρευνα. Η προσπάθεια αυτή που ξεκίνησε από τον G.R. Edwards[22], συζητήθηκε διεξοδικότερα από την K. Braun[23], την I. Metzger[24] και τους V. Grace - J. Kroll[25]. Μια προσεκτική επανεξέταση όλων των μέχρι σήμερα δημοσιευμένων ομάδων από την περιοχή της Αθήνας επιχειρείται από την Rotroff[26].

Σε αντίθεση με την Αττική, η έρευνα σε άλλα κέντρα του ελλαδικού χώρου και σε περιοχές έξω από αυτήν παρέμεινε για πολλά χρόνια στις θεμελιώδεις γνώσεις των πρώτων δεκαετιών του αιώνα μας[27], που συνοψίζονται στη μοναδική για την ανάγλυφη ελληνική κεραμική μονογραφία του F. Courby[28].

Το ενδιαφέρον για την ελληνιστική κεραμική γενικά και την ανάγλυφη ειδικότερα παρουσιάζεται ιδιαίτερα αυξημένο τα τελευταία χρόνια. Μια σειρά από ειδικές μονογραφίες και άρθρα από διαφορετικές περιοχές έχουν ήδη εμφανιστεί και άλλες ετοιμάζονται. Στις εργασίες αυτές η έρευνα κατευθύνεται στη διεξοδική ανάλυση και στην παρουσίαση του υλικού.

Σε μια πρόσφατη ογκώδη εργασία από τον A. Laumonier απομονώνεται μια μεγάλη κατηγορία ανάγλυφων σκύφων, που βρέθηκαν στη Δήλο και αποδίδονται σε «ιωνικά» εργαστήρια[29]. Το υλικό για πρώτη φορά κατατάσσεται συστηματικά σε εργαστήρια.

Στη Μικρά Ασία χωρίς αμφιβολία ήκμασαν αρκετά κέντρα παραγωγής ανάγλυφης ελληνιστικής κεραμικής. Η έρευνα στην περιοχή έχει αρχίσει ήδη να εντοπίζει κέντρα και να παρουσιάζει την παραγωγή τους. Ο J. Bouzek, σε συνεργασία με την Jansová, παρουσιάζουν σε μια αναλυτική εργασία το υλικό από την Κύμη[30]. Η ανάγλυφη ελληνιστική κεραμική από τη Μίλητο αποτέλεσε θέμα διατριβής, που δεν έχει ακόμη εκδοθεί[31]. Το σημαντικότατο υλικό από το Πέργαμο αναμένεται σε προσεχή μονογραφία από τον U. Hausmann[32]. Τα λίγα κομμάτια από τις σουηδικές ανασκαφές στα Λάβρανδα δημοσιεύονται στον τόμο για την κλασική και ελληνιστική

21 Α. Ανδρειωμένου, ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 80, Πίν. 84. Σε φρεάτιο του οικοπέδου, που ανασκάφτηκε σε βάθος 9,50 μ. από την επιφάνειά του, βρέθηκε μεγάλος αριθμός υστεροελληνιστικών και ρωμαϊκών οστράκων (115 κιβώτια). Ανάμεσα στα άλλα αγγεία περιλαμβάνονται άφθονες μήτρες, βλ. ό.π., Πίν. 84γ-δ και Ζαγανιάρη-Φραντζή, ό.π., εικ. 1, όπου ξαναδημοσιεύεται μια μήτρα με μακριά πέταλα.

22 Edwards, Pnyx II, 90 και σημ. 12.

23 K. Braun, AM 85 (1970), 129-269. Για την ανάγλυφη κεραμική βλ. σ. 167-185. Για τη χρονολόγηση βλ. σ. 193-196.

24 I. Metzger, ΑΔ 26 (1971): Μελέται, 41-94 και η ίδια, ΑΔ 26 (1971): Μελέται, 95-103

25 V. Grace - J. Kroll, AM 89 (1974), 193-203.

26 Agora XXII, 107-112.

27 Για τη σχετική βιβλιογραφία ως το 1922 βλ. σημ. 28.

28 Les vases grecs à reliefs, 1922.

29 La céramique hellénistique à reliefs. I. Ateliers «Ioniens», Exploration Archéologique de Délos, XXXI, 1977.

30 Bouzek, Kyme I. Για την ανάγλυφη κεραμική, βλ. ειδικότερα σ. 13-76 (Bouzek - Jansová). Η συλλογή προέρχεται από τις ανασκαφές του καθ. A. Salač στη θέση αυτή.

31 A. Kossatz, Hellenistische Reliefkeramik in Milet. Archäologisches Institut, Universität Frankfurt 1982, αδημ. δ.δ. Έχει αναγγελθεί ΑΑ 1983, 139. Πρβλ. και IstMitt 29 (1979), 153 κ.ε. Για τα Δίδυμα βλ. IstMitt 21 (1971), 72 και IstMitt 30 (1980), 132-133, πίν. 55-56.

32 Για την αναγγελία της δημοσίευσης βλ. Bouzek, Kyme I, 15. Ο περιορισμένος αριθμός από αγγεία και θραύσματα των παλιών ανασκαφών δημοσιεύτηκε από τον A. Conze, Altertümer von Pergamon, 1/2: Stadt und Landschaft, 1913, 273-277. Τα ευρήματα από το Ασκληπιείο δημοσιεύονται από τους O. Ziegenaus και G. de Luca, Das Asklepieion, Altertümer von Pergamon, XI/1, 1968. Η ανάγλυφη κεραμική πρωτοπαρουσιάζεται στη Bauphase 8 (τέλος 3ου αι. π.Χ.).

κεραμική[33]. Το υλικό από την Ταρσό έχει συμπεριληφθεί στην τελική δημοσίευση της ανασκαφής. Το ίδιο έχει γίνει και με τα ευρήματα από τη Σαμάρεια Σεβαστή και την Αντιόχεια στον Ορόντη[34]. Αντίθετα, η ύπαρξη ανάγλυφης κεραμικής από άλλες θέσεις, όπως αυτή της Κνίδου, μας είναι γνωστή μόνο από τις προκαταρκτικές εκθέσεις[35].

Ανάλογη με τη δημοσίευση των σκύφων της Δήλου μπορεί να χαρακτηριστεί και η μελέτη του G. Siebert[36] για τα πελοποννησιακά κέντρα. Κορμό της μελέτης αποτελεί το εργαστήριο του Άργους. Η αναλυτική όμως παρουσίαση του υλικού διευρύνεται με την εξέταση της παραγωγής και άλλων πελοποννησιακών κέντρων, όπως της Επιδαύρου, Κορίνθου, Γόρτυνας, Σπάρτης, Ήλιδας και Ολυμπίας. Δεν παραλείπονται ακόμη και μερικά περιφερειακά εργαστήρια, όπως της Κέρκυρας, των Δελφών και της Αίγινας. Από τα παραπάνω, το κορινθιακό εργαστήριο έχει τελευταία συζητηθεί από τον G.R. Edwards[37]. Τα συμπεράσματά του επανεξετάζει ο C.M. Edwards με την ευκαιρία της δημοσίευσης του υλικού από τις ανασκαφές του 1980[38]. Μια αδημοσίευτη ακόμη ομάδα μητρών από την Κασσώπη θα μας βοηθήσει στο να αποκτήσουμε καλύτερη εικόνα της παραγωγής του είδους αυτού της κεραμικής στην περιοχή[39]. Η γρήγορη εξοικείωση των ερευνητών με την ανάγλυφη ελληνιστική κεραμική τα τελευταία χρόνια στον ελλαδικό χώρο οφείλεται και στην έκδοση αρκετών τελικών δημοσιεύσεων της ελληνιστικής κεραμικής από χώρους όπως της Ερέτριας, του Καβειρίου των Θηβών, της Αίγινας, της Αμοργού κ.ά.[40].

Η μελέτη της αυτόχθονης παραγωγής ανάγλυφης κεραμικής στην ιταλική χερσόνησο αποτέλεσε αντικείμενο της έρευνας από τον περασμένο αιώνα, που συνεχίζεται ως σήμερα[41]. Ερευνήθηκαν αρκετά επώνυμα, αλλά και ανώνυμα εργαστήρια και διαχωρίστηκε η παραγωγή τους από εισαγωγές. Το ίδιο παρατηρείται τελευταία και στη νότια Ρωσία, όπως και τη βόρεια Βαλκανική. Και εδώ, ενώ παλιότερα η έρευνα είχε ασχοληθεί μόνο με την ευκαιριακή παρουσίαση του υλικού, πρόσφατα άρχισε η απομόνωση των τοπικών εργαστηρίων από τις εισαγωγές και αναπτύχτηκε η διερεύνηση των αμοιβαίων εμπορικών ανταλλαγών[42].

33 Labraunda II/1, 19-23. Για την Έφεσο, G. Seiterle, AntK 25 (1982), 148-149.

34 Για την Ταρσό βλ. F.F. Jones, Excavations at Gözlü Kule, Tarsus I. The Hellenistic and Roman Periods, 1950, 163-165. Για τη Σαμάρεια βλ. G.M. Crowfoot, Samaria-Sebaste III, The Objects from Samaria, 1957, 272-281. Για την Αντιόχεια βλ. Fr. O. Waagé, Antioch-on-the Orontes IV, 1, Hellenistic and Roman Tableware of North Syria, 1948, 29-31.

35 Για την Κνίδο, AJA 77 (1973), 415 και 424. Μια πήλινη σφραγίδα ανθεμίου, ό.π., 419-420, και μια άλλη όμοια σφραγίδα με μορφή μαινάδας προς τα δεξιά που παίζει διπλό αυλό, ό.π., 424 και πίν. 76, εικ. 32, φαίνεται πιθανό πως χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή μητρών ανάγλυφων αγγείων που συνηγορούν στην ανάπτυξη ντόπιων εργαστηρίων.

36 Recherches .

37 Edwards, Corinth VII/3.

38 C.M. Edwards, Hesperia 50 (1981), 189-210.

39 Το υλικό αυτό με κεραμική της Κασσώπης ετοιμάζεται ως θέμα διδακτορικής διατριβής στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων από την κα Ντ. Γραβάνη.

40 Για την Ερέτρια, βλ. Metzger, Eretria II. Για την ανάγλυφη κεραμική, ό.π., 23-27 και 62-64, πίν. 22-27 και 41-42. Για το Καβείριο Θηβών, βλ. U. Heimberg, Die Keramik des Kabirions. Das Kabirenheiligtum bei Theben, III. 1982, 99-115 αριθ. 801-970, πίν. 54-66. Για την Αίγινα, βλ. R. Smetana-Scherrer, Alt-Ägina II, 1, Spätklassische und hellenistische Keramik, 1982, 76-83, πίν. 45-49. Για την Αμοργό, κυρίως Β. Παππά, Δωδώνη 11 (1982), 289-319.

41 M.T. Marabini-Moevs, MAAR 34 (1980), 165 κ.ε., όπου και η παλιότερη βιβλιογραφία.

42 Στην παλιότερη δημοσίευση του R. Zahn για την ανάγλυφη ελληνιστική κεραμική από τη νότια Ρωσία, JdI 23 (1908), 45-77, προστίθενται πρόσφατες μελέτες. Βλ. ιδίως I.M. Loseva, Importation et production locale de bols mégariens en Bosphore, 1962 στα ρωσικά, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Για τη βόρεια Βαλκανική, βλ. A. Vulpe-M. Gheorghita, Dacia 20 (1976), 167-198, όπου εξετάζεται μια σημαντική κατηγορία ανάγλυφων αγγείων από το Popeşti. Ακόμη πρβλ. M. Turcu, Dacia 20 (1976), 199-204 και M. Bucovala, Necropole elinistice la Tomis, 1967.

Η κατηγορία των ανάγλυφων αγγείων με ζωφόρο από διηγηματικές παραστάσεις κίνησε το ενδιαφέρον της έρευνας από τις πρώτες κιόλας δημοσιεύσεις του σχετικού υλικού[43]. Από τότε ακόμη η έρευνα των αγγείων αυτών στράφηκε στη φιλολογική και ερμηνευτική εξέταση των παραστάσεων. Στη σχετική μονογραφία του ο C. Robert[44], το 1890, συγκέντρωσε και συζήτησε διεξοδικά τα είκοσι ένα γνωστά τότε παραδείγματα, που αυξήθηκαν από τον F. Courby[45] σε τριάντα επτά, για να φτάσουν τα σαράντα εννέα με τη μονογραφία του U. Hausmann[46]. Η ανεύρεση μεγάλου αριθμού αγγείων της κατηγορίας αυτής στον ευρύτερο μακεδονικό χώρο και σε περιοχές κάτω από άμεση ή έμμεση μακεδονική επιρροή οδήγησαν τον U. Sinn στη συσχέτιση της κατηγορίας με τη Μακεδονία, συσχέτιση που προσπαθεί να θεμελιώσει με στατιστικά και ιστορικά στοιχεία[47]. Η εργασία αυτή πραγματεύεται μία μόνο κατηγορία ανάγλυφης μακεδονικής κεραμικής, την κεραμική δηλαδή με διηγηματικές παραστάσεις. Αν κανείς εξαιρέσει τη μελέτη αυτή, αμέσως διαπιστώνει πως η σχετική με την ανάγλυφη ελληνιστική κεραμική έρευνα στο μακεδονικό χώρο δεν έχει κάνει ακόμη ούτε τα πρώτα της βήματα. Εκτενέστερη μέχρι στιγμής παραμένει η απλή παρουσίαση σκύφων και αμφορέων με φυτικά μοτίβα και ανάγλυφες παραστάσεις από τις παλιότερες ανασκαφές του Κεραμόπουλλου στη Φλώρινα και στη Μαγούλα Σελίτσης (Ερατύρας)[48]. Λίγα θραύσματα απεικονίζονται από την ανασκαφή της Κοζάνης[49] και την περιοχή της Έδεσσας[50]. Με εξαίρεση τη δημοσίευση της κεραμικής από τους Στόβους και την Ηράκλεια[51], περιστασιακή είναι, από όσο γνωρίζω, και η δημοσίευση ανάλογων αγγείων από τη γιουγκοσλαβική Μακεδονία[52].

Η συγκέντρωση και η ταξινόμηση της ανάγλυφης κεραμικής στη Μακεδονία σε εργαστήρια, καθώς και η απομόνωση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους εναπόκειται στη μελλοντική έρευνα. Τα χρονικά πλαίσια της παραγωγής εξακολουθούν να είναι ιδιαίτερα πλατιά. Η ακριβής χρονολογική και στυλιστική εξέλιξη των αγγείων θα αποδειχτεί έργο δύσκολο και μακροχρόνιο. Ο δρόμος προς την κατεύθυνση αυτή θα ανοίξει με τη δημοσίευση καλά χρονολογημένων ομάδων. Μια τέτοια ομάδα αποτελούν και τα μνημεία που δημοσιεύονται εδώ.

43 A. Furtwängler, Die Sammlung Sabouroff I, 1883-87, πίν. 73.

44 Robert, Homerische Becher.

45 Ό.π. (σημ. 28), 281-326.

46 Reliefbecher, 52-58.

47 Sinn, Becher, 25-36. Ένα ακόμη κέντρο, οι Φερές, με εξακριβωμένη κατασκευή «ομηρικών» σκύφων, έχει πρόσφατα προστεθεί στα ήδη γνωστά κέντρα της περιοχής του Παγασιτικού, τη Δημητριάδα και τις Φθιώτιδες Θήβες. Βλ. Ε. Κακαβογιάννη, ΑΑΑ XIII (1981), 262-284. Ανάμεσα στα ευρήματα με διηγηματικές παραστάσεις και φυτικά κοσμήματα περιλαμβάνεται αποσπασματική μήτρα με αρπαγή της Ελένης από τον Θησέα.

48 Α. Κεραμόπουλλου, ΑΕ 1932, 48-133.

49 Φ. Πέτσας, ΠΑΕ 1963, 58, πίν. 41β και ΠΑΕ 1965, 34-35, πίν. 35 και 41-42. Τα ευρήματα με ανάγλυφο διάκοσμο της ελληνιστικής εποχής από τη Μακεδονία έχουν σημαντικά αυξηθεί από την πρόσφατη έρευνα στις Πέτρες Φλωρίνης, το λόφο του Αγίου Παντελεήμονα στη Φλώρινα και μερικές θέσεις του Νομού Κοζάνης. Χωρίς αμφιβολία σημαντικό υλικό συγκεντρώνεται και από τις ανασκαφές στην Πέλλα και Βεργίνα, και σε άλλες περιοχές του μακεδονικού χώρου, όπως στη Πύδνα, το Δίο, τη Βέροια, το Λόγγο Εδέσσης κ.α.

50 ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 344, Πίν. 365 (Λόγγος Εδέσσης).

51 V.R. Anderson, Pottery of the Late Hellenistic and Early Roman Periods at Stobi, 1977, φωτοτυπημένη διατριβή. Για τη ανάγλυφη ελληνιστική κεραμική, βλ. ό.π., 172-198, εικ. 94-126. Στα ευρήματα περιλαμβάνονται μία μήτρα και μερικά θραύσματα μητρών. F. Maneva, Several Kinds of Hellenistic and Roman Ceramics from Heraclea, Heraclea Monographiae I, 1979, με αγγλική περίληψη.

52 D. Vučković-Todorović, RA 1973, 47 κ.ε., εικ. 7-9 και η ίδια, Starinar 12 (1961), 229 κ.ε.

Ο ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΜΗΤΡΩΝ ΤΗΣ ΠΕΛΛΑΣ

Στον κατάλογο που ακολουθεί, οι μήτρες χωρίζονται σε δύο κατηγορίες. Στην πρώτη (Ι) κατατάσσονται μήτρες με φυτικά κοσμήματα και στη δεύτερη (ΙΙ) μήτρες με διηγηματικές παραστάσεις. Και οι δύο κατηγορίες χωρίζονται σε ομάδες, ανάλογα με το θέμα διακόσμησής τους. Η τελευταία ομάδα και στις δυο κατηγορίες περιλαμβάνει προβληματικά κομμάτια και θραύσματα, που η κατάταξή τους σε μια συγκεκριμένη ομάδα δεν είναι δυνατή.

Οι ομάδες των δύο κατηγοριών διακρίνονται με γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου· με μικρά της πρώτης κατηγορίας, με κεφαλαία της δεύτερης. Τον αύξοντα αριθμό των καταλογογραφημένων κομματιών ακολουθεί το γράμμα που χαρακτηρίζει την ομάδα και ο αριθμός του μνημείου μέσα στην ομάδα. Ο αριθμός στην παρένθεση είναι ο αριθμός καταγραφής του αντικειμένου στο Μουσείο Πέλλας[53].

Η κατηγορία Ι περιλαμβάνει δεκαέξι ομάδες (α ως π). Τα κύρια διακοσμητικά στοιχεία του σώματος, αλλά και του μεταλλίου όλων των αγγείων της κατηγορίας αυτής αποτελούνται από φυτικά κοσμήματα. Σε σπάνιες περιπτώσεις χρησιμοποιείται μόνο σαν συμπληρωματικό κόσμημα ένας περιορισμένος αριθμός από κυμάτια, βουκράνια ή κογχύλια[54]. Τα διακοσμητικά στοιχεία του σώματος των αγγείων αποτελούν το κριτήριο κατάταξής τους σε ομάδες. Τα αγγεία της πρώτης ομάδας (α), δεκαεπτά μήτρες και δύο θραύσματα, κοσμούνται με λογχοειδή φύλλα. Η δεύτερη ομάδα (β) περιλαμβάνει δύο μόνον παραδείγματα, που το σώμα τους κοσμείται με φύλλα, όπως στην προηγούμενη, ανάμεσα όμως στις κορυφές τους τοποθετείται ένας ρόδακας. Στην επόμενη ομάδα (γ) , που αποτελείται από τρία αγγεία, οι ρόδακες βρίσκονται στην κορυφή μικρού ποδίσκου. Στα τέσσερα παραδείγματα της τέταρτης ομάδας (δ) οι ρόδακες στην κορυφή των ποδίσκων έχουν αντικατασταθεί από ανθέμια. Οι δύο επόμενες ομάδες (ε και ζ) είναι οι πολυαριθμότερες και μαζί με την ενδέκατη αποτελούν τον κορμό του καταλόγου. Η πέμπτη ομάδα (ε) περιλαμβάνει εξήντα μήτρες όλων των μεγεθών[55] και είκοσι τμήματα μητρών και θραύσματα. Το σώμα των αγγείων της ομάδας αυτής έχει ανάμεσα στα λογχοειδή φύλλα έλικες και ελικοειδή ποδίσκο, στο άκρο του οποίου τοποθετείται ρόδακας. Στην έκτη ομάδα (ζ), που

53 Ο αριθμός αυτός σχηματίζεται από τα δύο τελευταία ψηφία του έτους ανεύρεσης και τον αύξοντα αριθμό καταγραφής στο βιβλίο εισαγωγής του Μουσείου.

54 Σε έξι παραδείγματα χρησιμοποιούνται ιωνικά και λέσβια κυμάτια, σε τέσσερα τρέχουσα σπείρα και σε ισάριθμα παραδείγματα βουκράνια. Τρεις μήτρες έχουν κογχύλια και μία έχει αστράγαλο. Η χρήση του πλοχμού (κυρίως του σύνθετου) είναι πιο συχνή. Και στα δεκαεπτά παραδείγματα που χρησιμοποιείται, τοποθετείται στη διακοσμητική ζώνη που χωρίζει το χείλος από το κυρίως σώμα του αγγείου.

55 Οι μήτρες της Πέλλας ως προς το μέγεθός τους διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες. Στις μικρές, που αποτελούν τη μεγάλη πλειοψηφία των αγγείων, το ύψος τους φτάνει τα 69 έως 85 χιλ. Στις μεγάλες μήτρες περιλαμβάνονται αγγεία που το ύψος τους κυμαίνεται από 91 ως 135 χιλ. Τέλος, στις πολύ μεγάλες μήτρες ανήκουν αγγεία που το ύψος τους κυμαίνεται από 145 ως 190 χιλ. Βλ. σχετ. σ. 149.

περιλαμβάνει πενήντα πέντε μήτρες και εννέα κομμάτια ή θραύσματα, ο ρόδακας έχει αντικατασταθεί από ανθέμιο. Η έβδομη ομάδα (η) περιλαμβάνει δύο μόνο μήτρες. Ανάμεσα στα φύλλα του σώματος τοποθετούνται στελέχη από συστρεφόμενες έλικες. Και οι τρεις επόμενες ομάδες (θ, ι και κ) έχουν στελέχη από συστρεφόμενες έλικες. Στην όγδοη ομάδα (θ), που περιλαμβάνει ένα μόνο αγγείο, τα στελέχη των συστρεφόμενων βλαστών απολήγουν σε έλικες με βότρυ και αμπελόφυλλα. Στην επόμενη ομάδα (ι), που αποτελείται από δεκαεπτά μήτρες και δύο θραύσματα, τα στελέχη των συστρεφόμενων βλαστών απολήγουν σε έλικες και ποδίσκο με ρόδακα στην κορυφή τους. Στη δέκατη ομάδα (κ), που αποτελείται από δεκατρία αγγεία, οι ρόδακες έχουν αντικατασταθεί από ανθέμια. Η επόμενη ομάδα (λ) περιλαμβάνει σαράντα δύο μήτρες και ένδεκα θραύσματα ή τμήματα μητρών. Ο διάκοσμός τους αποτελείται από στενά, μακριά πέταλα, που καλύπτουν ολόκληρο το σώμα του αγγείου. Οι δύο επόμενες ομάδες, δωδέκατη (μ) και δέκατη τρίτη (ν), αποτελούνται από πολύ μεγάλες και βαθιές μήτρες και περιλαμβάνουν δύο αγγεία η πρώτη και τρία η δεύτερη. Το κάτω μέρος του σώματός τους κοσμείται με μακριά πέταλα. Το πάνω όμως τμήμα καταλαμβάνει πλατιά ζώνη με κληματίδα στην πρώτη ομάδα και γιρλάντες με βουκράνια στη δεύτερη. Η δέκατη τέταρτη ομάδα (ξ) αποτελείται από δύο μήτρες, που κοσμούνται με βουκράνια και γιρλάντες. Η δέκατη πέμπτη ομάδα (ο) περιλαμβάνει τέσσερις μήτρες, το σώμα των οποίων καλύπτεται με σειρές από πεταλόσχημα φύλλα που δίνουν την εντύπωση φολιδωτού διακόσμου. Στην τελευταία ομάδα (π) έχουν καταταχτεί ένδεκα τμήματα και θραύσματα μητρών. Ο διάκοσμός τους σώζεται αποσπασματικά, έτσι ώστε η κατάταξή τους σε μια από τις προηγούμενες ομάδες δεν είναι δυνατή.

Στην κατηγορία ΙΙ κατατάσσονται μνημεία με διηγηματικές παραστάσεις και χωρίζονται σε δώδεκα ομάδες (Α-Μ), σύμφωνα με το θέμα διακόσμησης της κύριας ζώνης του σώματός τους[56]. Η πρώτη ομάδα (Α) περιλαμβάνει τέσσερις μήτρες, ένα μεγάλο τμήμα μήτρας και ένα θραύσμα. Στη διηγηματική ζώνη του σώματος απεικονίζονται σκηνές από την Ιλίου Πέρσι. Στη δεύτερη ομάδα (Β) ανήκουν ένα τμήμα και ένα θραύσμα από μεγάλη μήτρα με την απεικόνιση της τύφλωσης του Πολύφημου. Την τρίτη ομάδα (Γ) αποτελούν δύο μήτρες με θέμα τη θυσία της Πολυξένης. Στην τέταρτη ομάδα (Δ) ανήκει μία μήτρα με το μύθο του Σισύφου. Στην ομάδα Ε κατατάσσονται δύο πολύ μεγάλες και βαθιές μήτρες με το μύθο των Νιοβιδών. Η επόμενη ομάδα (Ζ) αποτελείται από ένα θραύσμα με θέμα μνηστηροφονίας. Στην ομάδα (Η), που ακολουθεί, ανήκει μια μεγάλη αποσπασματική μήτρα με απεικόνιση πολεμικών σκηνών. Η ομάδα (Θ) αποτελείται από δύο μήτρες με αρματοδρομίες. Η επόμενη ομάδα (Ι) περιλαμβάνει μία μήτρα με θεατρικές σκηνές. Στην ομάδα (Κ) κατατάσσονται πέντε μεγάλες μήτρες, δύο τμήματα από μεγάλες μήτρες και ένα θραύσμα με διονυσιακές σκηνές. Η ενδέκατη ομάδα (Λ) αποτελείται από δύο μήτρες με ερωτικές σκηνές. Στην τελευταία ομάδα (Μ) κατατάσσονται έξι θραύσματα και δύο τμήματα μητρών, που τα θέματα της διακόσμησής τους δεν αναγνωρίζονται.

Οι καταχωρίσεις του καταλόγου ακολουθούν έναν συγκεκριμένο τύπο. Μετά την περιγραφή της κατάστασης στην οποία βρίσκεται το αγγείο, το τμήμα του αγγείου ή το θραύσμα, δίνονται οι διαστάσεις του, που περιλαμβάνουν το ύψος, την εξωτερική και εσωτερική διάμετρο του χείλους, τη διάμετρο της βάσης και τη διάμετρο του μεταλλίου. Σε σπάνιες περιπτώσεις, όπου υ-

56 Σε μερικές μήτρες της κατηγορίας αυτής το σώμα χωρίζεται σε δύο ζώνες, από τις οποίες η κάτω έχει φυτικό διάκοσμο και η πάνω απεικονίζει διηγηματικές παραστάσεις. Η διαμόρφωση αυτή παρατηρείται σε οκτώ πολύ μεγάλες μήτρες.

πάρχει, δίνεται και πλάτος του κάλυκα[57]. Στη συνέχεια περιγράφονται το προφίλ της μήτρας, η σύσταση του πηλού και το χρώμα του. Αναλυτικά περιγράφεται και το χρώμα του πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου καθώς και του επιχρίσματος[58]. Τέλος, γίνονται τεχνικές παρατηρήσεις, που επαναλαμβάνονται ομοιόμορφα στα περισσότερα αγγεία. Η περιγραφή της διακόσμησης των μητρών αρχίζει πάντα από το μετάλλιο και καταλήγει στο χείλος του. Σε παρένθεση καταγράφεται ο αριθμός της σφραγίδας, «του τύπου», που χρησιμοποιείται για την κατασκευή του συγκεκριμένου κοσμήματος, το οποίο και περιγράφεται αναλυτικά σε οικείο κεφάλαιο.

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ Ι: ΜΗΤΡΕΣ ΜΕ ΦΥΤΙΚΑ ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ

Ομάδα α: Μήτρες με λογχοειδή φύλλα

1. α1 (80.190). Μήτρα συγκολλημένη από οκτώ θραύσματα. Λείπει το κεντρικό μέρος από το μετάλλιο και τη βάση, καθώς και μέρος από το σώμα. Απολεπίσματα υπάρχουν στο σώμα και στο χείλος (Π ί ν. 33). Ύψ. 78 χιλ., εξ. δ. 145 χιλ., εσ. δ. 115 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 42 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα ημισφαιρικό, το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στην εξωτερική του περίμετρο στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5.5/8). Στην εσωτερική επιφάνεια σώζονται υπολείμματα από κόκκινο επίχρισμα (2.5 YR 5/6). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος, της βάσης και του χείλους διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα κόκκινου πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας· το χρώμα του πηλού σε μερικά σημεία γίνεται ανοιχτό καφέ (7.5 YR 6/4). Στο εσωτερικό του αγγείου διακρίνονται λίγα ξένα στοιχεία. Στον κάλυκα υπάρχει ελαφρά, κυκλική, κοίλη παραμόρφωση, που προέρχεται από το στοίβαγμα των μητρών στον κλίβανο. Στον κάλυκα, ακόμη, διακρίνονται ίχνη από τη χρησιμοποίηση λεπίδας για την εξομάλυνση της επιφάνειας του πηλού. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο με απλή, ρηχή αυλάκωση και από το χείλος με διπλή αυλάκωση.

Το μετάλλιο είχε πιθανότατα ένα μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κέντρο του, όπως φαίνεται από υπολείμματα πετάλων, και μικρά φύλλα άκανθας στην περίμετρό του (Κ-15). Το σώμα καλύπτεται από δεκαοκτώ λογχοειδή φύλλα, που εκφύονται από την αύλακα του μεταλλίου και απολήγουν στην κάτω αυλάκωση του χείλους.

57 Κάλυκα στην εργασία αυτή ονομάζουμε το κάτω μέρος του σώματος της μήτρας που περιβάλλει το μετάλλιο. Σε πολύ λίγες μήτρες το τμήμα αυτό χωρίζεται από το μετάλλιο και το υπόλοιπο σώμα με αυλάκωση ή κουκίδες και έχει ξεχωριστό διάκοσμο. Στη μήτρα 307 ο διαμορφωμένος κάλυκας είναι ακόσμητος.

58 Η περιγραφή του χρώματος στηρίζεται στους πίνακες Munsell, Munsell Soil Color Charts, έκδοση 1975, που εκδόθηκαν από την Munsell Color Company Inc, Baltimore, Maryland, USA. Ο αριθμός που ακολουθεί την περιγραφή του χρώματος σε παρένθεση μας δίνει την σταθερή απόχρωση που ορίζεται αριθμητικά και πλησιάζει περισσότερο στο χρώμα που περιγράφεται.

2. α2 (80.191). Μήτρα συγκολλημένη από πέντε θραύσματα. Στο χείλος διακρίνονται μικρά απολεπίσματα (Π ί ν. 3, 33)
Ύψ. 76 χιλ., εξ. δ. 138 χιλ., εσ. δ. 109 χιλ., δ. βάσης 56 χιλ., δ. μεταλλίου 49 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα κωδωνόσχημο, το χείλος διαμορφώνεται όπως και στην προηγούμενη μήτρα. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κιτρινέρυθρος (5 YR 6/6). Στην εσωτερική επιφάνεια σώζονται υπολείμματα από γάνωμα χρώματος κόκκινου καφέ (5 YR 5/4). Στην εξωτερική διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου καφέ από κάτω (5YR 5/4) και κοκκινωπού καφέ (5 YR 5/3) στην επιφάνεια. Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος όπως στην 1.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας (Κ-15) που τοποθετούνται στην περίμετρό του και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται είκοσι τέσσερα λογχόσχημα φύλλα που κοσμούν το σώμα της μήτρας και απολήγουν στην κάτω αυλάκωση του χείλους.

3. α3 (80.192). Μήτρα συγκολλημένη από δώδεκα θραύσματα. Λείπει μέρος από το μετάλλιο και τη βάση, τμήματα από το σώμα και μικρό τμήμα από το χείλος (Π ί ν. 34).
Ύψ. 72 χιλ., εξ. δ. 135 χιλ., εσ. δ. 108 χιλ., δ. βάσης 53 χιλ., δ. μεταλλίου 38 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα ημισφαιρικό, το χείλος διαμορφώνεται όπως στη μήτρα 1. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος αδύνατου κόκκινου (5 YR 5/2) στον πυρήνα και κόκκινου (2.5 YR 5/8) στην επιφάνεια. Στο εσωτερικό του σώματος διατηρούνται υπολείμματα κόκκινου γανώματος. Στο χείλος, στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στη βάση σώζονται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας.

Το μετάλλιο κοσμείται στο κεντρικό του μέρος με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) και στην περίμετρό του με τις απολήξεις από ένδεκα οξυκόρυφα φύλλα με νευρώσεις (Κ-16). Η σφραγίδα του ρόδακα έχει πιεστεί δύο φορές, πράγμα που δεν παρατηρείται στα οξυκόρυφα φύλλα της περιμέτρου του. Από την αυλάκωση του μεταλλίου εκφύονται είκοσι λογχοειδή φύλλα που απολήγουν στην κάτω αύλακα του χείλους.

4. α4 (81.35). Μήτρα ακέραιη. Στο χείλος και στο σώμα υπάρχουν πολύ μικρές αποκρούσεις και μικρές φυσαλίδες από ξένα στοιχεία (Π ί ν. 34).
Ύψ. 79 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 114 χιλ., δ. βάσης 58 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή. Το σώμα είναι κωδωνόσχημο, το χείλος διαμορφώνεται όπως στη μήτρα 1. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος ανοιχτού καφέ (7.5 YR 6/4).
Σ' όλη τη μήτρα διατηρούνται υπολείμματα από κιτρινωπό επίχρισμα. Στη βάση διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με σειρά από κουκίδες και πλατιά, ρηχή αυλάκωση. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος με απλή, πλατιά αύλακα.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα από οκτώ οξυκόρυφα μικρά φύλλα στο κέντρο του· δεκατέσσερα όμοια φυλλαράκια με νευρώσεις (Κ-19) και ισάριθμες κουκίδες ανάμεσα στα πέρατά τους τοποθετούνται ακτινωτά στην περίμετρό του. Το σώμα καλύπτεται με είκοσι δύο λογχοειδή φύλλα, που εκφύονται από την περίμετρο του μεταλλίου και απολήγουν στην αυλάκωση του χείλους. Τα άκρα των φύλλων αυτών ορίζονται από κορυφές μικρών φύλλων-οδηγών, που έχουν πιεστεί περιμετρικά στην αυλάκωση του χείλους.

5. α5 (81.36). Μήτρα ακέραιη. Πολύ μικρό απολέπισμα υπάρχει στη στεφάνη του χείλους (Π ί ν. 35).
Ύψ. 82 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 115 χιλ., δ. βάσης 50 χιλ., δ. μεταλλίου 36 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα κωδωνόσχημο. Το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στην εξωτερική του περίμετρο στεφάνη που η πάνω επιφάνειά της κάμπτεται ελαφρά προς τα πάνω. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος κοκκινωπού κίτρινου (7.5 YR 6/5). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και του χείλους διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, που έχουν χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5/6). Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση υπάρχουν σημάδια από τον τροχό. Στο κάτω μέρος της διπλής αυλάκωσης του χείλους διακρίνονται οι κορυφές μικρών οξυκόρυφων φύλλων, όπου καταλήγουν τα άκρα από τα φύλλα του σώματος της μήτρας.

Το μετάλλιο έχει στο κέντρο του πεντάστικτο ρόδακα καμωμένο με το χέρι, που περιβάλλεται από τις κορυφές έξι μικρών φύλλων (Κ-19)· η περίμετρός του διακοσμείται με δώδεκα οξυκόρυφα φύλλα (Κ-19) και ισάριθμες κουκίδες ανάμεσα στα πέρατά τους. Το σώμα καλύπτεται από είκοσι τέσσερα λογχοειδή φύλλα, τα οποία εκφύονται από τις περιμετρικές κουκίδες του μεταλλίου και καταλήγουν στους οδηγούς της κάτω αύλακας του χείλους (Κ-19).

6. α6 (81.37). Μήτρα συγκολλημένη από πέντε μεγάλα θραύσματα. Αποκρούσεις υπάρχουν στο σώμα και στο χείλος (Π ί ν. 36).
Ύψ. 75 χιλ., εξ. δ. 145 χιλ., εσ. δ. 118 χιλ., δ. βάσης 61 χιλ., δ. μεταλλίου 44 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή· το σώμα είναι ημισφαιρικό. Το χείλος έχει την ίδια διαμόρφωση με τη μήτρα 1. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Στην εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια της μήτρας διακρίνονται υπολείμματα από κίτρινο γάνωμα. Ίχνη από τροχό υπάρχουν στο χείλος και στο σώμα. Σημάδια από ξεχόντρισμα με λεπίδα διακρίνονται στο σώμα και στη βάση. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο με στενή, βαθιά αυλάκωση και από το χείλος με διπλή, βαθιά αύλακα, κάτω από στενή ζώνη με απλοποιημένο πλοχμό.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό ρόδακα (Κ-14) στο κέντρο και δώδεκα οξυκόρυφα φυλλαράκια με νευρώσεις (Κ-26), που είναι ακτινωτά τοποθετημένα στην περίμετρό του. Το σώμα καλύπτεται από είκοσι λογχοειδή φύλλα με βαθιά ελάσματα, που εκφύονται από την αυλάκωση του μεταλλίου και απολήγουν κάτω από τη στενή ζώνη με τον απλοποιημένο πλοχμό (Κ-106) στη λεπτή διπλή αυλάκωση του χείλους.

7. α7 (81.38). Μήτρα συγκολλημένη από δεκατέσσερα θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και μικρό θραύσμα από το χείλος. Αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος και στο σώμα (Π ί ν. 37).
Ύψ. 78 χιλ., εξ. δ. 147 χιλ., εσ. δ. 120 χιλ., δ. βάσης 61 χιλ., δ. μεταλλίου 42 χιλ.

Η βάση, το σώμα και το χείλος είναι όμοια με της μήτρας 1 και ο πηλός όμοιος με της μήτρας 6. Στις επιφάνειες της μήτρας διακρίνονται υπολείμματα από κίτρινο επίχρισμα (7.5 YR 6/7), που διατηρείται καλύτερα στο κάτω μισό μέρος του σώματος. Στο χείλος και στο σώμα υπάρχουν ίχνη από τον τροχό. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος παρατηρούνται ρηχές, κάθετες παραμορφώσεις του πηλού.

Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με αυλάκωση, μέσα στην οποία τοποθετούνται κουκίδες. Κοσμείται με μικρό ρόδακα στο κέντρο (Κ-14), που περιβάλλεται από τις κορυφές πέντε οξυκόρυφων μικρών φύλλων (Κ-26;) με ισάριθμες κουκίδες ανάμεσά τους. Ακτινωτά, γύρω από τα φυλλαράκια, τοποθετούνται δώδεκα οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-25) και ανάμεσα στα πέρατά τους υπάρχουν ισάριθμες κουκίδες. Το σώμα καλύπτεται από είκοσι έξι λογχοειδή φύλλα, τα οποία φυτρώνουν από τις κουκίδες του μεταλλίου και απολήγουν κάτω από

ζώνη με απλοποιημένο πλοχμό (Κ-106), που χωρίζει το σώμα από το χείλος.

8. α8 (81.39). Μήτρα συγκολλημένη από δώδεκα θραύσματα. Λείπουν δύο μικρά κομμάτια από το σώμα. Μικρές αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος και στο σώμα (Π ί ν. 38).
Ύψ. 79 χιλ., εξ. δ. 142 χιλ., εσ. δ. 116 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ., δ. μεταλλίου 34 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα κωδωνόσχημο, το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στεφάνη που προεξέχει με ελαφρά κλίση προς τα πάνω. Σε κατατομή η μήτρα παρουσιάζει ελαφρά κλίση προς τα αριστερά. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/7). Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρείται επίχρισμα κόκκινο (2.5 YR 4/6). Απολεπιζόμενα στρώματα ομοιόχρωμου πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας υπάρχουν στο χείλος και στο σώμα. Στη βάση φαίνεται μεγάλο επιφανειακό σκάσιμο της επιδερμίδας του πηλού.

Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αυλάκωση μέσα στην οποία υπάρχουν κουκίδες. Το κέντρο του καταλαμβάνει μικρός ρόδακας καμωμένος με βελόνι, που περιβάλλεται από τις κορυφές οκτώ λογχόσχημων μικρών φύλλων (Κ-20). Στην περίμετρό του τοποθετούνται δεκαέξι λογχοειδή μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-20). Το σώμα κοσμείται με είκοσι δύο λογχοειδή μικρά φύλλα, που απολήγουν με οδηγούς σε πλατιά αυλάκωση κάτω από στενή ζώνη του χείλους, πλ. 15 χιλ. περίπου, διακοσμημένη με σύνθετο πλοχμό (Κ-103).

9. α9 (81.40). Μήτρα συγκολλημένη από έξι θραύσματα. Λείπει μικρό κομμάτι από το σώμα. Μικρά απολεπίσματα υπάρχουν στο σώμα και στο χείλος (Π ί ν. 39).
Ύψ. 78 χιλ., εξ. δ. 114 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 38 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα ημισφαιρικό, το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στεφάνη με λεπτή γλωσσοειδή προεξοχή, που κλίνει ελαφρά προς τα πάνω. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, χρώματος ανοιχτού κόκκινου (2.5 YR 6/7). Από τη χρησιμοποίηση της μήτρας διατηρούνται υπολείμματα από στρώματα κόκκινου πηλού στο χείλος και παχιά απολεπιζόμενα στρώματα σε τμήματα της εξωτερικής επιφάνειας και της βάσης.

Το κέντρο του μεταλλίου καταλαμβάνει πολύ μικρός τετράφυλλος ρόδακας (Κ-12) που περιβάλλεται από τις άκρες επτά οξυκόρυφων μικρών φύλλων, γύρω από τα οποία, στην περίμετρο του μεταλλίου, έχουν τοποθετηθεί δώδεκα οξυκόρυφα μικρά φύλλα (Κ-19) με νευρώσεις και ισάριθμοι τετραπέταλοι ρόδακες ανάμεσα στα άκρα τους (Κ-12). Το σώμα κοσμείται με είκοσι δύο λογχοειδή φύλλα, που εκφύονται από την περίμετρο του μεταλλίου και καταλήγουν σε πλατιά αύλακα κάτω από το χείλος.

10. α10 (81.41). Μήτρα ακέραιη, συγκολλημένη από δύο μεγάλα κομμάτια. Αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος και στη βάση (Π ί ν. 40).
Ύψ. 67 χιλ., εξ. δ. 138 χιλ., εσ. δ. 114 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ., δ. μεταλλίου 35 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα ημισφαιρικό, το χείλος έχει καμπύλη απόληξη και στεφάνη που προεξέχει οριζόντια. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, καστανέρυθρος (2.5 YR 4/4) στη εσωτερική επιφάνεια και στο κάτω μισό της εξωτερικής και σκούρος γκριζωπός καφέ (10 YR 4/2) στο πάνω μέρος της εξωτερικής. Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Ελαφρό σκάσιμο του πηλού φαίνεται στη βάση. Οι επιφάνειες της μήτρας διατηρούν μέρος από το αρχικό κίτρινο επίχρισμα (2.5 Y 7/7) που σ' ένα μέρος της γίνεται κιτρινέρυθρο (2.5 YR 6/7). Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο με ρηχή αυλάκωση και από το χείλος με διπλή και πλατιά αύλακα.

Το μετάλλιο κοσμείται με οκτώ οξυκόρυφα, μικρά φύλλα με νευρώσεις στην περίμετρό του

(Κ-18) και μικρό ρόδακα στο κέντρο (Κ-2). Το σώμα καλύπτεται από δεκαοκτώ λογχοειδή φύλλα, που εκφύονται, όπως συνήθως, από την αύλακα του μεταλλίου και καταλήγουν στην κάτω αυλάκωση του χείλους.

11. α11 (81.42). Μήτρα συγκολλημένη από τέσσερα κομμάτια (Π ί ν. 41).
Ύψ. 68 χιλ., εξ. δ. 138 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 59 χιλ., δ. μεταλλίου 44 χιλ.

Η βάση, το σώμα και το χείλος διαμορφώνονται όπως στη μήτρα 10. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κοκκινωπός καφέ (5 YR 5/3). Σ' όλη την επιφάνεια της μήτρας διατηρούνται απολεπιζόμενα υπολείμματα επάλειψης, χρώματος κίτρινου (10 YR 7/7), που σε μερικά σημεία της έχει απόχρωση κοκκινωπού καφέ (5 YR 5/4). Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση παρατηρούνται σημάδια από τον τροχό. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος υπάρχουν ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την κατασκευή των φύλλων του εσωτερικού.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό ρόδακα στο κέντρο (Κ-2) και οκτώ πεταλόσχημα μικρά φύλλα (Κ-35) στην περίμετρο. Το σώμα της μήτρας έχει διάκοσμο από δεκαεννιά λογχοειδή φύλλα, τα οποία εκφύονται από την εξωτερική περίμετρο του μεταλλίου και απολήγουν στην κάτω αύλακα του χείλους. Ανάμεσα στα πέρατα των φύλλων έχει χτυπηθεί κουκίδα με την άκρη από οξύ εργαλείο.

12. α12 (81.43). Μήτρα συγκολλημένη από έξι θραύσματα. Λείπουν δύο μικρά τμήματα από το σώμα και ένα μεγάλο απολέπισμα από το χείλος (Π ί ν. 42).
Ύψ. 72 χιλ., εξ. δ. 142 χιλ., εσ. δ. 117 χιλ., δ. βάσης 62 χιλ., δ. μεταλλίου 38 χιλ.

Η μήτρα έχει την ίδια διαμόρφωση βάσης, σώματος και χείλους με την προηγούμενη. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/6) στην εσωτερική επιφάνεια και καφέ (7.5 YR 5/4) στην εξωτερική και στη βάση. Οι επιφάνειες της μήτρας καλύπτονται από κιτρινωπή επάλειψη, που σε σημεία ανοίγει προς το κόκκινο (2.5 YR 5/6). Ένα μόνο θραύσμα διατηρεί πάνω από την κοκκινωπή επάλειψη παχιά απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, που είναι εμφανή στο χείλος και σε τμήμα της εξωτερικής επιφάνειας. Ο άψητος πηλός από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, που κάποτε κάλυπτε μεγάλο μέρος των εξωτερικών επιφανειών, έχει εκπέσει. Σημάδια τροχού διατηρούνται στο σώμα, στη βάση και στο χείλος. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται μικρές διογκώσεις του πηλού από την κατασκευή των φύλλων. Πάνω σ' αυτές σώζονται δακτυλικά αποτυπώματα.

Ο διάκοσμος του μεταλλίου είναι όμοιος με της προηγούμενης μήτρας. Το σώμα του αγγείου χωρίζεται από το χείλος με διπλή, ρηχή αύλακα και κοσμείται με είκοσι λογχοειδή φύλλα, τα οποία εκφύονται από το μετάλλιο και καταλήγουν στην κάτω αυλάκωση του χείλους.

13. α13 (81.44). Η μήτρα έχει ανασυσταθεί από πέντε θραύσματα. Λείπουν δύο μικρά κομμάτια από το σώμα και τη βάση (Π ί ν. 43).
Ύψ. 71 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 114 χιλ., δ. βάσης 62 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Η βάση, το σώμα και το χείλος είναι όμοια με της μήτρας 11. Η απόληξη μόνο του χείλους είναι παχύτερη. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κοκκινωπός καφέ (5 YR 5/4) ως σκούρος γκριζοκόκκινος (5 YR 4/2). Όπως και στις προηγούμενες μήτρες, παρατηρούνται ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την κατασκευή των φύλλων. Στη μια πλευρά του αγγείου η αρχική κίτρινη επάλειψη έχει χρώμα κίτρινο (10 YR 7/7), ενώ στην άλλη πλευρά της μήτρας το χρώμα της επάλειψης είναι κιτρινέρυθρο (5 YR 5/8).

Το μετάλλιο έχει την ίδια διακόσμηση με της μήτρας 11. Το σώμα καλύπτεται από είκοσι

δύο λογχοειδή φύλλα καμωμένα με το χέρι, που εκφύονται από την αύλακα του μεταλλίου και απολήγουν στην κάτω αυλάκωση του χείλους.

14. α14 (81.45). Τμήμα μήτρας, που συγκροτείται από πέντε θραύσματα. Στο μέσο του λείπει ένα μακρόστενο κομμάτι. Σώζεται ολόκληρο το προφίλ. Διατηρείται περίπου το 1/4 του αγγείου (Π ί ν. 44).
Ύψ. 70 χιλ., υπολογιζόμενη εξ. δ. 140 χιλ., πάχ. χείλους 22 χιλ.

Η βάση είναι χαμηλή δακτυλιόσχημη, το σώμα ημισφαιρικό, το χείλος με καμπύλη απόληξη και στεφάνη που προεξέχει οριζόντια με ελαφρά κλίση προς τα πάνω. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος στο εσωτερικό (2.5 YR 5/6) και σκούρος καφέ (7.5 YR 4/2) στην εξωτερική επιφάνεια. Στο εσωτερικό σώζονται υπολείμματα από κόκκινη επάλειψη (2.5 YR 4/6) και κιτρινωπή καφέ στο εξωτερικό. Σημάδια τροχού διατηρούνται στο χείλος και στο σώμα.

Το μετάλλιο είχε στην περίμετρό του μικρά πεταλόσχημα φύλλα, όπως στις προηγούμενες μήτρες. Κατά ανάλογο τρόπο και το σώμα ήταν διακοσμημένο με όμοια φύλλα, δύο από τα οποία σώζονται σχεδόν ακέραια ανάμεσα σε πέντε αποσπασματικά.

15. α15 (81.46). Μήτρα συγκολλημένη από τέσσερα κομμάτια. Λείπει ένα τμήμα από το σώμα και το χείλος και ένα μικρό θραύσμα από το σώμα. Αποκρούσεις υπάρχουν στο σώμα και στο χείλος (Π ί ν. 45).
Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 114 χιλ., δ. βάσης 61 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Η βάση, το σώμα και το χείλος είναι διαμορφωμένα όπως στη μήτρα 10. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος εσωτερικά (2.5 YR 5/6) και καφέ εξωτερικά (7.5 YR 5/4). Υπολείμματα από κόκκινη επάλειψη διατηρούνται στην εσωτερική επιφάνεια και απολεπιζόμενα στρώματα πηλού, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6), στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια.

Το μετάλλιο έχει τα ίδια διακοσμητικά στοιχεία με τη μήτρα 13. Το σώμα φέρει περιμετρικά είκοσι δύο λογχοειδή φύλλα που εκφύονται από την περίμετρο του μεταλλίου και απολήγουν στην κάτω αύλακα του χείλους. Τέσσερα (;) από αυτά διατηρούν μόνο το κάτω άκρο τους.

16. α16 (81.47). Μήτρα συγκολλημένη από έξι θραύσματα. Λείπουν δύο μεγάλα μέρη από το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 46).
Ύψ. 71 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 115 χιλ., δ. βάσης 60 χιλ., δ. μεταλλίου 34 χιλ.

Η βάση, το σώμα και το χείλος διαμορφώνονται όπως στη μήτρα 9. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Υπολείμματα από κόκκινο επίχρισμα (2.5 YR 4/6) διατηρούνται στο εσωτερικό. Σημάδια από τροχό υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση.

Το μικρό μετάλλιο έχει τα ίδια διακοσμητικά στοιχεία με τη μήτρα 15. Το σώμα κοσμείται με λογχοειδή φύλλα καμωμένα με ελεύθερο χέρι, όπως και στις προηγούμενες μήτρες.

17. α17 (81.49). Μήτρα συγκολλημένη από δεκαέξι θραύσματα. Λείπουν μικρά τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 47).
Ύψ. 67 χιλ., εξ. δ. 139 χιλ., εσ. δ. 114 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ., δ. μεταλλίου 38 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, λίγο ψηλότερη στη δεξιά πλευρά. Το σώμα και το χείλος διαμορφώνονται όπως στη μήτρα 16. Σ' όλες τις επιφάνειες διατηρούνται λεπτά απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου. Στο σώμα υπάρχουν σημάδια από τροχό.

Το μετάλλιο έχει τη διαμόρφωση και το διάκοσμο του μεταλλίου της μήτρας 10. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος με διπλή, ρηχή αύλακα και κοσμείται με είκοσι δύο λογχοειδή φύλλα, που εκφύονται από την περίμετρο του μεταλλίου και απολήγουν στην κάτω αύλακα του χείλους.

18. α18 (81.156). Πολύ μικρό θραύσμα από το σώμα μήτρας (Π ί ν. 48)
Σωζ. ύψ. 30 χιλ., σωζ. πλ. 24 χιλ.

Ο πηλός είναι μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5.5/6). Στην εξωτερική επιφάνεια του θραύσματος διατηρούνται υπολείμματα κόκκινου πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας.

Στο θραύσμα διακρίνονται τμήματα από δύο λογχοειδή φύλλα.

19. α19 (81.157). Όμοιο θραύσμα (Π ί ν. 48).
Σωζ. ύψ. 38 χιλ., σωζ. πλ. 31 χιλ.

Στο σώμα διατηρείται το κάτω μέρος από τρία φύλλα.

Ομάδα β: Μήτρες με φύλλα και ρόδακες

20. β1 (81.32). Μήτρα συγκολλημένη από τέσσερα θραύσματα. Λείπει μεγάλο μέρος από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 48).
Ύψ. 70 χιλ., εξ. δ. 142 χιλ., εσ. δ. 108 χιλ., δ. βάσης 62 χιλ., δ. μεταλλίου 38 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή. Το σώμα είναι ημισφαιρικό, το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στεφάνη που προεξέχει οριζόντια. Ο πηλός είναι λεπτός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Σημάδια από τροχό διακρίνονται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Στην εσωτερική περίμετρο του κάλυκα διακρίνεται διπλή, αδρή χάραξη που έχει δημιουργηθεί, προφανώς, από το πάτημα του δακτυλίου κατά το στοίβαγμα των μητρών στον κλίβανο. Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με απλή αύλακα, το χείλος από το σώμα με διπλή.

Το μετάλλιο κοσμείται με ρόδακα που φέρει σιγμοειδή ύπερο (Κ-3), γύρω από τον οποίο υπάρχουν οκτώ πεταλόσχημα μικρά φύλλα (Κ-35). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται είκοσι λογχοειδή φύλλα, τα οποία καταλαμβάνουν όλο το σώμα· ανάμεσα στις κορυφές τους έχουν τοποθετηθεί ισάριθμοι ρόδακες που έχουν γίνει με τη σφραγίδα του ρόδακα του μεταλλίου.

21. β2 (81.33). Μήτρα συγκολλημένη από επτά θραύσματα. Λείπουν ένα μικρό κομμάτι από τον κάλυκα και ένα μεγαλύτερο τμήμα από το σώμα (Π ί ν. 3, 49).
Ύψ. 82 χιλ., εξ. δ. 145 χιλ., εσ. δ. 117 χιλ., δ. βάσης 52 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα κωδωνόσχημο, το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στεφάνη που προεξέχει οριζόντια και στην πάνω επιφάνεια παρουσιάζει ελαφρά κλίση προς τα πάνω. Ο πηλός είναι σκληρός, κιτρινέρυθρος (5 YR 6/7). Υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου διατηρούνται στην εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο σώμα και το χείλος. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο με σειρά από μικρές κουκίδες, που είναι τοποθετημένες περιμετρικά, και από το χείλος με πλατιά και ρηχή αυλάκωση καμωμένη στον τροχό.

Το μετάλλιο κοσμείται με πάρα πολύ μικρό τετραπέταλο ρόδακα (Κ-12) στο κέντρο του, που περιβάλλεται από τα πέρατα έξι οξυκόρυφων μικρών φύλλων (Κ-19)· στην περίμετρό του τοποθετούνται δώδεκα οξυκόρυφα φυλλαράκια με νευρώσεις και ισάριθμοι τετραπέταλοι μικροί ρόδακες (Κ-12). Από τις περιμετρικά τοποθετημένες κουκίδες του μεταλλίου εκφύονται είκοσι δύο λογχοειδή φύλλα, τα πέρατα των οποίων ορίζονται με τις κορυφές των φύλλων του μεταλλίου που χρησιμοποιούνται για οδηγοί· ανάμεσα στα άκρα των λογχοειδών φύλλων τοποθετούνται ισάριθμοι μικροί ρόδακες, όπως και στο μετάλλιο.

Ομάδα γ: Μήτρες με φύλλα και ελικοειδείς ποδίσκους με ρόδακα

22. γ1 (80.180). Τμήμα πολύ μεγάλης μήτρας. Σώζεται το πάνω μέρος από το σώμα και το χείλος. Είναι συγκολλημένη από δεκαέξι θραύσματα (Π ί ν. 50).
Εξ. δ. 251 χιλ., εσ. δ. 205 χιλ., σωζ. ύψ. 106 χιλ.

Το σώμα ήταν κωνικό. Το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Στην εξωτερική επιφάνεια υπάρχουν ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την πίεση των σφραγίδων του σώματος. Στην εξωτερική επιφάνεια και στο χείλος διακρίνονται ίχνη από δακτυλικά αποτυπώματα. Ακόμη, στα ίδια μέρη του αγγείου σώζονται υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Το σωζόμενο μέρος της εξωτερικής επιφάνειας διατηρεί οριζόντιες, ελαφρά κυματοειδείς ραβδώσεις από την κατασκευή του αγγείου στον τροχό. Το σώμα έχει δύο διακοσμητικές ζώνες καμωμένες στον τροχό, που χωρίζονται μεταξύ τους και από το χείλος με διπλή αυλάκωση.

Από την κάτω ζώνη, που αρχικά καταλάμβανε το μεγαλύτερο μέρος του σώματος, σώζεται μόνο το πάνω της τμήμα. Η ζώνη αυτή ήταν διακοσμημένη με μεγάλα φύλλα άκανθας (Κ-45) και μεγάλα σπαθόσχημα φύλλα (Nymphaea Lotus) (Κ-44), ανάμεσα στα οποία υπήρχε ελικοειδής ποδίσκος με μεγάλο δεκαπέταλο ρόδακα (Κ-60). Η πάνω ζώνη, πλ. 42 χιλ., κοσμείται με κληματίδα, που έχει γίνει και αυτή με σφραγίδα (Κ-87) και αποτελείται από ελικοειδή βλαστό, πλατιά φύλλα και βότρεις (Κ-88 και Κ-89).

23. γ2 (81.2). Μήτρα συγκολλημένη από οκτώ θραύσματα. Λείπουν μικρό τμήμα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 3, 51).
Ύψ. 70 χιλ., εξ. δ. 143 χιλ., εσ. δ. 118 χιλ., δ. βάσης 61 χιλ., δ. μεταλλίου 39 χιλ.

Το προφίλ της μήτρας και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το χείλος και το μετάλλιο είναι όμοια με τις αντίστοιχες λεπτομέρειες της μήτρας 15. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος γκρίζου (5 YR 5/1). Το μεγαλύτερο μέρος των τοιχωμάτων της μήτρας, τόσο του εσωτερικού, όσο και του εξωτερικού, καλύπτεται με κίτρινο επίχρισμα (10 YR 7/6). Σημάδια τροχού διακρίνονται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Ελαφρές διογκώσεις της επιφάνειας του πηλού από την πίεση των σφραγίδων των ροδάκων και την κατασκευή των φύλλων παρατηρούνται στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος.

Το μετάλλιο κοσμείται με οκτώ οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-18) και μικρό εννεαπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-2). Το σώμα κοσμείται με δεκαέξι λογχοειδή φύλλα, που, όπως συνήθως, εκφύονται από την αύλακα του μεταλλίου και καταλήγουν στην κάτω αυλάκωση του χείλους. Ανάμεσά τους υπάρχουν ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, που στα πέρατά τους φέρουν τον ίδιο εννεαπέταλο ρόδακα που υπάρχει και στο κέντρο του μεταλλίου.

24. γ3 (81.95). Μήτρα συγκολλημένη από δεκατέσσερα θραύσματα. Λείπει μεγάλο μέρος από τη βάση και τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 51).
Ύψ. 98 χιλ., εξ. δ. 187 χιλ., εσ. δ. 158 χιλ., δ. βάσης 66 χιλ., δ. μεταλλίου 61 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή, το σώμα ημισφαιρικό. Το χείλος είναι ίδιο με της προηγούμενης μήτρας. Ο πηλός είναι μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Κόκκινη επάλειψη σώζεται στο εσωτερικό του αγγείου. Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 4/6). Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αύλακα, ενώ το χείλος από το σώμα με διπλή, πλατιά και ρηχή αυλάκωση.

Από το μετάλλιο σώζεται ένα μέρος. Τα διακοσμητικά του στοιχεία αποτελούνταν από μεγάλο (οκταπέταλο;) ρόδακα, (Κ-1;), τα άκρα από οξυκόρυφα μικρά φύλλα γύρω από το ρόδακα και οξυκόρυφα φύλλα με νευρώσεις στην περίμετρό του με απλή κουκίδα ανάμεσα στα πέρατά τους (Κ-17). Το σώμα κοσμείται με λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους, με κοντούς ελικοειδείς ποδίσκους με κλειστό ρόδακα στο άκρο τους (Κ-72).

Ομάδα δ: Μήτρες με φύλλα και ελικοειδείς ποδίσκους με ανθέμιο

25. δ1 (80.121). Μήτρα συγκολλημένη από έξι θραύσματα. Λείπουν μικρά τμήματα από το χείλος και το σώμα. Αποκρούσεις στο σώμα (Π ί ν. 52).
Ύψ. 72 χιλ., εξ. δ. 143 χιλ., εσ. δ. 114 χιλ., δ. βάσης 53 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα ημισφαιρικό, ενώ το χείλος έχει τη διαμόρφωση της προηγούμενης. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, καστανέρυθρος (2.5 YR 5/4). Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρείται επάλειψη χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Απολεπιζόμενα στρώματα πηλού, χρώματος κόκκινου και καστανέρυθρου (2.5 YR 5/4) από τη χρησιμοποίηση της μήτρας σώζονται στην εξωτερική επιφάνεια και σε τμήμα του χείλους.

Στην εξωτερική επιφάνεια παρατηρούνται ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την πίεση των σφραγίδων των ανθεμίων και την κατασκευή των φύλλων. Σημάδια τροχού υπάρχουν στο χείλος, στη βάση και στο σώμα. Στη βάση έχει γίνει μικρό σκάσιμο της κάτω επιφάνειας του πηλού κατά το ψήσιμο. Στον κάλυκα διακρίνεται ελαφρά περιμετρική παραμόρφωση του πηλού από το στοίβαγμα των αγγείων. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος και το μετάλλιο όπως στη μήτρα 24.

Το μετάλλιο κοσμείται με τις κορυφές από δεκαέξι μικρά οξυκόρυφα φύλλα με νευρώσεις (Κ-16) και μεγάλο ρόδακα (Κ-1), που έχει τοποθετηθεί λίγο έξω από το κέντρο του, έτσι ώστε τα φύλλα στο ένα μέρος του μεταλλίου είναι σαφώς μακρύτερα από τα υπόλοιπα. Ακόμη, ο ρόδακας στη μια του πλευρά έχει πιεστεί βαθύτερα, πράγμα που δεν συμβαίνει με τα φυλλαράκια της περιμέτρου. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δεκαπέντε λογχοειδή φύλλα, τα οποία αποδίδονται προοπτικά, εναλλάξ ολόκληρα και μισά, όπως συμβαίνει στην ομάδα με λογχοειδή φύλλα· ανάμεσά τους έχουν χαραχτεί ελικοειδείς ποδίσκοι που απολήγουν σε ενσφράγιστο ανθέμιο (Κ-74).

26. δ2 (80.181). Μεγάλο τμήμα από πολύ μεγάλη μήτρα, που έχει συγκολληθεί από δώδεκα θραύσματα. Σώζεται μικρό μέρος από το σώμα και το μεγαλύτερο μέρος από το χείλος (Π ί ν. 53).
Μέγ. σωζ. ύψ. 119 χιλ., εξ. δ. 247 χιλ., εσ. δ. 212 χιλ.

Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 4/6) ως κιτρινέρυθρος (5 YR 6/6). Στο σώμα και στο χείλος σώζονται υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κιτρινέρυθρου ως κόκκινου. Σημάδια τροχού διατηρούνται στο χείλος και στο σώμα. Ίχνη δακτυλικών αποτυπωμάτων υπάρχουν στο σώμα και στο χείλος.

Το σώμα διαιρείται σε δύο ζώνες που χωρίζονται μεταξύ τους και από το χείλος με διπλή αυλάκωση. Η κάτω, μεγαλύτερη ζώνη, που στο πάνω μέρος της φέρει λέσβιο κυμάτιο (Κ-93), κοσμείται με εναλλασσόμενα φύλλα άκανθας (Κ-45) και σπαθόσχημα φύλλα λωτού(;) (Nymphaea Lotus) (Κ-44), ανάμεσα στα οποία υπάρχει κοντός ελικοειδής ποδίσκος με ανθέμιο στο άκρο (Κ-77). Η ζώνη του χείλους, πλ. 44 χιλ., κοσμείται με τρέχουσα σπείρα κάτω και ιωνικό κυμάτιο πάνω (Κ-96 και Κ-91).

27. δ3 (81.30). Μήτρα ακέραιη. Μικρή απόκρουση υπάρχει στο χείλος (Π ί ν. 4, 54, 55).
Ύψ. 80 χιλ., εξ. δ. 143 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 58 χιλ., δ. μεταλλίου 38 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα κωδωνόσχημο, το χείλος ίδιο με της προηγούμενης. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κιτρινέρυθρος (5 YR 6/7). Σ' όλες τις επιφάνειες διακρίνονται ίχνη από το αρχικό κιτρινωπό επίχρισμα. Μεγάλο σκάσιμο πηλού φαίνεται στη βάση, που διακρίνεται λίγο και στο μετάλλιο. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος με διπλή αύλακα.

Το μετάλλιο κοσμείται στο κέντρο με επταπέταλο ρόδακα από κουκίδες, που περιβάλλεται από δώδεκα λογχοειδή μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-25), ανάμεσα στα άκρα των οποίων υπάρχουν κουκίδες. Από την εξωτερική αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δεκαοκτώ λογχοειδή φύλλα, ανάμεσα στα άκρα των οποίων υπάρχουν ισάριθμοι κοντοί ποδίσκοι με μικρό τριπέταλο (;) ανθέμιο στο άκρο τους, καμωμένο με οξύ εργαλείο.

28. δ4 (81.31). Μήτρα συγκολλημένη από δέκα θραύσματα. Στο σώμα και στο χείλος υπάρχουν μικρές αποκρούσεις (Π ί ν. 55).
Ύψ. 78 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 114 χιλ., δ. βάσης 60 χιλ., δ. μεταλλίου περ. 32 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή, το σώμα κωδωνόσχημο. Το χείλος διαμορφώνεται όμοια με της προηγούμενης μήτρας. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, γκριζοκόκκινος (2.5 YR 5/2) ως γκρίζος βαθύς (5 YR 4/1). Σ' ολόκληρη την εσωτερική επιφάνεια και σε τμήματα του χείλους και της εξωτερικής επιφάνειας διατηρείται κίτρινο επίχρισμα (10 YR 7/6). Σημάδια τροχού υπάρχουν στο χείλος και στο σώμα.

Το μετάλλιο κοσμείται με πολύ μικρό τετραπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-12), που τον περιβάλλει σειρά από τα άκρα επτά οξυκόρυφων μικρών φύλλων, και στην περίμετρό του δεύτερη σειρά από δεκαέξι οξυκόρυφα μικρά φύλλα (Κ-20). Ο κάλυκας κοσμείται με εννέα αποτυπώματα από όστρεα (Α-1). Το σώμα καλύπτεται από είκοσι λογχοειδή φύλλα που έχουν αποδοθεί όπως στη μήτρα 25. Ανάμεσα στα φύλλα τοποθετούνται ισάριθμοι κοντοί, ελικοειδείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε τριπέταλο (;) ανθέμιο. Η μήτρα αυτή είναι το μοναδικό παράδειγμα όπου το σώμα δεν διαχωρίζεται με αύλακα από το μετάλλιο και το χείλος.

Ομάδα ε: Μήτρες με φύλλα και ελικοειδείς βλαστούς με ρόδακες

29. ε1 (80.29). Μεγάλο τμήμα μήτρας, που έχει συγκολληθεί από οκτώ θραύσματα. Σώζεται η βάση, το μεγαλύτερο μέρος από το χείλος και τμήμα από το σώμα του αγγείου (Π ί ν. 56).
Ύψ. 84 χιλ., εξ. δ. 150 χιλ., εσ. δ. 120 χιλ., δ. βάσης 56 χιλ., δ. μεταλλίου 60 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα ημισφαιρικό, το χείλος ίδιο με της μήτρας 1. Ο πηλός είναι λεπτός, κοκκινωπός κίτρινος (5 YR 6/8) προς ανοιχτό φαιοκίτρινο (5 YR 6/4) στο κάτω μέρος του σώματος και στη βάση. Στο χείλος και σε σημεία της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος καφέ (7.5 YR 5/3). Στην εξωτερική και στην εσωτερική επιφάνεια του σώματος, στο χείλος και στη βάση υπάρχουν σημάδια από τον τροχό. Στον πηλό διακρίνονται υπολείμματα από ελάχιστα ξένα σωματίδια από ασβεστόλιθο και χόρτο.

Το μετάλλιο ορίζεται από ρηχή αυλάκωση. Το κέντρο του καταλαμβάνει οκταπέταλος ρόδακας (Κ-1), που το μεγαλύτερο μέρος του, στο κέντρο της βάσης, λείπει. Ο ρόδακας περιβάλλεται από δεκαεννιά (;) μικρά φύλλα άκανθας (Κ-15). Το σώμα καλύπτεται με ένδεκα (;) λογχο-

ειδή φύλλα· ανάμεσά τους υπάρχουν ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με επταπέταλο ρόδακα (Κ-6) στα άκρα τους, ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

30. ε2 (80.46). Μήτρα συγκολλημένη από έξι κομμάτια. Απολεπίσματα υπάρχουν στη βάση, στο σώμα και στο χείλος του αγγείου (Π ί ν. 56).
Ύψ. 77 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 35 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα ημισφαιρικό, το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει οριζόντια γλωσσοειδή προεξοχή. Το μετάλλιο χωρίζεται από τον κάλυκα με μια αυλάκωση, ενώ το χείλος από το σώμα με δύο πλατιές, από τις οποίες η κατώτερη σχηματίζει και το πάνω όριο των κοσμημάτων του σώματος. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/7) ως ερυθροκίτρινος (7.5 YR 6/7). Στην εσωτερική επιφάνεια σώζεται λεπτή επάλειψη από κοκκινωπό καφέ (2.5 YR 5/4) επίχρισμα. Στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος σώζονται αποσπασματικά στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου. Στον κάλυκα διακρίνεται δακτυλιόσχημη παραμόρφωση της επιφάνειάς του από το στοίβαγμα στον κλίβανο. Σημάδια τροχού σώζονται στη βάση και στην εξωτερική επιφάνεια· ένα σκάσιμο του πηλού έχουμε στη βάση.

Το μικρό μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα δεκαέξι μικρών φύλλων άκανθας (Κ-15), που το μεγαλύτερο μέρος τους καλύπτεται από μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1), τοποθετημένο στο κέντρο. Από την αύλακα του μεταλλίου φυτρώνουν εννιά λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι επταπέταλοι ρόδακες στην άκρη ελικοειδών ποδίσκων μεταξύ ελικοειδών βλαστών (Κ-6).

31. ε3 (80.47). Μήτρα ολόκληρη, συγκολλημένη από δώδεκα θραύσματα. Λείπουν τρία μικρά κομμάτια από το σώμα. Απολεπίσματα υπάρχουν στη βάση, στο σώμα και στο χείλος (Π ί ν. 57).
Ύψ. 84 χιλ., εξ. δ. 145 χιλ., εσ. δ. 117 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ.

Η βάση, το σώμα και το χείλος διαμορφώνονται όπως στη μήτρα 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/7). Λεπτή επάλειψη υπάρχει στο εσωτερικό, όπως στην προηγούμενη. Σε τμήματα του χείλους και της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος σώζονται στρώματα πηλού κόκκινου και κοκκινωπού καφέ (5 YR 5/4). Μικρές φυσαλίδες παρατηρούνται σε σημεία του σώματος. Σημάδια από τροχό βρίσκονται στην εσωτερική και κυρίως στην εξωτερική επιφάνεια και στη βάση.

Το μετάλλιο και το σώμα έχουν τα ίδια διακοσμητικά στοιχεία με τη μήτρα 30. Το μετάλλιο όμως είναι μεγαλύτερο. Ο οκταπέταλος ρόδακας, όπως και στην προηγούμενη μήτρα, έχει τοποθετηθεί ελαφρά έξω από το κέντρο του μεταλλίου.

32. ε4 (80.48). Μήτρα πλήρης, συγκολλημένη από δώδεκα μικρά και μεγαλύτερα κομμάτια. Λείπει ένα πολύ μικρό θραύσμα από τον κάλυκα· απολεπίσματα υπάρχουν στο χείλος και στο σώμα (Π ί ν. 4, 58).
Ύψ. 78 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 115 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 39 χιλ.

Η βάση, το σώμα και το χείλος είναι όμοια με της μήτρας 30. Κατά τον ίδιο τρόπο επιτυγχάνεται και ο χωρισμός του σώματος από το μετάλλιο και το χείλος. Ο πηλός είναι μαλακός, κοκκινωπός γκρίζος (5 YR 5/2) ως κόκκινος (2.5 YR 5/7). Στην εσωτερική επιφάνεια σώζεται λεπτό, κόκκινο επίχρισμα, ενώ στην εξωτερική και στο χείλος απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/7) και καστανέρυθρου (2.5 YR 5/4). Σημάδια από τον τροχό βλέπει κανείς στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στη βάση.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαοκτώ μικρά φύλλα άκανθας (Κ-15), που έχουν τοποθετηθεί α-

κτινωτά στην περίμετρό του, και με οκταπέταλο μεγάλο ρόδακα (Κ-1) στο κεντρικό του μέρος. Το σώμα έχει διακόσμηση ίδια με της μήτρας 30.

33. ε5 (80.49). Μήτρα συγκολλημένη από πέντε μεγάλα κομμάτια. Μικρά απολεπίσματα υπάρχουν στο σώμα και στη βάση (Π ί ν. 58).
Ύψ. 75 χιλ., εξ. δ. 135 χιλ., εσ. δ. 110 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 43 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα κωδωνόσχημο, το χείλος όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, ανοιχτός κόκκινος (2.5 YR 6/7). Από το κίτρινο επίχρισμα διατηρούνται υπολείμματα μόνο σε σημεία της εσωτερικής και εξωτερικής επιφάνειας, χρώματος κίτρινου (10 YR 7/7). Σε τμήματα της εξωτερικής επιφάνειας και του χείλους διατηρείται στρώμα καστανέρυθρου πηλού (5 YR 5/3) από τη χρησιμοποίηση του αγγείου. Στην εξωτερική επιφάνεια διακρίνονται ίχνη από δακτυλικά αποτυπώματα και σημάδια από τροχό.

Το μετάλλιο έχει τον ίδιο διάκοσμο με το μετάλλιο της μήτρας 25. Το σώμα κοσμείται με δέκα λογχοειδή φύλλα, τα οποία εκφύονται από την αύλακα του μεταλλίου, και με ισάριθμους επταπέταλους ρόδακες (Κ-6) στα άκρα ελικόσχημων ποδίσκων ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς.

34. ε6 (80.50). Μήτρα πλήρης, που συγκολλήθηκε από ένα μεγάλο κομμάτι και τέσσερα θραύσματα. Στο σώμα και στο χείλος υπάρχουν μικρά απολεπίσματα (Π ί ν. 59).
Ύψ. 72 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 50 χιλ., δ. μεταλλίου 37 χιλ.

Το προφίλ της μήτρας είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ίδιος είναι και ο τρόπος με τον οποίο χωρίζεται το σώμα από το μετάλλιο και το χείλος. Ο πηλός είναι μέσης σκληρότητας, ανοιχτός κόκκινος (2.5 YR 6/7). Στην εξωτερική επιφάνεια του αγγείου διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίησή του. Στην εσωτερική επιφάνεια υπάρχουν ίχνη από λεπτή επάλειψη. Στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται αποτυπώματα νυχιού και στον κάλυκα ελαφρά παραμόρφωση από το στοίβαγμα των αγγείων στον κλίβανο. Σημάδια τροχού υπάρχουν στο σώμα, στο χείλος και στη βάση. Στην εξωτερική επιφάνεια και στη θέση των ροδάκων παρατηρούνται ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την πίεση των σφραγίδων.

Στην περίμετρο του μεταλλίου, ακτινωτά, τοποθετούνται οκτώ οξυκόρυφα φύλλα με νευρώσεις (Κ-16) και μία κουκίδα ανάμεσά τους, καμωμένη με οξύ όργανο. Το κεντρικό τμήμα του μεταλλίου καταλαμβάνει μεγάλος οκταπέταλος ρόδακας (Κ-1), που καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος των μικρών φύλλων. Το σώμα κοσμείται με εννιά λογχοειδή φύλλα, που εναλλάσσονται με επταπέταλο ρόδακα στο άκρο ελικοειδούς ποδίσκου ανάμεσα σε δύο ή τρεις ελικοειδείς βλαστούς.

35. ε7 (80.51). Αποσπασματικά σωζόμενη μήτρα, που αποτελέστηκε από τέσσερα θραύσματα. Λείπει μεγάλο μέρος από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 59).
Ύψ. 78 χιλ., εξ. δ. 142 χιλ., εσ. δ. 118 χιλ., δ. βάσης 52 χιλ., δ. μεταλλίου 48 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το χείλος είναι όμοια με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι σκληρός, λεπτός, κοκκινωπός καφέ (5 YR 5/3). Η εσωτερική επιφάνεια του αγγείου καλύπτεται με λεπτή επάλειψη χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6) και η εξωτερική με λεπτό στρώμα κόκκινου πηλού (2.5 YR 5/8) από τη χρησιμοποίηση του αγγείου. Ίχνη τροχού υπάρχουν στη βάση και στο σώμα, ελαφρό σκάσιμο της επιδερμίδας του πηλού διακρίνεται στη βάση. Μικρά κομμάτια ασβέστου φαίνονται στα σπασμένα τμήματα του αγγείου.

Το κεντρικό τμήμα του μεταλλίου καταλαμβάνει μεγάλος οκταπέταλος ρόδακας (Κ-1). Στην περίμετρό του τοποθετούνται ένδεκα μικρά φύλλα άκανθας (Κ-15), που, σε αντίθεση με το ρόδακα, έχουν πιεστεί ελαφρά στην επιφάνεια του πηλού. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα (έξι σώζονται ολόκληρα) και ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με επταπέταλο ρόδακα (Κ-6) στην κορυφή τους ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

36. ε8 (80.52). Αποσπασματικά σωζόμενη μήτρα, συγκολλημένη από δέκα θραύσματα. Λείπουν δύο μεγάλα τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 60).
Ύψ. 78 χιλ., εξ. δ. 144 χιλ., εσ. δ. 114 χιλ., δ. βάσης 56 χιλ., δ. μεταλλίου 49 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το μετάλλιο και το χείλος επαναλαμβάνονται όμοια με τις αντίστοιχες λεπτομέρειες της μήτρας 30. Ο πηλός είναι μέσης σκληρότητας, λεπτός με μικροσκοπικές φυσαλίδες και έχει χρώμα κοκκινωπό καφέ (5 YR 5/3) ως κιτρινωπό κόκκινο (5 YR 5/6). Στην εσωτερική επιφάνεια διακρίνεται λεπτό επίχρισμα χρώματος κοκκινωπού καφέ (5 YR 4/4) ως κιτρινωπού κόκκινου (5 YR 5/8), ανάλογα με τα θραύσματα. Τμήματα της εξωτερικής επιφάνειας διατηρούν στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου σε αποχρώσεις του φαιοκόκκινου και κιτρινέρυθρου. Σημάδια τροχού διακρίνονται στη βάση και στο σώμα. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται παραμορφώσεις του πηλού από την πίεση των σφραγίδων με τους ρόδακες. Στον κάλυκα διακρίνεται δακτυλιοειδής παραμόρφωση από το στοίβαγμα των αγγείων στον κλίβανο.

Το μετάλλιο κοσμείται με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1) και δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας (Κ-15) στην περίμετρό του. Το σώμα καλύπτεται με εννέα λογχοειδή φύλλα. Ανάμεσά τους υπάρχουν ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με επταπέταλο ρόδακα (Κ-6) στα άκρα τους μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών. Από το διάκοσμο του σώματος σώζονται ακέραια έξι λογχοειδή φύλλα και επτά ρόδακες.

37. ε9 (80.53). Αποσπασματική μήτρα, που έχει συγκολληθεί από οκτώ θραύσματα. Λείπουν τμήματα της βάσης και του μεταλλίου, το μεγαλύτερο μέρος του κάλυκα και μικρό θραύσμα από το σώμα (Π ί ν. 60).
Ύψ. 80 χιλ., εξ. δ. 144 χιλ., εσ. δ. 118 χιλ., δ. βάσης 54 χιλ., δ. μεταλλίου 47 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το μετάλλιο και το χείλος είναι όπως στη μήτρα 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Στο εσωτερικό διατηρούνται ίχνη από λεπτό επίχρισμα και στην εξωτερική επιφάνεια, ελάχιστα υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού καφέ (5 YR 4/4). Ακόμη, στην εξωτερική επιφάνεια παρατηρούνται ίχνη από δακτυλικά αποτυπώματα και σημάδια από τον τροχό.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα από φυλλαράκια άκανθας (Κ-15) στην περίμετρό του και οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κεντρικό του τμήμα. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται οκτώ λογχοειδή φύλλα και ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με ρόδακα (Κ-6) στο άκρο τους, ανάμεσα σε δύο ή τρεις ελικοειδείς βλαστούς. Οι τελευταίοι σχηματίζουν μεγάλη κυκλική θηλιά, πριν καταλήξουν σε κυματοειδή άκρα.

38. ε10 (80.54). Αποσπασματική μήτρα, που έχει ανασυγκροτηθεί από οκτώ θραύσματα. Λείπει τμήμα από το χείλος και θραύσματα από το σώμα (Π ί ν. 61).
Ύψ. 80 χιλ., εξ. δ. 148 χιλ., εσ. δ. 118 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 43 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το μετάλλιο και το χείλος είναι όπως στη μήτρα 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/8) με μικρές φυσα-

λίδες και ελάχιστα ξένα στοιχεία. Σε τμήματα της εσωτερικής επιφάνειας διατηρείται λεπτό επίχρισμα· στην εξωτερική επιφάνεια και στη βάση υπάρχει στρώμα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 5/4) ως κόκκινου (2.5 YR 5/8). Στην κάτω εξωτερική επιφάνεια του σώματος παρατηρούνται διογκώσεις του πηλού από την πίεση των σφραγίδων των ροδάκων. Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο σώμα και στη βάση. Στη βάση, ακόμη, διακρίνονται πολύ ελαφρά σκασίματα της επιφάνειας του πηλού.

Το μετάλλιο έχει την ίδια διακόσμηση με το μετάλλιο της μήτρας 36. Το σώμα κοσμείται με εννέα λογχοειδή φύλλα, ενώ ανάμεσά τους έχουμε ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους με ρόδακα στα πέρατά τους (Κ-6) μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών· από αυτούς ο ένας εκφύεται από την αύλακα του μεταλλίου και ο δεύτερος από το μέσο περίπου του σώματος της μήτρας.

39. ε11 (80.55). Αποσπασματική μήτρα, συγκολλημένη από οκτώ θραύσματα. Λείπουν μικρό τμήμα του μεταλλίου και το μισό σχεδόν μέρος από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 61).
Ύψ. 75 χιλ., εξ. δ. 135 χιλ., εσ. δ. 110 χιλ., δ. βάσης 56 χιλ., δ. μεταλλίου 41 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το μετάλλιο και το χείλος ταυτίζονται με τις αντίστοιχες λεπτομέρειες της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/7) ως κοκκινωπός κίτρινος (5 YR 6/7). Ίχνη από κίτρινο επίχρισμα σώζονται στην εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια και στο χείλος. Υπολείμματα στρώματος πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου διατηρούνται σε θραύσματα του χείλους και της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος, χρώματος κοκκινωπού καφέ (5 YR 5/4). Στη βάση διακρίνεται ημικυκλικό σκάσιμο του πηλού. Στο πάνω μέρος του σώματος υπάρχουν ελαφρές διογκώσεις της επιφάνειας του πηλού από την πίεση των σφραγίδων των ροδάκων. Σημάδια από τον τροχό παρατηρούνται στο σώμα και στη βάση.

Το μετάλλιο κοσμείται με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1), που έχει πιεστεί δύο φορές, και δεκαπέντε λογχοειδή φύλλα με νευρώσεις (Κ-16), που είναι τοποθετημένα ακτινωτά στην περίμετρό του· κανένα από αυτά δεν έχει διπλοσφραγιστεί. Το σώμα κοσμείται με λογχοειδή φύλλα και ελικοειδείς ποδίσκους με επταπέταλο ρόδακα (Κ-6) στα πέρατά τους ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς, που εκφύονται ανά δύο από την αύλακα του μεταλλίου και το μέσο του σώματος του αγγείου. Η μήτρα σώζει πέντε ακέραια λογχοειδή φύλλα και ισάριθμους ρόδακες.

40. ε12 (80.56). Αποσπασματική μήτρα, συγκολλημένη από πέντε θραύσματα. Λείπουν το μισό περίπου μέρος από το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 62).
Ύψ. 71 χιλ., εξ. δ. 132 χιλ., εσ. δ. 108 χιλ., δ. βάσης 54 χιλ., δ. μεταλλίου 44 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 30. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο με απλή, ρηχή αυλάκωση και από το χείλος με πολύ ρηχή, πλατιά αύλακα. Ο πηλός είναι μέσης σκληρότητας, λεπτός, κοκκινωπός κίτρινος (5 YR 6/6). Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρούνται ίχνη από λεπτό επίχρισμα χρώματος κόκκινου (2.5 YR 4/6). Ομοιόχρωμα απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας σώζονται στο χείλος, στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στη βάση. Στις ίδιες επιφάνειες παρατηρούνται σημάδια από το γύρισμα του αγγείου στον τροχό. Στη βάση διακρίνεται μικρό σκάσιμο του πηλού.

Το μετάλλιο κοσμείται με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κεντρικό του τμήμα και δεκαοκτώ λογχοειδή φύλλα με νευρώσεις (Κ-16) στην περίμετρό του. Το σώμα κοσμείται με λογχοειδή φύλλα και ελικοειδείς ποδίσκους με ρόδακα (Κ-6) στα άκρα τους ανάμεσα σε δύο ή τέσσερις έλικες, που εκφύονται από την αύλακα του μεταλλίου, ή ανά δύο από την αύλακα του μεταλλίου και το μέσο του σώματος της μήτρας.

41. ε13 (80.57). Αποσπασματική μήτρα συγκολλημένη από δεκαέξι θραύσματα. Λείπουν μέρος από το χείλος, το σώμα και μικρό θραύσμα από το μετάλλιο (Π ί ν. 62).
Ύψ. 77 χιλ., εξ. δ. 137 χιλ., εσ. δ. 108 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 42 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου καθώς και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το μετάλλιο και το χείλος είναι ίδια με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (5 YR 4/6). Υπολείμματα από το αρχικό κίτρινο επίχρισμα διατηρούνται σ᾽ ένα μόνο θραύσμα, αλλά το επίχρισμα κάλυπτε προφανώς, ολόκληρη τη μήτρα. Λίγα υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου διατηρούνται στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και έχουν χρώμα κοκκινωπό καφέ (2.5 YR 4/4). Σημάδια από τον τροχό διατηρούνται στην εξωτερική κυρίως επιφάνεια, όπου διακρίνονται και ελαφρές παραμορφώσεις της επιφάνειας του πηλού από την πίεση των σφραγίδων των ροδάκων.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα από εννέα οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (K-16) και ισάριθμες κουκίδες ανάμεσα στα πέρατά τους. Το κεντρικό τμήμα του μεταλλίου καταλαμβάνει μεγάλος οκταπέταλος ρόδακας (K-1), που έχει πιεστεί δύο φορές. Ο διάκοσμος του σώματος της μήτρας είναι ίδιος με της προηγούμενης μήτρας.

42. ε14 (80.58). Μήτρα συγκολλημένη από εννέα θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα (Π ί ν. 63).
Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 132 χιλ., εσ. δ. 108 χιλ., δ. βάσης 51 χιλ., δ. μεταλλίου 43 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου καθώς και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το χείλος και το μετάλλιο είναι ίδια με τις αντίστοιχες λεπτομέρειες της μήτρας 30. Ο πηλός είναι σκληρός, λεπτός, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Στην εσωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται υπολείμματα από κόκκινο επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος, στο χείλος και στη βάση σώζονται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, που έχουν χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5/6 ως 2.5 YR 5/7). Στο πάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος διακρίνονται ελαφρές παραμορφώσεις του πηλού από την πίεση των σφραγίδων των ροδάκων.

Το μετάλλιο έχει την ίδια διακόσμηση με αυτό της μήτρας 25. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με επταπέταλο ρόδακα (K-6) στα άκρα τους, ανάμεσα σε δύο, τρεις ή τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς, που εκφύονται από την αύλακα του μεταλλίου και το μέσο του σώματος της μήτρας.

43. ε15 (80.59). Αποσπασματική μήτρα, συγκολλημένη από έξι θραύσματα. Λείπουν το μισό περίπου μέρος από το χείλος και μικρότερα τμήματα από το σώμα (Π ί ν. 63).
Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 135 χιλ., εσ. δ. 108 χιλ., δ. βάσης 51 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Η βάση, το σώμα και το χείλος είναι όμοια με της μήτρας 30. Όμοιος είναι και ο χωρισμός του σώματος από το μετάλλιο και το χείλος. Ο πηλός είναι μέσης σκληρότητας, λεπτός, χρώματος κιτρινωπού κόκκινου (5 YR 5/6) με επίχρισμα από το ίδιο χρώμα στην εσωτερική επιφάνεια. Στην εξωτερική επιφάνεια και στο χείλος του αγγείου διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου. Μικρά σκασίματα του πηλού διακρίνονται στη βάση· σποραδικές μικρές φυσαλίδες υπάρχουν σ᾽ όλες τις επιφάνειες.

Το μετάλλιο και το σώμα του αγγείου έχουν διακόσμηση ίδια με της μήτρας 25.

44. ε16 (80.60). Μήτρα συγκολλημένη από ένδεκα θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και μικρά θραύσματα από το χείλος (Π ί ν. 64).
Ύψ. 73 χιλ., εξ. δ. 138 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι σκληρός, λεπτός, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Ελαφρές παραμορφώσεις του πηλού υπάρχουν στην εξωτερική επιφάνεια από την πίεση των σφραγίδων των ροδάκων. Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρούνται ίχνη από λεπτά επιχρίσματα. Στην εξωτερική υπάρχουν απολεπιζόμενα στρώματα κόκκινου πηλού (2.5 YR 5/8) από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Ο πηλός έχει σκάσει στη βάση. Στο σώμα διακρίνονται δακτυλικά αποτυπώματα και σημάδια από τον τροχό.

Το μετάλλιο και το σώμα είναι διακοσμημένα όπως και στη μήτρα 49. Στο μετάλλιο, ανάμεσα στα άκρα μερικών μικρών φύλλων, έχουν τοποθετηθεί τέσσερις κουκίδες, καμωμένες με οξύ όργανο.

45. ε17 (80.61). Αποσπασματική μήτρα, συγκολλημένη από πέντε θραύσματα. Λείπουν κομμάτια από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 64).

Ύψ. 73 χιλ., εξ. δ. 138 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ.

Το προφίλ της μήτρας είναι ίδιο με της μήτρας 30· ίδιος και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το χείλος και το μετάλλιο. Ο πηλός είναι σκληρός, λεπτός, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Στην εξωτερική επιφάνεια του αγγείου παρατηρούνται ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την πίεση των ροδάκων του σώματος. Στο εσωτερικό της μήτρας διασώθηκε λεπτότατο κόκκινο επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος, του χείλους και της βάσης υπάρχουν υπολείμματα από στρώματα κόκκινου πηλού (2.5 YR 5/8) από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, δακτυλικά αποτυπώματα, καθώς και σημάδια από τον τροχό.

Το μετάλλιο και το σώμα έχουν διακόσμηση ίδια με της μήτρας 42.

46. ε18 (80.62). Αποσπασματική μήτρα, συγκολλημένη από επτά θραύσματα. Λείπουν μεγάλο τμήμα από το σώμα και το χείλος και ένα μικρό μέρος από το μετάλλιο και τη βάση· στο χείλος και στο σώμα έχουμε απολεπίσματα (Π ί ν. 65).

Ύψ. 75 χιλ., εξ. δ. 130 χιλ., εσ. δ. 105 χιλ., δ. βάσης 52 χιλ., δ. μεταλλίου 38 χιλ., δ. κάλυκα 70 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, με χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5/6) στη μια πλευρά και σκούρο κοκκινωπό καφέ (2.5 YR 3/4) στην άλλη. Στο εσωτερικό διατηρούνται υπολείμματα από λεπτό επίχρισμα και στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στο χείλος απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 5/4). Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο σώμα και στη βάση. Το μετάλλιο χωρίζεται από το χείλος με διπλή, ρηχή αυλάκωση και από τον κάλυκα με στενή αυλάκωση· όλες οι αυλακώσεις είναι καμωμένες στον τροχό.

Το μετάλλιο κοσμείται με οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις στην περίμετρο (Κ-16) και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κεντρικό του τμήμα (Κ-1). Ο κάλυκας κοσμείται με είκοσι δύο μικρά φύλλα από την ίδια σφραγίδα με τα φύλλα του μεταλλίου και ισάριθμες κουκίδες ανάμεσα στα άκρα τους, καμωμένες με οξύ όργανο. Από την αύλακα του κάλυκα εκφύονται ένδεκα μικρά λογχοειδή φύλλα και ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με ρόδακα (Κ-6) στα άκρα τους, ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

47. ε19 (80.63). Μήτρα συγκολλημένη από επτά θραύσματα με αποκρούσεις στο χείλος, στο σώμα και στη βάση (Π ί ν. 65).

Ύψ. 73 χιλ., εξ. δ. 132 χιλ., εσ. δ. 108 χιλ., δ. βάσης 54 χιλ., δ. μεταλλίου 48 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι το ίδιο με της μήτρας 30· ίδιος και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το χείλος και το μετάλλιο. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Στην

εσωτερική επιφάνεια διατηρείται κόκκινο επίχρισμα· στην εξωτερική σώζονται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/8). Σε τμήματα του χείλους και του σώματος το επιφανειακό στρώμα έχει χρώμα κοκκινωπό καφέ (2.5 YR 5/4).

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαοκτώ μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-16) στην περίμετρό του και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κεντρικό του μέρος. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε επταπέταλο ρόδακα ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς, οι οποίοι εκφύονται ανά δύο από την περίμετρο του μεταλλίου και το μέσο του σώματος.

48. ε20 (80.64). Μήτρα συγκολλημένη από εννέα θραύσματα. Λείπουν μικρό τμήμα από το χείλος και μικρότερα τμήματα από το σώμα. Αποκρούσεις παρατηρούνται στο χείλος και στο σώμα (Π ί ν. 66).
Ύψ. 72 χιλ., εξ. δ. 142 χιλ., εσ. δ. 117 χιλ., δ. βάσης 58 χιλ., δ. μεταλλίου 42 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι το ίδιο με της μήτρας 30· ίδιος και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το χείλος και τη βάση. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος ανοιχτού κόκκινου (2.5 YR 6/7). Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρείται επάλειψη χρώματος κιτρινωπού κόκκινου (5 YR 5/7)· στην εξωτερική σώζονται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, που έχουν το ίδιο χρώμα. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος παρατηρούνται ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την πίεση των σφραγίδων των ροδάκων του σώματος.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας στην περίμετρό του (Κ-15) και οκταπέταλο ρόδακα στο κεντρικό του μέρος. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με ρόδακα (Κ-6) στα πέρατά τους ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

49. ε21 (80.65). Μήτρα συγκολλημένη από τέσσερα κομμάτια. Λείπουν ένα τμήμα από το χείλος και το σώμα, καθώς και ένα μικρό θραύσμα από το σώμα και το μετάλλιο. Αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος και στη βάση (Π ί ν. 66).
Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 132 χιλ., εσ. δ. 105 χιλ., δ. μεταλλίου 42 χιλ.

Η διαμόρφωση της βάσης, του σώματος και του χείλους είναι ίδια με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/7). Στην εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια του αγγείου διατηρούνται ίχνη κίτρινου επιχρίσματος. Τμήματα του χείλους και της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος καλύπτονται με απολεπιζόμενα στρώματα κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 5/5) πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος υπάρχουν μικρές διογκώσεις του πηλού από την πίεση των σφραγίδων των ροδάκων. Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο σώμα και στη βάση.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαπέντε οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-16) και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κεντρικό του τμήμα. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται εννέα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με ρόδακα (Κ-6) στα άκρα τους, ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς, που φυτρώνουν ανά δύο από την αύλακα του μεταλλίου και το μέσο του σώματος της μήτρας.

50. ε22 (80.66). Μήτρα συγκολλημένη από δέκα κομμάτια. Λείπουν μικρό τμήμα από το χείλος και τρία τμήματα από το σώμα (Π ί ν.67).
Ύψ. 76 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 114 χιλ., δ. βάσης 52 χιλ., δ. μεταλλίου 38 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι ίδιος με τον πηλό της 49,

αλλά λίγο πιο σκληρός. Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρείται μεγάλο μέρος από κοκκινωπό καφέ (2.5 YR 5.5/4) επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και του χείλους του αγγείου διατηρούνται αποσπασματικά στρώματα κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 5/4) πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου. Τα τοιχώματα του σώματος είναι λεπτά. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται διογκώσεις του πηλού από την πίεση των ροδάκων και των φύλλων του σώματος. Σ' όλο το σώμα και στη βάση υπάρχουν σημάδια από τον τροχό. Στον κάλυκα μπορεί να διακρίνει κανείς πολύ μικρές περιμετρικές παραμορφώσεις των διακοσμητικών στοιχείων του εσωτερικού, που οφείλονται στο στοίβαγμα των αγγείων για το ψήσιμο.

Το σώμα χωρίζεται από το χείλος και το μετάλλιο με απλή, ρηχή αυλάκωση. Το μετάλλιο έχει στην περίμετρό του οκτώ μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-16) και ισάριθμες κουκίδες καμωμένες με οξύ όργανο. Το κέντρο του καταλαμβάνει μεγάλος οκταπέταλος ρόδακας (Κ-1). Το σώμα κοσμείται με εννέα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους με ρόδακα (Κ-6) στο άκρο τους ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς, όμοιους με αυτούς της προηγούμενης μήτρας 49.

51. ε23 (80.67). Μήτρα, που έχει συγκροτηθεί από ένδεκα θραύσματα. Λείπει ένα μικρό κομμάτι από το σώμα (Π ί ν. 67).

Ύψ. 75 χιλ., εξ. δ. 150 χιλ., εσ. δ. 118 χιλ., δ. βάσης 60 χιλ., δ. μεταλλίου 43 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30· όμοιος και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το χείλος και το σώμα. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, με χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5/8) ως κοκκινωπό καφέ (5 YR 5/3). Στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια του αγγείου διατηρούνται στρώματα από απολεπιζόμενο πηλό. Στον κάλυκα διακρίνονται ελαφρές παραμορφώσεις από το στοίβαγμα στον κλίβανο.

Το μετάλλιο φέρει μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κέντρο του και δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας στην περίμετρό του. Το σώμα κοσμείται με δέκα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους με ρόδακα στο άκρο τους, ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς. Φύλλα και έλικες, ως συνήθως, εκφύονται από την αύλακα του μεταλλίου και απολήγουν στην κάτω αυλάκωση του χείλους.

52. ε24 (80.68). Μήτρα συγκολλημένη από πέντε θραύσματα. Λείπουν ένα μέρος από το χείλος και τμήματα από το σώμα (Π ί ν. 68).

Ύψ. 72 χιλ., εξ. δ. 145 χιλ., εσ. δ. 115 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30· όμοιος και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το χείλος και το μετάλλιο. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/8). Στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια διατηρούνται αποσπασματικά στρώματα απολεπιζόμενου πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6) τα κάτω και καφέ (7.5 YR 5/5) το επιφανειακό. Ίχνη από κίτρινο επίχρισμα διακρίνονται στο χείλος και στο σώμα του αγγείου. Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση υπάρχουν σημάδια από τον τροχό. Στην πάνω εξωτερική επιφάνεια του σώματος υπάρχουν ελαφρές διογκώσεις της επιφάνειας του πηλού από την πίεση των ροδάκων του σώματος. Στον κάλυκα διακρίνονται σημάδια από το στοίβαγμα των αγγείων στον κλίβανο.

Το μετάλλιο κοσμείται με μεγάλο οκταπέταλο, διπλοπιεσμένο ρόδακα (Κ-1) στο κεντρικό του μέρος και εννέα μικρά φύλλα άκανθας στην περίμετρό του (Κ-15). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται οκτώ λογχοειδή φύλλα με ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους με ρόδακα (Κ-6) στο άκρο τους ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

53. ε25 (80.69). Μήτρα συγκολλημένη από ένδεκα θραύσματα. Λείπουν μικρά τμήματα από το σώμα, τη βάση και ένα μικρό κομμάτι από το χείλος (Π ί ν. 68).
Ύψ. 78 χιλ., εξ. δ. 142 χιλ., εσ. δ. 116 χιλ., δ. βάσης 62 χιλ., δ. μεταλλίου 42 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ίδιος είναι και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το χείλος και τη βάση. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός. Ο πυρήνας του έχει χρώμα καφέ (7.5 YR 5/4), η εσωτερική επιφάνεια χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5/8). Τμήματα της εξωτερικής επιφάνειας, του χείλους και της βάσης διατηρούν απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/8). Σε τμήματα του χείλους διακρίνονται ίχνη από το κίτρινο επίχρισμα. Στην πάνω εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την πίεση των σφραγίδων των ροδάκων. Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρά φύλλα άκανθας, που έχουν τοποθετηθεί στην περίμετρό του (Κ-15), και με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κεντρικό του τμήμα (Κ-1). Το σώμα καλύπτεται με ένδεκα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους με ρόδακα (Κ-6) στα άκρα τους ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

54. ε26 (80.70). Μήτρα συγκολλημένη από δεκατρία θραύσματα. Λείπει μικρό μόνο μέρος από το σώμα και το χείλος. Αποκρούσεις υπάρχουν στο μετάλλιο, στο σώμα και στο χείλος (Π ί ν. 69).
Ύψ. 75 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 115 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 38 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το χείλος και τη βάση είναι όμοια με τις αντίστοιχες λεπτομέρειες της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/8). Στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος σώζονται απολεπιζόμενα στρώματα κόκκινου (2.5 YR 5/7) και φαιοκόκκινου (2.5 YR 5/4) πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Στο σώμα και στη βάση διακρίνονται σημάδια από τον τροχό.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα από δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας (Κ-15) στην περίμετρο και με οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κεντρικό του μέρος. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται εννέα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με ρόδακα (Κ-6) ανάμεσα στα πέρατά τους μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

55. ε27 (81.1). Αποσπασματική μήτρα συγκολλημένη από δέκα θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 70).
Ύψ. 64 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 115 χιλ., δ. βάσης 63 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Το προφίλ της μήτρας και ο χωρισμός του σώματος από το χείλος και το μετάλλιο είναι ίδια με τις αντίστοιχες λεπτομέρειες της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κιτρινέρυθρος (5 YR 6/6). Στην εσωτερική επιφάνεια του αγγείου διατηρείται κόκκινο επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος, στο χείλος και στη βάση διασώζονται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/8). Ελαφρές διογκώσεις της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος του αγγείου αντιπροσωπεύουν παραμορφώσεις, που οφείλονται στην κατασκευή των λογχόσχημων φύλλων και στην πίεση των ροδάκων της εσωτερικής επιφάνειας του σώματος της μήτρας.

Το μετάλλιο διακοσμείται με οκτώ πλατιά πεταλόσχημα φύλλα (Κ-35) και ρόδακα στο κέντρο (Κ-2). Το σώμα κοσμείται με εννέα λογχόσχημα φύλλα ανάμεσα σε ελικοειδείς ποδίσκους, που απολήγουν σε ρόδακα με σιγμοειδή ύπερο (Κ-3) μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

56. ε28 (81.3). Μήτρα συγκολλημένη από έξι θραύσματα. Λείπει μεγάλο τμήμα από το χείλος και το σώμα. Αποκρούσεις παρατηρούνται στο χείλος και στο σώμα (Π ί ν. 70).
Ύψ. 68 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 115 χιλ., δ. βάσης 60 χιλ., δ. μεταλλίου 43 χιλ.

Το προφίλ της μήτρας είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος γκρίζου (5 YR 5/1). Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρούνται υπολείμματα από κόκκινο επίχρισμα. Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση υπάρχουν απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Σ' ολόκληρη την εξωτερική επιφάνεια της μήτρας παρατηρούνται σημάδια από τον τροχό και διογκώσεις της εξωτερικής επιφάνειας του πηλού στη θέση που πιέστηκαν οι ρόδακες, όπου σώζονται και ίχνη δακτυλικών αποτυπωμάτων.

Η εσωτερική επιφάνεια του σώματος χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στη μήτρα 55. Το μετάλλιο κοσμείται με οκτώ πεταλόσχημα μικρά φύλλα (Κ-35). Το κέντρο του μεταλλίου καταλαμβάνει μικρός εννεαπέταλος ρόδακας (Κ-2). Το σώμα καλύπτεται με εννέα λογχοειδή φύλλα, έξι από τα οποία σώζονται ακέραια, και με ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους, που απολήγουν σε ρόδακα με σιγμοειδή ύπερο (Κ-3) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς· σε μία μόνο περίπτωση οι βλαστοί είναι τρεις αντί για δύο.

57. ε29 (81.4). Αποσπασματική μήτρα, συγκολλημένη από επτά θραύσματα. Λείπουν μεγάλο μέρος από το σώμα και το χείλος, καθώς και δύο μικρά τμήματα από το σώμα (Π ί ν. 71).
Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 137 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 61 χιλ., δ. μεταλλίου 38 χιλ.

Η βάση, το σώμα και το χείλος είναι όμοια με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, φαιοκόκκινος (5 YR 4/3). Στην εσωτερική επιφάνεια διακρίνονται ίχνη από κόκκινο (2.5 YR 5/6) επίχρισμα. Στο χείλος, στην εξωτερική επιφάνεια και στη βάση διατηρούνται υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Σε μερικά σημεία της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος διακρίνονται μικρές διογκώσεις από την πίεση μερικών σφραγίδων των ροδάκων. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος και το μετάλλιο, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με οκτώ οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-18) στην περίμετρό του και με μικρό εννεαπέταλο ρόδακα (Κ-2) στο κέντρο. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται εννέα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους, μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών, ελικοειδείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε εξαπέταλο (;) ρόδακα με σιγμοειδή ύπερο (Κ-3).

58. ε30 (81.5). Μήτρα συγκολλημένη από δεκατέσσερα θραύσματα. Μικρές αποκρούσεις υπάρχουν στο μετάλλιο, στη βάση και στο σώμα (Π ί ν. 71).
Ύψ. 78 χιλ., εξ. δ. 130 χιλ., εσ. δ. 104 χιλ., δ. βάσης 49 χιλ., δ. μεταλλίου 36 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα κωδωνόσχημο. Το χείλος έχει την ίδια διαμόρφωση με το χείλος της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος ανοιχτού κόκκινου (2.5 YR 6/8). Στο μεγαλύτερο μέρος της εξωτερικής επιφάνειας διατηρείται λεπτότατο επίχρισμα, χρώματος φαιοκόκκινου (2.5 YR 4/4) που απολεπίζεται. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στη βάση διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος όπως και στη μήτρα 30.

Το κέντρο του μεταλλίου καταλαμβάνει μικρός ρόδακας (Κ-7) που περιβάλλεται από οκτώ πεταλόσχημα μικρά φύλλα (Κ-36). Το σώμα της μήτρας κοσμείται με οκτώ λογχοειδή φύλλα και ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους, που απολήγουν σε ρόδακα με σιγμοειδή ύπερο (Κ-70) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

59. ε31 (81.6). Μήτρα συγκολλημένη από ένδεκα θραύσματα. Λείπουν μικρά τμήματα από το χείλος και το σώμα του αγγείου (Π ί ν. 72).
Ύψ. 70 χιλ., εξ. δ. 145 χιλ., εσ. δ. 120 χιλ., δ. βάσης 60 χιλ., δ. μεταλλίου 47 χιλ.

Η βάση και το σώμα του αγγείου είναι ίδια με της μήτρας 30. Το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στεφάνη που προεξέχει οριζόντια με ελαφρά κλίση προς τα πάνω. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στην εσωτερική επιφάνεια σώζεται κόκκινο επίχρισμα (2.5 YR 4/6). Παχιά αποφλοιωμένα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6), παρατηρούνται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Σε μικρά τμήματα της εξωτερικής επιφάνειας διακρίνονται σημάδια από τον τροχό, καθώς και ελαφρές διογκώσεις της επιφάνειας του πηλού από την πίεση των ροδάκων. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο με απλή αυλάκωση και από το χείλος με διπλή, όπως ακριβώς και στις προηγούμενες μήτρες.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό ρόδακα στο κέντρο του (K-2) και οκτώ πεταλόσχημα φύλλα (K-35) στην περίμετρό του. Το σώμα καλύπτεται από ένδεκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους, από ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους με ρόδακα στο άκρο ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

60. ε32 (81.7). Μήτρα συγκολλημένη από δέκα θραύσματα. Πολύ μικρές αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος και στο σώμα (Π ί ν. 72).
Ύψ. 66 χιλ., εξ. δ. 136 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. μεταλλίου 57 χιλ., δ. βάσης 51 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 30· όμοιος και ο χωρισμός του σώματος από το μετάλλιο και το χείλος. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, φαιοκόκκινος (2.5 YR 5/3) στον πυρήνα του και κιτρινέρυθρος (5 YR 6/6) στην επιφάνειά του. Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρείται λεπτό, κόκκινο επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια, στο χείλος και στη βάση σώζεται λεπτό στρώμα κόκκινου πηλού (2.5 YR 5/6) από τη χρησιμοποίηση της μήτρας.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό εννεαπέταλο ρόδακα στο κέντρο (K-2), γύρω από τον οποίο έχουν τοποθετηθεί τα πέρατα από τέσσερα πεταλόσχημα μικρά φύλλα (K-35). Η περίμετρος του μεταλλίου καλύπτεται από οκτώ πεταλόσχημα φύλλα, του ίδιου τύπου με τα προηγούμενα, ανάμεσα στα άκρα των οποίων υπάρχει απλή κουκίδα καμωμένη με οξύ όργανο. Το σώμα κοσμείται με δέκα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους με ρόδακα στα άκρα τους (K-2), ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

61. ε33 (81.8). Μήτρα συγκολλημένη από δέκα θραύσματα. Λείπει ένα πολύ μικρό θραύσμα από το σώμα. Μικρές αποκρούσεις υπάρχουν στο σώμα και στο χείλος (Π ί ν. 73).
Ύψ. 71 χιλ., εξ. δ. 135 χιλ., εσ. δ. 110 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ., δ. μεταλλίου 43 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου και ο τρόπος που χωρίζεται το σώμα από το χείλος και το μετάλλιο είναι όμοια με τις αντίστοιχες λεπτομέρειες της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κιτρινέρυθρος (5 YR 6/6)· σε τμήματα της εξωτερικής επιφάνειας γίνεται βαθύς γκρίζος (5 YR 4/1). Στην εξωτερική επιφάνεια σώζονται υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (5 YR 6/6). Στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται ίχνη από κιτρινωπό γάνωμα. Στο σώμα και στο χείλος διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Στην εξωτερική επιφάνεια του πηλού διακρίνονται μικρές διογκώσεις από την κατασκευή των φύλλων και την πίεση των σφραγίδων των ροδάκων.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό εννεαπέταλο ρόδακα στο κέντρο (K-2) και οκτώ πεταλόσχημα μικρά φύλλα (K-35) στην περίμετρό του. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται εν-

νέα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε ρόδακα (Κ-2) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

62. ε34 (81.9). Μήτρα συγκολλημένη από δεκατρία θραύσματα. Λείπουν δύο μικρά τμήματα από το σώμα· στο χείλος και στο σώμα υπάρχουν απολεπίσματα (Π ί ν. 73).
Ύψ. 68 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 113 χιλ., δ. βάσης 60 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου και ο χωρισμός του σώματος από το μετάλλιο και το χείλος είναι όμοια με τις αντίστοιχες λεπτομέρειες της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος, στο χείλος και στη βάση διατηρούνται παχιά απολεπιζόμενα στρώματα κόκκινου πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου.

Το μετάλλιο κοσμείται με οκτώ οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-18) στην περίμετρό του και μικρό εννεαπέταλο ρόδακα στο κέντρο του (Κ-2). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται επτά λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με εννεαπέταλο ρόδακα στο άκρο τους (Κ-2)· οι τελευταίοι βρίσκονται μεταξύ δύο ή τριών ελικοειδών βλαστών, που σχηματίζουν κυκλική θηλιά, όπως και στη μήτρα 37, πριν απολήξουν σε κυματοειδές πέρας.

63. ε35 (81.10). Μήτρα συγκολλημένη από δέκα θραύσματα. Αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος και στο σώμα (Π ί ν. 74).
Ύψ. 76 χιλ., εξ. δ. 143 χιλ., εσ. δ. 116 χιλ., δ. βάσης 58 χιλ., δ. μεταλλίου 44 χιλ.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το σώμα κωδωνόσχημο, το χείλος έχει καμπύλη απόληξη και στεφάνη που προεξέχει οριζόντια. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, ανοιχτός κόκκινος (2.5 YR 6/7). Στην εσωτερική επιφάνεια σώζεται μεγάλο μέρος από λεπτό επίχρισμα, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος, στο χείλος και στη βάση διατηρούνται υπολείμματα από παχιά απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, που έχουν το ίδιο χρώμα με το επίχρισμα στο εσωτερικό. Στη βάση διακρίνονται μεγάλες φυσαλίδες και μικρότερες στο σώμα.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό πενταπέταλο ρόδακα (Κ-9) στο κέντρο του και δέκα στενόμακρα φυλλαράκια με δικτυωτά νεύρα (Κ-22) στην περίμετρό του με ισάριθμους στήμονες ανάμεσά τους. Το σώμα κοσμείται με επτά λογχοειδή φύλλα· ανάμεσά τους τοποθετούνται ισάριθμοι, ελικοειδείς ποδίσκοι με πενταπέταλο ρόδακα (Κ-9) στο άκρο τους, μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

64. ε36 (81.11). Μήτρα συγκολλημένη από δύο κομμάτια, απολεπισμένη σε δύο σημεία, στο σώμα και στο χείλος (Π ί ν. 75).
Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 59 χιλ., δ. μεταλλίου 35 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου και ο χωρισμός του σώματος από το χείλος και το μετάλλιο είναι όμοια με τις αντίστοιχες λεπτομέρειες της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρείται λεπτό κόκκινο επίχρισμα· στην εξωτερική σώζονται υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Στο πάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας του πηλού υπάρχουν ελαφρές διογκώσεις από την πίεση των σφραγίδων των ροδάκων του εσωτερικού. Σ᾽ όλη τη μήτρα διατηρούνται ιζήματα. Στην περίμετρο της βάσης υπάρχουν μικρά σκασίματα του πηλού.

Το μετάλλιο έχει μικρό εννεαπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-2) και οκτώ πεταλόσχημα μικρά φύλλα (Κ-35) στην περίμετρό του. Το σώμα του αγγείου κοσμείται με εννέα λογχοειδή φύλλα.

Ανάμεσά τους υπάρχουν ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με ρόδακα στα πέρατά τους μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών (Κ-3).

65. ε37 (81.12). Μήτρα, που έχει ανασυσταθεί από έξι θραύσματα. Υπάρχουν μικρές αποκρούσεις στο σώμα και στο χείλος (Π ί ν. 75).
Ύψ. 74 χιλ., εξ. δ. 152 χιλ., εσ. δ. 120 χιλ., δ. βάσης 64 χιλ., δ. μεταλλίου 47 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 30· με όμοιο τρόπο γίνεται και ο χωρισμός του σώματος από το χείλος και το μετάλλιο. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κοκκινωπός κίτρινος (5 YR 6/6). Υπολείμματα από το αρχικό κιτρινωπό επίχρισμα διατηρούνται στην εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια και στο χείλος. Στο σώμα διακρίνονται ίχνη πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου. Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση υπάρχουν σημάδια από τον τροχό.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό εξαπέταλο ρόδακα (Κ-7) στο κέντρο του που περιβάλλεται από τα άκρα τεσσάρων πεταλόσχημων μικρών φύλλων (Κ-36). Περιμετρικά έχουν τοποθετηθεί οκτώ πεταλόσχημα μικρά φύλλα (Κ-36) και ανάμεσα στα πέρατά τους απλή κουκίδα. Το σώμα κοσμείται με δέκα λογχοειδή φύλλα· ανάμεσά τους υπάρχουν ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε ρόδακα με σιγμοειδή ύπερο (Κ-70) μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

66. ε38 (81.13). Μήτρα συγκολλημένη από δεκαπέντε θραύσματα. Λείπουν δύο μικρά τμήματα από το σώμα (Π ί ν. 76).
Ύψ. 68 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ . 116 χιλ., δ. βάσης 60 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Όμοιος είναι και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το μετάλλιο και το χείλος. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6), που σε μερικά σημεία ανοίγει προς το καφέ (10 YR 5/3). Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρούνται υπολείμματα από κόκκινο επίχρισμα (2.5 YR 5/6 ως 4/6). Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο σώμα και στη βάση. Στην εξωτερική επιφάνεια διατηρούνται δακτυλικά αποτυπώματα.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό εννεαπέταλο ρόδακα στο κέντρο του (Κ-2) και οκτώ πεταλόσχημα μικρά φύλλα στην περίμετρό του (Κ-35). Το σώμα κοσμείται με ένδεκα λογχοειδή φύλλα, μεταξύ των οποίων τοποθετούνται ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με ρόδακα στο άκρο τους (Κ-2) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

67. ε39 (81.14). Μήτρα συγκολλημένη από ένδεκα θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 76).
Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 116 χιλ., δ. βάσης 61 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή, το σώμα ημισφαιρικό, το χείλος έχει την ίδια διαμόρφωση με την προηγούμενη μήτρα. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5/7) στην εσωτερική επιφάνεια και σκούρος γκριζοκόκκινος (5 YR 4/2) στο μεγαλύτερο μέρος της εξωτερικής. Το μεγαλύτερο μέρος της μήτρας διατηρεί υπολείμματα από κιτρινωπό επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται διογκώσεις της επιφάνειας του πηλού από την πίεση των ροδάκων, καθώς και ίχνη δακτυλικών αποτυπωμάτων.

Το μετάλλιο κοσμείται με οκτώ πεταλόσχημα φυλλαράκια στην περίμετρό του (Κ-35) και μικρό ρόδακα στο κέντρο (Κ-2). Το σώμα κοσμείται με εννέα λογχοειδή φύλλα· ανάμεσά τους υπάρχουν ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε ρόδακα με σιγμοειδή ύπερο (Κ-3) μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

68. ε40 (81.15). Μήτρα συγκολλημένη από δεκατρία θραύσματα. Λείπει ένα μικρό θραύσμα από το σώμα· απολεπίσματα παρατηρούνται στο χείλος και στο σώμα (Π ί ν. 77).
Ύψ. 73 χιλ., εξ. δ. 136 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 63 χιλ., δ. μεταλλίου 43 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5/7). Στο εσωτερικό διατηρούνται το επίχρισμα και υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 4/6). Στην εξωτερική επιφάνεια διακρίνονται ελαφρές διογκώσεις από την πίεση των σφραγίδων των ροδάκων. Ιζήματα καλύπτουν τμήματα των επιφανειών του αγγείου.

Το μετάλλιο φέρει εννεαπέταλο ρόδακα (Κ-2) στο κέντρο του και δεκαέξι οξυκόρυφα φύλλα με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-18). Το σώμα κοσμείται με δέκα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους με ρόδακα στο άκρο τους ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

69. ε41 (81.16). Μήτρα συγκολλημένη από δώδεκα θραύσματα. Λείπει μικρό τμήμα από το σώμα. Αποκρούσεις υπάρχουν στο σώμα (Π ί ν. 77).
Ύψ. 66 χιλ., εξ. δ. 137 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 62 χιλ., δ. μεταλλίου 44 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το μετάλλιο και το χείλος είναι ίδια με τις αντίστοιχες λεπτομέρειες της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρούνται ίχνη κόκκινου επιχρίσματος. Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση υπάρχουν υπολείμματα απολεπιζόμενων στρωμάτων πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Ένα θραύσμα διατηρεί στην εξωτερική επιφάνεια και ίχνη κίτρινου επιχρίσματος. Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος και στο σώμα.

Το μετάλλιο κοσμείται με οκτώ πεταλόσχημα φύλλα (Κ-35) στην περίμετρό του και μικρό ρόδακα (Κ-2) στο κέντρο. Το σώμα κοσμείται με λογχοειδή φύλλα· ανάμεσά τους τοποθετούνται ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με ρόδακα (Κ-2) στο άκρο τους μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

70. ε42 (81.17). Μήτρα ακέραιη, συγκολλημένη από τρία τμήματα (Π ί ν. 78).
Ύψ. 73 χιλ., εξ. δ. 146 χιλ., εσ. δ. 117 χιλ., δ. βάσης 58 χιλ., δ. μεταλλίου 55 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, χρώματος ανοιχτού κόκκινου (2.5 YR 6/7). Στην εσωτερική επιφάνεια διακρίνεται κοκκινωπό επίχρισμα. Σε τμήματα του χείλους, του σώματος και της βάσης διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Στη βάση υπάρχει βαθύ τοξοειδές σκάσιμο του πηλού, που μόλις φαίνεται και στο μετάλλιο. Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Υπολείμματα από ιζήματα σώζονται σε σημεία τόσο της εσωτερικής όσο και της εξωτερικής επιφάνειας του αγγείου. Ένα μικρό ξεφλούδισμα του πηλού από λεπίδα έχει κολλήσει και ψηθεί στη βάση. Όπως στις περισσότερες μήτρες, το σώμα της χωρίζεται από το μετάλλιο με απλή αυλάκωση και από το χείλος με διπλή πλατιά αύλακα.

Το μετάλλιο κοσμείται με εξαπέταλο μικρό ρόδακα (Κ-7) στο κέντρο και περιβάλλεται από τα άκρα έξι πεταλόσχημων φύλλων (Κ-36), ενώ στην περίμετρό του έχουν τοποθετηθεί δεκαέξι όμοια πεταλόσχημα φυλλαράκια (Κ-36). Το σώμα κοσμείται με δώδεκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους με ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους με εξαπέταλο ρόδακα (Κ-7) στα άκρα τους μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

71. ε43 (81.18). Μήτρα ακέραιη (Π ί ν. 79).
Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 137 χιλ., εσ. δ. 110 χιλ., δ. βάσης 60 χιλ., δ. μεταλλίου 30 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα κωδωνόσχημο, το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στεφάνη με λεπτή γλωσσοειδή προεξοχή και ελαφρά κλίση προς τα πάνω. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/7). Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Στη βάση υπάρχει βαθύ σκάσιμο του πηλού, που μόλις διακρίνεται και στην περίμετρο του μεταλλίου. Σε τμήματα της εξωτερικής και εσωτερικής επιφάνειας, καθώς και του χείλους, ιδιαίτερα όμως στον κάλυκα και στο μετάλλιο, διατηρούνται υπολείμματα από κοκκινωπό κίτρινο επίχρισμα (7.5 YR 6/7). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται διογκώσεις της επιφάνειας του πηλού από την κατασκευή των φύλλων και την πίεση των ροδάκων.

Το σώμα χωρίζεται από το χείλος και το μετάλλιο, όπως στη μήτρα 30. Το μικρό μετάλλιο κοσμείται με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1). Το σώμα καλύπτεται από επτά λογχοειδή φύλλα και ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους με επταπέταλο ρόδακα στο άκρο (Κ-6) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

72. ε44 (81.26). Ακέραιη μήτρα (Π ί ν. 80).
Ύψ. 72 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 115 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 39 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, ψηλή, το σώμα ημισφαιρικό, το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στεφάνη με οριζόντια γλωσσοειδή προεξοχή. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Στην εσωτερική επιφάνεια του αγγείου υπάρχουν υπολείμματα από κιτρινωπό επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια διατηρούνται ίχνη πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 4/6). Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Μικρό σκάσιμο της επιφάνειας του πηλού παρουσιάζεται στη βάση. Στο πάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος διακρίνονται ελαφρές διογκώσεις του πηλού, που οφείλονται στην πίεση των σφραγίδων των ροδάκων. Στην ίδια επιφάνεια υπάρχουν και δακτυλικά αποτυπώματα. Το μετάλλιο ορίζεται με διπλή, λεπτή χάραξη. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος με διπλή, πλατιά αύλακα.

Το μετάλλιο κοσμείται με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1). Το σώμα καλύπτεται από οκτώ λογχοειδή φύλλα, τα οποία εκφύονται από την εξωτερική χάραξη του μεταλλίου· ανάμεσά τους τοποθετούνται ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε επταπέταλο μικρό ρόδακα (Κ-6) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

73. ε45 (81.19). Μήτρα συγκολλημένη από δεκαεπτά θραύσματα. Λείπουν δύο τμήματα από το σώμα και κομμάτια από το χείλος (Π ί ν. 81).
Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 113 χιλ., δ. βάσης 62 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Η βάση είναι χαμηλή, δακτυλιόσχημη, το σώμα ημισφαιρικό. Η διαμόρφωση του χείλους είναι ίδια με της μήτρας 71. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6) στην εσωτερική επιφάνεια και σκούρος φαιοκόκκινος στην εξωτερική και στη βάση (2.5 YR 3/4). Στο μεγαλύτερο μέρος της μήτρας σώζεται αρκετά καλά επίχρισμα, χρώματος κοκκινωπού κίτρινου (7.5 YR 6/7), που αρχικά κάλυπτε όλες τις επιφάνειες του αγγείου. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με οκτώ πεταλόσχημα φυλλαράκια (Κ-35) στην περίμετρό του και μικρό εννεαπέταλο ρόδακα (Κ-3) στο κέντρο. Το σώμα κοσμείται με ένδεκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους με ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους με ρόδακα στο άκρο τους (Κ-2) μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

74. ε46 (81.20). Μήτρα συγκολλημένη από είκοσι δύο θραύσματα. Λείπουν δύο μικρά κομμάτια από το χείλος και τμήματα από το σώμα. Αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος και στο σώμα (Π ί ν. 82).
Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 115 χιλ., δ. βάσης 61 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 73. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6) εσωτερικά και σκούρου φαιοκόκκινου (2.5 YR 3/4) στην εξωτερική επιφάνεια. Σ' όλες τις επιφάνειες διατηρείται αποσπασματικά το αρχικό κοκκινωπό κίτρινο επίχρισμα (7.5 YR 6/7) . Το σώμα χωρίζεται από το χείλος και το μετάλλιο, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με οκτώ πεταλόσχημα φυλλαράκια (Κ-35) στην περίμετρό του και μικρό εννεαπέταλο ρόδακα (Κ-2) στο κέντρο. Το σώμα της μήτρας καλύπτεται από εννέα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους από ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους, οι οποίοι απολήγουν σε μικρό ρόδακα (Κ-2) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

75. ε47 (81.21). Μήτρα συγκολλημένη από οκτώ θραύσματα. Λείπουν μεγάλα τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 82).
Ύψ. 68 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 114 χιλ., δ. βάσης 61 χιλ., δ. μεταλλίου 38 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το μετάλλιο και το χείλος είναι όμοια με τις αντίστοιχες λεπτομέρειες της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Στο χείλος, στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στη βάση διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου ως σκούρου φαιοκόκκινου (5 YR 3/3).

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι λογχοειδή φύλλα με νευρώσεις (Κ-18) στην περίμετρό του και μικρό ρόδακα στο κέντρο. Το σώμα κοσμείται με ένδεκα (;) λογχοειδή φύλλα (σώζονται οκτώ σχεδόν ολόκληρα) και με ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους ανάμεσά τους, οι οποίοι απολήγουν σε μικρό ρόδακα (Κ-2) μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

76. ε48 (81.22). Μήτρα που έχει συγκολληθεί από έξι θραύσματα. Λείπουν μεγάλα τμήματα από το σώμα και μικρά κομμάτια από το χείλος (Π ί ν. 83).
Ύψ. 71 χιλ., εξ. δ. 145 χιλ., εσ. δ. 118 χιλ., δ. βάσης 62 χιλ., δ. μεταλλίου 41 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κοκκινωπός καφέ (5 YR 5/4). Στην εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια της μήτρας διατηρούνται υπολείμματα κόκκινου επιχρίσματος (2.5 YR 5/6). Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Στην εξωτερική επιφάνεια παρατηρούνται ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την πίεση των σφραγίδων των ροδάκων, καθώς και δακτυλικά αποτυπώματα. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με οκτώ πεταλόσχημα μικρά φύλλα στην περίμετρό του (Κ-35) και μικρό ρόδακα στο κέντρο (Κ-2). Το σώμα καλύπτεται από δέκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους από ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους με ρόδακα (Κ-2) στο άκρο τους μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

77. ε49(81.23). Μήτρα συγκολλημένη από δέκα θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και μικρό κομμάτι από το χείλος (Π ί ν. 83).
Ύψ. 72 χιλ., εξ. δ. 142 χιλ., εσ. δ. 118 χιλ., δ. βάσης 60 χιλ., δ. μεταλλίου 42 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Μικρό μέρος της εξωτερικής επιφάνειας έχει χρώμα βαθύ κόκκινο

(2.5 YR 3/2). Τμήματα της μήτρας διατηρούν υπολείμματα από το κιτρινωπό επίχρισμα, που σε ορισμένα σημεία γίνεται κόκκινο. Σε μέρη της εξωτερικής επιφάνειας υπάρχουν παχιά, απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Σημάδια από τον τροχό έχουμε στο χείλος, στο σώμα και στη βάση, στην οποία διακρίνεται και ελαφρύ σκάσιμο του πηλού.

Το μετάλλιο κοσμείται με οκτώ πεταλόσχημα φύλλα (Κ-35) στην περίμετρό του και εννεαπέταλο μικρό ρόδακα στο κέντρο (Κ-2). Το σώμα καλύπτεται με δεκαπέντε λογχοειδή φύλλα· ανάμεσά τους τοποθετούνται ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με ρόδακα στο άκρο τους (Κ-2) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

78. ε50 (81.24). Μήτρα συγκολλημένη από επτά θραύσματα. Λείπουν μέρος από τη βάση και το μισό περίπου τμήμα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 84).
Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 141 χιλ., εσ. δ. 114 χιλ., δ. βάσης 60 χιλ., δ. μεταλλίου 39 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5/7). Στην εσωτερική επιφάνεια της μήτρας σώζεται κόκκινο επίχρισμα. Στρώματα απολεπιζόμενου πηλού από τη χρησιμοποίησή της διατηρούνται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση και έχουν χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5/6). Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος με απλή αύλακα.

Το μετάλλιο έχει μικρό ρόδακα στο κέντρο (Κ-2) και στην περίμετρό του πεταλόσχημα μικρά φύλλα (Κ-35), από τα οποία διασώθηκαν έξι αποσπασματικά. Το σώμα κοσμείται με λογχοειδή φύλλα, από τα οποία σώζονται επτά· μεταξύ των φύλλων υπάρχουν ελικοειδείς ποδίσκοι με ρόδακα στο άκρο ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

79. ε51 (81.25). Μήτρα συγκολλημένη από δεκατρία θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 84).
Ύψ. 71 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 113 χιλ., δ. βάσης 58 χιλ., δ. μεταλλίου 35 χιλ.

Το προφίλ και ο τρόπος που χωρίζεται το σώμα από το μετάλλιο και το χείλος είναι ίδια με τις αντίστοιχες λεπτομέρειες της μήτρας 73. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/7). Σ' όλες τις επιφάνειες της μήτρας διατηρούνται απολεπιζόμενα υπολείμματα από κοκκινωπό κίτρινο επίχρισμα (7.5 YR 6/7). Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την πίεση των ροδάκων παρατηρούνται στο πάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος.

Το μετάλλιο κοσμείται με οκτώ πεταλόσχημα μικρά φύλλα (Κ-35) και μικρό ρόδακα στο κέντρο (Κ-2). Το σώμα κοσμείται με επτά λογχοειδή φύλλα· ανάμεσά τους τοποθετούνται δύο ελικοειδείς βλαστοί με ελικοειδή ποδίσκο στο μέσο, που απολήγει σε ρόδακα με σιγμοειδή ύπερο (Κ-3).

80. ε52 (81.61). Μήτρα συγκολλημένη από τέσσερα θραύσματα. Λείπει ένα τμήμα από το χείλος και το σώμα. Αποκρούσεις υπάρχουν στο σώμα και στο χείλος (Π ί ν. 85).
Ύψ. 76 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 118 χιλ., δ. βάσης 62 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή, το σώμα ημισφαιρικό, ενώ το χείλος έχει καμπύλη απόληξη με στενή στεφάνη που προεξέχει οριζόντια. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κοκκινωπός κίτρινος (7.5 YR 6/7). Υπολείμματα κιτρινωπού επιχρίσματος υπάρχουν στο σώμα και στη βάση. Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση.

Το μετάλλιο κοσμείται με δέκα φύλλα, ακτινωτά τοποθετημένα στην περίμετρό του (Κ-23),

και με πενταπέταλο ρόδακα στο μέσο (Κ-11). Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και τη ζώνη του χείλους με απλή αύλακα και κοσμείται με επτά λογχοειδή φύλλα· ανάμεσά τους, στον κάλυκα, τοποθετούνται ισάριθμα μικρά φύλλα άκανθας (Κ-47), από τις κορυφές των οποίων εκφύονται ελικοειδείς ποδίσκοι με ρόδακα και ύπερο (Κ-68) ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς. Οι βλαστοί αυτοί απολήγουν σε μικρούς τρίστικτους καρπούς. Η ζώνη του χείλους, πλ. 21 χιλ., χωρίζεται από το χείλος με ρηχή αύλακα και κοσμείται με γιρλάντα από τέσσερα φύλλα (Κ-59).

81. ε53 (81.62). Μήτρα συγκολλημένη από τρία τμήματα. Λείπει ένα θραύσμα από το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 86).

Ύψ. 72 χιλ., εξ. δ. 138 χιλ., εσ. δ. 115 χιλ., δ. βάσης 60 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή, το σώμα ημισφαιρικό. Το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στεφάνη που προεξέχει με ελαφρά κλίση προς τα κάτω. Ο πηλός είναι σκληρός, ανοιχτός κόκκινος (2.5 YR 6/8). Υπολείμματα κίτρινου επιχρίσματος διατηρούνται σ' ολόκληρη τη μήτρα. Πολλές μικρές φυσαλίδες υπάρχουν στην επιφάνεια του πηλού. Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο χείλος και στο σώμα.

Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αύλακα και κοσμείται με εξαπέταλο ρόδακα στο κέντρο και δώδεκα οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις στην περιφέρεια (Κ-20). Το σώμα χωρίζεται από το χείλος με διπλή αύλακα και κοσμείται με εννέα λογχόσχημα φύλλα, που οι κορυφές τους έχουν προκαθοριστεί με την πίεση των άκρων οξυκόρυφων μικρών φύλλων. Ανάμεσα στα λογχοειδή φύλλα, στη θέση του κάλυκα, τοποθετούνται ισάριθμα κοντά φύλλα άκανθας (Κ-48) με δύο κουκίδες στη βάση του στελέχους τους. Από τις κορυφές των μικρών φύλλων εκφύονται ελικοειδείς ποδίσκοι με επταπέταλο ρόδακα στα άκρα τους (Κ-59) ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς, που εκφύονται ανά δύο από το μέσο του σώματος και τα άκρα των μικρών φύλλων της άκανθας.

82. ε54 (81.34). Ακέραιη μήτρα (Π ί ν. 86).

Ύψ. 78 χιλ., εξ. δ. 150 χιλ., εσ. δ. 123 χιλ., δ. βάσης 56 χιλ., δ. μεταλλίου 30 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/7). Στο χείλος διακρίνονται υπολείμματα κόκκινου πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος υπάρχουν ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την πίεση των σφραγίδων των κλειστών ροδάκων και την κατασκευή μερικών από τα φύλλα. Σημάδια από τον τροχό διατηρούνται στο χείλος και στη βάση. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος υπάρχουν δακτυλικά αποτυπώματα. Πάνω στο χείλος διακρίνονται ίχνη από νύχια, ενώ στον κάλυκα υπάρχουν ελαφρές παραμορφώσεις από το στοίβαγμα των αγγείων. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος και το μετάλλιο, όπως στη μήτρα 30.

Το μικρό μετάλλιο κοσμείται μόνο με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1). Το σώμα καλύπτεται από οκτώ λογχοειδή φύλλα και ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους, που απολήγουν σε κλειστό ρόδακα (Κ-71) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

83. ε55 (80.166). Μεγάλη μήτρα συγκολλημένη από δώδεκα θραύσματα. Αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος και στο σώμα (Π ί ν. 87).

Ύψ. 106 χιλ., εξ. δ. 200 χιλ., εσ. δ. 162 χιλ., δ. βάσης 79 χιλ., δ. μεταλλίου 77 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή και το σώμα σχεδόν κωδωνόσχημο. Το χείλος διαμορφώνεται όπως στη μήτρα 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/8).

Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος, στο χείλος και στη βάση διατηρούνται υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 5/4). Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με σειρά από οκτώ πεταλόσχημα φύλλα (Κ-34) στην περίμετρό του, που εναλλάσσονται με ισάριθμα οξυκόρυφα φύλλα με νευρώσεις (Κ-16)· στα άκρα τους φέρουν δεκαέξι κουκίδες καμωμένες με οξύ όργανο. Το κεντρικό τμήμα του μεταλλίου κοσμείται με οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1), ο οποίος περιβάλλεται από τις άκρες οκτώ οξυκόρυφων μικρών φύλλων με νευρώσεις (Κ-16). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δώδεκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε κλειστό ρόδακα (Κ-71) ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς. Οι τελευταίοι εκφύονται ανά δύο από την περίμετρο του μεταλλίου και το μέσο του σώματος της μήτρας.

84. ε56 (80.167). Μεγάλη μήτρα, που έχει συγκολληθεί από δεκαεπτά θραύσματα. Λείπουν το μεγαλύτερο μέρος από το σώμα και το χείλος, καθώς και μικρό τμήμα από το μετάλλιο (Π ί ν. 88).
Ύψ. 100 χιλ., εξ. δ. 208 χιλ., εσ. δ. 172 χιλ., δ. βάσης 75 χιλ., δ. μεταλλίου 70 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το χείλος και το μετάλλιο είναι ίδια με τις αντίστοιχες λεπτομέρειες της προηγούμενης μήτρας. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/8). Στο σώμα και στο χείλος διατηρούνται υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, χρώματος κοκκινωπού καφέ (5 YR 5/4). Σημάδια από τροχό διακρίνονται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση, όπου υπάρχει σκάσιμο του πηλού.

Το μετάλλιο κοσμείται από μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κέντρο, που έχει πιεστεί δύο φορές. Στην περίμετρό του έχουν τοποθετηθεί οκτώ πεταλόσχημα φύλλα (Κ-34), που ανάμεσα στα άκρα τους έχουν ισάριθμα πέρατα από οξυκόρυφα φύλλα με νευρώσεις (Κ-16). Από τη ρηχή αύλακα του μεταλλίου εκφύονται λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, οι οποίοι απολήγουν σε κλειστό ρόδακα (Κ-71) μεταξύ τεσσάρων ελικοειδών βλαστών.

85. ε57 (80.179). Πολύ μεγάλη μήτρα συγκολλημένη από δεκαέξι θραύσματα. Λείπουν μεγάλα τμήματα από τη βάση, το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 88).
Ύψ. 145 χιλ., εξ. δ. 245 χιλ., εσ. δ. 209 χιλ., δ. βάσης 106 χιλ., δ. μεταλλίου 60 χιλ.

Το σώμα της μήτρας είναι βαθύ, κωδωνόσχημο, η βάση δακτυλιόσχημη. Το χείλος έχει την ίδια διαμόρφωση με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στη βάση και στο σώμα διατηρούνται λίγα υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου ως κοκκινωπού καφέ (5 YR 4/3). Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται δακτυλικά αποτυπώματα. Το πάνω μέρος του σώματος καταλαμβάνει διακοσμητική ταινία, πλ. 59 χιλ., που χωρίζεται από το σώμα και το χείλος με διπλή, πλατιά αυλάκωση.

Το μετάλλιο είναι ακόσμητο και αδιαμόρφωτο. Το κάτω μέρος του σώματος κοσμείται με λογχοειδή φύλλα και ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους με μεγάλο δεκαπέταλο ρόδακα (Κ-60) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς. Η ζώνη που καταλαμβάνει το πάνω μισό του σώματος γεμίζει με όρθια και ανάστροφη τρέχουσα σπείρα αντίστοιχα (Κ-96).

86. ε58 (81.94). Μεγάλη μήτρα συγκολλημένη από δεκαεπτά θραύσματα. Λείπουν τμήματα από τη βάση, το μετάλλιο, το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 89).
Ύψ. 92 χιλ., εξ. δ. 180 χιλ., εσ. δ. 153 χιλ., δ. βάσης 66 χιλ., δ. μεταλλίου 55 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, ανοιχτός κόκκινος (2.5 YR 6/6). Στην εσωτερική επιφάνεια σώζεται μέρος από το επίχρισμα, που έχει χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5/6). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος, στο χείλος και στη βάση διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αύλακα, ενώ το σώμα χωρίζεται από το χείλος με διπλή, πλατιά και ρηχή αύλακα, όπως συμβαίνει στις περισσότερες μήτρες με φυτικά κοσμήματα.

Το μετάλλιο έχει μικρό επταπέταλο ρόδακα (Κ-5) στο κέντρο και γύρω του τα άκρα από έξι οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-25). Στην περίμετρό του τοποθετούνται οξυκόρυφα φύλλα με νευρώσεις, του ίδιου τύπου, με απλή κουκίδα ανάμεσα στα πέρατά τους. Το σώμα κοσμείται με λογχοειδή φύλλα, ανάμεσα στα οποία υπάρχουν ελικοειδείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε ρόδακα με ανοιχτή χωνοειδή στεφάνη (Κ-64) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

87. ε59 (80.171). Μεγάλη μήτρα συγκολλημένη από είκοσι ένα θραύσματα. Λείπουν μικρά κομμάτια από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 90).
Ύψ. 101 χιλ., εξ. δ. 240 χιλ., εσ. δ. 207 χιλ., δ. βάσης 85 χιλ., δ. μεταλλίου περ. 75 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη και το σώμα κωνικό, ενώ το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στεφάνη που προεξέχει οριζόντια. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/8) στη μια πλευρά και πορτοκαλόχρωμου (5 YR 7/4) στην άλλη. Στην εξωτερική επιφάνεια και στο χείλος διατηρούνται υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου. Στο σώμα και στη βάση διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος υπάρχουν διογκώσεις του πηλού από την πίεση των σφραγίδων των ροδάκων και από την κατασκευή των φύλλων. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος με πλατιά και ρηχή αύλακα. Το μετάλλιο είναι ακόσμητο.

Το σώμα κοσμείται με δέκα λογχοειδή φύλλα που εκφύονται από την περίμετρο του ακόσμητου μεταλλίου, και με ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους, οι οποίοι απολήγουν σε μεγάλο πενταπέταλο ρόδακα (Κ-61) με μακρύ σιγμοειδή ύπερο ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς.

88. ε60 (80.168). Τμήμα μεγάλης κωνικής μήτρας συγκολλημένο από επτά θραύσματα. Διατηρείται περίπου το μισό του σώματος και του χείλους του αγγείου. Μικρά μέρη είναι συμπληρωμένα (Π ί ν. 89).
Μέγ. σωζ. ύψ. 92 χιλ., εξ. δ. 242 χιλ., εσ. δ. 210 χιλ., πάχ. χείλους 17 χιλ.

Το σώμα ήταν κωνικό, όπως στη μήτρα 87. Ίδια ήταν και η διαμόρφωση του χείλους, καθώς και ο τρόπος που χωρίζεται το σώμα από το χείλος. Ο πηλός είναι λεπτός, πολύ μαλακός, απολεπιζόμενος, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Μεγάλη αύλακα χωρίζει το μετάλλιο από το σώμα.

Το μετάλλιο ήταν πιθανότατα ακόσμητο. Από την αύλακά του εκφύονται λογχοειδή φύλλα (σώζονται οκτώ, το τελευταίο αποσπασματικά). Όλα απολήγουν, όπως σχεδόν πάντα, στην κάτω αυλάκωση του χείλους. Ανάμεσα στα φύλλα τοποθετούνται ελικοειδείς ποδίσκοι, οι οποίοι απολήγουν σε κλειστό ρόδακα (Κ-71) ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς.

89. ε61 (80.30). Τμήμα μήτρας, που έχει συγκολληθεί από τέσσερα θραύσματα. Λείπουν η βάση, το κάτω μέρος του σώματος και ένα μέρος από το χείλος (Π ί ν. 91).
Σωζ. ύψ. 58 χιλ., εξ. δ. 141 χιλ., εσ. δ. 113 χιλ.

Το χείλος είναι ίδιο με της μήτρας 30, το σώμα είναι ημισφαιρικό. Ο πηλός είναι λεπτός με μι-

κρές φυσαλίδες, με χρώμα κοκκινωπό κίτρινο (5 YR 6/6) στο πάνω μέρος του σώματος ως σκούρο καφέ (7.5 YR 4.2) στο κάτω. Στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Τμήματα της εξωτερικής και εσωτερικής επιφάνειας διατηρούν ίχνη από κόκκινο επίχρισμα (2.5 YR 5/7). Στη μια πλευρά της εσωτερικής επιφάνειας του σώματος το επίχρισμα έχει χρώμα κοκκινωπό καφέ (5 YR 4/3). Το ίδιο επίχρισμα σε ένα τμήμα του αγγείου έχει χρώμα κίτρινο (10 YR 7.5/6). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την πίεση των σφραγίδων των ροδάκων.

Το σώμα του αγγείου κοσμείται με λογχοειδή φύλλα. Ανάμεσά τους υπάρχουν ελικοειδείς ποδίσκοι με επταπέταλο ρόδακα (Κ-6) στην κορυφή τους μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

90. ε62 (80.22). Θραύσμα από το χείλος και το σώμα μήτρας (Π ί ν. 91).
Μέγ. σωζ. ύψ. 48 χιλ., μέγ. σωζ. πλ. 57 χιλ., πάχ. χείλους 13 χιλ., πάχ. τοιχώματος 5 χιλ.

Το χείλος έχει καμπύλη απόληξη και στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή. Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5 YR 6/5), λεπτός με μικροσκοπικές φυσαλίδες. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στο χείλος διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας και ίχνη μόνο στην εσωτερική επιφάνεια, που έχουν χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5.5/6).

Το σώμα χωρίζεται από το χείλος με πλατιά, ρηχή, διπλή αυλάκωση και κοσμείται με επταπέταλο ρόδακα (Κ-6) στην κορυφή ελικοειδούς ποδίσκου ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς. Στις άκρες του θραύσματος σώζονται τμήματα από δύο λογχόσχημα φύλλα.

91. ε63 (80.23). Θραύσμα από το σώμα και το χείλος της μήτρας (Π ί ν. 91).
Σωζ. ύψ. 46 χιλ., σωζ. πλ. 52 χιλ., πάχ. χείλους 11 χιλ., πάχ. τοιχώματος 6 χιλ.

Το χείλος και το χώρισμά του από το σώμα είναι ίδια με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός με μικρές φυσαλίδες και έχει χρώμα ανοιχτό κοκκινωπό καφέ ως κοκκινωπό κίτρινο (5 YR 6/4 ως 5 YR 6/6). Ίχνη από καφέ πηλό από τη χρησιμοποίηση της μήτρας διακρίνονται στα πέταλα των ροδάκων και στις χαράξεις των ελίκων του θραύσματος. Στην εξωτερική επιφάνεια διακρίνονται ελαφρές διογκώσεις της επιφάνειας του πηλού από την πίεση των σφραγίδων για την κατασκευή των δύο ροδάκων.

Στο σωζόμενο τμήμα του θραύσματος διατηρούνται η κορυφή λογχόσχημου φύλλου και δύο ρόδακες (Κ-6) ανάμεσα σε ελικοειδείς βλαστούς· ο ένας ρόδακας σώζεται αποσπασματικά.

92. ε64 (80.24). Θραύσμα από το χείλος και το σώμα μήτρας (Π ί ν. 91).
Σωζ. ύψ. 38 χιλ., σωζ. πλ. 52 χιλ., πάχ. τοιχώματος 5 χιλ., πάχ. χείλους 13 χιλ.

Το χείλος του θραύσματος και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το χείλος είναι όμοια με τις αντίστοιχες λεπτομέρειες του θραύσματος 90. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, και έχει χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5/7). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στο χείλος διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού κίτρινου (5 YR 6/7 ως 7.5 YR 6/6).

Στο σώμα διατηρείται επταπέταλος ρόδακας (Κ-6) στην άκρη σιγμοειδούς ποδίσκου, ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς. Αριστερά, σώζεται η κορυφή λογχόσχημου φύλλου και ίχνη από δύο έλικες. Δεξιά, διακρίνεται τμήμα φύλλου.

93. ε65 (80.25). Τμήμα μήτρας από δύο θραύσματα, που σώζει μικρό μέρος από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 91).

Σωζ. ύψ. 35 χιλ., σωζ. πλ. 85 χιλ., πλ. χείλους 12 χιλ., πάχ. τοιχώματος 5 χιλ.

Το χείλος και ο τρόπος χωρισμού του από το σώμα είναι ίδια με του θραύσματος 90. Ο πηλός είναι λεπτός, κοκκινωπός κίτρινος (5 YR 6/6). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται ίχνη από κοκκινωπό καφέ πηλό (5 YR 5/4) από τη χρησιμοποίηση του αγγείου. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος υπάρχουν μικρές παραμορφώσεις του πηλού από την πίεση της σφραγίδας για την κατασκευή των ροδάκων. Πάνω στο χείλος υπάρχουν ίχνη από νύχι.

Στην εσωτερική επιφάνεια του σώματος σώζονται δύο επταπέταλοι ρόδακες στις κορυφές ελικοειδών ποδίσκων (Κ-6) ανάμεσα σε ελικοειδείς βλαστούς και λογχοειδή φύλλα.

94. ε66 (80.27). Τμήμα μήτρας από δύο θραύσματα που κολλούν. Σώζεται μέρος από το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 92).
Σωζ. ύψ. 40 χιλ., σωζ. πλ. 119 χιλ., εξ. δ. περ. 140 χιλ., εσ. δ. περ. 120 χιλ., πάχ. τοιχώματος 4 χιλ.

Το χείλος και ο τρόπος χωρισμού του από το σώμα είναι ίδια με του θραύσματος 90. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, σκούρος κοκκινωπός γκρίζος (5 YR 4/2). Η επιφάνεια του πηλού έχει χρώμα κιτρινωπό κόκκινο (5 YR 5/6). Στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια του τμήματος σώζονται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του θραύσματος, χρώματος κιτρινωπού κόκκινου (5 YR 5/8). Στην εσωτερική επιφάνεια του σώματος και στο χείλος διακρίνονται σημάδια από τον τροχό.

Στο σώμα της μήτρας σώζονται οι κορυφές από τρία λογχόσχημα φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι επταπέταλοι ρόδακες (Κ-6) στην κορυφή ελικοειδών ποδίσκων ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

95. ε67 (80.28). Τμήμα μήτρας από τρία θραύσματα που κολλούν. Σώζεται μέρος από το σώμα και το χείλος του αγγείου (Π ί ν. 92).
Σωζ. ύψ. 68 χιλ., σωζ. πλ. 88 χιλ., πάχ. χείλους 13 χιλ., πάχ. τοιχώματος 5 χιλ.

Το χείλος και ο τρόπος χωρισμού του από το σώμα είναι ίδια με του θραύσματος 90. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στο χείλος σώζονται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας που έχουν χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5.5/6).

Το σώμα της μήτρας καλυπτόταν με λογχόσχημα φύλλα, ανάμεσα στα οποία υπάρχουν ελικοειδείς ποδίσκοι με επταπέταλο ρόδακα (Κ-6) στο άκρο τους ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς.

96. ε68 (80.185). Θραύσμα μήτρας. Σώζεται ένα μέρος από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 92).
Μέγ. σωζ. ύψ. 59 χιλ., πάχ. χείλους 14 χιλ., πάχ. σώματος 51 χιλ.

Το σώμα ήταν ημισφαιρικό, ενώ η διαμόρφωση του χείλους είναι ίδια με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος ανοιχτού κόκκινου (2.5 YR 6/8) στην εξωτερική επιφάνεια και κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 5/4) στην εσωτερική. Στην εξωτερική επιφάνεια διακρίνονται ίχνη από τροχό, μικρές φυσαλίδες καθώς και υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος καφέ (7.5 YR 5/4).

Στο σώμα διατηρούνται ένα ολόκληρο και ένα αποσπασματικά σωζόμενο λογχοειδές φύλλο, που ανάμεσά τους έχουν ελικοειδή ποδίσκο με επταπέταλο ρόδακα στο άκρο (Κ-6) μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

97. ε69 (80.186). Θραύσμα μήτρας. Σώζεται τμήμα από το χείλος και το σώμα ως τον κάλυκα (Π ί ν. 92).
Μέγ. σωζ. ύψ. 58 χιλ., σωζ. πλ. 75 χιλ., πάχ. χείλους 10 χιλ., πάχ. τοιχωμάτων σώματος 5 χιλ.

Το σώμα της μήτρας ήταν ημισφαιρικό. Το χείλος έχει επίπεδη επιφάνεια και προεξέχει ελαφρά οριζόντια. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, σκούρος γκρίζος (5 YR 4/1) ως κοκκινωπός καφέ (5 YR 5/3). Στην κάτω εξωτερική επιφάνεια διακρίνεται βαθιά χάραξη.

Στο χείλος σχηματίζεται στενή ζώνη, πλ. 15 χιλ., με δυσδιάκριτο διάκοσμο. Το σώμα κοσμείται με λογχοειδή φύλλα. Ανάμεσά τους υπάρχουν ελικοειδείς βλαστοί με ποδίσκο, που απολήγει σε μικρό δυσδιάκριτο ρόδακα.

98. ε70 (81.145). Τμήμα μήτρας, που αποτελείται από ένα μεγάλο και ένα πολύ μικρό θραύσμα (Π ί ν. 92).
Σωζ. ύψ. 65 χιλ., πλ. 67 χιλ., πάχ. χείλους 13 χιλ.

Το σώμα είναι ημισφαιρικό και το χείλος όμοιο με της προηγούμενης μήτρας. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/7). Στο χείλος και στο πάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος έχει χρώμα κοκκινωπό καφέ (2.5 YR 4/3). Το μεγαλύτερο μέρος των επιφανειών καλύπτεται με κίτρινο επίχρισμα (10 YR 6.5/6). Στην εξωτερική επιφάνεια διακρίνονται σημάδια από τον τροχό.

Το χείλος χωρίζεται από το σώμα με διπλή αυλάκωση και κοσμείται με λογχοειδή φύλλα, από τα οποία σώζονται δύο ολόκληρα που εναλλάσσονται με ποδίσκο και έλικες. Οι ελικοειδείς ποδίσκοι έχουν στην κορυφή τους ρόδακα με σιγμοειδή ύπερο (K-3) και είναι τοποθετημένοι ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

99. ε71 (81.146). Θραύσμα μήτρας από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 92).
Σωζ. ύψ. 40 χιλ., πλ. 57 χιλ., πάχ. χείλους 13 χιλ.

Η διαμόρφωση του χείλους, ο πηλός και το χρώμα του είναι ίδια με του προηγούμενου θραύσματος. Όμοιο είναι και το κίτρινο επίχρισμα που καλύπτει τις επιφάνειες.

Στο σώμα του διατηρείται ρόδακας με σιγμοειδή ύπερο (K-3) στην κορυφή ποδίσκου, ανάμεσα σε δύο έλικες. Στα δύο άκρα του θραύσματος διακρίνονται οι κορυφές από δύο λογχοειδή φύλλα.

100. ε72 (81.147). Τμήμα μήτρας από τρία θραύσματα που κολλούν. Σώζεται τμήμα από το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 92).
Σωζ. ύψ. 45 χιλ., πλ. 83 χιλ., πάχ. χείλους 12 χιλ.

Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός με μικρές φυσαλίδες, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 5/4) και γκρίζου (5 YR 5/1) στο χείλος και στο πάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος. Το μεγαλύτερο μέρος της μήτρας καλύπτεται με κίτρινο επίχρισμα (10 YR 7/6).

Το σώμα χωρίζεται από το χείλος με διπλή αυλάκωση και κοσμείται με λογχοειδή φύλλα (σώζονται οι κορυφές δύο φύλλων), μεταξύ των οποίων υπάρχουν ελικοειδείς ποδίσκοι με ρόδακα στην κορυφή τους (K-2) ανάμεσα σε δύο έλικες.

101. ε73 (81.148). Τμήμα μήτρας που έχει συγκολληθεί από δύο θραύσματα (Π ί ν. 92).
Σωζ. ύψ. 54 χιλ., πλ. 99 χιλ., πάχ. χείλους 12 χιλ.

Ο πηλός και το επίχρισμα που καλύπτει τις επιφάνειες είναι ίδια με του προηγούμενου τμήματος. Στο σώμα σώζονται οι κορυφές δύο λογχοειδών φύλλων, καθώς και δύο ελικοειδείς ποδίσκοι με ρόδακα (K-2) στην κορυφή τους ανάμεσα σε δύο έλικες.

102. ε74 (81.149). Μικρό θραύσμα μήτρας από το σώμα και το χείλος του αγγείου (Π ί ν. 93).
Σωζ. ύψ. 34 χιλ., πάχ. χείλους 11 χιλ., πλ. 46 χιλ.

Ο πηλός είναι λεπτός, κόκκινος (2.5 YR 5/6) και καλύπτεται από ομοιόχρωμο επίχρισμα.

Το σώμα χωρίζεται από το χείλος με διπλή αυλάκωση και κοσμείται με ρόδακα που έχει σιγμοειδή ύπερο (Κ-3) ανάμεσα σε δύο έλικες.

103. ε75 (81.150α). Θραύσμα μήτρας από το χείλος και το σώμα του αγγείου (Π ί ν. 93).
Σωζ. ύψ. 40 χιλ., πλ. 42 χιλ., πάχ. χείλους 12 χιλ.

Ο λεπτός πηλός είναι μαλακός και έχει χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5/6). Η διαμόρφωση του χείλους και ο χωρισμός του από το σώμα είναι ίδια με των προηγούμενων θραυσμάτων. Από το διάκοσμο του σώματος σώζονται τμήματα από δύο λογχοειδή φύλλα, που ανάμεσά τους έχουν ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα στην κορυφή τους (Κ-2) μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

104. ε76 (81.151). Όμοιο θραύσμα μήτρας (Π ί ν. 93).
Σωζ. ύψ. 48 χιλ., πλ. 56 χιλ., πάχ. χείλους 13 χιλ.

Στο σώμα του διατηρούνται τμήματα από δύο λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ελικοειδής ποδίσκος με ρόδακα (Κ-2) ανάμεσα σε δύο έλικες.

105. ε77 (81.152). Όμοιο θραύσμα μήτρας (Π ί ν. 93).
Σωζ. ύψ. 28 χιλ., πλ. 57 χιλ., πάχ. χείλους 14 χιλ.

Στο σώμα σώζονται αποσπασματικά δύο ρόδακες με έλικες και η κορυφή ενός λογχοειδούς φύλλου.

106. ε78 (81.153). Όμοιο θραύσμα μήτρας (Π ί ν. 93).
Σωζ. ύψ. 36 χιλ., πλ. 50 χιλ., πάχ. χείλους 11 χιλ.

Το θραύσμα καλύπτεται με ανοιχτό κόκκινο επίχρισμα (2.5 YR 6/6). Από το διάκοσμό του διατηρείται η κορυφή λογχοειδούς φύλλου, έλικας στο δεξιό μέρος και μέρος από ρόδακα (Κ-2) με έλικα στο αριστερό.

107. ε79 (81.118). Μικρό τμήμα από το σώμα μεγάλης μήτρας, συγκολλημένο από δύο θραύσματα (Π ί ν. 93).
Μέγ. σωζ. ύψ. 55 χιλ., μέγ. σωζ. πλ. 35 χιλ., μέγ. σωζ. πάχ. 8 χιλ.

Ο πηλός είναι λεπτός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στην εξωτερική επιφάνεια είναι λίγο ανοιχτότερος χρωματικά και σώζει ίχνη από κόκκινο επίχρισμα (10 YR 5/6). Στις επιφάνειες του θραύσματος διατηρούνται ιζήματα.

Στην εσωτερική επιφάνεια διακρίνονται αποσπασματικά δύο μεγάλα λογχοειδή φύλλα. Μεταξύ των φύλλων σώζεται μακρύς ελικοειδής ποδίσκος, που απέληγε σε ρόδακα με καρδιόσχημα πέταλα (σώζεται ένα καρδιόσχημο πέταλο και δύο αποσπασματικά) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς, που εκφύονται απο το μέσον περίπου του θραύσματος.

108. ε80 (81.125). Θραύσματα από μεγάλη μήτρα (Π ί ν. 94).
α. Θραύσμα από το χείλος και το σώμα.

Μέγ. σωζ. ύψ. 78 χιλ., μέγ. σωζ. πλ. 81 χιλ., πάχ. χείλους 14 χιλ.
β-γ. Θραύσματα από το χείλος και το σώμα.
Μέγ. σωζ. ύψ. 102 χιλ., μέγ. σωζ. πλ. 55 χιλ., πλ. χείλους 14 χιλ.
δ. Θραύσμα από το σώμα.
Μέγ. σωζ. ύψ. 68 χιλ., μέγ. πλ. 34 χιλ.
ε. Θραύσμα από το σώμα.
Μέγ. σωζ. ύψ. 57 χιλ., μέγ. πλ. 49 χιλ.
στ. Θραύσμα από το κάτω μέρος του σώματος.
Μέγ. σωζ. ύψ. 33 χιλ., μέγ. πλ. 43 χιλ.

Το σώμα της μήτρας ήταν κωδωνόσχημο, το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή και ελαφρά κλίση προς τα πάνω. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος προς ανοιχτό κόκκινο (2.5 YR 5.5/8). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος ανοιχτού καφέ (7.5 YR 6/4).

Κάτω από το χείλος υπάρχει διακοσμητική ζώνη, πλ. 30 χιλ., που καταλαμβάνει το πάνω μέρος του σώματος του αγγείου, χωρίζεται από το χείλος και το σώμα με διπλή, ρηχή και πλατιά αύλακα και κοσμείται με τρέχουσα σπείρα (Κ-97) προς τα αριστερά. Το σώμα της μήτρας καλύπτεται με μακριά λογχοειδή φύλλα. Ανάμεσά τους υπάρχουν ελικοειδείς ποδίσκοι με επταπέταλο ρόδακα (Κ-5) στα άκρα τους μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

108α. ε81 (80.26). Μεγάλο τμήμα μήτρας, που έχει ανασυσταθεί από οκτώ θραύσματα. Λείπουν η βάση, το μεγαλύτερο μέρος από το μετάλλιο και μικρότερα τμήματα από το σώμα. Αποκρούσεις υπάρχουν στο σώμα και στο χείλος (Π ί ν. 94).
Σωζ. ύψ. 74 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 118 χιλ.

Το σώμα είναι ημισφαιρικό, ενώ το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στην εξωτερική του περίμετρο στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή. Ο πηλός είναι λεπτός, κόκκινος (2.5 YR 5/6) με μικρές φυσαλίδες. Στην εξωτερική επιφάνεια διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, που έχουν κόκκινο χρώμα (2.5 YR 4/6 ως 4/8) στα κάτω στρώματα και κοκκινωπό καφέ στα επιφανειακά. Στο εσωτερικό της μήτρας διακρίνονται υπολείμματα από κιτρινωπό επίχρισμα. Στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια υπάρχουν σημάδια από τον τροχό· μικρές παραμορφώσεις της επιφάνειας του πηλού περιορίζονται στο χείλος.

Από το μετάλλιο διασώζονται οι κορυφές από δύο μικρά φύλλα άκανθας(;). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δέκα λογχόσχημα φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με επταπέταλο ρόδακα (Κ-6) στα άκρα τους μεταξύ τριών ελικοειδών βλαστών.

Ομάδα ζ: Μήτρες με φύλλα και ελικοειδείς βλαστούς με ανθέμια

109. ζ1 (80.40). Μήτρα συγκολλημένη από τρία θραύσματα. Διατηρείται η βάση και μικρό μέρος από το σώμα και το χείλος του αγγείου (Π ί ν. 95).
Ύψ. 79 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 47 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα ημισφαιρικό, το χείλος ίδιο με της προηγούμενης μήτρας 108α. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κοκκινωπός καφέ (2.5 YR 5/5). Στην εξωτερική επιφάνεια και στο χείλος ενός από τα θραύσματα του αγγείου διακρίνονται υπολείμματα από κίτρινο επίχρισμα. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος και το μετάλλιο όπως στην προηγούμενη μήτρα.

Το μετάλλιο κοσμείται με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο του (Κ-1) και δεκαοκτώ μικρά φύλλα άκανθας στην περίμετρό του. Στο σώμα υπάρχουν λογχοειδή φύλλα, ανάμεσα στα οποία διακρίνονται ελικοειδείς ποδίσκοι με ανθέμιο στο άκρο τους (Κ-74) μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

110. ζ2 (80.41). Μήτρα συγκολλημένη από επτά θραύσματα. Λείπουν δύο τμήματα από το χείλος και μέρος από το σώμα του αγγείου (Π ί ν. 95).
Ύψ. 79 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., πάχ. χείλους 13 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 47 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα ημισφαιρικό, το χείλος όμοιο με της προηγούμενης μήτρας. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, ανοιχτός καφέ (7.5 YR 6/5) προς κοκκινωπό κίτρινο. Στη βάση και στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Στην εξωτερική επιφάνεια υπάρχουν μικρές διογκώσεις της επιφάνειας του πηλού από την κατασκευή των φύλλων και την πίεση της σφραγίδας των ανθεμίων. Σε τμήματα του χείλους και της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, που έχουν χρώμα κοκκινωπό κίτρινο (5 YR 6/7) τα εσωτερικά και ανοιχτό καφέ (7.5 YR 6/5) τα επιφανειακά. Στην εσωτερική επιφάνεια της μήτρας διατηρείται κοκκινωπό κίτρινο επίχρισμα (5 YR 4.5/6). Το σώμα χωρίζεται από το χείλος και το μετάλλιο όπως στην προηγούμενη μήτρα.

Το μετάλλιο κοσμείται με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κέντρο και δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας στην περίμετρό του (Κ-15). Το σώμα καλύπτεται από δέκα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμα ανθέμια (Κ-74) στην κορυφή ελικοειδών ποδίσκων ανάμεσα σε δύο έλικες.

111. ζ3 (80.85). Τμήμα μήτρας. Έχει ανασυσταθεί από οκτώ θραύσματα. Σώζεται το μισό περίπου μέρος από το σώμα και το χείλος καθώς και ένα μικρό μέρος από τη βάση (Π ί ν. 96).
Ύψ. 74 χιλ., υπολογιζόμενη εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 114 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 30· όμοιος και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το χείλος και το μετάλλιο. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, χρώματος ανοιχτού κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 6/4). Στην εσωτερική επιφάνεια διακρίνονται ίχνη από λεπτό επίχρισμα. Στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 5/4) και κόκκινου (2.5 YR 5/6). Στην πάνω εξωτερική επιφάνεια του σώματος υπάρχουν διογκώσεις του πηλού από την πίεση των σφραγίδων των ανθεμίων.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρά φύλλα άκανθας (Κ-15) και ρόδακα στο μέσο (Κ-1), όπως δείχνουν τα πέρατα δύο πετάλων. Στο σώμα έχουμε λογχοειδή φύλλα, που εκφύονται από την αύλακα του μεταλλίου και φτάνουν ως το χείλος. Ανάμεσά τους υπάρχουν ελικοειδείς ποδίσκοι με ανθέμιο στην κορυφή μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

112. ζ4 (80.86). Τμήμα μήτρας που έχει ανασυσταθεί από τέσσερα θραύσματα. Λείπει μεγάλο μέρος από το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 96).
Ύψ. 75 χιλ., υπολογιζομένη εξ. δ. 140 χιλ., δ. βάσης 60 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ., πάχ. χείλους 12 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με το προφίλ της μήτρας 30. Με όμοιο τρόπο χωρίζεται και το σώμα από το μετάλλιο και το χείλος.

Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος ανοιχτού κόκκινου (2.5 YR 6/8). Στην εξωτερική επιφάνεια υπάρχουν υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, που έχουν χρώμα κόκκινο. Στο σώμα διακρίνονται μικρές φυσαλίδες και ελάχιστα ξένα στοιχεία. Ελαφρές διο-

γκώσεις του πηλού παρατηρούνται στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και οφείλονται στην πίεση των σφραγίδων από τα ανθέμια.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα δεκαέξι μικρών φύλλων άκανθας στην περίμετρό του (Κ-15) και οκταπέταλο ρόδακα στο μέσο (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ελικοειδείς ποδίσκοι με ανθέμιο στο άκρο τους μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

113. ζ5 (80.87). Τμήμα μήτρας που έχει συγκολληθεί από επτά θραύσματα. Διατηρείται ολόκληρο το προφίλ του αγγείου. Λείπει το μεγαλύτερο μέρος από το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 97).
Ύψ. 84 χιλ., υπολογιζόμενη εξ. δ. 140 χιλ., πάχ. χείλους 20 χιλ., δ. μεταλλίου 53 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος κοκκινωπού καφέ (5 YR 5/4). Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρούνται υπολείμματα κόκκινου επιχρίσματος. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στη βάση υπάρχουν απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Στο σώμα και στη βάση διατηρούνται σημάδια από τον τροχό. Σκάσιμο του πηλού υπάρχει στη βάση.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας (Κ-15) στην περίμετρό του και οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κεντρικό του τμήμα. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ελικοειδείς ποδίσκοι με ανθέμιο στα πέρατά τους μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

114. ζ6 (80.88). Μήτρα συγκολλημένη από οκτώ θραύσματα. Λείπουν τμήμα από το μετάλλιο, τμήματα από το σώμα και μέρος από το χείλος (Π ί ν. 97).
Ύψ. 76 χιλ., εξ. δ. 142 χιλ., εσ. δ. 118 χιλ., δ. βάσης 54 χιλ., δ. μεταλλίου 43 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου και το χώρισμα του σώματος από το χείλος και το μετάλλιο είναι ίδια με τις αντίστοιχες λεπτομέρειες της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, ανοιχτός κοκκινωπός καφέ (6 YR 6/4). Στο χείλος και στο σώμα υπάρχουν ίχνη κιτρινωπού επιχρίσματος. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος, ιδιαίτερα σε δύο θραύσματα, διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού καφέ (5 YR 5/3). Στην εξωτερική επιφάνεια της μήτρας υπάρχουν διογκώσεις από την πίεση των σφραγίδων των ανθεμίων και την κατασκευή των φύλλων.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα πέρατα δεκαέξι μικρών φύλλων άκανθας (Κ-15) και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κεντρικό του μέρος (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται εννέα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με ανθέμιο στα άκρα τους μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

115. ζ7 (80.89). Αποσπασματική μήτρα συγκολλημένη από οκτώ θραύσματα (Π ί ν. 98).
Ύψ. 79 χιλ., εξ. δ. 145 χιλ., εσ. δ. 120 χιλ., δ. μεταλλίου 42 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κιτρινωπός κόκκινος (5 YR 5/6). Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρούνται ίχνη επιχρίσματος και απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια. Στο πάνω μέρος του σώματος διακρίνονται διογκώσεις του πηλού από την κατασκευή των φύλλων και την πίεση των σφραγίδων των ανθεμίων.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα πέρατα εννέα μικρών φύλλων άκανθας στην περίμετρό του (Κ-15) και οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κεντρικό του μέρος. Από την αύλακα που χωρίζει το με-

τάλλιο από το σώμα εκφύονται οκτώ λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με ανθέμιο στα πέρατά τους μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

116. ζ8 (80.90). Αποσπασματικά σωζόμενη μήτρα. Διατηρείται ολόκληρο το προφίλ, λείπουν όμως το μεγαλύτερο μέρος της βάσης και του κάλυκα, καθώς και ένα μέρος από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 98).
Ύψ. 74 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 115 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το μετάλλιο και το χείλος είναι όμοια με τις αντίστοιχες λεπτομέρειες της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Στο χείλος και στο σώμα διατηρούνται υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρά φύλλα άκανθας στην περίμετρό του (Κ-15) και ρόδακα (Κ-1) στο κεντρικό του τμήμα. Το σώμα καλύπτεται με λογχοειδή φύλλα, που εναλλάσσονται με ελικοειδείς ποδίσκους και απολήγουν σε ανθέμιο ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

117. ζ9 (80.91). Μήτρα, συγκολλημένη από δώδεκα θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 99).
Ύψ. 78 χιλ., εξ. δ. 145 χιλ., εσ. δ. 118 χιλ., δ. βάσης 60 χιλ., δ. μεταλλίου 39 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με το προφίλ της μήτρας 30. Όμοιος είναι και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το χείλος και τη βάση. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος πορτοκαλί (5 YR 7/4). Μερικά θραύσματα έχουν χρώμα ανοιχτό κοκκινωπό καφέ (5 YR 6/4). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στο χείλος διατηρούνται υπολείμματα απολεπιζόμενου πηλού, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Σε μερικά θραύσματα το χρώμα είναι πορτοκαλί (5 YR 7/4). Στο χείλος, στη βάση και στο σώμα διακρίνονται έντονα σημάδια από τον τροχό.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα δεκαέξι μικρών φύλλων άκανθας στην περίμετρό του (Κ-15) και μεγάλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Στο σώμα έχουμε εννέα λογχοειδή φύλλα, τα οποία εκφύονται από την αύλακα του μεταλλίου και εναλλάσσονται με ελικοειδείς ποδίσκους, που απολήγουν σε ανθέμιο ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

118. ζ10 (80.92). Μήτρα συγκολλημένη από οκτώ θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 99).
Ύψ. 73 χιλ., εξ. δ. 142 χιλ., εσ. δ. 116 χιλ., δ. βάσης 53 χιλ., δ. μεταλλίου 38 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι σκληρός, λεπτός, με φυσαλίδες, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Στην εσωτερική επιφάνεια υπάρχουν ίχνη από φαιοκόκκινο επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια και στο χείλος διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 5/4). Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Στον κάλυκα παρατηρείται δακτυλιοειδής παραμόρφωση από το στοίβαγμα των αγγείων στον κλίβανο.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα δεκαέξι μικρών φύλλων άκανθας στην περίμετρό του και μεγάλο ρόδακα στο κέντρο. Το σώμα καλύπτεται από ένδεκα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους με ανθέμιο στα άκρα τους ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

119. ζ11 (80.93). Μήτρα συγκολλημένη από τέσσερα θραύσματα. Λείπει μεγάλο μέρος από το σώμα και το χείλος. Απολεπίσματα υπάρχουν στο χείλος και στο σώμα (Π ί ν. 100).
Ύψ. 77 χιλ., εξ. δ. 144 χιλ., εσ. δ. 118 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ίδιος είναι και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το μετάλλιο και το χείλος. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, με λίγα ξένα στοιχεία, χρώματος κοκκινωπού καφέ (5 YR 4/3). Η εσωτερική επιφάνεια καλύπτεται με λεπτότατο κόκκινο επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια και στο χείλος διατηρούνται λιγοστά υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στη βάση. Στο πάνω μέρος της μήτρας διακρίνονται ελαφρές διογκώσεις της επιφάνειας του πηλού από την πίεση της σφραγίδας των ανθεμίων. Ίχνη παραμόρφωσης από το στοίβαγμα των αγγείων παρατηρούνται στον κάλυκα της μήτρας.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα δεκαέξι μικρών φύλλων άκανθας στην περίμετρό του (Κ-15) και μεγάλο ρόδακα στο κέντρο του (Κ-1). Το σώμα φέρει εννέα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους με ανθέμιο στα άκρα ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

120. ζ12 (80.94). Μήτρα συγκολλημένη από εννέα θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος (Πίν. 101).
Ύψ. 81 χιλ., εξ. δ. 147 χιλ., εσ. δ. 122 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 52 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, κωνική. Το σώμα είναι ημισφαιρικό, το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει γλωσσοειδή στεφάνη που προεξέχει οριζόντια. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Η εσωτερική επιφάνεια καλύπτεται με λεπτότατο επίχρισμα. Στο χείλος, στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στη βάση διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Στον κάλυκα παρατηρούνται μικρές περιμετρικές παραμορφώσεις της εσωτερικής επιφάνειας του αγγείου, που οφείλονται στο στοίβαγμα των μητρών. Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο σώμα και στη βάση. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνεται μικρό αποτύπωμα από άχυρο.

Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος όπως στη μήτρα 30. Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαοκτώ μικρά φύλλα άκανθας (Κ-15) στην περίμετρό του και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κέντρο. Το σώμα καλύπτεται από δέκα λογχοειδή φύλλα, ανάμεσα στα οποία τοποθετούνται ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με ανθέμιο (Κ-74) στα άκρα μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

121. ζ13 (80.95). Μήτρα συγκολλημένη από ένδεκα θραύσματα. Λείπουν μικρά κομμάτια από το σώμα και το χείλος (Πίν. 101, 102).
Ύψ. 73 χιλ., εξ. δ. 143 χιλ., εσ. δ. 118 χιλ., δ. βάσης 59 χιλ., δ. μεταλλίου 49 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το χείλος και τη βάση είναι όμοια με τις αντίστοιχες λεπτομέρειες της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στην εσωτερική επιφάνεια του σώματος υπάρχουν ίχνη από λεπτότατο κόκκινο επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια, στο χείλος και στη βάση διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας στην περίμετρό του (Κ-15) και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με ανθέμιο στα άκρα τους μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

122. ζ14 (80.96). Μήτρα συγκολλημένη από επτά θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 103).
Ύψ. 73 χιλ., εξ. δ. 150 χιλ., εσ. δ. 116 χιλ., δ. βάσης 62 χιλ., δ. μεταλλίου 51 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το χείλος και το μετάλλιο είναι όμοια με τις αντίστοιχες λεπτομέρειες της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κιτρινωπός κόκκινος (5 YR 6/6). Στην εσωτερική επιφάνεια υπάρχουν ίχνη από πηλό και λεπτό κόκκινο επίχρισμα. Στο χείλος, στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στη βάση διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Σημάδια από τροχό διακρίνονται στη βάση και στο σώμα.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας στην περίμετρό του (Κ-15) και μεγάλο ρόδακα στο κέντρο του (Κ-1). Απο την αύλακα του σώματος εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με ανθέμιο στα άκρα τους μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

123. ζ15 (80.97). Μήτρα συγκολλημένη από δεκατέσσερα θραύσματα. Λείπουν δύο μικρά τμήματα από το σώμα (Π ί ν. 103, 104).
Ύψ. 77 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 116 χιλ., δ. βάσης 59 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το χείλος και το μετάλλιο είναι όμοια με τις αντίστοιχες λεπτομέρειες της μήτρας 30. Ο πηλός είναι σκληρός, λεπτός, κοκκινωπός καφέ (5 YR 5/3). Στην εσωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται ίχνη από λεπτότατο κόκκινο επίχρισμα. Στο σώμα, στη βάση και στο χείλος σώζονται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Ελαφρύ σκάσιμο του πηλού υπάρχει στη βάση.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας (Κ-15) στην περίμετρό του και μεγάλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1)· στη μια του πλευρά ο ρόδακας έχει πιεστεί βαθύτερα, αλλά δεν παρατηρείται το ίδιο και στα φύλλα. Από την εξωτερική περίμετρο του μεταλλίου εκφύονται εννέα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε ανθέμιο μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

124. ζ16 (80.98). Μήτρα συγκολλημένη από δώδεκα θραύσματα. Λείπουν δύο μικρά τμήματα από το σώμα και μικρό θραύσμα από το χείλος (Π ί ν. 105).
Ύψ. 78 χιλ., εξ. δ. 135 χιλ., εσ. δ. 108 χιλ., δ. βάσης 52 χιλ., δ. μεταλλίου 49 χιλ.

Η βάση είναι κωνική, δακτυλιόσχημη και το σώμα κωδωνόσχημο. Το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στενή στεφάνη που προεξέχει οριζόντια. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/8). Στο χείλος και στο πάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου. Στο σώμα και στη βάση διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Στη βάση, ακόμη, υπάρχει ελαφρύ σκάσιμο του πηλού.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-16) και μεγάλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1), που στη μια του πλευρά έχει πιεστεί βαθύτερα. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, οι οποίοι απολήγουν σε ανθέμιο μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

125. ζ17 (80.99). Μήτρα συγκολλημένη από δεκατέσσερα θραύσματα. Σώζεται το μεγαλύτερο μέρος από το χείλος και το μετάλλιο με τη βάση (Π ί ν. 105).

Ύψ. 70 χιλ., εξ. δ. 130 χιλ., εσ. δ. 110 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Στο χείλος, στη βάση και στο σώμα διατηρούνται σημάδια από τον τροχό. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται ίχνη από δακτυλικά αποτυπώματα και ελαφρές διογκώσεις από την πίεση των σφραγίδων των ανθεμίων και τη διαμόρφωση των φύλλων.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα πέρατα οξυκόρυφων μικρών φύλλων με νευρώσεις (Κ-16) και κουκίδες ανάμεσά τους. Το κεντρικό τμήμα του μεταλλίου καταλαμβάνει μεγάλος οκταπέταλος ρόδακας (Κ-1). Το σώμα κοσμείται με λογχοειδή φύλλα και ελικοειδείς ποδίσκους με ανθέμιο στα πέρατά τους ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς.

126. ζ18 (80.100). Μήτρα συγκολλημένη από δώδεκα θραύσματα. Λείπουν τμήμα της βάσης και κομμάτια από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 106).
Ύψ. 74 χιλ., εξ. δ. 133 χιλ., εσ. δ. 110 χιλ., δ. βάσης 51 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος υπάρχουν ελαφρές παραμορφώσεις του πηλού από την κατασκευή των φύλλων και την πίεση της σφραγίδας των ανθεμίων. Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο χείλος, στη βάση και στο σώμα. Στη βάση, ακόμη, υπάρχει τοξοειδές σκάσιμο του πηλού.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα οξυκόρυφων μικρών φύλλων με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-16) και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Στο σώμα έχουμε λογχοειδή φύλλα, που εναλλάσσονται με ελικοειδείς ποδίσκους με ανθέμιο στα άκρα τους, ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς, οι οποίοι εκφύονται ανά δύο από την αύλακα του μεταλλίου και το μέσο του σώματος της μήτρας.

127. ζ19 (80.101). Μήτρα συγκολλημένη από δώδεκα θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 106).
Ύψ. 74 χιλ., εξ. δ. 135 χιλ., εσ. δ. 110 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι σκληρός, λεπτός, κιτρινέρυθρος (5 YR 6/6). Δύο θραύσματα έχουν χρώμα σκούρο γκρίζο (5 YR 4/1), που οφείλεται σε μακρόχρονη επαφή με στρώμα από απανθρακωμένα υλικά. Στο εσωτερικό διατηρούνται ίχνη από λεπτότατο επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια, στο χείλος και στη βάση υπάρχουν απολεπιζόμενα στρώματα πηλού, χρώματος βαθιού γκρίζου ως κιτρινωπού κόκκινου (5 YR 5/8). Στο μέσο της βάσης διακρίνονται σκασίματα της επιφάνειας του πηλού. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος συναντούμε διογκώσεις του πηλού από την πίεση της σφραγίδας των ανθεμίων.

Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος όπως στη μήτρα 30. Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαεπτά οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-16) στην περίμετρό του και μεγάλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με ανθέμιο στα άκρα τους μεταξύ τεσσάρων ελικοειδών βλαστών.

128. ζ20 (80.102). Μήτρα συγκολλημένη από οκτώ θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το χείλος και το σώμα, καθώς και μικρό τμήμα απο το μετάλλιο. Απολεπίσματα υπάρχουν στο σώμα και στη βάση
(Π ί ν. 107).
Ύψ. 72 χιλ., εξ. δ. 145 χιλ., εσ. δ. 118 χιλ., δ. βάσης 60 χιλ., δ. μεταλλίου 48 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι σκληρός, λεπτός, κόκκινος

(2.5 YR 5/6). Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση διατηρούνται παχιά απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου, εκτός από το επιφανειακό που έχει χρώμα αδύνατο κόκκινο (2.5 YR 5/2).

Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στη μήτρα 30. Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαεννέα μικρά φύλλα άκανθας στην περίμετρό του (Κ-15). Στο κέντρο είχε μεγάλο ρόδακα (Κ-1), όπως δείχνουν τρία τμήματα πετάλων που έχουν διασωθεί. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε ανθέμιο μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

129. ζ21 (80.103). Μήτρα συγκολλημένη από δώδεκα θραύσματα. Λείπει μικρό θραύσμα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 107).
Ύψ. 77 χιλ., εξ. δ. 145 χιλ., εσ. δ. 118 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ., δ. μεταλλίου 42 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, με φυσαλίδες στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος. Το χρώμα του είναι κόκκινο (2.5 YR 5/8). Στην εσωτερική επιφάνεια υπάρχει πολύ λεπτό φαιοκόκκινο επίχρισμα. Στο χείλος και κυρίως στο πάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού καφέ (5 YR 5/3). Στη βάση υπάρχουν μικρά σκασίματα του πηλού. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος και τη βάση, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας στην περίμετρό του (Κ-15) και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται εννέα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με ανθέμιο στα άκρα τους μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

130. ζ22 (80.104). Μήτρα συγκολλημένη από οκτώ θραύσματα. Λείπουν μικρά κομμάτια από το σώμα και τμήμα από το μετάλλιο και τη βάση (Π ί ν. 108).
Ύψ. 76 χιλ., εξ. δ. 147 χιλ., εσ. δ. 114 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ίδιος είναι και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το μετάλλιο και το χείλος. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Στο εσωτερικό διατηρείται επίχρισμα χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 5/4). Στο χείλος, στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στη βάση διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6) τα κάτω και κοκκινωπού καφέ (5 YR 5/3) τα επιφανειακά. Ελαφρά σκασίματα του πηλού διακρίνονται στη βάση.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας (Κ-15) στην περίμετρό του και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κεντρικό του μέρος. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται ένδεκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με ανθέμιο στα άκρα τους μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

131. ζ23 (80.105). Μήτρα συγκολλημένη από δεκατρία θραύσματα. Λείπουν δύο τμήματα από το σώμα και το χείλος. Αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος (Π ί ν. 108).
Ύψ. 80 χιλ., εξ. δ. 147 χιλ., εσ. δ. 120 χιλ., δ. βάσης 58 χιλ., δ. μεταλλίου 43 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα κωδωνόσχημο, ενώ το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 4/8). Η εσωτερική επιφάνεια της μήτρας καλύπτεται με κόκκινο επίχρισμα. Στο πάνω μέρος της

εξωτερικής επιφάνειας και στη βάση σώζονται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 4/6). Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και τη βάση, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα δέκα μικρών φύλλων άκανθας (Κ-15) και ισάριθμες κουκίδες ανάμεσα στα πέρατά τους. Το κεντρικό μέρος του μεταλλίου καταλαμβάνει μεγάλος οκταπέταλος ρόδακας (Κ-1). Από την περίμετρο του μεταλλίου εκφύονται οκτώ λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με ανθέμιο στα πέρατά τους μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

132. ζ24 (80.106). Μήτρα συγκολλημένη από επτά θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 109).

Ύψ. 77 χιλ., εξ. δ. 145 χιλ., εσ. δ. 118 χιλ., δ. βάσης 59 χιλ., δ. μεταλλίου 57 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30· όμοιο είναι και το χώρισμα του σώματος από το χείλος και το μετάλλιο. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κιτρινέρυθρος (5 YR 6/6). Στο χείλος υπάρχουν ίχνη κίτρινου επιχρίσματος. Η εσωτερική επιφάνεια καλύπτεται με κόκκινο επίχρισμα (2.5 YR 5/6). Στο χείλος και σε τμήματα της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος υπάρχουν υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 5/4). Στην εξωτερική επιφάνεια της μήτρας διακρίνονται ελαφρές διογκώσεις από το χτύπημα της σφραγίδας των ανθεμίων και την κατασκευή των φύλλων. Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας στην περίμετρό του (Κ-15) και μεγάλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ελικοειδείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε ανθέμιο μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

133. ζ25 (80.107). Μήτρα συγκολλημένη από δέκα θραύσματα. Λείπει τμήμα από το χείλος και το σώμα. (Π ί ν. 110).

Ύψ. 76 χιλ., εξ. δ. 145 χιλ., εσ. δ. 116 χιλ., δ. βάσης 54 χιλ., δ. μεταλλίου 47 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Όμοιος είναι και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το μετάλλιο και τη βάση. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κοκκινωπός καφέ (2.5 YR 5/4). Στο εσωτερικό διακρίνονται ίχνη από πολύ λεπτό επίχρισμα, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 4/4). Στο χείλος, στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στη βάση σώζονται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6) και κοκκινωπού καφέ (5 YR 5/3) το επιφανειακό στρώμα. Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση διακρίνονται ίχνη από τον τροχό. Σε μερικά σημεία της εξωτερικής επιφάνειας του αγγείου υπάρχουν αποτυπώματα από μικρά ξένα στοιχεία (κόκκαλο;) που έχουν εκπέσει.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκατέσσερα μικρά φύλλα άκανθας στην περίμετρο (Κ-15) και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κέντρο. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε ανθέμιο μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

134. ζ26 (80.108). Μήτρα συγκολλημένη από έξι θραύσματα. Λείπει τμήμα από το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 111).

Ύψ. 72 χιλ., εξ. δ. 14 χιλ., εσ. δ. 113 χιλ., δ. βάσης 58 χιλ., δ. μεταλλίου 46 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Όμοια γίνεται και το χώρισμα του σώματος του αγγείου από το χείλος και τη βάση. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κοκκινωπός καφέ (5 YR 5/3). Στο χείλος διατηρούνται ίχνη από κίτρινο επίχρισμα. Το μεγαλύτερο μέρος της εσωτερικής επιφάνειας του σώματος καλύπτεται με κόκκινο επίχρισμα (2.5 YR 5/6). Σε τμήματα του χείλους και της εξωτερικής επιφάνειας της μήτρας υπάρχουν απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκατέσσερα μικρά φύλλα άκανθας στην περίμετρό του (Κ-15) και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο του (Κ-1). Από το μετάλλιο εκφύονται δώδεκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με ανθέμιο στο άκρο τους μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

135. ζ27 (80.109). Μήτρα συγκολλημένη από έξι θραύσματα. Λείπει τμήμα από το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 112).

Ύψ. 71 χιλ., εξ. δ. 145 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ., δ. μεταλλίου 43 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 30· όμοιο και το χώρισμα του σώματος από το χείλος και το μετάλλιο. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στο χείλος και στο σώμα διατηρούνται στρώματα από απολεπιζόμενο πηλό, χρώματος κόκκινου. Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Στον κάλυκα υπάρχει μικρή παραμόρφωση της επιφάνειας, που δημιουργήθηκε κατά το στοίβαγμα των αγγείων στον κλίβανο.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας (Κ-15) στην περίμετρό του και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κέντρο του. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε ανθέμιο μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

136. ζ28 (80.110). Μήτρα συγκολλημένη από επτά θραύσματα. Λείπει μικρό τμήμα από το χείλος και στο σώμα. Αποκρούσεις υπάρχουν στο σώμα και στο χείλος (Π ί ν. 113).

Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 143 χιλ., εσ. δ. 113 χιλ., δ. βάσης 60 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος κοκκινωπού κίτρινου (5 YR 6/7). Στην εσωτερική επιφάνεια διακρίνονται ίχνη από κοκκινωπό γάνωμα. Σε τμήματα του χείλους και της εξωτερικής επιφάνειας διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού καφέ (5YR 5/4). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος παρατηρούνται και ελαφρές παραμορφώσεις του πηλού από την πίεση της σφραγίδας των ανθεμίων και την κατασκευή των φύλλων. Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Στις επιφάνειες της μήτρας διατηρούνται ελάχιστα υπολείμματα από το αρχικό κιτρινωπό γάνωμα που κάλυπτε όλη τη μήτρα. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας στην περίμετρό του (Κ-15) και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1), που δεν έχει χτυπηθεί ακριβώς στο κεντρικό μέρος του μεταλλίου· έτσι, τα φύλλα της μιας πλευράς είναι σαφώς μεγαλύτερα από τα φύλλα της άλλης. Το σώμα κοσμείται με ένδεκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους με ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους, οι οποίοι απολήγουν σε ανθέμια μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

137. ζ29 (80.111). Μήτρα συγκολλημένη από ένδεκα θραύσματα. Λείπει τμήμα από τον κάλυκα (Π ί ν. 114).

Ύψ. 75 χιλ., εξ. δ. 145 χιλ., εσ. δ. 119 χιλ., δ. βάσης 58 χιλ., δ. μεταλλίου 48 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κοκκινωπός καφέ (5 YR 5/3). Στην εσωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται ίχνη από λεπτότατο κόκκινο επίχρισμα (2.5 YR 5/6). Στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια του αγγείου διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου. Τα κάτω στρώματα έχουν χρώμα κόκκινο, ενώ το επιφανειακό είναι φαιοκόκκινο (2.5 YR 5/4). Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στη βάση και στο σώμα. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας (Κ-15) στην περίμετρό του και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο του (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται ένδεκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε ανθέμιο ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

138. ζ30 (80.112). Μήτρα συγκολλημένη από ένδεκα θραύσματα. Λείπουν μικρά τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 115).
Ύψ. 79 χιλ., εξ. δ. 143 χιλ., εσ. δ. 113 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 42 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κοκκινωπός καφέ (5 YR 5/3). Στο εσωτερικό του αγγείου διακρίνεται λεπτότατο επίχρισμα, χρώματος κοκκινωπού καφέ (5 YR 5/4). Σε τμήματα της εξωτερικής επιφάνειας διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, που έχουν το ίδιο χρώμα με το επίχρισμα της εσωτερικής επιφάνειας. Σημάδια τροχού υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Υπολείμματα από ιζήματα διακρίνονται στην εσωτερική επιφάνεια της βάσης. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας στην περίμετρό του (Κ-15) και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε ανθέμιο μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

139. ζ31 (80.113). Μήτρα πλήρης, συγκολλημένη από έξι κομμάτια. Μικρές αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση (Π ί ν. 116).
Ύψ. 72 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 114 χιλ., δ. βάσης 58 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι σκληρός, λεπτός, ανοιχτός φαιοκόκκινος (5 YR 6/4) ως φαιοκόκκινος (5 YR 4/4). Στην εσωτερική επιφάνεια υπάρχει επίχρισμα κόκκινο· στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος σώζονται στρώματα απολεπιζόμενου πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου. Το επιφανειακό στρώμα έχει χρώμα φαιοκόκκινο (2.5 YR 5/4), τα υπόλοιπα κόκκινο (2.5 YR 5/6). Υπολείμματα από το κιτρινωπό επίχρισμα, που αρχικά κάλυπτε τη μήτρα, διασώθηκαν στο χείλος και στην εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια του σώματος. Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος, στη βάση και στο σώμα. Το τελευταίο χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας (Κ-15) στην περίμετρό του και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κέντρο. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε ανθέμιο (Κ-74) μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

140. ζ32 (80.114). Μήτρα συγκολλημένη από δέκα θραύσματα. Μικρές αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος και στο σώμα (Π ί ν. 117).
Ύψ. 76 χιλ., εξ. δ. 145 χιλ., εσ. δ. 115 χιλ., δ. βάσης 60 χιλ., δ. μεταλλίου 50 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στην εσωτερική επιφάνεια υπάρχει επίχρισμα κόκκινο (2.5 YR 4/6). Στο χείλος, στην εξωτερική επιφάνεια και στη βάση διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου. Τα στρώματα αυτά έχουν χρώμα κόκκινο (2.5 YR 4/6) εκτός από το επιφανειακό που έχει χρώμα κοκκινωπό καφέ (5 YR 5/3). Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο σώμα και στη βάση. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας (Κ-15) και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1), που η σφραγίδα του δεν έχει πιεστεί στο κέντρο. Έτσι, τα μικρά φύλλα στη μια πλευρά είναι μεγαλύτερα από την άλλη. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δώδεκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε ανθέμιο (Κ-74) μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

141. ζ33 (80.115). Μήτρα συγκολλημένη από οκτώ θραύσματα. Λείπει τμήμα από το σώμα (Π ί ν. 118).
Ύψ. 75 χιλ., εξ. δ. 137 χιλ., εσ. δ. 111 χιλ., δ. βάσης 54 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κοκκινωπός κίτρινος (5 YR 6/6). Στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, χρώματος κοκκινωπού καφέ (5 YR 5/4). Το επιφανειακό στρώμα είναι κοκκινωπό καφέ (5 YR 5/3). Το σώμα χωρίζεται από το χείλος και το μετάλλιο, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα από δεκαέξι οξυκόρυφα μικρά φύλλα (Κ-16) με νευρώσεις στην περίμετρό του και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1), που έχει πιεστεί βαθύτερα στη μια πλευρά. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται εννέα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε ανθέμιο (Κ-74) ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς· οι τελευταίοι εκφύονται ανά δύο από την αύλακα του μεταλλίου και το μέσο του σώματος της μήτρας.

142. ζ34 (80.116). Μήτρα συγκολλημένη από έξι θραύσματα. Λείπει τμήμα από το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 119).
Ύψ. 73 χιλ., εξ. δ. 143 χιλ., εσ. δ. 115 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Σε όλη την εσωτερική επιφάνεια διακρίνονται ίχνη από επίχρισμα χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 4/4). Στο σώμα και στο χείλος σώζονται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, με χρώμα κόκκινο τα κάτω στρώματα και κοκκινωπό καφέ (2.5 YR 5/4) το επιφανειακό. Στον κάλυκα του αγγείου παρατηρείται ελαφρά παραμόρφωση, που οφείλεται στο στοίβαγμα των αγγείων στον κλίβανο. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στη βάση υπάρχουν μικρές κοιλότητες από ξένα σώματα. Στη βάση διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Το σώμα χωρίζεται από τον κάλυκα και το χείλος, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαπέντε μικρά φύλλα άκανθας στην περίμετρό του (Κ-15) και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1), που στη μια πλευρά έχει πιεστεί βαθύτερα. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, οι οποίοι απολήγουν σε ανθέμιο (Κ-74) μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

143. ζ35 (80.117). Μήτρα συγκολλημένη από είκοσι θραύσματα. Λείπουν δύο μικρά τμήματα από το σώμα (Π ί ν. 120).
Ύψ. 76 χιλ., εξ. δ. 137 χιλ., εσ. δ. 114 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 46 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται υπολείμματα από στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, χρώματος κόκκινου και κοκκινωπού καφέ στην επιφάνεια (5 YR 5/3). Στο σώμα και στη βάση διακρίνονται ίχνη από το αρχικό κιτρινωπό επίχρισμα. Στη βάση υπάρχει μικρό σκάσιμο της επιφάνειας του πηλού· στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος παρατηρούνται ελαφρές διογκώσεις από την πίεση της σφραγίδας των ανθεμίων και την κατασκευή των φύλλων. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαπέντε οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-16) στην περίμετρό του και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο του (Κ-1). Στο σώμα έχουμε εννέα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους, που απολήγουν σε ανθέμιο (Κ-74) μεταξύ τεσσάρων ελικοειδών βλαστών. Οι βλαστοί αυτοί εκφύονται ανά δύο από την αύλακα του μεταλλίου και το μέσο του σώματος.

144. ζ36 (80.118). Μήτρα συγκολλημένη από τέσσερα θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 121).
Ύψ. 75 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Σε τμήμα της εσωτερικής επιφάνειας διακρίνεται μέρος από το κιτρινωπό επίχρισμα. Στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 4/8) και κιτρινωπού κόκκινου (5 YR 5/6). Στη βάση υπάρχει μικρό σκάσιμο του πηλού. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκατέσσερα οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-16) και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κεντρικό του μέρος (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται εννέα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι που απολήγουν σε ανθέμιο (Κ-74) μεταξύ τεσσάρων ελικοειδών βλαστών, οι οποίοι εκφύονται ανά δύο από την αύλακα του μεταλλίου και το μέσο του σώματος.

145. ζ37 (80.119). Μήτρα συγκολλημένη από εννέα θραύσματα. Λείπουν τρία μικρά τμήματα από το σώμα (Π ί ν. 121).
Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 138 χιλ., εσ. δ. 110 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Μερικά θραύσματα έχουν χρώμα κοκκινωπό κίτρινο (5 YR 6/6). Στο χείλος, στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στη βάση σώζονται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου και κιτρινέρυθρου. Το σώμα του αγγείου χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-16) και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κεντρικό του μέρος (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται εννέα λογχοειδή φύλλα μεταξύ των οποίων υπάρχουν ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε ανθέμιο (Κ-74) ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς· οι βλαστοί αυτοί εκφύονται ανά δύο από την αύλακα του μεταλλίου και το μέσο του σώματος της μήτρας.

146. ζ38 (80.120). Μήτρα συγκολλημένη από πέντε θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 122).
Ύψ. 72 χιλ., εξ. δ. 135 χιλ., εσ. δ. 107 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Σ' όλη την εσωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται υπολείμματα από κόκκινο επίχρισμα (2.5 YR 4/6). Στο χείλος και στο σώμα του αγγείου σώζονται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Ελαφρές διογκώσεις της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος προέρχονται από την πίεση της σφραγίδας των ανθεμίων και την κατασκευή των φύλλων. Στη βάση υπάρχει μικρό σκάσιμο του πηλού. Στο σώμα, στο χείλος και στη βάση διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Ένα θραύσμα έχει ιζήματα. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος και το μετάλλιο, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαπέντε οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-16) και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται εννέα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε ανθέμιο (Κ-74) ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς, οι οποίοι εκφύονται ανά δύο από την αύλακα του μεταλλίου και το μέσο του σώματος της μήτρας.

147. ζ39 (80.122). Μήτρα συγκολλημένη από πέντε θραύσματα. Υπάρχουν αποκρούσεις στο χείλος (Π ί ν. 123).
Ύψ. 70 χιλ., εξ. δ. 135 χιλ., εσ. δ. 110 χιλ., δ. βάσης 54 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα κωδωνόσχημο, ενώ το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στενή στεφάνη που προεξέχει οριζόντια. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος κοκκινωπού καφέ (5 YR 6/6). Στην εσωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται ίχνη από κόκκινο επίχρισμα (2.5 YR 5/6). Ο πηλός ενός θραύσματος έχει χρώμα κοκκινωπό κίτρινο (5 YR 7/5). Στην εξωτερική επιφάνεια διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας· τα κάτω στρώματα έχουν χρώμα κόκκινο, το επιφανειακό φαιοκόκκινο (2.5 YR 5/4). Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-16) στην περίμετρο και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι που απολήγουν σε ανθέμιο (Κ-74) μεταξύ τεσσάρων ελικοειδών βλαστών· οι τελευταίοι εκφύονται ανά δύο από την αύλακα του μεταλλίου και το μέσο του σώματος της μήτρας.

148. ζ40 (80.123). Ακέραιη μήτρα. Στο χείλος υπάρχουν μικρές αποκρούσεις (Π ί ν. 5, 124).
Ύψ. 71 χιλ., εξ. δ. 132 χιλ., εσ. δ. 108 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός με μικρές φυσαλίδες, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Σ' όλες τις επιφάνειες της μήτρας διακρίνονται ίχνη από κίτρινο επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος υπάρχουν ελαφρές διογκώσεις της επιφάνειας του πηλού από την πίεση της σφραγίδας των ανθεμίων και την κατασκευή των φύλλων. Σημάδια από τον τροχό διατηρούνται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Στον κάλυκα υπάρχει ελαφρά παραμόρφωση από το στοίβαγμα των αγγείων στον κλίβανο. Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αύλακα, το χείλος από το σώμα με απλή, ρηχή και πλατιά αυλάκωση.

Το μετάλλιο κοσμείται με ένδεκα οξυκόρυφα φύλλα στην περίμετρό του (Κ-16) και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι που απολήγουν σε ανθέμιο (Κ-74)

μεταξύ τεσσάρων ελικοειδών βλαστών· οι τελευταίοι εκφύονται από την αύλακα του μεταλλίου και το μέσο του σώματος της μήτρας.

149. ζ41 (80.124). Μήτρα συγκολλημένη από εννέα θραύσματα. Μικρές αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση (Π ί ν. 125).
Ύψ. 77 χιλ., εξ. δ. 143 χιλ., εσ. δ. 116 χιλ., δ. βάσης 54 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, ανοιχτός κοκκινωπός καφέ (5 YR 6/4). Στην εσωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται υπολείμματα από επίχρισμα, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση σώζονται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας· έχουν χρώμα κόκκινο. Στον κάλυκα παρατηρείται ελαφρά παραμόρφωση της επιφάνειας του πηλού, που οφείλεται στο στοίβαγμα των αγγείων. Το σώμα χωρίζεται από τον κάλυκα και το χείλος, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με απλό οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κέντρο του. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε ανθέμιο (Κ-74) μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

150. ζ42 (80.125). Μήτρα συγκολλημένη από επτά θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 126).
Ύψ. 77 χιλ., εξ. δ. 134 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 53 χιλ., δ. μεταλλίου 42 χιλ.

Το προφίλ της μήτρας είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κοκκινωπός καφέ (5 YR 5/3). Σε τμήματα του σώματος και του χείλους διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος φαιοκόκκινου. Στην εξωτερική επιφάνεια της μήτρας διακρίνονται ελαφρές διογκώσεις από την πίεση της σφραγίδας των ανθεμίων και την κατασκευή των φύλλων. Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση, όπου παρατηρείται μικρό σκάσιμο του πηλού. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος και το μετάλλιο, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο του (Κ-1) και δεκατρείς μικρούς επταπέταλους ρόδακες στην περίμετρό του (Κ-6). Το σώμα καλύπτεται με δέκα λογχοειδή φύλλα, μεταξύ των οποίων αναπτύσσονται ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι που απολήγουν σε ανθέμιο (Κ-74) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

151. ζ43 (80.126). Μήτρα συγκολλημένη από δέκα θραύσματα. Λείπει ένα μικρό τμήμα από το σώμα (Π ί ν. 126).
Ύψ. 76 χιλ., εξ. δ. 138 χιλ., εσ. δ. 114 χιλ., δ. βάσης 53 χιλ., δ. μεταλλίου 48 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κοκκινωπός γκρίζος (5 YR 5/2). Στην εσωτερική επιφάνεια του σώματος της μήτρας διατηρούνται ίχνη από κιτρινωπό επίχρισμα. Στο χείλος, στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στη βάση διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Στην εξωτερική επιφάνεια της μήτρας υπάρχουν μικρές διογκώσεις του πηλού από την πίεση της σφραγίδας των ανθεμίων και την κατασκευή των φύλλων. Στην ίδια επιφάνεια παρατηρούνται δακτυλικά αποτυπώματα και μικρές φυσαλίδες. Στη βάση διακρίνεται ελαφρύ σκάσιμο. Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με δέκα μικρά φύλλα άκανθας (Κ-15), που εναλλάσσονται με κορυ-

φές ανθεμίων (Κ-74) και καταλαμβάνουν την περίμετρό του. Το κεντρικό του μέρος καλύπτεται από μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1). Στο σώμα έχουμε ένδεκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους που απολήγουν σε ανθέμιο μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

152. ζ44 (80.183). Τμήμα μήτρας. Σώζεται η βάση, μέρος από το σώμα και το χείλος της (Π ί ν. 127).
Ύψ. 73 χιλ., δ. βάσης 60 χιλ., πάχ. χείλους 13 χιλ., δ. μεταλλίου 47 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, με πολύ μικρές φυσαλίδες. Ο πηλός έχει χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5/6). Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο σώμα και στη βάση. Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση σώζονται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 4/4) και καφέ (7.5 YR 5/4) το επιφανειακό. Στη βάση υπάρχει μικρό σκάσιμο του πηλού. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1) και δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας στην περίμετρό του (Κ-15). Στο σώμα έχουμε λογχοειδή φύλλα και ελικοειδείς ποδίσκους, που απολήγουν σε ανθέμιο (Κ-74) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

153. ζ45 (81.27). Μήτρα συγκολλημένη από δύο θραύσματα (Π ί ν. 128).
Ύψ. 68 χιλ., εξ. δ. 145 χιλ., εσ. δ. 118 χιλ., δ. βάσης 59 χιλ., δ. μεταλλίου 44 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα ημισφαιρικό, ενώ το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή, που κλίνει ελαφρά προς τα πάνω. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/7). Σε μεγάλο μέρος των επιφανειών της μήτρας σώζεται κοκκινωπό κίτρινο επίχρισμα (5 YR 7/6). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την πίεση της σφραγίδας των ανθεμίων. Στο χείλος υπάρχουν σημάδια από τον τροχό και αποτυπώματα από νύχια. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος με διπλή αύλακα.

Το μετάλλιο κοσμείται με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1), που καταλαμβάνει το κέντρο του. Στο σώμα έχουμε οκτώ λογχοειδή φύλλα, μεταξύ των οποίων αναπτύσσονται ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι που απολήγουν σε ανθέμιο (Κ-77) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

154. ζ46 (81.28). Μήτρα συγκολλημένη από δώδεκα θραύσματα, με αποκρούσεις στο σώμα και στο χείλος. Δύο πολύ μικρά κομμάτια λείπουν από το σώμα του αγγείου (Π ί ν. 127).
Ύψ. 71 χιλ., εξ. δ. 142 χιλ., εσ. δ. 117 χιλ., δ. βάσης 58 χιλ., δ. μεταλλίου 47 χιλ.

Το σώμα είναι ημισφαιρικό, η βάση δακτυλιόσχημη, ενώ το χείλος, με καμπύλη, χαμηλή απόληξη, έχει στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στην εσωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρείται κόκκινο (2.5 YR 5/8) γάνωμα. Σε τμήματα του χείλους, στη βάση και στο σώμα υπάρχουν υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Στην εξωτερική επιφάνεια της μήτρας διακρίνονται μικρές ημισφαιρικές διογκώσεις του πηλού, που οφείλονται στην πίεση της σφραγίδας του ανθεμίου. Πάνω στις παραμορφώσεις αυτές υπάρχουν ίχνη από δακτυλικά αποτυπώματα. Ελαφρές διογκώσεις υπάρχουν και στη θέση των οξυκόρυφων, μακριών φύλλων, αλλά είναι λιγότερο έντονες από αυτές των ανθεμίων. Στην εξωτερική επιφάνεια της μήτρας φαίνονται ίχνη λεπίδας από το ξεχόντρισμα του πηλού. Λίγα ίχνη από νύχια διακρίνονται στο χείλος και στο σώμα του αγγείου. Σ' όλη τη μήτρα διατηρούνται υπολείμματα από ιζήματα. Στο εσωτερικό του αγγείου, στη μια πλευρά του κάλυκα, υπάρχει ελαφρά περιμετρική παραμόρφωση των κοσμη-

μάτων, που οφείλεται στο στοίβαγμα των αγγείων στον κλίβανο. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος με διπλή, πλατιά αυλάκωση και με στενή αύλακα από το μετάλλιο.

Το κέντρο του μεταλλίου καταλαμβάνει μεγάλος οκταπέταλος ρόδακας (Κ-1), που έχει πιεστεί βαθιά στην επιφάνεια του πηλού. Ο χώρος του μεταλλίου γύρω από το ρόδακα, αν και έχει διαμορφωθεί, δεν κοσμείται. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται εννέα λογχοειδή φύλλα, τα οποία απολήγουν στις αυλακώσεις του χείλους. Ανάμεσα στα φύλλα χαράσσονται ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με ανθέμιο στην κορυφή τους (Κ-73) μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών. Τα ανθέμια έχουν πιεστεί βαθιά μέσα στον πηλό και απολήγουν σχεδόν πάνω στο χείλος, όπου καταλήγουν και οι απολήξεις των ελικοειδών βλαστών.

155. ζ47 (81.29). Μήτρα συγκολλημένη από δεκαπέντε θραύσματα. Λείπουν μικρά τμήματα από το σώμα. Αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος και στο σώμα (Π ί ν. 129).
Ύψ. 73 χιλ., εξ. δ. 137 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 51 χιλ., δ. μεταλλίου 32 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή και το σώμα κωδωνόσχημο. Το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή και ελαφρά κλίση προς τα πάνω. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, χρώματος κοκκινωπού κίτρινου (5 YR 6/7). Ίχνη από αρχικό κιτρινωπό επίχρισμα διατηρούνται σε όλο το αγγείο.

Το μικρό μετάλλιο ορίζεται από απλή αύλακα και κοσμείται με τα πέρατα δώδεκα οξυκόρυφων μικρών φύλλων με νευρώσεις (Κ-19) και επταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-4). Στο σώμα, που χωρίζεται από το χείλος με διπλή αύλακα, έχουμε ένδεκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους, που απολήγουν σε επταπέταλο ανθέμιο (Κ-75) μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

156. ζ48 (80.159). Μεγάλη μήτρα συγκολλημένη από ένδεκα θραύσματα. Λείπουν μικρά τμήματα από το σώμα και το χείλος. Αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος και στο σώμα (Π ί ν. 130).
Ύψ. 94 χιλ., εξ. δ. 192 χιλ., εσ. δ. 160 χιλ., δ. βάσης 79 χιλ., δ. μεταλλίου 74 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Σε τμήματα της εσωτερικής επιφάνειας του σώματος, της εξωτερικής και του χείλους διατηρούνται υπολείμματα σκούρου κοκκινωπού γκρίζου πηλού (5 YR 4/2) από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Δακτυλικά αποτυπώματα διακρίνονται στην εξωτερική επιφάνεια της μήτρας. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1) και δύο αλληλοκαλυπτόμενες σειρές φύλλων, που έχουν τοποθετηθεί γύρω από το ρόδακα. Η εσωτερική σειρά αποτελείται από οκτώ οξυκόρυφα φύλλα με νευρώσεις (Κ-16) και η εξωτερική από ισάριθμα πεταλόσχημα φύλλα (Κ-34), ανάμεσα στα πέρατα των οποίων τοποθετούνται οι απολήξεις ισάριθμων οξυκόρυφων φύλλων με νευρώσεις. Στο σώμα έχουμε ένδεκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ελικοειδείς ποδίσκους, που απολήγουν σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς.

157. ζ49 (80.160). Μεγάλη μήτρα συγκολλημένη από ένδεκα θραύσματα. Λείπουν μικρά τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 131).
Ύψ. 97 χιλ., εξ. δ. 20 χιλ., εσ. δ. 167 χιλ., δ. βάσης 82 χιλ., δ. μεταλλίου 80 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 156. Ο πηλός είναι λεπτός, λίγο σκληρός, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/8). Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού καφέ (5 YR 5/4).

Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στη βάση και στο χείλος. Στη βάση φαίνεται ελαφρύ σκάσιμο του πηλού. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος και το μετάλλιο, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1) και περιβάλλεται από τα πέρατα οκτώ πεταλόσχημων φύλλων (Κ-34), ανάμεσα στις κορυφές των οποίων υπάρχουν ισάριθμα οξυκόρυφα φύλλα με νευρώσεις (Κ-16). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δεκατρία λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους έχουμε ισάριθμους ελικοειδείς ποδίσκους, που απολήγουν σε ανθέμιο μεταξύ τεσσάρων ελικοειδών βλαστών.

158. ζ50 (80.161). Μεγάλη μήτρα συγκολλημένη από δεκαπέντε θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 132).
Ύψ. 105 χιλ., εξ. δ. 195 χιλ., εσ. δ. 164 χιλ., δ. βάσης 68 χιλ., δ. μεταλλίου 69 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, μικρή και το σώμα κωδωνόσχημο. Το χείλος είναι ίδιο με της προηγούμενης μήτρας. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, ανοιχτός κόκκινος (2.5 YR 6/8). Ένα μέρος της μήτρας έχει χρώμα σκούρο καφέ, προφανώς από μακροχρόνια επαφή του με απανθρακωμένα υλικά. Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Στην εξωτερική επιφάνεια της μήτρας παρατηρούνται ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την πίεση της σφραγίδας των ανθεμίων και την κατασκευή των φύλλων. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με οκτώ πεταλόσχημα φύλλα (Κ-34) με κουκίδες ανάμεσα στα πέρατά τους και οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δώδεκα λογχοειδή φύλλα, μεταξύ των οποίων αναπτύσσονται ελικοειδείς ποδίσκοι με ανθέμιο (Κ-74) στα άκρα τους ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς.

159. ζ51 (80.162). Μεγάλη μήτρα συγκολλημένη από είκοσι έξι θραύσματα. Λείπουν μικρά τμήματα από το σώμα και τον κάλυκα (Π ί ν. 132).
Ύψ. 93 χιλ., εξ. δ. 197 χιλ., εσ. δ. 167 χιλ., δ. βάσης 74 χιλ., δ. μεταλλίου 74 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Όμοιο είναι και το χώρισμα του σώματος από το χείλος και το μετάλλιο. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Στην εσωτερική επιφάνεια του σώματος υπάρχουν ίχνη επιχρίσματος. Στο χείλος και στο σώμα σώζονται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος καφέ (7.5 YR 5/4). Στην εξωτερική επιφάνεια της μήτρας διακρίνονται ελαφρές διογκώσεις του πηλού, που οφείλονται στην πίεση της σφραγίδας των ανθεμίων και στην κατασκευή των φύλλων.

Το μετάλλιο κοσμείται με οκτώ πεταλόσχημα φύλλα (Κ-34) στην περίμετρό του, που φέρουν κουκίδες ανάμεσα στις κορυφές τους και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1), η σφραγίδα του οποίου έχει πιεστεί δύο φορές. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δεκατρία λογχοειδή φύλλα και ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι με ανθέμιο στο άκρο τους, ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς.

160. ζ52 (80.163). Μεγάλη μήτρα συγκολλημένη από δεκαπέντε θραύσματα. Λείπουν τρία μικρά τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 133).
Ύψ. 102 χιλ., εξ. δ. 205 χιλ., εσ. δ. 172 χιλ., δ. βάσης 74 χιλ., δ. μεταλλίου 85 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Με τον ίδιο τρόπο χωρίζεται το σώμα από το χείλος και το μετάλλιο. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, χρώματος ανοιχτού κόκκινου (2.5 YR 6/7). Τμήμα της εσωτερικής επιφάνειας έχει χρώμα σκούρο κοκκινωπό γκρίζο

(5 YR 4/2). Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος σκούρου γκριζοκόκκινου. Στην εξωτερική επιφάνεια διακρίνονται ελαφρές διογκώσεις της επιφάνειας του πηλού, που οφείλονται στην πίεση της σφραγίδας των ανθεμίων και την κατασκευή των φύλλων. Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση.

Το μετάλλιο κοσμείται με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1) και τα άκρα οκτώ πεταλόσχημων φύλλων (Κ-34), που τον περιβάλλουν. Στην περίμετρό του τοποθετείται σειρά από οκτώ πεταλόσχημα φύλλα (Κ-34) με κουκίδες ανάμεσα στα πέρατά τους. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται ένδεκα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, οι οποίοι απολήγουν σε ανθέμιο (Κ-74) ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς.

161. ζ53 (80.164). Μεγάλη μήτρα συγκολλημένη από είκοσι θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 134).
Ύψ. 106 χιλ., εξ. δ. 210 χιλ., εσ. δ. 175 χιλ., δ. βάσης 73 χιλ., δ. μεταλλίου 85 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, ανοιχτός κόκκινος (2.5 YR 6/6). Στο σώμα σώζονται υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού καφέ (5 YR 5/3). Το σώμα χωρίζεται από το χείλος και το μετάλλιο, όπως στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1) και περιβάλλεται από τα άκρα οκτώ πλατιών πεταλόσχημων φύλλων (Κ-34). Στην περίμετρό του έχουν τοποθετηθεί ισάριθμα πεταλόσχημα φύλλα (Κ-34), που ανάμεσά τους φέρουν οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-16). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δεκατρία λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, οι οποίοι απολήγουν σε ανθέμιο (Κ-74) μεταξύ τεσσάρων ελικοειδών βλαστών.

162. ζ54 (80.165). Μεγάλη μήτρα που έχει ανασυσταθεί από δεκατέσσερα θραύσματα. Λείπει το μεγαλύτερο μέρος από το σώμα. Πολλές αποκρούσεις υπάρχουν στο σώμα (Π ί ν. 134).
Ύψ. 100 χιλ., εξ. δ. 200 χιλ., εσ. δ. 165 χιλ., δ. βάσης 78 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 4/8). Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Σκάσιμο της επιφάνειας του πηλού διακρίνεται στη βάση.

Το μετάλλιο κοσμείται με οκταπέταλο μεγάλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1) και οκτώ πεταλόσχημα φύλλα στην περίμετρό του (Κ-34), με ισάριθμα πέταλα οξυκόρυφων μικρών φύλλων με νευρώσεις ανάμεσά στις κορυφές τους (Κ-16). Στο σώμα έχουμε λογχοειδή φύλλα, που απολήγουν στην πλατιά και ρηχή κάτω αύλακα του χείλους. Τα φύλλα εναλλάσσονται με ελικοειδείς ποδίσκους, οι οποίοι απολήγουν σε ανθέμια (Κ-74) ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς.

163. ζ55 (80.43). Τμήμα μήτρας από δύο θραύσματα που κολλούν. Σώζεται μέρος από το χείλος και το σώμα του αγγείου (Π ί ν. 135).
Σωζ. ύψ. 50 χιλ., υπολογιζόμενη εξ. δ. 140 χιλ., πάχ. χείλους 13 χιλ., πάχ. τοιχώματος 5 χιλ.

Η διαμόρφωση του χείλους και το χώρισμα του χείλους από το σώμα είναι όμοια με τα προηγούμενα παραδείγματα. Ο πηλός είναι μαλακός, σκληρός, με μικρές φυσαλίδες και έχει χρώμα κοκκινωπό καφέ (2.5 YR 5/4) προς κόκκινο. Στην εξωτερική επιφάνεια και στο χείλος διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα κόκκινου πηλού (2.5 YR 5/7) από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Ίχνη από καφέ πηλό διακρίνονται πάνω από τα απολεπιζόμενα στρώματα, που σώζονται

και σε σημεία της εσωτερικής επιφάνειας. Η επιφάνεια αυτή καλύπτεται από κόκκινο επίχρισμα.

Από το διάκοσμο της μήτρας διατηρούνται οι κορυφές από τέσσερα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμα ανθέμια στις κορυφές ελικοειδών ποδίσκων μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

164. ζ56 (80.33). Μικρό θραύσμα από το χείλος και το σώμα μήτρας (Π ί ν. 135).
Σωζ. ύψ. 39 χιλ., σωζ. πλ. 45 χιλ., πάχ. χείλους 13 χιλ.

Το χείλος είναι ίδιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, με λίγες φυσαλίδες· έχει χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5.5/6). Στην εξωτερική επιφάνεια και στο χείλος διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρήση της μήτρας, από τα οποία τα κάτω έχουν χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5/6) και το επιφανειακό σκούρο καφέ (7.5 YR 5.5/6).

Στο θραύσμα διατηρούνται η κορυφή λογχόσχημου φύλλου ανάμεσα σε δύο έλικες και δύο ανθέμια (Κ-74), από τα οποία το ένα σώζεται αποσπασματικά.

165. ζ57 (80.34). Μικρό θραύσμα από το χείλος και το σώμα μήτρας (Π ί ν. 135).
Σωζ. ύψ. 32 χιλ., πλ. 44 χιλ., πάχ. χείλους 13 χιλ.

Το χείλος είναι ίδιο με του προηγούμενου θραύσματος. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, με μικρές φυσαλίδες και έχει το ίδιο χρώμα, όπως το προηγούμενο. Στις επιφάνειές του διατηρείται λεπτότατο στρώμα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5.5/6).

Το σώμα χωρίζεται από το χείλος με διπλή, ρηχή αυλάκωση. Στο θραύσμα διατηρείται η κορυφή λογχόσχημου φύλλου ανάμεσα σε δύο έλικες. Στα άκρα του θραύσματος σώζονται δύο αποσπασματικά ανθέμια (Κ-74).

166. ζ58 (80.35). Όμοιο θραύσμα (Π ί ν. 135).
Σωζ. ύψ. 47 χιλ., πλ. 38 χιλ., πάχ. χείλους 12 χιλ., πάχ. τοιχώματος 5 χιλ.

Το χείλος, ο πηλός και το χώρισμα του σώματος από το χείλος είναι όμοια με τις αντίστοιχες λεπτομέρειες του προηγούμενου θραύσματος. Στις επιφάνειές του διατηρούνται υπολείμματα από στρώματα πηλού, ίδια με του θραύσματος 164.

Στην εσωτερική επιφάνεια της μήτρας σώζεται μέρος από την κορυφή λογχοειδούς φύλλου αριστερά και μέρος ανθεμίου δεξιά (Κ-74) στην κορυφή ελικοειδούς ποδίσκου ανάμεσα σε δύο έλικες.

167. ζ59 (80.36). Τμήμα μήτρας από δύο θραύσματα που κολλούν. Διατηρείται τμήμα από το χείλος και το πάνω μέρος από το σώμα του αγγείου (Π ί ν. 135).
Σωζ. ύψ. 35 χιλ., πλ. 105 χιλ., πάχ. χείλους 13 χιλ.

Η διαμόρφωση του χείλους είναι ίδια με της μήτρας 177. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στις επιφάνειες του τμήματος διατηρούνται ελάχιστα ίχνη από κίτρινο επίχρισμα. Στο χείλος και στο σώμα διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Το χείλος χωρίζεται από το σώμα με διπλή αυλάκωση.

Από το διάκοσμο της μήτρας διατηρούνται οι κορυφές από δύο οξυκόρυφα φύλλα και δύο ανθέμια (Κ-74) ανάμεσα σε έλικες.

168. ζ60 (80.37). Μικρό θραύσμα από το χείλος και το σώμα μήτρας (Π ί ν. 135).
Σωζ. ύψ. 28 χιλ., σωζ. πλ. 50 χιλ., πάχ. χείλους 13 χιλ.

Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5.5/6). Το σώμα χωρίζεται από το χείλος όπως και στο προηγούμενο θραύσμα. Από το διάκοσμο της εσωτερικής επιφάνειας του σώματος σώζεται η κορυφή λογχόσχημου φύλλου ανάμεσα σε δύο έλικες. Στο δεξιό άκρο του θραύσματος διακρίνεται τμήμα ανθεμίου (Κ-74).

169. ζ61 (80.39). Όμοιο θραύσμα (Π ί ν. 135).
Σωζ. ύψ. 38 χιλ., πάχ. χείλους 15 χιλ., πλ. σώματος 51 χιλ.

Ο σκληρός πηλός έχει χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5/7). Το χείλος, που είναι όμοιο με το χείλος των προηγούμενων θραυσμάτων, χωρίζεται από το σώμα με διπλή αυλάκωση.

Από το διάκοσμο της μήτρας διατηρούνται τμήμα από ανθέμιο (Κ-74) ανάμεσα σε τέσσερις έλικες στο δεξιό μέρος του θραύσματος και η κορυφή λογχοειδούς φύλλου με δύο έλικες στο αριστερό τμήμα.

170. ζ62 (80.42). Όμοιο θραύσμα (Π ί ν. 135).
Σωζ. ύψ. 48 χιλ., σωζ. πλ. 48 χιλ., πάχ. χείλους 13 χιλ.

Η διαμόρφωση του χείλους και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το χείλος επαναλαμβάνουν τις ίδιες λεπτομέρειες του προηγούμενου θραύσματος. Ο πηλός είναι σκληρός, κοκκινωπός καφέ (2.5 YR 5/4). Στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 5.5/4).

Στην εσωτερική επιφάνεια του θραύσματος σώζεται το πάνω μέρος λογχοειδούς φύλλου ανάμεσα σε δύο έλικες και δύο ανθέμια (Κ-74).

171. ζ63 (81.121). Δύο τμήματα μικρής μήτρας (Π ί ν. 136).
α. Τμήμα από το σώμα και το χείλος, συγκολλημένο από δύο θραύσματα.
Μεγ. σωζ. ύψ. 54 χιλ., υπολογιζόμενη εξ. δ. 140 χιλ., πάχ. χείλους 29 χιλ., σωζ. πλ. 133 χιλ.
β. Όμοιο τμήμα, συγκολλημένο από δύο θραύσματα.
Μέγ. σωζ. ύψ. 59 χιλ., σωζ. πλ. 40 χιλ.

Το σώμα της μήτρας ήταν ημισφαιρικό, το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει πλατιά στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος κόκκινου προς ανοιχτό κόκκινο (2.5 YR 5.5/8). Στο χείλος και στο σώμα διατηρούνται υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 5/4). Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος και στο σώμα. Στην εξωτερική επιφάνεια της μήτρας διακρίνονται διογκώσεις του πηλού από την πίεση της σφραγίδας των ανθεμίων, καθώς και δακτυλικά αποτυπώματα. Το χείλος χωρίζεται από το σώμα με διπλή, πλατιά αύλακα.

Το αγγείο κοσμείται με πλατιά λογχοειδή φύλλα, μεταξύ των οποίων αναπτύσσονται ελικοειδείς ποδίσκοι με ανθέμιο στα άκρα τους (Κ-73) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

172. ζ64 (80.188).
80.188 α-β. Δύο θραύσματα από μεγάλη μήτρα (Π ί ν. 136).
α. Θραύσμα από το σώμα.
Σωζ. ύψ. 58 χιλ., σωζ. πλ. 40 χιλ., πάχ. τοιχώματος 10 χιλ.

Ο πηλός είναι λεπτός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Σώζεται τμήμα από λογχοειδές φύλλο και τέσσερις ελικοειδείς βλαστοί, που στεφανώνουν τμήμα ελικοειδούς ποδίσκου.

β. Θραύσμα από το χείλος.
Σωζ. ύψ. 33 χιλ., σωζ. μήκ. 77 χιλ., πάχ. χείλους 25 χιλ.

Το χείλος έχει καμπύλη απόληξη και στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή. Ο πηλός είναι λεπτός, όπως στο θραύσμα α, και έχει χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5/8).

Σώζεται πολύ μικρό μέρος από το σώμα με την κορυφή από ένα λογχόσχημο φύλλο και ένα ανθέμιο (Κ-74) ανάμεσα στα πέρατα δύο ελικοειδών βλαστών.

Ομάδα η: Μήτρες με φύλλα και στελέχη συστρεφόμενων βλαστών με έλικες

173. η1 (81.67). Μήτρα συγκολλημένη από εννέα θραύσματα. Λείπουν τμήματα από τη βάση, το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 136).
Ύψ. 70 χιλ., εξ. δ. 146 χιλ., εσ. δ. 117 χιλ., δ. βάσης 56 χιλ., δ. μεταλλίου 47 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι μέσης σκληρότητας, χρώματος κιτρινωπού κόκκινου (5 YR 5/7). Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρείται κόκκινο επίχρισμα (2.5 YR 5/6). Σ' ένα μόνο θραύσμα το επίχρισμα αυτό είναι κοκκινωπό κίτρινο (7.5 YR 6/7). Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση διατηρούνται σημάδια από τον τροχό. Στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια της μήτρας υπάρχουν μικρές φυσαλίδες. Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με τρεις επάλληλες ρηχές αύλακες και το σώμα από το χείλος με δύο.

Το μετάλλιο κοσμείται με εξάστικτο ρόδακα στο κέντρο και δεκατέσσερα λογχοειδή φύλλα με νευρώσεις (Κ-25) στην περίμετρο. Τρεις κουκίδες με οξύ όργανο έχουν τοποθετηθεί ανάμεσα στα άκρα των φύλλων. Στο σώμα έχουμε επτά λογχοειδή φύλλα και ισάριθμα στελέχη συστρεφόμενων βλαστών (Κ-52), που απολήγουν σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς. Οι κορυφές των φύλλων διαμορφώνονται με τη βοήθεια οδηγών από τα οξυκόρυφα μικρά φύλλα Κ-25 (;).

174. η2 (81.68). Μήτρα συγκολλημένη από δύο κομμάτια (Π ί ν. 4, 137).
Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 152 χιλ., εσ. δ. 123 χιλ., δ. βάσης 61 χιλ., δ. μεταλλίου 50 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στην εξωτερική επιφάνεια του αγγείου διακρίνονται σημάδια από λεπίδα για το ξεχόντρισμα του πηλού και ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την κατασκευή των φύλλων.

Το μετάλλιο, που ορίζεται από ρηχή αύλακα, κοσμείται με εξαπέταλο ρόδακα, τα πέταλα του οποίου σχηματίζονται από τα άκρα μικρών φύλλων (Κ-28). Στην περίμετρό του, το μετάλλιο φέρει δέκα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-28) και ανάμεσα στα πέρατά τους ισάριθμες κουκίδες καμωμένες με οξύ όργανο. Το σώμα κοσμείται με δέκα λογχοειδή φύλλα, ανάμεσα στα οποία ανεβαίνουν ισάριθμα στελέχη απο συστρεφόμενες έλικες (Κ-52), που απολήγουν σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς.

Ομάδα θ: Μήτρα με φύλλα, στελέχη συστρεφόμενων βλαστών και ελικοειδείς βλαστούς με βότρυ και αμπελόφυλλα

175. θ1 (81.92). Μήτρα συγκολλημένη από δεκατρία θραύσματα. Λείπουν δύο μικρά τμήματα από το σώμα. Απολεπίσματα υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση (Π ί ν. 5, 138).

Ύψ. 94 χιλ., εξ. δ. 192 χιλ., εσ. δ. 157 χιλ., δ. βάσης 81 χιλ., δ. μεταλλίου 55 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή, το σώμα ημισφαιρικό. Το χείλος είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, ανοιχτός κόκκινος (2.5 YR 6/8). Στο εσωτερικό της μήτρας διατηρείται κόκκινο (2.5 YR 5/6) επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος σώζονται υπολείμματα από απολεπιζόμενο πηλό από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος και στη βάση. Στην εξωτερική επιφάνεια διακρίνονται ελαφρές διογκώσεις, που οφείλονται στην κατασκευή των φύλλων. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος με δύο πλατιές αύλακες.

Το μετάλλιο ορίζεται με μια σειρά από κουκίδες που έχουν τοποθετηθεί κυκλικά στην περίμετρό του. Το κέντρο του καταλαμβάνει μικρός ρόδακας (Κ-10) με δεκαεπτά οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-32) στην περίμετρο. Το σώμα κοσμείται με εννέα λογχοειδή φύλλα, που οι κορυφές τους έχουν οδηγούς (Κ-32). Ανάμεσα στα φύλλα τοποθετούνται ισάριθμα στελέχη συστρεφόμενων ελίκων (Κ-57), από τα άκρα των οποίων εκφύονται πέντε ελικοειδείς βλαστοί· ο κεντρικός απολήγει σε βότρυ και οι πλάγιοι σε αμπελόφυλλα (Κ-90 και Κ-49).

Ομάδα ι: Μήτρες με φύλλα, στελέχη συστρεφόμενων βλαστών και έλικες με ρόδακα

176. ι1 (80.71). Μήτρα συγκολλημένη από οκτώ θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα, τη βάση και το χείλος (Π ί ν. 138).
Ύψ. 77 χιλ., εξ. δ. 145 χιλ., εσ. δ. 117 χιλ., δ. βάσης 52 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, με μερικές φυσαλίδες και έχει χρώμα κοκκινωπό κίτρινο (5 YR 6/6). Στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/8) και κιτρινωπού κόκκινου (5 YR 5/6). Ένα μέρος της εξωτερικής επιφάνειας έχει χρώμα γκρίζο, πιθανότατα από επαφή με στρώμα απανθρακωμένων υλικών.

Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αύλακα και κοσμείται με μικρά φύλλα άκανθας στην περίμετρό του (Κ-15)· ανάμεσα στα πέρατα των μικρών φύλλων τοποθετούνται μικρές κουκίδες καμωμένες με οξύ όργανο. Το κεντρικό μέρος του καταλαμβάνει μεγάλος ρόδακας (Κ-1). Το σώμα κοσμείται με εννέα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμα στελέχη συστρεφόμενων βλαστών (Κ-50), που απολήγουν σε ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα στα πέρατά τους ανάμεσα σε δύο ή τρεις ελικοειδείς βλαστούς.

177. ι2 (80.72). Μήτρα συγκολλημένη από δέκα θραύσματα. Λείπουν μικρά κομμάτια από το σώμα, το χείλος και το μετάλλιο (Π ί ν. 6, 139).
Ύψ. 67 χιλ., εξ. δ. χείλους 137 χιλ., εσ. δ. χείλους 112 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ., δ. μεταλλίου 54 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα ημισφαιρικό, ενώ το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στην εξωτερική περίμετρο στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/7). Στην εσωτερική επιφάνεια σώζεται λεπτό στρώμα πηλού, υπόλειμμα από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου· στην εξωτερική επιφάνεια και στο χείλος διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/7) και κοκκινωπού κίτρινου (5 YR 6/6). Στο σώμα και στη βάση σώζονται σημάδια τροχού. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο με απλή, ρηχή αυλάκωση και από το χείλος με διπλή· όλες είναι καμωμένες στον τροχό.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας που είναι τοποθετημένα στην περί-

μετρό του (Κ-15) και με οκταπέταλο μεγάλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Το σώμα καλύπτεται από δέκα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμα στελέχη συστρεφόμενων βλαστών (Κ-50), τα οποία απολήγουν σε ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα (Κ-6) στα πέρατά τους ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς. Τα φύλλα και οι βλαστοί με τις έλικες εκφύονται από την εξωτερική περίμετρο του μεταλλίου και φτάνουν ως τη διπλή αυλάκωση του χείλους.

178. ι3 (80.73). Μήτρα συγκολλημένη από δέκα θραύσματα. Λείπει το μεγαλύτερο μέρος από τη βάση και ένα τμήμα από το σώμα (Π ί ν. 140).
Ύψ. 72 χιλ., εξ. δ. χείλους 135 χιλ., εσ. δ. χείλους 110 χιλ.

Η βάση, το σώμα και το χείλος είναι όμοια με της μήτρας 177. Ο πηλός είναι μαλακός, λεπτός, ανοιχτός κόκκινος (2.5 YR 6/8). Στην εσωτερική επιφάνεια σώζεται λεπτό στρώμα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος καφέ κόκκινου (2.5 YR 5/4)· ίδιου χρώματος απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας διατηρούνται στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια του αγγείου. Σώζεται μικρό μέρος από την αύλακα που χωρίζει το σώμα από το μετάλλιο. Απλή αύλακα στον τροχό χωρίζει και το σώμα από το χείλος.

Το σώμα της μήτρας έχει διακόσμηση ίδια με τη διακόσμηση της προηγούμενης μήτρας.

179. ι4 (80.74). Μήτρα συγκολλημένη από δέκα θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα· η βάση και το χείλος είναι απολεπισμένα (Π ί ν. 140).
Ύψ. 71 χιλ., εξ. δ. 136 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 50 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/7). Ένα θραύσμα διασώζει απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος φαιοκόκκινου. Ένα άλλο θραύσμα διατηρεί μέρος από το αρχικό κιτρινωπό επίχρισμα και στις δυο επιφάνειες. Ελαφρές παραμορφώσεις του πηλού, που παρατηρούνται στην εξωτερική επιφάνεια, οφείλονται στην πίεση της σφραγίδας των ροδάκων και στην κατασκευή των φύλλων. Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο εξωτερικό της μήτρας, στο χείλος και στη βάση.

Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στη μήτρα 30. Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα δεκαέξι οξυκόρυφων μικρών φύλλων με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-16) και με οκταπέταλο μεγάλο ρόδακα στο κεντρικό του μέρος (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται εννέα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμα συστρεφόμενα στελέχη βλαστών (Κ-50), που απολήγουν σε ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα στο άκρο τους ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

180. ι5 (80.75). Μήτρα συγκολλημένη από επτά θραύσματα. Λείπει τμήμα από το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 141).
Ύψ. 70 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 110 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ., δ. μεταλλίου 41 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 20. Όμοιο είναι και το χώρισμα του σώματος από το χείλος και το μετάλλιο.

Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Στην εσωτερική επιφάνεια σώζεται επίχρισμα πηλού. Σε τμήμα της εξωτερικής επιφάνειας και του χείλους διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 4/4). Ορισμένα θραύσματα από το σώμα και το χείλος διατηρούν το αρχικό κιτρινωπό επίχρισμα. Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση υπάρχουν σημάδια από τον τροχό. Στην εξωτερική επιφάνεια παρατηρούνται ελαφρές παραμορφώσεις από το χτύπημα των ροδάκων και την κα-

τασκευή των φύλλων.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα δεκατεσσάρων οξυκόρυφων μικρών φύλλων με νευρώσεις (Κ-16) και με οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται εννέα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμα συστρεφόμενα στελέχη βλαστών (Κ-50), που καθένα καταλήγει σε ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα στο άκρο του, ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

181. ι6 (80.76). Μήτρα συγκολλημένη από δεκαπέντε θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα, το χείλος και τη βάση (Π ί ν. 142).
Ύψ. 73 χιλ., εξ. δ. 135 χιλ., εσ. δ. 110 χιλ., δ. βάσης 53 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Στην εσωτερική επιφάνεια του σώματος σώζεται επίχρισμα κόκκινο. Στην εξωτερική επιφάνεια και στο χείλος διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, που έχουν χρώμα φαιοκόκκινο, κόκκινο και ερυθροκίτρινο. Σημάδια από τον τροχό διατηρούνται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος και το μετάλλιο κατά τον ίδιο τρόπο, όπως και στη μήτρα 30.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα πέρατα δεκαέξι οξυκόρυφων μικρών φύλλων με νευρώσεις (Κ-16) στην περίμετρό του και με οκταπέταλο ρόδακα στο κεντρικό του μέρος (Κ-1). Από την αύλακα του σώματος εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμα συστρεφόμενα στελέχη βλαστών (Κ-50), που καταλήγουν σε ελικοειδείς ποδίσκους με ρόδακα στο άκρο τους (Κ-6) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

182. ι7 (80.77). Μήτρα συγκολλημένη από δέκα θραύσματα. Λείπει μέρος από το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 142).
Ύψ. 72 χιλ., εξ. δ. 143 χιλ., εσ. δ. 115 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 30. Ο πηλός είναι μέσης σκληρότητας, λεπτός, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Ένα θραύσμα έχει χρώμα καφέ (7.5 YR 5/4). Η εσωτερική επιφάνεια του σώματος, το χείλος και η βάση καλύπτονται από απολεπιζόμενα στρώματα κόκκινου πηλού (2.5 YR 5/8), που προέρχονται από τη χρησιμοποίηση του αγγείου. Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στη βάση. Το μετάλλιο και το χείλος χωρίζονται από το σώμα με απλή και διπλή αύλακα, καμωμένες στον τροχό.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα δεκαέξι οξυκόρυφων μικρών φύλλων, με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-16) και με οκταπέταλο μεγάλο ρόδακα στο κεντρικό του μέρος (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται εννέα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμα συστρεφόμενα στελέχη βλαστών (Κ-50), που απολήγουν σε ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα στα άκρα τους (Κ-6) μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

183.ι8 (80.78). Μήτρα συγκολλημένη από εννέα θραύσματα. Λείπουν το κεντρικό μέρος από το μετάλλιο και τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 143).
Ύψ. 72 χιλ., εξ. δ. 137 χιλ., εσ. δ. 109 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 177. Όμοιος είναι και ο χωρισμός του σώματος από το χείλος και το μετάλλιο. Ο πηλός είναι μαλακός, λεπτός, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Στο εσωτερικό της μήτρας διατηρείται κόκκινο επίχρισμα· στην εξωτερική επιφάνεια, στο χείλος και στη βάση διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 5/4). Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στη βάση. Ελαφρές παραμορφώσεις στο εξωτερικό της μήτρας οφείλονται στην πίεση της

σφραγίδας του ρόδακα και στην κατασκευή των φύλλων.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα οκτώ οξυκόρυφων μικρών φύλλων με νευρώσεις (Κ-16)· στις κορυφές τους τοποθετούνται ισάριθμες κοινίδες καμωμένες με οξύ εργαλείο. Τα φύλλα αυτά περιβάλλουν μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1), που κατέχει το κέντρο του μεταλλίου. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται εννέα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμα συστρεφόμενα στελέχη βλαστών (Κ-50), που απολήγουν σε ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα στα άκρα τους (Κ-6) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

184. ι9 (80.79). Μήτρα συγκολλημένη από τέσσερα θραύσματα. Λείπει ένα μέρος από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 143).
Ύψ. 74 χιλ., εξ. δ. 134 χιλ., εσ. δ. 110 χιλ., δ. βάσης 54 χιλ., δ. μεταλλίου 42 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 177. Ίδιος είναι και ο χωρισμός του σώματος από το χείλος και το μετάλλιο. Ο πηλός είναι μαλακός, λεπτός, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Στο χείλος, στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στη βάση διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου· έχουν κόκκινο χρώμα τα κάτω στρώματα και φαιοκόκκινο (2.5 YR 5/4) το επιφανειακό. Στη βάση υπάρχει μικρό τοξωτό σκάσιμο του πηλού. Στην εξωτερική επιφάνεια της μήτρας διακρίνονται ελαφρές παραμορφώσεις του πηλού από την κατασκευή των φύλλων και την πίεση της σφραγίδας των ροδάκων και των στελεχών των βλαστών.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα δεκαοκτώ οξυκόρυφων μικρών φύλλων με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-16) και με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κεντρικό του μέρος. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμα συστρεφόμενα στελέχη ελικοειδών βλαστών (Κ-50), που απολήγουν σε ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα στα πέρατά τους (Κ-6) ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς.

185. ι10 (80.80). Μήτρα συγκολλημένη από τέσσερα θραύσματα και ένα μεγάλο τμήμα. Πολύ μικρές αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος (Π ί ν. 144).
Ύψ. 72 χιλ, εξ. δ. 139 χιλ., εσ. δ. 110 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ., δ. μεταλλίου 46 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 177. Με τον ίδιο τρόπο χωρίζεται το σώμα από το χείλος και το μετάλλιο. Ο πηλός είναι σκληρός, λεπτός, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/8). Στην εσωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται ίχνη από κόκκινο επίχρισμα. Στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος σώζονται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου. Στην εσωτερική επιφάνεια διακρίνονται μικρά αποτυπώματα φυτικής ίνας και ασβέστου. Στον κάλυκα παρατηρούνται μικρές περιμετρικές βαθύνσεις της επιδερμίδας του πηλού, που έγιναν κατά το στοίβαγμα των αγγείων στον κλίβανο.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα δεκαέξι οξυκόρυφων μικρών φύλλων με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-16) και με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κεντρικό του τμήμα (Κ-1), που έχει πιεστεί πολύ βαθιά στη μια του πλευρά. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμα στελέχη συστρεφόμενων βλαστών (Κ-50)· στα άκρα τους φέρουν ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα (Κ-6) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

186. ι11 (80.81). Μήτρα συγκολλημένη από πέντε κομμάτια. Αποκρούσεις υπάρχουν στο σώμα (Π ί ν. 144).
Ύψ. 78 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 11 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ., δ. μεταλλίου 43 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου και το χώρισμα του σώματος από το χείλος και το μετάλλιο επαναλαμβάνουν τις αντίστοιχες λεπτομέρειες της μήτρας 177. Ο πηλός είναι σκληρός, λεπτός, με χρώμα βαθύ καφέ (7.5 YR 5/6). Ορισμένα μέρη του εσωτερικού της μήτρας έχουν λεπτό επίχρισμα. Τμήματα από το χείλος και την εξωτερική επιφάνεια σώζουν απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 4/6). Τα στρώματα αυτά επικαλύπτονται από στρώμα φαιοκόκκινου πηλού (2.5 YR 5/6). Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Ελαφρύ σκάσιμο του πηλού διακρίνεται στη βάση. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος υπάρχουν μικρές παραμορφώσεις του πηλού από την κατασκευή των φύλλων και την πίεση της σφραγίδας των ροδάκων και του στελέχους των συστρεφόμενων βλαστών. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος σώζονται επίσης δακτυλικά αποτυπώματα.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα δεκαέξι οξυκόρυφων φύλλων με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-16) και με οκταπέταλο μεγάλο ρόδακα στο κεντρικό του τμήμα (Κ-1), που έχει πιεστεί δύο φορές. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται εννέα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμα στελέχη από συστρεφόμενους βλαστούς (Κ-50), που απολήγουν σε ελικοειδείς ποδίσκους με ρόδακα στο άκρο τους (Κ-6) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

187. ι12 (80.82). Μήτρα συγκολλημένη από δώδεκα θραύσματα. Λείπει ένα πολύ μικρό θραύσμα από τον κάλυκα και μικρό τμήμα από το χείλος (Π ί ν. 145).
Ύψ. 70 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 53 χιλ., δ. μεταλλίου 43 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 177. Με τον ίδιο τρόπο χωρίζεται επίσης το σώμα από το χείλος και το μετάλλιο. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρούνται ίχνη από λεπτό γάνωμα. Στο χείλος και σε τμήμα της εξωτερικής επιφάνειας διατηρούνται στρώματα από απολεπιζόμενο πηλό από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 4/6). Στο χείλος και στη βάση διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος σώζονται ελαφρές παραμορφώσεις του πηλού από την πίεση της σφραγίδας των ροδάκων και των στελεχών των συστρεφόμενων βλαστών.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα δεκαέξι οξυκόρυφων μικρών φύλλων με νευρώσεις (Κ-16) στην περίμετρό του και με οκταπέταλο ρόδακα στο κεντρικό του μέρος (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται εννέα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμα στελέχη από συστρεφόμενους βλαστούς (Κ-50), που απολήγουν σε κεντρικό ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα στο άκρο του (Κ-6) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

188. ι13 (80.83). Μήτρα συγκολλημένη από οκτώ θραύσματα. Λείπουν μικρά τμήματα από το σώμα. Αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος και στο σώμα (Π ί ν. 146).
Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 137 χιλ., εσ. δ. 107 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 35 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 177. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, με χρώμα αδύνατο κόκκινο (2.5 YR 5/2). Στο σώμα και στο χείλος διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 5/4). Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στην 177.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα οκτώ οξυκόρυφων μικρών φύλλων με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-16) και με οκταπέταλο μεγάλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται εννέα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμα στελέχη συστρεφόμενων βλαστών (Κ-50), που απολήγουν σε κεντρικό ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα στο άκρο του (Κ-6) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

189. ι14 (80.84). Μήτρα συγκολλημένη από δέκα θραύσματα. Λείπουν μικρά τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 145).
Ύψ. 70 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 114 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 42 χιλ.

Το αγγείο έχει ίδιο προφίλ με τη μήτρα 177. Ο πηλός είναι μέσης σκληρότητας, λεπτός, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος σώζονται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 5/4) και ανοιχτού κόκκινου (2.5 YR 5/2). Ιζήματα υπάρχουν στο εσωτερικό της μήτρας. Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση διακρίνονται σημάδια από τον τροχό.

Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αύλακα, το χείλος από το σώμα με διπλή, ρηχή και πλατιά αυλάκωση. Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα οκτώ οξυκόρυφων μικρών φύλλων με νευρώσεις (Κ-16) και με κουκίδα ανάμεσά τους, καμωμένη με οξύ όργανο. Το κεντρικό μέρος του μεταλλίου καταλαμβάνει μεγάλος οκταπέταλος ρόδακας (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται εννέα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμα στελέχη συστρεφόμενων βλαστών (Κ-50), που απολήγουν σε κεντρικό ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα (Κ-6) στο πέρας του ανάμεσα σε τέσσερις ή δύο ελικοειδείς βλαστούς.

190. ι15 (81.50). Μήτρα συγκολλημένη από τέσσερα θραύσματα. Λείπει θραύσμα από το χείλος και το σώμα. Αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος (Π ί ν. 147).
Ύψ. 71 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 115 χιλ., δ. βάσης 61 χιλ., δ. μεταλλίου 42 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή. Το σώμα είναι κωδωνόσχημο. Το χείλος διαμορφώνεται όπως στη μήτρα 30. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/6) στην εσωτερική επιφάνεια και ένα μέρος της εξωτερικής. Το πάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας μαζί με το χείλος έχουν χρώμα σκούρο καφέ γκρίζο (10 YR 4/2). Το μεγαλύτερο μέρος της μήτρας καλύπτεται από επίχρισμα καφέ κίτρινο (10 YR 6/8) ως έντονο καφέ (7.5 YR 5/6). Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό ρόδακα (Κ-2) στο κέντρο και με οκτώ πεταλόσχημα μικρά φύλλα στην περίμετρό του (Κ-35). Το σώμα καλύπτεται από επτά λογχοειδή φύλλα, μεταξύ των οποίων αναπτύσσονται στελέχη συστρεφόμενων βλαστών (Κ-51), από τα άκρα των οποίων εκφύονται ελικοειδείς ποδίσκοι με ρόδακα στην κορυφή τους (Κ-2) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

191. ι16 (81.51). Μήτρα συγκολλημένη από δύο κομμάτια, με αποκρούσεις στο χείλος (Π ί ν. 148).
Ύψ. 68 χιλ., εξ. δ. 138 χιλ., εσ. δ. 113 χιλ., δ. βάσης 63 χιλ., δ. μεταλλίου 42 χιλ.

Το προφίλ της μήτρας είναι ίδιο με της προηγούμενης. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/8), που στο πάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας και στο χείλος έχει χρώμα σκούρο καφέ (7.5 YR 4/2). Στο σώμα, στο χείλος και στη βάση διατηρούνται σημάδια από τον τροχό. Στη βάση υπάρχει ελαφρύ σκάσιμο της επιφάνειας του πηλού. Στο μεγαλύτερο μέρος της μήτρας διατηρείται φαιοκίτρινο επίχρισμα (10 YR 6/8).

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό ρόδακα στο κέντρο (Κ-2) και οκτώ πεταλόσχημα μικρά φύλλα (Κ-35) στην περίμετρό του. Στο σώμα έχουμε εννέα λογχοειδή φύλλα. Τα φύλλα αυτά εναλλάσσονται με ισάριθμα στελέχη συστρεφόμενων βλαστών (Κ-51), τα οποία απολήγουν σε ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα στο άκρο τους (Κ-2) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

192. ι17 (80.52). Μήτρα συγκολλημένη από έξι θραύσματα. Λείπει μικρό τμήμα από το σώμα· μικρές αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος και στο σώμα (Π ί ν. 148).

Ύψ. 72 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 115 χιλ., δ. βάσης 58 χιλ., δ. μεταλλίου 38 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της προηγούμενης μήτρας. Ίδιος είναι και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το μετάλλιο και το χείλος. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/6) στην εσωτερική επιφάνεια και καφέ (7.5 YR 5/2) στην εξωτερική. Η μήτρα διατηρεί σε αρκετά τμήματά της το αρχικό της επίχρισμα, χρώματος φαιοκίτρινου (10 YR 6/8). Στην εξωτερική επιφάνεια σώζονται δακτυλικά αποτυπώματα. Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό ρόδακα στο κεντρικό του μέρος (Κ-2) και οκτώ πεταλόσχημα μικρά φύλλα, που είναι ακτινωτά τοποθετημένα στην περίμετρό του (Κ-35). Στο σώμα έχουμε εννέα λογχοειδή φύλλα· ανάμεσά τους τοποθετούνται ισάριθμα στελέχη συστρεφόμενων βλαστών (Κ-51), που απολήγουν σε ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα (Κ-2) στο άκρο του ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

193. ι18 (81.53). Μήτρα συγκολλημένη από επτά θραύσματα. Λείπει μικρό τμήμα από το σώμα (Π ί ν. 149).
Ύψ. 73 χιλ., εξ. δ. 143 χιλ., εσ. δ. 116 χιλ., δ. βάσης 64 χιλ., δ. μεταλλίου 43 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 190. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/7) και σε τμήματα του χείλους και της εξωτερικής επιφάνειας ανοιχτός κόκκινος (2.5 YR 5/2). Στο εσωτερικό του αγγείου διατηρούνται ίχνη από κόκκινο γάνωμα, ενώ στο σώμα και στη βάση σώζονται υπολείμματα κόκκινου πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Ελαφρές διογκώσεις του πηλού στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος οφείλονται στην πίεση της σφραγίδας των ροδάκων. Στα ίδια σημεία παρατηρούνται και δακτυλικά αποτυπώματα.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό ρόδακα στο κέντρο του (Κ-2) και οκτώ οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-18) στην περίμετρό του με κουκίδα ανάμεσα στα άκρα τους. Στο σώμα έχουμε εννέα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμα στελέχη συστρεφόμενων βλαστών (Κ-51), που απολήγουν σε ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα στο άκρο του (Κ-2) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

194. ι19 (81.54). Μήτρα συγκολλημένη από δέκα θραύσματα. Λείπει μικρό τμήμα από τη βάση, το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 150).
Ύψ. 79 χιλ., εξ. δ. 142 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 42 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 190. Όμοιος είναι και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από τον κάλυκα. Ο πηλός είναι σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Σε τμήματα του χείλους και της εξωτερικής επιφάνειας σώζονται υπολείμματα κίτρινου επιχρίσματος. Στην εξωτερική επιφάνεια διατηρούνται ίχνη από κόκκινο πηλό από τη χρησιμοποίηση της μήτρας.

Το μετάλλιο κοσμείται με οκτώ πεταλόσχημα μικρά φύλλα στην περίμετρό του (Κ-36) και εξαπέταλο, μικρό ρόδακα στο κέντρο του (Κ-7). Στο σώμα έχουμε οκτώ λογχοειδή φύλλα· ανάμεσά τους υπάρχουν ισάριθμα στελέχη συστρεφόμενων βλαστών (Κ-53), τα οποία απολήγουν σε ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα που φέρει ύπερο (Κ-70) μεταξύ των δύο ελικοειδών βλαστών.

195. ι20 (81.55). Μήτρα ακέραιη. Στη βάση υπάρχει μεγάλη απόκρουση (Π ί ν. 150).
Ύψ. 72 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 115 χιλ., δ. βάσης 58 χιλ., δ. μεταλλίου 38 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 190. Όμοιος είναι και ο τρόπος χωρισμού του σώματος από το χείλος και το μετάλλιο. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, ανοιχτός κόκκινος (2.5 YR 6/7) ως κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στην εσωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνο-

νται υπολείμματα κίτρινου επιχρίσματος (10 YR 6/7) και ίχνη του μόνο στην εξωτερική επιφάνεια. Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα πέρατα οκτώ πεταλόσχημων μικρών φύλλων στην περίμετρό του (Κ-36). Στο σώμα έχουμε ένδεκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμα στελέχη συστρεφόμενων ελίκων (Κ-53). Τα στελέχη αυτά απολήγουν σε ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα, που φέρει σιγμοειδή ύπερο (Κ-70) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

196. ι21 (81.56). Μήτρα συγκολλημένη από δύο θραύσματα. Μικρές αποκρούσεις υπάρχουν στο σώμα και στο χείλος (Π ί ν. 151).
Ύψ. 80 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 115 χιλ., δ. βάσης 50 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Το προφίλ της μήτρας είναι ίδιο με της μήτρας 190. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κιτρινέρυθρος (5 YR 6/7). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται σημάδια μαχαιριού (;) για το ξεχόντρισμα του πηλού, ενώ στη βάση υπάρχουν σκασίματα του πηλού. Στις επιφάνειες του αγγείου σώζονται ίχνη από φαιοκίτρινο (10 YR 6/7) επίχρισμα. Στην επιφάνεια του σώματος, ακόμη, μπορεί να διακρίνει κανείς αποτυπώματα από τα νύχια του αγγειοπλάστη. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος υπάρχουν ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την κατασκευή των φύλλων και την πίεση της σφραγίδας των ροδάκων.

Το μετάλλιο ορίζεται από κοινκίδες, που είναι τοποθετημένες περιμετρικά. Κοσμείται με μικρό εξαπέταλο ρόδακα στο κέντρο του και δώδεκα σύνθετα, μικρά φύλλα (Κ-24), που είναι ακτινωτά τοποθετημένα και φέρουν κοινκίδα ανάμεσα στα πέρατά τους. Στο σώμα έχουμε εννέα λογχοειδή φύλλα, τα οποία απολήγουν σε χτυπημένα σύνθετα φύλλα (τύπος μεταλλίου). Ανάμεσα στα φύλλα τοποθετούνται ισάριθμα στελέχη συστρεφόμενων βλαστών (Κ-54), που απολήγουν σε ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα και ύπερο (Κ-69) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

197. ι22 (81.57). Μήτρα συγκολλημένη από επτά θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 152).
Ύψ. 72 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 117 χιλ., δ. βάσης 63 χιλ., δ. μεταλλίου 37 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 190. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5/6) και γκριζοκόκκινος (5 YR 5/3) στην επιφάνεια. Σ' όλη τη μήτρα διατηρείται κίτρινο γάνωμα (10 YR 7/8), που σε πολλά σημεία της εσωτερικής επιφάνειας παίρνει χρώμα κοκκινωπό.

Το μετάλλιο ορίζεται από μικρή, ρηχή αύλακα και κοσμείται με μικρό ρόδακα στο κέντρο, που φέρει σιγμοειδή ύπερο (Κ-3) και με οκτώ πεταλόσχημα μικρά φύλλα στην περίμετρό του (Κ-35). Στο σώμα έχουμε εννέα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμα στελέχη συστρεφόμενων βλαστών ανάμεσά τους (Κ-51). Τα στελέχη αυτά απολήγουν σε ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα, που φέρει σιγμοειδή ύπερο (Κ-3) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

198. ι23 (81.58). Μήτρα συγκολλημένη από δέκα θραύσματα. Λείπει τμήμα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 153).
Ύψ. 70 χιλ., εξ. δ. 138 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 63 χιλ., δ. μεταλλίου 41 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 190. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Το αγγείο διασώζει κίτρινο επίχρισμα (10 YR 7/8), που καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος των επιφανειών του.

Το μετάλλιο φέρει μικρό ρόδακα στο κέντρο (Κ-2) και οκτώ πεταλόσχημα μικρά φύλλα στην περίμετρό του (Κ-35). Το σώμα χωρίζεται από το χείλος με διπλή, πλατιά αύλακα και από

το μετάλλιο με ρηχή, στενή αυλάκωση. Το σώμα κοσμείται με δέκα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμα στελέχη συστρεφόμενων ελίκων (Κ-51), που απολήγουν σε ελικοειδείς ποδίσκους με ρόδακα στο άκρο (Κ-2) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

199. ι24 (81.59). Μήτρα συγκολλημένη από οκτώ θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα. Στο χείλος και στο σώμα παρατηρούνται αποκρούσεις (Π ί ν. 152).
Ύψ. 73 χιλ., εξ. δ. 153 χιλ., εσ. δ. 122 χιλ., δ. βάσης 64 χιλ., δ. μεταλλίου 50 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα ημισφαιρικό, το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή, που στην πάνω επιφάνειά της παρουσιάζει ελαφρά κλίση προς τα πάνω. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, ανοιχτός φαιοκόκκινος (5 YR 6/5). Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρούνται υπολείμματα κιτρινωπού και κόκκινου επιχρίσματος· στην εξωτερική το επίχρισμα έχει χρώμα κίτρινο. Σε μερικά θραύσματα της μήτρας παρατηρούνται υπολείμματα από ιζήματα. Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Στο πάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος διακρίνονται ελαφρές διογκώσεις από την πίεση της σφραγίδας των κλειστών ροδάκων.

Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αύλακα και κοσμείται με εννεαπέταλο ρόδακα, καμωμένο με κουκίδες και με δεκατέσσερα οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-25), ανάμεσα στα άκρα των οποίων υπάρχουν κουκίδες. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος με διπλή αύλακα και κοσμείται με οκτώ λογχοειδή φύλλα που στην κορυφή τους έχουν οδηγούς (Κ-28). Ανάμεσα στα φύλλα τοποθετούνται ισάριθμα στελέχη από συστρεφόμενους βλαστούς (Κ-52), που απολήγουν σε ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα (Κ-62) ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς.

200. ι25 (81.60). Τμήμα μήτρας. Σώζεται η βάση και μέρος από το σώμα και το χείλος του αγγείου (Π ί ν. 154).
Ύψ. 72 χιλ., δ. βάσης 54 χιλ., δ. μεταλλίου 36 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της προηγούμενης μήτρας. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κοκκινωπός καφέ (5 YR 4/4). Στο σώμα διατηρούνται υπολείμματα από κοκκινωπό κίτρινο (7.5 YR 6/6) επίχρισμα. Το μετάλλιο χωρίζεται με αύλακα από το σώμα και κοσμείται με μικρό ρόδακα στο κέντρο του (Κ-2) και με οκτώ πεταλόσχημα μικρά φύλλα στην περίμετρό του (Κ-35). Στο σώμα, που χωρίζεται από το χείλος με διπλή αυλάκωση, έχουμε λογχοειδή φύλλα και στελέχη συστρεφόμενων βλαστών (Κ-51), τα οποία απολήγουν σε ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα (Κ-2) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

201. ι26 (81.66). Μήτρα συγκολλημένη από τρία θραύσματα. Λείπουν δύο τμήματα από το σώμα (Π ί ν. 154).
Ύψ. 79 χιλ., εξ. δ. 137 χιλ., εσ. δ. 109 χιλ., δ. βάσης 51 χιλ., δ. μεταλλίου 50 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 190. Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Στις επιφάνειες του αγγείου διατηρούνται υπολείμματα από κίτρινο επίχρισμα. Στην πάνω εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται ελαφρές διογκώσεις από την πίεση της σφραγίδας των κλειστών ροδάκων. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος και το μετάλλιο όπως στη μήτρα 195. Στη βάση υπάρχει σκάσιμο της επιφάνειας του πηλού από το ψήσιμο του αγγείου.

Το μετάλλιο κοσμείται με εξαπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-7), που περιβάλλεται από τα πέρατα επτά οξυκόρυφων μικρών φύλλων (Κ-27) και από δεκαέξι οξυκόρυφα μικρά φύλλα στην

περίμετρό του (Κ-27) με απλή κουκίδα ανάμεσα στα πέρατά τους. Στο σώμα έχουμε ένδεκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους στελέχη συστρεφόμενων βλαστών (Κ-53), που απολήγουν σε κοντό ελικοειδή ποδίσκο με κλειστό ανθέμιο στο άκρο τους (Κ-72) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

202. ι27 (81.93). Μεγάλη μήτρα συγκολλημένη από δεκαεννέα θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος. Αποκρούσεις υπάρχουν στο μετάλλιο (Π ί ν. 155).
Ύψ. 95 χιλ., εξ. δ. 19 χιλ., εσ. δ. 16 χιλ., δ. βάσης 71 χιλ., δ. μεταλλίου 62 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 190. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 6/8). Στην επιφάνεια της μήτρας σώζονται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας (2.5 YR 6/8).

Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με διπλή, πλατιά αυλάκωση και κοσμείται με τα άκρα έξι οξυκόρυφων φύλλων στο κέντρο (Κ-28) και με δώδεκα μικρά φύλλα με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-28). Από την εξωτερική αυλάκωση του μεταλλίου εκφύονται οκτώ λογχοειδή φύλλα με οδηγούς στα άκρα τους και ανάμεσά τους ισάριθμα στελέχη συστρεφόμενων βλαστών (Κ-52), που απολήγουν σε ελικοειδή ποδίσκο. Ο ποδίσκος απολήγει σε ρόδακα με στίγμα (Κ-62) ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς, οι δύο από τους οποίους σχηματίζουν κυκλική θηλιά· οι απολήξεις τους κρέμονται προς τα κάτω.

203. ι28 (80.184). α) Τμήμα μήτρας. Λείπει η βάση, μεγάλο μέρος από το σώμα και δύο μικρά τμήματα από το χείλος (Π ί ν. 155).
Σωζ. ύψ. 71 χιλ., εξ. δ. 155 χιλ., εσ. δ. 126 χιλ.

Το σώμα είναι ημισφαιρικό, το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στενή στεφάνη που προεξέχει οριζόντια. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, με χρώμα πορτοκαλί προς κοκκινωπό κίτρινο (7.5 YR 7/5). Μερικά θραύσματα έχουν βαθύτερο χρώμα, που φτάνει το καφέ (7.5 YR 5/2) και που στην εξωτερική επιφάνειά τους ανοίγει σε κόκκινο (2.5 YR 4/6). Σε αρκετά θραύσματα διατηρούνται υπολείμματα από ιζήματα. Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο σώμα. Στην εξωτερική επιφάνεια σώζονται υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Στην εσωτερική επιφάνεια φαίνονται ίχνη από γάνωμα.

Το μετάλλιο οριζόταν με σειρά από μικρές κουκίδες, που είχαν τοποθετηθεί κυκλικά στην περίμετρό του· σήμερα σώζονται μόνο οκτώ. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος με διπλή αύλακα, που έχει γίνει στον τροχό. Ήταν διακοσμημένο με ένδεκα λογχοειδή φύλλα από τα οποία σώζονται σχεδόν πλήρη μόνο δύο. Ανάμεσα στα φύλλα αυτά τοποθετούνται ισάριθμα λεπτά στελέχη από συστρεφόμενους βλαστούς (Κ-58), που απολήγουν σε ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα. Ο ρόδακας έχει σιγμοειδή ύπερο (Κ-65) και βρίσκεται ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλάστούς.

203. β) Θραύσμα από το σώμα της μήτρας (Π ί ν. 155).
Σωζ. ύψ. 34 χιλ., σωζ. πλ. 48 χιλ., πάχ. 8 χιλ.

Διατηρείται τμήμα από ένα λογχοειδές φύλλο ανάμεσα σε τμήματα από δύο στελέχη συστρεφόμενων βλαστών και σε αποσπασματικά σωζόμενους ελικοειδείς βλαστούς. Το θραύσμα έχει όλα τα χαρακτηριστικά της διακόσμησης της μήτρας 203, προέρχεται από ίδιο μέρος και πρέπει να ανήκει σ' αυτήν.

Ομάδα κ: Μήτρες με φύλλα, στελέχη συστρεφόμενων βλαστών και έλικες με ανθέμια

204. κ1 (80.127). Μήτρα συγκολλημένη από τρία κομμάτια (Π ί ν. 6, 156)
Ύψ. 71 χιλ., εξ. δ. 137 χιλ., εσ. δ. 108 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ., δ. μεταλλίου 38 χιλ..

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 177. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Στην εσωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται υπολείμματα από λεπτό επίχρισμα, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 5/4). Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/8)· το επιφανειακό στρώμα έχει χρώμα φαιοκόκκινο (5 YR 5/3). Στην πάνω εξωτερική επιφάνεια της μήτρας παρατηρούνται ελαφρές διογκώσεις της επιφάνειας του πηλού από την πίεση της σφραγίδας των ανθεμίων. Στη βάση, στο σώμα και στην εσωτερική επιφάνεια διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αύλακα, ενώ το χείλος από το σώμα με διπλή και ρηχή αυλάκωση.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα οκτώ οξυκόρυφων μικρών φύλλων με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-16) και με μεγάλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμα συστρεφόμενα στελέχη βλαστών (Κ-50), που απολήγουν σε ελικοειδή ποδίσκο με ανθέμιο (Κ-74) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

205. κ2 (80.128). Μήτρα συγκολλημένη από επτά θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 156).
Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 113 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ., δ. μεταλλίου 52 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 177. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρούνται υπολείμματα από επίχρισμα. Στο χείλος και στο σώμα σώζονται τμήματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 5/4). Σημάδια από τον τροχό διατηρούνται στο χείλος. Στην πάνω εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται ελαφρές διογκώσεις της επιφάνειας του πηλού από την πίεση της σφραγίδας των ανθεμίων και ίχνη από δακτυλικά αποτυπώματα. Στη βάση υπάρχει σκάσιμο του πηλού από το ψήσιμο του αγγείου. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος και το μετάλλιο, όπως στη μήτρα 177.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας (Κ-15) στην περίμετρό του και με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κεντρικό του μέρος (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμα στελέχη συστρεφόμενων βλαστών (Κ-50), που φέρουν κοντό ελικοειδή ποδίσκο με ανθέμιο στά άκρα τους ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

206. κ3 (80.129). Μήτρα συγκολλημένη από επτά θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 157).
Ύψ. 67 χιλ., εξ. δ. 130 χιλ., εσ. δ. 105 χιλ., δ. βάσης 54 χιλ., δ. μεταλλίου 33 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της προηγού
μενης μήτρας. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, ανοιχτός κοκκινωπός καφέ (2.5 YR 6/4). Στην εσωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται υπολείμματα από κόκκινο επίχρισμα (2.5 YR 5/8). Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση σώζονται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, που έχουν χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5/8) ως ανοιχτό κοκκινωπό καφέ (5 YR 6/4). Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στη βάση. Το μικρό μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αύλακα ενώ το χείλος χωρίζεται από το σώμα με πλατιά, ρηχή αύλακα.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα οκτώ λογχοειδών φύλλων (Κ-16), που εναλλάσσονται με

κουκίδες καμωμένες με οξύ εργαλείο, και με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1), ο οποίος καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος του μεταλλίου. Από την αυλάκωση του μεταλλίου εκφύονται εννέα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμα στελέχη συστρεφόμενων βλαστών (Κ-50), που στα άκρα τους φέρουν κεντρικό ελικοειδή ποδίσκο με ανθέμιο (Κ-74) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

207. κ4 (80.130). Μήτρα συγκολλημένη από τέσσερα θραύσματα με αποκρούσεις στο χείλος και στο σώμα (Π ί ν. 157).
Ύψ. 67 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 59 χιλ., δ. μεταλλίου 48 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της προηγούμενης μήτρας. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, με χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5/6) στην εσωτερική επιφάνεια και ανοιχτός κοκκινωπός καφέ (5 YR 6/4) στην εξωτερική. Στο χείλος και στο σώμα διατηρούνται υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 5/4). Στην πάνω εξωτερική επιφάνεια του σώματος υπάρχουν ελαφρές διογκώσεις της επιφάνειας του πηλού από την πίεση των ανθεμίων και των στελεχών των συστρεφόμενων βλαστών. Στο σώμα, στη βάση και στο χείλος διακρίνονται σημάδια από τον τροχό.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας στην περίμετρό του (Κ-15) και με μεγάλο ρόδακα στο κεντρικό του μέρος (Κ-1), που έχει πιεστεί βαθύτερα στη μια του πλευρά. Από το μετάλλιο εκφύονται εννέα λογχοειδή φύλλα· ανάμεσά τους αναπτύσσονται συστρεφόμενα στελέχη βλαστών (Κ-50), τα οποία απολήγουν σε κεντρικό ελικοειδή ποδίσκο με ανθέμιο (Κ-74) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

208. κ5 (80.131). Μήτρα συγκολλημένη από τέσσερα θραύσματα. Ελάχιστες αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση (Π ί ν. 158).
Ύψ. 70 χιλ., εξ. δ. 146 χιλ., εσ. δ. 116 χιλ., δ. βάσης 59 χιλ., δ. μεταλλίου 50 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 177. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, ανοιχτός κοκκινωπός καφέ (2.5 YR 6/4). Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρείται το μεγαλύτερο μέρος από το επίχρισμα που αρχικά κάλυπτε την επιφάνεια του αγγείου, που είχε χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5/4). Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος και το μετάλλιο, όπως στη μήτρα 177.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-16) και με μεγάλο ρόδακα στο κέντρο του (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται εννέα οξυκόρυφα μακριά φύλλα και ανάμεσά τους συστρεφόμενα στελέχη βλαστών (Κ-50), που απολήγουν σε ελικοειδή ποδίσκο με ανθέμιο (Κ-74) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

209. κ6 (80.132). Μήτρα συγκολλημένη από ένδεκα θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 158).
Ύψ. 72 χιλ., εξ. δ. 137 χιλ., εσ. δ. 110 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ., δ. μεταλλίου 48 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή, το σώμα κωδωνόσχημο, ενώ το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στενή στεφάνη που προεξέχει οριζόντια. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρείται κοκκινωπό επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια σώζονται υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 4/4). Στο χείλος, στη βάση και στο σώμα διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Ρηχή αύλακα χωρίζει το σώμα από το μετάλλιο· διπλή, ρηχή αυλάκωση χωρίζει το σώμα από το χείλος.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα δεκαέξι οξυκόρυφων μικρών φύλλων με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-16) και με μεγάλο ρόδακα στο κέντρο. Από το μετάλλιο εκφύονται ένδεκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμα συστρεφόμενα στελέχη βλαστών (Κ-50) που απολήγουν σε κεντρικό ελικοειδή ποδίσκο με ανθέμιο (Κ-74) μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

210. κ7 (80.133). Μήτρα συγκολλημένη από οκτώ θραύσματα. Λείπει μεγάλο μέρος από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 159).
Ύψ. 70 χιλ., εξ. δ. 135 χιλ., εσ. δ. 108 χιλ., δ. βάσης 54 χιλ., δ. μεταλλίου 42 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 177. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στο χείλος και στο σώμα διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 5/4). Στην πάνω εξωτερική επιφάνεια του σώματος υπάρχουν ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την πίεση της σφραγίδας των ανθεμίων και την κατασκευή των φύλλων. Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος και στη βάση. Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αύλακα, ενώ το χείλος από το σώμα με διπλή, ρηχή και πλατιά αύλακα.

Το μετάλλιο κοσμείται με οκτώ οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-16) και με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο του (Κ-1). Από την περίμετρο του μεταλλίου εκφύονται εννέα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισάριθμα συστρεφόμενα στελέχη βλαστών (Κ-50), που απολήγουν σε ελικοειδή ποδίσκο με ανθέμιο (Κ-74) μεταξύ δύο ελικοειδών βλαστών.

211. κ8 (80.134). Μήτρα συγκολλημένη από πέντε θραύσματα. Διατηρούνται η βάση, ο κάλυκας και τμήμα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 159).
Ύψ. 72 χιλ., υπολογιζόμενη εξ. δ. 142 χιλ., πάχ. χείλους 40 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 50 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 177. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, ανοιχτός κόκκινος (2.5 YR 6/7). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται μικρές διογκώσεις της επιφάνειας του πηλού από την πίεση των ανθεμίων. Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση φαίνονται σημάδια από τον τροχό. Στη βάση υπάρχουν μικρά σκασίματα του πηλού από το ψήσιμο του αγγείου. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στη μήτρα 177.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα δεκαπέντε οξυκόρυφων μικρών φύλλων με νευρώσεις (Κ-16) στην περίμετρό του και με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Στο σώμα έχουμε δέκα λογχοειδή φύλλα, που ανάμεσά τους παρεμβάλλονται ισάριθμα συστρεφόμενα στελέχη βλαστών (Κ-50)· τα στελέχη αυτά απολήγουν σε κεντρικό ελικοειδή ποδίσκο με ανθέμιο στο άκρο τους (Κ-74) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

212. κ9 (81.63). Μήτρα συγκολλημένη από τρία θραύσματα, με μικρά απολεπίσματα στο σώμα (Π ί ν. 160).
Ύψ. 76 χιλ., εξ. δ. 138 χιλ., εσ. δ. 113 χιλ., δ. βάσης 54 χιλ., δ. μεταλλίου 35 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, κωνική και το σώμα κωδωνόσχημο· το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή και ελαφρά κλίση προς τα πάνω. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, με λίγες φυσαλίδες, χρώματος γκρίζου (5 YR 5/1). Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο σώμα· στις επιφάνειές του διατηρούνται υπολείμματα από κίτρινο επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια υπάρχουν δακτυλικά αποτυπώματα, ενώ στη βάση παρατηρούνται δύο μικρά σκασίματα.

Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αυλάκωση, που δεν σχηματίζει τέλειο κύκλο. Το χείλος χωρίζεται από το σώμα με διπλή, πλατιά αυλάκωση. Το μετάλλιο κοσμείται με δεκα-

τέσσερα στενά οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-21) και με πολύ μικρό τετραπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-12)· ο τελευταίος περιβάλλεται από τα πέρατα οκτώ οξυκόρυφων μικρών φύλλων (Κ-21). Στο σώμα έχουμε οκτώ λογχοειδή φύλλα· ανάμεσά τους αναπτύσσονται ισάριθμα στελέχη συστρεφόμενων κοντών βλαστών (Κ-55), που απολήγουν σε ελικοειδή ποδίσκο με ανθέμιο στο άκρο τους (Κ-75) μεταξύ τεσσάρων ελικοειδών βλαστών.

213. κ10 (81.64). Μήτρα που έχει ανασυσταθεί από πέντε θραύσματα. Στο σώμα παρατηρούνται αποκρούσεις (Π ί ν. 161).
Ύψ. 82 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 115 χιλ., δ. βάσης 56 χιλ., δ. μεταλλίου 40 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της προηγούμενης μήτρας. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Στο εξωτερικό υπάρχουν υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6).

Το μετάλλιο ορίζεται από μια στενή αύλακα και κοσμείται με δεκατέσσερα οξυκόρυφα στενά φύλλα με νευρώσεις (Κ-19) στην περίμετρό του και με τετραπέταλο, πολύ μικρό ρόδακα στο κέντρο του (Κ-12). Ο ρόδακας περιβάλλεται από τα άκρα επτά οξυκόρυφων μικρών φύλλων (Κ-19). Το σώμα καλύπτεται με δέκα λογχοειδή φύλλα και ισάριθμα κοντά στελέχη συστρεφόμενων βλαστών (Κ-56), που απολήγουν σε μικρό ελικοειδή ποδίσκο με ανθέμιο στην άκρη (Κ-75) ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς.

214. κ11 (81.65). Μήτρα συγκολλημένη από πέντε θραύσματα (Π ί ν. 161).
Ύψ. 73 χιλ., εξ. δ. 137 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 48 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 212. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, ανοιχτός κόκκινος (2.5 YR 6/6). Στο εσωτερικό της μήτρας υπάρχει λεπτό, απολεπιζόμενο επίχρισμα, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 4/6). Υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, χρώματος κόκκινου, υπάρχουν στο χείλος και στο σώμα. Το μετάλλιο ορίζεται από κουκίδες, που είναι κυκλικά τοποθετημένες στην περίμετρό του. Το χείλος χωρίζεται από το σώμα με ρηχή, στενή αυλάκωση.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-19) στην περίμετρό του και με επταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-4). Το σώμα καλύπτεται με δέκα λογχοειδή φύλλα που εναλλάσσονται με κοντά στελέχη από συστρεφόμενες έλικες (Κ-56), οι οποίες απολήγουν σε ελικοειδή ποδίσκο με ανθέμιο στο άκρο του, ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς. Το ανθέμιο διαμορφώνεται με τη διπλή αποτύπωση της κορυφής του στελέχους Κ-56 και με κουκίδα στην κορυφή.

215. κ12 (80.169). Μεγάλη μήτρα που έχει ανασυσταθεί από δεκατέσσερα θραύσματα. Λείπουν μικρά τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 162).
Ύψ. 100 χιλ., εξ. δ. 207 χιλ., εσ. δ. 173 χιλ., δ. βάσης 74 χιλ., δ. μεταλλίου 61 χιλ.

Το προφίλ είναι όμοιο με της μήτρας 177. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, ανοιχτός κόκκινος (2.5 YR 6/7). Σε τμήματα του σώματος και του χείλους διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, χρώματος κοκκινωπού καφέ (5 YR 4/3) και σκούρου κοκκινωπού καφέ (5 YR 3/2). Το σώμα χωρίζεται από το χείλος και το μετάλλιο, όπως στη μήτρα 177.

Το μετάλλιο κοσμείται με οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο του (Κ-1) και οκτώ πλατιά πεταλόσχημα φύλλα στην περίμετρό του (Κ-34), που φέρουν απλή κουκίδα ανάμεσα στα πέρατά τους. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δέκα λογχοειδή φύλλα και ανάμεσά τους ισά-

ριθμα συστρεφόμενα στελέχη βλαστών (Κ-50), τα οποία απολήγουν σε ελικοειδή ποδίσκο με ανθέμιο στο πέρας του (Κ-74) μεταξύ τριών ελικοειδών βλαστών.

216. κ13 (80.170). Μεγάλη μήτρα συγκολλημένη από εννέα θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος. Ένα τμήμα, που έχει ανασυσταθεί από τρία θραύσματα, δεν κολλά αλλά πρέπει να συνανήκει (Π ί ν. 162).
Ύψ. 103 χιλ., υπολογιζόμενη εξ. δ. 195 χιλ., υπολογιζόμενη εσ. δ. 162 χιλ., δ. βάσης 76 χιλ., δ. μεταλλίου 86 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της προηγούμενης μήτρας. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Στο σώμα, στη βάση και στο χείλος του αγγείου σώζονται επάλληλα στρώματα άψητου πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου· το χρώμα τους είναι κοκκινωπό καφέ (2.5 YR 4/4). Σε ένα τμήμα του χείλους και στο πάνω μέρος του σώματος, κάτω και γύρω από τη στεφάνη του χείλους, το επιφανειακό στρώμα έχει χρώμα πορτοκαλί (5 YR 7/3). Σε αρκετά σημεία της εσωτερικής επιφάνειας του αγγείου, ιδιαίτερα στα φύλλα και στο ρόδακα του μεταλλίου, διατηρούνται υπολείμματα καφέ πηλού, εξαιτίας του πλημμελούς πλυσίματος της μήτρας μετά την τελευταία χρησιμοποίησή της. Ακόμη, στην εσωτερική περίμετρο των φύλλων του μεταλλίου διακρίνεται μικρή φλούδα πηλού, που έπεσε εκεί κατά το ξεχόντρισμα του αγγείου και ψήθηκε. Μικρές φυσαλίδες διακρίνονται σκόρπιες σ' όλες τις επιφάνειες. Στην περίμετρο της βάσης υπάρχει μικρό σκάσιμο της επιδερμίδας του πηλού· υπολείμματα ιζημάτων διασώζονται στο εσωτερικό της βάσης, που είναι δακτυλιόσχημη και κωνική εσωτερικά, ενώ η πάνω επιφάνειά της έχει μορφή ανάστροφου, πλατιού κώνου. Λίγα σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στη βάση και στο σώμα του αγγείου. Στην εξωτερική επιφάνεια της μήτρας, κάτω από το χείλος, υπάρχουν διογκώσεις του πηλού στα σημεία όπου πιέστηκε η σφραγίδα των ανθεμίων.

Το μετάλλιο κοσμείται από δεκαέξι πλατιά πεταλόσχημα φύλλα (Κ-34) στην περίμετρό του, με κουκίδες ανάμεσα στα άκρα τους. Το κέντρο καταλαμβάνει μεγάλος οκταπέταλος ρόδακας (Κ-1), που περιβάλλεται από τις κορυφές οκτώ πεταλόσχημων φύλλων, όμοιων με τα προηγούμενα. Φύλλα και ρόδακες έχουν πιεστεί βαθιά στην επιφάνεια του πηλού. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος με διπλή, πλατιά αύλακα και από το μετάλλιο με ανάλογη αυλάκωση. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται δεκατρία λογχοειδή φύλλα που καταλαμβάνουν το ύψος του σώματος της μήτρας. Ανάμεσά τους παρεμβάλλονται συστρεφόμενα στελέχη ελικοειδών βλαστών (Κ-50). Από την κορυφή των στελεχών αυτών εκφύονται κοντοί ελικοειδείς ποδίσκοι με ανθέμιο στο άκρο (Κ-74) μεταξύ τεσσάρων ελικοειδών βλαστών, οι οποίοι εκφύονται ανά δύο από τις παρυφές των στελεχών και το μέσο των ποδίσκων.

Ομάδα λ: Μήτρες με μακριά πέταλα

217. λ1 (80.135). Μήτρα συγκολλημένη από δέκα θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 163).
Ύψ. 71 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 54 χιλ., δ. μεταλλίου 31 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 177. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, ανοιχτός φαιοκόκκινος (5 YR 6/4). Στο αγγείο σώζονται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος φαιοκόκκινου (2.5 YR 5/4).

Το μικρό μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα οκτώ οξυκόρυφων μικρών φύλλων (Κ-16) και με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Από την αυλάκωση του μεταλλίου εκφύονται μα-

κριά πέταλα, κυρτής τομής, που απολήγουν κάτω από την αύλακα του χείλους σε καμπύλα πέρατα, τα οποία έχουν γίνει με την πίεση της άκρης πεταλόσχημου εργαλείου (Κ-80).

218. λ2 (80.136). Μήτρα συγκολλημένη από εννέα θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 163).
Ύψ. 66 χιλ., εξ. δ. 137 χιλ., εσ. δ. 119 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 177. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρούνται υπολείμματα από το επίχρισμα. Στο χείλος, στη βάση και στο σώμα σώζονται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 5/4). Στο σώμα και στη βάση διατηρούνται σημάδια από τον τροχό. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος και τη βάση με απλή αύλακα.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα δεκαέξι μικρών φύλλων με νευρώσεις (Κ-16) στην περίμετρό του και με μεγάλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται σαράντα μακριά πέταλα, που απολήγουν κάτω από την αυλάκωση του χείλους σε καμπύλα πέρατα, τα οποία έχουν γίνει με τη διαδοχική πίεση της άκρης λεπτού πεταλόσχημου εργαλείου στην κορυφή του σώματος του αγγείου (Κ-80).

219. λ3 (80.137). Μήτρα συγκολλημένη από οκτώ θραύσματα. Λείπει τμήμα από το χείλος, το σώμα και το μετάλλιο (Π ί ν. 164).
Ύψ. 70 χιλ., εξ. δ. 132 χιλ., εσ. δ. 110 χιλ., δ. βάσης 56 χιλ., δ. μεταλλίου 48 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 177. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, με χρώμα ανοιχτό κοκκινωπό καφέ (2.5 YR 6/4) ως κόκκινο (2.5 YR 5/6). Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρείται λεπτό επίχρισμα. Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση σώζονται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 5/4). Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αυλάκωση και το χείλος από το σώμα με πλατιά, ρηχή αυλάκωση.

Το μετάλλιο κοσμείται με οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-16), από τα οποία σώζονται δεκατέσσερα, και με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κέντρο. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται σαράντα μακριά πέταλα, που έχουν τις ίδιες τεχνικές λεπτομέρειες με τα πέταλα της προηγούμενης μήτρας.

220. λ4 (80.138). Ακέραιη μήτρα με μικρή απόκρουση στη βάση (Π ί ν. 6, 164).
Ύψ. 75 χιλ., εξ. δ. 142 χιλ., εσ. δ. 114 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη και το σώμα κωδωνόσχημο, ενώ το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, ανοιχτός κόκκινος (2.5 YR 6/8). Στις επιφάνειες της μήτρας διατηρούνται υπολείμματα από το αρχικό κίτρινο επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια διακρίνονται ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την κατασκευή των μακριών πετάλων. Στον κάλυκα υπάρχει ανεπαίσθητη κοίλη, περιμετρική αυλάκωση, που οφείλεται στο στοίβαγμα των αγγείων στον κλίβανο. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στη μήτρα 218.
Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας (Κ-15) και με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο μέσο (Κ-1), που έχει πιεστεί κάπως έκκεντρα. Από το μετάλλιο εκφύονται τριάντα έξι μακριά πέταλα, που διαμορφώνονται όπως στη μήτρα 218.

221. λ5 (80.139). Μήτρα πλήρης, που έχει ανασυσταθεί από έξι θραύσματα (Π ί ν. 165).
Ύψ. 67 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 60 χιλ., δ. μεταλλίου 43 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 220. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κιτρινωπός κόκκινος (5 YR 5/6). Στην εσωτερική επιφάνεια υπάρχουν υπολείμματα από κοκκινωπό καφέ επίχρισμα (2.5 YR 5/5). Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση σώζονται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού· τα κάτω έχουν κόκκινο χρώμα (2.5 YR 5/6), το επιφανειακό κοκκινωπό καφέ (2.5 YR 5/4). Το μετάλλιο και το χείλος χωρίζονται από το σώμα με ρηχή αυλάκωση, όπως και στις προηγούμενες μήτρες.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας στην περίμετρό του (Κ-15) και με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο του (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται τριάντα οκτώ μακριά πέταλα (Κ-80), που διαμορφώνονται όπως στη μήτρα 220.

222. λ6 (80.140). Μήτρα συγκολλημένη από τρία θραύσματα (Π ί ν. 165).
Ύψ. 76 χιλ., εξ. δ. 145 χιλ., εσ. δ. 116 χιλ., δ. βάσης 62 χιλ., δ. μεταλλίου 48 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 220. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, ανοιχτός κοκκινωπός καφέ (5 YR 6/4). Στις επιφάνειες της μήτρας διακρίνονται ίχνη από το αρχικό κίτρινο γάνωμα. Δύο θραύσματα διασώζουν επάλληλα απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου· τα κάτω στρώματα έχουν χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5/6), ενώ το επιφανειακό καφέ (5 YR 5/3). Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Υπολείμματα από μικρά ξένα στοιχεία διακρίνονται στις επιφάνειες του πηλού. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στη μήτρα 220.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας (Κ-15) στην περίμετρό του και με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται σαράντα ένα μακριά πέταλα, που απολήγουν κάτω από το χείλος σε καμπύλο πέρας, όπως στις προηγούμενες μήτρες.

223. λ7 (80.141). Μήτρα συγκολλημένη από έξι θραύσματα (Π ί ν. 166).
Ύψ. 76 χιλ., εξ. δ. 137 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 54 χιλ., δ. μεταλλίου 37 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 220. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κοκκινωπός κίτρινος (5 YR 6/6). Στην εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια της μήτρας υπάρχουν υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, χρώματος κοκκινωπού καφέ (5 YR 5/4). Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Στην έξω πλευρά της μήτρας υπάρχουν μικρές διογκώσεις του πηλού από την κατασκευή των μακριών πετάλων. Στον πηλό διακρίνονται ελάχιστα υπολείμματα από ξένα στοιχεία, ενώ στη βάση υπάρχει μικρό σκάσιμο. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στη μήτρα 220.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα δεκαέξι οξυκόρυφων μικρών φύλλων με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-16) και με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο του (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται τριάντα εννέα μακριά πέταλα (Κ-80) που απολήγουν κάτω από την αύλακα του χείλους, όπως στη μήτρα 220.

224. λ8 (80.142). Μήτρα συγκολλημένη από οκτώ θραύσματα (Π ί ν. 166).
Ύψ. 70 χιλ., εξ. δ. 139 χιλ., εσ. δ. 110 χιλ., δ. βάσης 58 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 220. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κοκκινωπός καφέ (5 YR 5/3). Στην εσωτερική επιφάνεια υπάρχουν ίχνη από φαιοκόκκινο επίχρισμα (5 YR 5/4). Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας· έχουν χρώμα φαιοκόκκινο ως κιτρινέρυθρο. Στο χείλος και

στη βάση υπάρχουν σημάδια από τον τροχό. Το μετάλλιο και το χείλος χωρίζονται από το σώμα με ρηχή αύλακα.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-16) στην περίμετρό του και με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται τριάντα επτά μακριά πέταλα που απολήγουν κάτω από την αύλακα του χείλους, όπως στη μήτρα 220.

225. λ9 (80.143). Μήτρα συγκολλημένη από οκτώ θραύσματα. Λείπουν δύο μικρά τμήματα από το σώμα (Π ί ν. 167).

Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 138 χιλ., εσ. δ. 110 χιλ., δ. βάσης 58 χιλ., δ. μεταλλίου 30 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 220. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, χρώματος ανοιχτού κοκκινωπού καφέ (5 YR 6/4). Στο χείλος και στο σώμα διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος φαιοκόκκινου. Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο χείλος και στο σώμα. Το μετάλλιο χωρίζεται από τον κάλυκα με διπλή αυλάκωση και ο κάλυκας από το σώμα με διπλή αύλακα.

Το μετάλλιο κοσμείται με μεγάλο ρόδακα (Κ-1). Ο κάλυκας έχει είκοσι οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-16) με ισάριθμες κουκίδες ανάμεσα στα πέρατά τους. Από τον κάλυκα εκφύονται τριάντα εννέα μακριά πέταλα (Κ-80), που απολήγουν κάτω από την αύλακα του χείλους σε καμπύλο πέρας όπως στη μήτρα 220.

226. λ10 (80.144). Μήτρα που έχει ανασυσταθεί από εννέα θραύσματα. Λείπει μεγάλο μέρος από το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 167).

Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 113 χιλ., δ. βάσης 59 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 220. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 6/6). Στη βάση υπάρχουν σημάδια από τον τροχό. Το χείλος χωρίζεται από το σώμα με πλατιά, ρηχή αύλακα και το μετάλλιο από το σώμα με ρηχή αυλάκωση.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-16) στην περίμετρό του και με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται σαράντα μακριά πέταλα (Κ-80), που απολήγουν κάτω από την αύλακα του χείλους σε καμπύλο πέρας, όπως στη μήτρα 220.

227. λ11 (80.145). Μήτρα συγκολλημένη από πέντε θραύσματα. Λείπει τμήμα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 168).

Ύψ. 67 χιλ., εξ. δ. 137 χιλ., εσ. δ. 108 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ., δ. μεταλλίου 50 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 177. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5/7). Στις επιφάνειες του αγγείου διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας· έχουν χρώμα κόκκινο, εκτός από το επιφανειακό που είναι κοκκινωπό καφέ (5 YR 5/3). Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος όπως στη μήτρα 220.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-16) στην περίμετρό του και με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κέντρο του. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται τριάντα δύο μακριά πέταλα, που καλύπτουν την εσωτερική επιφάνεια του σώματος και έχουν τα ίδια τεχνικά χαρακτηριστικά με τα πέταλα της μήτρας 220.

228. λ12 (80.146). Μήτρα συγκολλημένη από επτά θραύσματα. Λείπουν τμήματα από τη βάση, το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 168).
Ύψ. 72 χιλ., εξ. δ. 142 χιλ., εσ. δ. 113 χιλ., δ. βάσης 60 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 177. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5/7) στην εσωτερική επιφάνεια και ανοιχτός (5 YR 6/4) στο μεγαλύτερο μέρος της εξωτερικής. Στο εσωτερικό του αγγείου διατηρείται κόκκινο επίχρισμα (2.5 YR 5/6). Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση σώζονται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας· έχουν χρώμα κόκκινο εκτός από το επιφανειακό που είναι φαιοκόκκινο. Το μετάλλιο και το χείλος χωρίζονται από το σώμα με απλή, ρηχή αύλακα.

Το μετάλλιο κοσμείται με οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-16) και με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται τριάντα επτά μακριά πέταλα, που απολήγουν στο χείλος κατά τον ίδιο τρόπο όπως και στις προηγούμενες μήτρες.

229. λ13 (80.147). Μήτρα συγκολλημένη από δέκα θραύσματα. Λείπουν δύο τμήματα από το σώμα (Π ί ν. 169).
Ύψ. 71 χιλ., εξ. δ. 145 χιλ., εσ. δ. 114 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ., δ. μεταλλίου 48 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 177. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/7). Στο εσωτερικό της μήτρας διακρίνονται ίχνη από κόκκινο επίχρισμα. Στο σώμα και στο χείλος διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενο πηλό. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος παρατηρούνται μικρές διογκώσεις του πηλού, που οφείλονται στην κατασκευή των μακριών πετάλων. Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο σώμα, στο χείλος και στη βάση· στην τελευταία διακρίνεται και ένα σκάσιμο. Στον κάλυκα της μήτρας φαίνονται μικρές περιμετρικές παραμορφώσεις από το στοίβαγμα των μητρών στον κλίβανο.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι μικρά φύλλα άκανθας (Κ-15) στην περίμετρό του και με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κέντρο του. Το σώμα καλύπτεται από τριάντα έξι μακριά πέταλα (Κ-80), που έχουν τα ίδια τεχνικά χαρακτηριστικά με τα πέταλα της μήτρας 220.

230. λ14 (80.148). Μήτρα συγκολλημένη από οκτώ θραύσματα. Λείπει τμήμα από το σώμα (Π ί ν. 169).
Ύψ. 70 χιλ., εξ. δ. 142 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 57 χιλ., δ. μεταλλίου 48 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 177. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/7). Στην εσωτερική επιφάνεια σώζεται κόκκινο (2.5 YR 5/6) επίχρισμα. Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Σημάδια από τον τροχό φαίνονται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση· στην τελευταία υπάρχει και σκάσιμο του πηλού. Το χείλος και το μετάλλιο χωρίζονται από το σώμα με ρηχή αύλακα.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-16) στην περίμετρό του και με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κέντρο. Η μια πλευρά του ρόδακα έχει πιεστεί βαθύτερα. Το σώμα καλύπτεται από τριάντα επτά μακριά πέταλα, που έχουν τα ίδια τεχνικά χαρακτηριστικά με τα πέταλα της μήτρας 220.

231. λ15 (80.149). Μήτρα συγκολλημένη από εννέα θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και τη βάση (Π ί ν. 170).
Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 142 χιλ., εσ. δ. 113 χιλ., δ. βάσης 59 χιλ., δ. μεταλλίου 53 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με του αγγείου 177. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5/7). Στο χείλος διακρίνονται ίχνη από κίτρινο επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος, στο χείλος και στη βάση διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος υπάρχουν ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την κατασκευή των πετάλων. Το χείλος και το μετάλλιο χωρίζονται από το σώμα με ρηχή αυλάκωση.

Το μετάλλιο κοσμείται με δεκαέξι οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-16) στην περίμετρό του και με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κέντρο του. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται τριάντα εννέα μακριά πέταλα (Κ-80), όμοια με τα πέταλα της μήτρας 220.

232. λ16 (80.150). Μήτρα συγκολλημένη από έξι θραύσματα. Λείπουν τρία μικρά κομμάτια από το σώμα (Π ί ν. 170).
Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 114 χιλ., δ. βάσης 58 χιλ., δ. μεταλλίου 46 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 177. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5/7). Στην εσωτερική επιφάνεια του αγγείου διατηρούνται ίχνη από κοκκινωπό καφέ επίχρισμα (2.5 YR 5/4)· μερικά θραύσματα έχουν χρώμα σκούρο κοκκινωπό καφέ (2.5 YR 2/4). Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση υπάρχουν απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου και σκούρου κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 3/4). Στο σώμα, στο χείλος και στη βάση υπάρχουν σημάδια από τον τροχό. Το μετάλλιο και το χείλος χωρίζονται από το σώμα με ρηχή αυλάκωση.

Το μετάλλιο κοσμείται με τα άκρα δεκαέξι οξυκόρυφων μικρών φύλλων με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-16) και με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται σαράντα μακριά πέταλα (Κ-80), που είναι όμοια με της μήτρας 220.

233. λ17 (80.151). Μήτρα συγκολλημένη από τέσσερα θραύσματα. Λείπει μεγάλο τμήμα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 171).
Ύψ. 70 χιλ., εξ. δ. 143 χιλ., εσ. δ. 113 χιλ., δ. βάσης 56 χιλ., δ. μεταλλίου 50 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 177. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στο σώμα, στο χείλος και στη βάση της μήτρας διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, χρώματος ανοιχτού κόκκινου (2.5 YR 6/6). Το χείλος και το μετάλλιο χωρίζονται από το σώμα με ρηχή αύλακα.

Το μετάλλιο καλύπτεται από δεκαέξι μικρά οξυκόρυφα φύλλα με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-16) και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο του (Κ-1). Από την αυλάκωση του μεταλλίου εκφύονται μακριά πέταλα (σώζονται είκοσι εννέα), που απολήγουν κάτω από την αύλακα του χείλους σε καμπύλο πέρας, όπως στη 220.

234. λ18 (80.152). Μήτρα συγκολλημένη από εννέα θραύσματα. Λείπει μικρό τμήμα από το σώμα. Μικρά απολεπίσματα υπάρχουν στο σώμα, στο χείλος και στον κάλυκα (Π ί ν. 171).
Ύψ. 70 χιλ., εξ. δ. 142 χιλ., εσ. δ. 113 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 56 χιλ.

Το αγγείο έχει προφίλ όμοιο με της μήτρας 177. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κοκκινωπός γκρίζος (5 YR 5/2). Στην εσωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται ίχνη από ανοιχτό κόκκινο επίχρισμα (2.5 YR 6/6). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος σώζονται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, που έχουν χρώμα κοκκινωπό καφέ (2.5 YR 5/4). Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση υπάρχουν σημάδια

από τον τροχό. Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αύλακα και κοσμείται με δεκαέξι οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-16) στην περίμετρό του και μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κέντρο. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος με απλή αυλάκωση και κοσμείται με σαράντα δύο μακριά πέταλα (Κ-80), που είναι όμοια με τα πέταλα της μήτρας 220.

235. λ19 (80.153). Μήτρα συγκολλημένη από έξι θραύσματα. Λείπει η βάση και το μεγαλύτερο μέρος από τον κάλυκα (Π ί ν. 172).
Ύψ. 59 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 177. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, ανοιχτός κόκκινος (2.5 YR 6/8). Στο εσωτερικό της μήτρας διακρίνονται ίχνη από κόκκινο επίχρισμα (2.5 YR 5/7). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου και κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 5/4). Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος και στο σώμα.

Το σώμα κοσμείται με σαράντα τρία μακριά πέταλα, που φυτρώνουν από την αύλακα του μεταλλίου (σώζεται μικρό της μέρος) και καταλήγουν κάτω από την αύλακα του χείλους σε καμπύλο πέρας, όπως στη 220.

236. λ20 (80.155). Μεγάλη μήτρα, συγκολλημένη από είκοσι ένα θραύσματα. Λείπουν μικρά τμήματα από το σώμα και τη βάση. Αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος και στο σώμα (Π ί ν. 172).
Ύψ. 103 χιλ., εξ. δ. 200 χιλ., εσ. δ. 165 χιλ., δ. βάσης 80 χιλ., δ. μεταλλίου 75 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 158. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Στο χείλος και στο σώμα διατηρούνται απολεπιζόμενα υπολείμματα από τη χρήση του αγγείου, χρώματος κοκκινωπού καφέ (5 YR 5/3).
Στην εξωτερική επιφάνεια διακρίνονται διογκώσεις του πηλού από την κατασκευή των πετάλων. Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αύλακα, ενώ το χείλος από το σώμα με πλατιά, ρηχή αυλάκωση.

Το μετάλλιο κοσμείται με οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1), που περιβάλλεται από οκτώ οξυκόρυφα φύλλα με νευρώσεις (Κ-16) και ισάριθμα πεταλόσχημα φύλλα (Κ-34) στην περίμετρό του, τα οποία εναλλάσσονται με οξυκόρυφα φύλλα με νευρώσεις (Κ-16). Στο σώμα έχουμε πενήντα πέντε μακριά πέταλα, που εκφύονται από την αύλακα του μεταλλίου και απολήγουν κάτω από την αύλακα του χείλους σε καμπύλο πέρας όπως και στις προηγούμενες μήτρες.

237. λ21 (80.156). Μεγάλη μήτρα, συγκολλημένη από δεκαπέντε θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 173).
Ύψ. 100 χιλ., εξ. δ. 195 χιλ., εσ. δ. 162 χιλ., δ. βάσης 75 χιλ., δ. μεταλλίου 67 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 158. Ο πηλός είναι μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Στην εξωτερική επιφάνεια του αγγείου διατηρούνται υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού καφέ (5 YR 5/3). Στη βάση υπάρχει σκάσιμο του πηλού. Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Στο σώμα υπάρχουν ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την κατασκευή των πετάλων.

Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αύλακα και κοσμείται με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κέντρο του, ο οποίος περιβάλλεται από οκτώ πεταλόσχημα φύλλα (Κ-34) με απλή κουκίδα ανάμεσα στα πέρατά τους. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος με απλή αυλάκωση και κοσμείται από σαράντα τέσσερα μακριά πέταλα (Κ-80), που είναι ίδια με τα πέταλα της μήτρας 236.

238. λ22 (80.157). Μήτρα συγκολλημένη από τέσσερα θραύσματα. Λείπουν μικρά τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 173).
Ύψ. 71 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 48 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 158. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, με φυσαλίδες στο χείλος και στο σώμα. Ο πηλός στην εσωτερική του επιφάνεια έχει χρώμα κοκκινωπό κίτρινο (5 YR 6/6) και κόκκινο προς το ανοιχτό κόκκινο (2.5 YR 5.5/6). Στο χείλος και στο σώμα διακρίνονται ίχνη από κίτρινο επίχρισμα. Στα ίδια σημεία σώζονται και υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 4/4)· το επιφανειακό στρώμα έχει χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5.5/4). Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση υπάρχουν σημάδια από τον τροχό.

Το μετάλλιο κοσμείται με οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1), που περιβάλλεται από δεκαέξι οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-16) στην περίμετρό του. Το σώμα καλύπτεται με 40 μακριά πέταλα (Κ-80), που είναι ίδια με τα φύλλα της μήτρας 236.

239. λ23 (80.158). Μήτρα συγκολλημένη από έξι θραύσματα. Λείπουν δύο τμήματα από το σώμα και μικρό μέρος από το χείλος (Π ί ν. 174).
Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 138 χιλ., εσ. δ. 111 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 158. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, φαιοκόκκινος (2.5 YR 5/4 ως 2.5 YR 5/6). Σε τμήμα του χείλους και της εξωτερικής επιφάνειας διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 4/4). Στη βάση υπάρχουν σημάδια από τον τροχό. Στο χείλος και σε τμήμα της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος παρατηρούνται ίχνη από φαιοκίτρινο επίχρισμα (10 YR 6/6). Στην εξωτερική επιφάνεια υπάρχουν μικρές παραμορφώσεις του πηλού από την κατασκευή των μακριών πετάλων.

Το μετάλλιο κοσμείται με οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κέντρο που περιβάλλεται από δεκαέξι οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-16). Το σώμα κοσμείται με σαράντα μακριά πέταλα, που είναι ίδια με της μήτρας 236.

240. λ24 (81.69). Μήτρα ακέραιη (Π ί ν. 174).
Ύψ. 77 χιλ., εξ. δ. 138 χιλ., εσ. δ. 113 χιλ., δ. βάσης 55 χιλ., δ. μεταλλίου 42 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα είναι κωδωνόσχημο, το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στεφάνη που προεξέχει με ελαφρά κλίση προς τα πάνω. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, ανοικτός κόκκινος (2.5 YR 6/7). Μέρος της εσωτερικής επιφάνειας διατηρεί λεπτό, απολεπιζόμενο, κόκκινο (2.5 YR 4/6) επίχρισμα. Υπολείμματα από το ίδιο επίχρισμα διατηρούνται και στην εξωτερική επιφάνεια. Στη βάση υπάρχει σκάσιμο του πηλού, που διακρίνεται αμυδρά και στο μετάλλιο.

Το μετάλλιο κοσμείται με εξαπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-8) και δεκατέσσερα οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-20), που φέρουν μικρές κουκίδες ανάμεσα στα πέρατά τους. Ο κάλυκας χωρίζεται από το σώμα με σειρά από κουκίδες, τοποθετημένες περιμετρικά, και κοσμείται με έξι όστρεα (Α-1). Το σώμα καλύπτεται με πενήντα μακριά πέταλα, είκοσι πέντε από τα οποία έχουν κοίλη τομή (Κ-85), ενώ τα υπόλοιπα είναι αδιαμόρφωτα. Όλα τα πέταλα απολήγουν σε μικρό τοξωτό πέρας καμωμένο πιθανότατα με το άκρο εργαλείου κοίλης τομής, με το οποίο διαμορφώθηκε η κοίλη επιφάνεια των μισών μακριών πετάλων.

241. λ25 (81.70). Μήτρα συγκολλημένη από δεκαεπτά θραύσματα. Λείπουν μικρά τμήματα από το σώμα. Αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος και στο σώμα (Π ί ν. 175).
Ύψ. 70 χιλ., εξ. δ. 137 χιλ., εσ. δ. 113 χιλ., δ. βάσης 59 χιλ., δ. μεταλλίου 33 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή και το σώμα κωδωνόσχημο· το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στεφάνη που προεξέχει με ελαφρά κλίση προς τα πάνω. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, ανοιχτός γκρίζος ως ρόδινος γκρίζος (5 YR 6/1 προς 6/2). Στο εσωτερικό του αγγείου υπάρχει κόκκινο επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια και στο χείλος διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 4/6). Στην εξωτερική επιφάνεια, ακόμη, υπάρχουν ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την κατασκευή των μακριών πετάλων.

Το μετάλλιο ορίζεται από ρηχή αύλακα και κοσμείται με πολύ μικρό τετραπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-12), που περιβάλλεται από τα άκρα έξι οξυκόρυφων μικρών φύλλων (Κ-21). Στην περίμετρό του τοποθετούνται δώδεκα οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-21). Στον κάλυκα έχουμε έξι αποτυπώματα από όστρεα (Α-1)· χωρίζεται από το σώμα με στενή αύλακα. Τέλος, το σώμα κοσμείται με είκοσι εννέα μακριά πέταλα κοίλης τομής· απολήγουν στην αύλακα του χείλους σε αδιαμόρφωτα πέρατα χωρίς οδηγούς.

242. λ26 (81.71). Μήτρα συγκολλημένη από είκοσι θραύσματα. Λείπουν τρία μικρά τμήματα από το σώμα (Π ί ν. 175).
Ύψ. 74 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 114 χιλ., δ. βάσης 52 χιλ., δ. μεταλλίου 30 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 241. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κοκκινωπός καφέ (5 YR 5/3). Στο εσωτερικό της μήτρας διατηρούνται υπολείμματα από φαιοκόκκινο επίχρισμα (2.5 YR 4/4). Στην εξωτερική επιφάνεια υπάρχουν απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 4/6). Στο σώμα υπάρχουν σημάδια από τον τροχό και τη λεπίδα για το ξεχόντρισμα του μαλακού πηλού.

Το μικρό μετάλλιο κοσμείται με πολύ μικρό τετράφυλλο ρόδακα (Κ-12) στο κέντρο και δώδεκα οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-30). Το σώμα καλύπτεται με τριάντα τρία μακριά πέταλα, όπως στη μήτρα 241.

243.λ27 (81.72). Μήτρα συγκολλημένη από επτά θραύσματα. Λείπουν τρία μικρά θραύσματα από το σώμα (Π ί ν. 176).
Ύψ. 81 χιλ., εξ. δ. 150 χιλ., εσ. δ. 118 χιλ., δ. βάσης 51 χιλ., δ. μεταλλίου 47 χιλ.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το σώμα είναι κωδωνόσχημο, ενώ το χείλος έχει την ίδια διαμόρφωση με το χείλος της 241. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, ανοιχτός κόκκινος (2.5 YR 6/7). Στο εσωτερικό της μήτρας σώζονται υπολείμματα από απολεπιζόμενο, λεπτό επίχρισμα, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 4/4). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος, στο χείλος και στη βάση διατηρούνται υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6).

Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αύλακα και κοσμείται με πενταπέταλο ρόδακα (Κ-9), ο οποίος περιβάλλεται από τα άκρα έξι οξυκόρυφων μικρών φύλλων (Κ-25) και ένδεκα οξυκόρυφων μικρών φύλλων με νευρώσεις σε δεύτερη σειρά (Κ-25), που ανάμεσα στις κορυφές τους φέρουν κουκίδες. Στο σώμα της μήτρας έχουμε τριάντα οκτώ μακριά πέταλα, όπως στη μήτρα 241. Πάνω από τις κορυφές των πετάλων σχηματίζεται στενή ζώνη, πλ.15 χιλ., που κοσμείται με γιρλάντα, η οποία κατασκευάστηκε με τον ρόδακα Κ-66.

244. λ28 (81.73). Μήτρα ακέραιη με μικρές αποκρούσεις στο χείλος (Π ί ν. 177).
Ύψ. 76 χιλ., εξ. δ. 137 χιλ., εσ. δ. 109 χιλ., δ. βάσης 54 χιλ., δ. μεταλλίου 35 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 241. Η στεφάνη του χείλους έχει έντονη κλίση προς τα πάνω. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, με φυσαλίδες, χρώματος ανοιχτού κόκκινου (2.5 YR 6/7). Στην εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια της μήτρας υπάρχουν υπολείμματα από κιτρινωπό επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την κατασκευή των μακριών φύλλων. Στο σώμα και στη βάση υπάρχουν σημάδια από τον τροχό.

Το μετάλλιο ορίζεται από κουκίδες, που έχουν τοποθετηθεί σε σειρά στην περίμετρό του. Το κέντρο του καταλαμβάνει επταπέταλος ρόδακας (Κ-4). Στην περίμετρο έχουν τοποθετηθεί δεκατέσσερα οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-20). Το σώμα κοσμείται με είκοσι ένα μακριά πέταλα με καμπύλες απολήξεις (Κ-86) ανάμεσα σε κουκίδες. Πάνω από τα μακριά πέταλα υπάρχει ζώνη με γιρλάντα, που σχηματίζεται από φύλλα με καρπούς (Κ-105).

245. λ29 (81.74). Μήτρα συγκολλημένη από επτά θραύσματα. Λείπει μεγάλο μέρος από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 178).
Ύψ. 79 χιλ., εξ. δ. 145 χιλ., εσ. δ. 120 χιλ., δ. βάσης 54 χιλ., δ. μεταλλίου 48 χιλ.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το σώμα ημισφαιρικό, το χείλος ίδιο με το χείλος της 243. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, ανοιχτός κόκκινος (5 YR 6/6). Σ˙ όλες τις επιφάνειες διατηρούνται υπολείμματα από κοκκινωπό κίτρινο (7.5 YR 6/6) επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται δακτυλικά αποτυπώματα. Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση υπάρχουν σημάδια από τον τροχό.

Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αύλακα και κοσμείται με μικρό πενταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-9), ο οποίος περιβάλλεται περιμετρικά από τα πέρατα έξι οξυκόρυφων μικρών φύλλων με νευρώσεις (Κ-25) και δώδεκα οξυκόρυφων μικρών φύλλων με νευρώσεις σε δεύτερη σειρά (Κ-25), με απλή κουκίδα ανάμεσα στις κορυφές τους. Το σώμα καλύπτεται με αδρά σχηματισμένα μακριά πέταλα, που απολήγουν σε ακόσμητη ζώνη κάτω από το χείλος, πλ. 10 χιλ.

246. λ30 (81.75). Μήτρα συγκολλημένη από έξι θραύσματα. Λείπουν πολύ μικρά τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 178).
Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 135 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 61 χιλ., δ. μεταλλίου 36 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή και το σώμα ημισφαιρικό, ενώ το χείλος ίδιο με της μήτρας 177. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κοκκινωπός καφέ (5 YR 5/3 ως 5/4). Στις επιφάνειες του αγγείου διατηρείται κοκκινωπό κίτρινο επίχρισμα (7.5 YR 6/6 ως 5 YR 5/6). Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Στην εξωτερική επιφάνεια της μήτρας σώζονται ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την κατασκευή των πετάλων.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό ρόδακα στο κέντρο (Κ-2) και οκτώ οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις στην περίμετρό του, που ανάμεσα στα πέρατά τους φέρουν κουκίδα. Στο σώμα έχουμε τριάντα τέσσερα μακριά πέταλα που απολήγουν σε καμπύλο πέρας (Κ-81).

247. λ31 (81.76). Μήτρα συγκολλημένη από έξι θραύσματα (Π ί ν. 179).
Ύψ. 71 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 113 χιλ., δ. βάσης 63 χιλ., δ. μεταλλίου 49 χιλ..

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 246. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5/6) στην εσωτερική επιφάνεια και το κάτω μισό της εξωτερικής και κοκ-

κινωπός γκρίζος (5 YR 5/2) στο πάνω μισό της εξωτερικής επιφάνειας. Σ' όλες τις επιφάνειες διατηρούνται υπολείμματα από κοκκινωπό κίτρινο επίχρισμα (7.5 YR 6/6). Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Στην εξωτερική πλευρά της μήτρας υπάρχουν μικρές διογκώσεις από την κατασκευή των μακριών πετάλων.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό ρόδακα στο κέντρο (Κ-2) και οκτώ πεταλόσχημα μικρά φύλλα στην περίμετρό του (Κ-35). Στο σώμα έχουμε μακριά πέταλα, τα οποία απολήγουν σε καμπύλο πέρας με οδηγούς (Κ-81).

248. λ32 (81.77). Μήτρα συγκολλημένη από δέκα θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα, το χείλος και τη βάση (Π ί ν. 179).
Ύψ. 70 χιλ., εξ. δ. 135 χιλ., εσ. δ. 110 χιλ., δ. βάσης 60 χιλ., δ. μεταλλίου 44 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με το προφίλ της μήτρας 246. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κοκκινωπός καφέ (5 YR 5/3). Στις επιφάνειες της μήτρας διατηρούνται μεγάλα τμήματα από κοκκινωπό κίτρινο (7.5 YR 6/6) επίχρισμα. Σε δύο μέρη το επίχρισμα αυτό γίνεται κοκκινωπό καφέ (5 YR 5/4). Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Στην εξωτερική επιφάνεια διακρίνονται ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την κατασκευή των πετάλων.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό ρόδακα στο κέντρο (Κ-2) και οκτώ πεταλόσχημα μικρά φύλλα στην περίμετρο (Κ-35), που ανάμεσα στα πέρατά τους τοποθετούνται κουκίδες. Το σώμα καλύπτεται από τριάντα πέντε μακριά πέταλα, τα οποία απολήγουν σε καμπύλο πέρας (Κ-81).

249. λ33 (81.78). Μήτρα συγκολλημένη από τέσσερα θραύσματα. Στο χείλος υπάρχουν μικρές αποκρούσεις (Π ί ν. 180).
Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 142 χιλ., εσ. δ. 116 χιλ., δ. βάσης 56 χιλ., δ. μεταλλίου 46 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 246, με μικρή μόνο διαφορά στο χείλος, που έχει ελαφρά κλίση προς τα κάτω. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, ροδαλός γκρίζος (5 YR 6/2). Η βάση του αγγείου έχει χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5/6). Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο σώμα. Σ' όλες τις επιφάνειες διατηρείται μεγάλο μέρος από κοκκινωπό καφέ επίχρισμα (2.5 YR 4/4).

Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αυλάκωση και κοσμείται με δεκατέσσερα οξυκόρυφα μικρά φύλλα (Κ-37), που είναι ακτινωτά τοποθετημένα γύρω από μικρό κύκλο στο κέντρο. Ανάμεσα στα πέρατα των φύλλων τοποθετούνται μικροί κύκλοι. Το σώμα κοσμείται με είκοσι επτά μακριά πέταλα, κυρτής τομής, που απολήγουν σε καμπύλα πέρατα (Κ-84) κάτω από διπλή αύλακα, η οποία χωρίζει το σώμα από μια ακόσμητη ζώνη, πλ. 15 χιλ., κάτω από το χείλος. Ανάμεσα στις κορυφές των μακριών πετάλων τοποθετούνται και πάλι μικροί κύκλοι, όπως και στο μετάλλιο.

250. λ34 (81.79). Μήτρα συγκολλημένη από δεκαεπτά θραύσματα. Λείπουν μικρά τμήματα από το σώμα και τη βάση. Στο χείλος υπάρχουν απολεπίσματα (Π ί ν. 180).
Ύψ. 68 χιλ., εξ. δ. 138 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 63 χιλ., δ. μεταλλίου 43 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 246. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στις επιφάνειές του διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενο επίχρισμα, χρώματος κοκκινωπού κίτρινου (7.5 YR 6/7). Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος, στο σώμα και στη βάση· στο σώμα παρατηρούνται δακτυλικά αποτυπώματα. Στην εξωτερική επιφάνεια της μήτρας διατηρούνται ελαφρές παραμορφώσεις από την κατασκευή των μακριών πετάλων.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό ρόδακα που φέρει σιγμοειδές στίγμα (Κ-3) και οκτώ πεταλόσχημα μικρά φύλλα στην περίμετρό του (Κ-35). Το σώμα, που χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος με ρηχή αύλακα, φέρει σαράντα ένα μακριά πέταλα, τα οποία απολήγουν σε καμπύλο πέρας, όπως στη μήτρα 246.

251. λ35 (81.80). Μήτρα συγκολλημένη από εννέα θραύσματα. Λείπουν μικρά τμήματα από το σώμα (Π ί ν. 181).
Ύψ. 70 χιλ., εξ. δ. 137 χιλ., εσ. δ. 112 χιλ., δ. βάσης 66 χιλ., δ. μεταλλίου 44 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 246. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/7)· στην εξωτερική επιφάνεια γίνεται κοκκινωπός καφέ (2.5 YR 4/4). Στο χείλος διατηρούνται ίχνη από κιτρινωπό επίχρισμα, που στην εξωτερική επιφάνεια παίρνει χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5/8). Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με απλή, ρηχή αύλακα και το σώμα από το χείλος με πλατιά, διπλή αυλάκωση.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό ρόδακα στο μέσο (Κ-2) και οκτώ πεταλόσχημα μικρά φύλλα (Κ-35) στην περίμετρο. Στο σώμα έχουμε τριάντα ένα μακριά πέταλα, τα οποία απολήγουν σε καμπύλο πέρας (Κ-81), όπως στη μήτρα 246.

252. λ36 (81.81). Μήτρα συγκολλημένη από δύο θραύσματα. Λείπει το μισό περίπου από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 181).
Ύψ. 66 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 115 χιλ., δ. βάσης 62 χιλ., δ. μεταλλίου 42 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 246. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Σ' όλες τις επιφάνειες του αγγείου διατηρείται φαιοκίτρινο απολεπιζόμενο γάνωμα (10 YR 6/7). Στο σώμα διακρίνονται ίχνη από τον τροχό και ελαφρές διογκώσεις της επιφάνειας από την κατασκευή των πετάλων.

Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αύλακα και κοσμείται με μικρό ρόδακα (Κ-2) και οκτώ πεταλόσχημα μικρά φύλλα στην περίμετρό του (Κ-35). Το σώμα καλύπτεται με μακριά πέταλα, από τα οποία σώζονται δεκαεπτά· είναι όμοια με τα πέταλα της μήτρας 246.

253. λ37 (81.82). Μήτρα συγκολλημένη από έξι θραύσματα. Λείπουν δύο τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 182).
Ύψ. 72 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 114 χιλ., δ. βάσης 58 χιλ., δ. μεταλλίου 48 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 246. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/6) στην εσωτερική επιφάνεια και κοκκινωπός καφέ (5 YR 5/3) στην εξωτερική. Σε αρκετά σημεία της μήτρας διακρίνεται απολεπιζόμενο επίχρισμα. Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση υπάρχουν σημάδια από τον τροχό. Στην εξωτερική επιφάνεια διακρίνονται μικρές παραμορφώσεις από την κατασκευή των πετάλων.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό ρόδακα στο κέντρο (Κ-2) και δεκαέξι οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-18). Το σώμα καλύπτεται με μακριά πέταλα, που απολήγουν σε καμπύλο πέρας (Κ-81), όπως στη μήτρα 246.

254. λ38 (81.83). Μήτρα συγκολλημένη από πέντε θραύσματα. Λείπει τμήμα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 182).
Ύψ. 69 χιλ., εξ. δ. 138 χιλ., εσ .δ. 112 χιλ., δ. βάσης 61 χιλ., δ. μεταλλίου 39 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 246. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενο επίχρισμα, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 4/6). Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος υπάρχουν ελαφρές παραμορφώσεις από το χτύπημα των πετάλων. Ίζήματα διακρίνονται σ' όλες τις επιφάνειες.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό ρόδακα στο κέντρο (Κ-2) και δεκαέξι οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-18). Στο σώμα έχουμε είκοσι εννέα μακριά πέταλα, που απολήγουν σε καμπύλο πέρας (Κ-81), όπως στη μήτρα 246.

255. λ39 (81.90). Μεγάλη μήτρα, συγκολλημένη από δεκαεννέα θραύσματα. Λείπουν μικρά τμήματα από το σώμα και το χείλος. Αποκρούσεις υπάρχουν στο σώμα, στη βάση και στο χείλος (Π ί ν. 183).
Ύψ. 101 χιλ., εξ. δ. 202 χιλ., εσ. δ. 168 χιλ., δ. βάσης 76 χιλ., δ. μεταλλίου 56 χιλ.

Το προφίλ είναι ίδιο με της μήτρας 246. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Σ' αρκετά θραύσματα υπάρχουν υπολείμματα από κιτρινωπό επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια του πηλού παρατηρούνται ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την κατασκευή των πετάλων.

Το μετάλλιο ορίζεται από μικρούς κύκλους, που είναι τοποθετημένοι στην περίμετρό του. Στο κέντρο του υπάρχει μικρός κύκλος, γύρω από τον οποίο τοποθετούνται οκτώ σύνθετα μικρά φύλλα (Κ-24). Στην περίμετρο του μεταλλίου έχουν τοποθετηθεί δεκατέσσερα οξυκόρυφα μικρά φύλλα (Κ-31) με κουκίδα ανάμεσά τους· ένα φύλλο ανήκει στο Κ-17. Το σώμα κοσμείται με τριάντα τρία μακριά πέταλα με καμπύλα πέρατα (Κ-83), ανάμεσα στα οποία τοποθετείται από ένας μικρός κύκλος. Πάνω από τα πέταλα υπάρχει στενή ζώνη, πλ. 10 χιλ., που κοσμείται με σύνθετο πλοχμό (Κ-103).

256. λ40 (81.91). Μεγάλη μήτρα συγκολλημένη από δεκαοκτώ θραύσματα. Ένα θραύσμα που ανήκει στη μήτρα δεν κολλά. Λείπουν η βάση και τμήμα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 183).
Σωζ. ύψ. 91 χιλ., εξ. δ. 185 χιλ., εσ. δ. 158 χιλ., δ. μεταλλίου 77 χιλ.

Το σώμα είναι ημισφαιρικό, το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στενή στεφάνη που προεξέχει οριζόντια. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, ανοιχτός κόκκινος (2.5 YR 6/8). Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενο επίχρισμα, χρώματος κοκκινωπού καφέ (2.5 YR 4/4). Στην εξωτερική επιφάνεια υπάρχουν στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 4/6), που σε σημεία ανοίγει σε ανοιχτό κόκκινο (2.5 YR 6/6).

Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αύλακα. Το μετάλλιο κοσμείται με οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-17). Το κέντρο του δεν σώζεται. Το σώμα καλύπτεται με μακριά πέταλα, που απολήγουν σε καμπύλο πέρας (Κ-82), και χωρίζεται από το χείλος με απλή αυλάκωση.

257. λ41 (80.32). Τμήμα μήτρας που έχει συγκολληθεί από τέσσερα θραύσματα. Διατηρείται ένα μέρος από το σώμα και το χείλος του αγγείου (Π ί ν. 184).
Σωζ. ύψ. 75 χιλ., υπολογιζόμενη εξ. δ. 200 χιλ., πάχ. χείλους 8 χιλ.

Ο πηλός είναι λεπτός, χρώματος ανοιχτού καφέ προς κοκκινωπό κίτρινο (7.5 YR 6/5). Το χείλος απολήγει σε απλό καμπύλο πέρας, ενώ το σώμα είναι ημισφαιρικό με μεγάλο στόμιο. Στον πηλό διακρίνονται πολύ μικρά κομματάκια από ασβεστόλιθο. Στην εξωτερική επιφάνεια του

σώματος διακρίνονται παραμορφώσεις της επιφάνειας του πηλού από την πίεση των σφραγίδων, καθώς και ίχνη από δακτυλικά αποτυπώματα.

Η εσωτερική επιφάνεια του σώματος κοσμείται με διπλή σειρά από μεγάλα πέταλα, που η εξωτερική περίμετρός τους ορίζεται από διπλή έκτυπη γραμμή (Κ-78). Κάτω από το χείλος υπάρχει στενή ζώνη, πλ. 13 χιλ. περίπου, η οποία γεμίζεται με αδρά καμωμένο πλοχμό (Κ-104).

258. λ42 (80.154). Τμήμα μήτρας που έχει ανασυσταθεί από τρία κομμάτια. Σώζεται η βάση, το μεγαλύτερο μέρος από τον κάλυκα και μικρό μέρος από το σώμα (ΠΙ ν. 184).
Ύψ. 47 χιλ., δ. βάσης 58 χιλ., δ. μεταλλίου 43 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, χρώματος ανοιχτού κόκκινου (2.5 YR 6/8). Στον κάλυκα και στη βάση διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αύλακα, κοσμείται με οκτώ οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-16) και κουκίδες ανάμεσα στα άκρα τους, καθώς και με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1). Το σώμα καλύπτεται από μακριά πέταλα, που εκφύονται από την αύλακα του μεταλλίου.

259. λ43 (81.119). Τμήμα μεγάλης μήτρας που έχει ανασυσταθεί από τρία θραύσματα. Σώζεται η βάση και μέρος από τον κάλυκα (ΠΙ ν. 185).
Μέγ. σωζ. ύψ. 56 χιλ., δ. βάσης 74 χιλ., δ. μεταλλίου 78 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, ανοιχτός κόκκινος προς κόκκινο (2.5 YR 5.5/8). Στην εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια του σώματος υπάρχουν ελάχιστα ίχνη από κόκκινο επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια και στη βάση διατηρούνται υπολείμματα από ιζήματα και σημάδια απο τον τροχό. Μικρό σκάσιμο της επιφάνειας του πηλού υπάρχει στη βάση.

Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με πλατιά και ρηχή αυλάκωση και κοσμείται με μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα (Κ-1) στο κέντρο . Ο ρόδακας περιβάλλεται από οκτώ πεταλόσχημα φύλλα (Κ-34) και ισάριθμα πέρατα από οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-16). Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται μακριά πέταλα, κυρτής τομής, που κοσμούσαν το σώμα της μήτρας, όπως στη 218.

260. λ44 (81.120). Τμήμα μήτρας, που έχει συγκολληθεί από τέσσερα θραύσματα. Σώζεται μέρος από τη βάση, το μετάλλιο και τον κάλυκα του αγγείου (ΠΙ ν. 185).
Δ. βάσης 65 χιλ., δ. μεταλλίου 42 χιλ., σωζ. ύψ. 40 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στη βάση και στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος της μήτρας διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Οι επιφάνειες της μήτρας καλύπτονται από καφέ κίτρινο επίχρισμα (10 YR 6.5/6).

Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με απλή αύλακα και κοσμείται με μικρό ρόδακα στο κέντρο (Κ-2) και πεταλόσχημα φύλλα στην περίμετρο (Κ-35). Το σώμα καλύπτεται με μακριά πέταλα, δεκαοκτώ από τα οποία διατηρούν το κάτω μέρος τους.

261. λ45 (80.187). Δύο θραύσματα από το χείλος και το σώμα μικρής μήτρας (ΠΙ ν. 185).
α. Μέγ .σωζ. ύψ. 57 χιλ., σωζ. πλ. 58 χιλ., πάχ. χείλους 10 χιλ.
β. Μέγ. σωζ. ύψ. 57 χιλ., σωζ. πλ. 58 χιλ., πάχ. χείλους 10 χιλ.

Το σώμα είναι ημισφαιρικό, το χείλος, με οξεία απόληξη, έχει στεφάνη με κλίση προς τα κάτω.

Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κοκκινωπός καφέ (5 YR 4/4). Το σώμα χωρίζεται από το χείλος με δύο αυλακώσεις και κοσμείται με μακριά ωοειδή πέταλα καμωμένα με τύπους (Κ-79). Ανάμεσα στα πέταλα τοποθετούνται σειρές από κουκίδες.

262. λ46 (81.135). Θραύσμα μήτρας. Σώζεται μέρος από τη βάση, η περίμετρος του μεταλλίου και μέρος από τον κάλυκα του αγγείου (Π ί ν. 186).
Σωζ. ύψ. 45 χιλ., πλ. σώματος 65 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με απλή αυλάκωση. Το σώμα καλυπτόταν με μακριά πέταλα, μερικά από τα οποία διασώζουν το κάτω μέρος τους.

263. λ47 (81.136). Θραύσμα μήτρας. Σώζεται μικρό μέρος από το χείλος και το σώμα του αγγείου (Π ί ν. 186).
Σωζ. ύψ. 45 χιλ., πλ. 55 χιλ., πάχ. χείλους 12 χιλ., πάχ. τοιχώματος 5 χιλ.

Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/6), που στο πάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος και στο χείλος έχει χρώμα κοκκινωπό καφέ (5 YR 5/4). Οι επιφάνειες της μήτρας καλύπτονται με κίτρινο επίχρισμα (10 YR 5/6). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται μικρές διογκώσεις του πηλού από την κατασκευή των πετάλων. Το χείλος, που χωρίζεται από το σώμα με διπλή αυλάκωση, διαμορφώνεται όπως το χείλος της προηγούμενης μήτρας.

Στην εξωτερική επιφάνεια του θραύσματος σώζονται αποσπασματικά πέντε πέταλα, που τα πέρατά τους ορίζονται με πεταλόσχημους οδηγούς.

264. λ48 (81.137). Τμήμα μήτρας συγκολλημένο από δύο θραύσματα. Σώζεται μέρος από το σώμα και το χείλος του αγγείου (Π ί ν. 186)
Σωζ. ύψ. 50 χιλ., πλ. 110 χιλ., πάχ. χείλους 140 χιλ., πάχ. τοιχώματος 6 χιλ.

Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (5 YR 5/4) στην εσωτερική επιφάνεια και στο κάτω μέρος του σώματος και σκούρος γκριζοκόκκινος (5 YR 4/2) στο χείλος. Οι επιφάνειες του σώματος καλύπτονται με κίτρινο επίχρισμα (10 YR 6.5/6). Στην εξωτερική επιφάνεια υπάρχουν διογκώσεις από την κατασκευή των πετάλων.

Το σώμα χωρίζεται από το χείλος με διπλή αυλάκωση και κοσμείται με μακριά πέταλα, όμοια με του προηγούμενου θραύσματος.

265. λ49 (81.138). Θραύσμα μήτρας από το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 186).
Σωζ. ύψ. 41 χιλ., πλ. 62 χιλ., πάχ. 12 χιλ.

Ο πηλός είναι ίδιος με του προηγούμενου θραύσματος. Όμοια είναι και η διαμόρφωση του χείλους, καθώς και ο χωρισμός του χείλους από το σώμα. Στην εξωτερική επιφάνεια του θραύσματος ο πηλός έχει χρώμα κοκκινωπό καφέ (5 YR 5/4), ενώ σ' όλες τις επιφάνειες της μήτρας διατηρούνται ίχνη από κίτρινο επίχρισμα.

Το σώμα της μήτρας ήταν διακοσμημένο με μακριά πέταλα, όμοια με τα πέταλα του θραύσματος 263. Στο θραύσμα διατηρούνται οι κορυφές τριών και μέρος ενός τέταρτου πετάλου.

266. λ50 (81.139). Μικρό θραύσμα από το χείλος και το σώμα μήτρας (Π ί ν. 186).
Σωζ. ύψ. 35 χιλ., πλ. 45 χιλ.

Η διαμόρφωση του χείλους και ο τρόπος χωρισμού του χείλους από το σώμα είναι ίδια με τις αντίστοιχες λεπτομέρειες του προηγούμενου θραύσματος. Ο πηλός είναι κόκκινος και στην εξωτερική επιφάνεια σκούρος κοκκινωπός γκρίζος (5 YR 4/2). Οι επιφάνειες καλύπτονται με κίτρινο επίχρισμα (10 YR 6.5/6).

Στην εσωτερική πλευρά του θραύσματος σώζονται οι κορυφές από δύο μακριά πέταλα, όμοια με της προηγούμενης μήτρας.

267. λ51 (81.140). Θραύσμα μήτρας από το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 186).
Σωζ. ύψ. 35 χιλ., σωζ. πλ. 69 χιλ., πάχ. χείλους 12 χιλ.

Η διαμόρφωση του χείλους είναι ίδια με του προηγούμενου θραύσματος· ίδιος είναι και ο χωρισμός του χείλους από το σώμα. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (5 YR 5/4). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και του χείλους έχει χρώμα κοκκινωπό γκρίζο. Οι επιφάνειές του καλύπτονται με κίτρινο επίχρισμα (10 YR 6.5/6). Σε ένα σημείο του χείλους το επίχρισμα γίνεται κοκκινωπό.

Στο σώμα του αγγείου σώζονται οι κορυφές πέντε μακριών πετάλων όμοιων με τα πέταλα του προηγούμενου θραύσματος.

268. λ52 (81.141). Μικρό θραύσμα μήτρας από το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 187).
Σωζ. ύψ. 29 χιλ., πλ. 45 χιλ., πάχ. χείλους 11 χιλ.

Ο πηλός είναι όμοιος με του προηγούμενου θραύσματος. Οι επιφάνειες καλύπτονται με κιτρινωπό κόκκινο επίχρισμα (5 YR 5.5/8). Στην εσωτερική πλευρά σώζονται οι κορυφές από πέντε μακριά πέταλα, όμοια με του προηγούμενου θραύσματος.

269. λ53 (81.142). Όμοιο μικρό θραύσμα (Π ί ν. 187).
Σωζ. ύψ. 35 χιλ., πλ. 33 χιλ., πάχ. χείλους 12 χιλ.

Οι επιφάνειες του θραύσματος καλύπτονται με κίτρινο επίχρισμα. Στην εσωτερική του επιφάνεια σώζονται οι κορυφές από δύο μακριά πέταλα, που είναι ίδια με του προηγούμενου θραύσματος.

270. λ54 (81.143). Δύο θραύσματα από τον κάλυκα και τη βάση μήτρας (Π ί ν. 187).
Σωζ. ύψ. 32 χιλ., σωζ. πλ. 51 χιλ.

Ο πηλός είναι λεπτός, κόκκινος. Η εξωτερική πλευρά έχει χρώμα σκούρο κιτρινωπό καφέ (10 YR 4/4), ενώ όλες οι επιφάνειες καλύπτονται με κίτρινο επίχρισμα (10 YR 6.5/6).

Το σώμα ήταν διακοσμημένο με μακριά πέταλα. Στο μετάλλιο διατηρούνται αποσπασματικά έξι πέταλα (Κ-35) και ο ρόδακας Κ-2.

271. λ55 (81.144). Μικρό θραύσμα από το σώμα μήτρας (Π ί ν. 187).
Σωζ. πλ. 48 χιλ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5 YR 5/6). Σε μεγάλα τμήματα των επιφανειών του σώζονται υπολείμματα από κίτρινο επίχρισμα (10 YR 6.5/6).

Στο σώμα διατηρούνται τμήματα από πέντε μακριά πέταλα.

Ομάδα μ: Μήτρες με μακριά πέταλα και ζώνη με κληματίδα

272. μ1 (80.175). Πολύ μεγάλη και βαθιά μήτρα, που έχει ανασυσταθεί από δεκαεπτά θραύσματα. Λείπουν μικρά τμήματα απο το σώμα και το χείλος, που έχουν συμπληρωθεί με γύψο (Π ί ν. 8, 187, 188).
Ύψ. 173 χιλ., εξ. δ. 237 χιλ., εσ. δ. 203 χιλ., δ. βάσης 91 χιλ., δ. μεταλλίου 75 χιλ., πλ. ζώνης χείλους 41 χιλ.

Το σώμα είναι κωδωνόσχημο και η βάση δακτυλιόσχημη, ενώ το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Μερικά θραύσματα έχουν χρώμα αδύνατο κόκκινο (2.5 YR 4/2). Στις επιφάνειες του αγγείου παρατηρούνται ελάχιστα ίχνη από το κιτρινωπό επίχρισμα που αρχικά κάλυπτε όλες τις επιφάνειες. Στο σώμα υπάρχουν διογκώσεις της επιφάνειας του πηλού από την κατασκευή των πετάλων και την πίεση της σφραγίδας κληματίδας. Σ' όλη την εξωτερική επιφάνεια του σώματος και το χείλος παρατηρούνται δακτυλικά αποτυπώματα.

Το μετάλλιο είναι ακόσμητο. Το σώμα κοσμείται με τριάντα οκτώ μακριά πέταλα με καμπύλες απολήξεις (Κ-82) και κουκίδα ανάμεσα στα πέρατά τους. Το πάνω μέρος του σώματος φέρει διακοσμητική ζώνη, που χωρίζεται από το χείλος με διπλή αυλάκωση και από το σώμα με απλή. Το διακοσμητικό μοτίβο της ζώνης είναι ένα συστρεφόμενο καμπύλο τμήμα κληματίδας, με πλατύ φύλλο αμπέλου και βότρυ (Κ 87-89). Το μοτίβο αυτό επαναλαμβάνεται περιμετρικά στη διακοσμητική ζώνη και πιέζεται εναλλάξ με αντίθετη φορά.

273. μ2 (80.176). Πολύ μεγάλη και βαθιά μήτρα. Είναι συγκολλημένη από δεκαπέντε θραύσματα. Λείπουν τμήματα από τη βάση, το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 189).
Ύψ. 160 χιλ., εξ. δ. 243 χιλ., εσ. δ. 207 χιλ., δ. βάσης 97 χιλ., δ. μεταλλίου περ. 66 χιλ., πλ. ζώνης χείλους 36 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της προηγούμενης μήτρας. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στις επιφάνειες του αγγείου διασώζονται ίχνη από το κιτρινωπό επίχρισμα. Στην εξωτερική πλευρά του σώματος διατηρούνται υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Στο σώμα του αγγείου παρατηρούνται ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την κατασκευή των μακριών πετάλων και την πίεση της σφραγίδας με την κληματίδα της ζώνης του χείλους. Στη βάση, στο σώμα, στο χείλος και στο μετάλλιο υπάρχουν σημάδια από τον τροχό.

Το μετάλλιο είναι ακόσμητο. Το σώμα καλύπτεται με μακριά πέταλα, από τα οποία σώζονται είκοσι, που είναι ίδια με της προηγούμενης μήτρας και επιστέφονται από λεπτή ζώνη λέσβιου κυματίου (Κ-93), πλ.10 χιλ., που χωρίζεται από τη ζώνη του χείλους με απλή αυλάκωση. Η ζώνη του χείλους κοσμείται με κληματίδα, όπως στη μήτρα 272, και χωρίζεται από το χείλος με διπλή αυλάκωση.

Ομάδα ν: Μήτρες με μακριά πέταλα και ζώνη από γιρλάντες

274. ν1 (80.172). Πολύ μεγάλη και βαθιά μήτρα. Έχει αποκατασταθεί από είκοσι ένα θραύσματα. Λείπει τμήμα από το πάνω μέρος του σώματος και τμήμα από το χείλος (Π ί ν. 190).
Ύψ. 170 χιλ., εξ. δ. 241 χιλ., εσ. δ. 207 χιλ., δ. βάσης 100 χιλ., δ. μεταλλίου περ. 50 χιλ., ζώνη χείλους 46 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 272. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, με χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5/6). Μερικά θραύσματα έχουν χρώμα αδύνατο κόκκινο (2.5 YR 4/2). Στην ε-

ξωτερική επιφάνεια και στο χείλος σώζονται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος φαιοκόκκινου (5 YR 5/3). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται παραμορφώσεις του πηλού από την κατασκευή των πετάλων, της γιρλάντας και την πίεση της σφραγίδας του βουκρανίου. Σημάδια από τον τροχό φαίνονται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση.

Το μετάλλιο είναι ακόσμητο και το χώρο του γεμίζει ένα αδρά χαραγμένο κεφαλαίο Α. Από το μετάλλιο εκφύονται τριάντα οκτώ μακριά πέταλα, που απολήγουν σε καμπύλο πέρας (Κ-82) κάτω από πλατιά διακοσμητική ζώνη. Η ζώνη χωρίζεται από το χείλος με διπλή αύλακα και κοσμείται με επτά βουκράνια (Ζ-3), ανάμεσα στα οποία κρέμονται γιρλάντες καμωμένες από οκτώ αλληλοκαλυπτόμενους ρόδακες (Κ-6). Από τα βουκράνια κρέμονται εγχάρακτες σιγμοειδείς ταινίες. Στο μέσο των τόξων των γιρλαντών υπάρχουν ταινίες δεμένες σε διπλό φιόγκο, που τα άκρα τους πέφτουν προς τα κάτω και φτάνουν μερικές φορές ως το πάνω μέρος των πετάλων.

275. v2 (80.173). Πολύ μεγάλη μήτρα συγκολλημένη από τριάντα θραύσματα. Λείπουν μικρά τμήματα από το σώμα (Π ί ν. 8, 191).
Ύψ. 163 χιλ., εξ. δ. 244 χιλ., εσ. δ. 207 χιλ., δ. βάσης 98 χιλ., δ. μεταλλίου περ. 75 χιλ., πλ. ζώνης κάτω από το χείλος 40 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 272. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/6) ως ανοιχτός κοκκινωπός καφέ (5 YR 6/4). Στις επιφάνειες διατηρούνται ελάχιστα υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Στην εξωτερική πλευρά παρατηρούνται διογκώσεις του πηλού από την κατασκευή των μακριών πετάλων, των γιρλαντών και την πίεση της σφραγίδας των βουκρανίων.

Το μετάλλιο είναι ακόσμητο και φέρει επιπόλαιες ρομβοειδείς χαράξεις. Από την περίμετρό του εκφύονται σαράντα πέντε μακριά πέταλα, που απολήγουν σε καμπύλο πέρας (Κ-82) με απλή κουκίδα ανάμεσα στις κορυφές τους. Τα μακριά πέταλα επιστέφονται από πλατιά διακοσμητική ζώνη, η οποία χωρίζεται από τα πέταλα με πλατιά αυλάκωση και από το χείλος με διπλή, πλατιά αυλάκωση. Η ζώνη αυτή κοσμείται με οκτώ βουκράνια (Ζ-3), απ᾽ τα οποία εξαρτώνται ταινίες· ανάμεσα στα βουκράνια κρέμονται γιρλάντες καμωμένες με τη διαδοχική τοποθέτηση κλειστού ρόδακα (Κ-71) και δένονται με ταινίες, όπως στην προηγούμενη μήτρα.

276. v3 (80.174). Πολύ μεγάλη και βαθιά μήτρα που έχει ανασυγκροτηθεί από είκοσι εννέα θραύσματα. Λείπουν μικρά τμήματα από το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 191).
Ύψ. 175 χιλ., εξ. δ. 245 χιλ., εσ. δ. 213 χιλ., δ. βάσης 103 χιλ., δ. μεταλλίου 75 χιλ., πλ. ιωνικού κυματίου 15 χιλ., πλ. ζώνης χείλους 46 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 272. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Ένα θραύσμα έχει χρώμα κοκκινωπό καφέ (5 YR 5/4). Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Στις επιφάνειες του αγγείου υπάρχουν λίγα υπολείμματα από κιτρινωπό επίχρισμα. Στο χείλος και στην εξωτερική πλευρά του σώματος διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενο πηλό από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Στην εξωτερική επιφάνεια διακρίνονται επίσης διογκώσεις από την κατασκευή των πετάλων και της γιρλάντας, καθώς και από την πίεση της σφραγίδας των βουκρανίων.

Το μετάλλιο είναι ακόσμητο και φέρει επιπόλαια ρομβοειδή χάραξη. Το σώμα κοσμείται με σαράντα ένα μακριά πέταλα με καμπύλη απόληξη (Κ-82) και κουκίδα ανάμεσα στα πέρατά τους. Τα πέταλα επιστέφονται από στενή ζώνη με ιωνικό κυμάτιο, που σχηματίζεται από ενσφράγιστα αυγά (Κ-91) και απλή κουκίδα καμωμένη με οξύ όργανο στη θέση της γλώσσας του

ιωνικού κυματίου. Στη ζώνη κάτω από το χείλος έχουμε επτά βουκράνια και γιρλάντες, όπως και στην προηγούμενη μήτρα.

Ομάδα ξ: Μήτρες με γιρλάντες και βουκράνια

277. ξ1 (81.88). Μήτρα συγκολλημένη από δύο θραύσματα. Λείπει ένα τμήμα από το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 192).
Ύψ. 76 χιλ., εξ. δ. 150 χιλ., εσ. δ. 115 χιλ., δ. βάσης 50 χιλ., δ. μεταλλίου 51 χιλ.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το σώμα ημισφαιρικό, το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει πλατιά στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή και ελαφρά κλίση προς τα πάνω. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κοκκινωπός καφέ (5 YR 5/3 ως 5/4). Στην εσωτερική επιφάνεια διατηρούνται υπολείμματα από κόκκινο (2.5 YR 5/6) επίχρισμα. Στο χείλος, στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στη βάση σώζονται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο με απλή αύλακα και από το χείλος με διπλή.

Το μετάλλιο κοσμείται με πενταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-9) και περιβάλλεται από τις κορυφές έξι οξυκόρυφων μικρών φύλλων (Κ-25). Στην περίμετρό του τοποθετούνται δώδεκα οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-25) και απλή κουκίδα ανάμεσα στα πέρατά τους. Στο σώμα έχουμε πέντε βουκράνια (Ζ-4), από τα οποία κρέμονται εγχάρακτες σιγμοειδείς ταινίες. Ανάμεσα στα βουκράνια απλώνονται γιρλάντες, οι οποίες έχουν σχηματιστεί από δώδεκα ρόδακες (Κ-9).

278. ξ2 (81.89). Μήτρα συγκολλημένη από επτά θραύσματα. Μικρές αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος (Π ί ν. 7, 193).
Ύψ. 73 χιλ., εξ. δ. 145 χιλ., εσ. δ. 115 χιλ., δ. βάσης 52 χιλ., δ. μεταλλίου 47 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της προηγούμενης μήτρας. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κοκκινωπός καφέ (5 YR 5/3 ως 5 YR 5/4). Στο εσωτερικό διατηρείται λεπτό κόκκινο επίχρισμα (2.5 YR 4/6). Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση σώζονται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Στη βάση διακρίνονται έντονα σημάδια από το σπάγγο ή το σύρμα με το οποίο κόπηκε η βάση. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος και το μετάλλιο, όπως στη μήτρα 177. Στη βάση παρατηρείται μικρό σκάσιμο της επιδερμίδας του πηλού. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται δακτυλικά αποτυπώματα.

Το μετάλλιο κοσμείται με πενταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-9) και περιβάλλεται από τις κορυφές έξι οξυκόρυφων μικρών φύλλων (Κ-25). Στην περίμετρό του τοποθετούνται δεκατέσσερα οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-25). Το σώμα έχει την ίδια διακόσμηση με την προηγούμενη μήτρα.

Ομάδα ο: Μήτρες με φολιδωτή διακόσμηση

279. ο1 (81.84). Μήτρα συγκολλημένη από οκτώ θραύσματα. Στο σώμα και στο χείλος υπάρχουν μικρές αποκρούσεις (Π ί ν. 7, 194).
Ύψ. 67 χιλ., εξ. δ. 140 χιλ., εσ. δ. 117 χιλ., δ. βάσης 59 χιλ., δ. μεταλλίου 37 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 246. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος αδύνατου κόκκινου (2.5 YR 5/2), ενώ σε ένα τμήμα του έχει χρώμα σκούρο γκρίζο (5 YR 4/1).

Στη μια πλευρά του αγγείου σώζεται κιτρινέρυθρο (7.5 YR 6/6) επίχρισμα, που στην άλλη ανοίγει σε κόκκινο κιτρινωπό (5 YR 5/8). Στο σώμα και στη βάση διακρίνονται σημάδια από τον τροχό και δακτυλικά αποτυπώματα. Στη βάση υπάρχει και μικρό σκάσιμο του πηλού. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στη μήτρα 246.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό ρόδακα στο κέντρο (Κ-2) και οκτώ οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-18). Το σώμα καλύπτεται με τα άκρα δεκατεσσάρων οξυκόρυφων μικρών φύλλων (Κ-18), τοποθετημένων στον κάλυκα γύρω από την αύλακα του μεταλλίου, και με τρεις σειρές από πεταλόσχημα μικρά φύλλα (Κ-35) με απλή κουκίδα ανάμεσα στα πέρατα των φύλλων της τελευταίας σειράς.

280. ο2 (81.85). Μήτρα συγκολλημένη από πέντε θραύσματα. Λείπει ένα τμήμα από το σώμα και το χείλος. Αποκρούσεις υπάρχουν στο μετάλλιο (Π ί ν. 195).
Ύψ. 71 χιλ., εξ. δ. 143 χιλ., εσ. δ. 117 χιλ., δ. βάσης 64 χιλ., δ. μεταλλίου 43 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 279. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, φαιοκόκκινος (2.5 YR 5/4). Στην εσωτερική επιφάνεια σώζεται κόκκινο (2.5 YR 4/6) επίχρισμα. Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση σώζονται λεπτά απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Στο σώμα και στη βάση υπάρχουν σημάδια από τον τροχό και δακτυλικά αποτυπώματα. Στην εξωτερική επιφάνεια της μήτρας διακρίνονται ελαφρές διογκώσεις από την πίεση της σφραγίδας των πεταλόσχημων φύλλων.

Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αύλακα και κοσμείται με μικρό ρόδακα (Κ-2) στο κέντρο και οκτώ οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις στην περίμετρό του (Κ-18). Στο σώμα έχουμε σειρά από τα άκρα οξυκόρυφων μικρών φύλλων, ίδιων με αυτά του μεταλλίου, τα οποία καταλαμβάνουν τον κάλυκα και τρεις σειρές από πεταλόσχημα μικρά φύλλα με απλή κουκίδα ανάμεσα στα πέρατα της τελευταίας σειράς (Κ-35).

281. ο3 (81.86). Μήτρα συγκολλημένη από δώδεκα θραύσματα. Λείπει το μεγαλύτερο μέρος από τη βάση και ένα μέρος από το σώμα (Π ί ν. 196).
Ύψ. 68 χιλ., εξ. δ. 138 χιλ., εσ. δ. 113 χιλ., δ. βάσης 61 χιλ., δ. μεταλλίου 30 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 279. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κοκκινωπός καφέ (5 YR 5/4). Στο εσωτερικό σώζονται υπολείμματα από λεπτό επίχρισμα και απολεπιζόμενα στρώματα κόκκινου πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται σημάδια από τον τροχό και πολλά δακτυλικά αποτυπώματα, που είναι συγκεντρωμένα κυρίως στο μέσο της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος. Αυτό χωρίζεται από το χείλος και το μετάλλιο, όπως στη μήτρα 279.

Από το μετάλλιο διατηρούνται τα πέρατα μόνο τριών οξυκόρυφων μικρών φύλλων (Κ-18). Το σώμα κοσμείται με σειρά από κορυφές οξυκόρυφων μικρών φύλλων (Κ-18), που καταλαμβάνουν τον κάλυκα, και με τέσσερις σειρές από μικρά πεταλόσχημα φύλλα (Κ-35) με απλή κουκίδα ανάμεσα στα πέρατα της τελευταίας σειράς.

282. ο4 (81.87). Μήτρα συγκολλημένη από δώδεκα θραύσματα. Λείπει τμήμα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 196).
Ύψ. 70 χιλ., εξ. δ. 142 χιλ., εσ. δ. 114 χιλ., δ. βάσης 60 χιλ., δ. μεταλλίου 38 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 279. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στην εσωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρείται μέρος από λεπτό, κόκκινο στρώμα πηλού· απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου σώζονται

στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Σε τρία θραύσματα διατηρούνται ίχνη από κιτρινωπό επίχρισμα. Στην εξωτερική πλευρά του σώματος διακρίνονται ελαφρές διογκώσεις από την πίεση των διακοσμητικών μοτίβων του σώματος.

Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος, όπως στη μήτρα 279. Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό ρόδακα στο κέντρο (Κ-2) και με οκτώ οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-18). Το σώμα καλύπτεται με σειρά από τα άκρα δεκατεσσάρων οξυκόρυφων μικρών φύλλων στον κάλυκα (Κ-18) και με τέσσερις σειρές από πεταλόσχημα μικρά φύλλα (Κ-35), που ανάμεσα στα πέρατά τους έχει τοποθετηθεί από ένα οξυκόρυφο μικρό φύλλο, όπως στο μετάλλιο.

Ομάδα π: Θραύσματα και τμήματα μητρών αδιάγνωστα

286. π1 (80.31). Θραύσμα μήτρας. Σώζεται η βάση και ένα μικρό μέρος από τον κάλυκα του αγγείου (Π ί ν. 197).
Σωζ. ύψ. 30 χιλ., δ. βάσης 54 χιλ., δ. μεταλλίου 43 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη και ο πηλός λεπτός, κοκκινωπός καφέ (5 YR 5/3). Στην εξωτερική επιφάνεια διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση του αγγείου, που έχουν χρώμα κοκκινωπό κίτρινο (5 YR 6/7).

Το μετάλλιο ορίζεται με αύλακα και κοσμείται με οκταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-1) και δέκα μικρά φύλλα άκανθας στην περίμετρό του (Κ-15) ανάμεσα στις κορυφές των οποίων τοποθετείται απλή κουκίδα.

287. π2 (81.48). Τμήμα μήτρας, που έχει συγκολληθεί από τέσσερα θραύσματα. Σώζεται ένα μέρος από τη βάση, το μετάλλιο και τον κάλυκα του αγγείου (Π ί ν. 197).
Δ. βάσης 68 χιλ., δ. μεταλλίου 55 χιλ., σωζ. ύψ. 43 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή και ο πηλός λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Στη βάση και στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος σώζονται απολεπιζόμενα στρώματα κόκκινου πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Υπολείμματα από τον ίδιο πηλό σώζονται και στην εσωτερική επιφάνεια, ιδιαίτερα στο μετάλλιο, λόγω πλημμελούς καθαρισμού της μήτρας μετά την τελευταία χρησιμοποίησή της.

Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αυλάκωση και κοσμείται με μικρό ρόδακα στο κέντρο (Κ-2), που περιβάλλεται από τις κορυφές τεσσάρων πεταλόσχημων φύλλων (Κ-35). Στην περίμετρό του τοποθετούνται τα ίδια πεταλόσχημα φύλλα και ανάμεσα στα πέρατά τους από μια απλή κουκίδα καμωμένη με την άκρη οξυκόρυφου εργαλείου. Από την αύλακα του μεταλλίου εκφύονται φύλλα και έλικες, που σώζονται αποσπασματικά.

288. π3 (81.129). Τμήμα μήτρας. Σώζεται ένα μέρος από τη βάση, το μετάλλιο και τον κάλυκα του αγγείου (Π ί ν. 197).
Δ. βάσης 64 χιλ., δ. βάσης 36 χιλ., δ. μεταλλίου 31 χιλ.

Η βάση είναι όμοια με τη βάση της μήτρας 287. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Το μεγαλύτερο μέρος των επιφανειών του θραύσματος καλύπτεται από καφέ κίτρινο επίχρισμα (10 YR 6.5/6). Διακρίνονται επίσης σημάδια από τον τροχό και ιζήματα.

Το μετάλλιο έχει μικρό ρόδακα στο κέντρο του (Κ-2) και πεταλόσχημα φύλλα στην περίμετρό του (Κ-35). Ο διάκοσμος του σώματος ήταν όμοιος με της μήτρας 287.

289. π4 (80.21). Πολύ μικρό θραύσμα από το χείλος και το σώμα μήτρας (Π ί ν. 197).
Μέγ. σωζ. ύψ. 31 χιλ., μέγ. σωζ. πλ. 37 χιλ., πάχ. χείλους 13 χιλ., πάχ. τοιχώματος 5 χιλ.

Το χείλος του θραύσματος έχει καμπύλη απόληξη και στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή. Ο πηλός είναι λεπτός με μικρές φυσαλίδες και έχει χρώμα κοκκινωπό καφέ (5 YR 5/4). Στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, που έχουν χρώμα κοκκινωπό καφέ (5 YR 4/4). Στην εσωτερική επιφάνεια και στις ακμές του θραύσματος υπάρχουν ιζήματα.

Το χείλος χωρίζεται από το σώμα με διπλή, πλατιά αυλάκωση. Στο σωζόμενο τμήμα του σώματος διατηρείται η άκρη λογχόσχημου φύλλου ανάμεσα στις κορυφές δύο ελίκων.

290. π5 (81.159). Πολύ μικρό θραύσμα από σώμα μήτρας (Π ί ν. 197).
Σωζ. ύψ. 26 χιλ., σωζ. πλ. 45 χιλ.

Ο πηλός είναι λεπτός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στις επιφάνειές του διατηρούνται υπολείμματα από κίτρινο επίχρισμα (10 YR 7/6). Στις σπασμένες ακμές του θραύσματος υπάρχουν ιζήματα.

Στο θραύσμα διατηρείται τμήμα λογχοειδούς φύλλου ανάμεσα σε δύο αποσπασματικές έλικες.

291. π6 (81.160). Πολύ μικρό θραύσμα από σώμα μήτρας (Π ί ν. 197) .
Σωζ. ύψ. 30 χιλ., σωζ. πλ. 29 χιλ.

Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5/6) στον πυρήνα και στην εσωτερική επιφάνεια και αδύνατος κόκκινος (2.5 YR 4.5/2) στην εξωτερική επιφάνεια, όπου σώζονται και υπολείμματα κόκκινου επιχρίσματος (2.5 YR 5/7).

Στο σώμα του θραύσματος διατηρείται ένα μικρό τμήμα από λογχοειδές φύλλο και πολύ μικρά τμήματα από έλικες.

292. π7 (81.154). Θραύσμα από το κάτω μέρος σώματος μήτρας (Π ί ν. 197).
Σωζ. ύψ. 50 χιλ., πλ. 53 χιλ.

Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/5) στην εξωτερική επιφάνεια και κοκκινωπός καφέ στην εσωτερική (2.5 YR 5/4). Η εσωτερική πλευρά του θραύσματος καλύπτεται με καφέ κίτρινο (10 YR 6/6) επίχρισμα και κίτρινο (10 YR 7/6) η εξωτερική.

Στο σώμα του θραύσματος διατηρούνται δύο τμήματα λογχοειδών φύλλων, ανάμεσα στα οποία διακρίνονται τμήματα ελίκων.

293. π8 (81.155). Όμοιο θραύσμα (Π ί ν. 197).
Σωζ. ύψ. 46 χιλ., πλ. 53 χιλ.

Ο πηλός είναι ίδιος με του προηγούμενου θραύσματος και έχει χρώμα κοκκινωπό καφέ (2.5 YR 5/4). Στις επιφάνειές του διατηρούνται υπολείμματα απο κιτρινωπό επίχρισμα.

Στις δύο πλευρές του θραύσματος σώζονται τμήματα ελίκων.

294. π9 (81.158). Θραύσμα από σώμα μήτρας (Π ί ν. 198).
Σωζ. ύψ. 42 χιλ., πλ. 49 χιλ., πάχ. τοιχώματος 5 χιλ.

Ο πηλός είναι λεπτός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στην εξωτερική επιφάνεια του θραύσματος σώζονται υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, που έχουν το ίδιο χρώμα.

Από τη διακόσμηση του σώματος διατηρείται μέρος από λογχοειδές φύλλο στο δεξιό μισό και τμήματα από ελικοειδή ποδίσκο ανάμεσα σε δύο έλικες.

295. π10 (81.122). Τμήμα από το πάνω μέρος σώματος με το χείλος μήτρας. Έχει συγκολληθεί από δύο θραύσματα. Ίσως ανήκει στην 108 (Π ί ν. 198).
Σωζ. ύψ. 46 χιλ., μέγ. σωζ. πλ. 97 χιλ., πάχ. χείλους 15 χιλ., πάχ. τοιχώματος 7 χιλ., πλ. ζώνης χείλους 23 χιλ.

Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος στον πυρήνα του και κοκκινωπός κίτρινος (5 YR 6.5/6) στις επιφάνειές του. Το χείλος έχει καμπύλη απόληξη και στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή. Μεγάλη αύλακα χωρίζει την εξωτερική επιφάνεια του σώματος από τη στεφάνη του χείλους. Στο χείλος και στην εξωτερική πλευρά διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος καφέ και κοκκινωπού κίτρινου (7.5 YR 5.5/6).

Το πάνω μέρος του σώματος καταλάμβανε διακοσμητική ζώνη με τρέχουσα σπείρα προς τα αριστερά (Κ-97). Η ζώνη χωρίζεται από το χείλος με διπλή αυλάκωση καμωμένη στον τροχό.

296. π11 (81.117).
81.117 α-δ. Τμήματα από μεγάλη και βαθιά μήτρα (Π ί ν. 198).
α. Τμήμα από το χείλος και το πάνω μέρος του σώματος· έχει ανασυσταθεί από τέσσερα θραύσματα.
Σωζ. ύψ. 58 χιλ., μέγ.σωζ. πλ. 104 χιλ., πάχ. χείλους 19 χιλ., πάχ. τοιχώματος 5 χιλ.
β. Τμήμα από το σώμα, που έχει συγκολληθεί από δύο θραύσματα.
Μέγ. σωζ. ύψ. 89 χιλ., μέγ. πλ. 91 χιλ., πάχ. τοιχώματος 6 χιλ.
γ. Θραύσμα από τον κάλυκα.
Μέγ. σωζ. ύψ. 38 χιλ., μέγ. σωζ. πλ. 71 χιλ., μέγ. πάχ. 12 χιλ.
δ. Θραύσμα από το σώμα.
Μέγ. ύψ. 45 χιλ., μέγ. πλ. 33 χιλ., μέγ. πάχ. 70 χιλ.

Το σώμα της μήτρας ήταν βαθύ, κωδωνόσχημο, όπως της μήτρας 272. Ίδιο είναι και το χείλος του αγγείου. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5/8). Σ' όλα τα θραύσματα σώζονται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Κάτω από το χείλος υπάρχει πλατιά διακοσμητική ζώνη, πλ. 41 χιλ., που χωρίζεται από το σώμα με διπλή, στενή αύλακα, και από το χείλος με διπλή, πλατιά αυλάκωση.

Το σώμα ήταν διακοσμημένο με μεγάλα φύλλα άκανθας (Κ-45), που εκφύονταν από την περίμετρο του ακόσμητου μεταλλίου, και με τρέχουσα σπείρα ανάμεσα στις κορυφές των φύλλων (Κ-97 και Κ-98). Η διακοσμητική ζώνη κάτω από το χείλος κοσμείται με ελισσόμενη και συστρεφόμενη κληματίδα (Κ-87) με βότρεις και πλατιά φύλλα (Κ-88).

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΙΙ: ΜΗΤΡΕΣ ΜΕ ΔΙΗΓΗΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ

Ομάδα Α: Ιλίου Πέρσις

297. Α1 (81.103). Μήτρα συγκολλημένη από δέκα θραύσματα. Λείπουν δύο τμήματα από το σώμα του αγγείου. Μικρές αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος και στη βάση (Π ί ν. 199-201).
Ύψ. 93 χιλ., εξ. δ. 167 χιλ., εσ. δ. 142 χιλ., δ. βάσης 72 χιλ., δ. μεταλλίου 50 χιλ., δ. κάλυκα 92 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή και το σώμα ημισφαιρικό, ενώ το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στενή στεφάνη, που προεξέχει οριζόντια. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, ανοιχτός κόκκινος (2.5 YR 6/8) ως κόκκινος (2.5 YR 5/8). Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος. Στο εξωτερικό του αγγείου, κάτω από το χείλος, υπάρχει μεγάλη αύλακα. Στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, που έχουν χρώμα κόκκινο (2.5 YR 6/8) τα επιφανειακά και κοκκινωπό κίτρινο (5 YR 6/6) τα κάτω. Ο κάλυκας χωρίζεται από το μετάλλιο και το σώμα με διπλή, ρηχή και στενή αύλακα. Η διακοσμητική ζώνη κάτω από το χείλος χωρίζεται από το σώμα και το χείλος με απλή αύλακα και καλύπτεται από το σύνθετο πλοχμό Κ-101.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό ρόδακα στο κέντρο του (Κ-13) και δώδεκα μακρόστενα, οξυκόρυφα μικρά φύλλα με κεντρικό νεύρο στην περίμετρό του (Κ-29). Στον κάλυκα έχουμε είκοσι πέντε αυγά ιωνικού κυματίου (Κ-43), που ανάμεσα στα κάτω πέρατά τους αντί για γλώσσες έχουν ισάριθμους μικρούς βότρεις.

Στη ζώνη του σώματος απεικονίζονται σκηνές από την άλωση της Τροίας. Εμφανή θέση στην παράσταση καταλαμβάνει πρόσοψη εννεάστυλου αετωματικού κτηρίου (ναού) (Α-5). Δεξιά απεικονίζεται ο Δούρειος Ίππος (Ζ-8) με ορθογώνιο άνοιγμα στην κοιλιά, μέσα από το οποίο προβάλλει το κεφάλι ενός πολεμιστή. Φορά κωνικό πίλο και κρατά κυκλική ασπίδα. Το άλογο κοσμείται με μεγάλες ταινίες, που κρέμονται από το κεφάλι του. Στη συνέχεια, προς τα δεξιά μας, απεικονίζεται μορφή πολεμιστή σε διασκελισμό προς τα δεξιά, που στρέφει το κεφάλι πίσω με απλωμένο το χέρι προς το άλογο. Η μορφή φορά κοντό χιτώνα, περικεφαλαία και κρατά μεγάλη κυκλική ασπίδα, που καλύπτει το σώμα της (Μ-36). Λείπει μικρό μέρος από το προβαλλόμενο πόδι. Ακολουθεί νεανική μορφή σε διασκελισμό προς τα αριστερά, με το κεφάλι σε κατατομή προς τα δεξιά. Στο εκτεινόμενο αριστερό της χέρι κρατά και παίζει μεγάλη σάλπιγγα. Φορά κοντό χειριδωτό χιτώνα και χλαμύδα που πορπώνεται μπροστά στο στήθος, τυλίγεται γύρω από το κατεβασμένο δεξί χέρι και πέφτει ελεύθερη κάτω από την παλάμη του (Μ-33). Λείπει μεγάλο τμήμα από τα κάτω άκρα. Στα δεξιά απεικονίζεται μια ομάδα από τρεις νεανικές μορφές. Λείπουν ολόκληρο το σώμα και το πάνω μέρος από τα σκέλη της πρώτης μορφής, καθώς και μεγάλο μέρος από το σώμα των δύο άλλων. Οι μορφές έχουν κοντά και σγουρά μαλλιά. Οι δύο φορούν κοντό, χειριδωτό χιτώνα. Το δεξί τους χέρι είναι λυγισμένο στον αγκώνα και σηκωμένο πάνω από τον ώμο. Στο αριστερό κρατούν ωοειδή ασπίδα, ο μεσαίος, και κυκλική ασπίδα, ο προς τα δεξιά, η οποία αποδίδεται προοπτικά (Μ-76).

Ακολουθεί μορφή πολεμιστή σε διασκελισμό προς τα δεξιά. Φορά κοντό χιτώνα και περικεφαλαία και κρατά μεγάλη ωοειδή ασπίδα. Το ένα του χέρι είναι προτεταμένο (Μ-37). Στη συνέχεια εικονίζεται άλλη μορφή πολεμιστή (Μ-41), από την οποία σώζεται μόνο ένα μικρό μέρος από την περικεφαλαία της. Ακολουθεί πολεμιστής, που το μεγαλύτερο μέρος του λείπει. Σώζονται τμήμα από το κεφάλι του, που φορά κράνος, το ένα του χέρι, που είναι ελαφρά λυγισμένο στον αγκώνα και προβάλλεται μπροστά, καθώς και μέρος από την ωοειδή ασπίδα που κρατούσε (Μ-37). Την παράσταση στα αριστερά του ναού έκλεινε σύμπλεγμα πολεμιστή και γυναίκας, στα αριστερά χαμηλού βαθμιδωτού βωμού (Α-6). Η γυναίκα εικονίζεται καθισμένη μπροστά στο βωμό με λυγισμένα γόνατα προς τα αριστερά και το κεφάλι σε κατατομή προς τα δεξιά πάνω από το βωμό. Το δεξί της χέρι, λυγισμένο στον αγκώνα, και με ανοιχτή την παλάμη, το απλώνει πάνω στο βωμό. Φορά ιμάτιο και έχει μακριά ακατάστατα μαλλιά. Πίσω της στέκεται η μεγάλη ανδρική μορφή του πολεμιστή με το δεξί της σκέλος λυγισμένο στο γόνατο και προβαλλόμενο προς τα αριστερά. Ο κορμός αποδίδεται σε στροφή 3/4 προς τα αριστερά και το κεφάλι σε κατατομή προς τα δεξιά. Φορά χλαμύδα, που πορπώνεται στο στήθος, περνά κάτω από την αριστερή του μασχάλη και ανεμίζει ελεύθερα πάνω από τον ώμο. Το αριστερό χέρι είναι προτεταμένο ίσα μπροστά και αρπάζει τη γυναικεία μορφή από τα μαλλιά. Φορά περικεφαλαία και

κρατά στο δεξί μεγάλη κυκλική ασπίδα (Μ-73).

298. Α2 (81.102). Μήτρα συγκολλημένη από οκτώ θραύσματα. Λείπουν μεγάλα τμήματα από σώμα και το χείλος (Π ί ν. 202-205).
Ύψ. 101 χιλ., εξ. δ. 170 χιλ., εσ. δ. 145 χιλ., δ. βάσης 75 χιλ., δ. μεταλλίου 45 χιλ., δ. κάλυκα 83 χιλ.

Η βάση είναι δισκόμορφη, αδιαμόρφωτη και το σώμα ημισφαιρικό, ενώ το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στενή γλωσσοειδή στεφάνη, που προεξέχει οριζόντια. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5.5/6). Στην εσωτερική επιφάνεια του αγγείου διατηρείται κόκκινο επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος υπάρχουν απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, που έχουν χρώμα κοκκινωπό κίτρινο (5 YR 6/6) τα κάτω και κόκκινο (2.5 YR 6/6) τα επιφανειακά. Ακόμη, στην εξωτερική πλευρά του σώματος του αγγείου υπάρχουν πολλά δακτυλικά αποτυπώματα. Στη βάση φαίνονται τα σημάδια από την κοπή του πηλού με σπάγγο ή σύρμα. Ο κάλυκας χωρίζεται από το μετάλλιο και το σώμα με διπλή, ρηχή και στενή αύλακα. Η στενή διακοσμητική ζώνη κάτω από το χείλος χωρίζεται από το χείλος και το σώμα με όμοια διπλή αυλάκωση.

Το μετάλλιο κοσμείται με πολύ μικρό ρόδακα στο κέντρο (Κ-13) και δώδεκα λογχοειδή μικρά φύλλα στην περίμετρό του (Κ-29). Στη ζώνη του κάλυκα έχουμε οκτώ κλειστά και ισάριθμα ανοιχτά ανθέμια (Κ-39, Κ-40, Κ-41). Η ζώνη του σώματος απεικονίζει παράσταση από την καταστροφή του Ιλίου. Μια σειρά σφραγίδων από αντικείμενα και μορφές που χρησιμοποιούνται στη σύνθεση της παράστασης του αγγείου ταυτίζονται με αυτές που χρησιμοποιούνται στη 297. Ίδια είναι η απεικόνιση της πρόσοψης του εννεάστυλου αετωματικού ναού (Α-5) και του Δούρειου Ίππου στα δεξιά (Ζ-8), πάνω από τον οποίο υπάρχει «επί τα λαιά» επιγραφή: *ΟΔΥCCEYC*, με την οποία επιβεβαιώνεται η αναγνώριση της μορφής του πολεμιστή που προβάλλει μέσα από την κοιλιά του ζώου. Στα αριστερά του ναού σώζεται το μεγαλύτερο μέρος συμπλέγματος δύο μορφών στα αριστερά βωμού, όπως στην Α-1 (Μ-73). Από την ανδρική μορφή που βρισκότανε πίσω από τη γυναίκα λείπει το πάνω μέρος από το πρόσωπο και το κράνος της. Πάνω από το βωμό διακρίνεται μικρή γυναικεία μορφή. Φορά ποδήρες ένδυμα, φέρει κράνος και κρατά ασπίδα (Μ-2). Μπροστά από το Δούρειο Ίππο, στα δεξιά μας, εικονίζεται μορφή πολεμιστή σε διασκελισμό προς τα δεξιά, με το κεφάλι σε κατατομή προς τα αριστερά. Φορά κοντό χιτώνα και περικεφαλαία, εκτείνει το ένα χέρι προς το άλογο και κρατά με το άλλο κυκλική ασπίδα, που καλύπτει το σώμα του (Μ-36). Επάνω, αριστερά, υπάρχει η επιγραφή: *ΕΠΕΙΟC*. Στη συνέχεια, προς τα δεξιά, σώζονται τα κάτω άκρα μορφής σε διασκελισμό προς τα αριστερά (Μ-33). Ακολουθεί μορφή πολεμιστή, που σώζει το πάνω μέρος της. Φορά κράνος και κρατά ωοειδή ασπίδα. Στο προτεταμένο αριστερό χέρι κρατά αναμμένη δάδα. Πάνω από το κράνος σώζεται τμήμα επιγραφής: *ΑΝΤΙΘΕΟ[C]* (Μ-37). Μπροστά του εικονίζεται νεανική μορφή σε διασκελισμό προς τα δεξιά. Φορά κοντό χειριδωτό χιτώνα και στο λυγισμένο πάνω από τον ώμο του δεξί χέρι κρατά το δόρυ. Από τη μορφή λείπουν το μπροστινό μέρος από το κεφάλι, το ένα χέρι και τα άκρα των σκελών (Μ-38). Πάνω από το κεφάλι σώζεται το τέλος επιγραφής: *-CTΩP*. Στη συνέχεια υπήρχε άλλη μορφή σε διασκελισμό προς τα δεξιά, της οποίας σώζονται μόνο τα άκρα των σκελών. Στη μορφή αυτή σίγουρα ανήκει μέρος από προβαλλόμενο χέρι, που κρατά αναμμένη δάδα και σώζεται σε ένα θραύσμα που κολλά στο αγγείο (Μ-37). Τέλος, μπροστά από την προηγούμενη μορφή εικονίζεται άλλη, που παριστάνεται σε διασκελισμό προς τα δεξιά. Σώζεται ολόκληρη· φορά κρηπίδες, κοντό χιτώνα, και φέρει στο κεφάλι της μακεδονικό κράνος και κρατά δόρυ και ασπίδα, πίσω από την οποία διακρίνεται το άκρο ενός κολεού σπαθιού. Πάνω από τον πολεμιστή διατηρείται μέρος «επί τα λαιά» επιγραφής, με την οποία ταυτίζεται ο ήρωας με το γιο του Αχιλλέα, Νεοπτόλεμο (*ΝΕΟΠΤΟ/-MOC*).

299. Α3 (81.104). Μήτρα συγκολλημένη από δώδεκα θραύσματα. Λείπει μικρό τμήμα από το χείλος και το σώμα. Αποκρούσεις διακρίνονται στον κάλυκα, στο σώμα και στο χείλος (Π ί ν. 9, 16, 205-208).
Ύψ. 96 χιλ., εξ. δ. 192 χιλ., εσ. δ. 158 χιλ., δ. βάσης 83 χιλ., δ. μεταλλίου 73 χιλ., δ. κάλυκα 98 χιλ.

Η βάση είναι δισκόμορφη, χαμηλή και το σώμα κωδωνόσχημο, ενώ το χείλος, με καμπύλη απολήξη, έχει στεφάνη, που προεξέχει οριζόντια με ελαφρά κλίση προς τα πάνω. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5.5/8). Στην εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται υπολείμματα από κίτρινο επίχρισμα (2.5 YR 7/6). Στην εξωτερική πλευρά του αγγείου διακρίνονται μικρές κοιλότητες από την πίεση των δακτύλων, καθώς και ελαφρές παραμορφώσεις του πηλού από την κατασκευή των μορφών. Το μετάλλιο χωρίζεται από τον κάλυκα με διπλή αύλακα, ενώ το σώμα από τον κάλυκα με απλή αυλάκωση και από το χείλος με τριπλή.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό πενταπέταλο ρόδακα στο κέντρο του (Κ-9), που περιβάλλεται από τις κορυφές οκτώ μακρόστενων μικρών φύλλων (Κ-33). Στην περίμετρό του τοποθετούνται δεκαέξι μακρόστενα μικρά φύλλα με καμπυλόσχημα πέρατα και νευρώσεις (Κ-33), που έχουν ανάμεσα στα πέρατά τους στήμονες. Στη στενή ζώνη του κάλυκα, πλ. 14 χιλ., έχουμε τις κορυφές μακρόστενων μικρών φύλλων, που εναλλάσσονται με στήμονες, όπως και στην περιμετρική σειρά του μεταλλίου.

Η πλατιά ζώνη του σώματος κοσμείται με σκηνές από την Ιλίου Πέρσι. Επιγραφές «επί τα λαιά» ονομάζουν πρόσωπα και πράγματα, έτσι ώστε η ταύτισή τους επιτυγχάνεται χωρίς καμιά δυσκολία. Η πόλη, το Ίλιον, αποδίδεται χτισμένη με ψευδοϊσοδομικό σύστημα, με δύο πύργους στις άκρες, που προεξέχουν και απολήγουν σε αετώματα. Ανάμεσα στους πύργους ανοίγει μεγάλη δίφυλλη πύλη. Πάνω από την πύλη εικονίζονται οξυκόρυφες επάλξεις. Η επιγραφή *ΙΛΙΟΝ* από πάνω επιβεβαιώνει την ταύτιση της πόλης (Α-4). Στα δεξιά του Ιλίου απεικονίζεται σχηματοποιημένος ίππος με την επιγραφή: *ΔΟΥΡΕΙΟC*. Στην κοιλιά του ζώου υπάρχει ορθογώνιο άνοιγμα, μέσα από το οποίο προβάλλει το κεφάλι πολεμιστή, που φορά κωνικό πίλο και κρατά κυκλική ασπίδα (Ζ-9). Στη συνέχεια, προς τα δεξιά μας, εικονίζεται μικρή ανδρική μορφή σε διασκελισμό, με το πρόσωπο σε κατατομή προς τα δεξιά. Φορά κοντό χειριδωτό χιτώνα και χλαμύδα, που πορπώνεται στο στήθος και ανεμίζει αριστερά πάνω από το δεξί της χέρι. Η μορφή παίζει μεγάλη σάλπιγγα που κρατά με το αριστερό· ονοματίζεται με επιγραφή *ΚΕΛΑΔΟC* (Μ-34). Λείπει από το δεξί της σκέλος το τμήμα από το μέσο της κνήμης και κάτω. Ακολουθεί μορφή πολεμιστή σε διασκελισμό προς τα δεξιά και με το κεφάλι σε κατατομή προς τα αριστερά. Πρόκειται, σύμφωνα με την επιγραφή, για τον Επειό (*ΕΠΕΙΟC*). Φορά κοντό χειριδωτό χιτώνα, έχει κράνος και σπαθί, και κρατά κυκλική ασπίδα και δόρυ διαγώνια προς τα πάνω (Μ-43). Η τρίτη μορφή είναι ο *ΑΙΑC*. Εικονίζεται σε διασκελισμό προς τα δεξιά, με το κεφάλι σε κατατομή προς τα αριστερά. Φορά κοντό χιτώνα και περικεφαλαία και κρατά ασπίδα και δόρυ, όπως ο Επειός (Μ-44). Η επόμενη μορφή απεικονίζει πολεμιστή σε διασκελισμό προς τα δεξιά. Φορά κοντό χιτώνα και περικεφαλαία και κρατά ωοειδή ασπίδα και δόρυ (Μ-45). Η πέμπτη μορφή είναι ο *ΔΙΟΜΗΔΗC*. Αποδίδεται, όπως η προηγούμενη, σε διασκελισμό προς τα δεξιά, με κοντό χιτώνα και περικεφαλαία, ωοειδή ασπίδα και δόρυ, που το κρατά διαγώνια από πίσω προς τα κάτω και μπρος. Στο υψωμένο του χέρι κρατά αναμμένη δάδα (Μ-46). Ακολουθεί πολεμιστής, που είναι ίδιος με την τέταρτη μορφή (Μ-45). Στη συνέχεια εικονίζεται ο *ΟΔΥCCΕΥC*, που είναι ίδιος με τον Διομήδη (Μ-46). Η σφραγίδα της μορφής αυτής έχει πιεστεί δύο φορές. Στη συνέχεια προς τα δεξιά τοποθετείται πολεμιστής, που είναι ο ίδιος με τον Αίαντα (Μ-44). Τέλος, μπροστά από το Ίλιο έχουμε τον Νεοπτόλεμο (*ΝΕ[ΟΠ]ΤΟΛΕ/ΜΟ[C]*). Η σφραγίδα της μορφής αυτής είναι ίδια με τη σφραγίδα του Οδυσσέα και του Διομήδη (Μ-46).

300. Α4 (81.105). Μεγάλη μήτρα συγκολλημένη από είκοσι έξι θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 209-211).
Ύψ. 131 χιλ., εξ. δ. 222 χιλ., εσ. δ. 183 χιλ., δ. βάσης 86 χιλ., δ. μεταλλίου περ. 80 χιλ., πλ. κάτω ζώνης σώματος 64 χιλ., πλ. ζώνης με διηγηματική παράσταση 43 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή και το σώμα κωδωνόσχημο, ενώ το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στεφάνη που προεξέχει οριζόντια με ελαφρά κλίση προς τα πάνω. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/6 ως 2.5 YR 5.5/6). Στην εξωτερική πλευρά του σώματος και στο χείλος διακρίνονται υπολείμματα από κιτρινωπό επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος υπάρχουν σημάδια από τον τροχό και πολλά ίχνη από δακτυλικά αποτυπώματα. Στη βάση και στο εξωτερικό του αγγείου διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6), καθώς και ελαφρές παραμορφώσεις σε σημεία του πηλού από την πίεση των σφραγίδων για την κατασκευή των μορφών και των φυτικών κοσμημάτων.

Το μετάλλιο είναι ακόσμητο. Το σώμα διακρίνεται σε δύο ζώνες, που χωρίζονται με διπλή αυλάκωση. Η κάτω ζώνη κοσμείται με λογχοειδή φύλλα. Τα φύλλα αυτά εναλλάσσονται με στελέχη συστρεφόμενων βλαστών (Κ-52), που απολήγουν σε κοντό ποδίσκο με μεγάλο ρόδακα (Κ-66) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς. Η κύρια ζώνη, κάτω από το χείλος, χωρίζεται από την κάτω ζώνη του σώματος και από το χείλος με διπλή, πλατιά αυλάκωση, που έγινε στον τροχό, και κοσμείται με παράσταση από την πτώση της Τροίας. Μια σειρά από επιγραφές γραμμένες «επί τα λαιά» βοηθούν στην αναγνώριση της πόλης και πολλών από τις μορφές. Οι σφραγίδες που χρησιμοποιούνται για τη σύνδεση της παράστασης είναι ίδιες με αυτές της 299. Η πόλη, το Ίλιον, αποδίδεται με τον ίδιο τρόπο, όπως και στην προηγούμενη μήτρα (Α-4). Στα δεξιά τοποθετείται ο Δούρειος Ίππος (Ζ-9) και ακολουθεί ο *ΚΕΛΑΔΟC*, που ταυτίζεται με επιγραφή (Μ-34). Ακολουθούν, πάντα προς τα δεξιά μας, δώδεκα πολεμιστές σε διασκελισμό, που φορούν κοντό χιτώνα και περικεφαλαία και φέρουν κυκλική ή ωοειδή ασπίδα και δόρυ. Μερικές μορφές κρατούν αναμμένη δάδα. Ο πρώτος μετά τον Κέλαδο προς τα δεξιά πολεμιστής ταυτίζεται με επιγραφή με τον Επειό (Μ-43), ο τρίτος με τον Νέστορα (Μ-45), μετά τη Μ-44· ο τέταρτος και ο πέμπτος σώζονται αποσπασματικά (Μ-46). Πάνω από την τέταρτη μορφή σώζεται μόνο ένα γράμμα: *Δ*, από το όνομα του πολεμιστή. Ο έβδομος ονομάζεται *ΔΙΟΜΗΔΗC* (Μ-45), ο ένατος *ΟΔΥCCΕΥC* (Μ-45) και ο δωδέκατος *ΝΕΟΠΤΟΛΕ/ΜΟC* (Μ-46).

301. Α5 (80.189). Τμήμα μεγάλης μήτρας, που έχει ανασυσταθεί από έξι θραύσματα. Λείπει το μισό περίπου μέρος από το αγγείο, δύο πολύ μικρά θραύσματα από το σώμα και το μεγαλύτερο μέρος από το δακτύλιο της βάσης. Υπάρχουν μικρές αποκρούσεις στο χείλος και στο σώμα. Το αγγείο είναι βαθιά διαβρωμένο. Κοσμήματα και μορφές διακρίνονται με δυσκολία (Π ί ν. 9, 17, 212-214).
Μέγ. σωζ. ύψ. 117 χιλ., εξ. δ. 225 χιλ., εσ. δ. 183 χιλ., δ. μεταλλίου 75 χιλ., πλ. ζώνης χείλους 40 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη και το σώμα ημισφαιρικό, ενώ το χείλος, με οξεία απόληξη, έχει στεφάνη που κλίνει προς τα κάτω με γλωσσοειδή προεξοχή. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, χρώματος κοκκινωπού καφέ ως φαιοκόκκινου (5 YR 4/3 ως 5 YR 6/4), ιδίως στην εξωτερική επιφάνεια του αγγείου. Σε μερικά σημεία των επιφανειών της μήτρας η επιδερμίδα έχει χρώμα γκριζωπό ως βαθύ γκρίζο από μακροχρόνια έκθεση των θραυσμάτων σε στρώματα, που περιείχαν απανθρακωμένες ύλες. Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο χείλος, στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στο κάτω μέρος της βάσης. Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με ρηχή αύλακα. Το κάτω μέρος του σώματος καταλαμβάνει πλατιά ζώνη με φυτικό διάκοσμο. Στο πάνω μέρος του υπάρχει ζώνη, πλ. 40 χιλ., που χωρίζεται από το χείλος και το υπόλοιπο σώμα με απλή, ρηχή αυλάκωση και απεικονίζει σκηνές από την Ιλίου Πέρσι.

Το μετάλλιο κοσμείται με ρόδακα στο κέντρο (Κ-1), από τον οποίο σώζονται τρία πέταλα. Ο ρόδακας περιβάλλεται από τρεις σειρές μικρών φύλλων, από τις οποίες οι δύο εσωτερικές αποτελούνται από οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις και η εξωτερική από αδρά καμωμένα πεταλόσχημα φύλλα. Το σώμα κοσμείται με λογχοειδή φύλλα· ανάμεσά τους υπάρχουν ισάριθμοι ελικοειδείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε πενταπέταλο ρόδακα με στίγμα (Κ-63) ανάμεσα σε δύο ελικοειδείς βλαστούς.

Στη ζώνη του χείλους απεικονίζονται σκηνές από την Ιλίου Πέρσι. Στο μέσο περίπου του σωζόμενου τμήματος της ζώνης τοποθετείται οχυρωμένη πόλη πάνω σε χαμηλό βραχώδες τοπίο (Α-3). Το τείχος της περιλαμβάνει τέσσερις πολυγωνικούς (;) πύργους. Σε ικανό ύψος από το έδαφος, τείχος και πύργοι έχουν ορθογώνια ανοίγματα (πολεμίστρες). Πάνω από το τείχος, ανάμεσα στους δύο προς τα αριστερά μας πύργους, προβάλλει ανθρώπινη (-ες) μορφή. Στο δεξί μέρος, αμέσως πάνω από την οχύρωση διακρίνεται αμυδρά «επί τα λαιά» η επιγραφή: *ΙΛΙΟΝ*. Στο τμήμα της ζώνης αριστερά της πόλης σώζονται δύο μορφές πολεμιστών σε διασκελισμό προς την πόλη (Μ-39 και Μ-42). Φορούν κοντό χιτώνα και κράνος, και κρατούν ωοειδή ασπίδα. Η πρώτη μορφή, που σώζεται ολόκληρη, κρατά στο προτεταμένο χέρι της αναμμένο πυρσό. Πίσω από το κεφάλι της μόλις διακρίνεται εγχάρακτο *Ν*, ένα γράμμα από το όνομά της. Στα δεξιά της πόλης εικονίζονται τέσσερις μορφές. Η πρώτη παριστάνει γυναίκα σε διασκελισμό προς τα αριστερά, προς το Ίλιον (Μ-1). Φορά ποδήρες ένδυμα (αττικό πέπλο;), κράνος και κρατά στο δεξί της μεγάλη κυκλική ασπίδα. Το αριστερό της χέρι είναι προτεταμένο ίσια μπροστά με τεντωμένο το δείκτη. Ακολουθεί ένθρονη ανδρική μορφή (Μ-25), που απεικονίζεται κατ' ενώπιον με στραμμένο το κεφάλι αριστερά σε κατατομή. Στο δεξί χέρι κρατά σκήπτρο. Στη συνέχεια εικονίζεται γυναικεία (;) μορφή προς τα δεξιά (Μ-15) με ποδήρες ένδυμα. Τα χέρια της είναι λυγισμένα ελαφρά στους αγκώνες και προτείνονται μπροστά σε μεγάλη ανδρική μορφή, που προβάλλει μέσα από βράχους ή σπήλαιο (Μ-32). Η τελευταία εικονίζεται κατ' ενώπιον, με στραμμένο το κεφάλι σε κατατομή προς τα δεξιά, ανοιχτά σκέλη και εκτεινόμενα τα χέρια.

302. Α6 (81.131). Μικρό θραύσμα από το σώμα και το χείλος μεγάλης μήτρας (Π ί ν. 215).
Σωζ. ύψ. 47 χιλ., σωζ. πλ. 46 χιλ., πάχ. χείλους 16 χιλ., πάχ. τοιχώματος 5 χιλ.

Το χείλος είναι όμοιο με το χείλος της Α-1. Ο πηλός είναι λεπτός, καθαρός, με κόκκινο πυρήνα (2.5 YR 5/8) και κοκκινωπή κίτρινη επιφάνεια (5 YR 6.5/6). Στη συμβολή της στεφάνης και της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος σχηματίζεται βαθύ ημικυκλικό αυλάκι. Υπολείμματα κόκκινου πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας (2.5 YR 5/6) υπάρχουν τόσο στην εσωτερική όσο και στην εξωτερική πλευρά του θραύσματος. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος με τριπλή αυλάκωση.

Στο κάτω μέρος του θραύσματος με δυσκολία αναγνωρίζεται μικρό τμήμα από το κεφάλι μορφής (σώζεται μέρος από τα μαλλιά, η μύτη, τα μάτια και το πάνω χείλος). Η μορφή έπαιζε σάλπιγγα, όπως φαίνεται από τα δάκτυλα που κρατούν το άκρο της και το μακρύ στέλεχός της, κατά μήκος του οποίου έχει σπάσει το θραύσμα. Πάνω από τη σάλπιγγα σώζεται τμήμα εγχάρακτης «επί τα λαιά» επιγραφής: *ΚΕΛΑ[ΔΟC].*

Ομάδα Β: Ο μύθος του Πολύφημου

303. Β1 (81.127). Θραύσμα μήτρας. Διατηρείται τμήμα από το χείλος και πολύ μικρό μέρος από το σώμα. Πιθανότατα ανήκει στο αγγείο από το οποίο προέρχεται και το τμήμα της επόμενης μήτρας 304 (Π ί ν. 18, 215).

Σωζ. ύψ. 46 χιλ., σωζ. μήκ. 130 χιλ., πάχ. χείλους 20 χιλ., πάχ. τοιχώματος 5 χιλ., υπολογιζόμενη εξ. δ. 240 χιλ.

Ο πηλός είναι λεπτός, με χρώμα κόκκινο προς ανοιχτό κόκκινο (2.5 YR 5.5/6). Το χείλος έχει καμπύλη απόληξη και στεφάνη που προεξέχει οριζόντια με κλίση προς τα πάνω. Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια, όπου παρατηρούνται και υπολείμματα ιζημάτων. Στο χείλος και στην εξωτερική πλευρά του σώματος σώζονται υπολείμματα από κόκκινο απολεπιζόμενο πηλό από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Το χείλος χωρίζεται από το σώμα με τριπλή αυλάκωση που έχει γίνει στον τροχό.

Στο θραύσμα αυτό διατηρούνται τμήματα από επιγραφές «επί τα λαιά» *ΟΔΥ-* αριστερά επάνω, και *-ΩΣ* κάτω. Στο δεξί άκρο του θραύσματος διακρίνονται ίχνη από ένα (;) αδιάγνωστο γράμμα.

304. Β2 (81.128). Τμήμα μήτρας, που αποτελείται από δύο θραύσματα. Διατηρείται μέρος από το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 18, 215).
Σωζ. μήκ. 17 χιλ., σωζ. ύψ. 74 χιλ., λοιπές διαστάσεις ίδιες με της Β-1.

α. Ο πηλός και η διαμόρφωση του χείλους είναι ίδια με του προηγούμενου θραύσματος. Στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα κόκκινου (2.5 YR 5/6) πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Ίχνη από τον ίδιο πηλό διακρίνονται και στην εσωτερική επιφάνεια. Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο χείλος και στο σώμα. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος παρατηρούνται διογκώσεις του πηλού από την πίεση της σφραγίδας των μορφών.

Στο σώμα της μήτρας απεικονίζονται αποσπασματικά τρεις μορφές, που αποδίδονται σε κατατομή προς τα αριστερά (Μ-77). Από την πρώτη, αριστερά, σώζεται το πίσω μέρος από το κεφάλι και το πάνω μέρος από το σώμα. Η μορφή φορούσε χλαμύδα και πέτασο. Αμέσως πίσω από αυτή ακολουθεί νεανική μορφή, που σώζεται ως την αρχή των γοφών. Φορά κοντό χιτώνα, που ζώνεται στη μέση, και χλαμύδα, που πορπώνεται στο στέρνο. Ο ώμος της ακουμπά στην προηγούμενη μορφή. Ακολουθεί τρίτη, γενειοφόρα μορφή, που σώζεται από τη μέση και πάνω. Είναι ντυμένη, όπως και η προηγούμενη. Απλώνει τα δυο της χέρια μπροστά, προς τον κορμό της μεσαίας ανδρικής μορφής. Πάνω από τις μορφές σώζεται μέρος επιγραφής «επί τα λαιά»: *ΕΚΤΥΦΛΩ-*. Στο δεξιό άκρο του θραύσματος σώζεται το πέρας του ονόματος του Κύκλωπα: *--- ΛΩΨ* .

β. Στο θραύσμα αυτό διακρίνονται τμήματα από επιγραφές επάνω και το άκρο αδιάγνωστης μορφής στην κάτω ακμή του. Στο μέσο του θραύσματος σώζεται τμήμα επιγραφής: *-ΥΚΛΩΨ*, ενώ στο αριστερό του άκρο διακρίνεται ένα γράμμα: *Π-* και κάτω από αυτό: *-Υ-*.

Ομάδα Γ: Θυσία της Πολυξένης

305. Γ1 (81.106). Μήτρα συγκολλημένη από πέντε θραύσματα. Μικρό τμήμα του σώματος έχει συμπληρωθεί (Π ί ν. 10, 19, 216, 217).
Ύψ. 86 χιλ., εξ. δ. 164 χιλ., εσ. δ. 138 χιλ., δ. βάσης 82 χιλ., δ. μεταλλίου 58 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 297. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5/7). Στην εσωτερική επιφάνεια διακρίνονται ελάχιστα ίχνη από κόκκινο επίχρισμα. Στο χείλος, στην εξωτερική επιφάνεια και στη βάση διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, που έχουν χρώμα ανοιχτό καφέ (7.5 YR

6/4) τα κάτω στρώματα και κόκκινο (2.5 YR 6/8) το επιφανειακό. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος υπάρχουν πολλά ίχνη από δακτυλικά αποτυπώματα. Στη βάση σώζονται αδρά σημάδια από σπάγγο ή σύρμα. Κάτω από το χείλος υπάρχει στενή, διακοσμητική ζώνη, που χωρίζεται από το χείλος και το σώμα με απλή, ρηχή αυλάκωση.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό ρόδακα στο κέντρο του (Κ-13) και δώδεκα μακρόστενα μικρά φύλλα στην περίμετρό του (Κ-25), που ανάμεσα στα πέρατά τους έχουν μικρό κλειστό ανθέμιο (Κ-39).

Στο σώμα του αγγείου απεικονίζεται ο μύθος της Πολυξένης. Όλες οι μορφές ταυτίζονται με επιγραφές, που χαράχτηκαν «επί τα λαιά» πάνω από τις μορφές. Η Πολυξένη απεικονίζεται σε στροφή 3/4 προς τα αριστερά, με το κεφάλι σε κατατομή προς τα αριστερά. Φορά αττικό πέπλο. Το δεξί της χέρι που υποβαστάζεται από το αριστερό είναι λυγισμένο στον αγκώνα και σηκωμένο μπροστά από το πρόσωπο. Η σφραγίδα της μορφής είναι ίδια με της μορφής 11 της μήτρας 308 (Μ-12). Η Πολυξένη προσβλέπει σε μετωπική ανδρική μορφή στα αριστερά της, που έχει μακριά ακατάστατα μαλλιά και φορά κρηπίδες, κοντό χιτώνα, θώρακα και κωνικό πίλο. Πάνω από τη μορφή σώζεται δίστιχη η επιγραφή *ΑΧΙΛΛΕΩC/ΙΔΩΛΟΝ* (Μ-35). Στα δεξιά της Πολυξένης εικονίζεται νέος σε διασκελισμό και σε κατατομή προς τα δεξιά. Φορά κοντό χειριδωτό χιτώνα. Το δεξί του χέρι, λυγισμένο στον αγκώνα, το φέρνει μπροστά στο στήθος του. Το αριστερό είναι προτεταμένο ίσια μπροστά με ανοιχτή παλάμη. Η επιγραφή πάνω από το κεφάλι του τον ταυτίζει με τον Νεοπτόλεμο (*ΝΕΟΠΤΟΛΕΜΟC*). Η μορφή είναι ίδια με τη μορφή 9 της μήτρας 308 (Μ-18).

Ακολουθεί ο *ΔΙΟΜΗΔΗC*. Απεικονίζεται σε κατατομή προς τα δεξιά. Φορά κοντό χιτώνα και χλαμύδα, που πορπώνεται στο στήθος (Μ-19). Στη συνέχεια, προς τα δεξιά μας πάντα, υπάρχει μια ακόμη νεανική μορφή που βαδίζει προς τα δεξιά. Το πάνω μέρος του σώματός της αποδίδεται σε στροφή 3/4 προς τα δεξιά και το κεφάλι σε κατατομή προς τα αριστερά. Φορά κοντό χειριδωτό χιτώνα και κρατά στα χέρια ημισφαιρικό αντικείμενο. Η επιγραφή την ταυτίζει με τον Κλήρο (*ΚΛΗΡΟC*). Είναι η Μ-20. Στη συνέχεια έχει τοποθετηθεί ο *ΤΕΥΚΡΟC* (Μ-21). Το κάτω μέρος του προσώπου και το μεγαλύτερο μέρος από τα δυο χέρια λείπουν. Απεικονίζεται νέος σε κατατομή προς τα αριστερά. Το ένα σκέλος, λυγισμένο στο γόνατο, το πατά πάνω σε ψηλότερο επίπεδο, φορά κοντό χιτώνα και χλαμύδα, που πορπώνεται στο στήθος και καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος του χιτώνα. Στο χέρι του κρατούσε δόρυ, πάνω στο οποίο στηριζόταν. Στα δεξιά εικονίζεται ένθρονη αγένεια μορφή. Είναι καθισμένη σε δίφρο. Το κάτω μέρος αποδίδεται κατά μέτωπο, ο κορμός σε στροφή 3/4 προς τα αριστερά και το κεφάλι σε κατατομή προς τα αριστερά. Έχει μακριά μαλλιά, ακουμπά το αριστερό χέρι στους μηρούς και στο σηκωμένο δεξί κρατά σκήπτρο. Πάνω από το κεφάλι της υπάρχει η επιγραφή: *ΑΓΑΜΕΜΝΩΝ* (Μ-24). Τη ζώνη του σώματος κλείνει γενειοφόρα μορφή σε διασκελισμό προς τα δεξιά. Φορά ενδρομίδες, κοντό χειριδωτό χιτώνα και κωνικό πίλο στο κεφάλι. Το αριστερό της χέρι είναι ελαφρά λυγισμένο στον αγκώνα και απλώνεται μπροστά και κάτω με ανοιχτή την παλάμη. Το δεξί είναι χαμηλωμένο κοντά στο σώμα. Η μορφή ταυτίζεται με επιγραφή με τον Οδυσσέα (*ΟΔΥCCΕΥC*), Μ-28. Η στενή ζώνη κάτω από το χείλος κοσμείται με σύνθετο πλοχμό (Κ-101).

306. Γ2 (81.107). Μήτρα συγκολλημένη από δώδεκα θραύσματα. Λείπει μεγάλο μέρος από το σώμα και τμήμα από το χείλος (Π ί ν. 218-220).

Ύψ. 93 χιλ., εξ. δ. 165 χιλ., εσ. δ. 135 χιλ., δ. βάσης 71 χιλ., δ. μεταλλίου 58 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας Α-1. Ο πηλός είναι λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5.5/8). Ένα θραύσμα έχει χρώμα ανοιχτό καφέ προς κοκκινωπό κίτρινο (7.5 YR 6.5). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, που έχουν χρώμα καφέ (7.5 YR 5/2 και 5/4) και κόκκινο

(2.5 YR 5/6). Στην εξωτερική πλευρά του σώματος υπάρχουν δακτυλικά αποτυπώματα. Στη βάση διακρίνονται τα σημάδια κοπής του πηλού.

Το μετάλλιο χωρίζεται από το σώμα με διπλή, στενή αύλακα και κοσμείται με ρόδακα στο κέντρο του (Κ-13) και έξι μακρόστενα, μικρά φύλλα στην περίμετρό του (Κ-25). Στο σώμα έχουμε μια παράσταση από το μύθο της Πολυξένης. Οι σφραγίδες με τις οποίες έγιναν οι μορφές της παράστασης είναι ίδιες με της προηγούμενης μήτρας. Οι «επί τα λαιά» επιγραφές, όμως, που έχουν χαραχτεί πάνω από τα κεφάλια των μορφών, σε δύο τουλάχιστον περιπτώσεις δεν ταυτίζονται με τις ίδιες μορφές της προηγούμενης μήτρας. Στο δεξιό μέρος του σωζόμενου τμήματος εικονίζεται το *[ΑΧΙ]ΛΛΕΩϹ/ [ΙΔ]ΩΛΟΝ* (Μ-35). Δεξιά σώζεται το επάνω μέρος γυναικείας μορφής, που είναι η Πολυξένη (Μ-12). Ακολουθούσε ανδρική μορφή, από την οποία σώζεται μόνο ένα μέρος από το κεφάλι της και τμήμα από την επιγραφή με το όνομά της: *ΤΕΥΚΡΟϹ* (Μ-19). Στα αριστερά του «Ιδώλου του Αχιλλέως» εικονίζεται ο *ΟΔΥϹϹΕΥϹ* (Μ-28). Πίσω του, στα αριστερά ο *ΔΙΟΜΗΔΗϹ* (Μ-18). Η μορφή της σφραγίδας αυτής στην 305 ονομάζεται με επιγραφή *ΝΕΟΠΤΟΛΕΜΟϹ*. Στη συνέχεια, προς τα αριστερά, εικονίζεται ο *ΝΕΟΠΤΟΛΕΜΟϹ*, που στην προηγούμενη μήτρα συνοδεύεται από την επιγραφή *ΤΕΥΚΡΟϹ* (Μ-21). Ακολουθεί ο ένθρονος *ΑΓΑΜΕΜΝΩΝ* (Μ-24). Τέλος, σώζεται η μορφή του Κλήρου (*ΚΛΗΡΟϹ*), η οποία διατηρείται ακέραιη. Φορά κοντό χειριδωτό χιτώνα και κρηπίδες και κρατά στα προτεταμένα χέρια της ημισφαιρικό αντικείμενο. Το κεφάλι της στρέφεται πίσω (Μ-20).

Η ζώνη κάτω από το χείλος κοσμείται με σύνθετο πλοχμό, όπως και στην προηγούμενη μήτρα (Κ-101).

Ομάδα Δ: Μύθος των Σισύφου και Αυτόλυκου

307. Δ1 (81.108). Μήτρα συγκολλημένη από δεκατέσσερα θραύσματα. Ένα μικρό θραύσμα δεν κολλά, αλλά συνανήκει (Π ί ν. 10, 20, 220-222).
Ύψ. 95 χιλ., εξ. δ. 175 χιλ., εσ. δ. 143 χιλ., δ. βάσης 83 χιλ., δ. μεταλλίου 43 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, ο πηλός λεπτός, μέσης σκληρότητας, κόκκινος (2.5 YR 5.5/8). Το σώμα είναι ημισφαιρικό, το χείλος όπως στη μήτρα Α-1. Στην εξωτερική επιφάνεια της μήτρας, στη συμβολή του χείλους με το σώμα, υπάρχει μεγάλη περιμετρική αυλάκωση. Σ' όλο το αγγείο διατηρούνται υπολείμματα κιτρινωπού επιχρίσματος. Στο χείλος, στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στη βάση υπάρχουν σημάδια από τον τροχό, ενώ στην εξωτερική επιφάνεια έχουμε ίχνη από κοπίδι. Το μετάλλιο ορίζεται με διπλή, στενή αύλακα. Ο κάλυκας είναι ακόσμητος και χωρίζεται από το σώμα με διπλή αυλάκωση. Κάτω από το χείλος υπάρχει διακοσμητική ζώνη ανάμεσα σε δύο αύλακες, από τις οποίες η κάτω είναι σχετικά πλατύτερη.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό ρόδακα στο κέντρο (Κ-14) και δώδεκα μακρόστενα, οξυκόρυφα μικρά φύλλα με κεντρικό νεύρο (Κ-25 και Κ-29). Η ζώνη του σώματος απεικονίζει μορφές από την οικογένεια του Σισύφου. Επιγραφές «επί τα λαιά» ταυτίζουν τις περισσότερες. Μεγάλη δίφυλλη πύλη χωρίζει τη ζώνη του σώματος σε δύο μέρη (Α-2). Στο αριστερό εικονίζεται ομάδα από τρεις ανδρικές μορφές σε διασκελισμό προς τα αριστερά. Η σφραγίδα με την οποία κατασκευάστηκαν είναι ίδια με τη σφραγίδα της μήτρας Β-2 (Μ-77). Η μορφή που προηγείται αριστερά, ονομάζεται *ΕΡΜΗϹ*, ακολουθεί ο *ϹΙϹΥΦΟϹ*. Η τρίτη μορφή δεν έχει επιγραφή. Την ομάδα των τριών ανδρών προϋπαντεί, αριστερά, ανδρική γενειοφόρα μορφή σε διασκελισμό προς τα δεξιά. Φορά χειριδωτό χιτώνα. Τα χέρια της είναι λυγισμένα στους αγκώνες και προτεταμένα με ανοιχτές παλάμες. Επιγραφή, πάνω από το κεφάλι της την ονομάζει Αυτόλυκο (*ΑΥΤΟΛΛΚΟϹ*), Μ-29. Η σφραγίδα είναι ίδια με της μήτρας Ε-10. Ο Αυτόλυκος στέκει μπροστά από ψηλό βράχο, που υψώνεται ως πάνω από το κεφάλι του (Α-7). Πίσω από το βράχο εικονί-

ζεται το πίσω μέρος ενός πλοίου (Α-8). Στα δεξιά της πύλης, εικονίζονται τρεις γυναικείες και δύο ανδρικές μορφές. Πρώτη, δεξιά της πύλης, εικονίζεται γυναικεία μορφή όρθια προς τα δεξιά, με το σώμα σε ελαφρά στροφή 3/4 προς τα αριστερά και το κεφάλι σε κατατομή προς τα δεξιά. Φορά χειριδωτό χιτώνα με απόπτυγμα. Τα χέρια της είναι λυγισμένα και προτείνονται μπροστά στο στήθος με ανοιχτές τις παλάμες. Η σφραγίδα είναι ίδια με της μορφής της μήτρας 308 (Μ-11). Απέναντί της στέκεται γυναικεία μορφή σε κατατομή προς τα αριστερά. Φορά χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει το κεφάλι της. Πάνω από τη μορφή υπάρχει η επιγραφή: *ΑΝΤΙΚΛΕΙΑ* (Μ-14). Στη συνέχεια εικονίζεται μικρή μορφή νέου κατά μέτωπο με το κεφάλι σε κατατομή προς τα δεξιά. Στηρίζεται στο αριστερό της σκέλος και πατά το λυγισμένο δεξιό σε μικρό βράχο. Το δεξί της χέρι είναι χαμηλωμένο ανάμεσα στα σκέλη και κρατά μικρό αντικείμενο. Το αριστερό είναι λυγισμένο πίσω από την πλάτη του. Η επιγραφή από πάνω τον ονομάζει Αυτόλυκο (*ΑΥΤΟΛΥΚΟC*). Η επόμενη μορφή σώζεται ακέφαλη. Φορά κοντό χιτώνα και χλαμύδα, που πορπωνόταν στο στέρνο. Το αριστερό της χέρι είναι λυγισμένο με ανοιχτή την παλάμη (Μ-19). Η μορφή στέκεται αντιμέτωπη με μια γυναικεία, προς τα αριστερά, που σώζεται μόνο το κάτω μέρος της, από τα γόνατα. Πάνω από τη μορφή αυτή πρέπει να τοποθετηθεί θραύσμα από το πάνω μέρος του σώματος και το χείλος, που σώζει τμήμα επιγραφής: *-ΚΛΕΙΑ* (Μ-16).

Η διακοσμητική ζώνη κάτω από το χείλος κοσμείται με σύνθετο πλοχμό (Κ-101).

Ομάδα Ε: Μύθος Νιοβιδών

308. Ε1 (80.178). Πολύ μεγάλη και βαθιά μήτρα, συγκολλημένη από ένδεκα θραύσματα. Μικρές αποκρούσεις υπάρχουν στο σώμα (Π ί ν. 11, 21, 223-225).
Ύψ. 155 χιλ., εξ. δ. 264 χιλ., εσ. δ. 228 χιλ., δ. βάσης 111 χιλ., δ. μεταλλίου 70 χιλ., πλ. ζώνης χείλους 47 χιλ.

Το προφίλ της μήτρας είναι ίδιο με της μήτρας 272. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 4/6). Το μεγαλύτερο μέρος της εσωτερικής επιφάνειας του αγγείου έχει χρώμα πολύ βαθύ κόκκινο (2.5 YR 2/2) ως βαθύ κόκκινο (2.5 YR 3/2), που οφείλεται σε μακροχρόνια επαφή του αγγείου με απανθρακωμένες ύλες. Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Στο χείλος και στο σώμα υπάρχουν και δακτυλικά αποτυπώματα. Στην εξωτερική πλευρά του σώματος παρατηρούνται ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την πίεση των σφραγίδων από τις μορφές και τα φυτικά κοσμήματα του σώματος. Στον κάλυκα υπάρχουν ελαφρές περιμετρικές παραμορφώσεις από το στοίβαγμα των μητρών στον κλίβανο. Η ζώνη με τη διηγηματική παράσταση καταλαμβάνει το πάνω μέρος του σώματος και χωρίζεται από το σώμα και το χείλος με διπλή, πλατιά αυλάκωση, που έχει γίνει στον τροχό.

Το μετάλλιο είναι ακόσμητο. Από την περίμετρό του εκφύονται εννέα μεγάλα μακρόστενα φύλλα άκανθας (Κ-45) και ανάμεσά τους ισάριθμα σπαθόσχημα φύλλα (Κ-44). Ανάμεσα στις κορυφές των φύλλων αναπτύσσονται κοντοί ελικοειδείς ποδίσκοι με μεγάλους δεκαπέταλους ρόδακες στα άκρα τους (Κ-60).

Η ζώνη κάτω από το χείλος περιλαμβάνει δώδεκα μορφές. Απεικονίζεται ο μύθος των Νιοβιδών. Η μορφή που αναγνωρίζεται χωρίς καμιά δυσκολία είναι η μορφή της Αρτέμιδος, που παριστάνεται σε διασκελισμό προς τα δεξιά. Φορά κοντό χιτώνα, ενδρομίδες, φαρέτρα στην πλάτη και κρατά τόξο στα εκτεινόμενα χέρια της (Μ-4). Σε συνέχεια προς τα δεξιά μας εικονίζεται γυναικεία μορφή (2) με χιτώνα και ιμάτιο, που στρέφει και κλίνει το πάνω μέρος του κορμού και το κεφάλι προς τα αριστερά. Με τα χέρια της σηκώνει το ιμάτιο πάνω από το κεφάλι (Μ-5). Ακολουθεί γυναικεία μορφή (3), γονατιστή, με χειριδωτό χιτώνα. Με το αριστερό χέρι ακουμπά στο έδαφος, το δεξί το φέρνει στη μέση (Μ-6). Στη συνέχεια υπάρχει άλλη γυναι-

κεία μορφή (4) με χιτώνα και με κατεύθυνση προς τα δεξιά. Εικονίζεται με λυγισμένα τα γόνατα και το κορμί στραμμένο προς τα αριστερά. Σηκώνει τα χέρια, λυγισμένα στους αγκώνες με ανοιχτές τις παλάμες, μπροστά από το στήθος (Μ-7). Η πέμπτη προς τα δεξιά μορφή εικονίζεται πεσμένη στα γόνατα, φορά χιτώνα και βλέπει προς τα αριστερά. Με το δεξί χέρι κρατάει καλάθι, με το αριστερό, επίμηκες κοντό αντικείμενο (ρόκα ή βέλος) (Μ-8). Η έκτη μορφή είναι ντυμένη με πέπλο αττικού τύπου, κατευθύνεται προς τα δεξιά, σκύβει και εκτείνει τα χέρια της μπροστά και προς τα κάτω, με ανοιχτές τις παλάμες (Μ-9). Η επόμενη μορφή (7) με κατεύθυνση προς τα αριστερά είναι γυναικεία. Φορά πέπλο και μικρό ιμάτιο και κρατά καλάθι στο δεξί της χέρι. Το αριστερό εκτείνεται ίσια μπροστά με προτεταμένο δείκτη (Μ-10). Η όγδοη μορφή, στραμμένη προς τα δεξιά, φορά χειριδωτό χιτώνα. Έχει λυγισμένα τα χέρια στους αγκώνες και προτεταμένα με ανοιχτές παλάμες (Μ-11). Οι δύο επόμενες μορφές είναι ανδρικές. Η ένατη είναι αγένεια, νεανική· η δέκατη γενειοφόρα, γεροντική. Ο νέος εικονίζεται σε διασκελισμό προς τα δεξιά, φορά χιτωνίσκο και κρηπίδες. Έχει προτεταμένο το αριστερό του χέρι και λυγισμένο στο στήθος το δεξί (Μ-18). Ο γέρος φορά χιτώνα, έχει προτεταμένα τα χέρια και ανοιχτές τις παλάμες στο ύψος του στήθους (Μ-29). Η ζώνη κλίνει με δύο γυναικείες μορφές (11 και 12). Απ' αυτές η ενδέκατη εικονίζεται σε στάση· φορά αττικό πέπλο (;). Φέρνει το λυγισμένο δεξί χέρι στο μέτωπο και το υποβαστάζει με το αριστερό της (Μ-12). Η τελευταία μορφή εικονίζεται σε διασκελισμό προς τα δεξιά, με το κορμί και το κεφάλι σε ελαφρά κλίση προς τα μπρος και φορά χειριδωτό χιτώνα. Το δεξί της χέρι είναι λυγισμένο στο στήθος. Από το προτεταμένο αριστερό λείπει το άκρο του από τον πήχη, καθώς και το δεξί της πόδι από τον αστράγαλο. Τα τμήματα αυτά των μελών της μορφής έλειπαν ήδη από τη σφραγίδα με την οποία έγινε η μορφή (Μ-13).

309. Ε2 (80.177). Πολύ μεγάλη και βαθιά μήτρα, συγκολλημένη από είκοσι τρία θραύσματα. Μικρές αποκρούσεις υπάρχουν στο σώμα (Π ί ν. 226-228).
Ύψ. 165 χιλ., εξ. δ. 245 χιλ., εσ. δ. 210 χιλ., δ. βάσης 104 χιλ., δ. μεταλλίου 70 χιλ., πλ. ζώνης χείλους 47 χιλ.

Το προφίλ είναι ίδιο με της μήτρας 272. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, κόκκινος (2.5 YR 5/6). Στο χείλος και στο σώμα διατηρούνται ίχνη πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Στις επιφάνειες του αγγείου διακρίνονται υπολείμματα από το αρχικό υποκίτρινο γάνωμα που κάλυπτε το αγγείο. Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση σώζονται σημάδια από τον τροχό. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος παρατηρούνται ελαφρές διογκώσεις της επιφάνειας του πηλού από την πίεση των σφραγίδων των μορφών της ζώνης κάτω από το χείλος και την κατασκευή των πετάλων του σώματος.

Το μετάλλιο είναι ακόσμητο και φέρει αδρές ρομβοειδείς χαράξεις. Το σώμα κοσμείται με τριάντα εννέα μακριά πέταλα, που έχουν καμπύλες απολήξεις (Κ-82) και φέρουν απλή κουκίδα καμωμένη με οξύ εργαλείο ανάμεσα στα πέρατά τους. Το κάτω μέρος του σώματος της μήτρας με τα μακριά πέταλα επιστέφεται από πλατιά ζώνη με διηγηματική παράσταση του μύθου των Νιοβιδών, όπως στη μήτρα Ε-1. Απεικονίζονται ένδεκα μορφές, που είναι ίδιες με τις μορφές της προηγούμενης μήτρας. Λείπει μόνο η μορφή αριθ. 7. Και πάλι η μορφή που αναγνωρίζεται αμέσως είναι η Άρτεμις. Σε συνέχεια προς τα δεξιά μας εικονίζονται οι μορφές, που στη μήτρα Ε-1 έχουν τους αριθμούς: 2, 4, 6, 3, 9, 5, 8, 10.

Ομάδα Ζ: Μνηστηροφονία

310. Ζ1 (81.126). Θραύσμα από το σώμα μεγάλης μήτρας με τμήμα του χείλους (Π ί ν. 229).

Υπολογιζόμενη εξ. δ. 240 χιλ., μέγ. ύψ. 134 χιλ., μέγ. πλ. 140 χιλ., πάχ. χείλους 15 χιλ., πάχ. τοιχώματος περ. 9 χιλ.

Το σώμα ήταν κωδωνόσχημο, χαμηλό, με πλατύ στόμιο· το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στενή στεφάνη με οριζόντια γλωσσοειδή προεξοχή. Ο πηλός είναι λεπτός, καθαρός, χρώματος ανοιχτού κόκκινου (2.5 YR 6/7). Σε τμήματα της εσωτερικής και στην εξωτερική επιφάνεια διακρίνεται λεπτότατο κόκκινο επίχρισμα (2.5 YR 5.5/6). Στην εξωτερική πλευρά του σώματος και στο χείλος διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Ίχνη από τον ίδιο πηλό διατηρήθηκαν και σε σημεία του εσωτερικού του αγγείου. Στην εξωτερική επιφάνεια διακρίνονται σημάδια από τον τροχό και έντονες παραμορφώσεις της επιφάνειας του πηλού από την πίεση των σφραγίδων. Το σώμα χωρίζεται σε ζώνες με διπλές, στενές αυλακώσεις, που έχουν γίνει στον τροχό.

Στη ζώνη του σώματος απεικονίζεται τμήμα πολεμικής σκηνής. Στο πάνω μέρος της παράστασης, κάτω από τη διπλή αυλάκωση της στενής ζώνης του χείλους, έχει χαραχτεί «επί τα λαιά» η επιγραφή: *ΜΝΗCΤΗΡΟΦΟΝΙΑ*. Η μορφή που αναγνωρίζεται εύκολα είναι η Άρτεμις. Απεικονίζεται σε διασκελισμό προς τα αριστερά. Φορά ενδρομίδες, κοντό χιτώνα και δορά ζώου, που καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος του κορμού και δένεται στη μέση. Στο προτεταμένο και προς τα κάτω κατευθυνόμενο δεξί της χέρι κρατά τόξο· στο βραχίονα είναι ριγμένο το ιμάτιο, που κρέμεται προς τα κάτω. Το αριστερό χέρι είναι σηκωμένο πάνω από τον ώμο και εκτείνεται πίσω. Το άκρο του από τον πήχη λείπει. Στο χέρι αυτό η μορφή κράδαινε πιθανότατα πυρσό από δεμένες βέργες, όπως δείχνει το άκρο του αντικειμένου που προβάλλει πάνω από το αριστερό χέρι. Τα μακριά μαλλιά της συγκρατεί στεφάνη· ένας μεγάλος πλόκαμος πέφτει ελεύθερος πάνω στον αριστερό της ώμο (Μ-3). Μπροστά από την Άρτεμη εικονίζεται γυμνή, ανδρική γονατιστή μορφή, που δείχνει τα νώτα της. Στο αριστερό της χέρι κρατά σηκωμένο κάθετα μεγάλο σπαθί, ενώ με το δεξί της σηκώνει προστατευτικά πάνω από το κεφάλι μεγάλη ασπίδα, που αποδίδεται προοπτικά (Μ-51). Στη συνέχεια, αριστερά, σώζεται τμήμα συμπλέγματος από γενειοφόρο άνδρα που σηκώνει μπροστά στο στήθος του μικρή μορφή πολεμιστή. Ο γενειοφόρος φορά κοντό χιτώνα και σκούφο, απλώνει προς τα δεξιά το αριστερό χέρι, ενώ με το δεξί κρατά κοντή τρίαινα. Η μικρή μορφή του πολεμιστή φορά περικεφαλαία και θώρακα και κρατά κυκλική ασπίδα (Μ-75). Πίσω από την Άρτεμη, στο δεξιό άκρο του θραύσματος σώζεται τμήμα ανδρικής μορφής σε διασκελισμό προς τα δεξιά, που εικονίζεται γυμνή από πίσω. Διαγώνια στο σώμα της διακρίνεται λεπίδα από σπαθί. Λείπει το πάνω μέρος της μορφής (Μ-52).

Η ταινία του χείλους, πλ. 20 χιλ., κοσμείται με γιρλάντα από φύλλα και μικρούς καρπούς (Κ-107 και Κ-108).

Ομάδα Η: Πολεμικές σκηνές

311. Η1 (81.109). Πολύ μεγάλη, αποσπασματικά σωζόμενη μήτρα, συγκολλημένη από δεκατρία θραύσματα (Π ί ν. 11, 22, 230-231).
Ύψ. 223 χιλ., δ. βάσης 127 χιλ.

Η βάση είναι δισκόμορφη. Ένας αδιαμόρφωτος δακτύλιος στην περίμετρό της έχει σχηματιστεί από την πίεση του μαλακού πηλού της εξωτερικής επιφάνειας της βάσης με τα δάκτυλα. Το σώμα είναι κωδωνόσχημο, το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στενή στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κοκκινωπός κίτρινος (5 YR 6/6). Στο εσωτερικό της μήτρας διακρίνονται υπολείμματα από κόκκινο επίχρισμα (2.5 YR 4/8), ενώ στην έξω πλευρά

και στη βάση σώζονται αρκετά υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού κόκκινου, 5 YR 6/6 εσωτερικά και 2.5 YR 5/6 στην επιφάνεια. Τα στρώματα δημιουργήθηκαν από αλλεπάλληλες χρήσεις του αγγείου. Σημάδια από τον τροχό υπάρχουν στο σώμα και στη βάση, ενώ στο εξωτερικό παρατηρούνται και ελαφρές διογκώσεις του πηλού από την πίεση των σφραγίδων. Πάρα πολλά σημάδια από δακτυλικά αποτυπώματα σώζονται σ' όλα τα κομμάτια, ιδιαίτερα γύρω από τη βάση.

Το μετάλλιο είναι ακόσμητο. Το σώμα χωρίζεται σε τρεις ζώνες. Η πρώτη, που καταλαμβάνει το κάτω μέρος του σώματος, κοσμείται με είκοσι τέσσερα μεγάλα φύλλα άκανθας (Κ-46). Η κύρια ζώνη του σώματος, πλ. 104 χιλ., που σώζεται αποσπασματικά, κοσμείται με πολεμικές σκηνές. Αναγνωρίζεται το σύμπλεγμα γενειοφόρου άνδρα με σκούφο στο κεφάλι και τρίαινα στο χέρι, που κρατά στην αγκαλιά του, μπροστά στο στήθος, μικρή μορφή πολεμιστή. Η σφραγίδα του συμπλέγματος αυτού έχει ήδη χρησιμοποιηθεί στη μήτρα Ζ-1 (Μ-75). Στα δεξιά σώζεται το μπροστινό μέρος γενειοφόρου πολεμιστή, που εικονίζεται σε κατατομή προς τα αριστερά. Φορά κοντό χιτώνα και κράνος και κρατά μεγάλη κυκλική ασπίδα, που το εσωτερικό της με το όχανο και την αντιλαβή φαίνεται πίσω από το σώμα (Μ-47). Στα αριστερά του συμπλέγματος εικονίζεται κατά μέτωπο γυμνός πολεμιστής με το κεφάλι και το προβαλλόμενο, λυγισμένο στο γόνατο, δεξί του σκέλος προς τα αριστερά. Κορμός και κεφάλι κλίνουν ελαφρά προς την ίδια κατεύθυνση. Ένα μικρό ιμάτιο κρέμεται από τον ώμο και το πάνω μέρος του δεξιού βραχίονα και ανεμίζει ανάμεσα στα σκέλη. Με τα λυγισμένα μπροστά στο στήθος χέρια σύρει από τον κολεό το σπαθί του (Μ-48). Μπροστά από τη μορφή αυτή, στα αριστερά μας, εικονίζεται γονατιστή γυμνή μορφή πολεμιστή, που κρατά στο ένα χέρι κυκλική ασπίδα και σηκώνει το άλλο πάνω από το κεφάλι. Λείπει το άκρο του σηκωμένου χεριού από τον καρπό (Μ-49). Στα αριστερά σώζονται αποσπασματικά τα κάτω άκρα ανδρικής μορφής (Μ-54). Στη συνέχεια εικονίζεται γυμνή, γονατιστή μορφή νέου, που παριστάνεται με τον κορμό σε στροφή 3/4 προς τα αριστερά και το κεφάλι σε κατατομή προς τα δεξιά και πάνω. Στο δεξί χέρι κρατά κυκλική ασπίδα. Το αριστερό είναι λυγισμένο στον αγκώνα και σηκώνεται προς το δεξιό ώμο (Μ-50). Στη συνέχεια διακρίνεται το κάτω μέρος μορφής, που φορά ενδρομίδες και μακρύ ένδυμα (Μ-55). Αριστερά σώζεται μέρος από το πέλμα μιας ακόμη μορφής προς τα αριστερά (Μ-56). Αριστερότερα σώζεται μέρος από το πέλμα μορφής με ποδήρες ένδυμα (Μ-57).

Η ζώνη κάτω από το χείλος του σώματος χωρίζεται από το σώμα και το χείλος με διπλή αυλάκωση και κοσμείται με σύνθετο πλοχμό (Κ-100).

Ομάδα Θ: Αρματοδρομίες

312. Θ1 (81.110 α-δ). Τμήματα από μεγάλη μήτρα, από τα οποία ένα (α) έχει συγκροτηθεί από εννέα θραύσματα. Στην ίδια μήτρα ανήκουν άλλα δύο θραύσματα (β-γ) που δεν κολλούν, καθώς και μεγάλο τμήμα (δ), συγκολλημένο από τρία θραύσματα (Π ί ν. 231-232).
Ύψ. 159 χιλ., δ. βάσης 110 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, κωνική, ενώ το σώμα κωδωνόσχημο. Το χείλος είναι όμοιο με της μήτρας 298. Ο πηλός είναι λεπτός, κοκκινωπός κίτρινος (5 YR 6/6). Στην εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια διατηρούνται υπολείμματα κόκκινου επιχρίσματος (2.5 YR 5/8). Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο χείλος, στο σώμα και στη βάση. Σημάδια από κοπίδι από το ξεχόντρισμα του μαλακού πηλού διακρίνονται στην εξωτερική επιφάνεια και στη βάση.

Το μετάλλιο είναι ακόσμητο. Το σώμα χωρίζεται με διπλές αυλακώσεις σε τρεις ζώνες. Η κάτω ζώνη καλύπτεται με μεγάλα φύλλα άκανθας (Κ-46). Η κύρια ζώνη του σώματος κοσμείται με σειρά από άρματα, που σύρονται από δύο υδρόβια πτηνά (Ζ-16). Τα οδηγούν Νίκες (Μ-

89), που φορούν μακρύ, χειριδωτό χιτώνα, ζωσμένο ψηλά στη μέση και κραδαίνουν στο αριστερό τους χέρι κοντό μαστίγιο. Το ένα φτερό εικονίζεται πίσω από τη μορφή από τα πλάγια, το άλλο είναι ανοιγμένο και απλώνεται μπροστά, στο ύψος του κεφαλιού. Τα πτηνά εικονίζονται προοπτικά με σηκωμένο το κεφάλι το ένα και χαμηλωμένο στο έδαφος το δεύτερο, αυτό δηλαδή που βρίσκεται στο δεύτερο επίπεδο.

Η ζώνη κάτω από το χείλος κοσμείται με σύνθετο πλοχμό (Κ-99).

313. Θ2 (81.113). Ακέραιη μήτρα. Διακρίνεται μικρό ράγισμα του πηλού στη μια πλευρά, ενώ στο χείλος υπάρχει ελαφρά απόκρουση (Π ί ν. 12, 23, 233-235).
Ύψ. 97 χιλ., εξ. δ. 167 χιλ., εσ. δ. 140 χιλ., δ. βάσης 75 χιλ., δ. μεταλλίου 49 χιλ., δ. κάλυκα 81 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή, το σώμα ημισφαιρικό, το χείλος, με χαμηλή καμπύλη απόληξη, έχει στενή στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή που ένα τμήμα της κλίνει ελαφρά προς τα πάνω. Στην εξωτερική επιφάνεια της μήτρας, στη συμβολή του σώματος με το χείλος, υπάρχει ρηχή και πλατιά αυλάκωση. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, ανοιχτός κόκκινος (2.5 YR 6/7). Σε σημεία της εξωτερικής πλευράς διατηρείται καστανό επίχρισμα, ενώ στο σώμα του αγγείου σώζονται και υπολείμματα από επίχρισμα σε χρώμα κίτρινο. Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση διακρίνονται σημάδια από τον τροχό ενώ στη βάση υπάρχουν και σκασίματα. Στο κάτω μισό της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος διακρίνονται σημάδια λεπίδας από το ξεχόντρισμα του μαλακού πηλού. Ο κάλυκας χωρίζεται από το μετάλλιο και το σώμα με διπλή, στενή αύλακα. Με διπλή αυλάκωση χωρίζεται και η στενή διακοσμητική ζώνη, πλ. 9 χιλ., από το σώμα και με απλή από το χείλος.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό πολυπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-13) και δώδεκα οξυκόρυφα μικρά φύλλα στην περίμετρό του (Κ-29). Στον κάλυκα έχουμε δεκατέσσερα εννεαπέταλα ανθέμια. Τα επτά από αυτά έχουν φύλλα που κλίνουν προς το κέντρο (Κ-42) και εναλλάσσονται με ισάριθμα ανθέμια, που οι κορυφές των φύλλων τους κλίνουν προς τα έξω (Κ-40). Η ζώνη του σώματος κοσμείται με τέσσερα άρματα, που κινούνται από δεξιά προς τα αριστερά. Στο σημείο που είναι ραγισμένη η μήτρα εικονίζεται το πρώτο τέθριππο. Τα τρία άλογα απεικονίζονται σε κατατομή, ενώ από το τέταρτο φαίνεται μόνο το κεφάλι, κατά μέτωπο, μπροστά από τα άλλα (Ζ-11). Ο ηνίοχος εικονίζεται σε κατατομή προς τα αριστερά. Φορά θώρακα και κράνος. Στο εκτεινόμενο αριστερό του χέρι κρατά μαστίγιο. Με το δεξί, που αποδίδεται με κλειστά τα δάκτυλα, κρατούσε τα ηνία. Πίσω από τον ηνίοχο εικονίζεται πολεμιστής με τον κορμό κατά μέτωπο και το κεφάλι σε κατατομή προς τα δεξιά μας. Φορά θώρακα και περικεφαλαία και κρατά ασπίδα στο δεξί του χέρι. Το αριστερό κρέμεται προς τα κάτω ως την άντυγα του δίφρου. Το άρμα απεικονίζεται από τα πλάγια. Από τις έξι κνήμες του τροχού λείπει μία. Ο δίφρος κοσμείται με τρέχουσα σπείρα (Μ-90). Στη συνέχεια, στα δεξιά μας, ακολουθεί δεύτερο άρμα, που σύρεται όμως από δύο άλογα (Ζ-10). Το άρμα με τους αναβάτες είναι ίδιο με το προηγούμενο (Μ-90). Τέλος, τη ζώνη του σώματος κλείνουν άλλα δύο τέθριππα που είναι όμοια με το πρώτο. Στο τελευταίο άρμα διακρίνεται και η έκτη κνήμη του τροχού, που δεν φαίνεται στα υπόλοιπα.

Η ζώνη του χείλους έχει διάκοσμο από γιρλάντα, που είναι καμωμένη με το ανθέμιο Κ-40.

Ομάδα Ι: Θεατρικές σκηνές

314. Ι1 (81.96). Μήτρα συγκολλημένη από είκοσι θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 12, 24, 235-237).
Ύψ. 117 χιλ., εξ. δ. 223 χιλ., εσ. δ. 195 χιλ., δ. βάσης 84 χιλ., δ. μεταλλίου 70 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή και το σώμα ημισφαιρικό, ενώ το χείλος, με ψηλή καμπύλη απόληξη, έχει στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή, που κλίνει ελαφρά προς τα πάνω. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κοκκινωπός κίτρινος (7.5 YR 6.5/6). Ίχνη από κιτρινωπό επίχρισμα υπάρχουν στο μισό τμήμα του αγγείου και από ανοιχτό κόκκινο (2.5 YR 6/6) στο άλλο μισό. Σε ένα μέρος της εσωτερικής επιφάνειας και σε τμήματα του χείλους, της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος και στη βάση διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, που έχουν χρώμα κοκκινωπό καφέ (5 YR 5/3) ως ανοιχτό κοκκινωπό καφέ (5 YR 6/3). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται σημάδια από τον τροχό και από κοπίδι από το ξεχόντρισμα του μαλακού πηλού. Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο με απλή, ρηχή αυλάκωση. Η διακοσμητική ζώνη κάτω από το χείλος χωρίζεται από το σώμα και το χείλος με διπλή, πλατιά αυλάκωση.

Το μετάλλιο κοσμείται με πολύ μικρό τετραπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-12), που περιβάλλεται από τα πέρατα έξι οξυκόρυφων μικρών φύλλων και τις κορυφές ισάριθμων μακρόστενων μικρών φύλλων με καμπύλα πέρατα (Κ-33). Στην περίμετρο τοποθετούνται δεκατέσσερα μακρόστενα μικρά φύλλα με καμπύλα πέρατα, όπως τα προηγούμενα (Κ-33), και ανάμεσα στις κορυφές τους μικρός τετραπέταλος ρόδακας (Κ-12).

Το σώμα της μήτρας κοσμείται με μορφές του θεάτρου. Μια μορφή, που εικονίζεται κατ' ενώπιον με θώρακα, κωνικό πίλο και διπλό λοφίο, έχει ήδη χρησιμοποιηθεί δύο φορές στο μύθο της Πολυξένης, στις μήτρες 305 και 306, ως είδωλο Αχιλλέως (Μ-35). Στα δεξιά εικονίζεται μορφή με μάσκα. Φορά χιτώνα, ιμάτιο ριγμένο πάνω στο δεξιό ώμο και υψηλά υποδήματα. Κρατά ασπίδα στο δεξί χέρι και δυσδιάκριτο μικρό αντικείμενο στο προτεταμένο αριστερό (Μ-58). Η μορφή βλέπει στα δεξιά, σε σύμπλεγμα δύο μορφών, που σώζεται μόνο το κάτω μέρος τους. Διατηρείται το προβαλλόμενο γυμνό σκέλος ανδρικής μορφής και το κάτω τμήμα κυκλικής ασπίδας, που κρατούσε η μορφή. Ανάμεσα στα σκέλη της διακρίνεται το κάτω μέρος άλλης μορφής με μακρύ ιμάτιο. Οι λεπτομέρειες του συμπλέγματος είναι αρκετές για να αναγνωρίσουμε τον τύπο Μ-74, όπως στην Ιλίου Πέρσι στις μήτρες 297 και 298. Στη συνέχεια εικονίζεται γενειοφόρα μορφή σε διασκελισμό προς τα δεξιά. Φορά χιτώνα και χλαμύδα (;), προτείνει τα χέρια της μπροστά από το στήθος με ανοιχτές τις παλάμες. Ο ίδιος τύπος χρησιμοποιήθηκε και στη μήτρα 308, με μόνη τη διαφορά ότι εδώ προστέθηκε στο κεφάλι της μορφής στεφάνι, που έγινε με οξύ εργαλείο στο μαλακό πηλό (Μ-29). Στη συνέχεια εικονίζεται γενειοφόρα μορφή προς τα δεξιά. Φορά χιτώνα και χλαμύδα και εκτείνει μπροστά το αριστερό της χέρι (Μ-30). Η μορφή που ακολουθεί εικονίζεται κατ' ενώπιον και φορά γυναικεία μάσκα. Λείπουν μόνο τα κάτω άκρα (Μ-59). Στα δεξιά εικονίζονται δύο μορφές. Η πρώτη αριστερά, που φορά ποδήρες ένδυμα, σώζεται αποσπασματικά (Μ-1). Η άλλη, δεξιά, εικονίζει μορφή με προβαλλόμενο το αριστερό σκέλος και χέρι, που εκτείνεται μπροστά με ανοιχτή παλάμη (Μ-18). Τη ζώνη κλείνουν δύο αντιμέτωπες μορφές με μάσκες. Η μια εικονίζεται σε βηματισμό προς τα δεξιά. Φορά χειριδωτό χιτώνα και ιμάτιο ριγμένο στον ώμο (Μ-60). Το δεξί χέρι είναι χαμηλωμένο, το αριστερό απλώνεται προς τη δεύτερη μορφή που εικονίζεται σε κατατομή προς τα αριστερά. Η μορφή αυτή φορά υψηλά υποδήματα, χειριδωτό χιτώνα και χλαμύδα που πορπώνεται στο στήθος, και απλώνει τα χέρια της προς την προηγούμενη (Μ-161).

Πάνω από την κύρια ζώνη του σώματος υπάρχει στενή διακοσμητική ζώνη με ανεστραμμένα φύλλα από λέσβιο κυμάτιο (Κ-94).

Ομάδα Κ: Μήτρες με Διονυσιακά θέματα

315. Κ1 (81.99). Μεγάλη μήτρα, συγκολλημένη από έξι θραύσματα. Λείπει ένα τμήμα από το χείλος. Μικρές αποκρούσεις υπάρχουν στο σώμα (Π ί ν. 12, 238-242).

Ύψ. 110 χιλ., εξ. δ. 195 χιλ., εσ. δ. 162 χιλ., δ. βάσης 71 χιλ., δ. μεταλλίου 89 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα ημισφαιρικό, το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στεφάνη που προεξέχει οριζόντια με κοίλη την πάνω επιφάνεια. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, με μικρές φυσαλίδες και κοιλότητες από ξένα στοιχεία. Το χρώμα του είναι κόκκινο ως ανοιχτό κόκκινο (2.5 YR 5.5/6). Σ' όλες τις επιφάνειες διατηρούνται υπολείμματα από κίτρινο επίχρισμα, που σώζεται καλύτερα στην εσωτερική επιφάνεια του αγγείου. Στην εξωτερική επιφάνεια παρατηρείται διόγκωση του πηλού σε αρκετά σημεία από την πίεση των σφραγίδων. Στην ίδια επιφάνεια σώζονται δακτυλικά αποτυπώματα. Στη βάση διακρίνονται βαθιά σκασίματα του πηλού. Το μετάλλιο κοσμείται όπως στην 317.

Το σώμα χωρίζεται από το μετάλλιο και το χείλος με διπλή αύλακα και κοσμείται με παράσταση από το διονυσιακό κύκλο. Η μορφή του Διονύσου αναγνωρίζεται σε γυμνή νεανική μορφή με μακριά μαλλιά, στεφάνι από κισσό στο κεφάλι και κάνθαρο στο αριστερό χέρι. Υποβαστάζεται από γυμνό νέο σάτυρο, που έχει περάσει το αριστερό του χέρι στη μέση του Διονύσου, ενώ στο δεξί κρατά αναμμένο πυρσό. Οι φλόγες του πυρσού χαράχτηκαν με οξύ εργαλείο στο μαλακό πηλό (αριθ. 1, Μ-72). Δεξιά εικονίζεται μορφή (αριθ. 2) κατά μέτωπο με το κεφάλι σε κατατομή προς τα δεξιά. Φορά προσωπείο. Το κάτω μισό του σώματός της είναι τραγόμορφο με σταυρωτά τα κάτω άκρα. Τα χέρια της είναι εκτεταμένα, το αριστερό πάνω και το δεξί χαμηλότερα (Μ-62). Στη συνέχεια, στα δεξιά μας, εικονίζεται γυμνός νέος (αριθ. 3) σε στροφή 3/4 προς τα δεξιά, που παίζει σύριγγα (Μ-64). Ακολουθεί ανδρική μορφή (αριθ. 4) κατά μέτωπο, με υψηλά υποδήματα, χιτώνα, δορά, που είναι περασμένη από τον αριστερό ώμο, και ιμάτιο, που τυλίγεται στη μέση και κρέμεται από το δεξιό ώμο. Στο δεξί κρατά θύρσο και στο αριστερό κάνθαρο. Στο κεφάλι φορά στεφάνι από κισσό, από όπου κρέμονται ταινίες, που πέφτουν πάνω στους ώμους (Μ-69). Η επόμενη μορφή απεικονίζει νέο σε χορευτική κίνηση προς τα αριστερά (αριθ. 5). Έχει σηκωμένο το κεφάλι επάνω και πίσω. Με το δεξί χέρι κρατά ασκό, πάνω στον ώμο, ενώ με το εκτεινόμενο πίσω αριστερό κρατά θύρσο. Το ιμάτιό του είναι ριγμένο στο δεξί του ώμο και ανεμίζει κάτω, μπροστά και πίσω (Μ-65). Στη συνέχεια απεικονίζεται γυναικεία μορφή σε χορευτική κίνηση (αριθ. 6) προς τα δεξιά. Φορά χιτώνα που ανεμίζει σχηματίζοντας λεπτές πτυχές και αφήνει ακάλυπτο το δεξί της στήθος. Σηκώνει το κεφάλι της επάνω και πίσω. Τα μακριά μαλλιά της ανεμίζουν ακατάστατα. Με το χαμηλωμένο δεξί χέρι κρατά τύμπανο και στο λυγισμένο μπροστά αριστερό σπαθί (ή κλαδί) που χαράχτηκε μετά το ψήσιμο του αγγείου (Μ-70). Τη ζώνη κλείνει Παπποσειληνός (αριθ. 7), ο οποίος υποβαστάζεται από σειληνό, που φορά μάσκα. Ο Παπποσειληνός εικονίζεται κατά μέτωπο με ανοιχτά τα σκέλη. Φορά προσωπείο και μαλλιαρή προβιά, που καλύπτει όλο του το σώμα (Μ-71).

316. Κ2 (81.97). Μεγάλη και βαθιά μήτρα, συγκολλημένη από δεκαεννέα θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 13, 26, 243-245).
Ύψ. 135 χιλ., εξ. δ. 213 χιλ., εσ. δ. 180 χιλ., δ. βάσης 89 χιλ., δ. μεταλλίου 70 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή και το σώμα κωδωνόσχημο, ενώ το χείλος, με καμπύλη απόληξη και στεφάνη, προεξέχει οριζόντια με κλίση προς τα πάνω. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός με πολύ μικρές φυσαλίδες· έχει χρώμα κοκκινωπό κίτρινο (5 YR 5/6), εκτός από το κάτω μέρος της εσωτερικής επιφάνειας του αγγείου, που έχει χρώμα ανοιχτό κόκκινο (2.5 YR 6/7). Στο χείλος και στο σώμα του αγγείου διατηρούνται στρώματα από απολεπιζόμενο πηλό χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6), που οφείλονται στη διαδοχική χρήση της μήτρας. Στην εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια του σώματος του αγγείου σώζονται υπολείμματα από κίτρινο επίχρισμα. Σημάδια από τον τροχό διακρίνονται στο χείλος και στη βάση. Στη βάση υπάρχουν και δύο μικρά σκασίματα της επιφάνειας του πηλού.

Το μετάλλιο είναι ακόσμητο. Το σώμα χωρίζεται με απλή, στενή αυλάκωση σε δύο ζώνες. Η κάτω ζώνη κοσμείται με δεκαπέντε λογχοειδή φύλλα. Οι απολήξεις των φύλλων αυτών ορίζονται με οδηγούς από τα άκρα οξυκόρυφων μικρών φύλλων. Ανάμεσα στα φύλλα τοποθετούνται ισάριθμοι ευθυτενείς ποδίσκοι, που απολήγουν σε ρόδακα με σιγμοειδές στίγμα (Κ-67).

Η κύρια ζώνη του σώματος κοσμείται με σκηνές από το θίασο του Διονύσου. Εκτός από τρεις μορφές σατύρων, όλες οι άλλες έχουν γίνει με σφραγίδες που χρησιμοποιήθηκαν στην προηγούμενη μήτρα. Πολλές μορφές σώζονται αποσπασματικά και μερικές έχουν «επί τα λαιά» επιγραφές. Από το σύμπλεγμα του Διονύσου που υποβαστάζεται από νεαρό σάτυρο λείπει ένα μέρος από τους κορμούς των μορφών με το αριστερό τμήμα των σκελών (Μ-72). Στα δεξιά του συμπλέγματος τοποθετείται η μορφή 2 της μήτρας Κ-1. Πάνω από το εκτεταμένο δεξί της χέρι διατηρείται μορφή επιγραφής: *ΑΙΠ-* (Μ-62). Στη συνέχεια εικονίζεται γυμνή μορφή νέου σατύρου, που δίνεται σε στροφή 3/4 από πίσω· δεν υπάρχει στην προηγούμενη μήτρα. Η μορφή έχει μικρή ουρά και τραγίσια αυτιά. Το ένα της χέρι είναι σηκωμένο ψηλά πάνω από το κεφάλι της, το άλλο φέρεται προς τα κάτω κοντά στο σώμα. Πατά στο δεξί της πόδι που προβάλλεται· το άνετο αριστερό είναι τραβηγμένο πίσω και ακουμπά στις άκρες των δακτύλων (Μ-63). Από την επόμενη μορφή, που δεν υπάρχει στην προηγούμενη μήτρα, λείπει ο κορμός και μέρος από το κεφάλι. Εικονίζεται σε διασκελισμό προς τα αριστερά, με το κεφάλι σε κατατομή προς τα δεξιά. Πατάει στο αριστερό πόδι, ενώ το δεξί απλώνεται προς τα πίσω. Από τη δορά που φορούσε σώζονται οι άκρες της, που ανεμίζουν προς τα πίσω. Με το δεξί χέρι κρατούσε μεγάλο λαγωβόλο (Μ-66). Σε συνέχεια εικονίζεται η μαινάδα αριθ. 6 (Μ-70). Πάνω αριστερά σώζεται η επιγραφή: *ΙΝΩ*. Δεξιά εικονίζεται ο νέος σάτυρος αριθ. 5 (Μ-65). Πάνω από το κεφάλι του, δεξιά, σώζεται μέρος από την αρχή επιγραφής: *ΜΑΙ-*. Στη συνέχεια εικονίζονται δύο σάτυροι και ανάμεσά τους, στο ύψος των γοφών δίστιχη επιγραφή: *CATYP/OI*. Η πρώτη μορφή είναι γυμνή, αγένεια, σε στροφή 3/4 προς τα δεξιά, με μικρή ουρά. Έχει σηκωμένο προς τα πάνω το κεφάλι και παίζει διπλό αυλό (Μ-67). Η άλλη μορφή είναι ο σάτυρος αριθ. 3 της προηγούμενης μήτρας που παίζει σύριγγα (Μ-64). Τέλος, σώζεται το πάνω μέρος της μορφής αριθ. 4. Πάνω από το κεφάλι της υπάρχει η επιγραφή : *-PIAMBOC* (Μ-69). Τη ζώνη του σώματος έκλειναν μία ή δύο μορφές που έχουν χαθεί.

317. Κ3 (81.98). Μεγάλη μήτρα συγκολλημένη από δεκατέσσερα θραύσματα. Λείπουν τμήματα από τη βάση, το μετάλλιο, το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 245-248).
Ύψ. 111 χιλ., εξ. δ. 202 χιλ., εσ. δ. 170 χιλ., δ. βάσης 78 χιλ., δ. μεταλλίου 98 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το σώμα ημισφαιρικό, το χείλος είναι όμοιο με της μήτρας Κ-1. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος, ως ανοιχτός κόκκινος (2.5 YR 5/8 έως 6/8). Ένα τμήμα της εξωτερικής επιφάνειας έχει χρώμα σκούρο γκρίζο (10 YR 4/1). Στο εσωτερικό του αγγείου υπάρχουν ίχνη από κόκκινο επίχρισμα (2.5 YR 5/6). Στο χείλος και στο σώμα διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, που έχουν χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5/6). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται σημάδια από λεπίδα, σημάδια τροχού και δακτυλικά αποτυπώματα.

Το μετάλλιο κοσμείται με γοργόνειο στο κέντρο (Ζ-1) και περιβάλλεται από τέσσερις σειρές αλληλοκαλυπτόμενων οξυκόρυφων μικρών φύλλων (Κ-19). Η ζώνη του σώματος κοσμείται με τις ίδιες μορφές, που χρησιμοποιήθηκαν και στη μήτρα Κ-1, αλλά σε διαφορετική σειρά. Στα δεξιά του συμπλέγματος του Διονύσου, που υποβαστάζεται από τον σάτυρο (αριθ. 1), βρίσκεται η μαινάδα αριθ. 5 και ακολουθεί η μορφή με τα τραγίσια σκέλη αριθ. 2. Στη συνέχεια εικονίζεται το σύμπλεγμα του Παπποσειληνού, που υποβαστάζεται από σάτυρο (αριθ. 7), και ακολουθούν οι μορφές, που στη μήτρα Κ-1 έχουν τους αριθμούς 4, 3 και 5.

318. Κ4 (81.100). Μεγάλη μήτρα συγκολλημένη από δεκαέξι θραύσματα. Λείπουν τρία μικρά τμήματα από το σώμα και δύο από το χείλος, που έχουν συμπληρωθεί (Π ί ν. 18, 27, 249-251).
Ύψ. 120 χιλ., εξ. δ. 212 χιλ., εσ. δ. 180 χιλ., δ. μεταλλίου 98 χιλ., δ. βάσης 92 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι ίδιο με της μήτρας 315. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός με μικρές φυσαλίδες. Έχει χρώμα κοκκινωπό καφέ (5 YR 5/3). Στην εσωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρείται καφέ κίτρινο επίχρισμα (10 YR 6.5/ 8), που σ' ένα μεγάλο μέρος της μιας πλευράς έχει χρώμα ανοιχτό κόκκινο (2.5 YR 6/8). Ίχνη από κίτρινο επίχρισμα διακρίνονται και στην εξωτερική επιφάνεια του αγγείου. Στην ίδια επιφάνεια υπάρχουν και ίχνη από άσβεστο στον πηλό, καθώς και πολλά δακτυλικά αποτυπώματα γύρω και πάνω στη διογκωμένη από την πίεση των σφραγίδων επιφάνεια.

Το μετάλλιο έχει τον ίδιο διάκοσμο με της προηγούμενης. Απεικονίζεται γοργόνειο στο κέντρο (Ζ-1) και γύρω του τέσσερις σειρές από αλληλοκαλυπτόμενα οξυκόρυφα φύλλα (Κ-19). Το σώμα κοσμείται με τις ίδιες μορφές της μήτρας 315, που έχουν τοποθετηθεί σε διαφορετική σειρά. Από αριστερά προς τα δεξιά, βρίσκονται το σύμπλεγμα του Διονύσου και σατύρου, αριθ. 1, και ακολουθούν οι μορφές αριθ. 3 και 6, το σύμπλεγμα αριθ. 7 και οι μορφές αριθ. 4 και αριθ. 3 που επαναλαμβάνεται για άλλη μια φορά. Η ζώνη κλείνει με τις μορφές αριθ. 5 και 2.

319. Κ5 (81.101). Μεγάλη μήτρα συγκολλημένη από δέκα θραύσματα. Λείπουν τμήματα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 251-253).
Ύψ. 110 χιλ., εξ. δ. 215 χιλ., εσ. δ. 180 χιλ., δ. βάσης 92 χιλ., δ. μεταλλίου 98 χιλ.

Το προφίλ του αγγείου είναι όμοιο με της μήτρας 315. Στο σώμα διατηρούνται ελάχιστα υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται σημάδια από τον τροχό, από τη λεπίδα για το ξεχόντρισμα του μαλακού πηλού και αρκετά δακτυλικά αποτυπώματα.

Το μετάλλιο κοσμείται όπως και στη μήτρα 315. Ίδιες είναι και οι μορφές που κοσμούν την κύρια ζώνη του σώματος, εκτός από μια μικρή μορφή με μακριά γενειάδα, που έχει τοποθετηθεί ανάμεσα στο σύμπλεγμα του Διονύσου που υποβαστάζεται από το νέο σάτυρο και τη μορφή με τα τραγίσια σκέλη. Η μορφή αυτή φορά ιμάτιο (;) που αφήνει ακάλυπτο το δεξιό ώμο και ακουμπά με το προτεταμένο δεξί σε βακτηρία (Μ-31). Στη συνέχεια, από τα αριστερά προς τα δεξιά, εικονίζονται οι μορφές που στη μήτρα 315 έχουν τους αριθμούς 1, 4, 7, 6, 3, 5 και 2.

320. Κ6 (81.114). Τμήμα μεγάλης μήτρας, συγκολλημένο από τέσσερα θραύσματα. Σώζεται η βάση, μεγάλο μέρος από τον κάλυκα και πολύ μικρό τμήμα από την κύρια ζώνη του σώματος (Π ί ν. 253).
Μέγ. σωζ. ύψ. 98 χιλ., δ. βάσης 111 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κοκκινωπός κίτρινος (5 YR 6/6). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διατηρούνται υπολείμματα κόκκινου πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Σημάδια από τον τροχό σώζονται στη βάση και στο σώμα. Στο μετάλλιο διακρίνονται δακτυλικά αποτυπώματα και ραγίσματα του πηλού. Στο κάτω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος και λιγότερο στη βάση υπάρχουν μικρά σκασίματα της επιφάνειας του πηλού, καθώς και σημάδια από το ξεχόντρισμα του μαλακού πηλού. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στη βάση διακρίνονται μικρές κοιλότητες από ξένα στοιχεία και φυσαλίδες.

Το μετάλλιο είναι ακόσμητο. Το σώμα χωρίζεται με διπλή, πλατιά και ρηχή αυλάκωση σε δύο ζώνες. Η κάτω ζώνη κοσμείται με δεκατέσσερα (;) μεγάλα φύλλα άκανθας με λυγισμένες προς τα κάτω κορυφές (Κ-46). Στο μικρό τμήμα από τη ζώνη με διηγηματική παράσταση, πάνω από τον κάλυκα, διακρίνονται τα κάτω άκρα από τρεις μορφές. Σε ένα απομονωμένο θραύσμα,

στη μια πλευρά του σώματος, διακρίνεται μέρος από τα γυμνά σκέλη μορφής. Σώζεται από τα γόνατα περίπου και εικονίζεται κατά μέτωπο. Σε ένα δεύτερο θραύσμα διατηρούνται τμήματα από σκέλη δύο άλλων μορφών. Η μορφή στα δεξιά μας σώζεται από τα γόνατα και κάτω. Πατά στο δεξί πόδι, που εικονίζεται από τα πλάγια. Το άνετο αριστερό είναι λυγισμένο μπροστά από το δεξιό και στηρίζεται απαλά στα δάκτυλα (Μ-63). Μπροστά της, αριστερά, σώζονται τμήματα από τα σκέλη μιας ανδρικής μορφής. Πατά στο δεξί πόδι, που εικονίζεται μετωπικά. Το αριστερό αποδίδεται από τα πλάγια, είναι λυγισμένο στο γόνατο και ανασηκωμένο (Μ-66).

321. Κ7 (81.115). Θραύσμα από μεγάλη μήτρα. Σώζεται τμήμα από το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 254).
Μέγ. σωζ. ύψ. 83 χιλ., σωζ. πλ. 128 χιλ., πάχ. τοιχώματος 9 χιλ., πάχ. χείλους 15 χιλ.

Το σώμα ήταν κωδωνόσχημο και το χείλος ίδιο με της μήτρας 315. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος προς ανοιχτό κόκκινο (2.5 YR 5.5/6). Στις επιφάνειες του θραύσματος διατηρείται λεπτότατο κόκκινο επίχρισμα. Στο χείλος και στην εξωτερική επιφάνεια σώζονται απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/8). Σημάδια από τον τροχό και δακτυλικά αποτυπώματα υπάρχουν στην εξωτερική επιφάνεια. Στη συμβολή του χείλους και της εξωτερικής πλευράς του σώματος υπάρχει ρηχή και πλατιά αυλάκωση, που έχει σχηματιστεί με το δάκτυλο όσο ακόμη το αγγείο ήταν στον τροχό.

Κάτω από το χείλος υπάρχει στενή διακοσμητική ζώνη, πλ. 10 χιλ., που κοσμείται με σύνθετο πλοχμό και χωρίζεται από το χείλος και το σώμα με διπλή, στενή αυλάκωση (Κ-99). Στην κύρια ζώνη του σώματος διατηρούνται τμήματα από δύο μορφές. Στην αριστερή άκρη του θραύσματος σώζεται το πάνω μέρος του κορμού και τμήμα από το αριστερό σκέλος γενειοφόρου άνδρα. Η μορφή εικονίζεται με το κεφάλι σε κατατομή προς τα δεξιά και τον κορμό σε στροφή 3/4 προς τα αριστερά. Φορά χλαμύδα, που πορπώνεται στο στήθος. Το αριστερό σκέλος, λυγισμένο στο γόνατο, φαίνεται ότι πατούσε σε υψωμένο βράχο. Ο κορμός και το κεφάλι κλίνουν ελαφρά μπροστά. Το αριστερό χέρι, λυγισμένο στον αγκώνα, ακουμπά στο μηρό και με την άκρη των δακτύλων στηρίζει το σαγόνι· το δεξί χέρι είναι σηκωμένο. Στα σφιχτά κλεισμένα δάκτυλά του κρατούσε δόρυ (;) (Μ-27). Κάτω, μπροστά από τη μορφή, σώζεται το μπροστινό μέρος του σώματος και η κεφαλή ενός σκύλου. Στα δεξιά, εικονίζεται μορφή νέου σατύρου σε στροφή 3/4 προς τα δεξιά και το κεφάλι σε κατατομή προς τα αριστερά. Έχει κοντά, σγουρά μαλλιά και τραγίσια αυτιά. Φορά δορά ζώου που δένεται στο στήθος και κρέμεται πίσω της. Στο αριστερό χέρι κρατά το μεγάλο λαγωβόλο που το στηρίζει στον αριστερό ώμο· με το δεξί κρατά τύμπανο (Μ-68). Στη δεξιά ακμή του θραύσματος σώζονται υπολείμματα ενός αντικειμένου που κρατούσε μια άλλη μορφή.

321. Κ7 (81.115 α-β). Δύο θραύσματα από μεγάλη μήτρα που κολλούν (Π ί ν. 254)
Μέγ. σωζ. ύψ. 61 χιλ., σωζ. πλ. 180 χιλ., πάχ. τοιχώματος 8 χιλ., πάχ. χείλους 15 χιλ.

Τα θραύσματα έχουν τα ίδια χαρακτηριστικά με το προηγούμενο θραύσμα και πιθανότατα προέρχονται από την ίδια μήτρα. Στο ένα από αυτά διατηρείται μόνο η διακοσμητική ζώνη κάτω από το χείλος με διάκοσμο από σύνθετο πλοχμό. Στο άλλο σώζεται μέρος από το τοίχωμα του σώματος, όπου διατηρείται το πάνω μέρος από δύο μορφές νεαρών σατύρων. Η μορφή αριστερά, που σώζεται από τους ώμους και πάνω, εικόνιζε έναν σάτυρο γυμνό από πίσω, με το κεφάλι σε κατατομή προς τα αριστερά. Το αριστερό του χέρι ήταν σηκωμένο ψηλά και λυγισμένο ελαφρά στον καρπό. Η μορφή έχει κοντά, σγουρά μαλλιά και μακριά τραγίσια αυτιά. Η σφραγίδα με την οποία κατασκευάστηκε είναι ίδια με του σατύρου της μήτρας 316 (Μ-63). Δεξιά εικονίζεται γυμνή μορφή νέου, που σώζεται από τη μέση και πάνω. Εικονίζεται σε στροφή 3/4 από πίσω, με το κεφάλι σηκωμένο προς τα πάνω σε κατατομή προς τα δεξιά. Παίζει διπλό αυλό και είναι ίδιος με τον σάτυρο της μήτρας 316 (Μ-67).

Ομάδα Λ: Ερωτικές σκηνές

322. Λ1 (81.111). Μήτρα συγκολλημένη από ένδεκα θραύσματα. Λείπει τμήμα από το σώμα και το χείλος. Σε αρκετά σημεία υπάρχουν απολεπίσματα (Π ί ν. 14, 28, 255-257).
Ύψ. 91 χιλ., εξ. δ. 163 χιλ., εσ. δ. 138 χιλ., δ. βάσης 72 χιλ., δ. μεταλλίου 50 χιλ., δ. κάλυκα 80 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή, το σώμα ημισφαιρικό, το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει στενή στεφάνη με οριζόντια γλωσσοειδή προεξοχή. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος (2.5 YR 5.5/8). Δύο θραύσματα έχουν χρώμα γκρίζο. Στο χείλος, στο σώμα και στη βάση διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Τα κάτω στρώματα έχουν χρώμα κοκκινωπό κίτρινο (7.5 YR 6/6), τα επιφανειακά κόκκινο (2.5 YR 5/6). Στην εσωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται ίχνη από κόκκινο πηλό, που έμειναν από τη χρήση του αγγείου. Στο χείλος και στο σώμα διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Στη συμβολή του χείλους και της εξωτερικής πλευράς του σώματος διακρίνεται πλατιά και ρηχή περιμετρική αυλάκωση. Το μετάλλιο ορίζεται με στενή, διπλή αυλάκωση. Η κύρια ζώνη του σώματος χωρίζεται από τον κάλυκα και τη διακοσμητική ζώνη κάτω από το χείλος με απλή αύλακα.

Το μετάλλιο κοσμείται με μικρό ρόδακα στο κέντρο (Κ-13) και περιβάλλεται από δώδεκα οξυκόρυφα μικρά φύλλα με κεντρικό νεύρο (Κ-29). Ο στενός κάλυκας έχει τέσσερα βουκράνια, που συνδέονται με γιρλάντες από κουκίδες, καμωμένες με το άκρο οξυκόρυφου εργαλείου (Ζ-2). Στη στενή ζώνη κάτω από το χείλος που επιστέφει την κύρια διακοσμητική παράσταση του σώματος έχουμε σύνθετο πλοχμό (Κ-101). Η κύρια ζώνη του σώματος απεικονίζει σειρά από ερωτικές σκηνές με ζεύγη γυμνών ανδρών και γυναικών. Πάνω από τις μορφές σώζεται μια σειρά από επιγραφές «επί τα λαιά». Μια νεανική μορφή απεικονίζεται μόνη της σε διασκελισμό προς τα δεξιά. Φορά χειριδωτό χιτώνα και κρατά στο ύψος της μέσης της δόρυ με μικρή κλίση προς τα κάτω (Μ-22). Πάνω από το κεφάλι της σώζεται επιγραφή: *ΚΥΝΗΓΟC*. Αριστερά, εικονίζεται ζεύγος σε ερωτική περίπτυξη πάνω σε κλίνη (Μ-82). Πάνω από τις μορφές σώζεται η επιγραφή: *ΑΦΕΛΩCΓΕ*. Στη συνέχεια, αριστερά, εικονίζεται ζεύγος νέου άνδρα, καθισμένου σε δίφρο, που υποδέχεται στην αγκαλιά του γυμνή γυναίκα (Μ-81). Πάνω από τις μορφές υπάρχει η επιγραφή: *ΠΡΟCΑΓΕΔΗ*. Στο επόμενο ζεύγος ένας γονατιστός άνδρας εναγκαλίζεται μια οκλάζουσα γυναίκα (Μ-80). Επάνω διαβάζεται η επιγραφή: *ΑΓΕΚΥΝΑΡΙΟΝ*. Οι τελευταίες δύο σκηνές σώζονται αποσπασματικά. Από την πρώτη, δεξιά, σώζονται τμήματα από δύο μορφές: ενός νέου, που είναι ξαπλωμένος με το κεφάλι προς τα δεξιά, πάνω στον οποίο καθόταν γυναίκα, από την οποία διακρίνεται το κεφάλι και το πάνω μέρος του σώματος από το ύψος της μέσης της περίπου και το δεξί της σκέλος (Μ-79). Πάνω από τη μορφή η επιγραφή: *ΑΚΡΩCΓΕ*. Από το ζεύγος αριστερά σώζεται μόνο το πίσω μέρος από το κεφάλι γυναίκας, καθώς και ο δεξιός της ώμος (Μ-78).

323. Λ2 (81.112). Μήτρα που έχει συγκολληθεί από τρία θραύσματα (Π ί ν. 14, 29, 258-260).
Ύψ. 83 χιλ., εξ. δ. 157 χιλ., εσ. δ. 124 χιλ., δ. βάσης 63 χιλ., δ. μεταλλίου 43 χιλ., δ. κάλυκα 83 χιλ.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το σώμα κωδωνόσχημο, το χείλος, με καμπύλη απόληξη, φέρει στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή, που η πάνω επιφάνειά της έχει ελαφρά κλίση προς τα πάνω. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός με μικρές φυσαλίδες. Έχει χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5.5/8) στην εσωτερική επιφάνεια και ρόδινο (7.5 YR 6.5/4) στην εξωτερική. Στο χείλος και στο σώμα διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Σε αρκετά σημεία της μήτρας διατηρούνται υπολείμματα από κίτρινο επίχρισμα. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος διακρίνονται μικρές παραμορφώ-

σεις του πηλού από την πίεση των σφραγίδων των μορφών. Στο χείλος υπάρχουν σημάδια από νύχι και στη βάση μικρά σκασίματα του πηλού.

Το μετάλλιο ορίζεται με μια σειρά από κουκίδες, που είναι τοποθετημένες στην περίμετρό του και κοσμείται με μικρό πενταπέταλο ρόδακα στο κέντρο (Κ-9). Ο ρόδακας περιβάλλεται από τα άκρα οκτώ οξυκόρυφων μικρών φύλλων (Κ-25) και δεκαέξι όμοιων φύλλων στην περίμετρό του. Στον κάλυκα έχουμε τα άκρα δεκαπέντε όμοιων μικρών φύλλων, μεταξύ των οποίων τοποθετούνται ισάριθμοι στήμονες.

Η ζώνη του σώματος καλύπτεται με σκηνές από γυμνά ερωτικά ζεύγη. Πάνω από τις μορφές σώζονται επεξηγηματικές επιγραφές. Μια μόνο μορφή εικονίζεται μόνη της σε διασκελισμό προς τα αριστερά. Παριστάνει νέο, που φορά κοντό χειριδωτό χιτώνα και χλαμύδα. Το δεξί του χέρι είναι προτεταμένο (Μ-23). Μπροστά από τη μορφή υπάρχει η επιγραφή: *ΕΧΩ/CΕ*. Αριστερά μας απεικονίζεται ζεύγος σε ερωτική περίπτυξη. Ο νέος είναι ξαπλωμένος σε κλίνη με το κεφάλι προς τα δεξιά· πάνω του κάθεται οκλάζουσα γυμνή νέα (Μ-85). Στα αριστερά της υπάρχει η επιγραφή: *ΑΚΡΩ/C*. Στη συνέχεια εικονίζεται ένα ζεύγος με σκυφτή τη γυναίκα και όρθιο τον άντρα πίσω της, με το ιμάτιό του ριγμένο στους ώμους (Μ-87). Πάνω από τη γυναίκα υπάρχει η επιγραφή: *ΙΝΝ/ΑΙ*. Αριστερότερα εικονίζεται ερωτική σκηνή με γυμνή γυναίκα πάνω σε βωμοειδές κυλινδρικό βάθρο και όρθιο μπροστά της νέο (Μ-86). Αριστερά, πίσω από τη γυναίκα διαβάζεται η επιγραφή: *ΕΑΔ/Η*. Στο ζεύγος που ακολουθεί εικονίζεται το γνωστό από τον Αριστοφάνη σχήμα της «λεαίνας επί τυροκνήστιδος» (Μ-84): η γυναίκα γονατιστή και σε επίκυψη και πίσω της ο άντρας. Πάνω από τις μορφές έχει χαραχτεί η επιγραφή: *ΠΡΟCΑΓΕ*. Στη συνέχεια εικονίζεται ένα ζεύγος πάνω σε κλίνη και πάνω η επιγραφή: *CΧΟ/ΛΗ* (Μ-88). Ακολουθεί πάλι το ζεύγος, που ξαναβρίσκεται από την άλλη μεριά της κλίνης, πάνω από το οποίο έχει χαραχτεί η επιγραφή: *ΕΠΙΔΟC* (Μ-84). Τέλος, τη ζώνη του σώματος κλείνει ζεύγος νέου που είναι καθισμένος σε δίφρο και γυναίκας, που ετοιμάζεται να τον συντροφεύσει (Μ-83). Πίσω από το κεφάλι του νέου υπάρχει η επιγραφή: *ΕΑ/ΕΜΕ*.

Ομάδα Μ: Αδιάγνωστα κομμάτια

324. Μ1 (80.182). Θραύσμα μήτρας. Σώζεται ένα μέρος από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 261).
Σωζ. ύψ. 55 χιλ., σωζ. πλ. 64 χιλ., πάχ. τοιχώματος 8 χιλ.

Το σώμα ήταν κωδωνόσχημο. Το χείλος είναι αδιαμόρφωτο και έχει οξεία απόληξη. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, με χρώμα κόκκινο (2.5 YR 4/6) ως βαθύ κόκκινο (2.5 YR 2/2).

Κάτω από το χείλος υπάρχει στενή διακοσμητική ζώνη, πλ. 10 χιλ., που κοσμείται με έξι αυγά ιωνικού κυματίου (Κ-92) και χωρίζεται από το σώμα και το χείλος με απλή, στενή αύλακα. Στο τμήμα του σώματος που σώζεται διακρίνονται ένα πολύ μικρό μέρος ανθρώπινης μορφής στο κάτω δεξιό άκρο και το πέρας από μια ακόμη μορφή στην αριστερή πλευρά.

325. Μ2 (81.116). Μικρό θραύσμα από μήτρα. Σώζεται ένα τμήμα από το μετάλλιο και το κάτω μέρος του σώματος (Π ί ν. 261).
Μέγ. σωζ. ύψ. 52 χιλ., σωζ. πλ. 36 χιλ., μέγ. σωζ. πάχ. τοιχώματος 12 χιλ.

Ο πηλός είναι λεπτός, κόκκινος (2.5 YR 5/8) στον πυρήνα του θραύσματος και ανοιχτός κόκκινος στην επιφάνειά του (2.5 YR 6/6). Στην εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια του αγγείου διατηρούνται υπολείμματα κόκκινου επιχρίσματος. Δακτυλικά αποτυπώματα υπάρχουν στην εξωτερική πλευρά.

Το μετάλλιο, που χωρίζεται από το σώμα με διπλή αυλάκωση, κοσμείται με πλατιά φύλλα

με κεντρικό νεύρο, που ήταν τοποθετημένα σε δύο τουλάχιστον σειρές. Σώζονται αποσπασματικά δύο από τα φύλλα της εξωτερικής σειράς και ανάμεσά τους η κορυφή τρίτου από την εσωτερική σειρά. Από το διάκοσμο του σώματος σώζεται το κάτω μέρος ανθρώπινης μορφής, που στέκεται κατά μέτωπο και φορά χοντρό ποδήρες ένδυμα (Μ-17). Στο δεξιό άκρο του θραύσματος διακρίνεται πολύ μικρό τμήμα από ανθρώπινη μορφή ή αντικείμενο.

326. Μ3 (81.123). Θραύσμα από μήτρα. Διατηρείται μικρό μέρος από τη βάση, τον κάλυκα και το σώμα (Π ί ν. 261).
Μεγ. σωζ. ύψ. 49 χιλ., μέγ. πλ. 65 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χαμηλή. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, κόκκινος προς το ανοιχτό κόκκινο (2.5 YR 5.5/8). Στις επιφάνειές του διακρίνονται μικροί πόροι και στην εξωτερική σημάδια από λεπίδα.

Στο μικρό μέρος του μεταλλίου που σώζεται δε διακρίνεται διάκοσμος. Ο κάλυκας χωρίζεται από το μετάλλιο με ρηχή αύλακα και κύκλο με κουκίδωση. Διπλή, ρηχή αυλάκωση τον χωρίζει από το σώμα. Κοσμείται με μικρά φύλλα με νευρώσεις (Κ-38), ανάμεσα στα οποία τοποθετείται από ένας στήμονας. Στο σώμα διακρίνονται τα κάτω άκρα από δύο μορφές.

327. Μ4 (81.124). Θραύσμα από μήτρα. Σώζεται μέρος από το χείλος και το σώμα (Π ί ν. 261).
Μέγ. σωζ. ύψ. 40 χιλ., μέγ. σωζ. πλ. 80 χιλ., μέγ. πάχ. 9 χιλ.

Ο πηλός είναι λεπτός, πολύ σκληρός, γκριζοκόκκινος (5 YR 5/2). Οι επιφάνειες του θραύσματος είναι κιτρινωπές από τα υπολείμματα του κίτρινου επιχρίσματος που αρχικά κάλυπτε τις επιφάνειες του αγγείου. Το χείλος είναι αδιαμόρφωτο με οριζόντια απόληξη. Κάτω από το χείλος υπάρχει στενή ζώνη, πλ. 9 χιλ., που κοσμείται εναλλάξ με δελφίνια (Ζ-5) και επτάφυλλα ανθέμια (Κ-76), πάνω από διακοσμητική ζώνη, πλ. 14 χιλ., που κοσμείται με σύνθετο πλοχμό (Κ-102). Στο τμήμα που σώζεται από την κύρια ζώνη του σώματος μόλις διακρίνονται τα πέρατα από δύο μορφές ή αντικείμενα.

328. Μ5 (81.130). Θραύσμα από μήτρα με διηγηματική παράσταση. Σώζεται μέρος από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 261).
Σωζ. ύψ. 76 χιλ., μέγ. σωζ. πλ. 53 χιλ., πάχ. χείλους 20 χιλ., πάχ. τοιχώματος 6 χιλ.

Το χείλος έχει καμπύλη απόληξη και στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή. Ο πηλός είναι λεπτός, καθαρός, κόκκινος (2.5 YR 5/7). Στο εσωτερικό του θραύσματος και στο χείλος διακρίνονται ίχνη από τον τροχό. Στην εξωτερική επιφάνεια σώζονται υπολείμματα πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Ελαφρές διογκώσεις της επιφάνειας του πηλού στο εξωτερικό οφείλονται στην πίεση της σφραγίδας για την αποτύπωση της μορφής. Το σώμα χωρίζεται από το χείλος με δύο ρηχές και πλατιές αυλακώσεις. Στην πάνω αυλάκωση διατηρείται μικρό απολέπισμα πηλού, που έχει κολλήσει κατά το ξεχόντρισμα του αγγείου, όταν ακόμη ο πηλός ήταν μαλακός.

Το σωζόμενο τμήμα του σώματος κοσμείται με γενειοφόρα μορφή πολεμιστή, που εικονίζεται σε κατατομή προς τα δεξιά. Σώζεται το πάνω μέρος του κορμού, από το ύψος του στήθους. Φορά κράνος και κρατά στο ένα χέρι ασπίδα, που αποδίδεται προοπτικά. Με το άλλο χέρι κραδαίνει δόρυ πάνω από τον ώμο. Από τον τελαμώνα, που κρέμεται διαγώνια στο στήθος, εξαρτάται σπαθί, από το οποίο σώζεται το πάνω άκρο της λεπίδας με τη λαβή (Μ-53). Δεξιά, μπροστά από το πρόσωπο της μορφής, σώζεται τμήμα επιγραφής από δύο γράμματα: *ΕΑ*, που έχουν χαραχτεί στο μαλακό πηλό.

329. Μ6 (81.132 α-β). Δύο θραύσματα που κολλούν· σώζεται τμήμα από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 262).
Σωζ. ύψ. 49 χιλ., μέγ. πλ. 115 χιλ.

Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, καθαρός, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/6). Στο χείλος διατηρούνται υπολείμματα από απολεπιζόμενα στρώματα κόκκινου πηλού από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Το χείλος έχει καμπύλη απόληξη με στενή στεφάνη, που προεξέχει οριζόντια. Κάτω από το χείλος υπάρχει στενή ζώνη κοσμημένη με αστράγαλο, πλ. 8 χιλ. (Κ-95). Κάτω από αυτή, υπάρχει δεύτερη στενή ζώνη, πλ. 21 χιλ., που κοσμείται με σειρά από σκυλιά που τρέχουν προς τα αριστερά (Ζ-7).

330. Μ7 (81.133). Θραύσμα από μεγάλη μήτρα. Σώζεται μέρος από το χείλος και μικρό τμήμα από το πάνω μέρος του σώματος (Π ί ν. 262).
Σωζ. ύψ. 55 χιλ., σωζ. μήκ. 71 χιλ., πάχ. χείλους 22 χιλ., πάχ. τοιχώματος 6 χιλ.

Το σώμα ήταν ημισφαιρικό, το χείλος, με καμπύλη απόληξη, έχει πλατιά στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, ανοιχτός κόκκινος ως κόκκινος (2.5 YR 5.5/6). Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και του χείλους διατηρούνται υπολείμματα κόκκινου πηλού (2.5 YR 5/6) από τη χρησιμοποίηση της μήτρας. Διακρίνονται δύο τουλάχιστον στρώματα. Στην εσωτερική και εξωτερική πλευρά του θραύσματος φαίνονται ίχνη από τροχό. Στην εξωτερική επιφάνεια διακρίνεται μικρή διόγκωση της επιφάνειας του πηλού από την πίεση κάποιας σφραγίδας. Ίζήματα σώζονται σ' όλο το θραύσμα.

Το σώμα χωρίζεται από το χείλος με διπλή και πλατιά αυλάκωση καμωμένη στον τροχό. Στο τμήμα του σώματος που διασώθηκε διατηρείται το μεγαλύτερο μέρος επιγραφής «επί τα λαιά» σε δύο στίχους: *ΑΝΦΙΝΟ/ΜΟΝ*. Στο δεξιό άκρο, το θραύσμα φαίνεται πως έχει σπάσει κατά μήκος του πέρατος κάποιας μορφής.

331. Μ8 (81.134). Τμήμα μήτρας από δύο θραύσματα που κολλούν. Σώζεται μέρος από το σώμα και το χείλος (Π ί ν. 263).
Σωζ. ύψ. 76 χιλ., πλ. 115 χιλ., πλ. ζώνης χείλους 15 χιλ. περ.

Το σώμα είναι ημισφαιρικό, το χείλος, με λεπτή οξυκόρυφη απόληξη, έχει στενή στεφάνη με γλωσσοειδή προεξοχή. Ο πηλός είναι λεπτός, σκληρός, με λίγα ξένα στοιχεία και μικρές φυσαλίδες. Έχει χρώμα κοκκινωπό κίτρινο (7.5 YR 6.5/6) ως ανοιχτό κόκκινο (2.5 YR 6/7). Στην εξωτερική επιφάνεια και στο χείλος διακρίνονται σημάδια από τον τροχό. Η κύρια ζώνη του σώματος χωρίζεται από τη στενή ζώνη κάτω από το χείλος με πλατιά, ρηχή αυλάκωση.

Η κύρια ζώνη του σώματος του αγγείου κοσμείται με σειρά από πουλιά που πετούν. Στο τμήμα της μήτρας που σώθηκε διατηρείται ένα ολόκληρο πουλί στο μέσο (Ζ-12) και δύο άλλα στις πλευρές, τα οποία όμως σώζονται αποσπασματικά (Ζ-13, Ζ-14). Στη στενή ζώνη, κάτω από το χείλος, που ήταν διακοσμημένη με σειρά από υδρόβια πτηνά σε πτήση προς τα δεξιά, σώζονται δύο από αυτά και το φτερό από ένα τρίτο στο αριστερό άκρο (Ζ-15).

332. Μ9 (81.161). Θραύσμα μεγάλης μήτρας. Σώζεται μικρό μέρος από τη βάση και τον κάλυκα (Π ί ν. 263).
Σωζ. ύψ. 33 χιλ., σωζ. μήκ. 72 χιλ., υπολογιζόμενη δ. βάσης 100 χιλ.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη με προφίλ σπείρας. Ο πηλός είναι λεπτός κόκκινος (2.5 YR 5/6) με μικρές φυσαλίδες και μικρά κομμάτια από ασβεστόλιθο. Στην εσωτερική επιφάνεια διακρίνο-

νται υπολείμματα από κόκκινο επίχρισμα (2.5 YR 4/8). Το μετάλλιο χωρίζεται από τον κάλυκα με διπλή, πλατιά αυλάκωση, καμωμένες στον τροχό.

Ελάχιστα διακοσμητικά στοιχεία διατηρούνται. Στην περίμετρο του μεταλλίου φαίνεται πως εναλλάσσονταν μικρά φύλλα με κουκίδες· διατηρείται η κορυφή ενός φύλλου και μια κουκίδα από οξύ όργανο. Στον κάλυκα διακρίνεται μικρό τμήμα διακοσμητικού στοιχείου, που ίσως ανήκει σε φύλλο άκανθας, και μικρό καμπυλόσχημο πέρας, πιθανώς από το ίδιο φύλλο.

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΗ

Η ανεύρεση στην Πέλλα, μέσα σε έναν σχετικά μικρό χώρο δύο συνεχόμενων δωματίων, που παρουσιάζουν τα ίδια αρχαιολογικά δεδομένα, ενός μεγάλου αριθμού μητρών για την κατασκευή ανάγλυφων αγγείων[59], μας παρέχει τη δυνατότητα μελέτης ενός κλειστού συνόλου, που διατηρήθηκε κάτω από τις ίδιες συνθήκες για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα. Οι παρατηρήσεις κατά συνέπεια για τη μορφολογία και την τεχνική του υλικού αυτού αποκτούν ιδιαίτερη σημασία.

Οι μελέτες που μέχρι σήμερα έχουν γίνει σε σχέση με το υλικό αυτό στηρίζονται αποκλειστικά και μόνο σε εμπειρικές παρατηρήσεις, που λαμβάνουν υπόψη τους κυρίως ανάγλυφους σκύφους και αγγεία καμωμένα από μήτρες και λιγότερο τη μορφολογία και την τεχνική των ίδιων των μητρών[60]. Το υλικό από την Πέλλα μας παρέχει τη δυνατότητα για συστηματικότερες παρατηρήσεις, οι οποίες, μολονότι περιορίζονται σ' ένα εργαστήριο της πόλης και σε μια δεδομένη εποχή και δεν καλύπτουν την παραγωγή της μακεδονικής πρωτεύουσας σε ευρύτερα χρονολογικά πλαίσια, μπορούν να έχουν γενικότερη σημασία.

Ο ΠΗΛΟΣ

Υφή - Ξένα στοιχεία

Στην αρχαιολογική γλώσσα «πηλός» λέγεται το γαιώδες εκείνο υλικό —ιζηματογενής άργιλος ή ορυκτό— που, όταν ανακατεύεται με το νερό, ζυμώνεται και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως υλικό δομής ή πρώτη ύλη στην κεραμική και στην πηλοπλαστική[61].

Οι μέθοδοι εξόρυξης και προπαρασκευής του «φυράματος»[62] έχουν ελάχιστα μεταβληθεί με την πάροδο των αιώνων και συχνά έχουν περιγραφεί σε εγχειρίδια[63]. Δεν απαιτείται επομένως περαιτέρω σχολιασμός.

59 Για το ιστορικό της ανασκαφής και τις συνθήκες ανεύρεσης των αγγείων βλ. Εισαγωγή σ. 19-21 και σημ. 1.

60 Σχετικές είναι οι παρατηρήσεις των: F. Courby, Les vases grecs à reliefs, 1922, 327-328 και 370 κ.ε.· H. Thompson, Hesperia 3 (1934), 452-454· Edwards, Pnyx II, 85-89· A. Laumonier, Délos XXXI, 13-14· Siebert, Recherches, 203-210· Rotroff, Agora XXII, 4-5.

61 Οι ειδικοί των θετικών επιστημών πηλό ονομάζουν:«το προϊόν αποσαθρώσεως αστριούχων πυριγενών πετρωμάτων ή αργιλικού σχιστολίθου ή και ιζηματογενών πετρωμάτων, περιεχόντων αργιλούχα ορυκτά, μη ευρεθέν υπό συνθήκας τροπής αυτού εις πέτρωμα σχιστής δομής, αλλ' υποστάν υπό την δράσιν υδάτων αλλοιώσεις, μεταφοράς καί αναμείξεις, συνεπεία των οποίων εμφανίζεται υπό ποικίλην χημικήν σύστασιν..... Το μίγμα λεπτοτάτης άμμου καί αργίλου καλείται πηλός». Κ. Παπαδημητρίου, Τεχνολογία δομικών υλικών, 1962, 18. Γενικά περί αργίλου, Κ. Αλεξιάδης, 'Αργιλλος. Ανόργανα και οργανικά κολλοειδή του εδάφους, 1970, και Νικ. Πολυζόπουλος, Εδαφολογία, 1976, 59 κ.ε.

62 Α. Ορλάνδος, Τα υλικά δομής των αρχαίων Ελλήνων, 1955, 70 και σημ. 4.

63 Βλ. Ορλάνδος, ό.π., 67-73· G.M.A. Richter, The Craft of Athenian Pottery, 1923· R. Hampe - A. Winter, Bei Töpfern und Töpferinnen in Kreta, Messenien und Zypern, 1962· G.M.A. Richter, Attic Red-figured Vases. A Survey, 1967, 24· A. Blanc, RAE 56 (1963), 272-274· J.V. Noble, The Techniques of Painted Attic Pottery, 1965, 43 και 66-67. Για παραστάσεις αγγειογράφων και αγγειοπλαστών στην Αθήνα, βλ. J.D. Beazley, Proc. Brit. Acad. XXX (1946), 87-125. Για απεικονίσεις τεχνιτών στην αττική αγγειογραφία, βλ. και J. Ziomecki, Les représentations d'artisants sur les vases attiques, 1975, 23 κ.ε.

Απαραίτητες φυσικές ιδιότητες του επεξεργασμένου πηλού είναι η λεπτότητα των κόκκων του, που επηρεάζουν την επεξεργασία και το ψήσιμό του[64], οι κολλοειδείς ιδιότητές του, η πλαστικότητα και, τέλος, η παρουσία αδρανών στοιχείων που περιορίζουν την υπερβολική συρρίκνωση κατά το στέγνωμα και το ψήσιμο. Ακόμη, ο πηλός πρέπει να είναι πορώδης για να δώσει τη δυνατότητα στην υγρασία να εξατμιστεί, και ναλώδης για να γίνει σκληρός στο ψήσιμο[65]. Επειδή τέτοιες αντίθετες ιδιότητες δεν βρίσκονται πάντα στον πηλό που εξορύσσεται από μια συγκεκριμένη θέση, είναι μερικές φορές απαραίτητο να ανακατευτούν διαφορετικής προέλευσης πηλοί[66] ή να προστεθούν «μη πλαστικά» στοιχεία, όπως είναι το τριμμένο κεραμίδι, η άμμος, η άσβεστος κτλ[67]. Το ανακάτωμα μπορούσε να γίνει είτε με πηλούς από διαφορετικά ορύγματα μιας περιοχής ή ακόμη και με εισαγωγή πηλού από άλλες περιοχές[68].

Ο πηλός των μητρών της Πέλλας είναι λεπτόκοκκος, καθαρός. Σε σπάνιες περιπτώσεις διακρίνονται ακόμη και με γυμνό μάτι προσμείξεις ή ξένα στοιχεία[69]. Μετά το ψήσιμό τους πολλά αγγεία πήραν μια συμπαγή και σκληρή-ναλώδη μορφή. Οι προσκρούσεις στα τοιχώματα των αγγείων αυτών παράγουν έναν λεπτό, καθαρό ήχο. Σε άλλα παραδείγματα, λιγότερα αυτά, ο πηλός μετά την όπτησή του απόκτησε μια μαλακή σαπουνοειδή υφή· τα χτυπήματα στα τοιχώματά τους παράγουν έναν υπόκωφο ήχο. Σε πολλές περιπτώσεις υπάρχουν χαρακτηριστικές ομοιότητες μεταξύ των δύο παραπάνω κατηγοριών αγγείων, όχι μόνο ως προς τη σύσταση του πηλού, όπως συμπεραίνεται από εμπειρικές παρατηρήσεις, αλλά και ως προς το σχήμα και τη διακόσμηση, ομοιότητες που δηλώνουν ότι τα αγγεία και των δύο κατηγοριών κατασκευάστηκαν ταυτόχρονα. Φαίνεται λοιπόν πολύ πιθανό πως ο πηλός που χρησιμοποιήθηκε για έναν μεγάλο αριθμό αγγείων τόσο σκληρών όσο και μαλακών, προέρχεται από τον ίδιο χώρο εξόρυξης και, επομένως, έχει την ίδια σύνθεση. Αν ο συλλογισμός αυτός είναι σωστός, τότε θα πρέπει να συμπεράνουμε πως η σκληρή ή μαλακή υφή των ψημένων αγγείων οφείλεται στην υψηλή ή χαμηλή θερμοκρασία όπτησης και όχι στις «ακαθαρσίες» (impurities) που περιέχει η κάθε κατηγορία[70].

Σε λίγα παραδείγματα, στα τοιχώματα των αγγείων διακρίνονται με γυμνό μάτι μικρά θραύσματα ενός γαλακτόχρωμου υλικού (ασβεστόλιθος)[71]· σε άλλες περιπτώσεις διακρίνονται μόνο οι κοιλότητες των αποτυπωμάτων από ασβεστολιθικούς πιθανότατα κόκκους, που διαλύθηκαν κατά τον καθαρισμό των ιζημάτων μερικών οστράκων με ψυχρό υδροχλωρικό οξύ[72]. Επίσης, σε μερικά αγγεία παρατηρούνται ελάχιστα υπολείμματα από οργανικές ουσίες (μικρά κομμάτια χόρτου), που με την πάροδο του χρόνου έχουν διαλυθεί αφήνοντας μόνο τα αποτυπώ-

64 A. Shepard, Ceramics for the Archaeologist, 1976, 12-13.

65 Πρβλ. και Els. Woody, Pottery on the Wheel, 1975, 187-190.

66 Ορλάνδος, ό.π., 218 σημ. 3.

67 Για σχετική περίληψη και R. Higgins, Greek Terracottas, 1967, 1. Χαρακτηριστικά παραδείγματα πρόσμειξης τριμμένου κεραμιδιού βρίσκουμε στην κεράμωση των οικιών του τομέα Ι της Πέλλας.

68 Ορλάνδος, ό.π., 69 και σημ. 4.

69 Προσμείξεις είναι τα υλικά που προστίθενται από τους αγγειοπλάστες για τον καλύτερο έλεγχο των φυσικών ιδιοτήτων του πηλού. Τα ξένα στοιχεία (impurities), μαρμαρυγία, άσβεστοι, οξείδια του σιδήρου, τιτάνιο, άλατα, οργανικές ουσίες, μικροοργανισμοί κτλ. βρίσκονται μέσα στα φυσικά στρώματα των πηλών και καθορίζουν τις φυσικές ιδιότητές τους.

70 Είναι γνωστό πως η σύνθεση του πηλού και οι συνθήκες ψησίματός του καθορίζουν και το βαθμό σκληρότητάς του. Βλ. και Shepard, ό.π., 114.

71 Πρβλ. μήτρες 1, 29, 38, 257 κ.ά.

72 Πρβλ. μήτρες 80, 112, 222, 223, 315, 320 κ.ά.

ματά τους στον πηλό[73], και, τέλος, σε μερικές περιπτώσεις υπολείμματα από μικρά θραύσματα οστών[74]. Στις εξωτερικές κυρίως επιφάνειες μερικών μητρών διακρίνονται πολύ μικρές φυσαλίδες[75].

Η ύπαρξη διαφόρων «ακαθαρσιών» είναι φυσική στους ιζηματογενείς πηλούς, όπως είναι οι περισσότερες επιφανειακές άργιλοι. Επομένως, στα επιφανειακά ορυχεία αργίλων η παρουσία της ασβέστου μπορεί εύκολα να δικαιολογηθεί, όχι όμως και η παρουσία τριμμένων οστών. Η παρουσία αυτών των στοιχείων μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο εάν στον ιζηματογενή πηλό δεχτούμε προσμείξεις μη οργανικών ουσιών, οστών και τριμμένων χόρτων από τους παρασκευαστές. Η προσθήκη «μη πλαστικών» στοιχείων, στα οποία μπορεί να ενταχθεί και ο ασβεστόλιθος, αν δεν υπήρχε εξαρχής στα ορύγματα, μειώνει τη μεγάλη πλαστικότητα του πηλού, που εκδηλώνεται με υπέρμετρη συρρίκνωση τόσο στο στέγνωμα, όσο και στο ψήσιμο[76].

Η εξόρυξη πηλού κατά την αρχαιότητα στη θέση της μακεδονικής πρωτεύουσας δεν είναι βεβαιωμένη. Οι προσπάθειες για τον εντοπισμό αρχαίων ορυχείων στην περιοχή δεν ήταν θετικές. Η ύπαρξη όμως κατάλληλου αργιλώδους εδάφους σ' όλη την περιοχή μεταξύ του Αξιού και των Γιαννιτσών, ιδιαίτερα στην περιοχή του αρχαίου «έλους» από όπου μέχρι σήμερα τροφοδοτούνται πολλά κεραμοποιεία, είναι και μια έμμεση μαρτυρία για τις πολλαπλές δυνατότητες ανεύρεσης αργιλικού εδάφους στον περιβάλλοντα την πρωτεύουσα χώρο. Η εύκολη ανεύρεση του πηλού μπορεί να θεωρηθεί πως αποτέλεσε και έναν από τους συντελεστές της εκπληκτικής πράγματι ανάπτυξης της πηλοπλαστικής, αλλά και της κεραμικής της Πέλλας κατά τα ελληνιστικά χρόνια.

Χρώμα

Οι πυρήνες και τα τοιχώματα των μητρών εμφανίζουν σε γενικές γραμμές μια χρωματική ομοιομορφία, που διαταράσσεται σε σπάνιες περιπτώσεις. Οι περισσότερες μήτρες έχουν χρώμα κόκκινο (2.5 YR 5/6 ως 5/8 και άλλοτε 2.5 YR 4/6 ως 4/8) ως ανοιχτό κόκκινο (2.5 YR 6/6 ως 6/8), σε ποσοστό 54,06% και 15,9% αντίστοιχα. Έξι μόνο παραδείγματα που αντιπροσωπεύουν το 2,12% έχουν ένα αδύνατο κόκκινο (2.5 YR 5/2 ως 5/3) ως κοκκινωπό καφέ χρώμα (2.5 YR 5/4) που περιλαμβάνει μόλις το 1,76% του συνόλου. Ένα ποσοστό 9,89% έχει χρώμα κοκκινωπό κίτρινο (5 YR 6/6-6/8) προς το κοκκινωπό καφέ (5 YR 5/3-5/4 και 5 YR 4/3-4/4), σε ποσοστό 9,18%. Οι αποχρώσεις του γκρίζου αντιπροσωπεύουν χαμηλό ποσοστό. Το γκρίζο και ροδαλό γκρίζο (5 YR 5/1 και 5 YR 6/1-6/2) φτάνουν αντίστοιχα το 1,76% του συνόλου, ενώ το κοκκινωπό γκρίζο (5 YR 5/2) το 2,12%.

Ο μεγαλύτερος αριθμός των μητρών μετά το ψήσιμό τους πήρε ένα ομοιόμορφο χρώμα. Υπάρχουν όμως μερικά παραδείγματα, στα οποία ορισμένα τμήματα των επιφανειών διαφοροποιήθηκαν χρωματικά κατά τη διάρκεια του ψησίματος. Αυτό παρατηρείται κυρίως στις μήτρες με γκρίζο ως κοκκινωπό γκρίζο πηλό. Στα παραδείγματα αυτά ένα μέρος της μήτρας έχει ανοιχτότερο χρώμα από το υπόλοιπο[77]. Σε μερικές μήτρες με γκριζωπό ή κοκκινωπό γκρίζο πηλό

73 Πρβλ. μήτρες 29, 120, 185 κ.ά.

74 Πρβλ. μήτρες 133 κ.ά.

75 Πρβλ. μήτρες 31, 38, 43, 63, 81, 90, 96, 112, 129, 148, 151, 165, 173, 176, 212, 244, 315, 316, 320, 326.

76 Shepard, ό.π., 24-27.

77 Πρβλ. μήτρες 10, 11, 13, 79, 197.

παρατηρείται διαφοροποίηση του χρώματος του πηλού στην εσωτερική μόνο επιφάνεια του αγγείου[78]. Δύο μήτρες με ανοιχτό κοκκινωπό πηλό[79] έχουν σε τμήματα μόνο της επιφάνειάς τους κόκκινο χρώμα. Λίγα παραδείγματα παρουσιάζουν χρωματική διαφοροποίηση μόνο στο κάτω μέρος της εξωτερικής τους επιφάνειας[80].

Η καθαρότητα του κόκκινου και των διαβαθμίσεών του είναι ενδεικτικά στοιχεία της οξειδωμένης ατμόσφαιρας στην οποία ψήθηκαν οι μήτρες της Πέλλας[81]. Αναφέραμε ήδη πως ένα πολύ μικρό ποσοστό των αγγείων αυτών έχει γκρίζο χρώμα με μικρές διαβαθμίσεις. Θα πρέπει όμως να σημειωθεί πως και στις περιπτώσεις αυτές ο σκούρος τόνος του πηλού περιορίζεται μόνο στις επιφάνειες των αγγείων, ενώ οι πυρήνες τους σταδιακά ανοίγουν χρωματικά στο κόκκινο. Σε αρκετά πάλι παραδείγματα η χρωματική διαφοροποίηση παρατηρήθηκε μόνο σε μικρά ή μεγαλύτερα τμήματα των αγγείων. Οι «καπνισμένες» και κηλιδωμένες αυτές επιφάνειες των αγγείων μπορούν να εξηγηθούν με την ελλιπή κυκλοφορία του αέρα σε κάποια από τις οπτήσεις[82]. Τα «ατυχήματα» αυτά πρέπει να συνέβησαν προς το τέλος της όπτησης, όπως μας επιτρέπουν να συμπεράνουμε οι επιφανειακές και αποσπασματικές αλλαγές χρώματος[83]. Δεν πρέπει ακόμη να αποκλείσουμε την πιθανότητα πως τα «ατυχήματα» αυτά οδήγησαν και σε πρόωρη περάτωση της όπτησης, πριν επιτευχθεί δηλαδή η ανώτερη επιθυμητή θερμοκρασία, επειδή τα καπνισμένα και κηλιδωμένα παραδείγματα είναι τα αγγεία με το χαμηλότερο βαθμό σκλήρυνσης.

ΤΟ ΣΧΗΜΑ

Οι μήτρες της Πέλλας αποτελούνται από ημισφαιρικό ή κωδωνόσχημο σώμα, δακτυλιόσχημη ή δισκόμορφη βάση και διαμορφωμένο χείλος, που σχεδόν πάντα προεξέχει οριζόντια. Το σχήμα αυτό, στο είδος των αγγείων που μελετάμε, είναι ευρύτατα διαδεδομένο στον ελληνιστικό κόσμο[84] και επιβλήθηκε κυρίως από τις τεχνικές ανάγκες αποτύπωσης και αφαίρεσης από τις μή-

78 Πρβλ. μήτρες 12, 67, 77, 192.

79 Πρβλ. μήτρες 297 και 316.

80 Πρβλ. μήτρες 191, 246, 247, 248.

81 H.C. Colton, American Antiquity 4 (1939), 224-31· Noble, ό.π. (σημ. 63), 31-32. R.M. Cook, Greek Painted Pottery, 1966, 247.

82 Για σχετικά «ατυχήματα» στην αττική κεραμική, βλ. Noble, ό.π. (σημ. 63), 79-81 και M. Farnsworth, Archaeology 12 (1959), 242-250. Σχετικές είναι οι παρατηρήσεις του Τιβερίου, ό.π. (σημ. 6), 79-80, για το μελανόμορφο κιονωτό κρατήρα του ζωγράφου του Λούβρου F6 αριθ. 235 του Μουσείου του Πολυγύρου.

83 Από την ομάδα των αγγείων πρέπει να εξαιρεθεί ένας αριθμός από αγγεία και θραύσματα αγγείων που οι επιφάνειές τους έχουν διαφοροποιηθεί χρωματικά, επειδή, όταν έσπασαν, απομακρύνθηκαν από το υπόλοιπο σώμα των αγγείων και βρέθηκαν σε επαφή με οργανικές ουσίες ή ξύλα, ή βρέθηκαν σε στρώματα με απανθρακωμένα υλικά, που εισέδυσαν στο δωμάτιο Α μετά τη διαρπαγή του ανατολικού τοίχου του δωματίου. Τα απανθρακωμένα αυτά υλικά κύλησαν από το δρόμο στα ανατολικά, όπου είχαν ριχτεί κατά τους καθαρισμούς κλιβάνων που λειτουργούσαν στην περιοχή και που ένας αριθμός από αυτούς έχει ήδη αποκαλυφτεί. Τα παραδείγματα της κατηγορίας αυτής διακρίνονται από τα υπόλοιπα, γιατί οι χρωματικές διαφορές τους περιορίζονται πάντα μέσα σε συγκεκριμένα όρια, τα δε αγγεία που βρέθηκαν σε στρώματα με απανθρακωμένα υλικά έχουν επιφανειακό σκούρο χρώμα, ένα μέρος του οποίου αφαιρείται και με απλό τρίψιμο της επιφάνειας με το δάκτυλο. Στην παραπάνω κατηγορία ανήκουν οι μήτρες 127, 158, 301, 308, 322.

84 Για σχήματα μητρών πρβλ. Edwards, Phyx II, εικ. 2, πίν. 51· G. Kleiner, Wandlungen, 217-219, πίν. 44-46· Bouzek, Kyme I, εικ. 6, πίν. 1· Rotroff, Agora XXII, 14-15 και πίν. 2, 7, 8, 14, 54-57, 63-65. Είναι προφανές πως το εσωτερικό των μητρών μπορούμε να το μελετήσουμε και από τους σκύφους, που έχουν κατασκευαστεί από αυτές.

τρες των εκμαγμένων αγγείων, και φυσικά και από τη χρήση των αγγείων που κατασκευάζονταν από αυτές.

Η βάση

Η βάση των περισσότερων μητρών είναι δακτυλιόσχημη· σε λίγα μόνο παραδείγματα είναι δισκόμορφη. Η δακτυλιόσχημη βάση άλλοτε είναι χαμηλή (0,5 εκ.) και άλλοτε ψηλότερη, ύψ. μέχρι και 1 εκ. Η υψηλή βάση έχει συνήθως εξωτερικά κωνικό περίγραμμα, που λίγες φορές γίνεται καμπυλόσχημο (torus). Η εσωτερική επιφάνειά της, που ξεχωρίζεται με λεπίδα στον τροχό, διαμορφώνεται σε αδρά καμωμένο ανάστροφο κώνο· σπανιότερα η επιφάνεια αυτή είναι επίπεδη (πρβλ. Π ί ν. 7, 9, 10). Η χαμηλή δακτυλιόσχημη βάση έχει καμπυλόσχημο πάντα εξωτερικό περίγραμμα και επίπεδη εσωτερική επιφάνεια (πρβλ. Π ί ν. 7). Οι δισκόμορφες βάσεις, που αντιπροσωπεύονται από επτά μόνο μήτρες, σχηματίζουν χαμηλό, συμπαγές πόδι με επίπεδη κάτω επιφάνεια κομμένη στον τροχό με σπάγγο ή σύρμα, χωρίς καμιά επιμέλεια[85]. Στην ομάδα των μητρών με δισκόμορφη βάση υπάγεται και η πολύ μεγάλη μήτρα αριθ. 311[86]. Στην κάτω περίμετρό της, όμως, διαμορφώνεται μικρός δακτύλιος, που δημιουργήθηκε από τις πιέσεις των δακτύλων του αγγειοπλάστη πάνω στο μαλακό πηλό κατά την αποτύπωση των σφραγίδων στην εσωτερική επιφάνεια του αγγείου (Π ί ν. 11).

Το σώμα

Το σώμα των μητρών είναι ημισφαιρικό ή κωδωνόσχημο. Το μεγαλύτερο μέρος των μικρών και μεσαίου μεγέθους μητρών έχει σώμα ημισφαιρικό[87]. Ένας όμως μικρός αριθμός με βαθύτερο σώμα και στενό στόμιο έχει κωδωνόσχημη μορφή. Το σώμα των πολύ μεγάλων αγγείων είναι βαθύ κωδωνόσχημο, που στενεύει σημαντικά στον πυθμένα του. Δύο μόνο μήτρες (μια σχεδόν ολόκληρη, αριθ. 87, και μια που σώζεται αποσπασματικά, αριθ. 88) έχουν κωνικό σώμα με ανοιχτό στόμιο και στενή βάση. Ένα ενδιάμεσο σχήμα, μεταξύ του κωνικού και του ημισφαιρικού, αντιπροσωπεύεται από δύο μήτρες (αριθ. 225 και 299).

Το χείλος

Οι μήτρες έχουν χείλος που προεξέχει έντονα οριζόντια, με μια στεφάνη που αποτελεί τη φυσική συνέχεια της εξωτερικής γραμμής του σώματος της μήτρας. Η στεφάνη αυτή στην επάνω επιφάνειά της φαίνεται σαν να προστίθεται σε καμπυλόσχημη απόληξη που προεξέχει προς τα πάνω και αποτελεί τη φυσική συνέχεια των εσωτερικών τοιχωμάτων της μήτρας, άλλοτε έντονα και άλλοτε λιγότερο τονισμένα (Π ί ν. 3-9α). Η ελαφρά αυτή καμπυλόσχημη απόληξη του χείλους προς τα πάνω σχηματίζεται για να υποβοηθήσει στην κατασκευή του χείλους του σκύφου που θα βγεί από τη μήτρα. Η επιφάνεια της στεφάνης του χείλους είναι συνήθως επίπεδη· αρκετές φορές όμως σχηματίζει ελαφρά κλίση προς τα πάνω[88].

85 Οι μήτρες αυτές είναι οι: 245, 277, 278, 298, 299, 305 και 323.

86 Η μήτρα έχει διάμετρο βάσης 127 χιλ. και ύψος 223 χιλ.

87 Το πάχος των τοιχωμάτων των μητρών είναι περίπου 5 χιλ. στις μικρές και 5-10 χιλ. στις μεγάλες.

88 Πρβλ. το χείλος των μητρών: 5, 9, 14, 21, 59, 71, 108, 153, 155, 199, 241, 244, 277, 299, 303, 314, 315, 316, 317, 319 και 323. Από τα αγγεία αυτά άλλα έχουν χείλος με έντονη προς τα πάνω κλίση και άλλα με μικρότερη.

Ιδιομορφίες στη διαμόρφωση του χείλους παρουσιάζουν ελάχιστα κομμάτια. Το χείλος του τμήματος της μήτρας αριθ. 257, που βρέθηκε κάτω από το δάπεδο του δωματίου Α, και κατά συνέπεια είναι παλιότερο, σχηματίζεται από μια απλή καμπυλόσχημη απόληξη των τοιχωμάτων της μήτρας. Το χείλος του θραύσματος αριθ. 327 σχηματίζεται από την απλή οριζόντια επιφάνεια των τοιχωμάτων του. Το θραύσμα αυτό βρέθηκε σε αποθέτη έξω από τα δωμάτια με τις μήτρες. Το τμήμα της μήτρας αριθ. 301 και τα θραύσματα αριθ. 97 και 261 έχουν χείλος που προεξέχει με λοξότμητη απόληξη. Τα θραύσματα αυτά βρέθηκαν στο δωμάτιο Ζ. Το θραύσμα αριθ. 324, που βρέθηκε στον ίδιο χώρο, έχει χείλος όμοιο με το χείλος του τμήματος αριθ. 257. Όλα τα παραπάνω θραύσματα και τμήματα μητρών έχουν ιδιαίτερα φθαρμένες επιφάνειες και πιθανότατα ανήκουν σε παλιότερες φάσεις του ίδιου εργαστηρίου.

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΜΗΤΡΩΝ

Οι μήτρες ανάλογα με το μέγεθός τους κατατάσσονται σε τρεις ομάδες που διαφέρουν μεταξύ τους κατά το ύψος, τη διάμετρό τους και το μέγεθος της βάσης. Οι μικρού μεγέθους μήτρες είναι οι περισσότερες· λιγότερες είναι οι μεγάλου μεγέθους και πολύ λιγότερες οι πολύ μεγάλες[89].

Στην πρώτη ομάδα ανήκουν οι μήτρες που το ύψος τους κυμαίνεται από 69 ως 84 χιλ., η εξωτερική διάμετρός τους από 135 ως 150 χιλ., η εσωτερική διάμετρος από 105 ως 118 χιλ. και η διάμετρος της βάσης τους από 51 ως 61 χιλ.

Στην ομάδα των μητρών μεγάλου μεγέθους ανήκουν παραδείγματα που το ύψος τους κυμαίνεται από 91 ως 135 χιλ., η εξωτερική διάμετρος από 192 ως 230 χιλ., η εσωτερική διάμετρος από 162 ως 175 χιλ. και η διάμετρος βάσης από 73 ως 82 χιλ.

Στην τρίτη ομάδα, των πολύ μεγάλων μητρών, υπάγονται παραδείγματα που το ύψος τους κυμαίνεται από 160 (μια μήτρα έχει ύψος 145 χιλ.) ως 190 χιλ., η εξωτερική διάμετρος από 192 ως 230 χιλ., η εσωτερική διάμετρος από 162 ως 175 χιλ. και η διάμετρος βάσης από 73 ως 82 χιλ. Πολύ λίγες μήτρες αποκλίνουν από τις παραπάνω διαστάσεις.

Η ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΤΗΣ ΜΗΤΡΑΣ

Μετά την κατασκευή της φόρμας του αγγείου κι όσο ο πηλός ήταν ακόμη μαλακός γινόταν η διακόσμηση της εσωτερικής επιφάνειας του σώματός του με ελεύθερο χέρι και με σφραγίδες (τύπους)[90].

Χωρισμός των διακοσμητικών ζωνών

Όσο το αγγείο ήταν τοποθετημένο πάνω στον τροχό, η εσωτερική του επιφάνεια λειαινόταν πι-

89 Στις μικρές μήτρες ανήκουν 208 αγγεία και 53 τμήματα και θραύσματα αγγείων. Στις μεγάλες μήτρες ανήκουν 36 αγγεία και 15 τμήματα ή θραύσματα αγγείων και στις πολύ μεγάλες ένδεκα μήτρες και τέσσερα τμήματα και θραύσματα.

90 Η κατασκευή των αγγείων από τους αρχαίους Έλληνες αγγειοπλάστες περιγράφεται με λεπτομέρειες και πλουσιότατη εικονογράφηση από τον Noble, ό.π. (σημ. 63), 1-30, εικ. 1-72. Η τεχνική δεν έχει μεταβληθεί ως τις μέρες μας. Πρβλ. Hampe-Winter, ό.π. (σημ. 63).

θανώς με βρεγμένο πανί και χωριζόταν στις ζώνες διακόσμησης. Οριοθετούνταν έτσι ο χώρος διακόσμησης του πυθμένα, το μετάλλιο, καθώς και οι ζώνες του σώματος και του χείλους. Το μετάλλιο χωριζόταν από το σώμα με ένα πλατύ, ρηχό αυλάκι που γινόταν στον τροχό και που ήταν απαραίτητο για τη διευκόλυνση της διακόσμησής του. Το αυλάκι όμως αυτό λείπει εντελώς ή είναι υποτυπώδες στις πολύ μεγάλες μήτρες στις οποίες ο πυθμένας τους είναι ακόσμητος[91]. Η έλλειψη διακόσμου του μεταλλίου χαρακτηρίζει τις μήτρες εκείνες από τις οποίες γίνονταν αγγεία στα οποία πρόσθεταν πόδι (αμφορείς και μεγάλοι σκύφοι). Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των μητρών αριθ. 275 και 276, που ο πυθμένας τους φέρει ρομβοειδείς χαράξεις, για να διευκολυνθεί η προσθήκη της βάσης, η οποία κολλούσε με τη βοήθεια αραιωμένου πηλού. Μερικές φορές το μετάλλιο οριζόταν με διπλή ή τριπλή κυκλική χάραξη που γινόταν στον τροχό. Σε σπάνιες περιπτώσεις ο ορισμός του μεταλλίου επιτυγχανόταν με συνεχή κυκλική κοινίδωση, η οποία γινόταν πάνω στην αύλακα του μεταλλίου είτε με το άκρο ενός βελονιού[92] είτε με κοίλο εργαλείο που έδινε το αποτύπωμα χάνδρας[93]. Λίγες μήτρες φέρουν ιδιαίτερη διακόσμηση στο κάτω μέρος του σώματος, στον κάλυκα, που χωρίζεται από το σώμα με τον ίδιο τρόπο, όπως και το μετάλλιο[94].

Το σώμα στις μικρές και μεγάλες μήτρες καλύπτεται απο μια διακοσμητική ζώνη. Οι πολύ μεγάλες όμως μήτρες χωρίζονται σε δύο ζώνες με ένα ρηχό και πλατύ, απλό ή και βαθμιδωτό αυλάκι καμωμένο στον τροχό. Στις περιπτώσεις αυτές των πολύ μεγάλων μητρών η κάτω ζώνη φέρει φυτικό διάκοσμο, ενώ η πάνω έχει μυθολογικές παραστάσεις ή συμπληρωματικά διακοσμητικά θέματα.

Το χείλος χωρίζεται από το σώμα με απλό ή βαθμιδωτό αυλάκι που γίνεται κι αυτό στον τροχό. Μερικές φορές, κάτω ακριβώς από το χείλος, υπάρχει συμπληρωματική στενή διακοσμητική ζώνη, η οποία χωρίζεται από το σώμα κατά τον ίδιο τρόπο, όπως και οι άλλες ζώνες.

Οδηγοί διακόσμησης

Μετά το χωρισμό των διακοσμητικών ζωνών τοποθετούνταν χαρακτηριστικοί οδηγοί για τη διευκόλυνση της διακόσμησης που ακολουθούσε. Σε κανονικές αποστάσεις κάτω από το αυλάκι του χείλους, ή και εν μέρει πάνω σ' αυτό, χτυπιούνται ανθέμια, ρόδακες ή καρποί, που αποτελούν τους οδηγούς για την υπόλοιπη φυτική διακόσμηση. Σε μερικές περιπτώσεις, τους οδηγούς αποτελούν τα άκρα των λογχόσχημων φύλλων, που σημαδεύονται περιμετρικά στο αυλάκι του χείλους, πριν γίνει η υπόλοιπη διακόσμηση με τη χρησιμοποίηση του οξυκόρυφου πέρατος των τύπων από τα μικρά φύλλα, που χρησιμοποιούνται στα μετάλλια[95]. Στη μήτρα αριθ. 8 χρησιμοποιείται το αποτύπωμα του νυχιού του αγγειοπλάστη για να οριστούν τα πέρατα των λογχόσχημων φύλλων του διακόσμου.

Σε μια μεγάλη ομάδα μητρών, που κοσμείται με μακριά πέταλα, τα καμπυλόσχημα πάνω πέρατα των πετάλων γίνονται με ειδικό εργαλείο πεταλόσχημης διατομής και χρησιμεύουν για ο-

91 Πρβλ. μήτρες 22, 85, 272, 273, 274, 275, 276, 308, 309, 311, 316.

92 Πρβλ. μήτρες 7, 8, 21, 175, 203, 214, 323.

93 Πρβλ. μήτρα 255.

94 Διαμορφωμένο και κοσμημένο κάλυκα έχουν οι εξής δώδεκα μήτρες: 46, 225, 240, 241, 279, 297, 298, 299, 313, 322, 323, 326.

95 Πρβλ. μήτρες 4, 5, 21, 175, 199, 202, 316.

δηγοί κατασκευής των πετάλων. Λίγα είναι τα παραδείγματα μητρών με μακριά πέταλα, που δεν έχουν καθόλου οδηγούς[96]. Τα πέταλα στις περιπτώσεις αυτές χωρίζονται μεταξύ τους με απλές χαράξεις.

Διακόσμηση του εσωτερικού

Η διακόσμηση των μητρών περιορίζεται, όπως είναι φυσικό, στο εσωτερικό των αγγείων. Άρχιζε, όπως φαίνεται, από το μετάλλιο, ακολουθούσε η διακόσμηση του κάλυκα, όπου υπήρχε, και συνεχιζόταν με τη διακόσμηση του σώματος του αγγείου. Η διακόσμηση αυτή επιτυγχανόταν τόσο με τη χρησιμοποίηση σφραγίδων, όσο και με ελεύθερο χέρι.

Διακόσμηση με σφραγίδες

Τα μετάλλια των μητρών διακοσμούνταν με μικρά φύλλα άκανθας, οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νευρώσεις ή μικρά πεταλόσχημα φύλλα, που τοποθετούνταν ακτινωτά στην περίμετρό τους.

Στο κέντρο του μεταλλίου πιεζόταν ένας ρόδακας· άλλοτε ήταν αρκετά μεγάλος με οκτώ πέταλα (διάμετρος 25 χιλ.), άλλοτε μικρότερος με εννέα πέταλα (διάμετρος 10 χιλ.) και σε λιγότερες περιπτώσεις πολύ μικρός με τέσσερα πέταλα (διάμετρος 5 χιλ.)

Ο αριθμός των μικρών φύλλων των μεταλλίων ποικίλλει· συνήθως όμως είναι ζυγός και τα φύλλα πιέζονται στο μαλακό πηλό με τη βοήθεια ενός μόνο τύπου σταυρωτά στην περίμετρο, όπως συμπεραίνεται από τον τρόπο με τον οποίο τα μικρά φύλλα αλληλοκαλύπτονται. Οι σφραγίδες των ροδάκων είναι πάντα ανεξάρτητες από τις σφραγίδες των μικρών φύλλων. Έτσι, κάθε είδος φύλλου αντιπροσωπευόταν από έναν τύπο (σφραγίδα), όπως αποδεικνύεται από το διαφορετικό αριθμό των ίδιων μικρών φύλλων σε διαφορετικές μήτρες, τις διαφορετικές αποκλίσεις των φύλλων μεταξύ τους και την ένταση της πίεσής τους πάνω στον πηλό. Είναι, ακόμη, απολύτως βέβαιο πως τα μικρά φύλλα των μεταλλίων και οι ρόδακές τους γίνονταν από χωριστούς τύπους. Στο συμπέρασμα αυτό οδηγούμαστε, επειδή πολλές φορές οι μικροί ρόδακες των μεταλλίων είναι ίδιοι με τους οδηγούς και δεν συνοδεύονται από μικρά φύλλα[97], και ακόμη επειδή αρκετές φορές οι ρόδακες σφραγίζονται δύο φορές[98] χωρίς αντίστοιχο διπλό χτύπημα και των μικρών φύλλων. Ακόμη, σε ορισμένες περιπτώσεις, συμβαίνει μια πλευρά του ρόδακα να έχει πιεστεί βαθύτερα χωρίς ανάλογη διευθέτηση και των αντίστοιχων φύλλων[99]. Στις περιπτώσεις που ο διάκοσμος του μεταλλίου αποτελείται από σειρές φύλλων, τότε πιέζονται πρώτα τα φύλλα της εξωτερικής σειράς και τελευταία ο ρόδακας στο κέντρο, που βοηθά στην εξαφάνιση των ασυμμετριών των σφραγίδων[100]. Σε τέσσερις μήτρες αντί για ρόδακα στο κέντρο του μεταλλίου έχει τοποθετηθεί γοργόνειο[101]. Μερικές φορές ανάμεσα στα πέρατα των μικρών φύλλων του μεταλλίου τοποθετούνται απλές κουκίδες, που γίνονται με

96 Οι μήτρες αυτές είναι οι: 241, 242 και 245.

97 Πρβλ. μήτρες 21, 60, 61, 62, 63, 66, 69, 70, 74, 76, 77.

98 Πρβλ. μήτρες 3, 39, 41, 84, 186.

99 Οι μήτρες 25, 123, 124, 142, 185, 207, 230.

100 Το κόσμημα στο κέντρο του μεταλλίου γίνεται πάντα τελευταίο. Μερικές φορές δεν βρίσκεται ακριβώς στο κέντρο με αποτέλεσμα να τέμνει τα μικρά φύλλα σε άνισα μέρη ή χτυπιέται βαθύτερα, όπως στη μήτρα 35.

101 Βλ. μήτρες 315, 317, 318 και 319.

απλή πίεση του άκρου από ένα οξύ εργαλείο στο μαλακό πηλό[102], ή μικρές χάντρες, που γίνονται με εργαλείο που έχει κοίλο πέρας[103].

Ο κάλυκας των μητρών σπάνια κοσμείται. Όπου υπάρχει διακόσμηση, αυτή αποτελείται από μικρά φύλλα[104], ανθέμια[105], ιωνικό κυμάτιο[106], κογχύλια[107] ή βουκράνια[108].

Όλες οι μορφές των μητρών με παραστάσεις γίνονταν με ανεξάρτητες σφραγίδες, που πιέζονταν στη σειρά ή συμπλέκονταν ανάλογα με το θέμα. Μερικά μόνο σημεία του σώματος των μητρών με φυτικά κοσμήματα γίνονταν με σφραγίδες, όπως οι οδηγοί διακόσμησης και τα στελέχη των συστρεφόμενων βλαστών των ομάδων η ως κ της κατηγορίας Ι. Η ίδια τεχνική των τύπων χρησιμοποιόταν και για διακοσμητικά στοιχεία των ζωνών του σώματος και του χείλους, όπως στους σπειρομαιάνδρους, στην κληματίδα με βότρεις, στα βουκράνια και μερικές φορές στις γιρλάντες μεταξύ των βουκρανίων, που γίνονταν με διαδοχικά χτυπήματα μικρών ροδάκων[109]. Με σφραγίδα κοσμείτο και η στενή ζώνη από σύνθετο πλοχμό κάτω από το χείλος· οι σύνθετοι πλοχμοί γίνονταν με κυλινδρικές σφραγίδες, που τις κυλούσαν γύρω από τη ζώνη του χείλους ή καμιά φορά και του κάλυκα.

Στη μήτρα αριθ. 244 και στο θραύσμα αριθ. 310 η διακοσμητική ζώνη του χείλους κοσμείται με διαφορετικές σφραγίδες από φύλλα δάφνης και καρπούς, ενώ τα δύο θραύσματα της μήτρας αριθ. 329 έχουν μια στενή ζώνη με αστράγαλο και ζώνη από σκύλους. Στο τμήμα της μήτρας αριθ. 331 η ζώνη του χείλους κοσμείται με σειρά από υδρόβια πτηνά. Με σφραγίδες γίνονται και οι άκανθες στις λίγες περιπτώσεις που χρησιμοποιούνται στο διάκοσμο των μητρών της Πέλλας. Με την ίδια μέθοδο έγιναν και τα μακριά φύλλα λωτού (;) της μήτρας αριθ. 308, καθώς και τα πέταλα των μητρών με τους αριθ. 257 και 261. Τέσσερις μήτρες, με τους αριθ. 279 ως 282, κοσμούνται με επάλληλες σειρές μικρών πεταλόσχημων φύλλων σε φολιδωτή διάταξη, που έχουν γίνει με την ίδια σφραγίδα. Η πίεση των σφραγίδων στο μαλακό πηλό παραμόρφωσε ελαφρά την εξωτερική επιφάνεια πάρα πολλών αγγείων. Επειδή στα σημεία πίεσης χρησιμοποιούνταν στην εξωτερική επιφάνεια τα δάκτυλα, στα σημεία αυτά βρίσκονται πολλές φορές δακτυλικά αποτυπώματα των κατασκευαστών των μητρών[110].

Οι σφραγίδες

Ιδιαίτερες σφραγίδες (Stempel, stamp, poinçon) χρησιμοποιούνταν για τη διακόσμηση των αγ-

102 Τα παραδείγματα είναι πάρα πολλά. Ενδεικτικές είναι οι μήτρες 4, 5, 7, 24, 34, 41, 44 κ.ά. Συνηθέστερα η διαμόρφωση αυτή παρατηρείται στις μήτρες που στην περίμετρο του μεταλλίου έχουν σειρά από μικρά οξυκόρυφα φύλλα.

103 Μήτρα 255.

104 Μήτρες 46, 225, 279, 299, 323 και 326.

105 Μήτρες 240 και 241.

106 Μήτρα 297.

107 Μήτρες 240 και 241.

108 Μήτρα 322.

109 Πρβλ. μήτρες 274, 277, 278. Στις μήτρες 275 και 276 οι γιρλάντες σχηματίζονται με συνεχή χτυπήματα βελονιού στο μαλακό πηλό.

110 Δακτυλικά αποτυπώματα παρατηρούνται στις μήτρες: 12, 22, 26, 33, 37, 44, 45, 56, 66, 67, 72, 76, 82, 85, 125, 151, 156, 171, 186, 192, 193, 205, 212, 245, 250, 257, 272, 278, 280, 281, 298, 300, 305, 306, 308, 311, 315, 317, 319, 320, 321, 325. Από τις παραπάνω μήτρες εντονότερα είναι τα αποτυπώματα στις τελευταίες μήτρες που ανήκουν στην Κατηγορία ΙΙ. Αυτό είναι φυσικό, αφού για την εκτύπωση των μορφών χρειάζεται μεγαλύτερη πίεση των σφραγίδων και κατά συνέπεια και μεγαλύτερη αντίσταση των δακτύλων στην εξωτερική επιφάνεια των μητρών.

γείων της Κατηγορίας Ι, αλλά κυρίως των αγγείων της Κατηγορίας ΙΙ, όχι μόνο στις μήτρες της Πέλλας, αλλά γενικότερα σε όλα τα αγγεία του είδους αυτού σε ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο. Η χρησιμοποίησή τους παράλληλα αναπτύχτηκε στα εργαστήρια κατασκευής ανάγλυφων σκύφων στην Ιταλία[111] και στη διακόσμηση στη συνέχεια των αρρετινών αγγείων[112]. Από την τελευταία αυτή κατηγορία των ρωμαϊκών αγγείων σώζονται μερικές ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες πήλινες σφραγίδες[113]. Δε λείπουν και οι χάλκινες σφραγίδες υπογραφών στα αρρετινά και ύστερα αγγεία terra sigillata[114].

Ο αριθμός όμως των σφραγίδων για την κατασκευή ανάγλυφων σκύφων στην ελληνιστική εποχή παραμένει μέχρι σήμερα πενιχρός. Ο Siebert συνοψίζει το πρόβλημα ως εξής: «Aucun poinçon pour bols à reliefs n'a été recueilli dans les fouilles d'un site péloponnésien et à Athènes on n'en a découvert, semble-t-il, que deux exemplaires, l'un pour une rosette de médaillon, l'autre pour une figure de grand vase[115]». Αν εξαιρέσουμε την τελευταία σφραγίδα που αναφέρει ο Siebert, η οποία λόγω του μεγέθους της (ύψ. 85 χιλ., σωζ. πλ. 78 χιλ.) ίσως χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή μητρών πήλινων ανάγλυφων πλακιδίων[116], από την αθηναϊκή Αγορά μας είναι γνωστές τρεις πήλινες σφραγίδες, που πιθανότατα χρησιμοποιήθηκαν στη διακόσμηση των μητρών για την κατασκευή ανάγλυφων αγγείων[117]. Οι σφραγίδες αυτές απεικονίζουν έναν ενδεκαπέταλο ρόδακα, ένα ανθέμιο και ένα αυγό ιωνικού κυματίου. Και οι τρεις έχουν στο πίσω μέρος τους κωνική λαβή, που διευκολύνει τη χρησιμοποίησή τους.

Μια σφραγίδα με μακρύ πέταλο αναφέρεται στα Musées Royaux d'Art et d'Histoire των Βρυξελλών, αριθ. Μ 723, και προφανώς χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή μητρών με μακριά πέταλα[118]. Μια άλλη σφραγίδα στο Μουσείο των Σκοπίων, αριθ. 453, από τη Στύβερρα εικονίζει δύο μορφές προς τα δεξιά, τη μια ακουμπισμένη στην άλλη, με θεατρικές μάσκες στο πρόσωπο και ενδυμασία ηθοποιών. Η χαρακτηριστική καμπύλωση της επιφάνειας της σφραγίδας δεν αφήνει περιθώρια για τη χρήση της· έχει προσαρμοστεί στην κοίλη εσωτερική επιφάνεια του σώματος μιας μήτρας, όπου και χρησιμοποιόταν. Δύο πήλινες σφραγίδες έχουν βρεθεί στην Κνίδο. Η μια έχει ένα ανθέμιο, η άλλη εικονίζει μορφή μαινάδας προς τα δεξιά, που παίζει διπλό αυλό[119].

Οι ανασκαφές των τελευταίων ετών στην Αγορά της Πέλλας μας έδωσαν δύο σφραγίδες, μια χάλκινη και μια πήλινη. Η πρώτη, που απεικονίζει μορφή γρύπα, βρέθηκε στο επιφανειακό

111 Για την ανάγλυφη ελληνιστική κεραμική στην Ιταλία, M.T. Marabini-Moevs, Italo-Megarian Ware at Cosa, MAAR XXXIV (1980), 165-227, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

112 A. Greifenhagen, Beiträge zur antiken Reliefkeramik, 21 Beih. Jdl (1963), 75-81.

113 G. Richter, Festschrift James Otto, 1930, 77-80· D.v. Bothmer, Greek and Roman Art. The Metropolitan Museum of Art. Guide to the Collections, 1964, 47, εικ. 63 A.

114 V. Grace, Hesperia 4 (1935), 421-429, ιδιαίτερα στις σελίδες 427-428 και εικ. 9-10.

115 Siebert, Recherches, 206-207.

116 H. Thompson, Hesperia 4 (1935), 175-176 και εικ. 21b.

117 Rotroff, Agora XXII, 93 και πίν. 72.

118 Edwards, Corinth VII/3, 153, σημ. 2

119 Για τη σφραγίδα από τη Στύβερρα (Stuberra), σημερινό Čepigovo, βλ. I. Mikulčić, Pelagonija u svetlosti arheoloških nalaza, 1966, 52, πίν. xvi.i και V. Sokolovska, "Pokretni arheoloski materijal s teatarskom tematikom iz S.R. Makedonije", Antički Teatar na tlu Jugoslavije, 1981, 222, εικ. 4. Από την ίδια θέση είναι γνωστό και θραύσμα μήτρας για την κατασκευή σκύφων: Mikulčić, ό.π., πίν. xvi g. Για τη σφραγίδα αριθ. 453 στο Μακεδονικό Αρχαιολογικό Μουσείο Σκοπίων, βλ. και Antički Teatar na tlu Jugoslavije, Novi, Sad 1979, 110, αριθ. 88 (Sokolovska Viktorija). Για τις δύο σφραγίδες από την Κνίδο, βλ. σημ. 35.

χώμα, στα βόρεια του δωματίου 1 και είναι, από όσο γνωρίζω, το πρώτο παράδειγμα χάλκινης σφραγίδας από τον ελληνικό κόσμο. Η δεύτερη απεικονίζει μορφή πολεμιστή και βρέθηκε στον αποθέτη απορριμμάτων έξω από τα δωμάτια 1 και Α, όπου πετάχτηκε μαζί με θραύσματα μητρών μεγαρικών σκύφων και ειδωλίων και πολλά άλλα όστρακα. Η χρησιμοποίηση των δύο σφραγίδων σε συγκεκριμένες μήτρες ή αγγεία που έγιναν με τη βοήθειά τους δεν έχει ακόμη επιβεβαιωθεί. Η διακόσμηση βέβαια μεγαρικών σκύφων με μορφές γρυπών και άλλων μυθολογικών ζώων είναι γνωστή από διάφορα μέρη[120]. Η χρήση τέτοιων μορφών είναι αρκετά συχνή και σε μνημεία από τη Μακεδονία αλλά και την Πέλλα ειδικότερα[121]. Η μορφή του πολεμιστή της δεύτερης σφραγίδας είναι παρόμοια με μορφές πολεμιστών από μήτρες με την παράσταση της Ιλίου Πέρσεως. Τα χαρακτηριστικά κατασκευής του προσώπου και του χιτωνίσκου σχετίζουν τη σφραγίδα με τον τεχνίτη των μητρών 297 και 298. Η ασπίδα του πολεμιστή, το προβαλλόμενο χέρι και τα κάτω άκρα δεν έχουν δουλευτεί στις λεπτομέρειές τους. Η σχέση ενισχύεται και από τη συγγένεια των υπόλοιπων στοιχείων της σφραγίδας. Πιθανότατα η σφραγίδα αυτή αποτελεί ένα δοκιμαστικό κομμάτι[122].

Η έλλειψη μεγάλου αριθμού σφραγίδων από τις ανασκαφές δεν οφείλεται μόνο στην ευπάθεια του υλικού κατασκευής τους. Αναφέραμε παραπάνω ότι εκτός από πήλινες χρησιμοποιούνταν και μεταλλικές σφραγίδες. Η ύπαρξη και ξύλινων δεν πρέπει να αποκλειστεί. Το γεγονός ότι στα δωμάτια 1 και Α, όπου είχαν αποθηκευτεί οι περισσότερες μήτρες, δεν βρέθηκαν σφραγίδες, δεν είναι δύσκολο να ερμηνευτεί. Όλες οι μήτρες της Πέλλας είχαν ήδη χρησιμοποιηθεί κατ' επανάληψη, όπως δείχνουν τα επάλληλα στρώματα πηλού που δημιουργήθηκαν στην εξωτερική τους επιφάνεια κατά την κατασκευή των εκμαγμάτων και, ακόμη, η ανεύρεση σκύφων που βγήκαν από τις ίδιες τις μήτρες των δωματίων. Θα μπορούσαμε λοιπόν να υποστηρίξουμε πως η σειρά των σφραγίδων του εργαστηρίου, επειδή δεν χρησιμοποιόταν κατά το χρόνο καταστροφής των εργαστηρίων, φυλασσόταν σε άλλο περισσότερο ασφαλή, ιδιαίτερο χώρο.

Κατάλογος των σφραγίδων

1. Ακέραιη χάλκινη σφραγίδα με μορφή αναπαυόμενου γρύπα (Π ί ν. 264). Μήκ. 32 χιλ., πλ. 24 χιλ., ύψ. με λαβή 51 χιλ. Πράσινη πάτινα σώζεται σε ολόκληρη την επιφάνειά της. Η διακοσμημένη της πλευρά σχηματίζει αδρά διαμορφωμένο ορθογώνιο πλαίσιο· στο πίσω μέρος διαμορφώνεται το κυλινδρικό στέλεχος της λαβής χυμένο σε μήτρα μαζί με το ζώο. Η διακοσμημένη επιφάνεια έχει δουλευτεί με ιδιαίτερη επιμέλεια. Λεπτομέρειες του γρύπα, όπως η φολίδωση στα φτερά, μέρος των πτερύγων, τα νύχια, το μάτι και το ράμφος έχουν χαραχτεί με λεπτό εργαλείο μετά το χύσιμο της μορφής.

Στο ορθογώνιο πλαίσιο της σφραγίδας εικονίζεται αναπαυόμενος γρύπας προς τα δεξιά, με μαζεμένα τα πίσω σκέλη και το μπροστινό δεξιό, και με σηκωμένο το αριστερό σκέλος προς τα επάνω και εμπρός. Το ράμφος είναι σχετικά μικρό· το ίδιο και το οξυκόρυφο αυτί. Οι φτερούγες είναι μεγάλες, λοξά σηκωμένες προς τα πάνω και πίσω. Η εμπρόσθια είναι ιδιαίτερα προσεγμένη στις λεπτομέρειές της, η άλλη, πίσω, μόλις προβάλλει με την άκρη της. Η μεταλλική

120 Courby, ό.π. (σημ. 60), 371, 388, 401· Rotroff, Agora XXII, 19, 26.

121 Α. Κεραμόπουλλος, ΑΕ 1932, 67· αρκετά αδημοσίευτα ακόμη κομμάτια έχουν βρεθεί στις παλαιότερες ανασκαφές της Πέλλας, από περισυλλογή στην Αιανή Κοζάνης, από ανασκαφή στο Λόγγο Εδέσσης κ.α.

122 Βλ. σχετικά σ. 155 και σ. 333.

αυτή σφραγίδα ίσως χρησιμοποιήθηκε και για τη σφράγιση αντικειμένων από διαφορετικό υλικό.

2. Πήλινη σφραγίδα με μορφή πολεμιστή. Λείπει μέρος του αριστερού σκέλους από το γόνατο περίπου (Π ί ν. 264). Ύψ. 53 χιλ., πλ. 30 χιλ., ύψ. με τη λαβή 31 χιλ. Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, χρώματος κιτρινωπού κόκκινου (5 YR 5.5/6). Υπολείμματα από ιξήματα υπάρχουν στην πίσω επιφάνεια. Η λαβή είναι αδρά διαμορφωμένη σε πυραμιδωτό στέλεχος, πάνω στο οποίο διακρίνονται σημάδια από νύχια. Το περίγραμμα της μορφής στη μια της πλευρά διαμορφώνεται με κοπίδι.

Στο μέτωπο της σφραγίδας εικονίζεται μορφή πολεμιστή σε διασκελισμό προς τα αριστερά. Φορά κοντό χιτώνα και φέρει κράνος στο κεφάλι. Στο αριστερό χέρι κρατά κυκλική ασπίδα που καλύπτει τον κορμό της μορφής. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο στον αγκώνα και προτείνεται μπροστά στο στήθος.

Διακόσμηση με ελεύθερο χέρι

Το μεγαλύτερο μέρος του φυτικού διακόσμου, που αποτελεί και το κυριότερο είδος διακόσμησης των μητρών από την Πέλλα, γινόταν με ελεύθερο χέρι. Με ελεύθερο χέρι δηλαδή γινόταν η διακόσμηση των φύλλων και των ελίκων των μητρών καθώς και των μακριών πετάλων, αφού τοποθετούνταν οι οδηγοί. Ο μεγαλύτερος αριθμός των μητρών που βρέθηκαν στην Πέλλα κοσμείται με λογχόσχημα φύλλα και ελικοειδείς βλαστούς με ανθέμια ή ρόδακες. Στις μήτρες αυτές μετά την τοποθέτηση των οδηγών, χαρασσόταν το περίγραμμα των λογχόσχημων φύλλων με την άκρη ενός οξυκόρυφου εργαλείου (βελονιού). Κατόπιν, γίνονταν δύο αυλακώσεις στις δύο πλευρές του ελάσματος του φύλλου, που επιτυγχάνονταν με τη βοήθεια εργαλείου με καμπύλη απόληξη. Τέλος, οριζόταν η κεντρική νεύρωση με τη χάραξη δύο λεπτών αυλακιών, που συγκλίνουν στην κορυφή του φύλλου. Οι διαδοχικές φάσεις στην κατασκευή των οξυκόρυφων φύλλων μπορεί να πιστοποιηθούν σε πάρα πολλά παραδείγματα από την επικάλυψη των διαφορετικών τμημάτων της σύνθεσης, που παρατηρείται κυρίως στο πάνω μέρος των φύλλων, όπου συγκλίνουν χαράξεις και αυλακώσεις. Στα κενά που δημιουργούνταν ανάμεσα στα φύλλα, στην κύρια ζώνη του σώματος, ιδιαίτερα μεταξύ των κορυφών τους, η διακόσμηση συμπληρωνόταν με τη χάραξη ελικοειδών ποδίσκων, στις κορυφές των οποίων υπήρχαν ήδη στα περισσότερα αγγεία οι οδηγοί· η τοποθέτηση των ανθεμίων και ροδάκων ή και σπανιότερα άλλων οδηγών, που γίνονταν με τη βοήθεια σφραγίδων, αποδεικνύεται από τη χάραξη ή μερική φθορά της σφραγίδας του οδηγού από το οξύ εργαλείο με το οποίο κατασκευάζονταν οι ποδίσκοι. Κατά το τελικό στάδιο της διακόσμησης στις δυο πλευρές του ποδίσκου χαράσσονταν με το ίδιο οξύ εργαλείο στο μαλακό πηλό οι ελικοειδείς βλαστοί καταστρέφοντας πολλές φορές μέρος των φύλλων και του ποδίσκου.

Η μεγάλη ομάδα λ, που κοσμείται με μακριά πέταλα, και οι ομάδες μ και ν, που ένα μέρος του διακόσμου τους αποτελείται από μακριά πέταλα, χωρίζονται από τεχνική άποψη σε δύο κατηγορίες: μια με πέταλα κυρτής διατομής και μια δεύτερη με πέταλα κοίλης διατομής. Για την κατασκευή τους και στις δύο κατηγορίες χρησιμοποιούνται ως οδηγοί οι χτυπημένες πεταλόσχημες απολήξεις κάτω από το χείλος. Στις μήτρες με πέταλα κυρτής διατομής ο τεχνίτης χρησιμοποιεί το καμπυλόμορφο άκρο του εργαλείου (ίσως τη ράχη του εργαλείου με το οποίο κατασκευάζει τους πεταλόσχημους οδηγούς), για να κατασκευάσει στις συμβολές των οδηγών κάθετα αυλάκια που σβήνουν στην αύλακα του μεταλλίου. Έτσι, ανάμεσα στα αυλάκια αυτά δημιουργούνται μακριά πέταλα που ξεκινούν από την περίμετρο του μεταλλίου και απολήγουν στα πέταλα των οδηγών. Τελικά, τα πέρατα των ελασμάτων των πετάλων στις δύο πλευρές οριοθετούνται με δύο κάθετες χαράξεις με βελόνι, που γίνονται μέσα στις αρχικές αυλακώσεις· έτσι, η κορυφή κάθε πετάλου ορίζεται από τους καμπυλόσχημους οδηγούς και οι πλευρές τους

από χαράξεις, που αποτελούν τη συνέχιση του απλού περιγράμματός τους στις δυο πλευρές. Στη δεύτερη κατηγορία έχουμε, όπως είπαμε, κοίλα μακριά πέταλα. Η κατασκευή τους επιτυγχάνεται με τρόπο παρόμοιο με τον τρόπο που περιγράψαμε μιλώντας για την κατασκευή των φύλλων στην προηγούμενη κατηγορία. Εδώ, όμως, οι κάθετες αυλακώσεις δεν γίνονται ανάμεσα στους οδηγούς, αλλά στο μέσο των πεταλόσχημων οδηγών, ενώ τα περιγράμματα των ελασμάτων τους ορίζονται με τον ίδιο τρόπο, όπως και στην προηγούμενη κατηγορία. Έτσι, η διατομή των πετάλων της κατηγορίας αυτής είναι κοίλη.

Με ελεύθερο χέρι, όπως ήδη αναφέραμε, γίνονταν διάφορα παραπληρωματικά κοσμήματα, όπως κουκίδες, μικροί κύκλοι και γιρλάντες. Στις μήτρες με διηγηματικές παραστάσεις με ελεύθερο χέρι γίνονται μόνο συμπληρωματικά στοιχεία των μορφών, όπως τα δόρατα πολεμιστών[123], το ξίφος της μαινάδας[124], οι φλόγες του πυρσού που κρατά ο νέος σάτυρος στο σύμπλεγμα με τον Διόνυσο[125]. Ακόμη, μπορούμε να προσθέσουμε το κάτω μέρος του στελέχους του θύρσου που κρατάει ο σάτυρος με ασκό[126], ο διπλός αυλός του σατύρου στη μήτρα αριθ. 316, τα δόρατα του Αγαμέμνονος και Νεοπτόλεμου στη μήτρα αριθ. 306, του Τεύκρου στη μήτρα αριθ. 305, που λείπει όμως από τον Αγαμέμνονα της ίδιας μήτρας. Ακόμη, με το χέρι χαράσσονται τα μαστίγια των ηνιόχων της μήτρας αριθ. 313 και οι φλόγες της δάδας του Αντιθέου στη μήτρα αριθ. 298.

Πρέπει, ακόμη, να επισημανθεί ότι με ελεύθερο χέρι χαράσσονται και οι επιγραφές που υπομνηματίζουν και ταυτίζουν τις μορφές των μητρών με διηγηματικές παραστάσεις. Οι χαράξεις των επιγραφών γίνονταν κυρίως πριν από το ψήσιμο των μητρών.

ΤΟ ΕΠΙΧΡΙΣΜΑ

Πριν από το ψήσιμο ολόκληρη η μήτρα αλειφόταν με ένα πολύ λεπτό στρώμα κιτρινωπής κονιορτοποιημένης ουσίας, η χημική σύσταση της οποίας δεν είναι ακόμη γνωστή. Το επίχρισμα αυτό κατά το ψήσιμο μεταβλήθηκε σε ένα λεπτό, απολεπιζόμενο μερικές φορές στρώμα· κίτρινο, όπου ήταν κάπως παχύ, και κόκκινο ή καφέ στις μήτρες που ήταν λεπτότερο. Σε αρκετά παραδείγματα οι χρωματικές διαβαθμίσεις δεν είναι ενιαίες σε ολόκληρο το σώμα των αγγείων. Σε αρκετά παραδείγματα ένα τμήμα του επιχρίσματος έχει πάρει χρώμα κιτρινωπό κόκκινο, ενώ ένα μέρος του έχει ακόμη χρώμα κίτρινο. Οι αποχρώσεις του επιχρίσματος φαίνεται πως οφείλονται στην ένταση της θερμοκρασίας του κλιβάνου στον οποίο ψήθηκαν τα αγγεία. Στα παραδείγματα των μητρών της Πέλλας η διατήρηση του επιχρίσματος σήμερα δεν είναι ομοιόμορφη. Σε πολλά αγγεία σώζονται μόνο ίχνη του, σε άλλα η διατήρηση διαφέρει χαρακτηριστικά από θραύσμα σε θραύσμα.

Η χρησιμοποίηση του κιτρινωπού επιχρίσματος στις μήτρες της Πέλλας δεν πρέπει να σχετιστεί με τη διακοσμητική εμφάνιση των μητρών, γιατί οι μήτρες δεν είχαν κανένα άλλο προορισμό παρά να χρησιμοποιηθούν για την κατασκευή άλλων αγγείων· με την πρακτική αυτή αποκλειστικά πρέπει να συνδεθεί η επάλειψη των μητρών. Το επίχρισμα βοηθούσε στον καλύτερο έλεγχο της σταδιακής συρρίκνωσης του μαλακού πηλού, που δεν απορροφιόταν απότομα από

123 Πρβλ. μήτρες 299, 300.

124 Μήτρες 315 και 317.

125 Πρβλ. μήτρες 317, 315, 318. Λείπουν στην 319.

126 Πρβλ. μήτρες 318 και 319.

τα ξηρά τοιχώματα των μητρών· το επίχρισμα διευκόλυνε επίσης την αφαίρεση του έκτυπου από τη μήτρα, ενεργώντας ως αποκολλητικό, κάτι που σήμερα επιτυγχάνεται με την επάλειψη των επιφανειών των μητρών με ειδική σκόνη (talk).

Η παρουσία επιχρίσματος σε μήτρες άλλων περιοχών, αν και δεν έχει επιβεβαιωθεί, από όσο γνωρίζω, δεν πρέπει να αποκλειστεί. Πιθανώς, ένα τέτοιο υλικό να έχει υπόψη του ο G.R. Edwards με την παρατήρησή του για την παρουσία ενός λεπτού στρώματος oily film σε μερικά θραύσματα μητρών από την Πνύκα[127].

ΤΟ ΨΗΣΙΜΟ

Μετά τη διακόσμηση των μητρών και το στέγνωμά τους, ακολουθούσε το ψήσιμό τους[128]. Δεν είμαστε ακόμη βέβαιοι για τη μορφή του κλιβάνου (-ων) στον οποίο ψήθηκαν, γιατί η έρευνα στην περιοχή δεν έχει ολοκληρωθεί. Είναι όμως βέβαιο πως οι κλίβανοι δεν βρίσκονταν στα δωμάτια των στοών της Αγοράς, αλλά στους χώρους γύρω από αυτή. Ο εντοπισμός τριών κυκλικών κλιβάνων και υπολειμμάτων ενός τέταρτου στο χώρο αμέσως ανατολικά της ανατολικής στοάς, καθώς και ενός πέμπτου, κυκλικού επίσης, στα νότια της νότιας στοάς[129], δείχνουν τη σχέση τους με τα δωμάτια-εργαστήρια της Αγοράς. Κλίβανοι πιθανότατα είχαν εγκατασταθεί και σε ορισμένους χώρους της τεράστιας αυλής, διαστάσεων 200 x182 μ. περίπου, που περιβάλλεται από στοές και η οποία δεν έχει ακόμη ερευνηθεί. Η μορφή των κλιβάνων που βρέθηκαν παρουσιάζει χαρακτηριστικές ομοιότητες. Είναι σχετικά μικρές κατασκευές με το κάτω μέρος τοποθετημένο όπως συνήθως σε κοιλότητα του εδάφους. Το υλικό κατασκευής ήταν σπασμένα μικρά κεραμίδια ή πλίθρες για το κάτω τμήμα τους, ενώ το ανώτερο μέρος του θόλου γινόταν από πηλό. Η διοχέτευση της θερμοκρασίας επιτυγχανόταν με τη βοήθεια πηλοσωλήνα στο δάπεδο του κλιβάνου, ή με τη διάτρηση του δαπέδου που ήταν καμωμένο από πηλό. Μετά την τακτοποίηση στο θάλαμο όπτησης των αντικειμένων, το πάνω μέρος του κλιβάνου καλυπτόταν με πρόχειρη θολωτή κατασκευή από πηλό, στην κορυφή της οποίας θα υπήρχε οπή διαφυγής του καπνού και της θερμότητας. Υπολείμματα απανθρακωμένων ξύλων στους χώρους των κλιβάνων και στη γύρω περιοχή δείχνουν πως μικρά κομμάτια ξύλου και κλαδιά από κωνοφόρα αποτελούσαν την κυρίως καύσιμη ύλη.

Η τοποθέτηση των αγγείων στο θάλαμο όπτησης γινόταν σε σειρές με το ένα αγγείο πάνω στο άλλο, όχι απ' ευθείας, αλλά με την τοποθέτηση μεταξύ των αγγείων πήλινων δακτυλίων. Σε πολλές μήτρες έχουν παρατηρηθεί ελαφρές περιμετρικές παραμορφώσεις στους κάλυκές τους, που οφείλονται στην πίεση των υπερκείμενων αγγείων· τα δακτυλιοειδή όμως αυτά αποτυπώματα είναι σχεδόν πάντα μεγαλύτερα από τις διαμέτρους των βάσεων των μητρών[130]. Τέτοιου είδους δακτύλιοι έχουν βρεθεί στην Πέλλα στην περιοχή των κλιβάνων· είναι όμως μεγαλύτεροι από αυτούς που χρησιμοποιήθηκαν για το στοίβαγμα των μητρών. Παρόμοιοι δακτύλιοι εί-

127 Edwards, Pnyx II, 86.

128 Για το ψήσιμο των αγγείων γενικά, βλ. Noble, ό.π. (σημ. 63), 70-83.

129 ΑΔ 18 (1963): Χρονικά, 200, Σχέδ. 1-2. Τρεις μικροί κλίβανοι του 4ου αι. π.Χ. και ένας τέταρτος, λίγο μεταγενέστερος, βρέθηκαν πρόσφατα στη Σίνδο και δημοσιεύονται από την Αικ. Λεσποίνη, ΑΕ 1982, 61-84, όπου και η παλιότερη σχετική βιβλιογραφία.

130 Πρβλ. μήτρες 1, 20, 25, 30, 34, 50, 51, 82, 120, 135, 142, 148, 149, 185, 229, 308.

ναι γνωστοί από την Αττική, τόσο από την Πνύκα, όσο και από την Αγορά[131]. Σε μερικά αγγεία παρατηρούμε διαφοροποίηση του χρώματος του πηλού στο κάτω εσωτερικό των αγγείων, που ορίζεται από την περιμετρική παραμόρφωση των δακτυλίων[132]. Η χρωματική διαφοροποίηση, κόκκινο χρώμα, οφείλεται στη διαφορετική ένταση της θερμοκρασίας στο τμήμα αυτό λόγω της τοποθέτησης των δακτυλίων μέσα στις μήτρες. Με τον ίδιο τρόπο που τοποθετούνταν οι μήτρες μέσα στον κλίβανο, στοιβάζονταν και οι ανάγλυφοι σκύφοι. Και στα αγγεία αυτά μερικές φορές το κατώτερο μέρος του επιχρίσματος του σώματός τους έχει ένα πιο κόκκινο χρώμα από το υπόλοιπο αγγείο. Σχετικές είναι και οι παρατηρήσεις του G.R. Edwards σε μερικά αγγεία από την Πνύκα[133].

Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΤΩΝ ΑΝΑΓΛΥΦΩΝ ΑΓΓΕΙΩΝ

Οι μήτρες της Πέλλας προορίζονταν για την κατασκευή ανάγλυφων αγγείων, σκύφων, αλλά και αμφορέων ή μικρών κρατήρων. Η διαδικασία κατασκευής των αγγείων αυτών ήταν σχετικά απλή και τα στάδιά της μπορούμε να τα αναπλάσουμε με σχετική ευκολία.

Η μήτρα, από την οποία επρόκειτο να γίνει το έκμαγμα, στερεωνόταν πάνω στον τροχό με λίγο πηλό στη βάση της. Στο εσωτερικό της τοποθετείτο ο πλασμένος πηλός, κατά προτίμηση μια λεπτή φέτα, που απλωνόταν μέσα στη μήτρα. Με τα δάκτυλα ο πηλός πιεζόταν στην εσωτερική επιφάνεια της μήτρας. Με την πίεση επιτυγχανόταν η αποτύπωση των σχεδίων και με την περιστροφή στον τροχό διαμορφωνόταν η εσωτερική επιφάνεια του αγγείου. Για τους σκύφους η διαδικασία κατασκευής συνεχιζόταν με την ελεύθερη προέκταση στον τροχό των τοιχωμάτων του αγγείου πάνω από το χείλος της μήτρας και τη διαμόρφωση του χείλους. Στους σκύφους του εργαστηρίου που μελετούμε το χείλος σχηματίζει στενή στεφάνη, που κάμπτεται σε κάθετη προς τα πάνω απόληξη.

Στη συνέχεια το αγγείο στέγνωνε εν μέρει μέσα στη μήτρα. Όσο ακόμη ο πηλός ήταν μαλακός το χείλος του αποχωριζόταν με λεπίδα από το χείλος της μήτρας, έτσι ώστε ο σκύφος να ξεκολλήσει μετά το στέγνωμά του με σχετική ευκολία. Η μήτρα με το σκύφο στο εσωτερικό της τοποθετούνταν για στέγνωμα, κατά προτίμηση σε μέρος σκιερό και καλά αεριζόμενο. Ο μαλακός πηλός συρρικνωνόταν και ο αποχωρισμός του σκύφου από τη μήτρα γινόταν με απλή αναστροφή της τελευταίας. Σχετικοί πειραματισμοί, που έχουν γίνει στο εργαστήριο του Μουσείου της Πέλλας με τη χρησιμοποίηση πηλού που συγκεντρώθηκε στο χώρο της ανασκαφής, έδειξαν ότι η συρρίκνωση ανέρχεται σε 8-8½ % των διαστάσεων του αγγείου· ο χρόνος παραμονής του μαλακού αγγείου στη μήτρα δεν ξεπέρασε το εξάωρο. Ωστόσο, η άνετη αφαίρεση του σκύφου από τη μήτρα, όσες φορές τα δείγματα απλώθηκαν σε σκιερό χώρο με μέτριο αερισμό, απαιτούσε 15 ως 20 ώρες. Το αγγείο, μετά την αφαίρεσή του από τη μήτρα, πριν από το ψήσιμό του, αφηνόταν αρκετό χρόνο για να στεγνώσει πλήρως. Ο χρόνος στεγνώματος εξαρτάται από τη σύσταση του πηλού, κατά κύριο όμως λόγο από το πάχος του αγγείου και τις ατμοσφαιρικές

131 Edwards, Pnyx II, 108· Rotroff, Agora XXII, 93. Από την Πνύκα δημοσιεύονται δύο δακτύλιοι και από την Αγορά τρεις. Με τον ίδιο τρόπο στοίβαζαν και τους σκύφους μέσα στον κλίβανο, Edwards, Pnyx II, 88 και σημ. 10. Παρόμοια στηρίγματα από τους κλιβάνους 1 και 3 της Σίνδου δημοσιεύονται από την Αικ. Δεσποίνη, ό.π., 67, πίν. 205, εικ. 6 και 72, πίν. 8α-β.

132 Πρβλ. μήτρες 10, 23, 57, 73, 190, 246 κ.ά.

133 Edwards, Pnyx II, 88-89 και εικ. 3.

συνθήκες. Οι σχετικοί πειραματισμοί μας απέδειξαν πως ο χρόνος για το στέγνωμα του αγγείου σε σκιερό μέρος φτάνει τις 15 μέρες· παρατεινόταν όμως, όσες φορές η ατμόσφαιρα ήταν υγρή, αλλά μειωνόταν, ως το 1/3 περίπου, όταν η ατμόσφαιρα ήταν ζεστή με ταυτόχρονη κίνηση αερίων μαζών.

Το καλό στέγνωμα κάθε αγγείου πριν από το ψήσιμό του είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την παραγωγή καλών προϊόντων. Και λίγη υγρασία στον πηλό είναι ικανή να προξενήσει το σκάσιμό του στο ψήσιμο. Σε πλημμελές στέγνωμα πρέπει να οφείλονται μικρά σκασίματα στις βάσεις αρκετών μητρών του εργαστηρίου της Πέλλας[134].

Η κατασκευή των αμφορέων με ανάγλυφο σώμα απαιτούσε μεγαλύτερη επιδεξιότητα και σχετικά περισσότερο χρόνο. Το ανάγλυφο κάτω μέρος του σώματος των αμφορέων αποτυπωνόταν με τον ίδιο τρόπο, όπως και των σκύφων. Αντί όμως να προστεθεί χείλος, διαμορφωνόταν στον τροχό το πάνω μέρος του σώματος του αγγείου. Ο λαιμός μαζί με το χείλος και τη βάση κατασκευάζονταν χωριστά και κολλούσαν στο υπόλοιπο σώμα με τη βοήθεια διαλύματος πηλού. Οι συγκολλήσεις καλύπτονταν με δακτύλιους. Τελικά προστίθενταν οι λαβές[135]. Οι κρατήρες (ή βαθιοί σκύφοι) κατασκευάζονταν όπως και οι μικροί σκύφοι· στο μετάλλιό τους όμως τοποθετούνταν βάση, πολλές φορές και λαβές. Οι λαβές είναι πολύ σπάνιες στους μικρούς σκύφους· από το εργαστήριο της Πέλλας π.χ. μου είναι γνωστό μόνο ένα τμήμα σκύφου με λαβές. Τα αγγεία πριν από το ψήσιμό τους καλύπτονταν με το γνωστό από πολύ παλιότερα χρόνια γάνωμα. Το στιλπνό μαύρο γάνωμα ήταν σπάνιο στα παραδείγματα που έχουμε. Συνηθισμένες είναι οι αποχρώσεις του καφέ, του κόκκινου και του πορτοκαλόχρωμου. Δεν λείπουν και παραδείγματα που καλύπτονται με ένα παχύ μεταλλικό μαύρο γάνωμα, που απαντάται συνήθως στα αγγεία με διηγηματικές παραστάσεις.

ΥΠΟΛΕΙΜΜΑΤΑ ΠΗΛΩΝ ΣΤΙΣ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΜΕΝΕΣ ΜΗΤΡΕΣ

Σχεδόν όλες οι μήτρες, τα τμήματα μητρών και τα θραύσματα έχουν εμφανή χαρακτηριστικά της χρησιμοποίησής τους, που εύκολα αναγνωρίζονται από τα υπολείμματα πηλών, τα οποία έχουν κολλήσει στις επιφάνειές τους κατά τη διαδικασία κατασκευής των εκμαγμάτων. Τα υπολείμματα αυτά είναι ίχνη πηλού που έχουν κολλήσει σε μικρά φύλλα, ρόδακες και έλικες στην εσωτερική επιφάνεια των μητρών, αλλά κυρίως στρώματα πηλού στα χείλη, στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και στη βάση των αγγείων. Ο πηλός αυτός έχει επισωρευτεί κατά τις διαδοχικές χρήσεις των μητρών και, επειδή είναι άψητος, εύκολα απολεπίζεται. Σε πάρα πολλά αγγεία διακρίνουμε επάλληλες στρώσεις, οι οποίες ξεχωρίζουν από τις διαφορετικές αποχρώσεις του πηλού που χρησιμοποιήθηκε. Το τελευταίο τους στρώμα, που επιβεβαιώνεται σε αρκετά αγγεία, είναι ένα κοκκινωπό καφέ, ενώ τα κάτω στρώματα έχουν συνήθως χρώμα κόκκινο ως κόκκινο ανοιχτό ή σπανιότερα κοκκινωπό κίτρινο[136].

134 Πρβλ. μήτρες 27, 30, 39, 45, 47, 70, 126, 128, 157, 184, 188, 196, 205, 215, 229, 230.

135 Η τεχνική αυτή είναι γνωστή από πολύ παλιά. Πρβλ. Λ. Παλαιοκρασσά, Το Ιερό της Αρτέμιδος Μουνιχίας, 1983, 70-71.

136 Στην περιοχή έχει διαπιστωθεί η ύπαρξη άφθονης ποσότητας πηλού με διαφορετικά χρώματα. Μέχρι πρόσφατα λειτουργούσε στην Πέλλα κεραμοποιείο, το οποίο τροφοδοτιόταν με πηλό που συγκεντρωνόταν στο «έλος» και χρησιμοποιούταν αυτούσιος. Πρβλ. και όσα λέγονται στη σ. 146.

ΟΙ ΣΦΡΑΓΙΔΕΣ ΚΑΙ Η ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΩΝ ΚΟΣΜΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΟΡΦΩΝ

Η λέξη σφραγίδα εδώ χρησιμοποιείται συμβατικά. Στην κυριολεξία εννοείται σφράγισμα. Στο κεφάλαιο όμως αυτό μελετούνται τα αποτυπώματα των σφραγίδων στο εσωτερικό των μητρών. Από τα εκμάγματά τους, όπως είναι κατανοητό, ανασυντίθεται το σύνολο των σφραγίδων που χρησιμοποιήθηκαν στις μήτρες, και γίνεται η ταξινόμησή τους. Για τις δύο σφραγίδες από την Πέλλα βλ. σ. 154-155.

Ο διάκοσμος του σώματος των μητρών αποτέλεσε το βασικό κριτήριο για την κατάταξη του υλικού σε δύο κατηγορίες: με φυτικά κοσμήματα και με διηγηματικές παραστάσεις[137].

Οι διακοσμητικές μονάδες της πρώτης κατηγορίας κατασκευάζονται τόσο με ελεύθερο χέρι όσο και με τη χρησιμοποίηση σφραγίδων (τύπων). Στη δεύτερη κατηγορία, όμως, οι μορφές, ανθρώπινες και ζωικές, οι οποίες αποτελούν τα κύρια διακοσμητικά μοτίβα, γίνονται αποκλειστικά με τη χρησιμοποίηση τύπων, πολλοί από τους οποίους επαναλαμβάνονται σε περισσότερα από ένα παραδείγματα και μερικές φορές για διαφορετικές μορφές.

Τα κοσμήματα που γίνονται με ελεύθερο χέρι χαρακτηρίζονται από γενικές εξωτερικές ομοιότητες, χωρίς ποτέ, όπως είναι φυσικό, έστω και δύο απ' αυτά, να είναι πανομοιότυπα. Το αντίθετο, βέβαια, συμβαίνει με τα μοτίβα που κατασκευάζονται με την ίδια σφραγίδα· στην περίπτωση αυτή, η απλή μηχανική επανάληψη είναι δεδομένη. Η ακριβής περιγραφή και απεικόνιση όλων των σφραγίδων, επομένως, προσφέρει μια δυνατότητα για ένα σίγουρο μέσο αναγνώρισης των χαρακτηριστικών διακοσμητικών μονάδων ενός συγκεκριμένου εργαστηρίου. Η συγκέντρωση στο κεφάλαιο αυτό σε έναν αναλυτικό κατάλογο όλων των «σφραγίδων», οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν στις μήτρες που πραγματευόμαστε, αποδεικνύει, πέρα από κάθε αμφισβήτηση, όχι μόνο τη μεγάλη ποικιλομορφία των διακοσμητικών μονάδων του εργαστηρίου, αλλά αποτελεί και ένα σημαντικό κριτήριο εργαστηριακής προέλευσης και χρονολογικής κατάταξης των αγγείων. Τα παραπάνω στοιχεία μπορούν ακόμη να βοηθήσουν ως ένα σημείο στη διερεύνηση των κοινωνικοοικονομικών σχέσεων μεταξύ των περιοχών εξάπλωσής τους.

ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ

Τα φυτικά κοσμήματα των μητρών της Πέλλας συνθέτουν τον κύριο όγκο των κοσμημάτων και αποτελούν τα χαρακτηριστικά μοτίβα της πρώτης κατηγορίας, αλλά και ενός αριθμού αγγείων της δεύτερης, μία ζώνη του σώματος των οποίων έχει φυτικό διάκοσμο.

Τα φυτικά κοσμήματα αποτελούνται από ρόδακες, φύλλα, ανθέμια, ελικοειδείς βλαστούς, μακριά πέταλα, κληματίδες και βότρεις. Οι διακοσμητικές μονάδες του μεταλλίου και του κάλυκα, εκτός από λίγες περιπτώσεις για δευτερεύοντα στοιχεία, γίνονται με τη χρησιμοποίηση σφραγίδων. Αντίθετα, τα σώματα των μητρών που καλύπτονται με φυτικά κοσμήματα σε ένα μεγάλο ποσοστό κοσμούνται με φύλλα και έλικες, οι οποίες γίνονται με ελεύθερο χέρι. Η χρη-

137 Η παλιότερη ταξινόμηση του σχετικού υλικού από τον F. Courby, η οποία στηρίζεται στο διάκοσμο των αγγείων, αποτέλεσε τη βάση και για τις μετέπειτα κατατάξεις από τον Edwards, Corinth VII/3, 150-151 και από τη Rotroff, Agora XII, 15.

σιμοποίηση σφραγίδων στις παραπάνω περιπτώσεις περιορίζεται στα συμπληρωματικά μόνο κοσμήματα, όπως είναι οι ρόδακες, τα ανθέμια και τα στελέχη των βλαστών.

Στα κοσμήματα περιλαμβάνεται και μια σειρά διακοσμητικών λεπτομερειών, όπως είναι το ιωνικό και λέσβιο κυμάτιο, ο αστράγαλος, η τρέχουσα σπείρα και διάφοροι πλοχμοί. Τα κυμάτια και οι πλοχμοί γίνονται πάντα με σφραγίδες και χρησιμοποιούνται ως παραπληρωματικά στοιχεία για το χωρισμό μεγάλων ενοτήτων του σώματος και του χείλους.

1. Φυτικά κοσμήματα

1.1. Το μετάλλιο. Γενικές διακοσμητικές αρχές

Τα διακοσμητικά θέματα που χρησιμοποιούνται στο μετάλλιο είναι περιορισμένα σε αριθμό και συνδυασμούς σχημάτων. Οι διακοσμητικές μονάδες είναι ρόδακες, μικρά φύλλα άκανθας, οξυκόρυφα μικρά φύλλα με ένα ή περισσότερα νεύρα και πεταλόσχημα φύλλα, όλα καμωμένα με σφραγίδες. Μόνο δευτερεύοντα διακοσμητικά στοιχεία, όπως κουκίδες και απλές γραμμές, γίνονται με ελεύθερο χέρι.

Οι κανόνες που διέπουν τη διακόσμηση του μεταλλίου είναι απλοί. Το κέντρο του καταλαμβάνει, με ελάχιστες εξαιρέσεις, μικρός ρόδακας. Ο κυκλικός χώρος γύρω από το κέντρο καλύπτεται με μικρά φύλλα σε μία ή δύο συνήθως σειρές, ανάλογα με το χώρο που πρέπει να καλυφτεί. Κάθε ομόκεντρη σειρά από φύλλα διακοσμείται με την ίδια σφραγίδα. Ο κανόνας αυτός παραβιάζεται μόνο στην εξωτερική σειρά των μεταλλίων που κοσμούνται από μεγάλα πεταλόσχημα φύλλα. Ο τριγωνικός χώρος μεταξύ των κορυφών των φύλλων αυτών καλύπτεται με τις κορυφές από λογχόσχημα μικρά φύλλα ή κουκίδες[138]. Με κουκίδες, πολύ μικρούς ρόδακες ή λεπτούς στήμονες μπορεί κατ' εξαίρεση να πληρωθούν και τα κενά μεταξύ των κορυφών των φύλλων της περιμετρικής σειράς των μεταλλίων.

Τα μετάλλια μιας ομάδας από ένδεκα πολύ μεγάλες και βαθιές μήτρες δεν έχουν κανένα διάκοσμο. Προφανώς, τα μετάλλια των μητρών αυτών παραμένουν αναγκαστικά ακόσμητα, γιατί στους μεγάλους κρατηροειδείς σκύφους και αμφορείς που έβγαιναν από αυτές τοποθετείτο η βάση σε συνέχεια. Με τη διευκόλυνση της τοποθέτησης της βάσης πρέπει να συσχετιστεί και η ύπαρξη πυκνής ρομβοειδούς χάραξης στο μετάλλιο σε δύο από τις παραπάνω μήτρες[139].

1.1.1. Ο ρόδακας στο μετάλλιο. Για το εργαστήριο που μελετούμε ο ρόδακας αποτελεί αναπόσπαστο διακοσμητικό στοιχείο του κέντρου του μεταλλίου[140]. Σε ένα σύνολο διακοσίων μητρών με διακοσμημένο μετάλλιο, οκτώ μόνο μήτρες ξεφεύγουν από τον παραπάνω κανόνα. Σε τέσσερις από αυτές, τις μήτρες 315 και 317 ως 319, ο κεντρικός χώρος του μεταλλίου καταλαμβάνεται από γοργόνειο. Από τις υπόλοιπες μήτρες, τρεις, με τους αριθμούς 4, 174 και 202, κοσμούνται με κουκίδα στο κέντρο, που περιβάλλεται από τα πέρατα μικρών φύλλων, και μία, η 255, από έναν μικρό κύκλο, που περιβάλλεται και πάλι από μικρά φύλλα. Και στα τέσσερα παραπάνω παραδείγματα η διαμόρφωση του κοσμήματος δίνει την εντύπωση ροδάκων, τη θέση των οποίων και κατέχουν.

138 Η παρέκκλιση από τον κανόνα στην περίπτωση αυτή οφείλεται στην προσπάθεια κάλυψης του μεγάλου κενού χώρου που δημιουργείται από τη μορφή των πεταλόσχημων φύλλων.

139 Βλ. σχετικά και σ. 150.

140 Ο ρόδακας στο κέντρο του μεταλλίου είναι ένα κοινό χαρακτηριστικό για τα περισσότερα εργαστήρια κατασκευής σκύφων με ανάγλυφο διάκοσμο.

Η τοποθέτηση του ρόδακα στον κεντρικό χώρο του μεταλλίου γίνεται χωρίς ιδιαίτερη προεργασία με απλή πίεση της σφραγίδας. Η θέση του, επομένως, δεν κατέχει υποχρεωτικά και το γεωμετρικό κέντρο του μεταλλίου. Ο ρόδακας είναι η τελευταία διακοσμητική μονάδα που τοποθετείται στο μετάλλιο. Έτσι, βοηθά σημαντικά στην άρση της κακής εντύπωσης που θα μπορούσε να δημιουργηθεί από την επικάλυψη των διακοσμητικών στοιχείων μεταξύ τους στο κεντρικό τμήμα των μεταλλίων.

Δέκα συνολικά σφραγίδες με ρόδακες χρησιμοποιούνται για τη διακόσμηση του κέντρου των μεταλλίων των μητρών από την Πέλλα. Από αυτές συχνότερα απαντάται ένας μεγάλος οκταπέταλος ρόδακας (Κ-1). Χρησιμοποιείται σε εκατόν τριάντα επτά μήτρες αποκλειστικά στο κέντρο των μεταλλίων και πρέπει να κατασκευάστηκε ειδικά για τη θέση αυτή[141]. Οι υπόλοιπες σφραγίδες χρησιμοποιούνται και στο διάκοσμο του σώματος των μητρών. Ο μεγάλος οκταπέταλος ρόδακας Κ-1 συνδυάζεται με μακρόστενα ή πεταλόσχημα μικρά φύλλα, που καλύπτουν περιμετρικά το μετάλλιο. Σε επτά όμως μήτρες αποτελεί το μοναδικό κόσμημα του μεταλλίου. Σε τρεις από αυτές, τις 71, 82 και 225, καλύπτει ολόκληρο το στενό χώρο του μεταλλίου, ενώ στις υπόλοιπες τέσσερις ο χώρος γύρω από τον οκταπέταλο ρόδακα μένει ακόσμητος[142].

Οι ρόδακες που γίνονται με ελεύθερο χέρι, χωρίς δηλαδή τη χρησιμοποίηση σφραγίδας, είναι ελάχιστοι. Οι ρόδακες αυτοί σχηματίζονται από περιμετρικά τοποθετημένες κουκίδες στη θέση των πετάλων του ρόδακα και απλή κουκίδα αντί για στίγμα[143].

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε πως ο ρόδακας χρησιμοποιείται για την κάλυψη του κεντρικού τμήματος των μεταλλίων. Σαν μοναδικό διακοσμητικό μοτίβο στην περίμετρο του μεταλλίου απαντιέται μόνο μια φορά, στη μήτρα 150, και τοποθετείται σε μια περιμετρική σειρά γύρω από το κέντρο, ενώ ένας άλλος πολύ μικρός σταυρόσχημος ρόδακας, Κ-12, τοποθετείται σε μερικές μήτρες ανάμεσα στις κορυφές των φύλλων της εξωτερικής σειράς[144].

1.1.2. Τα φύλλα στο μετάλλιο. Μικρά οξυκόρυφα, οδοντωτά και πεταλόσχημα φύλλα αποτελούν τα κύρια διακοσμητικά στοιχεία της περιμέτρου των μεταλλίων όλων των μητρών. Η διακόσμηση επιτυγχάνεται με σφραγίδες που περιλαμβάνουν ένα μόνο φύλλο. Η τοποθέτησή τους γίνεται χωρίς επίπονους υπολογισμούς· πιέζονται σταυρωτά στα αντικρινά σημεία του μεταλλίου τέσσερα, οκτώ ή δεκαέξι φύλλα. Οι αριθμοί αυτοί μερικές φορές λόγω κακού υπολογισμού είναι δυνατό να διαφοροποιούνται ελαφρά[145].

Τα φύλλα του μεταλλίου τοποθετούνται γύρω από το ρόδακα του κέντρου σε μία ή δύο ομόκεντρες σειρές. Η τοποθέτηση των ομόκεντρων σειρών αρχίζει από την εξωτερική σειρά και συνεχίζεται με την εσωτερική. Τέλος, τοποθετείται ο ρόδακας του κέντρου του μεταλλίου. Σε σπάνιες περιπτώσεις οι δύο σειρές σχηματίζονται από ανόμοια μικρά φύλλα, όπως στις μήτρες 236, 156 και 83. Στα παραδείγματα αυτά το μετάλλιο κοσμείται με μεγάλα πεταλόσχημα φύλλα, ανάμεσα στα οποία δημιουργείται ακόσμητος τριγωνικός χώρος, ο οποίος καλύπτεται με σειρά από οξυκόρυφα φύλλα με νεύρα. Για τον ίδιο λόγο και στις μήτρες 83, 84, 156 ως 162, 236 και

141 Το μέγεθος του ρόδακα Κ-1, δ. 23-24 χιλ., δεν επέτρεπε τη χρησιμοποίησή του στην περίμετρο του μεταλλίου, όπου άλλωστε σπανιότατα χρησιμοποιείται το μοτίβο του ρόδακα, μήτρα αριθ. 150. Για τον ίδιο λόγο δεν χρησιμοποιήθηκε και στο σώμα των μητρών· το κόσμημα αυτό θα ήταν και εδώ δυσανάλογα μεγάλο με τα υπόλοιπα μοτίβα. Το πρόβλημα αυτό βέβαια είναι μικρότερο στις πολύ μεγάλες μήτρες. Και εδώ όμως οι ρόδακες είναι μικρότεροι από τον Κ-1.

142 Μήτρες αριθ. 71, 72, 82, 149, 153 και 154.

143 Μήτρες αριθ. 5, 27, 81 και 199.

144 Μήτρες αριθ. 9, 21 και 314.

145 Πρβλ. και σ. 151.

259 ο τριγωνικός χώρος που σχηματίζεται ανάμεσα στα πέρατα των πεταλόσχημων φύλλων της εξωτερικής σειράς καλύπτεται με τα ίδια οξυκόρυφα φύλλα που χρησιμοποιήθηκαν σε αντίστοιχες θέσεις και στις εσωτερικές σειρές. Με δύο ανόμοιες σειρές φύλλων κοσμείται και το μετάλλιο της μήτρας 255. Στη μήτρα 314, τη μοναδική με τρεις ομόκεντρες σειρές μικρών φύλλων, η εσωτερική σειρά αποτελείται από διαφορετικού τύπου φύλλα.

Με τέσσερις σειρές αλληλοκαλυπτόμενων οξυκόρυφων μικρών φύλλων με κεντρικό νεύρο κοσμούνται οι μήτρες 315, 317, 318 και 319 της ομάδας Κ. Οι μήτρες αυτές στη θέση του ρόδακα έχουν γοργόνειο.

1.1.3. Το ανθέμιο στο μετάλλιο. Στο μετάλλιο των μητρών του εργαστηρίου της Πέλλας αναγνωρίζεται μία φορά, στη μήτρα 305, το πάνω μέρος μιας σφραγίδας που εικονίζει κλειστό ανθέμιο. Η σφραγίδα του ανθεμίου Κ-74 τοποθετείται ανάμεσα στα μακρόστενα φύλλα της περιμετρικής σειράς του μεταλλίου, έτσι ώστε το κάτω μισό τμήμα της καλύπτεται από τα φύλλα. Στον τριγωνικό όμως χώρο που δημιουργείται ανάμεσα στις κορυφές των φύλλων διακρίνεται το πάνω μισό σταγονόσχημου στελέχους με μικρή σταυροειδή απόληξη στην κορυφή. Το τμήμα αυτό είναι αρκετό για να αναγνωρίσουμε μια σφραγίδα με ανθέμιο που χρησιμοποιείται και στη μήτρα 298.

1.2. Ο κάλυκας

Ένας μικρός αριθμός μητρών, μόλις 12, έχουν διαμορφωμένο και κοσμημένο κάλυκα. Η ζώνη του κάλυκα, πλ. 13 ως 20 χιλ., καταλαμβάνει το χώρο μεταξύ του μεταλλίου και του σώματος και χωρίζεται από αυτά με απλή ή διπλή αυλάκωση που έχει γίνει στον τροχό. Στις μήτρες 323 και 326 η αύλακα συνδυάζεται με τοποθέτηση κουκίδων. Στη μήτρα 307 ο χώρος του κάλυκα έχει διαμορφωθεί, αλλά τελικά δεν κοσμήθηκε.

Οι διακοσμητικές μονάδες του κάλυκα είναι περιορισμένες τόσο σε ποικιλία όσο και σε συνδυασμούς σφραγίδων. Τα φυτικά κοσμήματα αποτελούνται από μακρόστενα μικρά φύλλα και ανθέμια. Παρατάσσονται το ένα δίπλα στο άλλο με την κορυφή τους προς το σώμα, όπως συμβαίνει και με όλα τα κοσμήματα του μεταλλίου. Ανάμεσα στις κορυφές των φύλλων τοποθετούνται κουκίδες, όπως στις μήτρες 44 και 225, ή μια γλώσσα που έχει γίνει με ελαφρά χάραξη και κουκίδα στην κορυφή (μήτρες 299, 323 και 327). Τα ανθέμια, ανοιχτά και κλειστά, με τα πέταλα προς τα έξω ή μέσα, παρατάσσονται εναλλάξ το ένα δίπλα στο άλλο.

Στον κάλυκα, ακόμη, απαντώνται και μη φυτικά κοσμήματα, όπως το κέλυφος του οστρέου στις μήτρες 240 και 241, βουκράνια στην 322, που συνδέονται με γιρλάντες από κουκίδες, και ιωνικό κυμάτιο στη μήτρα 297.

1.3. Το σώμα

Το σώμα των μητρών της πρώτης κατηγορίας, η οποία αποτελεί και τον κορμό του εργαστηρίου, αφού περιλαμβάνει 296 μήτρες καθώς και τμήματα και θραύσματα μητρών από ένα σύνολο 332, κοσμείται με φυτικά μοτίβα, τα οποία σε όλες τις μικρές και μεγάλες μήτρες καταλαμβάνουν ολόκληρο το σώμα του αγγείου και έχουν την ίδια σύνθεση. Οι πολύ μεγάλες μήτρες και των δύο κατηγοριών χωρίζονται σε δύο ζώνες άνισου μεγέθους. Στην πρώτη κατηγορία και οι δυο ζώνες καλύπτονται με διαφορετικό φυτικό διάκοσμο, ενώ στη δεύτερη αυτό γίνεται μόνο στην κατώτερη, που είναι και η μεγαλύτερη[146].

146 Βλ. και σ. 150.

Τα φυτικά κοσμήματα του σώματος των μητρών αποτελούνται από μεγάλα και μικρά φύλλα, ελικοειδείς βλαστούς, ρόδακες, ανθέμια, μακριά πέταλα, κληματίδα και βότρεις. Η σύνθεση των στοιχείων είναι απλή· ένα μοτίβο, κυρίως φύλλο ή πέταλο, φύλλο και έλικες, ή φύλλο και έλικες με ρόδακα ή ανθέμιο, γιρλάντα και βουκράνιο, ή κληματίδα, επαναλαμβάνεται πανομοιότυπα οριζόντια και καλύπτει ολόκληρη τη ζώνη του σώματος των αγγείων χωρίς καμιά αλλαγή. Ο απλός αυτός κανόνας της οριζόντιας επανάληψης του ίδιου μοτίβου ισχύει τόσο για τις λιγοστές πολύ μεγάλες μήτρες, όσο και για τα μικρά και μεσαίου μεγέθους αγγεία. Στις πολύ μεγάλες μήτρες τα αγγεία χωρίζονται σε δύο οριζόντιες ζώνες, κάθε μία από τις οποίες κοσμείται με διαφορετικό μοτίβο. Στις υπόλοιπες μήτρες μια τέτοια διαίρεση δεν επιβάλλεται από το μέγεθος των επιφανειών που πρέπει να κοσμηθούν. Μια διακοσμητική μονάδα (φύλλο ή πέταλο) μπορεί να καλύψει μόνη της το σώμα του αγγείου με τη συνεχή της επανάληψη. Ένα μοτίβο όμως μπορεί να σχηματίζεται, και σχηματίζεται πολλές φορές, από μία μονάδα και ένα στοιχείο ή στοιχεία, όπως είναι οι έλικες, ο ρόδακας, το ανθέμιο, που μόνα τους δεν μπορούν να σχηματίζουν το μοτίβο. Ο τρόπος σύνθεσης του μοτίβου από μονάδες και στοιχεία βοηθά στην κατάταξη των αγγείων της πρώτης κατηγορίας σε δεκαέξι συνολικά ομάδες.

1.3.1. Τα φύλλα. Τα φύλλα στο σώμα των μητρών αποτελούν την κυριότερη και χαρακτηριστικότερη διακοσμητική μονάδα των αγγείων της πρώτης κατηγορίας. Από τις δεκαέξι ομάδες (296 μήτρες, τμήματα και θραύσματα μητρών με φυτικά μοτίβα της κατηγορίας αυτής) οι ένδεκα ομάδες (220 μήτρες, τμήματα και θραύσματα) κοσμούνται με φύλλα.

Σπανιότερα τα φύλλα χρησιμοποιούνται και σε μήτρες της δεύτερης κατηγορίας. Οκτώ πολύ μεγάλες μήτρες της κατηγορίας αυτής χωρίζονται σε δύο ζώνες, η κατώτερη από τις οποίες καλύπτεται από φυτικά μοτίβα[147]. Και στη μικρή αυτή ομάδα τα φύλλα κυριαρχούν, αφού οι επτά από τις οκτώ μήτρες που αναφέρθηκαν κοσμούνται με φύλλα και μόνο μία καλύπτεται από μακριά πέταλα.

Το πιο συνηθισμένο είδος φύλλου στο σώμα των μητρών είναι το λογχοειδές, που γίνεται αποκλειστικά με ελεύθερο χέρι. Ο περιορισμένος αριθμός σφραγίδων με φύλλα που χρησιμοποιήθηκαν στο σώμα των μητρών περιλαμβάνει ένα σπαθόσχημο, δύο μεγάλα και δύο μικρά φύλλα άκανθας, ένα φύλλο αμπελιού, ένα μικρό πεταλόσχημο, ένα λογχόσχημο με νεύρα και ένα μικρό φύλλο με οδοντωτό περίγραμμα. Από τις παραπάνω εννέα σφραγίδες, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν σε είκοσι τρεις μήτρες και θραύσματα, μόνο τρεις περιλαμβάνονται στα κύρια διακοσμητικά μοτίβα του σώματος, το σπαθόσχημο φύλλο Κ-44 που χρησιμοποιήθηκε σε τέσσερις μήτρες[148], το μεγάλο φύλλο άκανθας Κ-45 που βρίσκεται σε τέσσερις μήτρες[149] και, τέλος, ένα άλλο μεγάλο φύλλο άκανθας (Κ-46) με καμπτόμενη μπροστά και κάτω κορυφή που κοσμεί τρεις μήτρες[150]. Όλα τα αγγεία με τους τρεις παραπάνω τύπους ανήκουν στην κατηγορία των πολύ μεγάλων μητρών. Οι κανόνες που καθορίζουν τη σύνθεση των αγγείων αυτών είναι οι ίδιοι με αυτούς που διέπουν και τις μήτρες με λογχοειδή φύλλα καμωμένα με ελεύθερο χέρι. Λόγω όμως της διαμόρφωσης των τριών φύλλων, που δεν αφήνουν στο πάνω άκρο τους μεγάλο ελεύθερο τριγωνικό χώρο, η συνεχής επανάληψη ενός τύπου-μοτίβου είναι συχνότερη, ενώ μερικές φορές το φύλλο-μονάδα για το σχηματισμό του μοτίβου εναλλάσσεται με ποδίσκο, που

147 Μήτρες αριθ. 300, 301, 308, 309, 311, 312, 316 και 320.

148 Μήτρες αριθ. 22, 26, 296 και 308.

149 Το φύλλο άκανθας εναλλάσσεται με το σπαθόσχημο φύλλο των μητρών της προηγούμενης υποσημείωσης.

150 Μήτρες αριθ. 311, 312 και 320.

επιστέφεται από ανθέμιο ή ρόδακα. Από τις υπόλοιπες έξι σφραγίδες με φύλλα, που αναφέραμε ότι χρησιμοποιούνται στο σώμα των μητρών, η μία αποδίδει μικρό πεταλόσχημο φύλλο (Κ-35), το οποίο τοποθετείται σε τέσσερις μήτρες με φολιδωτή διάταξη. Οι φολίδες ξεκινούν από μια σειρά φύλλων γύρω από την αύλακα του μεταλλίου και σχηματίζονται με τις κορυφές ενός μικρού λογχόσχημου φύλλου με τέσσερα νεύρα, που χρησιμοποιήθηκε πολλές φορές στο μετάλλιο των αγγείων (Κ-18). Παρόμοια είναι και η χρήση δύο σφραγίδων με μικρές άκανθες (Κ-47 και Κ-48), οι οποίες τοποθετούνται στην περίμετρο του μεταλλίου των μητρών 80 και 81, ανάμεσα στις βάσεις των λογχοειδών φύλλων και σχηματίζουν τον κάλυκα από τον οποίο ξεκινούν οι έλικες. Ο τύπος του μικρού αμπελόφυλλου (Κ-49) χρησιμοποιήθηκε μόνο στη μήτρα 175 και τοποθετήθηκε στην κορυφή των ελίκων ανάμεσα στα λογχοειδή φύλλα. Τέλος, ως οδηγός στα πέρατα των λογχοειδών φύλλων, χρησιμοποιήθηκε και η κορυφή του μικρού οδοντωτού φύλλου Κ-24.

1.3.2. Ελικοειδείς βλαστοί. Ο στενός χώρος που σχηματίζεται ανάμεσα στα λογχόσχημα φύλλα που έχουν γίνει με ελεύθερο χέρι γεμίζει από ελικοειδείς βλαστούς, οι οποίοι αποτελούνται από ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα ή ανθέμιο στην κορυφή του, πλαισιωμένο από έλικες. Στις τριάντα πέντε μήτρες των ομάδων η-κ ο ποδίσκος και οι έλικες ξεκινούν από την κορυφή ενός βλαστού που σχηματίζεται από συστρεφόμενες έλικες, καταλαμβάνει το κάτω μισό του σώματος των μητρών ανάμεσα στα λογχοειδή φύλλα και γίνεται πάντα με σφραγίδα. Ο ποδίσκος και οι έλικες στην περίπτωση αυτή ξεκινούν από μικρό δίφυλλο κάλυκα στην κορυφή του ελικοειδούς βλαστού (Κ-50 ως Κ-58).

1.3.3. Ο ρόδακας. Ο ρόδακας στο σώμα των μητρών αποτελεί χαρακτηριστικό διακοσμητικό στοιχείο των ομάδων β, γ, ε και ι. Τοποθετείται στο πάνω μέρος του σώματος, κάτω από το χείλος, στον τριγωνικό χώρο μεταξύ των κορυφών των λογχόσχημων φύλλων. Στην ομάδα β, που περιλαμβάνει δύο μόνο μήτρες, τοποθετούνται ελεύθεροι ρόδακες ανάμεσα στις κορυφές των φύλλων. Στην κορυφή ελικοειδούς ποδίσκου τοποθετούνται οι ρόδακες και στις τρεις μήτρες της ομάδας γ. Οι επόμενες δύο ομάδες είναι οι πολυπληθέστερες και χαρακτηριστικότερες. Στις εξήντα μήτρες και τα είκοσι ένα θραύσματα και τμήματα μητρών της ομάδας ε ο ρόδακας στο άκρο του ποδίσκου πλαισιώνεται από έλικες. Στην ομάδα ι, από είκοσι οκτώ μήτρες, οι έλικες και ο ποδίσκος με το ρόδακα εκφύονται από την κορυφή στελέχους από συστρεφόμενους βλαστούς. Ρόδακες χρησιμοποιούνται και στις γιρλάντες ανάμεσα στα βουκράνια σε τρεις πολύ μεγάλες και δύο μικρές μήτρες[151].

1.3.4. Το ανθέμιο. Για τις ομάδες δ, ζ και κ το ανθέμιο στο σώμα των μητρών αποτελεί το χαρακτηριστικό κριτήριο κατάταξης. Η θέση των ανθεμίων και ο τρόπος τοποθέτησής τους ακολουθούν τις ίδιες αρχές που αναφέρθηκαν και για το ρόδακα, τοποθετούνται δηλαδή στον τριγωνικό χώρο που δημιουργείται ανάμεσα στις κορυφές των λογχοειδών φύλλων. Στην ομάδα δ, που αποτελείται από τρεις μήτρες, το ανθέμιο τοποθετείται στην κορυφή ελικοειδούς ποδίσκου. Στην ομάδα ζ, που περιλαμβάνει πενήντα πέντε μήτρες και εννέα θραύσματα, το ανθέμιο στην κορυφή του ποδίσκου πλαισιώνεται από έλικες. Όμοια είναι η διάταξη και στην ομάδα η, που περιλαμβάνει δεκατρείς μήτρες. Οι έλικες και ο ποδίσκος, όμως, της ομάδας αυτής εκφύονται από στέλεχος συστρεφόμενων βλαστών, που καταλαμβάνει το κάτω μέρος του σώματος μεταξύ των λογχοειδών φύλλων.

151 Μήτρες αριθ. 274 ως 278.

Δύο μόνο παραδείγματα αποκλίνουν από τους παραπάνω κανόνες σύνθεσης. Το ανθέμιο στις μήτρες αυτές χρησιμοποιήθηκε σε στενή ζώνη κάτω από το χείλος· στο θραύσμα 327 το ανθέμιο εναλλάσσεται με δελφίνια, ενώ στη μήτρα 313 επαναλαμβάνεται οριζόντια σε συνεχόμενο πλοχμό γύρω από το χείλος[152].

1.3.5. Μακριά πέταλα. Το σώμα των μητρών της ομάδας λ καλύπτεται από μακριά πέταλα που εκφύονται από την περίμετρο του κάλυκα και απολήγουν στις αυλακώσεις κάτω από το χείλος. Οι απολήξεις των πετάλων διαμορφώνονται με τη διαδοχική τοποθέτηση τοξόμορφων στοιχείων κάτω από το χείλος. Αυτά κατασκευάζονται με εργαλείο πεταλόσχημης διατομής και χρησιμεύουν ως οδηγοί για την κατασκευή των μακριών πετάλων, στα οποία αντιστοιχούν τα καμπυλόσχημα πέρατα. Στην ομάδα λ ανήκουν πενήντα πέντε μήτρες και θραύσματα. Από αυτά μόνο δύο τμήματα, τα 257 και 261, κοσμούνται με πέταλα καμωμένα εξ ολοκλήρου με σφραγίδα. Αντίθετα, τα πέταλα τριών μητρών, των 54, 176 και 177, γίνονται χωρίς οδηγούς. Τα μακριά πέταλα καταλαμβάνουν πάντα ολόκληρο το σώμα των αγγείων και δεν συντίθενται με άλλες διακοσμητικές μονάδες ή στοιχεία, εκτός από μια απλή κουκίδα που σε μερικές μήτρες τοποθετείται ανάμεσα στους οδηγούς. Με μακριά πέταλα κοσμείται και η κάτω ζώνη έξι πολύ μεγάλων μητρών, δύο της ομάδας μ, που επιστέφονται με ζώνη από κληματίδα, τριών της ομάδας ν με ζώνη από γιρλάντες και μίας της κατηγορίας ΙΙ ή της 309.

1.3.6. Κληματίδα με φύλλα και βότρεις. Τέσσερις πολύ μεγάλες μήτρες, οι 22, 272, 273 και 296, κάτω από το χείλος έχουν μια ζώνη με συστρεφόμενο τμήμα κληματίδας, που πλαισιώνεται και στις δυο πλευρές από βότρυ με φύλλο αμπέλου. Το μοτίβο επαναλαμβάνεται περιμετρικά γύρω από τη ζώνη· δημιουργείται έτσι μια ελισσόμενη κληματίδα με βότρεις και φύλλα αμπέλου. Το μοτίβο αυτό σχηματίζεται από τρεις σφραγίδες: α. καμπύλο τμήμα συστρεφόμενης κληματίδας σε σχήμα τελικού σίγμα (Κ-87), β. βότρυς με φύλλο αμπέλου και μερικές έλικες (Κ-88) και γ. δεύτερο τσαμπί με φύλλο αμπέλου και μικρές έλικες που διαφέρει από το προηγούμενο μόνο σε μικρολεπτομέρειες (Κ-89).

Ο τύπος της κληματίδας απομονώνεται από το σύνολο με τις διαφοροποιήσεις του στα σημεία ένωσης των διαδοχικών σφραγισμάτων. Αρκετά είναι και τα διαφοροποιά στοιχεία των δύο σφραγίδων που έχουν βότρυ με φύλλο και έλικες. Οι δύο αυτές σφραγίδες είναι ανεξάρτητες από την κληματίδα, όπως βεβαιώνει η διαφορετική τοποθέτησή τους στο χώρο που δημιουργούν οι κυματισμοί της κληματίδας. Άλλοτε δίνουν την εντύπωση ότι εκφύονται από αυτήν, άλλοτε, λόγω κακού υπολογισμού, αιωρούνται στο χώρο. Βασική διαφορά των δύο «σφραγίδων», του βότρυ με τα φύλλα και της έλικας, είναι η διαφορετική κατεύθυνση που έχουν ο μίσχος και το φύλλο με το τσαμπί.

Ένας άλλος μικρός βότρυς χρησιμοποιείται στη μήτρα 175 (Κ-90). Επιστέφει τον ποδίσκο ανάμεσα σε τέσσερις ελικοειδείς βλαστούς, που γεμίζουν το χώρο μεταξύ των κορυφών λογχόσχημων φύλλων του σώματος της μήτρας.

1.3.7. Γιρλάντες. Η γιρλάντα αποτελεί χαρακτηριστικό συνδετικό στοιχείο των βουκρανίων του σώματος σε πέντε μήτρες, δύο μικρές και τρεις πολύ μεγάλες. Οι γιρλάντες σχηματίζονται με

152 Το σχήμα των δύο ζώων (δελφινιών) που στεφανώνουν ένα ανθέμιο χρησιμοποιείται συχνά στους σκύφους της Αθήνας. Για το διακοσμητικό μοτίβο βλ. H. Thompson, Hesperia 3 (1934), 379, D 35. Edwards, Pnyx II, πίν. 351 και κυρίως Rotroff, Agora XXII.

την τοποθέτηση επάλληλων ροδάκων με πέντε πέταλα (Κ-9), επτά πέταλα (Κ-6) ή κλειστό ρόδακα (Κ-71) σε μια συνεχόμενη σειρά από την ίδια αλληλοκαλυπτόμενη σφραγίδα.

2. Κυμάτια και πλοχμοί

Δευτερεύοντα στοιχεία στη διακόσμηση περιορισμένου αριθμού μητρών αποτελούν τα κυμάτια και οι διάφοροι πλοχμοί. Χρησιμοποιούνται σε πολύ μεγάλες μήτρες, σε αγγεία με διηγηματικές παραστάσεις και, σπανιότερα, σε μικρές μήτρες που είναι κοσμημένες με μακριά πέταλα και λογχοειδή φύλλα. Τα κοσμήματα είναι δύο ιωνικά και δύο λέσβια κυμάτια, ένας αστράγαλος, τρεις τρέχουσες σπείρες, πέντε σύνθετοι πλοχμοί και πέντε απλοί πλοχμοί. Στις πολύ μεγάλες μήτρες διαχωρίζουν την κύρια διακοσμητική ζώνη του σώματος από τη δευτερεύουσα, κάτω από το χείλος (πρβλ. μήτρες 26, 273, 276 και 296) ή συνδυάζονται με άλλα κυμάτια και καλύπτουν τη δευτερεύουσα ζώνη (πρβλ. 26, 85 και 150). Στις άλλες μήτρες, ένα σε κάθε μία, περιορίζονται στη στενή ζώνη που χωρίζει το χείλος από το σώμα. Κάθε διακοσμητικό στοιχείο σχηματίζει με τη συνεχή του επανάληψη ενιαία ζώνη που καλύπτει περιμετρικά το αγγείο. Στις πολύ μεγάλες μήτρες δυνατόν μια ζώνη να καλύπτεται με διαφορετικές σειρές κυματίων, μήτρα 26, ή να επαναλαμβάνεται ο ίδιος τύπος κοσμήματος σε δύο σειρές, όπως στη μήτρα 85. Το συνηθέστερο από τα παραπάνω κοσμήματα είναι ο πλοχμός που παρουσιάζεται σε διαφορετικές μορφές. Στη χρησιμοποίηση κυλίνδρων πάνω στους οποίους είχαν αποτυπωθεί τα κοσμήματα πιθανώς οφείλεται η ομοιομορφία και κανονικότητα των σύνθετων πλοχμών Κ-99, Κ-100 και Κ-101. Ενδιαφέρον από τεχνική άποψη παρουσιάζει και ο πλοχμός Κ-107 και Κ-108· τρεις διαφορετικές σφραγίδες συνδυάζονται για την κατασκευή της διακοσμητικής μονάδας, η οποία με μικρές παραλλαγές επαναλαμβάνεται πολλές φορές στη στενή ζώνη κάτω από το χείλος της μήτρας 310 και σχηματίζει ενιαίο πλοχμό. Οι υπόλοιποι πλοχμοί σχηματίζονται με την απλή συνεχή επανάληψη μιας μόνο σφραγίδας.

ΑΝΘΡΩΠΙΝΕΣ ΚΑΙ ΖΩΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ

1. Ανθρώπινες μορφές

Μεγάλη είναι η ποικιλία των ανθρώπινων μορφών στις μήτρες με διηγηματικές παραστάσεις. Ενενήντα συνολικά σφραγίδες αναγνωρίζονται σε τριάντα πέντε μήτρες, τμήματα και θραύσματα μητρών. Από αυτές οι δεκαοκτώ είναι γυναικείες μορφές, πενήντα δύο ανδρικές, από τις οποίες οι σαράντα είναι πολεμιστές, ενώ είκοσι ανήκουν σε συμπλέγματα μορφών, από τα οποία τα ένδεκα απεικονίζουν ερωτικά ζευγάρια. Το ύψος των μορφών ποικίλλει από είκοσι επτά ως ογδόντα έξι χιλ. Ο μεγαλύτερος αριθμός των σφραγίδων όμως έχει ύψος μεταξύ σαράντα και πενήντα χιλ.

Οι ανθρώπινες μορφές παρατίθενται πάντα σε μια ζώνη και συντίθενται μεταξύ τους, αλλά σπανιότερα και με συγκεκριμένα αντικείμενα ή ζώα, που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του μύθου. Η σύνθεση ανθρώπινων μορφών με φυτικά κοσμήματα στην ίδια ζώνη, ένα χαρακτηριστικό φαινόμενο σε εργαστήρια της νότιας Ελλάδας και της Μικράς Ασίας, δεν παρατηρείται στο εργαστήριο της Πέλλας. Η συνύπαρξη ανθρώπινων μορφών και φυτών στην ίδια μήτρα καθορίζεται από την παράθεσή τους σε διαφορετικές ζώνες. Οι ζώνες με το φυτικό διάκοσμο περιορίζονται στο μετάλλιο ή καταλαμβάνουν το κατώτερο μέρος του σώματος των μεγάλων μητρών. Η τοποθέτηση των μορφών σε μια διηγηματική ζώνη που αποτελεί τη μοναδική ή κύρια ζώνη του σώματος του αγγείου, διέπεται από μια λογική συνέπεια μέσα στα πλαίσια των αναγκών του μύθου, ο οποίος καθορίζει την παρουσία των χαρακτήρων, αλλά ως ένα σημείο και

τη «σύνταξη» των μορφών. Η παράταξη αυτή δεν παραμένει αναλλοίωτη. Μπορεί να διαφοροποιηθεί και ως προς τη σειρά και ως προς τον αριθμό και τη σχέση των μορφών μεταξύ τους. Συχνά, όπου το περιεχόμενο του μύθου το επιτρέπει, ένας τύπος μπορεί να χρησιμοποιηθεί για διαφορετικές μορφές σε διαφορετικές μήτρες, ή ακόμη, σπανιότερα όμως, και στην ίδια μήτρα. Το ίδιο μπορεί να συμβεί και σε συμπλέγματα μορφών, όπου μια διαφοροποίηση των χαρακτήρων ανάλογα με τις ανάγκες του μύθου είναι δυνατή.

Πολλά αντικείμενα, που αποτελούν μέρος του οπλισμού των μορφών ή είναι χαρακτηριστικά εξαρτήματά τους, κατασκευάζονται μαζί με τις μορφές. Η ασπίδα και η περικεφαλαία που αποτελούν εξάρτυση του οπλισμού της Αθηνάς (Μ-1 και Μ-2), το τόξο, η δάδα και η φαρέτρα που ανήκουν στα εξαρτήματα της Άρτεμης (Μ-3 και Μ-4), και το πλεκτό καλάθι που περιλαμβάνεται στα σύνεργα ενασχόλησης των γυναικών στις Μ-8 και Μ-10, διαμορφώνονται στην ίδια σφραγίδα με τις μορφές. Το ίδιο ισχύει για το αντικείμενο που είναι τοποθετημένο στα χέρια της μορφής Μ-20 και για τον κάνθαρο που κρατά ο Διόνυσος στο σύμπλεγμα Μ-72, καθώς και η διονυσιακή μορφή Μ-69. Οι καθισμένες μορφές Μ-24 και Μ-25 εικονίζονται μαζί με το δίφρο. Με τη σάλπιγγα παρουσιάζονται και οι μορφές Μ-33 και Μ-34. Οι πολεμιστές απεικονίζονται πάντα μαζί με τις περικεφαλαίες, τις ασπίδες, τα σπαθιά και τους δαυλούς που κρατούν, στην ίδια σφραγίδα. Τα δόρατα όμως και τα σκήπτρα των μορφών, επειδή προεξέχουν αρκετά από το πεδίο, για τεχνικούς λόγους παραλείπονταν στη σφραγίδα και συμπληρώνονταν, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, μετά τη σφράγιση, με χάραξη στο μαλακό πηλό. Στην ίδια σφραγίδα με τις διονυσιακές μορφές δίνονται και τα χαρακτηριστικά εξαρτήματά τους, όπως το λαγωβόλο (Μ-66 και Μ-68), ο θύρσος (Μ-65 και Μ-69), το τύμπανο (Μ-70), η σύριγγα (Μ-64) και ο δερμάτινος ασκός (Μ-65). Το κλαδί, όμως, στη Μ-70 και ο διπλός αυλός στη Μ-67 χαράσσονταν μετά την τοποθέτηση της σφραγίδας στη μήτρα· μερικές φορές από παραδρομή παραλείπονταν. Μερικά έπιπλα, όπως ο δίφρος (Μ-81 και Μ-83), το κρεβάτι (Μ-82, Μ-85 και Μ-88) και το «κυλινδρικό βάθρο» (Μ-86), σχετίζονται με τα ερωτικά συμπλέγματα. Μαζί με το άρμα στο οποίο επιβαίνουν εικονίζονται οι μορφές στις Μ-89 και Μ-90. Τα ζώα όμως που σύρουν τα άρματα, αλλά και η ανοιγμένη πτέρυγα της Νίκης της Μ-89, δίνονται σε χωριστές σφραγίδες, επειδή η τοποθέτηση μιας πλατιάς σφραγίδας στην κυρτή επιφάνεια των αγγείων θα ήταν αδύνατη χωρίς να καταστρέψει το αγγείο.

2. Τα ζώα

Οι ζωικές μορφές, σε αναλογία με τις ανθρώπινες, μόλις φτάνουν το 1/6. Στους τύπους τους περιλαμβάνονται το άλογο, ο σκύλος, το πουλί, το δελφίνι, το κεφάλι του βοδιού, το βουκράνιο και η κεφαλή της Μέδουσας. Οι τύποι αυτοί χρησιμοποιούνται συνήθως σε μήτρες της δεύτερης κατηγορίας.

Από τις παραπάνω σφραγίδες η κεφαλή της Μέδουσας καταλαμβάνει το κέντρο του μεταλλίου τεσσάρων μητρών με διονυσιακές παραστάσεις και περιβάλλεται από σειρές μικρών λογχόσχημων φύλλων (Ζ-1). Τρεις τύποι, με τις μορφές δύο δελφινιών, ενός σκύλου και ενός υδρόβιου πτηνού, χρησιμοποιήθηκαν για τη διακόσμηση μιας στενής διακοσμητικής ζώνης κάτω από το χείλος των αγγείων. Τα δύο δελφίνια (Ζ-5 και Ζ-6) στεφανώνουν ένα μικρό ανθέμιο και σχηματίζουν το μοτίβο με το οποίο κοσμείται η ζώνη του χείλους του θραύσματος 327. Η μορφή του σκύλου (Ζ-7) και ενός μικρού υδρόβιου πτηνού (Ζ-15) καλύπτουν με τη συνεχή επανάληψη της ίδιας σφραγίδας τη στενή ζώνη του χείλους των τμημάτων 329 και 331. Τρία άλλα υδρόβια πτηνά (Ζ-12, Ζ-13 και Ζ-14) καλύπτουν το σώμα του τμήματος 331· δεν αποκλείεται βέβαια στο τμήμα αυτό και συνδυασμός των πτηνών με οποιοδήποτε άλλο αντικείμενο ή μορφή για τη σύνθεση μιας συγκεκριμένης διηγηματικής παράστασης. Δύο υδρόβια πτηνά με μια μεγάλη πτέρυγα (Ζ-16) σέρνουν άρμα πάνω στο οποίο εικονίζεται Νίκη (Μ-89). Η επανάληψη του

συνδυασμού αυτού σχηματίζει σειρά αρμάτων. Το μπροστινό μέρος ενός σκύλου συνοδεύει τη μορφή της σφραγίδας Μ-27. Το κεφάλι του βοδιού παρουσιάζεται σε δύο σφραγίδες. Η μια (Ζ-3) τοποθετείται σε μεγάλη ζώνη κάτω από το χείλος δύο μεγάλων μητρών (274 και 275) και η άλλη (Ζ-4) στο σώμα των μητρών 277 και 278. Κοι οι δυο τοποθετούνται σε κάποια απόσταση μεταξύ τους και συνδέονται με γιρλάντες, που εξαρτώνται από το ύψος των κεράτων των ζώων. Το βουκράνιο (Ζ-2) παρουσιάζεται στη μήτρα 322, σε μία ζώνη γύρω από το μετάλλιο, τον κάλυκα. Και εδώ τα βουκράνια συνδέονται με γιρλάντες. Το βουκράνιο και το κεφάλι του βοδιού και στις πέντε μήτρες που χρησιμοποιούνται αποτελούν με τις γιρλάντες που τα συνδέουν το μοναδικό διακοσμητικό μοτίβο του σώματος ή της συγκεκριμένης ζώνης. Το άλογο απεικονίζεται σε τέσσερις σφραγίδες. Οι δύο από αυτές με μια συγκεκριμένη εικονογραφική μορφή αποδίδουν το δούρειο ίππο (Ζ-8 και Ζ-9) σε τέσσερις μήτρες, 297, 298, 299 και 300, με την παράσταση της Ιλίου Πέρσεως. Οι δύο άλλες (Ζ-10 και Ζ-11) χρησιμοποιούνται στη μήτρα 313 και εικονίζουν δύο και τέσσερα άλογα αντίστοιχα, σε μια ζώνη αρματοδρομιών.

ΤΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ

Περιορισμένοι, συνολικά 11, είναι οι τύποι με τους οποίους κατασκευάζονται διάφορα αντικείμενα. Σ' αυτούς περιλαμβάνονται ένα όστρεο, δύο οχυρωμένες πόλεις, ένας ναός, μία πύλη, ένας βωμός, ένα πλοίο και ένας βράχος.

Από τις παραπάνω σφραγίδες μόνο ο τύπος με το όστρεο (Α-1) τοποθετείται στην περίμετρο του μεταλλίου της μήτρας 28 και του κάλυκα των μητρών 240 και 241. Και στα τρία αγγεία σχηματίζουν τη βάση απ' όπου ξεκινούν τα φύλλα και οι έλικες στην πρώτη μήτρα και τα μακριά πέταλα στις δύο άλλες. Οι υπόλοιπες έξι σφραγίδες με αντικείμενα χρησιμοποιούνται στις διηγηματικές παραστάσεις και αποτελούν χαρακτηριστικά στοιχεία του μύθου των παραστάσεων. Η οχυρωμένη πόλη των σφραγίδων Α-3 και Α-4 εικονίζει το Ίλιον στις μήτρες 301, 299 και 300. Παρόμοια, η Α-5 απεικονίζει το ναό της Αθηνάς στις μήτρες 297 και 298, ενώ η Α-6 αποδίδει το βωμό μπροστά από τον ίδιο ναό στις παραπάνω μήτρες και σχετίζεται άμεσα με τη σκηνή της αρπαγής της Κασσάνδρας από τον Αίαντα. Χαρακτηριστικά στοιχεία της διήγησης του μύθου αποτελούν και οι σφραγίδες με την πύλη, το πλοίο και το βωμό στη μήτρα 307.

Αρκετές φορές ένας περιορισμένος αριθμός αντικειμένων συμπληρώνει μια συγκεκριμένη μορφή και έχει σχεδιαστεί με τις μορφές στον ίδιο τύπο, όπως αναφέρθηκε παραπάνω[153].

153 Βλ. σ. 168.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ «ΣΦΡΑΓΙΔΩΝ»

ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ

Στον κατάλογο που ακολουθεί περιλαμβάνονται όλες οι σφραγίδες που χρησιμοποιήθηκαν στη διακόσμηση των μητρών και κατατάσσονται σε τρεις ενότητες: κοσμήματα, ανθρώπινες και ζωικές μορφές, και αντικείμενα. Από τις ενότητες αυτές, τα φυτικά κοσμήματα και οι ανθρώπινες μορφές αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος του καταλόγου. Οι σφραγίδες των φυτικών κοσμημάτων κατανέμονται στο μετάλλιο, στον κάλυκα και στο σώμα και κατατάσσονται ανάλογα με τη θέση τους στο αγγείο. Παράλληλα, η αρίθμησή τους περιλαμβάνει σε παρένθεση και τον αύξοντα αριθμό κάθε είδους τύπου στα τρία μέρη των αγγείων. Η δεύτερη μεγάλη ενότητα, των τύπων με ανθρώπινες μορφές, σε αντίθεση με την προηγούμενη, περιλαμβάνει «σφραγίδες» που χρησιμοποιούνται μόνο στο σώμα των αγγείων. Η περιγραφή γίνεται από έκτυπο, όπως δηλαδή ήταν πάνω στις σφραγίδες. Από έκτυπο δίνονται και οι εικόνες όλων των τύπων.

1. ΦΥΤΙΚΑ ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ

1.1. Μετάλλιο

1.1.1. Ρόδακας

Κ-1 (1.1.1. 1) Μεγάλος οκταπέταλος ρόδακας (Π ί ν. 264)

Είναι το κοινότερο παράδειγμα ρόδακα, δ. 23-24 χιλ., που απαντάται στα περισσότερα μετάλλια των μητρών της Πέλλας· εκατόν τριάντα επτά βεβαιωμένα παραδείγματα κοσμούνται με το ρόδακα αυτόν[154]. Τα οκτώ πέταλά του εκφύονται από μικρό κεντρικό, κυρτό ομφαλό, δ. 4 χιλ., το στίγμα του άνθους. Τα ακτινωτά πέταλα έχουν σταγονόσχημη περίμετρο, είναι κοίλης διατομής και χωρίζονται μεταξύ τους με βαθιές αυλακώσεις. Σε μερικές μήτρες το στίγμα του άνθους τονίζεται περισσότερο με το χτύπημα λεπτού εργαλείου, δ. 3 χιλ., με κυρτή απόληξη. Η περίμετρος των οκτώ πετάλων δεν είναι πανομοιότυπη. Ελαφρά διαφοροποιημένα είναι και τα μήκη των πετάλων. Όλοι όμως οι ρόδακες είναι όμοιοι. Έτσι, χωρίς αμφιβολία, πρέπει να συμπεράνουμε πως έχουν γίνει με την ίδια σφραγίδα, η οποία κατασκευάστηκε αρχικά με ελεύθερο χέρι, πράγμα που δικαιολογεί τις μικρές διαφορές στο σχήμα και το μέγεθος των πετάλων.

Κ-2 (1.1.1. 2) Εννεαπέταλος ρόδακας (Π ί ν. 264)

Μικρός ρόδακας, δ. 9 χιλ. Αποτελείται από εννέα μικρά δυσδιάκριτα, καρδιόσχημα πέταλα, που είναι ανομοιόμορφα και στα περισσότερα παραδείγματα δύσκολα ξεχωρίζουν μεταξύ τους.

Ο τύπος αυτός είναι ο δεύτερος σε συχνότητα ρόδακας του μεταλλίου και απαντάται σε σαράντα επτά μήτρες και τέσσερα θραύσματα μητρών. Βλ. και 1.3.3. 7.

154 Για αναλυτικό κατάλογο βλ. Επίμετρο Ι.

Κ-3 (1.1.1. 3) Επταπέταλος ρόδακας με σιγμοειδή ύπερο (Π ί ν. 264)

Μικρός ρόδακας, δ. 9-10 χιλ. χωρίς τον ύπερο. Αποτελείται από επτά ανομοιόμορφα, μικρά, καρδιόσχημα και σταγονόσχημα πέταλα, τα οποία εκφύονται σε μικρή απόσταση από το κέντρο του ρόδακα. Τα ελάσματα των πετάλων έχουν μικρές ανομοιόμορφες νευρώσεις και χωρίζονται μεταξύ τους με σχετικά πλατιές αυλακώσεις. Από το κέντρο του ρόδακα εκφύεται σιγμοειδής ύπερος, μήκ. 9 χιλ., που προεκτείνεται και πέρα από την περίμετρο των πετάλων.

Η εξέταση των παραδειγμάτων του ρόδακα αυτού τόσο στα μετάλλια όσο και στο σώμα των μητρών απέδειξε πέρα από κάθε αμφιβολία πως η θέση του σιγμοειδούς ύπερου παραμένει αμετάβλητη σε σχέση με τα πέταλα και κατά συνέπεια υπήρχε πάνω στη σφραγίδα μαζί με τα πέταλα και δεν πιεζόταν στο μαλακό πηλό χωριστά. Ο ρόδακας αυτός χρησιμοποιείται τρεις φορές στο κέντρο του μεταλλίου (μήτρες 20, 197 και 250) και περισσότερες φορές στο σώμα των μητρών. Βλ. και 1.3.3. 18.

Κ-4 (1.1.1. 4) Επταπέταλος ρόδακας (Π ί ν. 265)

Μικρός ρόδακας, δ. 10 χιλ. Αποτελείται από επτά ωοειδή πέταλα γύρω από λεπτή, κυκλική ράβδωση, που σχηματίζει το στίγμα του άνθους. Τα περιγράμματα των πετάλων είναι αδρά διαμορφωμένα και διακρίνονται σε στενότερα σταγονόσχημα και πλατύτερα, σχεδόν τραπεζιοειδή πέταλα.

Ο ρόδακας του τύπου αυτού απαντάται τρεις φορές στο μετάλλιο των μητρών από την Πέλλα (μήτρες 155, 214 και 244). Από αυτές μόνο στη μήτρα 214 διακρίνεται καθαρά.

Κ-5 (1.1.1. 5) Επταπέταλος ρόδακας (Π ί ν. 265)

Ρόδακας, δ. 9 χιλ. Αποτελείται από επτά σταγονόσχημα πέταλα που εκφύονται από μικρό δακτύλιο-στίγμα, δ. 2 χιλ.

Χρησιμοποιείται στη μήτρα 86. Βλ. και 1.3.3. 6.

Κ-6 (1.1.1. 6) Επταπέταλος ρόδακας (Π ί ν. 265)

Μικρός ρόδακας με επτά πέταλα, δ. 8,5-9 χιλ. Χρησιμοποιήθηκε μία μόνο φορά στην περίμετρο του μεταλλίου της μήτρας 150. Ο τύπος όμως χρησιμοποιείται πολύ συχνά στο σώμα των μητρών, στην κορυφή των ποδίσκων.

Ο ρόδακας σχηματίζεται από επτά καρδιόσχημα πέταλα, που εκφύονται από ελαφρά ελλειψοειδή ράβδωση στο κέντρο, το στίγμα του άνθους. Τα πέταλα χωρίζονται μεταξύ τους με μικρές αυλακώσεις. Τα ελάσματά τους έχουν μικρά νεύρα και οι ρίζες μερικών από αυτά κυρτώνουν ελαφρά προς το στίγμα. Ένα πέταλο είναι τριγωνικό, ενώ ένα άλλο χαρακτηριστικά καρδιόσχημο. Βλ. και 1.3.3. 4 και 1.3.7. 2.

Κ-7 (1.1.1. 7) Εξαπέταλος ρόδακας με μεγάλο στίγμα (Π ί ν. 265)

Ο ρόδακας, δ. 9-10 χιλ., αποτελείται από έξι ανομοιόμορφα, τραπεζιοειδή πέταλα, που αναπτύσσονται γύρω από σχετικά μεγάλο κυκλικό στίγμα, δ. 4 χιλ. Ο τύπος χρησιμοποιείται σε πέντε μήτρες, τις 58, 65, 70, 194 και 201. Βλ. και 1.3.3. 3.

Κ-8 (1.1.1. 8) Όμοιος, αλλά λίγο μεγαλύτερος (Π ί ν. 265)

Δ. 11 χιλ. Ο ρόδακας χρησιμοποιήθηκε μόνο στη μήτρα 240.

Κ-9 (1.1.1. 9) Μικρός πενταπέταλος ρόδακας (Π ί ν. 265)

Ο ρόδακας, δ. 7 χιλ., αποτελείται από πέντε ανομοιόμορφα, τραπεζιοειδή πέταλα που εκφύονται από μικρό κυκλικό στίγμα, δ. 2 χιλ. Δύο από τα πέταλα είναι μεγαλύτερα σε μέγεθος και σχετικά απομακρυσμένα από το στίγμα.

Η σφραγίδα του ρόδακα αυτού χρησιμοποιήθηκε επτά φορές στο μετάλλιο των μητρών (μήτρες 63, 243, 245, 277, 278, 299 και 323). Βλ. και 1.3.3. 2 και 1.3.7. 3.

Κ-10 (1.1.1. 10) Πενταπέταλος ρόδακας (Π ί ν. 265)

Ο ρόδακας στο μετάλλιο της μήτρας 175 έχει διάμετρο 9 χιλ. και σχηματίζεται από πέντε ανισομεγέθη τριγωνικά πέταλα, που εκφύονται από μικρή κυκλική κοιλότητα, το στίγμα, δ. 2 χιλ. Κατά μήκος του ελάσματος των πετάλων διακρίνεται ρηχή αυλάκωση, η οποία χωρίζει τα πέταλα σε δύο μέρη. Σε δύο αντικρινά πέταλα, ελαφρώς μεγαλύτερα από τα υπόλοιπα, το παραπάνω κεντρικό νεύρο είναι εντονότερο.

Κ-11 (1.1.1. 11) Πενταπέταλος ρόδακας (Π ί ν. 265)

Ο ρόδακας της μήτρας 80, δ. 10-11 χιλ., αποτελείται από πέντε ανισομεγέθη ωοειδή πέταλα· εκφύονται από μικρό κυκλικό ομφαλό και φέρουν μικρές αναδιπλώσεις, που καλύπτουν το μήκος των ελασμάτων τους.

Κ-12 (1.1.1. 12) Τετραπέταλος σταυρόσχημος ρόδακας (Π ί ν. 265)

Η σφραγίδα αυτή αποτελείται από τέσσερα πολύ μικρά πέταλα με καμπύλα πέρατα, τοποθετημένα σε σχήμα σταυρού γύρω από δυσδιάκριτο στίγμα.

Ο ρόδακας, δ. μόλις 4 χιλ., χρησιμοποιείται στο κέντρο οκτώ μεταλλίων (μήτρες 9, 21, 28, 212, 213, 241, 242 και 314), στα τρία από τα οποία χρησιμοποιείται και στην εξωτερική περίμετρό τους. Βλ. και 1.3.3. 1.

Κ-13 (1.1.1. 13) Μικρός ρόδακας με πριονόσχημη περίμετρο (Π ί ν. 265)

Έξι μήτρες (297, 298, 305, 306, 313, 322) φέρουν στο κέντρο του μεταλλίου τους μικρό ρόδακα, δ. 6 χιλ.· αποτελείται από δώδεκα πέταλα, που με δυσκολία ξεχωρίζουν μεταξύ τους, σχηματίζουν πριονόσχημη περίμετρο και φαίνονται πως εκφύονται από ανεπαίσθητο μικρό στίγμα.

Κ-14. (1.1.1. 14) Όμοιος μικρός ρόδακας (Π ί ν. 265)

Ο ρόδακας έχει διάμετρο 7 χιλ. και αποτελείται από δέκα δυσδιάκριτα πέταλα, που σχηματίζουν πριονόσχημη περίμετρο. Χρησιμοποιήθηκε σε τρεις μήτρες (6, 7 και 307), αλλά διατηρείται καλύτερα στην 307 (81.108), στην οποία διακρίνεται εσωτερικά μικρότερος επταπέταλος ρόδακας, που όμως δεν φαίνεται στις άλλες δύο.

1.1.2. Τα φύλλα

Κ-15 (1.1.2. 1) Μικρό οδοντωτό φύλλο (Π ί ν. 266)
Μήκ. 17 χιλ., μέγ. πλ. 8 χιλ.

Το στενόμακρο έλασμά του έχει ρηχή κατά μήκος αυλάκωση, που στο έκτυπο προεξέχει και σχηματίζει το κεντρικό νεύρο. Επιπλέον, το περίγραμμα του φύλλου είναι οδοντωτό. Φέρει

από πέντε οδοντώσεις στην κάθε πλευρά, ανάμεσα σε τέσσερις σχισμές.

Ο τύπος του παραπάνω φύλλου χρησιμοποιείται μόνο στο μετάλλιο των μητρών και πάντα στην περίμετρό του. Τα φύλλα πιέζονται ακτινωτά γύρω από το κέντρο σε μια απλή σειρά πάντα· και στα πενήντα πέντε παραδείγματα που χρησιμοποιούνται, βλ. π.χ. μήτρες 1, 2, 29, 30, 31, 35, συνδυάζονται με το μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα Κ-1, που τοποθετείται στο κέντρο του μεταλλίου.

Το μήκος του φύλλου βεβαιώνεται στη μήτρα 35, όπου ο μίσχος του διακρίνεται κάτω από το ρόδακα του κέντρου.

Κ-16 (1.1.2. 2) Μικρό λογχόσχημο φύλλο με νεύρο (Π ί ν. 266)
Σωζ. μήκ. 20 χιλ., μέγ. πλ. 8 χιλ.

Ο τύπος σχηματίζεται από μικρό, απλό οξυκόρυφο φύλλο με τέσσερις λεπτές χαράξεις, τα νεύρα, που απολήγουν στην κορυφή του. Στο έκτυπο οι χαράξεις διαμορφώνουν κεντρικό νεύρο και δύο ανισομεγέθεις πτυχώσεις του ελάσματος του φύλλου που κυρτώνονται και σβήνουν στην κορυφή.

Ο τύπος του φύλλου αυτού χρησιμοποιείται εξήντα οκτώ φορές, βλ. π.χ. μήτρες 3, 25, 33, 34, 39, 40. Είναι η προσφιλέστερη σφραγίδα μικρού φύλλου στο μετάλλιο των μητρών. Πάντα χρησιμοποιείται σε συνδυασμό με το μεγάλο οκταπέταλο ρόδακα Κ-1. Τοποθετείται στην περίμετρο του μεταλλίου σε μια σειρά ή εναλλάσσεται με μεγάλα πεταλόσχημα φύλλα καλύπτοντας το χώρο μεταξύ των κορυφών των φύλλων αυτών. Οι διαστάσεις του φύλλου διατηρούνται καλύτερα στη μήτρα 225. Βλ. και 1.2.1. 2.

Κ-17 (1.1.2. 3) Λογχόσχημο φύλλο με τέσσερα νεύρα (Π ί ν. 266)
Σωζ. μήκ. 23 χιλ., μέγ. πλ. 9 χιλ.

Στα μετάλλια των μητρών 24 και 256 χρησιμοποιείται λογχόσχημο φύλλο με τέσσερα νεύρα, που είναι όμοια διαμορφωμένο με τον προηγούμενο τύπο Κ-16. Διαφοροποιείται όμως από αυτό με την οξύτερη κορυφή του και τις μεγαλύτερες διαστάσεις. Μία φορά χρησιμοποιήθηκε και στη μήτρα 255.

Κ-18 (1.1.2. 4) Λογχόσχημο φύλλο με νεύρα (Π ί ν. 266)
Μήκ. 20 χιλ., μέγ. πλ. 10 χιλ.

Είναι όμοιο με τον τύπο Κ-16. Είναι και αυτό απλό λογχόσχημο φύλλο με τέσσερα νεύρα στο έλασμά του, αλλά πλατύτερο και λιγότερο οξυκόρυφο από το Κ-16, ενώ το κεντρικό νεύρο στο έκτυπο δύσκολα διακρίνεται.

Ο τύπος χρησιμοποιείται σε δεκαπέντε μήτρες πάντα σε απλή σειρά γύρω από τον εννεαπέταλο ρόδακα Κ-2, που καταλαμβάνει το κέντρο του μεταλλίου· πρβλ. π.χ. μήτρες 10, 17, 23, 57, 62, 68. Βλ. και 1.3.1. 8.

Κ-19 (1.1.2. 5) Λογχόσχημο φύλλο με κεντρικό νεύρο (Π ί ν. 266)
Σωζ. μήκ. 18 χιλ., μέγ. πλ. 7 χιλ.

Το φύλλο αυτό αποτελείται από στενόμακρο έλασμα με οξυκόρυφη απόληξη και λεπτό κεντρικό νεύρο.

Απαντάται σε ένδεκα μήτρες (πρβλ. μήτρες 4, 5, 9, 21) και τοποθετείται στην περίμετρο του μεταλλίου σε μία ή περισσότερες σειρές.

Κ-20 (1.1.2. 6) Μικρό λογχόσχημο φύλλο (Π ί ν. 266)
Σωζ. μήκ. 13 χιλ., μέγ. πλ. 5 χιλ.

Η σφραγίδα αυτή αποτελείται από ένα μικρότερο και στενότερο φύλλο από αυτό του τύπου Κ-19. Το έλασμά του διασχίζεται από δύο νεύρα, που απολήγουν στην κορυφή του. Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε σε πέντε μήτρες, τις 8, 28, 81, 240 και 244.

Κ-21 (1.1.2. 7) Μικρό λογχόσχημο φύλλο (Π ί ν. 266)
Σωζ. μήκ. 11 χιλ., μέγ. πλ. 5 χιλ.

Το φύλλο σχηματίζεται από στενό, οξυκόρυφο έλασμα, με έντονο περίγραμμα και δύο κεντρικά νεύρα, που στο κάτω μισό του ελάσματος χωρίζεται με αυλάκωση. Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 212 και 241.

Κ-22 (1.1.2. 8) Μικρό φύλλο με νεύρα σε σχήμα ψαροκόκκαλου (Π ί ν. 266)
Μήκ. 15 χιλ., μέγ. πλ. 6 χιλ.

Τριγωνικό στενόμακρο φύλλο με έντονο περίγραμμα και καμπυλόσχημο πέρας με ελαφρά κύρτωση προς τα επάνω. Το έλασμα φέρει πολύ μικρά δικτυωτά νεύρα σε σχήμα ψαροκόκκαλου.

Χρησιμοποιείται μόνο στη μήτρα 63.

Κ-23 (1.1.2. 9) Μακρόστενο μικρό φύλλο με νεύρο (Π ί ν. 267)
Μήκ. 13 χιλ., μέγ. πλ. 6 χιλ.

Ο τύπος μοιάζει με τον προηγούμενο. Αποτελείται από μακρόστενο φύλλο με έντονα περιγράμματα και καμπυλόσχημο πέρας με ελαφρά κύρτωση προς τα πάνω. Σε αντίθεση όμως με το προηγούμενο, το φύλλο είναι κοντύτερο, έχει απλό κεντρικό νεύρο, αλλά το ίδιο πλάτος.

Χρησιμοποιείται μόνο στη μήτρα 80.

Κ-24 (1.1.2. 10) Μακρόστενο μικρό φύλλο με κυματοειδές περίγραμμα (Π ί ν. 267)
Μήκ. 16 χιλ., μέγ. πλ. 7 χιλ.

Μακρόστενο φύλλο με κυματοειδές περίγραμμα και δικτυωτά νεύρα. Το κεντρικό και τα πλάγια νεύρα σχηματίζονται από μικρές κυρτές προεξοχές που στο έκτυπο καταγράφονται σαν αυλακώσεις.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 196 και 255. Βλ. και 1.3.1. 9.

Κ-25 (1.1.2. 11) Μακρόστενο φύλλο (Π ί ν. 267)
Σωζ. μήκ. 22 χιλ., μέγ. πλ. 8 χιλ.

Το φύλλο φέρει τέσσερα παράλληλα νεύρα, που στο έκτυπο σχηματίζουν κεντρικό νεύρο. Το έλασμα διαμορφώνεται με δύο ελαφρά κυρτωμένες επιφάνειες, οι οποίες απολήγουν σε ελαφρά καμπτόμενη προς τα πάνω κορυφή.

Ο τύπος θυμίζει το φύλλο Κ-33, είναι όμως μακρόστενος ωοειδής, λιγότερο οξυκόρυφος από εκείνο και με μεγαλύτερη κύρτωση του πέρατός του· χρησιμοποιείται σε δεκατρείς μήτρες. Βλ. π.χ. τις μήτρες 7, 27, 86, 173, 199. Πρβλ. 1.2.1. 3 και 1.3.8. 2.

Κ-26 (1.1.2. 12) Μικρό λογχόσχημο φύλλο (Π ί ν. 267)
Μήκ. 15 χιλ., μέγ. πλ. 6 χιλ.

Μικρό φύλλο με οξύ πέρας, με πλατύ έλασμα και με σημαντική μείωση προς την πλευρά του μίσχου. Η μείωση του περιγράμματος στις δύο πλευρές του ελάσματος είναι ανομοιόμορφη, ενώ στο κέντρο του φέρει δύο παράλληλα νεύρα· χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 6.

Κ-27. (1.1.2. 13) Μικρό οξυκόρυφο φύλλο (Π ί ν. 267)
Σωζ. μήκ. 17 χιλ., μέγ. πλ. 7 χιλ.

Ωοειδές οξυκόρυφο φύλλο με ελαφρά κύρτωση στην κορυφή και χαρακτηριστική μείωση προς το μίσχο του. Η μείωση του περιγράμματος είναι εντονότερη στη δεξιά πλευρά του φύλλου. Το έλασμα διασχίζεται από δύο παράλληλα νεύρα στις δύο πλευρές μιας κεντρικής ράβδωσης.

Ο τύπος χρησιμοποιείται στη μήτρα 201.

Κ-28 (1.1.2. 14) Μακρόστενο φύλλο με δύο νεύρα (Π ί ν. 267)
Σωζ. μήκ. 22 χιλ., μέγ. πλ. 11 χιλ.

Σχετικά μεγάλο μακρόστενο φύλλο με καμπυλόσχημο πέρας. Το έλασμα διασχίζεται από δύο μεγάλα νεύρα που πλαισιώνουν βαθιά αυλάκωση. Χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 174 και 202.

Κ-29 (1.1.2. 15) Οξυκόρυφο μικρό φύλλο με κεντρικό νεύρο (Π ί ν. 267)
Σωζ. μήκ. 20 χιλ., μέγ. πλ. 6 χιλ.

Η σφραγίδα του φύλλου αυτού είναι στενόμακρη, απολήγει σε οξύ πέρας και στη βάση του παρουσιάζει ανάλογη μείωση. Το έλασμά του χωρίζεται σε δύο μέρη με λεπτό κεντρικό νεύρο.

Ο τύπος χρησιμοποιείται σε πέντε μήτρες: 297, 298, 307, 313 και 322.

Κ-30 (1.1.2. 16) Πολύ μικρό λογχόσχημο φύλλο (Π ί ν. 268)
Σωζ. μήκ. 13 χιλ., μέγ. πλ. 4 χιλ.

Το μετάλλιο της μήτρας 242 κοσμείται με πολύ μικρά λογχόσχημα φύλλα με δύο νεύρα που συγκλίνουν στην κορυφή και έχουν αδρά διαμορφωμένο περίγραμμα. Στην εκτέλεση μοιάζει με το φύλλο Κ-21· είναι όμως πιο μικρό από αυτό, ενώ η κορυφή του είναι λιγότερο οξυκόρυφη.

Κ-31 (1.1.2. 17) Μακρόστενο φύλλο (Π ί ν. 268)
Σωζ. μήκ. 22 χιλ., μέγ. πλ. 8 χιλ.

Έχει έλασμα με έντονο περίγραμμα, που διασχίζεται από διπλό νεύρο, το οποίο μειώνεται σταδιακά προς την κορυφή του.

Ο τύπος χρησιμοποιείται στη μήτρα 255, όπου ανάμεσα στα φύλλα του μεταλλίου περιλαμβάνεται μία φορά και το Κ-17 σε μια μοναδική περίπτωση παρουσίας φύλλου από άλλο τύπο στην ίδια σειρά.

Κ-32 (1.1.2. 18) Μακρόστενο μικρό φύλλο (Π ί ν. 268)
Μήκ. 20 χιλ., πλ. 7 χιλ.

Ο τύπος χρησιμοποιείται στη μήτρα 175 και αποτελείται από μακρόστενο, οξυκόρυφο φύλλο με έντονα περιγράμματα. Το έλασμά του, που διασχίζεται από δύο παράλληλα νεύρα, τα οποία συγκλίνουν στην κορυφή, απολήγει σε οξύ πέρας, ενώ μειώνεται απότομα προς το μίσχο του.

Κ-33 (1.1.2. 19) Μακρόστενο φύλλο (Π ί ν. 268)
Σωζ. μήκ. 24 χιλ., μέγ. πλ. 9 χιλ.

Ανήκει στα μεγαλύτερα φύλλα που χρησιμοποιούνται στο μετάλλιο των μητρών από την Πέλλα. Το έλασμά του απολήγει σε καμπύλο πέρας, φέρει διπλό νεύρο που μειώνεται στην καμπυλόσχημη κορυφή του και το περίγραμμά του είναι έντονο.

Χρησιμοποιείται στις μήτρες 299 και 314. Βλ. 1.2.1. 4.

Κ-34 (1.1.2. 20) Μεγάλο πεταλόσχημο φύλλο (Π ί ν. 268)
Μήκ. 24 χιλ., μέγ. πλ. 18 χιλ.

Το έλασμά του διασχίζεται από λεπτό νεύρο ανάμεσα σε δύο αυλακώσεις· μία ράβδωση ορίζει και το καμπύλο περίγραμμα του φύλλου, που απολήγει σε ελαφρώς γωνιώδη κορυφή στη μια και σε λεπτό, μήκ. 1 χιλ., μίσχο στην άλλη, ανάμεσα σε δύο τοξωτές απολήξεις του ελάσματος. Χρησιμοποιείται σε δεκαπέντε παραδείγματα· πρβλ. μήτρες 83, 84, 88, 156, 157, 158, 159, 160.

Κ-35 (1.1.2. 21) Μικρό πεταλόσχημο φύλλο (Π ί ν. 268)
Μήκ. 21 χιλ., μέγ. πλ. 13 χιλ.

Όμοιο με το προηγούμενο φύλλο. Διαφέρει από αυτό στο μέγεθος. Χρησιμοποιείται σε τριάντα τρεις μήτρες και τέσσερα θραύσματα και τμήματα μητρών. Πρβλ. μήτρες 11, 12, 13, 14, 15, 16, 20. Βλ. και 1.3.1. 7.

Κ-36 (1.1.2. 22) Πεταλόσχημο φύλλο (Π ί ν. 268)
Μήκ. 15 χιλ., μέγ. πλ. 12 χιλ.

Όπως το προηγούμενο, αλλά με δύο νεύρα στο κέντρο και περίγραμμα που απολήγει σε γωνιώδη κορυφή. Σώζεται σε πέντε μήτρες (58, 65, 70, 194, 195).

Κ-37 (1.1.2. 23) Λογχόσχημο μικρό φύλλο (Π ί ν. 268)
Μήκ. 19 χιλ., πλ. 17 χιλ.

Όπως το Κ-32, αλλά με λιγότερο έντονα περιγράμματα. Χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 325.

1.2. Κάλυκας

1.2.1. Τα φύλλα

Κ-38 (1.2.1. 1) Οξυκόρυφο φύλλο με δύο νεύρα (Π ί ν. 268)
Σωζ. μήκ. 8 χιλ., μέγ. πλ. 10 χιλ.

Ο τύπος αποτελείται από οξυκόρυφο, μακρόστενο φύλλο με ελαφρά κύρτωση του άκρου του. Το έλασμά του φέρει δύο νεύρα από ελαφρές ραβδώσεις, απο τις οποίες η αριστερή διακρίνεται καλύτερα. Χρησιμοποιήθηκε στο θραύσμα 326.

(1.2.1. 2) Οξυκόρυφο μικρό φύλλο

Οι κάλυκες των μητρών 46 και 225 κοσμούνται με τα λογχόσχημα φύλλα του τύπου Κ-16. Στη μήτρα 46 λόγω της στενότητας της ζώνης του κάλυκα χρησιμοποιούνται μόνο τα πέρατα των φύλλων αυτών. Στη 225 τοποθετούνται ολόκληρα τα φύλλα· έτσι, ένα μέρος τους διακρίνεται πάνω από τη διπλή αυλάκωση που χωρίζει τον κάλυκα από το μετάλλιο.

(1.2.1. 3) Ο κάλυκας της μήτρας 323 κοσμείται με τα άκρα από τα στενόμακρα μικρά φύλλα του Κ-25.
(1.2.1.4) Στη μήτρα 299 ο κάλυκας κοσμείται με τα πέρατα από τα οξυκόρυφα μικρά φύλλα με νεύρα του Κ-33.

1.2.2. Τα ανθέμια του κάλυκα

Κ-39 (1.2.2. 1) Κλειστό ανθέμιο (Π ί ν. 269)
Ύψ. 15 χιλ., πλ. πετάλων 5 χιλ. τα κάτω, 6 τα επάνω. Πλάτος σταυρόσχημης απόληξης στην κορυφή 4 χιλ.

Η σφραγίδα του ανθεμίου αυτού αποτελείται από τέσσερα μικρά πέταλα στη βάση του, μακρόστενο, ωοειδή ύπερο στο κέντρο και σταυροειδή απόληξη από τρία μικρά πέταλα στην κορυφή.

Ο τύπος χρησιμοποιείται στη διακόσμηση του κάλυκα της μήτρας 298. Μία φορά χρησιμοποιείται και στο μετάλλιο της 305, όπου όμως διακρίνεται μόνο το πάνω μέρος της, επειδή τοποθετείται ανάμεσα στις κορυφές των οξυκόρυφων φύλλων Κ-22, τα οποία καλύπτουν το κατώτερο μέρος της σφραγίδας.

Κ-40 (1.2.2. 2) Ανθέμιο με τα πέταλα προς τα έξω (Π ί ν. 269)
Ύψ. 14 χιλ., μέγ. πλ. 8 χιλ.

Ο τύπος αποτελείται από επταπέταλο ανθέμιο. Τα πέταλα εκφύονται από μικρό κάλυκα και αναπτύσσονται προς τα πάνω με καμπτόμενες προς τα έξω κορυφές ανά τρία στις δύο πλευρές του ορθόσχημου κεντρικού πετάλου. Τα πέταλα σταδιακά γίνονται μεγαλύτερα προς τα πάνω, ενώ η κλίση τους προς τα έξω μειώνεται.

Η σφραγίδα χρησιμοποιείται δύο φορές, στις μήτρες 298 και 313. Βλ. και 1.3.8. 15.

Κ-41 (1.2.2. 3) Ανθέμιο με τα πέταλα προς τα έξω (Π ί ν. 269)
Ύψ. 14 χιλ., πλ. 8 χιλ.

Τα ένδεκα πέταλα του ανθεμίου αυτού εκφύονται από μικρό μίσχο, μήκ. 1 χιλ., και απολήγουν σε μικρή σταυρόσχημη διαμόρφωση των τριών κεντρικών πετάλων στην κορυφή του ανθεμίου. Τα υπόλοιπα αναπτύσσονται βαθμιαία προς τα πάνω με τις κορυφές λυγισμένες προς τα έξω.

Ο τύπος απαντάται μόνο στη μήτρα 298.

Κ-42 (1.2.2. 4) Εννεαπέταλο ανθέμιο (Π ί ν. 269)
Ύψ. 12 χιλ., πλ. 9 χιλ.

Ο τύπος του ανθεμίου αποτελείται από εννέα πέταλα που εκφύονται από πολύ μικρό μίσχο· αναπτύσσονται από τέσσερα στις δύο πλευρές του ευθύγραμμου κεντρικού πετάλου. Τα πέρατά τους κλίνουν προς τα μέσα, έτσι ώστε κάθε κορυφή ακουμπά στο στέλεχος του αμέσως επόμενου.

Η σφραγίδα αυτή χρησιμοποιείται στη μήτρα 313.

1.2.3. Ιωνικό Κυμάτιο

Κ-43 (1.2.3. 1) Αυγό ιωνικού κυματίου (Π ί ν. 269)

Σχηματίζεται από κυρτό πεταλόσχημο φόντο που ορίζεται από τοξωτή ράβδωση. Το αυγό έχει μήκος 8 χιλ. και πλάτος 7 χιλ. Χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 297.

1.3. Το σώμα

1.3.1. Τα φύλλα

Κ-44 (1.3.1. 1) Σπαθόσχημο μεγάλο φύλλο με καμπύλο πέρας (Π ί ν. 269)
Μήκ. 78 χιλ., μέγ. πλ. 17 χιλ.

Μακρόστενο μεγάλο φύλλο με απλό περίγραμμα από λεπτή ράβδωση, η οποία στο δεξιό μισό γίνεται χοντρότερη. Το φύλλο έχει δύο παράλληλα μεταξύ τους νεύρα σε απόσταση 4 χιλ., που ξεκινούν από τη βάση του και απολήγουν στην καμπυλόσχημη κορυφή του, όπου και συγκλίνουν στο 1 χιλ. Στις δύο πλευρές του φύλλου, δεξιά και αριστερά του διπλού κεντρικού νεύρου, σχηματίζεται από μία πτύχωση του ελάσματος, πλατύτερη δεξιά, πλ. 6 χιλ., και στενότερη αριστερά, πλ. 4 χιλ.

Ο τύπος του φύλλου αυτού χρησιμοποιείται στη διακόσμηση της κάτω ζώνης του σώματος τεσσάρων μεγάλων μητρών, των 22, 26, 296 και 308.

Κ-45 (1.3.1. 2) Μεγάλο φύλλο άκανθας (Π ί ν. 270)
Μήκ. 85 χιλ., μέγ. πλ. 30 χιλ.

Μεγάλο μακρόστενο, απλό φύλλο χωρίς μίσχο, με δικτυωτά νεύρα, κυματοειδή και οδοντωτή περίμετρο και με κεντρικό νεύρο από ράβδωση, πλ. περίπου 4 χιλ. Στην κορυφή του το κεντρικό νεύρο κυρτώνεται ελαφρά προς τα έξω μαζί με το πέρας του ελάσματος, έτσι ώστε η κορυφή του φύλλου δίνει την εντύπωση πως κάμπτεται ελαφρά προς τα έξω. Από το σύνθετο κεντρικό νεύρο εκφύονται κοίλα νεύρα, επτά στην κάθε πλευρά του, που απολήγουν στα άκρα της κυματοειδούς περιμέτρου του φύλλου. Η κυματοειδής περίμετρος αποτελείται από δύο συμμετρικά διατεταγμένα μέρη από εννέα εσοχές το καθένα, με δύο μικρές οδοντώσεις σε κάθε εσοχή, που τις χωρίζουν έτσι σε τρεις μικρότερες.

Ο τύπος του φύλλου χρησιμοποιείται σε τέσσερις περιπτώσεις για τη διακόσμηση του σώματος των μεγάλων μητρών 22, 26, 296 και 308, όπου εναλλάσσονται με τα σπαθοειδή μεγάλα φύλλα Κ-38.

Κ-46 (1.3.1. 3) Μεγάλο φύλλο άκανθας με καμπτόμενη μπροστά και κάτω κορυφή (Π ί ν. 270)
Μήκ. 53 χιλ., μέγ. πλ. 28 χιλ.

Μακρόστενο, απλό φύλλο χωρίς μίσχο με δικτυωτά νεύρα και κυματοειδή περίμετρο. Το φύλλο έχει κεντρικό νεύρο που σχηματίζεται από απλή και στενή ράβδωση, πλ. 2 χιλ. Το πάνω άκρο του φύλλου αναδιπλώνεται και κρέμεται προς τα κάτω, προεξέχοντας ελαφρά μόνο από το επίπεδο του ελάσματός του.

Το έλασμα του φύλλου αποτελείται από δύο ομότροπα μέρη στις δύο πλευρές του κεντρικού νεύρου. Η σχηματοποιημένη κυματοειδής περίμετρος σχηματίζει στις δύο πλευρές από πέντε βαθιούς και στενούς κυματισμούς, που ανάμεσά τους υπάρχουν δύο μικρότεροι με τρεις πριονωτές οδοντώσεις, στις οποίες καταλήγουν πλατιές, κοίλες νευρώσεις.

Το μακρόστενο φύλλο στενεύει σταδιακά από τη βάση του, πλ. 28 χιλ., στα 13 χιλ. στο σημείο κάμψης. Το αναδιπλωμένο τμήμα αποτελείται από δύο μικρές οδοντώσεις στις δύο πλευρές μιας κεντρικής, στην οποία καταλήγει το κεντρικό νεύρο.

Ο τύπος του φύλλου χρησιμοποιείται στις μεγάλες μήτρες 311, 312 και 320 και κοσμεί περιμετρικά το κάτω μισό του σώματός τους. Στην 311, επειδή η κάτω ζώνη είναι μεγαλύτερη από το μήκος των φύλλων, η Κ-46 τοποθετείται σε δύο σειρές, από τις οποίες η κατώτερη σχηματίζεται μόνο με την κορυφή της.

Κ-47 (1.3.1. 4) Μικρό φύλλο άκανθας με καμπτόμενο πάνω άκρο (Π ί ν. 270)
Μήκ. 9 χιλ., μέγ. πλ. 10 χιλ.

Μικρό φύλλο με δικτυωτά νεύρα που εκφύονται από ένα μικρό, κοίλο κεντρικό νεύρο στη βάση του. Η περίμετρος του ελάσματος είναι ασύμμετρη, κυματοειδής. Το πάνω άκρο του κάμπτεται προς τα εμπρός και κάτω, προεξέχει λίγο από το επίπεδο του υπόλοιπου φύλλου και σχηματίζει ανάστροφο τρίγωνο με μικρές κάθετες διαγραμμίσεις-νεύρα.

Ο τύπος του φύλλου αυτού χρησιμοποιείται μόνο σε μία μήτρα, την 80, όπου τοποθετήθηκε στην εξωτερική περίμετρο του μεταλλίου ανάμεσα σε λογχόσχημα φύλλα.

Κ-48 (1.3.1. 5) Μικρό φύλλο άκανθας με καμπτόμενο πάνω άκρο (Π ί ν. 270)
Μήκ. 14 χιλ., μέγ. πλ. 10 χιλ.

Μικρό, απλό φύλλο με δικτυωτά νεύρα και έλασμα με ασύμμετρη πριονωτή περίμετρο. Το κεντρικό νεύρο σχηματίζεται από κοίλη αυλάκωση από την οποία εκφύονται τρία όμοια νεύρα δεξιά και δύο αριστερά. Στο πάνω άκρο του το φύλλο αναδιπλώνεται σχηματίζοντας καμπυλόσχημο προς τα κάτω πέρας, που απολήγει σε δύο πολύ μικρές κοιλότητες στις δύο πλευρές της κεντρικής απόληξής του.

Ο τύπος χρησιμοποιείται μόνο στη μήτρα 81 και τοποθετείται στην εξωτερική περίμετρο του κάλυκα, όπως στην 80. Πάνω από τα φύλλα αυτά εκφύονται έλικες με κεντρικό ποδίσκο που απολήγει σε ρόδακα.

Κ-49 (1.3.1. 6) Φύλλο αμπέλου (Π ί ν. 270)
Πλ. περίπου 14 χιλ., σωζ. μήκ. 15 χιλ.

Απλό φύλλο με παλαμοειδές έλασμα. Χρησιμοποιείται μόνο το πάνω άκρο του τύπου στη μήτρα 175. Οι διαστάσεις του δεν μπορούν να μετρηθούν με ακρίβεια, ούτε και να διαπιστωθεί η τυχόν ύπαρξη μίσχου. Το σωζόμενο τμήμα του ελάσματος σχηματίζεται από τρία περίπου όμοια μέρη, που διαμορφώνονται με οδοντωτά σχισμένη περίμετρο. Τα τρία μέρη έχουν ξεχωριστά νεύρα από πολύ λεπτή ράβδωση και δικτυωτά νεύρα από ανεπαίσθητα λεπτές αύλακες.

(1.3.1. 7) Πεταλόσχημο φύλλο

Ο τύπος είναι ίδιος με τον Κ-35. Χρησιμοποιήθηκε σε φολιδωτή διάταξη στις μήτρες της ομάδας ο.

(1.3.1. 8) Λογχόσχημο μικρό φύλλο με νεύρα.

Ο τύπος είναι ίδιος με τον Κ-18. Χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες της ομάδας ο.

(1.3.1. 9) Μικρό φύλλο με οδοντωτό περίγραμμα

Η άκρη του φύλλου αυτού χρησιμοποιείται στη μήτρα 196 ως οδηγός για την κατασκευή των λογχόσχημων φύλλων που καλύπτουν το σώμα της μήτρας.

Ο τύπος είναι ίδιος με τον Κ-24.

1.3.2. Ελικοειδείς βλαστοί

Κ-50 (1.3.2. 1) Μικρό στέλεχος συστρεφόμενων βλαστών (Π ί ν. 271)
Ύψ. 26 χιλ., πάχ. 4 χιλ., πλ. κάλυκα 11 χιλ.

Σχηματίζεται από συστρεφόμενες έλικες, ο αριθμός των οποίων δεν μπορεί να υπολογιστεί. Οι βλαστοί των ελίκων, καθώς συστρέφονται, ανεβαίνουν προς τα πάνω σχηματίζοντας μικρές ενότητες με διαγώνια κλίση από πάνω αριστερά προς τα κάτω δεξιά. Οι περιελίξεις δεν είναι κανονικές, ούτε παράλληλες μεταξύ τους. Το στέλεχος απολήγει σε κάλυκα από δύο φυλλαράκια με μικρές κουκίδες. Από τα δύο φύλλα το δεξί είναι λίγο πιο μεγάλο και ογκώδες.

Η σφραγίδα αυτή χρησιμοποιείται σε είκοσι τέσσερις μήτρες. Πρβλ. μήτρες 176, 177, 178, 179, 180.

Κ-51 (1.3.2. 2) Στέλεχος βλαστού (Π ί ν. 271)
Ύψ. 23 χιλ., πάχ. 2 χιλ., πλ. κάλυκα 9 χιλ.

Ο τύπος διαφέρει από τον προηγούμενο στη διαμόρφωση των περιελίξεων των βλαστών, που είναι παράλληλες με κλίση από πάνω δεξιά προς τα κάτω αριστερά.

Τα φύλλα του κάλυκα μοιάζουν με τα φύλλα του προηγούμενου, αλλά το αριστερό είναι σχετικά μεγαλύτερο.

Χρησιμοποιείται σε 8 μήτρες και ένα θραύσμα (100, 190, 191, 192, 193, 197, 198 και 200).

Κ-52 (1.3.2. 3) Στέλεχος βλαστού (Π ί ν. 271)
Ύψ. 23 χιλ., πάχ. κάτω 4 χιλ., πάνω 3 χιλ. Πλ. κάλυκα 11 χιλ.

Το στέλεχος του βλαστού σχηματίζεται από πέντε ενότητες σε μορφή ρόμβου, που είναι τοποθετημένες η μια πάνω στην άλλη με ένα μικρό κενό ανάμεσά τους. Από τα δύο φύλλα του κάλυκα το αριστερό έχει σταγονόσχημη μορφή και είναι μεγαλύτερο από το δεξιό.

Χρησιμοποιήθηκε σε πέντε μήτρες (173, 174, 199, 202 και 300).

Κ-53 (1.3.2. 4) Στέλεχος βλαστού (Π ί ν. 271)
Ύψ. 29 χιλ., πάχ. 2 χιλ. κάτω και 3 χιλ. πάνω· πλ. κάλυκα 6 χιλ.

Λεπτό στέλεχος με εννιά διπλές παράλληλες περιελίξεις των ελίκων, με κλίση από κάτω αριστερά προς τα πάνω δεξιά. Ο κάλυκας σχηματίζεται από δύο μικρά φύλλα με κυματοειδή περιγράμματα· το αριστερό είναι κατά τι μεγαλύτερο.

Ο τύπος χρησιμοποιείται στις μήτρες 194, 195 και τη 201.

Κ-54 (1.3.2. 5) Μικρό στέλεχος (Π ί ν. 271)
Ύψ. 19 χιλ., πάχ. κάτω 2 χιλ., πάνω 1 χιλ. Πλ. κάλυκα 6 χιλ.

Μικρό στέλεχος από συστρεφόμενες έλικες με παράλληλες περιελίξεις από κάτω δεξιά προς τα πάνω αριστερά. Το στέλεχος είναι παχύτερο στο κάτω μισό. Απολήγει σε κάλυκα με δύο φύλλα, από τα οποία το αριστερό είναι μεγαλύτερο. Χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 196.

Κ-55 (1.3.2. 6) Κοντό στέλεχος (Π ί ν. 271)
Ύψ. 16 χιλ., πάχ. 2 χιλ., πλ. κάλυκα 8 χιλ.

Στη μήτρα 212 χρησιμοποιήθηκε ένα στέλεχος από συστρεφόμενες έλικες με επτά παράλληλες περιελίξεις από κάτω δεξιά προς τα πάνω αριστερά· απολήγει σε κάλυκα από δύο ανομοιόμορφα φύλλα με αδρά περιγράμματα.

Κ-56 (1.3.2. 7) Μικρό στέλεχος (Π ί ν. 271)
Ύψ. 15 χιλ., πάχ. 1,5 χιλ., πλ. κάλυκα 6 χιλ.

Κοντό στέλεχος με λεπτές παράλληλες περιελίξεις των ελίκων με κλίση από κάτω αριστερά προς τα πάνω δεξιά.

Χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 213 και 214. Βλ. και 1.3.4. 3.

Κ-57 (1.3.2. 8) Κοντό και χοντρό στέλεχος (Π ί ν. 271)
Ύψ. 19 χιλ., πάχ. 3,5 χιλ., πλ. κάλυκα 10 χιλ.

Κοντό και χοντρό στέλεχος με έξι χοντρές περιελίξεις των ελίκων του και δύο χοντρά φύλλα στον κάλυκα με κυματοειδές περίγραμμα.

Ο τύπος χρησιμοποιείται στη μήτρα 175.

Κ-58 (1.3.2. 9) Λεπτό στέλεχος (Π ί ν. 272)
Ύψ. 20 χιλ., πάχ. 2 χιλ., πλ. κάλυκα 7 χιλ.

Στέλεχος με δεκατέσσερις λεπτές παράλληλες περιελίξεις των ελίκων του με κλίση από κάτω αριστερά προς τα πάνω δεξιά. Ο κάλυκας αποτελείται από δύο φύλλα που σχηματίζονται με κουκίδες.

Ο τύπος χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 203.

1.3.3. Οι ρόδακες

(1.3.3. 1) Τετραπέταλος σταυρόσχημος ρόδακας

Για τον τύπο βλ. Κ-12. Απαντάται στη μήτρα 21. Ο μικρός ρόδακας τοποθετείται ελεύθερος ανάμεσα στις κορυφές των λογχόσχημων φύλλων του σώματος.

(1.3.3. 2) Μικρός πενταπέταλος ρόδακας

Για τον τύπο βλ. Κ-9. Απαντάται στις μήτρες 63, 277 και 278. Στις δύο τελευταίες επάλληλοι ρόδακες σχηματίζουν τις γιρλάντες μεταξύ των βουκρανίων.

(1.3.3. 3) Εξαπέταλος ρόδακας με τραπεζιοειδή πέταλα.

Για τον τύπο βλ. Κ-7. Χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 70.

(1.3.3. 4) Επταπέταλος ρόδακας

Για τον τύπο βλ. Κ-6. Είναι η πιο συνηθισμένη σφραγίδα. Χρησιμοποιήθηκε σε πενήντα δύο μήτρες και θραύσματα· πρβλ. μήτρες 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35.

Κ-59 (1.3.3. 5) Επταπέταλος ρόδακας (Π ί ν. 272)
Δ. 10 χιλ.

Ο τύπος σχηματίζεται από επτά μακρόστενα πέταλα που εκφύονται από κοίλο στίγμα. Τα πέταλα φέρουν μικρή κατά μήκος αυλάκωση, σ' ένα από τα οποία είναι διπλή, ενώ σ' ένα άλλο, καρδιόσχημο πέταλο, αντί για αυλάκωση σχηματίζεται μικρή κοιλότητα. Δύο άλλα πέταλα αφήνουν μεταξύ τους στενό τριγωνικό άνοιγμα, που τα ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα.

Η σφραγίδα χρησιμοποιείται στη μήτρα 81. Βλ. και 1.3.8. 16.

(1.3.3. 6) Επταπέταλος ρόδακας

Για τον τύπο βλ. Κ-5. Χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 108.

(1.3.3. 7) Εννεαπέταλος ρόδακας.

Για τον τύπο βλ. Κ-2. Χρησιμοποιήθηκε σε είκοσι έξι μήτρες και θραύσματα. Πρβλ. μήτρες 23, 59, 60, 61, 62.

Κ-60 (1.3.3. 8) Μεγάλος δεκαπέταλος ρόδακας (Π ί ν. 272)
Δ. 15 χιλ.

Το στίγμα του ρόδακα σχηματίζεται από δακτύλιο, δ. 4 χιλ. Γύρω του διαμορφώνονται δέκα μακρόστενα πέταλα, άλλα με κυκλικό πέρας και άλλα με τριγωνική απόληξη. Ένα χαρακτηριστικά κοντύτερο από τα άλλα πέταλο έχει γωνιώδη απόληξη που πιθανώς οφείλεται σε απόκρουση του πέρατός του.

Ο τύπος χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 22, 85 και 308.

Κ-61 (1.3.3. 9) Μεγάλος πενταπέταλος ρόδακας με σιγμοειδή ύπερο (Π ί ν. 272)

Ο ρόδακας, δ. 17 χιλ. χωρίς τον ύπερο, είναι ο μεγαλύτερος ρόδακας, που απαντάται στο σώμα των μητρών του εργαστηρίου, και ο δεύτερος σε μέγεθος από όλους τους ρόδακες, που χρησιμοποιούνται στο σώμα και στο μετάλλιο των μητρών της Πέλλας. Μαζί με τον ύπερό του το μέγεθός του φτάνει τα 23 χιλ. Αποτελείται από πέντε καρδιόσχημα πέταλα, πλ. 5-7 χιλ. Τα ελάσματά τους έχουν μικρές ανομοιόμορφες νευρώσεις. Το πέταλο κάτω από τον ύπερο είναι πλατύτερο, τριγωνικό σχεδόν και χωρίζεται από αυτό, στα δεξιά του, με ρηχή και πλατιά αυλάκωση. Από το κέντρο του ρόδακα εκφύεται σιγμοειδής ύπερος, μήκ. 15 χιλ., με ελαφρά καμπύλωση στο κάτω μισό και έντονη στο πάνω προς τα αριστερά. Βαθμιαία γίνεται λεπτότερος στην κορυφή του, από 3 χιλ. κάτω, σε 1 χιλ. πάνω. Απολήγει σε χαρακτηριστικό τριμερές στίγμα από κεντρικό καμπύλο πέρας ανάμεσα σε δύο έλικες που κλίνουν προς τα έξω με μεγαλύτερη την έλικα που βρίσκεται προς την πλευρά του ρόδακα.

Ο τύπος χρησιμοποιήθηκε μόνο στη μήτρα 87.

Κ-62 (1.3.3. 10) Πενταπέταλος ρόδακας με μεγάλο ύπερο (Π ί ν. 272)

Ο ρόδακας, δ. 13-14 χιλ., αποτελείται από ακανόνιστα κυκλικά πέταλα που αναπτύσσονται γύρω από ημικυκλικό δακτύλιο στο κέντρο, δ. 5 χιλ., απ' όπου εκφύεται σταγονόσχημος ύπερος, μήκ. 6 χιλ. Χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 199 και 202.

Κ-63 (1.3.3. 11) Πενταπέταλος ρόδακας με μεγάλο ύπερο (Π ί ν. 272)

Όπως ο προηγούμενος, αλλά με μεγαλύτερο ύπερο (9 χιλ.). Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 301.

Κ-64. (1.3.3. 12) Πενταπέταλος ρόδακας με χοανοειδή στεφάνη (Π ί ν. 272).

Ο ρόδακας, δ. 12 χιλ., αποτελείται από πέντε καρδιόσχημα πέταλα γύρω από ημικυκλική ράβδωση, δ. 4 χιλ. Από το ημικύκλιο εκφύεται χοανοειδής στεφάνη, ύψ. 10 χιλ. και δ. 10 χιλ., με κυματοειδή χείλη. Από το κέντρο της προεξέχουν τρεις διπλοί λοβοί.

Το άνθος χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 86. Έχει όλα τα χαρακτηριστικά του ψευδονάρκισσου, αυτοφυούς φυτού σε ολόκληρη τη βόρεια ηπειρωτική Ελλάδα.

Κ-65 (1.3.3. 13) Πενταπέταλος ρόδακας με ύπερο (Π ί ν. 272)

Μικρός πενταπέταλος ρόδακας, δ. 8 χιλ. Αποτελείται από πέντε πέταλα με ημικυκλικά πέρατα γύρω από μικρό ύπερο, ύψ. 7 χιλ., με ανεπαίσθητο σιγμοειδές περίγραμμα.

Χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 203.

Κ-66 (1.3.3. 14) Εξαπέταλος ρόδακας με μεγάλο ανδρώνα (Π ί ν. 273)

Μεγάλος εξαπέταλος ρόδακας, δ. 19 χιλ. χωρίς τον ανδρώνα. Η στεφάνη σχηματίζεται απο ημικυκλική ράβδωση, δ. 8 χιλ. Το έλασμα των πετάλων χαράσσεται από ανομοιόμορφα νεύρα, που τα διαφοροποιούν. Το πρώτο προς τα δεξιά πέταλο ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα με το ωοειδές οδοντωτό περίγραμμά του. Πάνω από την ημικυκλική χάραξη στο κέντρο διαμορφώνεται ανδρώνας, μήκ. 10 χιλ. και πλ. 7 χιλ., που δημιουργεί την εντύπωση ανθήρων από τους στήμονες του ανδρώνα.

Χρησιμοποιείται στις μήτρες 300 και στη ζώνη του χείλους της 243. Βλ. και 1.3.8. 17.

Κ-67 (1.3.3. 15) Μικρός εξαπέταλος ρόδακας με ύπερο (Π ί ν. 273)

Ο ρόδακας, δ. 9 χιλ., αποτελείται από πέντε μικρά πέταλα με νευρώσεις και μικρή κοιλότητα στην κορυφή τους· το δεύτερο από αριστερά πέταλο μόλις διακρίνεται. Από το κέντρο της στεφάνης του ρόδακα εκφύεται σιγμοειδής ύπερος, ύψ. 9 χιλ.

Ο τύπος χρησιμοποιείται στη μήτρα 316.

Κ-68 (1.3.3. 16) Μικρός εξαπέταλος ρόδακας με ύπερο (Π ί ν. 273)

Στη μήτρα 80, στην κορυφή των ελικοειδών ποδίσκων, τοποθετείται μικρός εξαπέταλος ρόδακας, δ. 8 χιλ., από μακρόστενα πέταλα, με μήκος που μειώνεται στα δύο άκρα της στεφάνης. Από μικρό ημικυκλικό δακτύλιο, δ. 4 χιλ., εκφύεται ύπερος, μήκ. 8 χιλ., με κλίση προς τα αριστερά. Η κορυφή του επιστέφεται από μικρή σταυρόσχημη απόληξη, το στίγμα.

Κ-69 (1.3.3. 17) Εξαπέταλος ρόδακας με ύπερο (Π ί ν. 273)

Στην κορυφή των ελικοειδών ποδίσκων της μήτρας 196 τοποθετείται εξαπέταλος ρόδακας, δ. 10 χιλ., η στεφάνη του οποίου αποτελείται από ανομοιόμορφα κυκλικά πέταλα. Τα δύο αριστερά δύσκολα ξεχωρίζουν μεταξύ τους. Στο κέντρο της στεφάνης τοποθετείται αμφικόρυφος ύπερος, μήκ. 9 χιλ.

(1.3.3. 18) Επταπέταλος ρόδακας με σιγμοειδή ύπερο

Για τον τύπο βλ. Κ-3. Χρησιμοποιήθηκε σε δέκα μήτρες και θραύσματα (20, 55, 56, 57, 67, 79, 98, 99, 102 και 197).

Κ-70 (1.3.3. 19) Οκταπέταλος ρόδακας με ύπερο (Π ί ν. 273)

Μικρός ρόδακας, δ. 9 χιλ., από οκτώ καρδιόσχημα πέταλα. Το κέντρο της στεφάνης καταλαμβάνει ημικύκλιο σε σχήμα ημισελήνου, από όπου εκφύεται μικρός σιγμοειδής ύπερος, ύψ. 6 χιλ.

Ο τύπος χρησιμοποιήθηκε σε τέσσερα παραδείγματα, στις μήτρες 58, 65, 194 και 195.

Κ-71 (1.3.3. 20) Κλειστός ρόδακας με πολλά πέταλα (Π ί ν. 273)
Πλ. 10 χιλ., ύψ. 13 χιλ., μαζί με το μίσχο 16 χιλ.

Από μικρό μίσχο, πλ. 2 χιλ., αναπτύσσονται πολλά λεπτά, μακρόστενα πέταλα, πλ. 1 χιλ., που δίνονται σε προφίλ. Δημιουργείται έτσι η εντύπωση κλειστού άνθους.

Ο τύπος χρησιμοποιήθηκε τέσσερις φορές στο σώμα των μητρών 82, 83, 84 και 88 στην κορυφή ποδίσκου και δύο στις μεγάλες μήτρες 275 και 276, σε σειρά από επάλληλες σφραγίδες για να σχηματιστούν γιρλάντες ανάμεσα στα βουκράνια. Βλ. και 1.3.7. 1.

Κ-72 (1.3.3. 21) Κλειστός ρόδακας με πολλά πέταλα (Π ί ν. 273)
Ύψ. 10 χιλ., πλ. 9 χιλ.

Όμοιος με τον προηγούμενο, αλλά μικρότερος. Χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 24 και 201.

1.3.4. Τα ανθέμια

Κ-73 (1.3.4. 1) Ανθέμιο από τρία πέταλα (Π ί ν. 273)
Ύψ. 14 χιλ., πλ. 13 χιλ.

Το ανθέμιο σχηματίζεται από δύο χοντρά πέταλα στις δύο πλευρές πλατιού σταγονόσχημου, σιγμοειδούς πετάλου. Τα δύο πέταλα χαράσσονται από αυλάκωση που στο έκτυπο δίνει την εντύπωση διπλού πετάλου. Πάνω από την αυλάκωση αυτή διαμορφώνεται ημικυκλική ράβδωση μέσα από την οποία εκφύεται το κεντρικό πέταλο.

Ο τύπος χρησιμοποιείται σε δύο μήτρες, τις 154 και 171.

Κ-74 (1.3.4. 2) Ανθέμιο με πέντε πέταλα (Π ί ν. 273)
Ύψ. 13 χιλ., 15 χιλ. μαζί με το μίσχο. Πλ. 10 χιλ.

Το ανθέμιο αποτελείται από πέντε πέταλα πάνω από μικρό μίσχο που έχει μορφή κουκίδας. Τα δύο κάτω πέταλα, με τις κορυφές καμπτόμενες προς τα έξω, σχηματίζουν περίγραμμα ορθού κώδωνα. Το έλασμά τους σημαδεύεται από μικρή αυλάκωση. Τα επάνω πέταλα, που ξεχωρίζουν από τα δύο προηγούμενα, σχηματίζουν απλή γωνία μέσα από την οποία προεξέχει το κεντρικό με ελαφρά κλίση προς τα δεξιά. Τα δύο πέταλα της αριστερής πλευράς είναι κατά τι μεγαλύτερα από αυτά της δεξιάς.

Ο τύπος είναι ο συνηθέστερος στα αγγεία του εργαστηρίου. Χρησιμοποιήθηκε σε πενήντα εννέα μήτρες και δέκα θραύσματα και τμήματα μητρών. Πρβλ. μήτρες 25, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115.

(1.3.4. 3) Ανθέμιο με πέντε πέταλα
Ύψ. 12 χιλ., πλ. 7 χιλ.

Το ανθέμιο χρησιμοποιείται στη μήτρα 214 και σχηματίζεται από τον κάλυκα του στελέχους των συστρεφόμενων βλαστών Κ-56 στο σώμα της ίδιας μήτρας. Ο κάλυκας του στελέχους πιέζεται δύο φορές, έτσι τα φύλλα του σχηματίζουν τα τέσσερα πέταλα. Το κεντρικό δημιουργείται με την πίεση κουκίδας στην κορυφή τους.

Κ-75 (1.3.4. 4) Ανθέμιο με επτά πέταλα (Π ί ν. 274)
Ύψ. 13 χιλ., πλ. 9 χιλ.

Ο τύπος σχηματίζεται από επτά πέταλα, διατεταγμένα σε δύο σειρές, ανά τρία, δεξιά και αριστερά του κεντρικού. Τα ελάσματά τους διασχίζονται από αυλάκωση· τα δύο κατώτερα πέταλα είναι αδρά διαμορφωμένα. Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 155, 212 και 213.

Κ-76 (1.3.4. 5) Επταπέταλο μικρό ανθέμιο (Π ί ν. 274)
Ύψ. 7 χιλ., πλ. 7 χιλ.

Μικρό και πλατύ ανθέμιο. Χρησιμοποιήθηκε στο θραύσμα 327 σε ζώνη του χείλους εναλλασσόμενο με δελφίνια. Η διαμόρφωση των φύλλων είναι όμοια με αυτή του προηγούμενου, αλλά αδρότερη.

Κ-77 (1.3.4. 6) Μεγάλο κλειστό ανθέμιο (Π ί ν. 274)
Ύψ. 20 χιλ., πλ. 13 χιλ.

Το ανθέμιο αποτελείται από δύο πέταλα στη βάση του, μακρόστενο ωοειδή ύπερο στο κέντρο και σταυροειδή απόληξη από τρία μικρά πέταλα στην κορυφή. Τα πέταλα έχουν έντονη κλίση προς τα έξω με τις απολήξεις τους προς τα κάτω. Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στο τμήμα της μήτρας 26 και της μήτρας 153.

1.3.5. Μακριά πέταλα και οδηγοί

Κ-78. (1.3.5. 1) Σπαθοειδές πέταλο (Π ί ν. 274)
Ύψ. 40 χιλ., πλ. κάτω περίπου 8 χιλ. και πάνω 15 χιλ.

Μεγάλο σπαθοειδές πέταλο. Σχηματίζεται από στενόμακρο έλασμα, μήκ. 36 χιλ. και πλ. 4 χιλ. κάτω και 8 επάνω. Το έλασμα περιγράφεται από διπλή ράβδωση. Η εξωτερική σχηματίζει το περίγραμμα της σφραγίδας και διακρίνεται εντονότερα στο πάνω μισό. Η εσωτερική, λεπτότερη, διακόπτεται σε σημείο του κεντρικού τμήματος της δεξιάς πλευράς και στο κάτω μέρος της αριστερής.

Ο τύπος χρησιμοποιήθηκε μία φορά στη 257· τοποθετείται σε δύο επάλληλες σειρές και καλύπτει ολόκληρη την επιφάνεια του σώματος.

Κ-79 (1.3.5. 2) Μακρόστενο πέταλο (Π ί ν. 274)
Ύψ. 39 χιλ., πλ. 7 χιλ. κάτω και 15 πάνω.

Στη μήτρα 261 το σώμα καλύπτεται από μακρόστενο πέταλο, που περιγράφεται από ράβδωση. Το έλασμά του, στενό κάτω, γίνεται προοδευτικά πλατύτερο.

Κ-80 (1.3.5. 3) Καμπύλο πέρας για μικρά μακριά πέταλα (Π ί ν. 274)

Τύπος πεταλόσχημου τόξου με χαραχτό περίγραμμα, μήκ. 11 χιλ. και πλ. 7 χιλ. Χρησιμοποιήθηκε σε είκοσι τέσσερις μήτρες. Πρβλ. μήτρες 217, 218, 219, 220.

Κ-81 (1.3.5. 4) Όμοια απόληξη (Π ί ν. 274)
Μήκ. 10 χιλ. και πλ. 8 χιλ.

Η χάραξη είναι λεπτή, ομοιόμορφη. Το δεξιό κάτω άκρο είναι λίγο μακρύτερο από το αριστερό

Ο τύπος χρησιμοποιήθηκε σε οκτώ μήτρες και επτά θραύσματα και τμήματα μητρών. Πρβλ. μήτρες 246, 247, 248, 250.

Κ-82 (1.3.5. 5) Καμπύλο πέρας μεγάλων πετάλων (Π ί ν. 274)

Η σφραγίδα σχηματίζεται από κυρτό τόξο, ύψ. 14 χιλ. και πλ. 10 χιλ. Η ράβδωσή του είναι εντονότερη στην καμπυλόσχημη κορυφή· προοδευτικά φθίνει στις δύο άκρες.

Ο τύπος χρησιμοποιείται σε επτά μήτρες (256, 272, 273, 274, 275, 276 και 309).

Κ-83 (1.3.5. 6) Όμοιο (Π ί ν. 274)

Ο τύπος έχει τη μορφή τόξου, μήκ. 12 χιλ. και πλ. 10 χιλ. Η κορυφή του σχηματίζεται από έντονη ράβδωση.

Χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 255.

Κ- 84 (1.3.5. 7) Όμοιο μικρό, λεπτό τόξο (Π ί ν. 274)

Έχει πλάτος 7 χιλ. και ύψος 3 χιλ.

Χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 249.

Κ-85 (1.3.5. 8) Όμοιο (Π ί ν. 274)

Το τόξο έχει μορφή ημισελήνου, πλ. 6 χιλ. και ύψ. 4 χιλ. Το αριστερό του σκέλος είναι κατά τι παχύτερο. Ίσως έγινε με τη χρήση νυχιού.

Χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 240.

Κ-86 (1.3.5. 9) Όμοιο (Π ί ν. 275)

Το τόξο, σε σχήμα ημισελήνου, έχει πλάτος 8 χιλ. και ύψος 4 χιλ. Απαντάται στη μήτρα 244.

1.3.6. Κληματίδα με φύλλα και βότρεις

Κ-87 (1.3.6. 1) Κληματίδα (Π ί ν. 275)

Τμήμα βλαστού σε σχήμα τελικού σίγμα, πάχ. 3 χιλ. και 1,5 ως 2 χιλ. στα δύο άκρα. Σχηματίζεται από συστρεφόμενο στέλεχος από δεκαπέντε παράλληλες και βαθιές χαράξεις. Η μονάδα αυτή επαναλαμβάνεται αντίστροφα κάθε φορά σε συνεχόμενους κυματισμούς, έτσι ώστε σχηματίζει συνεχόμενη κληματίδα.

Χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 22, 272, 273 και 296.

Κ-88 (1.3.6. 2) Φύλλο αμπέλου με βότρυ (Π ί ν. 275)
Ύψ. 30 χιλ., πλ. 28 χιλ.

Ο τύπος αποτελείται από μικρό καμπύλο βλαστό από τον οποίο εξαρτώνται και αναπτύσσονται στα δεξιά του παλαμοειδές φύλλο, βότρυς που κρέμεται και έλικες. Από το βλαστό εκφύεται κοντός μίσχος με μεγάλο φύλλο, μήκ. 19 χιλ. και πλ. 14 χιλ. Το περίγραμμα του φύλλου είναι παλαμοειδές. Το έλασμά του διασχίζεται από κεντρικό νεύρο, από το οποίο ξεκινούν δικτυωτά νεύρα, που απολήγουν στις κορυφές των οδοντώσεων του περιγράμματος. Από το βλαστό μαζί με το μίσχο διαμορφώνεται κοντός τοξωτός ποδίσκος, στο άκρο του οποίου κρέμεται βότρυς, πλ. 11 χιλ. και μήκ. 17 χιλ. Οι ρόγες σχηματίζονται από πολλές πυκνές κουκίδες. Ανάμεσα στο φύλλο και στο βότρυ διακρίνονται δύο έλικες, που μερικά περιβάλλουν το φύλλο και το τσαμπί. Δύο άλλες κοντές έλικες εκφύονται από το βλαστό. Η μια κάμπτεται σε μικρή θηλιά

αριστερά, η άλλη εκτείνεται πάνω και πέρα από το μίσχο του φύλλου.

Ο τύπος χρησιμοποιείται στις μήτρες 272, 273, 296 και στο τμήμα 22. Στη μήτρα 272 τοποθετείται έτσι ώστε ο βότρυς είναι όρθιος, ενώ στη μήτρα 296 χρησιμοποιείται και στις δύο πλευρές της ελισσόμενης κληματίδας.

Κ-89 (1.3.6. 3) Όμοιος με τον προηγούμενο (Π ί ν. 275)
Ύψ. 31 χιλ., πλ. 31 χιλ.

Από μικρό καμπύλο βλαστό αναπτύσσεται, στα αριστερά, παλαμοειδές φύλλο με μίσχο, πλ. 15 χιλ. και μήκ. 17 χιλ. Ο κοντός μίσχος του φύλλου ξεχωρίζει από το κεντρικό νεύρο. Οι δύο έλικες ανάμεσα στο φύλλο και στο βότρυ αριστερά είναι εντονότερες από αυτές του προηγούμενου τύπου. Η μια περιβάλλει μέρος του ελάσματος του φύλλου σχηματίζοντας μεγάλο τόξο, η άλλη δημιουργεί σιγμοειδή έλικα γύρω από την αριστερή πλευρά του βότρυ. Από τις δύο μικρές έλικες πάνω από τον κοντό βλαστό η επάνω σχηματίζει μικρή κυκλική θηλιά, πολύ πιο έντονα δοσμένη από την αντίστοιχη της προηγούμενης σφραγίδας.

Ο τύπος χρησιμοποιείται σε συνδυασμό με τον προηγούμενο στις μήτρες 22, 272 και 273. Μόνο στη 272 η σφραγίδα τοποθετείται έτσι ώστε ο βότρυς να κρέμεται.

Κ-90 (1.3.6. 4) Βότρυς με δύο βοτρύδια (Π ί ν. 275)

Ο χώρος ανάμεσα στα λογχόσχημα φύλλα του σώματος της μήτρας 175 καλύπτεται με πέντε ελικοειδείς βλαστούς. Από αυτούς ο κεντρικός επιστέφεται από βότρυ με δύο βοτρύδια και δύο από τους πλάγιους με πεταλόσχημα φύλλα (Κ-43). Το τσαμπί έχει μήκος 14 χιλ. και πλάτος 9 χιλ. Τοποθετείται στην κορυφή ελικοειδούς ποδίσκου όρθιο με το άκρο του προς τα πάνω. Οι ρόγες του βότρυ και των δύο βοτρυδίων, στις δυο του πλευρές, σχηματίζονται από άτακτες μικρές χαράξεις και κουκίδες.

1.3.7. Γιρλάντες

(1.3.7. 1) Γιρλάντα από κλειστούς ρόδακες

Για το άνθος βλ. Κ-71. Χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 275 και 276.

(1.3.7. 2) Γιρλάντα από επταπέταλους ρόδακες

Για τον τύπο βλ. Κ-6. Χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 274.

(1.3.7. 3) Γιρλάντα από πενταπέταλους ρόδακες

Για τον τύπο βλ. Κ-9. Χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 277 και 278.

1.3.8. Κυμάτια και πλοχμοί

Κ-91 (1.3.8. 1) Ιωνικό κυμάτιο (Π ί ν. 275)

Ο τύπος αποτελείται από αυγό, μήκ. 10 χιλ. και πλ. 9 χιλ. Το περίγραμμά του σχηματίζεται από τοξωτή, πολύ λεπτή διπλή ράβδωση, πλ. 1 χιλ., η οποία περιβάλλει σπαθόσχημο κυρτό πυρήνα.

Χρησιμοποιείται στις μήτρες 26 και 276. Αντί λόγχης ανάμεσα στις κορυφές των αυγών τοποθετείται απλή κουκίδα.

Κ-92 (1.3.8. 2) Ιωνικό κυμάτιο (Π ί ν. 275)

Ο τύπος σχηματίζεται από αυγό, μήκ. 8 χιλ. και πλ. 8 χιλ. Το περίγραμμά του ορίζεται από διπλή, βαθιά και ακανόνιστη τοξωτή ράβδωση πάνω σε πεταλόσχημο επίπεδο φόντο.

Χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 324.

Κ-93 (1.3.8. 3) Λέσβιο κυμάτιο (Π ί ν. 275)

Ο τύπος αποτελείται από φύλλο και γλώσσα, ύψ. 18 χιλ. και πλ. 23 χιλ. Το περίγραμμα του ελάσματος του φύλλου σχηματίζεται από τρεις ευθύγραμμες πλευρές με ελαφρά μείωση των δύο πλάγιων προς την κορυφή του, την τέταρτη πλευρά· αυτή απολήγει σε ορθογώνιο έμβολο στο κέντρο, την κορυφή του, ανάμεσα σε δύο τοξωτούς σχηματισμούς της τέταρτης πλευράς του φύλλου. Στην κορυφή του φύλλου απολήγει το κεντρικό νεύρο, στις δύο πλευρές του οποίου το έλασμα σχηματίζει ελαφρούς κυματισμούς. Στις δύο πλευρές της κορυφής το πεδίο της σφραγίδας έχει κουκίδες. Στα δεξιά του φύλλου τοποθετείται η γλώσσα που είναι όμοια με το φύλλο, αλλά μικρότερων διαστάσεων· τμήμα της κορυφής της έχει εκπέσει.

Χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 26 και 273.

Κ-94 (1.3.8. 4) Λέσβιο κυμάτιο (Π ί ν. 276)

Ο τύπος αποτελείται από φύλλο και γλώσσα, ύψ. 12 χιλ. και πλ. 13 χιλ.· χρησιμοποιείται στη μήτρα 314, όπου τοποθετείται ανάστροφα σε συνεχόμενη ζώνη κάτω από το χείλος.

Το περίγραμμα του ελάσματος του φύλλου ορίζεται με λεπτή απλή ράβδωση. Το έλασμα είναι πλατύ και απολήγει σε οξεία κορυφή. Το κεντρικό, κοίλο νεύρο έχει τριγωνική κυρτή διαμόρφωση· το έλασμα στις δύο του πλευρές διαμορφώνεται σε κυρτές επιφάνειες. Η γλώσσα στα δεξιά του φύλλου είναι ισομήκης, αλλά στενή με την ίδια απόληξη και κυρτό κεντρικό νεύρο.

Κ-95 (1.3.8. 5) Αστράγαλος (Π ί ν. 276)

Ο τύπος αποτελείται από ωοειδή χάντρα, πλ. 7 χιλ. και ύψ. 6 χιλ. και, στα δεξιά της, από γλώσσα, ύψ. 7 χιλ. και πλ. 3 χιλ. Η διακοσμητική μονάδα έχει συνολικό μήκος 12 χιλ. και επαναλαμβάνεται σε συνεχόμενη ζώνη κάτω από το χείλος της μήτρας 329.

Κ-96 (1.3.8. 6) Τρέχουσα σπείρα (Π ί ν. 276)
Ύψ. 19 χιλ., πλ. 23 χιλ.

Η σφραγίδα σχηματίζεται από τριγωνικό έλασμα με κοχλιοειδή προς τα δεξιά απόληξη, στην οποία καταλήγουν έξι ραβδώσεις, που ξεκινούν από τρεις στις δύο πλευρές της βάσης του ελάσματος της σπείρας.

Χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 85 και στο τμήμα της μήτρας 26.

Κ-97 (1.3.8. 7) Τρέχουσα σπείρα (Π ί ν. 276)

Όμοια με την προηγούμενη. Πλ. 25 χιλ., ύψ. 21 χιλ. Η κοχλιοειδής διαμόρφωση της κορυφής είναι κατά τι μεγαλύτερη από την προηγούμενη.

Χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 108 και 296.

Κ-98 (1.3.8. 8) Τρέχουσα σπείρα (Π ί ν. 276)

Από τον τύπο της σπείρας αυτής σώθηκε στη μήτρα 296 μόνο η κοχλιοειδής κορυφή της, η οποία, σε αντίθεση με τις δύο προηγούμενες, κλίνει προς τα αριστερά.

Κ-99 (1.3.8. 9) Σύνθετος πλοχμός (Π ί ν. 276)

Ο τύπος σχηματίζεται από δύο συμπλεκόμενες στο κέντρο ταινίες, που σχηματίζουν ριπιδόμορφη διαμόρφωση, πλ. 9 χιλ. Οι δύο πλευρές του ριπιδίου αποτελούνται από ταινίες σε μορφή τελικού σίγμα που στα άκρα τους περικλείουν μικρό οφθαλμό. Οι ταινίες έχουν πλάτος 1 χιλ. και φέρουν κατά μήκος κοίλο νεύρο.

Χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 312 και 321.

Κ-100 (1.3.8. 10) Σύνθετος πλοχμός (Π ί ν. 276)

Όμοιος με τον προηγούμενο, αλλά μεγαλύτερος. Έχει πλάτος 12 χιλ. Τα διαδοχικά ριπίδια απέχουν περισσότερο μεταξύ τους από ό,τι στην προηγούμενη.

Χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 311.

Κ-101 (1.3.8. 11) Σύνθετος πλοχμός (Π ί ν. 276)

Τα ριπιδόμορφα τμήματα με σιγμοειδή μέλη που συμπλέκονται και σχηματίζουν τον πλοχμό είναι μεγαλύτερα από αυτά του προηγούμενου πλοχμού· οξύτερες είναι και οι καμπύλες απολήξεις του, από τις οποίες λείπει ο οφθαλμός.

Ο πλοχμός, πλ. 11 χιλ., χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 297, 298, 305, 306, 307 και 322.

Κ-102 (1.3.8. 12) Σύνθετος πλοχμός (Π ί ν. 277)

Το ριπίδιο σε αντίθεση με τους προηγούμενους πλοχμούς ανοίγει από δεξιά προς τα αριστερά. Η διαμόρφωση του κάτω μισού είναι αδρότερη.

Ο πλοχμός, πλ. 8 χιλ., χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 327.

Κ-103 (1.3.8. 13) Σύνθετος πλοχμός (Π ί ν. 277)

Είναι όμοιος με τον προηγούμενο. Ο πλοχμός δημιουργείται με τη διαδοχική πίεση μικρής σφραγίδας από ριπιδόμορφες ταινίες που τοποθετούνται από αριστερά προς τα δεξιά πάνω σε μικρή αύλακα, η οποία καταλαμβάνει το μέσον του πλοχμού και χρησιμεύει ως οδηγός.

Ο πλοχμός, πλ. 9 χιλ., χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 8 και 255.

Κ-104 (1.3.8. 14) Πλοχμός (Π ί ν. 277)

Η σφραγίδα αποτελείται από απλό ριπίδιο, πλ. 13 χιλ., με δύο σκέλη που σχηματίζουν οξεία γωνία με κορυφή προς τα δεξιά. Οι πλευρές του ριπιδίου διασχίζονται από λεπτή ημικυκλική χάραξη· στην κορυφή του τύπου διακρίνεται μικρή κουκίδα. Χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 257.

(1.3.8. 15) Πλοχμός

Ο πλοχμός, πλ. 9 χιλ., σχηματίζεται με τη διαδοχική πίεση της σφραγίδας του ανθεμίου Κ-40, οριζόντια από αριστερά προς τα δεξιά, σε συνεχή σειρά από αλληλοκαλυπτόμενα μέλη.

Ο πλοχμός χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 313.

(1.3.8. 16) Πλοχμός

Ο πλοχμός, πλ. 9 χιλ., σχηματίζεται πιθανότατα με την πίεση του ρόδακα Κ-59 σε συνεχή σειρά από αριστερά προς τα δεξιά, έτσι ώστε το μισό τμήμα του καλύπτεται από το επόμενο μισό του,

με κέντρο μικρή περιμετρική χάραξη, η οποία χρησιμεύει ως οδηγός.

Ο τύπος χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 80.

(1.3.8. 17) Πλοχμός

Δυσδιάκριτος πλοχμός, πλ. 15 χιλ. περίπου. Σχηματίζεται με την οριζόντια τοποθέτηση από αριστερά προς τα δεξιά του ρόδακα Κ-66.

Χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 243.

Κ-105 (1.3.8. 18) Πλοχμός (Π ί ν. 277).
Πλ. 11 χιλ.

Ο τύπος αποτελείται από δέσμη φύλλων, μήκ. 15 χιλ. Με τη διαδοχική επανάληψη της σφραγίδας δημιουργείται συνεχής πλοχμός σε στενή περιμετρική ζώνη, κάτω από το χείλος της μήτρας 244.

Κ-106 (1.3.8. 19) Πλοχμός (Π ί ν. 277)
Πλ. 6 χιλ.

Σχηματίζεται με σφραγίδα, μήκ. 7 χιλ., με τέσσερα μικρά πέταλα τοποθετημένα ανά δύο στις δύο πλευρές μικρού μίσχου. Ο πλοχμός χρησιμοποιείται στις μήτρες 6 και 7.

Κ-107 και Κ-108 (1.3.8. 20) Πλοχμός (Π ί ν. 277)

Η στενή ζώνη, πλ. 20 χιλ., κάτω από το χείλος της μήτρας 310, κοσμείται με πλοχμό, ο οποίος δημιουργείται με την επανάληψη μιας διακοσμητικής μονάδας από τρεις διαφορετικές σφραγίδες:
α. Μικρό κάλυκα από τρία φύλλα και κοντό μίσχο από συστρεφόμενο στέλεχος (Κ-107).
β. Τρία μικρά λογχοειδή φύλλα (Κ-29), που εκφύονται από τον κάλυκα.
γ. Άκρα από μικρούς οξυκόρυφους καρπούς ανάμεσα στις κορυφές των φύλλων (Κ-108).

ΑΝΘΡΩΠΙΝΕΣ ΚΑΙ ΖΩΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ

1. Ανθρώπινες μορφές

Μ-1. Γυναικεία μορφή με ασπίδα και περικεφαλαία προς τα δεξιά (Π ί ν. 278)
Σωζ. ύψ. 40 χιλ.

Η μορφή εικονίζεται σε κατατομή και διασκελισμό προς τα δεξιά. Πατά στο προβαλλόμενο αριστερό σκέλος που είναι λυγισμένο ελαφρά στο γόνατο, εκτείνει πίσω κατά μέτωπο το δεξί ακουμπώντας με την άκρη των δακτύλων στο έδαφος. Στο αριστερό χέρι κρατά μεγάλη κυκλική ασπίδα, που προβάλλει πίσω της, με τα δάκτυλα σφιγμένα στην αντιλαβή. Το δεξί χέρι είναι προτεταμένο ίσια μπροστά, στο ύψος του ώμου, με εκτεταμένο το δείκτη. Στο κεφάλι φορά κράνος με λοφίο που πέφτει πάνω στον ώμο. Η μορφή φορά αττικό πέπλο, κάτω από τον οποίο διακρίνονται τα σκέλη. Το πάνω μέρος του κορμού καλύπτεται με μικρές βούλες, που δηλώνουν με την αδρή διαμόρφωσή τους φολίδες αιγίδας. Πρόκειται, προφανώς, για την Αθηνά.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 301 και 314.

Μ-2. Γυναικεία μορφή με πολεμική εξάρτυση και μικρή μορφή μπροστά (Π ί ν. 278)
Σωζ. ύψ. 34 χιλ.

Η σφραγίδα περιλαμβάνει γυναικεία πολεμική μορφή προς τα αριστερά και μπροστά της το πάνω μέρος του κορμού μιας δεύτερης μορφής, γονατιστής (;). Λείπουν μέρος από το κεφάλι, ο λαιμός και ο κορμός της όρθιας μορφής, που εικονίζεται σε διασκελισμό και κατατομή προς τα αριστερά. Φορά ποδήρες πολύπτυχο ένδυμα και φέρει στο κεφάλι κορινθιακό κράνος. Το δεξί της χέρι, που τώρα λείπει σχεδόν ολόκληρο, ήταν σηκωμένο και προφανώς κρατούσε δόρυ, το περίγραμμα του οποίου μόλις διακρίνεται.

Μπροστά από τη γυναικεία μορφή εικονίζεται το πάνω μέρος μιας ανδρικής (;) μορφής, γονατιστής (;) με τον κορμό κατενώπιον και το κεφάλι προς τα αριστερά. Οι δύο μορφές ανήκουν στην ίδια σφραγίδα, το ωοειδές περίγραμμα της οποίας διακρίνεται στο κάτω μέρος.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 298.

Μ-3. Γυναικεία μορφή με τόξο και δάδα (Π ί ν. 278)
Ύψ. 82 χιλ.

Η μορφή εικονίζεται σε διασκελισμό προς τα δεξιά. Τα σκέλη της αποδίδονται σε κατατομή, όπως και το κεφάλι. Ο κορμός εικονίζεται κατά μέτωπο. Φορά ενδρομίδες που φτάνουν το γόνατο και χιτώνα με πολλές λεπτές πτυχώσεις, που απολήγουν κάτω από τα γόνατα σε ρυθμικούς κυματισμούς. Πάνω από το χιτώνα φορά δορά ζώου, που τυλίγεται γύρω από τον κορμό και συγκρατείται στη μέση με ζώνη, αφήνοντας ελεύθερο το δεξιό στήθος. Το κεφάλι του ζώου φαίνεται στο αριστερό πλευρό, ενώ ανάμεσα στα σκέλη πέφτει η ουρά. Στο αριστερό της χέρι, που προτείνεται διαγώνια προς τα κάτω, κρατά τόξο, μήκ. 37 χιλ. Ο αριστερός ώμος, όπως και ο βραχίονάς της, καλύπτονται από κοντό ιμάτιο, που κρέμεται κάτω, ελεύθερο, με έξι μεγάλες πτυχές. Το δεξί της χέρι, που λείπει από το άκρο του πήχη, ήταν λυγισμένο στον αγκώνα σε αμβλεία γωνία και κρατούσε, όπως φαίνεται, πυρσό από πέντε δεμένες βέργες, το εμπρόσθιο μέρος των οποίων διακρίνεται πάνω από το βραχίονα. Το κεφάλι της μορφής είναι ωοειδές, το μέτωπο καμπύλο, η μύτη μεγάλη. Τα μαλλιά είναι μακριά και διαμορφώνονται σε λεπτούς, προσεκτικά δοσμένους βοστρύχους, που συγκρατούνται με στεφάνη· ένας μεγάλος ελεύθερος πλόκαμος πέφτει πίσω, πάνω στο λαιμό και στο δεξί της ώμο.

Ο τύπος χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 310.

Μ-4. Γυναικεία μορφή με τόξο προς τα αριστερά (Π ί ν. 279)
Ύψ. 43 χιλ.

Η μορφή εικονίζεται σε διασκελισμό και κατατομή προς τα αριστερά. Φορά κοντό χειριδωτό χιτώνα που καλύπτει τα γόνατα και ιμάτιο (;) που τυλίγεται γύρω από τη μέση. Το κεφάλι της είναι σφαιρικό, το μέτωπο προτεταμένο, τα χείλη μεγάλα, το πηγούνι μικρό με καμπύλη περίμετρο. Τα μαλλιά της είναι τραβηγμένα πίσω και δένονται στην κορυφή του κρανίου σε μικρό στρογγυλό κότσο. Ο χιτώνας έχει κοντές χειρίδες με ταινίες στα άκρα τους, που διαμορφώνονται με λεπτή χάραξη. Με λεπτή χάραξη σχηματίζεται και η παρυφή του ενδύματος στο κάτω μέρος του. Ο χιτώνας σχηματίζει μεγάλες πτυχές, που ανεμίζουν προς τα πίσω και απολήγουν σε ρυθμικούς κυματισμούς, δίνοντας έμφαση στην κίνηση της μορφής. Πάνω από το χιτώνα, στον αριστερό ώμο, διακρίνεται ένα μέρος από το ιμάτιο που πέφτει στις δύο πλευρές του, καλύπτει την κοιλιακή χώρα και μαζεύεται πίσω, όπου προφανώς δένεται με το άκρο του ελεύθερο προς τα κάτω. Πίσω, διαγώνια ανάμεσα στις πλάτες της μορφής, διακρίνεται κυλινδρική φαρέτρα με το κωνικό της κάλυμμα πάνω από το δεξιό της ώμο. Με το αριστερό χέρι η μορφή κρατά τόξο, ενώ με το δεξί, στο βάθος, τεντώνει τη χορδή και περνά στο τόξο μικρό βέλος. Η

μορφή πατά στο προτεινόμενο δεξί της σκέλος και στα ακροδάκτυλα του εκτεταμένου προς τα πίσω αριστερού. Φορά ψηλά δερμάτινα υποδήματα (ενδρομίδες). Πρόκειται προφανώς για την Άρτεμη σε τύπο διαφορετικό από τον προηγούμενο.

Ο τύπος χρησιμοποιείται στις μήτρες 308 και 309.

Μ-5. Γυναικεία μορφή (Π ί ν. 279)
Σωζ. ύψ. μαζί με το ένδυμα πάνω από το κεφάλι 51 χιλ.

Η μορφή φορά χιτώνα και ιμάτιο. Στρέφει και κλίνει το πάνω μέρος του κορμού με το κεφάλι σε κατατομή προς τα αριστερά. Εικονίζεται με έντονη συστροφή των μελών του σώματός της, που επιτείνεται από την κίνηση του ιματίου πάνω από το κεφάλι της.
Τα πέλματα της μορφής δεν διακρίνονται, αλλά η διαμόρφωση των κάτω άκρων δηλώνει κίνηση προς τα αριστερά. Το κεφάλι είναι ωοειδές με μικρή μύτη, προτεταμένο πηγούνι και κοφτή, γωνιώδη σιαγόνα. Τα μαλλιά είναι μακρυά· τραβιούνται πίσω πάνω από τον αυχένα και δένονται σε μεγάλο κότσο. Τα χέρια της μορφής εικονίζονται λυγισμένα στους αγκώνες και φέρονται το δεξί μπροστά στο στήθος με ανοιχτή παλάμη πάνω στον αριστερό ώμο και το αριστερό ψηλά πάνω από τον ώμο, κρατώντας την παρυφή του ιματίου. Το ένδυμα αυτό καλύπτει διαγώνια τους μηρούς και ένα μέρος της δεξιάς της κνήμης με μεγάλες πτυχές που πυκνώνουν στην κοιλιακή χώρα και συγκεντρώνονται πάνω από τον αριστερό γοφό. Από το σημείο αυτό, και κάτω από τον λυγισμένο αγκώνα του δεξιού χεριού, ξεκινάει η παρυφή του ιματίου που διαγράφει γύρω από το πάνω μέρος του σώματος και το κεφάλι μεγάλο τόξο, καθώς τραβιέται ψηλά με το αριστερό χέρι και κλίνει κάτω, πίσω από τον αριστερό γοφό.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 308 και 309.

Μ-6. Γυναικεία μορφή (Π ί ν. 279)
Ύψ. 27 χιλ.

Εικονίζεται πεσμένη στα γόνατα κατά μέτωπο και με το κεφάλι σε κατατομή προς τα δεξιά. Φορά χειριδωτό χιτώνα και αττικό πέπλο. Από το χιτώνα φαίνονται η παρυφή στο στήθος και οι χειρίδες, που καλύπτουν μέρος των βραχιόνων και απολήγουν σε ταινία, η οποία γίνεται με λεπτή χάραξη. Ο αττικός πέπλος, με κοντό απόπτυγμα, ζώνεται ψηλά στη μέση. Οι πτυχές είναι πυκνότερες και βαθύτερες ανάμεσα στα σκέλη, αραιώνουν όμως στα δύο άκρα, για να δοθούν οι καμπυλότητες των μηρών. Στο κάτω άκρο κάμπτονται προς τα δεξιά και καλύπτουν τα λυγισμένα σκέλη. Το ωοειδές κεφάλι είναι ελαφρά σηκωμένο σε κατατομή προς τα δεξιά. Οι παρειές είναι σαρκώδεις· το πηγούνι καμπύλο και μικρό, η κόμμωση «πεπονοειδής». Το δεξί της χέρι εκτείνεται λοξά προς τα κάτω με ανοιχτά τα δάκτυλα της παλάμης, ωσάν η μορφή να προσπαθεί να στηριχτεί καθώς πέφτει. Το αριστερό της χέρι φέρεται στα πλευρά, κρατώντας στενόμακρο αντικείμενο (ρόκα ή βέλος).

Η σφραγίδα χρησιμοποιείται στις μήτρες 308 και 309.

Μ-7. Γυναικεία μορφή προς τα αριστερά (Π ί ν. 279)
Ύψ. 39 χιλ.

Η μορφή εικονίζεται σε διασκελισμό προς τα αριστερά, καθώς πέφτει στο έδαφος. Ο κορμός συστρέφεται και δίνεται κατά μέτωπο και το κεφάλι σε κατατομή προς τα δεξιά και επάνω. Τα γόνατα είναι έντονα λυγισμένα. Φορά μακρύ ένδυμα με κοντές χειρίδες και με απόπτυγμα. Πυκνές και λεπτές πτυχώσεις δηλώνουν τη λεπτότητα του ενδύματος. Οκτώ πτυχές που ξεκινούν από τους δυο γοφούς συγκεντρώνονται ανά δύο ανάμεσα στα σκέλη. Πυκνές οριζόντιες πτυχώσεις στα κάτω άκρα δηλώνουν την έντονη συστροφή της μορφής. Από το απόπτυγμα διακρίνε-

ται μέρος των απολήξεων των πτυχών του κάτω από το δεξί χέρι. Το κεφάλι είναι ωοειδές, το σαγόνι λεπτό, οι παρειές σαρκώδεις. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής. Οι πλόκαμοι διαιρούνται σε βοστρύχους με διαγώνια λεπτή χάραξη. Πίσω μαζεύονται σε μικρό κότσο. Χαρακτηριστική είναι η διευθέτηση των χεριών της μορφής· κάμπτονται στους αγκώνες και υψώνονται με ανοιχτές τις παλάμες, το δεξί πάνω στο αριστερό στήθος, το αριστερό μπροστά στο ύψος του προσώπου.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 308 και 309.

Μ-8. Γυναικεία μορφή (Π ί ν. 280)
Ύψ. 34 χιλ.

Η μορφή εικονίζεται πεσμένη στα γόνατα προς τα δεξιά. Το σώμα, από τα γόνατα και πάνω, αποδίδεται κατά μέτωπο με κλίση προς τα κάτω και εμπρός. Το κεφάλι δίνεται σε κατατομή μαζί με το λαιμό και ακολουθεί τη φορά του υπόλοιπου σώματος. Η μορφή στηρίζεται στο αριστερό της γόνατο, που γωνιάζει κάτω, μπροστά. Το δεξί της σκέλος είναι λυγισμένο και απλώνεται πίσω. Μηρός και κνήμη σχηματίζουν αμβλεία γωνία και ξεχωρίζουν καλά κάτω από το ένδυμα. Το κεφάλι της είναι ίδιο με το κεφάλι της μορφής Μ-6. Τα χέρια είναι χαμηλωμένα και λυγισμένα. Στο αριστερό κρατά καλάθι. Το άλλο γωνιάζει στην κοιλιακή χώρα και σφίγγει στενόμακρο αντικείμενο, ρόκα ή βέλος. Το καλάθι, μήκ. 10 χιλ., είναι πλεκτό και αποδίδεται με ρομβοειδείς λεπτές χαράξεις. Η μορφή φορά χιτώνα διαμορφωμένο, όπως και στη Μ-6. Λίγες πλατιές πτυχές συγκεντρώνονται ανάμεσα στους μηρούς. Μια ομάδα από παράλληλες πτυχώσεις διακρίνονται πίσω από το δεξιό γλουτό και πάνω από το εκτεινόμενο δεξιό σκέλος.

Η σφραγίδα αυτή χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 308 και 309.

Μ-9. Γυναικεία μορφή (Π ί ν. 280)
Ύψ. 44 χιλ.

Η μορφή εικονίζεται σε κατατομή προς τα αριστερά. Σκύβει και εκτείνει τα χέρια της μπροστά και προς τα κάτω. Βρίσκεται σε διασκελισμό, προτείνοντας το δεξιό σκέλος, που κάμπτεται ελαφρά στο γόνατο. Το αριστερό, άνετο, εκτείνεται προς τα πίσω. Το κεφάλι είναι μικρό, ωοειδές με ανοιχτό στόμα. Η παρειά είναι σαρκώδης. Τα μαλλιά τραβιούνται πίσω και δένονται στην κορυφή του κεφαλιού σε κότσο. Δύο πλόκαμοι ξεκινούν από την ηνιακή χώρα, διασχίζουν το κρανίο πάνω από τους κροτάφους και δένονται πάνω από το μέτωπο. Οι ομάδες των μαλλιών ξεχωρίζουν με χάραξη. Τα χέρια είναι απλωμένα μπροστά και προς τα κάτω. Οι παλάμες είναι ανοιχτές. Το αριστερό χέρι, μπροστά, δίνεται ολόκληρο σε κατατομή, ενώ η παλάμη του δεξιού, πίσω, εικονίζεται κατά μέτωπο. Η μορφή φορά λεπτό αττικό πέπλο, που ζώνεται ψηλά, κάτω από το στήθος. Το απόπτυγμα φτάνει χαμηλά στο ύψος των γοφών. Πίσω κρέμεται χαμηλότερα και καλύπτει ολόκληρο το γοφό. Επτά λευκές πτυχές στη μέση δείχνουν ότι πρόκειται για λεπτό ένδυμα. Στο κάτω μέρος του σώματος το ρούχο, καθώς χτυπιέται από τον αέρα, δημιουργεί ομάδες πτυχώσεων, που καμπυλώνουν προς τα κάτω και πίσω. Το περίγραμμα της σφραγίδας διακρίνεται στο μπροστινό μέρος της μορφής, ιδιαίτερα μεταξύ των χεριών και του κεφαλιού.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 308 και 309.

Μ-10. Πεπλοφόρος (Π ί ν. 280)
Ύψ. 43 χιλ.

Η μορφή εικονίζεται σε κατατομή και διασκελισμό προς τα δεξιά. Φορά πέπλο και μικρό ιμάτιο και κρατά καλάθι στο αριστερό της χέρι. Με το λυγισμένο στο γόνατο αριστερό της πόδι

πατά γερά στο έδαφος. Το δεξί εκτείνεται προς τα πίσω. Ο λαιμός με το κεφάλι ακολουθούν την κίνηση του υπόλοιπου σώματος, δίνονται δηλαδή με μικρή κλίση προς τα εμπρός και κάτω. Η κόμμωσή της είναι πεπονοειδής. Οι πλόκαμοι των μαλλιών τραβιούνται πίσω και δένονται σε μικρό κότσο. Το δεξί χέρι είναι προτεταμένο και ελαφρά σηκωμένο στο ύψος του σαγονιού με εκτεινόμενο δείχτη· το αριστερό κρατά και καλύπτει το στόμιο ενός πλεκτού καλαθιού στο ύψος του μηρού. Το καλάθι, ύψ. 10 χιλ., είναι κωνικό. Η βάση του, που διακρίνεται μερικά μπροστά από το γόνατο, έχει ύψος 1,5 χιλ. και χωρίζεται από το σώμα με οριζόντια χάραξη. Με τον ίδιο τρόπο ξεχωρίζει και το χείλος. Το σώμα του χωρίζεται με λεπτές χαράξεις σε μικρούς ρόμβους. Η μορφή φορά αττικό πέπλο ζωσμένο κάτω από το στήθος. Το απόπτυγμα φτάνει στα μέσα των μηρών. Από τον ώμο εξαρτάται μάτιο που ανεμίζει πίσω από τη μορφή με μεγάλους κυματισμούς και φτάνει ως το ύψος των μηρών. Μεγάλες είναι και οι πτυχές του πέπλου που πέφτουν ανάμεσα στα σκέλη.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 308.

Μ-11. Γυναικεία μορφή (Π ί ν. 281)
Ύψ. 41 χιλ.

Η μορφή εικονίζεται σε στάση προς τα αριστερά. Στηρίζεται στο δεξί της πόδι, που αποδίδεται σε κατατομή. Το άνετο αριστερό εικονίζεται κατά μέτωπο. Το πάνω μέρος του κορμού αποδίδεται σε στροφή 3/4 προς τα αριστερά. Ο λαιμός είναι κοντός και το κεφάλι ωοειδές με γωνιώδες ισχυρό σαγόνι και με πεπονοειδή κόμμωση. Οι πλόκαμοι των μαλλιών διακρίνονται με τρεις παράλληλες χαράξεις, τραβιούνται πίσω και δένονται σε κότσο. Λεπτές διαγραμμίσεις των πλοκάμων των μαλλιών αποδίδουν τις ξεχωριστές ομάδες. Τα χέρια είναι λυγισμένα στους αγκώνες και προτεταμένα με ανοιχτές τις παλάμες, το ένα μπροστά από το δεξί μέρος του στήθους, το άλλο μπροστά από τη μορφή, στο ύψος του ώμου. Η μορφή φορά χοντρό χειριδωτό χιτώνα και αττικό πέπλο (;) με απόπτυγμα, που φτάνει ως τους μηρούς. Δέκα λεπτές, σχετικά ακατάστατες πτυχές διαμορφώνονται κάτω από τη στενή ζώνη και καταλήγουν σε παρυφή στο ύψος των αστραγάλων.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 307, 308 και 309.

Μ-12. Γυναικεία μορφή (Π ί ν. 281)
Ύψ. 49 χιλ.

Η σφραγίδα απεικονίζει γυναικεία μορφή σε στάση, με το στάσιμο αριστερό σε κατατομή προς τα δεξιά και το άνετο δεξί κατά μέτωπο. Ο κορμός εικονίζεται κατά μέτωπο με ελαφρά στροφή του πάνω μέρους του προς τα δεξιά. Το κεφάλι δίνεται σε κατατομή προς τα δεξιά, είναι ωοειδές και έχει μικρή μύτη και λεπτό σαγόνι. Τα μαλλιά είναι μακριά και πέφτουν πίσω πάνω στο λαιμό σε πλούσιους πλοκάμους. Στο δεξί αυτί διακρίνεται ενώτιο. Το αριστερό της χέρι το φέρνει μπροστά στο πρόσωπο με κλεισμένα δάκτυλα και το υποβαστάζει με το δεξί, που το περνά κάτω από το βραχίονα. Η μορφή φορά αττικό πέπλο ζωσμένο στη μέση. Το απόπτυγμα πέφτει στο ύψος των μηρών με έξι κάθετες πτυχές. Μεγάλες πτυχές σχηματίζονται και ανάμεσα στα σκέλη.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 305, 306, 308 και 309.

Μ-13. Γυναικεία μορφή (Π ί ν. 281)
Ύψ. 46 χιλ.

Η μορφή εικονίζεται σε διασκελισμό προς τα αριστερά, με το κορμί και το κεφάλι κλίνοντας ελαφρά προς τα εμπρός. Πατά σταθερά στο δεξί της πόδι και εκτείνει προς τα πίσω το άνετο α-

ριστερό. Το σώμα της, όπως και το ωοειδές κεφάλι της, εικονίζονται σε κατατομή προς τα αριστερά. Τα μαλλιά της είναι κοντά και πέφτουν σε κυματιστές ομάδες από την κορυφή του κεφαλιού προς τα κάτω και πίσω. Η μορφή φορά χειριδωτό χιτώνα, όπως φαίνεται από τις παρυφές του πάνω στους δύο βραχίονες, και ιμάτιο που διακρίνεται πάνω στον αριστερό ώμο και καλύπτει ολόκληρη τη μορφή. Σχηματίζει πολλές μικρές κάθετες πτυχές ανάμεσα στα σκέλη, άλλες κοντύτερες, διαγώνιες πάνω στο εκτεινόμενο προς τα πίσω αριστερό σκέλος και καμπύλες στον αριστερό γλουτό. Το αριστερό της χέρι είναι λυγισμένο μπροστά στο στήθος, το δεξί είναι προτεταμένο μπροστά. Λείπει το άκρο του από τον πήχη, καθώς και το δεξί πόδι από τον αστράγαλο. Τα τμήματα αυτά των μελών έλειπαν από τη σφραγίδα με την οποία έγινε η μορφή στις μήτρες 308 και 309.

Μ-14. Γυναικεία μορφή (Π ί ν. 281)
Ύψ. 44 χιλ.

Εικονίζεται μορφή γυναίκας σε κατατομή προς τα δεξιά. Φορά ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει το κεφάλι της, πέφτει πάνω στους ώμους και σκεπάζει το σώμα ως τα γόνατα. Η μια πλευρά του ιματίου τραβιέται προς το αριστερό χέρι, από το οποίο συγκρατείται αφήνοντας μια άκρη ελεύθερη κάτω, μπροστά. Η μορφή πατά στο αριστερό της πόδι και ακουμπά το άλλο με την άκρη των δακτύλων. Το κεφάλι είναι ωοειδές με μεγάλη, γαμψή μύτη, λεπτό πηγούνι και μεγάλα χείλη. Τα μαλλιά φαίνεται πως είναι τραβηγμένα πίσω σε κότσο, ο οποίος διαγράφεται κάτω από την καλύπτρα του κεφαλιού.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 307.

Μ-15. Γυναικεία μορφή προς τα αριστερά (Π ί ν. 282)
Ύψ. 41 χιλ.

Η μορφή εικονίζεται σε κατατομή προς τα αριστερά. Λείπουν τα σκέλη από το ύψος των γονάτων. Η επιφάνεια είναι διαβρωμένη, γι' αυτό και οι λεπτομέρειες διακρίνονται με δυσκολία.

Η μορφή πατούσε στο προβαλλόμενο δεξί της σκέλος. Το άνετο αριστερό, από το οποίο σώζεται μέρος της κνήμης και η φτέρνα, είναι τραβηγμένα πίσω. Το δεξί της χέρι εκτείνεται μπροστά, στο ύψος του ώμου, και είναι ελαφρά λυγισμένο στον αγκώνα. Το αριστερό, χαμηλότερα, είναι λυγισμένο στο στήθος με τον πήχη οριζοντιωμένο και ανοιχτή την παλάμη. Το κεφάλι εικονίζεται σε κατατομή προς τα αριστερά. Λεπτομέρειες από την κόμμωση δεν διακρίνονται. Η μορφή φορά ιμάτιο (ή πέπλο;) με μεγάλες κάθετες πτυχώσεις.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 301.

Μ-16. Κάτω μέρος γυναικείας μορφής (Π ί ν. 282)
Σωζ. ύψ. 30 χιλ.

Από τη σφραγίδα σώζεται το κάτω μέρος μιας μορφής από το ύψος των κνημών. Φορά ποδήρες ένδυμα. Το δεξί πόδι απεικονίζεται σε κατατομή προς τα δεξιά και το αριστερό κατά μέτωπο.

Η σφραγίδα έχει χρησιμοποιηθεί στη μήτρα 307, όπου συνοδεύεται από την επιγραφή *ΑΝΤΙΚΛΕΙΑ*.

Μ-17. Τμήμα γυναικείας μορφής (Π ί ν. 282)
Σωζ. ύψ. 21 χιλ.

Εικονίζεται γυναικεία μορφή σε στάση κατά μέτωπο. Σώζεται το κάτω μέρος της από το ύψος

των μηρών. Η μορφή φορά βαρύ ποδήρες ένδυμα, κάτω από το οποίο διακρίνεται το μπροστινό τμήμα των πελμάτων.

Ο τύπος χρησιμοποιήθηκε στο θραύσμα 325.

Μ-18. Αγένεια νεανική μορφή (Π ί ν. 282)
Ύψ. 50 χιλ.

Ο νέος εικονίζεται σε κατατομή και διασκελισμό προς τα αριστερά. Πατά στο λυγισμένο στο γόνατο δεξί του πόδι. Το αριστερό του εκτείνεται προς τα πίσω και ακουμπά στα ακροδάκτυλα. Οι μύες της κνήμης είναι δοσμένοι με φυσικότητα. Ο λαιμός είναι κοντός, το κεφάλι ωοειδές με σαρκώδη παρειά. Τα μαλλιά είναι κοντά, σγουρά και αποδίδονται με πυκνή ακατάστατη χάραξη. Το δεξί του χέρι εκτείνεται στο ύψος περίπου του ώμου, πολύ ελαφρά λυγισμένο στον αγκώνα, και έχει ανοιχτή την παλάμη. Το αριστερό είναι λυγισμένο με την παλάμη ανοιχτή μπροστά στο στήθος. Ο νέος φορά κρηπίδες και κοντό χιτώνα, που φτάνει ως το κάτω μέρος των μηρών και ζώνεται στη μέση. Στο κάτω άκρο του ενδύματος διακρίνεται παρυφή που γίνεται με λεπτή χάραξη.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 305, 306, 308, 309 και 314.

Μ-19. Μορφή νέου προς τα αριστερά (Π ί ν. 283)
Ύψ. 44 χιλ.

Ο νέος εικονίζεται σε διασκελισμό προς τα αριστερά. Λείπει το μπροστινό μέρος του σώματός του, από τα γόνατα ως το στήθος. Τα κάτω άκρα και το κεφάλι αποδίδονται σε κατατομή, ο κορμός κατά μέτωπο. Πατά στο δεξί του πέλμα. Το αριστερό είναι σηκωμένο ελαφρά και ακουμπά στο έδαφος στα άκρα των δακτύλων. Η τοποθέτηση του σώματος και των σκελών είναι τέτοια ώστε το βάρος του σώματος μοιράζεται ανάμεσα στα σκέλη. Το κεφάλι είναι σχετικά μικρό με κοντά σγουρά μαλλιά που διαμορφώνονται με λεπτή ακατάστατη χάραξη. Το δεξί χέρι, με ανοιχτή την παλάμη, ήταν προτεταμένο. Το αριστερό χέρι της μορφής κάμπτεται μπροστά στο σώμα. Φορά κοντό χιτώνα που φτάνει ως τα γόνατα και χλαμύδα που πορπώνεται στο στήθος, μαζεύεται στο αριστερό χέρι, περνά πάνω από το βραχίονα και κρέμεται κάτω με πλούσιες πτυχές στο ύψος του αριστερού μηρού.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 305, 306, 307.

Μ-20. Νέος άνδρας (Π ί ν. 283)
Ύψ. 47 χιλ.

Νεανική μορφή που βαδίζει προς τα αριστερά με τα κάτω άκρα σε κατατομή, το πάνω μέρος του σώματός της σε στροφή 3/4 προς τα αριστερά και το κεφάλι της σε κατατομή προς τα δεξιά και πίσω. Το βάρος πέφτει στο προβαλλόμενο αριστερό πόδι με το οποίο πατά γερά στο έδαφος. Το άνετο δεξί είναι λυγισμένο στο γόνατο, τραβιέται πίσω και ακουμπά στην άκρη των δακτύλων. Οι μύες των ποδιών είναι ιδιαίτερα επιμελημένοι. Η μορφή φορά κρηπίδες. Οι λεπτομέρειες των υποδημάτων δίνονται με λεπτή χάραξη. Ο λαιμός είναι γεροδεμένος. Τρεις μύες του αποδίδουν τη συστροφή του κεφαλιού, που είναι ωοειδές και έχει τριγωνική σιαγόνα. Τα μαλλιά είναι κοντά και πέφτουν σε σειρά από μικρούς βοστρύχους πάνω από το μέτωπο. Τα δύο χέρια της μορφής είναι χαμηλωμένα μπροστά στο σώμα, λυγίζουν στους αγκώνες και προτείνονται μπροστά κρατώντας ανάμεσα στις παλάμες ένα ημισφαιρικό αντικείμενο με ελικοειδή διάκοσμο (κράνος). Ο νέος φορά κοντό χειριδωτό χιτώνα που φτάνει ως τα γόνατα και απολήγει σε παρυφή καμωμένη με χάραξη. Όμοια χάραξη έχουν και οι παρυφές του ενδύματος στους βραχίονες.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 305.

Μ-21. Μορφή νέου (Π ί ν. 284)
Ύψ. 45 χιλ.

Νεανική μορφή σε κατατομή προς τα δεξιά. Φορά κρηπίδες, κοντό χιτώνα που φτάνει ως τα γόνατα και χλαμύδα που πορπώνεται στο στήθος και κρέμεται ελεύθερη πίσω. Η μορφή πατά στο δεξί της πόδι.Το αριστερό σκέλος είναι λυγισμένο στο γόνατο και εικονίζεται σαν να πατά σε ψηλότερο επίπεδο. Το κεφάλι είναι σφαιρικό με λεπτή μύτη και καμπύλες παρειές. Τα μαλλιά είναι κοντά και διαμορφώνονται σε μικρούς βοστρύχους. Το δεξί της χέρι λυγίζει στον αγκώνα και προτείνεται μπροστά στο ύψος του προσώπου. Με το αριστερό σηκωμένο κρατά σφιχτά δόρυ, το οποίο δεν υπάρχει στον τύπο, αλλά συμπληρωνόταν με χάραξη εκ των υστέρων.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 305 και 306.

Μ-22. Νέος από τα αριστερά (Π ί ν. 283)
Ύψ. 43 χιλ.

Εικονίζεται νεανική μορφή σε διασκελισμό και κατατομή προς τα αριστερά. Πατά στο προβαλλόμενο και λυγισμένο αριστερό σκέλος, εκτείνοντας προς τα πίσω το δεξί. Φορά κρηπίδες. Η μορφή είναι ντυμένη με χειριδωτό χιτώνα ζωσμένο στη μέση, με πλατιές πτυχώσεις και λεπτές παρυφές. Στα λυγισμένα στους αγκώνες και προτεινόμενα χέρια της κρατούσε επίμηκες αντικείμενο, που δηλωνόταν εκ των υστέρων. Το κεφάλι είναι ωοειδές με κοντή μύτη, στρογγυλή παρειά και κοντά σγουρά μαλλιά δοσμένα με μεγάλους όγκους.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 322.

Μ-23. Νέος προς τα δεξιά (Π ί ν. 284)
Ύψ. 39 χιλ.

Εικονίζεται νεανική μορφή σε κατατομή και διασκελισμό προς τα δεξιά. Πατά στο προβαλλόμενο και λυγισμένο στο γόνατο αριστερό πόδι, εκτείνοντας το δεξί προς τα πίσω. Το κεφάλι είναι σφαιρικό και ελαφρά σηκωμένο προς τα πάνω. Η μορφή φορά χειριδωτό χιτώνα ζωσμένο στη μέση και μακριά χλαμύδα που πορπώνεται στο στήθος, καλύπτει τους ώμους και πέφτει πίσω από τη μορφή και κάτω με το άκρο της ανάμεσα στα σκέλη. Φορά κρηπίδες που αποδίδονται με λεπτή χάραξη.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 323.

Μ-24. Καθιστή ανδρική μορφή (Π ί ν. 284)
Ύψ. 45 χιλ.

Εικονίζεται νεανική μορφή καθισμένη σε δίφρο. Το κάτω μέρος αποδίδεται κατά μέτωπο, ο κορμός σε στροφή 3/4 προς τα δεξιά και το κεφάλι σε κατατομή στην ίδια κατεύθυνση. Τα μαλλιά είναι μακριά, καλύπτουν το μέτωπο και πέφτουν σε ομάδες πίσω, πάνω στο λαιμό ως το δεξί ώμο. Η μύτη είναι μεγάλη, η σιαγόνα λεπτή, η παρειά σαρκώδης. Είναι ντυμένη με ιμάτιο, που, ριγμένο από τους ώμους, καλύπτει τις πλάτες και ολόκληρο το κάτω μέρος του σώματος ως τις κνήμες, αφήνοντας γυμνό το στήθος και τα χέρια. Το δεξί χέρι είναι χαμηλωμένο, ακουμπά με τον αγκώνα στο δεξιό μηρό και προτείνει τον πήχη προς τα πλάγια. Το αριστερό χέρι, λυγισμένο στον αγκώνα και ανασηκωμένο, κρατούσε σκήπτρο, που προσετίθετο με χάραξη. Η μορφή φορά κρηπίδες, που δένονται με διαγώνιες χορδές στο μέσο της κνήμης. Οι λεπτομέρειες

του δίφρου, ειδικότερα οι τυπικές για το είδος του καθίσματος λεπτομέρειες του ποδιού, αποδίδονται με αρκετή ακρίβεια.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 305 και 306.

Μ-25. Καθιστή ανδρική μορφή (Π ί ν. 284)
Ύψ. 41 χιλ.

Η επιφάνεια της σφραγίδας έχει διαβρωθεί. Οι λεπτομέρειες διακρίνονται με δυσκολία. Ο τύπος σε όλα του τα χαρακτηριστικά που διακρίνονται είναι ίδιος με τον τύπο Μ-24, αλλά σαφώς μικρότερος από αυτόν.

Χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 301.

Μ-26. Μορφή νέου (Π ί ν. 284)
Ύψ. 41 χιλ.

Η σφραγίδα απεικονίζει νεανική μορφή κατά μέτωπο, με το κεφάλι στραμμένο σε κατατομή προς τα αριστερά. Στηρίζεται στο δεξί σκέλος που δίνεται κατά μέτωπο και πατά με το λυγισμένο και σηκωμένο αριστερό σε μικρό βράχο. Ο κορμός είναι γυμνός από το εφήβαιο και πάνω. Ιδιαίτερη προσοχή έχει δοθεί στην απόδοση των μυών του στήθους και τα πλευρά. Το σφαιρικό κεφάλι εικονίζεται σε κατατομή προς τα αριστερά. Η στροφή του λαιμού επιτείνεται με την προεξοχή των μυών του. Τα μαλλιά είναι κοντά και τα χείλη λεπτά. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο στον αγκώνα με τον πήχη πίσω από το γοφό. Το αριστερό χέρι είναι χαμηλωμένο ανάμεσα στα σκέλη και στα σφιχτά κλεισμένα δάκτυλα κρατά μικρό κυλινδρικό αντικείμενο. Ο νέος φορά ιμάτιο που καλύπτει το κάτω μέρος του σώματος από την κοιλιακή χώρα ως τις κνήμες. Στα πόδια φέρει κρηπίδες, τα καττύματα και τα δερμάτινα λουριά των οποίων δηλώνονται με λεπτές χαράξεις.

Η σφραγίδα έχει χρησιμοποιηθεί στη μήτρα 307.

Μ-27. Μορφή γενειοφόρου άνδρα (Π ί ν. 285)
Ύψ. 54 χιλ., 63 χιλ. μαζί με το σηκωμένο χέρι.

Η μορφή εικονίζεται με το κεφάλι και τα σκέλη σε κατατομή προς τα αριστερά και τον κορμό σε στροφή 3/4 προς τα αριστερά. Με το δεξί σκέλος λυγισμένο στο γόνατο πατά πάνω σε ψηλό βράχο. Φορά κρηπίδες και χλαμύδα που πορπώνεται στο στήθος και πέφτει πίσω ως το ύψος των κνημών. Ο κορμός και το κεφάλι κλίνουν ελαφρά μπροστά. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο στον αγκώνα, ακουμπά στο μηρό και με την άκρη των δακτύλων του στηρίζει το σαγόνι. Το αριστερό χέρι είναι λυγισμένο στον αγκώνα και ανασηκωμένο με σφιχτά κλεισμένα δάκτυλα· πιθανότατα κρατούσε δόρυ που δηλωνόταν με χάραξη εκ των υστέρων. Το κεφάλι είναι ωοειδές με κοντά σγουρά μαλλιά και γένια. Οι ανατομικές λεπτομέρειες της μορφής δίνονται με ιδιαίτερη φροντίδα. Κάτω, μπροστά από τη μορφή, εικονίζεται το εμπρόσθιο μέρος του σώματος και το κεφάλι ενός σκύλου. Το ζώο πατά στο αριστερό του σκέλος και σηκώνει οριζόντια προτεταμένο το δεξί. Στο λαιμό του διακρίνεται περιλαίμιο.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 321, όπου σώζεται το πάνω μέρος της μορφής και του σκύλου. Συμπληρώνεται όμως από το θραύσμα του ανάγλυφου σκύφου Α 1436 του Μουσείου της Ηέλλας.

Μ-28. Γενειοφόρος μορφή με πίλο (Π ί ν. 285)
Ύψ. 44 χιλ.

Η μορφή εικονίζεται σε διασκελισμό προς τα αριστερά. Φορά ενδρομίδες, κοντό χειριδωτό χι-

τώνα και κωνικό πίλο. Πατά με το προβαλλόμενο αριστερό, εκτείνει ελαφρά λυγισμένο το δεξί προς τα πίσω. Οι μύες των κνημών είναι προσεκτικά διαμορφωμένοι. Το ίδιο προσεκτική είναι και η απόδοση των λεπτομερειών των ενδρομίδων. Με χάραξη διαχωρίζονται το κάττυμα, τα διαγώνια δεμένα λουριά, μπροστά, και οι γλωσσοειδείς απολήξεις που πέφτουν εμπρός και πίσω. Λεπτομερής είναι επίσης και η διαμόρφωση των μυών των χεριών. Το ένα λυγίζει ελαφρά και προτείνεται στο ύψος της μέσης με ανοιχτή παλάμη, το άλλο γωνιάζει ελαφρά και κρέμεται πίσω από τον κορμό ως το γόνατο· αποδίδεται προοπτικά. Ο κορμός της μορφής εικονίζεται κατά μέτωπο με μικρή στροφή προς τα αριστερά. Το κεφάλι είναι ελαφρά σηκωμένο προς τα πάνω. Το κάτω μέρος του προσώπου καλύπτεται από σγουρή γενειάδα και η κορυφή του κρανίου από κωνικό πίλο, κάτω από τον οποίο διακρίνονται σαν είδος στεφανιού πάνω από το μέτωπο τα μαλλιά, αποδοσμένα με διαγώνιες χαράξεις. Η μορφή είναι ντυμένη με κοντό χειριδωτό χιτώνα ζωσμένο στη μέση και καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος των μηρών. Οι παρυφές του αποδίδονται με χάραξη.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 305 και 306.

Μ-29. Γενειοφόρος ανδρική μορφή (Π ί ν. 285)
Ύψ. 49 χιλ.

Η μορφή εικονίζεται σε διασκελισμό προς τα αριστερά. Πατά στο λυγισμένο δεξί της πόδι που εικονίζεται σε κατατομή. Τα άνετο αριστερό εκτείνεται προς τα πίσω και αποδίδεται ολόκληρο κατά μέτωπο. Ο κορμός εικονίζεται σε στροφή 3/4 προς τα αριστερά. Το ωοειδές κεφάλι, σε κατατομή, είναι ελαφρά σηκωμένο προς τα πάνω. Η μορφή έχει γενειάδα με κοντούς βοστρύχους, δοσμένους με λεπτή χάραξη. Τα χείλη είναι σαρκώδη και τα φρύδια μεγάλα. Τα μαλλιά δένονται με ταινία, πάνω από την οποία σαν είδος στεφανιού πέφτουν πάνω στο μέτωπο με μικρούς βοστρύχους δοσμένους με λεπτή χάραξη. Τα χέρια είναι λυγισμένα· ελαφρά το αριστερό, εντονότερα το δεξί, μπροστά από το στήθος με ανοιχτές τις παλάμες. Η μορφή φορά κρηπίδες που δένονται ψηλά στις κνήμες και είναι ντυμένη με ιμάτιο που την καλύπτει ως το μέσο περίπου των κνημών.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 307, 308, 309 και 314.

Μ-30. Ανδρική μορφή προς τα αριστερά (Π ί ν. 285)
Ύψ. 50 χιλ.

Γενειοφόρος μορφή σε κατατομή προς τα αριστερά. Στηρίζεται στο αριστερό πόδι και προβάλλει το δεξί καμπτόμενο μπροστά. Φορά υψηλά υποδήματα με χοντρά καττύματα. Προτείνει το δεξί της χέρι ελαφρά λυγισμένο στον αγκώνα, μπροστά, στο ύψος του ώμου με ανοιχτά τα δάκτυλα της παλάμης. Φορά χιτώνα που καλύπτει και το πάνω μέρος των κνημών· στο κάτω μισό σχηματίζει έξι πτυχές. Πάνω στον αριστερό της ώμο έχει ριγμένη χλαμύδα που καλύπτει το πίσω, αριστερό μέρος της μορφής και απολήγει στο ύψος της κνήμης σε οξύ πέρας. Το κεφάλι είναι ωοειδές, στηρίζεται σε κοντό λαιμό και στρέφεται ελαφρά προς τα πάνω. Τα μαλλιά είναι κοντά και χωρίζονται με μικρές παράλληλες αυλακώσεις. Η γενειάδα είναι κοντή και διαμορφώνεται με λεπτή χάραξη.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 314.

Μ-31. Γεροντική μορφή προς τα αριστερά (Π ί ν. 286)
Ύψ. 54 χιλ.

Λείπει μέρος από το σώμα της μορφής και το αριστερό της χέρι από το βραχίονα. Εικονίζεται γεροντική μορφή σε διασκελισμό προς τα αριστερά, προβάλλοντας το δεξιό σκέλος, λυγισμένο

στο γόνατο και εκτείνοντας το αριστερό προς τα πίσω. Φορά κοντό χειριδωτό χιτώνα, όπως δηλώνεται από μικρή χάραξη στο βραχίονα, και μιάτιο που καλύπτει το κάτω μέρος της μορφής, περνά πίσω και πάνω από τον αριστερό ώμο και πέφτει μπροστά, ελεύθερο κάτω, πάνω στον αριστερό μηρό. Στο λυγισμένο στον αγκώνα και προτεινόμενο δεξί χέρι κρατά βακτηρία, που έχει προστεθεί με χάραξη μετά την τοποθέτηση της σφραγίδας. Το κεφάλι της μορφής είναι ωοειδές με μακριά οξυκόρυφη γενειάδα και κοντά μαλλιά.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 314.

Μ-32. Ανδρική μορφή μέσα σε σπήλαιο (ή βράχους) (Π ί ν. 286)
Ύψ. 40 χιλ.

Από τον τύπο λείπουν ένα μικρό μέρος του κάτω άκρου του αριστερού σκέλους, η παλάμη του δεξιού χεριού και μέρος των βράχων στα αριστερά. Οι λεπτομέρειες της μορφής είναι δυσδιάκριτες.

Εικονίζεται ανδρική μορφή κατά μέτωπο και με το κεφάλι σε κατατομή προς τα αριστερά. Ξεπροβάλλει ανάμεσα από βραχώδες τοπίο ή στόμιο σπηλαίου, το οποίο περιβάλλει τη μορφή και από τις δυο πλευρές. Η μορφή κάθεται πάνω σε βράχο, που προβάλλει ανάμεσα στα σκέλη. Το λυγισμένο στο γόνατο αριστερό σκέλος εικονίζεται κατά μέτωπο. Κατά μέτωπο εικονίζεται και ο κορμός που κλίνει ελαφρά δεξιά, στην κατεύθυνση του αριστερού σκέλους. Η κοιλιακή χώρα είναι προτεταμένη. Η γυμνή επιφάνεια του κορμού φαίνεται πως καλύπτεται από πυκνές βούλες ή τρίχωμα. Το κεφάλι της μορφής, σε αντίθεση προς την κατεύθυνση των σκελών και του κορμού, στρέφεται προς τα αριστερά με το βλέμμα προς τα κάτω. Τα μαλλιά είναι πυκνά και δίνονται με πυκνές, μικρές βελονιές, όμοιες με του σώματος, αλλά μικρότερες. Το δεξί χέρι εκτείνεται στα δεξιά της μορφής ελαφρά χαμηλωμένο. Το αριστερό είναι λυγισμένο και ακουμπά στο γόνατο, με τον πήχη και την παλάμη εκτεινόμενα προς τα πλάγια. Τα δάκτυλα του χεριού αυτού είναι αδρά δοσμένα και πολύ μεγάλα. Με τα άκρα τους ακουμπούν στην κορυφή μακρόστενου αντικειμένου (λαγωβόλο ή ρόπαλο), που μόλις διακρίνεται ανάμεσα στους βράχους και που είναι ακουμπισμένο στο έδαφος, κοντά στο αριστερό πόδι. Η επιφάνειά του καλύπτεται από πυκνούς ρόζους ή βούλες. Η μορφή φορά δορά, που δένεται στο στήθος, καλύπτει τους ώμους και πέφτει κάτω, πίσω της· ένα μέρος διακρίνεται στα δεξιά της.

Η μορφή διακρίνεται για τη στιβαρότητα του κορμού, τους δυνατούς μηρούς και τα μεγάλα, αδρά δοσμένα χέρια, αλλά και τις λεπτές, αδύνατες κνήμες.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 301.

Μ-33. Μορφή νέου με σάλπιγγα (Π ί ν. 286)
Ύψ. 50 χιλ.

Ο σαλπιγκτής εικονίζεται σε διασκελισμό προς τα δεξιά. Το σώμα δίνεται κατά μέτωπο και το κεφάλι σε κατατομή προς τα αριστερά. Πατά στο προτεινόμενο αριστερό πόδι και εκτείνει πίσω το δεξί. Φορά κρηπίδες, οι οποίες δένονται με κορδόνια που δηλώνονται με λεπτή ρομβοειδή χάραξη. Ο νέος είναι ντυμένος με κοντό χειριδωτό χιτώνα, ζωσμένο στη μέση που σχηματίζει μικρό κόλπο. Ακόμη, φορά χλαμύδα που πορπώνεται στο στήθος, καλύπτει τους δύο ώμους, τυλίγεται γύρω από το κατεβασμένο αριστερό χέρι και πέφτει ελεύθερα κάτω από την παλάμη. Το κεφάλι είναι σφαιρικό με κοντά σγουρά μαλλιά, καμπύλο σαγόνι και πλατιά μύτη. Στο εκτεινόμενο δεξί της χέρι κρατά σφιχτά και παίζει μεγάλη σάλπιγγα.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 297 και 298.

Μ-34. Νέος με σάλπιγγα (Π ί ν. 287)
Ύψ. 29 χιλ.

Εικονίζεται μικρή νεανική μορφή σε διασκελισμό. Το αριστερό σκέλος είναι ελαφρά λυγισμένο σε κατατομή προς τα δεξιά· το δεξί εκτείνεται πίσω και εικονίζεται κατά μέτωπο. Ο νέος φορά κρηπίδες με κορδόνια που δίνονται με οριζόντιες χαράξεις. Το σώμα του εικονίζεται κατά μέτωπο. Φορά κοντό χιτώνα ζωσμένο στη μέση και χλαμύδα που πορπώνεται στο στήθος, περνά πάνω από τον αριστερό ώμο, τυλίγεται γύρω από τον καρπό και ανεμίζει πίσω. Στο εκτεινόμενο δεξί του χέρι κρατά και παίζει μεγάλη σάλπιγγα. Το κεφάλι είναι αδρά δοσμένο με φουσκωμένη παρειά και μεγάλα χείλη.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 299 και 300.

Μ-35. Ανδρική μορφή κατά μέτωπο (Π ί ν. 287)
Ύψ. 58 χιλ.

Η μορφή εικονίζεται σε διασκελισμό προς τα αριστερά. Το σώμα και το κεφάλι της δίνονται κατά μέτωπο. Πατά στο δεξί της σκέλος που εικονίζεται σε κατατομή. Το άνετο αριστερό εκτείνεται προς τα πλάγια, δεξιά, και δίνεται κατά μέτωπο. Προσεκτικά έχουν διαμορφωθεί οι μύες της κνήμης και τα γόνατα. Ο κορμός κλίνει ελαφρά προς τα αριστερά. Το κεφάλι κάθεται πάνω σε κοντό λαιμό. Το στόμα είναι μεγάλο. Το γωνιώδες σαγόνι καλύπτεται από κοντό γένι διαμορφωμένο με λεπτότατες χαράξεις. Με τον ίδιο τρόπο πλάθεται και το μουστάκι. Το κρανίο καλύπτεται με κωνικό κράνος, που κορυφώνεται σε ομφαλωτή απόληξη. Στις δύο πλευρές του κράνους, χαμηλά, πάνω από τα αυτιά, διαμορφώνονται δύο πλάγια λοφία από μακριές τρίχες, που σχηματίζουν τόξα και πέφτουν κάτω, πάνω στους ώμους με πλούσιους κυματισμούς, οι οποίοι δίνονται με διαγώνια χάραξη. Το δεξί χέρι εκτείνεται προς τα κάτω και εμπρός με ανοιχτή παλάμη. Το αριστερό είναι ελαφρά λυγισμένο στον αγκώνα και φέρεται προς τα κάτω. Οι μύες και των δύο χεριών είναι ιδιαίτερα προσεγμένοι. Η μορφή φορά λεπτό χιτώνα που φτάνει ως τα γόνατα, όπου απολήγει σε μικρούς, λεπτούς κυματισμούς που σχηματίζονται από τις δώδεκα πτυχές του. Ο κορμός καλύπτεται με θώρακα στον οποίο διαμορφώνονται προσεκτικά οι ανατομικές λεπτομέρειες. Κάτω, ο θώρακας απολήγει σε τριγωνική απόληξη. Ο πολεμιστής φορά κρηπίδες.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 305, 306 και 314.

Μ-36. Πολεμιστής με ασπίδα και περικεφαλαία (Π ί ν. 287)
Ύψ. 46 χιλ.

Μορφή πολεμιστή σε διασκελισμό προς τα αριστερά και με το κεφάλι γυρισμένο προς τα πίσω. Το προβαλλόμενο αριστερό πόδι είναι έντονα λυγισμένο στο γόνατο, το αριστερό, τεντωμένο προς τα πίσω, πατά με τις άκρες των δακτύλων. Ο κορμός καλύπτεται από κυκλική ασπίδα, δ. 14 χιλ. Το δεξί χέρι της μορφής εκτείνεται πίσω, ελαφρά λυγισμένο με ανοιχτή την παλάμη. Το κεφάλι, ελαφρά σηκωμένο, καλύπτεται από περικεφαλαία με λοφίο και παραγναθίδες. Η μορφή φορά κρηπίδες και κοντό λεπτό χιτώνα, που καλύπτει μέρος των μηρών και αφήνει να διαφανεί η διαμόρφωση των ανατομικών λεπτομερειών κάτω από αυτόν.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 297 και 298.

Μ-37. Πολεμιστής προς τα αριστερά (Π ί ν. 288)
Ύψ. 47 χιλ.

Εικονίζεται μορφή πολεμιστή σε διασκελισμό προς τα αριστερά. Πατά στο προβαλλόμενο αρι-

στερό της σκέλος. Το δεξί που εκτείνεται προς τα πίσω πατά στις άκρες των δακτύλων. Ο κορμός καλύπτεται από μεγάλη ωοειδή ασπίδα, μήκ. 21 χιλ. και πλ. 10 χιλ., σε μακρόστενο θυρεό, που διατρέχει το ύψος της. Η μορφή φορά λεπτό και κοντό χιτώνα με πλατιές πτυχώσεις και εγχάρακτη παρυφή. Το δεξί της χέρι είναι λυγισμένο και προτεταμένο. Φορά κρηπίδες και στο κεφάλι φέρει περικεφαλαία με τοξωτό λοφίο και παραγναθίδες.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 297 και 298.

Μ-38. Μορφή πολεμιστή (Π ί ν. 288)
Ύψ. 45 χιλ.

Εικονίζεται μορφή νέου σε διασκελισμό προς τα αριστερά. Πατά στο προβαλλόμενο αριστερό πόδι και ακουμπά το εκτεινόμενο πίσω δεξί στις άκρες των δακτύλων. Φορά χειριδωτό χιτώνα που φτάνει ως το μέσο των μηρών και ιμάτιο που περνά πάνω από τον αριστερό ώμο και καλύπτει διαγώνια το μεγαλύτερο μέρος του κορμού. Το αριστερό χέρι λείπει. Το δεξί κάμπτεται και σχηματίζει οξεία γωνία πάνω από τον ώμο. Στα κλειστά δάκτυλα κρατά δόρυ. Το κεφάλι είναι σφαιρικό, η παρειά σαρκώδης, ενώ τα μαλλιά είναι κοντά και διαμορφώνονται σε ογκώδεις ομάδες. Η μορφή φορά κρηπίδες.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 298.

Μ-39. Πολεμιστής προς τα αριστερά (Π ί ν. 288)
Ύψ. 43 χιλ.

Η επιδερμίδα της σφραγίδας είναι διαβρωμένη. Η σφραγίδα σ' όλες της τις λεπτομέρειες που διακρίνονται είναι όμοια με τη Μ-37, αλλά σαφώς μικρότερη από αυτήν.

Χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 301.

Μ-40. Πολεμιστής προς τα αριστερά (Π ί ν. 289)
Σωζ. ύψ. 45 χιλ. Λείπουν το αριστερό σκέλος από το μηρό και το δεξί από τα σφυρά.

Εικονίζεται νέος πολεμιστής σε διασκελισμό και κατατομή προς τα αριστερά. Πατά στο προβαλλόμενο δεξί του σκέλος. Ο κορμός καλύπτεται από ωοειδή ασπίδα με μακρόστενο θυρεό. Η μορφή φορά κοντό χιτώνα και φέρει περικεφαλαία. Το δεξί της χέρι είναι λυγισμένο κοντά στο σώμα, παράλληλα με τον κορμό, και στην κλειστή παλάμη, κάτω από τη σιαγόνα, κρατά δόρυ.

Ο τύπος χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 301.

Μ-41. Μικρό τμήμα μορφής με σάλπιγγα (Π ί ν. 289)
Σωζ. μήκ. 28 χιλ., σωζ. ύψ. 7 χιλ.

Διακρίνεται το εμπρόσθιο τμήμα του κεφαλιού μορφής από το πάνω χείλος ως την κορυφή του κρανίου. Η μύτη είναι πλατιά, η κόγχη του ματιού βαθιά, τα μαλλιά σγουρά. Στο χέρι του κρατούσε και έπαιζε σάλπιγγα, κατά μήκος του στελέχους της οποίας το θραύσμα είχε σπάσει.

Ο τύπος είναι ίδιος με τη Μ-33. Οι λεπτομέρειες των βοστρύχων των μαλλιών, η κόγχη του ματιού, αλλά και η απόσταση από το στόμα των δακτύλων, με τα οποία κρατά το μουσικό όργανο, είναι διαφορετικά από τη Μ-33.

Χρησιμοποιήθηκε στο θραύσμα 302 (81.131).

Μ-42. Πολεμιστής (Π ί ν. 289)
Ύψ. 52 χιλ.

Εικονίζεται μορφή πολεμιστή προς τα αριστερά. Πατά στο προβαλλόμενο δεξί πόδι και ακουμπά το σηκωμένο άνετο αριστερό στα ακροδάκτυλα. Η μορφή είναι όμοια με τη Μ-40, αλλά ραδινότερη.

Χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 297 και 298.

Μ-43. Πολεμιστής προς τα αριστερά (Π ί ν. 289, 290)
Ύψ. 39 χιλ.

Εικονίζεται πολεμιστής σε διασκελισμό προς τα αριστερά με το κεφάλι γυρισμένο σε κατατομή προς τα πίσω. Η μορφή πατά στο προβαλλόμενο αριστερό πόδι· το δεξί τεντωμένο προς τα πίσω πατά με την άκρη των δακτύλων στο έδαφος. Ο κορμός καλύπτεται από κυκλική ασπίδα, δ. 11 χιλ. Η μορφή φορά κοντό χειριδωτό χιτώνα με τρεις λεπτές πτυχώσεις ανάμεσα στα σκέλη. Στο κεφάλι φέρει περικεφαλαία με λοφίο και πιθανότατα παραγναθίδες. Το δεξί χέρι, ελαφρά λυγισμένο, εκτείνεται προς τα πίσω. Στα δεξιά της μορφής, κάτω από την ασπίδα, προβάλλει το άκρο κολεού σπαθιού.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 299 και 300.

Μ-44. Πολεμιστής προς τα αριστερά (Π ί ν. 290)
Ύψ. 39 χιλ.

Εικονίζεται πολεμιστής σε διασκελισμό. Είναι ίδιος με τον τύπο 43, αλλά φορά κρηπίδες. Η μεγάλη ασπίδα, δ. 13 χιλ., στο αριστερό του χέρι καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος του κορμού. Από το εκτεινόμενο δεξί σώζεται μόνο μέρος του βραχίονα. Το υπόλοιπο έχει εκπέσει από την σφραγίδα. Το λοφίο είναι κατά τι μεγαλύτερο από την προηγούμενη μορφή και σε αντίθεση με αυτή δε διακρίνεται κολεός σπαθιού.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε δύο φορές στη μήτρα 299 και μία στην 300.

Μ-45. Πολεμιστής προς τα αριστερά (Π ί ν. 291)
Ύψ. 31 χιλ.

Στη σφραγίδα εικονίζεται μορφή πολεμιστή σε διασκελισμό προς τα αριστερά. Πατά στο προβαλλόμενο δεξί σκέλος και εκτείνει το αριστερό πίσω, ελαφρά λυγισμένο. Οι μύες των κνημών είναι ισχυροί. Το σώμα καλύπτεται από μεγάλη ωοειδή ασπίδα, μήκ. 13 χιλ. και πλ. 7 χιλ., η οποία φέρει μεγάλο θυρεό που διασχίζει όλο της το μήκος με διαφοροποιημένο μικρό ομφαλό. Το κεφάλι καλύπτεται από περικεφαλαία με λοφίο και πιθανώς έχει παραγναθίδες. Το δεξί της χέρι είναι λυγισμένο στον αγκώνα και φέρεται προς τον αριστερό μηρό. Στα δάκτυλά του συμπληρωνόταν με χάραξη το δόρυ. Η μορφή φορά κοντό χειριδωτό χιτώνα και φέρει κρηπίδες με οριζόντια δεμένα κορδόνια, που δίνονται με χαράξεις.

Το πεδίο της σφραγίδας ήταν ωοειδές· διακρίνονται τμήματα της ωοειδούς περιμέτρου της στις μήτρες που η μορφή έχει πιεσθεί βαθιά.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 299 δύο φορές και στην 300 τρεις φορές.

Μ-46. Πολεμιστής με πυρσό προς τα αριστερά (Π ί ν. 291)
Ύψ. 41 χιλ. με τον πυρσό, 35 χιλ. χωρίς αυτόν.

Εικονίζεται μορφή πολεμιστή σε διασκελισμό και κατατομή προς τα αριστερά και με τα σκέλη, όπως στη σφραγίδα 43. Η μορφή φορά κοντό χιτώνα και κρατά διαγώνια στο σώμα της ωοειδή ασπίδα, μήκ. 12 χιλ. και πλ. 11 χιλ., η οποία φέρει επιμήκη θυρεό που διασχίζει όλο το ύψος

της. Με το λυγισμένο και σηκωμένο μπροστά της δεξί χέρι η δεξιά μορφή κρατά αναμμένο πυρσό. Στο κεφάλι φέρει περικεφαλαία με τοξωτό λοφίο και παραγναθίδες. Στο πίσω μέρος της μορφής διακρίνεται το άκρο κολεού σπαθιού.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε τρεις φορές στη μήτρα 299 και πέντε φορές στη μήτρα 300.

Μ-47. Μορφή πολεμιστή (Π ί ν. 291)
Σωζ. ύψ. 73 χιλ. Σώζεται το εμπρόσθιο μισό της μορφής από το κεφάλι ως το προβαλλόμενο αριστερό της σκέλος.

Εικονίζεται ώριμος άνδρας με το αριστερό του πόδι κατά μέτωπο· σώζεται το αριστερό του μέρος ως τα σφυρά. Ο κορμός εικονίζεται κατά μέτωπο και το κεφάλι σε κατατομή προς τα δεξιά. Η μορφή είναι ντυμένη με κοντό χιτώνα που ζώνεται στη μέση και φτάνει ως το κάτω μέρος των μηρών. Το κεφάλι είναι ωοειδές. Φορά περικεφαλαία με λοφίο· λείπει το πίσω μέρος της. Με το αριστερό χέρι, που λυγίζει στον αγκώνα και προτείνεται, η μορφή κρατά μεγάλη κυκλική ασπίδα, δ. 31 χιλ. Ο πήχης περνά μέσα από τον πόρπακα, που έχει σχήμα διπλού πελέκεως, και τα δάκτυλα σφίγγονται στην αντιλαβή, στο άκρο της ασπίδας. Πάνω από τον πόρπακα την ασπίδα διασχίζει διαγώνια, από το ύψος της σιαγόνας ως την αντιλαβή, κυρτό μακρόστενο στέλεχος, που προφανώς ανήκει στο δόρυ που κρατούσε η μορφή στο υψωμένο της δεξί χέρι.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 311.

Μ-48. Μορφή πολεμιστή (Π ί ν. 292)
Ύψ. 86 χιλ.

Η σφραγίδα εικονίζει γυμνό πολεμιστή κατά μέτωπο με το κεφάλι και το προβαλλόμενο αριστερό σκέλος σε κατατομή προς τα δεξιά. Το προβαλλόμενο σκέλος είναι λυγισμένο στο γόνατο. Ο κορμός και το κεφάλι κλίνουν ελαφρά προς την ίδια κατεύθυνση. Τη γραμμή του κορμού και του κεφαλιού ακολουθεί προς τα πίσω το τεντωμένο δεξί πόδι, που εικονίζεται ολόκληρο κατά μέτωπο. Η μορφή δεν φορά υποδήματα. Στο κεφάλι φέρει «μακεδονική» περικεφαλαία. Πίσω από τη μορφή, διπλωμένο γύρω στον αριστερό βραχίονα, κρέμεται ένα κοντό ιμάτιο που πέφτει ανάμεσα στα σκέλη με λεπτές κυματιστές πτυχές. Τα δύο χέρια είναι λυγισμένα μπροστά στο στήθος και με το δεξί τραβάει το ξίφος από τον κολεό του. Η μορφή είναι ραδινή με προσεκτικά δοσμένη ανατομία.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 311.

Μ-49. Γονατιστός γυμνός πολεμιστής με ασπίδα (Π ί ν. 292)
Σωζ. ύψ. 72 χιλ.

Γυμνή νεανική μορφή κατά μέτωπο, πεσμένη στα γόνατα. Λείπουν το αριστερό χέρι από τον καρπό, ένα μέρος από το σώμα και το αριστερό σκέλος που είναι διπλωμένο στο γόνατο, το κάτω μέρος του οποίου κρύβεται πίσω από το μηρό. Το δεξί σκέλος είναι λυγισμένο στο γόνατο. Η κνήμη με το πέλμα εκτείνονται στα πλάγια αριστερά, οριζόντια. Ο κορμός εικονίζεται σε ελαφρά στροφή προς τα δεξιά. Αντίθετα, το κεφάλι στρέφεται σε κατατομή 3/4 προς τα πίσω, αριστερά, με το βλέμμα σηκωμένο προς τα πάνω. Το δεξί χέρι είναι σηκωμένο και λυγισμένο στον αγκώνα και περιβάλλει προστατευτικά το κεφάλι, που είναι σφαιρικό με κοντά σγουρά μαλλιά. Στο αριστερό χέρι κρατά μεγάλη κυκλική ασπίδα. Το μεγαλύτερο μέρος της κρύβεται πίσω από τον κορμό της μορφής. Διακρίνεται όμως καλά το εμπρόσθιο εσωτερικό της μέρος με τα δάκτυλα περασμένα στην αντιλαβή και κυμάτιο που κοσμεί την περίμετρό της. Η μορφή διακρίνεται για την επιμέλεια των ανατομικών λεπτομερειών. Με πλαστικότητα έχουν

δοθεί οι μύες του στήθους, της κοιλιακής χώρας και των πλευρών.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 311.

Μ-50. Γυμνός γονατιστός νέος (Π ί ν. 292)
Σωζ. ύψ. 57 χιλ.

Απεικονίζεται γυμνή γονατιστή μορφή νέου, που παριστάνεται με τον κορμό σε στροφή 3/4 προς τα δεξιά και το κεφάλι σε κατατομή προς τα αριστερά. Από τη σφραγίδα λείπει το δεξί σκέλος από το γόνατο. Η μορφή είναι πεσμένη στα γόνατα. Το αριστερό σκέλος είναι διπλωμένο στο γόνατο και με την κνήμη τραβηγμένη πίσω κατά την κατεύθυνση του μηρού ακουμπά στα άκρα των δακτύλων. Το δεξί σκέλος ήταν κι αυτό λυγισμένο στο γόνατο, αλλά η κνήμη και το πέλμα πρέπει να συμπληρωθούν σε κατατομή, οριζόντια εκτεινόμενα προς τα πίσω, προς τα αριστερά. Ο κορμός εικονίζεται σε στροφή 3/4 προς τα δεξιά με προσεκτικά αποδοσμένους τους μύες του στήθους και της κοιλιακής χώρας. Το κεφάλι είναι ελαφρά σηκωμένο προς τα πάνω. Τα μαλλιά χωρίζονται σε κοντούς βοστρύχους. Η σιαγόνα είναι πλατιά και η μύτη γωνιώδης. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο στο στήθος και σηκώνεται προς τον αριστερό ώμο, πάνω από τον οποίο σφίγγει δυσδιάκριτο όπλο, πιθανότατα σπαθί, που το άκρο του κρύβεται πίσω από το κεφάλι του πολεμιστή. Το αριστερό χέρι είναι λυγισμένο στο ύψος του ομφαλού και κρατά μεγάλη κυκλική ασπίδα με τα δάκτυλα σφιγμένα στην αντιλαβή. Ο πόρπακας μόλις διακρίνεται πάνω από τον πήχη. Η περίμετρος της ασπίδας κοσμείται με κουκίδες σε σειρά.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 311.

Μ-51. Γυμνή μορφή γονατισμένου άνδρα (Π ί ν. 293)
Ύψ. 59 χιλ. χωρίς την ασπίδα· 66 χιλ. με την ασπίδα.

Η μορφή δείχνει τα νώτα της, πέφτει στα γόνατα με το δεξί της πόδι λυγισμένο στο γόνατο. Η κνήμη κάμπτεται πίσω, κάτω από τους γλουτούς και στηρίζεται στα άκρα των δακτύλων. Ο κορμός είναι ελαφρά λυγισμένος στο πάνω μέρος προς τα εμπρός, το κεφάλι στρέφεται προς τα αριστερά και πάνω. Το πρόσωπο κρύβεται πίσω από ψηλά σηκωμένη μεγάλη κυκλική ασπίδα, που κρατά στο αριστερό χέρι και εικονίζεται από τα πλάγια σε κατατομή. Το δεξί χέρι της μορφής είναι λυγισμένο στο δεξί μηρό και στα δάκτυλα κρατά σπαθί με την αιχμή της λεπίδας κάθετα προς τα πάνω. Τα μαλλιά σχηματίζουν κοντούς βοστρύχους· οι μύες του σώματός της έχουν αποδοθεί με πλαστικότητα.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 310.

Μ-52. Τμήμα ανδρικής μορφής (Π ί ν. 293)
Σωζ. ύψ. 61 χιλ.

Από τη μορφή λείπει το μεγαλύτερο μέρος του αριστερού σκέλους και το πάνω μέρος του κορμού, διαγώνια από την αριστερή οσφύ ως το δεξιό ώμο. Η μορφή εικονίζεται γυμνή από πίσω, σε διασκελισμό προς τα αριστερά. Πατούσε στο αριστερό πόδι, με τον κορμό ελαφρά λυγισμένο προς τα εμπρός. Το δεξί της πόδι εκτείνεται προς τα πίσω. Το αντίστοιχο χέρι εικονίζεται λυγισμένο στην ίδια κατεύθυνση. Κολεός σπαθιού διασχίζει το σώμα διαγώνια στο ύψος της μέσης.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 310.

Μ-53. Πολεμιστής προς τα αριστερά (Π ί ν. 293)
Σωζ. ύψ. 40 χιλ.

Από τη σφραγίδα σώζεται το πάνω μέρος της μορφής από το ύψος του στήθους. Εικονίζεται σε κατατομή προς τα αριστερά με κοντή, σγουρή γενειάδα. Φορά κράνος με λοφίο και κρατά στο ένα χέρι ασπίδα, που αποδίδεται προοπτικά. Το άλλο χέρι ήταν λυγισμένο και σηκωμένο πάνω απο τον ώμο με σφιχτά κλεισμένα δάκτυλα· προφανώς κράδαινε το δόρυ, το οποίο χαρασσόταν μετά την τοποθέτηση της σφραγίδας. Από τον τελαμώνα, που κρέμεται διαγώνια στο στήθος, εξαρτάται κολεός με σπαθί, με τη λαβή του κάτω από την αριστερή μασχάλη.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στο θραύσμα 328.

Μ-54. Τμήμα ανδρικής μορφής προς τα δεξιά (Π ί ν. 294)
Σωζ. ύψ. 49 χιλ.

Από τη σφραγίδα σώζονται μόνο τα κάτω σκέλη ανδρικής μορφής. Το δεξιό διατηρείται από το πάνω άκρο του μηρού, από το αριστερό όμως σώζεται μόνο το πίσω μέρος της κνήμης και η πτέρνα. Η μορφή εικονιζόταν σε διασκελισμό προς τα δεξιά. Πατούσε στο προβαλλόμενο αριστερό της πόδι, που δινόταν σε κατατομή, ενώ το άνετο δεξί είναι τεντωμένο προς τα πίσω, εικονίζεται κατά μέτωπο και ακουμπά με τα ακροδάκτυλα στο έδαφος.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 311.

Μ-55. Κάτω άκρα μορφής με ενδρομίδες (Π ί ν. 294)
Σωζ. ύψ. 23 χιλ.

Σώζονται τα κάτω άκρα μορφής από το ύψος των κνημών. Η μορφή εικονίζεται σε διασκελισμό προς τα αριστερά. Το δεξί της πόδι δίνεται σε κατατομή, πατά γερά με το πέλμα στο έδαφος, ενώ το αριστερό της εικονίζεται κατά μέτωπο και ακουμπά στα άκρα των δακτύλων. Η μορφή φορούσε χοντρό ένδυμα με πλατιές κάθετες πτυχές, το κάτω άκρο του οποίου μόνο έχει διασωθεί. Στα πόδια φέρει ενδρομίδες· οι τρύπες, στις οποίες δένονται τα κορδόνια, έχουν δοθεί με κουκίδες. Οι δερμάτινες αναδιπλώσεις των υποδημάτων διακρίνονται αμυδρά κάτω από το ένδυμα.

Η σφραγίδα έχει χρησιμοποιηθεί στη μήτρα 311.

Μ-56. Τμήμα μορφής προς τα δεξιά (Π ί ν. 294)
Σωζ. ύψ. 28 χιλ.

Σώζεται το πίσω μέρος από τη γυμνή κνήμη και το πέλμα δεξιού σκέλους ανδρικής μορφής. Το σωζόμενο μέλος εικονίζεται σε κατατομή προς τα δεξιά με το πέλμα στο έδαφος.

Ο τύπος χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 311.

Μ-57. Μικρό τμήμα μορφής (Π ί ν. 295)
Σωζ. ύψ. 8 χιλ.

Σώζεται το γυμνό πέλμα μορφής προς τα δεξιά. Φορά ποδήρες ένδυμα από το οποίο σώζεται μόνο μικρό μέρος από το πίσω άκρο του.

Η σφραγίδα αποτυπώθηκε μία φορά στη μήτρα 311.

Μ-58. Μορφή ηθοποιού με ασπίδα (Π ί ν. 295)
Ύψ. 50 χιλ.

Εικονίζεται μορφή ηθοποιού σε όψη 3/4 προς τα αριστερά. Φορά υψηλά υποδήματα που δένονται μπροστά με κορδόνια, τα οποία διαμορφώνονται σταυρωτά με λεπτή χάραξη. Ο χιτώνας,

που καλύπτει τη μορφή ως τα μέσα περίπου των κνημών και βαθμιαία γίνεται μακρύτερος προς τα πίσω, ζώνεται στη μέση και σχηματίζει οκτώ μικρές, σχεδόν παράλληλες κάθετες πτυχές. Από τον αριστερό ώμο πέφτει κοντό μάτιο που φτάνει κάτω, περίπου ως το μηρό, όπου σχηματίζει πλατιές πτυχές. Το κεφάλι της μορφής καλύπτεται από μάσκα με πλούσια μαλλιά (ψηλός όγκος). Το δεξί της χέρι προτείνεται ίσα μπροστά στο ύψος του στήθους και στην παλάμη κρατά αδιάγνωστο μικρό αντικείμενο. Στο αριστερό της χέρι φέρει μεγάλη κυκλική ασπίδα, δ. 23 χιλ., η οποία εικονίζεται σε κατατομή.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 314.

Μ-59. Ηθοποιός με γυναικεία μάσκα (Π ί ν. 295)
Σωζ. ύψ. 47 χιλ.

Μορφή ηθοποιού κατά μέτωπο με μάσκα. Λείπουν τα κάτω άκρα. Φορά ποδήρη χειριδωτό χιτώνα με κόλπο, που πέφτει ως τα γόνατα και είναι μακρύτερος στην αριστερή πλευρά. Λεπτές πτυχώσεις διαμορφώνουν το κάτω μέρος του ενδύματος της μορφής. Ο αριστερός της ώμος καλύπτεται με μάτιο που πέφτει κάτω με πλατιές πτυχώσεις ως τα γόνατα. Το δεξί χέρι είναι χαμηλωμένο μπροστά από την κοιλιακή χώρα και στα σφιγμένα δάκτυλα κρατά οξύμορφο αντικείμενο, πιθανώς σπαθί, που απολήγει στον αριστερό ώμο. Το πρόσωπο της μορφής καλύπτεται από γυναικεία μάσκα με πλούσια μακριά μαλλιά, οι πλόκαμοι των οποίων κορυφώνονται πάνω από το μέτωπο σε ψηλό όγκο και πέφτουν στις δύο πλευρές με δύο χοντρές πλεξούδες πάνω στους ώμους και κάτω ως το στήθος της μορφής.

Ο τύπος χρησιμοποιείται στη μήτρα 314.

Μ-60. Μορφή ηθοποιού (Π ί ν. 296)
Ύψ. 53 χιλ.

Εικονίζεται ηθοποιός σε όψη 3/4 προς τα αριστερά. Η μορφή στέκεται με το δεξί σκέλος προβαλλόμενο πίσω από το αριστερό. Φορά υψηλά υποδήματα με χοντρά καττύματα. Τα υποδήματα δένονται με κορδόνια περασμένα σταυρωτά στο εμπρόσθιο μέρος τους. Το πρόσωπο καλύπτεται από μάσκα με ανοιχτό στόμα, μεγάλα μάτια και πλούσια μαλλιά δοσμένα με λεπτή χάραξη. Το δεξί χέρι της μορφής εκτείνεται μπροστά στο ύψος του στήθους. Το αριστερό της κάμπτεται σε αμβλεία γωνία, χαμηλώνει στο ύψος της οσφυακής χώρας και κρατά την παρυφή ιματίου που είναι ριγμένο πάνω από τον αριστερό ώμο. Η μορφή φορά μακρύ χιτώνα με λεπτές κάθετες πτυχές, που είναι μακρύτερες στο πίσω μέρος της.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 314.

Μ-61. Ηθοποιός προς τα δεξιά (Π ί ν. 296)
Ύψ. 56 χιλ.

Η μορφή εικονίζεται σε κατατομή προς τα δεξιά. Στέκεται κατά τον ίδιο τρόπο όπως και η προηγούμενη· ίδια είναι και τα υποδήματα που φορά. Τα χέρια της γωνιάζουν ελαφρά στους αγκώνες, προτείνονται μπροστά στο ύψος του στήθους και καλύπτονται από μακριές χειρίδες του χιτώνα που φτάνουν ως τους καρπούς. Ο χιτώνας είναι μακρύς, φτάνει στο ύψος των κνημών και είναι μακρύτερος στο πίσω μέρος της μορφής. Οι πολλές κάθετες διπλές πτυχές του δημιουργούν στο κάτω άκρο κυματοειδείς παρυφές. Πάνω από το χιτώνα διακρίνεται χλαμύδα, η οποία πορπώνεται στο στήθος και καλύπτει διαγώνια το σώμα από τους ώμους ως τους αντίστοιχους γλουτούς. Στα δάκτυλα πιθανότατα η μορφή κρατούσε δυσδιάκριτο μικρό αντικείμενο. Το πρόσωπο καλύπτεται από ανδρική μάσκα με προτεταμένη γενειάδα. Τα μαλλιά είναι

κομμένα στο ύψος του αυχένα και διαμορφώνονται σε ομάδες που ξεχωρίζουν με λεπτή χάραξη.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 314.

Μ-62. Μορφή ηθοποιού (Π ί ν. 297)
Ύψ. 72 χιλ.

Εικονίζεται μορφή ηθοποιού κατά μέτωπο με το κεφάλι σε κατατομή προς τα αριστερά. Τα σκέλη είναι τραγόμορφα, εικονίζονται διασταυρωμένα και απολήγουν σε οπλές. Η μορφή φορά ένδυμα με πυκνή λεπτή χάραξη που δημιουργεί την εντύπωση δέρματος τράγου και καλύπτει τα σκέλη της, από τους βουβώνες ως τις κνήμες, όπου και δένεται. Ο κορμός έχει προσεκτικά αποδοσμένες ανατομικές λεπτομέρειες και εικονίζεται κατά μέτωπο. Το πρόσωπο καλύπτεται από μεγάλη μάσκα με μακριά γενειάδα, τραγίσια αυτιά, προτεταμένα φρύδια και πλούσια μαλλιά, που κορυφώνονται πάνω από το μέτωπο με λεπτές κάθετες χαράξεις. Τα χέρια της μορφής είναι εκτεταμένα, το δεξί πάνω και το αριστερό χαμηλότερα, σε μια χορευτική κίνηση.

Ο τύπος χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 315, 316, 317, 318 και 319.

Μ-63. Νέος Σάτυρος προς τα δεξιά από πίσω (Π ί ν. 297)
Ύψ. 74 χιλ., 65 χιλ. χωρίς το σηκωμένο χέρι.

Εικονίζεται γυμνή μορφή νέου σατύρου σε στροφή 3/4 από πίσω. Η μορφή πατά στο αριστερό της πόδι που προτείνεται. Το δεξί φέρεται προς τα πίσω, μπροστά από το προηγούμενο, και ακουμπά στο έδαφος με τα άκρα των δακτύλων. Οι γλουτοί και ο κορμός εικονίζονται σε στροφή προς τα δεξιά. Ρηχή αύλακα χωρίζει τις πλάτες, ενώ μικρή τραγίσια ουρά εκφύεται από το ύψος του κόκκυγα. Τρεις καμπυλόσχημοι μύες διαμορφώνουν τη δεξιά πλευρά του κορμού. Το κεφάλι εικονίζεται σε κατατομή προς τα δεξιά και είναι σηκωμένο προς τα πάνω. Τα μαλλιά είναι κοντά και σγουρά. Το αυτί είναι τραγίσιο, το σαγόνι και η μύτη είναι λεπτά. Το δεξί χέρι της είναι σηκωμένο ψηλά πάνω από το κεφάλι, ενώ το αριστερό φέρεται προς τα κάτω κοντά στο σώμα με ανοιχτά τα δάκτυλα της παλάμης. Η μορφή είναι ψηλή, ραδινή, με προσεγμένες ανατομικές λεπτομέρειες.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 316 και πιθανότατα στην 320.

Μ-64. Νέος Σάτυρος με σύριγγα (Π ί ν. 297)
Ύψ. 71 χιλ.

Γυμνή μορφή νέου σατύρου με σύριγγα σε στροφή 3/4 προς τα αριστερά. Η μορφή πατά στο προτεταμένο αριστερό πόδι, που εικονίζεται κατά μέτωπο, και κάμπτει το δεξί της πίσω σε κατατομή, ακουμπώντας τα ακροδάκτυλα στο έδαφος. Ο κορμός αποδίδεται σε στροφή 3/4 προς τα αριστερά. Στα χέρια του, που είναι λυγισμένα στο στήθος, κρατά και φέρει στο στόμα μεγάλη δεκακάλαμο σύριγγα. Οι κάλαμοί της δένονται με δύο οριζόντιες ταινίες, ενώ το μήκος τους μειώνεται σταδιακά στην κάτω πλευρά, από αριστερά προς τα δεξιά. Το κάτω μέρος του προσώπου της μορφής καλύπτεται σχεδόν ολόκληρο από το μουσικό όργανο. Τα μάτια της είναι μεγάλα και τα φρύδια προτεταμένα. Το κατσικίσιο αυτί μόλις διακρίνεται. Τα μαλλιά της είναι κοντά· γύρω από το μέτωπο και τους κροτάφους τυλίγονται σε ταινία.

Ο τύπος χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 315, 316, 317, 318 και 319.

Μ-65. Γυμνός σάτυρος με ασκό και θύρσο (Π ί ν. 297, 298)
Ύψ. μορφής 59 χιλ. Ύψ. με σηκωμένο χέρι 66 χιλ.

Γυμνός νέος σάτυρος σε χορευτική στάση προς τα δεξιά. Τα σκέλη του εικονίζονται σε κατατομή προς τα δεξιά. Πατά στο δεξί, ενώ το αριστερό που φέρεται προς τα πίσω ακουμπά στα άκρα των δακτύλων. Το σώμα αποδίδεται σε στροφή 3/4 προς τα δεξιά και κάμπτεται προς τα πίσω. Ο λαιμός ακολουθεί τη γραμμή του κορμού προς τα πάνω και πίσω. Το κεφάλι, που στρέφεται ακόμη περισσότερο προς τα πάνω, είναι ωοειδές. Η παρειά είναι σφαιρική, τα μαλλιά κοντά, αλλά ανάκατα και διαμορφώνονται με βελόνι. Το αυτί είναι τραγίσιο και το μέτωπο προτεταμένο. Στο δεξί χέρι, που εκτείνεται προς τα πίσω και κάτω, η μορφή κρατά στέλεχος θύρσου, που μόνο το πάνω μέρος, πάνω από τα κλειστά δάκτυλα, περιλαμβάνεται στη σφραγίδα· το κατώτερο τμήμα του δηλωνόταν με χάραξη μετά την τοποθέτηση της σφραγίδας. Το αριστερό χέρι της μορφής είναι λυγισμένο και σηκωμένο πάνω από τον αντίστοιχο ώμο και κρατά το στόμιο δερμάτινου ασκού πάνω και πίσω από τον ώμο του. Πάνω στον αριστερό του ώμο επίσης είναι ριγμένο ιμάτιο που ανεμίζει προς τα κάτω, πίσω από τη μορφή με άτακτες πτυχώσεις.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 315, 316, 317, 318 και 319.

Μ-66. Σάτυρος με λαγωβόλο (Π ί ν. 298)
Σωζ. ύψ. 73 χιλ.

Σάτυρος σε διασκελισμό προς τα δεξιά με τον κορμό κατά μέτωπο και το κεφάλι σε κατατομή αριστερά. Ο τύπος χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 316 και 320. Και στα δύο παραδείγματα σώζεται αποσπασματικά. Λείπουν σχεδόν ολόκληρος ο κορμός και μεγάλο τμήμα από το κεφάλι, το αριστερό χέρι και μέρος του λαγωβόλου. Η μορφή πατά στο δεξί της πόδι που εικονίζεται κατά μέτωπο. Το αριστερό σκέλος, που είναι πίσω από το προηγούμενο, λυγίζει ελαφρά στο γόνατο και απλώνεται προς τα πίσω. Από τη δορά που φορούσε σώζονται οι άκρες της που ανεμίζουν προς τα πίσω. Με το δεξί χέρι κρατούσε μεγάλο λαγωβόλο, από το οποίο διατηρείται το καμπύλο μέρος πάνω από το δεξί χέρι, που εικονίζεται εκτεινόμενο αριστερά με ανοιχτή την παλάμη. Από το κεφάλι σώζεται μέρος του προσώπου με σιμή μύτη και μικρό σαγόνι.

Μ-67. Σάτυρος με διπλό αυλό (Π ί ν. 298)
Ύψ. 65 χιλ.

Μορφή γυμνού σατύρου. Εικονίζεται από τα νώτα σε στροφή 3/4 προς τα αριστερά. Πατά στα δύο σκέλη που διασταυρώνονται στο ύψος των γονάτων, με το δεξί προβαλλόμενο πίσω από το αριστερό. Στην κοκκυγική χώρα διακρίνεται μικρή τραγίσια ουρά που σχηματίζει μικρό τόξο προς τα πάνω. Το κεφάλι είναι σφαιρικό, ελαφρά σηκωμένο προς τα πάνω. Τα μαλλιά είναι κοντά και σγουρά. Η μύτη είναι σιμή, η παρειά φουσκωμένη. Τα χέρια είναι λυγισμένα και σηκωμένα στο ύψος του μετώπου, με κλειστά τα δάκτυλα σε χαρακτηριστική στάση μορφής που παίζει διπλό αυλό. Το μουσικό όργανο δεν εικονιζόταν στη σφραγίδα. Στις δύο όμως μήτρες που χρησιμοποιήθηκε, στις 316 και 321, χαράκτηκε με οξύ εργαλείο.

Μ-68. Νέος σάτυρος με λαγωβόλο και τύμπανο (Π ί ν. 299)
Σωζ. ύψ. 43 χιλ.

Ο τύπος χρησιμοποιήθηκε στο θραύσμα 321. Διασώθηκε το πάνω μέρος της μορφής από το ύψος των μηρών· το κάτω τμήμα της συμπληρώνεται από το θραύσμα του σκύφου Α4454 από την Πέλλα.

Εικονίζεται νεανική μορφή σατύρου σε στροφή 3/4 προς τα αριστερά με το κεφάλι γυρισμένο σε κατατομή προς τα πίσω. Φαίνεται ότι πατούσε στο αριστερό πόδι, ενώ το δεξί λύγιζε στο γόνατο και σηκωνόταν ελαφρά ελεύθερο πίσω από τη δεξιά κνήμη.

Το κεφάλι είναι σφαιρικό με κοντά σγουρά μαλλιά, τραγίσια αυτιά, γωνιώδες σαγόνι και μεγάλη μύτη. Φορά δορά ζώου που δένεται στο στήθος, καλύπτει τους ώμους και κρέμεται πίσω. Στο δεξί του χέρι ο σάτυρος κρατά μεγάλο λαγωβόλο που το στηρίζει στο δεξιό ώμο· με το δεξί χέρι, που είναι λυγισμένο πίσω στα αριστερά της μορφής, κρατά τύμπανο αποδοσμένο προοπτικά.

Μ-69. Ανδρική μορφή κατά μέτωπο (Π ί ν. 299)
Ύψ. 70 χιλ.

Απεικονίζεται νεανική ανδρική μορφή σε στάση κατά μέτωπο. Το δεξί της πόδι εικονίζεται σε κατατομή προς τα αριστερά. Φορά υψηλά υποδήματα με χοντρά καττύματα. Είναι ντυμένη με χιτώνα που φτάνει ως το γόνατο και διαμορφώνεται με οκτώ κάθετες πτυχές. Ο χιτώνας έχει κοντές χειρίδες και βαθύ κόλπο. Πάνω από το δεξιό ώμο είναι περασμένη δορά που καλύπτει διαγώνια τον κορμό ως το ύψος της μέσης, ενώ μια άκρη της κρέμεται χαμηλότερα στα αριστερά. Το τρίχωμα σχηματίζεται από πυκνό χτύπημα βελονιού. Πάνω από τη δορά φορά μικρό ιμάτιο, που τυλίγεται στη μέση σχηματίζοντας χοντρή ζώνη, περνά πάνω και πίσω από τον αριστερό ώμο και πέφτει κατά μήκος της αριστερής πλευράς, πάνω στον αριστερό μηρό. Το κεφάλι της μορφής είναι ωοειδές και το πηγούνι ογκώδες. Τα μαλλιά συγκρατεί ταινία πάνω από την οποία διακρίνεται μεγάλο στεφάνι από φύλλα και καρπούς κισσού, απ' όπου κρέμονται οι απολήξεις της ταινίας που πέφτουν πάνω στους ώμους· δύο πλόκαμοι μαλλιών πέφτουν στους ώμους. Με το δεξί χέρι, που είναι λυγισμένο και ελαφρά χαμηλωμένο, η μορφή κρατά από τη λαβή ραβδωτό κάνθαρο. Με το αριστερό της αγκαλιάζει στο ύψος του μηρού το θύρσο, που φτάνει ως το ύψος της κεφαλής. Πρόκειται για τη μορφή του Διονύσου.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 315, 316, 317, 318 και 319.

Μ-70. Μαινάδα προς τα αριστερά (Π ί ν. 299)
Ύψ. 65 χιλ.

Εικονίζεται γυναικεία μορφή σε χορευτική κίνηση και κατατομή προς τα αριστερά. Πατά στο αριστερό της σκέλος και εκτείνει πίσω το δεξί, σηκωμένο στις άκρες των δακτύλων. Φορά λεπτό χιτώνα που αφήνει ακάλυπτο το αριστερό της στήθος, ζώνεται στη μέση και ανεμίζει κάτω και πίσω σχηματίζοντας πολλές λεπτές πτυχές. Ο λαιμός είναι λεπτός και το κεφάλι σηκώνεται επάνω και πίσω. Τα μαλλιά είναι μακριά και ανεμίζουν πίσω ακατάστατα. Στο λυγισμένο και προτεταμένο δεξί της χέρι κρατούσε σφιγμένο στα δάκτυλα αντικείμενο που χαρασσόταν μετά την τοποθέτηση της σφραγίδας. Με το χαμηλωμένο πίσω αριστερό κρατά τύμπανο που δίνεται προοπτικά.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 315, 316, 317, 318 και 319.

Μ-71. Σύμπλεγμα Σειληνού και Παπποσειληνού (Π ί ν. 300)
Ύψ. 63 χιλ.

Η σφραγίδα απεικονίζει Παπποσειληνό κατά μέτωπο, που υποβαστάζεται από Σειληνό. Η μορφή του Παπποσειληνού στηρίζεται στο αριστερό της σκέλος που δίνεται σε κατατομή προς τα δεξιά και σηκώνει ελεύθερα εκτεταμένο πίσω το δεξί, το οποίο εικονίζεται κατά μέτωπο. Η κοιλιακή χώρα είναι προτεταμένη, οι στηθιαίοι μύες χαλαροί. Το πρόσωπό του καλύπτεται από μεγάλη μάσκα ηθοποιού με χαρακτηριστική φαλάκρα· είναι ντυμένος με μακριά μαλλιαρή προβιά που δένεται στους αστραγάλους και τους καρπούς. Τα χέρια του είναι χαλαρά και χαμηλώνουν προς τους μηρούς. Η μορφή υποστηρίζεται από Σειληνό, που στέκεται πίσω της με το δεξί του χέρι κάτω από το δεξιό βραχίονα του Παπποσειληνού και το αριστερό του γύρω από τον α-

ριστερό ώμο της γεροντικής μορφής. Η μορφή του Σειληνού είναι γυμνή, πατά στο δεξί της πόδι και εκτείνει το αριστερό ελεύθερο πίσω, σε μια αντίρροπη κίνηση με αυτή του Παπποσειληνού. Στο κεφάλι της φέρει και αυτή προσωπείο ηθοποιού με μακριά μαλλιά που κρέμονται πίσω, μεγάλη γενειάδα, τραγίσια αυτιά και έντονα χαρακτηριστικά.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 315, 317, 318 και 319.

Μ-72. Σύμπλεγμα Διονύσου και σατύρου (Π ί ν. 300)
Ύψ. Διονύσου 62 χιλ. Ύψ. σατύρου 64 χιλ.

Ο Διόνυσος εικονίζεται κατά μέτωπο με το κεφάλι σε κατατομή προς τα αριστερά. Υποβαστάζεται από νεαρό σάτυρο που εικονίζεται σε διασκελισμό προς τα δεξιά, αλλά με το κεφάλι του σε κατατομή αριστερά. Και οι δύο μορφές είναι γυμνές.

Ο θεός εικονίζεται με σταυρωμένα σκέλη. Πατά στο αριστερό, που δίνεται σε κατατομή προς τα δεξιά. Λιαγώνια πάνω από το προηγούμενο σκέλος διαγράφεται το δεξί, που δίνεται ολόκληρο κατά μέτωπο και ακουμπά με τις άκρες των δακτύλων στο έδαφος μπροστά από το αριστερό. Ο κορμός του γέρνει προς τα πίσω. Προς την ίδια κατεύθυνση στρέφει και το κεφάλι, που προσβλέπει στον κάνθαρο που κρατά στο λυγισμένο δεξί του χέρι. Τα μαλλιά του είναι μακριά και πέφτουν με κυματιστούς πλοκάμους πάνω στον αριστερό του ώμο. Στο κεφάλι έχει πλατιά ταινία και στεφάνι από μεγάλα κισσόφυλλα. Το αριστερό του χέρι περνά γύρω από το λαιμό του σατύρου με τα δάκτυλα πάνω στον αριστερό ώμο του συνοδού του. Η μορφή είναι ραδινή με μαλακούς μύες και οστεώδες πρόσωπο.

Ο σάτυρος εικονίζεται σε διασκελισμό πίσω από το Διόνυσο με τα σκέλη του σε κατατομή προς τα δεξιά. Πατά στο λυγισμένο και προβαλλόμενο αριστερό και εκτείνει πίσω το δεξί με τις άκρες των δακτύλων στο έδαφος. Ο κορμός, που εν μέρει κρύβεται από το Διόνυσο, εικονίζεται κατά μέτωπο και έχει έντονους στηθιαίους μύες. Το μεγάλο κεφάλι χαρακτηρίζεται από τα γιδίσια αυτιά, το γωνιώδες σαγόνι, τη σιμή μύτη και τα έντονα φρύδια. Τα μαλλιά είναι μακριά, ίσια και πέφτουν στον αυχένα. Στο λυγισμένο οριζόντια μπροστά από το σώμα αριστερό χέρι κρατά μεγάλη δάδα, μήκ. 31 χιλ., από βέργες δεμένες με οριζόντιες ταινίες. Με το δεξί του χέρι, περασμένο στη μέση του θεού, στηρίζει το χαλαρωμένο από τη μέθη σώμα του.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 315, 316, 317, 318 και 319.

Μ-73. Σύμπλεγμα πολεμιστή και γυναίκας (Π ί ν. 300)
Ύψ. γυν. μορφής 35 χιλ. Ύψ. ανδρικής 47 χιλ.

Η γυναικεία μορφή εικονίζεται καθισμένη με τα πόδια λυγισμένα δεξιά, το κορμί κατά μέτωπο και το κεφάλι σε κατατομή αριστερά. Πίσω της υπάρχει μορφή πολεμιστή σε διασκελισμό. Το αριστερό του σκέλος προβάλλεται δεξιά σε κατατομή, λυγισμένο στο γόνατο. Ο κορμός του εικονίζεται σε στροφή 3/4 προς τα δεξιά. Το εφήβαιο ξεχωρίζει με λεπτή χάραξη. Η κοιλιακή χώρα προεξέχει ελαφρά. Η λευκή γραμμή αποδίδεται με πλατιά αυλάκωση, στην οποία καταλήγουν οι καμπυλώσεις των μυώνων του στήθους. Το κεφάλι στρέφεται αριστερά σε κατατομή. Το αριστερό του χέρι είναι λυγισμένο στην οσφύ, αποδίδεται προοπτικά και κρατά μεγάλη κυκλική ασπίδα με τον πήχη περασμένο στον πόρπακα, που μόλις διακρίνεται, και με τα δάκτυλά του σφιγμένα στην αντιλαβή. Το τόξο της ασπίδας, που εκτείνεται από το λαιμό ως το μηρό, κοσμείται με κυμάτιο. Το δεξί χέρι της μορφής εκτείνεται αριστερά και με τα δάκτυλα φαίνεται πως αρπάζει τα μαλλιά της γονατιστής γυναίκας. Ο πολεμιστής φορά χλαμύδα, που πορπώνεται μπροστά στο στήθος, περνά κάτω από το βραχίονα του δεξιού χεριού και, μαζεμένη σε πυκνές πτυχώσεις, ανεμίζει ελεύθερα προς τα πάνω.

Η καθιστή γυναικεία μορφή εικονίζεται με λυγισμένα τα γόνατα προς τα δεξιά. Το δεξί της σκέλος είναι περισσότερο εκτεταμένο και καλύπτει το άκρο του αριστερού, που είναι λυγι-

σμένο πίσω και πάνω από το προηγούμενο. Ο κορμός εικονίζεται κατά μέτωπο λυγίζοντας αριστερά. Το κεφάλι δίνεται σε κατατομή αριστερά· έχει προτεταμένη μύτη και άτακτα μακριά μαλλιά που πέφτουν σε ακατάστατους πλοκάμους πάνω στους ώμους. Το αριστερό χέρι είναι λυγισμένο πάνω από τα σκέλη. Ο πήχης εκτείνεται οριζόντια κάτω από το στήθος με ανοιχτά τα δάκτυλα της παλάμης. Το δεξί χέρι δεν διακρίνεται. Η μορφή φορά ιμάτιο που μαζεύεται σε ογκώδεις πτυχές και πέφτει κάτω από το δεξιό μηρό στα αριστερά της.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 297 και 298.

Μ-74. Σύμπλεγμα γυναικείας μορφής και πολεμιστή (Π ί ν. 300)
Σωζ. ύψ. 33 χιλ.

Σώζεται τμήμα συμπλέγματος γυναικείας μορφής και πολεμιστή όμοιο με της σφραγίδας 73. Διατηρείται το κάτω μέρος του ενδύματος και των άκρων της γυναίκας και το προβαλλόμενο πόδι του πολεμιστή, καθώς και μέρος της ασπίδας του. Το σωζόμενο τμήμα του συμπλέγματος διαφέρει από το προηγούμενο σε ανατομικές λεπτομέρειες του σκέλους της ανδρικής μορφής και σε λεπτομέρειες των πτυχώσεων του ιματίου της γυναικείας.

Ο τύπος χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 314.

Μ-75. Σύμπλεγμα γενειοφόρου μορφής με τρίαινα και νεαρού πολεμιστή (Π ί ν. 301)
Ύψ. 72 χιλ.

Εικονίζεται άνδρας με σκούφο στο κεφάλι και τρίαινα στο χέρι, που κρατά στην αγκαλιά του μικρή μορφή πολεμιστή. Πατά στα δυο του σκέλη. Το αριστερό εικονίζεται σε κατατομή προς τα δεξιά και το δεξί κατά μέτωπο. Το κεφάλι του είναι ωοειδές. Το κρανίο καλύπτεται από ημισφαιρικό υφασμάτινο (;) σκούφο με παρυφή από δύο λεπτές γραμμές και επιφάνεια που διαμορφώνεται με πτυχές. Κάτω από την παρυφή του σκούφου μικροί βόστρυχοι στεφανώνουν το κεφάλι στο ύψος του μετώπου. Η κόγχη του ματιού του είναι μεγάλη, η παρειά είναι δοσμένη με πλαστικότητα, η σιαγόνα καλύπτεται με μεγάλη σγουρή γενειάδα. Το δεξί του χέρι εκτείνεται αριστερά, λυγισμένο στον αγκώνα σε αμβλεία γωνία. Με το αριστερό του κρατά μπροστά στο στήθος του μικρή μορφή πολεμιστή, σφίγγοντας στην παλάμη του το στέλεχος μιας κοντής τρίαινας. Η μορφή φορά χιτώνα που φτάνει ως τα γόνατα και ιμάτιο που το άκρο του καλύπτει μέρος του αριστερού πήχη και πέφτει κάτω ως τους γοφούς με κάθετες πτυχές.

Ο πολεμιστής στην αγκαλιά του γενειοφόρου άνδρα είναι κοντύτερος, ύψ. 47 χιλ., και αιωρείται κρατημένος στο ύψος του στήθους της ώριμης μορφής. Δίνεται σε κατατομή με τα πόδια προς τα δεξιά, με το δεξί του βραχίονα στον ώμο της μεγάλης μορφής και με τον πήχη λυγισμένο επάνω με ανοιχτά τα δάκτυλα της παλάμης. Το κεφάλι του είναι στραμμένο προς το πρόσωπο της γεροντικής μορφής, προς τα αριστερά και επάνω. Έχει λεπτή μύτη και προτεταμένη σιαγόνα, καλυμμένη πιθανώς με γενειάδα. Φορά κράνος με λοφίο σε σχήμα πετάλου. Το σώμα του καλύπτεται από θώρακα με πτερύγια, κάτω από τα οποία διακρίνεται η παρυφή του χιτωνίσκου. Στο αριστερό του χέρι, που δεν διακρίνεται, κρατούσε κυκλική ασπίδα, ένα μέρος της οποίας φαίνεται αριστερά, μπροστά από τις δύο μορφές. Ο πολεμιστής φορά υψηλά υποδήματα με πυκνά κορδόνια δοσμένα με λεπτή χάραξη.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 310 και 311.

Μ-76. Σύμπλεγμα τριών πολεμιστών (Π ί ν. 301)
Ύψ. 47 χιλ.

Ομάδα τριών νεανικών μορφών προς τα αριστερά. Λείπουν ένα μέρος από το σώμα και το ένα σκέλος από την πρώτη μορφή, καθώς και μεγάλα τμήματα απο το σώμα και τα σκέλη των δύο άλλων. Οι μορφές εικονίζονται σε κατατομή προς τα αριστερά. Η πρώτη, που φορά κοντό χι-

τώνα και ιμάτιο, προβάλλει το αριστερό της σκέλος και εκτείνει πίσω το δεξιό. Ο κορμός είναι χαμηλωμένος προς τα εμπρός. Στο αριστερό χέρι κρατά σχετικά μικρή κυκλική ασπίδα δομένη προοπτικά. Το σφαιρικό κεφάλι έχει κοντά σγουρά μαλλιά και οστεώδες πρόσωπο. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και σηκωμένο πάνω από τον ώμο. Το όπλο όμως που η μορφή κρατούσε και που χαρασσόταν μετά την τοποθέτηση της σφραγίδας δεν έχει συμπληρωθεί. Η δεύτερη μορφή φορά χειριδωτό χιτώνα. Το δεξί της χέρι είναι λυγισμένο και σηκωμένο πάνω από τον ώμο της, ενώ το όπλο που κρατούσε δεν εικονίζεται. Το σφαιρικό της κεφάλι έχει κοντά σγουρά και πυκνά μαλλιά. Η τρίτη μορφή εικονίζεται σε διασκελισμό. Πατά και αυτή στο προβαλλόμενο αριστερό της σκέλος και εκτείνει πίσω το άνετο δεξί. Τα μαλλιά της είναι κοντά και σγουρά, η μύτη πλατιά, τα χείλη μεγάλα. Οι μορφές φορούν κρηπίδες με κορδόνια που δένονται στο μέσο των κνημών και δηλώνονται με λεπτή χάραξη.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 297.

Μ-77. Τρεις συμπλεκόμενες ανδρικές μορφές σε διασκελισμό (Π ί ν. 301, 302)
Ύψ. α' μορφής 46 χιλ., β' μορφής 49 χιλ., γ' μορφής 51 χιλ.

Ομάδα από τρεις ανδρικές μορφές σε διασκελισμό προς τα δεξιά. Προηγείται αγένεια ανδρική μορφή. Ο κορμός της εικονίζεται κατά μέτωπο με μικρή κλίση και στροφή προς τα εμπρός και δεξιά, το κεφάλι και το προβαλλόμενο λυγισμένο στο γόνατο αριστερό πόδι σε κατατομή προς τα δεξιά, το δεξί πόδι κατά μέτωπο και τεντωμένο προς τα πίσω. Ένα μέρος του δεξιού μηρού καλύπτεται από το δεξί πόδι της μεσαίας μορφής. Από την ίδια μορφή καλύπτεται και ο πήχης του δεξιού χεριού της μορφής. Το αριστερό χέρι είναι λυγισμένο μπροστά στο ύψος του ομφαλού και ο πήχης εκτείνεται οριζόντια μπροστά με ανοιχτή την παλάμη. Το σφαιρικό κεφάλι της νεανικής μορφής καλύπτεται με πέτασο. Στους ώμους της φέρει χλαμύδα που πορπώνεται στο στήθος. Φορά υψηλά υποδήματα, κρηπίδες. Οι ανατομικές λεπτομέρειες της μορφής και η διαμόρφωση του ενδύματος και των υποδημάτων δίνονται με λεπτομέρειες.

Η μεσαία μορφή εικονίζεται σε διασκελισμό με το αριστερό πόδι, το σώμα και το κεφάλι σε κατατομή προς τα δεξιά, το δεξί πόδι, τεντωμένο πίσω, κατά μέτωπο. Το κεφάλι της είναι ωοειδές χωρίς γένεια με μικρή μύτη, λεπτή σιαγόνα και κοντά μαλλιά. Φορά κοντό χειριδωτό χιτώνα ζωσμένο στη μέση, που φτάνει ως τους μηρούς και χλαμύδα που πορπώνεται στο στήθος. Τα χέρια του νέου καλύπτονται από τη μορφή με τον πέτασο που προηγείται και από τα προτεινόμενα χέρια της μορφής που ακολουθεί.

Η τρίτη στη σειρά μορφή απεικονίζει γενειοφόρο άνδρα σε διασκελισμό προς τα δεξιά. Όλη η μορφή δίνεται σε κατατομή. Προβάλλει λυγισμένο το αριστερό σκέλος και εκτείνει το δεξί ελαφρά λυγισμένο προς τα πίσω. Το σφαιρικό της κεφάλι καλύπτεται με κοντά μαλλιά και έχει κοντή σγουρή γενειάδα, καμωμένη με λεπτό βελόνι. Φορά, όπως και η προηγούμενη μορφή, κρηπίδες, χειριδωτό χιτώνα και χλαμύδα που πορπώνεται στο στήθος. Η χλαμύδα καλύπτει τους ώμους και πέφτει προς τα πίσω με ελαφρό κυματισμό των παράλληλων πτυχώσεών της.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 304 και 307.

Μ-78. Τμήμα γυναικείας μορφής (Π ί ν. 302)
Σωζ. ύψ. 20 χιλ.

Σώζεται μικρό τμήμα γυναικείας μορφής από το κεφάλι και τον ώμο της. Εικονιζόταν καθισμένη προς τα αριστερά. Τα μαλλιά της τραβηγμένα πίσω σε παράλληλες ομάδες δένονταν σε κότσο.

Η μορφή αποτελεί μέρος σφραγίδας, που εικόνιζε σύμπλεγμα ζεύγους σε ερωτική περίπτυξη. Χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 322.

Μ-79. Σύμπλεγμα ζεύγους σε ερωτική περίπτυξη (Π ί ν. 302)
Σωζ. ύψ. 25 χιλ.

Διατηρείται το πάνω μέρος των μορφών. Ο νέος απεικονίζεται ξαπλωμένος με το δεξί του χέρι πάνω από το κεφάλι. Στον αριστερό του ώμο διακρίνεται μέρος από το ιμάτιό του. Το κεφάλι της μορφής είναι ωοειδές και τα μαλλιά της κοντά, δουλεμένα με λεπτή κουκίδωση. Η γυναικεία μορφή εικονίζεται γυμνή, οκλάζουσα πάνω από το νέο. Το σωζόμενο μέρος του αριστερού της ποδιού είναι διπλωμένο και εικονίζεται σε κατατομή. Ο κορμός της δίνεται από πίσω και κλίνει προς τα εμπρός. Το κεφάλι της είναι σε κατατομή, προς τα αριστερά, προσβλέποντας προς το νέο. Τα χέρια της είναι χαμηλωμένα, προφανώς ανάμεσα στα σκέλη. Τα μαλλιά της είναι σφιχτά τραβηγμένα πίσω σε κότσο.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 322.

Μ-80. Σύμπλεγμα ζεύγους (Π ί ν. 302)
Ύψ. 43 χιλ.

Εικονίζεται γυμνό ζεύγος σε ερωτική περίπτυξη. Η γυναικεία μορφή παρουσιάζεται καθισμένη πάνω στα διπλωμένα σκέλη της. Ο κορμός δίνεται σε στροφή 3/4 από πίσω και το κεφάλι σε κατατομή προς τα δεξιά. Οι οφθαλμοί είναι μεγάλοι και οι παρειές σαρκώδεις· τα μαλλιά είναι ελεύθερα μπροστά, πάνω από τις παρειές και το μέτωπο, και μαζεύονται πίσω σε σάκκο. Στο δεξί αυτί διακρίνεται ενώτιο. Το δεξί της χέρι είναι κατεβασμένο ανάμεσα στα σκέλη της. Ο νέος εικονίζεται γονατιστός, σκύβοντας επάνω της, με τον κορμό σε στροφή 3/4· τα χείλη του συναντούν ήδη τα χείλη της συντρόφου του, το αιδοίο του είναι σε στύση. Το αριστερό του σκέλος είναι λυγισμένο στο γόνατο και σηκωμένο πίσω από τους γλουτούς του. Το κεφάλι του είναι ωοειδές με σγουρά κοντά μαλλιά διευθετημένα σε κοντούς βοστρύχους. Με το δεξί του χέρι αγκαλιάζει τη γυναικεία μορφή γύρω από τους ώμους, με το αριστερό του χαμηλωμένο χαϊδεύει το δεξιό της γλουτό.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 322.

Μ-81. Σύμπλεγμα ζεύγους (Π ί ν. 303)
Ύψ. 44 χιλ.

Σύμπλεγμα ζεύγους σε εναγκαλισμό. Ο νέος κάθεται σε δίφρο με το σώμα σε κατατομή προς τα αριστερά. Τα σκέλη του είναι λυγισμένα και προτεταμένα μπροστά από το κάθισμα. Απλώνει τα χέρια του γύρω και πάνω από τους ώμους μιας νέας γυναίκας, η οποία εικονίζεται με το σώμα σε στροφή 3/4. Με λυγισμένο το αριστερό της πόδι και με το δεξί κατά μέτωπο ετοιμάζεται να καθίσει πάνω στους μηρούς του νέου. Με τα χέρια της αγκαλιάζει το νέο από την οσφύ. Τα μακριά μαλλιά της είναι τραβηγμένα πίσω σε μεγάλες ομάδες και δένονται σε κότσο. Φορά χαμηλά υποδήματα. Το κεφάλι του νέου είναι σφαιρικό με κοντά σγουρά μαλλιά που πέφτουν σε μικρούς βοστρύχους πάνω στο μέτωπο. Το αιδοίο του «εν στύσει» εικονίζεται παράλληλα με τον αριστερό μηρό της γυναίκας. Χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 322.

Μ-82. Σύμπλεγμα ζεύγους (Π ί ν. 303)
Ύψ. 35 χιλ., μήκ. 60 χιλ.

Εικονίζεται ζεύγος γυμνών νέων σε συνουσία, ξαπλωμένων πάνω σε κλίνη. Η γυναίκα αποδίδεται ανάσκελα, με το αριστερό της χέρι γύρω από το κεφάλι του συντρόφου της. Το κεφάλι της εικονίζεται σε κατατομή, ακουμπισμένο σε μαξιλάρι κάτω από τον αυχένα της, και το πρόσωπό της πλησιάζει το πρόσωπο του νέου. Τα μαλλιά της είναι τραβηγμένα πίσω και δένονται σε κό-

τσο. Ο νέος είναι ξαπλωμένος πάνω της με το κορμί και τα σκέλη σε όψη 3/4. Το κεφάλι του είναι σε κατατομή. Το αριστερό του χέρι είναι απλωμένο πίσω και με τα δάκτυλα γύρω από τα σφυρά της κοπέλλας σηκώνει το αριστερό της πόδι λυγισμένο επάνω. Από την κλίνη διακρίνονται τα δύο πόδια, ανάμεσα στα οποία κρέμεται το κάλυμμα της κλίνης με πλατιές πτυχώσεις, που από τις δύο πλευρές συγκλίνουν προς τα κάτω, στο κέντρο. Από την παρυφή του καλύμματος κρέμονται κρόσσια.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 322.

Μ-83. Σύμπλεγμα ζεύγους (Π ί ν. 303)
Ύψ. γυναικείας μορφής 31 χιλ. Ύψ. νέου 35 χιλ., πλ. 23 χιλ.

Η σφραγίδα είναι όμοια με τη Μ-81, αλλά μικρότερη. Και άλλες λεπτομέρειες διαφοροποιούν τις δύο σφραγίδες. Το αριστερό σκέλος της γυναικείας μορφής στη Μ-83 δε διακρίνεται ανάμεσα στα πόδια του δίφρου. Το ίδιο συμβαίνει και με το δεξί σκέλος του νέου, που δεν προβάλλεται μπροστά από κάθισμα. Ακόμη, τα πρόσωπα των μορφών είναι αδρά, τα στόματα ανοιχτά, ενώ οι πλόκαμοι των μαλλιών τους διαμορφώνονται με άτακτες αυλακώσεις. Τα δάκτυλά τους σχηματίζονται με μεγάλες σχισμές. Τα σκέλη του δίφρου είναι σχηματοποιημένα και έχουν χοντρά μέλη.

Ο τύπος χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 323.

Μ-84. Ερωτικό ζεύγος (Π ί ν. 304)
Ύψ. 28 χιλ., μήκ. 36 χιλ.

Η γυναίκα εικονίζεται σε κατατομή γονατιστή και σε επίκυψη, με τους γλουτούς σηκωμένους και τον κορμό χαμηλωμένο μπροστά. Το δεξί της χέρι εικονίζεται προς τα πίσω ανάμεσα στα σκέλη της. Το αριστερό της χέρι είναι λυγισμένο στον αγκώνα και στηρίζει το κεφάλι της, που είναι στραμμένο προς τα επάνω και πίσω, προς τη μορφή του νέου. Η κόμμωσή της είναι πεπονοειδής και οι πλόκαμοι δένονται σε κότσο. Ο κορμός της είναι λεπτός και τα στήθη της μόλις διακρίνονται κάτω από το βραχίονα του δεξιού χεριού. Ο νέος εικονίζεται γονατιστός πίσω από τη γυναίκα με το αιδοίο ανάμεσα στους γλουτούς της. Το δεξί του πόδι είναι σε κατατομή, λυγισμένο προς τα πίσω. Ο κορμός του δίνεται σε στροφή 3/4, το κεφάλι του κλίνει προς τα κάτω. Το λυγισμένο δεξί του χέρι το στηρίζει στον αντίστοιχο γλουτό.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε δύο φορές στη μήτρα 323.

Μ-85. Ερωτικό ζεύγος (Π ί ν. 304)
Ύψ. 36 χιλ., μήκ. 50 χιλ.

Γυμνό ζεύγος σε συνουσία. Το σύμπλεγμα είναι όμοιο με της σφραγίδας Μ-79. Ο νέος είναι ξαπλωμένος σε κλίνη και η γυναίκα οκλάζουσα επάνω του. Το κεφάλι του είναι ελαφρά σηκωμένο. Το αριστερό του χέρι περιβάλλει το πρόσωπό του. Το δεξί εκτείνεται πίσω κατά μήκος της κλίνης. Τα μαλλιά είναι κοντά και σγουρά. Στο δεξί του ώμο διακρίνεται μικρό τμήμα από διπλωμένο ένδυμα. Η γυναίκα εικονίζεται με τον κορμό από πίσω και το κεφάλι και τα σκέλη σε κατατομή αριστερά. Ο κορμός και το κεφάλι της σκύβουν ελαφρά προς τη μορφή του νέου. Τρεις παράλληλες, ελαφρά διαγώνια προς τα κάτω χαράξεις, αποδίδουν τα πλευρά. Τα μαλλιά της είναι τραβηγμένα σε κότσο. Το αριστερό χέρι βρίσκεται ανάμεσα στα σκέλη της. Από την κλίνη φαίνονται τα δύο της πόδια και μέρος από το στρώμα.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 323.

Μ-86. Ερωτικό ζεύγος (Π ί ν. 304)
Ύψ. 34 χιλ., πλ. 25 χιλ.

Η γυναίκα εικονίζεται καθισμένη πάνω σε βωμοειδές κυλινδρικό βάθρο. Το σώμα της είναι δοσμένο από πίσω και το κεφάλι της σε κατατομή προς τα αριστερά. Τα μαλλιά της είναι δεμένα σε κότσο. Το αριστερό της χέρι είναι χαμηλωμένο ανάμεσα στα σκέλη, το δεξί στηρίζεται στο βάθρο. Τα σκέλη της είναι ανασηκωμένα, ανοιχτά και κρατιούνται από τις κνήμες από τον όρθιο μπροστά της νέο. Η ανδρική μορφή εικονίζεται σε κατατομή προς τα δεξιά. Με το λυγισμένο και χαμηλωμένο δεξί της χέρι σηκώνει και ανοίγει το αριστερό σκέλος της γυναίκας κρατώντας το από τις κνήμες. Ανάλογη διαμόρφωση πρέπει να φανταστούμε και για το αριστερό της χέρι. Το περίγραμμα της σφραγίδας διακρίνεται στο κάτω μέρος της, όπου διαμορφώνεται σε τοξωτό πέρας.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 323.

Μ-87. Ερωτικό ζεύγος (Π ί ν. 305)
Ύψ. 29 χιλ., πλ. 30 χιλ. Ύψ. γυναικείας μορφής 19 χιλ.

Η γυναίκα εικονίζεται σε επίκυψη. Πατά στα πέλματά της, διπλώνει τον κορμό της οριζόντια και γυρίζει πίσω το κεφάλι. Το δεξί της χέρι, λυγισμένο στον αγκώνα, φέρεται προς τον αριστερό ώμο. Η μορφή έχει σηκώσει το ένδυμά της, που κρέμεται από τον κορμό και τους ώμους με πλατιές πτυχώσεις. Έτσι, το πίσω μέρος του κορμού και των σκελών της μένουν ακάλυπτα. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου της είναι δυσδιάκριτα. Τα μαλλιά της, που σχηματίζουν πεπονοειδή κόμμωση με λεπτή χάραξη, διαμορφώνονται σε μικρό κότσο. Ο νέος εικονίζεται πίσω της όρθιος με το αιδοίο του ανάμεσα στους γλουτούς της και το κεφάλι του χαμηλωμένο, όπως και στη Μ-84. Το δεξί του χέρι στηρίζεται στον αντίστοιχο γλουτό. Γύρω από τους ώμους του έχει ρίξει το ιμάτιό του που κρέμεται ελεύθερα κάτω· το κεφάλι του είναι ωοειδές.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε δύο φορές στη μήτρα 323.

Μ-88. Ερωτικό ζεύγος γυμνό σε κλίνη (Π ί ν. 305)
Ύψ. 33 χιλ., μήκ. 40 χιλ.

Η γυναικεία μορφή, ανακεκλιμένη με τον κορμό και με το κεφάλι σε κατατομή, προσβλέπει σε νέο, γονατισμένο ανάμεσα στα ανοιγμένα σκέλη της, από τα οποία το δεξί είναι εκτεταμένο πάνω στην κλίνη, ενώ το αριστερό είναι λυγισμένο στο γόνατο και σηκωμένο. Το δεξί της χέρι εκτείνεται στα πλάγια της κλίνης. Τα μαλλιά της δένονται σε κότσο, τα στήθη της είναι μεγάλα. Ο νέος εικονίζεται με στητό κορμό σε στροφή 3/4 και κεφάλι σε κατατομή προς τα αριστερά. Το αριστερό του χέρι είναι απλωμένο γύρω από το δεξιό μηρό της γυναίκας, τα μαλλιά του είναι κοντά. Τα πόδια της κλίνης χωρίζονται σε τρία μέρη με τρία δισκόμορφα μέλη. Ανάμεσά τους πέφτει προς τα κάτω χοντρό σκέπασμα με αραιές μεγάλες πτυχώσεις που συγκεντρώνονται στο κεντρικό του τμήμα.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 323 και έχει πιεστεί δύο φορές με αποτέλεσμα τη μερική παραμόρφωση των λεπτομερειών της.

Μ-89. Νίκη σε άρμα προς τα δεξιά (Π ί ν. 306)
Ύψ. 52 χιλ.

Η μορφή εικονίζεται σε κατατομή προς τα δεξιά και πατά με το αριστερό λυγισμένο σκέλος της πάνω σε άρμα. Φορά μακρύ χειριδωτό χιτώνα ζωσμένο ψηλά στο ύψος του στήθους. Στο δεξί της χέρι, λυγισμένο σε ορθή γωνία με τον πήχη σηκωμένο στο ύψος του προσώπου, κρατά το

«κέντρον» που φτάνει ως την κορυφή των μαλλιών της. Το κεφάλι είναι ωοειδές με μεγάλη μύτη και προτεταμένη σιαγόνα. Το μάτι είναι αμυγδαλωτό, το αυτί αδρά διαμορφωμένο. Τα μαλλιά είναι μακριά. Μια ομάδα από βοστρύχους καλύπτουν μέρος του μετώπου. Οι μακριοί πλόκαμοι πέφτουν κάτω στον αυχένα και σκεπάζουν το λαιμό. Οι πτυχές του χιτώνα είναι πλατιές· κάτω σχηματίζουν απαλούς μικρούς κυματισμούς. Πίσω από τη μορφή διαμορφώνεται μεγάλη πτέρυγα που εκφύεται από τον ώμο, σχηματίζει τοξωτό περίγραμμα στο ύψος του αυχένα και κατεβαίνει κάτω με τρεις τουλάχιστον μακριές σειρές από φτερά ως το ύψος των κνημών. Από το άρμα φαίνονται ο κυκλικός τροχός, δ. 3 χιλ., με τέσσερις σταυρωτές ακτίνες και υψωμένη στο μέσο άντυγα.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 312.

Μ-90. Άρμα με ηνίοχο και παραβάτη (Π ί ν. 306)
Ύψ. 43 χιλ.

Η σφραγίδα απεικονίζει άρμα προς τα δεξιά με ηνίοχο σε κατατομή προς τα δεξιά και *παραιβάτη*, του οποίου ο κορμός εικονίζεται κατά μέτωπο και με το κεφάλι στραμμένο πίσω σε κατατομή. Ο ηνίοχος γέρνει τον κορμό του μπροστά και σηκώνει ελαφρά το κεφάλι του. Φορά θώρακα με διαμορφωμένες ανατομικές λεπτομέρειες των πλευρών και της κοιλιακής χώρας και περικεφαλαία με λοφίο. Το δεξί του χέρι είναι προτεταμένο πάνω από το λυγισμένο αριστερό, που εικονίζεται με σφιχτά τα δάκτυλα της παλάμης.

Πίσω από τον ηνίοχο εικονίζεται πολεμιστής που φορά χιτωνίσκο και θώρακα με λεπτομερή απόδοση των ανατομικών λεπτομερειών. Ο λαιμός του είναι κοντός και στο κεφάλι του φέρει περικεφαλαία με λοφίο. Στο αριστερό χέρι κρατά κυκλική ασπίδα δοσμένη προοπτικά με δυσδιάκριτο επίσημα· το δεξί κρέμεται προς τα κάτω ως την άντυγα του δίφρου. Το άρμα εικονίζεται από τα πλάγια. Ο τροχός, δ. 18 χιλ., έχει έξι ακτίνες. Ο δίφρος του άρματος είναι διακοσμημένος με τρέχουσα σπείρα μέσα σε ζώνη που μειώνεται στο πίσω μέρος του άρματος.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 313.

2. Ζωικές μορφές

Ζ-1. Μέδουσα (Π ί ν. 306)
Ύψ. 45 χιλ., πλ. 39 χιλ.

Κεφάλι Μέδουσας κατά μέτωπο. Αναπτύσσεται σε μεγάλη ωοειδή επίπεδη επιφάνεια. Το μέτωπο και οι παρειές της είναι πλατιές, η μύτη είναι μεγάλη, το πηγούνι λεπτό, οι κόγχες των ματιών μεγάλες και τα μάτια μικρά. Τα μαλλιά χωρίζονται στις δύο πλευρές του μετώπου σε μακριούς, ακατάστατους πλοκάμους, που περιβάλλουν το μεγαλύτερο μέρος του προσώπου. Στην κορυφή του κεφαλιού εικονίζονται ζεύγη αντωπών πλοκάμων, που πιθανώς απολήγουν σε κεφαλές φιδιών. Δύο φίδια φαίνεται πως δένονται κάτω από το σαγόνι με τα κεφάλια τους ελεύθερα στις δύο πλευρές, κάτω από τις παρειές.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στο μετάλλιο των μητρών 315, 317, 318 και 319.

Ζ-2. Βουκράνιο (Π ί ν. 306)
Ύψ. 14 χιλ., πλ. 18 χιλ.

Μικρό βουκράνιο με τριγωνικό σχήμα κρανίου και μεγάλα κέρατα, από τα οποία το ένα είναι λίγο μεγαλύτερο. Το περίγραμμα του προσώπου ορίζεται από τις τρεις πλευρές με χάραξη. Με χάραξη διαμορφώνονται και οι κόγχες των ματιών. Το κρανίο ανάμεσα στα κέρατα φέρει λε-

πτή, πυκνή χάραξη, που διαμορφώνει το τρίχωμα του μετώπου του ζώου.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στον κάλυκα της μήτρας 322.

Ζ-3. Κεφάλι βοδιού (Π ί ν. 306)

Ύψ. κεφαλιού 20 χιλ., μαζί με τα κέρατα 25 χιλ., πλ. με αυτιά 28 χιλ.

Εικονίζεται κεφάλι βοδιού κατά μέτωπο. Τα πτερύγια των ρουθουνιών είναι μεγάλα και πλατιά. Το πρόσωπο είναι σαρκώδες με αυλακώσεις που ξεκινούν από τα ρουθούνια και περιβάλλουν τα μάτια. Το δεξί εικονίζεται κατά μέτωπο, είναι σφαιρικό και στη θέση της ίριδας τοποθετείται μια μικρή κουκίδα. Το πάνω μέρος του κρανίου καλύπτεται από μικρούς κυματιστούς βοστρύχους. Τα κέρατα είναι μεγάλα και κλίνουν ελαφρά προς τα έξω. Το αριστερό είναι λίγο πιο ανοιχτό. Τα αυτιά είναι πλατιά, ωοειδή και μεγάλα και δίνονται κατά μέτωπο.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 274 και 275.

Ζ-4. Κεφάλι βοδιού (Π ί ν. 306)

Ύψ. χωρίς τα κέρατα 20 χιλ. Ύψ. με τα κέρατα 27 χιλ.

Η σφραγίδα είναι όμοια με την προηγούμενη και χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 277 και 278.

Ζ-5. Δελφίνι (Π ί ν. 306)

Μήκ. 10 χιλ.

Μικρό δελφίνι προς τα δεξιά με μεγάλο κεφάλι, κοντό ρύγχος, λεπτό σώμα που κάμπτεται προς τα πάνω και απολήγει σε μεγάλη διχαλωτή ουρά.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 327.

Ζ-6. Δελφίνι (Π ί ν. 306)

Μήκ. 10 χιλ.

Ο τύπος είναι όμοιος με τον προηγούμενο, αλλά με αντίθετη κατεύθυνση.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 327.

Ζ-7. Σκύλος (Π ί ν. 307)

Ύψ. 19 χιλ.

Εικονίζεται σκύλος που τρέχει προς τα δεξιά. Πατά στα πόδια. Το εμπρόσθιο αριστερό είναι ελαφρά σηκωμένο και λυγισμένο, με το άκρο του προς τα κάτω. Το κεφάλι είναι μικρό με κοντό μουσούδι και μικρά αυτιά, που εκτείνονται προς τα πίσω. Ο λαιμός, γύρω από τον οποίο υπάρχει περιλαίμιο, καλύπτεται από λεπτό τρίχωμα δοσμένο με χτενοειδή χάραξη. Το σώμα είναι λεπτό και μακρύ. Τρία από τα πλευρά του έχουν διαμορφωθεί με ιδιαίτερη προσοχή. Η ουρά είναι σηκωμένη ψηλά και το άκρο της κάμπτεται προς τα εμπρός.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε δύο φορές στο θραύσμα 329.

Ζ-8. Δούρειος Ίππος (Π ί ν. 307)

Ύψ. 40 χιλ., μήκ. 42 χιλ. μαζί με την ουρά.

Ο ίππος εικονίζεται σε κατατομή προς τα αριστερά, με φυσιοκρατικά δοσμένα μέλη. Το ζώο στέκεται πατώντας στις διαμορφωμένες οπλές, που χωρίζονται από τα πόδια με λεπτή, διπλή χάραξη. Με διπλή χάραξη χωρίζονται οι κνήμες και οι μηροί των μπροστινών σκελών. Τα οπί-

σθια κάμπτονται στα γόνατα και στις οπλές. Το κεφάλι με τα μεγάλα ρουθούνια έχει μικρά αυτιά και διαμορφωμένη με αδρή χάραξη χαίτη. Από το κεφάλι του ζώου, στο ύψος των αυτιών, κρέμονται τέσσερις μεγάλες ταινίες, που πλαταίνουν στο κάτω μέρος. Η μία από αυτές απολήγει σε τέσσερα κρόσσια. Στην κοιλιά του ζώου διαμορφώνεται ορθογώνιο άνοιγμα μέσα στο οποίο εικονίζεται μικρή μορφή πολεμιστή, το κεφάλι της οποίας καταλαμβάνει το πάνω μισό του πλαισίου. Η μορφή αυτή στο κεφάλι της φέρει κωνικό πίλο· το σαγόνι της καλύπτεται από μικρή γενειάδα και κρατά στο ένα χέρι κυκλική ασπίδα, δ. 9 χιλ., ένα μέρος της οποίας εικονίζεται έξω από το πλαίσιο του ανοίγματος. Το άλλο χέρι βγαίνει από το πλαίσιο, είναι λυγισμένο και κρέμεται πάνω στην κοιλιά του αλόγου με αντίχειρα που ξεχωρίζει.

Η σφραγίδα απαντάται στις μήτρες 297 και 298.

Ζ-9. Δούρειος Ίππος (Π ί ν. 308)
Ύψ. περ. 31 χιλ.

Ο ίππος εικονίζεται και εδώ σε κατατομή προς τα αριστερά. Έχει μεγάλες οπλές, ψηλά πόδια και κοντό λαιμό. Η ουρά του είναι μεγάλη, κυματιστή. Στην κοιλιά του ζώου διαμορφώνεται ορθογώνιο πλαίσιο μέσα από το οποίο προβάλλει το κεφάλι πολεμιστή με κωνικό πίλο και στρογγυλή ασπίδα, δ. 8 χιλ. Αδρά δοσμένα διακρίνονται στοιχεία από την ιπποσκευή (περικέφαλα, στομίδια και ηνία).
Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 299 και 300.

Ζ-10. Συνωρίς (Π ί ν. 308)
Ύψ. 21 χιλ., μήκ. 59 χιλ.

Εικονίζεται ζεύγος αλόγων σε καλπασμό προς τα δεξιά. Από το άλογο στο βάθος διακρίνονται η χαίτη και η ράχη του, το κεφάλι του, τα εμπρόσθια πόδια και μέρος της ουράς του. Το μεγαλύτερο μέρος του σώματός του καλύπτεται από το άλογο σε πρώτο πλάνο. Το σώμα του ζώου αυτού είναι σχετικά μικρό, τα σκέλη του μεγάλα, ο λαιμός προτεταμένος και η ουρά απλωμένη προς τα πίσω. Τα οπίσθια σκέλη του εκτείνονται, τα εμπρόσθια είναι λυγισμένα και ελαφρά σηκωμένα. Οι οπλές διαμορφώνονται φυσιοκρατικά, ιδίως οι εμπρόσθιες. Το λεπτό τρίχωμα πάνω από τις οπλές δίνεται με αδρή, κοντή χάραξη. Λεπτή αύλακα κατά μήκος των εμπρόσθιων σκελών δηλώνει την ένταση των τενόντων. Τα κεφάλια είναι λεπτά, ομοιόμορφα. Το στόμα των ζώων είναι μισάνοιχτο, τα ρουθούνια μεγάλα, τα αυτιά μικρά και εκτείνονται πίσω και επάνω· στο πίσω άλογο, στο βάθος, είναι ανορθωμένα. Τα μάτια είναι σφαιρικά, αλλά οι χαίτες διαφέρουν. Στο πίσω άλογο το τρίχωμα δίνεται με λεπτή χάραξη από κάτω δεξιά προς τα πάνω αριστερά. Πάνω από το μέτωπο σχηματίζεται μεγάλος βόστρυχος, που λείπει από το εμπρόσθιο άλογο. Η χαίτη του ζώου αυτού έχει αντίθετη φορά. Η ουρά του πίσω αλόγου, σε αντίθεση με αυτού σε πρώτο πλάνο, είναι λεπτή και εκτείνεται χαμηλότερα. Δύο ταινίες, μία στο μέτωπο πάνω από τα μάτια και μια δεύτερη πάνω από τα ρουθούνια δηλώνουν το προμετωπίδιο και επίρρινο περικέφαλα. Πλατιά ταινία περιβάλλει το θώρακα των δύο ζώων και ενώνεται στη ράχη με προστερνίδιο.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 313 δύο φορές.

Ζ-11. Τέθριππο (Π ί ν. 308)
Ύψ. 34 χιλ., μήκ. 57 χιλ.

Εικονίζονται τέσσερα άλογα σε καλπασμό προς τα δεξιά. Τα τρία αποδίδονται όπως και στη σφραγίδα Ζ-10. Το τέταρτο δίνεται κατά μέτωπο, μπροστά και λίγο κάτω από τα κεφάλια των

προηγούμενων. Το πρόσωπο του ζώου αυτού είναι τριγωνικό, τα ρουθούνια του μικρά. Οι κόγχες των ματιών είναι βαθιές με μικρά σφαιρικά μάτια. Τα αυτιά είναι μικρά, οξυκόρυφα. Ανάμεσά τους, στην κορυφή του κεφαλιού, διατηρείται μεγάλος βόστρυχος, που αποτελεί την αφετηρία της χαίτης. Δύο ταινίες, η μία πάνω από τα μάτια και η άλλη πάνω από τα ρουθούνια, μαζί με τρίτη κάθετη στο κέντρο του προσώπου, που τις ενώνει, αποτελούν μέρος της ιπποσκευής του ζώου. Τα υπόλοιπα τρία ζώα, που εικονίζονται σε κατατομή, είναι όμοια με τα άλογα της συνωρίδας Ζ-10, με μικρές διαφοροποιήσεις στην ουρά, στη χαίτη, στα μάτια και στα χαλινά.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 313.

Ζ-12. Μεγάλο υδρόβιο πτηνό (Π ί ν. 309)
Ύψ. 31 χιλ. Σωζόμενο άνοιγμα πτερύγων 47 χιλ.

Λείπουν το ράμφος και η ουρά του. Εικονίζεται με ανοιχτές τις πτέρυγες. Το σώμα είναι ωοειδές, ενώ το κεφάλι έχει μακρύ λαιμό και εικονίζεται σε κατατομή προς τα αριστερά. Τα φτερά δίνονται με ελαφρές κουκίδες. Οι πτέρυγες είναι μακριές με πολύ δυνατούς και προτεταμένους γωνιώδεις μύες στην πάνω άκρη και μακριά κωπιαία φτερά, που χωρίζονται με χάραξη. Το οξυκόρυφο άκρο της αριστερής πτέρυγας μαζί με τις απολήξεις των κωπιαίων πτερύγων φαίνεται πως είχαν εκπέσει από τη σφραγίδα πριν από τη χρησιμοποίησή της.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 331.

Ζ-13. Τμήμα υδρόβιου πτηνού (Π ί ν. 309)
Σωζ. ύψ. 29 χιλ.

Διατηρούνται η δεξιά πτέρυγα, ένα τμήμα του σώματος με την ουρά, τμήμα του λαιμού και του κεφαλιού (;) και μικρό μέρος από το ένα πόδι, κατά μήκος του οποίου έχει σπάσει το θραύσμα. Το πτηνό φαίνεται πως πετούσε προς τα αριστερά. Η πτέρυγα είναι μακριά με οξυκόρυφη απόληξη. Τα κωπιαία φτερά, επτά από τα οποία διακρίνονται, είναι μεγάλα και χωρίζονται μεταξύ τους με χάραξη. Τα καλυπτήρια γίνονται με μικρές κυκλικές κουκίδες (βούλες)· με τον ίδιο τρόπο διαφοροποιούνται τα φτερά του σώματος, ενώ τα λίγα φτερά της κοντής και στενής ουράς χωρίζονται με χάραξη. Πάνω από την πτέρυγα, ακολουθώντας τη φορά της, εικονίζεται πιθανώς ο λαιμός του πτηνού με το κεφάλι και το ράμφος του. Τα πόδια του φαίνεται πως ήταν απλωμένα προς τα κάτω, όπως και στην προηγούμενη σφραγίδα.

Ο τύπος χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 331.

Ζ-14. Τμήμα υδρόβιου πτηνού (Π ί ν. 309)
Σωζ. ύψ. 20 χιλ., σωζ. μήκ. 22 χιλ.

Σώζεται μέρος του κεφαλιού του με το ράμφος και τη δεξιά πτέρυγα. Η πτέρυγα είναι μακρόστενη με μακριά κωπιαία φτερά, που χωρίζονται με χάραξη και μικρότερα καλυπτήρια, που δίνονται με μικρές και μεγαλύτερες κουκίδες. Το κεφάλι είναι σφαιρικό, με κυκλική κόγχη ματιού και πλατύ και μακρύ ράμφος σε κατατομή προς τα αριστερά.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 331.

Ζ-15. Μικρό υδρόβιο πτηνό (Π ί ν. 309)
Ύψ. 11 χιλ., μήκ. μεταξύ των ανοιχτών πτερύγων 20 χιλ.

Μικρό πτηνό σε πτήση προς τα αριστερά. Έχει μικρό ωοειδές σώμα, μακρύ και λεπτό λαιμό,

μικρό κεφάλι και πλατύ ράμφος. Τα φτερά του σώματος και τα μικρά καλυπτήρια φτερά των πτερύγων δίνονται με μικρές κουκίδες. Τα μεγάλα όμως κωπιαία, καθώς και τα φτερά της ουράς, διαφοροποιούνται με αδρή και λεπτή χάραξη.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε σε στενή ζώνη κάτω από το χείλος της μήτρας 331.

Ζ-16. Δύο υδρόβια πτηνά και μεγάλη ανοιχτή πτέρυγα (Π ί ν. 309)
Ύψ. 47 χιλ. χωρίς πτέρυγα, μαζί με πτέρυγα 54 χιλ., πλ. 50 χιλ.

Εικονίζεται συνωρίδα υδρόβιων πτηνών πίσω από τα οποία απλώνεται πτέρυγα. Το ζώο σε πρώτο πλάνο δίνεται σε κατατομή προς τα δεξιά. Προβάλλει το αριστερό του πόδι, στο βάθος, και το δεξί πίσω, σε πρώτο πλάνο· και τα δυο πόδια απολήγουν σε τρία ανοιχτά δάκτυλα. Το σώμα του ζώου είναι ωοειδές, η πτέρυγα κλειστή, αλλά ξεχωρίζει από το υπόλοιπο σώμα. Τα καλυπτήρια φτερά της γίνονται με αδρές δυσκολοδιάκριτες μικρές βελονιές. Τα κωπιαία φτερά ξεχωρίζουν με αδρές και μακριές χαράξεις. Η ουρά είναι κοντή, η απόληξή της οξεία. Ακολουθεί τη γραμμή της ράχης και κάμπτεται στην απόληξή της προς τα κάτω. Ο λαιμός είναι λεπτός και μακρύς. Στο κάτω μέρος του περιβάλλεται από περιλαίμιο από ελισσόμενο σχοινί, που μαζί με ένα εξάρτημα μπροστά στο λαιμό του προφανώς περιλαμβάνονταν στο ζυγό. Στο μικρό κεφάλι με το στρογγυλό μάτι και την ίριδα, που γινόταν με χάραξη, προστίθεται μεγάλο πλατύ ράμφος. Από το κεφάλι ξεκινά λεπτό σχοινί, προφανώς ηνίο, που διακρίνεται ως το πέρας του λαιμού. Το κεφάλι του πουλιού προβάλλεται πάνω σε μεγάλη ανοιχτή πτέρυγα με πέντε σειρές από μακριά κωπιαία φτερά, που ξεχωρίζουν με ρηχή αύλακα. Τα γένια τους γίνονται με λεπτή χάραξη σε μορφή ψαροκόκκαλου.

Από το δεύτερο πουλί διακρίνεται ο λαιμός και το κεφάλι του, που χαμηλώνει προς το έδαφος μπροστά από το προηγούμενο ζώο.

Η σφραγίδα συνδυάζεται με τη Μ-89 στο σώμα της μήτρας αριθ. 312 και μαζί σχηματίζουν σειρά από άρματα με Νίκη ως ηνίοχο.

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ

Α-1. Όστρεο (Π ί ν. 310)
Μήκ. περίπου 12-14 χιλ.

Αποτύπωμα τμήματος κελύφους θαλάσσιου μαλάκιου της ομοταξίας των ελασματοβραγχίων (πελεκοπόδων). Πιθανότατα το όστρεο με το οποίο έγιναν τα αποτυπώματα είναι το είδος Cerastoderma Glaucum. Από το κέλυφος έχει αποτυπωθεί μικρό τμήμα από το πάνω μέρος του ραβδωτού σώματός του με τη σπειροειδή απόληξη.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 28, 240 και 241.

Α-2. Πύλη (Π ί ν. 310)
Πλ. μαζί με παραστάδες: κάτω 31 χιλ., πάνω 29 χιλ., ύψ. 41 χιλ.

Απεικονίζεται κλειστή πύλη με παραστάδες, κατώφλι και υπέρθυρο. Το κατώφλι και το υπέρθυρο είναι ευθύγραμμα λεπτά μέλη που βγαίνουν έξω από τις παραστάδες, το ανώτερο περισσότερο. Οι παραστάδες είναι ακόσμητοι με μείωση, πλ. 4 χιλ. κάτω και 3 χιλ. πάνω. Τα θυρόφυλλα έχουν στο κάτω και στο πάνω μέρος τους, καθώς και στο μέσον οριζόντιες ταινίες, πλ. 5 χιλ. περίπου. Στον άξονα της πύλης μια κάθετη λεπτή ταινία, πλ. 2 χιλ., χωρίζει τα δύο θυρόφυλλα. Κάθε οριζόντιο τμήμα φέρει διακόσμηση από δέκα εφηλίδες σε δύο σειρές, οι οποίες α-

ποδίδονται με μικρές ομοιόμορφες κουκίδες. Η κάθετη ταινία που χωρίζει τα θυρόφυλλα κοσμείται και αυτή με δώδεκα εφηλίδες.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 307.

Α-3. Οχυρωμένη πόλη (Π ί ν. 310)
Ύψ. 31 χιλ.

Η σφραγίδα εικονίζει τμήμα τείχους πόλης με τέσσερις πολυγωνικούς (;) πύργους με επάλξεις και πολεμίστρες. Το τμήμα της πόλης εικονίζεται πάνω σε βραχώδες τοπίο από μεγάλους ανισομεγέθεις αποστρογγυλεμένους βράχους. Οι πύργοι, χτισμένοι κατά το ισοδομικό σύστημα, είναι τοποθετημένοι σε άνισες μεταξύ τους αποστάσεις, προβάλλονται και προεξέχουν από το τείχος. Στο επάνω μέρος του τείχους και των πύργων ανοίγονται ορθογώνια παράθυρα-πολεμίστρες. Ο πύργος στα δεξιά είναι ψηλότερος με έναν ακόμη όροφο με παράθυρα. Οι υπόλοιποι απολήγουν σε ορθογώνιες επάλξεις κάπως χαμηλότερα. Πάνω από το τείχος στη δεξιά πλευρά, ανάμεσα στους πύργους, διακρίνεται το πάνω μέρος του σώματος δύο μορφών. Ανάμεσα στους δύο πύργους στο κέντρο, κάτω από τα παράθυρα διαμορφώνεται μεγάλη πύλη με ανοιχτό εν μέρει το ένα της θυρόφυλλο.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 301.

Α-4. Οχυρωμένη πόλη (Π ί ν. 310)
Ύψ. πύργου 35 χιλ. Ύψ. πύλης με επάλξεις 27 χιλ.

Ο τύπος απεικονίζει τμήμα τείχους χτισμένο κατά το ψευδοϊσοδομικό σύστημα με δύο πύργους. Το μέσον καταλαμβάνεται από δίφυλλη πύλη με μονολιθικό κατώφλι. Το αριστερό φύλλο είναι ανοιχτό. Πάνω από την πύλη το τείχος επιστέφεται από οξυκόρυφες επάλξεις. Στις δύο πλευρές της πύλης υψώνονται δύο ψηλοί πύργοι με δώδεκα δόμους από γωνιόλιθους. Οι πύργοι απολήγουν σε αετώματα με κυκλικό άνοιγμα στο τύμπανο. Τα γείσα των κατασκευών αυτών δίνονται με διπλή γραμμή.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 299 και 300.

Α-5. Ναός (Π ί ν. 311)
Ύψ. 51 χιλ. Πλ. στην ευθυντηρία 43 χιλ.

Εικονίζεται πρόσοψη εννεάστυλου οικοδομήματος. Η κιονοστοιχία πατά σε κρηπίδωμα, ύψ. 4 χιλ. και μήκ. 43 χιλ. Οι κίονες έχουν αδρά διαμορφωμένες βάσεις και κιονόκρανο, ύψ. 32 χιλ. Οι κίονες επιστέφονται από επιστύλιο, πάνω από το οποίο διαμορφώνεται το αέτωμα με δηλωμένα το οριζόντιο και τα καταέτια γείσα του.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 297 και 298.

Α-6. Βωμός (Π ί ν. 311)
Ύψ. 12 χιλ. Πλ. στη βάση 18 χιλ., πλ. σώματος 10 χιλ.

Ο τύπος εικονίζει βωμό με ορθογώνιο σώμα, διβαθμιδωτή βάση και αδιαμόρφωτο διπλό κυμάτιο στην επίστεψη.

Χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 297 και 298.

Α-7. Βράχος (Π ί ν. 311)
Ύψ. 53 χιλ.

Στη σφραγίδα εικονίζεται ψηλό βραχώδες έξαρμα που κορυφώνεται με διαδοχικούς αποστρογγυλευμένους όγκους βράχων σε δύο σειρές, που γέρνουν στην κορυφή προς τα αριστερά.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 307.

Α-8. Τμήμα πλοίου (Π ί ν. 311)

Ύψ. 28 χιλ., σωζ. μήκ. 29 χιλ.

Διατηρείται το πίσω μέρος του σκάφους και το υπερυψωμένο πίσω τμήμα της πρύμνης. Μια ορθογώνια κατασκευή διακρίνεται στο κατάστρωμα.

Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 307.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Στην έρευνα που επιχειρείται στο κεφάλαιο αυτό γίνεται αναφορά μόνο στα μνημεία εκείνα που έχουν άμεση σχέση με τα πραγματευόμενα θέματα. Δεν γίνεται εξαντλητική διερεύνηση εικονογραφικών παραλλήλων. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην επισήμανση των έργων εκείνων που βοηθούν με την ανάλυσή τους στην ερμηνεία και στην καλύτερη κατανόηση του περιεχομένου των παραστάσεων κάθε μήτρας της Κατηγορίας ΙΙ. Η προσπάθεια ακόμη αποβλέπει στον εντοπισμό των μνημείων που θα μας βοηθήσουν, στη συνέχεια, να κατανοήσουμε καλύτερα τις καταβολές, τη δραστηριότητα και την ακτινοβολία του εργαστηρίου της Πέλλας.

ΟΜΑΔΑ Α: ΙΛΙΟΥ ΠΕΡΣΙΣ (Π ί ν. 9, 16-17, 199-214, 215)

Οι μήτρες 297 ως 301 και το θραύσμα της μήτρας 302 συνδέονται με κοινά εικονογραφικά χαρακτηριστικά: εικονίζουν το ίδιο θέμα και, επομένως, ανήκουν στην ίδια ομάδα. Η αναγνώριση χαρακτηριστικών εικονογραφικών σχημάτων και μορφών, που σε αρκετές περιπτώσεις ταυτίζονται με επιγραφές, βοηθούν στην αναγνώριση συνθέσεων από την κατάκτηση του Ιλίου.

Εμφανή θέση στη σύνθεση των μητρών 297 και 298 καταλαμβάνει η πρόσοψη εννεάστυλου κτηρίου με αέτωμα (ναού). Στα δεξιά εικονίζεται ο δούρειος ίππος, από το ορθογώνιο άνοιγμα στην κοιλιά του οποίου προβάλλει το κεφάλι ενός πολεμιστή, που στη 298 ταυτίζεται με επιγραφή με τον Οδυσσέα. Ο εικονογραφικός τύπος του αλόγου με την κρυμμένη στο εσωτερικό του μορφή πολεμιστή επαναλαμβάνεται και στις μήτρες 299 και 300. Στην πρώτη μάλιστα έχει χαραχτεί και η ονομασία του ζώου: *ΔΟΥΡΕΙΟΣ*.

Στις μήτρες 297 και 298, από την άλλη πλευρά του ναού, έχουμε το σύμπλεγμα του Αίαντα και της Κασσάνδρας που επιβεβαιώνεται και από επιγραφή. Στη 298 έχουμε χαραγμένο το όνομα του Αίαντα. Στις μήτρες 299 και 300, τη θέση του ναού καταλαμβάνει πυργοειδής κατασκευή, οχυρωμένη πόλη, η οποία επιγράφεται: *ΙΛΙΟΝ*. Προς αυτή ή προς το ναό σπεύδουν μορφές πολεμιστών, μερικοί από τους οποίους κρατούν δάδες. Οι επιγραφές, όπου υπάρχουν, τους ταυτίζουν με Έλληνες ήρωες. Το Ίλιο με τη μορφή οχυρωμένης πόλης, που ταυτίζεται με επιγραφή, υπάρχει και στο τμήμα της μήτρας 301. Και εδώ σπεύδουν προς την πόλη τουλάχιστον δύο πολεμιστές, ο πρώτος από τους οποίους κρατά δαυλό.

Από την παραπάνω σύντομη αναφορά σε μερικά εικονογραφικά σχήματα των μητρών της ομάδας αυτής γίνεται φανερό πως η σύνθεση όλων αυτών των αγγείων, με τα οποία συνδέεται, όπως θα δούμε, και το θραύσμα 302, παρουσιάζει σκηνές από την κατάληψη της Τροίας.

Η απεικόνιση σκηνών με το θέμα της Ιλίου Πέρσεως στην ελληνική τέχνη είναι αρκετά συνηθισμένη σ' όλες τις περιοχές του ελληνικού κόσμου από πρωιμότερα χρόνια[155]. Σχετικές σκηνές αναγνωρίζονται τόσο στην υστερογεωμετρική τέχνη όσο και στην τέχνη της αρχαϊκής και κλασικής περιόδου, ιδιαίτερα στην αγγειογραφία· αν και δεν συγκαταλέγεται ανάμεσα στα αγαπητότερα θέματα, η παρουσίαση σχετικών παραστάσεων είναι αρκετά συχνή. Οι σκηνές από την

155 K. Schefold, Myth and Legend in Early Greek Art, 1966, 93-94. A. Birchall - P.E. Corbett, Greek Gods and Heroes, 1974, 27-31.

«Ιλίου Πέρσιν» γίνονται όμως ιδιαίτερα αγαπητές στην κατωιταλιωτική τέχνη του 4ου αι. π.Χ., όπως άλλωστε και στην ανάγλυφη ελληνιστική κεραμική της Μακεδονίας[156].

Μήτρα 297 (Π ί ν. 199-201)

Το οικοδόμημα που τοποθετείται σε εμφανή θέση στη μήτρα 297 χωρίς αμφιβολία εικονίζει την πρόσοψη ενός ναού. Οι εννέα κίονές του πατούν πάνω σε βαθμιδωτό κρηπίδωμα με αδρά διαμορφωμένες βάσεις. Ο ρυθμός του κτηρίου με μεγάλη δυσκολία αναγνωρίζεται. Οι ορθογώνιες βάσεις πάνω στις οποίες πατούν οι λεπτοί κίονες, το αδιαμόρφωτο της ζωφόρου και γενικά η ραδινότητα του κτηρίου μας επιτρέπουν, με πολλές επιφυλάξεις, να δεχτούμε πως η σφραγίδα Α-5 εικονίζει ιωνικό κτήριο. Η πιθανότητα να αποδίδεται η πρόσοψη του ναού της Τροίας πρέπει να αποκλειστεί. Ο ελληνιστικός ναός της Αθηνάς στο Ίλιο ήταν εξάστυλος δωρικός[157]. Ποιο ήταν το πρότυπο του σφραγιδοπλάστη για τη συγκεκριμένη απεικόνιση είναι δύσκολο να διαπιστωθεί. Θα μπορούσε να αναγνωριστεί ίσως κάποιο κτήριο από τον τόπο στον οποίο εργαζόταν, αν και αυτό δεν είναι καθόλου απαραίτητο.

Η σφραγίδα Α-5, με την οποία αποδόθηκε ο ναός στη μήτρα 297, χρησιμοποιήθηκε για τον ίδιο σκοπό εκτός από τη μήτρα 298 και σε δύο άλλα μνημεία με το ίδιο θέμα: 1) τον αμφορέα αριθ. 80.455 από την Πέλλα[158] και 2) το σκύφο αριθ. 5440 από τη Φλώρινα, στο Μουσείο της Φλώρινας[159]. Στο πρώτο μνημείο ο ναός τοποθετήθηκε πάνω σε αδρά διαμορφωμένο βραχώδες τοπίο. Οι τρεις γωνίες του αετώματος επιστέφονται με ανθεμωτά ακρωτήρια, που κατασκευάστηκαν με την τοποθέτηση ενδεκαπέταλου ανθεμίου. Στο σκύφο της Φλώρινας, μόνο το κεντρικό ακρωτήριο έχει διαμορφωθεί με την τοποθέτηση ενός ανθεμίου, όμοιου με της σφραγίδας Κ-39[160].

Η πρόσοψη του ναού της Αθηνάς σε παραστάσεις με την «Ιλίου Πέρσιν» στα αγγεία της Μακεδονίας μας είναι γνωστή και με έναν άλλο τύπο σε τμήμα αμφορέα από τη Φλώρινα[161] και σε μικρό θραύσμα σκύφου από την Αιανή[162]. Δεν είναι βέβαιο, αν τα δύο κτήρια έγιναν με την ίδια

156 Το θέμα της Ιλίου Πέρσεως στη μακεδονική ανάγλυφη κεραμική της ελληνιστικής εποχής είναι το πιο αγαπητό θέμα σ' όλες τις κατηγορίες αγγείων με διηγηματική παράσταση. Οι συνεχιζόμενες ανασκαφές στην Πέλλα αλλά και σε άλλους χώρους της Μακεδονίας, που άρχισαν πρόσφατα, φέρνουν καθημερινά στο φως αποσπασματικά σωζόμενα αγγεία, τμήματα αγγείων και θραύσματα με παραστάσεις από την κατάκτηση της Τροίας, πολλά από τα οποία, όπως είναι φυσικό, δεν ήταν δυνατό να περιληφθούν στη μελέτη αυτή.

157 W.B. Dinsmoor, The Architecture of Ancient Greece, 1975, 267. Για το ναό της «Ομηρικής» εποχής, ό.π., 40. Ειδικά για το ναό αυτό βλ. F. Göthert - H. Schleif, Der Athena Tempel von Ilion, 1962.

158 Αδημοσίευτος. Βρέθηκε το 1980 στο δωμάτιο Α μαζί με πάρα πολλά αγγεία και μήτρες. Ύψ. 18 εκ. Στο σώμα του σώζεται διακοσμητική ζώνη, πλ. 72 χιλ., με παράσταση Ιλίου Πέρσεως.

159 Sinn, Becher, 98-100 (MB 34), πίν. 3, 2 και 10, 1-6. Στη βιβλιογραφία που αναφέρεται από τον U. Sinn, πρέπει να προστεθούν: Gropengiesser, Tainia 313, σημ. 18a, 321-322, σημ. 75, 325, σημ. 107a και 326, σημ. 109, Μακεδονία, 4.000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού, 1982, 171, εικ. 109.

160 Το αγγείο σώζεται αποσπασματικά. Η επιδερμίδα έχει φθαρεί. Έτσι η ταύτιση του ανθεμίου με το Κ-39 δεν μπορεί να γίνει με βεβαιότητα.

161 Μουσείο Φλώρινας, αριθ. 164· Sinn, Becher, 100 (MB 35), πίν. 11, 1-4, όπου όμως αντί του *ΚΑΛΧΑΣ* διάβαζε το ορθό *ΚΕΛΑΔ[ΟΣ]*.

162 Τυχαίο εύρημα από την Αιανή, αριθ. 1045. Αδημοσίευτο. Σωζ. ύψ. 25 χιλ., σωζ. πλ. 41 χιλ. Από τη διηγηματική ζώνη σώζονται τα οπίσθια σκέλη ίππου με το άκρο της ουράς του, στα αριστερά, και τμήμα πρόσοψης ιωνικού κτηρίου, δεξιά.

σφραγίδα. Ο τύπος στον αμφορέα είναι φθαρμένος και δεν διακρίνονται λεπτομέρειες[163]. Στο θραύσμα του σκύφου πάλι σώζεται ένα μικρό μόνο μέρος, αρκετό όμως για να συμπεράνουμε τη μεγάλη τους ομοιότητα. Στις γωνίες χαμηλού κρηπιδώματος πατούν δύο ιωνικοί κίονες με διαμορφωμένη σπείρα και τροχίλο. Οι ραβδώσεις διακρίνονται μόνο στο θραύσμα του σκύφου, θα υπήρχαν όμως και στον αμφορέα. Ανάμεσα στους δύο κίονες, πάνω σε μεγάλο κατώφλι, στηρίζεται η μεγάλη πόρτα του σηκού του ναού. Η πρόσοψη, τέλος, διαμορφωνόταν σε αέτωμα με ακρωτήρια. Ελάχιστες αμφιβολίες υπάρχουν για την ονομασία του ναού. Στον αμφορέα έχει χαραχτεί η επιγραφή: *ΝΑΟC ΑΘΗΝΑC*.

Ο ναός της Αθηνάς στην ανάγλυφη ελληνιστική κεραμική με παραστάσεις Ιλίου Πέρσεως δεν εικονίζεται πάντα με τη μορφή της πρόσοψης του ναού που αναφέραμε. Στο σκύφο του Βερολίνου αριθ. 3161k, ο ναός αποδίδεται ενδεκάστυλος με ανθεμωτά ακρωτήρια[164]. Το μνημείο αυτό, λόγω των πολλαπλών εικονογραφικών δεσμών του με έργα της Μακεδονίας, και πιο συγκεκριμένα με έργα της Πέλλας, πρέπει να συνδεθεί με το ίδιο εργαστήριο, πράγμα που θα φανεί καλύτερα από τις συγκρίσεις των εικονογραφικών του στοιχείων με τα αντίστοιχα εικονογραφικά στοιχεία των μητρών της ομάδας που εξετάζεται.

Ο ναός με τον οποίο συμβολίζεται το ιερό τέμενος της θεάς αποτελεί κεντρικό σημείο, γύρω από το οποίο εκτυλίσσονται πολλά γεγονότα της καταστροφής της πόλης. Στο ιερό της θεάς έπρεπε να συρθεί ο δούρειος ίππος, αφού σ' αυτήν τη θεά είχε αφιερωθεί από τους Έλληνες. Στο ιερό της διαδραματίζεται ένα από τα δραματικότερα επεισόδια της κατάκτησης της Τροίας, η αρπαγή της Κασσάνδρας από τον Αίαντα. Κατά τη διήγηση του Βιργιλίου[165], γύρω από το ναό αλλά και πάνω από την οροφή του πρόβαλαν οι Τρώες τη σοβαρότερη αντίσταση τους. Γι' αυτό και φυσική είναι η τοποθέτηση δίπλα στο ναό τόσο του Αίαντα και της Κασσάνδρας όσο και του δούρειου ίππου.

Το σύμπλεγμα (Μ-73) που εικονίζεται στα αριστερά του ναού, δεξιά στο εκμαγείο, παρουσιάζει μια γυναικεία μορφή πεσμένη στα γόνατα, δίπλα σε βωμό, έξω από το ναό της Αθηνάς, που κακοποιείται από ανδρική μορφή. Το όνομα του πολεμιστή αυτού, Αίας, σώζεται, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, στη μήτρα 298. Εδώ λοιπόν εικονίζεται, πέρα από κάθε αμφισβήτηση, το θέμα της αρπαγής της Κασσάνδρας από τον Αίαντα[166].

Το εικονογραφικό σχήμα της πεσμένης στα γόνατα γυναικείας μορφής που «βιάζεται» από πολεμική μορφή, η οποία εικονίζεται σε διασκελισμό προς τα δεξιά με περικεφαλαία, ασπίδα και πορπωμένη στο στήθος χλαμύδα, είναι γνωστό από σκηνές μάχης, ιδιαίτερα αμαζονομαχίες, όπως π.χ. το γνωστότατο σχήμα της νικημένης αμαζόνας και του Έλληνα από τη ζωφόρο του

163 Η πιθανότητα της χρησιμοποίησης της ίδιας σφραγίδας για την αποτύπωση του ναού στα δύο μνημεία μου φαίνεται μεγάλη. Η σφραγίδα, όμως, πριν αποτυπωθεί στον αμφορέα της Φλώρινας, πρέπει να είχε χρησιμοποιηθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα, γι' αυτό και οι λεπτομέρειες έχουν φθαρεί.

164 Ο σκύφος πρωτοδημοσιεύτηκε από τον C. Robert, Homerische Becher, 69-73, βλ. και Gropengiesser, Tainia, 325 κ.ε. και σημ. 107, όπου η προηγούμενη βιβλιογραφία.

165 Verg., Aen. II, 402 κ.ε.

166 Το σύμπλεγμα απεικονίστηκε συχνά στην ελληνική τέχνη και μελετήθηκε ιδιαίτερα από τη J. Davreaux, La légende de la prophétesse Cassandre d'après les textes et les monuments, 1942. Πιο πρόσφατα, Jean Marc Moret, L'Iliou Persis, 1975, 11-27 και LIMC I, 1981, 336-337, οι πηγές, και 399 κ.ε. ο κατάλογος μνημείων, στη λ. Aias II (O. Touchefeu)· πρβλ. και LIMC II, 1984, 966-968, στη λ. Athena (P. Demargne). Για τη διαπραγμάτευση του θέματος στην ανάγλυφη ελληνιστική κεραμική, βλ. Greifenhagen, Beiträge, 52-65 και ειδικά για το σύμπλεγμα, Siebert, Recherches, 252-254. Το θέμα σε ανάγλυφα θυμιατήρια της ελληνιστικής εποχής πραγματεύτηκε η D. Burr-Thompson, Hesperia 31 (1962), 256-260.

ναού του Απόλλωνα στη Φιγάλεια[167]. Το σχήμα, περισσότερο θεατρικό, επαναλαμβάνεται και σε καμπανιακό κωδωνόσχημο κρατήρα του 4ου αι. π.Χ., του ζωγράφου της Κάπουας, αριθ. 7562[168]. Τα πλησιέστερα όμως εικονογραφικά παράλληλα της Μ-73 μας φέρνουν στην περιοχή της βόρειας Ελλάδας, της Μακεδονίας και της Μικράς Ασίας.

Ένα πήλινο ανάγλυφο του 3ου αι. π.Χ. από τη Μ. Ασία[169] δείχνει το δρόμο που ακολούθησε το εικονογραφικό σχήμα από τον 5ο αι. π.Χ. και μας φέρνει κοντύτερα στο εικονογραφικό πρότυπο του συμπλέγματος Μ-73. Η διαμόρφωση του κορμού του Αίαντα, η στροφή του κεφαλιού του, το απλωμένο δεξί χέρι με το οποίο αρπάζει τη γυναικεία μορφή από τα μαλλιά και ο τρόπος με τον οποίο λυγίζει το αριστερό χέρι, με το οποίο κρατά την ασπίδα, είναι ίδια με το σύμπλεγμα της μήτρας. Αλλά και τα σημεία στα οποία τέμνεται το αμυντικό όπλο από το μηρό και τον τράχηλο ταυτίζονται.

Το στήσιμο της γυναικείας μορφής δεν διαφέρει από τη μορφή στη μήτρα. Υπάρχουν όμως και χαρακτηριστικές διαφορές στις δύο συνθέσεις. Η γυναικεία μορφή του ανάγλυφου πλακιδίου απεικονίζει μια μικροκαμωμένη νεαρή γυναίκα με γυμνό κορμό, που δεν ανταποκρίνεται στη μορφή της Μ-73. Το στήσιμο του κεφαλιού της, η κόμμωση, αλλά και η πτυχολογία των ενδυμάτων της διαφέρουν. Ενώ οι δύο παραστάσεις φαίνεται πως έχουν κοινή καταγωγή, το σχήμα διαφοροποιείται στις επιμέρους λεπτομέρειες, που δίνουν και διαφορετικό περιεχόμενο στις δύο σκηνές: ορμητικό και δραματικό στη μήτρα, ήρεμο στο ανάγλυφο.

Το σύμπλεγμα από την Πέλλα έχει μεγάλες ομοιότητες με ένα σύμπλεγμα σε σκύφο από τη Ρόδο, που δημοσίευσε ο A. Greifenhagen[170] και που απέδωσε σε μικρασιατικό εργαστήριο, αναγνωρίζοντας ως στενότερο εικονογραφικό παράλληλό του μια πήλινη μήτρα με το ίδιο θέμα σε ιδιωτική Συλλογή[171]. Η πήλινη μήτρα στέκεται ανάμεσα στο πήλινο ανάγλυφο, που αναφέρθηκε παραπάνω, και στο σκύφο από τη Ρόδο. Το στήσιμο της μορφής της Κασσάνδρας στην πήλινη μήτρα, ο γυμνός κορμός και η πτυχολογία γενικότερα των δύο μορφών φέρνουν το μνημείο αυτό κοντά στο πλακίδιο· ο δραματικός όμως τόνος των μορφών και η μεταξύ τους σχέση είναι πιο κοντά στη σύνθεση του σκύφου.

Η μελέτη του θέματος της αρπαγής της Κασσάνδρας στην ανάγλυφη ελληνιστική κεραμική της Μακεδονίας μας βοηθά να δούμε καλύτερα τις καταβολές του. Η σφραγίδα Μ-73, εκτός από τη μήτρα 297, αποτυπώθηκε στην ίδια θέση, δίπλα στο ναό, και στη 298. Άμεση εικονογραφική συγγένεια μ' αυτή έχει και μια άλλη σφραγίδα (Μ-74), που σώζεται αποσπασματικά στη μήτρα 314· συμπληρώνεται όμως με δύο μνημεία όπου σώζεται καλύτερα: 1) τον αδημοσίευτο αμφορέα αριθ. 80.455 της Πέλλας[172] και 2) το σκύφο αριθ. 5440 του Μουσείου της Φλώρινας, από τη Φλώρινα[173]. Και στα δύο μνημεία οι επιγραφές, Αίας και Κασσάνδρα, ταυτίζουν τις μορφές πέρα από κάθε αμφισβήτηση. Και στα δύο μνημεία τοποθετούνται δεξιά του ναού. Η

167 EAA, Atlante dei complessi figurati e degli ordini architettonici, 1973, πίν. 164a· C. Hofkes-Brukker - A. Mallwitz, Der Bassai-Fries, 1975, 83-85 (πλάκα Η 20-532).

168 Μουσείο Ιένας, αριθ. 194 (426)· Trendall, LCS, 1st Suppl., 1970, 56, αριθ. 745d.

169 Davreaux, ό.π., 177, αριθ. 124, πίν. XL, εικ. 71.

170 Greifenhagen, Beiträge, 52.

171 Greifenhagen, Beiträge, 65, εικ. 53-54. Κατά τον W. Züchner, JdI 65/66 (1950/51), 181-182, σημ. 1, εικ. 8-9: "höchstwarscheinlich in Smyrna erworben".

172 Βλ. παραπάνω, σημ. 158.

173 Παραπάνω, σημ. 159.

σύνθεση των δύο σφραγίδων Μ-73 και Μ-74 είναι όμοια· οι διαφορές είναι μικρές αλλά χαρακτηριστικές.

Η Κασσάνδρα στη Μ-74 κάθεται σε βραχώδη βωμό. Το κεφάλι της είναι στραμμένο σε κατατομή 3/4 προς τα δεξιά. Η μορφή φορά φρυγικό πίλο. Το άκρο της χλαμύδας του Αίαντα δεν αιωρείται ελεύθερο πάνω από το δεξί του χέρι. Στο στήθος του ήρωα διακρίνεται τελαμώνας, ενώ στο κεφάλι κράνος. Τέλος, το σύνολο παρουσιάζεται λιγότερο δραματικό και περισσότερο πλαστικό. Η μορφή του Αίαντα, όπως φαίνεται στον αμφορέα, όπου διατηρείται καλύτερα η επιδερμίδα του αγγείου, είναι γεροδεμένη, αλλά ραδινή. Οι μύες είναι σκληροί, ανεπτυγμένοι και αρκετά στεγνοί. Τα ραδινά σκέλη δίνουν την εντύπωση της στιγμιαίας κίνησης. Οι λυσιππικές καταβολές δύσκολα παραβλέπονται[174]. Το κεφάλι της Κασσάνδρας με τις σαρκώδεις παρειές και το σχετικά μικρό πηγούνι θυμίζει τον Έρωτα με το τόξο στο Βρετανικό Μουσείο[175] ή το κορίτσι από το Άντζιο[176].

Το εικονογραφικό σχήμα των τύπων Μ-73 και Μ-74 στα μακεδονικά μνημεία που εξετάσαμε είναι όμοιο· οι διαφορές των μορφών είναι πολύ μικρές και έχουν ήδη επισημανθεί. Στα παραδείγματα αυτά ο βωμός είτε ενσωματώνεται στη σύνθεση ως βραχώδης, Μ-74, είτε προστίθεται με χωριστή σφραγίδα, Α-6, όπως στις μήτρες 297 και 298. Η μορφή όμως του παλλαδίου δεν φαίνεται πως αποτελούσε απαραίτητο εικονογραφικό στοιχείο, αφού μόνο στη 298 έχει προστεθεί.

Η αρπαγή της Κασσάνδρας στη Μακεδονία είναι γνωστή και με ένα άλλο εικονογραφικό σχήμα. Η κύρια διαφορά από το προηγούμενο περιορίζεται στη μορφή της γυναίκας· εικονίζεται από τα νώτα, γυμνή από το ύψος των γλουτών και πάνω, καθισμένη πάνω σε ορθογώνιο βωμό. Το σχήμα αυτό είναι γνωστό από το 1890, όταν πρωτοδημοσιεύτηκε ο σκύφος αριθ. 3161k του Μουσείου του Βερολίνου από τον C. Robert[177]. Το ίδιο σχήμα επαναλαμβάνεται και στα παρακάτω, αδημοσίευτα, αποσπασματικά σωζόμενα, ανάγλυφα αγγεία της ελληνιστικής εποχής:

1. Μουσείο Πέλλας, αριθ. 82.210[178]. Τμήμα σκύφου, συγκολλημένου από δύο θραύσματα. Σώζεται μέρος διηγηματικής παράστασης με το σύμπλεγμα του Αίαντα και της Κασσάνδρας αριστερά και τμήμα οχυρωμένης πόλης με τρεις πύργους δεξιά. Πάνω από το παλλάδιο υπάρχει η επιγραφή: *ΑΙΑΣ*· πάνω από την πόλη το όνομά της: *ΙΛΙΟΝ*.
2. Αιανή Κοζάνης, αριθ. 1058[179]. Μικρό θραύσμα ανάγλυφου σκύφου. Σώζεται το πάνω μέρος της Κασσάνδρας από τη μέση, το παλλάδιο και ο Αίαντας από το ύψος των μηρών, εκτός από το αριστερό του χέρι με την ασπίδα. Με μεγάλη πιθανότητα, η σφραγίδα είναι ίδια με αυτή του σκύφου της Πέλλας. Το ίδιο φαίνεται πως ισχύει και στα επόμενα δύο θραύσματα.
3. Αιανή Κοζάνης, αριθ. 1053[180]. Μικρό θραύσμα ανάγλυφου σκύφου. Σώζεται η μορφή της Κασσάνδρας και μέρος του παλλαδίου, καθώς και το κάτω μέρος του σώματος και των σκελών του Αίαντα.

174 J. Beazley - B. Ashmole, Greek Sculpture and Painting, 1966, 60.

175 M. Bieber, The Sculpture of the Hellenistic Age, 1961², 38, εικ. 87.

176 Ό.π., 40, εικ. 97-100.

177 Παραπάνω, σημ. 164.

178 Αδημοσίευτο. Σωζ. ύψ. 49 χιλ., σωζ. πλ. 80 χιλ., πάχ. τοιχωμάτων 2-5 χιλ.

179 Αδημοσίευτο, τυχαίο εύρημα. Σωζ. ύψ. 25 χιλ., σωζ. μήκ. 38 χιλ., πάχ. τοιχωμάτων 4-5 χιλ.

180 Αδημοσίευτο, τυχαίο εύρημα. Σωζ. ύψ. 7 χιλ., σωζ. μήκ. 23 χιλ., πάχ. τοιχωμάτων 3 χιλ.

4. Αιανή Κοζάνης, αριθ. 1054[181]. Μικρό θραύσμα ανάγλυφου σκύφου. Σώζονται ο κορμός και οι μηροί των σκελών του Αίαντα και μέρος του σώματος της Κασσάνδρας.
5. Πέτρες Φλωρίνης[182]. Κρατήρας, που έχει ανασυσταθεί από πολλά κομμάτια. Πάνω από ζώνη με μακριά πέταλα στο κάτω μέρος του αγγείου υπάρχει διηγηματική ζώνη, πλ. 42 χιλ., με παράσταση από την πτώση της Τροίας. Το σύμπλεγμα σώζεται ακέραιο.

Το εικονογραφικό σχήμα στα παραπάνω μνημεία διαφέρει από το σκύφο του Βερολίνου σε μια χαρακτηριστική λεπτομέρεια: ο Αίαντας, που φορά περικεφαλαία με λοφίο, στρέφει το κεφάλι του προς την Κασσάνδρα. Η σφραγίδα του κρατήρα από τις Πέτρες διαφοροποιείται από τα υπόλοιπα παραδείγματα μόνο στη μορφή του παλλαδίου. Το εικονογραφικό αυτό σχήμα διατηρείται τουλάχιστον ως τα πρώιμα αυτοκρατορικά χρόνια, όπως μαρτυρείται από την παράσταση σφραγιδόλιθου της εποχής αυτής[183].

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό πως το θέμα της αρπαγής της Κασσάνδρας από τον Αίαντα αποδίδεται στη Μακεδονία με δύο εικονογραφικά σχήματα[184]. Το καθένα από αυτά μπορεί να διαφοροποιηθεί σε στοιχεία, όπως η στροφή των κεφαλιών των μορφών και τα καλύμματά τους ή το σχήμα και το μέγεθος του βωμού και του Παλλαδίου.

Γενικά, το πρώτο σχήμα διακρίνεται για τη δύναμη και τη στιβαρότητα των μορφών, τον όγκο και την πλαστικότητα των πτυχώσεων, ιδιαίτερα των ενδυμάτων της Κασσάνδρας. Η προσπάθεια απόδοσης της τρίτης διάστασης στο σύμπλεγμα αυτό είναι προφανής. Οι παρατηρήσεις αυτές, σε συνδυασμό με όσα αναφέραμε ήδη, οδηγούν στην υπόθεση ότι το πρωτότυπο από το οποίο αντλούν οι τεχνίτες των σφραγίδων Μ-73 και Μ-74, άμεσα ή έμμεσα, είναι ένα περίοπτο έργο των υστεροκλασικών χρόνων. Το δεύτερο όμως σχήμα, που χαρακτηρίζεται από τη ραδινότητα των μορφών και τη γραμμική απόδοση των πτυχώσεων, ανάγεται πιθανότατα σε ένα ζωγραφικό πρότυπο.

Άγνωστη παραμένει ως σήμερα η συγκεκριμένη θέση (-εις) στην οποία πρέπει να αναζητήσουμε τα πρότυπα των δύο σχημάτων. Η συγκέντρωση όμως των μνημείων που τα αντιπροσωπεύουν στο μακεδονικό κυρίως, αλλά και το μικρασιατικό χώρο, δείχνει πως στο χώρο αυτό πρέπει να αναζητήσουμε τις πηγές των καλλιτεχνών που τα δημιούργησαν.

Το μοτίβο της αρπαγής της Κασσάνδρας από τον Αίαντα δεν είναι άγνωστο και στην ελληνιστική τέχνη της νότιας Ελλάδας. Το θέμα αναγνώρισε η D. Burr-Thompson σε ένα αποσπασματικά σωζόμενο ανάγλυφο βωμό, «θυμιατήρι», συμπληρώνοντας την παράσταση με τη βοήθεια ενός cameo του Βρετανικού Μουσείου[185], κατά το εικονογραφικό σχήμα της Μ-73. Πιθανότερη όμως είναι η συμπλήρωση του G. Siebert, ο οποίος βασίστηκε σε ανάγλυφους σκύφους τόσο της Αττικής όσο και της Πελοποννήσου, με τους οποίους ταυτίζονται καλύτερα τα υπο-

181 Αδημοσίευτο, τυχαίο εύρημα. Σωζ. ύψ. 19 χιλ., σωζ. πλ. 23 χιλ., πάχ. τοιχωμάτων 3 χιλ.

182 Έχει συγκολληθεί από πολλά θραύσματα. Θα δημοσιευτεί με πολλά άλλα τμήματα και θραύσματα ανάγλυφων ελληνιστικών αγγείων από την ανασκαφέα κ. Π. Αδάμ-Βελένη.

183 Βρετανικό Μουσείο, αριθ. 1942· Davreaux, ό.π., 178, αριθ. 128, πίν. 41, εικ. 79.

184 Ένα ακόμη μικρό, αδημοσίευτο θραύσμα σκύφου από την Αιανή, αριθ. 1057, προέρχεται πιθανότατα από το πάνω μέρος διηγηματικής ζώνης με παράσταση Ιλίου Πέρσεως, όπου εικονιζόταν το σύμπλεγμα του Αίαντα και της Κασσάνδρας, δίπλα στο ναό της Αθηνάς. Στο σύμπλεγμα αυτό μας οδηγούν δύο αποσπασματικά σωζόμενες επιγραφές: *ΚΑ[ΣΣΑΝ]/ΔΙ[Α]* δεξιά και *[ΝΑΟC] ΑΘΗΝ[ΑC]* επάνω αριστερά. Σωζ. ύψ. θραύσματος 42 χιλ., σωζ. πλ. 21 χιλ. και πάχ. τοιχωμάτων 4 χιλ.

185 Hesperia 31 (1962), 256-260· για τον cameo, σ. 258 και πίν. 90.

λείμματα του βωμού[186]. Στο σχήμα της νότιας Ελλάδας ο Αίαντας εικονίζεται με πολεμική εξάρτυση, ντυμένος και όχι γυμνός, όπως στα παραδείγματα των μακεδονικών και μικρασιατικών εργαστηρίων. Με μια σειρά μνημείων από τη Μεγάλη Ελλάδα που παρουσιάζει, ο G. Siebert συνδέει τα αττικά «θυμιατήρια» με την πλαστική παράδοση και τορευτική της Μεγάλης Ελλάδας[187].

Στη μήτρα 297, δεξιά του ναού, αριστερά στο εκμαγείο, εικονίζεται μορφή αλόγου (Z-8). Από τον αυχένα κρέμονται χοντρές μάλλινες ταινίες. Στο πλευρό του ζώου διαμορφώνεται ορθογώνιο άνοιγμα με πλαίσιο, μέσα από το οποίο προβάλλει μορφή πολεμιστή, που φέρει πίλο στο κεφάλι και κρατά κυκλική ασπίδα. Η σφραγίδα επαναλαμβάνεται στην αντίστοιχη θέση και στη μήτρα 298, όπου η πολεμική μορφή, όπως έχει αναφερθεί, ταυτίζεται με επιγραφή με τον Οδυσσέα[188]. Η σφραγίδα αυτή έχει χρησιμοποιηθεί και στον αμφορέα της Πέλλας αριθ. 80.455[189]. Εδώ, κάτω από τις οπλές του ζώου έχουν τοποθετηθεί δύο μεγάλοι ρόδακες, που, προφανώς, έχουν τη θέση τροχών. Η παραπάνω σφραγίδα φαίνεται πως χρησιμοποιήθηκε και στο σκύφο από τη Φλώρινα τώρα στο Μουσείο της Φλώρινας αριθ. 5440[190].

Μια άλλη σφραγίδα στηρίζεται στην προηγούμενη, έχει όμως μικρότερες διαστάσεις, αλλά και αδρότερες λεπτομέρειες από αυτήν[191]. Η μεγάλη διαφορά τους στο μέγεθος, αλλά και μερικές μικροδιαφορές στις λεπτομέρειες δε μας επιτρέπουν να πούμε ότι η δεύτερη αντιγράφτηκε με έκτυπο από την πρώτη. Η σχέση της όμως είναι προφανώς στενή. Η παραλλαγή της Z-8 αντιπροσωπεύεται στη συλλογή της Πέλλας με τρία θραύσματα:

1. Μουσείο Πέλλας, αριθ. 81.1620[192]. Θραύσμα ανάγλυφου σκύφου με διηγηματική παράσταση. Σώζεται το μεγαλύτερο τμήμα του δούρειου ίππου, εκτός από τα μπροστινά σκέλη και τα άκρα των ταινιών. Στα δεξιά του διακρίνεται το κάτω άκρο σκέλους μορφής. Στο πάνω μέρος του θραύσματος σώζεται μικρό τμήμα σύνθετου πλοχμού, που κοσμούσε τη ζώνη του χείλους.
2. Μουσείο Πέλλας, αριθ. 81.1621[193]. Αποσπασματικά σωζόμενος ανάγλυφος σκύφος. Στο σώμα του αγγείου εικονίζεται το μεγαλύτερο μέρος της διηγηματικής παράστασης. Λείπει το πάνω μέρος του σώματος και το χείλος. Από το δούρειο ίππο λείπουν το άκρο της ουράς και η κορυφή του κεφαλιού του ζώου.
3. Μουσείο Πέλλας, αριθ. 81.1619[194]. Μικρό θραύσμα ανάγλυφου σκύφου. Σώζεται μικρό τμήμα ράβδωσης που όριζε το μετάλλιο στο κάτω μέρος και μικρό τμήμα της διηγηματικής ζώνης. Στο αριστερό άκρο διατηρούνται τα πίσω σκέλη μορφής σε διασκελισμό, με το αριστερό προς τα δεξιά και το δεξιό εκτεινόμενο ίσα πίσω.

Με την παραπάνω σφραγίδα φαίνεται πως συγγενεύει στενά η μορφή του αλόγου στο σκύφο του Βερολίνου αριθ. 3161k[195].

186 Siebert, Recherches, 252-254. Το ίδιο θέμα σε αγγεία από την Αθήνα· Rotroff, Agora XXII, 21 και 72, αριθ. 230, πίν. 44.

187 Siebert, Recherches, 254.

188 Βλ. σ. 224.

189 Παραπάνω, σημ. 158.

190 Παραπάνω, σημ. 159.

191 Το άλογο έχει ύψος 29 χιλ., ύψος από τις οπλές ως τη ράχη 18 χιλ. και μήκος 39 χιλ. μαζί με την ουρά. Η σφραγίδα Z-8 έχει ύψος 40 χιλ. και μήκος 42 χιλ.

192 Αδημοσίευτο. Σωζ. ύψ. 45 χιλ., σωζ. μήκ. 59 χιλ., πάχ. τοιχωμάτων 3-4 χιλ.

193 Αδημοσίευτο. Σωζ. ύψ. 44 χιλ., δ. 108 χιλ., πάχ. τοιχωμάτων 3-4 χιλ.

194 Αδημοσίευτο. Σωζ. ύψ. 32 χιλ., σωζ. πλ. 29 χιλ. και πάχ. τοιχωμάτων 3-4 χιλ.

195 Η επιβεβαίωση προϋποθέτει προσεκτική εξέταση του μνημείου. Ο σκύφος του Βερολίνου μου είναι γνωστός μόνο από τις δημοσιεύσεις, όπου όμως οι διαστάσεις των μορφών δεν αναφέρονται.

Το εικονογραφικό θέμα του δούρειου ίππου είναι γνωστό και από τις μήτρες 299 και 300. Η σφραγίδα με την οποία αποτυπώθηκε το άλογο, η Z-9, διαφέρει από τη Z-8 ως προς τη ραδινότητα της μορφής του ζώου και την αντικατάσταση των ταινιών με ιπποσκευή, από την οποία διακρίνονται τα περικέφαλα, στομίδια και ηνία. Η σφραγίδα αυτή αντιπροσωπεύεται και στον κρατήρα από τις Πέτρες καθώς και στο τμήμα σκύφου στη Φλώρινα αριθ. 161[196].

Μια τέταρτη σφραγίδα με το ίδιο θέμα μπορεί να ανασυσταθεί με τη βοήθεια τριών θραυσμάτων από την Αιανή Κοζάνης. Το ζώο εδώ έχει μικρό κεφάλι με ιπποσκευή, ορθογώνιο άνοιγμα στην κοιλιά του, από όπου προβάλλει μορφή πολεμιστή με κυκλική ασπίδα και πίλο. Από τα πίσω σκέλη, το ένα εκτείνεται περίπου όπως στη Z-9, το άλλο είναι λυγισμένο, όπως στη Z-8[197].

Στις παραπάνω τέσσερις σφραγίδες υπάρχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, που συνδέουν τους τύπους μεταξύ τους. Η απόδοση του ζώου είναι φυσιοκρατική. Σε όλες τις περιπτώσεις το άλογο βλέπει προς τα αριστερά. Το άνοιγμα στο πλευρό του είναι ένα και μόνο. Μέσα από το διαμορφωμένο πλαίσιό του προβάλλει η μορφή του Οδυσσέα με κυκλική ασπίδα και κωνικό πίλο.

Ο δούρειος ίππος παίζει καθοριστικό ρόλο στο μύθο της κατάκτησης της Τροίας από τους Έλληνες. Από εικονογραφική όμως άποψη δε συμπεριλαμβάνεται στα συχνότερα απεικονιζόμενα θέματα της κατάκτησης της Τροίας. Τέσσερα μόνο παραδείγματα απαριθμεί η M. Ervin στην περίοδο από τον 8ο ως τον 6ο αι. π.Χ., αλλά και ο πραγματικός τους αριθμός σήμερα δεν ξεπερνά κατά πολύ τον αριθμό αυτό[198]. Το θέμα παραμένει σχετικά σπάνιο και στην αγγειογραφία της κλασικής εποχής, μολονότι, κατά τη διάρκεια του 5ου αι. π.Χ. τρία μνημειώδη έργα, που στήθηκαν στην Ακρόπολη και τους Δελφούς με το θέμα, θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν ως πηγή έμπνευσης κατά την περίοδο αυτή. Στα ελληνιστικά όμως χρόνια η απεικόνιση του δούρειου ίππου γίνεται προσφιλές θέμα. Από όσο γνωρίζω, εντάσσεται πάντα μέσα στην ευρύτερη σύνθεση της καταστροφής της Τροίας.

Στην υστερογεωμετρική και αρχαϊκή εποχή συχνά η μορφή του ζώου χαρακτηρίζεται από μια σειρά από ορθογώνια ανοίγματα στο σώμα του και τροχούς στις οπλές του[199]. Από τον 5ο αι. π.Χ. και εξής η εμφάνισή του αποκτά μεγαλύτερη ελευθερία απόδοσης. Έτσι, στη Λέσχη των Κνιδίων στους Δελφούς, ο Πολύγνωτος απεικόνισε μόνο το κεφάλι του ίππου να προεξέχει πάνω από το τείχος, το οποίο κατεδαφίζεται από τον Επειό[200]. Το χάλκινο έργο του Στρογγυ-

196 Sinn, Becher, 138 (MB 101), πίν. 34, 6, 35, 4.

197 Τα θραύσματα δεν κολλούν και μάλλον δεν ανήκουν στον ίδιο σκύφο. α) Αιανή αριθ. 1043. Αδημοσίευτο μικρό θραύσμα από το πάνω μέρος του σώματος σκύφου με διηγηματική παράσταση. Σωζ. ύψ. 25 χιλ., σωζ. μήκ. 28 χιλ., πάχ. τοιχωμάτων 4 χιλ. Διατηρείται μέρος μορφής με την επιγραφή *[Ε]ΠΕΙΟΣ*, αριστερά και τμήμα αλόγου με το κεφάλι και τα μπροστινά του πόδια, στα δεξιά.

β) Αιανή αριθ. 1042. Αδημοσίευτο· πολύ μικρό θραύσμα από το σώμα ανάγλυφου σκύφου με διηγηματική παράσταση. Σωζ. ύψ. 18 χιλ., σωζ. μήκ. 21 χιλ. και πάχ. τοιχωμάτων 3-4 χιλ.

Σώζεται μέρος από το σώμα του δούρειου ίππου, μέσα από το άνοιγμα της κοιλιάς του οποίου προβάλλει το κεφάλι του Οδυσσέα.

γ) Αιανή αριθ. 1045. Για το θραύσμα βλ. σημ. 162.

198 M. Ervin, A Relief Pithos from Mykonos, ΑΔ 18 (1963): Μελέται, 37-75· ειδικά στη σ. 52. Βλ. και K. Fittschen, Untersuchungen zum Beginn der Sagendarstellungen bei den Griechen, 1963, 182-183.

199 Ervin, ό.π., 52. Γενικά για το δούρειο ίππο στην αρχαία τέχνη, N. Yalouris, Athena als Herrin der Pferde, Museum Helveticum 7, 1950, 65 κ.ε.· H. Walter, AM 77 (1962), 193 κ.ε.· B.A. Sparkes, Greece and Rome 18, 1971, 54 κ.ε.· F. Brommer, Vasenlisten, 1973³, 446· ο ίδιος, Denkmälerlisten III, 1976, 459.

200 Παυσανίας X, 26, 2.

λίωνα, στο Ιερό της Βραυρωνίας Αρτέμιδος πάνω στην Ακρόπολη, απεικόνιζε έξω από το άλογο, από ψηλά να σκύβουν οι γιοι του Θησέα, Ακάμας και Δημοφών, και ο Μενεσθεύς μαζί με τον Τεύκρο[201]. Λιγότερα γνωρίζουμε για το χάλκινο ίππο «δούρειον δῆθεν», που ανέθεσαν οι Αργείοι στους Δελφούς[202]. Πώς διαμορφώνονταν οι διάφορες λεπτομέρειες στα παραπάνω έργα είναι ελάχιστα γνωστό. Σε ετρουσκικό όμως σκαραβαίο του 5ου αι. π.Χ., στο Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης αριθ. 32.11.7, εικονίζεται ένα άνοιγμα, μέσα από το οποίο προβάλλει μορφή πολεμιστή, ενώ επτά άλλοι πολεμιστές έχουν ήδη βγεί από αυτό[203]. Ένα μόνο άνοιγμα στο σώμα του ζώου, από όπου προβάλλει η μορφή ενός πολεμιστή, αποτελεί απ' όσο γνωρίζω, γενικό κανόνα στην ανάγλυφη ελληνιστική κεραμική και συνεχίζεται τουλάχιστον ως τα πρώιμα αυτοκρατορικά χρόνια, όπως μαρτυρείται από σφραγιδόλιθο των χρόνων του Αυγούστου, κάποτε στη Ρώμη[204].

Ξύλο ήταν το υλικό με το οποίο κατασκευάστηκε ο μυθικός ίππος. Σ' αυτό συμφωνούν όλες οι πηγές[205]. Στις πρώιμες απεικονίσεις, όπως και σε λίγες μεταγενέστερες, το κατασκεύασμα κινείται πάνω σε τροχούς, που όμως αναφέρονται μόνο σε μεταγενέστερες πηγές[206]. Παρ' όλα αυτά πρέπει να θεωρηθεί βέβαιο πως και κάποια από τις παλιότερες πηγές, που όμως δε σώζεται, τους ανέφερε. Το ίδιο, ίσως, πρέπει να υποστηριχθεί και για τη σειρά των ανοιγμάτων στα πλευρά του ζώου, που παρουσιάζονται μόνο στις πρώιμες απεικονίσεις. Στα εργαστήρια μάλιστα της Μακεδονίας, μέσα από το διαμορφωμένο άνοιγμα προβάλλει μορφή ενός πολεμιστή, που μερικές φορές ταυτίζεται με επιγραφή με τον Οδυσσέα. Αλλά και όπου δεν υπάρχει επιγραφή, πρέπει να θεωρήσουμε βέβαιο πως εικονίζεται η μορφή του ίδιου ήρωα. Στον ταυτισμό αυτό συνηγορεί όχι μόνο ο τύπος της πολεμικής μορφής που εικονίζεται στο άνοιγμα του ζώου και που σ' όλα τα παραδείγματα της ανάγλυφης ελληνιστικής κεραμικής φορά πίλο, αλλά και ο ρόλος τον οποίο έπαιξε ο Οδυσσέας στη σύλληψη του στρατηγήματος του δούρειου ίππου, καθώς και στην πτώση της πόλης γενικότερα.

Ο Οδυσσέας, σύμφωνα με μερικούς συγγραφείς, συνέλαβε την ιδέα της κατασκευής του δούρειου ίππου[207], τον οποίο κατασκεύασε ο Επειός με τη βοήθεια της Αθηνάς[208]. Ο ρόλος του Οδυσσέα ήταν βασικός σε μια σειρά επεισοδίων, ένα από τα οποία ήταν και του δούρειου ίππου και τα οποία αποτελούσαν προϋποθέσεις για την τελική πτώση της Τροίας[209]. Γι' αυτό και η Αθηνά τον επαινεί ως κατακτητή της πόλης[210] και τον θεωρεί ευρετή του στρατηγήματος[211]. Ο

201 Παυσανίας Ι, 23, 8. Το μνημείο πραγματεύτηκε τελευταία ο F.W. Hamdorf, Στήλη 1980, 231 κ.ε., πίν. 67-69, εικ. 1.

202 Παυσανίας Χ, 9, 12. Για τη βάση του μνημείου βλ. J. Pouilloux - G. Roux, Énigmes à Delphes, 1963, 60 κ.ε.

203 G.M.A. Richter, The Engraved Gems of the Greeks and the Etruscans, 1968, 200, αριθ. 808.

204 A. Furtwängler, Die antiken Gemmen. Geschichte der Steinschneidekunst in klassischen Altertum, 1900, πίν. 38, 6.

205 Απολλόδωρος, Επιτομή V, 14· Verg., Aen. II, 185-186· Κόιντος Σμυρναίος, Μεθ' Όμηρον XIII, 42.

206 Verg., Aen., II, 235-6· Κόιντος Σμυρναίος, Μεθ' Όμηρον XII, 424 κ.ε.

207 Απολλόδωρος, Επιτομή V, 14· Κόιντος Σμυρναίος XII, 25 κ.ε. Κατά το Verg., Aen. II, 182 κ.ε., την ιδέα συνέλαβε ο Κάλχας.

208 Όμηρος θ, 493: *....τὸν Ἐπειὸς ἐποίησεν σὺν Ἀθήνῃ.* Το ίδιο υποστήριξε και ο Λέσχης, Μικρά Ιλιάς, όπως μαρτυρείται στην περίληψη του Πρόκλου, Epicorum Graecorum Fragmenta (εκδ. G. Kinkel, 1877), 37: *Ἐπειὸς κατ' Ἀθηνᾶς προαίρεσιν τὸν δούρειον ἵππον κατασκευάζει.* Αλλά και ο Ευριπίδης, Τρωάδες, 10-11, αναφέρει:
Φωκεύς Ἐπειός, μηχαναῖσι Παλλάδος
ἐγκύμον' ἵππον τευχέων ξυναρμόσας.

209 Ervin, ό.π., 53-54.

210 Όμηρος χ, 230.

211 Όμηρος θ, 494.

Οδυσσέας μεριμνά για την τοποθέτηση των ηρώων στο εσωτερικό του αλόγου[212], αλλά και δίνει το σύνθημα της εξόδου, αφού ήλεγξε την περιοχή, όταν το ξύλινο άναθημα είχε φτάσει στον προορισμό του. Ακόμη, και όσο περίμεναν κλεισμένοι στη φυλακή τους οι ήρωες, ο Οδυσσέας αναδεικνύεται σε αναμφισβήτητο ηγέτη. Μόνον αυτός μαζί με το Νεοπτόλεμο δεν δείχνουν σημάδια φόβου[213]. Σε μια κρίσιμη στιγμή ο ήρωας καλύπτει το στόμα του Άντικλου με την παλάμη του, για να μην απαντήσει στην Ελένη, όταν αυτή προσποιείται τη φωνή της γυναίκας του[214]. Η παρουσία λοιπόν του Οδυσσέα στο ορθογώνιο άνοιγμα του ίππου πρέπει να θεωρηθεί ως απολύτως φυσική. Ο ήρωας εικονίζεται τη στιγμή που ελέγχει το γύρω χώρο, πριν δώσει το σύνθημα της καθόδου, όπως περιγράφεται από τον Κόιντο Σμυρναίο, που χωρίς αμφιβολία αντλεί από παλιότερη πηγή[215].

Αὐτὸς [Ὀδυσσεὺς] δ' ἄρα χερσὶ θοῇσιν
ἵππου δουρατέοιο μάλ' ἀτρέμας ἔνθα καὶ ἔνθα
πλευρὰ διεξώιξεν ἐϊμμελίῃ ὑπ' Ἐπειῷ.
Βαιὸν δ' ἐξανέδυ σανίδων ὕπερ, ἀμφὶ δὲ πάντῃ
Τρῶας παπταίνεσκεν, ἐγρηγορότ' εἶπου ἴδοιτο.

Ο πίλος τον οποίο φορά ο Οδυσσέας αποτελεί μέρος της πολεμικής εξάρτυσής του. Στη Ζ-8 ο πίλος είναι χαμηλός. Οι παρειές της μορφής είναι γωνιώδεις και δηλώνουν διαμόρφωση παραγναθίδων. Ο τύπος του μεταλλικού πίλου με παραγναθίδες εικονίζεται συχνά σε νομίσματα της Μακεδονίας του 3ου και 2ου αι. π.Χ. Τις περισσότερες φορές το κράνος κορυφώνεται με τοξωτό λοφίο[216]. Ο «χαλκούς (;) πίλος» της Ζ-9 έχει ψηλότερο κώνο χωρίς παραγναθίδες. Ο τύπος αυτός, όπως έχει δείξει η Ι. Βοκοτοπούλου, είναι μια εξέλιξη του χαμηλού πίλου του 5ου αι. π.Χ. μέσα στον 4ο αι. π.Χ.[217].

Η ιπποσκευή του ζώου της Ζ-9 μπορεί να θεωρηθεί σαν μια προσπάθεια φυσικής απόδοσης. Ίσως, όμως, έχουμε εδώ μια αναφορά στα καννάβινα σχοινιά με τα οποία έδεσαν οι Τρώες το δούρειο ίππο, για να τον σύρουν στο εσωτερικό της πόλης[218]. Διαφορετικός είναι ο προορισμός των ταινιών της Ζ-8. Οι ταινίες τύπου 1 και 3 της Krug[219] αποτελούν μέρος του διακόσμου του

212 Όμηρος λ, 523-525· θ, 492-495 και θ, 502· Απολλόδωρος, Επιτομή V, 15.

213 Όμηρος λ, 526-532.

214 Όμηρος δ, 280-289· Απολλόδωρος, Επιτομή V, 19.

215 Μεθ' Όμηρον XIII, 39-43. Βλ. Θ.Ι. Κακριδής, Κόιντος Σμυρναίος, 1962.

216 Πρωτοπαρουσιάζονται σε νομίσματα του Δημητρίου Πολιορκητή, H. Gaebler, Die antiken Münzen von Makedonia und Paionia, 1935, πίν. XXXIII, 19-20. Συνεχίζονται στα χρόνια του Αντιγόνου Γονατά, Gaebler, ό.π., πίν. XXXIV, 11-12, του Δημητρίου Β, ό.π., πίν. XXXIV, 13, του Φιλίππου Ε', ό.π., XXXV, 21, καθώς και σε αταύτιστα νομίσματα της Μακεδονίας, ό.π., πίν. XXXVI, 7-16. Σπανιότερα ο μεταλλικός πίλος εικονίζεται χωρίς το τοξωτό λοφίο, όπως στις μήτρες· βλ. νομίσματα Πύρρου, ό.π, πίν. XXXIII, 23-24· Φιλίππου Ε', ό.π., πίν. XXXV, 19-20 και εποχής Φιλίππου Ε' και Περσέα, ό.π., πίν. II, 9-10 και 20· πρβλ. και Σ. Δρούγου - Γ. Τουράτσογλου, Ελληνιστικοί λαξευτοί τάφοι Βέροιας, 1980, 166 και σημ. 162.

217 Στήλη, 236-241, πίν. 70-72 και ιδιαίτερα σ. 240.

218 Verg., Aen. II, 236-237.

219 Antje Krug, Binden in der griechischen Kunst, 1968, 3 κ.ε. (τύπος 1), 11 κ.ε. (τύπος 3). Ο τύπος 1 έχει κατ' επανάληψη απεικονιστεί σε μακεδονικά μνημεία όπως στον τάφο του Λύσωνα και Καλλικλή, στα Λευκάδια, Ch. Macaronas - S. Miller, Archaeology 27 (1974), 248-259 και S. Miller, στο Macedonia and Greece in Late Classical and Early Hellenistic Times. Symposium Series I (εκδ. B. Barr-Sharrar και E. Borza). Studies in the History of Art, τόμ. 10, 162 κ.ε., εικ. 27-30 και σημ. 57 με βιβλιογραφία· τρεις γραπτές επιτύμβιες στήλες από τη Μεγάλη Τούμπα της Βεργίνας κοσμούνται με ταινία του ίδιου τύπου δεμένη στον κορμό των μνημείων. Χ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, Τα

αναθήματος των Ελλήνων στην Αθηνά[220].

Η μορφή που βρίσκεται μπροστά από το δούρειο ίππο, αριστερά στο εκμαγείο, εικονίζει πολεμιστή σε διασκελισμό προς τα αριστερά (Μ-36). Στρέφει το κεφάλι του προς τα πίσω, προς το άλογο, και εκτείνει το χέρι του με ανοιχτή την παλάμη στην ίδια κατεύθυνση. Είναι ντυμένος με κοντό χιτώνα και φορά περικεφαλαία και κνημίδες· ο κορμός του καλύπτεται από κυκλική ασπίδα. Η σφραγίδα τοποθετήθηκε στην αντίστοιχη ακριβώς θέση και στη μήτρα 298. Σ' αυτήν ταυτίζεται με επιγραφή με τον Επειό, το μυθικό κατασκευαστή του δούρειου ίππου[221]. Ο συσχετισμός επομένως της πολεμικής μορφής (Μ-36) και του ζώου, που δηλώνεται τόσο με τη στροφή του κεφαλιού όσο και με την έκταση του χεριού προς το ζώο, είναι δηλωτικός της σχέσης δημιουργού και δημιουργήματος. Η στενή σχέση των δύο μορφών επαναλαμβάνεται και στο θραύσμα από την Αιανή αριθ. 1043. Αν και από τον Επειό σώζεται μόνο το εκτεινόμενο προς το άλογο χέρι του, πρέπει να συμπεράνουμε πως τυπολογικά η μορφή δεν διέφερε από την προηγούμενη[222].

Ο εικονογραφικός τύπος του Επειού της Μ-36, όχι όμως και η ίδια σφραγίδα, χρησιμοποιήθηκε στον αμφορέα της Πέλλας αριθ. 80.455, όπου η μορφή ταυτίζεται με επιγραφή. Εδώ, όμως, ανάμεσα στο ζώο και τον ήρωα παρεμβάλλεται η μορφή του Κέλαδου. Το σχήμα αυτών των τριών μορφών, Επειός, Κέλαδος και δούρειος ίππος, επαναλαμβάνεται στις μήτρες 299 και 300. Η σφραγίδα Μ-43, με την οποία δίνεται ο κατασκευαστής του ίππου, εδώ είναι τυπολογικά ίδια με τη Μ-36. Μόνο το άκρο κολεού σπαθιού που προβάλλει στο ύψος των γλουτών τη διαφοροποιεί από αυτήν. Ο πολεμιστής και στις δυο μήτρες ταυτίζεται με επιγραφή. Έτσι η αναγνώρισή του είναι αδιαμφισβήτητη. Η διάταξη των τριών μορφών της 299 επαναλαμβάνεται πανομοιότυπα και στο τμήμα σκύφου της Φλώρινας αριθ. 161[223]. Επειδή και τα φύλλα κάτω από τη διηγηματική ζώνη ταυτίζονται, είναι πολύ πιθανό το παραπάνω τμήμα να προέρχεται από τη μήτρα 299.

Η μορφή του Επειού στα παραπάνω μνημεία συνδέεται στενά όχι μόνο με το δούρειο ίππο αλλά και με τη μορφή του Κέλαδου. Η σχέση αυτή ενισχύεται με τη διάταξη των δύο μορφών στο σκύφο του Βερολίνου αριθ. 3161k και στο σκύφο του Μουσείου της Φλώρινας αριθ. 5440 από τη Φλώρινα. Η μορφή του Επειού, τυπολογικά ίδια σε όλα τα παραπάνω μνημεία, τοποθετείται μπροστά από τον Κέλαδο, χωρίς όμως να υπάρχει δίπλα του και η μορφή του δούρειου ίππου. Στο σκύφο, μάλιστα, φαίνεται πως η σφραγίδα με την οποία έγινε ο πολεμιστής είναι ίδια με αυτή του αμφορέα της Πέλλας.

Ο τύπος του Επειού είναι γνωστός και από μια άλλη σφραγίδα σε μικρό θραύσμα από την Αιανή αριθ. 1036. Σώζεται μέρος της μορφής από το ύψος των μηρών, ενώ λείπουν ένα μέρος του κεφαλιού και η παλάμη του εκτεινόμενου χεριού[224]. Αν και, από όσα αναφέραμε, ο πολεμι-

επιτάφια μνημεία από τη μεγάλη Τούμπα της Βεργίνας, 1984, 191-203. Για τη στήλη του Αρπάλου, αδελφού της Παγκάστας (αριθ. κατ. 26) βλ. και Λ. Λουκοπούλου - Μ. Χατζόπουλος (επ. εκδ.), Φίλιππος Βασιλεύς Μακεδόνων, 1980, 153, εικ. 81· για τη στήλη του Ξενοκράτη και του Πιερίωνα (αριθ. κατ. 27), ό.π., 206, εικ. 109 και Μ. Ανδρόνικος, Βεργίνα, Οι Βασιλικοί Τάφοι, 1984, 84, εικ. 44.

220 Ο Απολλόδωρος, Επιτομή V, 15, μας παραδίδει και επιγραφή που χάραξαν οι Ελληνες στο ανάθημα: *Τῆς εἰς οἶκον ἀνακομιδῆς Ἕλληνες Ἀθηνᾷ χαριστήριον.*

221 Παραπάνω, σ. 232 και σημ. 208.

222 Για το θραύσμα αυτό σημ. 197.

223 Sinn, Becher, 138 (MB 101), πίν. 34, 6 και 35, 4. Πρβλ. παραπάνω σημ. 196.

224 Αδημοσίευτο, μικρό θραύσμα από το σώμα σκύφου με ανάγλυφη παράσταση. Σωζ. ύψ. 25 χιλ., σωζ. μήκ. 30 χιλ., πάχ. τοιχωμάτων 3-4 χιλ.

στής φαίνεται πως απεικόνιζε τον Επειό, επειδή δίπλα της δε σώζεται άλλη μορφή, ο Κέλαδος ή ο ίππος, με την οποία μπορούσε να συνδεθεί, η ερμηνεία παραμένει υποθετική.

Πολύ κοντά στον τύπο του Επειού στέκεται η μορφή της Μ-44. Ο πολεμιστής εδώ δεν εκτείνει πίσω το χέρι του. Αυτή η λεπτομέρεια διαφοροποιεί τη μορφή από τον Επειό και χρησιμοποιείται, σ' όσα παραδείγματα μου είναι γνωστά για την απεικόνιση άλλων ηρώων, όπως του Αίαντα και άλλων μορφών, που δεν ονομάζονται στις μήτρες 299 και 300, ή τους Θόα και Νέστορα στο θραύσμα αριθ. 1977.677 του Μουσείου της Πέλλας.

Προβληματική και, από όσο γνωρίζω, άγνωστη από άλλα μνημεία καθώς και από τις γραπτές πηγές είναι η μορφή Μ-33, ο Κέλαδος, που βρίσκεται μπροστά από τον Επειό. Επαναλαμβάνεται στην ίδια θέση και στη μήτρα 298, όπου όμως σώζονται μόνο τα σκέλη της.

Ο εικονογραφικός τύπος αυτής της μορφής είναι χαρακτηριστικός και διαφέρει από όλους τους πολεμιστές, που παρουσιάζονται στις παραστάσεις Ιλίου Πέρσεως. Απεικονίζεται σε διασκελισμό προς τα δεξιά και με το κεφάλι σε κατατομή προς τα αριστερά. Στο εκτεινόμενο δεξί χέρι κρατά και παίζει σάλπιγγα. Φορά κοντό χειριδωτό χιτώνα και χλαμύδα, που πορπώνεται στο στήθος, τυλίγεται γύρω από το χαμηλωμένο αριστερό χέρι και ανεμίζει ελεύθερα κάτω από την παλάμη του. Ο τύπος της Μ-33 χρησιμοποιήθηκε και στο σκύφο του Μουσείου της Φλώρινας αριθ. 5440, όπου πάνω και δεξιά από τη μορφή σώζεται αποσπασματικά επιγραφή, την οποία ο U. Sinn, Becher, 98 (MB 34) διάβασε *ΚΕΛΜΟ*. Πολύ σωστά όμως στο ανάπτυγμα του σκύφου που σχεδίασε ο Ηλιάκης είδε *ΚΕΛΑΔΟ-*. Χωρίς καμιά αμφιβολία πρέπει σήμερα να δεχτούμε ως ορθή την ανάγνωση Κέλαδος, η οποία μαρτυρείται από επιγραφές των ομηρικών σκύφων που εικονίζουν την άλωση της Τροίας. Ο τύπος της μορφής επαναλαμβάνεται στον αμφορέα της Πέλλας αριθ. 80.455, συνοδευόμενος από την επιγραφή: *ΚΕΛΑΔΟΣ*. Η μορφή διαφέρει από τη Μ-33 μόνο στο μέγεθός της και σε μια μικρή διαφοροποίηση στον αριθμό των πτυχώσεων των ενδυμάτων, ενώ πιθανότατα είναι ίδια με του σκύφου της Φλώρινας.

Ο εικονογραφικός τύπος του Κέλαδου αντιπροσωπεύεται στις μήτρες 299 και 300 με τη Μ-34 και ταυτίζεται με επιγραφές. Η σφραγίδα αυτή αποδίδεται και στο θραύσμα της Φλώρινας αριθ. 161. Τρία άλλα μνημεία εικονίζουν τον τύπο του Κέλαδου. Οι σφραγίδες είναι διαφορετικές, αλλά η πτυχολογία και το μέγεθος των μορφών μαρτυρούν μια στενή συγγένεια, ιδιαίτερα των δύο πρώτων.

Τα μνημεία αυτά είναι:

1) Ο κρατήρας από τις Πέτρες, που έχει αναφερθεί κατ' επανάληψη.

2) Ένα μικρό αδημοσίευτο θραύσμα από τη Φλώρινα[225].

3) Ο σκύφος του Βερολίνου αριθ. 3161k.

Ο τύπος του Κέλαδου και στις έξι σφραγίδες που αναφέρθηκαν με το διασκελισμό του, τη στροφή του κεφαλιού προς τα αριστερά, το μουσικό όργανο στο εκτεινόμενο δεξί του χέρι και το τύλιγμα της χλαμύδας γύρω από το αριστερό χέρι του είναι τόσο χαρακτηριστικός, ώστε αμέσως αναγνωρίζεται. Ενώ όμως αποτελεί τόσο χαρακτηριστική μορφή και συγχρόνως απαραίτητη στις παραστάσεις που εικονίζουν την πτώση της Τροίας, είναι, από όσο γνωρίζω, μορφή, που δεν διασώθηκε στον επικό κύκλο[226]. Ωστόσο, η ποιητική λέξη κέλαδος συχνά χρησιμοποιεί-

225 Αδημοσίευτο, μικρό θραύσμα σκύφου. Τυχαίο εύρημα στο λόφο του Αγ. Παντελεήμονα Φλωρίνης. Σωζ. ύψ. 39 χιλ., σωζ. μήκ. 54 χιλ., πάχ. τοιχωμάτων 4 χιλ.

226 Το όνομα Κέλαδος δεν μαρτυρείται, από όσο γνωρίζω, από τη γραπτή παράδοση. Τρία όμως πρόσωπα είναι γνωστά στην ελληνική μυθολογία με το όνομα Κελάδων. Βλ. Roscher II, 1, στήλ. 1024 στη λ. Keladon (Stoll). Κανένας από αυτούς δεν σχετίζεται με την πτώση της Τροίας. Το όνομα όμως Κέλαδος είναι γνωστό στην προσωπογραφία της αρχαίας Ελλάδας. Βλ. Pape-Benseler, στη λ. Κέλαδος· Bechtel, Hist. Pers. 599· πρβλ. IG IV, 1079.3· IG II[2] 1077, 1773, 2128, 2237, 1999.

ται για να δηλωθεί ο δυνατός θόρυβος, η βουή και η αντάρα[227]. Η πολεμική αναταραχή και η ο-χλοβοή δηλώνονται με τη λέξη αυτή ήδη από τον Όμηρο, Ι 547-549:

ἡ δ' ἀμφὶ αὐτῷ θῆκε πολὺν κέλαδον καὶ ἀϋτὴν
ἀμφὶ συὸς κεφαλῇ καὶ δέρματι λαχνήεντι,
Κουρήτων τε μεσηγὺ καὶ Αἰτωλῶν μεγαθύμων.

Την ίδια έννοια έχει η λέξη και στο Σ 530:

οἱ δ' ὡς οὖ ἐπύθοντο πολὺν κέλαδον παρὰ βουσίν....

Αλλά και στο σ 401-402 ξεκάθαρα δηλώνεται η αναταραχή από τις φιλονικίες των μνηστήρων με φονική διάθεση:

Αἶθ' ὤφελλ' ὁ ξεῖνος ἀλώμενος ἄλλοθ' ὀλέσθαι
πρὶν ἐλθεῖν· τῷ κ' οὔ τι τόσον κέλαδον μετέθηκεν.

Είναι δυνατό, λοιπόν, η μορφή του Κέλαδου να απεικονίζει την προσωποποίηση της αντάρας και της βουής της μάχης κατά την πτώση της Τροίας. Ο κύκλος της καταστροφικής αναταραχής ξεκινά με το στρατήγημα του Οδυσσέα, το δούρειο ίππο, που κατασκεύασε ο Επειός, και κλείνει με την εφόρμηση των πολεμιστών που καίνε την πόλη και κακοποιούν ή σκοτώνουν τους πολίτες (επεισόδιο Αίαντα και Κασσάνδρας). Η εφόρμηση δίνεται με τους ήχους του ορ-γάνου, της σάλπιγγας, που παίζει πάντα ο Κέλαδος[228].

Η ερμηνεία της μορφής του Κέλαδου ως προσωποποίησης δεν πρέπει να θεωρηθεί έξω από το πνεύμα της εποχής ούτε και μακριά από τις συνήθειες του εργαστηρίου, αφού δύο φορές ει-κονίζεται η προσωποποίηση του Κλήρου στο επεισόδιο της Πολυξένης, όπως θα δούμε παρα-κάτω, ενώ στο θραύσμα Α 3865 της Πέλλας έχουμε προσωποποίηση της Γενεαλογίας. Αν και η μορφή του Κέλαδου μας είναι άγνωστη από τη γραπτή παράδοση, τελεσίδικα δεν μπορεί να α-ποκλειστεί η ύπαρξή της από τον επικό κύκλο. Και στην περίπτωση αυτή όμως ο Κέλαδος ήταν επώνυμος του έργου που επιτελούσε. Γι' αυτό και στην ελληνιστική κεραμική της Μακεδονίας με παραστάσεις Ιλίου Πέρσεως έγινε ιδιαίτερα δημοφιλές πρόσωπο.

Μπροστά από τον Κέλαδο εικονίζεται σύμπλεγμα τριών πολεμιστών (Μ-76), που εφορμά προς τα αριστερά σε μια ομάδα, με σηκωμένο πάνω από τον ώμο δεξί χέρι, στο οποίο προφα-νώς οι μορφές κρατούσαν δόρατα. Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε μία φορά στις μήτρες που με-λετούμε και, από όσο γνωρίζω, είναι η μοναδική φορά που παρουσιάζεται στην ανάγλυφη ελ-ληνιστική κεραμική. Πάνω από τις τρεις μορφές, όπως άλλωστε και στο σύνολο των μορφών της μήτρας 297, δεν υπάρχουν επιγραφές για τη διευκόλυνση της αναγνώρισης της ταυτότητας των τριών πολεμιστών.

Οι τρεις μορφές αποτελούν ένα κλειστό σύνολο και πρέπει να νοηθούν στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους. Μια τέτοια ομάδα όμως, από τις διηγήσεις και τις εικονογραφήσεις της καταστρο-

227 LSJ[9] στη λ. Κέλαδος.

228 Η σάλπιγγα χρησιμοποιούταν από τους Έλληνες στις πολεμικές κυρίως επιχειρήσεις για να δοθεί το σύνθημα της επίθεσης ή της υποχώρησης. Με τη σάλπιγγα δίνονταν τα συνθήματα των ελιγμών του ιππικού, αλλά και των πλοίων στις ναυτικές επιχειρήσεις. Βλ. M. Wegner, Das Musikleben der Griechen, 1949, 60-61 και 224· E. Simon, AntK 3 (1960), 12-13· Σ. Μιχαηλίδη, Εγκυκλοπαίδεια της Αρχαίας Ελληνικής Μουσικής, 1982, 278-279 στη λ. σάλπιγξ· D. Paquette, L'instrument de musique dans la céramique de la Grèce antique, 1984, 74-83· A. Bellis, BCH 108 (1984), 99-109· πρβλ. και Σουίδας, στη λ. Κελαδούσιν: *ἠχοῦσι «Σάλπιγξ ἄγκειμαι Τριτωνίδι κοῦρα δῶρον, ἐριβρύχων παυσαμένη κελάδων», τουτέστι θορύβων.*

φής της Τροίας, δεν μου είναι γνωστή. Από τους ήρωες που παίρνουν μέρος στην καταστροφή της Τροίας και είναι πάντα στενά συνδεδεμένοι είναι οι δύο Αθηναίοι ήρωες, γιοι του Θησέα, ο Ακάμας και ο Δημοφών. Η συμμετοχή τους στην τρωική εκστρατεία απέβλεπε στην απελευθέρωση της μητέρας του Θησέα και γιαγιάς τους, Αίθρας[229]. Από τους δύο, ο Ακάμας αναφέρεται στον ομηρικό κατάλογο των ηρώων που κλείστηκαν στο δούρειο ίππο και αποτέλεσαν τον πυρήνα των ηρώων που κατέλαβε το Ίλιο[230]. Τα ονόματα και των δύο αδελφών περιλαμβάνονται στον εκτενέστερο κατάλογο του Κόιντου του Σμυρναίου[231]. Ανάμεσα στους τριάντα ήρωες του καταλόγου αυτού αναφέρεται και ένας τρίτος Αθηναίος, ο Μενεσθεύς[232], ο οποίος και ηγείτο του εκστρατευτικού σώματος των Αθηναίων[233]. Οι τρεις ήρωες μαζί με τον Τεύκρο εικονίζονταν κατά τον Παυσανία στο δούρειο ίππο του Στρογγυλίωνα[234].

Η υπόθεση ότι εικονίζονται οι τρεις Αθηναίοι ήρωες δημιουργεί ορισμένα προβλήματα. Η παραδοσιακή έχθρα μεταξύ των δύο γιων του Θησέα και του Μενεσθέα, που δηλώνεται απερίφραστα από μερικές πηγές, κάνει, στην αρχή τουλάχιστο, δύσκολη την υποστήριξη μιας τόσο στενής συνύπαρξης, όπως δίνεται στη Μ-76[235]. Στον επικό όμως κύκλο, από όπου φαίνεται πως εμπνέεται ο τεχνίτης μας το θέμα του, μια τέτοια αντιπαράθεση των γιων του Θησέα και του Μενεσθέα, κατά την τρωική εκστρατεία δε διαφαίνεται. Αντίθετα, μάλιστα, αρμονική φαίνεται πως είναι η σχέση τους στην «Ιλίου Πέρσιν».

Θησείδησι δὲ δῶρα πόρε κρείων Ἀγαμέμνων
ἠδὲ Μενεσθῆι μεγαλήτορι ποιμένι λαῶν[236].

Το ίδιο μπορεί να συμπεράνει κανείς και από τα σχόλια στο στίχο 31 στις «Τρωάδες» του Ευριπίδη, αφού οι γιοι του Θησέα, όπως καθαρά δηλώνεται, εξεστράτευσαν κατά της Τροίας υπό την αρχηγία του Μενεσθέα:

Ἔνιοι ταῦτά φασι πρὸς χάριν εἰρῆσθαι· μηδὲν γὰρ εἰληφέναι τοὺς περὶ Ἀκάμαντα καὶ Δημοφῶντα ἐκ τῶν λαφύρων, ἀλλὰ μόνην τὴν Αἴθραν, δι' ἣν καὶ ἀφίκοντο εἰς Ἴλιον, Μενεσθέως ἡγουμένου. Λυσίμαχος δὲ τοῦ τὴν Πέρσιδα πεποιηκότα φησὶν γράφειν οὕτως «Θησείδας-λαῶν»[237].

Η απεικόνιση λοιπόν των τριών Αθηναίων ηρώων κατά την έφοδό τους ενάντια στην Τροία, μετά την έξοδό τους από το δούρειο ίππο μέσα στην οχλοβοή της μάχης, που δηλώνεται με την παρουσία του Κέλαδου, είναι και ελκυστική, αλλά και πιθανή.

Στη συνέχεια, μπροστά από την ομάδα των τριών μορφών, εικονίζεται πολεμιστής σε διασκελισμό προς τα αριστερά· κρατά ωοειδή ασπίδα και φορά περικεφαλαία με λοφίο και παραγναθίδες (Μ-37). Με την ίδια εξάρτυση και στο ίδιο μοτίβο πρέπει να συμπληρωθούν και οι δύο άλλοι πολεμιστές που προηγούνται και με τους οποίους κλείνει η ζωφόρος της μήτρας. Από τις μορφές αυτές, η μορφή προς τα αριστερά, δίπλα από το σύμπλεγμα του Αίαντα και της

229 Οι πηγές με τη διήγηση του μύθου: Απολλόδωρος, Επιτομή V, 22 (εκδ. J.G. Frazer 2, 1956, 237, σημ. 4).

230 Verg., Aen. II, 262.

231 Μεθ' Όμηρον XII, 325-326.

232 Ό.π., XII, 317.

233 Όμηρος Β, 552· Ν, 195 και 690· Απολλόδωρος, Επιτομή III, 11.

234 Παραπάνω, σημ. 201 και LIMC I, 1981, 437, στο λ. Acamas et Damophon (U. Kron).

235 Απολλόδωρος, Επιτομή I, 23· Πλούταρχος, Θησεύς 32-35.

236 G. Kinkel, Epicorum Graecorum Fragmenta, 1877, 51, απ. 3.

237 E. Schwartz, Scholia in Euripidem, 2, 1891, 338-339 στις Τρωάδες, στ. 31.

Κασσάνδρας, ανήκει σε μορφή που έγινε με τη σφραγίδα Μ-37. Η μεσαία όμως διαφέρει και ως προς το σχήμα του κράνους και ως προς τον τρόπο που κρατά την ασπίδα· είναι, επομένως, καμωμένη με διαφορετική σφραγίδα (Μ-42). Το λυγισμένο στον αγκώνα και προτεταμένο χέρι της Μ-37 με τα κλειστά, σφιγμένα δάκτυλα δείχνει πως η μορφή κρατούσε επίμηκες αντικείμενο, που δεν ήταν τίποτα άλλο από το στέλεχος ενός δαυλού, που όμως δεν υπήρχε στη σφραγίδα, αλλά χαρασσόταν μετά την τοποθέτησή της στη μήτρα. Η εικονογραφική αυτή λεπτομέρεια παρουσιάζεται στη μήτρα 298, όπου στα δάκτυλα της Μ-41 έχει προστεθεί ο δαυλός. Αλλά και στις μήτρες 299, 300 και 301, όπου εικονίζονται οι πολεμιστές Μ-39 και Μ-46 με όμοια διαμόρφωση του χεριού, κρατούν και αυτοί δαυλούς. Και σε άλλα μνημεία, με τους ίδιους τυπολογικά πολεμιστές, στο προτεταμένο χέρι με τα σφιχτά δάκτυλα της παλάμης έχουμε και πάλι έναν πυρσό (δαυλό), πολλές φορές μάλιστα έχουν αποδοθεί και οι φλόγες[238].

Οι τρεις πολεμιστές που κλείνουν τη ζωφόρο της μήτρας και έχουν τη διάταξη Μ-37, Μ-42 και Μ-37 δεν φέρουν καμιά επιγραφή και, επομένως, δεν μπορούν με βεβαιότητα να ταυτιστούν. Η θέση όμως της μορφής Μ-37 στην κεφαλή της φάλαγγας των πολεμιστών, που τους οδηγεί στην έφοδο κατά της πόλης, καθώς και ο τύπος της μορφής, όπως θα δούμε στην επόμενη μήτρα, συνηγορούν για την ταύτιση της μορφής με το Νεοπτόλεμο.

Μήτρα 298 (Πίν. 202-205)

Η σύνθεση της διηγηματικής παράστασης στη μήτρα 298 είναι όμοια με την προηγούμενη στα βασικά εικονογραφικά της θέματα. Ίδιες είναι και οι σφραγίδες με τις οποίες αποτυπώνονται οι χαρακτήρες της παράστασης. Οι τρεις μορφές στα αριστερά του ναού (Α-5) ταυτίζονται και είναι: ο δούρειος ίππος με τον Οδυσσέα (Ζ-8), ο Επειός (Μ-36) και ο Κέλαδος (Μ-33). Η δεύτερη από αυτές έχει επιγραφή, *ΕΠΕΙΟC*, ενώ πάνω από το άλογο η επιγραφή *ΟΔΥCCΕΥC* ταυτίζει τον κλεισμένο στο δούρειο ίππο ήρωα.

Στη συνέχεια εικονίζεται μορφή πολεμιστή (Μ-37), που κρατάει αναμμένο δαυλό και φέρει την επιγραφή *ΑΝΤΙΘΕΟ[C]*. Η σφραγίδα αυτή στην προηγούμενη μήτρα έχει τοποθετηθεί μετά το σύμπλεγμα των τριών μορφών, το οποίο εδώ παραλείπεται. Ο Αντίθεος είναι μια μορφή για την οποία ελάχιστα μας είναι γνωστά. Από όσο γνωρίζω, αναφέρεται στον επικό κύκλο μόνο μια φορά από τον Κόιντο Σμυρναίο, από τον οποίο συγκαταλέγεται ανάμεσα σε άλλους Έλληνες που σκότωσε η Πενθεσίλεια:

Ἔνθ' ἔλε Πενθεσίλεια Μολίονα Περσίνοόν τε
Εἴλισσόν τε καὶ Ἀντίθεον καὶ ἀγήνορα Λέρνον [239].

Ο Αντίθεος δεν περιλαμβάνεται και σε κανέναν από τους καταλόγους των ηρώων που κλείστηκαν μέσα στο δούρειο ίππο. Το σύνολο των πολεμιστών που απεικονίζονται στις συνθέσεις της ομάδας Α, εκτός από τον Κέλαδο και τον Αντίθεο, είναι οι: Αίας, Διομήδης, Επειός, Νεοπτόλεμος, Νέστωρ, Οδυσσεύς. Ο κατάλογος δηλαδή αυτός περιλαμβάνει τους σημαντικότερους ήρωες της τρωικής εκστρατείας. Θέση ανάμεσά τους δεν μπορεί να έχει ο Αντίθεος. Είναι όμως πολύ πιθανό το όνομα του πολεμιστή να συνδέεται με κάποια παρανόηση ή κακή αντιγραφή ονόματος ενός άλλου σημαντικού προσώπου, που, χωρίς αμφιβολία, θα έμοιαζε πολύ με αυτό

238 Πρβλ. αμφορέας Πέλλας αριθ. 80.455· κρατήρας από Πέτρες· σκύφος Βερολίνου αριθ. 3161k· σκύφος Μουσείου της Φλώρινας, αριθ. 5440.

239 Κόιντος Σμυρναίος, Μεθ' Όμηρον Ι, 227-228.

του Αντίθεου. Τις προϋποθέσεις αυτές συγκεντρώνει ο 'Αντικλος, ο οποίος περιλαμβάνεται στους λιγοστούς ήρωες που αναφέρει ο 'Ομηρος πως κλείστηκαν στο δούρειο ίππο[240] και παρολίγο να γίνει αιτία αποκάλυψης του τεχνάσματος των Ελλήνων[241].

Μια άλλη ερμηνεία της παραπάνω μορφής πρέπει να αντιμετωπιστεί σε συνδυασμό με τη μορφή που προηγείται. Πρόκειται για μια μορφή (Μ-38), που χαρακτηρίζεται από τους μακριούς πλοκάμους και την έλλειψη κράνους[242]. Η επιγραφή *[ΝΕ]ΣΤΩΡ*, που έχει χαραχτεί πάνω από το κεφάλι της δεν αφήνει περιθώρια αμφιβολίας για την ταυτότητά της. Ο τύπος, όμως, ανταποκρίνεται σε νεαρή μορφή και όχι στον ώριμο πολεμιστή Νέστορα. Για τη μορφή του βασιλιά της Πύλου θα ταίριαζε καλύτερα ο τύπος του Αντίθεου. Αυτή ίσως ήταν και η πρόθεση του τεχνίτη, αλλά από παραδρομή χάραξε αντίστροφα τα ονόματα. Στην περίπτωση αυτή η προβληματική μορφή με την επιγραφή Αντίθεος θα μπορούσε να ήταν ο Αντίλοχος, ο γιος δηλαδή του Νέστορα, γι' αυτό και οι μορφές τοποθετήθηκαν παράπλευρα.

Ο Αντίλοχος, ο γιος του Νέστορα, διακρίθηκε ιδιαίτερα ανάμεσα στους νεότερους ήρωες του τρωικού πολέμου τόσο για την ομορφιά του όσο και για τη γενναιότητά του. Είναι αγαπημένος φίλος του Αχιλλέα και από τον Όμηρο θεωρείται προστατευόμενος του Δία και του Ποσειδώνα[243]. Τέλος, σώζει με τη ζωή του τη ζωή του πατέρα του[244]. Ο θάνατος του Αντιλόχου, πριν από την πτώση της Τροίας, δημιουργεί δυσκολίες στην παρουσία του γιου του Νέστορα στη σύνθεση της μήτρας και μόνο με λάθος θα μπορούσε να ερμηνευτεί, εκτός αν ο τεχνίτης είχε υπόψη του κάποια άλλη παραλλαγή του μύθου, όπου ο Αντίλοχος συμμετείχε στην καταστροφή της Τροίας[245]. Το πρόβλημα παραμένει ανοιχτό[246].

Μπροστά από το «Νέστορα» βρίσκονται δύο μορφές πολεμιστών, που έγιναν με τις σφραγίδες Μ-37 και Μ-42. Η πρώτη (Μ-42) ταυτίζεται με επιγραφή με το Νεοπτόλεμο. Η μορφή του γιου του Αχιλλέα, όσες φορές κατονομάζεται, πάντα προηγείται των άλλων πολεμιστών[247]. Ο

240 'Ομηρος δ, 286. Οι στ. 285-89 αθετούνταν από τον Αρίσταρχο.

241 Απολλόδωρος, Επιτομή V, 19. Το επεισόδιο αναφέρεται από τον 'Ομηρο, δ, 274-289, αλλά περιγράφεται με περισσότερες λεπτομέρειες από τον Τρυφιόδωρο, 'Αλωσις Ιλίου, 463-490, όπου όμως ο 'Αντικλος πεθαίνει από ασφυξία στα χέρια του Οδυσσέα. Οι δύο ήρωες, Αντίμαχος Θάλπιος και Αμφίμαχος, που περιλαμβάνει ο Κόιντος στον κατάλογό του, δεν θέτουν σοβαρή υποψηφιότητα. Είναι δύο απλοί ήρωες άγνωστοι από αλλού και δεν διαδραματίζουν κανένα ρόλο στην κατάκτηση της Τροίας.

242 Η μορφή ίσως κρατούσε ασπίδα που δε σώθηκε.

243 'Ομηρος Ψ, 306-308 και Ν, 554-555.

244 Η εκδοχή πρωτοαναφέρεται από τον Πίνδαρο, Πυθιονίκαις 6, 25-44. Για τον Αντίλοχο, LIMC 1, 1, 1981, 830-838, στη λ. Antilochos I (A. Kossatz-Deissmann), όπου και η βιβλιογραφία. Οι πηγές, ό.π., σ. 830-831.

245 Ο Αντίλοχος σκοτώνεται από τον Αιθίοπα Μέμνονα, 'Ομηρος δ, 188· Πρόκλος 59 (Kullmann)· Κόιντος Σμυρναίος, Μεθ' 'Ομηρον ΙΙ, 244-259.

246 Ο H.B. Walters, JHS 18 (1898), 282 κ.ε. δημοσιεύει το γνωστό τυρρηνικό (αττικό) αμφορέα του Βρετανικού Μουσείου (ABV 97, 27) με παράσταση θυσίας της Πολυξένης. Στη σκηνή εικονίζονται και ταυτίζονται με επιγραφές οι ήρωες Νέστωρ, Διομήδης, Νεοπτόλεμος, Αμφίλοχος, Αμτιφάτης, Αίας, Ιλιάδης και Φοίνιξ. Για τη μορφή του Ανφιλόχου (Αμφιλόχου) ο Walters σημειώνει: "One is tempted to see in the name Ανφίλοχος an error for Αντίλοχος, and the son of Nestor (Quint. Smyrn. II, 244) would be appropriate here in the company of his father", ό.π., 285. Η παρουσία του ήρωα στη θυσία της Πολυξένης προϋποθέτει τη διάσωσή του και μετά την καταστροφή της Τροίας.

Για τους τυρρηνικούς (αττικούς) αμφορείς, βλ. Μ.Α. Τιβέριος, ΑΕ 1976, 44-57, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Για την εικονογραφία των μνημείων, βλ. S. Mayer-Emmerling, Erzählende Darstellungen auf "tyrrhenischen" Vasen, 1982.

247 Μήτρες 297, 299 και 300· αμφορέας Πέλλας αριθ. 80.455· σκύφος Μουσείου της Φλώρινας αριθ. 5440· κρατήρας από Πέτρες.

εικονογραφικός του τύπος, εκτός από τη Μ-42, αποδίδεται με πολεμική μορφή, που κρατά αναμμένο δαυλό[248].

Η προνομιακή θέση του Νεοπτόλεμου δικαιολογείται από τη δράση του ήρωα τόσο πρίν, αλλά κυρίως κατά την καταστροφή της πόλης. Η παρουσία του ήρωα ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για την πτώση του Ιλίου. Με τον ερχομό του από τη Σκύρο αναπληρώνει τη θέση του Αχιλλέα στο στρατόπεδο των Ελλήνων. Η εκδικητική του ορμή είναι αχαλιναγώγητη. Η νίκη του ενάντια στον Ευρύπυλο απάλλαξε τους Έλληνες από τον κυριότερό τους αντίπαλο. Στη Νέκυια ο Οδυσσέας αναφέρει στον πατέρα του, Αχιλλέα, πως ο γιος του φόνευσε αναρίθμητους εχθρούς. Το όνομά του περιλαμβάνεται σ' όλους τους καταλόγους των Ελλήνων που κλείστηκαν στο δούρειο ίππο. Όπως σημειώθηκε και παραπάνω, μόνο αυτός μαζί με τον Οδυσσέα δεν παρουσίασαν σημάδια φόβου, όσο ήταν κλεισμένοι στο ξύλινο άλογο. Κατά την πτώση της Τροίας το όνομά του συνδέεται με περισσότερα επεισόδια από κάθε άλλο ήρωα. Είναι υπεύθυνος για το φόνο του Πριάμου, το θάνατο του Αστυάνακτα και τη θυσία της Πολυξένης.

Ο Νεοπτόλεμος, όπως αναφέρθηκε, εκτός από τη μήτρα 298, αποδίδεται με τη μορφή πολεμιστή, που στο προτεταμένο δεξί του χέρι κρατά αναμμένο δαυλό, με τον οποίο δηλώνεται η πυρπόληση της πόλης. Αναμμένους δαυλούς κρατούν και άλλοι ήρωες της ομάδας αυτής. Δίνεται έτσι μια έμφαση στην ολοκληρωτική καταστροφή της πόλης με φωτιά, πράγμα που αναφέρεται και από τις γραπτές πηγές. Σε καμιά από τις συνθέσεις της Ιλίου Πέρσεως δεν μπορεί με βεβαιότητα να αναγνωριστεί το επεισόδιο του Σίνωνα, που έδωσε σήμα με πυρσό στους Έλληνες να γυρίσουν από την Τένεδο, όταν ο δούρειος ίππος είχε τραβηχτεί μέσα στην πόλη. Έτσι, η αναγνώριση από τον C. Robert[249] της μορφής του Σίνωνα στον πολεμιστή που κρατά δάδα, στα αριστερά του ναού της Αθηνάς, στο σκύφο του Βερολίνου αριθ. 3161k πρέπει να θεωρηθεί απίθανη. Ο τύπος, όπως είδαμε, είναι συνηθισμένος στους ήρωες που εφορμούν κατά της πόλης και δηλώνει την ολοκληρωτική της καταστροφή με φωτιά, πράγμα που φαίνεται πως γίνεται και με τη μορφή του σκύφου του Βερολίνου.

Τη διηγηματική παράσταση της μήτρας κλείνει το σύμπλεγμα του Αίαντα και της Κασσάνδρας. Η σφραγίδα (Μ-73) είναι και εδώ ίδια με αυτή της προηγούμενης μήτρας. Στη σύνθεση εκτός από το βωμό (Α-6) προστίθεται πάνω και εμπρός από το βωμό η σφραγίδα Μ-2, που καταλαμβάνει τη θέση του Παλλαδίου. Αποδίδεται, έτσι, τη στιγμή κατά την οποία ο Αίαντας αποσπά βίαια την Κασσάνδρα από το λατρευτικό ξόανο της θεάς συμπαρασύροντάς το, όπως ανέφερε για πρώτη φορά ο επικός ποιητής Αρκτίνος στην Ιλίου Πέρσιν[250]. Χαμηλά, μπροστά από τη θεά, στη σφραγίδα συμπεριλαμβάνεται και το πάνω μέρος γυμνής ανδρικής μορφής με τον κορμό κατενώπιον και το κεφάλι προς τα αριστερά. Η σύνθεση των δύο μορφών αντιγράφεται και στον κρατήρα από τις Πέτρες, όπου όμως το σύμπλεγμα εικονίζεται ανάμεσα στους ήρωες της διηγηματικής ζωφόρου[251].

Η σύνθεση της Αθηνάς, με την ανδρική μορφή μπροστά της, ίσως δεν κατασκευάστηκε ειδικά για τη χρησιμοποίησή της στη θέση του Παλλαδίου. Η σφραγίδα, πιθανώς, προέρχεται από μια ευρύτερη σύνθεση, όπου μετείχε και η μαχόμενη Αθηνά. Εδώ, περιστασιακά χρησιμοποιήθηκε

248 Μήτρες 299 και 300· αμφορέας Πέλλας αριθ. 80.455· σκύφος Μουσείου της Φλώρινας αριθ. 5440· κρατήρας από Πέτρες.

249 Homerische Becher, 69.

250 G. Kinkel, Epicorum Graecorum Fragmenta, 1877, 49.

251 Οι σφραγίδες, αν και μοιάζουν, δεν είναι ίδιες. Διαφέρουν στη διάταξη των πτυχώσεων του ενδύματος. Τα σκέλη της θεάς στον κρατήρα των Πετρών διαγράφονται ευκρινέστερα. Οι πτυχές είναι λιγότερες. Η θεά στο προτεταμένο αριστερό κρατά κυκλική ασπίδα που αποδίδεται προοπτικά. Με τον ίδιο τρόπο πρέπει να συμπληρωθεί και η Μ-2.

στη θέση του ξόανου της θεάς. Προέρχεται, μάλλον, από μια πολεμική σύνθεση και η μορφή στα πόδια της θεάς πρέπει να θεωρηθεί πως εικονίζει έναν νικημένο αντίπαλό της. Μια σύνθεση όπου η Αθηνά μετέχει ενεργά είναι η γιγαντομαχία[252]. Είναι λοιπόν πιθανό πως η Μ-2 αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης σύνθεσης με την απεικόνιση της μάχης των θεών και των γιγάντων, ένα θέμα συχνό και στην ελληνιστική εποχή.

Μήτρες 299 και 300 (Π ί ν. 9, 16, 205-211)

Οι μήτρες 299 και 300, για την κατασκευή σκύφων η πρώτη και αγγείων με πόδι η δεύτερη, διακοσμούνται με τις ίδιες σφραγίδες· οι περισσότερες μορφές ταυτίζονται με επιγραφές. Έτσι το θέμα, η Ιλίου Πέρσις, είναι αυταπόδεικτο.

Η σφραγίδα Α-3 απεικονίζει και στις δύο μήτρες το *ΙΛΙΟΝ*. Αριστερά παρουσιάζεται η μορφή του αλόγου, Ζ-9 (*ΔΟΥΡΕΙΟC*), μπροστά του τοποθετείται η μορφή του Κέλαδου, Μ-34, (*ΚΕΛΑΔΟC*) και στη συνέχεια ο *ΕΠΕΙΟC* (Μ-43). Μπροστά από αυτόν διασκελίζει ο συγγενικός του τύπος Μ-44, ο οποίος στη μήτρα 299 επιγράφεται *ΑΙΑC*. Και η επόμενη σφραγίδα του πολεμιστή Μ-45 ταυτίζεται και στις δύο μήτρες. Στη μια από αυτές, στην 300, επιγράφεται *ΝΕCΤΩΡ*. Η επόμενη σφραγίδα και στις δύο μήτρες είναι η Μ-46, που στη 299 φέρει την επιγραφή *ΔΙΟΜΗΔΗC*. Η σφραγίδα Μ-45, που ακολουθεί, σώζεται μόνο στη 299. Η επόμενη και στις δύο μήτρες είναι η Μ-46, που στη 299 ονομάζεται *ΟΔΥCCΕΥC*. Διαφορετικές είναι οι επόμενες μορφές· στη 299 τοποθετείται η σφραγίδα Μ-44, ενώ στην 300 η Μ-45 και φέρει την επιγραφή *ΔΙΟΜΗΔΗC*. Η επόμενη σφραγίδα είναι και στις δύο μήτρες η Μ-46. Η μορφή αυτή κλείνει τη διηγηματική ζώνη στη μήτρα 299 και φέρει την επιγραφή *ΝΕΟΠΤΟΛΕΜΟC*. Στην 300 υπάρχουν άλλες τέσσερις μορφές, που κατά σειρά είναι οι πολεμιστές: Μ-45 με την επιγραφή *ΟΔΥCCΕΥC*, προηγείται η Μ-46, μπροστά από την οποία τοποθετήθηκε η Μ-45, για να κλείσει τη ζώνη και στη μήτρα αυτή η Μ-46 με την επιγραφή *ΝΕΟΠΤΟΛΕΜΟC*.

Θραύσμα 302 (Π ί ν. 215)

Στο θραύσμα 302 (81.131) δύσκολα, αλλά σίγουρα, αναγνωρίζεται μικρό τμήμα από το κεφάλι μιας μορφής, που κρατούσε και έπαιζε σάλπιγγα (Μ-41). Οι εικονογραφικές λεπτομέρειες που σώζονται δείχνουν στενή συγγένεια με τη Μ-33. Το τμήμα της επιγραφής που υπάρχει πάνω από τη μορφή *ΚΕΛΑ[ΔΟC]* δεν αφήνει καμιά αμφιβολία για την ταύτισή της.

Ο Κέλαδος, έχουμε ήδη αναφέρει, αποτελεί αναπόσπαστη εικονογραφική μορφή των παραστάσεων της Ιλίου Πέρσεως. Με κάθε λοιπόν πιθανότητα η σύνθεση της μήτρας, από την οποία προέρχεται το θραύσμα μας, απεικόνιζε την πτώση της Τροίας.

Το μικρό απόσπασμα της μορφής μοιάζει πολύ με της Μ-33. Δεν είναι όμως η ίδια σφραγίδα. Στο συμπέρασμα αυτό μας οδηγεί τόσο η μικρή διαφορά των πλοκάμων των μαλλιών όσο και η διάταξη των δύο δακτύλων πάνω στο στέλεχος της σάλπιγγας, καθώς και η διαφορετική απόσταση των δακτύλων αυτών από τα χείλη της μορφής.

Μήτρα 301 (Π ί ν. 9, 17, 212-214)

Οι εικονογραφικοί τύποι που κοσμούν τη διηγηματική ζώνη της μήτρας 301 μας παρέχουν αρκετά στοιχεία για την κατ' αρχήν αναγνώριση του απεικονιζόμενου θέματος. Ιδιαίτερα σημα-

252 Γ. Δεσπίνης, ΑΔ 29 (1974): Μελέται, 19.

ντική είναι η βοήθεια της Α-3, που παρουσιάζει οχυρωμένη πόλη, με ανοιχτή πύλη, πάνω από την οποία σώζεται η επιγραφή *ΙΛΙΟΝ* [253]. Αλλά και οι δύο πολεμιστές, στα δεξιά μας, Μ-39 και Μ-40, που κινούνται εναντίον της, και από τους οποίους ο πρώτος κρατά αναμμένο δαυλό, επαναλαμβάνουν το εικονογραφικό θέμα, αλλά και τους τύπους των μητρών που εξετάσαμε παραπάνω. Το θέμα, επομένως, που εικονίζεται και εδώ αναφέρεται στην κατάκτηση της Τροίας. Στη σύνθεση μετέχει και η γυναικεία μορφή Μ-1· φορά αττικό πέπλο και περικεφαλαία και κρατά ασπίδα με το αριστερό της χέρι. Με το δεξί χειρονομεί με τεντωμένο δείκτη. Στο πάνω μέρος του κορμού διακρίνεται φολίδωση. Είναι επομένως η Αθηνά.

Προβληματική φαίνεται κατ' αρχάς και σε σχέση με τις προηγούμενες παραστάσεις που εξετάσαμε, η ένταξη των υπολοίπων μορφών μέσα στη σύνθεση της Ιλίου Πέρσεως. Οι μορφές αυτές είναι: 1) μια ένθρονη νεανική μορφή με σκήπτρο (Μ-25), που στρέφεται στην πόλη, 2) γυναικεία μορφή (Μ-15) με ποδήρες ένδυμα, πέπλο (;) και στεφάνη (;) στο κεφάλι. Εκτείνει τα χέρια της ικετευτικά προς μια μεγάλη μορφή, στα αριστερά, που κάθεται με ανοιχτά σκέλη και χαμηλωμένα χέρια μπροστά από βραχώδες τοπίο (Μ-32). Η μορφή αυτή είναι πληθωρική. Ο εικονογραφικός της τύπος συγγενεύει στενά με τη μορφή του Κύκλωπα σε ανάγλυφους σκύφους από το Βόλο[254] και τη Βεργίνα[255].

Η κατ' αρχήν αναγνώριση του θέματος του Πολύφημου φαίνεται ελκυστική. Για την ερμηνεία της σύνθεσης με δύο θέματα του επικού κύκλου, από την Ιλίου Πέρσιν και την Οδύσσεια, δεν λείπουν τα θετικά επιχειρήματα. Θα αποτελούσε όμως μοναδική περίπτωση για το εργαστήριο της Πέλλας η ανάπτυξη δύο θεμάτων στην ίδια διηγηματική ζώνη. Γι' αυτό και η αναζήτηση μιας άλλης ερμηνείας είναι απαραίτητη. Μερικές εικονογραφικές λεπτομέρειες της πληθωρικής μορφής που κάθεται μπροστά στο βραχώδες τοπίο βοηθούν σε μια ακριβέστερη περιγραφή της. Στο αριστερό της χέρι κρατά και στηρίζει στο έδαφος ρόπαλο. Είναι ντυμένη με χοντρό ένδυμα, δεμένο στο στήθος. Το ένδυμα, όπως καθαρά διακρίνεται πάνω στον αριστερό ώμο έχει λεπτή χάραξη. Πρόκειται λοιπόν για δορά ζώου. Το άκρο του ποδιού της δοράς διακρίνεται ανάμεσα στα σκέλη, κοντά στο δεξιό μηρό. Η ίδια πυκνή χάραξη διακρίνεται και στο κεφάλι που καλύπτει και ένα μέρος του μετώπου. Φαίνεται λοιπόν πως η δορά είναι λεοντή και η μορφή εικονίζει όχι τον Πολύφημο στο σπήλαιό του, αλλά τον Ηρακλή μπροστά από βραχώδες τοπίο.

Η εκστρατεία του Ηρακλή κατά της Τροίας με τη συμμετοχή του Τελαμώνα και άλλων Ελλήνων και τελικά η άλωση της πόλης προηγείται χρονικά της εκστρατείας των Ελλήνων υπό τον Αγαμέμνονα και είναι γνωστή ήδη από τα χρόνια του Ομήρου και του Πινδάρου[256].

Από τις διηγήσεις της πρώτης άλωσης του Ιλίου ξεχωρίζουν για τη λεπτομερή έκθεση των γεγονότων οι αναφορές του Απολλοδώρου και του Διοδώρου Σικελιώτη, που σχεδόν ταυτίζονται σε πάρα πολλές λεπτομέρειες[257]· επομένως ή ο ένας αντλεί από τον άλλον, ή και οι δύο αντλούν από μια παλιότερη πηγή.

Κατά τη διήγηση του Απολλοδώρου[258], την πρώτη αυτή πολιορκία της Τροίας έλυσε ο Τελαμών *ῥήξας τὸ τεῖχος* και *πρῶτος εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ μετὰ τοῦτον Ἡρακλῆς*. Ο Ηρακλής, όμως, δεν μπόρεσε να δεχτεί την επιτυχία του Τελαμώνα, γι' αυτό και κινήθηκε εναντίον

253 Για πρότυπα οχυρωμένων πόλεων, βλ. W.A.P. Childs, The City-reliefs of Lycia, 1978, 48 κ.ε.

254 Sinn, Becher, 87 (MB 18), πίν. 8,1.

255 Sinn, Becher, 86 (MB 17), πίν. 8, 2-3, 9,1.

256 Οι πηγές που πραγματεύονται την πολιορκία και την κατάληψη της Τροίας από τον Ηρακλή αναφέρονται από τον J.G. Frazer, Απολλόδωρος, Βιβλιοθήκη, 1954, 1, 244, σημ. 1.

257 Βλ. προηγούμενη υποσημείωση.

258 Βιβλιοθήκη ΙΙ, VI, 4.

του με εγκληματικές διαθέσεις *μηδένα θέλων ἑαυτοῦ κρείττονα νομίζεσθαι.* Μόλις όμως ο Τελαμών συνειδητοποίησε το διαγραφόμενο κίνδυνο, με σοφό στρατήγημα κατάφερε να μετατρέψει τις άγριες διαθέσεις του συμπολεμιστή του σε εξαιρετική εύνοια: *Τελαμὼν λίθους πλησίον κειμένους συνήθροιζε, τοῦ δὲ ἑρμένου τί πράττοι βωμὸν εἶπεν Ἡρακλέους κατασκευάζειν καλλινίκου.* Τότε ο Ηρακλής επαίνεσε τον Τελαμώνα για την κατάκτηση της πόλης, σκότωσε το βασιλιά της Τροίας Λαομέδοντα και τα παιδιά του, εκτός από τον Ποδάρκη, και έδωσε στον Τελαμώνα ως αριστείο την Ησιόνη, στην οποία δήλωσε πως μπορεί να πάρει μαζί της όποιον από τους αιχμαλώτους ήθελε. Αυτή διάλεξε τον αδελφό της Ποδάρκη, τον οποίο και εξαγόρασε δίνοντας την καλύπτρα της, *ὅθεν Ποδάρκης Πρίαμος ἐκλήθη.* Στη συνέχεια ο Ηρακλής *Πριάμῳ τὴν βασιλείαν ἀπέδωκε*[259].

Η παραπάνω διήγηση της πρώτης άλωσης της Τροίας από τον Ηρακλή και τον Τελαμώνα, ένα θέμα σπάνιο στην ελληνική τέχνη, νομίζω πως ερμηνεύει πλήρως τόσο τη διάταξη των μορφών όσο και τη μεταξύ τους σχέση[260]. Η κατάληψη της πόλης δηλώνεται στο ένα μέρος του σωζόμενου τμήματος της μήτρας. Η ανοιχτή πύλη του κάστρου, ο πολεμιστής με τον αναμμένο δαυλό και η ενεργητική παρουσία της Αθηνάς, προστάτιδας των ηρώων, δείχνουν ήδη τι πρόκειται να επακολουθήσει. Στην άλλη άκρη του σωζόμενου τμήματος ο κύριος ήρωας, ο Ηρακλής, βρίσκεται μπροστά στο σωρό των λίθων, που συγκέντρωσε ο Τελαμώνας, για να τον τιμήσει με βωμό. Προς τον Ηρακλή στρέφεται και η γυναικεία μορφή, η Ησιόνη[261], που ικετευτικά ζητά την απελευθέρωση του νεαρού αδελφού της Ποδάρκη-Πριάμου, τον οποίο και αποκατέστησε ο ήρωας στο θρόνο της Τροίας. Η ένθρονη λοιπόν μορφή είναι πιθανότατα ο νεαρός βασιλιάς της Τροίας, προς την οποία και στρέφει το κεφάλι του. Πρόσθετα επιχειρήματα για την ταύτιση της μορφής θα μπορούσαν να αντληθούν και από το γεγονός ότι με τον ίδιο ακριβώς εικονογραφικό τύπο εικονίζονται πολλές φορές στην ανάγλυφη ελληνιστική κεραμική τόσο ο Αγαμέμνονας όσο και ο Αχιλλέας[262]. Ο Ηρακλής φαίνεται ότι εικονιζόταν να συνομιλεί με τον Τελαμώνα, η μορφή του οποίου δεν έχει σωθεί.

ΟΜΑΔΑ Β: Ο ΜΥΘΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΥΦΗΜΟΥ (Π ί ν. 18, 215)

Την ομάδα αυτήν αποτελούν τρία θραύσματα, από τα οποία τα δύο, της μήτρας 304 (αριθ. 81.128 α-β), κολλούν και σχηματίζουν μεγάλο τμήμα από το χείλος και το πάνω μέρος του σώματος. Το θραύσμα 303 (αριθ. 81.127) έχει τις ίδιες κατασκευαστικές λεπτομέρειες με το προηγούμενο τμήμα: ίδια είναι η διαμόρφωση της στεφάνης με τη χαρακτηριστική μικρή κλίση προς τα επάνω, ο αριθμός και ο τρόπος κατασκευής των τριών αυλακώσεων που χωρίζουν το σώμα από το χείλος, ο πηλός, το χρώμα του επιχρίσματος, αλλά και τα υπολείμματα πηλού, που έχουν μείνει στο χείλος και το εξωτερικό του σώματος των θραυσμάτων από την χρησιμοποίησή της για την κατασκευή εκμαγμάτων. Δεδομένου δε ότι τόσο το θραύσμα 303 όσο και το τμήμα

259 Διόδωρος Σικελιώτης, Βιβλιοθήκη IV, 32, 4.

260 Για το ανατολικό αέτωμα του ναού της Αφαίας στην Αίγινα με το θέμα της πρώτης εκστρατείας κατά της Τροίας, βλ. A. Invernizzi, I Frontoni del Tempio di Aphaia ad Egina, 1965· D. Ohly, AA 1966, 515-528· ο ίδιος, Glyptothek München, 1972, 60 κ.ε. Η απεικόνιση της πρώτης εκστρατείας κατά της Τροίας έχει προταθεί και για το δυτικό αέτωμα του θησαυρού των Αθηναίων στους Δελφούς. Βλ. P. de la Coste-Messelière, FdD 4, 4, 1957, 181.

261 Για την Ησιόνη βλ. F. Brommer, Die Könígstochter und das Ungeheuer, MarWPr, 1955, 13 κ.ε.· M.J. Milne, AJA 60 (1956), 300 κ.ε.· E. Diez, ÖJh 45 (1960), 170 κ.ε.· EAA III, 1960, 441-443 στη λ. Esione (C. Caprino)· A. Lesky, AnzWien 104 (1967), 1 κ.ε.

262 Για τον τύπο βλ. παρακάτω, σ. 253 και σημ. 318.

304 προέρχονται από αγγείο (-α;) με την ίδια διάμετρο και προφίλ, φαίνεται πολύ πιθανό πως ανήκουν στην ίδια μήτρα. Προς την κατεύθυνση αυτή συμβάλλει και η ερμηνευτική διαπραγμάτευση των εικονογραφικών στοιχείων των θραυσμάτων.

Από τα τρία θραύσματα μόνο το ένα έχει μία αποσπασματικά σωζόμενη ομάδα από τρεις μορφές (Μ-77), από τις οποίες διατηρείται μόνο το πάνω μέρος τους, ενώ από την πρώτη λείπει και όλο το εμπρόσθιο τμήμα της. Μια σειρά από τμηματικά σωζόμενες «επί τα λαιά» επιγραφές, που υπάρχουν και στα τρία θραύσματα, βοηθούν στην αναγνώριση των σκηνών του εικονογραφικού θέματος. Στο πρώτο θραύσμα, πάνω από τις τρεις μορφές, διακρίνεται η επιγραφή: *ΕΚΤΥΦΛΩ--*. Χωρίς αμφιβολία πρέπει να συμπληρωθεί: *ΕΚΤΥΦΛΩ[ΣΙC]*. Στο άκρο του θραύσματος σώζεται το πέρας άλλης επιγραφής *-ΛΩΨ*, ενώ στο άλλο θραύσμα με το οποίο κολλά το παραπάνω κομμάτι διακρίνονται τα γράμματα: *-ΥΚΛΩΨ*. Με βεβαιότητα οι δύο αποσπασματικά σωζόμενες επιγραφές πρέπει να συμπληρωθούν ως: *[ΚΥΚ]ΛΩΨ* και *[Κ]ΥΚΛΩΨ*. Τα δύο γράμματα που σώζονται στο άκρο του δεύτερου θραύσματος: *Π* επάνω και *Υ* κάτω, με πιθανότητα μπορεί κανείς να τα συνδέσει με το όνομα του Κύκλωπα: *Π[ΟΛ]/Υ[ΦΗΜΟC]*. Το τμήμα της επιγραφής στο θραύσμα 303, *ΟΔΥ*, επάνω, και *-ΩC*, κάτω, μπορεί να αποκατασταθεί: *ΟΔΥ[ΣΣΕ]/ΩC* [263]· στο άλλο άκρο του θραύσματος διακρίνεται με πιθανότητα το πάνω τμήμα των κάθετων κεραιών κεφαλαίου *-Η* [264].

Η σύντομη αναφορά στις αποσπασματικά σωζόμενες επιγραφές των θραυσμάτων της ομάδας καθιστά σαφές ότι η εικονογράφηση της μήτρας αντλείται από το γνωστό μύθο της Οδύσσειας με τις περιπέτειες του Οδυσσέα και των συντρόφων του στη χώρα των Κυκλώπων[265].

Η σκηνή που αναπτύσσεται στα δύο θραύσματα που κολλούν (81.128 α-β) απεικονίζει την τύφλωση του Πολύφημου. Από τις μορφές που εικονογραφούν το θέμα σώζονται αποσπασματικά μόνο τρεις. Ο έντονος διασκελισμός, σε συνδυασμό με τα προτεταμένα χέρια, μας επιτρέπει να αναγνωρίσουμε στις μορφές αυτές τους Έλληνες τη στιγμή που μπήγουν το πυρακτωμένο ξύλο στο μάτι του Γίγαντα. Η αποσπασματικότητα της σκηνής δεν μας επιτρέπει να πούμε πόσοι ακριβώς ήταν οι σύντροφοι του Οδυσσέα. Αν έφταναν τους πέντε, όπως αναφέρει η ομη-

263 Τα δύο τελευταία γράμματα δεν διακρίνονται καλά. Με λιγότερες πιθανότητες θα μπορούσαν να αποκατασταθούν ως *YC*, οπότε θα είχαμε το όνομα του Οδυσσέα στην ονομαστική, ακριβώς όπως και του Κύκλωπα.

264 Οι κάθετες κεραίες φαίνονται αρκετά μεγάλες. Αν μάλιστα δεχτούμε την οριζόντια κεραία στο σημείο ακμής του θραύσματος, το γράμμα είναι αρκετά μεγάλο, αλλά μικρότερο από το *Φ* και *Υ* άλλων λέξεων αυτών των τριών θραυσμάτων. Η μικρή απόκλιση των κάθετων κεραιών με παράλληλη παχύτερη απόληξη είναι χαρακτηριστικές λεπτομέρειες του χαράκτη και σε άλλα γράμματα (*Φ, Π, Κ*).

265 Όμηρος ι, 105-542. Το μύθο αναφέρει περιληπτικά και ο Απολλόδωρος, Επιτομή VII, 4-9, καθώς και ο Hyginus, Fab. 125. Για το σατυρικό δράμα του Ευριπίδη, Κύκλωψ, A. Lesky, Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας (μετάφραση Α. Τσοπανάκη), 1964, 567 κ.ε. Η σύγκριση του παραπάνω δράματος με τον ομηρικό μύθο γίνεται από τον G. Wetzel, De Euripidis fabula satyrica, quae Cyclops inscribitur, cum homerico comparata exemplo, 1965· πρβλ. και Ν. Χουρμουζιάδης, Σατυρικά, 1984[2]. Την ομηρική περιγραφή του άθλου και την απεικόνισή του στην πρώιμη ελληνική τέχνη διαπραγματεύτηκε ο Γ. Μυλωνάς, Ο πρωτοαττικός αμφορεύς της Ελευσίνος, 1957, 42-52. Οι μεταομηρικές παραλλαγές του μύθου αναφέρονται από τον B. Fellmann, Die antiken Darstellungen des Polyphemabenteuers, 1972, 104 και 107. Την εικονογραφία του μύθου πραγματεύτηκαν τελευταία και οι O. Touchefeu-Meynier, Thèmes Odysséens dans l'art antique, 1968, 9-79· F. Brommer, Odysseus. Die Taten und Leiden des Helden in antiker Kunst und Literatur, 1983, 57-68· B. Andreae, Odysseus 1984, 41 κ.ε., 69 κ.ε., 121 κ.ε. και ο ίδιος, Antike Plastik XIV, 1974, 64 κ.ε. Για την εξέταση του μύθου στην ανάγλυφη ελληνιστική κεραμική, βλ. Sinn, Becher, 86-87 και 147-148 (MB 17, MB 18 και MB 115). Ο μύθος του Οδυσσέα στη χώρα των Κυκλώπων βρίσκεται συχνά στη λαϊκή παράδοση πολλών χωρών με αρκετές παραλλαγές. Η συγκέντρωση και διαπραγμάτευσή τους έγινε από τον J.G. Frazer, Apollodoros. The Library. Appendix "Ulisses and Polyphenus". The Loeb Classical Library, 1921 (1954), 2, 405-455.

ρική διήγηση[266], με τα σημερινά δεδομένα δεν μπορεί να αποκλειστεί, αλλά ούτε και να υποστηριχτεί σοβαρά χωρίς συμπληρωματικά στοιχεία, τα οποία θα μπορούσαν να προέλθουν από αγγεία βγαλμένα από την ίδια μήτρα. Τα λιγοστά όμως στοιχεία που έχουμε από το θραύσμα 81.128α δε βοηθούν στην αποκατάσταση πέντε μορφών. Αν προστίθενταν δύο Έλληνες στην εικονιζόμενη τριάδα, θα έπρεπε να είχαν αποτυπωθεί πίσω από την τελευταία μορφή, όπου όμως κανένα σχετικό ίχνος δεν αναγνωρίζεται στον ελάχιστο χώρο που σώζεται. Ένα μικρό οριζόντιο στέλεχος, που διακρίνεται πίσω απο την τελευταία μορφή, στο ύψος του ώμου της, φαίνεται πως ανήκει μάλλον στο άκρο του «μοχλού» με τον οποίο ο Οδυσσέας και οι σύντροφοί του «εξετύφλωσαν» τον Κύκλωπα[267] και όχι σε προτεταμένο βραχίονα μορφής που ακολουθούσε[268]. Αντίθετα, καμιά μορφή δεν προηγείτο της ομάδας των τριών Ελλήνων, επειδή ο χώρος καταλαμβανόταν από τον Πολύφημο. Αλλά και πίσω από τους τρεις Έλληνες ο περιορισμένος χώρος δεν επιτρέπει την ανασύνθεση άλλων δύο μορφών, αφού πολύ κοντά τους εικονιζόταν η μορφή του Κύκλωπα. Τούτο μας υποχρεώνει να δεχτούμε η σωζόμενη κατάληξη της επιγραφής, *[ΚΥΚ]ΛΩΨ*, που βρισκόταν πάνω από τη μορφή. Από τα παραπάνω λοιπόν στοιχεία προκύπτει ότι στην παράσταση υπήρχαν τρεις μόνο Έλληνες, που αποτυπώθηκαν με μία σφραγίδα.

Η ταύτιση των τριών μορφών με συγκεκριμένα πρόσωπα δεν είναι δυνατή χωρίς επιγραφές. Από τις μορφές μόνο η πρώτη, που φορά πέτασο, με σχετική βεβαιότητα πρέπει να ταυτιστεί με τον Οδυσσέα και αυτό λόγω του περιεχομένου του μύθου, που δίνει ηγετική θέση στο βασιλιά της Ιθάκης.

Το σύμπλεγμα των παραπάνω μορφών έχει γίνει με τη σφραγίδα Μ-77, η οποία χρησιμοποιείται και στη μήτρα 307, όπου η μεν μορφή με τον πέτασο (α' μορφή) επιγράφεται *ΕΡΜΗC*, ενώ η μορφή που ακολουθεί (β' μορφή) ονομάζεται *CICΥΦΟC*[269]. Η ίδια σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε και σε σκύφο από τάφο της Θεσσαλονίκης. Και εδώ η β' μορφή εικονίζει τον Σίσυφο και ταυτίζεται με επιγραφή[270].

Ενώ η σφραγίδα της ομάδας των Ελλήνων διασώθηκε ικανοποιητικά και συμπληρώνεται ακριβώς με τη βοήθεια της μήτρας 307, από τη μορφή του Πολύφημου που βρίσκεται μπροστά από τον «Οδυσσέα» ελάχιστο τμήμα της διατηρείται. Κάτω από την επιγραφή *[Κ]ΥΚΛΩΨ*, στην άκρη του θραύσματος 81.128β, μόλις διακρίνονται δύο ακατάστατοι πλόκαμοι από τα μαλλιά του Γίγαντα, που διαμορφώνονται όμοια με τη μορφή του κύκλωπα στο σπήλαιό του σε θραύσμα σκύφου από τις Φερές[271].

Η μορφή του Πολύφημου στη σκηνή της τύφλωσης, σύμφωνα με την εικονογραφική παράδοση και την ομηρική διήγηση, πιθανότατα αποδιδόταν με έναν πληθωρικό, ανακεκλιμένο άνδρα σε μεγαλύτερη κλίμακα από τους τρεις Έλληνες. Ο κύκλωπας δεν θα διέφερε πολύ από τη μορφή του Πολύφημου σε αποσπασματικά σωζόμενο «ομηρικό» σκύφο στο Μουσείο του Βόλου με τη σκηνή της οινοποσίας του Γίγαντα[272].

Το θέμα της τύφλωσης του Πολύφημου με το δραματικό του περιεχόμενο υπήρξε αντικεί-

266 Όμηρος ι, 331-335· πρβλ. και Απολλόδωρος, Επιτομή VII, 7.

267 Όμηρος ι, 319-320 και Απολλόδωρος, Επιτομή VII, 7: *Ὀδυσσεὺς δὲ εὑρὼν ῥόπαλον κείμενον σὺν τέσσαρσιν ἑταίροις ἀπῴξυνε καὶ πυρώσας ἐξετύφλωσεν αὐτόν.*

268 Ο αριθμός των συντρόφων του Οδυσσέα που συμμετέχουν στην τύφλωση του Πολύφημου δεν είναι σταθερός· πρβλ. Fellmann, ό.π., εικ. 1-13.

269 Για την περιγραφή της μήτρας, σ. 128 κ.ε., η διαπραγμάτευση της σφραγίδας γίνεται στη σ. 213.

270 Sinn, Becher, 114 (MB 59), πίν. 24, 2-5 και 39.3.

271 Μουσείο Βόλου αριθ. ΒΕ 2289, Ε. Κακαβογιάννης, ΑΑΑ XIV (1981), 268, εικ. 9.

272 Sinn, Becher, 147-148 (MB 115), πίν. 9.

μενο εικονογραφικής διαπραγμάτευσης ιδιαίτερα στην αρχαϊκή, την ελληνιστική και ρωμαϊκή τέχνη· σε σχέση όμως με τη σκηνή της οινοποσίας και της φυγής από το σπήλαιο, σ' όλες τις περιόδους ήταν σχετικά λιγότερο δημοφιλές θέμα[273]. Αλλά και στην κατηγορία των «ομηρικών» αγγείων η σκηνή είναι εξαιρετικά σπάνια, αφού το παράδειγμα από την Πέλλα αποτελεί, από όσο γνωρίζω, το πρώτο αγγείο με την απεικόνιση βεβαιωμένης σκηνής τύφλωσης του Γίγαντα.

Η αναγνώριση της σκηνής, που ακολουθούσε τη σκηνή της τύφλωσης, μπορεί να γίνει με τη βοήθεια της αποσπασματικής επιγραφής στο θραύσμα 81.127, την οποία συμπληρώσαμε ως *ΟΔΥ[ΣΣΕ]/ΩΣ*. Αν με την επιγραφή αυτή συνδεθεί και το τελικό *Η* στο άλλο άκρο του θραύσματος, θα μπορούσαμε, εντελώς υποθετικά βέβαια, να συμπληρώσουμε την επιγραφή και επομένως και το θέμα της σκηνής αυτής ως *[ΦΥΓ]Η ΟΔΥ[ΣΣΕ]ΩΣ*.

Η σκηνή της φυγής του Οδυσσέα στα «ομηρικά» αγγεία είναι γνωστή από έναν αποσπασματικά σωζόμενο σκύφο από τη Βεργίνα[274] και ένα θραύσμα σκύφου από κτιριακό συγκρότημα του Παγασιτικού κόλπου στο Μουσείο του Βόλου[275]· ένα άλλο θραύσμα από τις Φερές, που αναφέρθηκε και παραπάνω, με την επιγραφή *ΚΥΚΛΩΨ* και τη μορφή του Γίγαντα στο εσωτερικό της σπηλιάς του, σώζεται πολύ αποσπασματικά για να αναγνωριστεί η συγκεκριμένη σκηνή[276].

Στις δύο σίγουρες παραστάσεις της φυγής ο Πολύφημος παρουσιάζεται μέσα στο σπήλαιο σε μια στάση όμοια με τη Μ-32, με το ρόπαλο όμως σηκωμένο πάνω στον αριστερό ώμο. Τον παραπάνω τύπο της μορφής μέσα στο σπήλαιο με ανοιχτά τα σκέλη φαίνεται πως επανελάμβανε και μια τμηματικά σωζόμενη μορφή σε θραύσμα από έναν βαθύ σκύφο που βρέθηκε στην Αιανή Κοζάνης. Η σίγουρη αναγνώριση εδώ του τύπου είναι αδύνατη, αφού από τη μορφή σώζεται μόνο το κάτω μέρος της[277].

Πώς ακριβώς εικονιζόταν ο Πολύφημος στο εσωτερικό του σπηλαίου δεν είναι δυνατό να οριστεί. Στα δύο παραδείγματα με τη σκηνή της φυγής που αναφέρθηκαν, όπως και στη Μ-32, η μορφή του Πολύφημου στρέφει το κεφάλι της και απλώνει το δεξί της χέρι προς τα αριστερά, όπου εικονίζεται το κοπάδι των προβάτων με τους συντρόφους του Οδυσσέα δεμένους από κάτω τους. Μια ανάλογη διάταξη και εδώ μου φαίνεται η πιο πιθανή και για την αναπαράσταση της σκηνής.

Για τη συμπλήρωση της περιμέτρου της διηγηματικής ζώνης της μήτρας θα πρέπει να υποθέσουμε την ύπαρξη και τρίτης σκηνής των ίδιων περίπου διαστάσεων με τις δύο προηγούμενες. Από αυτήν διατηρείται μόνο τμήμα επιγραφής: *[ΚΥΚ]ΛΩΨ* στο θραύσμα 81.128α.

Και η τρίτη σκηνή, επομένως, όπως άλλωστε θα αναμενόταν, προέρχεται από τον ίδιο εικονογραφικό κύκλο. Το θέμα της πρέπει να αναφερόταν στην οινοποσία του Πολύφημου. Η σκηνή αυτή, που είναι συχνή στην ελληνική τέχνη[278], προηγείται της τύφλωσης και ανοίγει τον εικονογραφικό κύκλο των επεισοδίων του Οδυσσέα στη χώρα των Κυκλώπων. Η παρουσία της λοιπόν εδώ είναι απόλυτα δικαιολογημένη.

273 Fellmann, ό.π., 10. Στα κλασικά χρόνια η σκηνή της τύφλωσης αντιπροσωπεύεται από τον καλυκωτό κρατήρα στο Βρετανικό Μουσείο αριθ. 1947, του ζωγράφου του Κύκλωπα, Trendall, LCS, 27, αριθ. 85, πίν. 8, 1-2. Πρβλ. και B. Andreae, Odysseus, 1984, 48.

274 Sinn, Becher, 86 (MB 17), πίν. 8, 2 και 9, 1.

275 Sinn, Becher, 87 (MB 18), πίν. 8, 1.

276 Παραπάνω, σημ. 271.

277 Αιανή, αριθ. 1071. Αδημοσίευτο. Σωζ. ύψ. 42 χιλ., σωζ. πλ. 56 χιλ., πάχ. τοιχωμάτων 3 χιλ. Από τη μορφή σώζεται μόνο το κάτω τμήμα της. Η αναγνώριση, επομένως, είναι υποθετική.

278 Το θέμα είναι γνωστό από τα αρχαϊκά χρόνια, αλλά γίνεται ιδιαίτερα αγαπητό κατά την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή εποχή. Τα σχετικά μνημεία έχουν συγκεντρωθεί από τον B. Fellmann, ό.π., 50 κ.ε. Σ' αυτά προστίθεται το τμήμα σκύφου στο Μουσείο του Βόλου αριθ. 042, Sinn, Becher, 147-148 (MB 115), πίν. 9, 2. Βλ. και B. Andreae, Antike Plastik XIV, 1974, 74 κ.ε. και ο ίδιος, Odysseus, 1984, 91 κ.ε.

Η εικονογράφηση της διηγηματικής ζώνης της μήτρας 305 ολοκληρώθηκε με οκτώ διαφορετικές σφραγίδες· οι ίδιες σφραγίδες χρησιμοποιήθηκαν και στη μήτρα 306. Η αναγνώριση των μορφών και στα δύο αγγεία επιτυγχάνεται με τη βοήθεια επιγραφών, που τοποθετούνται πάνω από τις μορφές. Τα ονόματα και στις δύο μήτρες ταυτίζονται. Σε πέντε μάλιστα μορφές χρησιμοποιούνται και οι ίδιες σφραγίδες. Οι υπόλοιπες τρεις διαφοροποιούνται με την εναλλαγή ονομάτων και σφραγίδων. Η μικρή αυτή αλλαγή της σύνθεσης δεν επιφέρει καμιά απολύτως μεταβολή στη διήγηση του μύθου. Έτσι, το θέμα με το οποίο εικονογραφείται η διηγηματική ζώνη και στα δύο αγγεία όχι μόνο είναι το ίδιο, αλλά ταυτόχρονα μπορεί να υποστηριχτεί πως οι δύο ζώνες χαρακτηρίζονται και από μια στενή εικονογραφική σχέση.

Η καλύτερα διατηρημένη μήτρα της ομάδας είναι η 305, η οποία, εκτός από ένα μικρό θραύσμα που λείπει, σώζεται ολόκληρη. Αντίθετα, από την 306 λείπει ένα της τμήμα. Η διηγηματική ζώνη της πρώτης μήτρας, όπως θα φανεί από την ανάλυσή της, χαρακτηρίζεται από μια προσεκτική αλληλοεξάρτηση των μορφών, που δένουν στενά μεταξύ τους τους χαρακτήρες του μύθου. Έτσι, και η ανάλυση της παράστασης της ομάδας αυτής λογικό είναι να στηριχτεί στη μήτρα αυτή.

Μήτρα 305 (Π ί ν. 10, 19, 216-217).

Η διηγηματική ζώνη του αγγείου περιλαμβάνει μια γυναικεία μορφή, την Πολυξένη, και επτά ανδρικές. Όλες έχουν τοποθετηθεί περιμετρικά πάνω από μια διπλή ράβδωση, που χωρίζει το μετάλλιο από τη ζώνη του σώματος. Οι ανδρικές μορφές, εκτός από μία, τη μορφή του Κλήρου, απεικονίζουν σημαντικούς ήρωες της τρωικής εκστρατείας· όλοι ανήκουν στο ελληνικό στρατόπεδο και είναι οι: Οδυσσεύς, Αγαμέμνων, Τεύκρος, Διομήδης και Νεοπτόλεμος. Η ενιαία σύνθεση της διηγηματικής ζώνης αναλύεται σε δύο ομάδες, από τρεις και πέντε μορφές αντίστοιχα. Και στις δύο η διήγηση αναπτύσσεται γύρω από μία ανδρική μορφή στο κέντρο.

Στην πρώτη ομάδα η κεντρική μορφή απεικονίζει πολεμιστή με μεταλλικό θώρακα και κράνος (Μ-35). Στο σύνολο της σύνθεσης είναι η μοναδική μορφή με πολεμική εξάρτυση. Μια δίστιχη επιγραφή πάνω από το κράνος της την ταυτίζει με το «Ἀχιλλέως ἴδωλον». Στη δεύτερη ομάδα την κεντρική θέση καταλαμβάνει η μορφή του Κλήρου (Μ-20), η οποία πλαισιώνεται από τέσσερις μορφές, από δύο στις δύο πλευρές της. Το δέσιμο των μορφών μεταξύ τους και στις δύο ομάδες ο κατασκευαστής της μήτρας επιτυγχάνει με τις χαρακτηριστικές χειρονομίες, το διασκελισμό και τις κλίσεις των κεφαλιών τους.

Το «εἴδωλον Ἀχιλλέως», στο κέντρο της μιας ομάδας, κατέχει κυρίαρχη θέση στη σύνθεση. Η έμφαση της μορφής επιτυγχάνεται με τη μετωπική απόδοση του κορμού και την υπολογισμένη κίνηση των σκελών, το άπλωμα των χεριών, αλλά και την κατεύθυνση της ματιάς της. Ο διασκελισμός και η κλίση του κορμού έχουν κατεύθυνση προς τη γυναικεία μορφή δίπλα της, την Πολυξένη (Μ-12). Αυτή δείχνει και το προτεταμένο χέρι του ήρωα. Η ματιά του όμως, όπως και το κεφάλι του, είναι στραμμένα προς την άλλη πλευρά, όπου εικονίζεται ο Οδυσσέας (Μ-28), τη συμπαράσταση του οποίου επικαλείται. Ρόλο πρωταγωνιστού, χωρίς αμφιβολία, παίζει το φάντασμα του Αχιλλέα. Με αυτό συνδέονται άμεσα τόσο ο Οδυσσέας, που εικονίζεται σε δράση, όσο και η Πολυξένη, που παριστάνεται σε βαθιά περισυλλογή, επειδή φαίνεται να προαισθάνεται την επερχόμενη συμφορά[279]. Αντικείμενο της συμφοράς είναι η ίδια και συνδέε-

279 Για τη χειρονομία της Πολυξένης που δηλώνει "besorgtes Nachdenken", G. Neumann, Gesten und Gebärden in der griechischen Kunst, 1965, 125-128. Για ένα ανάλογο παράδειγμα από την αττική αγγειογραφία, βλ. π.χ. Neumann, ό.π., εικ. 64.

ται άμεσα με το φάντασμα του Αχιλλέα, το οποίο την επιδεικνύει στον Οδυσσέα. Ο τελευταίος θα πρέπει να διαδραματίσει βασικό ρόλο στό αίτημα του γιου του Πηλέα.

Ο μύθος συνδέεται με τα γεγονότα που ακολουθούν την πτώση της Τροίας και αναφέρεται στο δραματικό τέλος της ζωής της Πολυξένης. Η εικονογράφηση παραβάλλεται με τη διήγηση του μύθου από τον Ευριπίδη, στην τραγωδία του «Εκάβη». Ο ποιητής με ιδιαίτερη έμφαση στο έργο αυτό επιμένει σε μια χαρακτηριστική λεπτομέρεια, σύμφωνα με την οποία η θυσία της Πολυξένης έγινε ύστερα από επιτακτική απαίτηση του γιου του Πηλέα, το φάντασμα του οποίου παρουσιάστηκε στην κορυφή του τύμβου του και απείλησε με καθήλωση το στόλο των Ελλήνων, εάν δεν ικανοποιηθεί η απαίτησή του. Τα γεγονότα περιγράφει παραστατικά το «ἴδωλον» του Πολυδώρου:

Ὁ Πηλέως γὰρ παῖς ὑπὲρ τύμβον φανεὶς
κατέσχ' Ἀχιλλέως πᾶν στράτευμ' ἑλληνικόν,
πρὸς οἶκον εὐθύνοντας ἐναλίαν πλάτην·
αἰτεῖ δ' ἀδελφὴν τὴν ἐμὴν Πολυξένην
τύμβῳ φίλον πρόσφαγμα καὶ γέρας λαβεῖν [280]

Την απαίτηση του φαντάσματος του Αχιλλέως είχε ήδη ονειρευτεί και η Εκάβη[281]· αναφέρεται ακόμη τόσο από το χορό[282] όσο και από τον Οδυσσέα[283]. Η σκηνή λοιπόν απεικονίζει την εμφάνιση του φαντάσματος του Αχιλλέως τη στιγμή που απαιτεί τη θυσία της Πολυξένης, η οποία και τοποθετείται δίπλα από το είδωλο.

Σε αντίθεση με όλους τους άλλους ήρωες, που εικονίζονται στη μήτρα, ο Αχιλλέας παρουσιάζεται με πλήρη πολεμική εξάρτυση. Η διαμόρφωση των μυών του θώρακα και το κράνος του υποδηλώνουν μεταλλικά εξαρτήματα. Η εικονογραφική αυτή απόδοση είναι σύμφωνη με την περιγραφή του Ευριπίδη, κατά τον οποίο το είδωλο: *χρυσέοις ἐφάνη σὺν ὅπλοις*[284]. Έτσι εξηγείται η εμφατική διαφοροποίηση της πολεμικής εξάρτυσης της μορφής από τις υπόλοιπες.

Η θέση του Οδυσσέα και ο συσχετισμός του με το είδωλο του Αχιλλέα δεν είναι τυχαία. Η εκπλήρωση των απαιτήσεων του νεκρού επιτεύχθηκε μόνο ύστερα από τη θετική του μεσολάβηση:

280 Ευριπίδης, Εκάβη, στ. 37-41.

281 Ό.π., στ. 92-95:

Καὶ τόδε δεῖμά μοι· ἦλθ' ὑπὲρ ἄκρας
τύμβου κορυφᾶς
φάντασμ' Ἀχιλλέως· �😀τει δὲ γέρας
τῶν πολυμόχθων τινὰ Τρωιάδων

282 Ό.π., στ. 107-111:

Ἐν γὰρ Ἀχαιῶν πλήρει ξυνόδῳ
λέγεται δόξαι σὴν παῖδ' Ἀχιλλεῖ
σφάγιον θέσθαι· τύμβου δ' ἐπιβὰς
οἶσθ' ὅτε χρυσέοις ἐφάνη σὺν ὅπλοις.
τὰς ποντοπόρους δ' ἔσχε σχεδίας....

283 Ο ήρωας απορρίπτει την προσφορά της Εκάβης να θυσιαστεί στη θέση της κόρης της με τούτα τα λόγια, ό.π., στ. 389-390:

Οὐ σ', ὦ γεραιά, κατθανεῖν Ἀχιλλέως
φάντασμ' Ἀχαιούς, ἀλλὰ τήνδ' ᾔτήσατο

284 Ό.π., στ. 110.

Λαερτιάδης πείθει στρατιὰν
μὴ τὸν ἄριστον Δαναῶν πάντων
δούλων σφαγίων εἵνεκ' ἀπωθεῖν [285]

Μόνο ύστερα από την επέμβαση του Οδυσσέα κατεστάλη η διχογνωμία στο στρατόπεδο των Ελλήνων και αποφασίστηκε να ικανοποιηθούν οι απαιτήσεις του φαντάσματος[286]. Επιπλέον, ο ίδιος ήρωας έγινε και εκτελεστικό όργανο των αποφάσεων του στρατεύματος, αφού στάλθηκε απο τους 'Ελληνες, για να οδηγήσει την Τρωαδίτισσα στο χώρο της θυσίας. Ο ρόλος του αυτός φαίνεται πως υπονοείται εδώ με τις κινήσεις της μορφής, που αποδίδεται σε διασκελισμό και σε χειρονομία προς το είδωλο, το οποίο από την άλλη μεριά στρέφει το κεφάλι του προς τον Οδυσσέα, αλλά κατευθύνεται προς την Πολυξένη.

Ο τύμβος πάνω στον οποίο παρουσιάστηκε το «εἴδωλον», που αναφέρεται πολλές φορές από τον Ευριπίδη[287], δεν αναγνωρίζεται αμέσως στη σκηνή. Είναι ίσως δυνατό να υποθέσει κανείς πως την εικονογραφική αυτή λεπτομέρεια εξυπηρετούσε η κυκλική ράβδωση, που χωρίζει το μετάλλιο από το σώμα και η οποία στο έκτυπο παίρνει πάντα τη μορφή τοξωτής προεξοχής[288].

Με το μύθο της Πολυξένης πρέπει να συνδεθεί και η δεύτερη μεγάλη ομάδα ηρώων, που περιβάλλει τη μορφή του Κλήρου. Την ομάδα απαρτίζουν ο Νεοπτόλεμος (Μ-18) και ο Διομήδης (Μ-19) από τη μια, ο Τεύκρος (Μ-21) και ο ένθρονος Αγαμέμνων (Μ-24) από την άλλη. Και εδώ η κεντρική μορφή, ο Κλήρος, παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον. Στα χέρια της η μορφή κρατά ένα αντικείμενο, το οποίο κατ' αρχήν εμφανίζεται αινιγματικό. Το κάτω μέρος του είναι κωνικό και περιορίζεται με διακοσμητική ράβδωση, η οποία μειώνεται τοξωτά στις δύο του πλευρές και κορυφώνεται σε γωνιώδη απόληξη. Διαμορφώνονται έτσι δύο τμήματα, ένα μπροστά, που έχει οριζόντια στενή ταινία και ένα πίσω, με ελικοειδές κόσμημα. Το αντικείμενο έχει συγγενή εικονογραφικά παράλληλα σε ελληνιστικά κωνικά κράνη χωρίς παραγναθίδες[289], τα οποία πρέπει να είχε υπόψη του ο σφραγιδογλύφος της Μ-20. Η μορφή που κρατά το ανεστραμμένο κράνος επιγράφεται *ΚΛΗΡΟΣ*. Πρόκειται για την προσωποποίηση της κλήρωσης[290]. Μέσα στο κράνος έχουν τοποθετηθεί οι κλήροι. Μάλιστα η προς τα πίσω στροφή του κεφαλιού του Κλήρου ανταποκρίνεται στη χαρακτηριστική ομηρική περιγραφή της διεξαγωγής της κλήρωσης:

285 Ό.π., στ. 133-135.

286 Ό.π., στ. 116-119.

287 Ό.π., στ. 37, 93 και 109.

288 Για την κατανόηση του μύθου στη μήτρα 305 δεν είναι απαραίτητη η εικονογραφική παρουσία και του τύμβου.

289 Η ελικωτή διακόσμηση στα πλευρά του κράνους θυμίζει το σιδερένιο κράνος του τάφου του Φιλίππου Β' , Μ. Ανδρόνικος, Βεργίνα. Οι βασιλικοί τάφοι, 1984, 140-142, εικ. 97-98. Πρβλ. και τα δύο σιδερένια κράνη, το ένα με ασημένια επένδυση, από τάφο του Προδρομιού Θεσπρωτίας με παρόμοια διακόσμηση, Αγγ. Χωρέμης, ΑΑΑ XIII (1980), 13-15 και ΑΔ 33 (1978): Χρονικά, 223, Πίν. 99δ-ε και Antike Welt 11 (1980), 55 κ.ε, εικ. 1-3. Πλησιέστερα βρίσκονται τα κράνη που εικονίζονται στον τάφο του Λύσωνα και Καλλικλή, βλ. σημ. 219, αλλά και σε νομίσματα της Μακεδονίας της εποχής του Φιλίππου Ε' και Περσέα, H. Gaebler, Die Antiken Münzen von Makedonia und Paionia, 1935, πίν. II, αριθ. 9 και 20.

290 Προσωποποιήσεις στην ελληνιστική περίοδο είναι συχνές. Διεξοδική αναφορά στο θέμα είναι περιττή. Συχνές είναι οι προσωποποιήσεις και στην ανάγλυφη ελληνιστική κεραμική, Sinn, Becher, 22, 78-80 (ΜΒ 7 και ΜΒ 8, προσωποποίηση του Σκαμάνδρου)· 106 (ΜΒ 44, προσωποποίηση της κορινθιακής ακτής)· 107-108 (ΜΒ 45, ΜΒ 47 και ΜΒ 48, προσωποποίηση Θηβών). Πρβλ. και όσα λέγονται παραπάνω, σχετικά με τη μορφή του Κέλαδου, σ. 235-236.

Κλήρους ἐν κυνέῃ χαλκήρεϊ πάλλον ἑλόντες [291].

και παρακάτω:

ὣς ἄρ' ἔφαν. πάλλεν δὲ μέγας κορυθαίολος Ἕκτωρ.
ἄψ' ὁρόων· Πάριος δὲ θοῶς ἔκ κλῆρος ὄρουσεν [292].

Η μορφή λοιπόν του Κλήρου εικονίζεται τη στιγμή που «πάλλει» το χάλκινο κράνος γυρίζοντας προς τα πίσω[293], για να παρθούν οι σημαντικές αποφάσεις των Ελλήνων σχετικά με τις απαιτήσεις του νεκρού Αχιλλέα, οι οποίες προκάλεσαν τις μεγάλες έριδες στο στρατόπεδο των Ελλήνων. Σύμφωνα με τις αποφάσεις αυτές ο μεν Οδυσσέας ορίστηκε: *πομποὺς καὶ κοσμήτορας κόρης*[294], ο δε Νεοπτόλεμος *θήματος δ' ἐπιστάτης ἱερεὺς τ' ἐπέσται τοῦδε παῖς Ἀχιλλέως*[295].

Πότε γεννήθηκε ο μύθος της Πολυξένης είναι άγνωστο. Ο Όμηρος αποφεύγει να αναφέρει τη θυσία της Πολυξένης. Αυτό βέβαια δεν αποκλείει τη γνώση του σχετικού θέματος από τον ποιητή[296]. Ο μύθος, είναι βέβαιο, είχε διαμορφωθεί στον επικό κύκλο. Ήδη στην «Ιλίου Πέρσιν» του Αρκτίνου η κόρη της Εκάβης προσφέρεται θυσία στον τάφο του Αχιλλέα. Η σφαγή της όμως από τον Νεοπτόλεμο δεν γνωρίζουμε αν αποτελούσε μέρος της διήγησης στον επικό κύκλο. Η χαρακτηριστική αυτή λεπτομέρεια προϋπήρχε του Ευριπίδη και αναφερόταν πιθανότατα και από παλιότερους συγγραφείς[297]. Αντανάκλαση των πρώιμων αυτών διηγήσεων της θυσίας της Πολυξένης από τον Νεοπτόλεμο στον τάφο του Αχιλλέα έχουμε στο γνωστό «τυρρηνικό» (αττικό) αμφορέα του Βρετανικού Μουσείου[298]. Η παράσταση θυσίας νεαρής γυναίκας στην αρχαία Ελλάδα εντάσσεται σε ένα εικονογραφικό τύπο που στην Αττική ήταν γνωστός από τα μέσα ακόμη του 7ου π.Χ. αι. Στο συμπέρασμα αυτό μας επιτρέπει να καταλήξουμε ο αποσπασματικά σωζόμενος πρωτοαττικός κρατήρας στο Μουσείο Καλών Τεχνών της Βοστώνης, με παράσταση πιθανώς θυσίας Πολυξένης[299]. Το παραπάνω θέμα, αν και υπήρξε αντικείμενο πολ-

291 Όμηρος Γ, στ. 316.

292 Ό.π., στ. 324-325.

293 Πρβλ. και Όμηρος Ψ, στ. 352-353 και Ω, στ. 400· για την ψηφοφορία, και κλήρωση, βλ. Μ. Τιβέριος, Μία «κρίσις των όπλων» του ζωγράφου του Συλέα, 1985, 44-57. Γενικά για το θέμα E.S. Staveley, Greek and Roman Voting and Elections, 1971. Πρβλ. και Παυσανίας V 25, 8-10, για το ανάθημα των Αχαιων στην Ολυμπία, όπου εικονιζόταν και ο Νέστορας κρατώντας κράνος μέσα στο οποίο είχαν τοποθετηθεί οι κλήροι των Ελλήνων. Για τη βάση του αναθήματος αυτού βλ. F. Eckstein, Αναθήματα, 1969, 27-32.

294 Ευριπίδης, Εκάβη, στ. 222.

295 Ό.π., στ. 223-224.

296 Ο Παυσανίας I, 22,6 θεωρεί ηθελημένη την αποφυγή αναφοράς του ποιητή στη θυσία της Πολυξένης και για την πράξη του αυτή τον επαινεί. Και ο Ν. Παπαχατζής, Παυσανίου Ελλάδος Περιήγησις, Αττικά, 1974, 322, σημ. 2, σωστά επισημαίνει πως τόσο στην Ιλιάδα όσο και στην Οδύσσεια το όνομα της Πολυξένης ως κόρης του Πριάμου και της Εκάβης είναι άγνωστο.

297 G. Kinkel, Epicorum Graecorum Fragmenta, 1877, 50. Ανάλογη είναι και η περιγραφή του Απολλοδώρου, Επιτομή V, 23.

298 ABV 97, 27. Για τους «τυρρηνικούς» (αττικούς) αμφορείς και τη σχέση τους με τους «ποντιακούς» (ετρουσκικούς) και τον Νικοσθένη, Μ. Τιβέριος, ΑΕ 1976, 44-57. Για πρόσωπα σχετικά με τη θυσία της Πολυξένης, βλ. F. Brommer, Vasenlisten, 1973[3], 413-414 και ο ίδιος, Denkmälerlisten III, 1976, 421-422. Ακόμη, F. Hauser, JdI 28 (1913), 274 κ.ε. και E. Pfuhl, JdI 29 (1914), 33 κ.ε.

299 Ανώνυμη δωρεά αριθ. 6.67. Δημοσιεύεται από την E. Vermeule και την S. Chapman στο AJA 75 (1971), 285-293. Για το ίδιο αγγείο πιο πρόσφατα, S.P. Morris, The Black and White Style, Athens and Aigina in the Orientalizing Period, 1984, 68 και 124. Ο κρατήρας σώζεται αποσπασματικά. Στην κύρια ζώνη διατηρούνται τρεις ανδρικές μορφές προς τα αριστερά· από την τρίτη διακρίνεται μόνο το ένα σκέλος της. Οριζόντια, στο ύψος τη μέσης κρα-

λαπλής πραγμάτευσης στην ελληνική ποίηση, γενικά αποφεύχθηκε στη μεταγενέστερη ζωγραφική[300], όπου αντί της ωμής σκηνής της θυσίας, προτιμήθηκε η απεικόνιση της Πολυξένης ενώ συνοδεύεται στο χώρο της θυσίας. Ο ίδιος, άλλωστε, εικονογραφικός τύπος χρησιμοποιήθηκε και στο παράλληλο με τη σφαγή της Πολυξένης θέμα, τη θυσία της Ιφιγένειας[301].

Ο μύθος της Πολυξένης στην ελληνιστική κεραμική δεν περιλαμβάνεται ανάμεσα στα αγαπητότερα θέματα. Η διαπραγμάτευσή του όμως στα «ομηρικά» αγγεία δεν είναι άγνωστη. Ο μύθος απεικονίζεται σε δύο ανάγλυφους σκύφους στο Βερολίνο[302] και στην Αθήνα από την Κεφαλληνία[303], που είναι γνωστοί από παλιά. Ένα ακόμη μικρό θραύσμα από την Κεφαλληνία διασώζει αποσπασματική δίστιχη επιγραφή, που με πιθανότητα συμπληρώνεται: *[ΝΕΟΠΤΟΛ]ΕΜΟC / [ΠΟΛΥΞΕ]ΝΑ* και, επομένως, ίσως προέρχεται από σκύφο με παράσταση του ίδιου θέματος[304]. Στα παραπάνω μνημεία προστίθενται και οι δύο μήτρες από την Πέλλα, έτσι ώστε ο γνωστός αριθμός αγγείων της ελληνιστικής εποχής, στα οποία απεικονίζεται με βεβαιότητα ο μύθος της Πολυξένης, διπλασιάζεται.

Ο σκύφος του Βερολίνου απεικονίζει το θέμα της προσφοράς της Πολυξένης λίγο πριν από την εκτέλεση της θυσίας. Το κέντρο της σκηνής καταλαμβάνει ο τάφος του Αχιλλέα, που αποδίδεται με ψηλό τύμβο, ο οποίος επιστέφεται με επιτύμβια στήλη. Αριστερά εικονίζεται η Πολυξένη, γονατισμένη, με τα χέρια σηκωμένα ψηλά, με γυμνό στήθος και με λυτά, μακριά μαλλιά. Με αγωνία περιμένει το θάνατο. Στα δεξιά του τάφου εικονίζονται τρεις ήρωες που παρακολουθούν τα δρώμενα. Από την άλλη μεριά το θύμα πλησιάζει ο Νεοπτόλεμος με το μαχαίρι της θυσίας στο δεξί του χέρι. Πίσω από το Νεοπτόλεμο στέκεται πιθανώς ο Οδυσσέας, που φορά κωνικό πίλο, και πίσω από αυτόν, καθισμένη σε βράχο ή άλλο ορθογώνιο αντικείμενο, εικονίζεται νεανική μορφή ήρωα. Ο C. Robert, που δημοσίευσε το σκύφο, ταυτίζει τη μορφή αυτή με τον Αγαμέμνονα[305]. Μεγαλύτερη όμως πιθανότητα έχει η ταύτιση με το είδωλο του Αχιλλέα, όπως υποστήριξε ο Κυπαρίσης με αφορμή μια μορφή ίδια τυπολογικά, ενεπίγραφη, από σκηνή με το μύθο της Πολυξένης[306].

Ο παραπάνω τύπος του καθισμένου φαντάσματος του Αχιλλέα είναι γνωστός και από δύο θραύσματα αγγείων που βρέθηκαν στο μακεδονικό χώρο. Το πρώτο αποτελεί μέρος σύνθεσης από τον κρατήρα, ή βαθύ σκύφο, Α 3865 της Πέλλας[307]. Το δεύτερο είναι ένα μικρό θραύσμα από την Αιανή Κοζάνης[308]. Το σωζόμενο τμήμα της μορφής του θραύσματος αυτού μας επιτρέ-

τούν γυναικεία μορφή. Η διάταξή τους είναι πολύ κοντά στον «τυρρηνικό» αμφορέα του Βρετανικού Μουσείου, που αναφέρθηκε. Οι E. Vermeule και S. Chapman αναγνωρίζουν μια μυθολογική σκηνή. Οι θυσίες της Πολυξένης και της Ιφιγένειας αναφέρονται αρχικά, για να υποστηριχτεί τελικά η δεύτερη περίπτωση, χωρίς όμως κανένα ουσιαστικό επιχείρημα.

300 Η σφαγή της Πολυξένης ήταν το θέμα ενός πίνακα που είδε ο Παυσανίας Ι, 22, 6 στην πινακοθήκη των Προπυλαίων. Και εδώ η πριγκίπισσα εικονιζόταν κοντά στον τάφο του Αχιλλέα πριν σφαγιαστεί, Robert, Homerische Becher, 75. Η Πολυξένη εικονιζόταν και στην Ιλίου Πέρσιν του Πολυγνώτου, στη λέσχη των Κνιδίων στους Δελφούς, Παυσανίας Χ, 25,10. Η παρουσία της εκεί περιοριζόταν στην απλή τοποθέτησή της ανάμεσα σε άλλες Τρωαδίτισσες· κατά τον Παυσανία ξεχώριζε από τη χαρακτηριστική κόμμωση των παρθένων με μακριούς πλοκάμους.

301 E. Vermeule και S. Chapman, AJA 75 (1971), 292 κ.ε.

302 Robert, Homerische Becher, 73-75.

303 Sinn, Becher, 117 (MB 62), όπου και η παλιότερη βιβλιογραφία.

304 Ν. Κυπαρίσης, ΑΕ 1914, 212, εικ. 7 και Sinn, Becher, 117 (MB 63), πίν. 25,3.

305 Robert, Homerische Becher, 74.

306 ΑΕ 1914, 221.

307 Αδημοσίευτο. Σωζ. πλ. 106 χιλ., σωζ. ύψ. 89 χιλ.

308 Αδημοσίευτο. Αριθ. 1089. Μικρό τμήμα από το σώμα σκύφου. Σωζ. ύψ. 27 χιλ., σωζ. πλ. 19 χιλ., πάχ. τοιχωμάτων 4 χιλ., ύψ. μορφής 12 χιλ.

πει να διαπιστώσουμε πως ο τύπος είναι ίδιος με τον Αχιλλέα του σκύφου της Κεφαλληνίας. Αν, όμως, το θραύσμα από την Αιανή πρέπει να συνδεθεί με αγγείο στο οποίο εικονιζόταν η θυσία της Πολυξένης, προς το παρόν είναι αδύνατο να διαπιστωθεί· σίγουρο όμως είναι πως το θραύσμα από την Πέλλα δεν έχει σχέση με το θέμα, όπως φαίνεται από την επιγραφή *ΓΕΝΕΑ-ΛΟΓΙΑ*, που υπάρχει πάνω από γυναικεία μορφή με την οποία συνδέεται και ο καθισμένος άνδρας.

Η παράσταση του σκύφου από την Κεφαλληνία εικονίζει τον Νεοπτόλεμο τη στιγμή της θυσίας, όπως και στον «τυρρηνικό» αμφορέα που αναφέραμε, σε μια δηλαδή δεδομένη στιγμή που επιμελώς είχε αποφευχθεί από την κλασική εικονογραφία. Η θυσία γίνεται μπροστά από τον τύμβο του Αχιλλέα, η στήλη του οποίου προβάλλεται πίσω και επάνω από το σύμπλεγμα της θυσίας. Με τη σκηνή αυτή θα πρέπει ίσως να συνδεθεί και η μορφή του Διομήδη, στα δεξιά του Νεοπτόλεμου[309]. Ο τύπος αυτός του ήρωα, που εικονίζει γυμνό πολεμιστή από πίσω με το δεξί του σκέλος σηκωμένο και ακουμπισμένο πάνω σε κυκλική ασπίδα και το κεφάλι του στραμμένο πίσω, προς τα αριστερά του, είναι ιδιαίτερα δημοφιλής στο μακεδονικό χώρο. Εκτός από τη χρησιμοποίησή του στο σκύφο του Βερολίνου, που αναφέρεται ότι προέρχεται από τη Θήβα[310], επαναλαμβάνεται και σε θραύσμα «ομηρικού» σκύφου από το Demir Kapija (Στεναί), όπου συνδέεται με τη μορφή του ένθρονου Αγαμέμνονα[311]. Ακόμη, εικονίζεται και σε αδημοσίευτο θραύσμα σκύφου από την Αιανή[312] αριθ. 1055, όπως και στον αδημοσίευτο αποσπασματικό σκύφο αριθ. 81.1621 στην Πέλλα, με παράσταση Ιλίου Πέρσεως. Το αντικείμενο πάνω στο οποίο στηρίζει το δεξί της πόδι η μορφή στα τελευταία παραδείγματα είναι μια κυκλική ασπίδα, που εικονίζεται προοπτικά. Πάνω στο ίδιο όπλο πρέπει να πατά και ο Διομήδης του σκύφου από την Κεφαλληνία, παρά τη διαφορετική γνώμη του Κυπαρίση[313], όπως δηλαδή σωστά ερμήνευσε το αντικείμενο ο C. Robert στο σκύφο του Βερολίνου[314].

Μήτρα 306 (Π ί ν. 218-220)

Η σύνθεση των μορφών της διηγηματικής ζώνης και στη μήτρα αυτή επιτυγχάνεται με τη χρησιμοποίηση των οκτώ σφραγίδων με τις οποίες εικονογραφείται η μήτρα 305. Στα δύο αυτά αγγεία παρατηρείται μόνο μερική αλλαγή των ονομάτων σε ορισμένες μορφές και μικρή διαφοροποίηση της σύνθεσης ως προς τη θέση των ηρώων.

Η ομάδα των μορφών γύρω από το «εἴδωλον τοῦ Ἀχιλλέως» επαναλαμβάνεται πανομοιότυπα, όπως και στην προηγούμενη μήτρα. Πίσω όμως από τον Οδυσσέα, με κατεύθυνση προς αυτόν, προστίθεται η Μ-18, που φέρει την επιγραφή: *ΔΙΟΜΗΔΗC*, η οποία στην προηγούμενη

309 Ο Κυπαρίσης, ό.π., 216-217, αποσυνδέει τον Διομήδη από τη θυσία της Πολυξένης. Αποδίδει μάλιστα τη μορφή αυτή σε σκηνή αριστείας του Διομήδη, όπου όμως ολόκληρη η παράσταση απαρτίζεται μόνο από τον ήρωα, πράγμα που δε γίνεται εύκολα πιστευτό.

310 Robert, Homerische Becher, 73.

311 D. Vučković-Todorović, Bull. Acad. Serbe, N.S.7 (1959), 9-10· η ίδια, Starinar XII (1961), 263, εικ. 91 και RA 1973, 51, εικ. 9. Πρβλ. και Sinn, Becher, 82 (MB 14). Από την επιγραφή που ταυτίζει τον όρθιο ήρωα σώζεται μόνο η αρχή της, *ΑΧ[ΙΛΛΕΥΣ]*. Αν η μορφή αυτή του θραύσματος από τις Στενές και η αντίστοιχη στο σκύφο του Βερολίνου έχουν γίνει με την ίδια σφραγίδα, δεν μπορούμε να το υποστηρίξουμε χωρίς επιτόπια εξέταση των δύο αγγείων. Βέβαιο είναι πως η μορφή του Διομήδη στο σκύφο από την Κεφαλληνία διαφέρει από τους δύο προηγούμενους τόσο στη διαμόρφωση των μυών του σώματος όσο και στο κράνος, που στην τελευταία μορφή είναι κωνικό.

312 Αδημοσίευτο. Σωζ. ύψ. 35 χιλ., σωζ. πλ. 49 χιλ.

313 AE 1914, 216.

314 Robert, Homerische Becher, 74.

μήτρα εντάσσεται στην ομάδα του Κλήρου, πίσω από τη Μ-19, και φέρει την επιγραφή *ΝΕΟΠΤΟΛΕΜΟΣ*. Έτσι, στη μήτρα 306 η ομάδα του Κλήρου (Μ-20) περιλαμβάνει, εκτός από αυτόν, άλλες τρεις μορφές, τις Μ-21 και Μ-24 από τη μια πλευρά του Κλήρου και μόνο τη Μ-19 από την άλλη. Η ένθρονη μορφή Μ-24 και εδώ, όπως και στην προηγούμενη μήτρα, έχει την επιγραφή *ΑΓΑΜΕΜΝΩΝ*, η Μ-21 όμως, που βρίσκεται πίσω της, ταυτίζεται με επιγραφή με τον Νεοπτόλεμο, ενώ στην προηγούμενη μήτρα η ίδια σφραγίδα επιγράφεται *ΤΕΥΚΡΟΣ*. Ο τελευταίος ήρωας αποδίδεται εδώ με τη Μ-19, η μορφή δηλαδή βρίσκεται πίσω από τον Κλήρο, όπως συμβαίνει και στη μήτρα 305, όπου η σφραγίδα έχει την επιγραφή *ΔΙΟΜΗΔΗΣ*.

Οι οκτώ σφραγίδες με τις οποίες διακοσμείται η διηγηματική ζώνη των μητρών 305 και 306 χρησιμοποιούνται και σε άλλες μήτρες, όπου ανάλογα με τη διήγηση του μύθου συχνά απεικονίζουν διαφορετικούς ήρωες. Η σφραγίδα της Πολυξένης (Μ-12) χρησιμοποιείται και στις μήτρες 308 και 309 που εικονίζουν το μύθο των Νιοβιδών. Ακόμη η ίδια σφραγίδα υπάρχει και στο τμήμα Α 3865 από αδημοσίευτο κρατήρα (ή μεγάλο σκύφο) στην Πέλλα.

Η Μ-35, που στις μήτρες 305 και 306 χρησιμοποιείται ως «εἴδωλον Ἀχιλλέως», περιλαμβάνεται και στις μορφές της 314 με μια θεατρική σκηνή. Η ίδια όμως σφραγίδα εικονίζεται και σε θραύσμα σκύφου από τις πρόσφατες ανασκαφές στις Πέτρες[315].

Η Μ-28, που εικονίζει τη μορφή του Οδυσσέα και στις δύο μήτρες της ομάδας, είναι γνωστή και από τμήμα σκύφου από την Πέλλα, όπου όμως αρκετές από τις λεπτομέρειες της μορφής έχουν ξαναδουλευτεί[316]. Επειδή και οι διαστάσεις διαφέρουν, θα πρέπει να συμπεράνουμε πως έχουμε δύο διαφορετικές σφραγίδες, που τυπολογικά συγγενεύουν στενά.

Η Μ-24, που και στις δύο μήτρες εικονίζει τον Αγαμέμνονα, δε χρησιμοποιείται άλλη φορά στις μήτρες της Πέλλας. Ο τύπος όμως επαναλαμβάνεται σε όλες του τις λεπτομέρειες, όσο μπορεί κανείς να διαπιστώσει, και στο τμήμα της μήτρας 301, όπως και στο τμήμα Α 1502. Ο ίδιος τύπος εικονίζεται και στο θραύσμα από τις Στενές, που αναφέρθηκε παραπάνω[317]. Ο τύπος είναι γνωστός και σε τέσσερις σκύφους με παράσταση από την Αιθιοπίδα, όπου απεικονίζει τη μορφή του Αχιλλέα[318].

Η Μ-21 χρησιμοποιείται μόνο στις δύο μήτρες της ομάδας. Ο τύπος μου είναι άγνωστος από αλλού. Η Μ-20, εκτός από τη χρησιμοποίησή της στις δύο μήτρες της ομάδας για τη μορφή του Κλήρου, παρουσιάζεται και στο τμήμα του αμφορέα Α 1371 από την Πέλλα, όπου και πάλι εικονίζει τον Κλήρο και ταυτίζεται με την επιγραφή.

Η Μ-19 χρησιμοποιήθηκε και στη μήτρα 307, όπου παριστάνει μορφή από το μύθο του Σισύφου. Ο τύπος της μορφής αυτής υπάρχει και στα θραύσματα Α 4627 και Α 1980[319]. Τέλος, η σφραγίδα Μ-18 χρησιμοποιήθηκε συνολικά σε πέντε μήτρες, τις δύο της ομάδας αυτής και τις 308, 309 και 314.

Η εξέταση των οκτώ σφραγίδων με τις οποίες επιτεύχθηκε η σύνθεση των παραστάσεων των δύο μητρών της ομάδας δεν μας επιτρέπει να ορίσουμε συγκεκριμένους τύπους απόδοσης ορι-

315 Αδημοσίευτο. Στο θραύσμα σώζεται μόνο η Μ-35. Έτσι είναι αδύνατο να κάνουμε οποιαδήποτε υπόθεση σχετικά με το περιεχόμενο του μύθου. Με βεβαιότητα μπορούμε να αποκλείσουμε την περίπτωση προέλευσής του από σκύφο που έγινε με τη χρησιμοποίηση κάποιας από τις μήτρες της ομάδας Γ, επειδή δε διακρίνονται ίχνη επιγραφής. Όμως η δυνατότητα προέλευσής του από αγγείο, που βγήκε με τη χρησιμοποίηση της μήτρας 314, δεν μπορεί να αποκλειστεί.

316 Αδημοσίευτο μεγάλο τμήμα σκύφου αριθ. Α 1502.

317 Βλ. σημ. 311. Διαφέρουν στη διαμόρφωση των μαλλιών και στο σημείο απόληξης της παλάμης του δεξιού χεριού.

318 Sinn, Becher, 92-93 (MB 23 ως MB 26).

319 Αδημοσίευτα.

σμένων μορφών ηρώων, αφού ανάλογα με το θέμα των παραστάσεων, ή και σε διαφορετικά αγγεία με το ίδιο θέμα, είναι δυνατό η ίδια σφραγίδα να εικονίζει διαφορετικούς ήρωες. Η χαρακτηριστική όμως σύνθεση της μορφής του Κλήρου με ανεστραμμένο κράνος και στροφή του κεφαλιού του προς τα πίσω, φαίνεται πως δένουν την απόδοση της προσωποποίησης της κλήρωσης με τη σφραγίδα Μ-20. Το ίδιο ίσως θα μπορούσε να ειπωθεί και για τη μορφή του ειδώλου του Αχιλλέα. Άλλωστε, οι δύο αυτές μορφές αποτελούν τους δύο πόλους ανάπτυξης του μύθου με δύο συμμετρικές ομάδες.

Η διάταξη των ομάδων στις γενικές τους γραμμές παραμένει στις δύο μήτρες ίδια. Η κυριότερη αλλαγή συνίσταται στην προσθήκη στην ομάδα του Αχιλλέα της μήτρας 306 και μιας δεύτερης ανδρικής μορφής, που μεταφέρεται από την ομάδα του Κλήρου. Με την αλλαγή αυτή δεν γίνεται αμέσως κατανοητό, αν ο συνθέτης της παράστασης επιθυμεί να δηλώσει την παρουσία του νεκρού Αχιλλέα ανάμεσα στους συγκεντρωμένους Έλληνες ή καταγράφει μια άλλη παραλλαγή του μύθου, όπου ο Διομήδης και ο Οδυσσέας παίζουν ρόλο πρωταγωνιστικό.

Η ανάλυση των εικονογραφικών ζητημάτων των δύο παραστάσεων μας οδήγησε στην αναγνώριση πολλών παράλληλων στοιχείων στις δύο μήτρες της ομάδας και στη διήγηση του μύθου από τον Ευριπίδη, όπως δίνεται στην τραγωδία του «Εκάβη». Οι απεικονίσεις στις δύο μήτρες όμως δεν αποτελούν ακριβή καταγραφή σκηνών της τραγωδίας, αλλά αποδίδουν το περιεχόμενο του μύθου. Μια καταγραφή άλλωστε του έργου του Ευριπίδη θα ήταν αδύνατο να γίνει σε μια μικρή διηγηματική ζώνη, όπως είναι αυτή των δύο μητρών.

Αν η γνώση του περιεχομένου του μύθου της τραγωδίας από το συνθέτη των παραστάσεων των μητρών ήταν άμεση, δεν είναι σίγουρα γνωστό. Το ότι όμως η απεικόνιση του μύθου δίνεται κατά το περιεχόμενό του και δεν εικονογραφεί συγκεκριμένες σκηνές της τραγωδίας, μας οδηγεί στην υπόθεση της έμμεσης γνώσης του έργου του Ευριπίδη. Ακόμη πιο δύσκολα μπορεί να αποφασίσει κανείς, αν η έμμεση γνώση προερχόταν από κάποια υπόθεση της τραγωδίας ή ένα γενικότερο εγχειρίδιο, όπου περιλαμβανόταν και ο μύθος της Πολυξένης, στο οποίο κάποιες λεπτομέρειες θα μπορούσαν να ήταν διαφορετικές από την τραγωδία του Ευριπίδη[320]. Στους προβληματισμούς αυτούς μας εισάγει η σύνθεση της ομάδας του φαντάσματος στη μήτρα 306, όπου, πίσω από τον Οδυσσέα, προστίθεται η μορφή του Διομήδη. Διερωτάται κανείς μήπως η τοποθέτηση των δύο ηρώων δίπλα από τον Αχιλλέα και απέναντι από την Πολυξένη απεικονίζει την παραλλαγή του μύθου, που αποδίδεται στον Ίβυκο, σύμφωνα με την οποία η Πολυξένη σφαγιάστηκε από τον Διομήδη και τον Οδυσσέα[321]. Αν δεχτούμε την εκδοχή αυτή, τότε η σκηνή της ομάδας του φαντάσματος θα πρέπει να εικονίζει την Πολυξένη λίγο πριν θυσιαστεί. Όμως, κανένας από τους δύο ήρωες δεν κρατά το μαχαίρι της θυσίας, πράγμα που θα περιμέναμε να είχε δηλωθεί, όπως συμβαίνει σε πολλές ανάλογες περιπτώσεις μορφών με συμπληρωματικά εξαρτήματα[322]. Η απουσία του οργάνου της θυσίας σε συνδυασμό με ό,τι αναφέρθηκε και στην αντίστοιχη ομάδα της μήτρας 305, μας οδηγεί στην αποδοχή της άποψης της θεμιτής προσθήκης και ενός άλλου ήρωα από το συνθέτη της σκηνής στη μήτρα 306, ώστε να δηλωθεί ευκρινέστερα η εμφάνιση του «εἰδώλου» ανάμεσα στους συγκεντρωμένους Έλληνες και όχι αποκλειστικά και μόνο στον Οδυσσέα.

320 Λιγότερο πιθανό είναι η «επιτομή» της Εκάβης να έγινε από τον ίδιο τον κατασκευαστή της μήτρας ύστερα από ανάγνωση του κειμένου της τραγωδίας ή και παρακολούθηση διδασκαλίας του έργου.

321 E. Schwartz, Scholia in Euripidem, 1887, τ. 1, 16-17. Σχόλια στην Εκάβη, στ. 41: *Ἴβυκος δὲ σφαγῆναί φησιν [Πολυξένην] ὑπὸ Διομήδους καὶ Ὀδυσσέως.*

322 Βλ. παραπάνω, σ. 168.

Η διηγηματική ζώνη της μήτρας 307 (81.108) κοσμείται με εννέα μορφές, από τις οποίες οι τρεις περιλαμβάνονται σε σύμπλεγμα, που έγινε με μια σφραγίδα. Στις επτά σφραγίδες, με τις οποίες αποτυπώθηκαν οι ανθρώπινες μορφές, προστίθενται άλλες τρεις, που απεικονίζουν μια πύλη, ένα βραχώδες τοπίο και ένα πλοίο. Το σύνολο των μορφών κατανέμεται σε δύο ομάδες από πέντε και τέσσερα πρόσωπα. Οι δύο ομάδες χωρίζονται με τη μεγάλη πύλη στη μια και το βραχώδες τοπίο στην άλλη. Τα τοπιογραφικά στοιχεία της εικονογραφικής ζώνης της μήτρας είναι συμμετρικά τοποθετημένα τόσο για τη ομάδα των πέντε μορφών, στην οποία συμπεριλαμβάνεται η πύλη, όσο και για την ομάδα των τεσσάρων ανδρών, στην οποία ανήκουν το βραχώδες τοπίο και το πλοίο. Τα στοιχεία λοιπόν αυτά μας βοηθούν στο να εντάξουμε τις σκηνές στους χώρους, στους οποίους διαδραματίζονται τα γεγονότα. Τα μέλη που απαρτίζουν τις σκηνές χαρακτηρίζονται από μια προσεκτικά αποδοσμένη αλληλοεξάρτηση, που επιτυγχάνεται με τη συνολική διάταξη των σωμάτων των μορφών ή με τις χειρονομίες, τη στροφή των κεφαλιών και το διασκελισμό τους.

Πάνω από τα κεφάλια πέντε μορφών τοποθετούνται ισάριθμες «επί τα λαιά» επιγραφές, οι οποίες μας βοηθούν να ταυτίσουμε τις μορφές και, έτσι, χωρίς δυσκολία να αναγνωρίσουμε το μύθο. Τα ονόματα του Σισύφου, του Αυτόλυκου και της κόρης του Αντίκλειας, που εικονίζονται εδώ, δείχνουν ότι ο διάκοσμος της μήτρας αντλείται από το μύθο του Αυτόλυκου και τις σχέσεις της οικογένειάς του με το δεύτερο μεγάλο πανούργο άνδρα της ελληνικής μυθολογίας, τον Σίσυφο.

Η ομάδα των πέντε μορφών, που αναπτύσσεται στη μια πλευρά της πύλης, περιλαμβάνει τρεις γυναίκες και δύο άνδρες. Οι δύο πρώτες γυναικείες μορφές, δίπλα στην πύλη (Μ-11 και Μ-14), στέκονται η μία απέναντι στην άλλη. Πάνω από τη δεύτερη υπάρχει η επιγραφή: *ΑΝΤΙΚΛΕΙΑ*. Πίσω της εικονίζεται ο *ΑΥΤΟΛΥΚΟΣ* (Μ-26), που στρέφει το κεφάλι του προς την πλευρά δύο άλλων μορφών, οι οποίες στέκονται αντιμέτωπες και είναι μια ανδρική (Μ-19), δίπλα στον Αυτόλυκο, και μια γυναικεία (Μ-16), από την οποία σώζεται μόνο το κατώτερο τμήμα των σκελών και η οποία ταυτίζεται με την Αντίκλεια, όπως συμπεραίνεται από την αποσπασματική επιγραφή πάνω από το κεφάλι της: *[ΑΝΤΙ]ΚΛΕΙΑ*.

Η απεικόνιση της Αντίκλειας δύο φορές μέσα στην ίδια ομάδα, που είναι γνωστό φαινόμενο για την ελληνιστική κυρίως και τη ρωμαϊκή εποχή, αποδεικνύει τον κεντρικό ρόλο που διαδραματίζει η μορφή αυτή στη διήγηση του μύθου, που κατανέμεται σε δύο διαδοχικές σκηνές[323]. Στη μια εικονίζεται η *[ΑΝΤΙ]ΚΛΕΙΑ* σε συνομιλία με ανδρική μορφή, παρουσία και του πατέρα της Αυτόλυκου. Η δεύτερη σκηνή με το ίδιο θέμα περιλαμβάνει δύο γυναίκες, από τις οποίες μόνον η Αντίκλεια κατονομάζεται.

Τα δύο παραπάνω επεισόδια, στα οποία συμμετέχει η Αντίκλεια, διαδραματίζονται στο εσωτερικό του ανακτόρου του Αυτόλυκου, όπως δηλώνεται με την τοποθέτηση της μεγάλης κλειστής πύλης στο άκρο της ομάδας. Στη σκηνή που συμμετέχουν τρεις μορφές αταύτιστη είναι μόνο η μορφή του νέου ανάμεσα στην Αντίκλεια και τον Αυτόλυκο· εικονίζεται σε συνομιλία με την κόρη του Αυτόλυκου, προς την οποία απλώνει το δεξί του χέρι. Η μορφή, που λείπει από το στήθος και πάνω, ίσως ταυτιζόταν με επιγραφή που χάθηκε, όμως αποκαθίσταται εύκολα με έναν νέο με σγουρά μαλλιά με τη βοήθεια της ίδιας σφραγίδας Μ-19, που έχει χρησιμοποιηθεί και στις μήτρες 305, 306.

323 Για το φαινόμενο της επανάληψης μορφών περισσότερες από μία φορές στην ίδια παράσταση, βλ. Μ. Τιβέριος, Μία «κρίσις των όπλων» του ζωγράφου του Συλέα, 1985, 52 κ.ε.

Με μεγάλη πιθανότητα ο άγνωστος νέος πρέπει να ταυτιστεί με τον Σίσυφο. Και η σκηνή θα απεικόνιζε τη στιγμή της «στενής» γνωριμίας του Σισύφου με την Αντίκλεια στο σπίτι του πατέρα της, καρπός της οποίας σύμφωνα με την παράδοση υπήρξε ο τρίτος μεγάλος πανούργος της ελληνικής μυθολογίας, ο Οδυσσέας. Η συμμετοχή του Αυτόλυκου στο επεισόδιο αυτό δεν δηλώνει μόνο την απλή παρουσία του ως οικοδεσπότη. Ο Αυτόλυκος δεν συμμετέχει άμεσα στη σκηνή με τους δύο νέους. Η στροφή του κεφαλιού του όμως προς αυτούς φαίνεται να δηλώνει τη συμμετοχή του στην εξέλιξη της σχέσης τους. Τα γεγονότα αυτά διαδραματίζονται με τη συγκατάθεσή του, όπως αναφέρει ο σχολιαστής του «Αίαντα» του Σοφοκλή, στο στίχο 190[324], και επαναλαμβάνει ο λεξικογράφος Σουίδας: *...Κλέψας οὖν καὶ Σισύφου θρέμματα (Αὐτόλυκος) καὶ μεταβαλὼν ὅμως οὔκ ἔλαθε τὸν Σίσυφον· ἐπέγνω γὰρ αὐτὰ διὰ τῶν μονογραμμάτων· ἐπὶ τούτοις δ' ἐξευμενιζόμενος τὸν Σίσυφον ἐξένισεν αὐτὸν καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἀντίκλειαν συγκατέκλινεν αὐτῷ καὶ ἔγκυον ἐξ αὐτοῦ γενομένην τὴν παῖδα συνῴκισε Λαέρτῃ. δι' ὃ Σισύφου ὁ Ὀδυσσεύς*[325]. Σε άλλη όμως παραλλαγή του μύθου η «γνωριμία» του Σισύφου και της Αντίκλειας γίνεται χωρίς να το γνωρίζει ο Αυτόλυκος[326].

Μέσα στο ανάκτορο του Αυτόλυκου διαδραματίζεται και η επόμενη σκηνή με τις δύο γυναίκες. Εδώ η Αντίκλεια (Μ-14) εικονίζεται μητροπρεπής με ποδήρες ένδυμα που καλύπτει και το κεφάλι της. Η άλλη γυναικεία μορφή (Μ-11) εικονίζει μια ηλικιωμένη γυναίκα, που προτείνει τα χέρια της με ανοιχτές τις παλάμες σε ένδειξη αναστάτωσης και έκπληξης[327]. Η σκηνή αυτή, πιθανώς, παρουσιάζει την Αντίκλεια και τη μητέρα της, ή πιθανότερα την τροφό της, τη στιγμή που η τελευταία έκπληκτη πληροφορείται το γεγονός της σύλληψης του Οδυσσέα.

Η δεύτερη ομάδα με την οποία συμπληρώνεται ο διάκοσμος της μήτρας 307, τοποθετείται ανάμεσα στην πύλη και το βραχώδες τοπίο (Α-7) με το πλοίο (Α-8). Περιλαμβάνει ένα σύμπλεγμα τριών μορφών (Μ-77), από τις οποίες η πρώτη ονομάζεται *ΕΡΜΗC* και η δεύτερη *CICΥΦΟC* · τους τρεις άνδρες υποδέχεται η μορφή του Αυτόλυκου (*ΑΥΤΟΛΛΚΟC*), Μ-29.

Και εδώ η μορφή του Σισύφου κατέχει δεσπόζουσα θέση. Εικονίζεται ανάμεσα στις δύο μορφές. Από τα χέρια του διακρίνεται μόνο ένα τμήμα των βραχιόνων του, έτσι ώστε δίνεται η εντύπωση πως το μεγαλύτερο μέρος τους κρύβεται πίσω από την πλάτη, όπου θα μπορούσαν να είναι τραβηγμένα ή και δεμένα. Το τελευταίο φαίνεται πιθανότερο. Έτσι, ο Ερμής σύρει τον Σίσυφο, ο οποίος οδηγείται και από την τρίτη μορφή. Η σκηνή φαίνεται πως εικονίζει τη βίαιη προσαγωγή του Σισύφου από τον Ερμή, όταν ο βασιλιάς της Κορίνθου, προσπάθησε, με επιτυχία στην αρχή, να αποφύγει την επάνοδό του στο βασίλειο του Πλούτωνα. Η διήγηση περιγράφεται με γλαφυρότητα από το σχολιαστή του Πινδάρου[328]: *Σίσυφος δέ, πέτρον μέγιστον εἰς ἀνάντυς τόπον βίᾳ κομίζων, καὶ ὁπότε εἰς ἄκρον ἔλθοι τοῦ τόπου, ἀπολισθαίνοντα τὸν λί-*

324 Γ. Α. Χριστοδούλου, Τα αρχαία σχόλια εις Αίαντα του Σοφοκλέους. Κριτική Έκδοσις, 1977, 63-64, στο στίχο 190C.

325 I. Bekkeri (εκδ.), Σουίδας, 1854, 955, στη λέξη Σίσυφος και A. Adler (εκδ.), Suidae Lexicon, 1928-1935, Pars IV, 368.

326 Η παλιότερη αναφορά στην παραλλαγή αυτή απαντάται στον Αισχύλο, Nauck, TGF, απόσπασμα 175· H.J. Mette, Die Fragmente der Tragödien des Aischylos, 1959, 104, απ. 286. Αναφέρεται ακόμη και από μεταγενέστερους συγγραφείς: Hyg., Fab., 201· Πλούταρχος, Ηθικά 301D και Τζέτζης, Σχόλια εις Λυκόφρονα, 344.

327 G. Neumann, Gesten und Gebärden in der griechischen Kunst, 1965, 97-102. Χαρακτηριστικά όμοια είναι η στάση της Λήδας στον κωδωνόσχημο κρατήρα του Πολίωνος, Βόννη, Akadem. Kunstmuseum αριθ. 78· ARV² 1171, 4· Para 459· Neumann, ό.π., 99, σημ. 404 και εικ. 45.

328 Chr. Gottl Heyne, Pindari carmina et fragmenta cum lectionis varietate et annotationibus 3, 1809, 11, σχόλ. Ολυμπ. I, στ. 97.

θον αὖθις ἀνάγνων, καὶ τοῦτο πάσχων διὰ τὴν ἀπάτην, ἣν ἠπάτησε τὸν Πλούτωνα. 'Οπότε γὰρ θνήσκειν ἔμελλε παρήγγειλε τῇ γυναικί, μὴ θάψαι αὐτόν. Τῆς δὲ οὕτω πεποιηκυίας, κατελθὼν αὐτὸς κατηγόρει πρὸς Πλούτωνα, ὡς ἀμελησάσης αὐτοῦ, αὐτὸν αἰτῆσαι, ἀνελθεῖν καὶ κολάσαι αὐτήν. 'Επεὶ δ' ἀνῆλθε μὴ βουλόμενος αὖθις εἰς ᾅδου παραγενέσθαι, ὑφ' 'Ερμοῦ καταχθεὶς ἄκων, οὕτω κεκολάσθαι[329]. Στον 'Αδη τον Σίσυφο υποδέχεται ο όμοιός του, γιος του Ερμή, Αυτόλυκος[330]. Το βραχώδες τοπίο πίσω του που φαίνεται πως αντιπροσωπεύει τον *λᾶαν πελώριον*[331] του επικείμενου μαρτυρίου του και το πλοίο πίσω από το βράχο, που θα πρέπει να ανήκει στο πλοίο του 'Αδη[332], μας δίνουν τα τοπιογραφικά στοιχεία με τα οποία αναγνωρίζεται ο χώρος, στον οποίο διαδραματίζεται η συγκεκριμένη σκηνή.

Η ερμηνεία των σκηνών της διηγηματικής ζώνης της μήτρας αριθ. 307 μας βοηθά στην καλύτερη κατανόηση των παραστάσεων του αποσπασματικού σκύφου αριθ. 5441 του Μουσείου Θεσσαλονίκης, που δημοσιεύτηκε τελευταία από τον U. Sinn[333]. Οι εικονογραφικές λεπτομέρειες συνδέονται τόσο στενά με τη μήτρα της Πέλλας, ώστε θα πρέπει να θεωρηθεί ότι ο σκύφος είναι όχι μόνο δημιούργημα του ίδιου εργαστηρίου, αλλά και ότι απεικονίζει τον ίδιο μύθο, και μάλιστα με τις ίδιες σκηνές στη σειρά που παρουσιάζονται και στη μήτρα. Τα συμπεράσματα αυτά ενισχύονται και από το γεγονός ότι οι επτά από τις οκτώ σφραγίδες με τις οποίες κοσμείται το σωζόμενο τμήμα του σκύφου ταυτίζονται με τις σφραγίδες της μήτρας. 'Ετσι, όπως και στη μήτρα της Πέλλας, οι δύο ομάδες χωρίζονται με τη μεγάλη πύλη (Α-2). Στη μια πλευρά της διατηρείται αποσπασματικά το σύμπλεγμα Μ-77 με την επιγραφή *CIC[ΥΦΟC]* πάνω από τη μεσαία μορφή· πρέπει και εδώ να εικονίζεται η σκηνή της βίαιης προσαγωγής του Σισύφου στον 'Αδη από τον Ερμή. Στην άλλη πλευρά της πύλης εικονίζονται οι δύο γυναικείες μορφές, όπως και στη μήτρα, αλλά η μορφή της Αντίκλειας στο σκύφο αποδίδεται με διαφορετική σφραγίδα, χωρίς επιγραφή· το περιεχόμενο όμως της σκηνής παραμένει αναλλοίωτο. Από τη σκηνή της «γνωριμίας» του Σισύφου και της Αντίκλειας σώζεται μέρος του Αυτόλυκου (Μ-26).

Αλλά και πέρα από τη διηγηματική ζώνη, ίδια είναι στα δύο αγγεία και τα υπόλοιπα διακοσμητικά τους στοιχεία. 'Ετσι, κοινές είναι οι σφραγίδες (Κ-25 και Κ-29) με τις οποίες κοσμού-

329 Οι αρχαίοι συγγραφείς δεν συμφωνούν πάνω στους λόγους για τους οποίους τιμωρήθηκε στον 'Αδη ο Σίσυφος. Ο Φερεκύδης, FGrHist 3, 119 (Jacoby)· Müller, FHG, απ. 78, αποδίδει την τιμωρία του Σισύφου στην εναντίον του οργή του Δία, επειδή αποκάλυψε τον πραγματικό απαγωγέα της Αίγινας, Δία, στον πατέρα της Ασωπό, όταν ο τελευταίος ψάχνοντας για την κόρη του πέρασε από την Κόρινθο. Η ίδια εκδοχή επαναλαμβάνεται από τον Απολλόδωρο, Βιβλιοθήκη Ι, 9, 3 και ΙΙΙ, 12, 6, όπως και από τον Σχολιαστή της Ιλιάδας Ζ, 153 (από όπου και το απόσπασμα του Φερεκύδη), τον Παυσανία ΙΙ, 5, 1, τον Στέφανο Βυζάντιο στις λέξεις «ἐπωπή» και «Κόρινθος», καθώς και τον Τζέτζη, Σχόλια εις Λυκόφρονα, 176. Ο Hyg., Fab. 60, πιστεύει πως η ασέβεια του Σισύφου προς τον αδελφό του Σαλμωνέα και οι σχέσεις του με την ανηψιά του Τυρώ τον καταδίκασαν. Τέλος, ο Servius, Σχόλια στην Verg., Aen. VI, στ. 616: *Saxum ingens volvunt alii* πιστεύει πως ο Βιργίλιος αναφέρεται στον Σίσυφο: *qui deorum consilia hominibus publicavit*· πρβλ. G.Thilo-H. Hagen, Servii Grammatici qui feruntur in Vergilii carmina commentarii 2, 1883-84, 86-87· βλ. και RE III, A 1, 1927, στήλ. 374-375, στη λέξη Σίσυφος (Bethe).

330 Αμάρτυρη, από όσο γνωρίζω, είναι η υποδοχή του Σισύφου από τον Αυτόλυκο κατά τη βίαιη επαναφορά του πρώτου στον 'Αδη από τον Ερμή. Βέβαια, ο κατασκευαστής της μήτρας θα πρέπει άμεσα ή έμμεσα να αντλεί την εικονογράφηση του αγγείου από ένα χαμένο σήμερα γραπτό κείμενο.

331 'Ομηρος λ, 594.

332 Για τη μορφή των πλοίων στην αρχαιότητα, βλ. L. Casson, Ships and Seamanship in the Ancient World, 1971, και J. Morrison - R. Williams, Greek Oared Ships 900-322 B.C., 1968· A. Göttlicher, Materialien für ein Corpus der Schiffsmodelle im Altertum, 1978 και η ίδια, Die Schiffe der Antike, 1985. Για την τοπιογραφία του κάτω κόσμου γενικά, W. Felten, Attische Unterweltsdarstellungen des 6. u. 5. Jhs v. Chr., 1975, 86 κ.ε.

333 Becher 114-115 (MB 59), πίν. 24, 2-5 και 39, 3.

νται τα μετάλλια των δύο αγγείων. Με την ίδια σφραγίδα (Κ-101) έχει γίνει και η διακοσμητική ζώνη που χωρίζει το χείλος από το σώμα. Στο σκύφο της Θεσσαλονίκης ο πλοχμός της ζώνης του χείλους χρησιμοποιήθηκε για τη διακόσμηση του κάλυκα· στη μήτρα όμως, αν και ο κάλυκας οριοθετήθηκε, τελικά δεν κοσμήθηκε[334].

Η ενότητα που παρουσιάζει η διήγηση του μύθου, τόσο στη μήτρα της Πέλλας όσο και στο σκύφο της Θεσσαλονίκης, αλλά και ο τρόπος αντιμετώπισης του θέματος, που περιέχει ένα δραματικό περιεχόμενο, μας οδηγεί στη σκέψη πως ο κατασκευαστής της μήτρας είχε υπόψη του ένα συγκεκριμένο έργο κάποιου δραματουργού, το όνομα του οποίου δυστυχώς μέχρι σήμερα μας διαφεύγει. Με την επανάληψη των μορφών του Σισύφου, του Αυτόλυκου και της Αντίκλειας, από δύο φορές η κάθε μία στη διηγηματική ζώνη της μήτρας, ορίζονται οι τρεις βασικοί χαρακτήρες γύρω από τους οποίους αναπτυσσόταν ο μύθος. Από αυτούς, ο Σίσυφος και ο Αυτόλυκος συμμετέχουν και στις δύο ομάδες, και, επομένως, απαρτίζουν τους δύο κεντρικούς ήρωες του μύθου. Το συγκεκριμένο λοιπόν έργο, από όπου αντλείται το περιεχόμενο της διηγηματικής παράστασης, με μεγάλη πιθανότητα είχε ως τίτλο το όνομα ενός από τούς δύο παραπάνω ήρωες. Σχετικά έργα δεν έλειπαν από το ρεπερτόριο των αρχαίων ποιητών[335]. Δυστυχώς, τα αποσπάσματα και τα άλλα στοιχεία που αναφέρονται στα έργα αυτά είναι ελάχιστα. Επομένως, κάθε προσπάθεια σίγουρης αναγνώρισης ενός συγκεκριμένου έργου, με την επίδραση του οποίου διαμορφώθηκε η διηγηματική ζώνη της μήτρας, θα ήταν βεβιασμένη.

Με βάση, όμως, τα εικονογραφικά στοιχεία της διηγηματικής ζώνης της μήτρας, μπορεί να γίνει μια προσπάθεια μερικής ανασύνθεσης της υπόθεσης του χαμένου έργου. Ο Σίσυφος, πιθανότατα, αναζητώντας τα κλεμμένα ζώα του, έφτασε στο παλάτι του Αυτόλυκου, όπου και ανακάλυψε τον κλέφτη στο πρόσωπο του οικοδεσπότη. Μετά την ανταλλαγή εξηγήσεων, του έγινε θερμή υποδοχή. Ο Αυτόλυκος μάλιστα υπέθαλψε τη σχέση του Σισύφου με την κόρη του, καρπός της οποίας υπήρξε ο Οδυσσέας. Η εγκυμοσύνη της Αντίκλειας αποκαλύφτηκε από τη μητέρα της ή την τροφό της. Μια άλλη σκηνή διαδραματίζεται στον κάτω κόσμο. Ο Σίσυφος, μετά τη γνωστή του δραπέτευση από τον κόσμο των νεκρών, τελικά βίαια επαναφέρεται σ' αυτόν από τον Ερμή με τη συμμετοχή κάποιας άλλης μορφής. Στο βασίλειο του Πλούτωνα τον Σίσυφο συναντά ο Αυτόλυκος, που πιθανότατα του αναγγέλλει και το επικείμενο μαρτύριό του.

334 Και στη μήτρα 318 ο κάλυκας, αν και οριοθετήθηκε, τελικά δεν διακοσμήθηκε.

335 Αρκετοί τίτλοι έργων με τα ονόματα του Σισύφου και του Αυτόλυκου παραδίδονται, αλλά πολύ λίγα αποσπάσματα διασώθηκαν. Ο Μεδίκειος κατάλογος του Αισχύλου παραδίδει έναν «Σίσυφο Δραπέτη», H.J. Mette, Die Fragmente der Tragödien des Aischylos, 1959, 139-142, απ. 373-382. Από άλλες πηγές προστίθεται στον ίδιο ποιητή και ένας «Σίσυφος Πετροκυλιστής», Mette, ό.π., 142, απ. 383-386· Nauck, TGF^2, 74-76, απ. 224-234· πρβλ. Ν.Χ. Χουρμουζιάδης, Σατυρικά, 1984^2, 200, σημ. 155 και D.F. Sutton, The Greek Satyr Play, 1980, 27 κ.ε. Ο Ευριπίδης έγραψε και σατυρικό δράμα με τον τίτλο «Αυτόλυκος»· Nauck, TGF^2, 441-443, απ. 282-284· Χουρμουζιάδης, ό.π., 123 και 232-233, σημ. 37-38. Άλλοι μελετητές αποδίδουν στον Ευριπίδη δύο «Αυτόλυκους»· Sutton, ό.π., 59 κ.ε. Στον πρώτο «Αυτόλυκο», έτσι, αποδίδεται και η μεγάλη αντιαθλητική ρήση που διασώζει ο Αθήναιος, X. p. 413C και το θέμα του δράματος συνδέεται με τη διδασκαλία του «παλαίειν» στο νέο Ηρακλή από τον Αυτόλυκο, Απολλόδωρος, Βιβλιοθήκη II, IV, 9. Φαίνεται μάλιστα πολύ πιθανό πως και το έργο του Ευριπίδη, όπως και η κωμωδία του Εύπολι, με τον ίδιο τίτλο, είχαν για στόχο της σάτιρές τους τον ομώνυμο αθλητή, γιο του Λύκωνα και ερωμένο του Καλλία, που νίκησε στο παγκράτιο επί άρχοντος Αριστίωνος, το 421-420 π.Χ. Ο Ευριπίδης έγραψε και ένα άλλο σατυρικό δράμα: «Σίσυφος Σάτυροι»(;) με κεντρικό χαρακτήρα έναν από τους δύο κεντρικούς ήρωες της διήγησης της μήτρας· C. Austin, Nova fragmenta Euripidea in Papyris reperta, 1968, 93 (P. Oxy. 2455, fr.7)· Sutton, ό.π., 65 κ.ε. και Χουρμουζιάδης, ό.π., 120, 124, 192 σημ. 114, 234, σημ. 44 και 235, σημ. 50. Ένα άλλο έργο με τον ίδιο τίτλο γραμμένο από τον Κριτία, είναι άγνωστο αν ήταν σατυρικό δράμα· Sutton, ό.π., 74 και σημ. 243-244.

Μερικές ακόμη υποθετικές σκέψεις ίσως δεν βρίσκονται μακριά από το περιεχόμενο του μύθου του έργου, από το οποίο επηρεάστηκε ο συνθέτης της εικονογραφικής ζώνης της μήτρας. Ο Σίσυφος εικονίζεται σε νεανική ακόμη ηλικία, σε αντίθεση με τη μορφή που τον ακολουθεί. Η εκδοχή, επομένως, του θανάτου του σε βαθύ γήρας, με σχετική πιθανότητα μπορούμε να πούμε πως δεν είχε υιοθετηθεί στο χαμένο έργο[336]. Προβληματική παραμένει η αναγνώριση της τρίτης μορφής, που υποβοηθά τον Ερμή στο έργο του. Η συμμετοχή της είναι δυναμική. Η γενειάδα της είναι κοντή και σγουρή. Τα μαλλιά (;) της είναι κοντά, διαμορφώνονται με λεπτό βελόνι και προεξέχουν μπροστά από το μέτωπό της, ενώ πάνω στο μέτωπο διακρίνεται ισχυρή οριζόντια ρυτίδα. Τα χαρακτηριστικά αυτά μας θυμίζουν τον Ηρακλή, που φορά τη λεοντή. Όμως δεν αναγνωρίζονται τα πέλματα της λεοντής στο στήθος του. Η παρουσία του Ηρακλή κατά την προσαγωγή του Σισύφου από τον Ερμή στον κάτω κόσμο δε μαρτυρείται, από όσο γνωρίζω, στην αρχαία γραμματεία. Ο ήρωας, όμως, είχε κάθε λόγο να συνδράμει στην τιμωρία του βασιλιά της Κορίνθου, αφού κατά την επιστροφή του στον Ευρυσθέα, μετά την εκτέλεση και του όγδοου άθλου, ο Σίσυφος του έκλεψε τα άλογα του Διομήδη[337].

Ένα έργο που φαίνεται πως εκπληρώνει κατ' αρχήν τις εικονογραφικές ανάγκες της διηγηματικής ζώνης της μήτρας είναι ο «Σίσυφος» του Ευριπίδη. Στο σατυρικό αυτό δράμα, όπως το γνωρίζουμε από το σπάραγμα με την υπόθεση του έργου, P. Oxy. 2455, απ. 7, μετά τις συμπληρώσεις του Barrett, στους χαρακτήρες του έργου περιλαμβάνονται τόσο ο Ηρακλής όσο και ο Ερμής «μαχόμενος»[338]. Τα έργα του Ευριπίδη είναι γνωστό πως είχαν μια σημαντική επίδραση στο μακεδονικό χώρο, πράγμα που κατ' επανάληψη έχει επισημανθεί[339]. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η επιρροή τους και στην εικονογράφηση των μητρών της Πέλλας, όπως ήδη αναφέραμε, αλλά και όπως θα αναπτυχθεί και πιο κάτω[340]. Βέβαια, όσο κι αν μια προσπάθεια προς την παραπάνω κατεύθυνση για την αναγνώριση του συγκεκριμένου έργου, που επέδρασε στην εικονογράφηση της μήτρας, φαίνεται κατ' αρχήν ελκυστική, παραμένει υποθετική, αφού οι λίγες ενδείξεις που διαθέτουμε είναι περιορισμένες.

Οι καταβολές του μύθου που αναφέρεται στις σχέσεις της Αντίκλειας και του Σισύφου στο σπίτι του Αυτόλυκου, που συνδέει έτσι τον Οδυσσέα με τους άλλους δύο πανούργους της ελληνικής μυθολογίας και μέσω του Αυτόλυκου με τον Ερμή[341], δεν φαίνεται ότι ανάγονται στον Όμηρο[342]. Ο δεσμός της Αντίκλειας με τον Σίσυφο αναφέρεται αρκετές φορές τον 5ο αι. π.Χ.· απαντάται τόσο στον Αισχύλο[343] όσο και στους δύο νεότερους τραγικούς, στον Σοφοκλή[344] και

336 Φερεκύδης, FGrHist 3, F119 (Jacoby).

337 Probus στο Verg., Georg. III, 267 κ.ε.

338 Βλ. παραπάνω, σημ. 335.

339 Δ. Κανατσούλη, Η Μακεδονία από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της ανόδου του Φιλίππου Β' . ΙΙ. Εσωτερική Ιστορία, 1976, 106 κ.ε.· Sinn, Becher, 55 κ.ε.

340 Η επίδραση του σατυρικού δράματος «Αυτόλυκος» στην εικονογράφηση της λαγύνου του Διονυσίου, έχει ήδη υποστηριχτεί από τους A.v. Salis, U. Hausmann, K. Weitzmann και T.B.L. Webster, βλ. Sinn, Becher, 114, σημ. 421.

341 Ο Ερμής αναφέρεται ως πατέρας του Αυτόλυκου για πρώτη φορά από τον Φερεκύδη, FGRHist 3, F120 (Jacoby) και FGH 63 (Müller)· επαναλαμβάνεται από τον Απολλόδωρο, Βιβλιοθήκη I, 9, 16 (στον κατάλογο της Αργούς).

342 Στον Όμηρο ο Οδυσσέας αναφέρεται μόνο σαν γιος του Λαέρτη. Ωστόσο, έχουμε στην Οδύσσεια μαρτυρημένο κυνήγι του Οδυσσέα στον Παρνασσό με τον παππού του Αυτόλυκο. Βλ. Όμηρος τ, 392-396. Πρβλ. και Μ. Τιβέριος, Μία «κρίσις των όπλων» του ζωγράφου του Συλέα, 1981, 55.

343 Nauck, TGF 57, απόσπασμα 175:
ἀλλ' Ἀντικλείας ἄσσον ἦλθε Σίσυφος
τῆς σῆς λέγω τοι μητρός, ἣ σ' ἐγείνατο.

344 Βλ. Αίας 190· Φιλοκτήτης 384, 417, 625 και 1310, καθώς και A.C. Pearson, The Fragments of Sophocles, 1917, τόμ. 2, 206, απ. 567 (Schol. Soph. Ai. 190).

στον Ευριπίδη[345], και επαναλαμβάνεται από πάρα πολλούς μεταγενέστερους συγγραφείς, σχολιαστές και λεξικογράφους[346]. Η απεικόνιση όμως του μύθου στην αρχαία ελληνική τέχνη είναι σημαντικά περιορισμένη. Στους κλασικούς χρόνους ο μύθος έχει αναγνωριστεί μέχρι σήμερα μόνο στον κατωιταλιωτικό κρατήρα στο Μόναχο του ζ. του Σισύφου[347]. Στην ελληνιστική περίοδο τα σχετικά μνημεία, αν και είναι λιγοστά, όμως συγκριτικά είναι περισσότερα· στη γνωστή από τον περασμένο αιώνα λάγυνο του Διονυσίου προστίθενται τα τελευταία χρόνια ο σκύφος του Μουσείου Θεσσαλονίκης και η μήτρα της Πέλλας.

Σε αντίθεση με άλλα θέματα από τη δράση του Σισύφου, η απεικόνιση του επεισοδίου της βίαιης προσαγωγής του στον Άδη από τον Ερμή μου είναι άγνωστη από αλλού, πέρα από τα δύο μνημεία του εργαστηρίου της Πέλλας που ήδη αναφέρθηκαν[348].

Οι επτά σφραγίδες, με τις οποίες διακοσμείται η μήτρα, χρησιμοποιούνται σε αρκετές περιπτώσεις και σε άλλα αγγεία της ίδιας κατηγορίας, αλλά κυρίως στο σκύφο της Θεσσαλονίκης. Από αυτές, η Μ-16 και η Μ-14 μου είναι άγνωστες από αλλού[349], το ίδιο ισχύει και για τις Α-7 και Α-8 με τις οποίες αποτυπώθηκαν ο βράχος και το πλοίο αντίστοιχα, ενώ η Α-2 επαναλαμβάνεται και στο σκύφο της Θεσσαλονίκης. Στο ίδιο αγγείο αναγνωρίστηκαν και οι σφραγίδες Μ-77 και Μ-26· από αυτές, η πρώτη χρησιμοποιήθηκε και στη μήτρα 304 της ομάδας Β, ενώ ο τύπος της δεύτερης απαντάται και σε μικρό θραύσμα σκύφου από την Πέλλα[350]. Η σφραγίδα Μ-29 χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες 308 και 309, στις οποίες εικονίζεται ο μύθος των Νιοβιδών. Η ίδια σφραγίδα έχει αποτυπωθεί και στη μήτρα 314[351]. Τέλος, και η Μ-19 που χρησιμοποιήθηκε σε δύο άλλες μήτρες βρίσκεται και σε θραύσματα σκύφου από την Πέλλα[352]. Μια άλλη σφραγίδα, που δεν υπάρχει στις μήτρες, συγγενεύει στενά με την προηγούμενη και είναι γνωστή από ένα θραύσμα σκύφου από τις παλιότερες ανασκαφές της Πέλλας[353] και από το θραύσμα αριθ.

345 Ιφιγένεια εν Αυλίδι 524 και Κύκλωψ 104.

346 Οι σχετικές πηγές έχουν συγκεντρωθεί στη λ. Αντίκλεια: Roscher I, 1, 1884-1886, στήλ. 374 (Schirmer)· RE 1, 2, 1894, στήλ. 2425 (Escher) και LIMC I, 828-830, όπου περιλαμβάνονται και τα λιγοστά σχετικά μνημεία, εκτός από τη μήτρα 307 και το σκύφο της Θεσσαλονίκης. Επίσης στη λ. Αυτόλυκος: Roscher I, 1, 1884-1886, στήλ. 735-736 (v. Sybel)· RE II, 2, 1896, στήλ. 2600-2601 (Dümmler). Τέλος, στη λέξη Σίσυφος: Roscher IV, 1909-1915, στήλ. 958-972 (Wilisch) και RE III, A, 1, 1927, στήλ. 371-376 (Bethe).

347 Για τον ελικωτό κρατήρα στο Μόναχο, Museum antiker Kleinkust αριθ. 3268, βλ. τις παρατηρήσεις του M. Τιβέριου, Μία «κρίσις των όπλων» του ζωγράφου του Συλέα, 1985, 51 κ.ε. με βιβλιογραφία.

348 Για βιβλιογραφία σχετικά με την εικονογραφία του Σισύφου στον κάτω κόσμο, βλ. E. Böhr, Der Schaukelmaler, 1982, 72, σημ. 461· πρβλ. και W. Felten, Attische Unterweltsdarstellungen, 1975, 24 κ.ε.

349 Ο τύπος της Μ-14 σε γενικές γραμμές θυμίζει μια γυναικεία μορφή στο τμήμα του σκύφου Α 1502 από την Πέλλα. Οι σφραγίδες έχουν την ίδια κατεύθυνση των μορφών και όμοια διάταξη των ενδυμάτων, αλλά διαφέρουν τόσο στα χαρακτηριστικά του προσώπου όσο και στις κινήσεις των μελών· στο τμήμα του σκύφου Α 1502, ενώ τα κάτω άκρα δεν φαίνονται καθόλου, το δεξί χέρι της μορφής, σε αντίθεση με τη Μ-14, προβάλλει από το ιμάτιο.

350 Αριθ. Α 1026. Το αντικείμενο που κρατά η Μ-26 στο αριστερό της χέρι είναι δυσερμήνευτο. Η ειρηνική στάση της μορφής με το δεξί της χέρι πίσω από τον ώμο της δεν μας επιτρέπει να το ερμηνεύσουμε σαν μαχαίρι, που η μορφή το τραβά απ' τον κολεό του. Το μεγάλο μέγεθος του αντικειμένου, αλλά και το σχήμα του δεν συνηγορούν στην αναγνώριση ενός «συμβόλου» (tessera hospitalis): Ευριπίδης, Μήδεια, στ. 613 και Schwartz (εκδ.), Scholia in Euripidem, 1891, στο στ. 613. Εκτενής διαπραγμάτευση, Daremberg και Saglio, Dictionnaire, στη λ. Hospitium (Ch. Lécrivain)· Page, Euripides Medea, 1938, 117, στο στ. 613. Το σχήμα του αντικειμένου δίνει την εντύπωση τυλιγμένου παπύρου. Το αντικείμενο σχετίζεται με το σύμβολο της μορφής στην πρώτη της χρήση σε κάποια διηγηματική ζώνη, που πιθανότατα δεν είναι αυτή της μήτρας 307.

351 Στη μήτρα αυτή, για να ενταχθεί καλύτερα η μορφή στην παράσταση, είναι διαφοροποιημένο το εμπρόσθιο τμήμα των μαλλιών της με χοντρό βελόνι, που πιέστηκε στο μαλακό πηλό της μήτρας μετά την αποτύπωση της μορφής.

352 Α 1980.

353 Α 4627.

1981. 2118 από την αγορά της Πέλλας[354]. Τον παραπάνω τύπο αντιγράφει σφραγίδα με μικρότερες διαστάσεις σε μικρό σκύφο από την Αιανή Κοζάνης αριθ. 1058[355].

ΟΜΑΔΑ Ε: ΜΥΘΟΣ ΝΙΟΒΙΔΩΝ (Π ί ν. 11, 21, 223-228)

Οι μήτρες 308 και 309 είναι πολύ μεγάλα και βαθιά αγγεία, το σώμα των οποίων χωρίζεται σε δύο ζώνες. Η κατώτερη από αυτές καλύπτεται με φυτικά κοσμήματα (αριθ. 308) και μακριά πέταλα (αριθ. 309), ενώ η ανώτερη, που είναι στενότερη, εικονογραφείται με μια σειρά από δώδεκα μορφές η πρώτη και ένδεκα η δεύτερη. Οι σφραγίδες και στα δυο αγγεία είναι ίδιες· σταθερή παραμένει και η θέση των κυριότερων μορφών στις σκηνές των αγγείων. Μια περιορισμένη διαφοροποίηση της θέσης μερικών δευτερευουσών μορφών, ενώ προκαλεί μια μικρή αλλαγή στη σειρά μερικών σφραγίδων, δεν φέρνει καμιά αλλοίωση στο περιεχόμενο του μύθου, ο οποίος παραμένει ίδιος σ' όλες του τις λεπτομέρειες. Οι λόγοι, επομένως, της ένταξης των δύο αγγείων στην ίδια ομάδα είναι προφανείς.

Από τις δύο μήτρες, η 308 χαρακτηρίζεται από μια συνολική προσεκτική αντιμετώπιση των διακοσμητικών στοιχείων, που φαίνεται και στην κάτω ζώνη, όπου μεγάλα φύλλα άκανθας (Κ-39) εναλλάσσονται με μεγάλα σπαθόσχημα φύλλα (Κ-38), τα οποία, ανάμεσά τους, έχουν ελικοειδή ποδίσκο με ρόδακα (Κ-37) στην κορυφή του. Η επιμελημένη εντύπωση της κατώτερης ζώνης ενισχύεται και από τη διάταξη των μορφών της διηγηματικής παράστασης, στην οποία οι μορφές, ρυθμικά τοποθετημένες, συνδέονται σε ένα ενιαίο αρμονικό σύνολο. Απλούστερη είναι η διακόσμηση της μήτρας 309, με τη μονότονη επανάληψη των μακριών πετάλων στην κάτω ζώνη και την ταχύτερη αποτύπωση των σφραγίδων της διηγηματικής ζώνης, που οδήγησε στην ασύμμετρη τοποθέτηση μερικών μορφών και στην παράλειψη μιας.

Τους πόλους της διηγηματικής ζώνης σχηματίζουν οι μορφές Μ-12 και Μ-13· και στις δυο μήτρες τοποθετούνται με τα νώτα γυρισμένα η μια στην άλλη. Εικονογραφικά, επομένως, δεν σχετίζονται άμεσα και δεν μπορούν να θεωρηθούν πως βρίσκονται η μια δίπλα στην άλλη. Αντίθετα, η στάση τους δείχνει πως αποτελούν τα δύο άκρα της σκηνής.

Καμιά μορφή της ομάδας δεν έχει κάποια επιγραφή με την οποία θα μπορούσαμε ευκολότερα να αναγνωρίσουμε το θέμα της σκηνής και να ταυτίσουμε τις μορφές. Η διάταξη όμως των σφραγίδων, οι στάσεις των μορφών και μερικές εικονογραφικές λεπτομέρειες βοηθούν στην αναγνώριση του θέματος της παράστασης. Η παρουσία της 'Αρτεμης που τοξεύει και η απεικόνιση πολλών γυναικείων μορφών νεαρής ηλικίας που τρέχουν ή πέφτουν ή ήδη έχουν πέσει στο έδαφος, δείχνουν ότι θέμα της διηγηματικής ζώνης των δύο μητρών είναι η «κατατόξευση» των Νιοβιδών από την 'Αρτεμη.

Μήτρα 308 (Π ί ν. 11, 21, 223-225)

Από τις δώδεκα σφραγίδες με τις οποίες εικονογραφείται ο μύθος στο αγγείο, μόνο δύο είναι ανδρικές, ενώ οι υπόλοιπες είναι γυναικείες. Από αυτές, οι Μ-12 και Μ-13 θεωρούνται, όπως αναφέρθηκε, οι δύο πόλοι της παράστασης. Μπροστά από τη Μ-13, εικονίζεται η 'Αρτεμη (Μ-4), ενώ μπροστά από τη Μ-12, τρέχοντας προς αυτήν, τοποθετούνται οι δύο ανδρικές μορφές

354 Θραύσμα από το σώμα μεγάλου σκύφου. Σωζ. ύψ. 50 χιλ., σωζ. μήκ. 57 χιλ., πάχ. τοιχ. 5 χιλ. κάτω και 9 χιλ. επάνω.

355 Αδημοσίευτο. Μικρό θραύσμα από το σώμα σκύφου. Σωζ. ύψ. 27 χιλ., σωζ. πλ. 29 χιλ., πάχ. τοιχ. 3 χιλ.

Μ-29 και Μ-18. Ανάμεσα στη μορφή του νέου Μ-18 και την Άρτεμη, εικονίζονται επτά γυναικείες μορφές, από τις οποίες η πρώτη (Μ-5) φέρνει το μιάτιό της πάνω από το κεφάλι της, σε μια προστατευτική κίνηση και με λυγισμένα γόνατα προσπαθεί να απομακρυνθεί από την Άρτεμη. Ακολουθούν τρεις γυναικείες μορφές, από τις οποίες οι δύο (Μ-6 και Μ-8) έχουν ήδη πέσει στα γόνατα, ενώ η Μ-7, ανάμεσά τους, θα έχει την ίδια τύχη, αφού εικονίζεται με συστροφή του κορμού και με λυγισμένα γόνατα· σηκώνει τα χέρια της με ανοιχτές τις παλάμες σε μια δραματική προσπάθεια να προστατευτεί από τον επερχόμενο κίνδυνο. Οι δύο επόμενες μορφές (Μ-9 και Μ-10) σπεύδουν η μια προς την άλλη, η πρώτη κλίνοντας προς τα εμπρός τον κορμό και προτείνοντας τα χέρια, η δεύτερη με εκτεινόμενο το δεξί χέρι.

Η τελευταία γυναικεία μορφή (Μ-11) απομακρύνεται από την ομάδα των κορών και μαζί με τις δύο ανδρικές μορφές, που προηγούνται, σχηματίζει μια ομάδα, η οποία φαίνεται ότι καταφεύγει στη γυναικεία μορφή Μ-12.

Το μοτίβο της Άρτεμης, σε συνδυασμό με τη στάση και τη διάταξη των γυναικείων μορφών, δεν αφήνει περιθώρια αμφιβολίας, όπως σημειώθηκε παραπάνω, για την ερμηνεία του μύθου. Η σκηνή απεικονίζει τη στιγμή της «εκτόξευσης» των παιδιών της Νιόβης[356] και του Αμφίονα[357]. Η γνωστή, όμως, από προγενέστερα αλλά και μεταγενέστερα μνημεία παράσταση αναφέρεται εδώ μόνο στο θάνατο των κορών της Νιόβης. Η παρουσία του νέου Μ-18 στη σκηνή δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αντιπροσωπεύει το σύνολο των γιων ή έστω και τη θανάτωση ενός από αυτούς. Επομένως, η παρουσία του στη σκηνή πρέπει διαφορετικά να ερμηνευτεί. Ο τύπος της μορφής Μ-4, Άρτεμης, συμβάλλει καθοριστικά και στην ταύτιση της γυναίκας Μ-13, που βρίσκεται πίσω της. Η θέση της μορφής αυτής τη διαφοροποιεί από τις Νιοβίδες, με τις οποίες δεν μπορεί να σχετιστεί. Η χαρακτηριστική χειρονομία του εκτεινόμενου δεξιού χεριού δηλώνει συμπαράσταση και προτροπή προς την Άρτεμη που προηγείται. Δεν μπορεί, επομένως, να είναι άλλη από τη Λητώ. Η παρουσία της στη σκηνή και η χειρονομία της δικαιολογούνται απόλυτα από το ρόλο της στο μύθο[358]. Η μορφή Μ-12, στην αντίστοιχη θέση, με τη χειρονομία της βαθιάς περισυλλογής και ανείπωτης λύπης, πρέπει να είναι η Νιόβη[359]. Στον κύκλο της οικογένειάς της πρέπει να ενταχθούν και όλες οι μορφές ανάμεσα στην Άρτεμη και σ' αυτήν.

Ο μύθος των Νιοβιδών έχει απασχολήσει πολλές φορές την αρχαία ελληνική και λατινική λογοτεχνία[360]. Αρκετές φορές ενέπνευσε και την αρχαία ελληνική τέχνη, από τα αρχαϊκά ως τα

356 Για το θέμα των Νιοβιδών, βλ. ιδιαίτερα στα έργα: K.B. Stark, Niobe und die Niobiden, 1863· J.Th. Kakridis, RhM 79, 1930, 113-122· K. Kerényi, Niobe, 1949· Roscher III, 1, 1897-1902, στήλ. 372-396, Niobe und Niobiden (Enmann)· RE XVII, 1, 1936, στήλ. 644-706, στη λ. Niobe (A. Lesky) και R.M. Cook, Niobe and her Children, 1964. Για τους Νιοβίδες στην πλαστική B.S. Ridgway, Fifth Century Styles in Greek Sculpture, 1981, 55-59 και 70 (βιβλιογραφία) και πρόσφατα, ιδιαίτερα αναλυτικά, W. Geominy, Die Florentiner Niobiden, 1984.

357 Για τον Αμφίονα, βλ. LIMC I, 1, 1981, 718-723, στη λ. Amphion (F. Heger).

358 Η στάση αυτή παραβάλλεται με τη συνηθισμένη από πολύ παλιά χειρονομία της Αθηνάς στους άθλους του Ηρακλή, πρβλ. ABV 254, 1· ABV 255, 8· ABV 256, 19, με εικόνες στο έργο του J. Boardman, Athenian Black Figure, εικ. 162, 163 και 166.

359 Η σφραγίδα Μ-12 χρησιμοποιήθηκε δύο φορές στις μήτρες της ομάδας Γ για τη μορφή της Πολυξένης. Παραπάνω, ιδιαίτερα σ. 253. Και εδώ, όπως και εκεί, η στάση της μορφής ανταποκρίνεται στο περιεχόμενο του μύθου.

360 Οι εκτενέστερες περιγραφές του μύθου περιλαμβάνονται στον Όμηρο Ω, 602-617· επίσης, Απολλόδωρος, Βιβλιοθήκη III, 5, 6· Διόδωρος Σικελιώτης IV, 74· Παυσανίας I, 21, 3· II, 21, 9· V, 11, 2· V, 16, 4 και VIII, 2-5 και 7· Τζέτζης, Χιλιάδες IV, 416 κ.ε.· Ovid., Met. VI, 146-312· Hyg., Fab. 9, 11 και 69· Lactantius Placidus στον Statius, Theb. III, 191· G.H. Bode (εκδ.), Scriptores rerum mythicarum Latini, 1834, I, 50 (πρώτος μυθογράφος Βατικανού, 156)· Αιλιανός, Ποικίλη Ιστορία XII, 36· Gell., Noct. Att. XX, 7· H. Erbse, Scholia graeca in Homeri Iliadem, 1977, 618-625, Σχ. στο Ω 602-617· E. Schwartz, Scholia in Euripidem I, 1887, 271-272 (Σχ. Φοίνισσαι, στ. 159).

ελληνιστικά χρόνια· αρκετά δημοφιλής ήταν ο μύθος και στη ρωμαϊκή τέχνη[361]. Στην κατηγορία όμως των «ομηρικών» αγγείων της ελληνιστικής εποχής, από όσο γνωρίζω, για πρώτη φορά αντιπροσωπεύεται με τις δύο μήτρες της ομάδας Ε[362]. Επίσης, για πρώτη φορά, από όσο γνωρίζω, η σκηνή της «κατατόξευσης» των θυγατέρων της Νιόβης παρουσιάζεται χωριστά από το θάνατο των νέων και την παρουσία του Απόλλωνα. Μια τέτοια όμως ξεχωριστή διαπραγμάτευση δεν είναι αντίθετη με τις φιλολογικές πηγές, που, αν και μερικές διαφωνούν ως προς τον ευρύτερο χώρο στον οποίο διαδραματίζονται τα γεγονότα, Λυδία ή Θήβα[363], όμως σχεδόν καθολικά συμφωνούν στην άποψη ότι τα αγόρια φονεύτηκαν από τον Απόλλωνα και οι θυγατέρες τοξεύτηκαν από την Άρτεμη[364]. Μερικοί μάλιστα αρχαίοι συγγραφείς ορίζουν στενότερα τις θέσεις στις οποίες συνέβησαν τα γεγονότα. Στην περίπτωση αυτή οι νέοι σκοτώθηκαν στον Κιθαιρώνα, ενώ οι νεάνιδες τοξεύτηκαν μέσα στο ανάκτορο του Αμφίωνα[365]. Αυτή ακριβώς τη διαφοροποίηση του χώρου, αλλά και του χρόνου πετυχαίνει ο τεχνίτης των μητρών της ομάδας Ε με τρόπο απλό. Οι Νιοβίδες Μ-6 και Μ-4 κρατούν πλεκτά καλάθια, ενώ η Μ-8, ίσως και η Μ-6, έχουν ρόκες. Τα χαρακτηριστικά αυτά σύνεργα είναι αρκετά για να δηλώσουν τον εσωτερικό χώρο, στον οποίο εκτυλίσσεται η σκηνή, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Απολλόδωρος, με τη διήγηση του οποίου είναι σύμφωνη στα βασικά της χαρακτηριστικά ολόκληρη η παράσταση: *Λητὼ δὲ ἀγανακτήσασα τὴν τε Ἄρτεμιν καὶ Ἀπόλλωνα κατ' αὐτῶν παρώξυνε, καὶ τὰς μὲν θηλείας ἐπὶ τῆς οἰκίας κατετόξευσεν Ἄρτεμις, τοὺς δὲ ἄρρενας κοινῇ πάντας ἐν Κιθαιρῶνι Ἀπόλλων κυνηγοῦντας ἀπέκτεινεν* [366].

Η ταύτιση των κορών με συγκεκριμένες μορφές είναι αδύνατη χωρίς επιγραφές, γιατί η αρχαία παράδοση, πέρα από μερικούς καταλόγους με τα ονόματα των Νιοβιδών, δεν αναφέρει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά εικονογραφικά στοιχεία, με τη βοήθεια των οποίων θα μπορούσαν να αναγνωριστούν[367]. Διαφορετικοί είναι οι αριθμοί των Νιοβιδών, που μας παραδίδονται από τις φιλολογικές πηγές[368]. Ωστόσο, σχεδόν πάντα, ο ίδιος αριθμός δίνεται τόσο για τους άνδρες όσο και για τις γυναίκες, και συνήθως είναι έξι ή επτά από κάθε γένος, δηλαδή συνολικά δώδεκα ή δεκατέσσερα παιδιά[369]. Επτά είναι και οι γυναικείες μορφές της σκηνής που εξετάζεται, ανά-

361 Τα σχετικά μνημεία έχουν παλιότερα συγκεντρωθεί από τον A. Lesky, RE XVII, 1, 1936, στήλ. 673-706, στη λ. Νιόβη. Πιο πρόσφατα από τον F. Brommer, Denkmälerlisten III, 1976, 257 (Νιόβη) και 258-261 (Νιοβίδες) και από τον ίδιο, Vasenlisten, 1973[3], 537 (Νιόβη). Στα παραπάνω προσθετέα: ARV[2] 604, 51 (Νιόβη), 601, 22 και 1024, 150 (Νιοβίδες) και Para 40.

362 Μήτρες αριθ. 308 και 309.

363 Erbse, ό.π., 618 (Σχόλια στον Όμηρο Ω, στ. 602):
Ἡ δὲ συμφορὰ αὐτῆς, ὡς μέν τινες, ἐν Λυδίᾳ, ὡς δὲ ἔνιοι, ἐν Θήβαις.

364 Όμηρος Ω, 605-606 και Erbse, ό.π., 618 (Σχόλια στον Όμηρο Ω, 602)· Απολλόδωρος, Βιβλιοθήκη ΙΙΙ, V, 6· Διόδωρος Σικελιώτης IV, 74, 3· Hyg., Fab. 9· Ovid., Met. VI, 218 κ.ε.

365 Η χαρακτηριστική αυτή διάκριση αναφέρεται τόσο από τον Απολλόδωρο, Βιβλιοθήκη ΙΙΙ, 5, 6, όσο και από τον Hyg., Fab. 9.

366 Απολλόδωρος, Βιβλιοθήκη ΙΙΙ, 5, 6.

367 Καταλόγους με τα ονόματα των Νιοβιδών δίνουν οι: Φερεκύδης, FGrHist 3, F126 (Jacoby)· Ελλάνικος, FGrHist 4, F21 (Jacoby)· Απολλόδωρος, Βιβλιοθήκη ΙΙΙ, V, 6· Hyg., Fab. 11 και 69· Lact. στο Stat., Theb. III, 191· Bode, ό.π., 50 (πρώτος μυθογρ. Βατ. 156)· Τζέτζης, Χιλιάδες IV, 421 κ.ε. και Ovid., Met. VI, 224 κ.ε. (μόνο ονόματα νέων).

368 Οι διαφορετικοί αριθμοί από τον Lesky, ό.π., 663-664 και R. Carden, The Papyrus Fragments of Sophocles, 1974, 227.

369 Από επτά παιδιά αναφέρουν ο Αισχύλος, Σχολ. Ευριπ. Φοίν. 159· ο Σοφοκλής, ό.π. και Lact., Stat., Theb. VI, 117· ο Ευριπίδης, Φοίνισσαι 159· Κρεσφόντης, απ. 445 (Nauck)· Gell, Noct. Att. XX, 7. Τον ίδιο αριθμό επαναλαμβάνουν και οι Απολλόδωρος, Βιβλιοθήκη ΙΙΙ, V, 6· Διόδωρος Σικελιώτης IV, 74, 3· Ovid., Met. VI, 221· Hyg., Fab. 9 και 11· Lact. Placidus στο Statius, Theb. III, 191 και πρώτος μυθογράφος Βατικανού, 156.
Από έξι μνημονεύουν ο Όμηρος Ω, 604 και ο Φερεκύδης, FGrHist 3, F126 (Jacoby).

μεσα στην Άρτεμη και το νέο Μ-19 και με κάθε πιθανότητα φαίνεται πως αντιπροσωπεύουν το σύνολο των θυγατέρων της Νιόβης. Αμφιβολίες θα μπορούσαν να δημιουργηθούν μόνο για τη Μ-11, η οποία μαζί με τις δύο ανδρικές μορφές που προηγούνται σχηματίζει μια ενιαία ομάδα. Και οι τρεις μορφές της ομάδας αυτής αναστατωμένες χειρονομούν, καθώς σπεύδουν προς τη Νιόβη. Τα ατομικά χαρακτηριστικά της Μ-11 δύσκολα διακρίνονται· θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι είναι είτε η τροφός, που σπεύδει να αναγγείλει τα φοβερά γεγονότα στη μητέρα, είτε μια από τις Νιοβίδες, η πρεσβύτερη, που ξέφυγε από τα βέλη της Άρτεμης και τρέχει προς τη μητέρα της, πράγμα που φαίνεται το πιθανότερο: *ἐσώθη δὲ τῶν μὲν ἀρρένων Ἀμφίων, τῶν δὲ θηλέων Χλωρὶς ἡ πρεσβυτέρα, ἣ Νηλεὺς συνῴκισε*[370]. Αν στη Μ-11 αναγνωριστεί η μορφή της μεγαλύτερης κόρης, τότε και στο πρόσωπο του νέου που προηγείται πρέπει να αναγνωρίσουμε το μοναδικό γιο που σώθηκε και τρέχει προς τη μητέρα του[371]. Η τελευταία, τέλος, μορφή Μ-29, που με δραματικό τρόπο απευθύνεται στη Νιόβη (Μ-12) πρέπει να ταυτισθεί ή με τη μορφή του παιδαγωγού, που φέρνει τα νέα του χαμού των παιδιών στη μητέρα τους, ή, ακόμη, και με τον Αμφίωνα, που εκτελεί την ίδια βαρύτατη αποστολή του παιδαγωγού[372].

Μήτρα 309 (Π ί ν. 226-228)

Η βασική διάταξη των μορφών της μήτρας αυτής είναι ίδια με της μήτρας 308. Από τις δώδεκα μορφές της προηγούμενης μήτρας παραλείπεται η Μ-10, ενώ η μορφή του νέου Μ-18 τοποθετείται ανάμεσα στις Νιοβίδες Μ-8 και Μ-6, δίπλα στη Μ-11. Έτσι, ενώ η ομάδα των τριών πρώτων μορφών (Μ-13, Μ-4, Μ-5) παραμένει ίδια, ακολουθούν οι Μ-7 και Μ-9 και συνεχίζει η ομάδα του νέου ανάμεσα στις Μ-6 και Μ-8, για να κλείσει η παράσταση με τις Μ-11, Μ-29 και Μ-12. Η απουσία της μορφής Μ-10, αν δεν είναι τυχαία, μειώνει τον αριθμό των κορών σε έξι, όπως άλλωστε συχνά παραδίδεται. Η διαφοροποίηση αυτή, όπως και η περιορισμένη διαφορετική τοποθέτηση μερικών μορφών μέσα στην παράσταση, δεν αλλάζει το περιεχόμενο του μύθου, ούτε και την ερμηνεία των μορφών, όπως αναφέραμε ήδη παραπάνω.

Έχει ήδη τονιστεί, ότι οι ένδεκα από τις δώδεκα σφραγίδες, με τις οποίες κοσμήθηκε η διηγηματική ζώνη της μήτρας 308, επαναλαμβάνονται και στη μήτρα 309, ενώ μία, η Μ-10, παραλείπεται. Από αυτές μερικές, όπως οι γυναικείες μορφές Μ-11 και Μ-12 και οι ανδρικές Μ-18 και Μ-29, συχνά χρησιμοποιούνται και σε άλλες παραστάσεις, όπως έχει ήδη επισημανθεί[373]. Από τις υπόλοιπες γυναικείες μορφές, η παρουσία μερικών δεν περιορίζεται μόνο στα δύο αγγεία. Ορισμένες τις βρίσκουμε και σε άλλα θραύσματα και τμήματα αγγείων από τον ευρύτερο μακεδονικό χώρο. Από αυτές, η Μ-13 είναι γνωστή και από το θραύσμα Α 3865 της Πέλλας[374]. Το αγγείο αυτό προηγείται χρονολογικά των μητρών της ομάδας Ε, γιατί η σφραγίδα της μορφής Μ-13 διατηρεί ολόκληρο το δεξί της χέρι, ενώ στις μήτρες το άκρο του χεριού από το μέσο

370 Απολλόδωρος, Βιβλιοθήκη ΙΙΙ, V, 6.

371 Από τον Απολλόδωρο, ό.π., ο νέος που σώθηκε, ονομάζεται Αμφίων, ενώ ο Παυσανίας ΙΙ, 21, 9, τον ονομάζει Αμύκλα, όπως τον ανέφερε η Τελέσιλλα, Απολλόδωρος, Βιβλιοθήκη ΙΙΙ, 5, 6.

372 A.C. Pearson, The Fragments of Sophocles 2, 1917, 96. Δεν αποκλείεται όμως και ο ερχομός ενός αγγελιοφόρου, που μετέφερε τα δυσάρεστα νέα από τον Κιθαιρώνα.

373 Για τη Μ-11 βλ. στη μήτρα 307, σημ. 327.
Για τη Μ-12 στη μήτρα 305, σ. 253.
Για τη Μ-18 στη μήτρα 305, σ. 253 και για τη Μ-29 στη μήτρα 307, σ. 260.

374 Για το θραύσμα αυτό βλ. παραπάνω, σημ. 307.

του βραχίονα έχει αποτμηθεί. Η χρονολογική αυτή διαφορά δεν μπορεί να είναι μεγάλη, γιατί και στις τρεις περιπτώσεις, όταν χρησιμοποιήθηκε η σφραγίδα, η επιφάνειά της είχε φθαρεί και το πέλμα του αριστερού της ποδιού είχε ήδη σπάσει. Από τις υπόλοιπες γυναικείες μορφές μόνο η Μ-6 βρίσκεται σε θραύσμα αγγείου από την Αιανή Κοζάνης[375].

Η αναζήτηση της πηγής από την οποία ο κατασκευαστής των δύο μητρών της ομάδας Ε εμπνεύστηκε το μύθο, που θα μας απασχολήσει στη συνέχεια, παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες. Υπάρχουν όμως μερικές ενδείξεις, με τη βοήθεια των οποίων θα γίνουν ορισμένες υποθέσεις και θα παρουσιαστούν συγκεκριμένες προτάσεις· η επιβεβαίωσή τους όμως προϋποθέτει την παρουσίαση περισσότερων στοιχείων.

Η θεατρική διάταξη των μορφών και το δραματικό περιεχόμενο του μύθου, που με διαύγεια έχει αποδοθεί στις μορφές της διηγηματικής ζώνης των μητρών της ομάδας, μας κατευθύνει σε ένα δραματικό έργο, που είχε ως θέμα το μύθο των Νιοβιδών. Η πατρότητα ενός δραματικού έργου με σχετικό περιεχόμενο θα πρέπει να αναζητηθεί, κατά κύριο λόγο, στους τρεις μεγάλους τραγικούς, αλλά, με λιγότερες πιθανότητες, και σε κάποιον άλλον λιγότερο σημαντικό ποιητή.

Από τους τρεις μεγάλους τραγικούς, τις περισσότερες πιθανότητες συγκεντρώνει ο Ευριπίδης. Πολύ συχνά έργα του εμπνέουν την εικονογράφηση της ανάγλυφης ελληνιστικής κεραμικής με μυθολογικές παραστάσεις. Όμως, δεν έχουμε καμιά πληροφορία για τη συγγραφή σχετικού έργου από τον τραγικό αυτόν. Ούτε και σε κανέναν από τους καταλόγους με τα έργα του περιλαμβάνεται έργο με θέμα το μύθο των Νιοβιδών. Με σχετική μάλιστα βεβαιότητα θα πρέπει να συμπεράνουμε πως στη θεματογραφία του Ευριπίδη δεν συμπεριλαμβάνεται ο μύθος των Νιοβιδών. Στο συμπέρασμα αυτό μας βοηθά να καταλήξουμε και ο Σχολιαστής του Ευριπίδη, «Φοίνισσαι» 159, ο οποίος για να δώσει τον αριθμό των παιδιών της Νιόβης παραπέμπει στον «Κρεσφόντη»[376]. Κάτι τέτοιο όμως δεν θα συνέβαινε, αν υπήρχε μια τραγωδία του ποιητή με σχετικό θέμα.

Αν όμως ο Ευριπίδης δεν μπορεί να θεωρηθεί ο εμπνευστής της παράστασης, στο ίδιο συμπέρασμα θα πρέπει ίσως να καταλήξουμε και για τους ελάσσονες ποιητές, αφού κανένας δεν αναφέρεται πως έγραψε κάποιο έργο σχετικό με το μύθο[377]. Το ίδιο όμως δεν συμβαίνει και με τους δύο παλιότερους μεγάλους τραγικούς. Ο καθένας τους πραγματεύτηκε το μύθο με μια τραγωδία με τον τίτλο «Νιόβη». Η προσοχή μας, κατά συνέπεια, πρέπει να στραφεί προς αυτούς. Από μια πρόχειρη εξέταση μπορεί να αποκλειστεί ο Αισχύλος, γιατί στο έργο του η Νιόβη παρουσιαζόταν καθισμένη στον τάφο των παιδιών της χωρίς να μιλάει στη μεγαλύτερη διάρκεια του έργου. Οι Νιοβίδες, επομένως, στο έργο αυτό δεν φονεύονται επί σκηνής, αλλά ο θάνατός τους προϋποθέτει την πλοκή του έργου. Αφού όμως η αισχύλεια τραγωδία δεν ανταποκρίνεται στις εικονογραφικές προϋποθέσεις της παράστασης των δύο μητρών, δεν απομένει παρά η εξέταση του θέματος της ομάδας σε σχέση με την τραγωδία του Σοφοκλή.

Πενιχρές είναι οι γνώσεις μας για το συγκεκριμένο έργο του Σοφοκλή. Πολύ λίγες είναι οι παραπομπές και οι αναφορές στην τραγωδία αυτή. Από αυτές μαθαίνουμε ότι η Νιόβη είχε επτά γιους και ισάριθμες θυγατέρες. Τα παιδιά της σκοτώνονται στη Θήβα και μετά το θάνατό τους η Νιόβη επιστρέφει στη Λυδία. Βέβαιο είναι ακόμη πως κατά τον ποιητή μερικοί από τους νέ-

375 Μικρό θραύσμα από το σώμα αμφορέα (;) αριθ. 1126. Σωζ. ύψ. 29 χιλ., σωζ. πλ. 28 χιλ. και πάχ. τοιχωμάτων 3 χιλ.

376 E. Schwartz (εκδ.), Scholia in Euripidem 1, 1887, 271-272, στο Φοίνισσαι 159.

377 Οι ποιητές Μελίτων, R. Carden, The Papyrus Fragments of Sophocles, 1974, 173, σημ. 6 και ο Bassus, Radt, TrGF IV, 364, στους οποίους αποδίδονται σχετικά έργα, είναι μεταγενέστεροι.

ους είχαν εραστές. Ένας από τους γιους καλεί σε βοήθεια τον εραστή του, όταν τοξεύεται από τον Απόλλωνα[378].

Περισσότερες και πιο ενδιαφέρουσες πληροφορίες αντλούνται από τα αποσπάσματα της τραγωδίας. Στο έργο αυτό του Σοφοκλή αποδίδονται δύο αποσπασματικοί πάπυροι, ένας από την Οξύρυγχο και ένας άλλος από τη Χίμπα που πρόσφατα επανεξεδόθηκαν και σχολιάστηκαν από τους W.E. Barrett[379] και S. Radt[380].

Από τον πάπυρο της Οξυρύγχου διασώθηκε ένα μόνον απόσπασμα, ενώ από τον πάπυρο της Χίμπα διατηρούνται πέντε σπαράγματα. Και στους δύο πάπυρους κεντρικό θέμα αποτελεί μια τόξευση νεάνιδων, που βρίσκεται σε εξέλιξη.

Από τον πρώτο πάπυρο (P. Oxy. 2805) πληροφορούμαστε πως ο ομιλητής προτρέπει κάποιον να φονεύσει με βέλος μια νέα κοπέλλα, που προσπαθεί να κρυφτεί στον πιθεώνα σπιτιού, στ. 4-7. Στη συνέχεια, στ. 8-11, ο χορός (;) αναφέρεται στο θάνατο των αγοριών και μιλά για τον επερχόμενο θάνατο των κοριτσιών. Το προφανές περιεχόμενο της διήγησης δεν είναι άλλο από την τόξευση των παιδιών της Νιόβης. Οι ενδείξεις αυτές ενισχύονται και από τον πάπυρο της Χίμπα[381]. Στο πρώτο απόσπασμα (αριθ. 442), όπου αναφέρονται ο Απόλλων και η Άρτεμις, η σκηνή διαδραματίζεται στο εσωτερικό μιας οικίας (ανακτόρου)· μια από τις κόρες παρακαλεί την Άρτεμη να μην την τοξεύσει. Στο δεύτερο απόσπασμα (αριθ. 443) του ίδιου παπύρου ο αφηγητής αναφέρεται σε γεγονότα της υπαίθρου, αφού στη διήγησή του περιλαμβάνονται ίπποι και όπλα, και μιλά για το παιδί του συνομιλητή του : *παῖς σός*, σαν να είναι ζωντανός. Στο επόμενο απόσπασμα (αριθ. 444) εκφράζεται κατάπληξη για τη σωτηρία μιας μορφής και στο τέταρτο απόσπασμα (αριθ. 445) ένα επιφώνημα πόνου δείχνει πως έχουμε και πάλι μια δραματική στιγμή θανάτου, ενώ στην εξέλιξη της σκηνής ο ομιλητής επισημαίνει την παρουσία δύο κοριτσιών και υποδεικνύει τη θέση τους με τρόπο ανάλογο με το απόσπασμα της Οξυρύγχου. Τέλος, το τελευταίο απόσπασμα (αριθ. 445a) λόγω της αποσπασματικότητάς του πολύ λίγο μπορεί να μας βοηθήσει.

Η συνοπτική παρουσίαση των αποσπασμάτων των δύο παπύρων από τη «Νιόβη» του Σοφοκλή μας βοηθά στην περιορισμένη ανασύνθεση της πλοκής του έργου. Από τα αποσπάσματα φαίνεται ότι ο Σοφοκλής αποχωρίζει το θάνατο των νέων από το θάνατο των κοριτσιών (αριθ. 441a). Ο θάνατος των νέων διαδραματίζεται στο ύπαιθρο και ανακοινώνεται στη σκηνή στη μητέρα (;) από τον παιδαγωγό τους ή κάποιον αγγελιοφόρο (απ. αριθ. 443). Οι νεάνιδες τοξεύονται μέσα στο ανάκτορο του Αμφίωνα από την Άρτεμη (απ. αριθ. 441a, 442, 445). Οι κόρες της Νιόβης προσπαθούν να σωθούν καταφεύγοντας σε διάφορα σημεία του σπιτιού, αλλά τα καταφύγιά τους αποκαλύπτονται στην Άρτεμη από κάποιο συμπαραστάτη, που τη βοηθά, αλλά και την παρακινεί στο έργο της (αποσπάσματα αριθ. 441a, 445). Μια από τις νεάνιδες παρακαλεί τη θεά να τη λυπηθεί (αριθ. 442). Πραγματικά μία από αυτές φαίνεται πως διασώθηκε (αριθ. 444), ενώ το ίδιο συνέβη και με έναν από τους γιους (αριθ. 443).

Η παραπάνω σκιαγραφική ανασύνθεση της πλοκής του μύθου στη «Νιόβη» του Σοφοκλή είναι αρκετή για να μας δείξει τη στενή σχέση με την παράσταση των δύο μητρών της ομάδας Ε. Η άμεση σχέση του δράματος του Σοφοκλή και της παράστασής μας, βέβαια, δεν μπορεί να θε-

378 Η σχέση των Νιοβιδών με τους εραστές τους καταγράφηκε από τον Σοφοκλή και μας παραδίδεται από τον Πλούταρχο, Ηθικά 760d-e και τον Αθήναιο, Δειπνοσοφισταί XIII, 601α-β.

379 R. Carden, The Papyrus Fragments of Sophocles. An Introduction with Prolegomena and Commentary, with a Contribution by W.S. Barrett, 1974, 171-235.

380 Radt, TrGF IV, 1974, 363-373, απ. αριθ. 441a-445a.

381 Η σειρά των αποσπασμάτων και η αρίθμησή τους ακολουθεί την έκδοση του Radt, ό.π.

ωρηθεί δεδομένη. Οι ομοιότητες όμως είναι προφανείς. Αν όμως, έστω και συγκρατημένα, δεχτούμε μια τέτοια σχέση, τότε μπορούμε να κατανοήσουμε καλύτερα τόσο τα αποσπάσματα της παραπάνω τραγωδίας όσο και την παράστασή μας. Ξαναγυρίζοντας στη διηγηματική ζώνη των μητρών μπορούμε να αναγνωρίσουμε με βεβαιότητα στη μια άκρη τη μητέρα Νιόβη να συμμετέχει στο δράμα των παιδιών της. Προς αυτήν ανακοινώνει τα δυσάρεστα νέα του θανάτου των γιων της ο «παιδαγωγός» τους, όπως μας υποχρεώνει να δεχτούμε το τρίτο πρόσωπο στο οποίο αναφέρεται η μορφή του αποσπάσματος αριθ. 443 για τον ένα γιο του συνομιλητή του, που φαίνεται πως διασώθηκε· κατά συνέπεια, η μορφή αυτή δεν μπορεί να είναι ο πατέρας τους Αμφίων, ενώ αντίθετα η μορφή του παιδαγωγού θα ταίριαζε απόλυτα στο δράμα. Πίσω από τον παιδαγωγό πρέπει να αναγνωριστεί ο γιος που σώθηκε και πίσω από αυτόν η αντίστοιχη κόρη. Αλλά και η κατανόηση των αποσπασμάτων της τραγωδίας υποβοηθείται από την παράσταση, η οποία, εκτός του ότι επιβεβαιώνει τη συμμετοχή στα δρώμενα της Νιόβης, όπως είχε υποθέσει ο Barrett[382], μας βοηθά να αναγνωρίσουμε τη μορφή που συμπαραστέκεται στην Άρτεμη, την παρακινεί στο έργο της και της υποδεικνύει τα σημεία όπου κρύφτηκαν οι νεάνιδες. Η μορφή αυτή δεν είναι ο Απόλλων, όπως υποστήριξαν οι Barrett, Austin, Kannicht και φαίνεται ότι δέχεται και ο S. Radt[383], αλλά η μητέρα της θεάς, Λητώ. Στο ίδιο συμπέρασμα θα μπορούσε ίσως να μας οδηγήσει και η σκέψη πως θα φαινόταν περίεργο η συμμετοχή του τοξότη Απόλλωνα σε μια τέτοια σκηνή να περιοριστεί μόνο σε υποδείξεις προς την αδελφή του και όχι σε ενεργό συμμετοχή του στην «κατατόξευση», πράγμα που αποκλείεται από τα αποσπάσματα που αναφέρθηκαν.

ΟΜΑΔΑ Ζ: ΜΝΗΣΤΗΡΟΦΟΝΙΑ (Π ί ν. 229)

Το θραύσμα 310 (81.126), από το σώμα και το χείλος μιας μήτρας, διατηρεί τμήμα διηγηματικής ζώνης, στην οποία περιλαμβάνονται πέντε μορφές, που έγιναν με τέσσερις σφραγίδες. Η μία από αυτές, στη μια άκρη του θραύσματος, απεικονίζει σύμπλεγμα δύο ανδρικών μορφών (Μ-75). Η μια δίνεται σε μεγαλύτερη κλίμακα, με πίλο και τρίαινα στο χέρι και σηκώνει προστατευτικά μπροστά στο στήθος της μικρότερη σε μέγεθος μορφή πολεμιστή. Μπροστά από το σύμπλεγμα εικονίζεται γυμνός πολεμιστής από πίσω· στο ένα του χέρι κρατά σπαθί και με το άλλο σηκώνει προστατευτικά ασπίδα επάνω από το κεφάλι του (Μ-51). Αντίπαλός του είναι η Άρτεμη, η οποία κρατά τόξο στο προτεταμένο αριστερό της χέρι, φορά στεφάνη στο κεφάλι της και κραδαίνει πυρσό από δεμένες βέργες στο σηκωμένο και εκτεινόμενο πίσω δεξί της χέρι (Μ-3). Πίσω από την Άρτεμη σώζεται το κάτω μισό γυμνού πολεμιστή (Μ-52). Η απεικόνιση της μορφής αυτής από τα νώτα φαίνεται να δηλώνει την απομάκρυνσή της από το κέντρο της σκηνής. Η μορφή, δηλαδή, δεν κινείται από τον ένα πόλο της παράστασης προς το κέντρο. Η Άρτεμη, επομένως, δεν βρίσκεται στην άλλη άκρη της σκηνής, όπως στις συνθέσεις των δύο μητρών με το μύθο των Νιοβιδών, όπου οι γυναικείες μορφές, με γυρισμένες τις πλάτες η μια στην άλλη, θεωρούνται πως καταλαμβάνουν τους δύο πόλους της διηγηματικής ζώνης. Η θεά μαζί με τον πεσμένο αντίπαλό της, αλλά και το σύμπλεγμα των δύο μορφών, πρέπει να σχημάτιζαν το κέντρο της παράστασης, στην περίπτωση που η διηγηματική ζώνη της μήτρας καλυπτόταν από μία μόνο σκηνή. Στο συμπέρασμα αυτό μας βοηθά να καταλήξουμε η τοποθέτηση της σκηνής της ε-

382 Carden, ό.π., 176.

383 Radt, TrGF IV, 364· σχόλια απ. αριθ. 441a (P. Oxy. 2805) και W. Barrett, στο R. Carden, The Papyrus Fragments of Sophocles, 1974, 176.

πιγραφής *ΜΝΗΣΤΗΡΟΦΟΝΙΑ* επάνω από τις μορφές αυτές.

Η «επί τα λαιά» επιγραφή καθορίζει το περιεχόμενο της διήγησης της παράστασης. Η λέξη *ΜΝΗΣΤΗΡΟΦΟΝΙΑ* παρασύρει κατ' αρχήν το μελετητή στη γνωστότατη από την Οδύσσεια και τις απεικονίσεις της στην αρχαία ελληνική τέχνη σκηνή της θανάτωσης των μνηστήρων της Πηνελόπης. Αρκετές όμως εικονογραφικές λεπτομέρειες του θραύσματος κάνουν αδύνατη μια τέτοια αναγνώριση. Η μορφή Μ-3 με τα μακριά της μαλλιά, που συγκρατούνται από στεφάνη, φορά κοντό χιτώνα και δορά ζώου και έχει στα πόδια ενδρομίδες. Στο στήθος της περνά διαγώνια τελαμώνας, από τον οποίο εξαρτιόταν η φαρέτρα. Τα στοιχεία αυτά, σε συνδυασμό με το τόξο που κρατά αλλά και τη δεμένη δέσμη στο υψωμένο της χέρι, μας οδηγούν αναγκαστικά στην ταύτιση της μορφής με την 'Αρτεμη. Στο σύμπλεγμα των δύο ανδρών η μορφή που σηκώνει προστατευτικά στο στήθος τον πολεμιστή πρέπει να είναι ο Ποσειδώνας, όπως δείχνει η τρίαινα, την οποία κρατά στο ένα του χέρι. Αλλά τόσο ο Ποσειδώνας, όσο και η 'Αρτεμη δεν έχουν καμιά θέση στη μνηστηροφονία στο ανάκτορο του Οδυσσέα, ούτε μου είναι γνωστή άλλη παραλλαγή του μύθου, όπου ο μεν θεός της θάλασσας έρχεται αρωγός των μνηστήρων, η δε 'Αρτεμη υποστηρίζει ενεργά το έργο του Οδυσσέα και του Τηλέμαχου. Θα πρέπει, επομένως, να αναζητηθεί κάποιος άλλος μύθος, όπου οι δύο θεοί παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο. Στο ζητούμενο μύθο με το θέμα της μνηστηροφονίας η θεά έχει ρόλο τιμωρού, πράγμα που δείχνει η επιθετική της στάση, καθώς και η θέση του καταβεβλημένου αντιπάλου, μπροστά της. Ο Ποσειδώνας πάλι, από την άλλη μεριά, έρχεται σε συμπαράσταση των μνηστήρων και είναι αντιμέτωπος της 'Αρτεμης. Το συμπέρασμα αυτό βγαίνει αβίαστα, βλέποντας τον πολεμιστή που έχει καταφύγει στους κόλπους του. Αλλά και η χειρονομία του θεού είναι ενδεικτική· το σηκωμένο και προτεταμένο χέρι με την παλάμη ανοιχτή προς τα κάτω δηλώνει την αμυντική του στάση.

Οι εικονογραφικές προϋποθέσεις, όπως αναπτύχθηκαν παραπάνω, ερμηνεύονται ως ένα σημείο με το μύθο των Αλωαδών[384]. Οι δύο Αλωάδες, ο Ὦτος και ο Εφιάλτης: ... *θέσει μὲν ἦσαν 'Αλωέως, φύσει δὲ Ποσειδῶνος καὶ 'Ιφιμεδείας*[385]. Οι δυο νέοι υπήρξαν μνηστήρες της 'Αρτεμης και της 'Ηρας: *ἐμνῶντο δὲ 'Εφιάλτης μὲν Ἥραν Ὦτος δὲ Ἄρτεμιν*[386]. Την τόλμη τους όμως αυτή την πλήρωσαν με τη ζωή τους, γι' αυτό, όπως μας πληροφορεί ο Απολλόδωρος: *ἀνεῖλε δὲ τοὺς 'Αλωάδας ἐν Νάξῳ Ἄρτεμις δι' ἀπάτης*[387]. Από τα παραπάνω φαίνεται αρκετά πιθανό στο θραύσμα αυτό να εικονίζεται ο φόνος των Αλωαδών από την 'Αρτεμη. Η μορφή του πολεμιστή πίσω από τη θεά με τα γυρισμένα νώτα (Μ-52) απομακρύνεται από τη σκηνή της μνηστηροφονίας. Μαζί με άλλες μορφές πίσω από το σύμπλεγμα του Ποσειδώνα και του πολεμιστή θα μπορούσαν να ανήκουν στις παραπληρωματικές μορφές της σκηνής, οπότε θα ταυτίζονταν με άγνωστους συντρόφους των Γιγάντων, που παραβρέθηκαν στη σκηνή του φόνου των Αλωαδών. Εξίσου πιθανό όμως είναι η μορφή αυτή να ανήκει σε άλλη σκηνή από τον ίδιο κύκλο, πράγμα που ενισχύεται από ανάλογες περιπτώσεις μητρών του εργαστηρίου της Πέλλας[388]. Αν η ερμηνεία που προτάθηκε για την απεικόνιση στη μήτρα της μνηστηροφο-

384 Για τους Αλωάδες γενικά στο LIMC I, 2, 1981, 570-572, στη λ. Aloadai (E. Simon), με βιβλιογραφία.
Τον αναπλ. καθ. Μ. Τιβέριο, που πρώτος συνέδεσε το φόνο των Αλωαδών από την 'Αρτεμη με την παράσταση του θραύσματος αριθ. 310, ευχαριστώ θερμά για την υπόδειξη.

385 H. Erbse, Scholia graeca in Homeri Iliadem 2, 1971, 60 (Σχόλ. στο Ε, 385). Πρβλ. και Απολλόδωρος, Βιβλιοθήκη I, VII, 4.

386 Απολλόδωρος, Βιβλιοθήκη I, VII, 4.

387 Ό.π. I, VII, 4.

388 Η διαδοχική παράθεση σκηνών ενός μύθου στη διηγηματική ζώνη των μητρών της Πέλλας είναι πολύ συχνή και διαπιστώνεται στις ομάδες Α, Β, Γ, Δ, Ε, τη Ι, ίσως και τη Ζ.

νίας των Αλωαδών γίνει αποδεκτή, τότε στον πεσμένο πολεμιστή, μπροστά από την Άρτεμη, πρέπει να αναγνωρίσουμε τον ένα από τους Αλωάδες. Τα διαδραματιζόμενα απασχολούν άμεσα και το σύμπλεγμα του Ποσειδώνα. Η παρουσία και παρέμβαση του θεού στη σκηνή της θανάτωσης των γιων της Ιφιμέδειας είναι δικαιολογημένη, αφού ο Ποσειδώνας ήταν ο φυσικός πατέρας τους. Στην περίπτωση βέβαια αυτή ο συνθέτης της μήτρας αντλεί από μια χαμένη παραλλαγή του μύθου· κατά τη διήγηση αυτή στη σκηνή της μνηστηροφονίας των Αλωαδών επεμβαίνει ο Ποσειδώνας, που προσπαθεί να αποτρέψει το μοιραίο. Στην αγκαλιά του θεού καταφεύγει ο ένας του γιος. Λογικότερο θα ήταν να δεχτούμε πως τελικά αυτός θα διασωθεί. Δεν αποκλείεται όμως το εικονογραφικό σχήμα του συμπλέγματος Μ-75 να αποτυπώνει μια πρόσκαιρη διάσωση.

Η σκηνή της θανάτωσης των δύο Αλωαδών αναγνωρίστηκε από την E. Simon[389] σε κωδωνόσχημο κρατήρα της Βασιλείας[390]. Παρά τη χρονολογική διαφορά, κάποιες εικονογραφικές αναλογίες μπορούν να βρεθούν ανάμεσα στον κρατήρα και τη μήτρα. Αν η ερμηνεία της E. Simon για τον κρατήρα της Βασιλείας γίνει αποδεκτή, τότε η παράσταση του θραύσματος από την Πέλλα μπορεί να θεωρηθεί σαν το δεύτερο πιθανό μνημείο στο οποίο απεικονίζεται η σκηνή της μνηστηροφονίας των Αλωαδών. Από το τελευταίο μάλιστα έργο κερδίζουμε και μια χαμένη παραλλαγή του μύθου, σύμφωνα με την οποία στη σκηνή του φόνου των δύο μνηστήρων παρεμβαίνει ενεργά και ο πατέρας τους Ποσειδώνας.

ΟΜΑΔΑ Η: ΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΣΚΗΝΕΣ

Μήτρα 311 (Πίν. 11, 22, 230-231)

Την ομάδα σχηματίζει μια αποσπασματικά σωζόμενη μήτρα, αριθ. 311 (81.109), με ακόσμητο μετάλλιο για την κατασκευή αγγείων με βάση (αμφορείς ή κρατήρες). Το ύψος της φτάνει τα 223 χιλ., η διάμετρος της βάσης της τα 127 χιλ., ενώ η εσωτερική διάμετρος του χείλους υπολογίζεται σε 480 χιλ. περίπου. Είναι η μεγαλύτερη μήτρα του εργαστηρίου και το μεγαλύτερο αγγείο της κατηγορίας αυτής. Το σώμα χωρίζεται σε δύο μεγάλες ζώνες, από τις οποίες η κατώτερη κοσμείται με μεγάλα φύλλα άκανθας καμωμένα με τη σφραγίδα Κ-40 και η επάνω από μια διηγηματική παράσταση με πολεμικές σκηνές. Η ζώνη αυτή διατηρείται σε αποσπασματική κατάσταση. Από την περίμετρό της σώζεται ένα μεγάλο τμήμα και μικρότερα κομμάτια, όπου εικονίζονται μικρά μέρη από τα κάτω άκρα μερικών μορφών. Ένα ακόμη απομονωμένο θραύσμα, που κολλά στη μήτρα, διασώζει τη μορφή γυμνού πολεμιστή πεσμένου στα γόνατα (Μ-50).

Στο μεγάλο ενιαίο τμήμα της σωζόμενης διηγηματικής ζώνης, αλλά και στα τμήματα της περιμέτρου της, όπου σώζονται, απεικονίζονται κυρίως μορφές συγκρουόμενων πολεμιστών. Φαίνεται πως ολόκληρη η διηγηματική ζώνη καταλαμβανόταν από διάφορες μορφές, ενταγμένες σε μία ή και περισσότερες πολεμικές σκηνές, που όμως, όπως συμβαίνει με το σύνολο των αγγείων που μελετούμε, εντάσσονται σε ένα μύθο, τον οποίο και εικονογραφούν.

Από τη ζώνη με την παράσταση, όπως αναφέρθηκε, ένα τμήμα της διατηρείται σε καλή κατάσταση και, επομένως, είναι δυνατό να γίνουν εικονογραφικές παρατηρήσεις, που θα βοηθήσουν στην ερμηνεία του μύθου. Η μια άκρη του τμήματος αυτού καταλαμβάνεται από το ντυμένο γενειοφόρο πολεμιστή με ασπίδα και ακόντιο (Μ-47), που στρέφεται κατά του συμπλέγματος Μ-

389 AntK 5 (1962), 43-44.

390 Βασιλεία, Antikenmuseum, συλλογή Käppeli, αριθ. 404· ARV² 1067, 2 bis, όπου ο τοξότης ονομάζεται Αταλάντη, και ARV² 1681, όπου γίνεται δεκτή η ερμηνεία της Simon. Για το αγγείο, βλ. και LIMC I, 1, 1981, 571, αριθ. 1.

75. Στη συνέχεια έχουμε έναν πολεμιστή (Μ-48), που σύρει το σπαθί του από τον κολεό και ετοιμάζεται να καταφέρει το τελειωτικό χτύπημα στον πεσμένο πολεμιστή Μ-49. Η μορφή Μ-54, που ακολουθεί, διατηρεί μόνο τα κάτω άκρα της και εικονίζεται σε διασκελισμό, όπως η Μ-48. Ο αντίπαλός της δε σώζεται, αλλά δεν θα διέφερε πολύ από τον πεσμένο πολεμιστή Μ-50.

Η ερμηνεία του συμπλέγματος Μ-75 και η σχέση των δύο μορφών του με τον πολεμιστή Μ-47 βοηθούν καθοριστικά στην κατανόηση της παράστασης. Έχει ήδη αναφερθεί στο τμήμα της μήτρας αριθ. 310 ότι στο σύμπλεγμα εικονίζεται ο Ποσειδώνας, που σηκώνει προστατευτικά στην αγκαλιά του έναν πολεμιστή, προφανώς για να τον σώσει από τον αντίπαλό του Μ-47. Ο πολεμιστής στην αγκαλιά του θεού έχει ήδη απογειωθεί. Η λεπτομέρεια αυτή είναι ίσως αρκετή για να πειστούμε πως η σωτηρία του πολεμιστή επιτεύχτηκε με την εναέρια μεταφορά του από το θεό σε ασφαλή περιοχή, μακριά από το χώρο της μάχης. Η σκηνή μας φέρνει στο νού ένα επεισόδιο από τον τρωικό πόλεμο· αναφέρεται στον αγώνα του Αχιλλέα και του Αινεία και περιγράφεται παραστατικά σ' όλες του τις λεπτομέρειες από τον Όμηρο. Οι εικονογραφικές λεπτομέρειες του τμήματος αυτού της μήτρας ανταποκρίνονται στην περιγραφή του Ομήρου για τη θαυματουργή σωτηρία του Αινεία από τον Ποσειδώνα με τη μεταφορά του ήρωα μακριά από τον Αχιλλέα, επάνω από το στρατόπεδο των Ελλήνων[391].

Αἰνείαν δ' ἔσσευεν Ποσειδῶν ἀπὸ χθονὸς ὑψόσ' ἀείρας.
Πολλὰς δὲ στίχας ἡρώων, πολλὰς δὲ καὶ ἵππων
Αἰνείας ὑπερᾶλτο θεοῦ ἀπὸ χειρὸς ὀρούσας,
ἷξε δ' ἐπ' ἐσχατιὴν πολυάϊκος πολέμοιο,
ἔνθα τε Καύκωνες πόλεμον μέτα θωρήσσοντο[392]

Ο αγώνας των δύο ηρώων, του Αχιλλέα και του Αινεία, δεν περιγράφεται από τον ποιητή της Ιλιάδας σαν ένα μεμονωμένο επεισόδιο του τρωικού πολέμου, αλλά εντάσσεται μέσα στην εξέλιξη μιας γενικότερης μάχης:

Αὐτὰρ ἐπεὶ τὸ γ' ἄκουσε Ποσειδάων ἐνοσίχθων,
βῆ 'ρ' ἴμεν ἂν τε μάχην καὶ ἀνὰ κλόνον ἐγχειάων,
ἷξε δ' ὅθ' Αἰνείας ἠδ' ὁ κλυτὸς ἦεν Ἀχιλλεὺς[393]

Την περιγραφή αυτή φαίνεται πως ακολουθεί πιστά και ο κατασκευαστής της μήτρας 311. Έτσι, το επεισόδιο της διάσωσης του Αινεία εντάσσεται μέσα στη γενικότερη σκηνή της μάχης, η οποία αποδίδεται σ' όλη της την αγριότητα. Μέσα στο πλαίσιο αυτής της μάχης πρέπει ίσως να ερμηνευτούν και οι δυο μορφές Μ-55 και Μ-57, που φορούν ποδήρη ενδύματα, ανάμεσα στις οποίες εικονίζεται και μια τρίτη μορφή με γυμνά πόδια. Από τις μορφές αυτές, δυστυχώς σώζονται μόνο μικρά τμήματα των κάτω άκρων τους. Τα ποδήρη ενδύματά τους δεν μας επιτρέπουν να τις ταυτίσουμε με πολεμιστές. Η παρουσία τους όμως στη σκηνή της μάχης πρέπει να δικαιολογείται από την ανάπτυξη του μύθου. Κατά τον Όμηρο, τη συγκεκριμένη μάχη παρακολουθούν από πολύ κοντά οι θεοί του Ολύμπου[394]. Δεν θα ήταν λοιπόν μακριά από τα

391 Για τον αγώνα του Αχιλλέα και του Αινεία, βλ. C. Robert, JdI 34 (1919), 65-66· D. Kemp-Lindemann, Darstellungen des Achilleus in griechischer und römischer Kunst, 1975, 144· LIMC I, 1, 1981, 128-130 στη λ. Achilleus (A. Kossatz-Deissmann) και LIMC, ό.π., 385-386 στη λ. Aineias (F. Canciani). Και άλλη φορά ο Αινείας σώθηκε με θεία επέμβαση, στον αγώνα του με τον Διομήδη, Όμηρος Ε, 311-317· βλ. M. Tiverios, AA 1980, 520, σημ. 48.

392 Όμηρος Υ, 325-329.

393 Όμηρος Υ, 318-320· πρβλ. και στ. 326.

394 Όμηρος Υ, 144-145 και 149-152.

πράγματα να δούμε στη συγκέντρωση αυτή την ομάδα των θεών, που παρακολουθούν τη μάχη και τελικά ορίζουν με τις επεμβάσεις τους την εξέλιξή της. Στη μορφή μάλιστα Μ-55, με το ποδήρες ένδυμα και τις ενδρομίδες, μπορεί ίσως να αναγνωριστεί ο Απόλλων[395], που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εμπλοκή του Αινεία σε αγώνα με τον Αχιλλέα[396].

Η ταύτιση των πολεμιστών στη μήτρα αριθ. 311 με συγκεκριμένους ήρωες της Ιλιάδας, είναι αδύνατη χωρίς τη βοήθεια των επιγραφών. Αν γίνει δεκτή η ερμηνεία της σκηνής, όπως προτάθηκε παραπάνω, τότε η ταύτιση των δύο μορφών του συμπλέγματος Μ-75 με τον Ποσειδώνα και τον Αινεία, αλλά και του αντιπάλου τους Αχιλλέα είναι βέβαιη. Σ' αυτό βοηθούν σημαντικά και δύο ομηρικοί σκύφοι, στο Βερολίνο[397] και στην Αθήνα[398]· στα αγγεία αυτά εικονίζονται σκηνές από την Ιλιάδα, στις οποίες περιλαμβάνεται και ο αγώνας του Αινεία με τον Αχιλλέα. Οι σκηνές και στα δύο αγγεία είναι ίδιες, κάποιες όμως μικροδιαφορές στις μορφές, στη θέση τους και στις επιγραφές που τις συνοδεύουν είναι αρκετές για να συμπεράνει κανείς χωρίς δυσχέρεια πως δεν προέρχονται από την ίδια μήτρα. Το σύμπλεγμα του Αινεία και του Ποσειδώνα και στους δυο σκύφους είναι όμοιο τυπολογικά με το σύμπλεγμα Μ-75. Με το σκύφο μάλιστα του Βερολίνου φαίνεται πως σχεδόν ταυτίζονται. Οι επιγραφές του σκύφου επάνω από τις μορφές, *ΑΙΝΕΙΑΣ* και *ΑΧΙΛΛΕΥΣ*, δεν αφήνουν καμιά αμφιβολία αναγνώρισης της συγκεκριμένης σκηνής, η οποία κατ' επέκταση βοηθά και στην ταύτιση του επεισοδίου της μήτρας αριθ. 311.

Το επεισόδιο της σωτηρίας του Αινεία από τον Ποσειδώνα στον αγώνα του με τον Αχιλλέα δεν μας είναι γνωστό από την πρωιμότερη ελληνική τέχνη. Αλλά και στα ελληνιστικά χρόνια το θέμα εικονογραφείται μόνο στους δύο ομηρικούς σκύφους που αναφέραμε, καθώς και στη μήτρα της ομάδας που εξετάζεται. Λιγοστά είναι και τα μνημεία της ρωμαϊκής εποχής που απεικονίζουν το συγκεκριμένο επεισόδιο. Αντιπροσωπεύονται από δύο ανάγλυφα (Tabula Iliaca)[399] και μια τοιχογραφία σε σπίτι της Πομπηίας[400]. Ενώ όμως υπάρχει μια στενή εικονογραφική σχέση μεταξύ των ομηρικών σκύφων και της μήτρας αριθ. 311 από την Πέλλα, δεν συμβαίνει το ίδιο και με τα μνημεία της ρωμαϊκής εποχής που αναφέρθηκαν.

Το σωζόμενο τμήμα της διηγηματικής ζώνης της μήτρας αριθ. 311 κοσμείται με εννέα (;) σφραγίδες, από τις οποίες μόνο τέσσερις σώζονται σε καλή κατάσταση. Λόγω της αποσπασματικότητας των περισσότερων μορφών, η αναγνώρισή τους σε άλλα αγγεία της κατηγορίας αυτής είναι πολύ δύσκολη ως αδύνατη. Από τις παραπάνω σφραγίδες το σύμπλεγμα Μ-75 έχει

395 Ενδρομίδες φορά και ο Απόλλωνας στην εριθρόμορφη υδρία στο Μουσείο της Πέλλας αριθ. 80.5144, με παράσταση της έριδας του Ποσειδώνα και της Αθηνάς. Η αναγνώριση του θεού, που στέκεται δίπλα στην Άρτεμη κρατώντας κλαδί δάφνης, είναι βέβαιη. Για το αγγείο, βλ. πολύ σύντομα Γ. Δεσπίνης, Παρθενώνεια 1982, 65 και W. Fuchs, Boreas 6 (1983), 80.

396 Ό.π., στ. 79-80:
Αἰνείαν δ' ἰθὺς λαοσσόος ὦρσεν Ἀπόλλων
ἀντία Πηλεΐωνος, ἐνῆκε δὲ οἱ μένος ἠῦ.

397 Κρατικά Μουσεία, αριθ. 30535· Sinn, Becher, 78 (MB 7), εικ. 3, 2· LIMC I, 1, 1981, 129 αριθ. 542 και 386 αριθ. 52.

398 Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, αριθ. 2113· Sinn, Becher, 78-80 (MB 8), εικ. 3, 3· LIMC I, 1, 1981, 129, αριθ. 542 και 385, αριθ. 51.

399 1. Ρώμη, Μουσείο Καπιτωλίου, αριθ. 316· A. Sadurska, Les tables iliaques, 1964, 27, πίν. I και LIMC I, 1, 1981, 129-130, αριθ. 543 και 386, αριθ. 55.
2. Νέα Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο, αριθ. 24.97.11· Sadurska, ό.π., 38, πίν. II και LIMC, ό.π., 130, αριθ. 544 και 386, αριθ. 56.

400 Casa del criptoportico· LIMC, ό.π., 130, αριθ. 545 και 386, αριθ. 54.

ήδη αναγνωριστεί και στη μήτρα 310. Από τις μορφές των πολεμιστών, μόνο η Μ-50 αναγνωρίζεται με βεβαιότητα σε θραύσμα από την Αιανή Κοζάνης[401] και πιθανότατα και στο θραύσμα Α 3111 από την Πέλλα[402]. Από τους υπόλοιπους πολεμιστές μόνον ο τύπος της Μ-47 μπορεί να αναγνωριστεί σε πολεμιστή του αμφορέα αριθ. 80.455 από την Πέλλα με παράσταση Ιλίου Πέρσεως[403]. Η σφραγίδα Κ-40 με το μεγάλο φύλλο άκανθας, με καμπτόμενη μπροστά και κάτω κορυφή, χρησιμοποιείται συχνά, για να κοσμήσει το κάτω μέρος του σώματος πολύ μεγάλων μητρών, όπως των αριθ. 311, 312 και 320· ακόμη, η ίδια σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στη διακόσμηση του κάλυκα του σκύφου αριθ. 5440 του Μουσείου Θεσσαλονίκης από τη Φλώρινα[404].

ΟΜΑΔΑ Θ: ΑΡΜΑΤΟΔΡΟΜΙΕΣ (Π ί ν. 12, 23, 231-235)

Μήτρα 312 (81.110) (Π ί ν. 231, 232)

Το σώμα της μήτρας αυτής, όπως συμβαίνει και με τις άλλες πολύ μεγάλες μήτρες, χωρίζεται σε δύο ζώνες, από τις οποίες η κατώτερη καλύπτεται με μεγάλα φύλλα άκανθας (Κ-46)[405], ενώ η επάνω κοσμείται με μια διηγηματική παράσταση[406], που αποτελείται από μια σειρά αρμάτων, τα οποία σύρονται από δύο υδρόβια πτηνά και οδηγούνται από Νίκες. Αν και το κάτω μέρος του αγγείου διατηρείται σχεδόν ολόκληρο, όμως το προφίλ σώθηκε σε ένα μικρό μόνο μέρος, αφού τα περισσότερα κομμάτια από το σώμα του αγγείου δεν κολλούν μεταξύ τους. Είναι ένα μεγάλο τμήμα και άλλα μικρότερα θραύσματα, για τα οποία όμως οι τεχνικές και εικονογραφικές λεπτομέρειες αποδεικνύουν πως ανήκουν στην ίδια μήτρα 312. Το σύνολο των θραυσμάτων καλύπτει σχεδόν ολόκληρη τη διηγηματική ζώνη. Έτσι, χωρίς αμφιβολία, ολόκληρη η ζώνη ήταν διακοσμημένη με το μοτίβο των Νικών που οδηγούν άρματα, τα οποία σύρονται από δύο υδρόβια πτηνά, ίσως χήνες[407].

Το μοτίβο των συνωρίδων με τις Νίκες αποδίδεται με δύο σφραγίδες. Στη μια (Μ-89) εικονίζεται η Νίκη επάνω στο άρμα με το μαστίγιο στο ένα υψωμένο της χέρι και στην άλλη (Ζ-16) αποδίδονται τα δύο πτηνά, επάνω από τα οποία απλώνεται το φτερό της Νίκης[408]. Η κατάτμηση του εικονογραφικού θέματος σε δύο σφραγίδες ήταν τεχνικά απαραίτητη, αφού η τοποθέτηση μιας ενιαίας σφραγίδας με ολόκληρο μοτίβο, ύψ. 54 χιλ. και πλ. περίπου 80 χιλ., στο κοίλο σώμα των μητρών θα ήταν ιδιαίτερα δυσχερής. Η απεικόνιση όμως του ενός ανοιχτού φτερού μαζί με τα δύο πτηνά δείχνει πως η σφραγίδα με τα πτηνά συνδυάζεται αναγκαστικά σ᾽ όλες τις περιπτώσεις με μια Νίκη, όπως ακριβώς και εδώ· αυτή θα πρέπει να ήταν και η αρχική σύλληψη του τύπου αυτού.

401 Αιανή Κοζάνης (Μ. Ράχη), ακατάγραφο. Θραύσμα από το σώμα μεγάλου αγγείου με αποσπασματικά σωζόμενη μορφή γυμνού γονατισμένου πολεμιστή. Σωζ. ύψ. 36 χιλ., σωζ. πλ. 32 χιλ.

402 Τμήμα από το σώμα μεγάλου αγγείου με σκηνή μάχης. Μέγ. σωζ. ύψ. 54 χιλ., μέγ. πλ. 88 χιλ.

403 Παραπάνω, σημ. 158.

404 Παραπάνω, σημ. 159.

405 Για την άκανθα Κ-46, σ. 178 και 338.

406 Για τη διαίρεση των ζωνών του σώματος των μητρών, σ. 149-150.

407 Το είδος των ζώων δύσκολα μπορεί να καθοριστεί. Ο λαιμός τους είναι κάπως μακρύτερος από το λαιμό μιας πάπιας, αλλά σαφώς κοντύτερος από του κύκνου· πιθανότατα λοιπόν εικονίζονται χήνες.

408 Μια μικρή κυλινδρική ριπίδωση μπροστά από το λαιμό του ζώου στο πρώτο επίπεδο δεν μπορεί να ερμηνευτεί σαν λαιμός τρίτου πτηνού. Το περίγραμμά του θυμίζει καμπύλη φτερούγας, που όμως δεν διαμορφώνεται με ευκρίνεια. Έτσι, παρά την αδυναμία του σχεδίου, πρέπει να δεχτούμε πως η χήνα με το χαμηλωμένο κεφάλι εικονίζεται με ανοιγμένα φτερά.

Ο συσχετισμός, πράγματι, της Νίκης πάνω στο δίφρο του άρματος με τα δύο υδρόβια πτηνά και με την πτέρυγα απλωμένη επάνω τους, συναντάται και σε δύο άλλα αγγεία της Μακεδονίας, που έχουν γίνει με τις ίδιες σφραγίδες, αλλά δεν είναι βγαλμένα από τη μήτρα 312. Το πρώτο βρέθηκε στην Πέλλα[409], ενώ το δεύτερο προέρχεται από τις πρόσφατες ανασκαφές στις Πέτρες Φλώρινας[410]. Μια παραλλαγή του ίδιου θέματος είναι γνωστή από την Ηράκλεια Λυγκιστική[411].

Η διηγηματική ζώνη της μήτρας 312 καλυπτόταν από πέντε (;) συνωρίδες. Η παρατακτική τοποθέτηση των αρμάτων και η ενεργητική στάση της ηνιόχου Νίκης με το μαστίγιο στο υψωμένο δεξί της χέρι[412], με το οποίο παρακινεί τα ζώα, δηλώνουν πως στην παράσταση εικονίζεται μια αρματοδρομία συνωρίδων, όπου τη θέση του ηνιόχου έχει πάρει η Νίκη και των αλόγων τα δύο υδρόβια πτηνά.

Η απεικόνιση της Νίκης στη θέση του ηνιόχου δεν είναι άγνωστη στην αρχαία ελληνική τέχνη, ιδιαίτερα του 5ου αι. π.Χ. αλλά και του 4ου αι. π.Χ. Από τα αρχαϊκά ακόμη χρόνια η Νίκη συχνά εικονίζεται να πετά επάνω από τα νικητήρια άρματα, άλλοτε στεφανώνοντας τα ζώα[413] και άλλοτε τους ηνιόχους[414], ενώ μερικές φορές συμβολίζεται με τη φτερωτή μορφή του Αγώνα[415]. Σε μερικά όμως μνημεία, κυρίως του ύστερου 5ου αι. π.Χ. και εξής, η Νίκη αντί να στεφανώνει το νικητήριο άρμα, το οδηγεί η ίδια[416]. Το θέμα αυτό, συμπληρωματικό σε ζώνες κάτω από το χείλος ή στο σώμα ανάμεσα σε άλλα κοσμήματα, γίνεται αγαπητό στα «δηλιακά» ανάγλυφα αγγεία[417] αλλά και σε μερικά πελοποννησιακά εργαστήρια[418]. Στην κλασική περίοδο η θεά πολύ συχνά εικονίζεται ως ηνίοχος άρματος επάνω σε αργυρές μεσόμφαλες φιάλες με παράσταση αποθέωσης Ηρακλή, που από πολλούς έχουν σχετιστεί στυλιστικά με τη νομισματοκοπία των Σικελικών πόλεων του 5ου αι. π.Χ.[419], καθώς και στην κατηγορία της καληνής ανάγλυφης

409 Σώζονται δύο θραύσματα από το ίδιο αγγείο· ένα μεγάλο, Α 5100, ύψ. 73 χιλ. και πλ. 92 χιλ., και ένα μικρότερο, Α 5091, ύψ. 33 χιλ. και πλ. 47 χιλ. Διακρίνονται στο πρώτο το εμπρόσθιο μέρος των πτηνών μιας συνωρίδας, η απλωμένη πτέρυγα της Νίκης και τμήμα του χεριού της με το μαστίγιο και το πάνω μέρος της Νίκης από άρμα που προηγείται. Ανάμεσα στα άρματα τοποθετήθηκε βουκράνιο. Στο δεύτερο σώζεται μέρος του άρματος με το κάτω τμήμα της θεάς και το πίσω μέρος ενός πτηνού.

410 Μικρό θραύσμα από το σώμα αγγείου· ακατάγραφο. Σωζ. ύψ. 75 χιλ., σωζ. πλ. 63 χιλ. Διακρίνεται το κεφάλι της Νίκης, το δεξί της χέρι με το μαστίγιο και το πάνω μέρος από τις πτέρυγές της.

411 E. Maneva, Several Kinds of Hellenistic and Roman Ceramics from Heraklea. Heraklea Monographiae I, 32 αριθ. 8, πίν. I, 8. Ο τύπος είναι μικρότερος από της Πέλλας και έγινε με μία μόνο σφραγίδα. Στο σκύφο της Ηράκλειας, σε αντίθεση με τη Z-11, το πτηνό με χαμηλωμένο το κεφάλι εικονίζεται σε πρώτο επίπεδο.

412 Το ίδιο μαστίγιο κρατούν και οι ηνίοχοι της μήτρας 313. Ενώ όμως εκεί οι δερμάτινες άκρες του, που στηρίζονται στο στέλεχος, το οποίο κρατούν οι μορφές, έχουν προστεθεί με χάραξη μετά την τοποθέτηση των σφραγίδων, εδώ έχουν παραληφθεί.

413 K. Jenkins, Coins of Greek Sicily, 1976[2], 19 εικ. 9, 20 εικ. 11, 21 εικ. 13, εικ. 21 και 32 εικ. 32.

414 Jenkins, ό.π., 37 εικ. 37, 36 εικ. 39, 40 εικ. 43, 40 εικ. 45, 43 εικ. 46 και εικ. 48, 44 εικ. 49, 45 εικ. 53, 49 εικ. 61, 52 εικ. 67, 54 εικ. 69.

415 Jenkins, ό.π., 34 εικ. 36

416 Jenkins, ό.π., 50 εικ. 63 και G.K. Jenkins, Ancient Greek Coins, 1972, 181, εικ. 436. Βλ. και το πλακίδιο από τη θέση Goljamata Mogila στο Duvanli με παράσταση τεθρίππου που οδηγεί Νίκη, η οποία κρατά και στεφάνι στο υψωμένο δεξί της χέρι (μέσα 5ου αι. π.Χ.). I. Venedikov και T. Gerasimov, Thrakische Kunst, 1973, 348-349, εικ. 228. Άγνωστη δεν είναι η παράσταση και στη Μακεδονία. Πρβλ. Ανδρόνικος, Βεργίνα. Οι Βασιλικοί Τάφοι, 1984, εικ. 141.

417 Délos XXXII, 38-39, 65, 166-167, 216, 226, 239, 269, 305 και 420.

418 Siebert, Recherches, 260-262.

419 G.M.A. Richter, AJA 45 (1941), 363-389· C.C. Vermeule III, JHS 75 (1955), 111-113· Jenkins, ό.π., 48, εικ. 60. Η απεικόνιση της αποθέωσης του Ηρακλή, που εικονίζεται σε άρμα με ηνίοχο τη Νίκη, είναι συχνή και στην αττική αγγειογραφία, ιδιαίτερα από το ζωγράφο του Λονδίνου F 64· ARV[2] 1419, 20, 1693 και Para 490.

κεραμικής, γνωστής και ως Calenische Reliefkeramik (Calenian Pottery), που συνήθως σχετίζεται με μεταλλικά πρότυπα της Μεγάλης Ελλάδας[420]. Συχνή όμως είναι η αντικατάσταση του ηνιόχου των ιππικών αγώνων με τη Νίκη και στην αττική αγγειογραφία του 4ου αι. π.Χ. Στην κατηγορία αυτή συνήθως η Νίκη παίρνει τη θέση του ηνιόχου σε παραστάσεις αποβατικών αγώνων[421], ενώ συχνά εικονίζεται και σε συνωρίδα ή τέθριππο[422]. Ο συμβολικός χαρακτήρας όλων των παραπάνω παραστάσεων, όπου η θεά οδηγεί το νικητήριο άρμα, είναι προφανής. Η γενικότερη συμβολική έννοια της νικητήριας αρματοδρομίας δεν πρέπει να θεωρηθεί πως αλλοιώνεται και στις περιπτώσεις εκείνες, κατά τις οποίες τα άλογα αντικαθίστανται από άλλα ζώα. Στις περιπτώσεις αυτές βέβαια θα πρέπει να ερμηνευτεί και ο πρόσθετος συμβολισμός των ζώων της αρματοδρομίας, για να συσχετιστεί η ιδιαίτερη σημασία τους για την περιοχή ή το ιερό με το οποίο συνδέονται τα μνημεία. Έτσι, σαν πιθανό ανάθημα σε ιερό για νίκη σε αγώνα τεθρίππων ερμήνευσε ο Sieveking τη χάλκινη οινοχόη των κλασικών χρόνων από την κοιλάδα του Αλφειού κοντά στην Ήλιδα, με παράσταση αγώνα αρμάτων, που σύρονται από τέσσερα ελάφια και οδηγούνται από Νίκες[423]. Η αντικατάσταση των αλόγων με υδρόβια πτηνά στη μήτρα 312, επομένως, δεν θα πρέπει να μας ξενίσει. Η ανεύρεση μάλιστα των σχετικών μνημείων με παράσταση συνωρίδας υδρόβιων πτηνών στην Πέλλα, στις Πέτρες και στην Ηράκλεια τη Λυγκιστική, θα έλεγε κανείς πως δένεται αρμονικά με το φυσικό περιβάλλον των περιοχών αυτών, που περιβάλλονται ή συνορεύουν με μεγάλα πλωτά ποτάμια, λίμνες και λιμνοθάλασσες. Σ' αυτές τις περιοχές τα υδρόβια πτηνά εντάσσονταν κατά την αρχαιότητα, όπως και σήμερα, μέσα στους βιότοπούς τους, αφού η μεν πρωτεύουσα του μακεδονικού βασιλείου περιβαλλόταν από μεγάλα ποτάμια και βρισκόταν σε μια βαλτώδη περιοχή[424], η αρχαία πόλη κοντά στη σημερινή κωμόπολη των Πετρών, χτίστηκε επάνω από την ομώνυμη λίμνη, ενώ η Ηράκλεια βρέχεται από το Λύγκο. Σ' όλες όμως τις περιπτώσεις δεν μπορεί να αποκλειστεί ο συσχετισμός τους με μια παιγνιώδη διάθεση που χαρακτηρίζει πολλές δημιουργίες της ελληνιστικής τέχνης.

Μήτρα 313 (81.113) (Πίν. 12, 23, 233-235)

Η διηγηματική ζώνη της μήτρας αυτής καλύπτεται από μια σειρά τεσσάρων αρμάτων, τρία από τα οποία σύρονται από τέσσερα άλογα, ενώ το τέταρτο είναι μια συνωρίδα. Άλογα και άρματα κατασκευάστηκαν με διαφορετικές σφραγίδες. Με τη σφραγίδα Μ-90 αποτυπώθηκαν τα άρματα, με τη Ζ-10 η συνωρίδα και με τη Ζ-11 το τέθριππο. Οι σφραγίδες αυτές δεν χρησιμοποιήθηκαν σε άλλες μήτρες και μέχρι σήμερα δεν αναγνωρίστηκαν σε άλλα μνημεία.

420 Richter, ό.π., 383-389· η ίδια, AJA 54 (1950), 357-370 και AJA 63 (1959), 241-249. Για την καληνή κεραμική, βλ. R. Pagenstecher, Die calenische Reliefkeramik, 1909· EAA II, 1959, 271 κ.ε. στο λήμμα Caleni, vasi (A. Rocco) και M.O. Jentel, CVA Louvre 15, 1968, 32-33 στους πίν. 10-11 (με βιβλιογραφία στη σ. 21).

421 H. Metzger, Les représentations dans la céramique attique du IV siècle, 1951, 359-360, πίν. 48,1.

422 H. Metzger, Recherches, 69-70, αριθ. 32-34· πρβλ. J. des Courtils, BCH 107 (1983), 862, εικ. 1 (Νίκη οδηγεί συνωρίδα). Και εδώ η μία πτέρυγα, η πίσω, είναι χαμηλωμένη, ενώ η άλλη απλώνεται, όπως της μήτρας.

423 Th. Sieveking, Bronzen Terrakotten Vasen der Sammlung Loeb, 1960, 1, 2 και πίν. I, II. Τα ζώα σχετίζονται και με τη θεότητα που επιβαίνει στο άρμα, όπως π.χ. τα ελάφια της συνωρίδας της Άρτεμης στο ναό του Απόλλωνα στις Βάσσες· βλ. Hofkes-Brukker και Mallwitz, Der Bassai-fries, 1975, 60-61 (H8-523). Για άρμα του Υάκινθου που σύρεται από 2 χήνες, βλ. LIMC II, 1984, 346, αριθ. 74, στη λ. Apollon/Aplu (I. Krauskopf). Συχνές είναι και οι απεικονίσεις αρμάτων με διάφορα ζώα σε χόες· βλ. G. van Hoorn, Choes and Anthesteria, 1951, εικ. 130, 131, 256, 303, 308, 311, 315, 451, 512, 525.

424 Πέλλα I, 5 κ.ε. Ph. Petsas, Pella, Alexander the Great's Capital, 1978, 31 κ.ε.

Το σύνολο των ζώων εικονίζεται σε πλήρη καλπασμό και σε κατατομή, εκτός από το τέταρτο άλογο, στο βάθος του τεθρίππου, το κεφάλι του οποίου δίνεται κατά μέτωπο. Σε δράση βρίσκονται και οι αναβάτες. Ο ηνίοχος κλίνει μπροστά, επάνω από την άντυγα της υπερτερίας και με το μαστίγιο στο υψωμένο χέρι προσπαθεί να επιταχύνει την κίνηση των ζώων, ενώ ο «παραιβάτης» στρέφει πίσω το κεφάλι του και ελέγχει με τη ματιά του την κίνηση του άρματος που ακολουθεί. Οι ηνίοχοι φορούν θώρακα και έχουν περικεφαλαία στο χέρι, ενώ ο παραιβάτης κρατά και ασπίδα στο ένα του χέρι.

Οι εικονογραφικές λεπτομέρειες της μήτρας μας βοηθούν κατά κάποιο τρόπο στην κατανόηση της παράστασης. Ο καλπασμός των ζώων, που επιταχύνεται με τη βοήθεια των μαστιγίων των ηνιόχων, η παρατακτική διάταξη των αρμάτων και η χαρακτηριστική στροφή του κεφαλιού του παραιβάτη προς τα πίσω είναι χαρακτηριστικά στοιχεία, για να αναγνωρίσουμε μια αγωνιστική διάταξη, κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής κάποιας αρματοδρομίας. Ένας, όμως, αγώνας αρμάτων στον οποίο συμμετέχουν ταυτόχρονα συνωρίδες και τέθριππα είναι κάπως περίεργος. Στον αγώνα αυτό, όπως αναφέρθηκε, συμμετέχουν τέσσερα άρματα από τα οποία τα τρία είναι τέθριππα και ένα συνωρίδα. Το σύνολο των ζώων, εκτός από το κεφάλι ενός, αποδίδεται σε αυστηρή κατατομή με αρκετά προβλήματα σωστής προοπτικής απόδοσης. Λογικό, λοιπόν, θα ήταν να υποθέσουμε πως και στη συνωρίδα δηλώνεται ένα τέθριππο, όπου όμως λόγω προοπτικών δυσχερειών, τα δύο από τα τέσσερα άλογα δεν διακρίνονται. Πράγματι, μια τέτοια σκέψη ίσως ήταν αυτονόητη για τους κατόχους των σκύφων που έβγαιναν από τη μήτρα αυτή, αφού σ' αυτό τους βοηθούσαν τα άλλα τρία τέθριππα, αλλά και η κοινότυπη σχεδόν γνώση των κανόνων του ιπποδρόμου. Κατά συνέπεια, ασφαλές θα ήταν να υποστηρίξουμε πως στην παράσταση εικονίζεται αγώνας τεθρίππων.

Ο αριθμός και η εξάρτυση των επιβαινόντων οδηγούν το μελετητή της μήτρας σε μία κατ' αρχήν αναγνώριση ενός αγώνος αποβατών, γνωστού κυρίως από την Αθήνα, τη Βοιωτία, αλλά και από αλλού, π.χ. τη Θεσσαλία[425]. Το άθλημα αυτό στην Αθήνα συνδέεται με τα Παναθήναια και η εισαγωγή του ανάγεται στον Εριχθόνιο[426]. Η δημοτικότητά του αποδεικνύεται από την κεντρική θέση που καταλαμβάνει η απεικόνισή του στη ζωφόρο του Παρθενώνα[427], αλλά και από αναθηματικά ανάγλυφα από την Ακρόπολη και την αθηναϊκή αγορά[428]. Στη Βοιωτία οι αγώνες

425 Για τους αποβατικούς αγώνες: RE I, 2, 1894, στήλ. 2814-2817 (Reisch), στη λ. αποβάτης· A. Michaelis, Der Parthenon, 1870, 324· C. Robert, 19. WPrHalle, 1895, 1-20· A. Furtwängler, Sammlung Sabouroff, στον πίν. 26· N. Παπαδάκις, AE 1910, 251-266· B. Schröder, Der Sport im Altertum, 1927, 134-135, σημ. 262 και πίν. 22b· H. Metzger, Les représentations dans la céramique du IV siècle, 1951, 359-361, πίν. 48/1· ο ίδιος, Recherches, 71-73, όπου αναφέρονται και τα μνημεία του αττικού κεραμεικού· R. Patrucco, Lo sport nella Grecia antica, 1972, 382-384.

426 C. Robert, Eratosthenis Catasterismorum reliquiae, 1878 (ανατ. 1963), 98, XII.

427 Οι αποβατικοί αγώνες στη ζωφόρο του Παρθενώνα, που καταλαμβάνουν το δυτικό μέρος της βόρειας ζωφόρου, δίπλα από τους ιππείς ως το κέντρο της πλευράς, έπαθαν σοβαρές ζημιές από την έκρηξη του 1687. Τα σχέδια του Carrey, Th. Bowie και D. Thimme, The Carrey Drawings of the Parthenon Sculptures, 1971, πίν. 33-35, σε ένα μικρό μόνο βαθμό μπορούν να αναπληρώσουν τα χαμένα τμήματα. Για τις πλάκες με τα σχετικά ανάγλυφα: Michaelis, ό.π., πίν. 11-12. M. Robertson - A. Frantz, The Parthenon Frieze, 1975, πλάκες XII-XXII.

428 Από την Αθήνα είναι γνωστές και δύο βάσεις του 4ου αι. π.Χ. με ανάγλυφη παράσταση αποβατικού αγώνα. Η μία βρέθηκε στην Ακρόπολη, Μουσείο Ακροπόλεως αριθ. 1326, M. Collignon, BCH 7 (1883), 458-462· J. Travlos, Pictorial Dictionary of ancient Athens, 1971, 19, εικ. 27. Η δεύτερη βρέθηκε στο υστερορρωμαϊκό τείχος, νότια της στοάς του Αττάλου, Μουσείο Αγοράς αριθ. S. 399, T. Leslie-Shear, Hesperia 4 (1935), 379-381· J. Travlos, ό.π., εικ. 26· H. Thompson και R.E. Wycherley, The Agora of Athens. The History, Shape and Uses of an Ancient City Center. The Athenian Agora XIV, 1972, 121, πίν. 66a· H. Thompson, The Athenian Agora. A Guide to the Excavations and Museum, 1976[3], 203, εικ. 102.

αποβατών ήταν ιδιαίτερα δημοφιλείς στο ιερό του Αμφιαράου στον Ωρωπό[429]. Στη ζωφόρο του Παρθενώνα, στις δύο αναθηματικές βάσεις από την Αθήνα και τα δύο αναθηματικά ανάγλυφα από τον Ωρωπό, όπου εικονίζονται αποβατικοί αγώνες, τα άρματα σύρονται από τέθριππα και οδηγούνται από ελαφρά ντυμένο ηνίοχο, δίπλα στον οποίο στέκεται ο αποβάτης, που πάντα φέρει περικεφαλαία και κρατά ασπίδα. Στις αναθηματικές βάσεις της Αθήνας και στα αναθηματικά ανάγλυφα του Ωρωπού οι αποβάτες εικονίζονται σε ηρωϊκή γυμνότητα. Στη ζωφόρο όμως του Παρθενώνα οι αντίστοιχες μορφές φορούν απλό χιτώνα, χλαμύδα ή μερικές φορές φέρουν και θώρακα[430].

Η διεξαγωγή και αγώνων αποβατών στη Μακεδονία είναι μέχρι σήμερα ανεπιβεβαίωτη. Η απουσία όμως των σχετικών μνημείων δεν μπορεί να θεωρηθεί ως argumentum e silentio. Η βεβαιωμένη διεξαγωγή των αγώνων αυτών στη Θεσσαλία συνηγορεί στο αντίθετο. Οι επιγραφικές μάλιστα μαρτυρίες από τη Λάρισα επιβεβαιώνουν τη διεξαγωγή αποβατικών αγώνων και συνωρίδος, αφού στην ίδια επιγραφή αναφέρονται νικητές *ἀποβατικῷ* και νικητής *τῇ συνωρίδι τοῦ ἀποβάντος* [431]. Οι σχέσεις της Μακεδονίας με τη Θεσσαλία, αλλά και η γνωστότατη αγάπη των Μακεδόνων στην αρχαιότητα για την εκτροφή των αλόγων, συνηγορούν για τη διεξαγωγή συχνών ιππικών αγώνων στην περιοχή, στους οποίους με μεγάλη πιθανότητα περιλαμβάνονταν και αγώνες αποβατών.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, ο πειρασμός να αναγνωριστεί στη μήτρα 313 ένας αγώνας αποβατών στη Μακεδονία είναι μεγάλος. Ένα τέτοιο συμπέρασμα θα αποκτούσε ιδιαίτερη βαρύτητα, γιατί το αγγείο αυτό, από όσο γνωρίζω, θα ήταν το πρώτο μνημείο από την περιοχή με σχετική παράσταση. Όμως, υπάρχουν αρκετά στοιχεία στη διηγηματική παράσταση της μήτρας που δεν μας επιτρέπουν να συμπεράνουμε κάτι τέτοιο. Αρκετές μάλιστα ενδείξεις, έστω και περιορισμένα, συνηγορούν στο αντίθετο. Θα ήμασταν βέβαιοι ότι στη μήτρα 313 αποδίδεται αγώνας αποβατών, μόνο εάν ο παραβάτης εικονιζόταν με το ένα σκέλος κάτω και έξω από το δίφρο[432]. Κάτι τέτοιο όμως δεν συμβαίνει. Μπορούμε ακόμη να παρατηρήσουμε μια σημαντική

429 Από το ιερό προέρχονται δύο αναθηματικά ανάγλυφα αποβατικών αγώνων του τέλους του 5ου αι. π.Χ. και των αρχών του 4ου αι. π.Χ. Το καλύτερα σωζόμενο βρίσκεται στο Μουσείο του Βερολίνου, Κρατικά Μουσεία, αριθ. 725· C. Blümel, Die klassisch griechischen Skulpturen der Staatlichen Museen, 1966, 72 αριθ. 85, εικ. 121 (με βιβλιογραφία)· Β. Πετράκος, Ο Ωρωπός και το ιερόν του Αμφιαράου, 1968, 121 αριθ. 16, πίν. 38. Το δεύτερο σώζεται αποσπασματικά και βρίσκεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών, αριθ. 1391· Πετράκος, ό.π., 121-122, αριθ. 17, πίν. 39 (με βιβλιογραφία). Η επίδραση των Παναθηναίων στους αγώνες που ετελούντο στο ιερό του Αμφιαράου είναι καθοριστική· αποδεικνύεται τόσο επιγραφικά, όσο και με άλλα μνημεία. Βλ. E. Preuner, Hermes 57 (1922), 80-106 και Πετράκος, ό.π., 194-195.

430 Οι αποβάτες αριθ. 47 και 65 της βόρειας ζωφόρου, Robertson και Frantz, ό.π., πλάκες XII και XXII, εκτός από την περικεφαλαία και την ασπίδα φορούν και θώρακα. Στα σχέδια του Carrey με τα ίδια όπλα αποδίδεται και η μορφή XIII. 50 τη ίδιας ζωφόρου. Ένας τουλάχιστο από τους αγωνιζόμενους αποβάτες, που εικονίζονται στη μεσόμφαλη αργυρή φιάλη από το Duvanlij, φορά και θώρακα, ενώ οι υπόλοιποι είναι ντυμένοι μόνο με χιτώνα. Βλ. B. Filow και I. Welkow, JdI 45 (1930), 288-294, εικ. 7, πίν. 8· B. Filow, Die Grabhügelnekropole bei Duvanlij in Südbulgarien, 1934, 63-65, πίν. IV και εικ. 80 και I. Venedikov - T. Gerassimov, Thrakische Kunst, 1973, 344, πίν. 170-172.

.431 Ditt., Syll^3 1059 I, 8, 10 και 1059 II, 40. Αν και οι επιγραφές χρονολογούνται στα αδριάνεια χρόνια, η διεξαγωγή των αγώνων πρέπει να είχε μακροχρόνια παράδοση.

432 Στη νότια πλευρά της ζωφόρου του Παρθενώνα, όπου εικονίζονται μορφές αναβατών χωρίς τη χαρακτηριστική στάση του σκέλους, έξω και κάτω από το δίφρο, πιθανά δεν έχουμε τον αγώνα του αποβατείν, όπως τόνισε ήδη ο Michaelis, Der Parthenon, 324 και επαναλαμβάνει πρόσφατα ο L. Beschi, Atti della Academia nationale dei Lincei, Rendiconti 39 (1984), 8.

εικονογραφική διαφορά στα βεβαιωμένα μνημεία με παραστάσεις αποβατικού αγώνα στη νότια Ελλάδα, όπως τουλάχιστον παρουσιάζεται στην πλαστική του 5ου και 4ου αι. π.Χ. από την Αθήνα και τον Ωρωπό και στις αρματοδρομίες της μήτρας 313. Σε αντίθεση με τα παραπάνω μνημεία, ο «αποβατικός ηνίοχος» της μήτρας εικονίζεται εξοπλισμένος με περικεφαλαία και θώρακα. Ο παραβάτης εικονίζεται και αυτός με τον ίδιο οπλισμό, αλλά και ασπίδα, όπως δηλαδή σε μερικές μορφές από τη βόρεια ζωφόρο του Παρθενώνα. Οι διαφοροποιήσεις αυτές μας υποχρεώνουν να φανούμε επιφυλακτικοί στην ταύτιση των αρματοδρομιών της μήτρας με αποβατικούς αγώνες. Η πλήρης μάλιστα εξάρτυση των επιβαινόντων στο δίφρο, χωρίς αμφιβολία, συνδέει τους αναβάτες με ήρωες σε αρματοδρομίες μυθικών αγώνων της ομηρικής εποχής. Προς την κατεύθυνση αυτή μας οδηγεί η τυπολογική εξέταση της σφραγίδας Μ-90 με την οποία αποδίδονται ο δίφρος και οι δύο αναβάτες.

Ο τύπος της σφραγίδας αυτής συνδέεται συχνά στα «ομηρικά» αγγεία με απεικονίσεις επικών μαχών, όπως σε σκύφο του Εθνικού Μουσείου της Αθήνας με παράσταση μάχης από την Ιλιάδα[433]. Ακόμη, συχνά χρησιμοποιείται και στη σκηνή της διαπόμπευσης του πτώματος του Έκτορα από τον Αχιλλέα[434], όπως στο σκύφο του Mannheim[435]. Ο τύπος επίσης της Μ-90 διατηρήθηκε στο θραύσμα Α 5148 από την Πέλλα, όπου ο παραβάτης, που κρατά και ακόντιο, ταυτίζεται με επιγραφή με τον Έκτορα[436], πρόκειται δηλαδή και πάλι για μια ομηρική σκηνή.

Η συχνή χρησιμοποίηση του τύπου της σφραγίδας Μ-90 σε σκηνές των ομηρικών επών μας οδηγεί στην υπόθεση της απεικόνισης στη μήτρα 313 ενός αγώνα τεθρίππων, που οι πρωταγωνιστές τους ήταν ίσως μυθικοί ήρωες. Αν όμως εικονίζεται μια αρματοδρομία του ομηρικού κύκλου, όπως π.χ. τα *ἆθλα ἐπὶ Πατρόκλῳ* ή κάποιος άλλος μυθικός πιθανότατα αγώνας τεθρίππων, δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι χωρίς συγκεκριμένες επιγραφές ή πρόσθετα εικονογραφικά στοιχεία, που θα ταύτιζαν την αρματοδρομία. Εξίσου δύσκολο είναι να αποφανθούμε, αν η αρχική χρήση της σφραγίδας Μ-90 ήταν η χρησιμοποίησή της σε παραστάσεις αρματοδρομιών, επικών μαχών ή σε σκηνές διαπόμπευσης του πτώματος του Έκτορα.

ΟΜΑΔΑ Ι: ΘΕΑΤΡΙΚΕΣ ΣΚΗΝΕΣ

Μήτρα 314 (81.96) (Π ί ν. 12, 24, 235-237)

Η διηγηματική ζώνη του αγγείου αυτού κοσμείται με δέκα διαφορετικές σφραγίδες, που περιλαμβάνουν ένα αποσπασματικά σωζόμενο σύμπλεγμα δύο μορφών και εννέα μεμονωμένες μορφές, μερικές από τις οποίες φέρουν τραγικά προσωπεία. Το θέμα, επομένως, με το οποίο εικονογραφείται η διηγηματική ζώνη αντλείται από μια τραγωδία.

Η σφραγίδα Μ-74 εικονίζει σύμπλεγμα μιας γυναικείας μορφής και ενός πολεμιστή που προβάλλει πίσω και πάνω από αυτή. Η αποσπασματικά σωζόμενη σφραγίδα του συμπλέγματος ολοκληρώνεται σ' όλες της τις λεπτομέρειες με τη βοήθεια δύο άλλων μνημείων του μακεδονικού χώρου, στα οποία εικονίζεται η Ιλίου Πέρσις. Από αυτά καλύτερα διατηρείται ο αμφορέας από την Πέλλα αριθ. 80.455, που σώζεται ακέραιος, εκτός από ελάχιστες αποκρούσεις. Αντί-

433 Sinn, Becher, 74 (MB 3), εικ. 2, 1.

434 Για τη διαπόμπευση του πτώματος του Έκτορα, LIMC I, 1, 1981, 138-147 (A. Kossatz-Deissmann), με βιβλιογραφία και κατάλογο μνημείων της ελληνικής και ρωμαϊκής αρχαιότητας.

435 H. Gropengiesser, Tainia, εικ. 2, πίν. 63, 5-6. Ο τύπος Z-11 χρησιμοποιείται στο ίδιο αγγείο για το τέθριππο με το άρμα του Αχιλλέα, πίσω από το οποίο σύρεται το πτώμα του Έκτορα.

436 Σωζ. ύψ. 36 χιλ., μέγ. σωζ. πλ. 33 χιλ. Από το σώμα διατηρείται μέρος του άρματος, τμήμα του οπλισμένου με περικεφαλαία και θώρακα ηνιόχου και ο παραβάτης.

θετα, ο μεγάλος σκύφος από τη Φλώρινα στο Μουσείο Θεσσαλονίκης αριθ. 5440 διατηρείται αποσπασματικά[437]. Με τη βοήθεια των δύο παραπάνω μνημείων, όπου χρησιμοποιήθηκε η σφραγίδα Μ-74, μπορούμε να συμπληρώσουμε και το σύμπλεγμα της μήτρας 314 με μια γυναικεία μορφή καθισμένη σε βράχο (;), που φορά φρυγικό πίλο και έχει μακριά ακατάστατα μαλλιά. Ο πολεμιστής, πίσω της, στρέφει προς αυτήν και βίαια εκτείνει το δεξί του χέρι επάνω από το κεφάλι της. Στα δύο παραπάνω αγγεία οι μορφές του συμπλέγματος ταυτίζονται με τον Αίαντα και την Κασσάνδρα. Οι ίδιες μορφές περιλαμβάνονται και στο σύμπλεγμα Μ-73, που τυπολογικά είναι ίδιο με το Μ-74[438]. Με βεβαιότητα, επομένως, θα πρέπει να αναγνωρίσουμε στη γυναικεία μορφή του συμπλέγματος της μήτρας 314 μια ανατολίτισσα ηρωίδα, πράγμα που αποδεικνύεται από το φρυγικό πίλο που φορά στο κεφάλι της .

Προς το παραπάνω σύμπλεγμα απευθύνεται η μορφή Μ-58. Φορά αγένεια μάσκα τραγωδίας με ψηλό «όγκο», σγουρά μαλλιά και πυκνούς βοστρύχους, που εκφύονται από τον «όγκο». Τα φρύδια είναι έντονα και έχουν μια κλίση προς τα επάνω. Η παρειά είναι πλατιά, το σαγόνι γωνιώδες. Το «πρόσωπον» της μορφής αυτής ανήκει στα «νεανίσκων πρόσωπα» του καταλόγου του Πολυδεύκη[439]. Σύμφωνα με τις παραπάνω περιγραφές, στη μάσκα μπορεί να αναγνωριστεί ο «ούλος» ή ο «πάρουλος»[440]. Ο ηθοποιός Μ-58 φορά ζωσμένο, χειριδωτό χιτώνα, που φτάνει ως τις κνήμες του και κοντό ιμάτιο, ριγμένο στον αριστερό του ώμο. Η αμφίεση αυτή, που πρωτοπαρουσιάζεται στον Ηρακλή του γνωστού κρατήρα του ζ. του Προνόμου[441], τυποποιείται στο απουλικό αγγείο του Würzburg με τη μορφή του ηθοποιού που κρατά τη μάσκα[442]. Η γενίκευση όμως της χρησιμοποίησης του κοντού χιτώνα αντί του μακριού για όλες τις ηρωικές μορφές των ανδρών, κατά τον T.B.L. Webster πρέπει να αναχθεί στην αναδιοργάνωση του αττικού θεάτρου από τον Λυκούργο[443]. Τα ψηλά υποδήματα των ηθοποιών, «οι κόθορνοι», με λουριά, που φορά ο ηθοποιός Μ-58, όπως και οι άλλοι ηθοποιοί της μήτρας, έχουν ψηλές σόλες. Η χρησιμοποίησή τους εισήχθηκε στο 2ο αι. π.Χ.[444], πιθανότατα στο δεύτερο μισό του, όπως μας επιτρέπουν να συμπεράνουμε τα παλιότερα μνημεία με τα χαρακτηριστικά αυτά καττύματα[445]. Το αντικείμενο που ο ηθοποιός Μ-58 εγχειρίζει σε μια από τις μορφές του συμπλέγ-

437 Ο αμφορέας είναι αδημοσίευτος· βλ. και παραπάνω, σ. 225. Για το σκύφο από τη Φλώρινα, παραπάνω, σ. 225 και σημ. 159.

438 Τα δύο συμπλέγματα διαφέρουν σε λεπτομέρειες, όπως η περικεφαλαία του πολεμιστή και η στροφή του κεφαλιού της γυναίκας, που επιπλέον στο Μ-73 δεν καλύπτεται από το φρυγικό πίλο.

439 Η περιγραφή των «τραγικών προσώπων» γίνεται από τον Πολυδεύκη, Ονομαστικόν Δ, 133 κ.ε. Η επεξεργασία του καταλόγου του Πολυδεύκη έχει γίνει από τον T.B.L. Webster στο Festschrift Andreas Rumpf, 1952, 141-150 και στο βιβλίο του Greek Theatre Production, 1970², 46-55.

440 Πολυδεύκης, Ονομαστικόν Δ, 136.

441 ARV² 1336, 1· Webster, GTP, 31-32.

442 Webster, GTP, 43-44· Bieber, Theater 83, εικ. 30a-b· Webster, MTS 80, GV3 · E. Simon, Das antike Theater, 1972, 20, πίν. 4, 3· Simon και ά., Führer durch die Antikenabteilung des Martin von Wagner Museum der Universität Würzburg, 1975, 227, πίν. 51 και G. Beckel - H. Froning - E. Simon, Werke der Antike im Martin-von Wagner Museum der Universität Würzburg, 1983, 142 αριθ. 64, εικ. στη σ. 143.

443 Webster, GTP, 43.

444 Webster, GTP, 44· Webster, MTS, 9.

445 Το γνωστότερο και από παλιά δημοσιευμένο μνημείο είναι το ανάγλυφο του Αρχελάου από την Πριήνη στο Βρετανικό Μουσείο αριθ. BM 2191, που με πιθανότητα χρονολογείται στο τρίτο τέταρτο του 2ου αι. π.Χ. Στο ανάγλυφο αυτό η μορφή της Τραγωδίας, εκτός από τον ψηλόν «όγκον», φορά και κοθόρνους με χοντρά καττύματα· G. Lippold, Handbuch 373, πίν. 131, 3· Webster, MTS, 65 (ES 1)· βλ. τα μεταγενέστερα μνημεία στο Webster, GTP, 44 και D. Pinkwart, Das Relief des Archelaos von Priene, AntPl IV, 1965, 55-65, πίν. 28-35, εικ. 1-3· πρβλ. και AntPl VI, 1967, 90 κ.ε. (D. Pinkwart).

ματος δεν μπορεί να αναγνωριστεί αμέσως· η ασπίδα που κρατά στο χέρι του όμως τον χαρακτηρίζει ως πολεμιστή.

Η μορφή που ακολουθεί, Μ-35, παριστάνει έναν πολεμιστή κατά μέτωπο, που προτείνει προς το σύμπλεγμα και τον ηθοποιό που αναφέρθηκαν, το ένα του χέρι, αλλά στρέφει το κεφάλι του και τη ματιά του προς τις τρεις μορφές της ομάδας που ακολουθεί· συνδέει έτσι εικονογραφικά τις δύο ομάδες. Η θέση του και η στάση του υποδηλώνουν μια ιδιαίτερη σπουδαιότητα στο μύθο. Η σφραγίδα του πολεμιστή αυτού έχει χρησιμοποιηθεί ήδη στις μήτρες 305 και 306, όπου με επιγραφές ταυτίζεται με το είδωλο του Αχιλλέα[446]. Η μορφή φαίνεται πως δεν φορά προσωπείο. Η χρησιμοποίησή της όμως στη μήτρα προϋποθέτει ότι ανταποκρίνεται σε συγκεκριμένες εικονογραφικές απαιτήσεις. Έτσι, ο κατασκευαστής της μήτρας με τη χρησιμοποίησή της πρέπει να είχε υπόψη του έναν συγκεκριμένο τύπο του θεάτρου, τον οποίο αποδίδει η σφραγίδα. Το πρόσωπο της μορφής είναι σκληρό, αποστεωμένο. Ενώ διακρίνονται «παρωτίδες» βόστρυχοι, η γενειάδα στη σιαγόνα δεν είναι ευδιάκριτη. Οι τρίχες των λοφίων που πέφτουν γύρω από τις παρειές, μας δίνουν την εντύπωση του «περικόμου». Το πρόσωπό της αντιστοιχεί στο προσωπείο του ωχρού του Πολυδεύκη *φρύγανός ἐστι ταῖς σαρξὶ καὶ περίκομος, ὑπόξανθος, νοσώδης τὴν χροιάν, οἷος εἰδώλῳ ἢ τραυματίᾳ πρέπειν* [447]. Και εδώ, επομένως, όπως και στις μήτρες 305 και 306, η Μ-35 φαίνεται πως ταυτίζεται με τη μορφή ενός φαντάσματος.

Οι τρεις άνδρες που ακολουθούν σχηματίζουν μια κλειστή ομάδα, η οποία συνδέεται με την πρώτη ομάδα με τη βοήθεια του παρεμβαλλόμενου «ειδώλου». Και οι τρεις μορφές παρουσιάζονται να χειρονομούν. Από αυτές, οι δύο πρώτες εικονίζονται σε στάση, ενώ η τρίτη που δίνεται σε διασκελισμό, σπεύδει να υποστηρίξει τη μορφή που προηγείται. Η πρώτη, επομένως, Μ-61, που τοποθετείται δίπλα στο «είδωλον», στέκεται αντιμέτωπη στις δύο άλλες με τις οποίες έρχεται σε σύγκρουση. Παριστάνεται ένας ηθοποιός με χιτώνα και υποδήματα, όπως και στη Μ-58. Αντί όμως του ιματίου φορά χλαμύδα πορπωμένη στο στήθος. Η μάσκα του έχει χαμηλό «όγκο», σχετικά μικρούς βοστρύχους γύρω από το κεφάλι, με γενειάδα και έντονα φρύδια που κλίνουν προς τα κάτω. Το «πρόσωπον» αυτό με πιθανότητα αντιστοιχεί στον «λευκόν» του Πολυδεύκη[448]. Η μορφή με την οποία συνδιαλέγεται, η Μ-60, φορά τα ίδια ρούχα με τη Μ-58. Οι μάσκες τους έχουν κοινά χαρακτηριστικά, αλλά δεν είναι ίδιες. Ο «όγκος» της Μ-60 είναι λίγο πιο ψηλός, ενώ το πρόσωπο έχει αδρότερα χαρακτηριστικά, που δίνονται με ένα ανοιχτό

446 Η μνημόνευση ειδώλων στην αρχαία ελληνική λογοτεχνία ανάγεται στα ομηρικά έπη. Από τα αρχαϊκά χρόνια είναι γνωστή και η απεικόνισή τους και στην ελληνική τέχνη. Η χρησιμοποίηση όμως του ειδώλου ως τραγικού χαρακτήρα βεβαιώνεται από τα χρόνια του Αισχύλου· ο τραγικός αυτός παρουσίασε τον «ίσκιο» του Δαρείου στους «Πέρσες» και της Κλυταιμήστρας στις «Ευμενίδες». Χαρακτηριστική είναι και η απεικόνιση του Αιήτη στον κατωιταλιωτικό κρατήρα του Μονάχου αριθ. 3296, με παράσταση Μήδειας άγνωστου ποιητή. Η επιγραφή *ΕΙΔΩΛΟΝ ΑΗΤΟΥ* βοηθά στην αναμφισβήτητη αναγνώρισή του· A.D. Trendall και T.B.L. Webster, Illustrations of Greek Drama, 1971, 110 (III.5,4). Ο Πολυδεύκης, Ονομαστικόν Δ, 132, μας πληροφορεί πως η σκηνική παρουσία των ειδώλων επιτυγχανόταν με τη βοήθεια υπόγειου διαδρόμου που κατέληγε σε κλίμακα (χαρώνιοι κλίμακες). Η παραπάνω ερμηνεία δόθηκε στον υπόγειο διάδρομο που καταλήγει σε άνοιγμα στο κέντρο της θυμέλης στο θέατρο της Ερέτριας· Bieber, Theater 78, εικ. 285-288. Για τα γενικότερα προβλήματα του ελληνιστικού δράματος, βλ. και G.M. Sifakis, Studies in the History of Hellenistic Drama, 1967. Για το είδωλο στην αρχαία ελληνική τέχνη και φιλολογία, βλ. G. Siebert, στο Méthodologie iconographique. Actes du colloque de Strasbourg, 27-28 Avril 1979, 1981, 63-73, πίν. 16-19.

447 Ονομαστικόν Δ, 137.

448 Ό.π., Δ, 134.

στόμα, έντονα χείλη και προτεταμένα φρύδια. Ίσως στον ηθοποιό αυτό θα πρέπει να αναγνωρίσουμε τον «ούλο», οπότε στην αντίστοιχη μορφή Μ-58 έχουμε τον «πάρουλο»[449]. Η Μ-18, που ακολουθεί τον «ούλο», με τον οποίο και συντάσσεται, δεν φορά μάσκα. Όπως ήδη αναφέρθηκε παραπάνω, η σφραγίδα αυτή έχει χρησιμοποιηθεί και στις μήτρες 305, 306, 308 και 309. Στις δύο πρώτες, όπου εικονίζεται το θέμα της θυσίας της Πολυξένης, η μορφή ταυτίζεται με επιγραφές με τους Νεοπτόλεμο και Διομήδη[450]. Και εδώ η Μ-18 πρέπει να εικονίζει έναν ήρωα. Η ομάδα των τριών ανδρών με τις χαρακτηριστικές τους χειρονομίες αποδίδει μια σκηνή έντονης συζήτησης.

Οι τέσσερις τελευταίες μορφές που κλίνουν τη διηγηματική ζώνη της μήτρας, αποτελούν μια ομάδα, που ξεχωρίζει από τις υπόλοιπες. Σχηματίζουν έτσι μια ενότητα κλειστού συνόλου που ορίζεται από τις Μ-1 και Μ-29 στις δυο άκρες και αναπτύσσεται γύρω από μια κεντρική μορφή, τη Μ-59. Η τελευταία εικονίζει μορφή ηθοποιού κατά μέτωπο, όπως και το «είδωλον» και καταλαμβάνει την αντίστοιχη πλευρά της μήτρας. Αποτελεί, επομένως, το δεύτερο πόλο ανάπτυξης της διήγησης του μύθου. Ο ηθοποιός φορά ποδήρη χιτώνα με κόλπο και φέρει δυσδιάκριτο ιμάτιο, που διακρίνεται καλύτερα στη μια πλευρά του, όπου κρέμεται μακρύτερα σχηματίζοντας γωνιώδη παρυφή[451]. Η μάσκα που φορά είναι γυναικεία. Έχει πολύ ψηλό «όγκο» και μακριά μαλλιά, διαμορφωμένα σε δύο μακριές πλεξούδες που απολήγουν σε ελεύθερα άκρα. Εικονίζεται πιθανότατα η «πολιά κατάκομος» που ξεχωρίζει *ὑπὲρ τὰς ἄλλας τήν τε ἡλικίαν καὶ τὴν ἀξίωσιν* [452]. Στο χέρι της κρατά μαχαίρι, το οποίο φέρνει μπροστά στο στήθος της. Το αντικείμενο αυτό δείχνει παραστατικά και τις προθέσεις της. Στο σχεδιαζόμενο έργο της παρακινείται από τη Μ-1, που έχει ήδη αναγνωριστεί ως η μορφή της Αθηνάς[453]. Από την άλλη πλευρά προσδράμουν προς την «πολιάν κατάκομον» δύο ανδρικές μορφές, οι Μ-30 και Μ-29. Η πρώτη χρησιμοποιείται εδώ για πρώτη φορά· έχει μακριούς βοστρύχους και φορά κοντό χιτώνα και χλαμύδα. Η στάση της, αλλά και η θέση της, της δίνουν το προβάδισμα απέναντι στη μορφή που ακολουθεί.

Τα εικονογραφικά στοιχεία της παράστασης της μήτρας ερμηνεύονται κατά τον καλύτερο τρόπο από τη διήγηση του μύθου της θυσίας της Πολυξένης και τις ενέργειες της μητέρας της Εκάβης, στην «Εκάβη» του Ευριπίδη. Η μορφή έτσι Μ-35, που αποτελεί τον ένα άξονα της εικονογραφικής ανάπτυξης της μήτρας, πρέπει και εδώ να ταυτιστεί με το «είδωλον Αχιλλέως», το οποίο εικονίζεται όπως ακριβώς παρουσιάστηκε στους Έλληνες, *χρυσέοις σὺν ὅπλοις*[454]. Η απαίτησή του υποχρέωσε τους Έλληνες στη θυσία της Πολυξένης, που εικονίζεται στο σύμπλεγμα Μ-74. Ο πολεμιστής, επάνω από την ανατολίτισσα ηρωίδα, πρέπει να ταυτιστεί με τον Νεοπτόλεμο, που ορίστηκε θύτης της Πολυξένης. Η επίσημη μάλιστα απόφαση του στρατού των Ελλήνων κατά την οποία *θύματος δ' ἐπιστάτης ἱερεὺς τ' ἐπέσται τοῦδε παῖς Ἀχιλλέως*[455] φαίνεται πως επιδίδεται στον Νεοπτόλεμο από τον πολεμιστή Μ-58, που κρατά στα χέρια του

449 Παραπάνω, σημ. 440.

450 Στη μήτρα 305 ονομάζεται Νεοπτόλεμος, ενώ στην 306 Διομήδης.

451 Η κόμμωση και η ενδυμασία της είναι ίδια με την ηρωίδα τοιχογραφίας της Πομπηίας στην Casa dei Dioscuri· Bieber, Theater 230, εικ. 773 (βιβλιογραφία στη σημ. 445).

452 Πολυδεύκης, Ονομαστικόν Δ, 139.

453 Μήτρα αριθ. 301, σ. 241-243.

454 Ευριπίδης, Εκάβη 110.

455 Ό.π., στ. 223-224.

και το σχετικό «έγγραφο»[456]. Αν δεχτούμε την ερμηνεία αυτή, τότε στην άλλη πλευρά του ειδώλου, όπου εικονίζεται η ομάδα των τριών ηρώων που χειρονομούν, πρέπει να παρουσιάζεται η σκηνή της συζήτησης για τη λήψη αποφάσεων στις απαιτήσεις του Αχιλλέα: *γνώμην στρατοῦ ψῆφόν τε τὴν κρανθεῖσαν*[457].

Στη μορφή Μ-61 θα μπορούσε ίσως να αναγνωριστεί ο Αγαμέμνονας *οὔπερ καὶ μέγιστον ἦν κράτος*[458]. Η θέση του απέναντι στους άλλους Έλληνες, αλλά και η ηλικία του συνηγορούν σε μια τέτοια άποψη. Η στάση του, όμως, απέναντι στους άλλους δύο ήρωες και η χαρακτηριστική χειρονομία του υποδηλώνουν την αντιπαράθεσή του στους άλλους ήρωες κατά το συγκεκριμένο επεισόδιο, αφού η αντίθετη γνώμη του δημιούργησε μεγάλη αναταραχή[459]. Η ταύτιση των μορφών Μ-60 και Μ-18 με συγκεκριμένους ήρωες του ελληνικού στρατοπέδου χωρίς πρόσθετες ενδείξεις είναι αδύνατη. Σε πολύ καλύτερη θέση βρισκόμαστε σχετικά με την αναγνώριση της γεροντικής ηρωίδας Μ-59, που πρέπει να ταυτιστεί με την Εκάβη. Το κρυμμένο στο στήθος της μαχαίρι βοηθά θετικά σε έναν τέτοιο ταυτισμό. Αναγγέλλεται έτσι το τελευταίο επεισόδιο της τραγωδίας, η τύφλωση του Πολυμήστορα και η θανάτωση των δύο γιων του. Λογικό λοιπόν είναι στη Μ-30 να αναγνωριστεί ο δολοφόνος του γιου της Εκάβης, βασιλιάς των Θρακών, Πολυμήστωρ, με έναν ακόλουθό του, Μ-29, ή το μεγαλύτερο γιο του. Λιγότερο πιθανή, όχι όμως και αδύνατη, φαίνεται η απεικόνιση στο σημείο αυτό της επίσκεψης του Αγαμέμνονα με έναν ακόλουθό του στην Εκάβη, κατά τη διάρκεια της οποίας η γριά βασίλισσα κερδίζει τη σιωπηρή του συγκατάθεση στον αφανισμό της γενιάς του Πολυμήστορα[460]. Η οπλισμένη γυναικεία μορφή Μ-1 δεν μπορεί να συμπεριληφθεί στις Τρωαδίτισσες σκλάβες, με τη βοήθεια των οποίων η Εκάβη έφερε σε πέρας το «έργο» της. Η ασπίδα και η περικεφαλαία που φέρει η μορφή της σφραγίδας αυτής την ταυτίζουν, όπως και αλλού, με την Αθηνά. Κατά τη διήγηση του μύθου από τον Ευριπίδη η θεά δεν αναφέρεται ως συμπαραστάτης της Εκάβης. Η παρουσία της όμως έμμεσα μπορεί και εδώ να δικαιολογηθεί. Η δελεαστική υπόσχεση της Τρωαδίτισσας προς τον Πολυμήστορα για την αποκάλυψη σ' αυτόν των κρυμμένων θησαυρών του Πριάμου παρέσυραν τον Θράκα στη θανάσιμη παγίδα. Η κρυψώνα βρισκόταν στο ναό της Αθηνάς στο Ίλιο[461]. Η απεικόνιση όμως της θεάς εδώ δεν μπορεί να σημαίνει μόνον έναν απλό τοπικό προσδιορισμό. Η παρουσία της είναι ενεργητική. Στη μορφή της υποδηλώνεται και μια συμπαράσταση προς την Εκάβη, που μπορεί να κρύβει τη μεταστροφή της στάσης της θεάς μετά τη βεβήλωση του ναού της στο Ίλιο. Η μεταστροφή της αυτή παρουσιάζεται ενεργά στις Τρωάδες του Ευριπίδη, όπου η Αθηνά συνεργάζεται με τον Ποσειδώνα για τον αφανισμό των Ελλήνων[462]. Η μεταστροφή αυτή της θεάς παρουσιάζεται εδώ καταδικαστικά για τον τωρινό σύμμαχο των Ελλήνων, Πολυμήστορα.

456 Το αντικείμενο που κρατά στα χέρια της η μορφή Μ-58 μπορεί να παραλληλιστεί με το γράμμα που παραδίδει ο Προίτος στον Βελλερεφόντη στην υδρία του Αστέα, Μουσείο Ποσειδωνίας, αριθ. 20202, με παράσταση Σθενεβοίας του Ευριπίδη· A.D. Trendall και T.B.L. Webster, Illustrations of Greek Drama, 1971, 102 (III. 3, 44).

457 Ευριπίδης, Εκάβη, 218-219.

458 Ό.π., στ. 556

459 Ό.π., στ. 553-556.

460 Ό.π., στ. 756-904. Η σκηνή θυμίζει την όμοια παράσταση στην απουλική λουτροφόρο του Βρετανικού Μουσείου αριθ. 1900.5-19.1 με την απεικόνιση των τελευταίων σκηνών της Εκάβης του Ευριπίδη· βλ. A.D. Trendall και T.B.L. Wester, ό.π., 85 (III. 3, 19).

461 Ό.π., στ. 1008

462 Ευριπίδης, Τρωάδες, 48 κ.ε.

Η ανάλυση των εικονογραφικών λεπτομερειών της μήτρας απέδειξε τις αναμφισβήτητες σχέσεις με την «Εκάβη» του Ευριπίδη, από όπου αντλείται ο μύθος, όπως αναφέρεται εκεί. Παρ' όλα αυτά, δεν υπάρχει σκηνική ανταπόκριση της τραγωδίας με το τοπικό κατασκεύασμα της Πέλλας. Μια αντιπαραβολή της παράστασης και του κειμένου της τραγωδίας εύκολα πείθει πως ο τεχνίτης της Πέλλας δεν εικονογραφεί την τραγωδία, πράγμα που δεν επιτρέπει και το μέγεθος του αγγείου, αλλά γνωρίζει την υπόθεσή της. Έτσι, βασικά σημεία του μύθου, έστω και αν αποτελούν διήγηση χαρακτήρων της τραγωδίας, εικονογραφούνται στη μήτρα. Τα σημεία αυτά, όπως είναι η θυσία, η παρουσία του ειδώλου του Αχιλλέως και η έρις των Ελλήνων, θα περιλαμβάνονταν σε κάθε περίληψη του έργου του Ευριπίδη. Ο τεχνίτης της, κατά συνέπεια, γνωρίζει την τραγωδία από μια περίληψή της ή μια υπόθεσή της και όχι κατευθείαν από το πρωτότυπο, ενώ δεν αποκλείεται και μια εικονογραφική περίληψη του έργου από τον ίδιο τον κατασκευαστή της μήτρας, ύστερα από ανάγνωση της τραγωδίας ή παρακολούθηση διδασκαλίας της. Το τελευταίο μου φαίνεται λιγότερο πιθανό.

ΟΜΑΔΑ Κ: ΔΙΟΝΥΣΙΑΚΕΣ ΣΚΗΝΕΣ (Π ί ν. 12-13, 25-27, 238-253)

Οι μήτρες 315 ως 319 διατηρούνται σε καλή ως άριστη κατάσταση και διακοσμούνται με μια σειρά από διονυσιακές μορφές, στις οποίες περιλαμβάνονται δύο διονυσιακά συμπλέγματα, η μορφή του Διονύσου, σάτυροι και μια μαινάδα. Από αυτές, το σώμα της μήτρας 316 χωρίζεται σε δύο ζώνες, από τις οποίες η κατώτερη έχει φυτικό διάκοσμο από λογχοειδή φύλλα ανάμεσα στα οποία υπάρχει απλός ποδίσκος με ρόδακα στην κορυφή του, ενώ στην ανώτερη αναπτύσσεται ο μύθος της παράστασης. Οι υπόλοιπες τέσσερις μήτρες έχουν μόνο μια ζώνη στο σώμα τους, αλλά σε αντίθεση με τη μήτρα 316 το μετάλλιό τους είναι κοσμημένο με σειρές φύλλων και στο κέντρο τους τοποθετείται γοργόνειο.

Οι σφραγίδες με τις οποίες διαμορφώνεται η διηγηματική ζώνη των μητρών είναι ίδιες σε όλες τις μήτρες με μόνη διαφορά τη χρησιμοποίηση τριών σατύρων στη μήτρα 316, που δεν υπάρχουν στις άλλες, και αυτό, γιατί η διηγηματική ζώνη του αγγείου αυτού απαιτούσε για την κάλυψή της μεγαλύτερο αριθμό μορφών. Πρέπει, ακόμη, να σημειωθεί πως στη μήτρα 319 ανάμεσα στις διονυσιακές μορφές έχει τοποθετηθεί μια μικρή γεροντική μορφή, ενώ στη μήτρα 318 η μορφή του σατύρου Μ-64 χρησιμοποιήθηκε δύο φορές. Οι ελάχιστες αυτές διαφοροποιήσεις ως προς τον αριθμό των σφραγίδων, αλλά και η αλλαγή των θέσεων των μορφών μέσα στις διηγηματικές ζώνες των αγγείων, δεν αλλάζουν το περιεχόμενο του μύθου· έτσι, όλες οι παραπάνω μήτρες πρέπει να εικονίζουν το ίδιο θέμα. Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγουμε και από την ταυτόσημη επανάληψη των κύριων χαρακτήρων που περιλαμβάνονται σ' όλες τις παραπάνω μήτρες. Σ' αυτούς ανήκουν η σφραγίδα Μ-69, τα δύο συμπλέγματα Μ-71 και Μ-72, η μορφή της μαινάδας Μ-70, η διονυσιακή μορφή Μ-62 και οι δύο νεαροί σάτυροι Μ-64 και Μ-65.

Τίποτε το ξεχωριστό δεν προσφέρουν οι δύο επιπλέον σάτυροι που εικονίζονται στη μήτρα 316, ενώ η μορφή Μ-31 που χρησιμοποιήθηκε στη μήτρα 319, λόγω της ευκαιριακής της τοποθέτησης, στριμωγμένη θα έλεγε κανείς ανάμεσα στο σύμπλεγμα Μ-72 και στη Μ-62, δεν μπορεί να θεωρηθεί πως παίζει κάποιο κύριο ρόλο στο μύθο.

Στην ομάδα αυτή κατατάσσονται και δύο τμήματα και θραύσμα μιας ακόμη μήτρας. Από αυτά, το τμήμα 81.115 α-β και το θραύσμα 81.115, αν και δεν κολλούν, φαίνεται ότι προέρχονται από την ίδια μήτρα. Έχουν πανομοιότυπη διαμόρφωση χείλους. Ίδιος είναι ο πηλός και τα υπολείμματα του πηλού που συσσωρεύτηκαν στο χείλος και στην εξωτερική πλευρά των δύο θραυσμάτων κατά την εκτύπωση άλλων αγγείων. Χαρακτηριστικός είναι και ο τρόπος κατασκευής των διπλών αυλακώσεων κάτω από το χείλος, στο εσωτερικό του αγγείου, ανάμεσα στις

οποίες τοποθετείται ο πλοχμός Κ-96, που σχεδόν καλύπτει τη μία από τις δύο διπλές αυλακώσεις. Τέλος, και η περίμετρος του αγγείου από το οποίο προέρχεται το τμήμα 81.115 α-β είναι ίδια με αυτήν του αγγείου, από το οποίο προέρχεται το θραύσμα 81.115. Η θέση στην οποία βρέθηκαν τα θραύσματα, αμέσως δυτικά του δωματίου 1, σκορπισμένα επάνω από το στρώμα καταστροφής των κεραμίδων οροφής της ανατολικής στοάς της αγοράς, αποτελεί τη βασική αιτία αποσπασματικής διατήρησης του αγγείου. Και η μήτρα αυτή πρέπει να προέρχεται από το δωμάτιο 1, κατά μήκος του δυτικού τοίχου όπου ήταν τοποθετημένη μαζί με πολλά άλλα αγγεία, αλλά και άλλες μήτρες. Κατά τη διαρπαγή όμως του τοίχου αυτού καταστράφηκαν τα αντικείμενα που ήταν κοντά σ' αυτόν και τα θραύσματά τους σκορπίστηκαν[463]. Επομένως, αφού τα θραύσματα 81.115 και το τμήμα της μήτρας 81.115 α-β έχουν τα ίδια τεχνικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά, κοσμούνται με το ίδιο θέμα και βρέθηκαν στην ίδια θέση, θα πρέπει να υποστηρίξουμε πως προέρχονται και από το ίδιο αγγείο, αφού και η διάταξη των μορφών συμφωνεί σε κάτι τέτοιο.

Οι τεχνικές και μορφολογικές ομοιότητες που υπάρχουν μεταξύ των τμημάτων 81.115 α-β και 81.115, ισχύουν και για το τμήμα 81.114, από το κάτω μέρος της μήτρας. Σ' ένα τέτοιο συμπέρασμα βοηθούν και τα λιγοστά εικονογραφικά στοιχεία από την πάνω διηγηματική ζώνη της μήτρας, όπου διακρίνονται τα κατώτερα τμήματα δύο μορφών, που ταυτίζονται με τους σατύρους Μ-66 και Μ-63. Η δεύτερη, μάλιστα, από τις δυο μορφές πιθανότατα αποτελεί το κάτω μέρος του σατύρου στο τμήμα 81.115 α, όπου σώζεται από το στήθος και επάνω. Παρά το γεγονός ότι τα τμήματα 81.114 και 81.115 α-β, καθώς και το θραύσμα 81.115 προέρχονται, όπως φαίνεται, από μία μήτρα, δεν κολλούν μεταξύ τους. Για το λόγο αυτό έχουν καταγραφεί χωριστά. Στην εξέταση της εικονογραφίας τους, όμως, θα εξεταστούν μαζί με τις υπόλοιπες, εφόσον εικονίζουν το ίδιο θέμα, αλλά σε χωριστή ενότητα. Στα παραπάνω αποσπασματικά σωζόμενα τμήματα διατηρούνται μέρη από πέντε μορφές, καμιά από τις οποίες δεν ανήκει στους κύριους χαρακτήρες των πέντε μητρών που αναφέρθηκαν. Ο παρακάτω πίνακας παρουσιάζει τη θέση των σφραγίδων στις μήτρες της ομάδας Κ. Η σειρά περιγραφής είναι από δεξιά προς τα αριστερά ή από αριστερά προς τα δεξιά στο έκτυπο.

Θέση σφραγίδων στις μήτρες της ομάδας Κ

Μήτρα 315: Μ-69, Μ-64, Μ-62, Μ-72, Μ-71, Μ-70, Μ-65
Μήτρα 316: Μ-69, Μ-64, Μ-67, Μ-65, Μ-70, Μ-66, Μ-63, Μ-62, Μ-72, Μ-71 (;)
Μήτρα 317: Μ-69, Μ-71, Μ-62, Μ-70, Μ-72, Μ-65, Μ-64
Μήτρα 318: Μ-69, Μ-71, Μ-70, Μ-64, Μ-72, Μ-62, Μ-65, Μ-64
Μήτρα 319: Μ-69, Μ-72, Μ-31, Μ-62, Μ-65, Μ-64, Μ-70, Μ-71
Μήτρα 320: Μ-63, Μ-66
Μήτρα 321: Μ-68, Μ-27
Μήτρα 321α: Μ-67, Μ-63

Μερικές από τις κύριες μορφές των μητρών 315 ως 319 φορούν μάσκες και κοστούμια ηθοποιών. Ο μύθος, επομένως, της παράστασης των μητρών αυτών αντλείται από ένα θεατρικό έργο. Χαρακτηριστικές είναι οι μορφές Μ-62 και Μ-71. Η πρώτη φορά «πρόσωπον» με αδρά χαρακτηριστικά, έντονα υπερυψωμένα φρύδια, κατσικίσια αυτιά, σγουρή γενειάδα και πολύ

463 Κάτω από τις ίδιες συνθήκες και στην ίδια θέση βρέθηκαν και οι αποσπασματικά σωζόμενες μήτρες 304 (81.128), 310 (81.126), 311 (81.109) και 312 (81.110).

ψηλόν «όγκον», από μαλλιά που απλώνονται ραβδωτά γύρω από στενή κοκκιδωτή ταινία επάνω από το μέτωπο[464]. Η μορφή φορά δέρμα κατσικιού, που αρχίζει από τους βουβώνες και φτάνει ως το μέσο των κνημών, όπου δένεται, πράγμα που αποδίδεται με διπλή χάραξη. Το γυμνό κάτω μέρος της κνήμης απολήγει σε πλέγμα διαμορφωμένο σε οπλή[465]. Προφανώς, εικονίζεται η μορφή του Πάνα. Η σφραγίδα Μ-71 παριστάνει σύμπλεγμα σειληνών. Από τις μορφές του συμπλέγματος αυτού η μία φορά γεροντική μάσκα φαλακρού σειληνού, με σχετικά μεγάλη γενειάδα, *ἰδέαν θηριωδέστερος* από τους άλλους σατύρους[466]. Ο πάππος Σειληνός, που εικονίζεται εδώ, φορά μαλλωτό χιτώνα, που καλύπτει ολόκληρο το σώμα του και δένεται στους καρπούς και στους αστραγάλους, όπως και στη μορφή Μ-62[467]. Μάσκα σειληνού φαίνεται πως φορά και ο σειληνός που υποστηρίζει τον μεθυσμένο Παππσειληνό. Τα αδιαμφισβήτητα στοιχεία «*σκευῆς*» των μορφών, που αναφέρθηκαν, δείχνουν την εξάρτηση της παράστασης των πέντε μητρών της ομάδας από ένα σατυρικό δράμα[468]. Επειδή το σύνολο των χαρακτήρων σχετίζεται με το διονυσιακό κύκλο, σχετικό πρέπει να είναι και το θέμα του έργου που εικονογραφείται.

Από τις πέντε ολοκληρωμένες μήτρες της ομάδας μόνο μία, η 316, έχει μερικές «επί τα λαιά» επιγραφές και, επομένως, μπορεί αποφασιστικά να μας βοηθήσει στην αναγνώριση του εικονιζόμενου θέματος, το οποίο βέβαια, όπως αναφέρθηκε, πρέπει να είναι το ίδιο και για τις υπόλοιπες τέσσερις. Η εξέταση, επομένως, της ομάδας πρέπει να στηριχτεί στη μήτρα αυτή.

Μήτρα 316 (Π ί ν. 13, 26, 243-245)

Η διηγηματική ζώνη της μήτρας κοσμείται με δέκα σφραγίδες, μερικές από τις οποίες διατηρούνται αποσπασματικά, όπως και οι περισσότερες επιγραφές. Ένα τμήμα του σώματος της μήτρας, ανάμεσα στις σφραγίδες Μ-69 και Μ-72 λείπει. Ο χώρος αυτός είναι μεγαλύτερος από αυτόν που απαιτεί η τοποθέτηση μιας μορφής. Η μόνη όμως σφραγίδα που λείπει από τη μήτρα, αλλά υπάρχει σε όλες τις άλλες, είναι η Μ-71, που εικονίζει το σύμπλεγμα του Παππσειληνού που υποβαστάζεται από Σειληνό. Η τοποθέτηση της σφραγίδας αυτής μεταξύ των Μ-69 και Μ-72 καλύπτει ακριβώς το κενό που υπάρχει στη θέση αυτή. Η συμπλήρωση, επομένως, του χώρου αυτού με το σύμπλεγμα Μ-71 πρέπει να θεωρηθεί σχεδόν βέβαιη.

Η σφραγίδα Μ-69 σώζεται ως προς το πάνω μισό της, αλλά συμπληρώνεται από τα ολοκληρωμένα παραδείγματα των άλλων μητρών της ομάδας. Η νεανική μορφή κρατά κάνθαρο στο

464 Η μορφή της μάσκας μπορεί να παραλληλιστεί με αυτές στους καταλόγους του Webster, MTS, 64 (EL 4) και 111 (UT 5).

465 Δεν μπορεί να αποκλειστεί η περίπτωση απεικόνισης ειδικού υποδήματος διαμορφωμένου σε οπλή. Σε οπλές διαμορφώνονται και τα κάτω άκρα των μελών του χορού (;) από τέσσερις Πάνες στην κάτω ζώνη καλυκωτού κρατήρα στο Λονδίνο, του ζωγράφου των Νιοβιδών· ARV^2 601, 23· J. Beazley, Hesperia 24 (1955), 316-318, πίν. 88a· A. Pickard-Cambridge, The Dramatic Festivals of Athens, 1968, 184-185, σημ. 6, εικ. 42 και Bieber, Theater, εικ. 16· πρβλ. και τους δύο Πάνες από το θεάτρο του Πομπηίου στη Ρώμη, Bieber, Theater, 170, εικ. 604a-b.

466 Πολυδεύκης, Ονομαστικόν Λ, 142.

467 Η διαμόρφωση του χιτώνα του Παππσειληνού είναι ίδια και σε παλιότερα παραδείγματα όπως το γνωστό κρατήρα του ζωγράφου του Προνόμου· ARV^2 849, 1· Webster, MTS, 49 (AV 25). Πρβλ. τον Παππσειληνό με το μικρό Διόνυσο στην πλάτη του από το θέατρο του Διονύσου στην Αθήνα, Bieber, Theater, 14, εικ. 46 και σημ. 35.

468 Οι κυριότερες φιλολογικές μελέτες για το σατυρικό δράμα τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει από τον D.F. Sutton, The Greek Satyr Play, Beiträge zur klassischen Philologie 90, 1980, και τον Ν. Χουρμουζιάδη, Σατυρικά, 1984^2. Στα έργα αυτά περιλαμβάνεται και πλούσια βιβλιογραφία. Βλ. σημ. 335.

ένα της χέρι και θύρσο στο άλλο, ενώ είναι στεφανωμένη με κισσόφυλλα και ταινίες τύπου Ι[469]. Ο χειριδωτός της χιτώνας φτάνει ως το γόνατο και συγκρατείται με ζώνη, που σχηματίζει μεγάλο κόλπο. Η διάταξη αυτή του χιτώνα, που βρίσκει στενά παράλληλα στον Διόνυσο του βωμού του Περγάμου[470], διευκολύνει τη γρήγορη κίνηση των μορφών, γι' αυτό και συχνά συναντιέται από τα κλασικά ακόμη χρόνια σε μορφές στις οποίες η γρήγορη μετακίνηση είναι απαραίτητη[471]. Συχνά, ιδιαίτερα όμως στις μορφές της 'Αρτεμης, όπως και στη μορφή Μ-69, η διαμόρφωση αυτή του χιτώνα συνδέεται με παράλληλο τύλιγμα του ιματίου γύρω από τη μέση της μορφής, σαν ένα είδος δεύτερης ζώνης, μια διαμόρφωση που πρέπει και αυτή να συνδεθεί με τα πλεονεκτήματα που παρέχει στην κίνηση των μορφών[472]. Τα ψηλά υποδήματα της μορφής, ενδρομίδες, συγκρίνονται με τα υποδήματα του ηθοποιού στο γνωστό θραύσμα γναθιακού κρατήρα από τον Τάραντα στο Würzburg, αλλά και των ηθοποιών Μ-58, Μ-60 και Μ-61. Δεδομένου ότι και τα καττύματα είναι ιδιαίτερα χοντρά, θα πρέπει να αναγνωρίσουμε στα υποδήματα τους κοθόρνους της υστεροελληνιστικής εποχής και επομένως, με πολύ μεγάλη πιθανότητα, και στη Μ-69 έχουμε ακόμη μια μορφή ηθοποιού. Στα ευγενικά χαρακτηριστικά του νεανικού προσώπου με την ευχάριστη όψη μπορεί να αναγνωριστεί το «πρόσωπον» του «απαλού»[473]. 'Ετσι, το σύνολο των εικονογραφικών λεπτομερειών της μορφής χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα ταυτίζει τη σφραγίδα με τη μορφή του Διονύσου. Την αναγνώριση αυτή συνεπικουρεί και η επιγραφή πάνω από το κεφάλι της, όπου διαβάζεται *-PIAMBOC*. Δεδομένου δε ότι το σωζόμενο μέρος της επιγραφής χωρίζεται σχεδόν στο κέντρο της επάνω από το κεφάλι της μορφής, και επειδή οι επιγραφές με τα ονόματα των μορφών τοποθετούνται συνήθως συμμετρικά με κέντρο την κορυφή των κεφαλιών τους, θα πρέπει από αυτή να λείπουν ένα ως δύο γράμματα. Με αυτή την παρατήρηση η συμπλήρωση *[Θ]PIAMBOC* φαίνεται σχεδόν βέβαιη. Η λέξη αυτή χρησιμοποιήθηκε συχνά ως επίκληση του Διονύσου και είναι γνωστή από τα χρόνια του Πρατίνα: *Θριαμβοδιθύραμβε, κισσοχαῖτ' ἄναξ, ἄκουσε τὰν ἐμὰν Δώριον χορείαν*[474]. Η ονομασία του Διονύσου

469 A. Krug, Binden in der griechischen Kunst, 1968, 3-9.

470 E. Schmidt, The Great Altar of Pergamon, 1965, εικ. 27. Η νεβρίδα του θεού στη δυτική ζωφόρο του βωμού, όπως και ο κόλπος του ιματίου του συγκρατούνται με δεύτερη ζώνη, εμφανή αυτή, πράγμα που στη Μ-69 πετυχαίνεται με το τυλιγμένο γύρω από τη μέση ιμάτιο.

471 Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα των αμαζόνων που αποδίδονται στους Πολύκλειτο, Φειδία, Κρεσίλα και Φράδμονα, όπου όμως ο χιτώνας είναι αχειρίδωτος· η παράδοση αυτή θα συνεχιστεί στον 4ο αι. π.Χ. με την 'Αρτεμη Gabii, Lippold, Handbuch, 239, πίν. 83,4. Η τελευταία μάλιστα φορά χειριδωτό χιτώνα, αλλά με φαρδιά μανίκια.

472 Η διαρρύθμιση του ιματίου ως ζώνης, γνωστή από την 'Αρτεμη των Βερσαλλιών, γίνεται συνηθισμένη ενδυμασία της θεάς και συνδέεται με τον κρεμασμένο κόλπο του χιτώνα, M. Bieber, Ancient Copies, 1977, 73 κ.ε., όπου και σχετικά μνημεία. Η μία άκρη του ιματίου στις περιπτώσεις αυτές κρέμεται από τον αριστερό ώμο, στην αριστερή πλευρά της μορφής, κατεβαίνοντας διαγώνια προς τη μέση της, τυλίγεται γύρω της και φτάνει ως το δεξιό γοφό, όπου το άλλο άκρο περνά κάτω από το ιμάτιο και κρέμεται ελεύθερο κάτω. Στη Μ-69, όμως, η δεύτερη άκρη του ιματίου δεν διακρίνεται και πιθανότατα δενόταν πίσω από τη μορφή, όπως το ιμάτιο της Μοίρας στη βόρεια ζωφόρο του βωμού του Περγάμου, Schmidt, ό.π., εικ. 35· στο παράδειγμα αυτό όμως το ελεύθερο άκρο του ενδύματος ανεμίζει στον αέρα.

473 Πολυδεύκης, Ονομαστικόν Δ, 136: *Ὁ δ' ἁπαλὸς βοστρύχοις ξανθός, λευκόχρους, φαιδρός, πρέπων θεῷ καλῷ.* Τη μάσκα του απαλού κρατά ο ίδιος ο Διόνυσος σε κατωιταλιωτικό κρατήρα στο Bari, του ζωγράφου του Bari 1364· Bieber, Theater, 23, εικ. 72· Webster, MTS, 78 (TV 33). Την περιγραφή του απαλού αναγνώρισε ο T.B.L. Webster στο Festschrift A. Rumpf, 1952, 144 στη μορφή του Διονύσου από τις «Βάκχες» του Ευριπίδη, στ. 455-459.

474 Το χωρίο διασώθηκε από τον Αθήναιο, Δειπνοσοφισταί XIV, 617b-f· βλ. και A. Pickard-Cambridge, The Dramatic Festivals of Athens, 1968², 78 και 256-257.

ως Θριάμβου είναι συχνότερη στις μεταγενέστερες φιλολογικές μαρτυρίες[475]. Στα χρόνια μάλιστα του Μ. Αλεξάνδρου ο Διόνυσος αποτελούσε το πρότυπο του θριαμβευτή βασιλιά[476] και η επίκληση, «θριαμβευτά», χρησιμοποιείται σε σχέση με το μεταγενέστερο θρίαμβο των Ρωμαίων. Η κατά μέτωπο απεικόνιση του θεού με όλα του τα σύμβολα θα πρέπει και εδώ να αποδίδει τη μορφή του θριαμβευτή θεού[477].

Οι δύο μορφές που ακολουθούν εικονίζουν δύο νεαρούς σατύρους. Ο πρώτος, Μ-64, παίζει δεκακάλαμο σύριγγα[478], ενώ ο δεύτερος, Μ-67, παίζει διπλό αυλό[479]. Τα κατσικίσια τους αυτιά, τα χαρακτηριστικά του προσώπου τους, αλλά και η μικρή ουρά στο δεύτερο δεν αφήνουν περιθώρια αμφιβολιών για την αναγνώρισή τους, που άλλωστε επιβεβαιώνεται και από την περιττή, θα έλεγε κανείς, για την περίπτωση αυτή επιγραφή:*CATY/POI.* Μια λεπτή αυλάκωση γύρω από το πρόσωπο του πρώτου σατύρου ίσως δηλώνει την παρουσία μάσκας, συμπέρασμα που ενισχύεται και από τη διαμόρφωση ενός χαμηλού «όγκου» από ραβδωτούς βοστρύχους, που ξεχωρίζουν από τα μαλλιά της κορυφής και του πίσω μέρους του κρανίου[480]. Ο σάτυρος Μ-64 συγγενεύει στενά με τον τύπο Th-61, του σατύρου με τη σύριγγα, της κατάταξης του F. Matz, και θεωρείται εύρημα της ελληνιστικής εποχής[481]. Η Μ-64 διαφέρει από τον τύπο Th-61 στο ότι ο σάτυρος παίζει το όργανο και με τα δυο του χέρια, χωρίς να κρατά το λαγωβόλο. Τα πρότυπα του σατύρου με το διπλό αυλό Μ-67, που ακολουθεί, ανάγονται σε κλασικά παραδείγματα, όπως είναι ο σάτυρος στην οινοχόη του Μητροπολιτικού Μουσείου της Νέας Υόρκης αριθ. 08.258.22, που αποδίδεται στο ζωγράφο της Ερέτριας και εικονίζει την επιστροφή του Ηφαίστου[482]. Οι διαφορές όμως είναι χαρακτηριστικές. Αν και δεν συμμερίζεται τη συστροφή του σώματος του σατύρου Th-60 (Aulistrios H) της τυπολογίας του Matz, η επόμενη μορφή Μ-67 είναι στενότερα

475 Διόδωρος IV, 5, 2 · Αρριανός, Αλεξάνδρου Ανάβασις VI, 28, 2· Πλούταρχος, Μάρκελλος 22, 4· Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί I, 30b· Σουίδας στη λ. θρίαμβος· J.A. Crammer, Anecdota Graeca Oxon. II, 376, 13· 449, 1· Ιωάννης Αντιοχείας, FHG IV, 1851, 602, απ. 167, 1 (Müller).

476 L. Preller και C. Robert, Griechische Mythologie, 1887, 674 και σημ. 3. Ο Αρριανός, Αλεξάνδρου Ανάβασις V, περιγράφει τη μυθική εκστρατεία του Διονύσου στην Ινδία και τη συνδέει με την εκστρατεία του Αλεξάνδρου· πρβλ. Β. Γκαφούροφ και Δ. Τσιμπουκίδη, Αλέξανδρος ο Μακεδών και η Ανατολή, 1982, 465-466 (μετ. Γ. Στεργίου). Η μίμηση της θριαμβευτικής πορείας του Διονύσου στην Ινδική χερσόνησο από τον Αλέξανδρο και τους στρατιώτες του τονίζεται από τον Αρριανό, Αλεξάνδρου Ανάβασις VI, 28, 2: *Καὶ ταῦτα πρὸς μίμησιν τῆς Διονύσου βακχείας ἀπεικάσθη Ἀλεξάνδρῳ, ὅτι καὶ ὑπὲρ ἐκείνου λόγος ἐλέγετο καταστρεψάμενον Ἰνδοὺς Διόνυσον οὕτω τὴν πολλὴν τῆς Ἀσίας ἐπελθεῖν, καὶ θρίαμβόν τε αὐτὸν ἐπικληθῆναι τὸν Διόνυσον καὶ τὰς ἐπὶ ταῖς ἐκ πολέμου πομπὰς ἐπὶ τῷ αὐτῷ τούτῳ θριάμβους.* Για το θρίαμβο πρβλ. και J. Harrison, Prolegomena to the Study of Greek Religion, 1922[3], ανατ. 1960, 141-143.

477 Βλ. και Γ. Μπακαλάκη, ΕΕΦΣΘ, 1965, 147-160.

478 Για τη σύριγγα βλ. Σολ. Μιχαηλίδης, Εγκυκλοπαίδεια της αρχαίας Ελληνικής Μουσικής, 1982, 296-298, στη λ. σύριγξ (με βιβλιογραφία). Αν και η επτακάλαμη «σῦριγξ» ήταν το συνηθέστερο είδος κατά την αρχαιότητα, η δεκακάλαμη δεν είναι άγνωστη, Μιχαηλίδης, ό.π., 297· πρβλ. και D. Paquette, L'instrument de musique dans la céramique de la Grèce antique, Étude d'Organologie, 1984, 63-71, όπου και κατάλογος αγγείων με μορφές που παίζουν ή κρατούν σύριγγα. Δεκακάλαμη σύριγγα ίσως κρατά η Καλλιόπη στον ελικωτό κρατήρα της Φλωρεντίας (François Vase)· ABV 76, αριθ. 1· η δέκατη κάλαμος της σύριγγας που κρατά η Μούσα είναι κοντύτερη, βλ. Paquette, ό.π., 67 (S.1).

479 Μιχαηλίδης, ό.π., 62-69, στη λ. αυλός· στη βιβλιογραφία πρβλ. και A. Bellis, BCH 108 (1984), 111-122 και Paquette, ό.π., 23-61.

480 Πολυδεύκης, Ονομαστικόν Δ, 142 (σάτυρος αγένειος).

481 F. Matz, Die dionysischen Sarkophage, I, 1968, 44. Τα εικονογραφικά στοιχεία μιας σειράς διονυσιακών μορφών από την Κω έχουν πρόσφατα μελετηθεί από τον Ν. Σταμπολίδη, Ο βωμός του Διονύσου στην Κω, 1981, 151-195.

482 ARV[2] 1249, 12· Furtwängler-Reichhold, Griechische Vasenmalerei, II, πίν. 120d.

συνδεδεμένη με τα ελληνιστικά πρότυπα αυτού του σατύρου[483]. Έναν νεαρό σάτυρο εικονίζει και η επόμενη μορφή Μ-65· κρατά θύρσο στο ένα του χέρι και στο άλλο σηκώνει ασκό επάνω στον ώμο του. Η μικρή ουρά, αλλά και το δυσδιάκριτο κατσικίσιο του αυτί εντάσσουν και τη μορφή αυτή στο θίασο του Διονύσου. Το υψωμένο επάνω και γερμένο προς τα πίσω κεφάλι του, αλλά και τα απλωμένα χέρια του εικονίζουν μια μορφή σε κατάσταση μέθης. Ο τύπος φαίνεται πως ανήκει σε ένα νεοαττικό δημιούργημα και αντιπροσωπεύεται σχετικά καλά από τον σάτυρο Th-81 (Ekstatischer Tänzer B) της τυπολογίας του Matz[484]. Η σύγκρισή του με τον σάτυρο της σαρκοφάγου του Μουσείου των Θερμών στη Ρώμη, Aula VI 90 (1303), είναι η επιτυχέστερη, αλλά η μορφή εκεί κρατά διαφορετικά σύμβολα[485]. Τμήμα επιγραφής *ΜΑΙ--* σώζεται επάνω από το κεφάλι της μορφής, στη μια του πλευρά. Πρέπει να αναφέρεται στον σάτυρο, επάνω από τον οποίο και βρίσκεται, όπως συμβαίνει σε όλες τις μορφές του εργαστηρίου, που έχουν επιγραφές. Επομένως, η σύνδεση της επιγραφής με τη γυναικεία μορφή μαινάδας που ακολουθεί και η συμπλήρωσή της ως *ΜΑΙ[ΝΑΣ]* ή ακόμη και *ΜΑΙ[ΝΑΛΙΣ]* δεν φαίνεται πιθανή. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις ο χώρος μεταξύ των δύο μορφών που υπάρχει για συμπλήρωση είναι πολύ μεγάλος και δεν δικαιολογεί τη χάραξη της αρχής της επιγραφής για τη μαινάδα πέρα από τον σάτυρο. Επομένως, θα πρέπει να δεχτούμε πως η αποσπασματική επιγραφή αναφέρεται στο μεθυσμένο σάτυρο Μ-65 και θα πρέπει να αποτελεί την αρχή του ονόματός του. Όνομα όμως σατύρου που να αρχίζει από *ΜΑΙ-* μου είναι άγνωστο. Έτσι, η μόνη πιθανή συμπλήρωση που απομένει είναι *ΜΑΙ[ΝΟΛΗΣ]* ή *ΜΑΙ[ΝΟΜΕΝΟΣ]*, μια λέξη που συνδέεται με την κατάσταση στην οποία βρίσκεται. Η λέξη Μαινόλης συνηθίζεται σαν επίθετο του Διονύσου[486], ενώ η λέξη μαιναλίδες χρησιμοποιείται και σαν ονομασία των μαινάδων[487]. Η παραφροσύνη και η μανία που δηλώνεται με τη λέξη αυτή μπορεί να είναι αποτέλεσμα της οινοποσίας[488]. Η κατάσταση μέθης του σατύρου Μ-65, επομένως, φαίνεται να δηλώνεται με την επιγραφή που τον συνοδεύει.

Στην ίδια κατάσταση εικονίζεται και η γυναικεία μορφή Μ-70, μπροστά από τον Μαι[νόλη]. Ανήκει στους βασικούς χαρακτήρες του μύθου, αφού η παρουσία της κρίνεται απαραίτητη σ' όλες τις ολοκληρωμένες μήτρες της ομάδας. Έχει όλα τα χαρακτηριστικά της μαινάδας σε κατάσταση ευθυμίας. Το κεφάλι της είναι σηκωμένο ψηλά και γερμένο πίσω, τα λυτά της μαλλιά ανεμίζουν ελεύθερα πίσω, επάνω στους ώμους της. Το λεπτό της ιμάτιο, ζωσμένο στη μέση, ανεμίζει κάτω με πολλές πτυχές και αφήνει ακάλυπτο το ένα της στήθος. Στο ένα της χέρι κρατάει το τύμπανο, στο άλλο έχει χαραχτεί μετά την τοποθέτηση της σφραγίδας της μορφής κλαδί ή σπαθί.

Η εκστατική μαινάδα ανάγεται σε ανάλογα δημιουργήματα νυμφών και ακολούθων του Διονύσου του δεύτερου μισού του 5ου αι. π.Χ.[489]. Στενή είναι η τυπολογική συγγένεια της Μ-70 με μια μαινάδα στο λαιμό ελικωτού κρατήρα στο Εθνικό Μουσείο της Ferrara αριθ. T 136AVP[490], όπου όμως το τύμπανο κρατιέται όρθιο. Η στάση δεν είναι άγνωστη και σε τυμπανιστές σατύ-

483 Matz, ό.π., 43.

484 Ό.π., 50-51.

485 Ό.π., II (1968;), 180 κ.ε., πίν. 84, 1.

486 Πρβλ. Φίλων, Περί Φυτουργίας Νώε XXXVI, 148 (I, 351)· Κορνούτος, Επιδρομή, 30.

487 SEG 17, 772. Για το βακχικό χάραγμα από τη Δούρα Ευρωπό, στο οποίο έχουμε τον τύπο Μενολίδες, αλλά, όπου ε (= αι), βλ. H. Porter, AJPh 69 (1948), 27-41, ιδιαίτερα τα σχόλια στο στ. 5.

488 Πλούταρχος, Ηθικά, 462Β.

489 Πρβλ. π.χ. τις μαινάδες του «Καλλιμάχου», W. Fuchs, Die Vorbilder der neuattischen Reliefs, 1959, 72-79· πρβλ. και Ε. Γιούρη, Ο κρατήρας του Δερβενιού, 1978, 29-31.

490 CVA Ferrara, Museo Nazionale (1), πίν. 13.

ρους[491]. Ο τύπος της μαινάδας Μ-70 παραβάλλεται ακόμη και με τη δεξιόστροφη τυμπανίστρια στον καλυκωτό κρατήρα του Ε.Α.Μ. Αθηνών αριθ. 12256 του ομώνυμου ζωγράφου[492]. Δεν λείπουν και οι κλασικές παραλλαγές της εκστατικής τυμπανίστριας με το χαμηλωμένο μουσικό όργανο στο αριστερό της χέρι, ενώ το δεξί είναι λυγισμένο μπροστά στο πρόσωπο[493].

Η παρουσία της Μ-70 στις μήτρες της ομάδας αυτής αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον και από το γεγονός ότι είναι η μοναδική γυναίκα σ' όλες τις μήτρες της ομάδας. Σε αντίθεση με τους σατύρους, ο αριθμός των οποίων δυνατό να ποικίλλει, η μορφή Μ-70 επαναλαμβάνεται χωρίς καμιά διαφοροποίηση. Πάνω και πίσω από το κεφάλι της σώζεται το όνομά της, *ΙΝΩ*, στο οποίο και θα επανέλθουμε.

Πίσω από την Ινώ την παράσταση συνεχίζουν δύο σάτυροι, από τους οποίους ο πρώτος, Μ-60, κρατά λαγωβόλο και στρέφει το κεφάλι του προς την Ινώ, ενώ ο επόμενος, Μ-63, εικονίζεται από πίσω και στρέφει το κεφάλι του προς τη μορφή του Πάνα, Μ-62. Ο τύπος της Μ-66 είναι και αυτός δημιούργημα της κλασικής εποχής[494] και παραβάλλεται με τον τύπο Th-82 (Tänzer, sich umblickend) του Matz[495]. Σε πρότυπα της ίδιας εποχής ανάγεται και η Μ-63[496].

Από την αποσπασματικά σωζόμενη επιγραφή πάνω από τον Πάνα διακρίνονται τα τρία πρώτα γράμματα, πάνω από το εκτεινόμενο χέρι, μπροστά στο πρόσωπό του. Το τμήμα του αγγείου μεταξύ του Πάνα και του συμπλέγματος Μ-72, που ακολουθεί, λείπει. Έτσι, η συνέχεια της επιγραφής *ΑΙΠ-*, που διαβάζεται στη μια πλευρά του κεφαλιού της μορφής δεν σώζεται. Με πιθανότητα όμως στην άλλη πλευρά διακρίνεται το τέταρτο γράμμα της: *Υ* ή *Π* και η επιγραφή *ΑΙΠΥ-* αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον[497]. Πιο πιθανό όμως μου φαίνεται πως αντί του *Π* της λέξης *ΑΙΠ* πρέπει να αναγνωρισθεί ένα *Γ* που το ακολουθεί *Ι*, τόσο κοντά το ένα στο άλλο, ώστε σε πρώτη εκτίμηση διαβάζονται μαζί ως *Π*. Αν η ανάγνωση *ΑΙΓΙ-* είναι ορθή, τότε αντί του *Υ* δεξιά της μορφής, πρέπει να ήταν χαραγμένο *Π*. Έτσι η επιγραφή συμπληρώνεται: *ΑΙΓΙΠ[ΟΥC]* ή *ΑΙΓΙΠ[ΑΝ]*. Το σύμπλεγμα που συνεχίζει την παράσταση αποτελείται από τη μορφή ενός σατύρου, που κρατά στο ένα του χέρι δάδα, υποστηρίζοντας με το άλλο χέρι μια νεαρή μορφή. Η τελευταία είναι μεθυσμένη, κρατά στο ένα της χέρι κάνθαρο, στον οποίο στρέφει τη ματιά της, και είναι στεφανωμένη με κισσό. Αναγνωρίζεται, επομένως, η μορφή του μεθυσμένου Διονύσου, που μεταφέρεται από έναν ακόλουθό του, μια σκηνή γνωστότατη από τα αρχαϊκά ακόμη χρόνια. Η σύσφιξη όμως των δύο μορφών και το δέσιμό τους σε μια ενότητα φαίνεται πως είναι δημιούργημα του 4ου αι. π.Χ.[498]. Πάνω από το κεφάλι του Διονύσου διακρίνεται το τέλος ε-

491 Ασκός, Μουσείο Jatta (Ruvo)· Furtwängler-Reichhold, Griechische Vasenmalerei, II, πίν. 80ι· G. Prudhommeau, La dance grecque antique, II, 1965, πίν. 13, αριθ. 107.

492 ARV^2 1435, 1· Metzger, Recherches, 94, πίν. XLIV, 1-2.

493 1.Σκυφοειδής πυξίδα στο Lecce αριθ. 683, του ζωγράφου της Βιέννης 687· Trendall, LCS, 212 αριθ. 66, πίν. 83,1 (δεξιόστροφη).
2.Κωδωνόσχημος κρατήρας του ίδιου ζωγράφου, Ragusa, ιδιωτική συλλογή· Trendall, LCS, 212 αριθ. 68, πίν.83, 3 (αριστερόστροφη).

494 Πρβλ. τις μορφές των σατύρων, Prudhommeau, ό.π., αριθ. 245, 715 και 844.

495 Matz, ό.π., 51.

496 Πρβλ. τη μορφή γενειοφόρου σατύρου σε καλυκωτό κρατήρα του Μονάχου· Furtwängler-Reichhold, Griechische Vasenmalerei, II, πίν. 80h, Prudhommeau, ό.π., πίν. 35, αριθ. 271.

497 Μια πρώτη συμπλήρωση της επιγραφής με βάση τα τρία πρώτα γράμματα και με τη βοήθεια των εικονογραφικών στοιχείων της μορφής, στην οποία αναγνωρίζεται ο Πάνας, θα ήταν *ΑΙΠ[ΟΛΟΣ]*, το επίθετο δηλαδή που χρησιμοποιείται για τον Πάνα· βλ. Πλάτων, Κρατίνος 408C: Πᾶν μηνύων καὶ ἀεὶ πολῶν Πᾶν αἰπόλος. Αν όμως η αναγνώριση του *Υ* ως τέταρτου γράμματος της επιγραφής είναι σωστή, τότε μια τέτοια αποκατάσταση είναι αδύνατη.

498 H. Speier, RM 47 (1932), 77 και 79, πίν. 22, 4 και 26, 1.

πιγραφής *-OC*. Η κατάληξη αυτή θα πρέπει να ανήκει είτε στο όνομα της προηγούμενης μορφής Μ-62, είτε στον Διόνυσο. Ανάμεσα στο *Π* και το *Ο* χωρούν περίπου οκτώ γράμματα, με πυκνότητα ίδια με την αρχή της επιγραφής *ΑΙΓΙΠ*. Το όνομα λοιπόν του Πάνα Μ-62 θα έπρεπε να συμπληρωθεί *ΑΙΓΙΠ*[ca. 8]*OC*. Αν όμως θεωρήσουμε ότι η κατάληξη *OC* ανήκει στον Διόνυσο, πάνω από τον οποίο βρίσκεται, τότε θα πρέπει να συμπληρώσουμε το όνομά του, *[ΒΑΚΧ]OC*. Έτσι μικραίνει το κενό κατά τέσσερα γράμματα[499]. Η διηγηματική ζώνη της μήτρας, όπως ήδη αναφέρθηκε, έκλεινε πιθανότατα με το σύμπλεγμα Μ-71 του Παπποσειληνού, που υποβαστάζεται από έναν Σειληνό.

Η παρουσία του Διονύσου δύο φορές στη ζώνη της μήτρας, αλλά και των άλλων μητρών της ομάδας, καθώς και η απεικόνιση του θιάσου του προκαθορίζουν και την κατεύθυνση στην οποία πρέπει να κινηθούμε για την κατανόηση του εικονιζόμενου μύθου και την ερμηνεία του σατυρικού δράματος της παράστασης.

Ανάμεσα στις ανδρικές μορφές της διηγηματικής ζώνης περιλαμβάνεται πάντα και η εκστατική μορφή της τυμπανίστριας Μ-70, πάνω και πίσω από το κεφάλι της οποίας σώζεται η επιγραφή *ΙΝΩ*. Το αγγείο έχει σπάσει κατά μήκος του προσώπου της και, επομένως, δεν μπορεί να υποστηριχτεί αμέσως η πληρότητα της σωζόμενης επιγραφής. Τα γράμματα χαράχτηκαν στη μια πλευρά του κεφαλιού της μορφής και ψηλότερα από την κορυφή του. Στο ύψος όμως αυτό, πάνω από το κεφάλι, αν και υπάρχει χώρος δεν χαράχτηκε κανένα γράμμα, πράγμα που μας επιτρέπει, νομίζω, να υποστηρίξουμε πως το όνομα της μορφής μας σώζεται ακέραιο. Η βακχίζουσα επομένως γυναίκα πρέπει να ταυτιστεί με την τραγική σύζυγο του Αθάμαντα[500]. Τα «Ινούς άχη» αποτέλεσαν αντικείμενο πολλαπλής διαπραγμάτευσης των τραγικών κατά την αρχαιότητα[501]. Στα έργα αυτά το ενδιαφέρον εστιάζεται σε διαφορετικά σημεία του μύθου. Στην περίπτωση της ομάδας των μητρών που μελετούμε, η παρουσία της Ινούς ανάμεσα στο θίασο του Διονύσου είναι δεδομένη. Οι σχέσεις της κόρης του Κάδμου με τον Βάκχο είναι, ως γνωστό, στενές από τη βρεφική ακόμη ηλικία του θεού, αφού από πολύ νωρίς η Ινώ αναφέρεται ως τροφός του[502]. Σε βοήθειά της έρχεται ο θεός γλυτώνοντάς την από την τρέλλα της μαζί με το

499 Η επιγραφή θα μπορούσε να συμπληρωθεί με το επίθετο *ΑΙΠΥ [C]*, έτσι ώστε να μείνει αρκετός χώρος για τη χάραξη της επιγραφής *[ΒΑΚΧ]OC*. Λογικότερο, όμως, θα ήταν ένα υποκοριστικό όνομα του επιθέτου Αιπύς, όπως το Αιπύλος. Στην περίπτωση όμως αυτή το όνομα του θεού θα πρέπει να ήταν γραμμένο με σχετικά μεγαλύτερη πυκνότητα, όπως π.χ. συμβαίνει στη λέξη *CATYP/OI*. Άνετη θα ήταν και η χάραξη της επιγραφής *[ΒΑΚΧ]OC*, αν η λέξη πάνω από την Μ-62 συμπληρωθεί με την επιγραφή *ΑΙΓΙΠ[ΟΥC]* ή *ΑΙΓΙ[ΠΑΝ]*.

500 Για τον Αθάμαντα, βλ. LIMC II, 1, 1984, 950-953, στη λ. Athamas (Ch. Schwanzar) με βιβλιογραφία.

501 Με τον τίτλο Αθάμας παρουσιάζεται μια τραγωδία του Αισχύλου, H.J. Mette, Die Fragmente der Tragödien des Aischylos, 1959, 4-5, απ. 10-14, και δύο του Σοφοκλή, Radt, TrGF IV, 1977, 99-102, απ. 1-10· πρβλ. και H. Fuhrmann, JdI 65/66 (1950-51), 103-134 (σε μικρό ενεπίγραφο θραύσμα σκύφου). Ο ίδιος έγραψε και τραγωδία με τον τίτλο Φρίξος, Radt, TrGF IV, 1977, 491-492, απ. 721-723. Με τον ίδιο τίτλο παραδίδονται και δύο τραγωδίες του Ευριπίδη, Nauck, TGF, 1888², 626-632, απ. 819-838· C. Austin, Nova Fragmenta Euripidea, 1968, 101-102 (Υποθέσεις τραγωδιών). Ο ίδιος τραγικός έγραψε και άλλο έργο με τίτλο Ινώ, Nauck, TGF, 1888², 482-490, απ. 398-423· T.B.L. Webster, The Tragedies of Euripidis, 1967, 98-102. Από τους άλλους τραγικούς ο Αστυδάμας αναφέρεται ως συγγραφεύς τραγωδίας με τίτλο «Αθάμας», Nauck, TGF, 1888², 770· Αιλιανός, Ποικίλη Ιστορία 2, 8. Τέλος, τραγωδία με τίτλο Φρίξος έγραψαν ο Αχαιός, Nauck, TGF, 1888², 756 και ο Φιλοκλής, IG II, 2, 973. Αλλά και για τους Ρωμαίους τραγικούς τα «άχη Ινούς» αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης. Ο Ennius και ο Accius έγραψαν από μία τραγωδία με τίτλο Athamas, ενώ ο Livius Andronicus συνέθεσε τραγωδία Ino, RE XX, 2, 1925, στήλ. 2298, στη λ. Leukothea (Eitrem). Για την «Ινώ» του Ευριπίδη, βλ. πρόσφατα και Δ.Ι. Ιακώβ, Ελληνικά 35, 1984, 138 κ.ε.

502 Απολλόδωρος, Βιβλιοθήκη III, 4, 3: *Ὁ δὲ Ἑρμῆς κομίζει πρὸς Ἰνὼ καὶ Ἀθάμαντα καὶ πείθει τρέφειν Διόνυσον ὡς κόρην*, πρβλ. και K. Kerényi, Dionysos, 1976, 246. Παράλληλη είναι η ιστορία της παραμονής του Αχιλλέα στην Αυλή του Λυκομήδη, J.G. Frazer, Apollodorus, The Library III, 13, 8, 1921, 72-74 και σημ. 2 στη σ. 73, όπου και οι σχετικές φιλολογικές μαρτυρίες.

γιο της Μελικέρτη, συμβάλλοντας στη θεοποίησή τους[503]. Η τραγική ιστορία του οίκου του Αθάμαντα ενέπνευσε και τον Ευριπίδη. Εκτός από δύο τραγωδίες με τον τίτλο «Φρίξος», έγραψε και την τραγωδία «Ινώ», από την οποία μας σώζονται λίγα αποσπάσματα[504]. Η υπόθεσή της μας παραδίδεται από τον Hyginus, Fab. IV, με τον τίτλο Ino Euripidis. Από εδώ πληροφορούμαστε: *Postea resciit [Athamas] Inonem in Parnaso esse, quam bacchationis causa eo pervenisse*[505]. Η παρουσία αυτή της Ινούς στον Παρνασσό, *bacchationis causa*, όπως δηλαδή εικονίζεται εδώ, σαν μια μαινάδα, φαίνεται πως αποτελεί και το θέμα της εικονογράφησης της διηγηματικής ζώνης των ακέραιων μητρών της ομάδας αυτής.

Σε καμιά βέβαια περίπτωση δεν υποστηρίζεται πως εδώ παρουσιάζονται σκηνές από την τραγωδία του Ευριπίδη. Η παρουσία του διονυσιακού θιάσου συνηγορεί στην απεικόνιση ενός σατυρικού δράματος, στο οποίο η αναφορά του Ευριπίδη στη φυγή της βακχεύουσας Ινούς στον Παρνασσό αποτελεί το κεντρικό θέμα της υπόθεσης. Το μόνο σατυρικό δράμα με υπόθεση σχετική με τα πάθη του οίκου του Αθάμαντα, από όσο γνωρίζω, αποδίδεται στον τραγικό Ξενοκλή, το γιο του τραγικού Καρκίνου, που το 415 π.Χ. νίκησε σε αγώνα τον Ευριπίδη με την τετραλογία «Οιδίπους, Λυκάων, Βάκχαι, Αθάμας Σάτ.»[506]. Αν όμως, και κατά πόσο, στην παράσταση των μητρών της ομάδας αυτής πρέπει να αναγνωρίσουμε το έργο του τραγικού αυτού ή άλλο άγνωστο σε μας σατυρικό δράμα, εναπόκειται στη μελλοντική έρευνα να το αποδείξει.

Μήτρες 315 και 317 ως 319 (Π ί ν. 12, 13, 25, 27, 238-242, 245-253)

Οι σφραγίδες με τις οποίες κοσμούνται οι παραπάνω μήτρες έχουν χρησιμοποιηθεί και στην 316, που περιλαμβάνει περισσότερες μορφές, αφού οι σάτυροι Μ-63, Μ-66 και Μ-67 δεν υπάρχουν σε καμιά από τις υπόλοιπες τέσσερις μήτρες. Έτσι, οι επτά σφραγίδες της μήτρας 316 επαναλαμβάνονται και στις υπόλοιπες, χωρίς καμιά συγκεκριμένη θέση μέσα στη σκηνή. Στη μήτρα 318 η σφραγίδα Μ-64 χρησιμοποιήθηκε δύο φορές, απλά και μόνο για να καλύψει τον κενό χώρο. Δεν μπορεί, όμως, να υποστηριχτεί το ίδιο και για τη σφραγίδα Μ-31, που τοποθετήθηκε ανάμεσα στις μορφές Μ-62 και Μ-72 της μήτρας 319. Εικονίζεται ανδρική μορφή, που κρατά ραβδί και φορά χειριδωτό χιτώνα και ιμάτιο. Το πρόσωπό της καλύπτεται από γεροντική μάσκα ενός φαλακρού άνδρα με μακριά σφηνοειδή γενειάδα. Τα μάτια του είναι δυσδιάκριτα και η μύτη του χοντρή. Τα σγουρά του μαλλιά είναι κοντά. Η παρουσία της μορφής είναι δύσκολο να ερμηνευτεί χωρίς την εκτενέστερη γνώση της υπόθεσης του δράματος. Θα μπορούσε να θεωρηθεί σαν απεικόνιση μιας τυφλής γεροντικής μορφής, με ρυπαρή εμφάνιση, όπως είναι ο Τειρεσίας ή ο Οιδίπους, αλλά καμιά τέτοια μορφή δεν έχει θέση εδώ[507]. Πολύ δύσκολο, όχι όμως και αδύνατο, θα ήταν να ταυτιστεί η μορφή με τον περιπλανώμενο Αθάμαντα. Είναι ακόμη δυνατό να αναγνωρίσει κανείς σ' αυτή κάποιο πρόσωπο του υπηρετικού προσωπικού, όπως έναν γέρο παιδαγωγό, που πιθανώς μετέφερε στον Αθάμαντα την είδηση της σωτηρίας της γυναίκας του. Χωρίς, όμως, περισσότερες πληροφορίες για την υπόθεση του δράματος που εικονίζεται, κάθε προσπάθεια ταύτισης της μορφής με ένα συγκεκριμένο πρόσωπο είναι παρακινδυνευμένη.

503 Hyg., Fab. 2 και 4· Σχόλ. Οδυσ. ε, 335.

504 Βλ. σχετικά, Nauck, TGF, 482-491, απ. 398-427· βλ. και T.B.L. Webster, The Tragedies of Euripides, 1967, 98-101.

505 H.I. Rose, Hygini Fabulae, 1933, 8, Fab. IV.2.

506 Οι πληροφορίες παραδίδονται από τον Αιλιανό, Ποικίλη Ιστορία 2, 8. Για τον Ξενοκλή, βλ. RE IX, A, 2, 1967, στήλ. 1509-1510, αριθ. 12, στη λ. Xenokles (Bruno Snell) και B. Snell, TrGF I, 1971, 151-153, αριθ. 33.

507 Το ίδιο ισχύει και για τον τυφλό Φινέα από τα «έκσκευα πρόσωπα» του Πολυδεύκη. Για τις ειδικές μάσκες, βλ. D.F. Sutton, AntCl 53 (1984), 174-183.

Τμήματα 320 και 321 (Π ί ν. 253-254)

Τα τμήματα αυτά, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, φαίνεται πως ανήκουν στην ίδια μήτρα, η οποία ήταν διακοσμημένη με δύο ζώνες από μεγάλα φύλλα άκανθας, η κάτω, και διονυσιακές σκηνές, η επάνω. Στις μορφές αυτές ανήκουν οι σάτυροι Μ-67, Μ-63 και Μ-66, που έχουν ξαναχρησιμοποιηθεί στη μήτρα 316. Οι μορφές των σατύρων αυτών σώζονται αποσπασματικά και σε άλλα ανάγλυφα αγγεία της Μακεδονίας. Η μορφή Μ-67 εικονίζεται σε μεγάλο θραύσμα από τη Βέροια[508]. Η Μ-63 εικονίζεται σε θραύσμα από τις Πέτρες Φλώρινας[509] και στο θραύσμα Α 4454 από την Πέλλα[510], ενώ η Μ-66 σώζεται αποσπασματικά στα θραύσματα αριθ. 1130 και αριθ. 1131 από την Αιανή Κοζάνης[511], καθώς και στο θραύσμα Α 5335 από την Πέλλα[512]. Από τους σατύρους της μήτρας 316 σώζονται και τα κάτω άκρα της Μ-64 στο θραύσμα αριθ. 1132 από την Αιανή[513] και σε άλλο μικρό θραύσμα από τη Μεγάλη Ράχη Αιανής[514]. Κοντά στους τρεις σατύρους των θραυσμάτων 320 και 321 προστίθεται και η μορφή του σατύρου Μ-68, που σώζεται μόνο κατά το επάνω μέρος της και συμπληρώνεται σχεδόν ολόκληρη με τη βοήθεια του θραύσματος Α 4454 από την Πέλλα[515]. Ο σάτυρος Μ-68, με τύμπανο και λαγωβόλο, στρέφεται πίσω του προς τη μορφή ώριμου άνδρα, Μ-27. Αυτή διατηρείται αποσπασματικά, αλλά μπορεί να συμπληρωθεί με τη βοήθεια δύο άλλων θραυσμάτων μεγάλων αγγείων, ένα από την Πέλλα, Α 1436, στο οποίο σώζεται το κάτω μισό της μορφής[516], και ένα δεύτερο από τη Βέροια.

Σ' αυτό διατηρείται ολόκληρη η μορφή, όπως και ο σάτυρος Μ-67 πίσω του[517]. Η στάση της Μ-27 θυμίζει έντονα τη μορφή του συντρόφου του Ορφέα στον κιονωτό κρατήρα του Βερολίνου αριθ. 3172 του ζωγράφου του Ορφέα[518]. Η χειρονομία της μορφής επαναλαμβάνεται και

508 Θραύσμα από το σώμα μεγάλου αγγείου. Αδημοσίευτο. Σωζ. πλ. 91 χιλ., σωζ. ύψ. 83 χιλ. Στο σώμα διατηρείται η μορφή του σατύρου Μ-67, μπροστά από τον οποίο εικονίζεται η μορφή Μ-27 και πίσω του διακρίνεται το ένα πέλμα και μέρος νεβρίδας σατύρου, πιθανότατα της Μ-66.

509 Θραύσμα από το σώμα αγγείου. Αδημοσίευτο. Σωζ. πλ. 70 χιλ., σωζ. ύψ. 52 χιλ. Στο θραύσμα διατηρείται τμήμα μεγάλης κυκλικής ασπίδας, αριστερά, μπροστά από την οποία εικονίζεται ο σάτυρος Μ-63, από τον οποίο λείπουν το κεφάλι, το δεξί του χέρι και τα κάτω άκρα από τα μέσα των κνημών.

510 Θραύσμα από το σώμα αγγείου. Αδημοσίευτο. Σωζ. πλ. 53 χιλ., σωζ. ύψ. 43 χιλ. Στο αριστερό άκρο διακρίνονται οι γλουτοί και μέρος του δεξιού μηρού της μορφής Μ-63, δεξιά της οποίας εικονίζεται το μεγαλύτερο μέρος της Μ-68, από την οποία λείπουν τα άκρα και το κεφάλι.

511 1. Αιανή, αριθ. 1130. Αδημοσίευτο. Θραύσμα από το πάνω μέρος του σώματος μεγάλου αγγείου. Σωζ. πλ. 53 χιλ., σωζ. ύψ. 47 χιλ. Κάτω από σύνθετο πλοχμό διατηρείται το κεφάλι του σατύρου Μ-66 και μέρος από το λαγωβόλο και το δεξί του χέρι.

2. Αιανή, αριθ. 1131. Αδημοσίευτο. Μικρό θραύσμα από πάνω μέρος του σώματος μεγάλου αγγείου. Σωζ. πλ. 33 χιλ., σωζ. ύψ. 23 χιλ. Διατηρείται τμήμα από το πίσω μέρος του κεφαλιού του σατύρου Μ-66 και ο αριστερός του ώμος, καθώς και τμήμα από το λαγωβόλο.

512 Θραύσμα από το πάνω μέρος του σώματος μεγάλου αγγείου. Αδημοσίευτο. Σωζ. πλ. περίπου 58 χιλ., σωζ. ύψ. 39 χιλ. Διατηρείται το κεφάλι και ένα μέρος του αριστερού ώμου του σατύρου.

513 Θραύσμα από το κάτω μέρος μεγάλου αγγείου. Αδημοσίευτο. Σωζ. πλ. 25 χιλ., σωζ. ύψ. 49 χιλ. Στο θραύσμα διατηρούνται τα κάτω άκρα της μορφής του σατύρου από το ύψος περίπου των γονάτων.

514 Θραύσμα από το σώμα αγγείου. Αδημοσίευτο. Σωζ. πλ. 32 χιλ., σωζ. ύψ. 34 χιλ. Διατηρείται το σώμα του σατύρου από το μέσο των μηρών του ως τη βάση του λαιμού του.

515 Παραπάνω, σημ. 510.

516 Θραύσμα από το κάτω μέρος της διηγηματικής ζώνης μεγάλου αγγείου. Αδημοσίευτο. Σωζ. πλ. 69 χιλ., σωζ. ύψ. 78 χιλ. Διακρίνεται τμήμα όρθιας μορφής με χλαμύδα και πίσω της το κάτω μισό της Μ-27 ως το ύψος της κοιλιακής χώρας.

517 Παραπάνω, σημ. 508.

518 ARV^2 1103, 1.

στη μορφή του Περσέα στον καλυκωτό κρατήρα του ζωγράφου της Φιάλης, στο Μουσείο του Ακράγαντα[519]. Ο ήρωας εδώ εικονίζεται μπροστά στη δεμένη Ανδρομέδα σε αυτοσυγκέντρωση, αναλογιζόμενος το δύσκολο έργο[520]. Σε μια ανάλογη κατάσταση θα πρέπει να θεωρηθεί πως παρουσιάζεται και η μορφή Μ-27, το ακριβές περιεχόμενο της οποίας όμως μας διαφεύγει.

Η παρουσία του διονυσιακού θιάσου, όπως και στη μήτρα 316, μας υποχρεώνει να υποθέσουμε πως, όπως και στις προηγούμενες μήτρες, εικονίζεται και εδώ μια σκηνή από ένα σατυρικό δράμα, στο οποίο η σκεπτική μορφή του κυνηγού (;) Μ-27 αποτελεί έναν από τους κύριους χαρακτήρες του μύθου. Ωστόσο, η ταύτιση του ήρωα αυτού, που θα μας βοηθούσε καθοριστικά και στην αναγνώριση του μύθου είναι αδύνατη από τα θραύσματα που μας σώθηκαν, χωρίς μάλιστα τη σημαντική βοήθεια μιας πληρέστερης παράστασης.

ΟΜΑΔΑ Λ: ΕΡΩΤΙΚΕΣ ΣΚΗΝΕΣ (Π ί ν. 14, 28-29, 255-260)

Μήτρα 322 (81.111) (Π ί ν. 14, 255-257)

Η μήτρα αυτή, όπως και η επόμενη, κοσμείται με μια σειρά από πέντε ερωτικά συμπλέγματα, ανάμεσα στα οποία βρίσκεται μια μορφή νέου σε διασκελισμό με ένα δόρυ στα χέρια. Τα συμπλέγματα και η μορφή του νέου αποδίδονται με έξι διαφορετικές σφραγίδες. Το πρώτο ερωτικό ζεύγος, πίσω από τη μορφή του νέου με το δόρυ, εικονίζεται ξαπλωμένο σε στρωμένο κρεβάτι (Μ-82). Επάνω από το σύμπλεγμα υπάρχει η επιγραφή: *ἀφελῶς γε* (*ΑΦΕΛΩΣΓΕ*). Η γυναικεία μορφή, όπως θα φανεί και παρακάτω, ανήκει σε μια εταίρα, που απευθύνεται στο σύντροφό της με την «επιταγή» «*ἀφελῶς*», που σημαίνει να ενεργεί «*μετ' ἀφελείας*», απλά δηλαδή και χωρίς πολυπλοκότητες. Η έννοια που εκφράζεται με το επίρρημα επιτείνεται από το επισυναπτόμενο εγκλητικό μόριο.

Η επόμενη σκηνή, Μ-81, διαδραματίζεται επάνω σε έναν δίφρο. Το κάθισμα, φυσικά, προσφέρει λιγότερες δυνατότητες. Επάνω από το ζεύγος διακρίνεται η επιγραφή: *πρόσαγέ δη* (*ΠΡΟΣΑΓΕΔΗ*). Η προσταγή απευθύνεται από τον άνδρα προς τη γυναίκα: πλησίασε. Η προστακτική του ρήματος, το οποίο εδώ είναι αμετάβατο (πρόσαγε ἑαυτὴν) γίνεται πιο εμφατική με το μόριο δή.

Η επόμενη σκηνή, Μ-80, εικονίζει το ζεύγος σε θερμό προκαταρκτικό στάδιο. Η επιγραφή που συνοδεύει τη σκηνή είναι δηλωτική της ανυπομονησίας του νέου, που απευθύνεται στη σύντροφό του: ἄγε Κυνάριον (*ΑΓΕΚΥΝΑΡΙΟΝ*), δηλαδή: «εμπρός, εμπρός λοιπόν, Κυνάριον». Το υποκοριστικό, Κυνάριον, είναι ασφαλώς το όνομα της εταίρας. Πολλές φορές ονόματα ζώων χρησιμοποιούνται σαν κύρια ονόματα εταιρών, όπως συμβαίνει με το όνομα της γυναίκας στη μεθεπόμενη σκηνή[521].

Το επόμενο σχήμα, Μ-79, σώζεται αποσπασματικά, αλλά με ασφάλεια μπορεί να συμπληρωθεί με τη σφραγίδα Μ-85, από την οποία διαφέρει σε ελάχιστα δευτερεύοντα σημεία[522]. Και εδώ η σκηνή διαδραματίζεται στο κρεβάτι με τη γυναίκα καθισμένη επάνω στον άνδρα. Η επιγραφή *ἄκρως γε* (*ΑΚΡΩΣΓΕ*) δηλώνει ότι η φάση πρέπει να ολοκληρωθεί κατά θαυμάσιο τρόπο ως εκεί που παίρνει.

519 ARV² 1017, 53.

520 G. Neumann, Gesten und Gebärden in der griechischen Kunst, 1965, 118-119 και εικ. 57.

521 Βλ. παρακάτω, σ. 293.

522 Οι διαφορές αυτές περιορίζονται στο πλάσιμο των μυών της πλάτης της γυναίκας, στον αριθμό των αυλακώσεων των βοστρύχων των μαλλιών της, καθώς και στο δολιχοκέφαλο της ανδρικής μορφής.

Η σκηνή που ακολουθεί σώζεται ελάχιστα. Από το σύμπλεγμα διατηρείται μόνο το πίσω τμήμα του κεφαλιού της γυναίκας με ένα μέρος του ώμου της. Η θέση των σωζόμενων μελών της μας επιτρέπει να συμπληρώσουμε τη μορφή καθισμένη. Από τη μορφή του νέου δεν μας σώθηκε τίποτα. Το κενό, όμως, που υπάρχει για συμπλήρωση ανάμεσα στο προηγούμενο σχήμα και στο τμήμα της γυναικείας μορφής Μ-78, δεν μας επιτρέπει την αποκατάσταση ενός ζεύγους σε πλήρη έκταση, με ξαπλωμένο το νέο. Θα πρέπει, επομένως, να δεχτούμε τις δύο μορφές καθισμένες ή γονατισμένες, τη μια απέναντι στην άλλη, όπως άλλωστε δείχνει και η αποσπασματικά σωζόμενη γυναίκα. Το σχήμα δηλαδή Μ-78 θα ήταν όμοιο με τη Μ-88, αλλά με αντίστοιχη αλλαγή της θέσης των μορφών. Η επιγραφή *Πάρδαλις* (*ΠΑΡΔΑΛΙC*), επάνω από το κεφάλι της γυναίκας, πρέπει να δηλώνει το όνομά της. Μια μικρή αυλάκωση της επιφάνειας της μήτρας μπροστά από το γράμμα *Π*, αλλά σε κάποια απόσταση από αυτό, πρέπει να ανήκει στο τελευταίο γράμμα ενός ρήματος ανάλογου με αυτό που συνοδεύει το σύμπλεγμα Μ-81. Η σχετικά μεγαλύτερη απόσταση του γράμματος από το αρχικό γράμμα του ονόματος της εταίρας δεν πρέπει να μας ξενίζει, αφού και αλλού υπάρχει σχετική διαφορά, όπως π.χ. μεταξύ του δεύτερου και τρίτου γράμματος της φράσης: *ΑΓΕΚΥΝΑΡΙΟΝ*. Το όνομα Πάρδαλις, λεοπάρδαλις, αν και μου είναι άγνωστο από αλλού, θα πρέπει να ανήκει σε μια εταίρα, αφού ονόματα συγγενών ζώων, όπως π.χ. λέαινα, λεόντιον, τίγρις, είναι γνωστά ονόματα εταιρών[523].

Η διηγηματική παράσταση κλείνει, ή και ανοίγει, αν η περιγραφή αναστραφεί, με τη μορφή Μ-22, του νέου σε διασκελισμό, που στα χαμηλωμένα στο ύψος της μέσης χέρια του κρατά οριζόντια το δόρυ. Η παρουσία της μορφής αυτής ανάμεσα στα ερωτικά ζευγάρια είναι προβληματική. Η επιγραφή, *κυνηγός* (*ΚΥΝΗΓΟC*), που συνοδεύει το νέο, πρέπει να σχετίζεται με τον ιδιαίτερο ρόλο που παίζει στην παράσταση. Η παρουσία ενός κυνηγού με τη γνωστή σημασία της λέξης ανάμεσα στα ερωτικά ζευγάρια θα ήταν ακατανόητη. Πρόκειται λοιπόν για μια μορφή με μεταφορική σημασία. Συμβολική πρέπει να είναι και η τοποθέτηση του δόρατος στα χέρια του «κυνηγού». Η παρουσία της μορφής αυτής αποκτά την ειδική σημασία της, αν τη δούμε μέσα στο ευρύτερο περιβάλλον, στο οποίο διαδραματίζονται τα γεγονότα της διηγηματικής ζώνης της μήτρας. Τα κρεβάτια και το κάθισμα είναι δηλωτικά ενός εσωτερικού χώρου. Δύο γυναίκες έχουν ονόματα εταιρών. Εταίρες πρέπει να είναι και οι υπόλοιπες, όπως συμπεραίνεται από το περιεχόμενο των σκηνών και την ομοιομορφία της κόμμωσής τους. Δεν θα ήμασταν μακριά από την πραγματικότητα, αν υποστηρίζαμε πως ο εσωτερικός χώρος ανήκει σε ένα πορνείο[524]. Σε έναν τέτοιο χώρο η δραστική παρουσία του νέου με το δόρυ στο χέρι είναι απόλυτα κατανοητή. Είναι ίσως η μορφή του πορνοβοσκού[525], που εδώ χαρακτηρίζεται ως κυνηγός, μια και έχει να κάνει με θηρία: μια εταίρα έχει το όνομα Κυνάριον, μια δεύτερη ονομάζεται Πάρδαλις. Ποιος άλλος εκτός από έναν κυνηγό, κατάλληλα εξοπλισμένο, θα μπορούσε να τις δαμάσει;

523 Για κατάλογο εταιρών, βλ. RE VIII, 1913, στήλ. 1362-1371, στη λ. Hetairai (Schneider).

524 Αντιφών, Φαρμακείας κατά της μητρυιάς· Αριστοφάνης, Σφήκες 1283· Βάτραχοι 113. Το πορνείο απαντά και με τα ονόματα: *Οἴκημα*: Ηρόδοτος ΙΙ, 121 κ.ε.· 126· Δείναρχος, Κατά Δημοσθένους 23· Πλάτων, Χαρμίδης 163β· *Χαμαιτυπεῖον*: Λουκιανός, Νεκρικοί Διάλογοι 10,11· Προς Νιγρίνον επιστολή 22. *Τέγος*: Πολύβιος 12,13,1· Ανθολογία Παλατινή 11,363· *Ἐργαστήριον*: Δημοσθένης, Κατά Νεαίρας 67· *Παιδισκεῖον*: Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί X, 437F. *Κασώριον* ή *Κασωρεῖον*: Αριστοφάνης, Ιππής 1285. *Κηλωστά* ή *κηλωτά*: Λυκόφρων 1387.

525 Δημοσθένης, Κατά Νεαίρας 30· Αισχίνης, Κατά Τιμάρχου 124,188· Κατά Κτησιφῶντος 246· Αριστοτέλης, Ηθικά Νικομάχεια IV, i, 40 (112 b 33).

Μήτρα 323 (81.112) (Π ί ν. 14, 258-260)

Η διηγηματική ζώνη της μήτρας αυτής καλύπτεται από επτά συμπλέγματα, που έχουν γίνει με έξι σφραγίδες, καθώς και από μια μορφή νέου άνδρα, ο οποίος τοποθετείται ανάμεσά τους.

Πίσω από τη μεμονωμένη μορφή του νέου εικονίζεται το σύμπλεγμα Μ-83, που σ᾽ όλες τις λεπτομέρειες είναι ίδιο με το Μ-81 της προηγούμενης μήτρας, αλλά λίγο μικρότερων διαστάσεων[526]. Το σύμπλεγμα συνοδεύεται από την επιγραφή: *ἔα ἐμέ* (*ΕΑΕΜΕ*), άφησέ με. Η φράση πρέπει μάλλον να αποδοθεί στη γυναικεία μορφή. Δύσκολα όμως θα μπορούσε να πει κανείς αν η προσταγή γίνεται μετά την ολοκλήρωση της σχέσης των δύο μορφών ή πριν από αυτή.

Το επόμενο ζεύγος, Μ-84, εικονίζεται με τη γυναίκα σκυμμένη στα γόνατα και ακουμπισμένη στους αγκώνες και τον άνδρα πίσω της γονατισμένο επίσης, σε ένα σχήμα που σχετίζεται με το γνωστό από τον Αριστοφάνη σχήμα της «*λεαίνας ἐπὶ τυροκνήστιδος*»[527]. Η επιγραφή: *ἐπίδος* (*ΕΠΙΔΟC*), επάνω από το ζεύγος, αποτελεί μια προσταγή της γυναίκας προς το νέο να προχωρήσει στην ολοκλήρωση του έργου του, αφού προηγουμένως τον διευκόλυνε, όπως δείχνει το εκτεινόμενο ανάμεσα στα σκέλη χέρι της, να ξεπεραστεί κάποια δυσκολία.

Το σύμπλεγμα Μ-88, που ακολουθεί, παρουσιάζει τους δύο εραστές καθισμένους αντωπά επάνω σε κλίνη. Η γυναίκα είναι μισοξαπλωμένη ακουμπώντας το επάνω μέρος του κορμού της στο προσκέφαλο. Ο εραστής κάθεται δίπλα της αγκαλιάζοντας τους μηρούς της. Η επιγραφή που συνοδεύει το σύμπλεγμα: σχολή (*ΣΧΟΛΗ*), κατ᾽ αρχήν ερμηνεύεται πως αναφέρεται στην ανάπαυση των δύο νέων. Η ανάλυση όμως των εικονογραφικών λεπτομερειών της σκηνής μας οδηγεί σε διαφορετικό συμπέρασμα. Το ένα σκέλος της γυναίκας είναι ελαφρά λυγισμένο στο γόνατο, ενώ το άλλο είναι σηκωμένο, με το μηρό δοσμένο διαγώνια προς το σώμα της. Τα σκέλη της επομένως είναι ανοιχτά· ανάμεσά τους κάθεται γονατιστός (;) ο νέος. Η στάση του είναι ενεργητική, πράγμα που δηλώνεται κυρίως με το σφίξιμο των χεριών του γύρω από τους μηρούς της συντρόφου του. Είναι γεγονός πως το σχήμα αυτό παρουσιάζει ορισμένα προβλήματα ολοκλήρωσής του. Στις δυσκολίες αυτές ίσως αναφέρεται η επιγραφή στον επιρρηματικό της τύπο: *σχολῇ*, με τη σημασία όχι βέβαια του εύκολου τρόπου, αλλά με την έννοια πως το σχήμα ολοκληρώνεται «μόλις και μετά βίας»[528].

Το σύμπλεγμα που ακολουθεί είναι μια επανάληψη της σφραγίδας Μ-84 με την προσταγή: *ἐπίδος*. Η σκηνή συνοδεύεται από την επιγραφή: *πρόσαγε* (*ΠΡΟΣΑΓΕ*). Η προσταγή και εδώ είναι ίδια με αυτήν της μήτρας 322 (Μ-81).

Το ζεύγος που εικονίζεται στη συνέχεια παρουσιάζει τη γυναίκα καθισμένη επάνω σε ένα στρογγυλό βωμοειδές βάθρο[529], ενώ ο άνδρας κρατώντας ανοιχτά τα σκέλη της προχωρεί σθε-

526 Οι κυριότερες διαφορές της σφραγίδας αυτής από τη Μ-81 συνίστανται στην εμφάνιση του ενός σκέλους της γυναικείας μορφής ανάμεσα στα πόδια του δίφρου, καθώς και στην παρουσία του άκρου του ενός ποδιού του νέου πίσω από τη δεξιά κνήμη της κοπέλλας. Οι λεπτομέρειες αυτές δεν υπάρχουν στο σχήμα της μήτρας 323 (Μ-81), όπου οι μορφές είναι αδρά καμωμένες.

527 Λυσιστράτη 231. Το σχήμα πραγματεύεται ο P. Jacobsthal, AM 57 (1932), 1-7.

528 LSJ[9] στη λ. σχολή. Η υπογεγραμμένη του επιρρηματικού τύπου δεν πρέπει να μας προβληματίσει. Ο κατασκευαστής της μήτρας, που προφανώς ταυτίζεται και με το χαράκτη των επιγραφών, δεν μπορεί να είχε μεγάλες γραμματικές γνώσεις. Στην εποχή αυτή πάντως το προσγεγραμμένο ι κατά κανόνα παραλείπεται.

529 Ο Κεραμόπουλλος, ΑΕ 1932, 66 αναγνώρισε μια βωμοειδή έδρα. Επειδή όμως οι ερωτικές σκηνές διαδραματίζονται στο εσωτερικό ενός χώρου, λογικότερη φαίνεται κατ᾽ αρχήν η άποψη του U. Sinn, Becher, 121 και σημ. 431 και 432, για την απεικόνιση μιας τράπεζας τύπου 5 (G.M.A. Richter, The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans, 1966, 71-72), που βέβαια πρέπει να παρουσιάζεται από τη στενή της πλευρά. Το ελαφρά όμως κοίλο πε-

ναρά στο έργο του. Η επιγραφή που συνοδεύει το ζεύγος αποτελείται από τέσσερα γράμματα σε δύο στίχους, από τα οποία το πρώτο είναι *E*, το δεύτερο *A*, το τελευταίο *H*, ενώ το τρίτο σχηματίζεται από δύο κεραίες που ενώνονται επάνω σε οξεία γωνία, ενώ τα κάτω άκρα τους ενώνονται με μια ελαφρώς καμπύλη γραμμή, σχηματίζοντας έτσι το γράμμα *Δ*[530]. Η επιγραφή, επομένως, και εδώ, όπως και στο πρώτο σχήμα της μήτρας αυτής, αποτελείται από δύο λέξεις, από τις οποίες μάλιστα και στις δύο περιπτώσεις η πρώτη είναι η λέξη ἔα, ενώ η δεύτερη σχηματίζεται από το μόριο δή (*EAΔH*).

Το σύμπλεγμα που ακολουθεί αποτυπώθηκε με τη σφραγίδα Μ-87 και εικονίζει ένα σχήμα a posteriori[531]. Οι μορφές εδώ, σε αντίθεση με τις προηγούμενες, δεν είναι γυμνές. Ο νέος, όρθιος πίσω από τη σύντροφό του, έχει τυλίξει το ιμάτιό του γύρω από τους ώμους του, ενώ η γυναίκα που εικονίζεται σε επίκυψη έχει αναδιπλώσει το ιμάτιό της αφήνοντας ακάλυπτους τους γλουτούς. Η επιγραφή που συνοδεύει το ζεύγος, ἴνναι (*INNAI*), με μεγάλη πιθανότητα είναι ο πληθυντικός της λέξης ἴννη, που μαρτυρείται από τον Ησύχιο: *ἴννην: κόρην μικρὰν καὶ τὴν ἐν τῷ ὀφθαλμῷ*. Στην περίπτωση λοιπόν αυτή η λέξη θα πρέπει να αναφέρεται τουλάχιστον στην προηγούμενη γυναίκα, όπως συμβαίνει άλλωστε και σε άλλα μνημεία του εργαστηρίου[532].

Το τελευταίο ερωτικό ζεύγος της μήτρας Μ-85 επαναλαμβάνει τον τύπο Μ-79 της μήτρας 322 και συνοδεύεται από την ίδια επιγραφή: ἄκρως (*AKPΩC*).

Τέλος, τη διηγηματική ζώνη κλείνει μορφή νέου, Μ-23, που φορά χιτώνα και χλαμύδα και σπεύδει προς το τελευταίο ζεύγος με έντονο διασκελισμό και χαρακτηριστική χειρονομία λόγου[533]. Η ενδυμασία του νέου, καθώς και η όλη στάση του, δείχνουν πως η μορφή αυτή δεν ανήκει στην ομάδα των ζευγαριών. Ο νέος μόλις κατέφθασε στον εσωτερικό χώρο, όπου διαδραματίζονται τα γεγονότα. Η στάση του, αλλά και η επιγραφή μπροστά του, ἔχω σε (*EXΩCE*), επάνω από το εκτεινόμενο χέρι, μας βοηθά να φτάσουμε σε μια λογική ερμηνεία της δραματικής του εισβολής στο χώρο των ερωτικών ζευγαριών. Το ρήμα ἔχω με αιτιατική συχνά σημαίνει έχω σύζυγο ή και ερωμένη, ή διατηρώ ερωμένη ή και εραστή[534]. Φαίνεται λοιπόν πολύ πιθανό

ρίγραμμα του αντικειμένου συνηγορεί στην ταύτισή του με ένα κυλινδρικό έπιπλο ή τμήμα επίπλου, όπως είναι ένα αρράβδωτο κυλινδρικό υποστήριγμα περιρραντηρίου· ένα τέτοιο μάλιστα μαρμάρινο υποστήριγμα βρέθηκε πρόσφατα στην Πέλλα. Και η παρουσίαση ενός βωμού δεν μπορεί να αποκλειστεί, ιδιαίτερα αν κάτι τέτοιο απαιτούσε ο μύθος. Είναι βέβαια λιγότερο πιθανό. Παρά την άποψη του Sinn, Becher, 121, σημ. 432, για το αντίθετο, αρκετά ψηλοί βωμοί δεν είναι άγνωστοι στον αρχαίο ελληνικό κόσμο. Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα βωμού του τέλους του 3ου αι. π.Χ. ή των αρχών του 2ου αι. π.Χ., ύψ. 61 εκ., στο Μουσείο Αλεξανδρείας, αριθ. 22401· D. Burr-Thompson, Ptolemaic Oinochoai and Portraits in Faience. Aspects of the Ruller-Cult, 1973, 70, πίν. LXIX, f· πρβλ. και κυλινδρικό βωμό σε οινοχόη από φαγεντιανή· Burr-Thompson, ό.π., 161 αριθ. 112, πίν. XL. Παραδείγματα αρκετά μεγάλων ορθογώνιων βωμών δεν λείπουν και από την Πέλλα. Βρέθηκαν όμως, όχι σε σπίτια, αλλά στο ανατολικό νεκροταφείο της πόλης, σωζ. ύψ. 52 εκ., και στον υπόγειο λαξευτό τάφο Α, ύψ. 52 εκ., σε δεύτερη χρήση. Αλλά και σε αυλή του Ιερού Β της Αγοράς διατηρείται in situ βωμός, σωζ. ύψ. 35 εκ., πλ. 70 εκ. και μήκ. 41 εκ. Πρβλ. και το βωμό στο Εκκλησιαστήριο της Πριήνης, ύψ. 79 εκ., Th. Wiegand-H. Schrader κ.ά., Priene, 1904, 224.

530 Πρβλ. και το ίδιο γράμμα στις λέξεις Δούρειος και Οδυσσεύς της μήτρας 299 (81.104).

531 Sinn, Becher, 120, d, πίν. 27, 4.

532 Στη μήτρα 316 σώζεται η επιγραφή *CATYPOI*, ενώ σε αδημοσίευτο κρατήρα από τις Πέτρες με παράσταση Ιλίου Πέρσεως, πάνω από τους πολεμιστές διακρίνεται η επιγραφή *ΣΤΡΑΤΙΩΤΑΙ*· πρβλ. και Sinn, Becher, MB 19 (*ΣΕΙΡΗΝΑΣ*), και MB 64 και MB 65 (*ΚΙΝΑΙΔΟΙ*).

533 G. Neumann, Gesten und Gebärden in der griechischen Kunst, 1965, 23 κ.ε.

534 Θουκυδίδης VI, 54, 2: *γενομένου δ' Ἁρμοδίου ὥρᾳ ἡλικίας λαμπροῦ Ἀριστογείτων ἀνὴρ τῶν ἀστῶν, μέσος πολίτης, ἐραστὴς ὢν εἶχεν αὐτόν*· Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί XII, 544: *Ὁ δ' Ἀρίστιππος ἐπὶ τῆς Λαΐδος ἔλεγεν ἔχω καὶ οὐκ ἔχομαι* και Ανθολογία Παλατινή V, 186 (Ποσείδιππος).

πως η μορφή του νεαρού εικονίζει τον απατημένο εραστή, που διαμαρτύρεται επικαλούμενος τα δικαιώματά του. Πρόκειται ίσως για την περίπτωση της «σπιτωμένης» εταίρας που συλλαμβάνεται επ' αυτοφώρω από τον ταλαίπωρο εραστή της[535].

Τα δύο μνημεία που εξετάζουμε ανήκουν σε μια κατηγορία έργων της ελληνιστικής εποχής, η θεματογραφία των οποίων έχει πίσω της μια παράδοση πολλών αιώνων. Η πραγμάτευση ερωτικών θεμάτων στην αρχαία ελληνική τέχνη υπήρξε συχνή και συνεχής από τα αρχαϊκά ακόμη χρόνια. Τέτοια θέματα ανήκουν στον κύκλο των σκηνών της καθημερινής ζωής, η απεικόνιση των οποίων γίνεται με φυσικότητα και απλότητα χωρίς καμιά προσπάθεια συγκάλυψής τους. Έτσι, η απεικόνιση ερωτικών σκηνών αποτέλεσε μέρος της εικονογραφίας στην αγγειογραφία, στην ανάγλυφη κεραμική, στη μικροτεχνία, αλλά και στη μεγάλη ζωγραφική, ακόμη και στην πλαστική. Ένας μεγάλος αριθμός του σχετικού υλικού έχει μελετηθεί παλιότερα από τον H. Licht[536], αλλά και πιο πρόσφατα από άλλους μελετητές[537], ενώ παράλληλα έχει γίνει και μια φιλολογική επεξεργασία της αρχαίας ελληνικής ερωτικής λογοτεχνίας[538].

Στην ανάγλυφη ελληνιστική κεραμική η απεικόνιση ερωτικών συμπλεγμάτων είναι πολύ συχνή. Γνωστή είναι η χρησιμοποίησή τους στη ανάγλυφη κεραμική του Περγάμου με επίθετα πλακίδια[539]. Αρκετές φορές σχετικά θέματα παρουσιάζονται και σε «δηλιακού» τύπου σκύφους[540], ενώ λίγα θραύσματα αγγείων με ερωτικές σκηνές είναι γνωστά από την Ολυμπία[541] και τους Δελφούς[542]. Ιδιαίτερα συχνή είναι η χρησιμοποίηση ανάλογων σκηνών στην ανάγλυφη κεραμική, καμωμένη με μήτρες στα πρώιμα αυτοκρατορικά χρόνια[543], ενώ το είδος δεν εξαφανίζεται και στους μεταγενέστερους χρόνους[544].

Η ύπαρξη ανάγλυφων αγγείων με ερωτικά θέματα από την περιοχή της Μακεδονίας έγινε γνωστή με έναν σκύφο από τη Φλώρινα και ένα θραύσμα σκύφου από την Εράτυρα. Και τα δύο δημοσιεύτηκαν από τον Α. Κεραμόπουλλο την εποχή του μεσοπολέμου[545]. Τα παλιότερα αυτά παραδείγματα αυξήθηκαν πρόσφατα με τη δημοσίευση από τον U. Sinn δύο θραυσμάτων, από

535 Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Υπερείδη, που εκτός από τις επαφές του με τη διάσημη Φρύνη διατηρούσε στενές σχέσεις με τρεις άλλες εταίρες, τη Μύρινα, μια από τις πιο ακριβοπληρωμένες του επαγγέλματος, την Αρισταγόρα και τη Φίλα. Και τις τρεις εγκατέστησε σε σπίτια του, στην Αθήνα την πρώτη, στον Πειραιά τη δεύτερη και στην Ελευσίνα την τρίτη· Βλ. Vita Hyperides, 849D-E (εκδ. B.G. Teubner).

536 Sittengeschichte Griechenlands, Erg. Band, 1928.

537 J. Marcadé, Eros Kalos, 1962· E. Vermeule, AJA 71 (1967), 311 κ.ε., η ίδια, AntK 12 (1969), 9-15· O.J. Brendel, The Scope and Temperament of Erotic Art in the Greco-Roman World. Studies in Erotic Art, 1970, 3 κ.ε.· A. Greifenhagen στο Essays in Archaeology and the Humanities. In Memorian Otto J. Brendel, 1976, 43-48· J. Boardman και E. La Rocca, Eros en Grèce, 1976.

538 H. Licht, Sexual Life in Ancient Greece, 1932· R. Flacelière, L'amour en Grèce, 1960 και ελλ. μετάφραση Α. Καραντώνη, 1977· I. Peschel, Hetären, 1982, αδημοσίευτη διατριβή. Βλ. και Χ. Χαριτωνίδη, «Εύιος Ληναίος», Απόρρητα, 1935· G. Vorberg, Glossarium Eroticum, 1932· J. Henderson, The Maculate Muse. Obscene Language in Attic Comedy, 1975.

539 J. Schäfer, Hellenistische Keramik aus Pergamon, 1968, 79-80· C. Trümpler-Ris, HASB 8 (1982), 39-42, πίν. 14 (Patrize).

540 Για παραπομπές, AntK 1984, 18, σημ. 25.

541 Siebert, Recherches, 118, αριθ. κατ. 01.1 και 01.5, πίν. 52.

542 Siebert, Recherches, 394, αριθ. κατ. Del. 29, πίν. 59.

543 Greifenhagen, Beiträge, 74-81 και σημ. 191 βιβλιογραφία.

544 Ό.π., 66-74.

545 AE 1932, 66-67, αριθ. 63, εικ. 22-24 και σ. 72, εικ. 38, 12.

τα οποία ένα προέρχεται από τη Βέροια και ένα άλλο από το Λόγγο Εδέσσης[546]. Στην ίδια ομάδα σωστά προστέθηκε και ένας σκύφος (MB 70) άγνωστης προέλευσης, που βρισκόταν στο Musée Secret του R. Peyrefitte και πρόσφατα δημοσιεύθηκε από τον G. Siebert[547].

Η ανασκαφική έρευνα των τελευταίων χρόνων στην Αγορά της Πέλλας, όπως και οι παλιότερες έρευνες στην πόλη, έφεραν στο φως μια σειρά από ανάγλυφους σκύφους με ερωτικές σκηνές. Εντελώς ανάλογα μνημεία έχουν βρεθεί και στη Βέροια[548], στην Αιανή Κοζάνης και στις Πέτρες Φλώρινας. Όλα αυτά τα έργα εντάσσονται στον ίδιο εικονογραφικό κύκλο. Σε πάρα πολλές μάλιστα περιπτώσεις μπορούν να αναγνωριστούν οι ίδιες σφραγίδες με τις οποίες κοσμήθηκαν οι μήτρες 322 και 323. Σε άλλες πάλι περιπτώσεις παρατηρείται μια μικρή διαφοροποίηση των ερωτικών σχημάτων, σε δευτερεύουσες κυρίως λεπτομέρειες ή στο μέγεθος των σφραγίδων. Έτσι, η σφραγίδα Μ-84 αναγνωρίζεται σε δύο θραύσματα σκύφων από την Αιανή Κοζάνης[549], σε τμήμα σκύφου από τις Πέτρες Φλώρινας, που προέρχεται από μήτρα σχεδόν ίδια με την 323, στο σκύφο αριθ. 771 του Μουσείου Βέροιας, στο θραύσμα Α 225 από την Πέλλα, ενώ μια παραλλαγή του τύπου με τις δύο μορφές επάνω στο κρεβάτι εικονίζεται στο σκύφο του R. Peyrefitte και επαναλαμβάνεται στο θραύσμα Α 2618 από την Πέλλα. Η μελλοντική δημοσίευση όλων των σχετικών μνημείων από το μακεδονικό χώρο θα καταστήσει πιο κατανοητό το φαινόμενο της ιδιαίτερης αγάπης των Μακεδόνων της ελληνιστικής εποχής για παραστάσεις με ερωτικές σκηνές. Το ενδιαφέρον αυτό βρήκε σημαντική διέξοδο στην ανάγλυφη κεραμική.

Η συχνή επανάληψη των ίδιων εικονογραφικών τύπων στα δημοσιευμένα ανάγλυφα αγγεία με παραστάσεις ερωτικών ζευγαριών μας επιτρέπει να κατατάξουμε το σχετικό υλικό από τη Μακεδονία στα παρακάτω σχήματα συνουσίας[550]:

I. Ζεύγος ξαπλωμένο σε κλίνη με τη γυναίκα στα πλάγια.

Μήτρα 322 (Μ-82).

II. Ξαπλωμένος σε κλίνη νέος με τη γυναίκα καθισμένη επάνω του.

Μήτρα 322 (Μ-79).

Μήτρα 323 (Μ-85).

Σκύφος ΕΜΑ αριθ. 63. Sinn, Becher, 120-123 (MB 67), πίν. 27, 2.

Θρ. σκύφου. Έδεσσα, από το Λόγγο. Sinn, Becher, 124 (MB 69), πίν. 27, 11.

Θρ. σκύφου. Αθήνα ΕΜΑ, από Ερέτρια. Α. Κεραμόπουλλος, ΑΕ 1932, 72, εικ. 38, 12.

III. Ζεύγος καθισμένων αντωπά σε κλίνη.

Μήτρα 323 (Μ-88).

Σκύφος ΕΜΑ αριθ. 63 από Φλώρινα. Sinn, Becher, 120-123 (MB 67), πίν. 27, 9.

Σκύφος R. Peyrefitte. G. Siebert, AntK 1984, 16, πίν. 5, 1-2.

Παραλλαγή σχήματος (;).

Μήτρα 322 (Μ-78). Αβέβαιο.

IV. Ερωτικό ζεύγος σε κάθισμα.

Μήτρα 322 (Μ-81).

546 Sinn, Becher, 123 (MB 68), πίν. 27, 10, από τη Βέροια και 124 (MB 69), πίν. 27, 11, από το Λόγγο Εδέσσης.

547 Ό.π., 124-125 και AntK 1984, 14-20, πίν. 4-5.

548 Χαρακτηριστικός είναι ο αδημοσίευτος σκύφος αριθ. 771 του Μουσείου Βέροιας.

549 Θραύσμα σκύφου αριθ. 1142, σωζ. ύψ. 27 χιλ., σωζ. πλ. 25 χιλ., πάχ. τοιχωμάτων 6 χιλ. και θραύσμα σκύφου αριθ. 1143, σωζ. ύψ. 21 χιλ., σωζ. πλ. 25 χιλ. και πάχ. τοιχωμάτων 4 χιλ.

550 Τα σχήματα των μητρών 322 και 323 συνοδεύονται και από τον αριθμό σφραγίδας τους.

Μήτρα 323 (M-83).
Σκύφος ΕΜΑ αριθ. 63. Sinn, Becher, 120-123 (MB 67), πίν. 27, 7.
Θρ. σκύφου Βέροια. Sinn, Becher, 123 (MB 68), πίν. 27, 10.
Σκύφος R. Peyrefitte. G. Siebert, AntK 1984, 15, πίν. 4, 2.
V. Γυναίκα καθισμένη σε στρογγυλό, βωμοειδές βάθρο με νέο μπροστά της.
Μήτρα αριθ. 323 (M-86).
Σκύφος ΕΜΑ αριθ. 63. Sinn, Becher, 120-123 (MB 67), πίν. 27, 6.
Σκύφος R. Peyrefitte. G. Siebert, AntK 1984, 15, αριθ. 2, πίν. 4, 1.
VI. Γυναίκα σε επίκυψη, ακουμπισμένη στους αγκώνες της, με γονατισμένο πίσω της νέο.
Μήτρα 323 (M-84), δύο φορές.
Σκύφος ΕΜΑ αριθ. 63. Sinn, Becher, 120-123 (MB 67), πίν. 27, 4.
Σκύφος R. Peyrefitte. G. Siebert, AntK 1984, 15 αριθ. 1, πίν. 4, 1-2.
Παραλλαγή σκύφου αριθ. 3. G. Siebert, AntK 1984, 15 αριθ. 1, πίν. 4, 1· ζεύγος σε κρεβάτι.
VII. Γυναίκα σε επίκυψη, με όρθιο πίσω της νέο (σχήμα a posteriori).
Μήτρα 323 (M-87).
Σκύφος R. Peyrefitte. G. Siebert, AntK 1984, 15-16, αριθ. 5, πίν. 4, 2· 5, 3 και σχέδιο στο κείμενο αριθ. 2 (το σχήμα στο σχέδιο έχει μερικά παρανοηθεί).
VIII. Όρθιο και αγκαλιασμένο ζεύγος με το νέο να σηκώνει το ένα σκέλος της γυναίκας.
Σκύφος R. Peyrefitte. G. Siebert, AntK 1984, 16, αριθ. 7, πίν. 5, 1-2.
IX. Γονατισμένο και αγκαλιασμένο ζεύγος.
Μήτρα 322 (M-80).

Ο J. Schäfer στη μελέτη του για την ελληνιστική κεραμική του Περγάμου αναγνώρισε στα αγγεία της μικρασιατικής αυτής πόλης έξι σχήματα[551]. Από τα συμπλέγματα αυτά μόνο δύο, τα υπ' αριθμόν I και III, σχετίζονται τυπολογικά με τα σχήματα II και VI του μακεδονικού εργαστηρίου[552]. Και ενώ στο Πέργαμο τα σχήματα, μεμονωμένα, τοποθετούνται σε πλακίδια πάνω σε αγγεία, στη Μακεδονία έχουμε μια συνεχόμενη ζώνη, στην οποία παρεμβάλλονται και άλλες μορφές, που σχετίζονται με τα διαδραματιζόμενα. Τέτοιες είναι οι μορφές του κυνηγού στη μήτρα 322 και του απατημένου εραστή στη μήτρα 323. Αν αναλογιστεί κανείς τις στενές σχέσεις της εικονογραφίας των μητρών της Πέλλας με συγκεκριμένους μύθους, δεν θα πρέπει να αρνηθεί ίσως και μια ανάλογη διήγηση στις δύο μήτρες με τις ερωτικές σκηνές.

Ο J. Schäfer δεν απέκλεισε την πιθανότητα πως πίσω από τα μεμονωμένα συμπλέγματα του περγαμηνού εργαστηρίου κρύβεται η εικονογράφηση κειμένων[553]. Τις λογοτεχνικές καταβολές για τα αγγεία με ερωτικές σκηνές της Μακεδονίας υποστήριξε και ο U. Sinn, ο οποίος απέδωσε την ύπαρξή τους στην επίδραση κιναιδολογικών κειμένων του Αλεξάνδρου του Αιτωλού αλλά και του Σωτάδη[554]. Την άποψή του αυτή ο Sinn στήριξε στην αναγνώριση του γωνιώδους σκού-

551 J. Schäfer, Hellenistische Keramik aus Pergamon, 1968, 80, αριθ. κατ. E 19-E 57.

552 Μια σχετική ομοιότητα θα μπορούσε κατ' αρχήν να παρατηρηθεί ανάμεσα στο σχήμα I και το αντίστοιχο σχήμα V του Schäfer. Στα παραδείγματα από τη Μακεδονία, όμως, η ξαπλωμένη στο κρεβάτι γυναίκα εικονίζεται πάντα από τα πλάγια με την ανδρική μορφή ανάμεσα στα ανοιχτά της σκέλη, ενώ στα περγαμηνά παραδείγματα η γυναίκα απεικονίζεται από εμπρός με λυγισμένο στον αγκώνα χέρι.

553 Schäfer, ό.π., 79.

554 Sinn, Becher, 62-63 και 121-122. Για τον Αλέξανδρο Αιτωλό βλ. και Kleine Pauly 1, 1964, 251, αριθ. 17 στη λ. Αλέξανδρος ο Αιτωλεύς. Για τον Σωτάδη, L. Escher, De Sotadis Maronitae reliquiis, 1913, και Σουίδας, στη λ. Σωτάδης Κρης Μαρωνείτης.

φου των κιναίδων στις μορφές των σκηνών b, πίν. 27, 2 και c, πίν. 27, 3 του σκύφου ΕΜΑ αριθ. 63 από τη Φλώρινα[555]. Η παρουσία κιναίδων είναι βεβαιωμένη στα μνημεία του καταλόγου του Sinn, MB 64-MB 66, όπου οι μορφές φορούν το γωνιώδη σκούφο και ταυτίζονται με επιγραφές ως κίναιδοι[556]. Έτσι, εκτός από τις δύο παραπάνω μορφές του σκύφου από τη Φλώρινα, και οι υπόλοιποι άνδρες του σκύφου αυτού, αλλά και άλλων μνημείων, που σχετίζονται άμεσα εικονογραφικά με το σκύφο της Φλώρινας, αναγνωρίστηκαν από τον Sinn ως κίναιδοι. Η αναγνώριση όμως του χαρακτηριστικού σκούφου στο σκύφο από τη Φλώρινα δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Οι δύο μορφές δεν φορούν κανένα κάλυμμα, όπως αποδεικνύεται από πολλές απεικονίσεις των σφραγίδων τους σε άλλα μνημεία από τη Μακεδονία, όπως στη Μ-79 της Πέλλας. Η παραπλανητική εντύπωση οφείλεται σε κακή αποτύπωση των λεπτομερειών του σκύφου της Φλώρινας. Για τις γυναίκες δεν υπάρχει αμφιβολία πως πρόκειται για εταίρες. Τα ονόματα Πάρδαλις και Κυνάριον της μήτρας 322 είναι ενδεικτικά. Η εμπειρία του συνόλου των εικονιζόμενων γυναικών περί τα ερωτικά, αλλά και η χαρακτηριστική κόμμωση, μας επιτρέπουν να χαρακτηρίσουμε ως εταίρες το σύνολο των γυναικών.

Πίσω από τις παραστάσεις των μητρών που μελετούμε θα πρέπει να βρίσκονται άμεσα ή έμμεσα κείμενα της πορνογραφικής λογοτεχνίας. Με τα σημερινά όμως δεδομένα δύσκολα θα μπορούσε να προχωρήσει κανείς σε αναγνώριση συγκεκριμένων έργων. Στο περιεχόμενο βέβαια των σκηνών των παραπάνω μητρών κοντά βρίσκεται το παλιότερο έργο της Φιλαινίδος, «Σχήματα Συνουσίας», *ἀνδρογύνους ἔρωτας ἀσχημονοῦσα*[557] ή τα έργα του Βότρυος, που θεωρήθηκε ευρετής των παιγνίων[558], ή ακόμη και τα «Ροδιακά» του Φιλίππου από την Αμφίπολη[559], χωρίς να μπορεί κανείς να παραβλέψει τα θελκτικά «Μιλησιακά», που επηρέασαν τη μεταγενέστερη λογοτεχνία, όσο και οι figurae Veneris της Ελεφαντίδος[560].

ΟΜΑΔΑ Μ: ΑΔΙΑΓΝΩΣΤΑ ΘΡΑΥΣΜΑΤΑ (Π ί ν. 261-263)

Στην ομάδα αυτή κατατάσσονται εννέα θραύσματα και τμήματα μητρών αριθ. 324-332, τα οποία διατηρούν στοιχεία που επιτρέπουν την κατάταξή τους στη δεύτερη κατηγορία των μητρών με διηγηματικές παραστάσεις, αλλά ο μύθος δεν αναγνωρίζεται. Σε μερικές περιπτώσεις, όπως στις μήτρες 328, 330 και 331, στις οποίες σώζονται περισσότερες ενδείξεις, καταβάλλεται κάποια προσπάθεια για την αναζήτηση του εικονιζόμενου θέματος και προτείνονται μερικές λύσεις. Σ' όλες όμως αυτές τις περιπτώσεις οι ενδείξεις είναι περιορισμένες και οι προτεινόμενες ταυτίσεις σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να θεωρηθούν βέβαιες λύσεις.

Θραύσμα 324 (80.182) (Π ί ν. 261)

Στα δύο άκρα του θραύσματος αυτού διακρίνονται υπολείμματα από δύο μορφές. Από τη μια

555 Sinn, Becher, 120 και 121.

556 Για τους κίναιδους, RE XI, 1, 1921, στήλ. 459-462 (W. Kroll), στη λ. Kinaidos.

557 Για τη Φιλαινίδα, RE XIX, 2, 1938, στήλ. 2122 (P. Maas), στη λ. Philainis. Για την προβληματική σχετικά με το θέμα, βλ. ιδιαίτερα K. Tsantsanoglou, ZPE 12 (1973), 183-195: Λουκιανού, Έρωτες 28 (εκδ. Loeb).

558 Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί VII, 322α και Πολύβιος XII, 13, 1.

559 Σουίδας στη λ. Φίλιππος Αμφιπολίτης, ιστορικός. Τα Ροδιακά κατά τον λεξικογράφο: ἔστι τῶν πάνυ αἰσχρῶν.

560 Kleine Pauly 4, 1964, στήλ. 1060-1062, στη λ. Pornographie. Για την πορνογραφική λογοτεχνία γενικότερα και H. Licht, Sittengeschichte Griechenlands, Ergänzungband, 1928, 154-164.

διατηρείται το πίσω μέρος του κεφαλιού και τμήμα του ώμου μιας γυναικείας μορφής σε κατατομή. Τα μαλλιά της συγκρατούνται μέσα σε σάκκο. Πίσω της, σε αρκετή απόσταση από αυτήν, διακρίνεται το άκρο χεριού άλλης μορφής, που στην παλάμη της κρατά μικρό είδωλο, Παλλάδιο, το οποίο εικονίζεται με χαμηλωμένο και προτεταμένο το ένα χέρι και υψωμένο το άλλο. Ο τύπος του Παλλαδίου, καθώς και το τμήμα του χεριού που το κρατά, ταυτίζονται με τη μορφή της Αθηνάς, όπως εμφανίζεται σε αδημοσίευτο αποσπασματικό σκύφο και θραύσματα σκύφων που βρέθηκαν στο χώρο απόρριψης των δωματίων Α και Ι της ανατολικής στοάς του εμπορικού κέντρου της Πέλλας, καθώς και στο θραύσμα Α 4456 από την Πέλλα. Είναι πολύ πιθανό το τμήμα της μορφής στο θραύσμα 324 να αποτελεί μέρος μιας Αθηνάς, όμοιας με τα παραδείγματα που αναφέρθηκαν.

Θραύσμα 325 (81.116) (Π ί ν. 261)

Από τη διηγηματική ζώνη του θραύσματος διασώθηκε το κάτω μέρος μορφής (Μ-17), που εικονίζεται κατά μέτωπο και φορά χοντρό ποδήρες ένδυμα. Ελάχιστα στοιχεία αναγνωρίζονται από μια δεύτερη μορφή κοντά στην πρώτη. Το μακρύ ποδήρες ένδυμα της πρώτης μορφής, στο οποίο διακρίνονται ελάχιστες πτυχώσεις, φαίνεται ότι είναι πέπλος. Αν και η σφραγίδα με την οποία κατασκευάστηκε η μορφή δεν αναγνωρίζεται αμέσως σε άλλα παραδείγματα από τη Μακεδονία, ο τύπος της όμως, ως προς το κάτω μέρος του, μπορεί να παραλληλιστεί με τη μορφή της Αθηνάς των αποσπασματικά σωζόμενων σκύφων Α 3707, Α 4456 και Α 5090α από την Πέλλα. Ο τύπος του φύλλου που κοσμεί το μετάλλιο της μήτρας, αν και δεν απέχει πολύ από τα πεταλόσχημα φύλλα Κ-35 και Κ-36, που είναι ιδιαίτερα δημοφιλή στο Εργαστήριο, βρίσκεται όμως πιο κοντά στα φύλλα των μεταλλίων ενός αδημοσίευτου σκύφου από τη Βέροια[561], και στο θραύσμα του σκύφου αριθ. 2368 από την Ηράκλεια[562].

Θραύσματα 326 (81.123) και 327 (81.124) (Π ί ν. 261)

Από τη διηγηματική παράσταση των δύο θραυσμάτων σώζονται ελάχιστα τμήματα ανθρώπινων μορφών που μας βοηθούν να κατατάξουμε και αυτά τα θραύσματα στη δεύτερη κατηγορία μητρών. Τα μακριά ποδήρη ενδύματα των δύο μορφών του πρώτου θραύσματος μας επιτρέπουν να υποθέσουμε πως εικονίζονταν γυναίκες.

Καμιά υπόθεση δεν μπορεί να γίνει για την παράσταση του δεύτερου θραύσματος, που διατηρεί κάτω από το χείλος διπλή διακοσμητική ζώνη. Οι σφραγίδες Ζ-5 και Ζ-6, που εναλλάσσονται με το ανθέμιο Κ-76 και σχηματίζουν την πρώτη ζώνη, δεν χρησιμοποιούνται σε άλλες μήτρες της Πέλλας. Η διάταξη, όμως, των σφραγίδων και οι τύποι των ζώων είναι ίδια με τα θραύσματα Α 5036 και Α 5059 από την Πέλλα (στο τελευταίο, τη θέση του ανθεμίου καταλαμβάνει ρόδακας), καθώς και με τα αδημοσίευτα θραύσματα από την Αιανή[563] και τη Βέροια[564].

561 Σώζονται το μετάλλιο, μέρος του κάλυκα και τρεις αποσπασματικές μορφές από τη διηγηματική ζώνη του σώματος. Σωζ. μήκ. 83 χιλ., σωζ. πλ. 68 χιλ. Τα φύλλα καλύπτουν τον κάλυκα του σκύφου και εναλλάσσονται με μικρά φύλλα άκανθας με καμπτόμενα προς τα κάτω, επάνω άκρα.

562 E. Maneva, Several Kinds of Hellenistic and Roman Ceramics from Heraklea. Heraklea Monographiae I, 1979, 23, πίν. I, 9.

563 Δύο θραύσματα από το πάνω μέρος του σώματος μεγάλου κλειστού αγγείου αριθ. 1172 και 1177, α. σωζ. ύψ. 17 χιλ., σωζ. πλ. 39 χιλ., β. σωζ. ύψ. 42 χιλ., σωζ. πλ. 70 χιλ. Από το αγγείο διατηρούνται μόνο τμήμα της διακοσμητικής ζώνης στο πάνω μέρος του σώματος και τρεις πλαστικοί δακτύλιοι πάνω από αυτήν. Η διακοσμητική ζώνη καλύπτεται από δελφίνια που εναλλάσσονται με το ανθέμιο Κ-40.

564 Θραύσμα από το χείλος και το σώμα σκύφου, ακατάγραφο. Σωζ. ύψ. 61 χιλ., σωζ. πλ. 52 χιλ. Στο σωζόμενο μικρό

Θραύσμα 328 (81.130) (Π ί ν. 261)

Στο θραύσμα διατηρείται το επάνω μισό ανδρικής μορφής πολεμιστή που κραδαίνει το δόρυ στο υψωμένο δεξί του χέρι. Το όπλο έχει χαραχτεί στο μαλακό πηλό του αγγείου μετά την τοποθέτηση της σφραγίδας Μ-53, με την οποία αποτυπώθηκε ο πολεμιστής. Μπροστά από το κεφάλι της μορφής διακρίνεται τμήμα επιγραφής, *-EA*, προφανώς από το όνομά του. Μπροστά από το πρώτο γράμμα διατηρούνται ίχνη μιας κάθετης κεραίας, που το επάνω άκρο της κλείνει ελαφρά προς το γράμμα που ακολουθεί. Θα μπορούσε λοιπόν να ανήκει στα γράμματα *H, I* ή *N*. Και επειδή τα δύο πρώτα γράμματα πρέπει να αποκλειστούν, το τρίτο είναι πιθανότερο. Η επιγραφή λοιπόν θα μπορούσε να συμπληρωθεί ως *[AI]NEA[C]*. Το τελικό σίγμα, όπως και σε άλλες περιπτώσεις, θα βρισκόταν πίσω από το κεφάλι του πολεμιστή. Το όνομα Αινέας αντί του Αινείας χρησιμοποιείται και στο σκύφο των Κρατικών Μουσείων του Βερολίνου αριθ. 30535, που δημοσίευσε ο C. Robert[565] και εικονίζει τη διάσωση του Αινεία από τον Ποσειδώνα στον αγώνα του με τον Αχιλλέα. Η σκηνή εδώ δεν μπορεί να παριστάνει το ίδιο θέμα[566]. Ίσως οι δύο πολεμιστές εικονίζονταν κατά τη διάρκεια του αγώνα, πριν από την επέμβαση του θεού, όπως περιγράφεται από τον Όμηρο[567]:

Αἰνείας δὲ πρῶτος ἀπειλήσας ἐβεβήκει,
νευστάζων κόρυθι βριαρῇ· ἀτὰρ ἀσπίδα θοῦριν
πρόσθεν ἔχε στέρνοιο, τίνασσε δὲ χάλκεον ἔγχος.

Η σφραγίδα Μ-53 του πολεμιστή του θραύσματος 328 μπορεί να συμπληρωθεί σχεδόν ολόκληρη με τη βοήθεια ενός αδημοσίευτου θραύσματος «ομηρικού» σκύφου από τις Πέτρες Φλώρινας, στο οποίο σώζεται και το κάτω μέρος της σφραγίδας[568].

Θραύσμα 329 (81.132) (Π ί ν. 262)

Από τη μήτρα αυτή σώθηκαν μόνο δύο θραύσματα, που κολλούν και ανήκουν στο χείλος και στο επάνω μέρος του σώματος του αγγείου. Ο διάκοσμός τους αποτελείται από έναν αστράγαλο και μια στενή διακοσμητική ζώνη με σειρά από σκύλους που τρέχουν. Από τη διηγηματική παράσταση του σώματος διακρίνεται μόνο το επάνω μέρος αδιάγνωστου αντικειμένου ή ανθρώπινης μορφής. Η ζώνη του αστραγάλου έγινε με τη σφραγίδα Κ-92. Η σφραγίδα αυτή πιθανότατα χρησιμοποιείται και στο θραύσμα Α 2918 από την Πέλλα, σ' ένα θραύσμα από τη Βέροια και στο θραύσμα αριθ. 1141 από την Αιανή Κοζάνης[569]. Σε κανένα, όμως, από τα παραπάνω αγγεία ο αστράγαλος δεν συνδυάζεται με τη ζώνη των σκυλιών που τρέχουν. Τα ζώα έ-

τμήμα του σώματος του αγγείου εικονίζεται το σύμπλεγμα του Αίαντα και της Κασσάνδρας.

565 JdI 34 (1919), 65 κ.ε., πίν. 5 και Sinn, Becher, 78 (MB 7), εικ. 3, 2.

566 Το ίδιο θέμα εικονίζεται και στο σκύφο του ΕΜΑ αριθ. 2113, Sinn, Becher, 78-80, εικ. 3, 3· πρβλ. και μήτρα αριθ. 311 (81.109).

567 Όμηρος Υ, 161-163.

568 Αδημοσίευτο. Από τη μορφή, που εικονίζεται στο θραύσμα, λείπουν μέρος του κεφαλιού, το δεξί της σκέλος από το μέσο του μηρού καθώς και το δεξιό τμήμα της πλάτης. Η ταύτιση των σφραγίδων στηρίζεται στις λεπτομέρειες της ασπίδας, του κολεού και του αριστερού χεριού. Στο ίδιο θραύσμα, μπροστά από τη μορφή Μ-53, σώζεται μέρος της σφραγίδας Μ-27.

569 Αδημοσίευτα.

χουν λεπτό σώμα, σχετικά μικρή χαίτη, περιλαίμιο και μέτριο κεφάλι με όρθια αυτιά και γωνιώδη λεπτή μουσούδα. Ο σκύλος αυτός μοιάζει με ένα είδος μολοσσού[570].

Θραύσμα 330 (81.133) (Π ί ν. 262)

Στο θραύσμα σώζεται μέρος από το χείλος και μικρό τμήμα από το σώμα της μήτρας. Ίχνη μορφής διακρίνονται στο δεξιό μέρος του. Στο τμήμα του σώματος, κάτω από το χείλος, διαβάζεται «επί τα λαιά» δίστιχη επιγραφή *ΑΝΦΙΝΟ/ΜΟΝ*, στην οποία, αντί του συνηθέστερου δεύτερου γράμματος *Μ*, έχει χρησιμοποιηθεί το *Ν*, όπως παρατηρείται σε πολλές επιγραφές[571]. Η λέξη, όπως συχνότατα συμβαίνει στις μήτρες της Πέλλας, θα πρέπει να αποτελεί το όνομα της μορφής που εικονιζόταν από κάτω. Η κατάληξη του κύριου ονόματος σε -ον βρίσκεται συνήθως σε ονόματα εταιρών[572]. Είναι λοιπόν πιθανό πως και στην περίπτωση του θραύσματος 330 σώζεται το όνομα μιας εταίρας. Αν και στη μήτρα από την οποία προέρχεται το θραύσμα είχαμε μια διηγηματική ζώνη ανάλογη με των μητρών 322 και 323, δεν μπορούμε να κρίνουμε μόνο από το θραύσμα.

Με μικρή πιθανότητα θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως η επιγραφή Ἀνφίνομον ανήκει σε ένα άλλο κύριο όνομα, που χαράχτηκε στην αιτιατική από λάθος. Ανάμεσα στα πρόσωπα της ελληνικής μυθολογίας με το όνομα αυτό, ξεχωριστή θέση κατέχει ένας από τους μνηστήρες της Πηνελόπης[573], ο οποίος σκοτώθηκε πρώτος στη σκηνή της μνηστηροφονίας από τον Τηλέμαχο. Η σκηνή του φόνου των μνηστήρων αναγνωρίστηκε πρόσφατα από τον U. Sinn στο τμήμα αγγείου του Μουσείου Θεσσαλονίκης αριθ. 5442[574]. Μπροστά από τον Τηλέμαχο σώζεται το κεφάλι ανακεκλιμένης μορφής, επάνω από την οποία διακρίνεται κατάληξη επιγραφής *--ΜΟΝ*. Με πιθανότητα θα πρέπει να συμπληρωθεί με το όνομα του Αμφινόμου, που τον σκοτώνει ο Τηλέμαχος. Η ερμηνεία αυτή, κατ' αρχήν, μας υποχρεώνει να αναλογιστούμε τη δυνατότητα παρόμοιας περίπτωσης και στο θραύσμα 330. Είναι όμως βέβαιο πως το αγγείο του Μουσείου Θεσσαλονίκης δεν κατασκευάστηκε από τη μήτρα από την οποία προέρχεται το θραύσμα 330. Επιπλέον, αδύνατη είναι η ανεύρεση ανάλογης περίπτωσης, όπου λαθεμένα χαράχτηκε στην αιτιατική αντί της ονομαστικής το όνομα κάποιας μορφής, στο σύνολο των μητρών της Πέλλας[575]. Έτσι, φαίνεται πιθανότερο ότι στο θραύσμα της Πέλλας δεν έχουμε το μνηστήρα Αμφίνομο, αλλά την εταίρα *ΑΝΦΙΝΟΜΟΝ*.

Θραύσμα 331 (81.134) (Π ί ν. 263)

Το τμήμα της μήτρας αυτής διατηρεί ένα σημαντικό μέρος από το σώμα του αγγείου, στο οποίο σώζονται τρία μεγάλα υδρόβια πτηνά, που καλύπτουν τη διηγηματική ζώνη. Σε αντίθεση με τα υδρόβια πτηνά της διακοσμητικής ζώνης κάτω από το χείλος, τα πτηνά στο σώμα του αγγείου χαρακτηρίζονται από μια ανομοιόμορφη διάταξη. Το ζώο Ζ-12, στο κέντρο του θραύσματος, με

570 O. Keller, Die antike Tierwelt 1909 (ανατ. 1980), 111, πίν. I, 6.

571 LSJ[9], στις λ. ἀνφοτέροις, ἄνφασις, ἀνφίδημα και ἀνφιμολέω.

572 Πρβλ. κατάλογο ονομάτων εταιρών, RE VIII, 1913, στήλ. 1362-1371, στη λ. Hetairai (Schneider)· βλ. και παραπάνω, σημ. 523.

573 Όμηρος π, 395-406· σ, 395-422· χ, 89-97· Στράβων VII, 7, 11.

574 Sinn, Becher, 88, (MB 20), πίν. 8, 4.

575 Εκτός από το τμήμα του αγγείου Θεσσαλονίκης, άγνωστη μου είναι και άλλη ανάλογη περίπτωση σε «ομηρικό» σκύφο.

υψωμένο λαιμό και χαμηλωμένα πόδια, που κρέμονται κάτω από το σώμα του, φαίνεται πως μόλις έχει υψωθεί από το νερό. Διαφορετική είναι η απόδοση των δύο άλλων πτηνών, από τα οποία το ένα εικονίζεται ίσως σε κατατομή και το άλλο παρόμοια με το πρώτο, αλλά με διαφορετική σφραγίδα.

Στις παραπάνω σφραγίδες χαρακτηριστική είναι η προσπάθεια του κατασκευαστή να δείξει ένα ταραγμένο κοπάδι υδρόβιων πτηνών. Είναι βέβαιο πως τα ζώα αυτά κάλυπταν τουλάχιστον το μισό μέρος του αγγείου. Παίζουν, επομένως, κύριο ρόλο στην εικονογράφησή του. Επειδή όμως στη συντριπτική τους πλειοψηφία οι μήτρες της Πέλλας, στις οποίες εικονίζονται ζώντες οργανισμοί, εικονογραφούνται με σκηνή ή σκηνές από συγκεκριμένο μύθο, μπορούμε και στο σώμα αυτής της μήτρας να σκεφτούμε μια σκηνή, στην οποία έπαιζαν βασικό ρόλο υδρόβια πτηνά. Έτσι, ο γνωστός μύθος των «Ορνίθων» από τα κατορθώματα του Ηρακλή έρχεται αβίαστα στο νού. Με μεγάλη πιθανότητα επομένως, η σκηνή που εικονιζόταν εδώ παρίστανε την «κατατόξευση» των Στυμφαλίδων Ορνίθων από τον Ηρακλή, ο οποίος εικονιζόταν στο χαμένο σήμερα τμήμα της μήτρας[576].

Θραύσμα 332 (81.161) (Π ί ν. 263)

Τα ελάχιστα διακοσμητικά στοιχεία που διατηρούνται στο θραύσμα δεν επιτρέπουν οποιαδήποτε παρατήρηση.

576 Για το θέμα βλ. π.χ. F. Brommer, Herakles. Die zwölf Taten des Helden in antiker Kunst und Literatur, 1953, 25 κ.ε., 87 κ.ε.· ο ίδιος, Denkmälerlisten I, 1971, 165· ο ίδιος, Vasenlisten, 1973[3], 207-208 και K. Schefold, Götter- und Heldensagen der Griechen in der spätarchaischen Kunst, 1978, 102-103.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Περιλαμβάνονται αντικείμενα που σχετίζονται με τη χρονολόγηση του στρώματος καταστροφής του συγκροτήματος της αγοράς.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

N1 Νόμισμα Μακεδονίας υπό τους Ρωμαίους (Π ί ν. 312)
Εμπροσθότυπος: Γενειοφόρος μάσκα σειληνού κατά μέτωπο με στεφάνι κισσού.
Οπισθότυπος: Στεφάνι κισσού. *D/ ΜΑΚΕ/ΔΟΝΩΝ*
Διάμετρος: 21-22 χιλ.
Βάρος: 8,6 γραμμ.
Προέλευση: Ανατολική στοά. Δάπεδο στοάς, δυτικά δωματίου 5· 1,85 μ. από την προέκταση του βόρειου τοίχου του δωματίου και 0,35 μ. από το δυτικό τοίχο του δωματίου.
Ημερομηνία εύρεσης: 28 Ιουνίου 1982.
Ο Gaebler, Die antiken Münzen, 1935, 8-9, αριθ. 6, πίν. III, 12, χρονολογεί τον τύπο το 142/41 π.Χ. Ο P.A. Mackay, Bronze Coinage in Macedonia, 168-166 B.C., ANSMN 1968, 8-11, υποστηρίζει τη χρονολόγηση 166-165 π.Χ.

N2 Όμοιο.
Διάμετρος: 22-23 χιλ.
Βάρος: 9,5 γραμμ.
Προέλευση: Ανατολική στοά. Δάπεδο δωματίου 3· 0,70 μ. από το βόρειο τοίχο και 1,40 μ. από το δυτικό.
Ημερομηνία εύρεσης: 3 Ιουνίου 1981.

N3 Όμοιο.
Διάμετρος: 22-23 χιλ.
Βάρος: 11,6 γραμμ.
Προέλευση: Ανατολική στοά. Δάπεδο δωματίου 4· 2,50 μ. από το δυτικό τοίχο και 3 μ. από το νότιο.
Ημερομηνία: 24 Ιουνίου 1981.

N4 Όμοιο.
Διάμετρος: 23-24 χιλ.
Βάρος: 11,3 γραμμ.
Προέλευση: Νότια στοά. Τομή 5. Αποθέτης νότια του νότιου τοίχου της στοάς.
Ημερομηνία εύρεσης: 31 Αυγούστου 1982.

N5 Αργυρό αθηναϊκό τετράδραχμο (Π ί ν. 312).
Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Αθηνάς Παρθένου προς τα δεξιά σε κουκίδες.
Οπισθότυπος: Μέσα σε στεφάνι από κλαδί ελιάς κουκουβάγια επάνω σε αμφορέα. Κάτω αριστερά, αετός προς τα δεξιά επάνω σε κεραυνό. Επάνω αριστερά *Α, ΘΕ* δεξιά. Από κάτω αριστερά *ΠΑΜ/ΦΙ·* δεξιά *ΕΠΙ/ΓΕΝΗ/ΣΩΣΑ[Ν]/ΔΡΟ[Υ].* Κάτω από τον αμφορέα *Μ Σ Φ.*
Διάμετρος: 28-29 χιλ.

Βάρος: 16,5 γραμμ.
Προέλευση: Στρώμα καταστροφής ανατολικού δωματίου της νότιας στοάς.
Ημερομηνία εύρεσης: 10 Ιουνίου 1983.
Η M. Thompson, The New Style Silver Coinage of Athens, 1961, 173, πίν. 46, αριθ. 458a, χρονολογεί το τετράδραχμο το 158/57 π.Χ.
Ο D.M. Lewis, The Chronology of the Athenian New Style Coinage, NumChron 1962, 275-300, προτείνει μια χρονολογία κατά τριάντα χρόνια μεταγενέστερη. Τα επιχειρήματά του αποδέχτηκε η νεότερη έρευνα. Πρβλ. και C.M. Craay, Coins of Ancient Athens, 1968, 11-14.

N6 Πιθανώς as του Quintus Caecilius Metellus Macedonicus (Π ί ν. 312).
Εμπροσθότυπος: Στεφανωμένο κεφάλι Ιανού. Επάνω σημάδι *I*.
Οπισθότυπος: Πρώρα προς τα δεξιά. Μπροστά σημάδι *I*, επάνω Q *ME*
Κομμένο και στις δυο του πλευρές.
Διάμετρος: 30 χιλ.
Βάρος: 18,7 γραμμ.
Προέλευση: Ανατολική στοά, δωμάτιο 12· 4,30 μ. από τον ανατολικό τοίχο και 0,95 μ. από το βόρειο. Στρώμα καταστροφής.
Ημερομηνία εύρεσης: 29 Ιουνίου 1982.
Ο τύπος του νομίσματος με πιθανότητα ταυτίζεται με τον τύπο του Crawford, 253 αριθ. 211/1, πίν. XXXIII, 17 με *Q.ME*, Q. Caecilius Metellus Macedonicus, που υπήρξε ύπατος το 143 π.Χ. Ο Crawford προτείνει τη χρονολογία 155-143 π.Χ. Ο Sydenham, αριθ. 374, κατατάσσει το νόμισμα στις σειρές 14, στο 150-133 π.Χ. Βλ. ακόμη A. Bandi, Corpus Numorum Romanorum. Monetazione Republicana, 1980, 80, εικ. 13.

N7 As του Q. Marcius Libo (Π ί ν. 312).
Εμπροσθότυπος: Στεφανωμένος Ιανός. Επάνω *I*.
Οπισθότυπος: Πρώρα πλοίου προς τα δεξιά. Επάνω *Q.MARC*· μπροστά *LIBO* προς τα κάτω. Κάτω *ROMA*.
Διάμετρος: 30 χιλ.
Βάρος: 20,8 γραμμ.
Προέλευση: Νότια στοά. Μέσα από τον οχετό της ΝΔ. γωνίας.
Ημερομηνία εύρεσης: 23 Αυγούστου 1982.
Ο Sydenham, αριθ. 396, τοποθετεί το ασσάριο στην περίοδο V, σειρές 15 και το χρονολογεί στο 145-138 π.Χ. Ο Crawford, 255 αριθ. 215, 2a και πίν. XXXIV, 5, τοποθετεί την κοπή του τύπου το έτος 148 π.Χ.

N8 As του Terentius Lucanus (Π ί ν. 312).
Εμπροσθότυπος: Στεφανωμένο κεφάλι Ιανού. Επάνω *I*.
Οπισθότυπος: Πρώρα πλοίου προς τα δεξιά. Επάνω πιθανώς Νίκη με στεφάνι και κάτω *C. TER. LVC* μπροστά πιθανώς *I*, κάτω *ROMA*.
Διάμετρος: 30-33 χιλ.
Βάρος: 25,8 γραμμ.
Προέλευση: Λεωφόρος αμέσως προς Β. της Αγοράς. Στρώμα καταστροφής.
Ημερομηνία εύρεσης: 16 Οκτωβρίου 1982.
Ο Crawford, 256 αριθ. 217/2, πίν. XXXIV, 11, χρονολογεί την κοπή το 147 π.Χ. Ο Sydenham, αριθ. 426, τοποθετεί τον τύπο στις σειρές 17, στο 135-126 π.Χ.

N9 Semis, Caius Curiatius Trigeminus Filius (Π ί ν. 313).
Εμπροσθότυπος: Στεφανωμένο κεφάλι Saturnus προς τα δεξιά. Πίσω *S.*
Οπισθότυπος: πρώρα πλοίου προς τα δεξιά· επάνω στο πλοίο στέκεται Νίκη με στεφάνι. Επάνω C.CVR.F., μπροστά *S*, κάτω *ROMA.*
Διάμετρος: 21 χιλ.
Βάρος: 7,4 γραμμ.
Προέλευση: Ανατολική στοά, τομή στυλοβάτη, 38 μ. βόρεια του νότιου στυλοβάτη· από το γέμισμα του ρείθρου.
Ημερομηνία: 6 Αυγούστου 1982.
Ο Crawford, 271 αριθ. 240/2a, πίν. XXXVI, 13, χρονολογεί την κοπή το 135 π.Χ. Ο Sydenham, 54, αριθ. 460, σειρές 18, στο 133-126 π.Χ.

N10 Επάργυρο δηνάριο, Sextus Julius Caesar.
Εμπροσθότυπος: Κεφάλι Ρώμης προς τα δεξιά. Πίσω πιθανώς άγκυρα.
Οπισθότυπος: Αφροδίτη σε δίφρο προς τα δεξιά, πίσω Έρωτας (;), επάνω *ROMA.*
Διάμετρος: 18-19 χιλ.
Βάρος: 3,4 γραμμ.
Προέλευση: Ανατολική στοά, δωμάτιο 27, στρώμα καταστροφής, 0,65 μ. από τον ανατολικό τοίχο και 0,95 μ. από το νότιο τοίχο.
Ημερομηνία εύρεσης: 1 Αυγούστου 1982.
Ο Crawford, 258/1, πίν. XXXVII, 23, χρονολογεί την κοπή του Sextus Julius Caesar το 129 π.Χ. Ο Sydenham, αριθ. 476, στην περίοδο IV, στο 155-120 π.Χ. Ο Grueber, Coins of the Roman Republic in the British Museum I, 1910, 1140 και πίν. XXIX, 17, χρονολογεί τον τύπο στο 99-95 π.Χ.

N11 Επάργυρο δηνάριο, Gaius Caecilius Metellus (Π ί ν. 313).
Εμπροσθότυπος: Κεφάλι Ρώμης προς τα δεξιά με φρυγικό κράνος. Πίσω *ROMA*, προς τα κάτω· μπροστά * και περιθώριο από κουκίδες.
Οπισθότυπος: Δίας σε συνωρίδα ελεφάντων στεφανώνεται από Νίκη επάνω. Περιθώριο από κουκίδες.
Διάμετρος: 16-17 χιλ.
Βάρος: 2,6 γραμμ.
Προέλευση: Ανατολική στοά, δωμάτιο 18, 4 μ. από τον ανατολικό τοίχο και 1,50 μ. από το βόρειο. Στρώμα καταστροφής.
Ημερομηνία εύρεσης: 10 Αυγούστου 1982.
Ο Crawford, 292 αριθ. 209, 1, πίν. XXXVIII, 19, χρονολογεί τον τύπο το 125 π.Χ. Ο Sydenham, αριθ. 485, σειρές 19, πίν. 18, στο 125-120 π.Χ. Ο Grueber, I, 1186, πίν. XXX, 8, τον χρονολογεί το 93 π.Χ.

N12 Δηνάριο, C. Plutius (Π ί ν. 313).
Εμπροσθότυπος: Κεφάλι Ρώμης με κράνος προς τα δεξιά. Πίσω *X.*
Οπισθότυπος: Έφιπποι Διόσκουροι προς τα δεξιά με άστρα. Κάτω *C. PLUTI.* Από κάτω *ROMA.* Περιθώριο από κουκίδες.
Διάμετρος: 17-18 χιλ.
Βάρος: 3,9 γραμμ.
Προέλευση: Δάπεδο νότιας στοάς, περίπου 65,70 μ. δυτικά του στυλοβάτη της ανατολικής στοάς και 0,85 μ. από το στυλοβάτη της νότιας στοάς.
Ημερομηνία εύρεσης: 21 Ιουλίου 1982.

Ο Sydenham, αριθ. 410, σειρές 16, πίν. 18, χρονολογεί το δηνάριο στο 137-134 π.Χ. Τελευταία ο Crawford, 296, αριθ. 278, 1, πίν. XXXIX, 12, το χρονολογεί το 121 π.Χ.

N13 Επάργυρο οδοντωτό δηνάριο, Lucius Aurelius Cotta (Π ί ν. 313).
Εμπροσθότυπος: Προτομή Vulcanus προς τα δεξιά, ντυμένη· φέρει σκούφο στο κεφάλι που συγκρατείται από δάφνινο στεφάνι· επάνω από τον ώμο πυράγρα. Πίσω *. Περιμετρικά στεφάνι και περιθώριο από κουκίδες.
Οπισθότυπος: Αετός με κεραυνό προς τα δεξιά σε στεφάνι από δάφνη. Περιθώριο από κουκίδες.
Διάμετρος: 21 χιλ.
Βάρος: 3,2 γραμμ.
Προέλευση: Δωμάτιο νότιας στοάς. Κάτω μέρος στρώματος κεραμίδων ορυφής.
Ημερομηνία εύρεσης: 27 Αυγούστου 1982.
Ο Crawford, 322, αριθ. 314/1d, πίν. XLII, χρονολογεί την κοπή το 105 π.Χ. και ο Sydenham, 79, αριθ. 577, σειρές 27, χρονολογεί το δηνάριο στο 103-101 π.Χ.

ΕΝΣΦΡΑΓΙΣΤΕΣ ΛΑΒΕΣ ΑΜΦΟΡΕΩΝ

Λαβές Ρόδου

Λ1 (82.60). Τμήμα ενσφράγιστης λαβής. Σώζεται μικρό μέρος από το λαιμό και ο ώμος της λαβής με ορθογώνια σφραγίδα διαστάσεων: σωζ. μήκ. 34 χιλ. και σωζ. ύψ. 12 χιλ. (Π ί ν. 314α):

[Ἐπὶ] Ἀρχεμβρό
[το]υ [---]

Περίοδος V (;)146-108 π.Χ.
Ο πηλός είναι λεπτός, χρώματος ανοιχτού κόκκινου (2.5 YR 5.5/6). Η επιφάνεια καλύπτεται από υποκίτρινο επίχρισμα· ίχνη κόκκινου χρώματος διατηρούνται στην ένωση της λαβής με το λαιμό.
Προέλευση: Νότια στοά, τομή στυλοβάτη, 113 μ. δυτικά του ανατολικού στυλοβάτη.
Ημερομηνία εύρεσης: 28 Ιουλίου 1982.
Για Ρόδιους επώνυμους με το όνομα Αρχέμβροτος βλ. Grace, TAPS 55 (1965), 15 και Délos, XXVII, 315, στο Ε 40, όπου δίνονται στοιχεία για δύο Ρόδιους επώνυμους με το ίδιο όνομα, που απέχουν μεταξύ τους μια γενιά. Ο ένας κατατάσσεται στην περίοδο V (146-108 π.Χ.), λίγο μετά τα μέσα του δεύτερου αιώνα· ο δεύτερος στην περίοδο VI (108-88 π.Χ.). Η σφραγίδα δεν ανήκει στα δημοσιευμένα παραδείγματα του Αρχεμβρότου ΙΙ, Grace, TAPS 55 (1965), 15 D-E· Nea Paphos I, αριθ. 221.

Λ2 (82.94). Τμήμα ενσφράγιστης λαβής αμφορέα. Σώζεται μικρό μέρος του λαιμού και ο ώμος της λαβής με κυκλική σφραγίδα δ. 34 χιλ. (Π ί ν. 314β).

Δαμοφίλου
ρόδο

Περίοδος V (146-108 π.Χ.).
Ο πηλός είναι λεπτός, χρώματος κοκκινωπού κίτρινου (5 YR 6/5), με υποκίτρινο επίχρι-

σμα στην επιφάνεια. Το ρόδο εγγράφεται σε κύκλο, δ. 24 χιλ.
Προέλευση: Μέσα από το ρείθρο της λεωφόρου στα βόρεια της βόρειας στοάς, τομή 6.
Ημερομηνία εύρεσης: 16 Οκτωβρίου 1982.
Για το Ρόδιο κατασκευαστή Δαμόφιλο και για συγχρόνους του κατασκευαστές και επώνυμους της περιόδου V, βλ. Délos, XXVII, 316-317, Ε 45.

Λ3 (82.64). Τμήμα ενσφράγιστης λαβής. Σώζεται ο ώμος της λαβής και τμήμα του χείλους και του λαιμού. Στον ώμο της λαβής υπάρχει σφραγίδα διαστάσεων 45x14 χιλ. (Π ί ν. 314):

Ἐπὶ Λεο[ντὶ-
δα
Δ...

Περίοδος V.
Ο πηλός είναι λεπτός, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/7), με υποκίτρινο επίχρισμα.
Προέλευση: Νότια στοά, τομή του στυλοβάτη, 116 μ. δυτικά του ανατολικού στυλοβάτη.
Ημερομηνία εύρεσης: 28 Ιουλίου 1982.
Με πιθανότητα μπορούμε να συμπληρώσουμε από τα γράμματα που σώζονται το όνομα του Ρόδιου επώνυμου Λεοντίδα, σύγχρονου του [Κλη]ν[ο]στράτου της περιόδου V. Βλ. Délos, XXVII, 316-317, Ε 45 και Grace, BCH 76 (1952), 529 από τα ευρήματα της Δήλου.

Λ4 (82.163). Τμήμα ενσφράγιστης λαβής. Διατηρείται πολύ μικρό μέρος από το λαιμό, ο ώμος και τμήμα του κάθετου μέρους της λαβής. Στον ώμο σώζεται ορθογώνια σφραγίδα με αποστρογγυλεμένες γωνίες, διαστάσεων 45x16 χιλ. (Π ί ν. 314):

Μίδα. Βότρυς
Κηρύκειο

Περίοδος V.
Ο πηλός είναι λεπτός, με μικρές φυσαλίδες και έχει χρώμα ανοιχτό κόκκινο (2.5 YR 5.5/6). Η επιφάνεια καλύπτεται από υποκίτρινο επίχρισμα.
Προέλευση: Νότια στοά, τομή 5.
Ημερομηνία εύρεσης: 27 Αυγούστου 1982.
Για τον κατασκευαστή Μίδα (περίοδος V), βλ. Délos, XXVII, 316-317, Ε 45, όπου συνδέεται με τους κατασκευαστές Κληνόστρατο, Δημόφιλο, Ευφράνορα και Λεοντίδα, ίσως και τον Τιμόδικο. Η σφραγίδα της Πέλλας φαίνεται πως είναι ίδια με σφραγίδα της Σαλαμίνας, Salamis, III, αριθ. 68. Ακόμη πρβλ. και τις σφραγίδες από τη Νέα Πάφο, Nea Paphos, I, αριθ. 194-199, όπου και η σχετική βιβλιογραφία (όμως αντί Délos Ε 3, διάβαζε Délos Ε 45). Πρβλ. και Hesperia 54 (1985), 9-10 και σ. 42.

Λ5 (82.32). Ώμος λαβής αμφορέα με μέρος από το χείλος και το λαιμό. Στον ώμο υπάρχει ορθογώνια σφραγίδα, διαστάσεων περίπου 40 x13 χιλ. (Π ί ν. 315):

Ναυσίππου
Ἀγριανίου

Περίοδος V.
Ο πηλός είναι λεπτός, χρώματος κοκκινωπού κίτρινου (7.5 YR 7/6). Στην επιφάνεια διακρίνονται υπολείμματα κιτρινωπού επιχρίσματος.

Προέλευση: Νότια στοά, τομή του στυλοβάτη, περίπου 27,60 μ. δυτικά του ανατολικού στυλοβάτη, μέσα σε γέμισμα.
Ημερομηνία: 6 Ιουλίου 1982.
Ο Ρόδιος επώνυμος Ναύσιππος είναι γνωστός από κυκλικές και ορθογώνιες σφραγίδες από τη Λίνδο και τη Δήλο. Στις ορθογώνιες σφραγίδες κυριαρχεί ο τύπος με την επιγραφή σε τρεις στίχους, Nea Paphos, I, αριθ. 200-201. Χρονολογείται στην περίοδο V, Grace, BCH 76 (1952), 529.

Λ6 (82.158). Τμήμα ενσφράγιστης λαβής που διατηρεί μέρος του χείλους, του λαιμού και του ώμου του αμφορέα. Η ορθογώνια σφραγίδα έχει διαστάσεις 48x16 χιλ. (Π ί ν. 315):

Ἐπὶ Νικασα-
γό[ρα]
Ἀρ[ταμιτί]ου

Περίοδος V-VI (τέλος 2ου αι. π.Χ.).
Ο πηλός είναι λεπτός με μικρά σκασίματα και έχει χρώμα κοκκινωπό, κίτρινο (5 YR 6/6). Η επιφάνειά του καλύπτεται με υποκίτρινο επίχρισμα.
Προέλευση: Νότια στοά, τομή του στυλοβάτη, περίπου 126 μ. δυτικά του ανατολικού στυλοβάτη, γέμισμα.
Ημερομηνία εύρεσης: 30 Ιουλίου 1982.
Για τον επώνυμο Νικασαγόρα, βλ. Délos, XVII, 305-306, Ε 15 και Salamis, III, 74-75, με βιβλιογραφία. Η διάταξη της επιγραφής και το σχήμα των γραμμάτων είναι όμοια με της σφραγίδας Salamis, III, αριθ. 75, της περιόδου V-VI.

Λ7 (82.8). Τμήμα ενσφράγιστης λαβής. Σώζεται μέρος του λαιμού και ο ώμος της λαβής. Η σφραγίδα είναι ορθογώνια και έχει διαστάσεις 40x20 χιλ. περίπου (Π ί ν. 315).

Ἐπὶ Φαινί-
λα 𐊠

Περίοδος V-VI (τέλος 2ου αι. π.Χ.).
Ο πηλός είναι λεπτός, χρώματος κοκκινωπού κίτρινου (7.5 YR 7/6), με υπόλευκο επίχρισμα και υπολείμματα κόκκινου χρώματος στη συμβολή του ώμου της λαβής με το λαιμό.
Προέλευση: Νότια στοά, τομή του στυλοβάτη, περίπου 18 μ. δυτικά του ανατολικού στυλοβάτη.
Ημερομηνία εύρεσης: 24 Ιουνίου 1982.
Ο επώνυμος Φαινίλας τοποθετείται από τις Grace-Petropoulakou στην περίοδο V-VI, στο τέλος του 2ου και τις αρχές του 1ου αι. π.Χ. Η χρονολόγηση ενισχύεται από την ανεξάρτητη χρονολόγηση στο τέλος του 2ου αιώνα π.Χ. μιας ομάδας ροδιακών αμφορέων σε στρώμα της Alba Fucens, AntCl 24 (1955), 82, 93. Το όνομα του επωνύμου Φαινίλα, ό.π., 86, αριθ. 6, διαβάστηκε με τη βοήθεια καλύτερων παραδειγμάτων από τη συλλογή Μπενάκη, βλ. Délos, XXVII, 297, σημ. 2. Ο Φαινίλας συνδέεται σε αμφορέα του Μουσείου Ρόδου ΜΣ 503 με τον κατασκευαστή Ιεροκλή, ό.π., 309, Ε 24. Το μονόγραμμα 𐊠 ερμηνεύεται ως σύντμηση του ονόματος του μήνα Πανάμου. Ανάλογα μονογράμματα παρουσιάζονται και με τους επώνυμους Εχέβουλο, Σωκράτη, Τιμοκλή· προφανώς, δηλώνουν αντίστοιχα τους μήνες Υα(κίνθιο), Αγ(ριάνιο), Αρ(ταμίτιο), Δά(λιο), ό.π., 316, Ε 43. Συμπληρωματικά για τον Φαινίλα, πρβλ. Grace, BCH 76 (1952), 530 (περίοδος V) και Nea Paphos, I, αριθ. 535.

Λ8 (82.35). Τμήμα ενσφράγιστης λαβής. Σώζεται μέρος του λαιμού και ο ώμος της λαβής. Η σφραγίδα είναι ορθογώνια και έχει διαστάσεις 49x19 χιλ. (Π ί ν. 316).

Βοσπόρου (επί τα λαιά)
Θύρσος

Περίοδος VI (108-88 π.Χ.).
Ο πηλός είναι λεπτός, κόκκινος (2.5 YR 5/6) με υποκίτρινο επίχρισμα.
Προέλευση: Νότια στοά, τομή του στυλοβάτη, περίπου 27 μ. δυτικά του ανατολικού στυλοβάτη.
Ημερομηνία εύρεσης: 6 Ιουλίου 1982.
Για το Ρόδιο κατασκευαστή Βόσπορο και την περίοδο δραστηριότητάς του, βλ. Délos, XXVII, 306, Ε 17.

Λ9 (82.173). Τμήμα ενσφράγιστης λαβής. Σώζεται μέρος από το λαιμό και τον ώμο της. Η σφραγίδα είναι ορθογώνια, διαστάσεων 45x17 χιλ.

[Μουσ]αίου
Βότρυς

Περίοδος VI (108-88 π.Χ).
Ο πηλός είναι λεπτός με πολύ μικρές φυσαλίδες, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 5/7), με υποκίτρινο γάνωμα στον ώμο της.
Προέλευση: Νότια στοά, τομή 7.
Ημερομηνία εύρεσης: 10 Σεπτεμβρίου 1982.
Για τον κατασκευαστή Μουσαίο, τη δραστηριότητά του και τους τύπους σφραγίδων που χρησιμοποιεί, βλ. Délos, XXVII, 310-311, Ε 29, όπου και η σχετική βιβλιογραφία· ακόμη Nea Paphos, I, 231· Y. Calvet, RDAC 1978, 226 και πίν. LIV, αριθ. 33.

Λαβές Κνίδου

Λ10 (82.85). Τμήμα ενσφράγιστης λαβής. Σώζεται μέρος από το λαιμό του αμφορέα και ο ώμος της λαβής. Η σφραγίδα είναι ορθογώνια και έχει διαστάσεις 52x17 χιλ. (Π ί ν. 316).

Ἐπὶ Κλεισιπ-
πίδα Ἀρίστω-
νος Κνίδι[ον] τρίαινα

Περίοδος IVB.
Ο πηλός είναι λεπτός, κόκκινος(2.5 YR 5/5). Ίχνη από υποκίτρινο επίχρισμα.
Προέλευση: Ανατολική στοά, σε τομή στη συμβολή της βόρειας και ανατολικής στοάς.
Ημερομηνία εύρεσης: 4 Σεπτεμβρίου 1982.
Για αμφορέα με την ίδια σφραγίδα, βλ. Grace, Hesperia 3 (1934), 302 αριθ. 7 και 300 αριθ. 7. Πρβλ. Grace, Hesperia 54 (1985), 31 και 33. Για τον κατασκευαστή Αρίστωνα με τον επώνυμο Επίχαρμο, Grace, Pnyx, II, 152, αριθ. 117.

Λ11 (82.92). Τμήμα ενσφράγιστης λαβής. Σώζεται μέρος του λαιμού του αμφορέα και ο ώμος της λαβής. Η σφραγίδα είναι κυκλική, δ. 37 χιλ., και έχει πιεστεί δύο φορές στη μία πλευρά

της. Στο κέντρο, σε κύκλο δ. 22 χιλ., κεφάλι βοδιού. Η επιγραφή τοποθετείται περιμετρικά σε κυκλική ζώνη (Π ί ν. 316).

Δαμοκράτευς τοῦ 'Αριστοκλεῦς
Κεφάλι βοδιού

Περίοδος V.
Ο πηλός είναι λεπτός, χρώματος ανοιχτού κόκκινου (2.5 YR 6/8) με υποκίτρινο επίχρισμα στην επιφάνειά του.
Προέλευση: Δρόμος ανατολικά του τετραγώνου I/2. Στρώμα καταστροφής κεραμίδων οροφής.
Ημερομηνία εύρεσης: 14 Σεπτεμβρίου 1982.
Για τον κατασκευαστή αυτόν, βλ. Délos, XXVII, 1970, 327-328, αριθ. Ε 66-Ε 67, πρβλ. και Ε 62, Ε 68, Ε 69, Ε 72 και σ. 280. Ακόμη, Berit Wells, Stamped Amphora Handles from Asine, OpAth XIV (1982), 122, αριθ. 9.

Λ12 (82.56). Τμήμα ενσφράγιστης λαβής αμφορέα. Σώζεται μέρος του λαιμού και ο ώμος της λαβής. Η σφραγίδα είναι κυκλική, δ. 37 χιλ., με κεφάλι βοδιού στο κέντρο. Η επιγραφή τοποθετείται στην περίμετρο (Π ί ν. 317).

'Επ[ὶ 'Αριστομήδ]ευς Δαμοκράτευς vac.
Κεφάλι βοδιού

Περίοδος VIA.
Ο πηλός είναι λεπτός και έχει χρώμα κοκκινωπό κίτρινο (7.5 YR 6/6).
Προέλευση: Νότια στοά, νότιος στυλοβάτης.
Ημερομηνία εύρεσης: 27 Ιουλίου 1982.
Η συμπλήρωση *'Επ[ὶ 'Αριστομήδ]ευς Δαμοκράτευς* vac είναι σχεδόν βέβαιη. Για τη χρονολόγηση του επωνύμου, βλ. Grace, Hesperia 54 (1985), 31-32 (περίοδος VIA: 107-98 π.Χ.). Για την περίοδο VI, βλ. Délos, XXVII, 320 κ.ε. Για τον Δαμοκράτη, ό.π., Ε 114-Ε 126.

Λ13 (82.37). Τμήμα ενσφράγιστης λαβής αμφορέα. Σώζεται μέρος του λαιμού και ο ώμος της λαβής. Η σφραγίδα είναι κυκλική, δ. περίπου 37 χιλ. Η επιγραφή τοποθετείται στην περίμετρο (Π ί ν. 317).

'Ε[πὶ] Καρνεοδότ[ου] Ξ Κνίδ[ιον]
Κεφάλι βοδιού

Περίοδος V.
Ο πηλός είναι λεπτός, χρώματος κόκκινου (2.5 YR 6/6), με υποκίτρινο επίχρισμα στην επιφάνειά του.
Προέλευση: Νότια στοά, τομή του στυλοβάτη.
Ημερομηνία εύρεσης: 8 Ιουλίου 1982.
Η θέση των γραμμάτων που σώζονται, σε συνδυασμό με το χώρο που αρχικά κάλυπτε την επιγραφή, κάνουν την ανάγνωση σχετικά ασφαλή. Ο επώνυμος Καρνεόδοτος είναι γνωστός σε σφραγίδα από την Ασίνη με τον κατασκευαστή Επιφάνη, B. Wells, ό.π., σ. 122 αριθ. 11. Ο κατασκευαστής Επιφάνης δούλεψε στις περιόδους ύστερη V και πρώιμη VI, Délos, XXVII, 328-329, Ε 71. Η συγκεκριμένη σφραγίδα, από όσο γνωρίζω, είναι αδημοσί-

ευτη. Πρβλ. αθηναϊκή Αγορά, SS 3077.Β, SS 3103.Γ και SS 4401.Γ. Ο επώνυμος Καρνεόδοτος είναι άγνωστος στην περίοδο των Duoviri (108-88 π.Χ.). Έτσι, το αξίωμά του πρέπει να ανήκει ακόμη στην περίοδο V. Πρβλ. τελευταία, Hesperia 54 (1985), 33.

Λ14 (83.343). Τμήμα ενσφράγιστης λαβής αμφορέα. Σώζεται το κάθετο τμήμα της λαβής και μέρος του ώμου του αγγείου με ορθογώνια σφραγίδα, που έχει αποτυπωθεί μόνο το κάτω μισό μέρος της. Διαστάσεις σφραγίδας: μήκ. 43 χιλ., πλ. 18 χιλ. (Π ί ν. 317).

['Επὶ 'Αγαθοκ-]
λεὺς Μένητ-
ος Κνίδιο[ν]

Περίοδος V.
Ο πηλός είναι λεπτός μαλακός, χρώματος κόκκινου.
Προέλευση: Ανατολική στοά, δωμάτιο 24, στρώμα κεραμίδων καταστροφής.
Ημερομηνία εύρεσης: 14 Ιουλίου 1983.
Σώζονται μόνο οι δύο σειρές της σφραγίδας. Ταυτίζεται από το σχήμα και τη θέση των γραμμάτων. Χαρακτηριστικά είναι τα γράμματα *C*, το συμπαγές *O* και το ανάστροφο *N*. Για τη σφραγίδα, βλ. Délos, XXVII, 329-330, Ε 75 και πίν. 56. Βλ. και Hesperia 54 (1985), 32 και 37.

Λ15 (82.6). Τμήμα ενσφράγιστης λαβής αμφορέα. Σώζεται μέρος του λαιμού του αγγείου και ο ώμος της λαβής. Στον ώμο διατηρείται το μεγαλύτερο μέρος ορθογώνιας σφραγίδας, διαστ. 33x20 χιλ. (Π ί ν. 318).

'Επὶ Εἰροκλ[έ]
ου Αἰνέα Κ[νί]
διον πλώρη πλοίου

Περίοδος V/ VI.
Ο πηλός είναι λεπτός, εύθρυπτος και έχει χρώμα κοκκινωπό κίτρινο (7.5 YR 6/6). Η επιφάνεια καλύπτεται με υποκίτρινο επίχρισμα.
Προέλευση: Νότια στοά, τομή νότιου στυλοβάτη, 40 μ. δυτικά του ανατολικού στυλοβάτη.
Ημερομηνία εύρεσης: 12 Ιουνίου 1981.
Το *N* «επί τα λαιά». Για τη δράση του κατασκευαστή Αινέα στην περίοδο του επωνύμου Αριστομήδη, στο έτος των Duoviri Ευκράτη και Πολυχάρμου και στην περίοδο του επωνύμου Σωσίφρονος, στο έτος των Κυδοσθένη και Δημητρίου, βλ. Délos, XXVII, 332, Ε 85-87 και Ε 88. Η δράση του απλώνεται στην όψιμη περίοδο V ή στις αρχές της περιόδου των Duoviri (περίοδος VI). Ο επώνυμος Ειροκλής μου είναι άγνωστος από άλλες δημοσιεύσεις.

Λ16 (82.9). Σώζεται μέρος του λαιμού και ο ώμος της λαβής του αμφορέα. Η σφραγίδα είναι ορθογώνια και έχει διαστάσεις 40 x19 χιλ. (Π ί ν. 318).

'Επὶ Πολίτευς
Καλλιδάμα κηρύκειο
Κνίδιον
Φιλόπολις Διονύ[σι-
ος]

Περίοδος VIA.
Ο πηλός είναι λεπτός, μαλακός, περιέχει λίγη μίκα και ξένα στοιχεία και έχει χρώμα κοκκινωπό κίτρινο (5 YR 6/8).
Προέλευση: Νότια στοά, τομή του στυλοβάτη, 31 μ. δυτικά του ανατολικού στυλοβάτη.
Ημερομηνία εύρεσης: 2 Ιουλίου 1982.
Ίδια σφραγίδα: Délos, XXVII, 348, Ε 171, όπου βλέπε και λάθη ή ιδιορρυθμίες της επιγραφής. Ο επώνυμος Πολίτης χρονολογείται στα μέσα της περίοδου των Duoviri· πρβλ. ό.π., Ε 119. Για τον κατασκευαστή Καλλιδάμα, βλ. και Délos, XXVII, Ε 125· για τον επώνυμο, βλ., ό.π., Ε 111, Ε 119, Ε 120, Ε 127, Ε 128, Ε 171· πρβλ. και Ε 103, Ε 106, Ε 121, Ε 125, Ε 175 και Ε 179. Συμπληρωματικά βλ. Hesperia 54 (1985), 35, όπου τοποθετείται στην περίοδο VIA (107-98 π.Χ.).

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

Τα προβλήματα χρονολόγησης της ανάγλυφης ελληνιστικής κεραμικής

Τα προβλήματα χρονολόγησης της ελληνιστικής κεραμικής είναι οξύτατα. Σε αντίθεση με τις παλιότερες περιόδους της αρχαϊκής και κλασικής εποχής, οι γνώσεις μας για την κεραμική της ελληνιστικής περιόδου εξακολουθούν να είναι εξαιρετικά περιορισμένες. Η τυπολογική και χρονολογική κατάταξη των αγγείων των δύο προηγούμενων περιόδων, τόσο της γραπτής και μελαμβαφούς όσο και της άγραφης κεραμικής, έχει φτάσει σε πολύ ικανοποιητικό επίπεδο. Οι φάσεις όμως που ακολουθούν παρουσιάζονται τόσο συγκεχυμένες, ώστε μόνο ένα γενικό εξωτερικό περίγραμμα εξέλιξης μπορούμε να αναφέρουμε[577].

Η γλυπτική στις παλιότερες περιόδους με τη συνεχή της εξελικτική πορεία βοηθούσε και αυτή ως ένα σημείο στον καθορισμό χρονολογικών πλαισίων της κεραμικής παραγωγής[578]. Στην ελληνιστική όμως περίοδο η μορφή αυτή της τέχνης διαφοροποιείται· εμπλουτίζει και επαυξάνει πολλούς από τους προηγούμενους ρυθμούς. Οι σχεδιαστικές αρχές που εμπεριέχονται στην αρχαϊκή και κλασική τέχνη συνεχίζονται και στην τέχνη των ελληνιστικών χρόνων. Η προσπάθεια για κατανόηση της φύσης του ανθρώπου και για κατάκτηση της γνώσης του παρελθόντος οδηγούν σε δημιουργήματα άλλοτε νοσταλγικά, άλλοτε επαναστατικά και άλλοτε, τέλος, συντηρητικά[579]. Συμβαίνει, έτσι, πολλές φορές αντί για μια ομοιογενή εξέλιξη να βρίσκουμε αναμνήσεις και αναδρομικές τάσεις. Για πρώτη φορά σε τέτοια έκταση οι στυλιστικές συγκρίσεις προβληματίζουν αντί να βοηθούν[580]. Παρ' όλα αυτά πολύ δύσκολα θα υποστήριζε κανείς πως "die hellenistische Kunst... erscheint vom klassizistischen Standpunkt aus als eine Periode des Verfalls"[581].

Προβλήματα για τον καθορισμό σταθερών εξελικτικών σειρών αντιμετωπίζει και η ελληνιστική κεραμική. Η γενική εξελικτική πορεία της πολύ λίγο μπορεί σήμερα να προχωρήσει σε ανεξάρτητη χρονολόγηση αγγείων. Περιορισμένα είναι και τα συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα που παρέχουν ασφαλείς terminos ante και post quem. Τις περισσότερες φορές απέχουν χρονικά αρκετά μεταξύ τους και εντοπίζονται σε συγκεκριμένους χώρους. Η καταστροφή της Ολύνθου το 348 π.Χ. από τον Φίλιππο Β' και η καταστροφή της Κορώνης, που σχετίζεται με τα γεγονότα του Χρεμωνιδίου πολέμου το 267 ως το 261 π.Χ. περίπου[582], δίνουν στοιχεία για δύο διαφορε-

577 Πρβλ. και A. Westholm στο O. Vessberg - A. Westholm, The Hellenistic and Roman Periods in Cyprus. The Swedish Cyprus Expedition IV, 3, 1956, 53.

578 Βλ. σχετικά E. Langlotz, Zur Zeitbestimmung der Strengrotfigurigen Vasenmalerei und der gleichzeitigen Plastik, 1920.

579 C. Mitchell Havelock, Hellenistic Art, 1971, 17.

580 J.D. Beazley - B. Ashmole, Greek Sculpture and Painting, 1966, 67.

581 G. Lippold, Handbuch, 293.

582 Η ακριβής χρονολογία διεξαγωγής του Χρεμωνιδίου πολέμου δεν είναι απόλυτα βεβαιωμένη. Ο W.W. Tarn, JHS 54 (1934), 26 κ.ε., τοποθετεί την έναρξή του το θέρος του 267. Βεβαιωμένη θεωρείται όμως η πτώση της Αθήνας επί άρχοντος Αντιπάτρου, το 262/61 π.Χ. Για τα ιστορικά γεγονότα που σχετίζονται με το Χρεμωνίδιο πόλεμο, βλ. H. Bengtson, Ιστορία της αρχαίας Ελλάδος, μετ. Α. Γαβρίλη 1979, 349-350 και σημ. 339· H. Heinen,

τικές θέσεις που απέχουν μεταξύ τους και τοπικά και χρονικά. Το ίδιο ισχύει επίσης και για τα στρώματα καταστροφής της Κορίνθου[583] και της Καρχηδόνος το 146 π.Χ., και την καταστροφή των Αθηνών από τον Σύλλα το 86 π.Χ. Για τη διαμόρφωση ολοκληρωμένων και καλά χρονολογημένων κεραμικών σειρών της ελληνιστικής εποχής απαιτούνται, χωρίς αμφιβολία, πολύ περισσότερα χρονολογημένα σύνολα.

Η σχετική χρονολόγηση της ελληνιστικής κεραμικής επιτυγχάνεται σχεδόν πάντα με τη βοήθεια του συνόλου των ανασκαφικών δεδομένων, τα οποία πολλές φορές είναι ιδιαίτερα περιορισμένα[584]. Η χρησιμοποίηση της στυλιστικής μεθόδου για συγκεκριμένα είδη αγγείων προσκρούει πολλές φορές στη συνύπαρξη παλιότερων και νεότερων τύπων. Χαρακτηριστικό είναι το πρόβλημα που γεννήθηκε από την τυπολογική μελέτη μερικών από τα είδη αγγείων του στρώματος καταστροφής της Κορώνης. Με κριτήριο την εξέλιξη του σχήματος τρία είδη αγγείων τοποθετήθηκαν σε σειρές, οι οποίες καλύπτουν διάστημα δύο αιώνων. Το συμπέρασμα αυτό, όμως, έρχεται σε αντίθεση με τα ανασκαφικά δεδομένα, τα νομίσματα, αλλά και την ομοιογένεια των υπόλοιπων αγγείων[585].

Η χρονολόγηση των αντικειμένων ενός ανασκαφικού συνόλου (context) της ελληνιστικής εποχής επιτυγχάνεται από τα απόλυτα ή σχετικά χρονολογούμενα αντικείμενα που περιέχονται στο σύνολο. Τέτοια αντικείμενα είναι τα λυχνάρια, αν και οι απόλυτες χρονολογήσεις των τύπων τους χρειάζονται σήμερα αναθεώρηση. Σταθερότερες χρονολογίες μας παρέχουν τα νομίσματα και οι ενσφράγιστες λαβές αμφορέων. Αλλά και αυτά μερικές φορές επιδέχονται διαφορετικές χρονολογήσεις ή κατά καιρούς αναπροσαρμόζονται με βάση νέα ευρήματα και στοιχεία[586].

Σήμερα, μετά παρέλευση τεσσάρων περίπου δεκαετιών, δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι έχει πραγματοποιηθεί η πραγματιστική άποψη του F.O. Waagé για τον τελικό στόχο της έρευνας της ελληνιστικής κεραμικής, την κατάρτιση δηλαδή εικονογραφημένων καταλόγων χρονολογημένων σχημάτων, με συστηματική περιγραφή για άμεση χρήση[587].

Untersuchungen zur hellenistischen Geschichte des 3. Jahrhunderts v. Chr., Historia, Einzelschriften XX, 1972, 95, 213· Ε. Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου, ΑΕ 1953-1954, ΙΙΙ. 321-349. Για την ιστορία των Αθηνών τον πρώιμο 3ο αι. π.Χ., βλ. T. Leslie-Shear, Jr., Kallias of Sphettos and the Revolt of Athens in 286 B.C., Hesperia, Suppl. XVII (1978).

583 Τα πρόσφατα ανασκαφικά δεδομένα από την Κόρινθο, που διαφοροποιούν τις μέχρι σήμερα απόψεις μας για τη ζωή της πόλης μετά την καταστροφή της από τους Ρωμαίους το 146 π.Χ., παρατίθενται παρακάτω στις σ. 316-317, σημ. 607-609.

584 Rotroff, Agora XXII, 94.

585 Για τα ανασκαφικά δεδομένα, E. Vanderpool, J.R. McCredie και A. Steinberg, Hesperia 31 (1962), 26-61. Ο G.R. Edwards, Hesperia 32 (1963), 109-111 με βάση τη στυλιστική ανάλυση μέρους της κεραμικής υποστήριξε τη μακροχρόνια, σποραδική ίσως, κατοίκηση της θέσης από τον ύστερο 4ο αι. π.Χ. Δεν αμφισβητεί παρ' όλα αυτά τη χρησιμοποίηση της εγκατάστασης και από τα στρατεύματα του Πτολεμαίου Β' κατά το Χρεμωνίδιο πόλεμο, που για την περιοχή της Αττικής οι ανασκαφείς δέχονται μεταξύ του 265 και 261 π.Χ. Η V. Grace, Hesperia 32 (1963), 319-334, προτείνει την αποσυσχέτιση της εγκατάστασης από τα γεγονότα του Χρεμωνιδίου πολέμου. Η τυπολογική μελέτη των αμφορέων την οδήγησε αρχικά σε μια πρωιμότερη χρονολόγηση του στρώματος καταστροφής της Κορώνης, την οποία τοποθέτησε στο έτος 286/5 ή ένα ως δύο χρόνια πριν. Οι αμφισβητήσεις αυτές των δύο παραπάνω μελετητών ελέχθηκαν από τους ανασκαφείς, Hesperia 31 (1962), 26-61 και από τον J.R. McCredie, Fortified Military Camps in Attica, Hesperia Suppl. XI (1966), 9-15. Τελικά και η V. Grace, AM 89 (1974), 193-200, ύστερα από επανεξέταση των ενσφράγιστων λαβών των αμφορέων από την ίδια θέση, συνηγορεί στην άποψη των ανασκαφέων και αναιρεί, έτσι, την παλιότερη πρότασή της· βλ. ιδιαίτερα, ό.π., 197.

586 Πρβλ. V. Grace, AM 89 (1974), 193-200.

587 F. Waagé, Hellenistic and Roman Tableware of North Syria, στο Antioch -on-the Orontes, IV, 1. Ceramics and Islamic Coins, 1948, 4.

Τα γενικά προβλήματα της ελληνιστικής τέχνης και της ελληνιστικής κεραμικής ειδικότερα, πολλαπλασιάζονται στη μελέτη της κεραμικής ανάγλυφων αγγείων που έχουν γίνει με μήτρες. Έτσι, η ακριβής χρονολόγηση και η τακτοποίησή τους σε τυπολογικές σειρές μετατρέπεται σε πρόβλημα ιδιαίτερα ακανθώδες. Οι δυσκολίες αυτές σχετίζονται με τη χρησιμοποίηση των μητρών για «βιομηχανική» παραγωγή. Σχετική είναι και η άγνοιά μας για τη διάρκεια χρησιμοποίησης μιας μήτρας. Σε δυσκολότερη θέση βρισκόμαστε σχετικά με τον υπολογισμό της διάρκειας χρήσης των σφραγίδων με τις οποίες κατασκευάζονταν, εν μέρει ή εξ ολοκλήρου, οι μήτρες. Πολλά διακοσμητικά θέματα παίρνονταν αρχικά από μεταλλικά πρότυπα· η παραγωγή όμως των ανάγλυφων αγγείων από μήτρες με την ταχύτατη εξάπλωση και διασταύρωση του εμπορίου της εποχής, ανεξαρτητοποίησε τους αγγειοπλάστες και κατασκευαστές σφραγίδων. Έτσι, από τα αρχικά έργα, τα πρότυπα, παράγονται παραλλαγές, αντιγραφές ή και νέες δημιουργίες. Η καταστροφή της συντριπτικής πλειοψηφίας των μεταλλικών αγγείων δυσκολεύει σήμερα σημαντικά τις προσπάθειές μας για την ανεύρεση των προτύπων. Η μηχανική αναπαραγωγή σφραγίδων από παλιότερα ή σύγχρονα αγγεία είναι εύκολη. Η αντιγραφή αυτού του είδους έχει σαν αποτέλεσμα τη μερική σμίκρυνση της σφραγίδας και τη μείωση του βάθους του αναγλύφου[588]. Παράλληλα, όμως, με τη διαδικασία αυτή συσκοτίζεται ακόμη περισσότερο η χρονολόγηση, καθώς υπεισέρχεται και ένας άλλος παράγοντας: η διάρκεια των αντιγράφων. Στα προβλήματα αυτά πολλές φορές, και ιδίως στα μικρά εργαστήρια, προστίθενται και διάφοροι άλλοι, ειδικοί για κάθε τόπο, παράγοντες.

Τα ανασκαφικά δεδομένα χρονολόγησης των «μεγαρικών» σκύφων είχε συγκεντρώσει παλιότερα σε σχετικό άρθρο η L. Byvanck-Quarles van Ufford[589]. Τη μελέτη αυτή ακολούθησαν διάφορες ειδικές δημοσιεύσεις για την ελληνιστική κεραμική, που έριξαν νέο φως στην έρευνα. Πρόσφατα, ο G. Siebert συγκέντρωσε με υποδειγματικό τρόπο, κατά θέσεις και περιοχές, όλα τα νεότερα χρονολογικά δεδομένα και τα σχετικά προβλήματα[590].

Εντελώς πρόσφατα όμως έχουν έρθει στο φως νέα στοιχεία με μελέτες, που συμβάλλουν σημαντικά στην έρευνα. Η μονογραφία για τους λεγόμενους «ομηρικούς» σκύφους της Μακεδονίας και της Θεσσαλίας από τον U. Sinn προσθέτει πλούσιο υλικό, που μέχρι σήμερα ένα μέρος του ήταν εντελώς άγνωστο[591]. Σε αντίθεση με παλιότερες μελέτες, ο Sinn θεωρεί το είδος αυτό της κεραμικής μακεδονικό και εκφράζει αναθεωρημένες απόψεις για τη χρονολόγησή του, με βάση τις έρευνες στο ανάκτορο της Δημητριάδας, όπου η κατηγορία αυτή των «ομηρικών» αγγείων βρίσκεται στα στρώματα χρήσης του ανακτόρου, που από τους ανασκαφείς τοποθετείται μεταξύ του 217 και 168 π.Χ.[592]. Διαφοροποιείται συνεπώς η άποψη του U. Hausmann που τοποθετούσε τα αγγεία στο δεύτερο και τρίτο τέταρτο του 2ου αι. π.Χ.[593]. Ο Sinn εξαρτά τη γένεση του είδους από τα ερεθίσματα του κύκλου των λογίων της αυλής του Αντιγόνου Γονατά. Και επειδή μια τέτοια χρονολόγηση θα φαινόταν αρκετά υψηλή και προς το παρόν τουλάχιστο είναι αδύνατο να υποστηριχτεί ανασκαφικά, δηλώνει πως η παραγωγή πρέπει να άρχισε «οπωσδήποτε πριν από την εγκατάλειψη του οχυρού της Μουνιχίας από τους Μακεδόνες το 229/8 π.Χ.»[594].

Μοναδική μέχρι σήμερα μονογραφία για τη μακεδονική κεραμική είναι η δημοσίευση των

588 Rotroff, Agora XXII, 32.

589 BABesch 28 (1953), 1-21, κυρίως σ. 4-12.

590 Recherches, 153-189.

591 Sinn, Becher.

592 Sinn, Becher, 37-38.

593 Hausmann, Reliefbecher, 42 κ.ε.

594 Sinn, Becher, 40 και 60-63.

ευρημάτων πέντε χρονολογημένων υπόγειων λαξευτών τάφων της Βέροιας από τους Σ. Δρούγου και Γ. Τουράτσογλου[595]. Περιορισμένη είναι, δυστυχώς, η προσφορά του υλικού για τη χρονολόγηση της ανάγλυφης κεραμικής, γιατί στα πλούσια από άλλη άποψη σύνολα ευρημάτων αυτών των τάφων περιλαμβάνεται μόνο ένας σκύφος[596].

Σημαντικότατη για τη χρονολόγηση των αγγείων που μελετούμε είναι η δημοσίευση του σχετικού υλικού από την αθηναϊκή Αγορά από τη S. Rotroff[597]. Η αρχή των αγγείων της αθηναϊκής Αγοράς τοποθετείται από τη συγγραφέα στο 225 π.Χ. περίπου[598]. Το τέλος τους, όπως υποστηρίζεται, δεν συμπίπτει με την εμφάνιση των αρρετινών. Η παραγωγή δηλαδή πρέπει να σταμάτησε οριστικά στο τέλος του 1ου αι. π.Χ.[599]. Όσον αφορά στην πρωτοεμφάνιση των αγγείων με μακριά πέταλα (à godrons), η συγγραφέας την τοποθετεί για την Αθήνα λίγο μετά τα μέσα του 2ου αι., χωρίς όμως να αποκλείεται και η πιθανότητα η χρονολογία αυτή να ανεβεί κατά 10-15 χρόνια[600]. Η χρονολόγηση εβδομήντα πέντε αποθετών της ελληνιστικής εποχής που δημοσιεύονται στο παραπάνω έργο, στηρίζεται στις χρονολογήσεις των ενσφράγιστων λαβών αμφορέων, των νομισμάτων και των λυχναριών[601]. Στα ίδια στοιχεία στηρίζονται και οι αναθεωρημένες χρονολογήσεις των δημοσιευμένων ελληνιστικών ομάδων της Αθήνας, που περιλαμβάνονται σε προσθήκη[602]. Το κεφάλαιο αυτό αναφέρεται στις ομάδες Α-Ε του H. Thompson[603] στο πηγάδι του Διπύλου Β-1[604] και στη δεξαμενή του Πειραιά[605] και οφείλει πολλά στο άρθρο της V. Grace, Revisions in Early Hellenistic Chronology[606]. Οι χρονολογικές παρατηρήσεις της Rotroff για τις ομάδες της ελληνιστικής κεραμικής στην Αθήνα, δημιουργούν επιπλοκές στη μελέτη ολόκληρης της ελληνιστικής κεραμικής, επειδή η εξάρτηση των μελετητών από τις ομάδες του Thompson ήταν μακροχρόνια.

Οι πρόσφατες ανασκαφές στην Κόρινθο προσφέρουν αξιόλογες ενδείξεις για τη ζωή της πόλης μετά την καταστροφή της το 146 π.Χ. Μέχρι σήμερα κοινή ήταν η πεποίθηση πως η Κόρινθος σταμάτησε κάθε παραγωγή μετά την καταστροφή της από τον Μόμμιο ως τα χρόνια της επανίδρυσής της ως ρωμαϊκής αποικίας με την ονομασία Colonia Laus Julia Corinthiensis το 44 π.Χ. Τα νεότερα ανασκαφικά ευρήματα είναι αντίθετα σε μια τέτοια απόλυτη άποψη. Ένας ικανός αριθμός χρονολογημένων αντικειμένων από τις τελευταίες ανασκαφικές περιόδους στην πόλη τοποθετείται μέσα στα χρόνια της «εγκατάλειψης», πολλά χρόνια πριν από την επανίδρυση της πόλης. Στα ευρήματα περιλαμβάνονται ένδεκα ενσφράγιστες λαβές αμφορέων που χρονολογούνται μεταξύ του 146 και 108 π.Χ. περίπου και τριάντα μία ενσφράγιστες λαβές που χρονολογούνται μεταξύ του 108 και 80 π.Χ. ή λίγο μετά. Στα ευρήματα συμπεριλαμβάνονται και νομίσματα, ανάμεσα στα οποία και ομάδα από τέσσερα αργυρά, τρία από τα οποία χρονολογούνται περί το 146 π.Χ. και ένα ρωμαϊκό δηνάριο του 86 περίπου π.Χ. Η ανεύρεση ενός δη-

595 Σ. Δρούγου και Γ. Τουράτσογλου, Ελληνιστικοί λαξευτοί τάφοι Βέροιας, 1980.

596 Ό.π., 77 και 150, από το θαλαμωτό τάφο του οικοπέδου των αδελφών Θώμογλου.

597 Hellenistic Pottery. Athenian and Imported Moldmade Bowls. The Athenian Agora XXII, 1982.

598 Rotroff, Agora XXII, 33.

599 Rotroff, Agora XXII, 36.

600 Rotroff, Agora XXII, 35.

601 Rotroff, Agora XXII, 94-106.

602 Rotroff, Agora XXII, 107-112.

603 H. Thompson, Hesperia 3 (1934), 311-480.

604 K. Braun, AM 85 (1970), 129-169.

605 I. Metzger, ΑΔ 26 (1971): Μελέται, 41-94.

606 V. Grace, AM 89 (1974) 193-200.

ναρίου του 80 περίπου π.Χ. σε τοίχο με υλικό δεύτερης χρήσης, που ανήκε σε οικοδόμημα, το οποίο καταστράφηκε αργότερα για την κατασκευή στην ίδια θέση του ρωμαϊκού Forum, δείχνει την έστω και πρόχειρη ανοικοδόμηση κτιρίων στα χρόνια της «εγκατάλειψης»[607]. Αλλά και άλλα αντικείμενα συνηγορούν για τη συνέχιση κάποιας ζωής στην πόλη μετά την καταστροφή της. Ένα μέρος των ανάγλυφων σκύφων που βρέθηκαν το 1980 στην Κόρινθο[608] ανήκει στην κατηγορία των «δηλιακών» αγγείων που απομόνωσε τελευταία ο Laumonier και απέδωσε σε «ιωνικά» εργαστήρια. Ένα μέρος από αυτά χρονολογούνται στο 2ο μισό του 2ου αι. π.Χ. και στον 1ο αι. π.Χ.[609]. Χωρίς αμφιβολία και άλλα αγγεία που έχουν ήδη δημοσιευτεί πρέπει να ανήκουν στην ίδια περίοδο. Φαίνεται δηλαδή πολύ πιθανό ότι ένας αριθμός αγγείων, τα οποία από τον G.R. Edwards χρονολογούνται στην εποχή της καταστροφής της πόλης, ανήκουν στην πραγματικότητα στα χρόνια της «εγκατάλειψής» της[610].

Από τα παραπάνω φαίνεται, πιστεύω, καθαρά σε ποιο βαθμό η ελληνιστική κεραμική και ιδίως η κεραμική που έγινε με μήτρες είναι ανάγκη να ερευνηθεί κατά περιοχές με τη βοήθεια καλά χρονολογημένων συνόλων και στη συνέχεια να εξεταστεί μέσα σε ευρύτερα πλαίσια. Στην κατεύθυνση αυτή συμβάλλει η έρευνα του κλειστού συνόλου των μητρών του εργαστηρίου της Πέλλας που δημοσιεύεται εδώ.

Τα ανασκαφικά δεδομένα

Η ανασκαφική έρευνα των τελευταίων χρόνων στα βόρεια των οικοδομικών τετραγώνων 2, 3 και 5 έφερε στο φως τμήμα της ελληνιστικής αγοράς (εμπορικό κέντρο) της πόλης[611] (Π ί ν. 1, 2, 30-32). Η Αγορά αποτελείται από ένα ενιαίο συγκρότημα τεσσάρων δωρικών στοών, οι οποίες περιβάλλουν τις τέσσερις πλευρές μεγάλου κεντρικού χώρου, ο οποίος στην εξωτερική πλευρά του στυλοβάτη έχει διαστάσεις 200,15 μ. από Α. προς Δ. και 181,70 μ. από Ν. προς Β. Το συγκρότημα καταλαμβάνει το πλάτος πέντε συνολικά οικοδομικών τετραγώνων της αρχαίας πόλης και το μήκος δύο τετραγώνων· καλύπτει δηλαδή μια έκταση περίπου 70.000 $μ^2$ και εντάσσεται απόλυτα μέσα στο ρυμοτομικό σχέδιο της πόλης.

Από τις τέσσερις στοές του συγκροτήματος μόνο η ανατολική έχει κατά ένα μέρος ερευνηθεί. Αρκετές δοκιμαστικές τομές που έχουν γίνει σ' ολόκληρο το συγκρότημα βοήθησαν στη σχεδια-

607 C.K. Williams II, Hesperia 47 (1978), 21-23. Στη σ. 21, σημ. 29 αναφέρονται οι αριθμοί καταγραφής των ενσφράγιστων λαβών. Στη σ. 23, σημ. 34, περιλαμβάνονται είκοσι ένας σκύφοι με ανάγλυφη διακόσμηση, του ύστερου 2ου αι. π.Χ. και των αρχών του 1ου αι. π.Χ. Ευχαριστώ θερμά τον Dr. C.K. Williams για την καλοσύνη του να συζητήσει μαζί μου προβλήματα που σχετίζονται με τις πρόσφατες έρευνές του στην Κόρινθο.

608 C.M. Edwards, Hesperia 50 (1981), 189-210. Στο άρθρο αυτό δημοσιεύονται 603 σκύφοι και θραύσματα ανάγλυφων αγγείων, ντόπια και επείσακτα. Από τα δημοσιευόμενα κομμάτια το 25% ανήκει στην κατηγορία των «δηλιακών» αγγείων. Η μελέτη των ανάγλυφων σκύφων του 1980 οδήγησε τον C. Edwards στο συμπέρασμα πως η Κόρινθος, εκτός από τον ανοιχτόχρωμο μαλακό υποκίτρινο πηλό, διέθετε και έναν ντόπιο σκληρό, ροδαλό πηλό. Η παρατήρηση αυτή, αν επιβεβαιωθεί και με άλλες πρόσθετες έρευνες, θα προσθέσει σημαντικά στις γνώσεις μας για τα είδη των πηλών που χρησιμοποιούνταν από τα κορινθιακά εργαστήρια κατά την αρχαιότητα. Η δρ. Ν. Bookidis, την οποία και ευχαριστώ θερμά, με πληροφόρησε πως οι πρόσφατες έρευνες στην Κόρινθο δείχνουν την ταυτόχρονη χρήση του υποκίτρινου και του ροδαλού πηλού από τα τοπικά εργαστήρια και στα κλασικά χρόνια.

609 Η χρονολόγηση αυτή είναι σύμφωνη με την πεποίθηση του Siebert, Rercherches, 194-195, που δέχεται ότι τα αγγεία της κατηγορίας των «ιωνικών» εργαστηρίων εξάγονταν στη δυτική πλευρά του Αιγαίου στο 2ο μισό του 2ου αι. π.Χ.

610 Edwards, Corinth VII/3.

611 Μια πρώτη πολύ σύντομη παρουσίαση του συγκροτήματος γίνεται και στη σ. 19 κ.ε., σημ. 1. Η πληρέστερη ως σήμερα περιγραφή του γίνεται από τη Μ. Σιγανίδου, ΠΑΕ 1982, 57-61, πίν. 40-46.

στική αποκατάσταση της κάτοψης της Αγοράς. Αποδείχτηκε πως οι δωρικές στοές έχουν στο βάθος σειρά από δύο δωμάτια, το ένα πίσω από το άλλο, που ανοίγουν στον κεντρικό χώρο. Μια τουλάχιστον τρίτη σειρά δωματίων, η οποία δεν επικοινωνούσε με τα προηγούμενα, βρίσκεται πίσω από αυτά. Τα δωμάτιά της ανοίγουν στους δρόμους και τις λεωφόρους που περιβάλλουν εξωτερικά το συγκρότημα. Το δάπεδό τους, σε αντίθεση με το δάπεδο των δωματίων της κεντρικής σειράς, προσαρμόζεται στο επίπεδο των οδών και των λεωφόρων που περιβάλλουν το συγκρότημα.

Η διακίνηση ατόμων και τροχοφόρων δια μέσου της Αγοράς επιτυγχανόταν με μεγάλη λεωφόρο, πλ. 15 μ., που διέσχιζε το συγκρότημα από Α. προς Δ., με δύο πύλες στις αντίστοιχες πλευρές του, καθώς και με μια τουλάχιστο δεύτερη οδό, που το διέσχιζε από Ν. προς Β., η οποία αποτελεί την προς Β. συνέχιση της οδού που βρίσκεται στα ανατολικά των τετραγώνων 1 και 2 των παλιότερων ανασκαφών. Μια μνημειακή κλίμακα με δύο κίονες «εν παραστάσι» που πατούν στον κατώτερο αναβαθμό διαμορφώνεται στη ΒΑ. γωνία της βόρειας πτέρυγας του συγκροτήματος· καταλαμβάνει το πλάτος της ανατολικής στοάς, στην προέκταση της οποίας βρίσκεται. Την κλίμακα προς Β. συνεχίζει κεκλιμένο επίπεδο που οδηγεί στη λεωφόρο, η οποία ορίζει το συγκρότημα από την πλευρά αυτή και από εκεί φέρνει σε κοντινό Ιερό.

Ηλοσωλήνες παροχής νερού υδροδοτούσαν τον κεντρικό χώρο της Αγοράς. Ιδιαίτερη μέριμνα έχει ληφθεί για την αποχέτευση των ομβρίων υδάτων με την κατασκευή υπόγειων οχετών στο νότιο μέρος του συγκροτήματος, όπου λόγω της κλίσης του εδάφους συγκεντρώνονται τα νερά, καθώς και με την τοποθέτηση λίθινων ρείθρων κατά μήκος της λεωφόρου που βρίσκεται στα βόρεια της βόρειας στοάς, στις πύλες της κεντρικής λεωφόρου, αλλά και στην κλίμακα της βόρειας στοάς.

Η ανασκαφική έρευνα στην ανατολική στοά και οι δοκιμαστικές τομές στη νότια και τη δυτική απέδειξαν πως οι χώροι των στοών αυτών χρησιμοποιήθηκαν για εργαστήρια και καταστήματα κεραμικής και κοροπλαστικής. Αυτό αποδεικνύεται από το μεγάλο αριθμό αγγείων που βρέθηκαν στα χωμάτινα δάπεδα πολλών δωματίων, από τις μήτρες ειδωλίων και αγγείων, καθώς και από τους σωρούς καθαρού πηλού ή υπολειμμάτων του που αποκαλύφθηκαν στις γωνίες και στα δάπεδα πολλών δωματίων. Αρκετοί κλίβανοι εντοπίστηκαν στην περίμετρο του συγκροτήματος και πρέπει να σχετίζονται άμεσα με την εμπορική δραστηριότητα της περιοχής.

Έχει ήδη αναφερθεί πως το σύνολο των μητρών που αποτελούν το αντικείμενο αυτής της μελέτης, εκτός από πολύ λίγα τμήματα και θραύσματα, αποτελούν μέρος του ενιαίου στρώματος καταστροφής των χώρων Α και 1 και εν μέρει του χώρου Ζ της ανατολικής στοάς. Η χρονολόγηση των μητρών, επομένως, βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με το στρώμα καταστροφής των δωματίων αυτών[612]. Τα λίγα θραύσματα και τμήματα μητρών, συνολικά 7 επί συνόλου 2500 θραυσμάτων, που βρέθηκαν στα παραπάνω δωμάτια, προέρχονται από χώρο κατά μήκος του ρείθρου του στυλοβάτη της ανατολικής στοάς, αμέσως δυτικά των δωματίων Α και 1, και επομένως σχετίζονται με τα δύο αυτά δωμάτια. Η ανεύρεση πολλών οστράκων, θραυσμάτων ειδωλίων, μητρών ειδωλίων, ενσφράγιστων λαβών και άλλων αντικειμένων κατά μήκος του στυλοβάτη της ανατολικής και νότιας στοάς, αντικειμένων που σχετίζονται με τα εμπορεύσιμα είδη που βρέθηκαν και στα αντίστοιχα δωμάτια των στοών, δείχνουν πως οι χώροι αμέσως έξω από

612 Οι συνθήκες ανεύρεσης των μητρών περιγράφονται στις σ. 19-21. Μαζί με τις μήτρες, στα δωμάτια Α και 1, βρέθηκε πολύ μεγάλος αριθμός αγγείων καθημερινής χρήσης, λυχνάρια, αρκετά μολύβδινα βαρίδια και ελάχιστες μήτρες ειδωλίων. Το σημαντικό αυτό υλικό για την παραγωγή και το εμπόριο του εργαστηρίου θα αποτελέσει αντικείμενο ξεχωριστής μελέτης.

το στυλοβάτη των στοών στην τελευταία τουλάχιστο φάση τους, χρησιμοποιήθηκαν ως χώροι απόρριψης των κατεστραμμένων αντικειμένων των εργαστηρίων. Τα τελευταία, επομένως, χρονολογικά αντικείμενα των χώρων αυτών αποτελούν και έναν ασφαλή terminus post quest για το στρώμα καταστροφής των αντίστοιχων χώρων των στοών.

Η αποκάλυψη μεγάλου αριθμού ειδωλίων και μητρών για την κατασκευή ειδωλίων καθώς και μητρών για την κατασκευή λύχνων στα δωμάτια 4, 5 και 7 ως 22, αλλά και μεγάλου αριθμού αγγείων στα δωμάτια 1-3 και Α, Β, Γ και Ζ, που είχαν τοποθετηθεί σε σειρές επάνω στα χωμάτινα δάπεδά τους, δείχνουν, μου φαίνεται, πως όταν εγκαταλείφθηκαν οι χώροι, οι ιδιοκτήτες δεν είχαν τη δυνατότητα να πάρουν μαζί τους αντικείμενα αξίας, όπως είναι οι πάμπολλες μήτρες για την κατασκευή ανάγλυφων αγγείων, οι μήτρες ειδωλίων και λυχναριών, οι ανάγλυφοι σκύφοι, ο ανάγλυφος αμφορέας 80.455, τα λυχνάρια και τα άλλα βαμμένα και αβαφή αγγεία. Ακόμη και μικροί θησαυροί χάλκινων νομισμάτων εγκαταλείφθηκαν στο στρώμα καταστροφής μερικών δωματίων. Η καταστροφή λοιπόν πρέπει να συμπεράνει κανείς ότι δεν προέκυψε από βαθμιαία εγκατάλειψη, αλλά ήταν ξαφνική και έθαψε πολλά από τα δωμάτια κάτω από τις πλινθόκτιστες ανωδομές τους, σφραγίζοντας σε πολλές περιπτώσεις, αλλά και προστατεύοντας τα εμπορεύματα των χώρων. Η καταστροφή δεν μπορεί να αποδοθεί σε εχθρική καταστροφή ή τυχαία πυρπόληση, αφού δεν βρέθηκε ούτε ίχνος απανθρακωμένου υλικού στο στρώμα καταστροφής των δωματίων, που έχουν ήδη ερευνηθεί. Μια εχθρική δήωση δεν είναι πιθανή, αφού οι κάτοικοι της πόλης θα ξαναχρησιμοποιούσαν τους χώρους και τα άθικτα σε πολλές περιπτώσεις εμπορεύματα. Μια βίαιη λοιπόν φυσική αιτία, σεισμός πιθανότατα, φαίνεται πως υπήρξε η αιτία της καταστροφής του συγκροτήματος και ο λόγος εγκατάλειψής του. Μια τέτοια φυσική αιτία δικαιολογεί απολύτως τη μορφή του στρώματος καταστροφής και τη φύση του υλικού του. Στο φως μιας τέτοιας ερμηνείας δικαιολογείται καλύτερα και η εγκατάλειψη του υλικού ενός κλιβάνου γεμάτου με ειδώλια, που αποκαλύφτηκε στη ΒΑ. γωνία του νότιου τμήματος της ανατολικής πτέρυγας[613].

Τα ευρήματα

Από τα ευρήματα του στρώματος καταστροφής και των αποθετών, που σχετίζονται με την τελευταία φάση, πριν από την καταστροφή του συγκροτήματος, εξετάζονται στο κεφάλαιο αυτό δύο μικρές ομάδες από νομίσματα, ενσφράγιστες λαβές αμφορέων και αμφορείς που συμβάλλουν καθοριστικά στο χρονολογικό προσδιορισμό της καταστροφής του συγκροτήματος και επομένως, χρονολογούν και το υλικό που μελετούμε, αφού είναι τα νεότερα ευρήματα από την Αγορά της Πέλλας.

Στα νομίσματα περιλαμβάνονται τέσσερα παραδείγματα ενός τύπου χάλκινου νομίσματος Μακεδονίας υπό τους Ρωμαίους, (N1-N4), ένα αθηναϊκό τετράδραχμο (N5) και οκτώ ρωμαϊκά νομίσματα, τρία ασσάρια (N6-N8), ένας semis (N9) και τέσσερα δηνάρια (N10-N13), από τα οποία τα τρία επάργυρα.

Από το σύνολο των ενσφράγιστων λαβών ελληνικών αμφορέων εξετάζονται μόνο δεκαέξι λαβές ροδιακών και κνιδιακών αμφορέων, που ανήκουν όλες στα νεότερα παραδείγματα, των πε-

613 «Εκ βιαίας αιτίας (πιθανώς σεισμού)» αναφέρεται πως καταστράφηκε και το κτίριο Ι/2, αλλά «ενωρίς κατά την ελληνιστικήν εποχήν», βλ. Χ. Μακαρόνας, ΑΔ 18 (1963): Χρονικά, 200 με σημ. 3. Το παραπάνω στρώμα δεν φαίνεται πως ταυτίζεται με αυτό της καταστροφής της αγοράς.

ριόδων δηλαδή IV ως VI (λίγο πριν από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. ως τις αρχές του 1ου αι. π.Χ.).

Τα νομίσματα. Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται ένας πολύ μικρός αριθμός από τα νομίσματα που βρέθηκαν στο στρώμα καταστροφής και στα δάπεδα των δωματίων του συγκροτήματος, καθώς και στους αποθέτες που σχετίζονται με την τελευταία φάση της Αγοράς. Ένας μεγάλος αριθμός από τα νομίσματα που βρέθηκαν στο στρώμα καταστροφής ανήκουν στις αυτόνομες κοπές Πέλλης, Αμφιπολιτών και Θεσσαλονίκης, η χρονολόγηση των οποίων δεν έχει φτάσει ακόμη σε ικανοποιητικό επίπεδο, αφού το σύνολο των νομισμάτων αυτών τοποθετείται σε ευρύτατο χρονικό πλαίσιο, από το 187 π.Χ. ως το 31 π.Χ.[614]. Στον κατάλογο περιλαμβάνονται τα τέσσερα νομίσματα μιας κοπής Μακεδόνων υπό τους Ρωμαίους και το σύνολο των ρωμαϊκών νομισμάτων, εκτός από έναν αταύτιστο as του 2ου αι. π.Χ.

Τα ρωμαϊκά νομίσματα, που είναι και καλύτερα χρονολογημένα, παρέχουν σημαντικές ενδείξεις για το χρόνο καταστροφής του συγκροτήματος. Ακόμη, επισημαίνουν μια ομοιογένεια των κοπών στο δεύτερο μισό του 2ου αι. π.Χ. για το σύνολο του συγκροτήματος. Από το στρώμα καταστροφής των δωματίων 12, 18 και 27 της ανατολικής στοάς έχουμε τρία ρωμαϊκά νομίσματα· ένα τέταρτο προέρχεται από το ρείθρο του στυλοβάτη της ίδιας στοάς[615]. Τα νομίσματα αυτά είναι ένας as, N6, πιθανότατα του Quintus Caec. Metellus Macedonicus, που χρονολογείται στο 155-149 π.Χ. (Crawford) ή στο 150-146 π.Χ. (Sydenham), ένας semis, N9, του C. Curiatius F. Trigeminus, που χρονολογείται στο 135 π.Χ. (Crawford), και δύο κίβδηλα δηνάρια του Sextus Julius Caesar, N10 (129 π.Χ., Crawford ή 155-120 π.Χ., Sydenham). Στην ίδια περίοδο ανήκουν και τα τρία νομίσματα Μακεδονίας υπό τους Ρωμαίους, N1, N2 και N4, που βρέθηκαν στο δάπεδο της ανατολικής στοάς και στα δάπεδα των δωματίων 3 και 4. Τα νομίσματα αυτά χρονολογούνται από τον Gaebler στο 142/141 π.Χ.· η νέα χρονολόγηση, 166/165 π.Χ., από τον Mackay, κατά την άποψή μου, δεν στηρίζεται σε πειστικά επιχειρήματα[616].

Στην ίδια χρονική περίοδο χρονολογούνται και τα νομίσματα που βρέθηκαν στη νότια στοά. Από δάπεδο δωματίου, κοντά στην ανατολική στοά, προέρχεται αθηναϊκό τετράδραχμο (N5), που χρονολογείται από τη M. Thompson στο 158/157 π.Χ. και πειστικότερα, κατά την άποψή μου, από τον D. Lewis αλλά και από την πρόσφατη έρευνα, τριάντα χρόνια αργότερα[617]. Στο δάπεδο της ίδιας στοάς βρέθηκε δηνάριο του C. Plutius, N12, που τοποθετείται στο 121 π.Χ. από τον Crawford ή στο 137-134 π.Χ. από τον Sydenham. Από το χαμηλότερο μέρος του στρώματος

614 Οι γνώσεις μας για τις αυτόνομες κοπές Πέλλης, Θεσσαλονίκης και Αμφιπόλεως ελάχιστα έχουν προχωρήσει πέρα από τις απόψεις που διατυπώθηκαν στο θεμελιώδες έργο του H. Gaebler, Die antiken Münzen von Makedonien und Paionia, 1935, 39 κ.ε. (Πέλλα), 33 κ.ε. (Αμφίπολη) και 117 κ.ε. (Θεσσαλονίκη)· πρβλ. και T. Hackens στο SNG, Grèce, Collection Rèna H. Evelpidis. Athènes II, 1975, 32 (Αμφίπολη), 35 (Πέλλα) και 36 (Θεσσαλονίκη).

615 Οι χρονολογίες των ρωμαϊκών νομισμάτων βασίζονται στα έργα του E.A. Sydenham, The Coinage of the Roman Republic, 1952 και του M. Crawford, Roman Republican Coinage, 1974. Σε σπάνιες περιπτώσεις, όταν υπάρχει χαρακτηριστική διαφοροποίηση, αναφέρεται και η χρονολόγηση που δίνεται στο παλιότερο έργο του H. Grueber, Coins of the Roman Republic in the British Museum, 1910.

616 P.A. Mackay, ANSMN, 1968, 8-11.

617 M. Thompson, The New Style Coinage of Athens, 1961, 27-29. Για την αναθεώρηση της χρονολόγησης από τον D. Lewis, NumChron 1962, 275-300. Η βασική βιβλιογραφία για την αθηναϊκή νομισματοκοπία της νέας τεχνοτροπίας δίνεται από τον M.H. Crawford στο D. Mano-Zissi και J. Wiseman, Studies in the Antiquities of Stobi I, 1973, 3 σημ. 5. Ιδιαίτερα σημαντικό για τη χρονολόγηση των νομισμάτων αυτών είναι το άρθρο του O. Mørkholm, The Chronology of the New Style Coinage of Athens, ANSMN 29 (1984), 29-42· τον δρ. Γ. Τουράτσογλου ευχαριστώ θερμά για την υπόδειξη.

των κεραμίδων οροφής της ίδιας στοάς προέρχεται κίβδηλο οδοντωτό δηνάριο (N13) του L. Aurelius Cotta, που χρονολογείται στο 105 π.Χ. από τον Crawford. Μέσα σε οχετό, κάτω από το στυλοβάτη, στη γωνία της νότιας με τη δυτική στοά, βρέθηκε ένας as του M. Libo, N7 (148 π.Χ., Crawford ή 145-138 π.Χ., Sydenham). Ένα μόνο νόμισμα της κοπής της Μακεδονίας υπό τους Ρωμαίους, N4, ίδιο με αυτά που βρέθηκαν στην ανατολική στοά, βρέθηκε σε τομή στο νότιο τοίχο της στοάς. Στο τρίτο τέταρτο του δεύτερου αιώνα π.Χ. ανήκει και ένας as του C. Terentius Lucanus (147 π.Χ., Crawford, ή 135-126 π.Χ., Sydenham), που βρέθηκε στο στρώμα καταστροφής της λεωφόρου στα βόρεια της βόρειας στοάς και σχετίζεται με αυτή.

Από τα παραπάνω νομίσματα νεότερο είναι ο επάργυρος serratus denarius του L. Aurelius Cotta. Η επιφάνειά του, παρά τη διάβρωση που έχει υποστεί το μέταλλο, είναι καλή. Οι λεπτομέρειες δεν δείχνουν σημεία φθοράς από την κυκλοφορία. Ο χρόνος εναπόθεσης του νομίσματος δεν μπορεί να απέχει πολύ από την κοπή του. Ενδεικτική είναι και η επιφάνεια των asses, του αθηναϊκού τετράδραχμου, αλλά και των δηναρίων. Όλα παρουσιάζουν φθορά από κυκλοφορία αρκετών χρόνων. Τη φθορά αυτή δεν έχει ο semis του C. Curiatius F. Trigeminus. Αν η χρονολόγηση του Crawford είναι ορθή, τότε πρέπει να υποθέσουμε ότι το νόμισμα αυτό θάφτηκε στον αποθέτη του στυλοβάτη της ανατολικής στοάς αρκετά χρόνια πριν από την καταστροφή του κτιρίου.

Οι νομισματικές ενδείξεις μας οδηγούν σε μια χρονολόγηση που δεν απέχει πολύ από την κυκλοφορία των δηναρίων του L. Aurelius Cotta. Μια χρονολογική δηλαδή τοποθέτηση στις αρχές του 1ου αι. π.Χ. φαίνεται η πιθανότερη.

Αυτή ακριβώς τη χρονολόγηση έρχεται να επιβεβαιώσει η ανακάλυψη κατά την ανασκαφική περίοδο του 1984, κάτω από το τελευταίο δάπεδο δωματίου της δυτικής στοάς, ενός θησαυρού εκατό αθηναϊκών τετραδράχμων της νέας τεχνοτροπίας (New Style). Η τελευταία χρονολογικά κοπή, που αντιπροσωπεύεται από δύο μόνο παραδείγματα, των Ξενοκλέους-Αρμοξένου, χρονολογείται από τη M. Thompson το έτος 127/26· στην πραγματικότητα, όμως, θα πρέπει η χρονολογία αυτή να κατέβει κατά τριάντα χρόνια περίπου χαμηλότερα, όπως δέχεται ολόκληρη η νεότερη βιβλιογραφία. Έτσι, χρόνος απόκρυψης του θησαυρού πρέπει να θεωρηθεί η πρώτη δεκαετία του 1ου αι. π.Χ. και πιθανότατα το τέλος της[618] (Π ί ν. 325).

Οι ενσφράγιστες λαβές. Η ταξινόμηση και η χρονολόγηση των ενσφράγιστων λαβών των ελληνικών αμφορέων που εξετάζονται εδώ, στηρίζονται στην κωδικοποίηση των γνώσεων της κεραμικής αυτής κατηγορίας από τη V. Grace και τη Μ. Σαββατιανού-Πετροπουλάκου στο άρθρο τους, Les timbres amphoriques grecs, Délos XXVII, 1970, 277-386 (στο εξής Délos XXVII). Η δημοσίευση αυτή, πολύτιμη για τους ροδιακούς και τους κνιδιακούς αμφορείς του 2ου και πρώιμου 1ου αιώνα π.Χ., μαζί με τα άρθρα της V. Grace, Revisions in Early Hellenistic Chronology[619] και The Middle Stoa Dated by Amphora Stamps[620] καλύπτουν το μεγαλύτερο φάσμα αυτής της κατηγορίας αγγείων της ελληνιστικής εποχής. Οι δημοσιεύσεις αρκετών μονογραφιών και άρθρων τα τελευταία χρόνια παρουσιάζουν κυρίως υλικό από διάφορους χώρους, ό-

618 Τις κοπές των Ξενοκλέους-Αρμοξένου διαπραγματεύεται η Thompson, ό.π., 344-346. Η αναθεώρηση των χρονολογιών, γενικά από τον Lewis, ό.π., 275-300. Είναι προφανές ότι η τελευταία κοπή του θησαυρού της Πέλλας είναι αποδεικτική του χρόνου απόκρυψής του. Ακόμη, φαίνεται το πιο πιθανό πως η βίαιη καταστροφή του κτιρίου υπήρξε η αιτία που εμπόδισε τον ιδιοκτήτη του από την παραπέρα χρησιμοποίησή του. Την κοπή χρονολογεί ο Mørkholm, ANSMN 29 (1984), 32, το 95/94 π.Χ.

619 Παραπάνω, σημ. 606.

620 Hesperia 54 (1985), 1-54.

πως από τη Σαλαμίνα της Κύπρου[621], την Αλεξάνδρεια[622], τη Νέα Πάφο[623], τα Λάβρανδα[624] και την Ασίνη[625]. Σημαντικά όμως για νεότερες ερμηνείες των θασίτικων αμφορέων είναι τα άρθρα του Y. Garlan, Koukkos και του M. Debidour, Reflexions sur les timbres amphoriques thasiens[626].

Από τις δεκαέξι ενσφράγιστες λαβές αμφορέων που εξετάζονται, η μία ανήκει στον κνίδιο κατασκευαστή Αρίστωνα, στα χρόνια του επωνύμου Κλεισιππίδα (Λ10) και τοποθετείται στην περίοδο IVB (166-146 π.Χ.)· βρέθηκε σε δοκιμαστική τομή στη γωνία του στυλοβάτη της ανατολικής και βόρειας στοάς[627]. Στην επόμενη περίοδο V (μεταξύ του 146 και 108 π.Χ.) χρονολογείται η ενσφράγιστη λαβή ροδίτικου αμφορέα του κατασκευαστή Δαμοφίλου (Λ2), που βρέθηκε στο ρείθρο της λεωφόρου αμέσως προς Β. της βόρειας στοάς. Στην ίδια περίοδο ανήκει και τμήμα ενσφράγιστης λαβής κνιδιακού αμφορέα (Λ14) του κατασκευαστή Μένητος στην περίοδο του επωνύμου Αγαθοκλέους, που βρέθηκε στο στρώμα καταστροφής του δωματίου 24 της ανατολικής στοάς.

Ο μεγαλύτερος αριθμός ενσφράγιστων λαβών προέρχεται από το ρείθρο του στυλοβάτη της νότιας στοάς και από μικρή ζώνη γεμίσματος δίπλα από αυτό. Στον αποθέτη αυτό βρέθηκαν οι ροδιακές ενσφράγιστες λαβές Λ1, Λ3, Λ5, Λ6, Λ7 και οι κνιδιακές Λ12, Λ13, Λ15 και Λ16. Από τις παραπάνω, οι ροδιακές ενσφράγιστες λαβές, Λ1 επί επωνύμου Αρχεμβρότου, Λ3 επί επωνύμου Λεοντίδα και Λ5 του κατασκευαστή Ναυσίππου, χρονολογούνται στην περίοδο V. Στην ίδια περίοδο τοποθετείται χρονικά και ο κνιδιακός αμφορέας Λ13 του επωνύμου Καρνεοδότου. Στην περίοδο V-VI (ύστερος 2ος αι. π.Χ.) κατατάσσεται ο ροδιακός αμφορέας Λ6 επί επωνύμου Νικασαγόρα και ο Λ7 επί επωνύμου Φαινίλα. Στην ίδια, πιθανότατα, περίοδο ανήκει και ο κνιδιακός αμφορέας Λ15 του κατασκευαστή Αινέα επί επωνύμου Ειροκλέα. Στην επόμενη περίοδο VI (περίοδος 108 ως 80 π.Χ.) ανήκουν ο ροδιακός αμφορέας Λ8 του κατασκευαστή Βοσπόρου. Στην περίοδο VIA (107-98 π.Χ.) ανήκουν οι κνιδιακές ενσφράγιστες λαβές Λ12[628] και Λ16 επί επωνύμου Αριστομήδη και του κατασκευαστή Καλλιδάμα, επί επωνύμου Πολίτη, η οποία έγινε στη χρονιά των Duoviri Φιλοπόλιδος και Διονυσίου. Από τις υπόλοιπες τρεις λαβές, που προέρχονται από τομές που σχετίζονται με τη νότια σειρά των δωματίων της νότιας στοάς και το στρώμα καταστροφής της, δύο λαβές ανήκουν στους κατασκευαστές *Δημοκράτευς τοῦ Ἀριστοκλεῖς* και Μίδα (Λ11 και Λ4) της περιόδου V και μία στον κατασκευαστή Μουσαίο (Λ9) της περιόδου VI.

Είναι φανερό ότι και οι ενσφράγιστες λαβές, όπως και τα νομίσματα και για τις τρεις στοές (ανατολική, βόρεια και νότια) για τις οποίες έχουμε επαρκείς ενδείξεις, μας οδηγούν σε μια χρονολόγηση της τελευταίας φάσης του συγκροτήματος μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. Οι τελευταίες χρονολογικά σφραγίδες Λ8, Λ9, Λ12 και Λ16 ανήκουν στην περίοδο VI, στο τέλος δηλαδή του 2ου και στις αρχές του 1ου αι. π.Χ. Τόσο η σφραγίδα του κατασκευαστή Βοσπόρου (Λ8) όσο και του κατασκευαστή Μουσαίου (Λ9) πράγματι δεν ανήκουν στην ύστερη φάση της περιόδου. Οι επώνυμοι Αριστομήδης και Πολίτης των σφραγίδων Λ12 και Λ16 τοποθετούνται από τη V. Grace στην Α' περίοδο των Duoviri (περίοδος VIA), δηλαδή ως τις αρχές της πρώτης δεκαετίας του 1ου αι. π.Χ., στην οποία συγκλίνει και το σύνολο των ενδείξεων για την καταστροφή του συγκροτήματος.

621 Y. Calvet, Les timbres amphoriques 1965-1970. Salamine de Chypre III, 1972 και ο ίδιος, RDAC 1978, 222-234.

622 Z. Sztetyłło, ÉtTrav VIII (1975), 159-235.

623 Z.Sztetyłło, Les timbres céramiques, 1965-1973· Nea Paphos I, 1976.

624 M.L. Säflund, Stamped Amphora Handles· Labraunda II/2, 1980.

625 B. Wells, OpAth XIV: 9 (1982), 119-128.

626 Y. Garlan, Thasiaca, V Suppl. BCH (1979), 213-268· M. Debidour, Thasiaca, V. Suppl. BCH (1979), 269-314.

627 Οι σχετικές παραπομπές δίνονται στον κατάλογο.

628 Ευχαριστώ θερμά την κ. Μ. Σαββατιανού-Πετροπουλάκου για την ταύτιση της σφραγίδας Λ12.

ΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ

Γενικά

Η τεχνική της κατασκευής ολόκληρων αγγείων που βγήκαν από μήτρες πρωτοεμφανίστηκε στην ελληνιστική περίοδο. Η ανακάλυψη της μεθόδου προώθησε τη μηχανική επανάληψη των αγγείων της κατηγορίας αυτής σε μια μαζική, βιομηχανική θα λέγαμε, παραγωγή, αφού τα προϊόντα, τα οποία κατασκευάζονταν με τον τρόπο αυτό, κατατάσσονται σε πανομοιότυπες σχεδόν σειρές αγγείων, βγαλμένων από την ίδια μήτρα. Οι σειρές αυτές είναι δυνατόν να διαφέρουν μόνο ως προς τα μέλη που προστίθενται, όπως είναι το χείλος και, σε σπανιότερες περιπτώσεις, το πόδι και οι λαβές στα αγγεία που είχαν αυτά τα μέλη.

Η παραγωγή της κεραμικής που κατασκευαζόταν με μήτρες απλώθηκε πολύ γρήγορα σ' ολόκληρη την ανατολική Μεσόγειο ως τη Μαύρη θάλασσα· τα διακοσμητικά στοιχεία της περιλαμβάνονται σε μια κοινή διακοσμητική γλώσσα. Η βιομηχανοποίηση της παραγωγής των ανάγλυφων αγγείων και η εμπορευματοποίηση του είδους, που είχε τώρα χαμηλότερο κόστος, οδήγησαν σιγά-σιγά στην υποβάθμιση του δημιουργού των αγγείων από το επίπεδο του καλλιτέχνη στο επίπεδο του απλού τεχνίτη. Η μαζικότητα της παραγωγής είχε σαν συνέπεια τη συγκέντρωση ενός πολύ μεγάλου αριθμού ομοιόμορφων αγγείων, η μελέτη των οποίων θα ήταν αδύνατη χωρίς τη μεθοδική ταξινόμησή τους. Διαπιστώθηκε, έτσι, πως μόνο η συστηματική κατάταξη θα μπορούσε να βοηθήσει στην επίλυση πολλών προβλημάτων που σχετίζονται με τις οικονομικές σχέσεις και τις κοινωνικές επιδράσεις διαφόρων περιοχών, αλλά και τις αλληλοεπιδράσεις του είδους στην ίδια την παραγωγή. Η κατάταξη, επομένως, του σχετικού υλικού σε ευρύτερες ομάδες, άσχετα με τον τόπο εύρεσής του, υπήρξε ένα ζωτικό πρόβλημα με απαιτήσεις άμεσων λύσεων. Γι' αυτό και η έρευνα της ανάγλυφης ελληνιστικής κεραμικής την τελευταία δεκαετία στράφηκε προς αυτήν την κατεύθυνση.

Ήδη από τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας, ο F. Courby στο μνημειακό για την εποχή του έργο, Les vases grecs à reliefs, 1922, διέγνωσε την ανάγκη μιας σχετικής κατάταξης, καθόρισε μάλιστα και τις βασικές αρχές επάνω στις οποίες όφειλε να κινηθεί η έρευνα, η οποία κατά τον Courby θα έπρεπε να βασιστεί στην αναγνώριση των μονάδων παραγωγής, τα εργαστήρια. Αυτό μπορούσε να γίνει, σύμφωνα με τις απόψεις του ίδιου μελετητή, με την εξέταση και σύγκριση των μοτίβων των αγγείων. Η χρησιμοποίηση των βασικών αυτών αρχών στο υλικό της Δήλου τον οδήγησε στην παρατήρηση ότι στα αγγεία αυτά μπορούν να αναγνωριστούν περισσότερα εργαστήρια από αυτά που μας δίνουν οι υπογραφές των τεχνιτών[629]. Διαπιστώθηκε ακόμη πως κάθε εργαστήριο χρησιμοποιούσε ορισμένο αριθμό σφραγίδων[630]. Αντικειμενικά, όμως, στόχος του μελετητή ήταν η διαχρονική εξέταση των ανάγλυφων ελληνιστικών αγγείων. Έτσι, δεν προχώρησε σε μια βαθύτερη ανάλυση και κατάταξη του υλικού της ελληνιστικής περιόδου σε συγκεκριμένα εργαστήρια.

Οι ιδέες του Courby βοήθησαν τον Hausmann να απομονώσει ένα συγκεκριμένο αττικό εργαστήριο[631] στο οποίο η μεταγενέστερη έρευνα έδωσε το όνομά του[632]. Η συστηματοποίηση όμως

629 F. Courby, Les vases grecs à reliefs, 1922, 394.

630 Ό.π., 431.

631 Hausmann, Reliefbecher, 26-27 και 107-108, σημ. 107.

632 Rotroff, Agora XXII, 27-28.

των αρχών στις οποίες πρέπει να στηρίζεται μια εργαστηριακή κατάταξη της ανάγλυφης ελληνιστικής κεραμικής πραγματοποιήθηκε από τους Laumonier[633] και Siebert[634]. Οι απόψεις τους κωδικοποιήθηκαν τελευταία και από τη S. Rotroff με την ευκαιρία της δημοσίευσης του υλικού από την αθηναϊκή Αγορά[635]. Στα ίδια πλαίσια κινείται και το σύνολο σχεδόν των τελευταίων εργασιών στις οποίες δημοσιεύεται σχετικό υλικό[636]. Βασική προσπάθεια στα παραπάνω έργα είναι η απομόνωση των χαρακτηριστικών σφραγίδων κάθε εργαστηρίου, όπως είναι οι σφραγίδες με τις οποίες γίνονταν οι λεπτομέρειες των κοσμημάτων του χείλους, τα συμπληρωματικά κοσμήματα, τα φυτικά μοτίβα και, σε μικρότερο βαθμό, τα μετάλλια[637]. Εκτός από τις συγκεκριμένες σφραγίδες, η σύνθεση του διακόσμου και η κατασκευή του αγγείου μπορούν να αποτελέσουν συμπληρωματικά κριτήρια για την εργαστηριακή κατάταξη των αγγείων. Η ασφαλής, όμως, απόδοση ενός αγγείου σε ένα εργαστήριο στηρίζεται πάντα στο συνδυασμό περισσότερων κριτηρίων.

Η παραγωγή της ανάγλυφης ελληνιστικής κεραμικής, όπως αναφέρθηκε, είναι σε γενικές γραμμές μηχανική. Έτσι, εξαιτίας και της κοινής διακοσμητικής γλώσσας που χρησιμοποιείται δίνεται με πρώτη ματιά η εντύπωση μιας ομοιόμορφης σύνθεσης σε πολλά έργα διαφορετικών εργαστηρίων. Όμως, η γενικότερη αυτή ομοιομορφία είναι επιφανειακή. Σε αρκετές περιπτώσεις είναι δυνατή η απομόνωση ομάδων με κοινά εργαστηριακά χαρακτηριστικά. Πολύ σπανιότερα όμως είναι δυνατή και η αναγνώριση των ατομικών ιδιομορφιών συγκεκριμένων δημιουργών. Έτσι, παρά τη γενικότερη ομοιομορφία μιας κοινής διακοσμητικής γλώσσας στα έργα της ανάγλυφης ελληνιστικής κεραμικής, μπορούν να απομονωθούν χαρακτηριστικές ιδιομορφίες των τεχνιτών, που αναλύονται σε μια διαφορετική σύνθεση κοσμημάτων, καμωμένων τόσο με ελεύθερο χέρι όσο και με σφραγίδες που διαθέτει ο κάθε δημιουργός. Στα ιδιοποιά αυτά στοιχεία περιλαμβάνονται και οι σφραγίδες των μορφών, που μαζί με τα κοσμήματα οργανώνονται σε ένα στενό διακοσμητικό σύστημα, χαρακτηριστικό σε συγκεκριμένες μονάδες ή ομάδες μονάδων παραγωγής. Η ταξινόμηση λοιπόν του υλικού σε εργαστήρια μπορεί να γίνει με την απομόνωση αυτών των ιδιοποιών στοιχείων.

Αναπάντητο παρέμενε ως σήμερα το ερώτημα κατά πόσο το ίδιο εργαστήριο ήλεγχε ολόκληρο το φάσμα της κατασκευής, αρχίζοντας από το πλάσιμο σφραγίδων, προχωρώντας στην κατασκευή των μητρών, συνεχίζοντας στην παραγωγή αγγείων από τις μήτρες και φτάνοντας, τέλος, στην εμπορική διάθεση των προϊόντων. Το πρόβλημα αυτό μας βοηθά να το λύσουμε ως ένα μεγάλο βαθμό η ανεύρεση των μητρών της Πέλλας σε δύο συνεχόμενα δωμάτια. Μέσα στα ίδια δωμάτια αποκαλύφθηκαν και μερικά αγγεία που βγήκαν από τις μήτρες που μελετούμε. Η παρουσία, επομένως, του μεγάλου αριθμού των μητρών στα δύο δωμάτια δεν απέβλεπε στην πώλησή τους, αλλά στην εκμετάλλευση των προϊόντων που παράγονταν από αυτές. Στο συμπέρασμα αυτό συνηγορούν και τα πολλαπλά στρώματα πηλού από τη χρησιμοποίηση των αγγείων, που έχουν συσσωρευτεί στα χείλη, στο εξωτερικό των μητρών, και, σπανιότερα, σε σημεία του εσωτερικού, όταν το πλύσιμο μετά την τελευταία χρησιμοποίησή τους δεν ήταν καλό. Ο πηλός αυτός από εμπειρικές τουλάχιστον παρατηρήσεις, αφού οι εργαστηριακές αναλύσεις

633 Délos XXXI.

634 Recherches, 3-8

635 Agora XXII, 25-26.

636 Βλ. Εισαγωγή, σ. 19 κ.ε.

637 Rotroff, Agora XXII, 25-26. Πρβλ. σχετικά και όσα παρατίθενται από τον G. Siebert στο Céramiques Hellénistiques et Romaines, Centre de Recherches d'histoire ancienne 36, 1980, 55 κ.ε.

δεν έχουν ακόμη ολοκληρωθεί, φαίνεται πως είναι ίδιος με τον πηλό με τον οποίο κατασκευάστηκαν οι περισσότερες μήτρες· είναι ακόμη ίδιος με ένα λεπτό στρώμα επεξεργασμένου πηλού εργαστηριακών καταλοίπων, που εντοπίστηκε στο δάπεδο του δωματίου Α.

Η ανεύρεση μιας πήλινης σφραγίδας στο χώρο απόρριψης εργαστηριακών καταλοίπων έξω από τα δύο συνεχόμενα δωμάτια Α και Ι συμβάλλει καθοριστικά στην επίλυση της σειράς των προβλημάτων που τέθηκαν παραπάνω (Π ί ν. 264)[638]. Στο μέτωπο της σφραγίδας εικονίζεται μορφή πολεμιστή προς τα αριστερά. Το κεφάλι της έχει δουλευτεί σ' όλες του τις λεπτομέρειες, καθώς και ο χιτώνας της. Τα άκρα της όμως έχουν αποδοθεί σχηματικά, το ίδιο και η ασπίδα. Ο κατασκευαστής της σφραγίδας, όπως αποδεικνύεται από τη λεπτομερειακή απόδοση του κεφαλιού της μορφής, είχε αν το επιθυμούσε, όλες τις ικανότητες μιας επιμελημένης κατασκευής και των άκρων. Επειδή όμως η κατασκευή διακόπηκε πριν από την αποπεράτωση, η σφραγίδα θα πρέπει να ερμηνευτεί σαν ένα δοκιμαστικό κομμάτι ή μια σπουδή, που μετά το ψήσιμο πετάχτηκε έξω από το εργαστήριο. Η σύνθεση της μορφής και οι κατασκευαστικές λεπτομέρειές της μας επιτρέπουν να ταυτίσουμε τον πλάστη της σφραγίδας με τον τεχνίτη Α, που αναγνωρίζεται ως κατασκευαστής μιας σειράς σφραγίδων με τις οποίες αποτυπώθηκαν αρκετές μορφές μητρών του εργαστηρίου[639]. Η ανεύρεση της δοκιμαστικής σφραγίδας στο χώρο απόρριψης των δωματίων Α και Ι αποδεικνύει πως ο κατασκευαστής των σφραγίδων συνδέεται άμεσα με το εργαστήριο κατασκευής των μητρών· δεν μπορεί, επομένως, να θεωρηθεί ανεξάρτητος τεχνίτης, από τον οποίο τα εργαστήρια προμηθεύονταν τις σφραγίδες τους ύστερα από παραγγελία. Τα αρχαιολογικά δεδομένα που αναφέρθηκαν δεν μας επιτρέπουν να μπούμε σε τέτοιο δίλημμα. Αντίθετα, μας υποχρεώνουν να δεχτούμε πως ο κατασκευαστής των σφραγίδων ήταν ενεργό μέλος του εργαστηρίου και συμμετείχε στις διαδικασίες παραγωγής. Ο ίδιος, επομένως, τεχνίτης μπορεί να ήταν ο δημιουργός των σφραγίδων, ο κατασκευαστής των μητρών και ο κατασκευαστής των ανάγλυφων αγγείων.

Αρκετές από τις σφραγίδες που χρησιμοποιούν τα εργαστήρια δεν μεταβάλλονται για ένα αρκετό διάστημα (μία ή ίσως και δύο γενιές), αφού η φθορά δεν είναι γρήγορη και η χρήση τους όχι συνεχής. Η απομόνωση, επομένως, των σφραγίδων του εργαστηρίου συμβάλλει αποφασιστικά και στην απόδοση των αγγείων σε ομάδες. Μια προσπάθεια προς αυτήν την κατεύθυνση δεν είναι απαλλαγμένη από σοβαρά προβλήματα. Έχει ήδη επισημανθεί από την έρευνα πως οι σφραγίδες ενός εργαστηρίου μπορούσαν να αντιγραφούν με απλή αποτύπωση ενός μέρους ή και ολόκληρου αγγείου ενός άλλου εργαστηρίου[640]. Η αποτύπωση, όμως, ολόκληρου σκύφου από άλλο μου φαίνεται δύσκολη, ίσως μάλιστα από τεχνική άποψη και αδύνατη. Τα κοσμήματα του αντιγράφου θα καταστρέφονταν κατά την προσπάθεια αποχωρισμού του από το πρωτότυπο. Αν πάλι το αντίγραφο στέγνωνε επάνω στο αγγείο, η φυσική συρρίκνωση του πηλού θα καθιστούσε αδύνατη την αφαίρεσή του, χωρίς να καταστραφεί ολοσχερώς ή το πρωτότυπο ή το αντίγραφο. Αντιγραφές βέβαια ορισμένων σφραγίδων από αγγεία δεν μπορούν να αποκλειστούν. Στις περιπτώσεις αυτές, όμως, η σφραγίδα δεν είχε ιδιαίτερες αξιώσεις, αφού έχανε αισθητά τόσο στις λεπτομέρειες όσο και στο βάθος και στις διαστάσεις της. Αν, τέλος, αναλογιστεί κανείς και τις ιδιαίτερες τεχνικές διαδικασίες εκτύπωσης μιας σφραγίδας, γίνεται εύκολα κατανοητό, γιατί στα εργαστήρια της Μακεδονίας παρατηρείται ελεύθερη απομίμηση σφραγίδων και όχι αποτύπωση. Δεν λείπουν και τα παραδείγματα στα οποία μερικές λεπτομέρειες

638 Για τη σφραγίδα, σ. 155 και σ. 333.

639 Για τον τεχνίτη Α, βλ. σ. 327 κ.ε.

640 Rotroff, Agora XXII, 25.

των σφραγίδων, λόγω διάβρωσής τους από τη συνεχή χρήση, τονίζονται με χάραξη εκ των υστέρων.

Η χαμηλή ποιότητα των αγγείων που έχουν βγει από μήτρες δυσκολεύει πολλές φορές τη σίγουρη αναγνώριση των σφραγίδων. Είναι δυνατό μια σφραγίδα να θεωρηθεί ως αντίγραφο, επειδή δεν έχει αποτυπωθεί καλά ή και αντίστροφα. Ακόμη, πρέπει να σημειωθεί πως η ίδια η σφραγίδα, ανάλογα με την πίεσή της σε μια μήτρα, μπορεί να παρουσιάζει διαφορές όχι μόνο σε διαφορετικές μήτρες, αλλά μερικές φορές και στην ίδια μήτρα. Είναι ακόμη δυνατό, ένα κόσμημα ή μορφή ή και τμήματά τους να μην έχουν αποτυπωθεί καλά, γιατί δεν είχε προηγηθεί καλό πλύσιμο με συνέπεια να μην αναγνωρίζονται σωστά οι λεπτομέρειες. Τα προβλήματα αυτά πολλαπλασιάζονται κατά την αποτύπωση, αφού είναι δυνατό, ανάλογα με την περίπτωση να παρουσιαστούν διαφορές στα κατασκευαζόμενα αγγεία. Τέλος, δεν μπορεί να αποκλειστεί και η περίπτωση μια σφραγίδα ενός εργαστηρίου να βρεθεί σε κάποιο άλλο εργαστήριο. Μερικές φορές η έρευνα έχει εντοπίσει τέτοια φαινόμενα[641]. Η περίπτωση, όμως, αυτή είναι σπάνια και δεν μπορεί να οφείλεται σε δανεισμό σφραγίδων μεταξύ των εργαστηρίων. Αυτό το απαγορεύει η συντεχνιακή άμιλλα, που είναι έντονη από τα πρωιμότερα χρόνια ως τις μέρες μας[642]. Τέτοιες όμως αλληλοεξαρτήσεις και ένας περιορισμένος δανεισμός σφραγίδων μπορούν ευκολότερα να γίνουν μεταξύ τεχνιτών με διαφορετικές τάσεις, που όμως δουλεύουν μέσα στο ίδιο εργαστήριο. Στο συμπέρασμα αυτό μας οδηγεί η εξέταση του υλικού από την Πέλλα.

Η ανεύρεση των μητρών στην Πέλλα αποτελεί ευτυχή σύμπτωση, αφού το εύρημα έχει και τα τρία στοιχεία που ο G. Siebert θεώρησε ως απαραίτητες προϋποθέσεις για κάθε εργαστηριακή κατάταξη[643]. Ο αριθμός των σφραγίδων που απομονώνονται στα αγγεία είναι μεγάλος και έχουν ήδη καταγραφεί σε ξεχωριστό κεφάλαιο[644]. Η ποσότητα του υλικού είναι και αυτή σημαντική. Τέλος, τα αντικείμενα προσφέρονται για επιτόπια μελέτη και είναι καλά ταξινομημένα. Πέρα όμως από αυτά, οι μήτρες της μελέτης, σχεδόν στο σύνολό τους, προέρχονται από το στρώμα καταστροφής δύο συνεχόμενων δωματίων μιας στοάς του εμπορικού κέντρου της Πέλλας. Βρισκόμαστε λοιπόν μπροστά σε ένα υλικό με μοναδικές δυνατότητες για αναλυτικότερες εργαστηριακές παρατηρήσεις, που βασίζονται και στη φύση του, αφού για οποιαδήποτε λεπτομερειακή εξέταση οι μήτρες προσφέρουν πολύ περισσότερες δυνατότητες απ' αυτές που προσφέρουν τα αγγεία που έχουν βγει από μήτρες, όσο καλά και αν έχει γίνει η αποτύπωσή τους.

Οι τεχνίτες

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται για πρώτη φορά στην έρευνα της ανάγλυφης ελληνιστικής κεραμικής η αναγνώριση της δουλειάς των συγκεκριμένων τεχνιτών που κατασκεύασαν τα αγγεία, των κεραμέων, και στη συνέχεια η απόδοση των σφραγίδων σε τεχνίτες. Δίνεται, έτσι, η ευκαιρία να μελετηθούν οι διαφορετικές προσωπικότητες, που δούλευαν στο εργαστήριο, και να εξεταστεί καλύτερα η παραγωγή του συγκεκριμένου εργαστηρίου.

Στηριζόμενοι αποκλειστικά στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του σχήματος των αγγείων, μπορούμε να διακρίνουμε τέσσερις διαφορετικούς κατασκευαστές, στους οποίους αποδίδεται το

641 Rotroff, Agora XXII, 25.

642 Η παραδοσιακή άμιλλα μεταξύ των μελών των συντεχνιακών ομάδων έχει συχνά καταγραφεί με παροιμιακές εκφράσεις, όπως: *Κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει καὶ τέκτονι τέκτων*, Ησίοδος, Έργα και Ημέραι, 25 ή πιο σύγχρονα, με «το συντεχνίτη ο συντεχνίτης πάντοτε κακοβλέπει», Αραβαντινός, Παροιμίαι, αριθ. 1227.

643 Recherches, 8.

644 Οι σφραγίδες και η σύνθεση των κοσμημάτων και των μορφών, σ. 160 κ.ε.

σύνολο σχεδόν των μητρών, εκτός από ελάχιστα θραύσματα, το μέγεθος των οποίων δεν μας επιτρέπει βέβαιη ή σχετική αναγνώριση. Ακόμη, παραλείπονται πολύ λίγα θραύσματα ή τμήματα μητρών, που βρέθηκαν στους χώρους απόρριψης έξω από τα δωμάτια ή ανήκουν σε στρώματα κάτω από τα δάπεδα, τα οποία δεν μπορούν να αποδοθούν σ' έναν από τους παραπάνω τεχνίτες.

Η κατάταξη των μητρών της Πέλλας σε κεραμείς με βάση το σχήμα των μητρών απέδειξε πως οι κατασκευαστές μητρών της πρώτης κατηγορίας, με φυτικά κοσμήματα, είναι και οι διακοσμητές των αγγείων[645]. Οι σφραγίδες μάλιστα με τις οποίες κοσμούνται τα αγγεία αυτά, μικρά φύλλα, ρόδακες, ανθέμια κτλ. είναι ίδιες στις μήτρες ενός κεραμέα, αλλά διαφέρουν από κεραμέα σε κεραμέα. Συμπεραίνεται έτσι ότι ο κατασκευαστής μιας μήτρας δημιουργούσε τις δικές του δευτερεύουσες σφραγίδες, με τις οποίες κοσμούσε τα αγγεία του. Δεν συμβαίνει όμως πάντα το ίδιο και με πολυπλοκότερες συνθέσεις, όπως είναι αυτές της δεύτερης κατηγορίας. Εδώ, αν και ο αλληλοδανεισμός σε ευρεία κλίμακα αποφεύγεται, δεν λείπουν οι περιπτώσεις στις οποίες η διηγηματική παράσταση είναι δυνατό να αποτελείται από μορφές που ανήκουν σε διαφορετικούς τεχνίτες. Ένας τέτοιος βέβαια περιορισμένος αλληλοδανεισμός σφραγίδων μέσα στο ίδιο εργαστήριο μπορεί να δικαιολογηθεί, αφού ήταν αδύνατο να έχει κανείς στη διάθεσή του πάντα το σύνολο των χαρακτήρων που απαιτούνταν για την αποτύπωση των διηγηματικών παραστάσεων. Αλλά και στις περιπτώσεις αυτές οι περισσότερες ή και το σύνολο των μορφών των διηγηματικών παραστάσεων ανήκουν στον ίδιο τεχνίτη, τον κατασκευαστή της μήτρας.

ΤΕΧΝΙΤΗΣ Α

Στον κεραμέα αυτόν αποδίδεται η κατασκευή των περισσότερων μητρών του εργαστηρίου. Τα αγγεία του έχουν πάντα διαμορφωμένη, δακτυλιόσχημη βάση. Στις μικρές και μεσαίου μεγέθους μήτρες η εξωτερική παρειά της βάσης έχει τη μορφή πολύ χαμηλού κυλίνδρου. Το περίγραμμά της δεν είναι απολύτως κάθετο· συνήθως παρουσιάζει μια μικρή μείωση προς τα επάνω. Όχι σπάνια, η κατατομή της διαμορφώνεται σε σπείρα (torus). Η βάση εδράζεται σε στενό δακτύλιο, πάχ. 5-7 χιλ. Η διάμετρος της βάσης των μικρών μητρών κυμαίνεται μεταξύ 50 και 62 χιλ., του μεσαίου μεγέθους μεταξύ 73 και 82 χιλ. και των μεγάλων μεταξύ 98 και 106 χιλ. Τα εσωτερικά τοιχώματα της βάσης μειώνονται προς το κέντρο της, ενώ η επάνω επιφάνεια του εσωτερικού της σχηματίζει ανεστραμμένο και πεπλατυσμένο κώνο, που έχει την κορυφή του στο κέντρο περίπου της βάσης· σχηματίζεται δηλαδή μια μαστοειδής προεξοχή, ιδιαίτερα εμφανής στις μικρές μήτρες.

Το σώμα των αγγείων του τεχνίτη είναι κωδωνόσχημο. Το άνοιγμα του κυπέλλου είναι πλατύ, αλλά μειώνεται σημαντικά στο κάτω μέρος του, όπου διαμορφώνεται η στενή βάση. Έτσι, ο λόγος της διαμέτρου του χείλους με τη βάση είναι μεγάλος. Το χείλος προεξέχει έντονα οριζόντια. Στη συμβολή της στεφάνης με το σώμα σπάνια διακρίνεται ελαφρά και η αυλάκωση που έκανε το δάκτυλο, με τη βοήθεια του οποίου διαμορφώθηκε η στεφάνη του χείλους. Το μετάλλιο και το χείλος διαχωρίζονται από το σώμα με διπλή αυλάκωση. Τα τοιχώματα των αγγείων είναι συνήθως χοντρά.

Από τα δημιουργήματα του τεχνίτη δεν λείπουν και τα αγγεία στα οποία το σώμα είναι σφαιρικό, όπως στις μήτρες 80.58, 80.61, 80.62, 80.71, 80.72, 80.87, 80.102, 80.110, 80.147, 80.148, 80.149 και 80.150.

Συμπερασματικά λοιπόν, μπορούμε να υποστηρίξουμε πως οι μικρού μεγέθους μήτρες του

645 Βλ. παρακάτω, σ. 331, 333.

τεχνίτη διακρίνονται για τη ραδινότητά τους, τη σχετικά ψηλή αλλά στενή βάση με κωνικά τοιχώματα, που επιστέφονται εσωτερικά με διαμορφωμένο ανάστροφο κώνο.

Τα χαρακτηριστικά του σχήματος των αγγείων του τεχνίτη διαφοροποιούνται σε ορισμένα σημεία στις μεσαίες και μεγάλες μήτρες. Στις πρώτες, το σώμα είναι κωδωνόσχημο, η βάση χαμηλή, ενώ στο εσωτερικό της βάσης ο ανεστραμμένος κώνος, λόγω της μεγαλύτερης διαμέτρου της βάσης, ξεχοντρίζεται περισσότερο και κατά συνέπεια γίνεται μικρότερος.

Στις μεγάλες μήτρες που κατασκευάζει ο τεχνίτης, η διάμετρος της βάσης είναι μεγαλύτερη και ο ανεστραμμένος κώνος στο εσωτερικό της βάσης εξαφανίζεται. Σ' άλλα αγγεία της ομάδας αυτής η εσωτερική επιφάνεια της βάσης είναι βαθιά, μήτρες 80.176, 80.179 και ιδίως 80.174, αλλά ρηχή στις υπόλοιπες μήτρες 80.177 και 80.172. Η αυλάκωση του δάκτυλου με το οποίο διαμορφώνεται η στεφάνη του χείλους και στις μήτρες αυτές διακρίνεται ανεπαίσθητα.

ΟΜΑΔΑ Α1

Μια ομάδα από σαράντα οκτώ μικρές μήτρες και είκοσι εννέα τμήματα και θραύσματα μητρών κατατάσσονται σε μια ενιαία ομάδα με τα ίδια χαρακτηριστικά. Το χέρι του τεχνίτη που τις κατασκεύασε είναι ασκημένο, τα περιγράμματα σταθερά. Τα τοιχώματα των αγγείων είναι συνήθως λεπτά, οι λεπτομέρειες προσεγμένες. Οι κατασκευαστικές και διακοσμητικές λεπτομέρειες των αγγείων συγγενεύουν στενότατα με τον τεχνίτη Α. Η ομάδα, όμως, διαφοροποιείται στη διαμόρφωση του κυπέλλου του σώματος και στη βάση, αλλά και στις σφραγίδες με τις οποίες κοσμούνται τα αγγεία.

Το σώμα των μητρών της ομάδας είναι κωδωνόσχημο. Η εξωτερική γραμμή του περιγράμματος στο κάτω μέρος καμπυλώνεται αισθητά προς τη βάση. Δημιουργείται έτσι κάπως βαρύ το σώμα, που πατά πάνω σε χαμηλή βάση με διαμορφωμένο δακτύλιο, ο οποίος έχει κατατομή σπείρας (torus). Η διάμετρος της βάσης είναι μεγάλη, η επάνω εσωτερική επιφάνεια είναι συνήθως επίπεδη, λείπει δηλαδή η συνηθισμένη διαμόρφωση του ανάστροφου κώνου των μητρών της προηγούμενης ομάδας.

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά φαίνεται κατ' αρχήν να διαφοροποιούν τον τεχνίτη Α από την ομάδα Α1. Προς ένα τέτοιο συμπέρασμα συμβάλλει και η διακόσμηση των αγγείων, στα οποία χρησιμοποιούνται ρόδακες και φύλλα διαφορετικά από τον τεχνίτη Α. Προσεκτικότερη όμως εξέταση της ομάδας, νομίζω ότι μας αναγκάζει να εντάξουμε και την ομάδα αυτή στον τεχνίτη Α, σαν μια ξεχωριστή φάση του. Τα αγγεία της ομάδας Α1 φαίνεται πως είναι όλα σύγχρονα, χρονικά όμως δεν απέχουν πολύ από τα υπόλοιπα. Όλα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τεχνίτη Α βρίσκονται και σε αγγεία της ομάδας αυτής ή αντίστροφα.

Έτσι, τα χοντρά τοιχώματα είναι χαρακτηριστικά και της μήτρας 81.11, ενώ δεν λείπουν και οι δακτυλιόσχημες ψηλές βάσεις, που χαρακτηρίζουν τον τεχνίτη Α, όπως διαπιστώνεται από τις μήτρες 81.8, 81.19, 81.13, 81.52. Στις μήτρες αυτές, λόγω ακριβώς της ψηλής βάσης, έχουμε και ανάλογη βαθύτερη εσωτερική πλευρά του δακτυλίου της, με παράλληλη διαμόρφωση του ανάστροφου κώνου της επάνω εσωτερικής επιφάνειας της βάσης. Ακόμη, βρίσκονται και μήτρες με κωνικό κύπελλο, όπως του τεχνίτη Α. Ενδεικτικά αναφέρονται οι μήτρες 81.2, 81.8, 81.6 και 81.19.

Έχουμε ήδη αναφέρει ότι αρκετές χαρακτηριστικές ιδιότητες της ομάδας αυτής, όπως είναι η χαμηλή σπειροειδής διαμόρφωση της δακτυλιόσχημης βάσης και το κωδωνόσχημο του σώματος, διαπιστώθηκαν και σε αρκετές μήτρες του τεχνίτη Α.

Συμπεραίνεται λοιπόν ότι οι μήτρες της ομάδας Α1 έγιναν πιθανότατα ταυτόχρονα και αποτελούν την παραγωγή του τεχνίτη Α σε μια συγκεκριμένη φάση του. Επειδή δε τα κοσμήματα που έγιναν με σφραγίδες, ρόδακες και φύλλα, είναι αρκετά φθαρμένα και πολλές φορές δεν

διακρίνονται οι λεπτομέρειες, και εφόσον οι εξωτερικές πλευρές των μητρών καλύπτονται με παχιά στρώματα πηλού από συνεχή χρήση, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η ομάδα αυτή ανήκει σε μια παλιότερη φάση εργασίας του τεχνίτη Α. Η ομάδα διαχωρίζεται από τα υπόλοιπα αγγεία του τεχνίτη με την ένδειξη ομάδα Α1, ενώ η νεότερη παραγωγή του στο εξής αναφέρεται ως ομάδα Α2.

Στον τεχνίτη Α αποδίδονται διακόσιες εξήντα τέσσερις μήτρες, καθώς και τμήματα και θραύσματα μητρών. Από αυτές, οι εκατόν πενήντα οκτώ μήτρες και είκοσι εννέα θραύσματα και τμήματα αποδίδονται στην ομάδα Α2.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΗΤΡΩΝ ΤΕΧΝΙΤΗ Α

ΟΜΑΔΑ Α1

1.10	(81.41)	21.66	(81.13)	41.190	(81.50)	61.266	(81.139)
2.11	(81.42)	22.67	(81.14)	42.191	(81.51)	62.267	(81.140)
3.12	(81.43)	23.68	(81.15)	43.192	(81.52)	63.268	(81.141)
4.13	(81.44)	24.69	(81.16)	44.193	(81.53)	64.269	(81.142)
5.14	(81.45)	25.73	(81.19)	45.197	(81.57)	65.270	(81.143)
6.15	(81.46)	26.74	(81.20)	46.198	(81.58)	66.271	(81.144)
7.16	(81.47)	27.75	(81.21)	47.200	(81.60)	67.279	(81.84)
8.17	(81.49)	28.76	(81.22)	48.246	(81.75)	68.280	(81.85)
9.18	(81.156)	29.77	(81.23)	49.247	(81.76)	69.281	(81.86)
10.19	(81.157)	30.78	(81.24)	50.248	(81.77)	70.282	(81.87)
11.20	(81.32)	31.79	(81.25)	51.250	(81.72)	71.287	(81.48)
12.23	(81.2)	32.98	(81.145)	52.251	(81.80)	72.288	(81.129)
13.55	(81.1)	33.99	(81.146)	53.252	(81.81)	73.290	(81.159)
14.56	(81.3)	34.100	(81.147)	54.253	(81.82)	74.291	(81.160)
15.57	(81.4)	35.101	(81.148)	55.254	(81.83)	75.292	(81.154)
16.59	(81.6)	36.102	(81.149)	56.260	(81.120)	76.293	(81.155)
17.60	(81.7)	37.103	(81.150α)	57.262	(81.135)	77.294	(81.158)
18.61	(81.8)	38.104	(81.151)	58.263	(81.136)		
19.62	(81.9)	39.105	(81.152)	59.264	(81.137)		
20.64	(81.11)	40.106	(81.153)	60.265	(81.138)		

ΟΜΑΔΑ Α2

1.1	(80.190)	13.34	(80.50)	25.46	(80.62)	37.71	(81.18)
2.2	(80.191)	14.35	(80.51)	26.47	(80.63)	38.72	(81.26)
3.3	(80.192)	15.35	(80.52)	27.48	(80.64)	39.82	(81.34)
4.22	(80.180)	16.37	(80.53)	28.49	(80.65)	40.83	(80.166)
5.24	(80.95)	17.38	(80.54)	29.50	(80.66)	41.84	(80.167)
6.25	(80.121)	18.39	(80.55)	30.51	(80.67)	42.85	(80.179)
7.26	(80.181)	19.40	(80.56)	31.52	(80.68)	43.86	(80.94)
8.29	(80.29)	20.41	(80.57)	32.53	(80.69)	44.87	(80.171)
9.30	(80.46)	21.42	(80.58)	33.54	(80.70)	45.88	(80.168)
10.31	(80.47)	22.43	(80.59)	34.58	(81.5)	46.89	(80.30)
11.32	(80.48)	23.44	(80.60)	35.65	(81.12)	47.90	(80.22)
12.33	(80.49)	24.45	(80.61)	36.70	(81.17)	48.91	(80.23)

49.92	(80.24)	84.137	(80.111)	119.176	(80.71)	154.225	(80.143)
50.93	(80.25)	85.138	(80.112)	120.177	(80.72)	155.226	(80.144)
51.94	(80.27)	86.139	(80.113)	121.178	(80.73)	156.227	(80.145)
52.95	(80.28)	87.140	(80.114)	122.179	(80.74)	157.228	(80.146)
53.96	(80.185)	88.141	(80.115)	123.180	(80.75)	158.229	(80.147)
54.108	(80.125)	89.142	(80.116)	124.181	(80.76)	159.230	(80.148)
55.108α	(80.26)	90.143	(80.117)	125.182	(80.77)	160.231	(80.149)
56.109	(80.40)	91.144	(80.118)	126.183	(80.78)	161.232	(80.150)
57.110	(80.41)	92.145	(80.119)	127.184	(80.79)	162.233	(80.151)
58.111	(80.85)	93.146	(80.120)	128.185	(80.80)	163.234	(80.152)
59.112	(80.86)	94.147	(80.122)	129.186	(80.81)	164.235	(80.153)
60.113	(80.87)	95.148	(80.123)	130.187	(80.82)	165.236	(80.155)
61.114	(80.88)	96.149	(80.124)	131.188	(80.83)	166.237	(80.156)
62.115	(80.89)	97.150	(80.125)	132.189	(80.84)	167.238	(80.157)
63.116	(80.90)	98.151	(80.126)	133.194	(81.54)	168.239	(80.158)
64.117	(80.91)	99.152	(80.183)	134.195	(81.55)	169.256	(81.91)
65.118	(80.92)	100.153	(80.27)	135.201	(81.66)	170.258	(80.154)
66.119	(80.93)	101.154	(81.28)	136.204	(80.127)	171.259	(81.119)
67.120	(80.94)	102.156	(80.159)	137.205	(80.128)	172.272	(80.175)
68.121	(80.95)	103.157	(80.160)	138.206	(80.129)	173.273	(80.176)
69.122	(80.96)	104.158	(80.161)	139.207	(80.130)	174.274	(80.172)
70.123	(80.97)	105.159	(80.162)	140.208	(80.131)	175.275	(80.173)
71.124	(80.98)	106.160	(80.163)	141.209	(80.132)	176.276	(80.174)
72.125	(80.99)	107.161	(80.164)	142.210	(80.133)	177.286	(80.31)
73.126	(80.100)	108.162	(80.165)	143.211	(80.134)	178.289	(80.21)
74.127	(80.101)	109.163	(80.43)	144.215	(80.169)	179.295	(81.122)
75.128	(80.102)	110.164	(80.33)	145.216	(80.170)	180.296	(81.117)
76.129	(80.103)	111.165	(80.34)	146.217	(80.135)	181.308	(80.178)
77.130	(80.104)	112.166	(80.35)	147.218	(80.136)	182.309	(80.177)
78.131	(80.105)	113.167	(80.36)	148.219	(80.137)	183.314	(81.96)
79.132	(80.106)	114.168	(80.37)	149.220	(80.138)	184.315	(81.99)
80.133	(80.107)	115.169	(80.39)	150.221	(80.139)	185.317	(81.98)
81.134	(80.108)	116.170	(80.42)	151.222	(80.140)	186.318	(81.100)
82.135	(80.109)	117.171	(81.121)	152.223	(80.141)	187.319	(81.101)
83.136	(80.110)	118.172	(80.188)	153.224	(80.142)		

Ο τεχνίτης Α διακοσμεί ο ίδιος όλες τις μήτρες που κατασκευάζει. Οι φθαρμένες σφραγίδες της φάσης Αl ανανεώνονται. Έτσι, οι περισσότερες μήτρες είναι καμωμένες με σφραγίδες καινούργιες, στις οποίες οι λεπτομέρειες είναι καθαρές. Η εσωτερική επιφάνεια των μητρών, πριν διακοσμηθεί, χωρίζεται σε ζώνες με πλατιές αυλακώσεις, καμωμένες με σταθερό χέρι. Οι αυλακώσεις αυτές γίνονται με το κράτημα του εργαλείου πλάγια προς την επιφάνεια που οριοθετείται και είναι μία ή δύο αυλακώσεις για το μετάλλιο και δύο για το χείλος. Σε δύο μόνο μήτρες επιχειρεί ο τεχνίτης να διακοσμήσει με χωριστή ζώνη τον κάλυκα. Η προσπάθεια αυτή όμως αποδεικνύεται ανεπιτυχής και εγκαταλείπεται. Στις μικρές και μεσαίου μεγέθους μήτρες δεν χρησιμοποιείται ποτέ η στενή διακοσμητική ζώνη κάτω από το χείλος, που συνηθίζεται από άλλους τεχνίτες. Στις μεγάλες όμως μήτρες και στην 81.125 το σώμα χωρίζεται σε δύο άνισα τμήματα, σε ένα πλατύ κάτω μέρος και μια στενότερη επάνω ζώνη, που κοσμείται με σπείρες, κληματίδα με βότρεις, βουκράνια με γιρλάντες ή και διηγηματικές παραστάσεις. Στις βαθιές αυτές μήτρες η πλατιά κάτω ζώνη λόγω του μεγέθους της καλύπτεται με μακριά πέταλα ή φύλλα άκανθας,

που εναλλάσσονται με σπαθόσχημα φύλλα και γίνονται με σφραγίδες.

Τα λογχοειδή φύλλα, που κατασκευάζει ο τεχνίτης χωρίς σφραγίδες στο σώμα των μητρών, είναι στενόμακρα. Στη θέση των κορυφών τους δεν τοποθετεί ποτέ οδηγούς. Τα φύλλα αυτά εκφύονται από την περίμετρο του μεταλλίου χωρίς μίσχο, με πλατιά βάση. Το έλασμα του φύλλου φτάνει στο μεγαλύτερο πλάτος του κάτω από το μέσο του σώματος του αγγείου και μειώνεται σταδιακά προς την κορυφή του. Το κεντρικό νεύρο, όπως συμβαίνει σε όλους τους τεχνίτες, ορίζεται στις δύο πλευρές με χάραξη. Στις μήτρες όμως του τεχνίτη αυτού οι δύο αυλακώσεις συνήθως συγκλίνουν προς την κορυφή. Η χρησιμοποίηση κουκίδων είναι περιορισμένη και όχι σε συνεχή σειρά, όπως στον τεχνίτη Γ. Χαρακτηριστικές είναι και οι απολήξεις των ελικοειδών βλαστών, τα πέρατα των οποίων χαρακτηρίζονται από μικρή τοξωτή απόληξη προς τα έξω, προς τις κορυφές των οξυκόρυφων φύλλων.

Οι μήτρες της ομάδας Α1 κοσμούνται με έναν περιορισμένο αριθμό έξι σφραγίδων, που χρησιμοποιούνται αποκλειστικά από τον τεχνίτη αυτόν. Στις σφραγίδες αυτές περιλαμβάνονται δύο ρόδακες, που χρησιμοποιούνται τόσο στο μετάλλιο όσο και στο σώμα (Κ-2, Κ-3), ένα λογχόσχημο μικρό φύλλο (Κ-18)· συνήθως τοποθετείται στο μετάλλιο, αλλά η κορυφή του κοσμεί και τον κάλυκα, όπως και το κάτω μέρος του σώματος μερικών μητρών (ομάδα ο). Ένα μικρό πεταλόσχημο φύλλο (Κ-35) απαντάται στο μετάλλιο αρκετών μητρών, αλλά και στο σώμα των αγγείων της ομάδας ο. Το ρεπερτόριο των σφραγίδων του τεχνίτη στις μήτρες που αποτελούν τη φάση Α1 κλείνουν η σφραγίδα ενός στελέχους συστρεφόμενων βλαστών (Κ-51) και ένα μικρό τόξο, που χρησιμοποιείται σαν οδηγός στην κορυφή μακριών πετάλων (Κ-81).

Τα διακοσμητικά μοτίβα του μεγάλου αριθμού των μητρών της ομάδας Α2 αποτυπώνονται και με ανάλογο αριθμό σφραγίδων, που ανέρχονται σε τριάντα εννέα. Από αυτές πέντε χρησιμοποιούνται και από τον τεχνίτη Γ (Κ-4, Κ-7, Κ-12, Κ-19, Κ-25), ενώ μία (Κ-25) χρησιμοποιείται και από τον τεχνίτη Β. Από τις παραπάνω σφραγίδες οι τέσσερις (Κ-4, Κ-12, Κ-19 και Κ-25) αποδίδονται στον τεχνίτη Γ.

Το ρεπερτόριο του τεχνίτη στη φάση Α2 περιλαμβάνει πέντε ρόδακες και εννέα φύλλα, που κοσμούν το μετάλλιο· ένας από τους ρόδακες (Κ-6) βρίσκεται και στο σώμα πολλών μητρών, ενώ δεν λείπουν και τα παραδείγματα της χρησιμοποίησής του σε γιρλάντες πολύ μεγάλων μητρών. Από τα φύλλα, το Κ-16 διακοσμεί τον κάλυκα δύο μητρών. Στο σώμα των πολύ μεγάλων μητρών χρησιμοποιούνται και δύο σφραγίδες με φύλλα, ενώ γενικά στο σώμα των αγγείων της ομάδας βρίσκονται τρία στελέχη συστρεφόμενων βλαστών, άλλοι οκτώ ρόδακες, εκτός από αυτούς του μεταλλίου, τρία ανθέμια, δύο τόξα για τον ορισμό των κορυφών μακριών πετάλων, τρεις σφραγίδες για την κατασκευή κληματίδας με βότρεις, τρεις σφραγίδες με τρέχουσα σπείρα, ένα ιωνικό κυμάτιο και δύο λέσβια.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΟΣΜΗΜΑΤΩΝ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΕΧΝΙΤΗ Α ΣΤΙΣ ΔΥΟ ΦΑΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΟΥ:

ΟΜΑΔΑ Α1

1.	Κ-2	(1.1.1. 2)· (1.3.3. 7)	3.	Κ-18	(1.1.2. 4)· (1.3.1. 8)	5.	Κ-51	(1.3.2. 2)
2.	Κ-3	(1.1.1. 3)· (1.3.3. 18)	4.	Κ-35	(1.1.2. 21)· (1.3.1. 7)	6.	Κ-81	(1.3.5. 4

ΟΜΑΔΑ Α2

1.	Κ-1	(1.1.1. 1)	5.	Κ-7	(1.1.1. 7)	10.	Κ-19	(1.1.2. 5)
2.	Κ-4	(1.1.1. 4)	6.	Κ-12	(1.1.1. 12)	11.	Κ-25	(1.1.2. 11)
3.	Κ-5	(1.3.3. 6)	7.	Κ-15	(1.1.2. 1)	12.	Κ-27	(1.1.2. 13)
4.	Κ-6	(1.1.1. 6)· (1.3.3. 4)· (1.3.8. 2)	8.	Κ-16	(1.1.2. 2)· (1.2.1. 2)	13.	Κ-33	(1.1.2. 19)
			9.	Κ-17	(1.1.2. 3)	14.	Κ-34	(1.1.2. 20)

15. Κ-36 (1.1.2. 22)
16. Κ-44 (1.3.1. 1)
17. Κ-45 (1.3.1. 2)
18. Κ-50 (1.3.2. 1)
19. Κ-53 (1.3.2. 4)
20. Κ-60 (1.3.3. 8)
21. Κ-61 (1.3.3. 9)
22. Κ-64 (1.3.3. 12)
23. Κ-70 (1.3.3. 19)
24. Κ-71 (1.3.3. 20)
25. Κ-72 (1.3.3. 21)· (1.3.8. 1)
26. Κ-73 (1.3.4. 1)
27. Κ-74 (1.3.4. 2)
28. Κ-77 (1.3.4. 6)
29. Κ-80 (1.3.5. 3)
30. Κ-82 (1.3.5. 5)
31. Κ-87 (1.3.6. 1)
32. Κ-88 (1.3.6. 2)
33. Κ-89 (1.3.6. 3)
34. Κ-91 (1.3.8. 1)
35. Κ-93 (1.3.8. 3)
36. Κ-94 (1.3.8. 4)
37. Κ-96 (1.3.8. 6)
38. Κ-97 (1.3.8. 7)
39. Κ-98 (1.3.8. 8)

Στον τεχνίτη Α αποδίδονται και οι περισσότερες σφραγίδες που απεικονίζουν μορφές. Από τις ενενήντα μορφές και συμπλέγματα μορφών που συνθέτουν το ρεπερτόριο του εργαστηρίου, ο τεχνίτης Α κατασκευάζει τις τριάντα τέσσερις. Από αυτές, οι 4 ανήκουν σε συμπλέγματα, από τα οποία ένα απεικονίζει μορφές σε ερωτική περίπτυξη. Από τις υπόλοιπες, οι 13 είναι ανδρικές και οι υπόλοιπες γυναικείες μορφές. Στο σύνολό τους αποτελούνται από μορφές μετρίου αναστήματος με ραδινά μέλη. Τα κάτω άκρα είναι λεπτά, οι κνήμες και οι μηροί κυλινδρικοί. Το ένα σκέλος δυνατό να αποδίδεται στιβαρότερο, με μόνο τους μύες της κνήμης αδρά διαμορφωμένους. Τα χέρια είναι λεπτά, κυλινδρικά, με ελαφρά καμπύλωση προς τα κάτω, στον αγκώνα. Το κεφάλι είναι σφαιρικό, η μύτη είναι λεπτή και απολήγει σε μικρή οξεία γωνία· οι παρειές διαμορφώνονται σφαιρικές. Τα ενδύματα είναι συνήθως χοντρά και βαριά. Στο κάτω άκρο τους απολήγουν σε παρυφή, επάνω από την οποία καταλήγουν οι πτυχώσεις των ενδυμάτων. Ανάμεσα στα πόδια οι μακριές παράλληλες πτυχώσεις σταματούν σε μικρή τοξωτή απόληξη. Σε μερικές μορφές κάθε πτύχωση χωρίζεται κατά μήκος με ανεπαίσθητη αυλάκωση (Μ-13, Μ-58, Μ-59, Μ-60, Μ-61). Το λεπτό ένδυμα των μορφών Μ-2 και Μ-70 πετυχαίνεται με επάλληλες κυματιστές άτακτες πτυχώσεις, που ξεκινούν από τη μέση της μορφής και ανοίγουν σε είδος ριπιδίου γύρω από τα άκρα. Ο κοντός χιτώνας των πολεμιστών σχηματίζει στο κάτω άκρο του παρυφή. Οι πτυχές είναι λιγοστές και πλατιές. Στο πίσω μέρος ο χιτώνας καταλήγει σε γωνιώδη απόληξη. Στις θεατρικές μορφές η διαφορετική υφή του ενδύματος αποδίδεται με μακριές, επάλληλες πτυχές, οι οποίες κάμπτονται ελαφρά και χωρίζονται σε δύο, με ανεπαίσθητη αυλάκωση στην κορυφή τους. Η διαμόρφωση αυτή είναι χαρακτηριστική και στη Μ-3. Και στις θεατρικές μορφές οι πτυχές περατώνονται σε μικρή τοξωτή απόληξη.

Στον τεχνίτη αυτόν αποδίδεται και η πήλινη σφραγίδα που βρέθηκε στο χώρο απόρριψης υλικών, δυτικά των δωματίων Α και 1.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΦΡΑΓΙΔΩΝ ΜΕ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥ ΤΕΧΝΙΤΗ Α

Μ-1	Μ-6	Μ-10	Μ-14	Μ-30	Μ-41	Μ-60	Μ-69	Μ-73
Μ-2	Μ-7	Μ-11	Μ-16	Μ-31	Μ-42	Μ-61	Μ-70	Μ-86
Μ-4	Μ-8	Μ-12	Μ-23	Μ-36	Μ-58	Μ-64	Μ-71	
Μ-5	Μ-9	Μ-13	Μ-29	Μ-37	Μ-59	Μ-65	Μ-72	

ΤΕΧΝΙΤΗΣ Β

Στον τεχνίτη αυτόν αποδίδονται τέσσερις μόνο μήτρες με φυτικό διάκοσμο και επτά με διηγηματικές παραστάσεις. Διακρίνεται για τη σταθερότητα του σχήματος των αγγείων του. Το κύπελλο του σώματός τους είναι χαρακτηριστικά ημισφαιρικό. Στο σώμα προστίθεται χαμηλή δα-

κτυλιόσχημη βάση με μορφή σπείρας ή αδιαμόρφωτος βαρύς δίσκος, μήτρες 81.102, 81.106, 81.107. Το κέντρο βάρους του σώματος βρίσκεται χαμηλότερα από τις μήτρες όλων των άλλων τεχνιτών του εργαστηρίου. Τα τοιχώματα των αγγείων με διηγηματικές παραστάσεις είναι χοντρά, έτσι ώστε οι σφραγίδες πιέζονται άνετα αρκετά βαθιά χωρίς κίνδυνο διάρρηξης των τοιχωμάτων. Η στεφάνη του χείλους είναι στενή και προεξέχει λίγο από το σώμα των αγγείων. Στις μήτρες 81.108 και 81.113 η στεφάνη σχηματίζεται, όχι γιατί η ίδια είναι πλατιά, αλλά γιατί στην εξωτερική πλευρά της μήτρας, στη θέση της συμβολής της στεφάνης με το σώμα του αγγείου, δημιουργείται βαθιά αυλάκωση. Η τελευταία ζώνει το αγγείο στο σημείο αυτό και σχηματίζεται με την πίεση του δακτύλου του τεχνίτη όσο το αγγείο γυρίζει στον τροχό. Η χαρακτηριστική αυτή αυλάκωση διακρίνεται λιγότερο έντονα και στις μήτρες 81.37 και 81.38, αλλά σπανιότερα, και λιγότερο εμφατικά, αναγνωρίζεται και σε μήτρες του τεχνίτη Α.

Με πιθανότητα στον ίδιο τεχνίτη, αλλά σε προωιμότερη φάση, αποδίδεται η μήτρα 80.189. Η φθορά των κοσμημάτων της από τη μακροχρόνια χρήση δύσκολα επιτρέπει την αναγνώριση των μορφών· κατά συνέπεια είναι παλιότερη από τις υπόλοιπες μήτρες. Το σώμα αυτής της μήτρας είναι ημισφαιρικό, τα τοιχώματά της χοντρά. Το λοξότμητο χείλος της σαν ανάμνηση διατηρείται και στην 81.37 του ίδιου τεχνίτη. Στον ίδιο κεραμέα πιθανώς ανήκει και το θραύσμα 302 (81.131).

Όλες οι μήτρες που κατασκευάστηκαν από τον τεχνίτη Β φαίνεται πως κοσμήθηκαν και από το ίδιο χέρι, που δεν μπορεί να είναι άλλο από τον κατασκευαστή τους.

Ο τεχνίτης είναι ειδικευμένος σε αγγεία με διηγηματικές παραστάσεις. Διαχωρίζει τις διακοσμητικές ζώνες του αγγείου με αυλακώσεις, που γίνονται με οξυκόρυφο εργαλείο, με το οποίο σχηματίζει και τις κουκίδες. Οι αυλακώσεις αυτές διαφέρουν από του τεχνίτη Α, γιατί σχηματίζονται με το κράτημα του εργαλείου επάνω στην επιφάνεια του πηλού σχεδόν κάθετα. Υπό γωνία, αντίθετα, κρατείται το στέλεχος του εργαλείου στις μήτρες του τεχνίτη Α, αλλά και του τεχνίτη Γ. Ο τεχνίτης Β, τόσο στις μήτρες της πρώτης κατηγορίας, εξαιρείται η 81.62, όσο και στις μήτρες με διηγηματικές παραστάσεις, αποχωρίζει το σώμα από το χείλος με μια στενή διακοσμητική ζώνη, πράγμα τελείως ασυνήθιστο στον τεχνίτη Α. Στις μήτρες με διηγηματικές παραστάσεις συνήθως χρησιμοποιεί και μια στενή ζώνη κάλυκα.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΗΤΡΩΝ ΤΕΧΝΙΤΗ Β

1.6	(81.37)	4.81	(81.62)	7.305	(81.106)	10.313	(81.113)
2.7	(81.38)	5.297	(81.103)	8.306	(81.107)	11.322	(81.111)
3.80	(81.61)	6.298	(81.102)	9.307	(81.108)		

Στον ίδιο τεχνίτη πιθανότατα ανήκουν η μήτρα 301 (80.189) και το θραύσμα 302 (81.131).

Περιορισμένος είναι ο αριθμός των σφραγίδων που χρησιμοποιεί ο τεχνίτης Β για την αποτύπωση των κοσμημάτων των μητρών που κατασκευάζει. Ο αριθμός τους ανέρχεται σε είκοσι. Από αυτές, τα φύλλα Κ-25 και Κ-29 χρησιμοποιήθηκαν και από τον τεχνίτη Γ, ενώ το Κ-25 από τον Α2, το Κ-29 και από τον τεχνίτη Δ. Η σφραγίδα Κ-25 αποδίδεται στον τεχνίτη Γ. Το ρεπερτόριο του τεχνίτη Β περιλαμβάνει τρεις ρόδακες (Κ-1, Κ-13 και Κ-14) και πέντε φύλλα (Κ-20, Κ-23, Κ-25, Κ-26 και Κ-29) στο μετάλλιο, τέσσερα ανθέμια (Κ-39, Κ-40, Κ-41, Κ-42) και ένα αυγό ιωνικού κυματίου (Κ-43) στον κάλυκα. Στο σώμα των μητρών του τεχνίτη απαντούν δύο φύλλα (Κ-47 και Κ-48) και τρεις ρόδακες (Κ-59, Κ-63 και Κ-68). Τέλος, οι πλοχμοί Κ-101 και Κ-106 μαζί με το ανθέμιο Κ-40 και το ρόδακα Κ-59, που διαμορφώνονται και αυτά σε πλοχμούς, κοσμούν τη στενή διακοσμητική ζώνη του χείλους των μητρών αριθ. 6, 7, 80, 297, 298, 305, 306, 307, 313 και 322.

Τα φύλλα, που κατασκευάζει ο τεχνίτης, είναι στενόμακρα με βαθιές αυλακώσεις. Η χάραξη

που ορίζει το κεντρικό νεύρο δημιουργείται από δύο παράλληλες γραμμές.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΟΣΜΗΜΑΤΩΝ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΕΧΝΙΤΗ Β

1. Κ-11	(1.1.1. 11)	9. Κ-39.	(1.2.2. 1)	16. Κ-59	(1.3.3. 5)
2. Κ-13	(1.1.1. 13)	10. Κ-40	(1.2.2. 2)		(1.3.8. 16)
3. Κ-14	(1.1.1. 14)		(1.3.8. 15)	17. Κ-63	(1.3.3. 11)
4. Κ-20	(1.1.2. 6)	11. Κ-41	(1.2.2. 3)	18. Κ-68	(1.3.3. 16)
5. Κ-23	(1.1.2. 9)	12. Κ-42	(1.2.2. 4)	19. Κ-101	(1.3.8. 11)
6. Κ-25	(1.1.2. 12)	13. Κ-43	(1.2.2. 1)	20. Κ-106	(1.3.8. 19)
7. Κ-26	(1.1.2. 12)	14. Κ-47	(1.3.1. 4)		
8. Κ-29	(1.1.2. 15)	15. Κ-48	(1.3.1. 5)		

Στις μήτρες με διηγηματικές παραστάσεις που αποδίδονται στον τεχνίτη Β, απομονώνεται μια ομάδα σφραγίδων, που συγγενεύει με αυτές του τεχνίτη Α και μαζί με αρκετές από τις μορφές του τεχνίτη Α συμπληρώνουν τις παραστάσεις. Στην ομάδα αυτή ανήκουν είκοσι τέσσερις μορφές, που θα πρέπει να αποδοθούν στον τεχνίτη Β. Οκτώ από αυτές απεικονίζουν συμπλέγματα, πέντε από τα οποία είναι ερωτικά.

Οι μορφές του τεχνίτη Β είναι στιβαρές. Πατούν δυνατά στα πόδια τους, που είναι γεροδεμένα. Οι μύες της κνήμης είναι προτεταμένοι, χοντροί και διαμορφώνονται με αυλακώσεις. Με πλατιά αυλάκωση συνήθως ξεχωρίζει και το κόκκαλο της κνήμης από τους μύες και τα γόνατα. Τα χέρια είναι λεπτότερα. Μερικές φορές και αυτά είναι δυνατά με διαφοροποιημένους μύες, άλλοτε είναι λεπτά με διάπλαση ανάλογη με του τεχνίτη Α. Τα κεφάλια των μορφών είναι σφαιρικά, οι παρειές πλατύτερες από του Α, ο λαιμός κοντός και δυνατός, τα μαλλιά ανακατωμένα και διαμορφώνονται σε βοστρύχους. Τα μιάτια των μορφών, όπως και του τεχνίτη Α, απολήγουν σε παρυφή, ενώ δεν λείπει και η τοξωτή απόληξη των πτυχώσεων σε μερικές από αυτές. Γενικά όμως οι πτυχώσεις είναι πλατιές. Η συγγένεια του τεχνίτη Β με τον τεχνίτη Α είναι προφανής.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΜΟΡΦΩΝ ΠΟΥ ΑΠΟΔΙΔΟΝΤΑΙ ΣΤΟΝ ΤΕΧΝΙΤΗ Β

Μ-15	Μ-20	Μ-24	Μ-28	Μ-35	Μ-40	Μ-78	Μ-81
Μ-18	Μ-21	Μ-25	Μ-32	Μ-38	Μ-76	Μ-79	Μ-82
Μ-19	Μ-22	Μ-26	Μ-33	Μ-39	Μ-77	Μ-80	Μ-90

ΤΕΧΝΙΤΗΣ Γ

Ο τεχνίτης Γ, αν και είναι παραγωγικός και καινοτόμος, δεν διακρίνεται για την άρτια τεχνική του κατάρτιση. Του αποδίδονται τριάντα τρεις μήτρες, τέσσερις από τις οποίες κοσμούνται με διηγηματικές παραστάσεις.

Το σώμα των μητρών είναι κωνικό. Τα τοιχώματά τους είναι ευθύγραμμα, αλλά μερικές φορές κυρτώνονται ελαφρά σχηματίζοντας βαθύ κωδωνόσχημο κύπελλο. Το εξωτερικό περίγραμμα του σώματος συνεχίζει με ελαφρά κλίση προς τα έξω και επάνω τη γραμμή της στεφάνης του χείλους, που στα παραδείγματα του τεχνίτη αυτού δεν προεξέχει οριζόντια, αλλά κλίνει προς τα επάνω. Από τη χαρακτηριστική αυτή διαμόρφωση εξαιρούνται μόνο οι μήτρες 81.67, 81.68 και 81.90.

Η βάση των μητρών του τεχνίτη είναι δακτυλιόσχημη, εκτός από έξι (81.10, 81.74, 81.88, 81.104, 81.112), στις οποίες είναι αδιαμόρφωτη. Η βάση σ' όλες τις περιπτώσεις είναι στενή και

χαμηλή. Η κατασκευή της είναι αδρή, τόσο εξωτερικά όσο και εσωτερικά. Το περίγραμμά της παίρνει τη μορφή σπείρας, ενώ η αδρά διαμορφωμένη εσωτερική της επιφάνεια σχηματίζει στις μικρές μήτρες τον ανάστροφο κώνο που χαρακτηρίζει και τα αγγεία του τεχνίτη Α2.

Στις μήτρες του τεχνίτη αυτού το μετάλλιο είναι συνήθως μικρό και οριοθετείται με αδρά καμωμένη, δυσδιάκριτη αυλάκωση. Γι' αυτό και πολλές φορές ορίζεται από κουκίδες. Τα λογχόσχημα φύλλα είναι στενόμακρα. Το έλασμα του φύλλου φτάνει στο μεγαλύτερό του πλάτος επάνω από το μέσο του ύψους του, ενώ το αντίθετο συμβαίνει με τον τεχνίτη Α. Έτσι, συχνά η μείωση στην κορυφή είναι απότομη και σε μερικές περιπτώσεις το περίγραμμα γίνεται γωνιώδες. Το κεντρικό νεύρο των φύλλων ορίζεται από διπλή χάραξη. Οι δύο γραμμές, σχεδόν παράλληλες, ξεκινούν από το μετάλλιο και καταλήγουν στην κορυφή του φύλλου. Διακρίνεται έτσι από τον τεχνίτη Α, στον οποίο οι δύο χαράξεις μειώνονται σταδιακά προς την κορυφή. Στη διαμόρφωση του κεντρικού νεύρου ο τεχνίτης ακολουθεί το παράδειγμα του τεχνίτη Β, αλλά δεν διαθέτει τις τεχνικές του ικανότητες, αφού το χέρι του είναι λιγότερο σταθερό.

Σε αντίθεση με τον τεχνίτη Α, που ποτέ δεν χρησιμοποιεί οδηγούς για την τοποθέτηση των κορυφών των φύλλων, ο τεχνίτης Γ συνηθίζει τη χρησιμοποίηση οξυκόρυφων μικρών φύλλων για οδηγούς κατασκευής των φύλλων του σώματος των μητρών 4, 5, 8, 21, 27, 173, 175, 196, 199, 202, 212, 213 και 316. Σε αντίθεση, όμως, με τους άλλους τεχνίτες, σε μερικές περιπτώσεις δεν χρησιμοποιεί οδηγούς στις κορυφές των μακριών πετάλων, μήτρες 241, 242, 243, 245, ενώ σε δύο μόνο περιπτώσεις που προσπαθεί να μιμηθεί τον τεχνίτη Α κατασκευάζοντας πέταλα κυρτής διατομής, μήτρες 249 και 255, η προσπάθεια δεν είναι αρκετά πετυχημένη, αφού τα περιγράμματα των πετάλων είναι αδρά.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΜΗΤΡΩΝ ΤΕΧΝΙΤΗ Γ

1.4	(81.35)	10.173	(81.67)	19.214	(81.65)	28.277	(81.88)
2.5	(81.36)	11.174	(81.68)	20.240	(81.69)	29.278	(81.89)
3.8	(81.39)	12.175	(81.32)	21.241	(81.70)	30.299	(81.104)
4.9	(81.40)	13.196	(81.56)	22.242	(81.71)	31.300	(81.105)
5.21	(81.33)	14.199	(81.59)	23.243	(81.72)	32.316	(81.97)
6.27	(81.30)	15.202	(81.93)	24.244	(81.73)	33.323	(81.112)
7.28	(81.31)	16.203	(81.184)	25.245	(81.74)		
8.63	(81.10)	17.212	(81.63)	26.249	(81.78)		
9.155	(81.29)	18.213	(81.64)	27.255	(81.90)		

Στον τεχνίτη Γ αποδίδονται τριάντα έξι σφραγίδες με κοσμήματα, πέντε από τις οποίες, οι Κ-12, Κ-19, Κ-20, Κ-25 και Κ-33, χρησιμοποιήθηκαν και από τους τεχνίτες Α2 και Β. Πέντε ρόδακες και ένδεκα φύλλα περιλαμβάνονται στο ρεπερτόριο διακόσμησης του μεταλλίου των μητρών του τεχνίτη. Δύο από τους ρόδακες, οι Κ-9 και Κ-12, περιλαμβάνονται και στα διακοσμητικά μοτίβα του σώματος, τα φύλλα Κ-25 και Κ-33 χρησιμοποιούνται στον κάλυκα, ενώ η κορυφή του φύλλου Κ-24 χρησιμοποιήθηκε και ως οδηγός των οξυκόρυφων φύλλων της μήτρας 196. Στη διακόσμηση του σώματος των μητρών της ομάδας του τεχνίτη Γ περιλαμβάνονται ακόμη ένα φύλλο, το Κ-49, έξι στελέχη συστρεφόμενων βλαστών, άλλοι πέντε ρόδακες, ένα ανθέμιο, τέσσερα τόξα-οδηγοί πετάλων, ένας βότρυς και δύο πλοχμοί. Σε πλοχμό διαμορφώνεται και ο ρόδακας Κ-66, που κοσμεί τη διακοσμητική ζώνη του χείλους της μήτρας 243.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΟΣΜΗΜΑΤΩΝ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΕΧΝΙΤΗ Γ

1. Κ-4 (1.1.1. 4)
2. Κ-8 (1.1.1. 8)
3. Κ-9 (1.1.1. 9) (1.3.3. 2) (1.3.7. 3)
4. Κ-10 (1.1.1. 10)
5. Κ-12 (1.1.1. 12) (1.3.3. 1)
6. Κ-19 (1.1.2. 5)
7. Κ-20 (1.1.2. 6)
8. Κ-21 (1.1.2. 7)
9. Κ-22 (1.1.2. 8)
10. Κ-24 (1.1.2. 10), (1.3.1. 9)
11. Κ-25 (1.1.2. 11), (1.2.1. 3)
12. Κ-28 (1.1.2 14)
13. Κ-30 (1.1.2. 16)
14. Κ-31 (1.1.2. 17)
15. Κ-32 (1.1.2. 18)
16. Κ-33 (1.1.2. 19), (1.2.1. 4)
17. Κ-49 (1.3.1. 6)
18. Κ-52 (1.3.2. 3)
19. Κ-54 (1.3.2. 5)
20. Κ-55 (1.3.2. 6)
21. Κ-56 (1.3.2. 7) (1.3.4. 3)
22. Κ-57 (1.3.2. 8)
23. Κ-58 (1.3.2. 9)
24. Κ-62 (1.3.3. 10)
25. Κ-65 (1.3.3. 13)
26. Κ-66 (1.3.3. 14), (1.3.8. 17)
27. Κ-67 (1.3.3. 15)
28. Κ-69 (1.3.3. 17)
29. Κ-75 (1.3.4. 4)
30. Κ-83 (1.3.5. 6)
31. Κ-84 (1.3.5. 7)
32. Κ-85 (1.3.5. 8)
33. Κ-86 (1.3.5. 9)
34. Κ-90 (1.3.6. 4)
35. Κ-103 (1.3.8. 13)
36. Κ-105 (1.3.8. 18)

Οι ανθρώπινες μορφές που αποδίδονται στον τεχνίτη Γ διαχωρίζονται σχετικά εύκολα από τις σφραγίδες με μορφές που κατασκεύασαν οι υπόλοιποι τεχνίτες. Οι μορφές του είναι κοντόχοντρες και μικρές (ύψ. 29 ως 41 χιλ.). Τα πόδια τους είναι βαριά, οι μύες της κνήμης ογκώδεις. Ένας από αυτούς συνήθως διαμορφώνεται με πλατιά αυλάκωση, έτσι ώστε επιτυγχάνεται μια διαφοροποίηση από το κόκκαλο της κνήμης. Τα υποδήματα δένονται με χοντρά λουριά, που τυλίγονται γύρω από την κνήμη, ένα αρκετά μεγάλο μέρος της οποίας και καλύπτουν. Το σώμα των μορφών είναι μικρό, οι όγκοι των μυών αποδίδονται με βαθιές, στενές αυλακώσεις, που διαμορφώνουν γωνιώδεις σχηματικές επιφάνειες. Το σώμα των πολεμιστών καλύπτεται τελείως από την ασπίδα. Ο κοντός χιτώνας τους έχει παρυφή· όπου υπάρχει η δυνατότητα, ανάμεσα στα σκέλη σχηματίζονται τρεις κάθετες πτυχές. Το κάτω μέρος του κεφαλιού των πολεμιστών κρύβεται από την ασπίδα. Το περίγραμμα του προσώπου δύσκολα διακρίνεται. Τα μαλλιά των ανδρικών μορφών είναι σγουρά και γίνονται με το χτύπημα λεπτού βελονιού, ενώ τα μαλλιά των γυναικών σχηματίζουν πλοκάμους που διαφοροποιούνται με παράλληλη χάραξη.

Στον τεχνίτη Γ αποδίδονται μόνο δέκα σφραγίδες με μορφές, από τις οποίες οι πέντε απεικονίζουν ερωτικά συμπλέγματα, ενώ οι άλλες πέντε ανήκουν σε πολεμιστές. Σε σχέση με το μεγάλο αριθμό σφραγίδων με φυτικά μοτίβα, που αποδόθηκαν στον τεχνίτη, οι σφραγίδες με μορφές είναι περιορισμένες.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΦΡΑΓΙΔΩΝ ΜΕ ΜΟΡΦΕΣ ΠΟΥ ΑΠΟΔΙΔΟΝΤΑΙ ΣΤΟΝ ΤΕΧΝΙΤΗ Γ

1. Μ-34
2. Μ-43
3. Μ-44
4. Μ-45
5. Μ-46
6. Μ-83
7. Μ-84
8. Μ-85
9. Μ-87
10. Μ-88

ΤΕΧΝΙΤΗΣ Δ

Αναγνωρίζεται σε πέντε μήτρες και θραύσματα μητρών. Τα αγγεία αυτά είναι μεγάλου μεγέθους, στα οποία συγκαταλέγεται και η μήτρα 311, που είναι η μεγαλύτερη του εργαστηρίου, ύψ. 223 εκ. Η τεχνική κατάρτισή του είναι άριστη. Τα αγγεία που κατασκευάζει είναι κωδωνόσχημα, με μικρό χείλος και μεγάλη δακτυλιόσχημη, προσεκτικά τελειωμένη βάση, ή δισκόμορφη, αδιαμόρφωτη, συμπαγή, όπως στη μήτρα 311. Ο τεχνίτης χωρίζει το εσωτερικό των μητρών του σε δύο ζώνες, από τις οποίες η κατώτερη καλύπτεται από μεγάλα φύλλα άκανθας με καμπτόμενη κορυφή, Κ-46, ενώ η διηγηματική ζώνη επιστέφεται από μια άλλη στενή διακοσμητική

ζώνη κάτω από το χείλος. Ο διαχωρισμός των διακοσμητικών επιφανειών γίνεται με στενή και αβαθή διπλή αυλάκωση, που σχηματίζεται όπως και στις μήτρες του τεχνίτη Β. Οι διηγηματικές ζώνες των μητρών καλύπτονται από μεγάλες μνημειακές σφραγίδες.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΗΤΡΩΝ ΤΕΧΝΙΤΗ Δ

1. 310 (81.126)
2. 311 (81.109)
3. 312 (81.110)
4. 320 (81.114)
5. 321 (81.115)

Στις μήτρες που αποδίδονται στον τεχνίτη Δ απομονώθηκαν έξι συνολικά σφραγίδες, τις οποίες ο τεχνίτης χρησιμοποίησε για την αποτύπωση των κοσμημάτων των μορφών. Το χαρακτηριστικό κόσμημα του τεχνίτη είναι ένα μεγάλο φύλλο άκανθας, Κ-46, με καμπτόμενη κορυφή, που χρησιμοποιείται σ' όλες τις μήτρες της ομάδας. Δύο σφραγίδες, οι Κ-99 και Κ-100, αποτυπώνουν δύο σύνθετους πλοχμούς στη ζώνη κάτω από το χείλος των μητρών 311, 312, 320 και 321. Τέλος, ο συνδυασμός των Κ-107 και Κ-108 με το φύλλο Κ-29, που φαίνεται πως ο τεχνίτης δανείζεται από τον τεχνίτη Β, συνθέτει τον πλοχμό στο χείλος της μήτρας 316.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΚΟΣΜΗΜΑΤΩΝ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΕΧΝΙΤΗ Δ

1. Κ-29 (1.3.8. 20)
2. Κ-46 (1.3.1. 3)
3. Κ-99 (1.3.8. 9)
4. Κ-100 (1.3.8. 10)
5. Κ-107 (1.3.8. 21)
6. Κ-108 (1.3.8. 22)

Οι μορφές του τεχνίτη, που κοσμούν τις μήτρες του, είναι μνημειακές με έντονα κλασικιστικές τάσεις. Χαρακτηρίζονται από πλαστικότητα και τολμηρές επιλογές στάσεων. Το σώμα συνήθως αποδίδεται σε συστροφή από εμπρός, αλλά συχνά και από πίσω. Οι όρθιες μορφές φτάνουν το ύψος των 86 χιλ., ενώ οι γονατισμένες ξεπερνούν τα 60 χιλ.

Ο τεχνίτης ενδιαφέρεται για τη λεπτομερειακή πλαστική απόδοση της ανατομίας του γυμνού σώματος. Οι όγκοι είναι μαλακοί, με ελαφρούς πλαστικούς κυματισμούς των μυών. Το κεφάλι είναι ωοειδές. Η κατατομή είναι καθαρή, η παρειά ισχυρή· η διαμορφωμένη σιαγόνα καταλήγει σε οξύ πηγούνι. Η μύτη των μορφών είναι λεπτή και πλατιά, η κορυφή του κρανίου ημισφαιρική. Τα μαλλιά σχηματίζουν μικρούς κυματοειδείς βοστρύχους, που ξεχωρίζουν μεταξύ τους και είναι πλατύτεροι στις ρίζες, αλλά στενεύουν στις άκρες. Οι τρίχες του γενιού είναι κοντές και σγουρές. Τα σκέλη των μορφών είναι μυώδη, το πέλμα διαμορφωμένο. Χαρακτηριστική είναι η καμπύλη της πτέρνας και το τόξο του πέλματος, όπως και η καμπύλη της κνήμης, ο μυς της οποίας αναλύεται σε δύο ή και τρεις μικρότερους με τη βοήθεια πλατιών και ρηχών αυλακώσεων. Τα λεπτά ενδύματα σχηματίζουν βαθείς κόλπους με επάλληλες κυματιστές απολήξεις, ενώ τα χοντρά χαρακτηρίζονται από μεγάλες πλατιές και παράλληλες πτυχώσεις.

Στον τεχνίτη αποδίδονται είκοσι μία σφραγίδες. Μερικές από αυτές χρησιμοποιήθηκαν και στη μήτρα 316, που κατασκευάστηκε από τον τεχνίτη Γ, στον οποίο ανήκει και ο φυτικός διάκοσμος της κάτω ζώνης.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΦΡΑΓΙΔΩΝ ΜΕ ΜΟΡΦΕΣ ΠΟΥ ΑΠΟΔΙΔΟΝΤΑΙ ΣΤΟΝ ΤΕΧΝΙΤΗ Δ

1. Μ-3
2. Μ-27
3. Μ-47
4. Μ-48
5. Μ-49
6. Μ-50
7. Μ-51
8. Μ-52
9. Μ-53
10. Μ-54
11. Μ-55
12. Μ-56
13. Μ-57
14. Μ-62
15. Μ-63
16. Μ-66
17. Μ-67
18. Μ-68
19. Μ-74
20. Μ-75
21. Μ-89

Διάδοση των προϊόντων του εργαστηρίου της Πέλλας

Η έρευνα της ανάγλυφης ελληνιστικής κεραμικής στην περιοχή της Μακεδονίας, όπως αναφέρθηκε, βρίσκεται ακόμη στα πρώτα της βήματα. Εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις, το σχετικό υλικό είναι αδημοσίευτο. Πολλές φορές μάλιστα, εξαιτίας της αποσπασματικότητάς του παραμένει και ακατάγραφο. Επομένως, προς το παρόν, είναι αδύνατη μια σοβαρή προσπάθεια για την εξαγωγή τελικών συμπερασμάτων σχετικά με τις συνθήκες των εμπορικών συναλλαγών στον ευρύτερο μακεδονικό χώρο και στις περιοχές έξω από αυτόν. Συνεπώς, τα συμπεράσματά μας σχετικά με τη διάδοση των προϊόντων του εργαστηρίου της Πέλλας, που εξετάζεται εδώ, είναι προκαταρκτικά. Στο στάδιο αυτό η έρευνα περιορίζεται στον τοπικό εντοπισμό αγγείων και οστράκων, που αποδίδονται στο εργαστήριο και βρέθηκαν στην περιοχή της Μακεδονίας. Βασικό κριτήριο για την απόδοσή τους αποτελούν οι σφραγίδες των φυτικών μοτίβων στα αγγεία της πρώτης κατηγορίας και οι μορφές που ταυτίζονται με σφραγίδες του εργαστηρίου στα αγγεία της δεύτερης κατηγορίας.

Η αποσπασματικότητα του υλικού που βρέθηκε στην περιοχή, δεν επέτρεψε τη σίγουρη αναγνώριση κάποιου αγγείου, που έχει κατασκευαστεί με μήτρα του εργαστηρίου. Αυτό όμως δεν ισχύει για αρκετά αποσπασματικά αγγεία των ανασκαφών της Πέλλας, τα οποία βγήκαν από συγκεκριμένες μήτρες των δωματίων Α και 1. Ακόμη, μερικά τμήματα και θραύσματα αγγείων από διαφορετικές θέσεις της Μακεδονίας φαίνεται πως κατασκευάστηκαν με μήτρες του εργαστηρίου. Από αυτά, το τμήμα του σκύφου με παράσταση Ιλίου Πέρσεως, στο Μουσείο της Φλώρινας αριθ. 161[646], με μεγάλη πιθανότητα έχει αποτυπωθεί από τη μήτρα 299[647].

Πολύ συχνά αναγνωρίζονται σφραγίδες κοσμημάτων και μορφών τεχνιτών του εργαστηρίου σε αγγεία άλλων περιοχών. Στην κάτω ζώνη του σώματος του μεγάλου σκύφου στο Μουσείο Θεσσαλονίκης αριθ. 5440[648] από τη Φλώρινα, αναγνωρίζεται το μεγάλο φύλλο άκανθας με καμπτόμενη κορυφή, Κ-46, του τεχνίτη Δ. Στη διηγηματική ζώνη του ίδιου αγγείου αναγνωρίζονται και οι σφραγίδες Μ-74 και Μ-47, που αποδίδονται στον ίδιο τεχνίτη, αλλά και σφραγίδες του τεχνίτη Α. Ακόμη, σε θραύσματα και τμήματα αγγείων από τις ανασκαφές στο λόφο του Αγίου Παντελεήμονα Φλώρινας αναγνωρίζονται οι ρόδακες Κ-2, Κ-3, Κ-4 και Κ-13, τα μικρά φύλλα Κ-25 και Κ-29, πιθανότατα, τα ανθέμια Κ-39 και Κ-41 και ο αστράγαλος Κ-95. Από τα αγγεία που σώθηκαν σε ικανοποιητική κατάσταση, ο σκύφος του Μουσείου Φλώρινας αριθ. 176, από την Εράτυρα (Σέλιτσα) Κοζάνης, αποτυπώθηκε από μήτρα του τεχνίτη Α, ενώ ο σκύφος αριθ. 179 του ίδιου Μουσείου, όπως και άλλος αποσπασματικά σωζόμενος από πρόσφατες ανασκαφές, προέρχονται από μήτρες που κατασκεύασε ο τεχνίτης Β. Η σύνθεση και οι σφραγίδες του πρώτου στενά συγγενεύουν με τη μήτρα 6, ενώ του δεύτερου με τη μήτρα 7.

Σε θραύσματα και τμήματα σκύφων της ανασκαφής Πετρών Φλώρινας αναγνωρίζονται ο ρόδακας Κ-9 και το λογχοειδές φύλλο Κ-25 στο μετάλλιο και στον κάλυκα αποσπασματικά σωζόμενου σκύφου με ερωτικές σκηνές. Η διάταξη του διακόσμου και οι σφραγίδες των κοσμημάτων, αλλά και οι μορφές είναι ταυτόσημες με της μήτρας 323. Κατά συνέπεια, και το τμήμα του σκύφου των Πετρών πρέπει να βγήκε από μήτρα που κατασκεύασε ο τεχνίτης Γ, στον οποίο αποδίδεται η μήτρα της Πέλλας. Σε άλλα θραύσματα από την ίδια ανασκαφή αναγνωρίζονται το

646 Sinn, Becher, 138 (MB 101), πίν. 34, 6· βλ. και παραπάνω, σημ. 196.

647 Παραπάνω, σ. 123 κ.ε. και σ. 241 κ.ε.

648 Sinn, Becher, 98-100 (MB 34), πίν. 3, 2 και 10, 1-6· βλ. και παραπάνω, σ. 225.

φύλλο Κ-33 και το ιωνικό κυμάτιο Κ-43.

Σε αρκετά θραύσματα αγγείων από την Αιανή Κοζάνης (Μεγάλη Ράχη) αναγνωρίζονται οι ρόδακες Κ-5 και Κ-62, το φύλλο Κ-22, τα ανθέμια Κ-73 και Κ-74, το στέλεχος συστρεφόμενων βλαστών Κ-52, το ιωνικό κυμάτιο Κ-91 και ο πλοχμός Κ-106.

Σε θραύσματα αγγείων που βρέθηκαν στη Βέροια, αναγνωρίζονται οι ρόδακες Κ-2 και Κ-62, το πεταλόσχημο φύλλο Κ-35 και ο αστράγαλος Κ-95.

Στον αποσπασματικά σωζόμενο σκύφο του Μουσείου Θεσσαλονίκης αριθ. 5441[649], από τάφο της πόλης, αναγνωρίζονται τα φύλλα Κ-29 και Κ-25, που συνθέτουν το διάκοσμο του μεταλλίου και ο σύνθετος πλοχμός Κ-101, που καλύπτει τον κάλυκα. Οι σφραγίδες και η σύνθεσή τους παραλληλίζονται με της μήτρας 307. Δεδομένου ότι και το θέμα της διηγηματικής παράστασης, αλλά και οι μορφές που τη συνθέτουν, εκτός από μία, είναι ίδιες με της μήτρας αυτής, θα πρέπει αναμφίβολα να συμπεράνουμε ότι ο σκύφος της Θεσσαλονίκης κατασκευάστηκε από τον τεχνίτη Β της Πέλλας.

Το φύλλο Κ-15 με πιθανότητα αναγνωρίζεται σε θραύσμα μεταλλίου από τους Στόβους[650], που αποδίδεται στον τεχνίτη Α2. Στον τεχνίτη Β ίσως ανήκει και θραύσμα σκύφου με λογχοειδή φύλλα από την Ηράκλεια Λυγκιστική αριθ. 2407[651].

Σφραγίδες του εργαστηρίου με απεικονίσεις μορφών αναγνωρίζονται στο μακεδονικό χώρο πολύ περισσότερες από όσο σφραγίδες με φυτικά μοτίβα. Η λεπτομερειακή εξέτασή τους έχει ήδη γίνει στο κεφάλαιο των ερμηνευτικών και εικονογραφικών ζητημάτων. Οι περισσότερες σφραγίδες με μορφές του εργαστηρίου αναγνωρίστηκαν σε αγγεία και πολλά θραύσματα αγγείων που βρέθηκαν τόσο σε πρόσφατες ανασκαφές, αλλά και σε επιφανειακές έρευνες, στη Φλώρινα, στο λόφο του Αγίου Παντελεήμονα και στις Πέτρες, στην Αιανή (Μεγάλη Ράχη) Κοζάνης, στη Βέροια, στις Σιδηρές Πύλες (Demir Kapu), στη Θεσσαλονίκη κ.α.

Ένας σημαντικός αριθμός από σφραγίδες του εργαστηρίου αναγνωρίζεται σε αγγεία, τμήματα και θραύσματα αγγείων, που βρέθηκαν στην Πέλλα. Ο αριθμός τους αυξάνει με την πρόοδο των ανασκαφών. Μερικές από αυτές βρίσκονται στη διηγηματική ζώνη του αμφορέα αριθ. 80.455· είναι ο ναός Α-5[652], ο δούρειος ίππος Ζ-8[653], το σύμπλεγμα γυμνού πολεμιστή που «βιάζει» γυναικεία μορφή[654] και ο πολεμιστής Μ-47[655]. Η γυναικεία μορφή Μ-12 αναγνωρίζεται στο τμήμα Α 3865[656], ενώ η γυναίκα Μ-13 απαντάται στο θραύσμα αριθ. Α 3865[657]. Η μορφή του νέου Μ-19 βρίσκεται στα θραύσματα αριθ. Α 4627 και Α 1980[658], ενώ ο νέος άνδρας Μ-20 στο τμήμα του αμφορέα Α 1371[659]. Η καθιστή ανδρική μορφή Μ-24 απαντάται στο τμήμα Α 1502[660] και ο νέος Μ-26 στο θραύσμα του σκύφου αριθ. Α 1026[661]. Οι γενειοφόρες μορφές Μ-27, Μ-28

649 Sinn, Becher, 114-5 (MB 59), πίν. 24, 2 και 39, 3.

650 V.R. Anderson, Pottery of the Late Hellenistic and Early Roman Periods at Stobi, 1977, 189 αριθ. 377, εικ. 95, 110a.

651 E. Maneva, Several Kinds of Hellenistic and Roman Ceramics from Heraclea. Heraclea Monographiae I, 1979, 33a, αριθ. 22, πίν. II, 22 και XXIV, 22.

652 Βλ. σ. 225 και σημ. 158.

653 Βλ. σ. 230 και σημ. 189.

654 Πρβλ. σ. 230 και σημ. 158, καθώς και σ. 277-278.

655 Πρβλ. σ. 272 και σημ. 403.

656 Πρβλ. σ. 253.

657 Βλ. σ. 264 και σημ. 374.

658 Βλ. σ. 253 και σημ. 319.

659 Πρβλ. και σ. 253.

660 Πρβλ. και σ. 253.

661 Πρβλ. και σ. 260 και σημ. 350.

και Μ-29 αναγνωρίζονται στο θραύσμα αριθ. Α 1436[662] η πρώτη, στο τμήμα του σκύφου αριθ. Α 1502[663] η δεύτερη και στο τμήμα του σκύφου αριθ. Α 1980[664] η τρίτη. Εκτός από τη μορφή του πολεμιστή Μ-47, που αναφέρθηκε παραπάνω, υπάρχουν και οι πολεμιστές Μ-44 στο θραύσμα του σκύφου 1977.677[665] και, πιθανώς, η Μ-50 στο θραύσμα αριθ. Α 3111[666]. Αναγνωρίζονται ακόμη και οι σάτυροι Μ-63 στο θραύσμα Α 4454[667], Μ-66 στο θραύσμα Α 5335[668] και Μ-68 στο θραύσμα Α 4454[669]. Η μορφή της Νίκης σε δίφρο (Μ-89) και της συνωρίδας των υδρόβιων πτηνών Ζ-16 υπάρχουν στα τμήματα Α 5100 και Α 5091[670]. Τέλος, τα δελφίνια Ζ-5 και Ζ-6 έχουν αποτυπωθεί στα θραύσματα Α 5036 και Α 5059[671].

Δεν είναι λίγες και οι σφραγίδες του εργαστηρίου που αναγνωρίζονται σε αγγεία, τμήματα και θραύσματα αγγείων που βρέθηκαν σε διάφορες περιοχές της Μακεδονίας. Επτά σφραγίδες υπάρχουν σε δύο αγγεία από τις παλιότερες έρευνες στο λόφο του Αγίου Παντελεήμονα στη Φλώρινα. Έτσι, στο μεγάλο σκύφο στο Μουσείο Θεσσαλονίκης αριθ. 5440 υπάρχουν ο ναός Α-5[672], ο δούρειος ίππος Ζ-8[673], το σύμπλεγμα πολεμιστή και ανατολίτισσας[674], πιθανώς και η μορφή του σαλπιγκτή Μ-33[675]. Στο τμήμα του σκύφου αριθ. 161 του Μουσείου Φλωρίνης περιλαμβάνονται ο δούρειος ίππος Ζ-9[676], καθώς και ο πολεμιστές Μ-34[677] και Μ-36[678].

Στα αγγεία και θραύσματα αγγείων με διηγηματικές παραστάσεις από τις πρόσφατες ανασκαφές στις Πέτρες Φλωρίνης αναγνωρίζονται η μορφή Μ-35[679], ο πολεμιστής Μ-53[680], ο σάτυρος Μ-63[681] και ο δίφρος με τη Νίκη Μ-89[682].

Σε θραύσματα και τμήματα αγγείων των ανασκαφών στην Αιανή Κοζάνης (Μεγάλη Ράχη), αλλά και από περισυλλογές οστράκων στην ίδια περιοχή αναγνωρίζονται η γυναικεία μορφή Μ-6[683], ο πολεμιστής Μ-50[684], οι σάτυροι Μ-64[685] και Μ-66[686]. Τέλος, τα δελφίνια Ζ-5 και Ζ-6 στα θραύσματα αριθ. 1172 και 1117[687].

662 Πρβλ. σ. 291 και σημ. 516.
663 Βλ. σ. 253 και σημ. 316.
664 Βλ. σ. 260 και σημ. 352.
665 Πρβλ. και σ. 235.
666 Βλ. σ. 272 και σημ. 402.
667 Βλ. σ. 291 και σημ. 510.
668 Βλ. σ. 291 και σημ. 512.
669 Βλ. σ. 291 και σημ. 515.
670 Βλ. σ. 273 και σημ. 409.
671 Πρβλ. και σ. 300.
672 Βλ. σ. 225 και σημ. 159.
673 Βλ. σ. 230 και σημ. 190.
674 Βλ. σ. 235 και σημ. 170· σ. 277-278 και σημ. 437.
675 Πρβλ. σ. 235.
676 Βλ. σ. 231 και σημ. 196.
677 Πρβλ. σ. 235.
678 Βλ. σ. 236 και σημ. 223.
679 Βλ. σ. 253 και σημ. 315.
680 Βλ. σ. 301 και σημ. 568.
681 Βλ. σ. 291 και σημ. 509.
682 Βλ. σ. 273 και σημ. 410.
683 Βλ. σ. 260 και σημ. 374.
684 Βλ. σ. 272 και σημ. 401.
685 Βλ. σ. 291, σημ. 513-514.
686 Βλ. σ. 291 και σημ. 511.
687 Βλ. σ. 300 και σημ. 563.

Τα δελφίνια Ζ-5 και Ζ-6 υπάρχουν και σε θραύσμα σκύφου από τη Βέροια[688]. Σε αποσπασματικά σωζόμενο μεγάλο αγγείο από την ίδια πόλη ταυτίζονται και η μορφή Μ-27[689] και ο σάτυρος Μ-67[690].

Ένας αρκετά μεγάλος αριθμός σφραγίδων με ερωτικά συμπλέγματα του εργαστηρίου αναγνωρίζεται σε όλες τις παραπάνω περιοχές[691].

Από την έρευνα αυτή, αν και βρίσκεται ακόμη στην αφετηρία της, αποδεικνύεται η ταυτόχρονη παρουσία σκύφων με φυτικά κοσμήματα, αλλά και διηγηματικές παραστάσεις σ' όλες τις θέσεις της Μακεδονίας. Πολλοί από αυτούς τους σκύφους σχετίζονται με τα αγγεία της δεύτερης κατηγορίας του εργαστηρίου της Αγοράς της Πέλλας. Αυτό πιθανότατα οφείλεται στην εξειδίκευση του εργαστηρίου σε αγγεία με διηγηματικές παραστάσεις, η κατασκευή των σφραγίδων των οποίων απαιτούσε μεγαλύτερες ικανότητες από αυτές που χρειάζονται για τη διάπλαση φυτικών κοσμημάτων, τα οποία σε αρκετές περιπτώσεις μπορούσαν εύκολα να κατασκευαστούν και στην περιφέρεια. Απομιμήσεις, μεταπλάσεις, αλλά και αντιγραφές μορφών του εργαστηρίου δεν είναι άγνωστες και στα περιφερειακά εργαστήρια.

688 Βλ. σ. 300-301 και σημ. 564.

689 Βλ. σ. 291-292 και σημ. 517.

690 Βλ. σ. 291 και σημ. 508.

691 Για τους τύπους των συμπλεγμάτων, βλ. σ. 297-298. Πολλά αδημοσίευτα τμήματα δεν περιλαμβάνονται στον κατάλογο. Για το σκύφο του Μουσείου Θεσσαλονίκης αριθ. 5441, βλ. παραπάνω σ. 257.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι μήτρες αγγείων από την Πέλλα αποτελούν, όπως ήδη τονίστηκε, μοναδικό ως σήμερα σύνολο· επομένως, προσφέρονται για συστηματικότερες τυπολογικές και εργαστηριακές παρατηρήσεις[692].

Όλες σχεδόν βρέθηκαν στο στρώμα καταστροφής δύο συνεχόμενων δωματίων της νότιας πτέρυγας της ανατολικής στοάς του εμπορικού κέντρου της Πέλλας και, επομένως, είναι σύγχρονα μνημεία. Τα λίγα θραύσματα που βρέθηκαν κάτω από τα δάπεδα των παραπάνω δωματίων και του χώρου απόρριψης, αμέσως στα δυτικά, δεν πρέπει να είναι πολύ παλιότερα. Το σύνολο των ευρημάτων στη θέση αυτή φαίνεται πως απλώνεται σε μια χρονική περίοδο μίας ή δύο γενεών[693].

Αν και ο αριθμός των αποσπασματικά σωζόμενων ανάγλυφων αγγείων που βγήκαν από μήτρες και προέρχονταν από διαφορετικά σημεία της αρχαίας Πέλλας ήταν σημαντικός, κανένα θραύσμα μήτρας αγγείου δεν είχε εντοπιστεί μέχρι το 1980. Το γεγονός αυτό ερχόταν σε αντίθεση με την αποκάλυψη μητρών ειδωλίων σε πολλά διαφορετικά σημεία της πόλης, πράγμα που δηλώνει ιδιαίτερα εκτεταμένη παραγωγή. Τα ανάγλυφα αγγεία από μήτρες, αν και βρέθηκαν σε μεγάλες ποσότητες, περιορίζονταν σε μια συγκεκριμένη περιοχή της Αγοράς. Εκτός από τους χώρους όπου βρέθηκαν οι μήτρες, με την κατασκευή ανάγλυφων αγγείων καταγινόταν και το εργαστήριο στο δωμάτιο Γ, νότια του δωματίου 1. Στο χώρο αυτό δεν βρέθηκαν μήτρες, αλλά σημαντικός ήταν ο αριθμός ανάγλυφων αγγείων, που περιλαμβανόταν στα εμπορεύσιμα είδη του στρώματος καταστροφής. Ακόμη, πολλά αποσπασματικά αγγεία βρέθηκαν στο χώρο απόρριψης, στα δυτικά. Έτσι, η ενασχόληση των εμπόρων του δωματίου Γ με τη διάθεση της παραγωγής ανάγλυφων αγγείων φαίνεται πως ήταν μακροχρόνια.

Τα θραύσματα ή τμήματα μητρών αγγείων που εντοπίστηκαν ως σήμερα στην περιοχή της Μακεδονίας είναι ελάχιστα. Ένα τμήμα μήτρας με παράσταση κυνηγιού λιονταριού βρέθηκε στις πρόσφατες ανασκαφές στις Πέτρες Φλώρινας, ένα τμήμα μήτρας που διατηρεί ολόκληρο το προφίλ βρέθηκε στη Βέροια και καλύπτεται με φυτικά κοσμήματα[694]. Τέλος, δύο μικρά θραύσματα με φυτικά μοτίβα προέρχονται από την ακρόπολη των Αιγών (Βεργίνα)[695]. Οι παραπάνω πόλεις, όπως και άλλες θέσεις της Μακεδονίας, ανάμεσα στις οποίες πιθανότατα πρέπει να περιληφθεί και η Αιανή Κοζάνης, συντηρούσαν οι ίδιες εργαστήρια παραγωγής ανάγλυφων αγγείων. Η παραγωγή αυτών των εργαστηρίων δεν ήταν ιδιαίτερα μεγάλη και σ' όλες τις περιπτώσεις φαίνεται ότι υπήρχαν άμεσες επαφές με το κέντρο, την Πέλλα, από την οποία εισάγονταν σχετικά προϊόντα· βέβαια και εισαγωγή μητρών δεν μπορεί να αποκλειστεί. Η ντόπια παραγωγή στην περιφέρεια πρέπει να αυξήθηκε στη δεύτερη δεκαετία του 1ου αι., όταν περιορίστηκαν σημαντικά, ίσως και σταμάτησαν, οι εισαγωγές από την Πέλλα. Δεν αποκλείεται μερικοί τεχνίτες να μετακινήθηκαν προς την περιφέρεια αμέσως μετά την καταστροφή του εμπορι-

692 Βλ. σ. 144 και 326.

693 Για τις συνθήκες ανεύρεσης των μητρών, βλ. σ. 19-21· πρβλ. και σ. 318-319, σημ. 612.

694 Για την άδεια να αναφερθώ στα θραύσματα των μητρών από τις Πέτρες και τη Βέροια ευχαριστώ θερμά τις συναδέλφους κ.κ. Π. Βελένη και Αικ. Τζαναβάρη, αντίστοιχα.

695 Για τις σχετικές πληροφορίες ευχαριστώ θερμά τον κ. Π. Φάκλαρη. Τμήμα πήλινης μήτρας έχει βρεθεί και στην Καβάλα, Γ. Μπακαλάκης, ΠΑΕ 1938, 81, εικ. 8. Τον καθηγητή Γ. Μπακαλάκη ευχαριστώ θερμά .

κού κέντρου της Πέλλας. Βέβαια, οι προκαταρκτικές αυτές παρατηρήσεις είναι αδύνατο προς το παρόν να επιβεβαιωθούν, αφού η σχετική έρευνα βρίσκεται ακόμη στα πρώτα της στάδια.

Οι πήλινες μήτρες αγγείων από την Πέλλα κατατάσσονται τυπολογικά σε δύο μεγάλες κατηγορίες, με φυτικά κοσμήματα και διηγηματικές παραστάσεις. Το 89,5% από αυτές ανήκουν στην πρώτη κατηγορία και μόνο το 10,5% στη δεύτερη. Η σημαντική αυτή διαφορά δεν μπορεί να είναι τυχαία, αφού και στους χώρους απόρριψης και γενικότερα στον ανασκαφικό χώρο της Πέλλας, αλλά και στις άλλες θέσεις του μακεδονικού χώρου τα ευρήματα με φυτικά κοσμήματα είναι ασυγκρίτως περισσότερα από αυτά με διηγηματικές παραστάσεις. Η τυπολογική κατάταξη του υλικού κατά κατηγορίες στηρίχτηκε στο διάκοσμό τους. Έτσι, τα αντικείμενα της πρώτης κατηγορίας κατατάχτηκαν σε δεκαέξι ομάδες και της δεύτερης σε δώδεκα ομάδες, ανάλογα με το μύθο που απεικονίζουν.

Αναλύσεις πηλών στην περιοχή της Πέλλας, αλλά και της Μακεδονίας γενικότερα, δεν έχουν γίνει σε έκταση, για να μπορεί να τις αξιοποιήσει κανείς ουσιαστικά. Υπάρχουν, όμως, αρκετές ενδείξεις για να υποστηριχτεί πως ο πηλός κατασκευής των μητρών και των αγγείων που αποτυπώθηκαν από αυτές είναι ντόπιος, αφού, έστω και εμπειρικά, ο πηλός που χρησιμοποιήθηκε για την εκτύπωση των αγγείων από τις μήτρες ταυτίζεται με τον πηλό κατασκευής μητρών ειδωλίων και άλλων αγγείων. Η ιζηματογενής έκταση, πλούσια σε πηλούς, που απλώνεται στην περιοχή της Πέλλας και αποτελεί ως σήμερα πρόσφορο έδαφος εξόρυξης πηλού, πρέπει να ήταν και κατά την αρχαιότητα ανεξάντλητο ορυχείο πηλού. Ίσως μάλιστα η τεράστια ποσότητα πρώτης ύλης, σε συνδυασμό με την ευκολία εξόρυξης, αλλά και το χαμηλό κόστος των παραγομένων προϊόντων, και αυτό, σε συνδυασμό με τη σπουδαιότητα της Πέλλας ως πρωτεύουσας των Μακεδόνων, να βοήθησαν στη μεγάλη ανάπτυξη της πηλοπλαστικής στην Πέλλα κατά την ελληνιστική εποχή[696].

Μορφολογικά, το χείλος των μητρών της Πέλλας διαφέρει από το χείλος των μνημείων της νότιας Ελλάδας αλλά και της Μ. Ασίας. Το λοξότμητο, επίπεδο ή καμπυλόσχημο χείλος των μητρών των περιοχών αυτών βρίσκεται σε λίγα θραύσματα και τμήματα από παλιότερα στρώματα. Το χείλος των μητρών της Πέλλας σχηματίζεται από μια οριζόντια στεφάνη, που επικολλάται στην εξωτερική πλευρά καμπυλόσχημης απόληξης· η τελευταία αποτελεί την προς τα επάνω προέκταση των τοιχωμάτων των μητρών (Π ί ν. 3-9). Χαρακτηριστική είναι η διαφορά και στους παραγόμενους σκύφους, το χείλος των οποίων σχηματίζει μικρό αναβαθμό, ο οποίος διαμορφώνεται με την οριζόντια προς τα έξω κάμψη του άκρου του σώματος και την προς τα επάνω ελεύθερη απόληξή του. Το χαρακτηριστικό αυτό τσάκισμα, «πατούρα», είναι περισσότερο ή λιγότερο εμφανές σε όλα τα παραδείγματα σκύφων της περιοχής[697] και διαφέρει από την προς τα μέσα ελαφρά κλίση του χείλους των σκύφων των «ιωνικών» λεγόμενων εργαστηρίων[698] ή το ελαφρύ προς τα έξω άνοιγμα του χείλους πολλών εργαστηρίων της νότιας Ελλάδας και Μ. Ασίας[699]· είναι, ακόμη, διαφορετικό και από τα ιταλιωτικά αγγεία, αφού δεν δημιουργείται η σκοτία στην εξωτερική πλευρά του σώματος, κάτω από το χείλος[700].

Ο διάκοσμος των μητρών καλύπτει το σύνολο του σώματός τους. Οι διακοσμητικές ζώνες

696 Πρβλ. όσα αναφέρονται στη σ. 146 και σ. 159 σημ. 136.

697 Για τομή, πρβλ. Σ. Δρούγου και Γ. Τουράτσογλου, Ελληνιστικοί λαξευτοί τάφοι Βέροιας, 1980, 149, σχέδ. 36 (Π. 1438).

698 Για τομές, βλ. Délos XXXI, πίν. 131 κ.ε.

699 Πρβλ. π.χ. Kyme I, εικ. 10-16· Siebert, Recherches, πίν. 95 κ.ε.· Rotroff, Agora XXII, πίν. 73 κ.ε.

700 Πρβλ. π.χ. M.T. Marabini Moevs, MAAR XXXIV (1980), πίν. 1 κ.ε.

χωρίζονται όσο ακόμη το αγγείο είναι στον τροχό. Όταν το σώμα είναι πολύ μεγάλο μπορεί να χωριστεί σε δύο ζώνες, ο διάκοσμος των οποίων είναι διαφορετικός. Τα μετάλλια των μητρών της πρώτης κατηγορίας κοσμούνται με ρόδακα στο κέντρο και φύλλα στην περίμετρο· σχεδόν πάντα γίνονται με σφραγίδες. Το σώμα των μητρών καλύπτεται με φύλλα και έλικες, που έχουν γίνει με ελεύθερο χέρι, ενώ μόνο τα δευτερεύοντα διακοσμητικά στοιχεία, ρόδακες, ανθέμια, στελέχη βλαστών, γίνονται με σφραγίδες. Το αντίθετο παρατηρείται στη διακόσμηση του σώματος των μητρών της δεύτερης κατηγορίας. Η διηγηματική ζώνη για προφανείς λόγους οικονομίας χρόνου και χρήματος γίνεται με σφραγίδες. Η κατώτερη διακοσμητική ζώνη, όταν υπάρχει, χωρίζεται τελείως από τις μορφές. Και σ' αυτήν επικρατεί η τάση της αποτύπωσης των φυτικών κοσμημάτων με σφραγίδες. Αυτό είναι κανόνας στις πολύ μεγάλες μήτρες. Η παρουσία μορφών τοποθετημένων ανάμεσα στα φυτικά κοσμήματα, μια πρακτική συχνή αλλού, ιδιαίτερα στη νότια Ελλάδα, είναι άγνωστη στη Μακεδονία. Το ίδιο παρατηρείται και στις ζωικές μορφές, που τοποθετούνται μόνο όπου ο μύθος το απαιτεί. Στα παλιότερα όμως θραύσματα από το χώρο απορριμμάτων δεν λείπει και η στενή διακοσμητική ζώνη κάτω από το χείλος, όπου εμφανίζονται διάφορα ζώα, όπως σκύλος, πτηνά, δελφίνια, τα οποία όμως διαχωρίζονται πλήρως από το διάκοσμο του υπόλοιπου σώματος.

Τα προβλήματα χρονολόγησης της ελληνιστικής κεραμικής εξακολουθούν να υπάρχουν, αφού οι γνώσεις μας για την κεραμική της εποχής και ιδιαίτερα στην υστεροελληνιστική της φάση είναι περιορισμένες και συγκεχυμένες. Το εύρημα της Πέλλας μαζί με το σύνολο των αγγείων και άλλων αντικειμένων του στρώματος καταστροφής της νότιας πτέρυγας της ανατολικής στοάς της Αγοράς συμβάλλει ουσιαστικά στη δημιουργία σταθερής χρονολογικής αναφοράς για την περιοχή την εποχή αυτή.

Οι μήτρες αποτελούν μικρό μέρος από τα ευρήματα του στρώματος καταστροφής των δωματίων Α και 1. Στο ίδιο στρώμα ανήκουν και τα ευρήματα πολλών άλλων δωματίων, στα οποία αποκαλύφθηκε πολύ μεγάλος αριθμός αγγείων στοιβαγμένων σε σειρές, ειδωλίων, μητρών για την κατασκευή ειδωλίων, καθώς και μητρών για την κατασκευή λυχναριών, αλλά και πολλά λυχνάρια. Η φύση του υλικού και η ποιότητά του δείχνουν μια εγκατάλειψη, που δεν έδωσε τη δυνατότητα στους ιδιοκτήτες των χώρων να αποσύρουν αντικείμενα σημαντικά για την παραγωγή και το εμπόριο, αρκετά μάλιστα από τα οποία είχαν υψηλό κόστος. Ακόμη, στα δάπεδα μερικών δωματίων βρέθηκαν μικροί θησαυροί από χάλκινα νομίσματα, ενώ δεν έλειψε και η ανεύρεση ενός θησαυρού εκατό αθηναϊκών τετραδράχμων, θαμμένων κάτω από το δάπεδο δωματίου της δυτικής στοάς.

Η παρουσία όλων αυτών των αντικειμένων δεν μπορεί να σχετίζεται με μια βαθμιαία εγκατάλειψη. Αντίθετα, μας υποχρεώνει να δεχτούμε μια ξαφνική καταστροφή, που έθαψε κάτω από τα ερείπια τα εμπορεύματα. Η καταστροφή δεν αποδίδεται σε εχθρική εισβολή, αφού δεν υπάρχει ούτε ίχνος απανθρακωμένου υλικού στο στρώμα καταστροφής των δωματίων. Η εγκατάλειψη πάρα πολλών αντικειμένων δεν συνηγορεί και για μια εχθρική δήωση. Έτσι, αιτία της καταστροφής συμπεραίνεται ότι υπήρξε μια βίαιη φυσική αιτία, ένας σεισμός, που δικαιολογεί απόλυτα το στρώμα καταστροφής και τη φύση του υλικού του. Στο φως μιας τέτοιας ερμηνείας δικαιολογείται καλύτερα και η εγκατάλειψη του υλικού ενός κλιβάνου γεμάτου με ειδώλια, που αποκαλύφτηκε στη ΒΑ. γωνία του νότιου τμήματος της ανατολικής στοάς.

Η προσπάθεια για τον ακριβή χρονολογικό ορισμό της καταστροφής αυτής αποκτά καθοριστική σημασία. Η χρονολόγηση που προτείνεται, στηρίζεται στα ρωμαϊκά νομίσματα και στις ενσφράγιστες λαβές αμφορέων, που προέρχονται από το στρώμα καταστροφής των δωματίων, αλλά και τους χώρους απόρριψης άχρηστων αντικειμένων έξω από τα εργαστήρια. Το νεότερο ρωμαϊκό νόμισμα μιας σειράς χάλκινων, αργυρών και επάργυρων δηναρίων είναι ένα επάργυρο οδοντωτό δηνάριο του Λεύκου Αυρήλιου Κόττα, που χρονολογείται μεταξύ του 105 και 101 π.Χ. Τα τελευταία παραδείγματα ενσφράγιστων λαβών αμφορέων από τη Ρόδο και την

Κνίδο μας φέρνουν στην περίοδο VI, στα μέσα της περιόδου των Duoviri, μέσα δηλαδή στην πρώτη δεκαετία του 1ου αι. π.Χ.

Το δεδομένο αυτό έρχεται να επιβεβαιώσει η ανακάλυψη κάτω από το χωμάτινο δάπεδο δωματίου της δυτικής στοάς θησαυρού εκατό αθηναϊκών τετραδράχμων της νέας τεχνοτροπίας. Η τελευταία κοπή στο θησαυρό αντιπροσωπεύεται από δύο παραδείγματα των Ξενοκλέους και Αρμοξένου· η κοπή αυτή, σύμφωνα με τις αναθεωρημένες χρονολογίες που ισχύουν σήμερα, ανάγεται στο έτος 95/94 π.Χ. Έτσι, ο χρόνος απόκρυψης του θησαυρού πρέπει να τοποθετηθεί αμέσως μετά την κοπή αυτή. Η βίαιη καταστροφή του συγκροτήματος της Αγοράς συνέβη ακριβώς τότε και έθαψε στα ερείπια τους αποταμιευμένους κόπους του ανώνυμου εμπόρου.

Η σεισμική δόνηση που κατέστρεψε την Αγορά της Πέλλας χωρίς αμφιβολία προκάλεσε σημαντικές ζημιές σε μεγάλο μέρος της αρχαίας πόλης. Έτσι, ίσως δικαιολογούνται καλύτερα τα ευρήματα σε στρώμα καταστροφής δωματίων γεμάτων με ειδώλια ή άλλα αντικείμενα, όπως στο στρώμα καταστροφής των δωματίων ενός Ιερού, που βρίσκεται βόρεια της Αγοράς. Ανάμεσα στα ευρήματα των χώρων του συγκαταλέγεται σκύφος με ανάγλυφη φυτική παράσταση του εργαστηρίου που μελετούμε και ειδώλιο προτομής σατύρου, που η μήτρα από την οποία κατασκευάστηκε, βρέθηκε στο στρώμα καταστροφής δωματίου της Αγοράς· επομένως, η καταστροφή του Ιερού μπορεί να σχετιστεί πιθανότατα με τις ίδιες αιτίες που κατέστρεψαν την Αγορά.

Τα χρόνια που ακολούθησαν τη φυσική καταστροφή ήταν για τη Μακεδονία ιδιαίτερα δραματικά. Το 91 π.Χ. διάφορα βαρβαρικά φύλα υπό το βασιλέα Σόθιμο εισέβαλαν στη Μακεδονία[701]. Λίγα χρόνια αργότερα, το 88 π.Χ., οι Θράκες δήωσαν την επαρχία. Το χειμώνα του 87/86 π.Χ. εισέβαλαν στη Μακεδονία οι ισχυρές ποντικές δυνάμεις του Μιθριδάτη ΣΤ' Ευπάτορα υπό το στρατηγό Αριαράθη. Ο πληθυσμός της Μακεδονίας συντάχτηκε με τους Ρωμαίους, που την υπεράσπιζαν, γι' αυτό και ο στρατός του Αριαράθη συμπεριφέρθηκε σαν να βρισκόταν σε εχθρικό έδαφος. Οι επίσημοι πολίτες με τις γυναίκες και τα παιδιά τους στάλθηκαν ως όμηροι στη Μ. Ασία. Τελικά, και μετά την απώθηση των εισβολέων από τη Μακεδονία, εξαιτίας των γενικότερων αναστατώσεων, καμιά σοβαρή οικοδομική δραστηριότητα ανοικοδόμησης δεν παρατηρείται στην Αγορά, αλλά και στο μέχρι σήμερα γνωστό τμήμα της αρχαίας πόλης. Οι λόγοι ίσως αυτοί είναι αρκετοί για να υποστηριχτεί πως η πόλη έχασε τη δυναμικότητά της και ίσως και τους περισσότερους κατοίκους της. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στην τεράστια έκταση που έχει μέχρι σήμερα ερευνηθεί, τόσο στην Ακρόπολη όσο και στην Αγορά, αλλά και στους τομείς I-VI, δεν έχει αποκαλυφτεί κανένα τμήμα τοίχου χτισμένου με κουρασάνι. Η νέα Πέλλα, που θα οργανωθεί από τους Ρωμαίους, μετατοπίζεται λίγο δυτικότερα στην περιοχή που βρίσκονται τα λεγόμενα «Λουτρά» του Μ. Αλεξάνδρου με το άφθονο πόσιμο νερό. Έτσι, φαίνεται πολύ πιθανό πως ένα τμήμα του ρωμαϊκού νεκροταφείου που ανασκάφτηκε στο 1978 στα δυτικά της αρχαίας πόλης στην πραγματικότητα θα πρέπει να ανήκει στο ανατολικό νεκροταφείο της ρωμαϊκής πόλης.

701 Για τις σχετικές πηγές της περιόδου αυτής, βλ. Θ.Χ. Σαρικάκη, Ρωμαίοι Άρχοντες της επαρχίας Μακεδονίας. Μέρος Α, 1971. Για την περίοδο, ιδιαίτερα σημαντικά είναι τα έργα της F. Papazoglu, Makedonski gradovi u rimsko doba (Les cités macédoniennes à l'époque romaine) 1957, στα σερβοκροατικά με περίληψη στα γαλλικά, καθώς και το άρθρο της ίδιας "Quelques aspects de l'histoire de la province de Macédoine" στο Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung. II. Principat (εκδ. H. Temporini). Τόμος 7ος, 1ος ημίτομ. (1979), 302 κ.ε. Για την ιστορική γεωγραφία της περιοχής, ιδιαίτερα N.G.L. Hammond, A History of Macedonia, I, 1972.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ Ι

ΠΙΝΑΚΑΣ ΦΥΤΙΚΩΝ ΚΟΣΜΗΜΑΤΩΝ

α/α	Αριθμός κοσμήματος		Χρησ. από τεχνίτη	Μήτρες όπου χρησιμοποιήθηκαν	
				1.1. Μετάλλιο	
				1.1.1. Ρόδακας	
1	Κ-1	(1.1.1. 1)	Α2	1, 2, 3, 24, 25, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 71, 72, 82, 83, 84, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 176;, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 256;, 258, 259, 286	Σύνολο: 137
2	Κ-2	(1.1.1. 2)	Α1	10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 23, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 64, 66, 67, 68, 69, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 190, 191, 192, 193, 198, 200, 246, 247, 248, 251, 252, 253, 254, 260, 270, 279, 280, 282, 287, 288	Σύνολο: 47
3	Κ-3	(1.1.1. 3)	Α1	20, 197, 250	Σύνολο: 3
4	Κ-4	(1.1.1. 4)	Γ	155, 214, 244	Σύνολο: 3
5	Κ-5	(1.1.1. 5)	Α2	86	Σύνολο: 1
6	Κ-6	(1.1.1. 6)	Α2	150	Σύνολο: 1
7	Κ-7	(1.1.1. 7)	Α2	58, 65, 70, 194, 201	Σύνολο: 5
8	Κ-8	(1.1.1. 8)	Γ	240	Σύνολο: 1
9	Κ-9	(1.1.1. 9)	Γ	63, 243, 245, 277, 278, 299, 323	Σύνολο: 7
10	Κ-10	(1.1.1. 10)	Γ	175	Σύνολο: 1
11	Κ-11	(1.1.1. 11)	Β	80	Σύνολο: 1
12	Κ-12	(1.1.1. 12)	Γ, Α2	9, 21, 28, 212, 213, 241, 242, 314	Σύνολο: 8
13	Κ-13	(1.1.1. 13)	Β	297, 298, 305, 306, 313, 322	Σύνολο: 6

α/α	Αριθμός κοσμήματος	Χρησ. από τεχνίτη	Μήτρες όπου χρησιμοποιήθηκαν
14	Κ-14 (1.1.1. 14)	Β	6, 7, 307 Σύνολο: 3
			1.1.2. Φύλλα
15	Κ-15 (1.1.2. 1)	Α2	1, 2, 29, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 48, 51, 52, 53, 54, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 151, 152, 176, 177, 205, 207, 220, 221, 222, 229, 286 Σύνολο: 55
16	Κ-16 (1.1.2. 2)	Α2	3, 25, 33, 34, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 83, 84, 124, 125, 126, 127, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 156, 157, 161, 162, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 204, 206, 208, 209, 210, 211, 217, 218, 219, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 238, 239, 258, 259 Σύνολο: 68
17	Κ-17 (1.1.2. 3)	Α2	24, 255, 256 Σύνολο: 3
18	Κ-18 (1.1.2. 4)	Α1	10, 17, 23, 57, 62, 68, 75, 193, 246, 253, 254, 279, 280, 281, 282 Σύνολο: 15
19	Κ-19 (1.1.2. 5)	Γ, Α2	4, 5, 9, 21, 155, 213, 214, 315, 317, 318, 319 Σύνολο: 11
20	Κ-20 (1.1.2. 6)	Γ, Β	8, 28, 81, 240, 244 Σύνολο: 5
21	Κ-21 (1.1.2. 7)	Γ	212, 241 Σύνολο: 2
22	Κ-22 (1.1.2. 8)	Γ	63 Σύνολο: 1
23	Κ-23 (1.1.2. 9)	Β	80 Σύνολο: 1
24	Κ-24 (1.1.2. 10)	Γ	196, 255 Σύνολο: 2
25	Κ-25 (1.1. 2. 11)	Γ, Β, Α2	7, 27, 86, 173, 199, 243, 245, 277, 278, 305, 306, 307, 323 Σύνολο: 13
26	Κ-26 (1.1.2. 12)	Β	6 Σύνολο: 1
27	Κ-27 (1.1. 2. 13)	Α2	201 Σύνολο: 1
28	Κ-28 (1.1. 2. 14)	Γ	174, 202 Σύνολο: 2
29	Κ-29 (1.1.2. 15)	Β	297, 298, 307, 313, 322 Σύνολο: 5

α/α	Αριθμός κοσμήματος	Χρησ. από τεχνίτη	Μήτρες όπου χρησιμοποιήθηκαν
30	Κ-30 (1.1.2. 16)	Γ	242 Σύνολο: 1
31	Κ-31 (1.1.2. 17)	Γ	255 Σύνολο: 1
32	Κ-32 (1.1.2. 18)	Γ	175 Σύνολο: 1
33	Κ-33 (1.1.2. 19)	Α2, Γ	299, 314 Σύνολο: 2
34	Κ-34 (1.1.2. 20)	A_2	83, 84, 88, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 215, 216, 236, 237, 259 Σύνολο: 15
35	Κ-35 (1.1.2. 21)	Α1	11, 12, 13, 14, 15, 16, 20, 55, 56, 59, 60, 61, 64, 66, 67, 69, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 190, 191, 192, 197, 198, 200, 247, 248, 250, 251, 252, 260, 270, 287, 288 Σύνολο: 37
36	Κ-36 (1.1.2. 22)	Α2	58, 65, 70, 194, 195 Σύνολο: 5
37	Κ-37 (1.1.2. 23)		249 Σύνολο: 1

1.2. Ο κάλυκας

1.2.1. Τα φύλλα

38	Κ-38 (1.2.1. 1)		326	Σύνολο: 1
39	(1.2.1. 2)	Α2	46, 225	Σύνολο: 2
40	(1.2.1. 3)	Γ	323	Σύνολο: 1
41	(1.2.1. 4)	Γ	299	Σύνολο: 1
42	Κ-39 (1.2.2. 1)	Β	298	Σύνολο: 1
43	Κ-40 (1.2.2. 2)	Β	298, 313	Σύνολο: 2
44	Κ-41 (1.2.2. 3)	Β	298	Σύνολο: 1
45	Κ-42 (1.2.2. 4)	Β	313	Σύνολο: 1
46	Κ-43 (1.2.3. 1)	Β	297	Σύνολο: 1

1.3. Το σώμα

1.3.1. Τα φύλλα

47	Κ-44 (1.3.1. 1)	Α2	22, 26, 296, 308	Σύνολο: 4

α/α	Αριθμός κοσμήματος	Χρησ. από τεχνίτη	Μήτρες όπου χρησιμοποιήθηκαν	
48	Κ-45 (1.3.1. 2)	Α2	22, 26, 296, 308	Σύνολο: 4
49	Κ-46 (1.3.1. 3)	Δ	311, 312, 320	Σύνολο: 3
50	Κ-47 (1.3.1. 4)	Β	80	Σύνολο: 1
51	Κ-48 (1.3.1. 5)	Β	81	Σύνολο: 1
52	Κ-49 (1.3.1. 6)	Γ	175	Σύνολο: 1
53	(1.3.1. 7)	Α1	279, 280, 281, 282	Σύνολο: 4
54	(1.3.1. 8)	Α1	279, 280, 281, 282	Σύνολο: 4
55	(1.3.1. 9)	Γ	196	Σύνολο: 1
		1.3.2. Βλαστοί		
56	Κ-50 (1.3.2. 1)	Α2	176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 215, 216	Σύνολο: 24
57	Κ-51 (1.3.2. 2)	Α1	190, 191, 192, 193, 197, 198, 200	Σύνολο: 8
58	Κ-52 (1.3.2. 3)	Γ	173, 174, 199, 202, 300 Σύνολο: 5	
59	Κ-53 (1.3.2. 4)	Α2	194, 195, 201	Σύνολο: 3
60	Κ-54 (1.3.2. 5)	Γ	196	Σύνολο: 1
61	Κ-55 (1.3.2. 6)	Γ	212	Σύνολο: 1
62	Κ-56 (1.3.2. 7)	Γ	213, 214	Σύνολο: 2
63	Κ-57 (1.3.2. 8)	Γ	175	Σύνολο: 1
64	Κ-58 (1.3.2. 9)	Γ	203	Σύνολο: 1
		1.3.3. Οι ρόδακες		
65	(1.3.3. 1)	Γ	21	Σύνολο: 1
66	(1.3.3. 2)	Γ	63, 277, 278	Σύνολο: 3
67	(1.3.3. 3)	Α2	70	Σύνολο: 1
68	(1.3.3. 4)	Α2	29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44,	

α/α	Αριθμός κοσμήματος		Χρησ. από τεχνίτη	Μήτρες όπου χρησιμοποιήθηκαν	
				45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 71, 72, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 108α, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 274	Σύνολο: 52
69	Κ-59	(1.3.3. 5)	Β	81	Σύνολο: 1
70		(1.3.3. 6)	Α2	108	Σύνολο: 1
71		(1.3.3. 7)	Α1	23, 59, 60, 61, 62, 66, 68, 69, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 190, 191, 192, 193, 198, 200	Σύνολο: 26
72	Κ-60	(1.3.3. 8)	Α2	22, 85, 308	Σύνολο: 3
73	Κ-61	(1.3.3. 9)	Α2	87	Σύνολο: 1
74	Κ-62	(1.3.3. 10)	Γ	199, 202	Σύνολο: 2
75	Κ-63	(1.3.3. 11)	Β	301	Σύνολο: 1
76	Κ-64	(1.3.3. 12)	Α2	86	Σύνολο: 1
77	Κ-65	(1.3.3. 13)	Γ	203	Σύνολο: 1
78	Κ-66	(1.3.3. 14)	Γ	300	Σύνολο: 1
79	Κ-67	(1.3.3. 15)	Γ	316	Σύνολο: 1
80	Κ-68	(1.3.3. 16)	Β	80	Σύνολο: 1
81	Κ-69	(1.3.3. 17)	Γ	196	Σύνολο: 1
82		(1.3.3. 18)	Α1	20, 55, 56, 57, 67, 79, 98, 99, 102, 197	Σύνολο: 10
83	Κ-70	(1.3.3. 19)	Α2	58, 65, 194, 195	Σύνολο: 4
84	Κ-71	(1.3.3. 20)	Α2	82, 83, 84, 88, 275, 276	Σύνολο: 6
85	Κ-72	(1.3.3. 21)	Α2	24, 201	Σύνολο: 2
				1.3.4. Ανθέμια	
86	Κ-73	(1.3.4. 1)	Α2	154, 171	Σύνολο: 2
87	Κ-74	(1.3.4. 2)	Α2	25, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 158, 159, 160,	

α/α	Αριθμός κοσμήματος		Χρησ. από τεχνίτη	Μήτρες όπου χρησιμοποιήθηκαν	
				161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 215, 216	Σύνολο: 69
88		(1.3.4. 3)	Γ	214	Σύνολο: 189
89	Κ-75	(1.3.4. 4)	Γ	155, 212, 213	Σύνολο: 3
90	Κ-76	(1.3.4. 5)		327	Σύνολο: 1
91	Κ-77	(1.3.4. 6)	Α2	26, 153	Σύνολο: 2
			1.3.5. Μακριά πέταλα και οδηγοί		
92	Κ-78	(1.3.5. 1)		257	Σύνολο: 1
93	Κ-79	(1.3.5. 2)		261	Σύνολο: 1
94	Κ-80	(1.3.5. 3)		217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 258	Σύνολο: 24
95	Κ-81	(1.3.5. 4)		246, 247, 248, 250, 251, 252, 253, 254, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269	Σύνολο: 15
96	Κ-82	(1.3.5. 5)		256, 272, 273, 274, 275, 276, 309	Σύνολο: 7
97	Κ-83	(1.3.5. 6)		255	Σύνολο: 1
98	Κ-84	(1.3.5. 7)		249	Σύνολο: 1
99	Κ-85	(1.3.5. 8)		240	Σύνολο: 1
100	Κ-86	(1.3.5. 9)	Γ	244	Σύνολο: 1
			1.3.6. Κληματίδα με φύλλα και βότρεις		
101	Κ-87	(1.3.6. 1)	Α2	22, 272, 273, 296	Σύνολο: 4
102	Κ-88	(1.3.6. 2)	Α2	22, 272, 273, 296	Σύνολο: 4
103	Κ-89	(1.3.6. 3)	Α2	22, 272, 273	Σύνολο: 3
104	Κ-90	(1.3.6. 4)	Γ	175	Σύνολο: 1
			1.3.7. Γιρλάντες		
105	Κ-71	(1.3.7. 1)	Α2	275, 276	Σύνολο: 2

α/α	Αριθμός κοσμήματος	Χρησ. από τεχνίτη	Μήτρες όπου χρησιμοποιήθηκαν	
106	Κ-6 (1.3.7. 2)	Α2	274	Σύνολο: 1
107	Κ-9 (1.3.7. 3)	Γ	277, 278	Σύνολο: 2
	1.3.8. Κυμάτια και πλοχμοί			
108	Κ-91 (1.3.8. 1)	Α2	26, 276	Σύνολο: 2
109	Κ-92 (1.3.8. 2)		324	Σύνολο: 1
110	Κ-93 (1.3.8. 3)	Α2	26, 273	Σύνολο: 2
111	Κ-94 (1.3.8. 4)	Α2	314	Σύνολο: 1
112	Κ-95 (1.3.8. 5)		329	Σύνολο: 1
113	Κ-96 (1.3.8. 6)	Α2	26, 85	Σύνολο: 2
114	Κ-97 (1.3.8. 7)	Α2	108, 295, 296	Σύνολο: 3
115	Κ-98 (1.3.8. 8)	Α2	296	Σύνολο: 1
116	Κ-99 (1.3.8. 9)		312, 321	Σύνολο: 2
117	Κ-100 (1.3.8. 10)		311	Σύνολο: 1
118	Κ-101 (1.3.8. 11)	Β	297, 298, 305, 306, 307, 322	Σύνολο: 6
119	Κ-102 (1.3.8. 12)		327	Σύνολο: 1
120	Κ-103 (1.3.8. 13)	Γ	8, 255	Σύνολο: 2
121	Κ-104 (1.3.8. 14)	Β	257	Σύνολο: 1
122	(1.3.8. 15)	Β	313	Σύνολο: 1
123	(1.3.8. 16)	Β	80	Σύνολο: 1
124	(1.3.8. 17)	Γ	243	Σύνολο: 1
125	Κ-105 (1.3.8. 18)	Γ	244	Σύνολο: 1
126	Κ-106 (1.3.8. 19)	Β	6, 7	Σύνολο: 2
127	(1.3.8. 20)	Δ	310	Σύνολο: 1
128	Κ-107-108 (1.3.8. 21)	Δ	310	Σύνολο: 1

ΕΠΙΜΕΤΡΟ ΙΙ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΗΤΡΩΝ

Αριθ. κατ. έκδοσης	Αριθ. ΒΕ Μουσείου Πέλλας	Τεχνίτης	Αριθ. κατ. έκδοσης	Αριθ. ΒΕ Μουσείου Πέλλας	Τεχνίτης
1	80.190	A2	45	80.61	A2
2	80.191	A2	46	80.62	A2
3	80.192	A2	47	80.63	A2
4	81.35	Γ	48	80.64	A2
5	81.36	Γ	49	80.65	A2
6	81.37	B	50	80.66	A2
7	81.38	B	51	80.67	A2
8	81.39	Γ	52	80.68	A2
9	81.40	Γ	53	80.69	A2
10	81.41	A1	54	80.70	A2
11	81.42	A1	55	81.1	A1
12	81.43	A1	56	81.3	A1
13	81.44	A1	57	81.4	A1
14	81.45	A1	58	81.5	A2
15	81.46	A1	59	81.6	A1
16	81.47	A1	60	81.7	A1
17	81.49	A1	61	81.8	A1
18	81.156	A1	62	81.9	A1
19	81.157	A1	63	81.10	Γ
20	81.32	A1	64	81.11	A1
21	81.33	Γ	65	81.12	A2
22	80.180	A2	66	81.13	A1
23	81.2	A1	67	81.14	A1
24	81.95	A2	68	81.15	A1
25	80.121	A2	69	81.16	A1
26	80.181	A2	70	81.17	A2
27	81.30	Γ	71	81.18	A2
28	81.31	Γ	72	81.26	A2
29	80.29	A2	73	81.19	A1
30	80.46	A2	74	81.20	A1
31	80.47	A2	75	81.21	A1
32	80.48	A2	76	81.22	A1
33	80.49	A2	77	81.23	A1
34	80.50	A2	78	81.24	A1
35	80.51	A2	79	81.25	A1
36	80.52	A2	80	81.61	B
37	80.53	A2	81	81.62	B
38	80.54	A2	82	81.34	A2
39	80.55	A2	83	80.166	A2
40	80.56	A2	84	80.167	A2
41	80.57	A2	85	80.179	A2
42	80.58	A2	86	81.94	A2
43	80.59	A2	87	80.171	A2
44	80.60	A2	88	80.168	A2

Αριθ. κατ. έκδοσης	Αριθ. ΒΕ Μουσείου Πέλλας	Τεχνίτης	Αριθ. κατ. έκδοσης	Αριθ. ΒΕ Μουσείου Πέλλας	Τεχνίτης
89	80.30	A2	134	80.108	A2
90	80.22	A2	135	80.109	A2
91	80.23	A2	136	80.110	A2
92	80.24	A2	137	80.111	A2
93	80.25	A2	138	80.112	A2
94	80.27	A2	139	80.113	A2
95	80.28	A2	140	80.114	A2
96	80.185	A2	141	80.115	A2
97	80.186		142	80.116	A2
98	81.145	A1	143	80.117	A2
99	81.146	A1	144	80.118	A2
100	81.147	A1	145	80.119	A2
101	81.148	A1	146	80.120	A2
102	81.149	A1	147	80.122	A2
103	81.150α	A1	148	80.123	A2
104	81.151	A1	149	80.124	A2
105	81.152	A1	150	80.125	A2
106	81.153	A1	151	80.126	A2
107	81.118		152	80.183	A2
108	81.125	A2	153	81.27	A2
108α	80.26	A2	154	81.28	A2
109	80.40	A2	155	81.29	Γ
110	80.41	A2	156	80.159	A2
111	80.85	A2	157	80.160	A2
112	80.86	A2	158	80.161	A2
113	80.87	A2	159	80.162	A2
114	80.88	A2	160	80.163	A2
115	80.89	A2	161	80.164	A2
116	80.90	A2	162	80.165	A2
117	80.91	A2	163	80.43	A2
118	80.92	A2	164	80.33	A2
119	80.93	A2	165	80.34	A2
120	80.94	A2	166	80.35	A2
121	80.95	A2	167	80.36	A2
122	80.96	A2	168	80.37	A2
123	80.97	A2	169	80.39	A2
124	80.98	A2	170	80.42	A2
125	80.99	A2	171	81.121	A2
126	80.100	A2	172	80.188	A2
127	80.101	A2	173	81.67	Γ
128	80.102	A2	174	81.68	Γ
129	80.103	A2	175	81.92	Γ
130	80.104	A2	176	80.71	A2
131	80.105	A2	177	80.72	A2
132	80.106	A2	178	80.73	A2
133	80.107	A2	179	80.74	A2

Αριθ. κατ. έκδοσης	Αριθ. ΒΕ Μουσείου Πέλλας	Τεχνίτης	Αριθ. κατ. έκδοσης	Αριθ. ΒΕ Μουσείου Πέλλας	Τεχνίτης
180	80.75	A2	227	80.145	A2
181	80.76	A2	228	80.146	A2
182	80.77	A2	229	80.147	A2
183	80.78	A2	230	80.148	A2
184	80.79	A2	231	80.149	A2
185	80.80	A2	232	80.150	A2
186	80.81	A2	233	80.151	A2
187	80.82	A2	234	80.152	A2
188	80.83	A2	235	80.153	A2
189	80.84	A2	236	80.155	A2
190	81.50	A1	237	80.156	A2
191	81.51	A1	238	80.157	A2
192	80.52	A1	239	80.158	A2
193	81.53	A1	240	81.69	Γ
194	81.54	A2	241	81.70	Γ
195	81.55	A2	242	81.71	Γ
196	81.56	Γ	243	81.72	Γ
197	81.57	A1	244	81.73	Γ
198	81.58	A1	245	81.74	Γ
199	81.59	Γ	246	81.75	A1
200	80.60	A1	247	81.76	A1
201	81.66	A2	248	81.77	A1
202	81.93	Γ	249	81.78	Γ
203	80.184	Γ	250	81.79	A1
204	80.127	A2	251	81.80	A1
205	80.128	A2	252	81.81	A1
206	80.129	A2	253	81.82	A1
207	80.130	A2	254	81.83	A1
208	80.131	A2	255	81.90	Γ
209	80.132	A2	256	81.91	A2
210	80.133	A2	257	80.32	
211	80.134	A2	258	80.154	A2
212	81.63	Γ	259	81.119	A2
213	81.64	Γ	260	81.120	A1
214	81.65	Γ	261	80.187	
215	80.169	A2	262	81.135	A1
216	80.170	A2	263	81.136	A1
217	80.135	A2	264	81.137	A1
218	80.136	A2	265	81.138	A1
219	80.137	A2	266	81.139	A1
220	80.138	A2	267	81.140	A1
221	80.139	A2	268	81.141	A1
222	80.140	A2	269	81.142	A1
223	80.141	A2	270	81.143	A1
224	80.142	A2	271	81.144	A1
225	80.143	A2	272	80.175	A2
226	80.144	A2	273	80.176	A2

Αριθ. κατ. έκδοσης	Αριθ. ΒΕ Μουσείου Πέλλας	Τεχνίτης	Αριθ. κατ. έκδοσης	Αριθ. ΒΕ Μουσείου Πέλλας	Τεχνίτης
274	80.172	A2	304	81.128	
275	80.173	A2	305	81.106	B
276	80.174	A2	306	81.107	B
277	81.88	Γ	307	81.108	B
278	81.89	Γ	308	80.178	A2
279	81.84	A2	309	80.177	A2
280	81.85	A1	310	81.126	Δ
281	81.86	A1	311	81.109	Δ
282	81.87	A1	312	81.110	Δ
283			313	81.113	B
284			314	81.96	A2
285			315	81.99	A2
286	80.31	A2	316	81.97	Γ
287	81.48	A1	317	81.98	A2
288	81.129	A1	318	81.100	A2
289	80.21	A2	319	81.101	A2
290	81.159	A1	320	81.114	Δ
291	81.160	A1	321	81.115	Δ
292	81.154	A1	322	81.111	B
293	81.155	A1	323	81.112	Γ
294	81.158	A1	324	80.182	
295	81.122	A2	325	81.116	
296	81.117	A2	326	81.123	
297	81.103	B	327	81.124	
298	81.102	B	328	81.130	
299	81.104	Γ	329	81.132	
300	81.105	Γ	330	81.133	
301	80.189	B;	331	81.134	
302	81.131	B;	332	81.161	
303	81.127				

ΕΠΙΜΕΤΡΟ ΙΙΙ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΗΤΡΩΝ 1980

Αριθ. ΒΕ Μουσείου Πέλλας	Αριθ. κατ. έκδοσης	Αριθ. ΒΕ Μουσείου Πέλλας	Αριθ. κατ. έκδοσης	Αριθ. ΒΕ Μουσείου Πέλλας	Αριθ. κατ. έκδοσης
80.21	289	80.65	49	80.109	135
80.22	90	80.66	50	80.110	136
80.23	91	80.67	51	80.111	137
80.24	92	80.68	52	80.112	138
80.25	93	80.69	53	80.113	139
80.26	108α	80.70	54	80.114	140
80.27	94	80.71	176	80.115	141
80.28	95	80.72	177	80.116	142
80.29	29	80.73	178	80.117	143
80.30	89	80.74	179	80.118	144
80.31	286	80.75	180	80.119	145
80.32	257	80.76	181	80.120	146
80.33	164	80.77	182	80.121	25
80.34	165	80.78	183	80.122	147
80.35	166	80.79	184	80.123	148
80.36	167	80.80	185	80.124	149
80.37	168	80.81	186	80.125	150
80.38		80.82	187	80.126	151
80.39	169	80.83	188	80.127	204
80.40	109	80.84	189	80.128	205
80.41	110	80.85	111	80.129	206
80.42	170	80.86	112	80.130	207
80.43	163	80.87	113	80.131	208
80.44		80.88	114	80.132	209
80.45		80.89	115	80.133	210
80.46	30	80.90	116	80.134	211
80.47	31	80.91	117	80.135	217
80.48	32	80.92	118	80.136	218
80.49	33	80.93	119	80.137	219
80.50	34	80.94	120	80.138	220
80.51	35	80.95	121	80.139	221
80.52	36	80.96	122	80.140	222
80.53	37	80.97	123	80.141	223
80.54	38	80.98	124	80.142	224
80.55	39	80.99	125	80.143	225
80.56	40	80.100	126	80.144	226
80.57	41	80.101	127	80.145	227
80.58	42	80.102	128	80.146	228
80.59	43	80.103	129	80.147	229
80.60	44	80.104	130	80.148	230
80.61	45	80.105	131	80.149	231
80.62	46	80.106	132	80.150	232
80.63	47	80.107	133	80.151	233
80.64	48	80.108	134	80.152	234

Αριθ. ΒΕ Μουσείου Πέλλας	Αριθ. κατ. έκδοσης	Αριθ. ΒΕ Μουσείου Πέλλας	Αριθ. κατ. έκδοσης	Αριθ. ΒΕ Μουσείου Πέλλας	Αριθ. κατ. έκδοσης
80.153	235	80.167	84	80.181	26
80.154	258	80.168	88	80.182	324
80.155	236	80.169	215	80.183	152
80.156	237	80.170	216	80.184	203
80.157	238	80.171	87	80.185	96
80.158	239	80.172	274	80.186	97
80.159	156	80.173	275	80.187	261
80.160	157	80.174	276	80.188	172
80.161	158	80.175	272	80.189	301
80.162	159	80.176	273	80.190	1
80.163	160	80.177	309	80.191	2
80.164	161	80.178	308	80.192	3
80.165	162	80.179	85		
80.166	83	80.180	22		

ΕΠΙΜΕΤΡΟ IV

ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΗΤΡΩΝ 1981

Αριθ. ΒΕ Μουσείου Πέλλας	Αριθ. κατ. έκδοσης	Αριθ. ΒΕ Μουσείου Πέλλας	Αριθ. κατ. έκδοσης	Αριθ. ΒΕ Μουσείου Πέλλας	Αριθ. κατ. έκδοσης
81.1	55	81.45	14	81.89	278
81.2	23	81.46	15	81.90	255
81.3	56	81.47	16	81.91	256
81.4	57	81.48	287	81.92	175
81.5	58	81.49	17	81.93	202
81.6	59	81.50	190	81.94	86
81.7	60	81.51	191	81.95	24
81.8	61	81.52	192	81.96	314
81.9	62	81.53	193	81.97	316
81.10	63	81.54	194	81.98	317
81.11	64	81.55	195	81.99	315
81.12	65	81.56	196	81.100	318
81.13	66	81.57	197	81.101	319
81.14	67	81.58	198	81.102	298
81.15	68	81.59	199	81.103	297
81.16	69	81.60	200	81.104	299
81.17	70	81.61	80	81.105	300
81.18	71	81.62	81	81.106	305
81.19	73	81.63	212	81.107	306
81.20	74	81.64	213	81.108	307
81.21	75	81.65	214	81.109	311
81.22	76	81.66	201	81.110	312
81.23	77	81.67	173	81.111	322
81.24	78	81.68	174	81.112	323
81.25	79	81.69	240	81.113	313
81.26	72	81.70	241	81.114	320
81.27	153	81.71	242	81.115	321
81.28	154	81.72	243	81.116	325
81.29	155	81.73	244	81.117	296
81.30	27	81.74	245	81.118	107
81.31	28	81.75	246	81.119	259
81.32	20	81.76	247	81.120	260
81.33	21	81.77	248	81.121	171
81.34	82	81.78	249	81.122	295
81.35	4	81.79	250	81.123	326
81.36	5	81.80	251	81.124	327
81.37	6	81.81	252	81.125	108
81.38	7	81.82	253	81.126	310
81.39	8	81.83	254	81.127	303
81.40	9	81.84	279	81.128	304
81.41	10	81.85	280	81.129	288
81.42	11	81.86	281	81.130	328
81.43	12	81.87	282	81.131	302
81.44	13	81.88	277	81.132	329

Αριθ. ΒΕ Μουσείου Πέλλας	Αριθ. κατ. έκδοσης	Αριθ. ΒΕ Μουσείου Πέλλας	Αριθ. κατ. έκδοσης	Αριθ. ΒΕ Μουσείου Πέλλας	Αριθ. κατ. έκδοσης
81.133	330	81.143	270	81.153	106
81.134	331	81.144	271	81.154	292
81.135	262	81.145	98	81.155	293
81.136	263	81.146	99	81.156	18
81.137	264	81.147	100	81.157	19
81.138	265	81.148	101	81.158	294
81.139	266	81.149	102	81.159	290
81.140	267	81.150	103	81.160	291
81.141	268	81.151	104		
81.142	269	81.152	105		

CLAY VASE MOULDS FROM PELLA. A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF HELLENISTIC POTTERY

This study concerns a find of clay moulds for making relief vases that came almost entirely from the destruction level of two adjacent rooms in the agora at Pella, which formed the commercial centre of the town. The quantity of moulds found and their quality are to the best of my knowledge unique.

The circumstances of their discovery made it possible to offer a more systematic commentary on the technique, morphology, iconographical repertoire and chronology of the moulds. The moulds were therefore segregated from the other objects found in the same context and are published separately from the rest of the pottery from the agora.

History of the discovery of the moulds

The moulds described here, all of them published for the first time, were found, except a few pieces, in two adjacent rooms (A and 1) in the East stoa of the Pella agora during the excavations carried out in 1980 and 1981. In the 1980 excavation moulds were found in room A and a few fragments in room Z. After the breaks were mended, 138 moulds were restored and 22 fragments. Only two of these moulds were decorated with narrative scenes, the remainder having only foliate decoration. One mould and seven fragments of moulds were found in room Z. In 1981 room 1 was excavated, West of room A. From the fragments found in this room 94 moulds were restored and 33 sections or parts of moulds with foliate motifs. In addition, 17 moulds and 9 fragments of moulds decorated with narrative scenes were found. Lastly, West of rooms A and 1 outside the gutter of the stylobate of the stoa, 7 more fragments were found.

Present state of research

The name generally applied to the hemispherical bowls with relief decoration is "Megarian bowls". Although the term is erroneous, it is nevertheless commonly used in order to avoid lengthy descriptive terms. The ancient name, *κόνδυ*, which has been proposed for this kind of ware, is unsuitable because it appears to denote an Asiatic vase. The name *ημίτομος* suggested by G.R. Edwards is more acceptable. Also questionable is the term *ομηρικός σκύφος*, used to describe bowls with narrative scenes, because in fact they depict a wider repertoire of subjects.

The study of Hellenistic moldmade relief pottery has only grown up in recent years. A series of monographs and especially articles have appeared in the last few decades treating the material in Greece proper and Asia Minor, the Italian peninsula and the Black Sea region.

In Macedonia the publication of Hellenistic relief pottery with foliate decoration had until lately remained completely peripheral. The class of Hellenistic relief pottery with narrative scenes, however, attracted the interest of scholars both in the last century (C. Robert 1890) and the early part of this one (F. Courby 1922). More recently they were systematically studied by U. Hausmann (1959). The finding in the Macedonian region and at sites connected with it of a large number of vases of this category led U. Sinn to relate this class of pottery with Macedonia. In his monograph on the subject he also (1979) included a considerable number of unpublished vases.

Catalogue of the Pella Moulds

The Pella moulds are organised into two classes (I-II), which in turn are divided into groups according to their decorative themes. At the end of each class comes a group with problematic pieces.

The groups in the two classes are distinguished by Greek letters: lower case for the first and upper case for the second. The catalogued pieces are numbered in ascending order, and this is followed by the group letter and the number of the object within the group. Lastly, the number in brackets is the inventory number of the object in the accessions book of the Pella Museum. The two first numbers give the year the object was found followed by the inventory number.

Class I contains sixteen groups (α-π). The bodies of all the moulds in this class are decorated with foliate motifs. In a few rare instances a limited number of wavy lines, bucrania or shells are used as filling ornaments. The decorative elements on the bodies of the moulds are the chief criterion for their classification into groups.

The moulds in the first group (α), consisting of 17 complete and two fragmentary examples, are decorated with lanceolate leaves. The second group (β) contains only two examples, both decorated with lanceolate leaves and a rosette set between their tips. In the third group (γ), containing three moulds, the rosettes are at the end of a small flowerstalk. In the four moulds of the fourth group (δ) the rosettes on top of the small stalks have been replaced by palmettes. The fifth group (ε) contains 60 moulds of every size and 20 sections and fragments of moulds. Between the lanceolate leaves on the bodies of the moulds in this group are tendrils and flower stalks, each bearing a rosette. In the sixth group (ζ), comprising 55 moulds and 9 sections or fragments, the rosette is replaced by a palmette. The seventh group (η) contains only two moulds: between the leaves on the body there are stems of twisted spiral shoots terminating in free tendrils. In the eighth group (θ), containing only one example, the stems of the twisted shoots terminate in tendrils with a bunch of grapes and vine-leaves. In the next group (ι), consisting of 17 moulds and 2 fragments, the stems of the twisted shoots terminate in tendrils and a small stalk topped by a rosette. In the tenth group (κ), with 13 examples, the rosettes are replaced by palmettes. The eleventh group (λ) contains 42 moulds and 11 fragments or parts of moulds. Their bodies are covered with long narrow petals filling the interiors. The twelfth (μ) and thirteenth (ν) groups, consisting of very large, deep moulds, contain two moulds and one mould respectively. The lower part of their bodies is decorated with long petals. By contrast the upper part has a wide band with a grapevine in the first group, and garlands suspended from bucrania in the second. The fourteenth group (ξ) contains two moulds decorated with bucrania and garlands. The fifteenth (ο) has four moulds, the bodies of which are covered with rows of petal-shaped leaves, giving the impression of an imbricate decoration. 11 fragments and sections of moulds have been classed in the last group (π). Their fragmentary condition does not allow them to be assigned to any of the preceding groups.

Class II comprises moulds with narrative representations and is divided into 12 groups (A-M) according to the decoration on the principal zone of the body. The first group (A) contains four moulds, one large section and a fragment. The narrative zone on the body depicts scenes from the Sack of Troy (Iliu Persis). To the second group (B) belong a section and a fragment of a large mould showing the myth of Polyphemus. The third group (Γ) consists of two moulds depicting the sacrifice of Polyxena. The fourth group (Δ) contains a mould with the Sisyphus myth. In the next group (E) are classed two large, deep moulds showing the myth of Niobe. Group Z consists of one fragment portraying the Slaying of the Suitors. To group H belongs a large fragmentary mould with battle scenes. Group Θ contains two moulds with chariot-races. Group I has one mould with

theatrical scenes. In group K there are five large moulds, two sections of large moulds and a fragment, all depicting Dionysiac scenes. The eleventh group (Λ) consists of two moulds with erotic scenes. To the last group (M) six fragments and parts of moulds are assigned on which the subjects of the decoration cannot be distinguished.

The catalogue entries follow a fixed system. After a description of the condition of the mould, mould part or fragment, its measurements are given, including the height, inside and outside diameters of the rim, and the diameter of the base and medallion. Where it exists, the width of the calyx is also given. Next, the section of the mould, the clay and the colour are defined. A more detailed description of the colour of the clay due to the use of the mould, as well as of the slips, is also given. Lastly, there are technical comments. The description of the decoration of the moulds always begins with the medallion and ends with the rim. The number is given in brackets of the stamps used to impress the ornaments, which are treated in a separate chapter.

MORPHOLOGY AND TECHNIQUE

The finding at Pella in the relatively small space of two adjoining, archaeologically similar rooms of a large number of moulds for making moldmade pottery gives us the opportunity to study a closed group that has been preserved under the same conditions for a very long time. Observations, therefore, about the morphology and technique of this material acquire a special importance.

The clay

The clay of the Pella moulds is fine-grained and pure. In few cases can the naked eye detect impurities of other foreign materials such as limestone particles, straw, crushed bone, etc. The fabric of different moulds, all made from the same clay, is hard or soft depending on whether the firing temperature was high or low. The precise sources of the clay used in antiquity in the Pella district are not known. Suitable argillaceous deposits can be found today throughout the region from the Axios river to the plain beyond Yannitsa. This region supported numerous brick and tile shops in the past as it does today and it obviously supplied the Macedonian capital with clay in antiquity. The ease of obtaining large amounts of good quality raw material may be regarded as one of the chief factors in the growth of the pottery industry in the capital of Macedonia during the Hellenistic period.

Most of the moulds are red to light red in colour (69.96%), and a small number are reddish yellow (9.89%) to reddish brown (9.18%). There are far fewer moulds with grey, dull reddish and reddish brown hues.

The form of the moulds

The Pella moulds consist of a hemispherical or bell-shaped body, a ring or disk foot and a modelled rim that is nearly always slightly everted. This form, in the type of vase under consideration, was very widespread in the Hellenistic world, and was imposed by the technical requirements of impressing the moulded bowls and removing them from the moulds, and also, naturally, by the function of the bowls.

Sizes of the bowls

The moulds are classified according to size into three groups that differ from each other in height,

diameter and size of base. The small moulds, 69 to 84 mm high, with an outside rim diameter of 135 to 150 mm are the commonest. Few moulds belong to the group of large moulds, 91 to 135 mm high, with an outside diameter of 192 to 230 mm. Also limited in number are the very large moulds, 160 to 190 mm high, with an outsider diameter of 192 to 230 mm.

Decoration of the moulds

The decoration was always confined to the inside and was made with stamps and freehand before the wheel-turned mould was dry. Before the mould was removed from the wheel the interior surface was divided into fields of decoration. These were usually delimited by one or two shallow grooves. The tondo, calyx, where present, body and rim of the moulds were defined in this way.

After the interior had been divided into fields, guide marks were put in to make the process of decoration that followed easier. The marks were stamped at regular intervals around the rim groove and generally consisted of palmettes, rosettes, fruit, small leaf-tips, fingernail impressions or the curved end of an implement.

Part of the foliate ornaments, all the figures and various composite objects were made with stamps.

The tondos were decorated with different small leaves and usually had a rosette in the centre. Each of the leaves was formed separately by a stamp pressed radially into the perimeter of the tondo with the leafstalk towards the centre.

The calyx of the mould was ornamented with leaves, palmettes, cymatia, bucrania and shells or guilloche.

On the moulds in Class II, apart from the figures in the narrative zones, only certain parts of the body were decorated with stamps, such as the guide marks, leaf stalks, meanders, vines, bunches of grapes or in very deep moulds a few large leaves .

The actual stamps were not discovered in the rooms where the moulds were found. Possibly they were kept elsewhere in a safer place when they were not in use. However, in the place where unwanted rejects were discarded outside room 1, a defective but fired stamp with the figure of a warrior was found. This find is clear evidence that stamps were manufactured in the same workshops and at the same time as the moulds and the bowls made from them. Another stamp made of bronze, with the figure of a griffin, found in the surface level of a nearby room, may have been used for other objects besides pottery moulds.

Most of the foliate decoration on the bodies was carried out freehand, such as the lanceolate leaves, petals, tendrils and other smaller ornaments. The method of making these ornaments has been precisely determined from observations made during the successive discovery of the tools used in their execution.

Firing

Before they were fired, the Pella moulds were coated with a thin layer of a yellowish form of slip, which after firing took on a red or reddish brown colour in many of the moulds. The use of this slip must be connected with the process of removing the bowls from the moulds and also with the protection of the decoration. There are traces in nearly all the moulds of layers of unfired clay from the pressing of the bowls. The colour is usually reddish or brown, but may also be yellow.

Excavations so far in the agora at Pella have brought to light a series of circular, apple-shaped kilns, mainly around the complex of stoas.

As elsewhere, the bowls were stacked in the kiln in tiers with the aid of rings.

The technique of making relief vases

The Pella moulds were chiefly used to manufacture relief bowls, but also for small amphorae and kraters. The production process was relatively simple.

After fixing the mould on the wheel, probably with wet clay, the intaglio ornaments inside were transferred by pressing sheets of clay onto their surface. The rim was shaped by hand on the wheel and the vase was then allowed to dry inside the mould for a short time. As the clay shrank, the vase could be removed from the mould by simply inverting it.

Making the amphorae called for greater skill. The impression of the ornaments on the lower part of the body was carried out as on the bowls. Instead of then modelling the rim by hand, the upper part of the body was thrown on the wheel. The neck, together with the rim, base and handles, was added separately, as in the case of much earlier vases. The glaze was then applied to many of the vases in the usual manner.

THE STAMPS AND THE COMPOSITION OF THE ORNAMENTS AND FIGURES

This chapter lists all the stamps used in the decoration of the Pella moulds. They have been restored from the impressions of them on the vases. They are divided into three groups: ornaments, human and animal figures and objects.

Ornaments

Foliate ornaments form the bulk of the decoration are the characteristic subjects in the first class; they are also found on a number of vases in the second class which have a band of foliate decoration on the body. This group comprises a total of 108 stamps: rosettes, leaves, palmettes, tendril shoots, long petals, vines and bunches of grapes.

The decoration of the tondo and calyx, except for a few instances of secondary elements, was done with stamps. On the other hand the bodies of the moulds covered with foliate ornaments were largely decorated with leaves and spirals executed freehand. Stamps were only used here for filling ornaments like rosettes, palmettes and the stems of tendrils. The leaves were made with stamps only on some deep moulds.

1. Foliate ornaments.

14 rosettes appear in the tondos, of which the first two (K-1, K-2) are used in 82% of the moulds, and 23 small leaves, three of which (K-15, K-16 and K-35) comprise 64.5% of the total.

The calyx is decorated in the case of only 12 moulds. The decoration consists of rows of alternating small leaves and palmettes. Non-foliate motifs also occur on the calyces, such as sea shells bucrania and Ionic cymatia.

The bodies of the moulds in Class I are decorated with foliate motifs. The moulds in this class constitute the majority, numbering 296 complete moulds, parts of moulds and fragments out of a total of 332. The lower band in the very large moulds of Class II is also decorated with foliate motifs. Few of the leaves on the bodies were made with stamps. The ornaments on the body include a sword-shaped leaf (K-44), two large (K-45, K-46) and two small (K-47, K-48) acanthus leaves, a vine leaf (K-49) and a small petal-shaped leaf with veins (K-35). The small leaves K-18 and K-24 were used as guides. These 9 stamps occur in the decoration of only 23 examples.

On 35 moulds the narrow space between the leaves is decorated with stems of twining tendrils made with 9 different stamps. The tops of the spiral stems are usually crowned with 21 rosette stamps (in two moulds of group β the rosette is free between the tops of the leaves) or six palmette stamps.

The body of the moulds in group λ and the bottom zone of six large moulds, one of which (no 309) belongs to Class II, are covered with long petals. Only two stamps render the complete petal, while seven others are used only as guides on the upper curved edge. Four stamps were used to form a vine with grapes.

2. Cymatia and braids

Cymatia and braids occur as secondary motifs on a limited number of moulds. They consist of two Ionic (K-91, K-92) and two Lesbian (K-93, K-94) cymatia, one astragal (K-95), three running spirals (K-96, K-98), five guilloche (K-99, K-103) and six simplified guilloche (K-104, K-108). These ornaments on the very large moulds separate the main band of decoration from the secondary one below the rim or, in combination, they cover the secondary band. Sometimes they are confined to the narrow band below the rim. In three instances the braid is made by successively impressing the palmette K-40, the rosette K-50 and the rosette K-66.

Human and animal figures

There is a great variety of human figures on the moulds with narrative scenes. A total of 90 stamps have been recognized on 35 moulds. 18 of them are female figures and 52 male, of which 40 are warriors; 20 belong to groups of figures, and of these 11 depict erotic couples. The height of the figures varies between 27 and 86 mm. The greatest number of stamps, however, are 40 and 50 mm high.

The human figures are always arranged in a band; they form the composition of the scene in combination with other human figures and more rarely with other objects or animals, when these constitute an integral part of the myth. A combination of human figures with foliate ornaments in the same band is characteristic of the workshops of Southern Greece and Asia Minor, but has not been observed at Pella. A few simple small objects, generally accessories of the figures, may sometimes be incised.

Animal figures are few, barely amounting to 1/6 the number of the human. They are used as decorative elements on parts of the moulds or, where required by the myth, form part of the composition with the human figures.

Objects

The number of stamps used to make the different objects is limited. The 11 stamps in this group include a seashell, two fortified cities, a temple, a gate, an altar, a ship and a rock. Only the first of these stamps was used on the perimeter of the tondo in mould no 28 and the calyx of moulds 240 and 241. The others are generally used to depict objects that are peculiar to the myth on moulds with narrative scenes.

LIST OF STAMPS

This catalogue includes all the stamps used on the published moulds and they are classified into three groups: ornaments, human figures, and animal figures and objects. The stamps with foliate ornaments are classified according to their position on the mould. Their numbering also includes in brackets the number in ascending order of the part of vase and kind of ornament. The second large class of stamps, with human figures, occurs only on the bodies of the moulds. The description is given of the impressions, just as these were on the stamps themselves. The descriptive catalogue is

intended to assist the archaeologist in identifying vases from the Pella workshop that may be found at other sites and thus to help further in determining the chronology of their manufacture.

PROBLEMS OF INTERPRETATION AND ICONOGRAPHY

The examination undertaken in this chapter is only related to the moulds that have a direct connection with the subjects under discussion and no detailed investigation is made of iconographical parallels.

Emphasis is laid on those works whose analysis aids in the interpretation and better understanding of the content of the representations on each mould. Moreover, moulds are identified that assist us in studying the origins, activity and eminence of the Pella workshop.

GROUP A: SACK OF TROY (P l s 9, 16-17, 199-214, 215)

Moulds 297 to 301 and fragment 302 depict subjects from the Sack of Troy and in many cases the iconographical subjects are identified by inscriptions.

On moulds 297 and 298 a conspicuous place is occupied by the nine-column façade of a temple-like building with a pediment and a Wooden Horse to its right. Inside the animal's flank can be seen the figure of Odysseus, identified by an inscription. The same iconographical type on moulds 299 and 300 carries the inscription *ΔΟΥΡΕΙΟC*. On the first two moulds in this group Aias and Cassandra, named in the inscription, are depicted beside the temple. On moulds 299 and 300, in place of the temple there is a fortified city, indicated by a tower, with the inscription *ΙΛΙΟΝ*. Figures of warriors, some of them holding torches, are hurrying towards it. Ilion is also depicted on the mould section 301, which also has warriors hurrying with torches to set it on fire.

All the representations on these moulds thus clearly depict scenes from the Sack of Troy, a favourite subject in all Greek arts, but especially frequent in 4th c. South Italian art and Hellenistic mold-made relief pottery. The small fragment 302 is also connected with the Sack of Troy, as is apparent from the typological and epigraphical elements of the fragmentary figure.

Mould 297 (P l s 199-201)

The nine-column façade probably depicts an Ionic temple and represents the mythical temple of Athena. The prototype of this cannot be the Hellenistic temple at Troy, which was a hexastyle Doric building, but very likely some temple (of Athena?) closer to the workplace of the craftsman of the mould.

Stamp A-5, which was used to make the impression of the temple of Athena, was also used on mould 299 and the amphora no 80.455 from Pella, as well as the bowl no 5440 from Florina with the same subject. The façade of the same temple with scenes of the destruction of Troy also occurs in another type. Often, instead of the front of the building, we are shown its side, as for example on bowl 3161k in Berlin and a number of unpublished examples from Macedonia.

The group M-73 shows Aias violating Cassandra. This iconographical type is known from 5th c. BC battle scenes. The closest parallels are to be found in the regions of Northern Greece and Asia Minor.

The same stamp was also used on mould 298. Closely related iconographically is stamp M-74, which is fragmentarily preserved on mould 314, but can be restored with the help of the impression on amphora no 80.455 and bowl no 5440 from Florina. The types M-73 and M-74 are similar. In their case the altar is either incorporated in a rocky form (M-74) or is added with a separate stamp

(A-6), as on moulds 297 and 298. Sometimes the figure of the Palladium is added (mould 298).

The group of Aias and Cassandra on Hellenistic relief pottery from Macedonia is also known in another iconographical form. In this, the female figure is shown from behind, naked from the buttocks up and seated on an altar. This form is represented on bowl no 3161k in Berlin as well as on at least five examples from Pella, from Aiani (Kozani) and Petres (Florina).

The Wooden Horse on both this and the next mould was made with stamp Z-8, which was also used on amphora no 80.455 at Pella and perhaps cup no 5440 at Florina. Another, smaller, stamp was based on stamp Z-8 and is known from three examples at Pella. The figure of the horse on bowl 3161k at Berlin seems to be closely related to this one.

Stamp Z-9, used for the horse on moulds 299 and 300, is different; at least two other examples of it are known. A fourth stamp with the same motif is known from three fragments from Aiani.

The figure on M-36, with the head turned and the hand stretched out towards the other, is that of Epeius, who built the Wooden Horse, and who is identified by the inscription on mould 298. The same iconographical type was also used on amphora no 80.455. Also typologically similar is the figure of Epeius on moulds 299 and 300 and the one on the bowl no 161 from Florina, on which stamp M-43 was used.

Puzzling, and as far as I know unknown in the literature, is the figure M-33, which is inscribed with the name Kelados and is close in type to Epeius. The iconographical type is different from that of the other warriors. Kelados holds a large trumpet in his hand, which he is blowing. The M-33 type was also used on bowl no 5440, but the inscription was not read correctly. The same type was repeated on the Pella amphora no 80.455, accompanied by an inscription; it is also found on moulds 299 and 300 with stamp M-34 and is identified by the inscriptions. It was also used on four other relief clay vessels from Florina and Petres and on the Berlin bowl.

A figure often identified in inscriptions as Kelados frequently features in scenes from the Sack of Troy, but is otherwise unknown. It may well depict the personification of the din and uproar of the battle to capture Troy and be connected with the poetical term κέλαδος, often used to denote the din and uproar of battle.

The group of three warriors in front of Kelados on M-76 is not found on any other example of relief ware. It invites the speculation that perhaps this scene depicts the three Athenian heroes who took part in the Trojan expedition: Acamas and Demophon, the sons of Theseus, and Menestheus. This interpretation is supported by passages in literature and iconographic references, like the depiction of them in the Wooden Horse by Strongylion on the Athenian Acropolis.

Mould 298 (P l s 202-205)

The composition of the scene on mould 298 is similar to that on mould 297 in this basic iconographical themes, which are produced by the same stamps. Many of them also have inscriptions, enabling the heroes to be accurately identified. Among the doubtful figures on this mould is the warrior M-37, who is identified as Antitheus, a character known to us from the epic cycle by Quintus Smyrnaeus, who lists him among the Greeks slain by Penthesileia. Unless it happens to be an unknown variation of the myth, the figure here could be connected with the adjacent figure M-38 of Nestor, in which case instead of Antitheus it might represent Antilochus, son of the king of Pylos, who has inadvertently been labelled incorrectly. The row of warriors ends with Neoptolemos, M-42. Achilles' son has here, as in many other similar scenes, the privileged place he merits. The group of Aias and Cassandra, M-73, beside the temple, is accompanied by the Palladium M-2 in addition to the altar A-6.

Moulds 299 and 300 (P I s 9, 16, 205-211)

Both moulds were decorated by the same stamps. The first one was for making simple bowls and the second one for footed bowls. Most of the figures are identified by inscriptions, but all of them are different from those used on the two preceding moulds.

Fragment 302 (P I. 215)

It is just possible to make out the head of a figure blowing a trumpet (M-41). Iconographically it is closely related to the stamp M-33 depicting Kelados on moulds 297 and 298. Here, too, the type is identified by an inscription as *ΚΕΛΑ[ΔΟC].*

Mould 301 (P I s 9, 17, 212-214)

The iconographic types of the fortified city with the inscription *ΙΛΙΟΝ* (A-3) and the warriors M-39 and M-40 moving towards it, help to identify the subject as the Sack of Troy. The figure of Athena (M-1) can be recognised beside Ilion, although the next three figures appear at first to be problematical. The principal one among them is a large male figure dressed in a skin in front of a rocky landscape. He grasps a club in one hand and appears to be holding out the other. One may recognize Herakles, who is being approached by a woman. The iconographic elements in the scene are interpreted as coming from the myth of the capture of Troy by Telamon and Herakles. Thus one part depicts the fall of the city with Athena standing actively by as the protectoress of the heroes, while at the other end Herakles appears before the pile of stones collected by Telamon to make an altar to honour him. The female figure turning towards Herakles must be Hesione asking him to free her young brother Podarkes-Priam, whom the hero restored to the throne of Troy. The young enthroned figure behind Hesione should therefore be identified as the still youthful Priam.

GROUP B: THE POLYPHEMUS MYTH (P I s 18, 215)

This group includes part of a mould consisting of two fragments (no 304) and a third (no 303) that belongs to it but does not join. On the first fragment there are three incomplete figures (M-77), over which is the inscription *ΕΚΤΥΦΛΩ[ΣΙC];* to the right, on the second joining fragment, traces of a recumbent figure can be distinguished, over which is the inscription *[Κ]ΥΚΛΩΨ*, and immediately to its right the word *Π[ΟΛ]/Υ[ΦΗΜΟC].* This scene obviously depicts the blinding of Polyphemus by Odysseus and his companions. On the third fragment (303) we can with great probability read on the right the inscription *ΟΔΥ[ΣΣΕ]/ΩC*, which appears to be preceded by the final letter *-Η*, identifying the scene as the *[ΦΥΓ]Η ΟΔΥ[ΣΣΕ]/ΩC.* Here indeed it is possible to restore the figure of Odysseus beneath the ram, as depicted on a fragmentary Homeric bowl from Vergina and another piece in the Volos Museum from the Pagasitic Gulf. There was another scene from the same cycle that completed the mould, as is apparent from the fragmentary inscription *[ΚΥΚ]ΛΩΨ* on the edge of 303.

GROUP Γ: THE POLYXENA MYTH (P I s 10, 19, 216-220)

The group includes two moulds, 305 and 306. The representation on the two moulds is made up of eight stamps. The figures can be identified with the help of the inscriptions. The first mould is nearly complete; part of the second one is missing.

Mould 305 (P l s 10, 19, 216-217)

The narrative band on the mould contains a woman and seven men. Except for one figure, *ΚΛΗΡΟC*, all the rest are well-known heroes of the Trojan expedition. The whole composition consists of two groups of three and five figures respectively. In both groups the story evolves around a male central figure. In the centre of the larger group is *ΑΧΙΛΛΕΩC/ΙΔΩΛΟΝ* (M-35) and of the other, the figure of Kleros (M-20). The figures of Odysseus and Polyxena (M-12) are linked with the ghost of Achilles (Ἀχιλλέως εἴδωλον). The scene is connected with the dramatic ending of Polyxena's life. The iconography may be compared with the account of the Myth in Euripides' "Hecuba", in which the poet stresses the fact that the sacrifice of Polyxena took place at the imperious bidding of Achilles' ghost to the Greeks. It was Odysseus who fetched Polyxena, hence his appearance here beside the hero, in front of the pitiful figure of Polyxena, is required.

The second group, in which the figure of Kleros occupied the most prominent place, is closely connected with the same myth. It seems that here we have a personification of Allotment, depicted at the moment when he is drawing the lots by shaking them in the helmet he holds. This also explains why he is looking backwards. The figures surrounding him, Neoptolemos (M-18) and Diomedes (M-19) on one side and Teucer (M-21) and Agamemnon on a throne (M-24) on the other, represent the Greek people.

It is clear that the Polyxena myth had already been shaped in the epic cycle. That the slaying of Polyxena by Neoptolemos existed before Euripides' play is apparent from representations of the subject. The scene of the sacrifice of his daughter in Attic iconography is known from as early as the 7th c. and can be seen on a fragmentary krater in Boston depicting the sacrifice, probably, of Polyxena. The portrayal of raw violence was avoided in later periods. Instead of the killing scene it was more usual to show Polyxena being transported to the place of sacrifice. The same iconographic type was also used in a parallel scene, the sacrifice of Iphigenia.

The Polyxena myth was not one of the favourite subjects on Hellenistic relief pottery, but it can be seen on bowls in Berlin and Athens and on a fragment from Kephallenia.

Mould 306 (P l s 218-220)

On this mould there is only a partial change in the names attached to certain figures and slight differences in the positions of the heroes.

The group around Achilles' ghost is identical, but Diomedes has been placed behind Odysseus, whereas on 305 he is part of the group around Kleros.

The eight stamps used to decorate these two moulds are also found on other moulds, where, depending on the subject, they may depict different heroes.

GROUP Δ: THE AUTOLYCUS-SISYPHUS MYTH (P l s 10, 20, 220-222)

The narrative band on mould 307 is decorated with nine figures, three of which form a group that is made with one stamp. Among these stamps there are three depicting a gate, a rock and a ship. The figures are divided into two groups of five and four respectively. The first includes the large gate, and the second contains the rocky landscape and the ship. There are inscriptions over five of the figures identifying them as Sisyphus, Autolycus and Anticleia.

In the group with five figures Anticleia is portrayed twice. In one she is shown talking to a male figure in the presence of her father, Autolycus, and in the other she is depicted pregnant before a woman. The scenes with Anticleia talking to Sisyphus in the presence of her father take place within Autolycus' palace, represented by the large gate. The fruit of their acquaintance was

Odysseus, the third great master of wiles in antiquity. Also in the palace is the scene of the conversation of the pregnant Anticleia with an elderly woman who must be either her nurse or her mother at the instant when the latter learns with amazement of the conception of Odysseus.

The second group shows Sisyphus between two figures with his hands behind him as if tied. He is being dragged along by Hermes assisted by another figure. This scene apparently depicts Sisyphus being forcibly taken down to the Underworld by Hermes, described so elegantly by the scholiast on Pindar. The third figure may be identified with Herakles. Autolycus, standing before the ship of Hades, goes to meet Sisyphus beneath the "enormous boulder" that is Sisyphus' torment.

This interpretation of the mould helps us to understand the meaning of the representations on a bowl from Thessaloniki (no 5441) with the same scenes made with the same stamps.

The lost work that inspired the iconography of the mould escapes us. The characters of Hermes fighting and of Heracles figured, they would appear from a papyrus fragment, in the lost satyr drama "Sisyphus" by Euripides. However, the derivation of the iconography of the mould from this work, although tempting, is purely conjectural.

The connection of the relations between Anticleia and Sisyphus in Autolycus' house and the connection therefore of Odysseus with the two other wily characters of antiquity goes back to Homer. It also occurs quite frequently in the dramatists. However, the depiction of the subject in ancient Greek art is very limited. In the Hellenistic period the vases on which it occurs include, apart from the Pella mould, the bowl from Thessaloniki and the long-known Dionysios lagynos.

The seven stamps used on the mould are repeated on other moulds and bowls in accommodating the figures to the subject depicted.

GROUP E: THE MYTH OF THE CHILDREN OF NIOBE (Pls 11, 21, 223-228)

This group comprises two large, deep moulds, nos 308 and 309. Their bodies are divided into two zones; the lower one is decorated with foliate ornaments and the upper with twelve figures on the first mould and eleven on the second. The stamps used on both moulds were the same. There is only a slight difference in the position of the secondary figures. Greater care was taken with the placement of the figures and ornaments on mould 308.

The extremities of the narrative bands are occupied by the figures M-12 and M-13, which are placed back to back and united at the edges of the scene. The presence of Artemis shooting her bow and the depiction of many young girls running for safety or already fallen to the ground show that the subject illustrated on the moulds is the shooting of the Children of Niobe by Artemis.

Mould 308 (Pls 11, 21, 223-225)

Only two of the twelve stamps used on the mould are of male figures; the rest are of women. Artemis (M-4) is being incited by the female figure behind her, who must be her mother, Leto. The scene depicts the shooting of the children of Niobe and Amphion. As on other vases, the scene depicts the death of daughters of Niobe. Their mother appears at the other end, behind Leto. Two men and a woman are shown hurrying towards her; the latter is a mature figure and could be either the nurse hastening to announce the terrible news to Niobe or the eldest daughter, who was spared along with one of the sons, who appears before her. The man in front of Niobe (M-29) must be either the tutor bringing the news of the death of her sons or, less probably, Amphion on the same dramatic errand.

Mould 309 (P l s 226-228)

The basic arrangement of the figures is similar to that on the preceding mould, except that one of the daughters is missing and the figure of the youth is placed among the daughters. The absence of one daughter, if it is not fortuitous, brings their number down to six, which indeed accords with a common tradition.

The stamps on the two moulds were also used on other moulds for different myths having a similar content. A good number are found on bowls and bowl fragments. One of them, M-13, is known from the Pella fragment A 3865, which must be earlier in date than moulds in Group E because in M-13, unlike the moulds, the right arm is preserved intact. Of the female figures, M-6 occurs on a fragment from Aiani, Kozani.

Finding the sources of the myth from which the craftsman of the two moulds drew his inspiration presents difficulties, but certain indications are helpful in suggesting some answers. The theatrical arrangement of the figures points to a work of drama with the myth of Niobe as its theme. Among the dramatists, the works of Euripides were a frequent source of inspiration for Hellenistic relief pottery, but it seems that he never wrote such a play. This is also true of the lesser poets, to whom no play about the Niobe myth is attributed. In the case of the two earlier great poets, Aeschylus and Sophocles, matters are different. The former, however, can easily be excluded because in his play about Niobe the mother is presented at her childrens' graveside and their slaughter is not shown on stage.

Our knowledge of Sophocles' lost play "Niobe" is incomplete: we know only that in it Niobe had seven sons and seven daughters. Interesting information, however, is supplied by several passages from the tragedy in papyri from Oxyrynchus and Hiba that have been recently re-published and annotated by W.S. Barrett and S. Radt, TrGF IV (1974), 363-373. There is one passage in the first papyrus and five in the second. From these it appears that Sophocles separates the deaths of the girls from those of the youths. The slaughter of the young men takes place outdoors and the news of it is brought to their mother (?) on stage by their tutor or a messenger. The daughters, however, are shot down inside Amphion's palace. They try to save themselves by hiding in different places, but their hiding places are revealed to Artemis by somebody who is helping her and at the same time urging her on. One of the girls begs the goddess to spare her. And, in fact, it seems that one of them was saved, and so was one of Niobe's sons.

This sketchy reconstruction of the plot of Sophocles' play is enough, I think, to indicate the clear similarities with the two moulds. The passages from the play make the myth depicted on the moulds quite intelligible. It may also be pointed out that an understanding of the passages from the play is further helped by the scene represented on the moulds, which, as well as corroborating Niobe's actions, as Barrett had suggested, also enables us to identify the person assisting Artemis and inciting her to the deed. This figure is not Apollo, as Barrett, Austin and Kannicht maintain and Radt appears to accept, but the goddess' mother, Leto. This conclusion is supported by the notion that if Apollo and the archer were taking part in such a scene, he would not confine himself to making suggestions to his sister, but would be playing an active role in the proceedings and this is clearly not the case from the passages we have referred to.

GROUP Z: THE SLAYING OF THE SUITORS (P l. 229)

This group includes fragment 310, on which there is a narrative band with five figures made by four stamps, one of them depicting a group of two men (M-75). One figure, on a larger scale than the rest, has a trident in its hand and holds the figure of a warrior on a smaller scale against its chest. The figure of Artemis (M-3) dominates the other end of the fragment, with a bow in her out-

stretched hand, while the other, raised brandishes a torch. In front of her is a kneeling warrior seen from the back (M-51) and behind her a naked warrior is departing in the opposite direction. Artemis and her adversaries occupied the centre of the scene, as is clear from the inscription *ΜΝΗCΤΗΡΟΦΟΝΙΑ* above the figures.

The iconographic details make it clear that this is not the well-known scene of the slaughter of the suitors by Odysseus. The female figure can be recognized without much difficulty as Artemis, and in the group of two men the figure protectively holding the warrior to his chest can be identified as Poseidon by the trident in his hand.

This is a myth in which Artemis plays the role of punisher; this is apparent from her aggressive stance and the position of her defeated adversary. Poseidon's posture on the other hand with the raised protective arm embracing a warrior figure seems to indicate that he is rushing to the suitors' defense.

The iconographic features of the scene on the fragment could be interpreted as coming from the myth of the Aloadai as related by Apollodoros. The two brothers, who were in fact the sons of Poseidon, were the suitors of Hera and Artemis. They paid for their daring with their lives, and according to one version were slain by Artemis on Naxos. If we accept this version, then the fallen figure in front of Artemis is one of the Aloadai and the presence of Poseidon, their natural father, in the scene is explained. In the case of our mould, the craftsman has obviously drawn on another version of the myth, in which their father intervenes. One of Poseidon's sons has sought refuge in his arms and the god's posture indicates a probable rescue of his son, though perhaps only temporarily. The figure leaving the scene probable belongs to another scene from the same cycle, such as we find on other moulds.

The scene on this fragment belongs to a subject that is rare in Greek iconography. If the identification of the myth on a krater in Basel proposed by E. Simon (AntK 5 (1962), 43-44) is accepted, then the Pella fragment provides only the second representation of the subject known to me.

GROUP H: BATTLE SCENES

Mould 311 (P l s 11, 22, 330-331)

This group comprises a partially preserved mould (no 311) with an undecorated medallion; it was used for the production of footed bowls. It is 223 mm high with an inside diameter of 480 mm and is the largest mould from the workshop and the largest in this category. The interior surface is divided into two zones, the lower of which is decorated with large acanthus leaves (K-40) and the upper with a representation of battle scenes, which are only partially preserved, however.

On the better preserved section, pairs of fighters can be distinguished and a group of two persons (M-75); the latter has been interpreted as a warrior in Poseidon's arms. The god is lifting him up, presumably to save him from another combatant (M-47), who is shown in front of them. The warrior in Poseidon's arms has already left the ground. Perhaps his safety has been assured by his transport through the air by the god. The scene recalls an episode in the Trojan War involving Achilles and Aeneas, described at length by Homer. The details of the scene correspond to Homer's description of the miraculous rescue of Aeneas by Poseidon, who carried him far away from Achilles by the camp of the Greeks (Iliad XX, 325-329). This combat is set amid a more general battle (Iliad XX, 318-320), as it is here. Its course is watched from nearby by the gods of Olympus (Iliad XX, 144-145 and 149-152). Perhaps we should also interpret as representing the concourse of the gods the preserved ends of the figures M-55 and M-57, who are wearing full-length robes, and also the feet of another figure between them. Indeed one of the figures in long robes and boots

might be Apollo, who played an important role in the combat between Aeneas and Achilles (Iliad XX, 79-80).

This interpretation is confirmed by two moldmade relief bowls with the same subjects, one in Athens and the other in Berlin; the latter even carries inscriptions identifying the two heroes beyond doubt. In both instances the group of Poseidon and Aeneas is typologically the same as that on our mould.

Few of the stamps used to decorate the mould have survived intact. Only M-50 can be identified on a fragment depicting Aias and perhaps on fragment A3111. Stamp K-40 with the large acanthus leaf was used on three moulds and perhaps on bowl no 5440 from Florina in the Florina Museum.

GROUP Θ: CHARIOT RACES (P l s 12, 23, 231-235)

Mould 312 (P l s 231-232)

The lower part of the body is covered with acanthus leaves (K-46), and the upper part is decorated with a row of chariots drawn by two water birds, perhaps geese, and driven by Nikai. Several fragments form part of it but do not join.

The motif of two harnessed horses is formed by two stamps. One of them, M-89, shows the Nike in the chariot with a whip, and the other, Z-16, shows the geese, above which one of the Nike's wings appears.

The same decoration is also found on two other vases from Macedonia, one from Pella and the other from Petres, Florina. A variation of the same subject is also known from Herakleia Lyncestis.

The depiction of Nike in the charioteer's place occurs in Greek art from the 5th and 4th c. BC and in the Archaic period Nike often appears on the winning chariots. The position of Nike as charioteer is a frequent filling motif among the ornaments in the band below the rim on bowls of the "Delian" type and also on bowls from Peloponnesian workshops. In 4th c. Attic vase painting Nike usually occupies the charioteer's place in scenes of *apobates* race contests and is often shown driving bigas and quadrigas. The symbolic character of these representations is obvious. The broader symbolic meaning of the victorious chariot-race should not be considered to be altered even in those instances where the horses are replaced by other creatures. In such cases the added symbolism of these creatures also needs to be interpreted; in the Pella region it could be attributed to the prevalence of water birds due to the many wetlands in the area. At the same time the playful spirit that was widely prevalent in Hellenistic times cannot be ruled out.

Mould 313 (P l s 12, 23, 233-235)

This complete mould is covered with four chariots, three of them quadrigas and the other bigas. The chariots were made with the M-90 stamp and the biga and quadriga teams with the Z-10 and Z-11 stamps respectively.

From the arrangement of the chariots we can tell that a quadriga race is in progress, because the one instance of a two-horse team should be seen as depicting a four-horse team, two of whose horses are not visible due to the poor perspective.

The number and the equipment of the riders in the chariots suggest a contest of *apobates* race chiefly known at Athens and in Boeotia, Thessaly and elsewhere.

The holding of *apobates* contests in Macedonia is so far unconfirmed, but the finding of this mould together with Macedonia's famous association with horses suggests that such contests were held there as in neighbouring Thessaly.

It cannot be taken for certain that an *apobates* contest is represented in the narrative zone of the mould, because the parabates is not depicted in the usual manner with one leg outside and below the box of the chariot. Moreover, unlike the confirmed representations of *apobates* contests on 5th and 4th c. monuments in Southern Greece, the charioteer *apobates* here is shown in armour.

The type of the M-90 stamp used to produce the *apobates* often occurs on "Homeric" vases depicting epic battles. Whether, however, a chariot-race of the epic cycle is represented here, like the one in the funeral games for Patroclus, or any other mythical four-horse chariot race, we cannot be certain without further iconographical or epigraphical evidence.

GROUP I: THEATRICAL SCENE

Mould 314 (P l s 12, 24, 235-237)

The representation on this mould is made up of ten stamps, only one of which depicts a group. Some of the figures are wearing tragic masks and the subject depicted on the mould must therefore be taken from a tragedy.

The group M-74 appears in two complete examples, on amphora no 80.455 from Pella and the large bowl from Florina in Thessaloniki no 5440, in which Aias is shown violating Cassandra. The scene on our mould must be similar. In front of the group stands an actor (M-58) who can be identified as the «oulos» or «paroulos» of Pollux. The shield characterizes him as a warrior actor, and he is handing some unidentifiable object to one of the figures in the group. The next figure (M-35) was used on moulds 305 and 306 to depict the ghost of Achilles. The features of the figure's face correspond to the «ωχρός» mask of Pollux. Here, consequently, it appears to represent the figure of a ghost. Of the next figures, the first (M-61), beside the ghost, stands facing the two others and appears to correspond to the «λευκός» of Pollux. The figure opposite it (M-60), corresponds to the «οὐλος» or «πάρουλος» of Pollux. The next figure (M-18) is not wearing a mask and is used in a large number of moulds to represent heroes or youthful figures.

The four figures that complete the representation form a group. In the centre is probably the «πολιά κατάκομος» (M-59). On one side stands Athena and on the other, two male figures (M-30 and M-29).

The iconographical elements of the representation are best interpreted as depicting the myth of the sacrifice of Polyxena in Euripides' "Hecuba". Thus the group includes Polyxena and Neoptolemos, who is probably being handed the order issued by the army of the Greeks in accordance with which: "The president and priest of sacrifice Achilles' son shall be". On the other side of Achilles' ghost is the scene in which the army is discussing the decisions to be taken. The first figure in this group may depict Agamemnon.

The central figure beside Athena in the other scene is Hecuba with a knife concealed in her bosom. This represents the final episode of the tragedy, the blinding of Polymestor and murder of his two sons.

GROUP K: DIONYSIAC SCENES (P l s 12-13, 25-27, 238-253)

These moulds have survived in excellent condition, are decorated with Dionysiac figures, including two groups, the figure of Dionysus, satyrs and a maenad. One of the moulds, no 316, is divided into two zones, the lower one having foliate decoration.

The stamps on the narrative zones of the moulds are the same, except for the addition of two extra satyrs on 316 and the repetition of a satyr twice on 318 and on 319 the addition of a smaller aged figure among the Dionysiac figures. The identical repetition of the central characters shows

that the subject is the same on all the moulds in this group. Also assigned to this group are two sections and a fragment (nos 81.114, 81.115α-β and 81.115), all probably from the same mould.

Of the five complete moulds, only no 316 is of real assistance in recognizing the subject and identifying the figures, because the figures in some of the scenes are accompanied by inscriptions.

Moulds 315-319 (P l s 12, 13, 238-253)

The missing part of the mould must have contained the group of Papposilenus supported by a silenus. Stamp M-69 depicts an actor and is identified as the figure of Dionysus. The two following figures are satyrs, the first with a pipe and the second with a double aulos (M-64 and M-67). Their identification is confirmed by the inscription *CATY/POI.* The next satyr (M-65), in a state of ecstasy occasioned by drunkenness, is identified by the inscription *MAI[NOΛHΣ]* ? The female figure that comes next (M-70) seems to be in the same condition. This figure is repeated on all the moulds in the group. An inscription identifies her as Ino. Two satyrs are depicted next (M-60 and M-63), followed by Pan (M-62), above whom is preserved part of an inscription: *AIΠY [C]* or more probably *AIΓΠ[OYC].* Above the Dionysus, in the group that follows, is preserved the end of an inscription, *-OC*, which should probably be restored as *[BAKX]OC.*

The representation on this and the other related moulds seems to have been taken from a satyr play. Among the Dionysiac figures Ino also appears in a state of ecstasy, βακχίζουσα. The aches of Ino («Ινοῦς ἄχη») were the subject of much treatment in antiquity. The tragic story of the house of Athamas also inspired Euripides, who among other plays wrote the tragedy "Ino", the plot of which was preserved by Hyginus, Fab. IV, under the title "Ino Euripidis". In this we are told: *Postea resciit [Athamas] Inonem in Parnasso esse, quam bachhationis causa eo pervenisse.* It is not of course being suggested here that our mould depicts scenes from Euripides' tragedy, since the presence of a Dionysiac company of players points rather to the representation of a satyric play, in which the reference by Euripides to the flight of Ino to Parnassus in a Bacchic celebration forms the basic subject of the plot. The only satyric play, to my knowledge, with such a plot is attributed to the tragedian Xenocles, son of the tragedian Carcinus, who defeated Euripides with his tetralogy "Oedipus, Lycaon, Bacchae, Athamas" (satyr). However, whether and to what extent in the representation on the moulds we may recognize the works of Xenocles or any other satyr play as yet unknown to us, it remains for future research to decide.

The subject depicted on moulds 315 and 317-319 is the same as that on 316. The only question arises concerning the figure of the aged person (M-31) on mould 319. It holds a staff and wears a sleeved chiton and himation and the mask of a bald, bearded old man. This aged figure with the dirty appearance could represent personages like Teiresias or Oedipus, or even, in this instance, the wandering Athamas or a pedagogue.

Mould Parts 320 and 321 (P l s 253-254)

These appear to parts of the same mould. On them are depicted the satyrs M-67, M-63 and M-66, which are also found on the complete moulds in this group. In addition, satyr M-68 also appears with a tambourine and throwing-stick, as well as a mature man (M-27); the latter has been preserved complete on a fragment from Pella (no A1436) and another one from Veroia, on which satyr M-67 is also depicted behind him.

The presence of the Dionysiac players on these fragments here too, suggests that scenes are taken from a satyr play, in which the figure of the hunter (?) (M-27) plays an important role. It is not, however, possible to identify the heroic figure without the help of a fuller representation.

Mould 322 (P I s 14, 255-257)

Mould 322, like the following one, is decorated with five erotic groups, among which is depicted the figure of a youth in full stride with a spear in his hand.

The groups are accompanied by inscriptions explaining the actions or words of erotic arousal applied to the scenes depicted. The first group (M-82) is shown on a bed accompanied by the inscription *ΑΦΕΛΩCΓΕ*, with reference to the act being performed, bidding the participants to keep it simple and without complications. With the second group (M-81), the injunction to the man, *ΠΡΟCΑΓΕΔΗ* (approach!), is made more emphatic by the particle δη. In the case of the next pair (M-80), the order by the young man, *ΑΓΕΚΥΝΑΡΙΟΝ*, indicates his impatience. The diminutive, Κυνάριον, must be the woman's name. The next erotic pair (M-79) is partially preserved. The inscription *ΑΚΡΩCΓΕ* implies that this phase of the act should be consummated in a marvellous manner. For the last couple we have only the name of the woman, *ΠΑΡΔΑΛΙC*, itself taken from the animal kingdom, as was commonly the case with the names of hetairai. Lastly, the figure of the man with the javelin (M-22), who is described as *ΚΥΝΗΓΟC*, was probably the πορνοβοσκός, who is here styled a "hunter" because he has to tame "wild animals" such as Πάρδαλις.

Mould 323 (P I s 14, 258-260)

The narrative band on this mould contains seven groups, which were made with six stamps. Among them is the figure of a youth in full stride. Here too, there are inscriptions that explain the nature of the acts or represent injuctions. Thus the order *ΕΑΕΜΕ* (let me go) to the couple behind the young man on his own has the opposite meaning to the command *ΕΠΙΔΟC* by the woman in the next couple or the similar *ΠΡΟCΑΓΕ* for the subsequent couple. By contrast, in the case of the couple lying on the bed, the inscription *CΧΟΛΗ* probably alludes to the difficult position they are trying to use. Similar to the inscription accompanying the couple in the chariot is the one above the couple at the altar. There is a doubtful inscription on the *a posteriore* position that follows. The word *ΙΝΝΑΙ* is probably connected with the word ἴννη in Hesychius: "ιννη: small girl and pupil of the eye". The last erotic couple with the inscription *ΑΚΡΩC* repeats the form and inscription on the previous mould. Finally, the attitude of the young man entering the brothel as well as the inscription *ΕΧΩCΕ* seem to indicate his surprise at discovering his female or male companion in such a place.

Erotic subjects were continually employed in Greek art from as early as the Archaic period. They formed a part of the everyday iconography and were rendered naturalistically with no pretense at disguising them. Similar subjects appeared in every form of art and they were very often the object of study.

The depiction of erotic subjects was very common on Hellenistic moldmade relief wares. They were used on relief plaques on vases from the Pergamon area, on relief vases of the "Delian" type, and on bowls from Delphi, the Peloponnese and elsewhere. There are many in Macedonia, but most of them, chiefly fragmentary vases, remain unpublished.

The frequent repetition of the same iconographic types on published relief vases depicting erotic couples, allows us to recognize in the material from Macedonia nine positions for copulation. Only two of these are typologically related to the six positions that have been recognised on the Hellenistic pottery from Pergamon.

Some of the figures on the Pella moulds, like some of the inscriptions, suggest the probability that the scenes on the moulds must have been directly or indirectly inspired by pornographic literature. With the date available at present, however, it would be difficult to identify any specific works.

GROUP M: MISCELLANEOUS FRAGMENTS (Pls 261-263)

This group consists of nine fragments and parts of moulds, nos 324-332. Of these, fragments 328, 330 and 331 defy attempts to identify the subject originally depicted on the mould.

On 324 the Palladium can be recognized in the hand of a figure, perhaps Aeneas. On 325 the lower extremities of two figures can be distinguished, as also on 326, but no hypothesis can be suggested for fragment 327 or for the principal zones on 329 and 332. On 328 a warrior can be identified on the right with part of an inscription *[AI]NEA[C]*; the inscription *ANΦINO/MON* on the next fragment above a figure that has been lost probably belonged to a courtesan. On fragment 331 part at least of the principal zone is covered with water birds. It is quite possible that this depicts the shooting of the birds of Stymphalos by Herakles.

CHRONOLOGY

The difficulties of dating Hellenistic pottery are considerable. The general problems posed by Hellenistic art and pottery are amplified in the case of the mould-made relief wares. These difficulties are related to the use of moulds for "industrial" production. For this reason every fragment that can be placed in a close chronological context is specially valuable. One such case is the find of the Pella moulds.

Nearly all of them were found in the destruction level in two adjacent rooms (A and 1). Their dating is directly linked to this destruction level. The finds from these rooms, as well as from the refuse deposits outside them, constitute a sure terminus post quem for the destruction of the rooms of the stoa.

The finding of huge amounts of intact products on the floors of rooms 1 and A, as well as in many other parts of the agora, show that they were abandoned without the owners having time to take with them valuable objects like the numerous moulds for making relief pottery, figurines and lamps, as well as the actual relief vases, lamps and many painted and plain vases, in addition to the coins. The destruction of the Pella agora cannot be attributed to a gradual desertion of the town, but must have resulted from a sudden, violent natural phenomenon like an earthquake. Such an event would explain the piles of abandoned products, the finding of hoards of coins and the discovery of a kiln full of figurines.

The calculation of the time of the destruction has been made chiefly on the evidence of the Roman coins and stamped handles, objects that can be relatively well dated. These finds came from the destruction level in the rooms in the stoa and from the dumping places for discarded objects outside the rooms.

The latest Roman coins are a silver-plated denarius of Sextus Julius Caesar of 129 BC (N10), a silver-plated denarius of C. Caecilius Metellus of 125 BC (N11), a denarius of G. Plutius of 121 BC (N12) and a silver-plated denarius of L. Aurelius Cotta of 105 BC. On the evidence of these coins, therefore, the most probable date of the destruction can be set at the beginning of the 1st c. BC. This receives confirmation from the discovery beneath the floor of the West stoa of a hoard of a hundred (100) Athenian tetradrachms of the New Style: the latest issue in the hoard is represented by two examples of Xenocles-Harmoxenos bearing a coiled snake and dated to 95/4 BC according to recent studies.

The stamped handles, both Rhodian and Knidian, lead to the same results. The latest stamped Rhodian handles of the Νικασαγόρας and Φαινίλας belong to the period V-VI, and the stamped handles of the manufacturer Βόσπορος and Μουσαίος belong to period VI, namely to the end of the 2nd or beginning of the 1st c. BC. To period VIa also belong the last stamped Knidian handles, of Αινείας in the term of Ειροκλής and Καλλιδάμας, in the term of the eponym Πολίτης during the term of the duoviri Φιλόπολις and Διονύσιος.

General Comments

The technique of making complete vases by the use of moulds first appeared in the Hellenistic period. The discovery of the method promoted the mechanical replication of this class of vase and led to the mass production of moldmade relief bowls in virtually identical series of products all coming from the same mould. These series would only differ in respect of the parts that were added, like rims, feet and handles.

The production of mould-made wares quickly spread all over the Eastern Mediterranean and into Black Sea. Their decorative elements constituted a common language and it soon became apparent that a systematic study of the moldmade relief pottery would not be possible without a methodical classification of it first; this, therefore, is the direction research has taken, following the general principles laid down earlier by F. Courby.

A basic requirement is the isolation of the characteristic stamps of every workshop. In addition to the stamps, both the composition of the decoration and the morphology of the relief wares afford auxiliary criteria for the classification of the wares by workshop. Using these principles, it is possible to isolate groups of vases possessing common workshop features. It is rather more difficult to identify the work of individual potters. The particular attributes of the potters include the stamps used for the ornaments and figures; these are combined with the freehand decoration in a close decorative system.

The question still remains unanswered as to what extent the same workshop controlled all the stages of the production, from the modelling of the stamps to the making of the moulds and finishing with the distribution of the final product. The Pella finds help us in some measure to answer these questions. In the rooms where the moulds were found, vases were also discovered that had been made in the moulds under discussion. The presence of the moulds in the two adjacent rooms, therefore, was not simply for commercial purposes but for the actual production of relief vases. This conclusion is confirmed by the many layers of unfired clay resulting from the use of the moulds. These remnants of clay are the same as the clay used to make the moulds and also the same as a layer of refined clay, ready for use, that was found on the floor of room A. The finding of an unfinished clay stamp in the refuse dump for workshop remainders just outside rooms A and I shows that the stamp maker was closely connected with the workshop where the moulds were made and an active member of it.

It may be said in conclusion that the Pella finds constitute an important body of Hellenistic pottery. The moulds render it possible for the first time to make a detailed examination of their construction and decoration, because hitherto this material was chiefly available to us only in the form of the relief vases made with them.

The Craftsmen

In this chapter an attempt is made for the first time to identify the work of the individual craftsmen who made the Pella moulds. Afterwards the stamps will be assigned to the craftsmen.

On the basis of particular features of their shapes four different mould-makers are distinguished, to whom all the moulds can be attributed except for a few small fragments and other parts from the refuse heap outside the shops in the agora.

The classification of the Pella moulds according to the potter based on their shapes reveals that the makers of the moulds in the first category, with foliate decoration, also decorated them, since the stamps used for decorating the moulds of one potter were all the same, but differed from potter to potter. It thus seems reasonable to maintain that the same man who made the mould also made

the stamps to decorate it. This does not, however, apply to the moulds decorated with narrative scenes, for in their case a limited borrowing of stamps within the same workshop may have taken place.

CRAFTSMAN A

Most of the moulds from the workshop are attributed to this potter. The small ones are relatively tall and have a narrow base with conical walls and the inside is shaped like an inverted cone. The body is bell-shaped and the mouth wide, but it narrows appreciably lower down. The horizontal rim is strongly everted.

The medium-sized moulds have a bell-shaped body and low base; the inverted conical shape of the inside of the base is lower because of its greater diameter.

The diameter of the base is larger on the very big moulds and the inverted conical form of its interior has disappeared.

Group A1

48 moulds and 29 parts and fragments of moulds possessing the same characteristics are classed within a single group. Their constructional and decorative details relate them closely to the moulds of Craftsman A. The vases in this group differ from the preceding one only in the shape of the bowl, which is more spherical, and in the base, which is larger in diameter with a spiral section but lacking the inverted conical shape on the inside.

These characteristics appeared at first sight to differentiate Craftsman A from the A1 group, and this impression seemed to be corroborated by the use of different stamps.

A closer examination of this group, however, enabled us to assign all the moulds to the output of Craftsman A, because all their particular characteristics are also found in Group A1 and vice versa. It was therefore concluded that the moulds of Group A1 were most probably all contemporary and belonged to an earlier phase of Craftsman A's production. This conclusion is confirmed by the fact that most of the decoration in this group is considerably worn, unlike the later products of Group A2, which we described at the beginning.

264 moulds are attributed to Craftsman A as well as parts and fragments of moulds. 158 of the moulds and 29 parts and fragments are assigned to Group A2.

Craftsman A himself decorated all the moulds he made. The worn stamps of the A1 phase were renewed and thus most of his moulds are made with new stamps. The grooves separating the decorative zones were made by holding the tool obliquely to the surface; one or two grooves are used for the tondo and two for the rim. On the small and medium moulds he did not decorate the narrow zone beneath the rim, as other potters did. The lanceolate leaves which he made by hand are long and narrow and he used no guides at their tips. All the leaves have broad bases and the two grooves forming the central vein converge towards the tip. The ends of the spiral shoots form small arcs, which also converge towards the tips of the pointed leaves.

The moulds of Group A1 are decorated with six stamps, while in those of Group A2 39 stamps were used. This craftsman is thought to be the maker of the clay stamp found in the refuse area. Craftsman A is also credited with most of the stamps with human figures. Of the 90 figures and groups making up the repertoire of the workshop, 34 were made by Craftsman A; 4 of these are groups and 13 depict male figures, the rest being female. As a whole, the figures are of medium size with slender cylindrical limbs. One leg is usually sturdier than the other and the calf muscles are modelled. The head is spherical and the nose thin, with an angular tip. The lower edges of the garments have borders and the ends of the folds form small arcs.

CRAFTSMAN B

Four moulds with foliate decoration and seven with narrative scenes are attributed to this potter.

Craftsman B's moulds have ring and disk bases. Their bodies are typically hemispherical and the walls thick. The rim is narrow and projects slightly outwards horizontally. On the outside of the moulds, below the rim, there is a deep groove made with the finger.

This craftsman specialized in moulds with narrative subjects. The zones are separated by grooves, but, unlike Craftsman A, the tool used to incise them was held perpendicularly to the surface of the mould. The craftsman decorated a band below the rim as well as the calyx of the moulds. The freehand leaves are long and thin with deep grooving. The incision defining the central vein was made with two parallel lines.

To decorate his moulds Craftsman B made stamps with ornaments and 24 of them with figures. These are related to those of Craftsman A but are sturdier, and the flexed leg muscles are formed by incision. The heads are spherical, the muscles broad, the hair tousled and the folds wide.

CRAFTSMAN C

This potter is productive and innovative, but his technical abilities are not high. 33 moulds are attributed to him, four of which have narrative scenes.

The body of his moulds is conical. The rim does not project horizontally, but tapers inwards. The ring-base is roughly made, narrow and low. Inside it forms an inverted cone, like the moulds of Craftsman A2, except that the cone is more pointed.

The tondo on Craftsman C's moulds is small in diameter. The grooves separating the decorative zones are hard to distinguish; in many cases they are made with dots. The lanceolate leaves are long and narrow. Unlike those of Craftsmen A and B, their greatest breadth is above the middle, and the upper half narrow abruptly.

In forming the central vein the potter follows the example of Craftsman B, but he lacks the latter's technical mastery. Craftsman C usually employs small pointed leaves as guide marks for the leaves on the body. The long petals are made without the use of guide marks. In two instances, where he imitates Craftsman A, the decoration is successful.

36 stamps with ornaments are attributed to Craftsman C. His figures, only 10 in number, are dumpy and small, with heavy legs and bulky leg-muscles. The bodies are small and in the case of the warriors covered by their shields, below which can be seen the border of a chiton with three vertical folds between the legs. The curly hair of the men is rendered with a fine needle; the hair of the women forms tresses.

CRAFTSMAN D

Craftsman D is credited with 5 moulds and mould fragments of large size with narrative scenes. They are monumental in character and have strong classicizing tendencies.

His moulds are bell-shaped with a small rim and large ring-shaped or shapeless solid base. The interior of the mould is divided into two zones. The lower one is covered with large acanthus leaves with curved tips and the upper zone, with the narrative scenes, is topped by a narrow decorative band below the rim. The narrative zones are filled with large monumental stamps, totalling 21. The standing figures are 85 mm high, and the kneeling ones are over 60 mm.

The potter was interested in the detailed, plastic rendering of the anatomy of the naked body. The heads are ovoid, with a clean profile, hemispherical crown and pointed chin. The limbs are muscular and the feet are well-formed and have curving heels. The thin garments form deep hollows with wavy edges, while the heavy garments have large broad parallel folds.

Distribution of the Products of the Pella Workshop

The study of Hellenistic relief pottery in the Macedonian region is still in an early stage and the material remains unpublished. A serious attempt to produce a final picture of the conditions of commercial trade in the wider Macedonian area and the regions outside it cannot yet be undertaken. At this point our research is confined to locating moldmade relief vases and fragments that can be assigned to the Pella workshop. The basic criteria for identifying them are the stamps with foliate motifs in the case of vases in the first category and the figures connected with the workshop stamps in the second category.

A considerable number of fragmentary vases from the Pella excavations have been recognized as coming from moulds found in rooms A and 1. In addition, some fragments and sherds of vases from different sites in Macedonia appear to have been made in moulds from the Pella workshop, for example a bowl with a scene from the Sack of Troy in the Florina Museum (no 161), which probably comes from mould no 299.

Very often stamps of ornaments and figures by Pella craftsmen can be recognized on vases from other regions, coming, for example, from earlier and more recent excavations on the hill of Ayios Panteleimon and at Petres in Florina, Eratyra and especially Aiani in Kozani. Four ornaments produced by the Pella workshop were identified on some sherds from Veroia and a bowl from Thessaloniki (no 5441) must have been made by Craftsman A, who also made mould 307, with which it shares an almost identical iconographical subject and stamps. We also possibly have an example of a stamp from the Pella workshop on a vase at Stobi; and a bowl fragment from Herakleia Lyncestis is with probability attributed to Craftsman B.

The stamps of the Pella workshop with figures are more numerous in parts of Macedonia than those with foliate decoration. These vases come from the hill of Ayios Panteleimon and from Petres in Florina, Aiani, Veroia, Sidires Pyles (Demir Kapu), Thessaloniki and elsewhere.

A large number of the workshop stamps have been recognized on vases from Pella. Vases of this type in the Macedonian region have been found in increasing numbers thanks to the extensive excavations carried out there in recent years.

The present study, although still at the beginning, has demonstrated the wide prestige of the Pella workshop in Macedonia. Imitations, adaptations and even copies of the workshop's figures and ornaments are not unknown in the surrounding area, where numerous local workshops were functioning, which apparently based themselves on many of the iconographic elements and successes of the workshops in the capital.

GENERAL COMMENTS AND CONCLUSIONS

Virtually all the moulds were found in the destruction level of two adjoining rooms in the East wing of the agora and are consequently contemporary. The few fragments found below the floors of the rooms and refuse tips directly to the West, cannot be much older.

Although the number of fragmentary relief vases made in moulds and coming from different parts of ancient Pella is considerable, no fragment of a mould for making relief wares was found before 1980. Apart from rooms A and 1, where the moulds were found, another workshop in room Γ, South of room 1, was also occupied in making relief vases. A considerable number of relief bowls was found there. Moreover many broken vases were found in the relief tip to the West. It therefore seems that the merchants of room Γ had been dealing in moldmade relief wares for a long time.

The parts and fragments of moulds that have so far been found in the Macedonian region are few, but the number increases daily. Examples are known from Petres, Veroia, Vergina, Aiani and

Macedonian sites that are now in Yugoslavia and others. There must have been workshops in these places and they would have been in direct contact with Pella, which was the centre. Production in the surrounding area increased significantly at the beginning of the 1st c. BC, perhaps because imports from the capital were strictly limited or even ceased. At the same time it is also possible that craftsmen moved away from the centre to the outlying districts; in addition to other reasons, this could also have been connected with the destruction of large sections of the workshops at Pella.

The Pella moulds are classified typologically into two categories: those with foliate decoration and those with narrative scenes. 89.5% of them belong to the first category, and only 10.5% to the second.

There is sufficient evidence that the clay used for the moulds and the vases made in them was local and came from the sedimentary deposits, rich in clay, lying between the Axios and the Aliakmon rivers around the ancient lagoon. Perhaps, indeed, this abundance of raw material together with its ready availability and low production costs assisted in the great expansion of pottery-making in Pella during the Hellenistic period.

Morphologically the rims of the Pella moulds differ from those of Southern Greece and Asia Minor. The bevelled, flat or curving rims of the moulds in those regions are very rarely found here and only in the earlier levels. The Pella rims are formed by a horizontal lip joined on to the outside of the curving termination of the wall. There is another characteristic difference: their rims have a slight step formed by the horizontal outward turn of the body and its free upper termination. This characteristic break differentiates the bowls of the Pella region from those made in other workshops.

The decoration of the Pella moulds covers the whole body and is usually divided into bands of decoration by grooves made on the wheel. The decoration is executed by stamps and freehand. Stamps are almost exclusively used on the tondo and the calyx, while on the body the stamps are generally confined to secondary ornaments. The mythological scene is depicted in the narrative bands by employing a combination of different stamps.

These Pella finds, together with all the vases and other objects from the destruction level, contribute substantially to the construction of a solid chronological framework for this region. The nature of the material and the general character of the destruction level indicate a sudden abandonment of the site which gave the inhabitants no time to take their valuable and semivaluable possessions with them; nor did they return to use the areas again. The excavation evidence excludes the possibility of fire or enemy attack. It is therefore concluded that the destruction was caused by a violent natural event such as an earthquake.

The precise dating of this event is based on Roman coins and stamped amphora handles from the destruction level and refuse tips outside the stoas. The destruction is thus placed at the end of the first decade of the 1st c. BC, and this is further confirmed by a hoard of Athenian tetradrachms that was found beneath the floor of a room in the West Stoa.

The earthquake tremours that destroyed the Pella agora no doubt caused extensive damage to a great part of the ancient city; this is also apparent from the finds in the Sanctuary North of the agora and in other places. The general disruption in the region at the beginning of the 1st c. BC made it impossible to rebuild large parts of the agora and the city in general. Thus Pella lost its enterprise until the time when it was re-established by the Romans a little to the West, in the district of the so-called "Baths of Alexander the Great" with its abundance of drinking water.

Translation: William Phelps

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

Accius, 289.501*
Αθήναιος, 22.8, 22.12, 22.14, 258.335, 266.378, 285.474, 293.524, 295.534, 299.558
Αιλιανός, 262.360, 298.501, 290.506
Αισχίνης, 293.525
Αισχύλος, 256.326, 258.335, 259, 263.369, 265, 279.446, 289.501
Αλέξανδρος Αιτωλός, 298, 298.554
Ανθολογία Παλατινή, 293.524, 295.534
Αντιφών, 293.524
Απολλόδωρος, 232.205, 232.207, 233.214, 234.220, 237.229, 237.233, 237.235, 239.241, 242, 242.255, 244.265, 245.266, 245.267, 250.297, 257.309, 258.335, 259.341, 262.360, 263, 263.364, 263.365, 263.366, 263.367, 263.369, 264.370, 264.371, 268, 268.386, 268.387, 289.502
Αριστοτέλης, 293.525
Αριστοφάνης, 140, 293.524, 294, 294.527
Αρκτίνος, 240, 240.250, 250
Αρριανός, 286.475, 286.476
Αστυδάμας, 289.501
Αχαιός, 289.501

Bassus, 265.377
Βιργίλιος (Virgilius), 226.165, 232.205, 232.206, 232.207, 233.218, 237.230, 257.329
Βότρυς, 299

Γέλλιος (Gellius), 263.369

Δείναρχος, 293.524
Δημοσθένης, 293.524, 293.525
Διόδωρος Σικελιώτης, 242, 243.259, 262.360, 263.364, 263.369, 286.475

Ελεφαντίς, 299, 299.560
Ελλάνικος, 263.367
Ennius, 289.501
Εύπολις, 258.335
Ευριπίδης, 232.208, 237, 244.265, 248, 248.280, 248.281-284, 249, 249.285, 249, 249.286, 249.287, 250, 250.294, 254, 258.335, 259, 260, 260.345, 260.350, 262.360, 263.369, 265, 279.446, 280, 280.454, 280.455, 281, 281.456, 281.457-460, 281.461, 281.462, 282, 285.473, 289.501, 290, 290.504

Ηρόδοτος, 293.524
Ησίοδος, 327.642
Ησύχιος, 295
Hyginus, 244.265, 256.326, 257.329, 262.360, 263.364, 263.365, 263.367, 263.369, 290, 290.503

Θουκυδίδης, 295.534

Ιωάννης Αντιοχείας, 286.475

Καρκίνος, 290
Κόιντος Σμυρναίος, 232.205, 232.206, 232.207, 233, 233.215, 237, 237.231, 237.232, 238, 238.239, 239.245
Κορνούτος, 287.486
Κριτίας, 258.335

Lactantius Placidus, 262.360, 263.367, 263.369
Λέσχης, 232.208
Livius Andronicus, 289.501
Λουκιανός, 293.524

Μελίτων, 265.377
Μυθογράφος Βατικανού Α', 262.360, 263.367, 263.369

Ξενοκλής, 290, 290.506

Οβίδιος (Ovidius), 262.360, 263.364, 263.367, 263.369
Όμηρος, 232.208, 232.210, 232.211, 233.212, 233.213, 233.214, 236, 237.233, 237.234, 237.235, 239.243, 239.245, 242, 244.265, 245.266, 245.267, 250, 250.291, 250.292, 250.293-296, 257.329, 257.331, 259, 259.342, 262.360, 263.363, 263.364, 263.369, 268, 270, 270.393, 271, 271.396, 277, 293, 301, 302.573

Πάμφιλος, 22.12
Παυσανίας, 231.200, 232.201, 232.202, 250.293, 250.296, 251.300, 257.329, 262.360, 264.371
Πίνδαρος, 239.244, 242, 256, 256.328
Πλάτων, 288.497, 293.524
Πλούταρχος, 237.235, 256.326, 266.378, 286.475, 287.488
Πολύβιος, 293.524, 299.558
Πολυδεύκης, 278, 278.439, 278.440, 279.446, 279.447, 279.448, 280.452, 284.466, 285.473, 286.480, 290.507
Πρατίνας, 285
Probus, 259.337
Πρόκλος, 232.208, 239.245

Servius, 257.329
Σουίδας, 236.228, 256, 256.325, 286.475, 298.554, 299.559
Σοφοκλής, 256, 256.324, 259.344, 263.369, 265.377, 266, 266.378, 266.379, 267.383, 289.501
Statius, 263.369
Στέφανος Βυζάντιος, 257.329
Στράβων, 302.573
Σωτάδης, 298, 298.554

Τζέτζης, 256.326, 257.329, 262.360, 263.367
Τρυφιόδωρος, 239.241

Φερεκύδης, 257.329, 259.336, 259.341, 263.367, 263.369
Φιλαινίς, 299, 299.557
Φίλιππος Αμφιπολίτης, 299, 299.559
Φιλοκλής, 289.501
Φίλων, 287.486

* Ο αριθμός μετά την τελεία αναφέρεται σε σημείωση

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

Αλεξιάδης, Κ., 144.61
Ανδρειωμένου, Α., 23.21
Ανδρόνικος, Μ., 233.219, 249.289, 273.416
Αραβαντινός, 326.642

Βαρούχα- Χριστοδουλοπούλου, Ε., 315.582
Βοκοτοπούλου, Ι., 233

Γιούρη, Ε., 287.489
Γκαφούροφ, Β., 286.476

Δεσπίνης, Γ., 241.252, 271.396
Δεσποίνη, Αικ., 157.129, 158.131
Διαμαντούρου-Παπακωνσταντίνου, Δ., 274.424
Δρούγου, Σ., 233.216, 317, 317.595, 317.596, 344.697

Ιακώβ, Δ., 289.501

Κακαβογιάννης, Ε., 25.47, 245.271
Κακριδής, Θ.Ι., 233.215
Κακριδής, Ι.Θ., 262.356
Κανατσούλης, Δ., 259.339
Κεραμόπουλλος, Α., 25.48, 154.121, 294.529, 296, 297
Κυπαρίσης, Ν., 251.304, 252, 252.309.

«Ληναίος Εύιος», 296.538
Λουκοπούλου, Λ., 233.219

Μιχαηλίδης, Σ., 236.228, 286.478, 286.479
Μπακαλάκης, Γ., 286.477, 343.695
Μυλωνάς, Γ., 244.265

Ορλάνδος, Α., 144.62, 144.63, 145.66, 145.68.

Παλαιοκρασσά, Λ., 159.135
Παπαδάκις, Ν., 275.425
Παπαδημητρίου, Κ., 144.61
Παπαχατζής, Ν., 250.296
Πετράκος, Β., 276.429
Πολυζόπουλος, Ν., 144.61

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, Χ., 233.219
Σαρικάκης, Θ., 346.701
Σιγανίδου, Μ., 19.1, 317.611
Σταμπολίδης, Ν., 286.481

Τιβέριος, Μ., 21.6, 147.82, 239.246, 250.293, 250.298, 255.323, 259.342, 260.347, 270.391
Τουράτσογλου, Γ., 233.216, 317, 317.595, 317.596, 321.617, 344.697
Τσιμπουκίδης, Δ., 286.476
Τσοπανάκης, Α., 244.265

Φραντζή-Ζαγανιάρη, Ε., 21.7

Χαριτωνίδης, Σ., 22.20
Χαριτωνίδης, Χ., 296.538
Χατζόπουλος, Μ., 233.219
Χουρμουζιάδης, Ν., 244.265, 258.335, 284.468
Χριστοδούλου, Γ., 256.324
Χωρέμης, Άγγ., 249.289

Anderson, V.R., 25.51, 340.650
Andreae, B., 244.265, 246.273, 246.278
Ashmole, B., 228.174, 314.580
Austin, C., 258.335, 289.501

Bandi, A., 305
Barrett, W., 266.379, 267, 267.383
Beazley, J., 144.63, 284.465, 314.580, ABV 250.298, 262.358, 286.478, ARV^2 256.327, 263.361, 269.390, 273.419, 278.441, 284.467, 286.482, 288.492, 291.518, 292.519
Bechtel, F., 235.226
Beckel, G., 278.442
Bekker, I., 256.325
Bellis, A., 236.228, 286.479
Benndorf, O., 22.8
Benseler, G., 235.226
Beschi, L., 276.432
Bengtson, H., 314.582
Bieber, M., 228.175, 278.442, 279.446, 280.451, 284.465, 284.467, 285.472, 285.473
Birchall, A., 224.155
Blanc, A., 144.63
Blümel, C., 276.429
Boardman, J., 262.358, 296.537
Bode, G.H., 263.367
Böhr, E., 260.348
Bothmer, D.v., 153.113
Bouzek, J., 23, 23.30, 23.32, 147.84, 344.699
Bowie, Th., 275.427
Braun, K., 23, 23.23, 317.604
Brendel, O., 296.537
Brommer, F., 231.199, 243.261, 244.265, 250.298, 263.361, 303.576
Brukker-Hofkes, C., 227.167, 277.433
Burr-Thompson, D., 226.166, 294.529
Byvanck-Quarles van Ufford, L., 21.7, 316, 316.589

Calvet, Y., 310, 323.621
Carden, R., 263.368, 265.377, 266.379, 267.382-383
Carrey, J., 275.427
Casson, L., 257.332
Catling, H.W., 19.1
Chapman, E., 250.299, 251.301
Childs, W., 242.253
Collignon, M., 275.428
Colton, H., 147.81
Conze, A., 23.32
Cook, R.M., 21.6, 147.81, 262.356
Corbett, P.E., 224.155

Courby, F., 23, 23.28, 25, 25.45, 144.60, 154.120, 323, 324.629, 324.630
Courtils, J. des, 274.422
Craay, C.M., 305
Crammer, J., 286.475
Crawford, M., 305, 306, 307, 319.612, 321, 321.617, 322
Crowfoot, G.M., 24.34

Daremberg, Ch., 260.350
Davreaux, J., 226.166, 227.169, 229.183
Debidour, M., 323, 323.626
Diez, E., 243.261
Dinsmoor, W.B., 225.157
Dittenberger, 276.431

Eckstein, F., 250.293
Edwards, C.M., 24, 24.38, 318.608
Edwards, G.R., 22, 22.12, 22.16, 22.19, 23.22, 24, 24.37, 144.60, 147.84, 153.118, 157, 157.127, 158.131, 160.137, 166.152, 315.585, 318, 318.608, 318.610
Emmerling, S., 239.246
Erbse, H., 262.360, 263.363, 263.364, 268.385
Ervin, M., 231.198, 231.199, 232.209
Escher, L., 298.554

Farnsworth, M., 147.82
Fellmann, B., 244.265, 245.268, 246.273
Felten, W., 257.338, 260.348
Filow, B., 276.430
Fittschen, K., 231.198
Flacelière, R., 296.538
Frantz, A., 275.427, 276.430
Frazer, J.G., 237.229, 242.257, 244.265, 289.502
Froning, H., 278.442
Fuchs, W., 271.395, 287.489
Fuhrmann, H., 289.501
Furtwängler, A., 25.43, 232.204, 275.425, 286.482, 288.491, 288.496

Gaebler, H., 233.215, 249.289, 304, 321.614.
Garlan, Y., 323, 323.626
Geominy, W., 262.356
Gheorgita, M., 24.42
Gerasimov, T., 273.416, 276.430
Göthert, F., 225.157
Grace, V., 23, 23.25, 153.114, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 315.585, 315.586, 317, 317.606, 322, 323
Greifenhagen, A., 153.112, 226.166, 227.170, 227.171, 296.537, 296.538, 296.543, 296.544
Gropengiesser, H., 225.159, 226.164, 277.435,
Grueber, H., 306, 321.615.

Hackens, T., 321.614
Hagen, H., 257.329
Hamdorf, F., 232.201
Hammond, N., 346.701
Hampe, R., 144.63, 149.90
Harrison, J., 286.476
Hauser, F., 250.298
Hausmann, U., 25, 25.46, 259.340, 316, 316.593, 324, 324.631
Havelock, C.M., 314.579
Heimberg, U., 24.40
Heinen, H., 314.582
Hellstrom, P., 22.16
Henderson, J., 296.538
Heyne, Chr. Gottl., 271.398
Higgins, R., 145.67
Hoorn, G. van, 274.423

Invernizzi, A., 243.260

Jacobsthal, P., 294.527
Jacoby, F., 257.329, 259.336, 259.341, 263.367, 263.369
Jenkins, K., 273.413-416, 273.419
Jentel, M.O., 274.420
Jones, F.F., 24.34

Keller, O., 302.570
Kerényi, K., 262.356, 289.502
Kinkel, G., 237.236, 240.250, 250.297
Kleiner, G., 144.84
Kossatz, A., 23.31
Kroll, J., 23, 23.25
Krug, A., 233.219, 285.469

Langlotz, E., 314.578
Laumonier, A., 23, 23.29, 144.60, 318, 325, 325.633, 344.698
Lesky, A., 243.261, 244.265, 263.361, 263.368
Lewis, D., 305, 321.617, 322.618.
Licht, H., 296, 296.536, 296.538, 299.560
Lindemann-Kemp, D., 270.391
Lippold, G., 278.445, 285.471, 314.581
Loseva, I. M., 24.42
Luca, G. de., 23.32

Macaronas, Ch., 233-234.219
Mackay, P.A., 304, 321, 321.616
Mallwitz, A., 227.167, 274.423
Maneva, E., 25.51, 273.411, 299.558, 340.651
Mano-Zissi, D., 321.617
Marabini Moevs, M.T., 24.41, 153.111, 344.700
Marcadé, J., 296.537
Matz, F., 286, 286.481, 287.483, 287.484, 288, 288.495
Mayer-Emmerling, S., 239.246
Mc Credie, J.R., 315.585
Messelière, de la Coste, P., 243.260
Mette, H.J., 256.326, 258.335, 289.501
Metzger, H., 274.421-422, 275.425, 288.492
Metzger, I., 23, 23.24, 24.40, 317.605
Mikulčić, I., 153.119
Miller, S., 233.219
Milne, M.J., 243.261
Michaelis, A., 275.425, 275.427, 276.432
Moret, J.M., 226.166
Mørkholm, O., 321.617, 322.618
Morris, S.P., 250.299
Morrison, J., 257.332
Müller, C., 257.329, 259.341

Nauck, A., 256.326, 258.335, 259.343, 289.501, 290.504
Neumann, G., 247.279, 256.327, 292.520, 295.533
Noble, J.V., 44.63, 147.82, 149.90, 157.128

Ohly, D., 243.260

Pagenstecher, R., 274.420
Papazoglou, F., 346.701
Pape, W., 235.226
Paquette, D., 236.228, 286.478, 286.479

Patrucco, R., 275.425
Pearson, A.C., 259.344, 264.372
Peschel, I., 296.538
Petropoulakou-Savvatianou, M., 306-313
Petsas, Ph., 25.49, 274.424
Pfuhl, E., 250.298
Pickard-Cambridge, A., 284.465, 285.474
Pinkwart, D., 278.445
Porter, H., 287.487
Pouilloux, J., 232.202
Prudhommeau, G., 288.491, 288.494, 288.496
Preller, L., 286.476
Preuner, E., 276.429

Radt, S., 265.377, 266.380, 266.381, 267.383, 289.501
Reichhold, K., 286.482, 288.491, 288.496
Richter, G.M.A., 144.33, 153.113, 232.203, 273.419, 274.420, 294.529
Ridgway, B.S., 262.356
Robert, C., 22, 22.10, 25, 25.44, 226.164, 240, 240.249, 251.300, 251.302, 251.305, 252, 252.310, 252.314, 271.391, 275.425, 286.476, 301, 301.565
Robertson, M., 275.427, 276.430
Rocca, E. La, 296.537
Roscher, W.H., 235.226, 260.346, 262.356
Rose, H.J., 290.505
Rotroff, S., 22, 22.13, 22.19, 23, 23.26, 144.60, 147.84, 153.117, 158.131, 160.137, 166.152, 230.186, 315.584, 316.588, 317, 317.597-602, 324.632, 325, 325.635, 325.637, 326.640, 327.641, 343.692
Roux, G., 232.202
Rumpf, A., 285.473

Sadurska, A., 271.399
Säflund, M.L., 323.624
Saglio, Edm., 260.350
Salis, A.v., 259.340
Schäfer, J., 21.6, 296.539, 298, 298.551, 298.552, 298.553
Schefold, K., 224.155, 303.576
Scherrer-Smetana, R., 24.40
Schleif, H., 225.157
Schmidt, E., 285.470, 285.472
Schröder, B., 275.425
Schwabacher, W., 22.18
Schwartz, E., 237.237, 254.321, 260.350, 262.360, 265.376
Shear, T.L., 275.428, 314.582
Shepard, A., 145.64, 145.70
Siebert, G., 24, 24.36, 144.60, 153.115, 226.166, 230.186, 230.187, 273.418, 279.446, 296.542, 296.543, 297, 297.547, 298, 316, 316.590, 318.609, 325, 325.634-637, 327.643, 344.699
Sieveking, Th., 274.423
Sifakis, G.M., 279.446
Simon, E., 236.228, 269, 269.389, 278.442
Sinn, U., 22, 22.11, 225.152, 191.196, 234.223, 242.254, 242.255, 244.265, 245.270, 245.272, 246.274, 246.275, 246.278, 249.290, 251.303, 251.304, 252.310, 253.318, 257.333, 259.340, 271.397, 271.398, 277.433, 294-295.529, 295.531, 297, 297.546, 298, 298.554, 299, 299.555, 301.565, 301.566, 302, 302.574, 316, 316.591, 316.594, 339.646-648, 340.649
Snell, B., 290.506
Sokolovska, V., 153.119
Sparkes, B.A., 231.199
Speier, H., 288.498
Stark, K.B., 262.356
Staveley, E.J., 250.293
Steinberg, A., 315.585
Sutton, D.F., 258.335, 284.468, 290.507
Sydenham, A., 305, 306, 307, 321, 321.615, 322
Sztetyllo, Z., 323.622

Tarn, W., 314.582
Temporini, H., 346.701
Thilo, C., 257.329
Thimme, D., 275.427
Thompson, H., 144.60, 153.116, 166.152, 275.428, 317, 317.603
Thompson, M., 321, 321.617, 322
Touchais, G., 19.1
Touchefeu-Meynier, O., 244.265
Travlos, J., 275.428
Trendall, A.D., 227.168, 246.273, 279.446, 281.456, 281.460, 288.492
Trümpler-Ris, C., 296.539
Tsantsanoglou, K., 299.557
Turcu, M., 24.42

Vanderpool, E., 315.585
Venedikov, I., 273.416, 276.430
Vermeule, C., 273.419
Vermeule, E., 250.299, 251.300, 251.301, 296.137
Vessberg, O., 314.577
Vorberg, G., 296.538
Vučković-Todorović, D., 25.52, 252.311
Vulpe, A., 24.42

Waagé, Fr.O., 24.34, 315, 315.587
Walter, H., 231.199
Walters, H.B., 239.246
Webster, T.B.L., 259.340, 278.439, 278.441-445, 279.446, 281.456, 281.460, 284.464, 284.467, 285.473, 289.501, 290.504
Wegner, M., 236.228
Weitzmann, K., 259.340
Welkov, I., 276.430
Wells, B., 311, 323.625
Westholm, A., 314.577
Wetzel, W., 244.265
Wiegand, Th., 294.529
Williams, C.K., 318.607
Williams, R., 257.332
Winter, A., 144.63, 149.90
Winter, N., 19.1
Wiseman, J., 321.617
Woody, Els., 145.65
Wycherlay, R.E., 275.428

Yalouris, N., 231.199

Ziegenaus, O., 23.32
Zahn, R., 24.42
Ziomecki, J., 144.63
Züchner, W., 227.171

Ἀγαθοκλῆς, 312, 323

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Αγαμέμνων, 127, 128, 156, 237, 242, 243, 247, 249, 251, 252, 253, 281
Αγγεία αρρετινά, 153
  ανάγλυφα δηλιακά, 273
  ομηρικά, 22, 25.47, 235, 245, 246, 252, 263, 271, 277, 301, 302.575, 316
  terra sigillata, 22.15, 153
Αγορά, αθηναϊκή, 22, 153, 158, 158.131, 275, 275.428, 317, 325
  Πέλλας, 19, 19.1, 153, 157, 297, 318, 320, 321, 342, 343, 345, 346
Αγριάνιος, 308
Αγών, 273
Άδης, 257, 257.329, 257.330
Αθάμας, 289, 289.500-501, 289.502, 290
Αθηνά, 168, 191, 225, 232, 232.208, 234, 234.220, 240, 243, 262.358, 271.395, 280, 281, 300, 304
Αθηναίοι, 237
ἆθλα, 277
Αίας, 123, 169, 224, 226, 227, 228, 229, 230, 235, 236, 237, 238, 239.246, 240, 241, 256, 256.324, 259.344, 278, 301, 301.564,
Αίγινα, 257.329
Αιήτης, 279.446
Αιθιοπίς, 253
Αίθρα, 237
Αινέας, 312, 323
Αινείας, 270, 270.391, 271, 271.396, 301
αἰπόλος, 288.497
αἰπύς, 136, 288, 288.499
Αιτωλοί, 236
Ακάμας, 232, 237
άκανθα, 28, 29, 35, 36, 37-38, 40, 44-46, 55, 62-67, 69-73, 76, 84, 94, 95, 99, 100, 102, 118, 120, 129, 132, 137, 143, 151, 152, 164, 165, 178-179, 300.561, 337, 338, 339
Αλέξανδρος Γ', 286, 346
άλογο, 121, 133, 168, 169, 231, 241, 274, 276
Αλφειός, 274
Αλωάδες, 268, 268.384-385, 269
αμπελόφυλλα, 27, 83, 84, 114, 165, 166, 179, 186
Αμτιφάτης, 239.246
Αμύκλας, 264.371
Αμφιάραος, Ιερό, 276, 276.429
Αμφίμαχος, 239.241
Αμφίνομος, 302
Αμφιπολίτης, 321, 321.614
Αμφίων, 262, 262.357, 263, 264, 264.371, 266, 267
Ανδρομέδα, 292
ανθέμιο, 27, 36, 37, 62-66, 68-70, 71, 74-78, 79-83, 93-98, 122, 127, 133, 141, 150, 153, 155, 160, 163-165, 168, 177, 184-185, 225, 334, 336, 340, 345
Αντίγονος Γονατάς, 233.216, 316
Αντίθεος, 124, 156, 238-239
Αντίκλεια, 129, 195, 255, 256, 258, 259, 259.343, 259.346
Άντικλος, 233, 239, 239.241
Αντίλοχος, 239, 239.245
Αντίμαχος Θάλπιος, 239.241
Αντίπατρος, 314.582
Ανφίλοχος (Αμφίλοχος) 239.246
Ανφίνομον, 142, 302
ἄπαλός, 285, 285.473
αποβάτης, αποβατικοί αγώνες 274, 275, 275.425, 275.427, 276, 276.429, 276.430, 277
Απόλλων, 263, 266, 267, 271, 271.395, 271.396
Αργείοι, 232
Αργώ, 259.341
Αριαράθης, 346
Αρισταγόρα, 296.535
Αρίστιππος, 295.534
Αριστίων, 258.335
Αριστογείτων, 295.534
Αριστοκλεύς, 311, 323
Αριστομήδης, 311, 312, 323
Αρίστων, 310, 323
άρμα, 132, 133, 168, 217, 273, 273.409, 274, 275, 276
Αρμόδιος, 295.534
Άρπαλος, 233.219
'Αρταμίτιος, 309
Άρτεμις, 129, 130, 131, 168, 192, 261-264, 266-268, 268.384, 271.395, 274.423, 285
  Βερσαλλιών, 285.472
  Gabii, 285.471
  Ιερό Βραυρωνίας, 232
  Ιερό Μουνυχίας, 159
Αρχέλαος, ανάγλυφο, 278
Αρχέμβροτος, 307, 323
ασκός, 135, 156, 168, 208, 287
Αστέας, 281.456
αστράγαλος, 26.54, 152, 161, 167, 188, 301, 339, 340
Αστυάναξ, 240
Ασωπός, 257.329
Αταλάντη, 269.390
Άτταλος, στοά, 275.428
Αύγουστος, 232
Αυλίς, 260.345
αυλός, 153, 156, 168, 210, 286
Αυτόλυκος, 128, 129
  μύθος, 255-261
Αφροδίτη, 306
Αχαιοί, 248.282, 248.283, 250.293
Αχιλλεύς, 123, 127, 128, 134, 239, 240, 243, 247, 248, 249.286-288, 250, 251-252, 251.300, 252.311, 253-254, 270, 270.391, 271, 277, 277.435, 279, 280, 281, 282, 289.502, 301

Βάκχαι, 290
Βάκχος, 289, 289.499
Βελένη-Αδάμ, Π., 229, 342
Βελλεροφόντης, 281.456
βλαστός ελικοειδής, 27, 35, 37-42, 43-79, 79-81, 82-98, 124, 125, 155, 160, 164, 165, 165, 166

στέλεχος συστρεφόμενου, 83-98, 124, 152, 165, 179-180
βόδι, κεφάλι, 168, 169, 218, 311
Βόσπορος, 310, 323
βότρυς, 27, 35, 83, 84, 114, 120, 121, 160, 164, 166, 186, 187, 336
βουκράνιο, 26, 26.54, 27, 115, 140, 152, 163, 165, 166, 169, 217, 331
βράχος, 128, 138, 169, 222, 251, 278
βωμός, 121, 122, 169, 222, 228, 229, 240, 285.470, 294.529

cameo, 229
Caesar, Sextus Julius, 306, 321
Cotta, L. Aurelius, 307, 322
Γενεαλογία, 236, 252
Γιγαντομαχία, 241
Γίγας, 245, 246
γιρλάντα, 27, 55, 107, 115-116, 133, 139, 152, 156, 163, 165, 166, 169, 187, 331
Γοργόνειο, 136, 137, 151, 161, 282
γρυψ, 154
γυάλα, 21.6

Δάλιος, 309
Δαμοκράτευς, 311, 323
Δαμόφιλος (Δημόφιλος), 307, 308, 323
Δαναοί, 249
Δαρείος, 279.446
δελφίνι, 141, 166, 166.152, 168, 185, 218, 300, 300.563, 341, 345
Δελφοί, θησαυρός Αθηναίων, 243.260
Δημήτριος, 312
Πολιορκητής Β', 233.216
Δημοφών, 232, 237
Δίας, 239, 257.329
Διομήδης, 123, 238, 239.246, 247, 249, 252, 252.309, 252.311, 253, 254, 254.321, 259, 270.391, 280, 280.450
Διονύσιος, 259.340, 260, 312, 323
Διόνυσος, 135-137, 156, 168, 210, 211, 282, 283.467, 285, 285.473, 286.476, 286.481, 287, 288, 289, 289.502
Διόσκουροι, 306
δίφρος, 127, 133, 139, 140, 168, 197-198, 214, 215, 217
δούρειος ίππος, 121, 122, 124, 169, 219, 224, 226, 230, 231, 231.197, 231.199, 232, 232.208, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 240, 295.530, 340, 341
Δρούγου, Σ., 233.216
duoviri, 312, 313, 323

είδωλον (ίδωλον), 134, 247, 248, 249, 252, 253, 254, 279, 279.446, 280, 282
Είλισσος, 238
Ειροκλεύς, 312, 323
Εκάβη, 248, 248.280, 248.283, 250, 250.294, 250.296, 254, 254.320, 254.321, 280, 280.454, 281, 281.457, 281.460
εκτόξευσις (κατατόξευσις) 261, 262, 263, 267, 303
εκτύφλωσις, 27, 244, 245, 245.267-268, 246.273
Έκτωρ, 250, 277, 277.434-435
Ελένη, 25.47, 233
ενδρομίς, 127, 129, 131, 132, 191, 192, 199, 206, 271, 271.395, 285
Επειός, 123, 124, 231, 232, 232.208, 233, 234, 235, 236, 238, 241
Επιφάνης, 311
Επίχαρμος, 310
επίχρισμα, 28 κ.ε.

Εργαστήρια,
αττικής, 324
Ιωνικά, 23, 318, 318.609
Μ. Ασίας, 167, 230
Ν. Ελλάδας, 167
Πέλλας, 144, 157, 158, 159, 163, 167, 224, 242
Περγάμου, 298
ἐργαστήριον, 293.524
Εριχθόνιος, 275
Ερμής, 128, 245, 256, 257, 257.330, 259, 259.341, 289.502
Εταίρα, 292, 293, 293.523, 296, 296.535, 302, 302.572
Ευκράτης, 312
Ευρύπυλος, 240
Ευρυσθεύς, 259
Ευφράνωρ, 308
Εφιάλτης, 268
Εχέβουλος, 309

ζωγράφος,
Κύκλωπα, 246.273
Νιοβιδών, 284.465
Ορφέα, 291
Προνόμου, 278, 284.467
Συλέα, 250.293, 255.323, 259.342, 260.347
Φιάλης, 292

ήμίτομος, 22
Ήρα, 268
Ηρακλής, 242, 242.256, 243, 258, 258.335, 259, 262.358, 273, 273.419, 278, 303
Ησιόνη, 243, 243.261
Ήφαιστος, 286

Θησεύς, 25.47, 232, 237, 237.235
Θόας, 235
Θράκες, 281
Θρίαμβος, 285, 286.475, 286.476
θυμέλη, 279.446
θυμιατήρι, 226.166, 229, 230
θύρσος, 135, 156, 168, 208, 209, 210, 287, 309

Ιανός, 305
Ίβυκος, 254, 254.321
Ιεροκλής, 310
Ιλιάδης, 239.246
Ίλιον, 123, 124, 125, 169, 224, 225, 237, 281
ίνναι, 140, 295
Ινώ, 136, 288, 289, 289.501, 289.502, 290
Ιφιγένεια, 251, 260.345
Ιφιμέδεια, 268

Κάδμος, 289
Καλλίας, 258.335
Καλλιδάμας, 312, 323
Καλλικλής, 233.219, 249.290
Καλλίμαχος, 287.489
Καλλιόπη, 286.478
κάλυξ, 28, 28.57, 36, 37-40, 42-43, 45, 52, 55, 60, 65, 66, 71, 73, 75, 77, 79, 87, 90, 96, 99, 101-106, 111-114, 117, 118, 120-123, 128, 129, 133, 137, 139, 140, 141-143, 150, 150.94, 151-162, 163, 165, 169, 170 κ.ε., 218, 332, 334
Κάλχας, 225.161, 232.207
Καρκίνος, 290
Καρνεόδοτος, 311, 323

καρπός, 55, 107, 131, 132, 138, 150, 152, 190, 201, 204, 207, 210
Κασσάνδρα, 169, 224, 226, 227, 228, 229, 229.184, 236, 238, 240, 278, 301.564
κασώριον (κασωρεῖον), 293.524
κάτυμμα, 199, 210, 278, 278.445, 285
Καύκωνες, 270
Κέλαδος, 124, 234, 235, 235.226, 236.227, 237, 238, 241, 249.290
κεραμική, Καληνή, 274.420
κηλωστά (κηλωτά), 293.524
κηρύκειο, 308, 312
Κιθαιρών, 263, 264.372
κίναιδος, 295.532, 299.556
Κλεισιππίδας, 310, 323
κληματίς, 27, 35, 114, 120, 152, 160, 164, 166, 186, 187, 331
Κληνόστρατος, 308
Κλήρος, 127, 128, 236, 247, 249, 253, 254
κλίβανος, 19.1, 28, 34, 38, 39-40, 45, 65, 71, 73, 75, 78, 87, 99, 102, 129, 157, 157.129, 158.131, 320, 345
κλίνη, 139, 140, 214, 215, 216
Κλυταιμνήστρα, 279.446
κογχύλι, 26, 26.54, 152
κυμάτιο ιωνικό, 26.54, 36, 115, 116, 121, 140, 152, 153, 161, 163, 167, 177, 332, 334, 340
λέσβιο, 26.54, 36, 114, 134, 161, 167, 188, 332
Κυνάριον, 292, 293, 299
κυνηγός, 139, 293

λαγωβόλο, 138, 168, 200, 209, 210, 288, 291
Λαέρτης, 256, 259.342
Λαερτιάδης, 249
Λαΐς, 295.534
Λαομέδων, 243
Λεοντίδας, 308, 323
Λέρνος, 238
Λέσχη Κνιδίων, 231, 251.300
λευκός, 279
Leukothea, 289.501
Λήδα, 256.327
Λητώ, 262, 263, 267
Libo, Q. Marcius, 305, 322
Lucanus, C. Terentius, 305, 321
Λύγκος, 274
Λυκάων, 290
Λυκομήδης, 289.502
Λυκούργος, 278
Λυκόφρων, 256.326, 257.329
Λύκων, 258.335
Λυσίμαχος, 237
Λύσων, 233.219, 249.290

μαινάς (μαιναλίς), 24.35, 136, 153, 156, 210, 287, 287.489, 290
Μαινόλης, 287
Μαινολίδα, 287.487
Μαύρη θάλασσα, 22, 323
Μέγαρα, 22.8
Μέδουσα, 168, 217
Μελικέρτης, 290
Μέμνων, 239.245
Μενεσθεύς, 232, 237
Μένης, 312, 323
Μεσόγειος θάλασσα, 22, 324
Metellus, C. Caecilius, 306, 321
Metellus, Q. Caecilius, Macedonicus, 305, 321
Μήδεια, 279.446
Μιλησιακά, 299
Μίδας, 308, 323
Μιθριδάτης ΣΤ' 346
Μνηστηροφονία, 27, 130-131, 267-269, 302
Μοίρα, 285.472
Μολίων, 238
Μόμμιος, 317
Μουνυχία, 316
Μουσαίος, 306, 323
Μύριννα, 296.535

ναός, 169, 222, 224, 226, 238, 340
Αθηνάς, Ίλιο, 121, 122, 169, 226-227, 229.184, 240, 281
Απόλλωνος, Φιγάλεια, 227, 274.423
Αφαίας, Αίγινα, 243.260
Ναύσιππος, 308, 323
Νέαιρα, 293.525
νέκυια, 240
Νεοπτόλεμος,
Νέστωρ, 124, 235, 238, 239, 239.246, 241, 250.293
Νηλεύς, 264
Νικασαγόρας, 309, 323
Νίκη, 132, 168, 216, 272, 273.409-410, 273, 273.416, 273.419, 274, 274.422, 305, 306, 341
Νικοσθένης, 250.298
Νιόβη, 262, 263, 263.361, 264, 265, 266, 267
Νιοβίδες, 20, 27, 253
μύθος, 129-130, 261-267
ζωγράφος, 284.465

Ξενοκλής, 290, 290.506
με Αρμόξενο, 322, 322.618, 346
Ξενοκράτης, 233-234.219

όγκος, 207, 278, 278.445, 279, 284, 286
Οδυσσεύς, 23, 127, 224, 230, 231.197, 231-233, 236, 238, 239.241, 240, 244, 244.263, 244.265, 245, 245.267-268, 246-251, 254, 254.321, 256-259, 259.342, 268, 295.530
Οιδίπους, 290
οίκημα, 293.524
Όλυμπος, 270
όρνιθες, Στυμφαλίδες, 303
Ορφεύς, ζωγράφος, 291
όστρεο, 37, 106, 163, 169, 221
ούλος, 278, 280

Παγασητικός, κόλπος, 25.47
Παγκάστα, 233.219
παιδαγωγός, 264, 266, 267, 290
παιδισκεῖον, 293.524
Παλλάδιο, 228, 229, 240, 300
Παν, 284, 284.464, 288, 288.497, 289
Παναθήναια, 275, 276.429
Πάναμος, 309
Παπποσειληνός, 135, 136, 210, 211, 284, 289
Παραβάτης (παραιβάτης), 217, 275, 276, 277, 277.436
Πάρδαλις, 293, 299
Παρθενών, 275, 276, 276.429, 277, 277.432
Πάρις, 250
Παρνασσός, 259.342, 290
πάρουλος, 278, 280
Πάτροκλος, ἄθλα, 277

Πενθεσίλεια, 238
περίκομος, 279
Περσεύς, 233.216, 249.289, 292
Περσίνους, 238
Πέρσις, Ιλίου, 20, 27, 120-125, 134, 154, 169, 224-244, 250, 251.300, 252, 272, 277, 295.532, 339
πέταλα, 28, 152, 185, 186, 336
καρδιόσχημα, 61
μακριά, 27, 98-116, 130, 150, 151, 155, 156, 160, 164, 166, 167, 332
ωοειδή, 112
Πηλεύς, 248, 271.396
Πηνελόπη, 268
Πιερίων, 233-234.219
πλοίο, 129, 169, 223, 305, 307, 312
Πλούτων, 256, 258
Plutius, C., 306, 321
πλοχμός, 26.54, 30-31, 110-111, 121, 127-129, 132-133, 138, 139, 141, 152, 161, 166, 167, 187, 189-190, 230, 334, 336, 338, 340
Ποδάρκης, 243
ποδίσκος, 26, 35-42, 43-78, 79-98, 120, 124, 125, 129, 136, 155, 164, 165, 166
πόλη, οχυρωμένη, 169, 222, 224
πολιά κατάκομος, 280
Πολίτης, 312, 323
Πολίων, 256.327
Πολύγνωτος, 231, 251.300
Πολύδωρος, 248
Πολύκλειτος, 285.471
Πολυμήστωρ, 281
Πολυξένη, 27, 134, 236, 239.246, 240, 262.359, 280
μύθος, 126-128, 247-254
Πολύφημος, 27, 242
μύθος, 125-126, 243-247
Πολύχαρμος, 312
Πομπήιος, 284.465
Ποσείδιππος, 295.534
Ποσειδών, 239, 268, 269, 270, 271, 271.395, 281, 301
ποτήριον, 22.8
πουλί, 142, 168
Πρίαμος, 240, 243, 250.296, 281
Προίτος, 281.456
Πρόνομος, ζωγράφος, 278, 284.467
πρόσωπον, 278, 278.439, 279, 283, 285, 290.507
πτηνό, υδρόβιο, 133, 142, 168, 220, 272, 273, 302, 303, 341, 345
Πτολεμαίος Β', 315.585
πύλη, 129, 169, 221, 255, 257
Πύρρος, 233.216

Ρωμαίοι, 304, 315.583, 320, 321, 346
Ρώμη, 306

Σαλμονεύς, 257.329
Σάλπιγξ, 121, 123, 125, 168, 200, 201, 202, 235, 236, 236.228, 241
Saturnus, 306
Σάτυρος, 135-138, 156, 208-211, 258.335, 282, 284, 286, 287, 288, 289.499, 291.508-509, 291, 295.532, 342
Σειληνός, 135, 210, 211, 284, 289, 304
Σειρήν, 295.532
Σθενέβοια, 281.456
Σιγανίδου, Μ., 19.1, 21
Σίνων, 240
Σίσυφος, 27, 245, 253, 255, 256-260
δραπέτης, 258.335
μύθος, 20, 27, 125, 127, 128-130, 134, 167-169, 231, 236, 237.229, 239, 243, 244, 244.265, 245, 247, 248-261
Πετροκυλιστής, 258.335
Σκάμανδρος, 249.290
σκηνές: αρματοδρομίας, 27, 132, 169, 272-277
διονυσιακές, 22, 27, 134, 282-292
ερωτικές, 22, 27, 139, 292-299
θεατρικές, 27, 133, 277-282
πολεμικές, 27, 131, 132, 269
σκύλος, 138, 152, 168, 169, 198, 218, 301, 302, 345
Σόθιμος, 346
σπείρα τρέχουσα, 26.54, 36, 56, 62, 120, 133, 142, 161, 188, 189, 217, 332
σπειρομαίανδρος, 152
σπήλαιο, 125, 200, 242, 245, 246
στρατιώτης, 295.532
Στρογγυλίων, 231, 237
στυμφαλίδες όρνιθες, 303
Συλεύς, ζωγράφος, 250.293, 255.323, 259.342, 260.347
Σύλλας, 315
συνωρίς, 219, 220, 221, 273, 273.409, 274, 274.422, 274.423, 275, 276, 306, 341
σύριγξ, 135, 136, 168, 208, 286, 286.478
Σωκράτης, 304
Σώσανδρος, 304
Σωσίφρων, 313

τέγος, 293.524
τέθριππο, 133, 219, 274, 275, 276, 277, 277.435
Τειρεσίας, 290
τείχος, 125
Τελαμών, 242, 243
Τελέσιλλα, 264.371
Τεύκρος, 127, 128, 156, 232, 237, 247, 249, 253
τεχνίτης Α, 328-332, 339, 340
Β, 333-335, 340
Γ, 335-337, 339
Δ, 337-338, 339
Τζαναβάρη-Τσακάλου, Κ., 343.694
Τηλέμαχος, 268, 302
Τιβέριος, 23.6, 239.246, 268.384
Τιμάρχου, Κατά, 293.524
Τιμόδικος, 308
Τιμοκλής, 309
Τραγωδία (-ες), 248, 278.445
Trigeminus, C. Curiatius, 306, 321, 322
τριτωνίς, 236.228
Τρωάδες, 232.208, 237, 237.237, 248.281
τρωαδίτισσα, 249, 251.300, 281
τύμπανο, 135, 138, 168, 209, 210, 222, 287, 291
Τυρώ, 257.329

Υακίνθιος, 309
Υάκινθος, 274.423
Υπερείδης, 296.535

Φαινίλας, 309, 323
Φάκλαρης Π., 343.695
Φειδίας, 285.471
Φιάλη, ζωγράφος, 292
Φίλα, 296.535
Φίλιππος Β', 249.289, 314
Ε' 233.216, 249.289

Φιλοκτήτης, 259.344
Φιλόπολις, 312, 323
Φινεύς, 290.507
Φοίνιξ, 239.246
φολιδωτή διακόσμηση, 27, 116, 152, 165, 179
Φράδμων, 285.471
Φρίξος, 289.501, 290
Φρύνη, 296.535
φυγή Οδυσσέως, 246
φύλλο,
δάφνης, 152
λογχοειδή, 26, 28-98, 119-120, 122, 124-125, 136, 164-167, 190, 332, 336, 339, 340
λωτού, 36, 152
οξυκόρυφα, 29-31, 34-37, 39, 42-44, 49, 51, 55-57, 67-68, 73-75, 77-81, 83-90, 92-100, 101-111, 116-118, 121, 125, 128, 133, 134, 136-137, 139-140, 150, 151, 152.102, 155, 161, 162, 163, 173-177, 336
πεταλόσχημα, 27, 32, 33, 34, 46, 47, 48, 49, 50-54, 56, 78-80, 89-92, 97-99, 104, 108, 109, 111-112, 117-118, 125, 151, 161, 161.138, 162, 163, 164, 165, 173, 176, 187, 340
σπαθόσχημα, 35, 36, 129, 164, 164.149
σύνθετα, 91, 110
Φωκεύς, 232.208

Vulcanus, 307

χαμαιτυπεῖον, 293.524
Χλωρίς, 264
Χρεμωνίδιος πόλεμος, 314.582, 315.585

Ὦτος, 268
ὠχρός, 279

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΤΟΠΩΝ

Αθήνα, 22, 22.8, 147.83, 166.132, 234.467, 251, 271, 275, 275.428, 276, 276.4
  Δίπυλο 317
  Κεραμεικός 22
  Πνύκα 22, 157, 158, 158.131
Αιανή Κοζάνης, 154.121, 225, 225.162, 228, 231, 231.197, 234, 246, 246.277, 251, 252, 261, 265, 272, 272.401, 291, 291.511, 300, 301, 340, 341, 343
Αίγινα, 24, 24.40
Ακράγας, 292
Alba Fucens, 309
Αλεξάνδρεια, 295.529, 323
Άντζιο, 228
Αντιόχεια Ορόντη, 24.34
Άργος, 24
Ασίνη, 311, 323
Αττική, 22, 158, 229, 250

Βαλκανική Χερσόνησος, 24, 24.42
Bari, 285.473
Βασιλεία, 269, 269.390
Βεργίνα, 25.49, 234.219, 242, 246, 273.416, 342
Βέροια, 25.49, 291, 297, 297.548, 300, 301, 340, 342
Βιέννη, ζωγράφος, 288.493
Βοιωτία, 275
Βόλος, 234, 245, 245.271, 246, 246.278
Βοστώνη, 250

Γιαννιτσά, 146
Γόρτυνα, 24

Δελφοί, 24, 331, 296
  θησαυρός Αθηναίων, 243.260
  λέσχη Κνιδίων, 231, 251.300
Δερβένι, 281.489
Δήλος, 23, 24, 308, 324
Δημητριάδα, 25.47
Δίδυμα, 23.31
Δίον, 25.49
Duvanlij, 273.416, 276.430

Έδεσσα, 25, 25.49, 25.50
Ελευσίς, 296.535
Επίδαυρος, 24
Εράτυρα, 25, 339
Ερέτρια, 24, 24.40, 279.446
  ζωγράφος, 286
Ferrara, 281, 281.490

Θεσσαλία, 275, 276, 315
Θεσσαλονίκη, 225, 227, 230, 234, 238.238, 239.247, 240.248, 245, 257, 258, 260, 260.346, 272, 302, 302.575, 321, 321.614, 339, 340, 341
Θήβαι, 249.290, 250, 263
  Καβείρειο, 24, 24.40
  Φθιώτιδες, 25.47

Ήλις, 24, 274
Ηράκλεια, Λυγκιστική 25, 25.51, 273, 273.411, 274, 300, 340

Ιένα, 227.168
Ιθάκη, 245
Ινδία, 286.476
Ιταλία, 153, 153.111
Ιταλική Χερσόνησος, 24

Κάπουα, ζωγράφος, 227
Καρχηδών, 315
Κασσώπη, 24, 24.39
Κέρκυρα, 24
Κνίδος, 24, 24.35, 153, 153.119
Κοζάνη, 25, 25.49
Κόρινθος, 24, 256, 257.329, 315, 315.583, 317, 318.607, 318.608
Κορώνη, 314, 315
Κεφαλληνία, 251, 252, 252.311
Κύμη, 23
Κως, 286.421

Λάβρανδα, 23, 323, 323.624
Λάρισα, 276
Lecce, 288.493
Λευκάδια, 233.219
Λίνδος, 309
Λόγγος Έδεσσας, 25.49, 25.50, 154.121, 297, 297.546
Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο 228, 229, 229.183, 239.246, 246.273, 250, 251.299, 278.445, 281.460, 284.465
Λυδία, 263, 263.363, 265

Μακεδονία, 25, 225, 225.156, 227, 229, 232, 233, 236, 273.416, 276, 291, 296, 297, 298, 298.552, 300, 304, 316, 320, 321, 339, 341, 342, 343, 345, 346
Manheim, 277
Μεγάλη Ελλάδα, 230, 274
Μικρά Ασία, 23, 227, 344, 346
Μίλητος, 23
Μόναχο, 260, 260.347, 279.446, 288.496

Νάξος, 268
Νέα Υόρκη, 232, 271.399, 286

Ολυμπία, 24, 250.293, 296
Όλυνθος, 314
Οξύρυγχος, 266

Πάφος, Νέα 309, 323, 323.623
Παρίσι, Λούβρο,
  ζωγράφος F_6 147.82
Πειραιάς, 296.535, 317
Πέλλα, 19, 19.1, 20, 21, 25.49, 26, 26.55, 144, 145.67, 146, 147, 152-154, 154.121, 155-159, 159.136, 160-162, 163, 167, 170, 171, 176, 182, 198, 209, 224, 225.156, 226-

228, 230, 234-236, 236.238, 239.247, 240.248, 242, 246, 251, 252-253, 257-260, 260.349, 261, 264, 266, 268, 269, 271, 271.395, 272-274, 274.424, 277, 282, 291, 291.512, 294.529, 297, 298, 300, 301, 302, 308, 321.614, 322.618, 325, 327, 339, 340, 343, 344-346
Πελοπόννησος, 229
Πέργαμο, 23, 285, 285.472, 296, 298
Ασκληπιείο, 23.32
Πέτρες ν. Φλώρινας, 25.49, 229, 231, 235, 238.238, 239.247, 240, 240.248, 253, 273, 274, 291, 295.532, 297, 301, 339, 340, 341, 343
Πολύγυρος, 147.82
Πομπηία, 271, 280.451
Popeşti, 24.42
Ποσειδωνία, 281.456
Πριήνη, 278.445, 294.529
Προδρόμι Θεσπρωτίας, 247.289
Πύδνα, 25.49
Πύλος, 239

Ragusa, 288.492
Ρόδος, 227, 310
Ρώμη, 232, 271.399, 284.465, 287
Ρωσία, Νότιος 24, 24.42

Σαλαμίς Κύπρου, 308, 323, 323.621
Σαμάρεια-Σεβαστή, 24.34
Σέσκλο, 114.63
Σίνδος, 157, 158.131
Σκόπια, 153, 153.119
Σκύρος, 239, 240
Σπάρτη, 24
Στόβοι, 25, 25.51, 340.650
Στεναί (Demir Kapija), 252, 252.311, 253, 340
Στύβερρα, 153, 153.119

Τάρας, 285
Ταρσός, 24.34
Τένεδος, 240
Τροία, 121, 124, 224, 226, 229, 231, 232, 235, 236, 237, 239, 239.241, 239.246, 240, 241, 242, 243, 243.260, 273
Φερές, 25.47, 245, 246
Φλωρεντία, 286.478
Φλώρινα, 25, 25.49, 225, 227, 229, 230, 231, 234, 235, 272, 278, 296, 297, 299, 339, 340, 341

Χίμπα, 266

Würzburg, 278, 285

Ωρωπός, 276, 276.429, 277

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΜΟΥΣΕΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΩΝ

Αθήνα, Μουσείο Αγοράς
βάση αριθ. S. 399: 275.428, 276
Αθήνα
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο
ανάγλυφο αριθ. 1391: 276, 276.429
κρατήρας αριθ. 12256: 288
σκύφος αριθ. 63: 297
σκύφος αριθ. 2113: 271, 271.398, 301.566
Μουσείο Ακρόπολης
βάση αριθ. 1326: 275.428
Αιανή, Συλλογή
θραύσμα σκύφου
αριθ. 1036: 234
αριθ. 1042: 231.197
αριθ. 1043: 231.197, 234
αριθ. 1045: 225.162, 231.197
αριθ. 1053: 228
αριθ. 1054: 228
αριθ. 1055: 252
αριθ. 1057: 229, 229.184
αριθ. 1058: 228, 261
αριθ. 1071: 246, 246.277
αριθ. 1089: 251
αριθ. 1126: 265
αριθ. 1130: 291
αριθ. 1131: 291
αριθ. 1132: 301
αριθ. 1141: 301
αριθ. 1142: 297
αριθ. 1143: 297
αριθ. 1172: 300, 300.563, 341
αριθ. 1177: 300, 300.563, 341
Αλεξάνδρεια, Μουσείο
βωμός αριθ. 22401: 294.529

Bari, Museo civico
κρατήρας αριθ. 1364: 285.473
Βασιλεία, συλλογή Käppeli
κωδωνόσχημος κρατήρας αριθ. 404: 269, 269.340
Βέροια, Αρχαιολογικό Μουσείο
σκύφος αριθ. 771: 297, 297.548
Βερολίνο, Staatliche Museen
ανάγλυφο αριθ. 725: 276.429
κιον. κρατήρας αριθ. 3172: 291, 291.518
σκύφος αριθ. 3161k: 226, 228, 230, 234, 235, 240
σκύφος αριθ. 30535: 271, 271.397, 301

Βόλος, Αρχαιολογικό Μουσείο
σκύφος αριθ. BE 042: 246.278
σκύφος αριθ. BE 2289: 245, 245.71
Βοστώνη, Museum of Fine Arts
κρατήρας αριθ. 6.67: 250, 250.299
Βρυξέλλες, Musées Royaux d'Art et d'Histoire, σφραγίδα αριθ. 723: 153

Ηράκλεια Λυγκιστική, Αρχαιολογικό Μουσείο
θραύσμα σκύφου αριθ. 2368: 300
θραύσμα σκύφου αριθ. 2407: 340

Θεσσαλονίκη, Αρχαιολογικό Μουσείο
σκύφος αριθ. 5441: 340, 342.691
σκύφος αριθ. 5442: 302

Ιένα, Πανεπιστήμιο
Κωδωνόσχημος κρατήρας αριθ. 194: 227, 227.168

Lecce, Museo Provinciale Sigismondo Castromediano
πυξίδα αριθ. 683: 288, 288.493
Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο
ανάγλυφο Αρχελάου αριθ. BM 2191: 278, 278.445
κρατήρας αριθ. 1947: 246.273
λουτροφόρος αριθ.1900.5.19.1: 281.460
σφραγιδόλιθος αριθ.1942: 229, 229.183

Μόναχο, Antiker Kleinkunst
ελικωτός κρατήρας αριθ. 3268: 260, 260.347
ελικωτός κρατήρας αριθ. 3296: 279.446

Νέα Υόρκη, Metropolitan Museum
ανάγλυφο αριθ. 24.97.11: 271.399
οινοχόη αριθ. 08.258.22: 286
σκαραβαίος αριθ. 32117: 232

Πέλλα, Αρχαιολογικό Μουσείο
υδρία αριθ. 80.514: 271.395
αμφορέας αριθ. 80.455: 225, 227, 230, 239.247, 239.248, 278, 340
τμήματα και θραύσματα ανάγλυφων αγγείων
A 225: 297
A 1026: 260, 340
A 1371: 253, 340
A 1436: 291, 340
A 1502: 253, 253.317, 340
A 1980 : 253, 260.352, 340
A 2618: 297
A 2918: 301
A 3111: 271, 341
A 3707 : 300
A 3865: 236, 251, 253, 340
A 4454: 291, 341
A 4456: 300
A 4627: 253, 260.353, 340
A 5036: 300, 341
A 5059: 300, 341
A 5090α: 300
A 5091: 273, 273.409, 341

Πέλλα, Αρχαιολογικό Μουσεί
τμήματα και θραύσματα ανάγλυφων αγγείων
A 5100: 273.409, 341
A 5148: 277
A 5335: 291, 341
1977/ 677: 235, 341
81.1619: 230
81.1620: 230
81.1621: 230, 252
81.2118: 261

Ποσειδωνία, Museo Nazionale
υδρία αριθ. 20202: 281.456

Ρόδος, Αρχαιολογικό Μουσείο
οξυπύθμενος αμφορέας αριθ ΜΣ 503: 310

Ruvo, Museo Jatta, ασκός 288.491
Ρώμη, Μουσείο Θερμών 288.491
σαρκοφάγος Aula VI 90 (1303): 287
Ρώμη, Museo Capitolino
ανάγλυφο αριθ. 316: 271, 271.399

Σκόπια, Arheoloski Muzej Makedonije
πήλινη σφραγίδα αριθ. 453: 153, 153.119
Φερράρα, Museo Nazionale
ελικωτός κρατήρας T 136 AVR: 287, 287.490
Φλώρινα, Αρχαιολογικό Μουσείο
αμφορέας αριθ. 164: 225, 225.161
σκύφος αριθ. 161: 231, 234, 235, 339, 341
σκύφος αριθ. 176: 339
σκύφος αριθ. 5440: 225, 227, 230, 234, 239.247, 240.248, 260, 272, 278, 339, 341

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΜΗΤΡΩΝ

ΑΚΕΡΑΙΕΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ

Ἀγαμέμνων	*ΑΓΑΜΕΜΝΩΝ*	127, 128, 253	Κέλαδος	*ΚΕΛΑΔΟC*	123, 124, 161. 235, 241
Ἀγεκυνάριον	*ΑΓΕΚΥΝΑΡΙΟΝ*	139, 292, 293		*ΚΕΛΑ[ΔΟC]*	125, 241
Αἴας	*ΑΙΑC*	123, 241	Κλῆρος	*ΚΛΗΡΟC*	127, 128, 249
ἄκρως	*ΑΚΡΩC*	140, 295	Κύκλωψ	*[Κ]ΥΚΛΩΨ*	126, 244, 245
ἄκρως γε	*ΑΚΡΩCΓΕ*	139, 292		*[ΚΥΚ]ΛΩΨ*	126, 244, 245, 246,
Ἀντίθεος	*ΑΝΤΙΘΕΟ[C]*	122, 238	κυνηγός	*ΚΥΝΗΓΟC*	139, 293
Ἀντίκλεια	*ΑΝΤΙΚΛΕΙΑ*	129, 195, 255	μνηστηροφονία	*ΜΝΗCΤΗΡΟ-ΦΟΝΙΑ*	131, 267
Ἀνφίνομον	*ΑΝΦΙΝΟΜΟΝ*	142, 302	Νεοπτόλεμος	*ΝΕΟΠΤΟΛΕΜΟC*	122, 124, 126, 128, 241, 252
Αὐτόλυκος	*ΑΥΤΟΛΑΚΟC*	129, 256		*ΝΕ[ΟΠ]ΤΟΛΕ-ΜΟ[C]*	123
Αὐτόλυκος	*ΑΥΤΟΛΥΚΟC*	129, 255	Νέστωρ	*ΝΕCΤΩΡ*	124, 241
ἀφελῶς γε	*ΑΦΕΛΩCΓΕ*	139, 292	Ὀδυσσεύς	*ΟΔΥCCΕΥC*	121, 123, 124, 127, 128, 238, 241,
Ἀχιλλέως εἴδωλον	*ΑΧΙΛΛΕΩC/ΙΔΩ-ΛΟΝ*	127, 128, 247		*ΟΔΥ-*	126, 244
Διομήδης	*ΔΙΟΜΗΔΗC*	123, 127, 128, 241, 252	Πάρδαλις	*ΠΑΡΔΑΛΙC*	293
Δούρειος	*ΔΟΥΡΕΙΟC*	123, 224, 241	Πολυξένη	*ΠΟΛΥΞΕΝΗ*	126, 128
ἔα δὴ	*ΕΑΔΗ*	140, 295	πρόσαγε	*ΠΡΟCΑΓΕ*	140, 294
ἔα ἐμὲ	*ΕΑ ΕΜΕ*	140	πρόσαγέ δη	*ΠΡΟCΑΓΕΔΗ*	139, 292
ἐκτύφλωσις	*ΕΚΤΥΦΛΩ[ΣΙC]*	126, 244	σάτυροι	*CΑΤΥΡΟΙ*	136, 286
Ἐπειός	*ΕΠΕΙΟC*	122, 123, 241	Σίσυφος	*CΙCΥΦΟC*	128, 245, 256
ἐπίδος	*ΕΠΙΔΟC*	140, 294	σχολῇ	*CΧΟΛΗ*	140, 294
Ἑρμῆς	*ΕΡΜΗC*	128, 245, 256	Τεῦκρος	*ΤΕΥΚΡΟC*	127, 128, 252
ἔχω σε	*ΕΧΩCΕ*	140, 295			
Ἴλιον	*ΙΛΙΟΝ*	123.125, 224, 228, 241, 242			
Ἶνναι	*ΙΝΝΑΙ*	140, 295			
Ἰνώ	*ΙΝΩ*	136, 288			

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ

ΑΙΠΥ-	136	*Π-/Υ-*	128
-Η	126, 244, 256	*-ΡΙΑΜΒΟC*	133, 285
-ΚΛΕΙΑ	130, 256	*-CΤΩΡ*	122, 241
ΜΑΙ-	136	*-ΩC*	127, 244, 256
-ΝΕΑ-	301	*-ΛΩΨ*	126, 244
-ΟC-	289		

ΠΙΝΑΚΕΣ

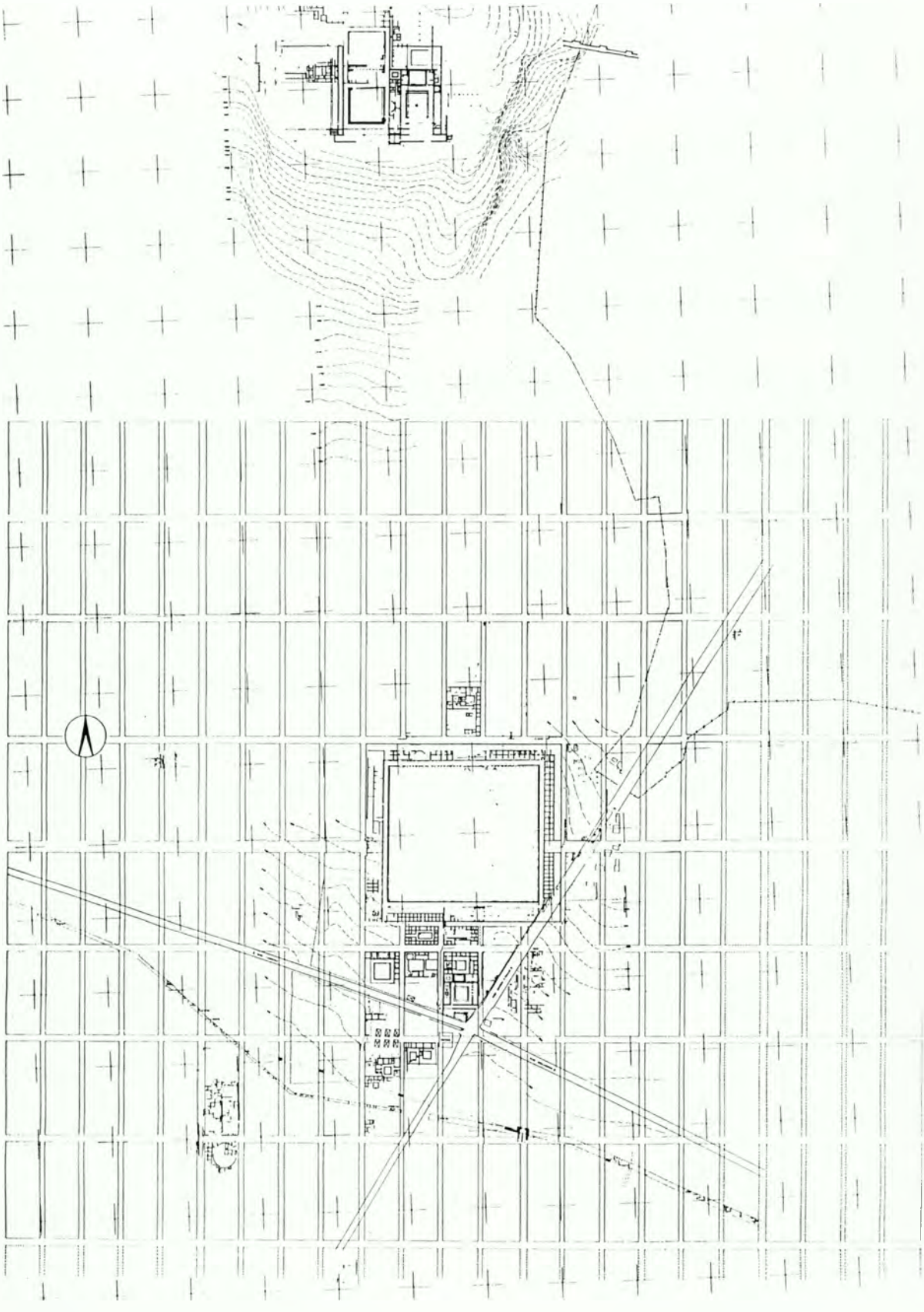

Τοπογραφικό αρχαιολογικού χώρου Πέλλας (Σχέδ. Π. Φουντά).

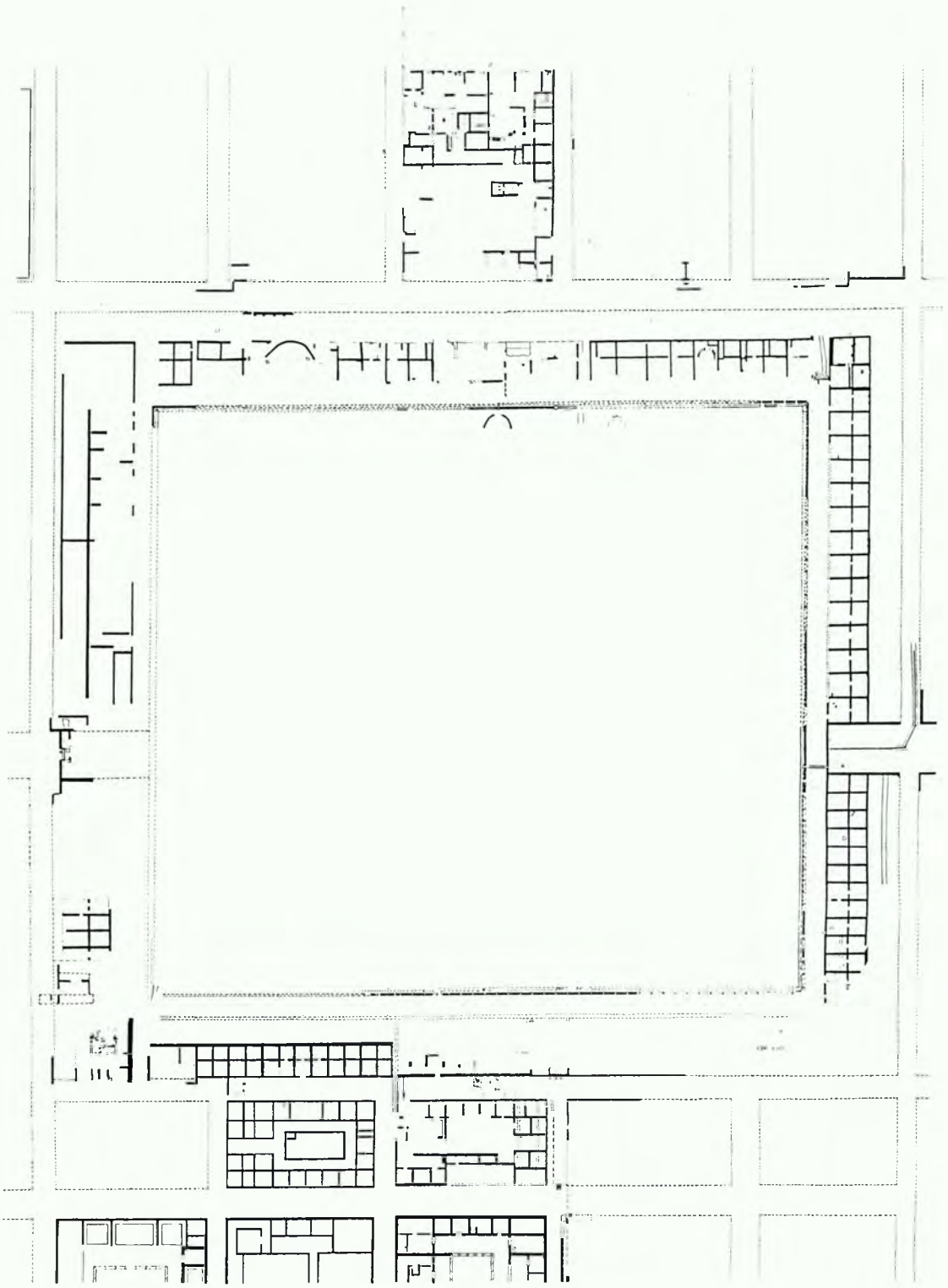

Πέλλα. Τοπογραφικό περιοχής Αγοράς (Σχέδ. Σ. Σώρα).

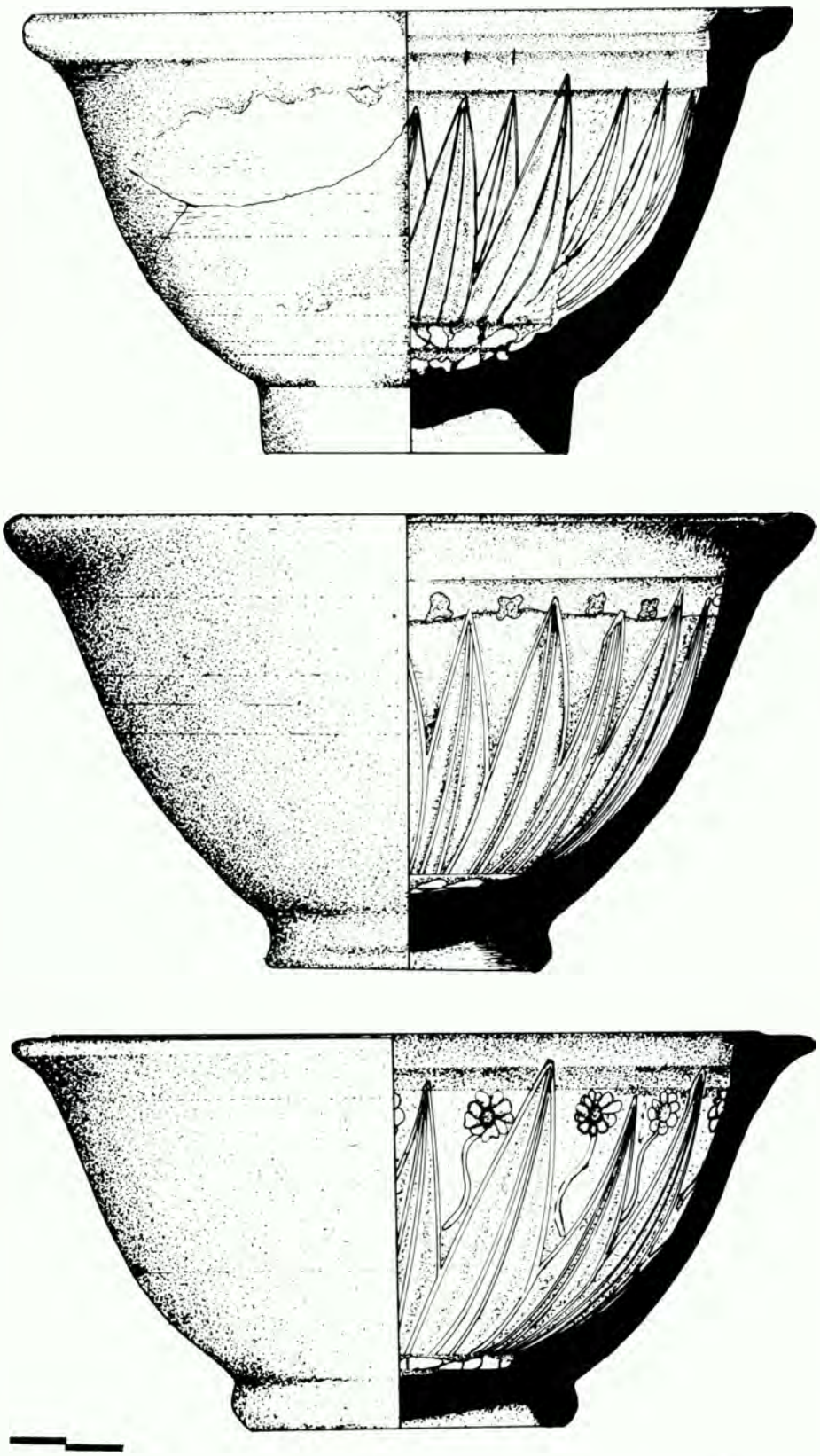

α. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 2 (Σχέδ. Σ. Σώρα). β. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 21 (Σχέδ. Σ. Σώρα). γ. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 23 (Σχέδ. Σ. Σώρα).

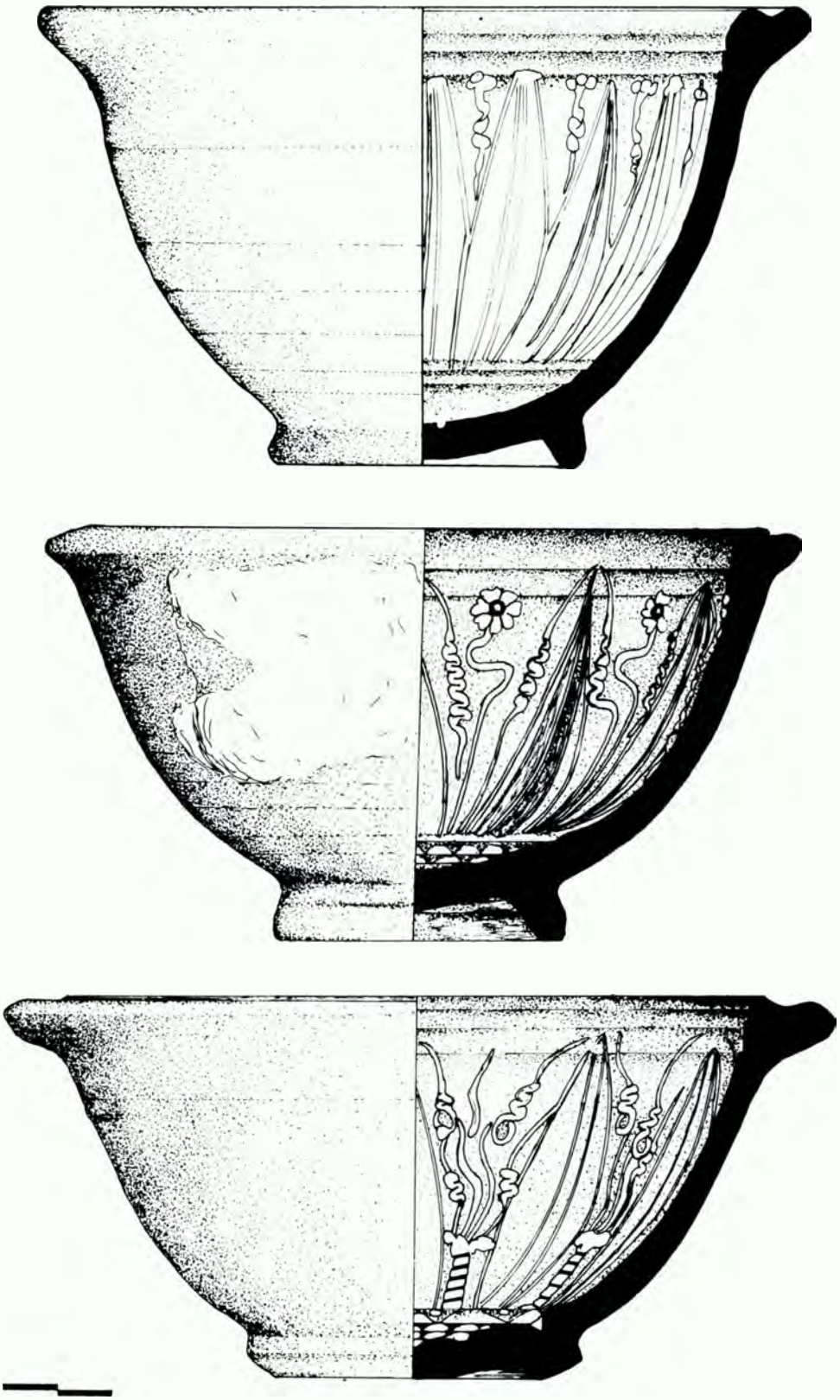

α. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 27 (Σχέδ. Σ. Σώρα). β. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 32 (Σχέδ. Σ. Σώρα). γ. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 174 (Σχέδ. Σ. Σώρα).

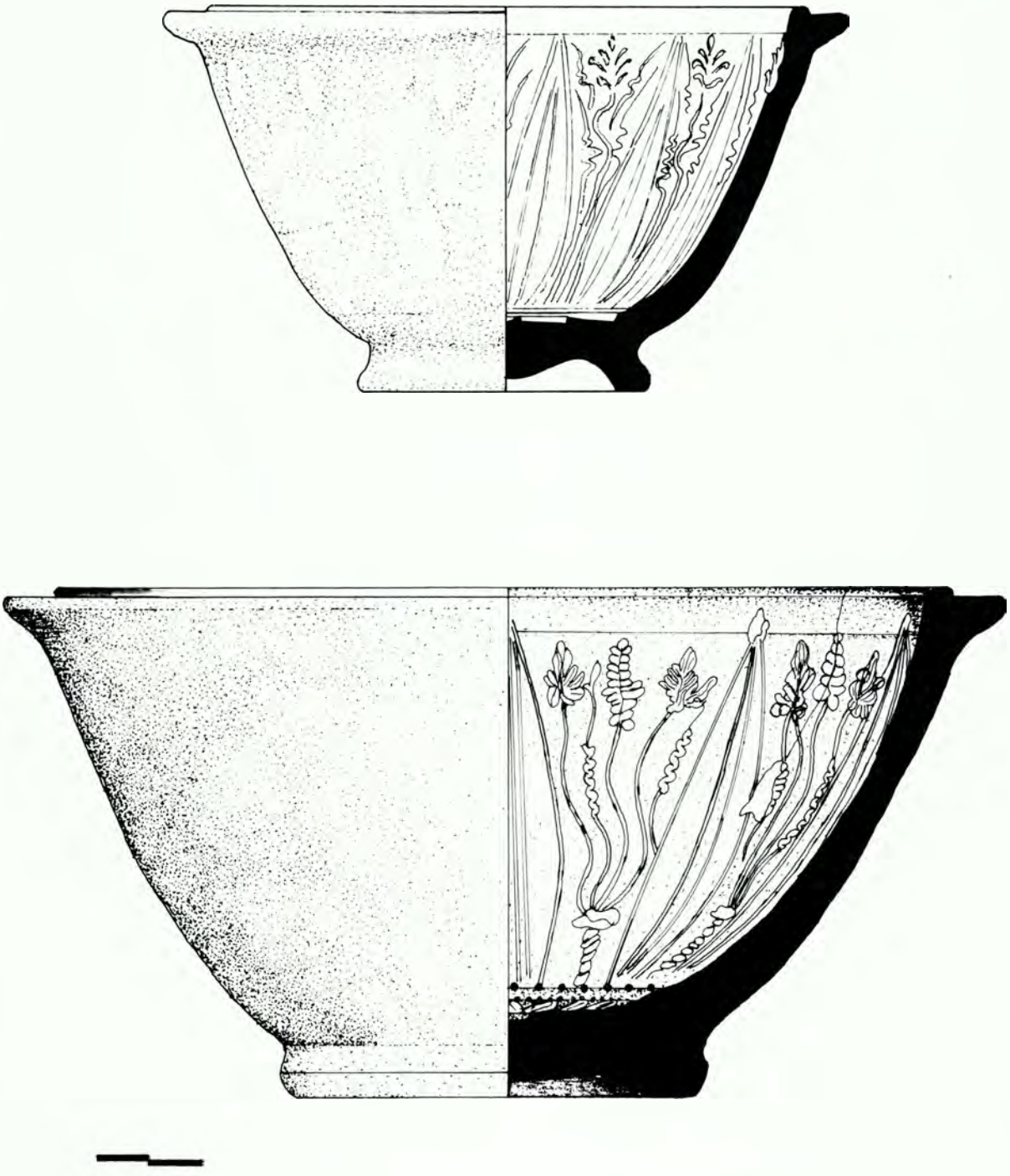

α. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 148 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά). β. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 175 (Σχέδ. Σ. Σώρα).

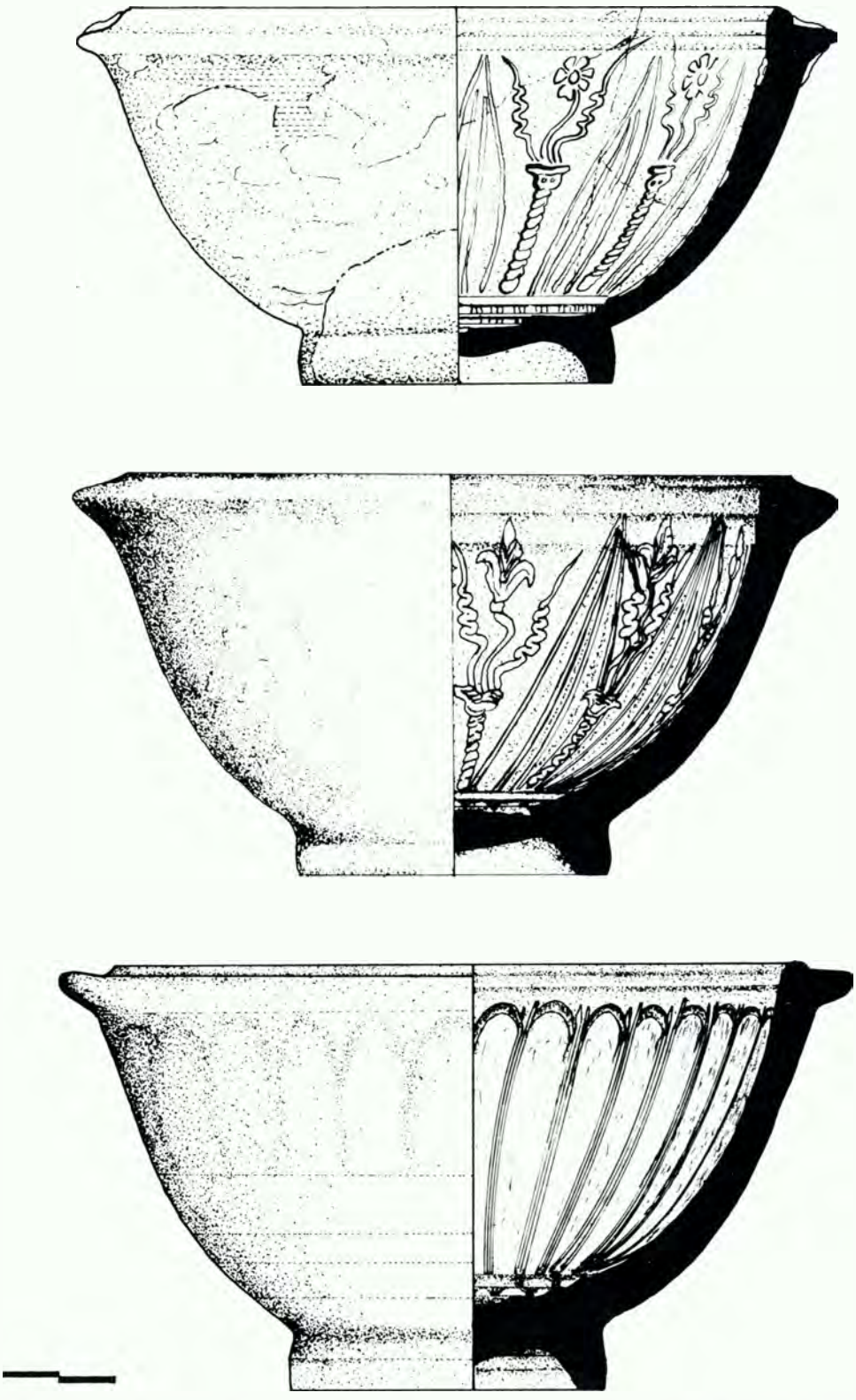

α. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 177 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά). β. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 204 (Σχέδ. Σ. Σώρα). γ. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 220 (Σχέδ. Σ. Σώρα).

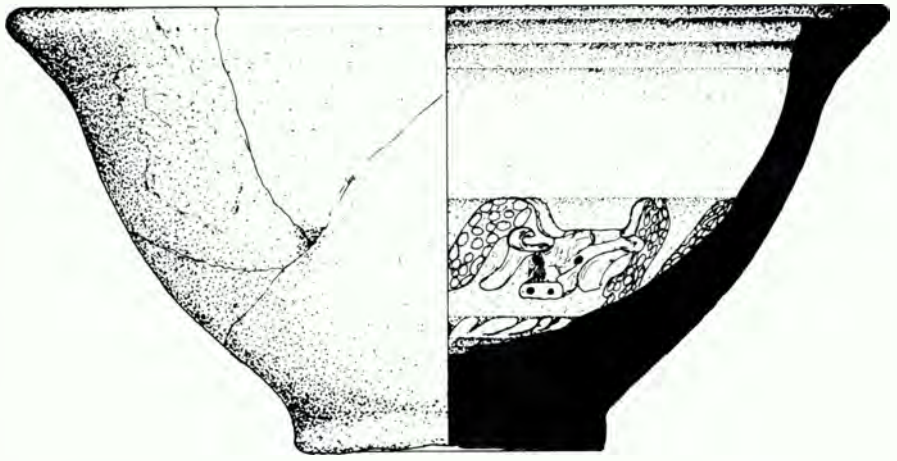

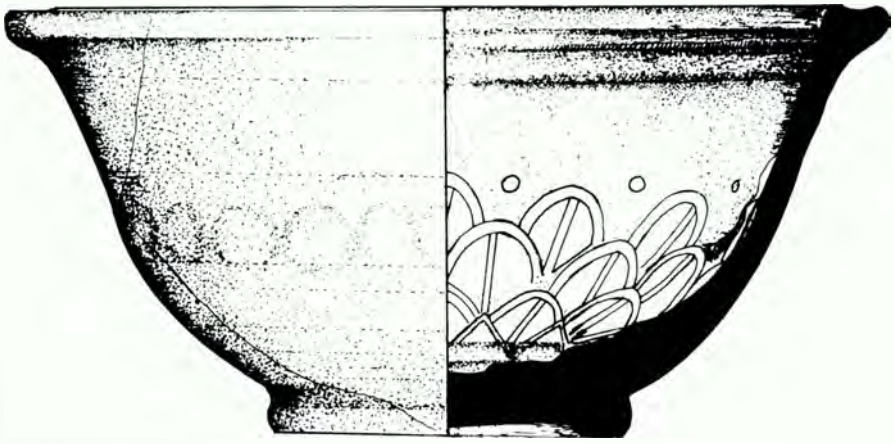

α. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 278 (Σχέδ. Σ. Σώρα). β. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 279 (Σχέδ. Σ. Σώρα).

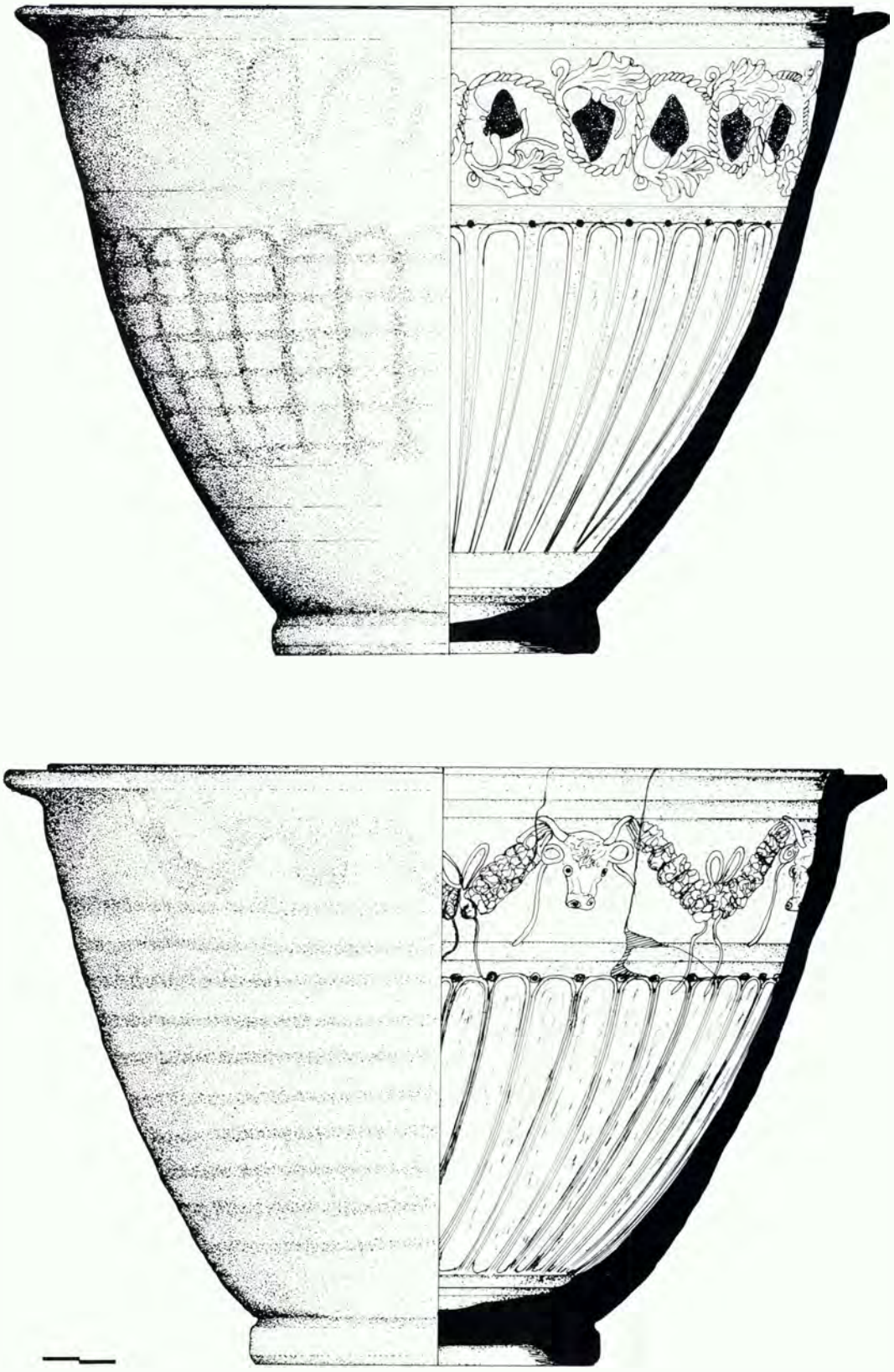

α. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 272 (Σχέδ. Σ. Σώρα). β. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 275 (Σχέδ. Σ. Σώρα).

α. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 299 (Σχέδ. Α. Φακλαρη), β. Τομή και εκμαγείο μήτρας αριθ. κατ. 301 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά).

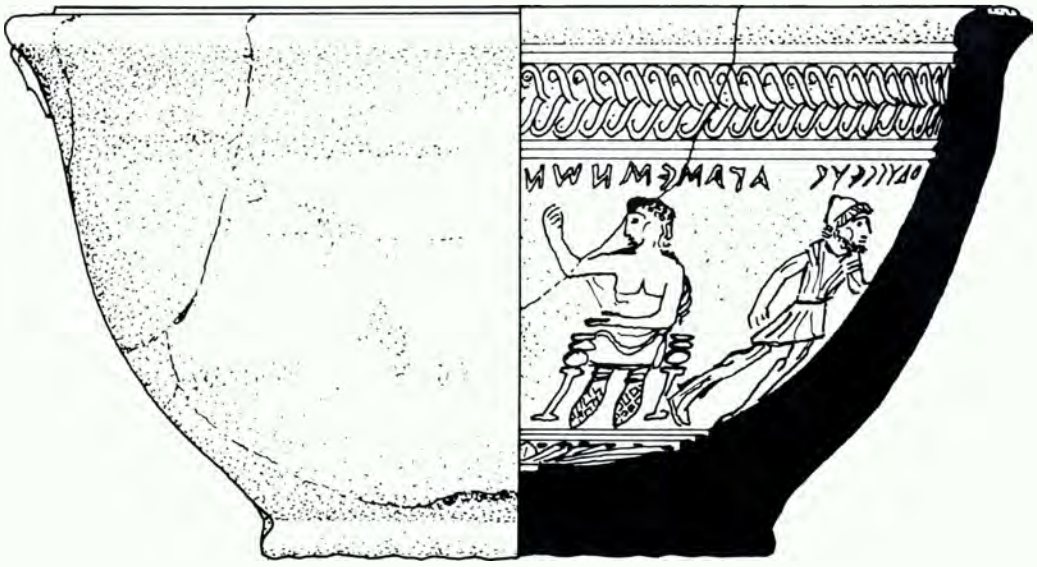

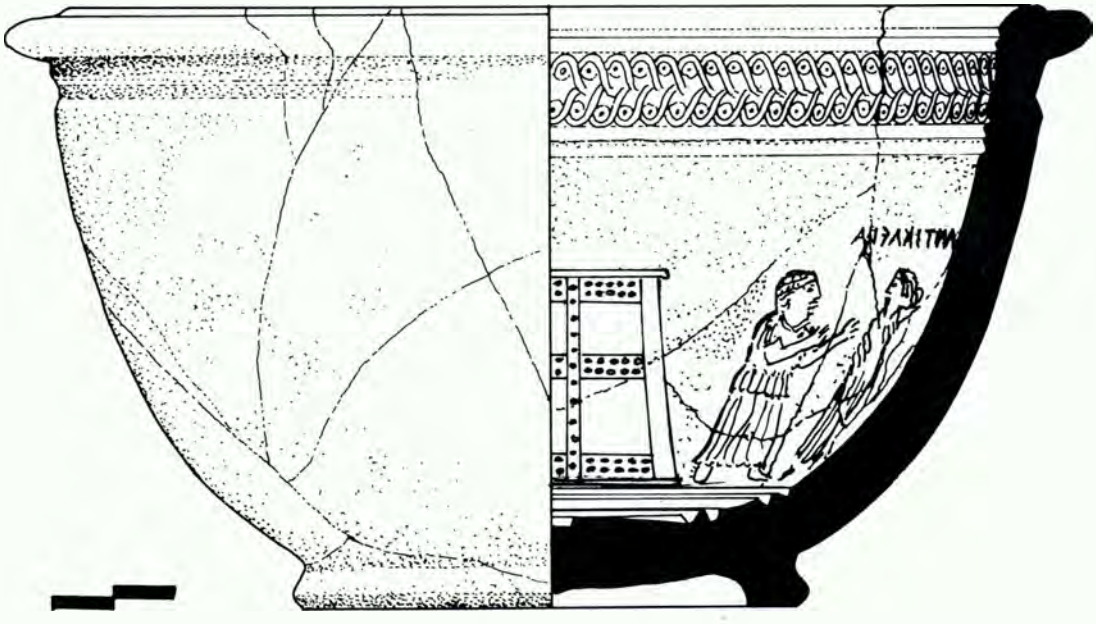

α. Τομή μητρας αριθ. κατ. 305 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά). β. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 307 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά).

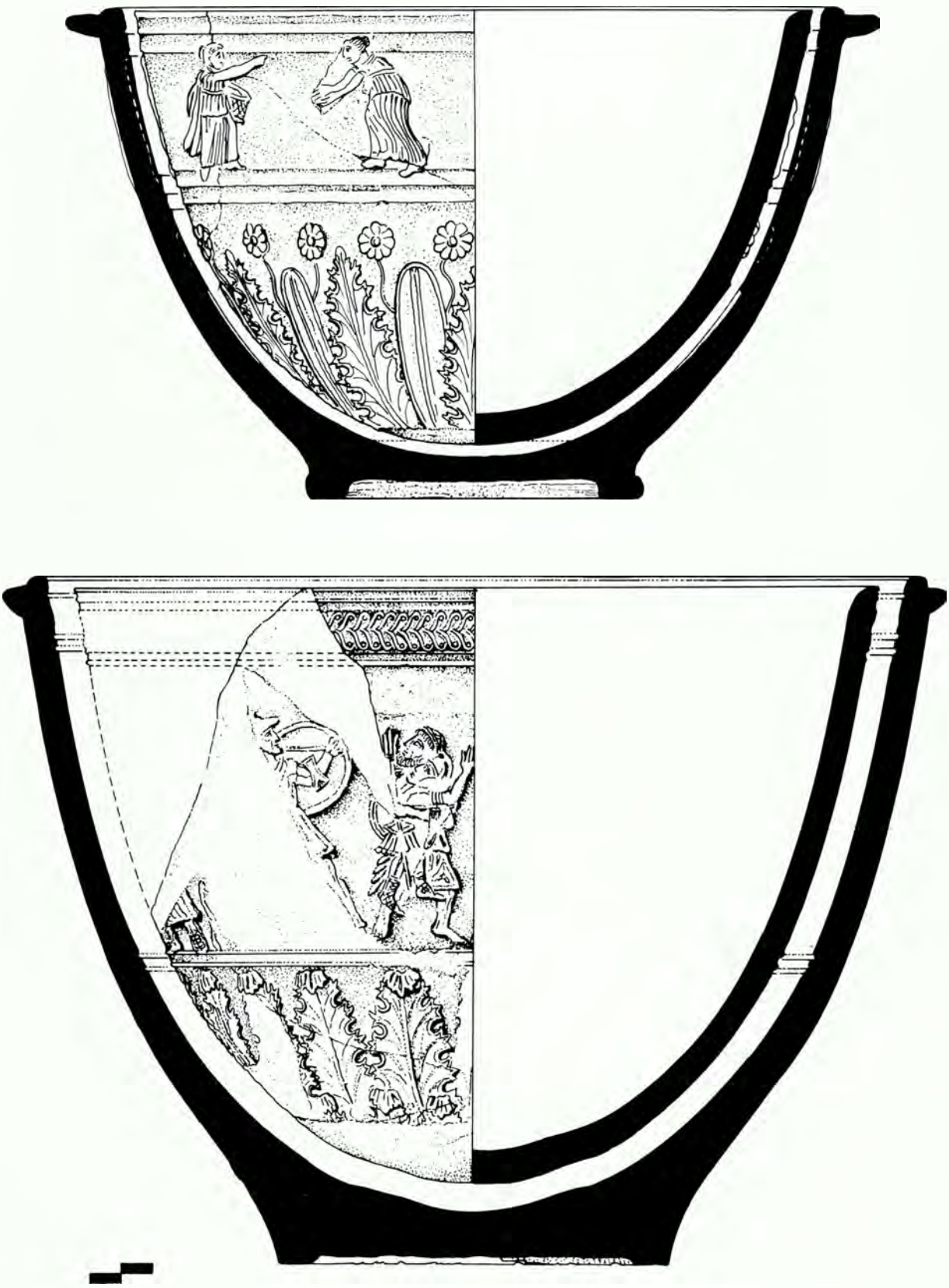

α. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 308 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά). β. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 311 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά).

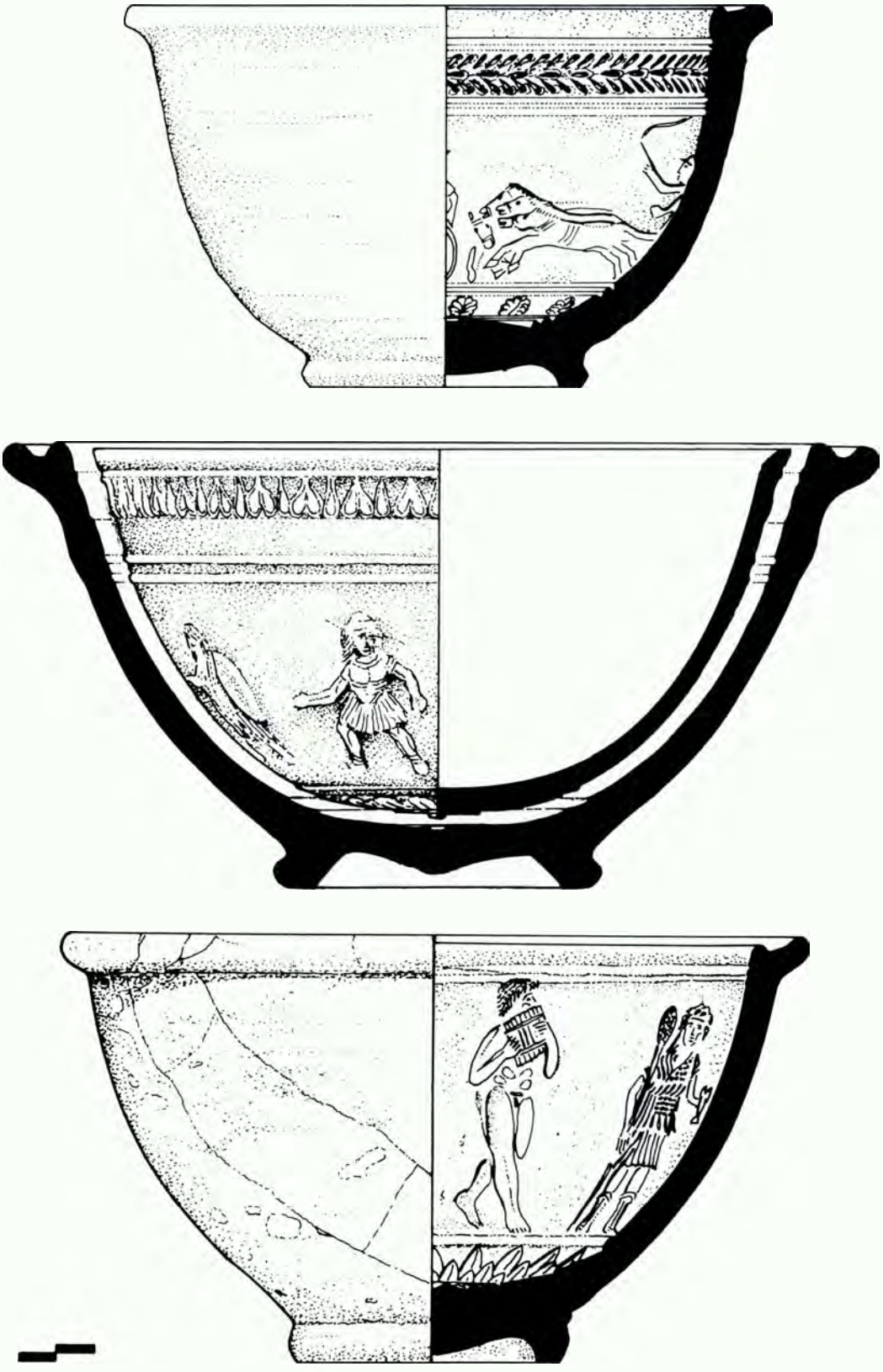

α. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 313 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά). β. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 314 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά). γ. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 315 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά).

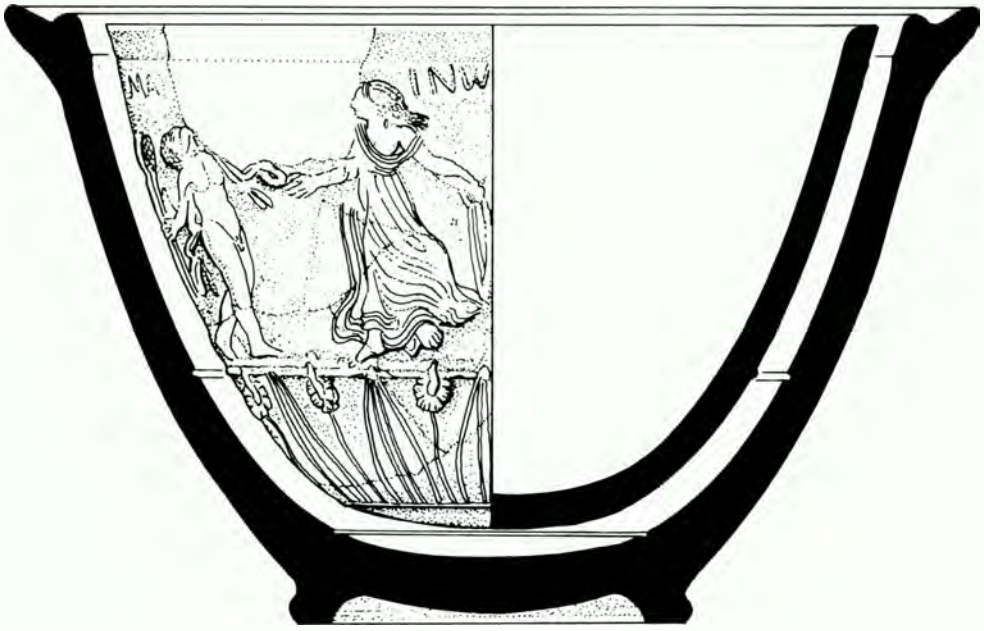

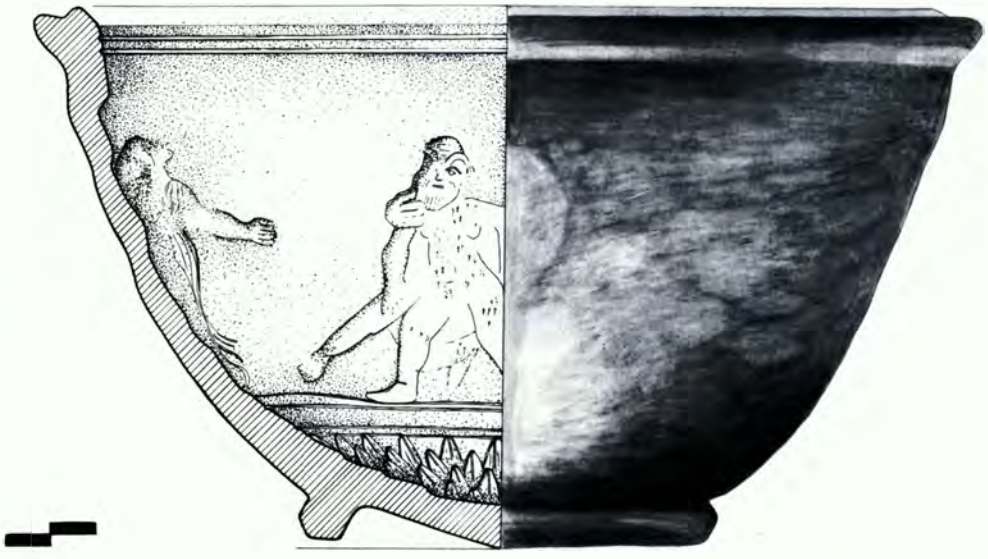

α. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 316 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά). β. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 318 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά).

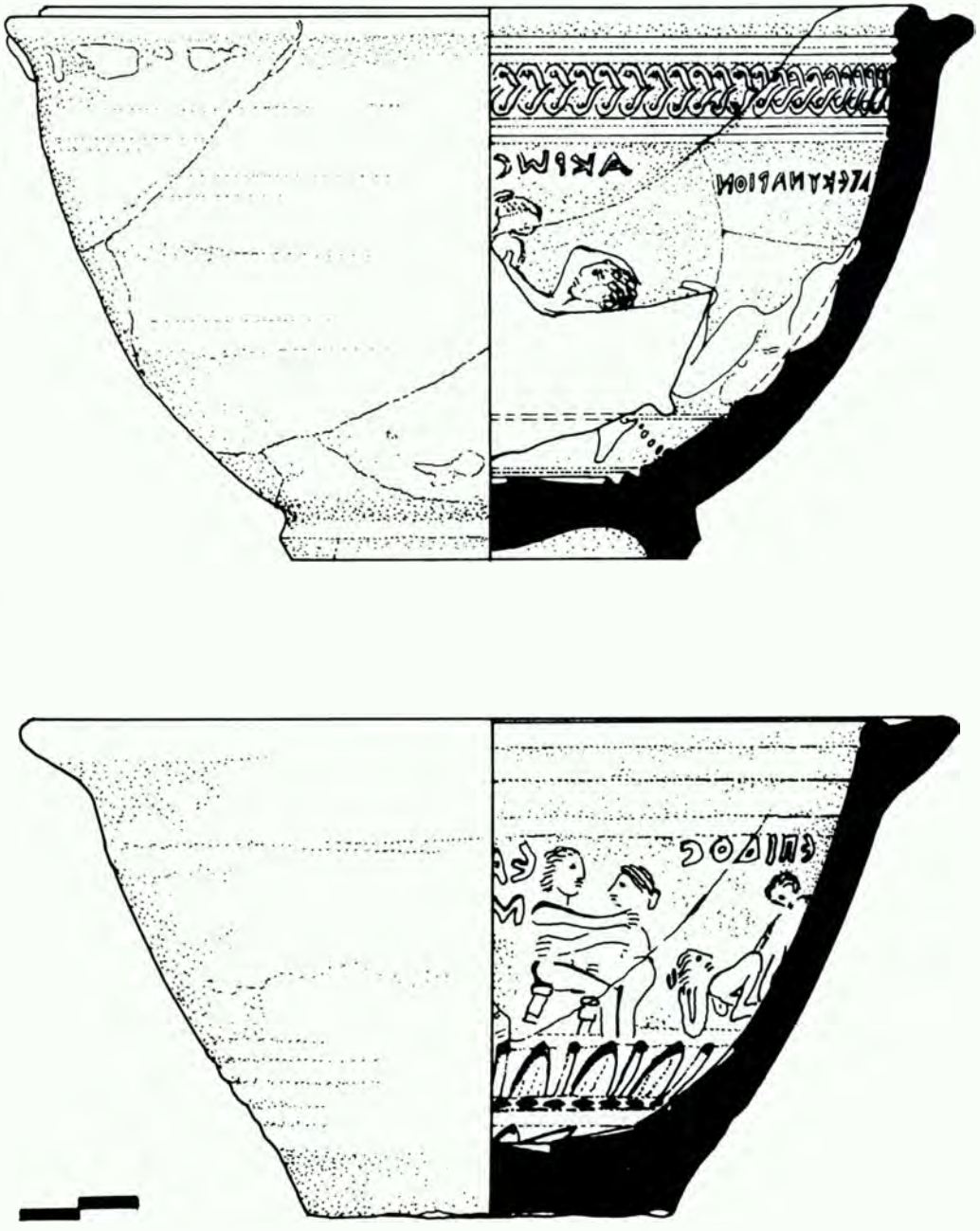

α. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 322 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά). β. Τομή μήτρας αριθ. κατ. 323 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά).

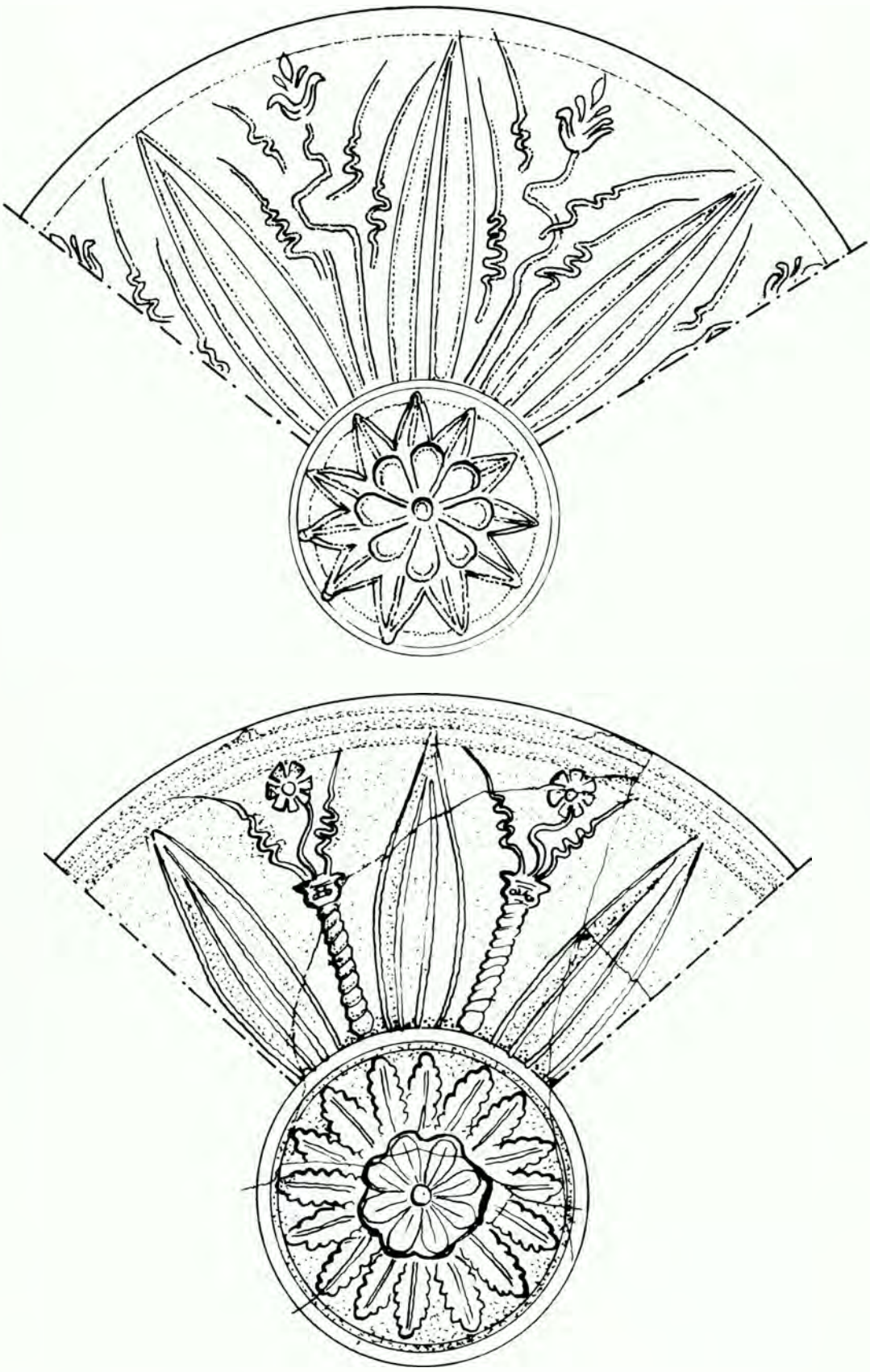

α. Ανάπτυγμα μήτρας αριθ. κατ. 148 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά). β. Ανάπτυγμα μήτρας αριθ. κατ. 177 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά).

Ανάπτυγμα εκμαγείου μήτρας αριθ. κατ. 299 (Σχέδ. Α. Φάκλαρη).

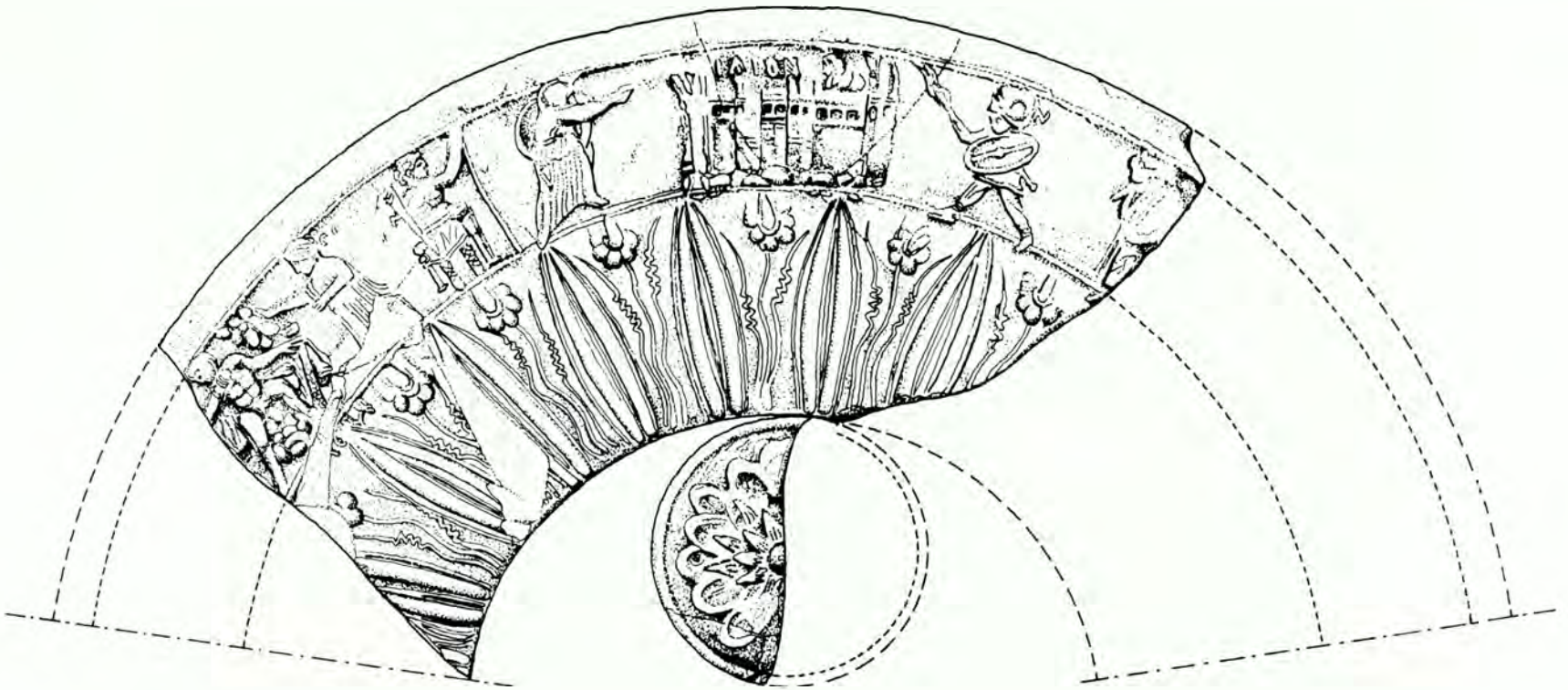

Ανάπτυγμα εκμαγείου μήτρας αριθ. κατ. 301 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά).

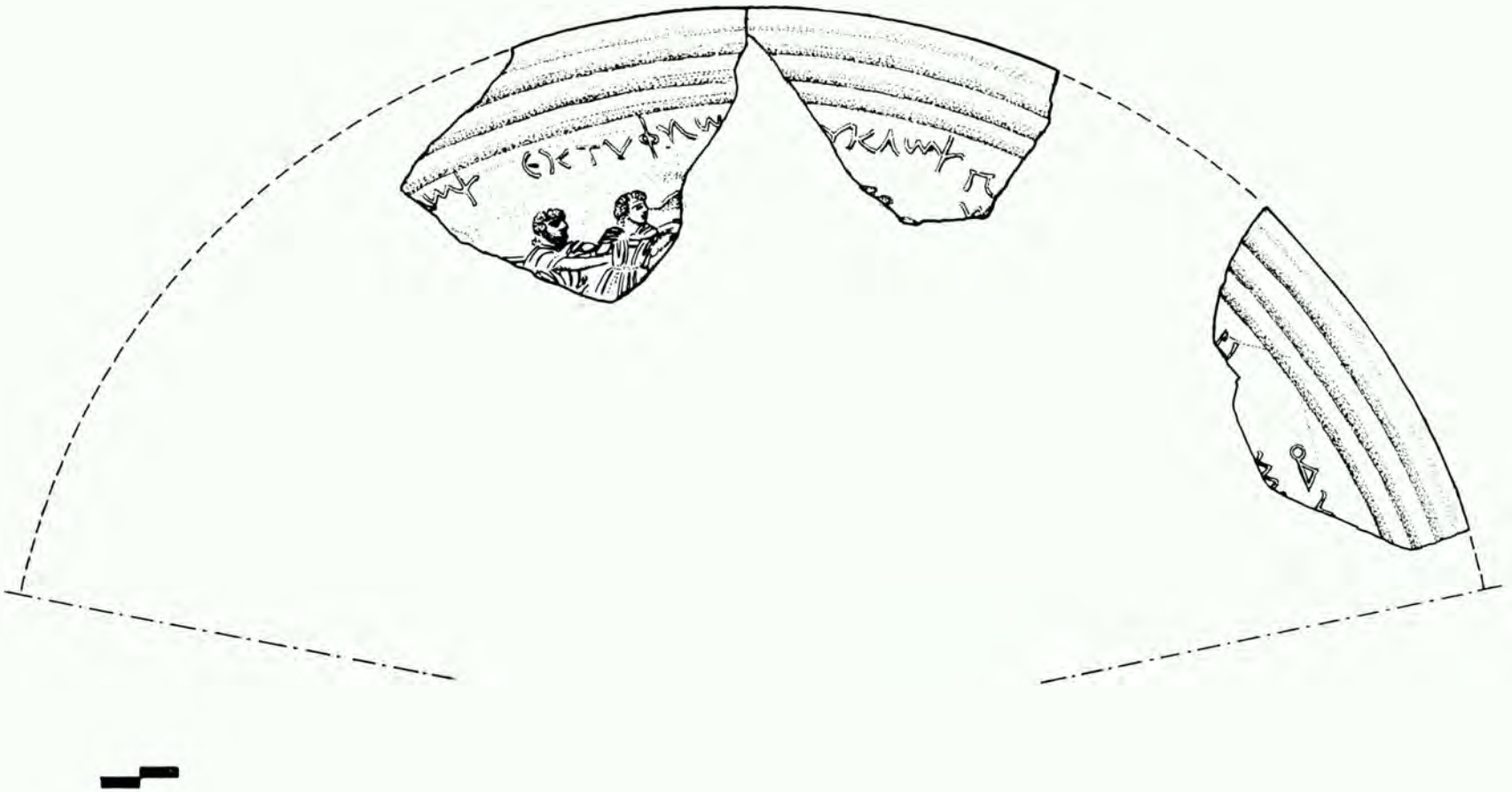

Ανάπτυγμα εκμαγείου μήτρας αριθ. κατ. 303, 304 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά).

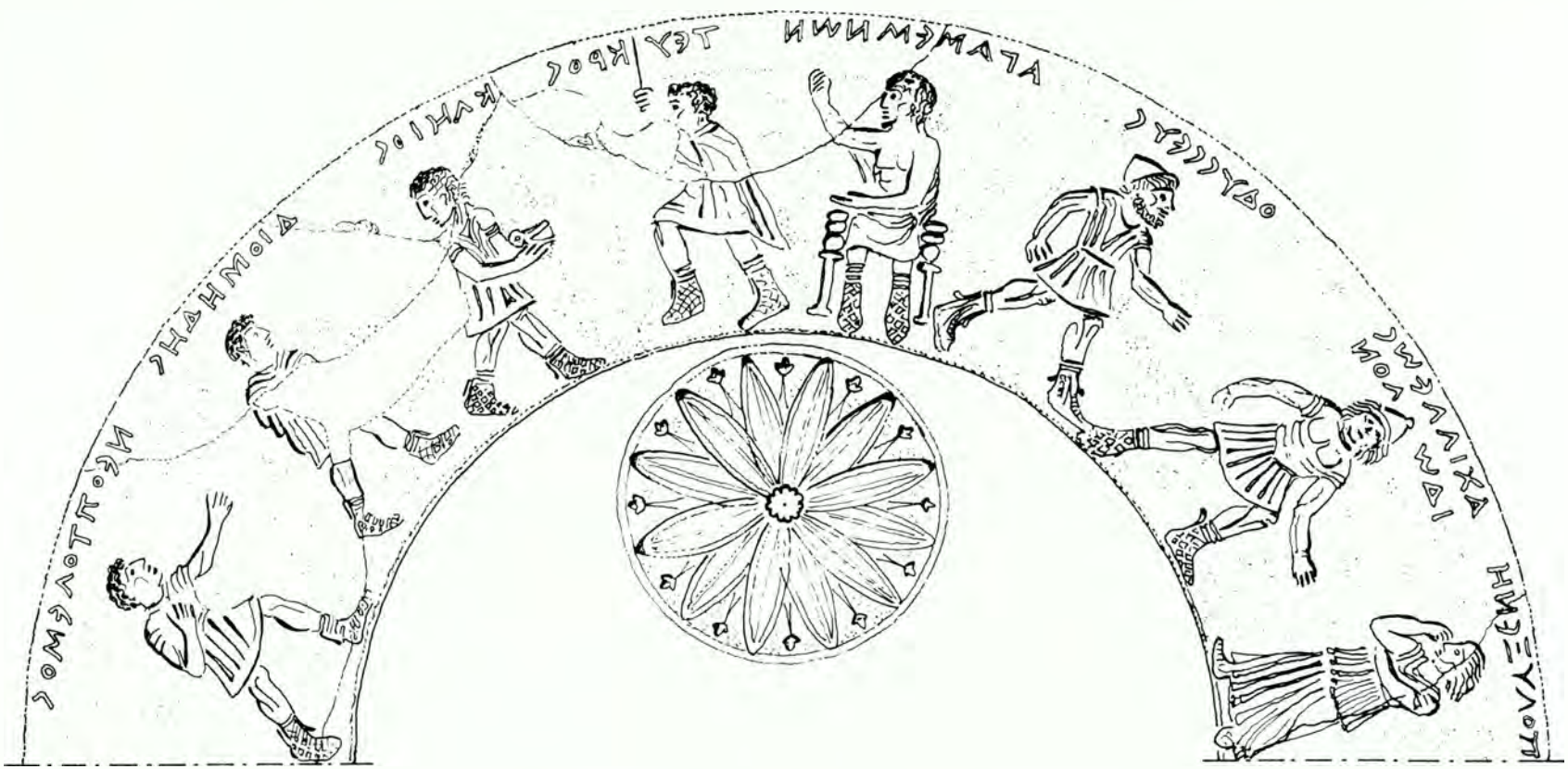

Ανάπτυγμα μήτρας αριθ. κατ. 305 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά).

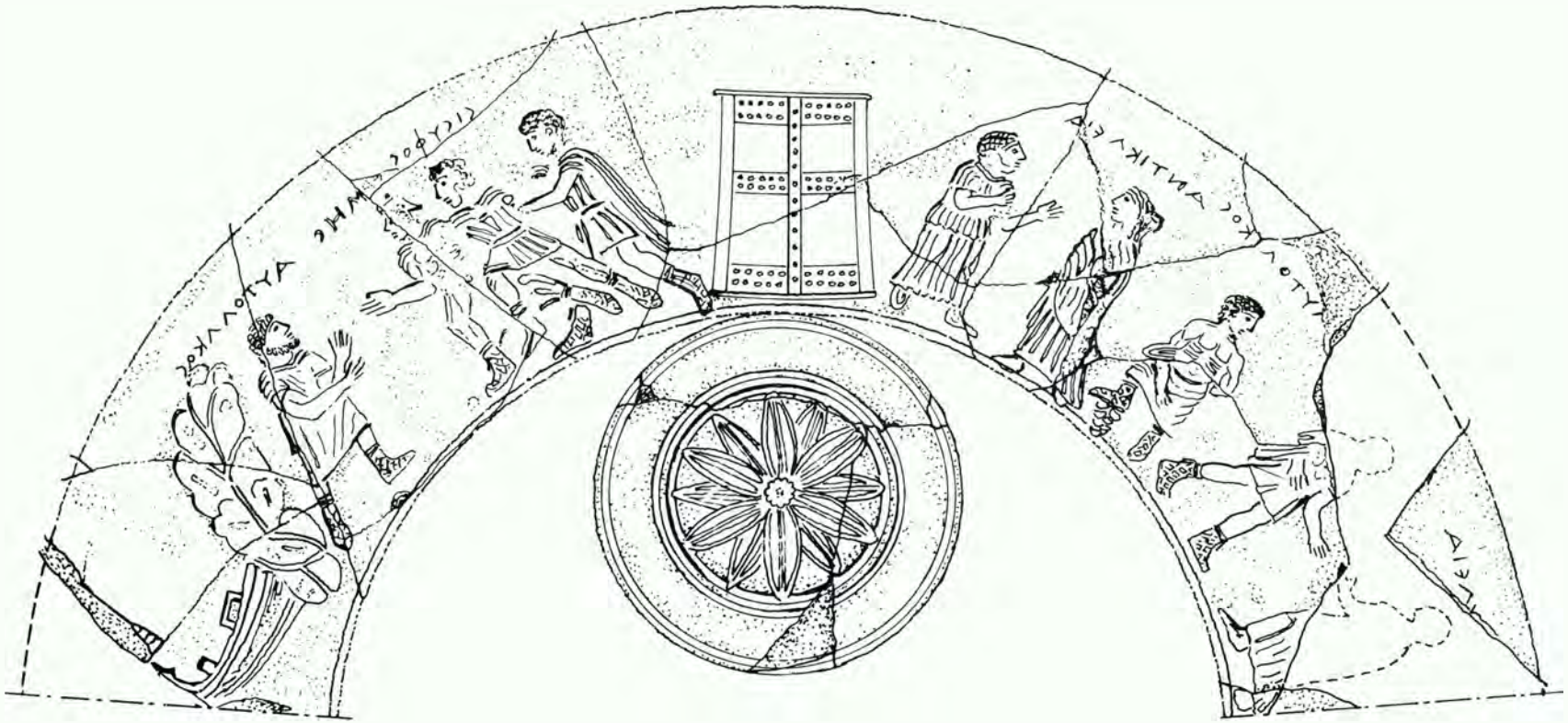

Ανάπτυγμα μήτρας αριθ. κατ. 307 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά).

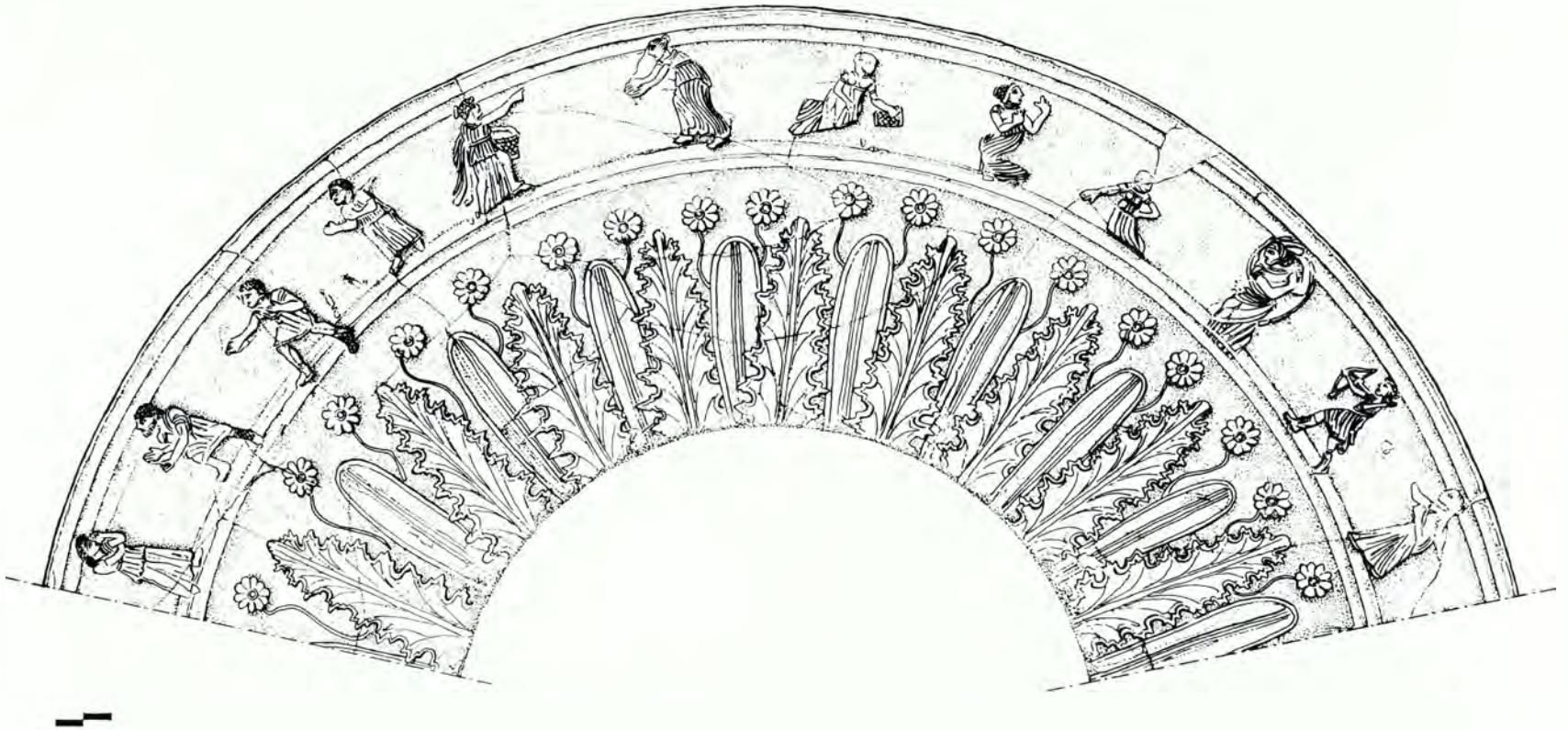

Ανάπτυγμα εκμαγείου μήτρας αριθ. κατ. 308 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά).

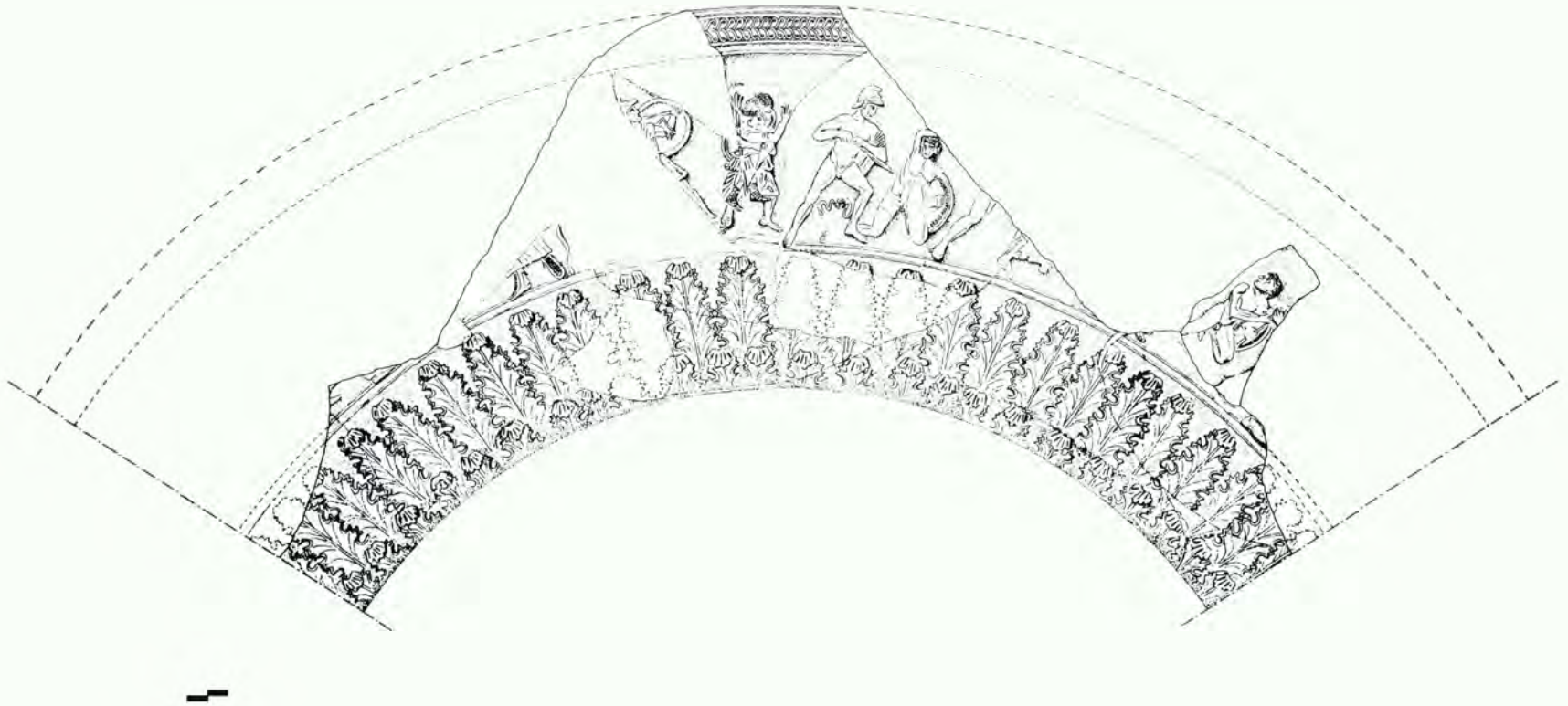

Ανάπτυγμα εκμαγείου μήτρας αριθ. κατ. 311 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά).

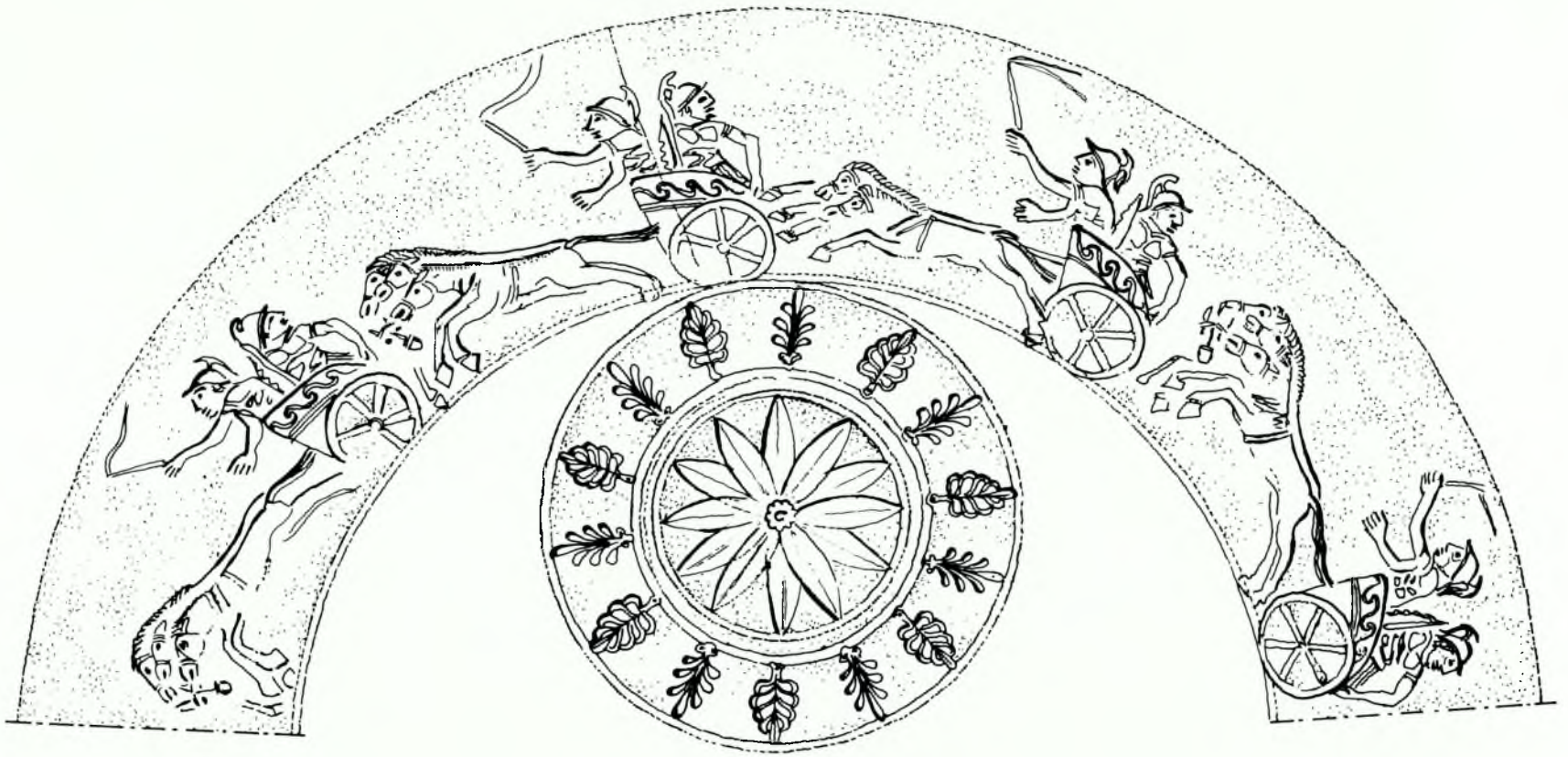

Ανάπτυγμα μήτρας αριθ. κατ. 313 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά).

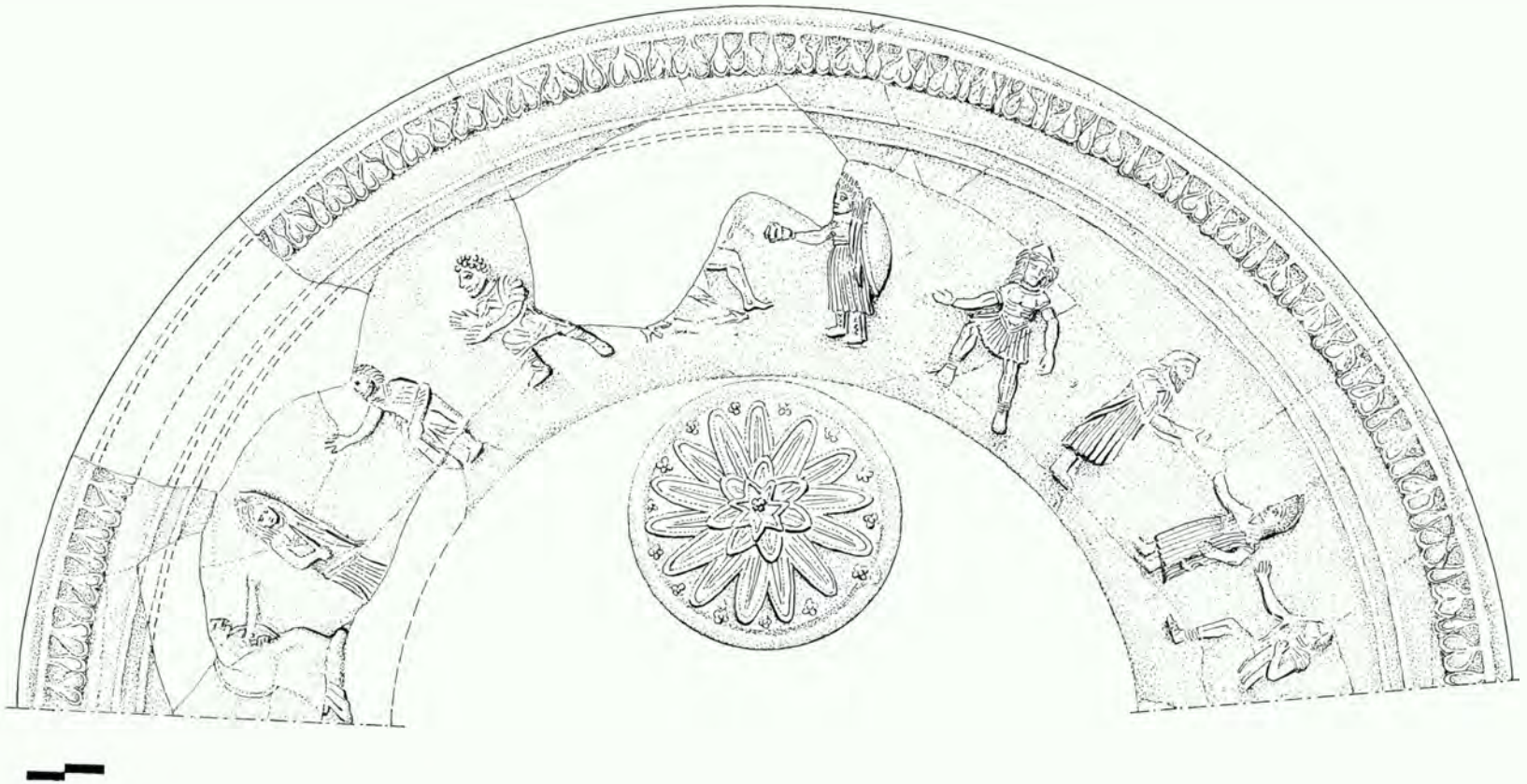

Ανάπτυγμα εκμαγείου μήτρας αριθ. κατ. 314 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά).

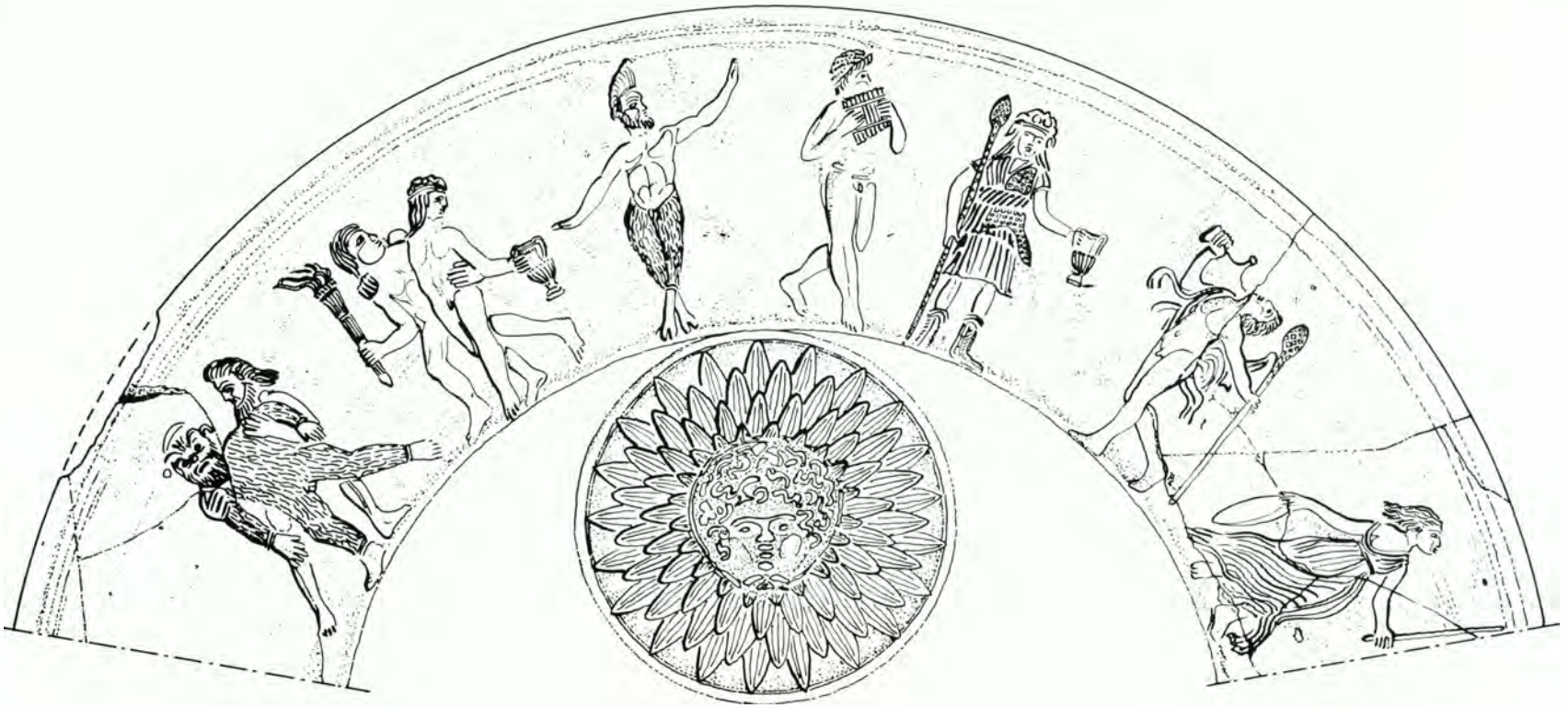

Ανάπτυγμα μήτρας αριθ. κατ. 315 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά).

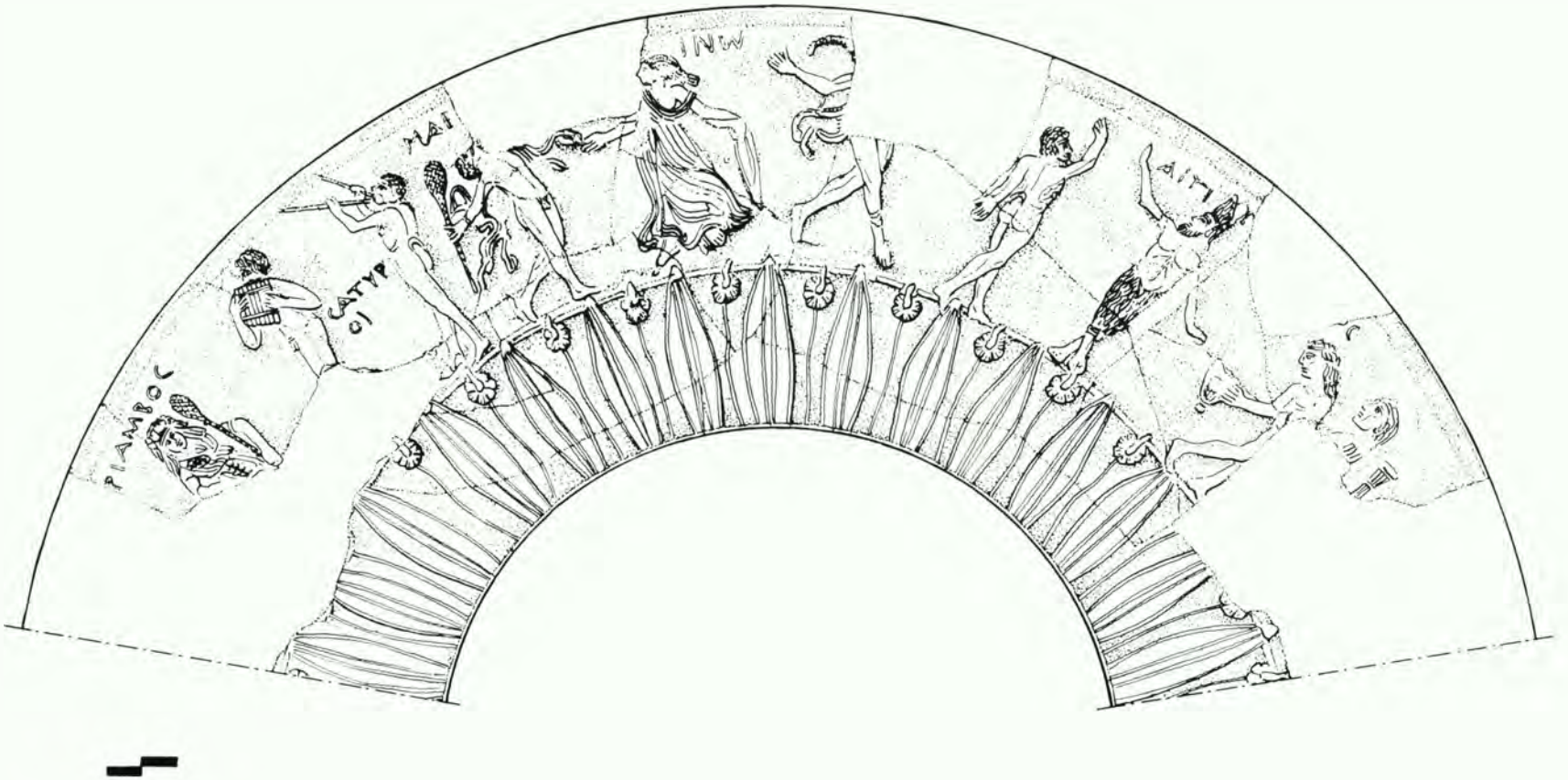

Ανάπτυγμα εκμαγείου μήτρας αριθ. κατ. 316 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά).

Ανάπτυγμα εκμαγείου μήτρας αριθ. κατ. 318 (Σχέδ. Α. Φάκλαρη).

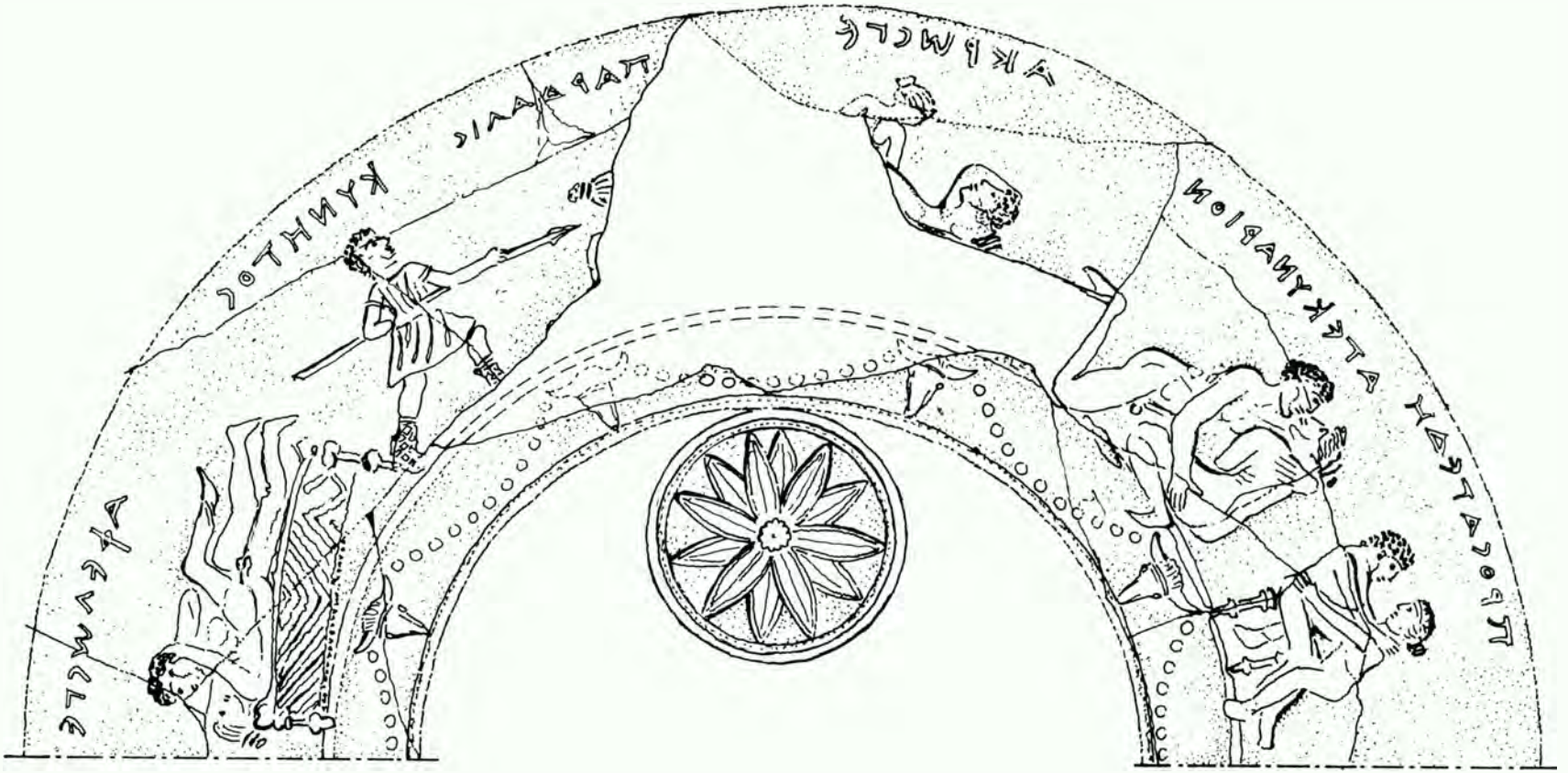

Ανάπτυγμα μήτρας αριθ. κατ. 322 (Σχέδ. Γ. Κιαγιά).

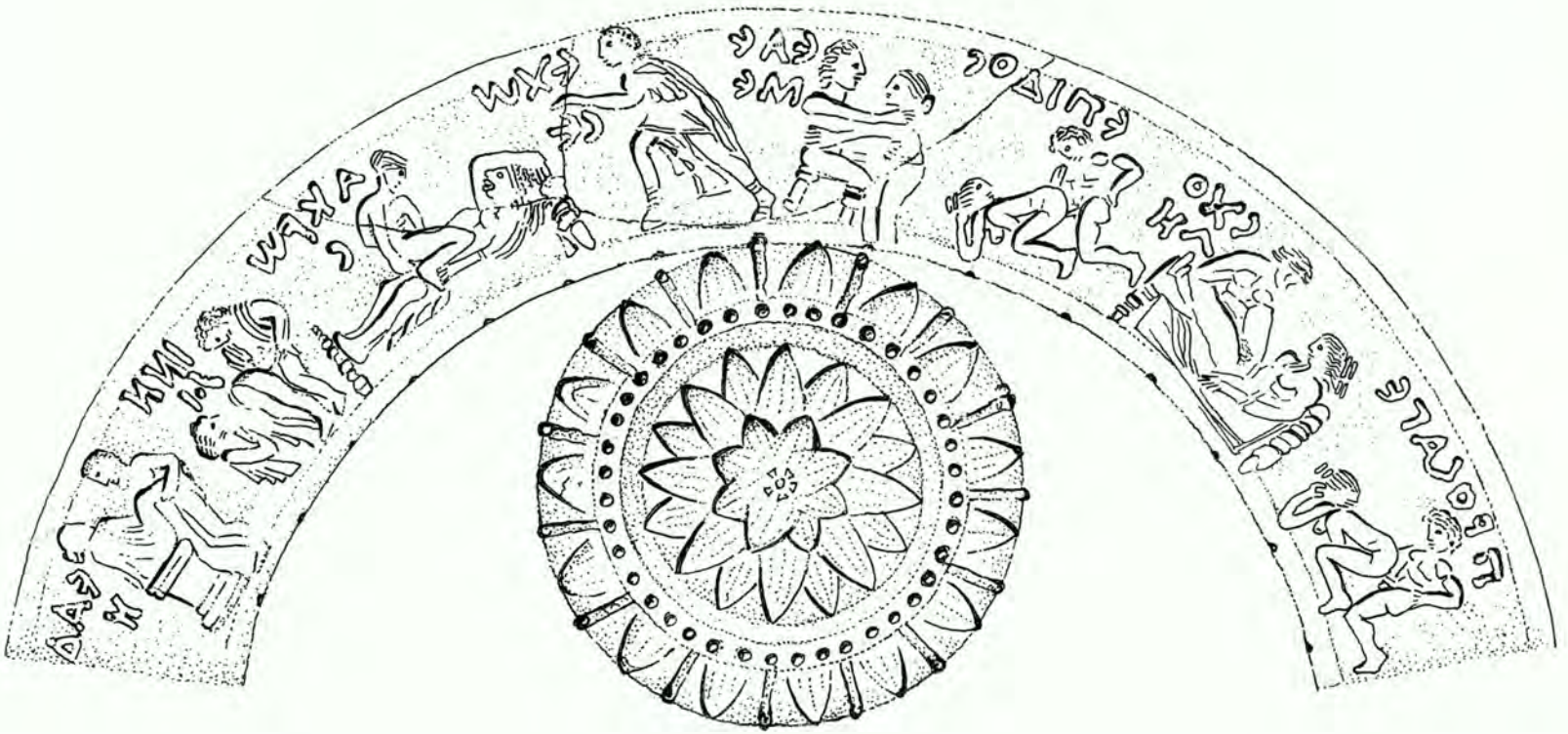

Ανάπτυγμα μήτρας αριθ. κατ. 323 (Γ. Κιαγιά).

Αγορά. Ανατολική στοά. Γενική άποψη από Ν. Το δωμάτιο Ι σε πρώτο πλάνο.

Αγορά. Ανατολική στοά: α. Δωμάτιο Α, στρώμα καταστροφής, β. Δωμάτιο Ι, στρώμα καταστροφής.

Αγορά. Ανατολική στοά. Δωμάτιο 1, στρώμα καταστροφής.

1
2

3
4

5

6

7

8

9

10

11

12

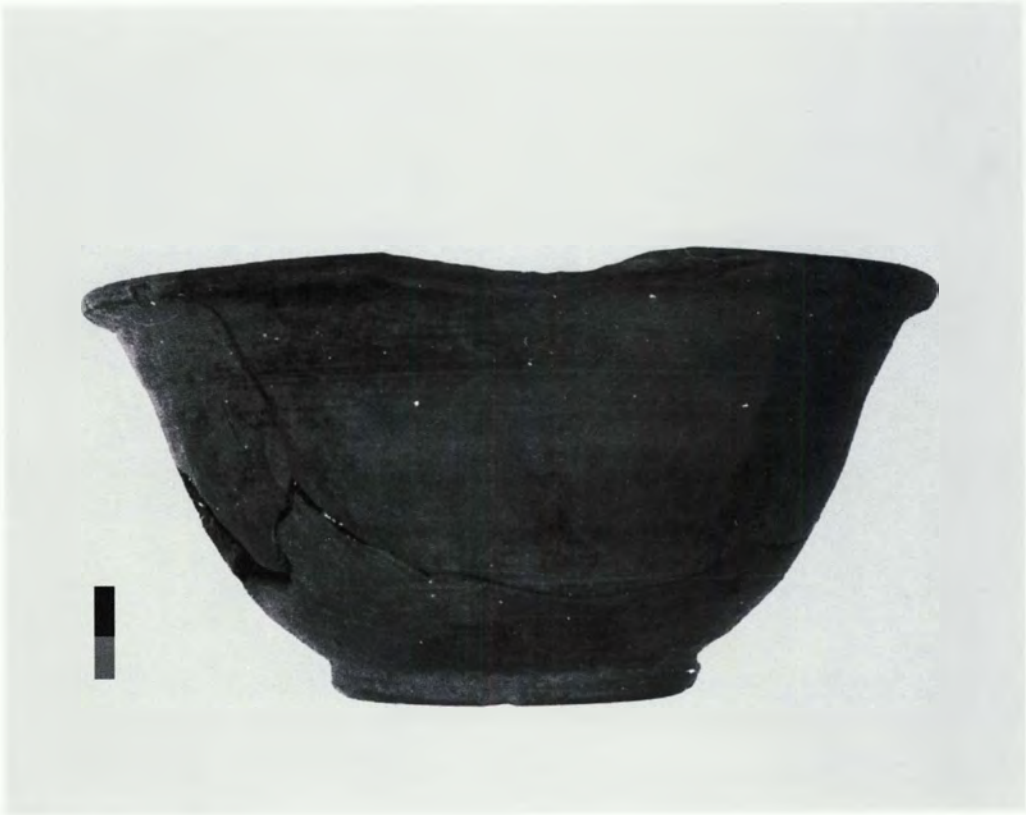

13

14

15

16

17

18-19
20

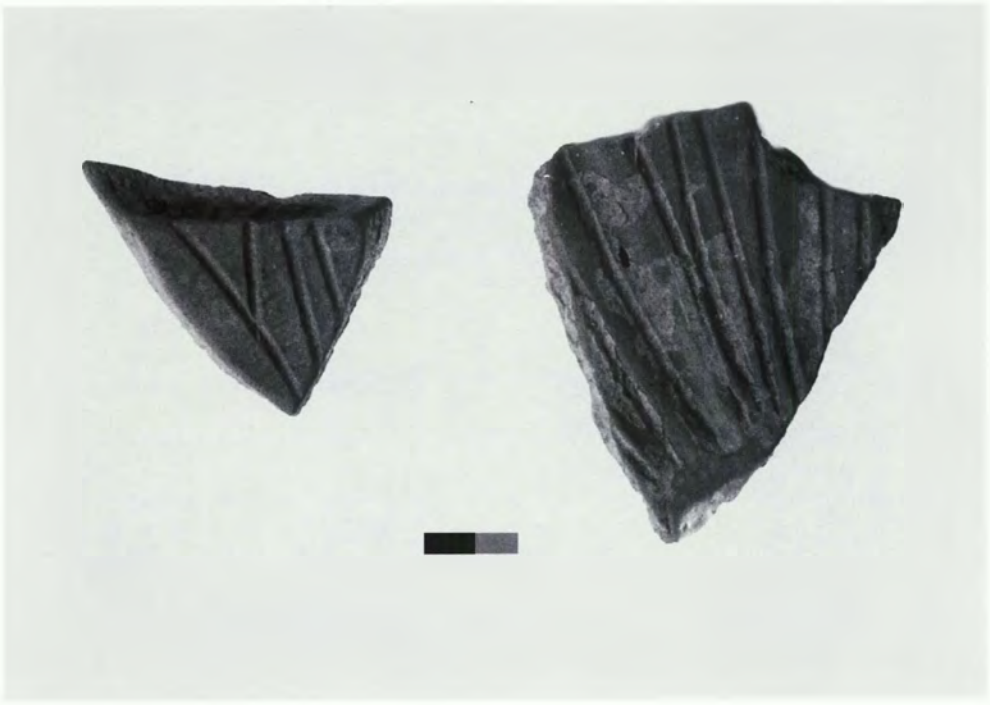

21

22

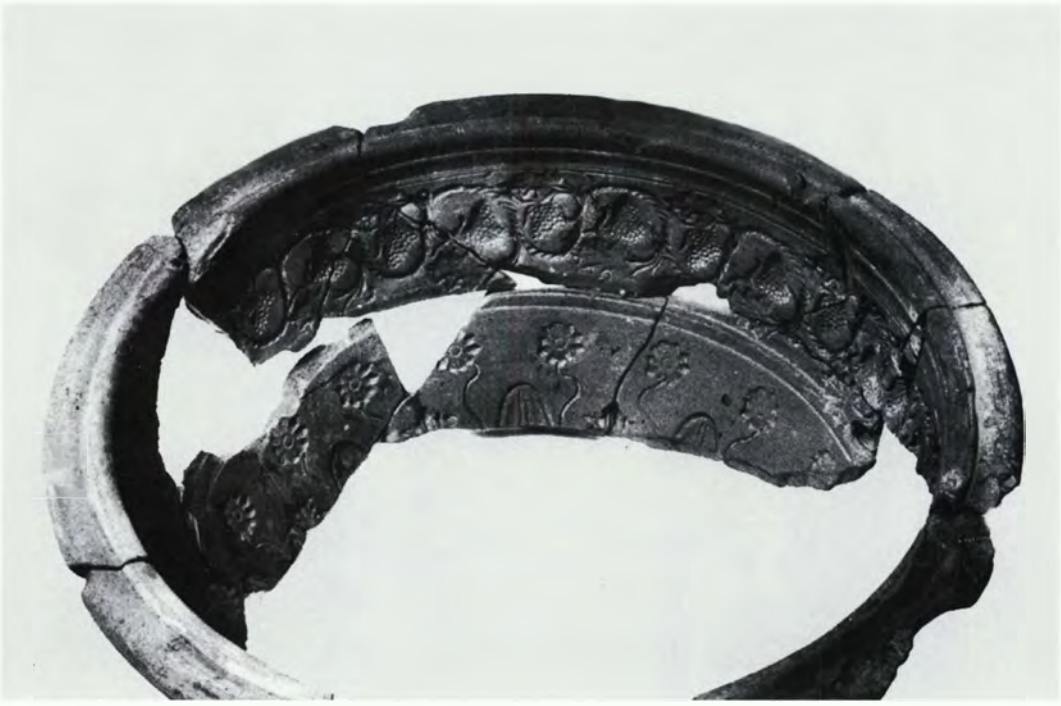

23
24

25

26

27

27
28

29
30

31

32
33

34
35

36
37

38
39

40
41

42
43

44
45

46
47

48
49

50
51

52
53

54

55
56

57
58

59
60

61
62

63

64
65

66
67

68
69

70

71

72

73

74
75

76
77

78
79

80

81
82

83

84
85

86
88

87

89
90-91
92-93

94-95
96-97
98-99
100-101

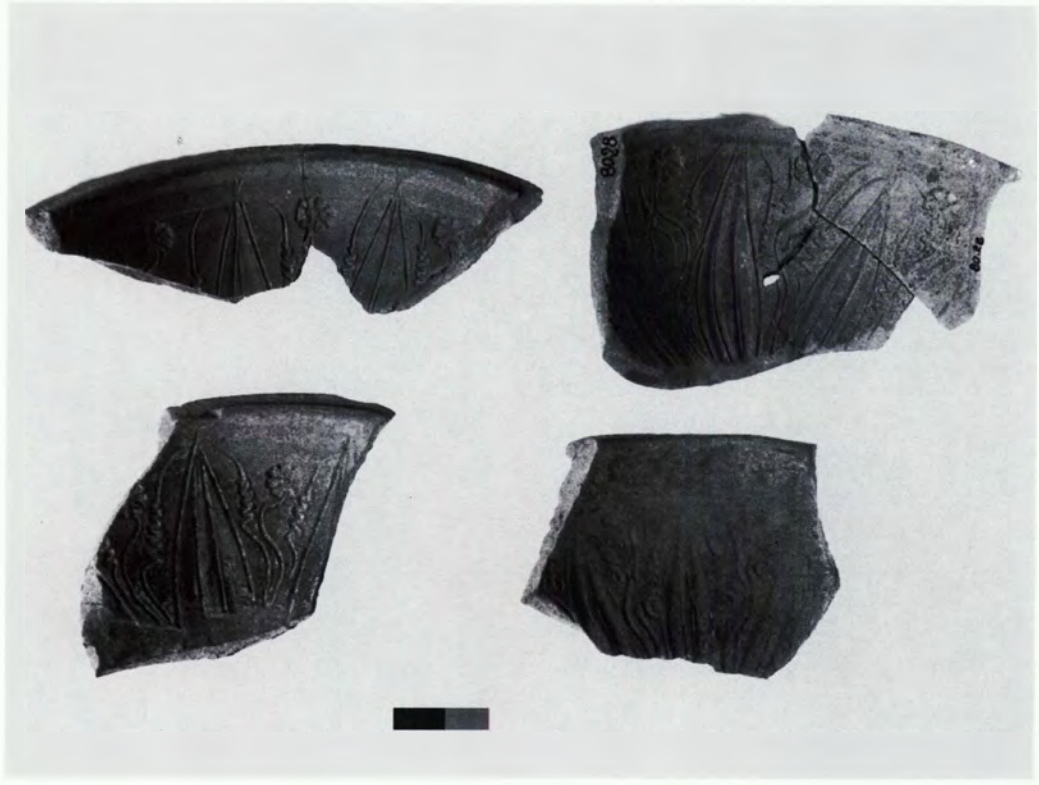

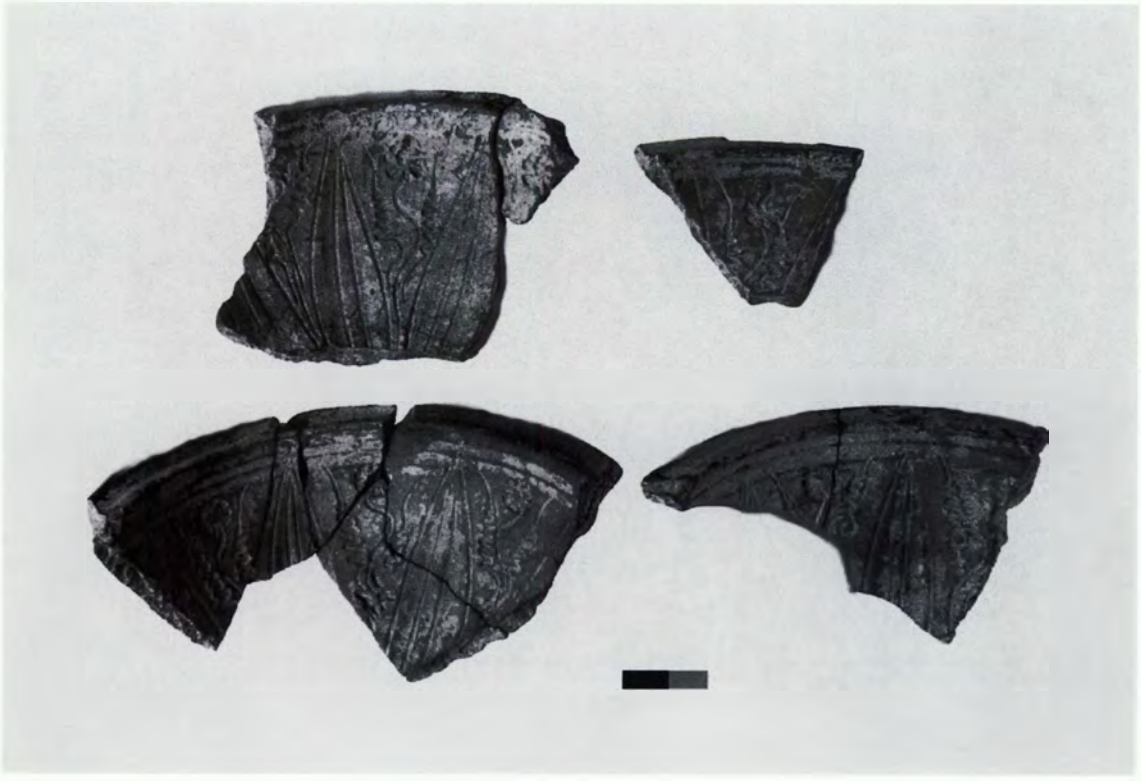

102-103
104-105
106-107

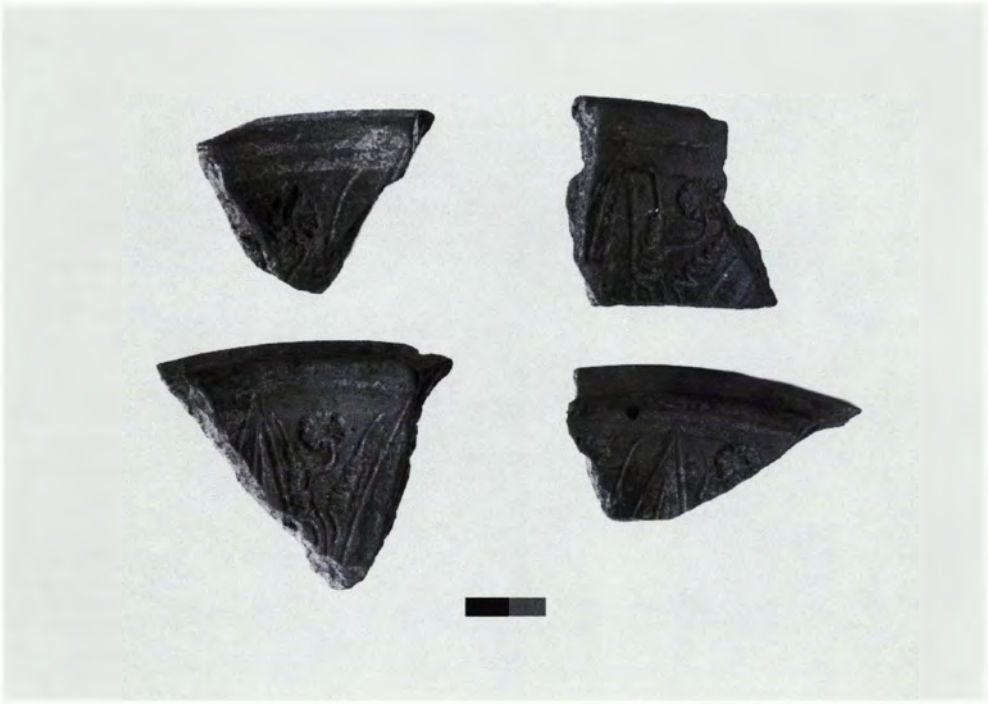

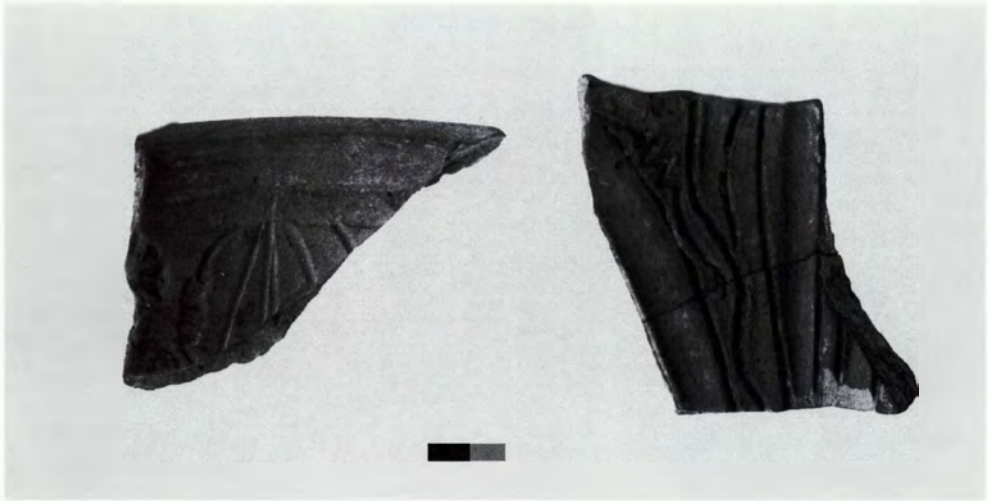

108
108 a

109
110

111
112

113
114

115
116

117
118

119

120
121

121

122
123

123

124
125

126
127

128
129

130
131

132

133

134

135

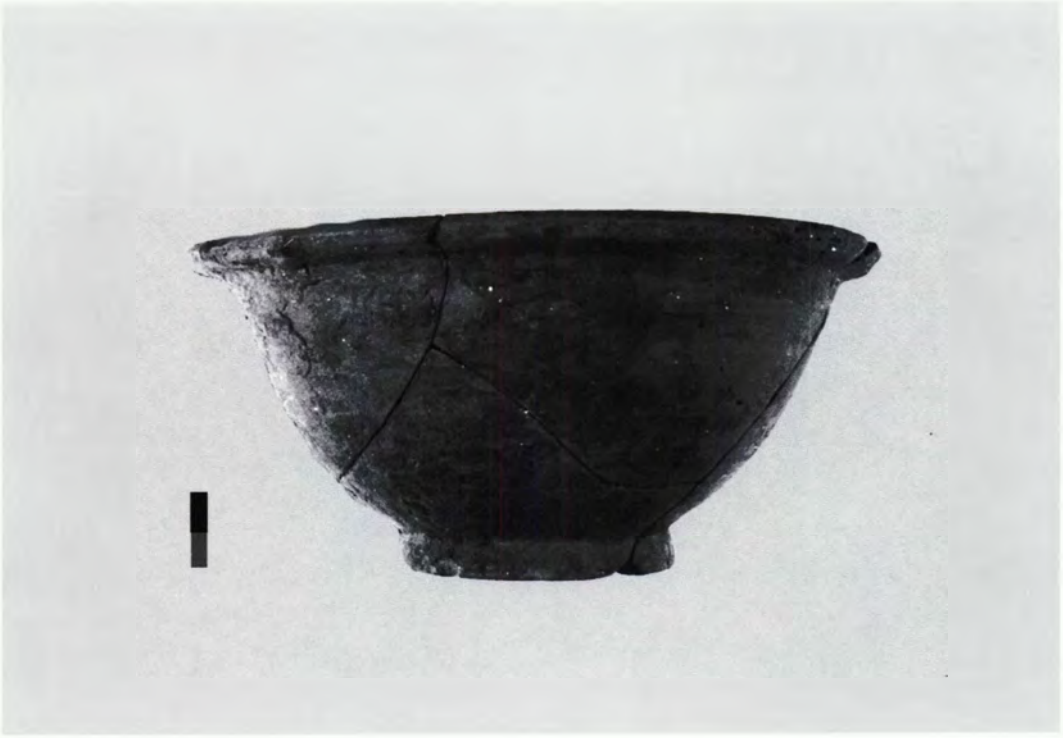

136

137

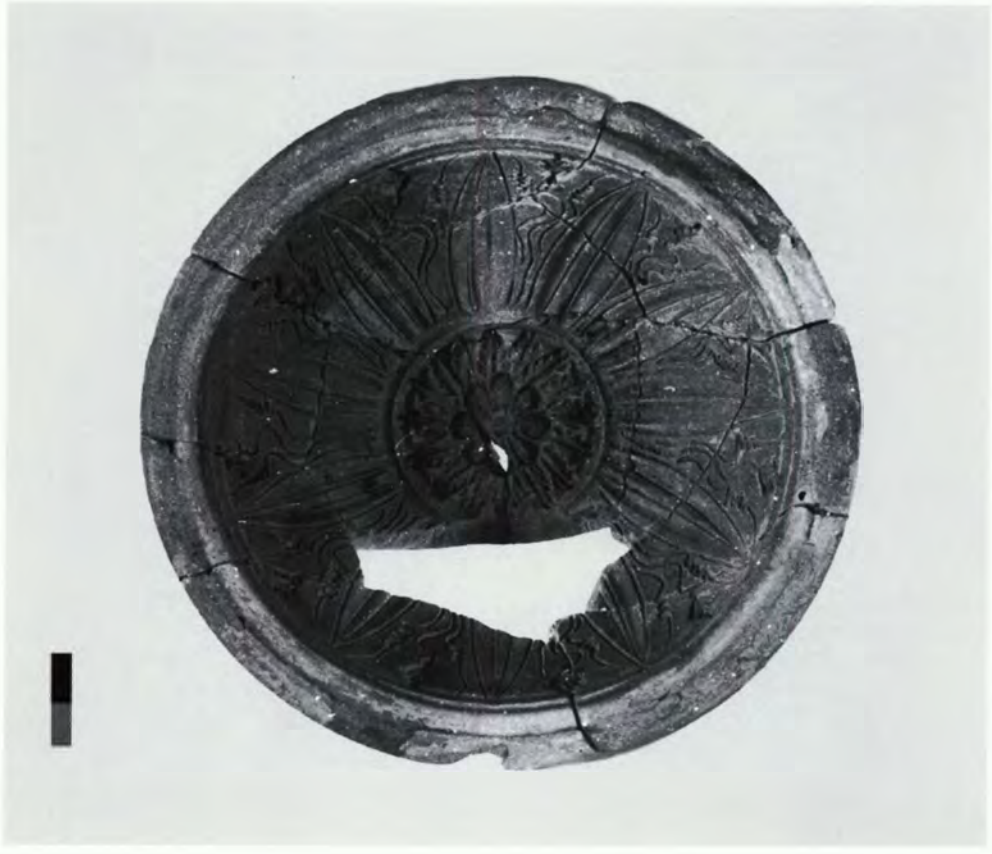

138

139

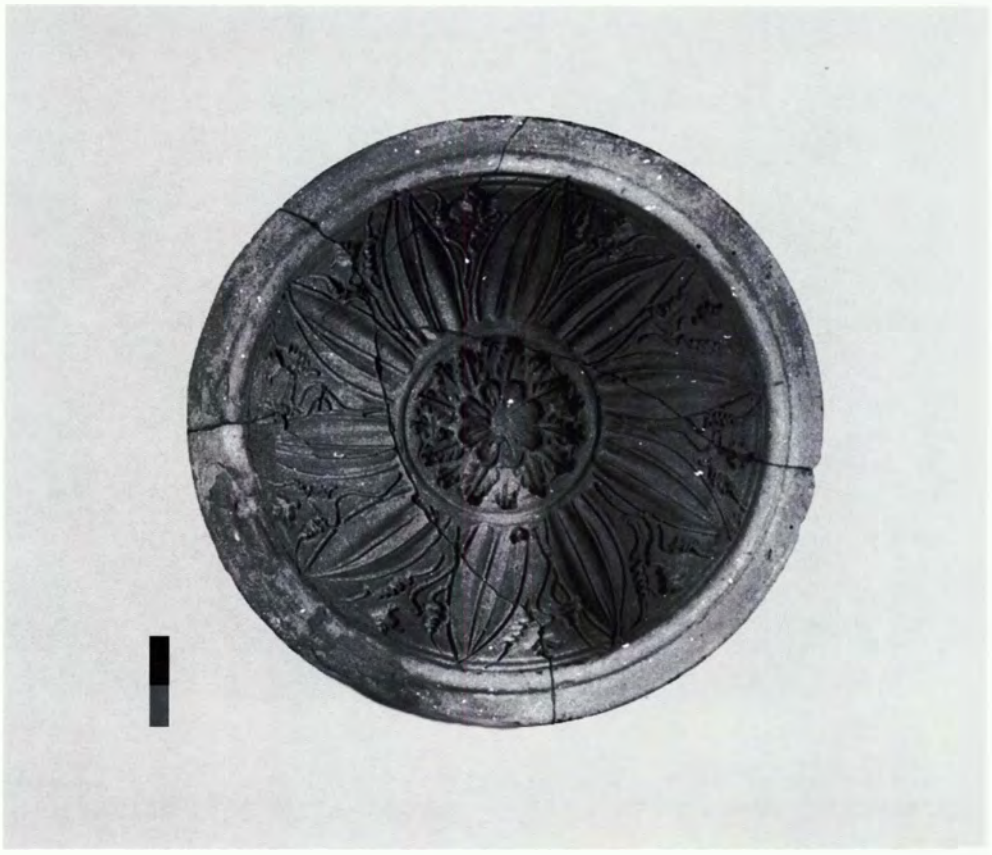

140

141

142

143

144
145

146

147

148

149

150
151

152
154

153

155

156

157

158
159

160

161
162

163-164
165-166
167-168
169-170

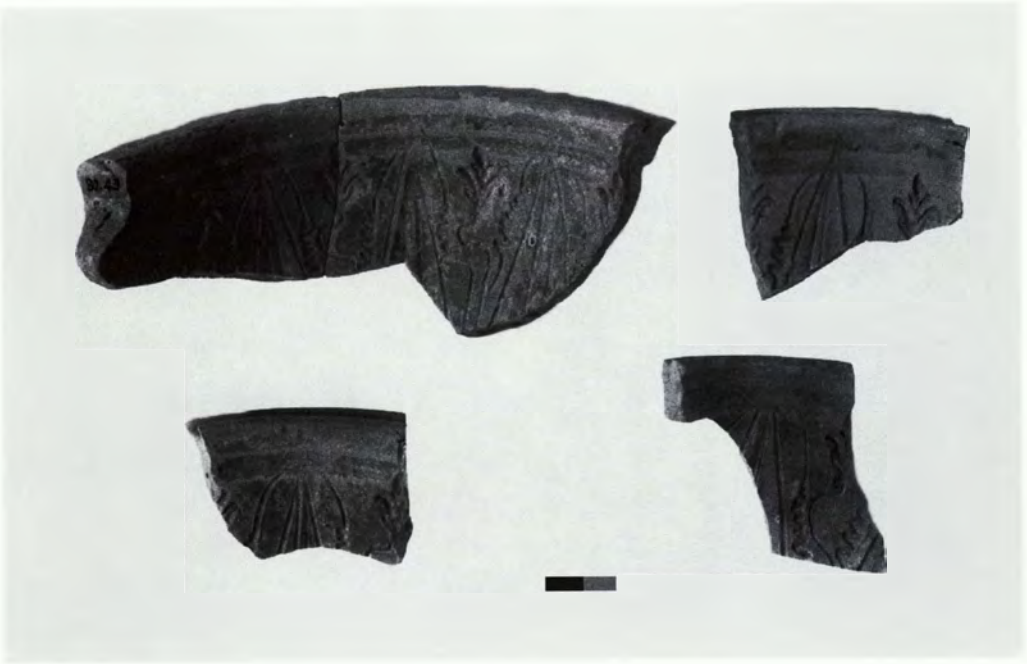

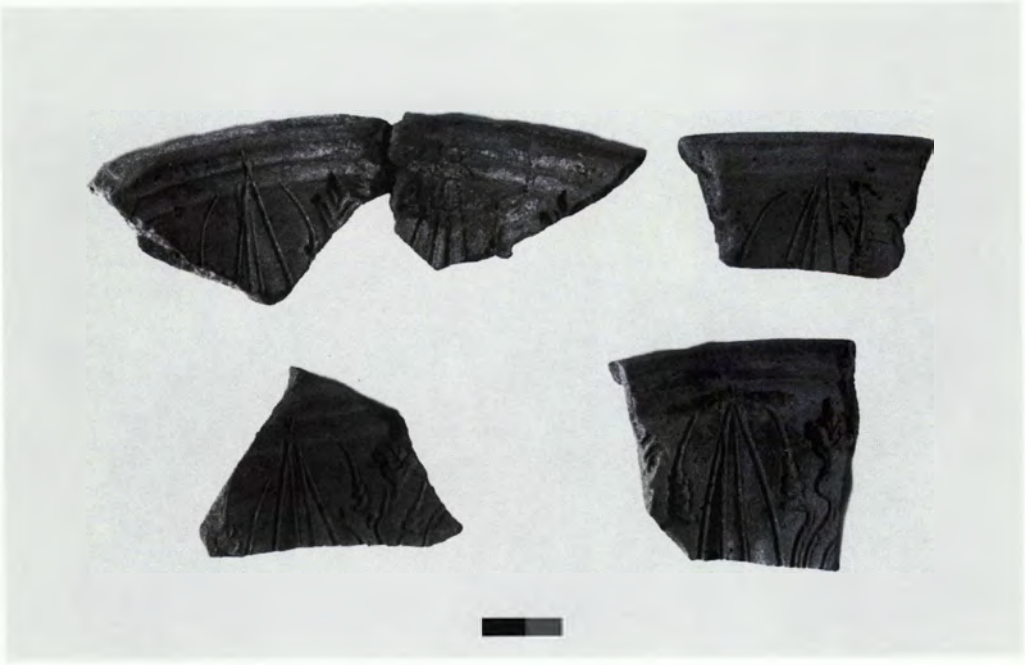

171-172
173

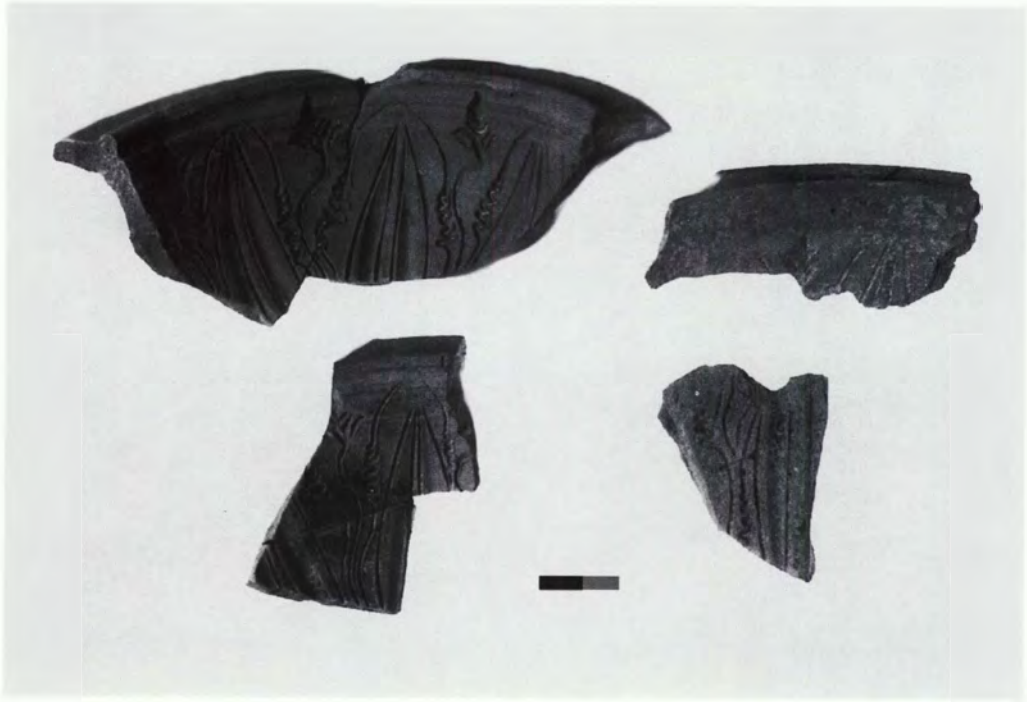

174

175
176

177

178
179

180

181
182

183
184

185
186

187
189

188

190

191
192

193

194
195

196

197
199

198

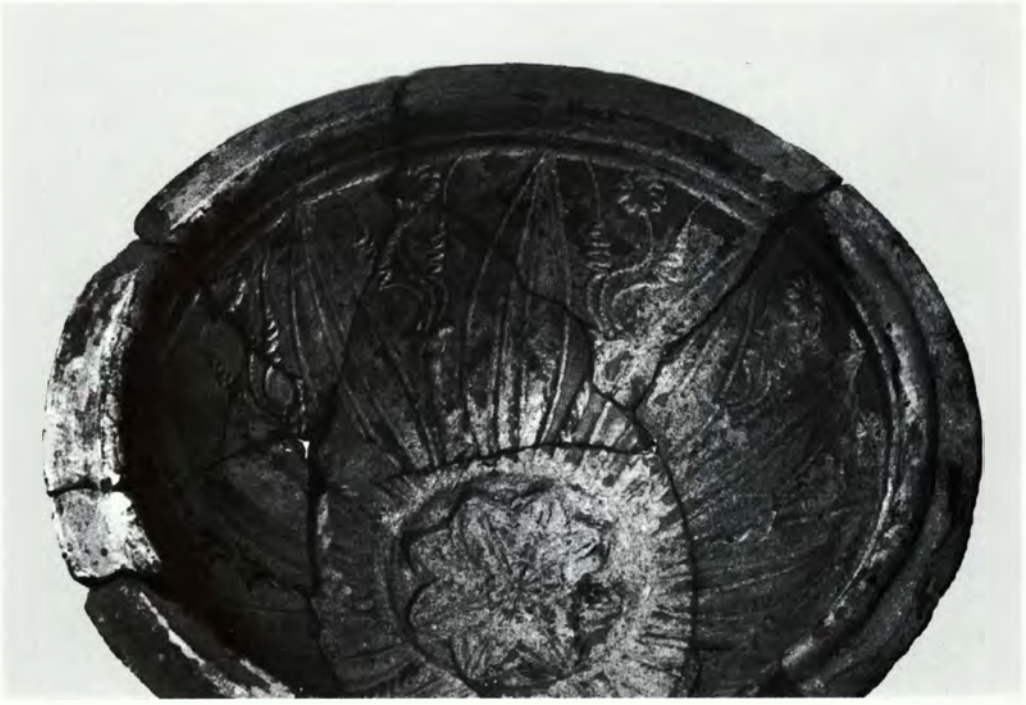

200
201

202
203

204
205

206
207

208
209

210
211

212

213
214

215
216

217
218

219
220

221
222

223
224

225
226

227
228

229
230

231
232

233
234

235
236

237
238

239
240

241
242

243

244

245
246

247
248

249
250

251
252

253
254

255
256

257
258

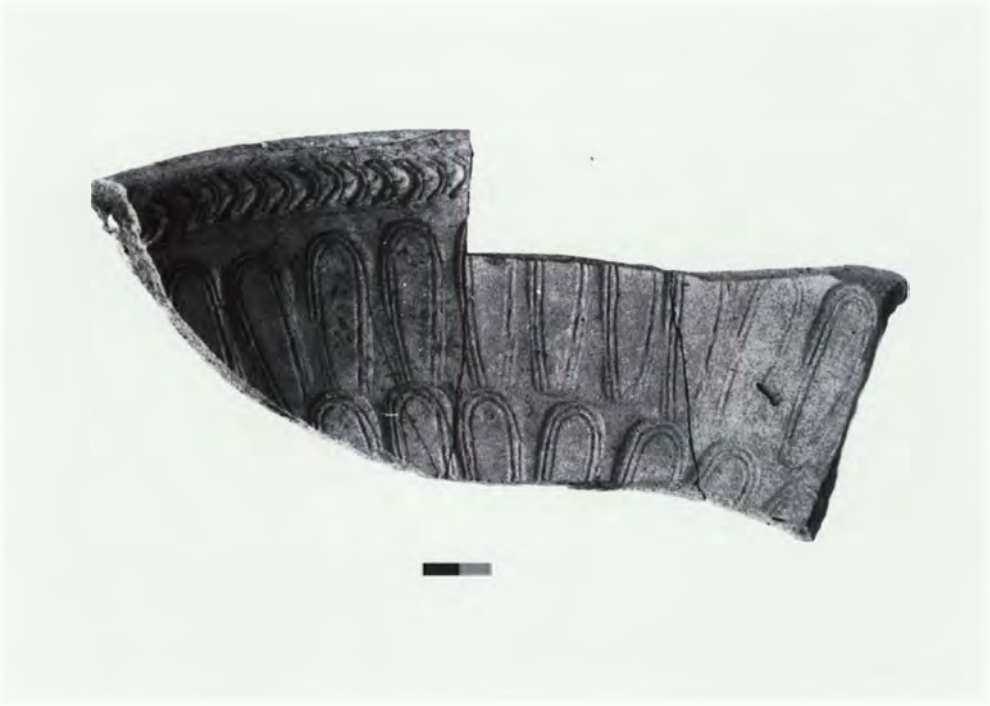

259
260-261

262-263
264
265-266
267

268-269
270-271
272

272

274

275
276

277

278

279

280

281
282

286-287
288-289
290-291
292-293

294-295
296

297

297

297

298

298

298

298
299

299

299

299

300

300

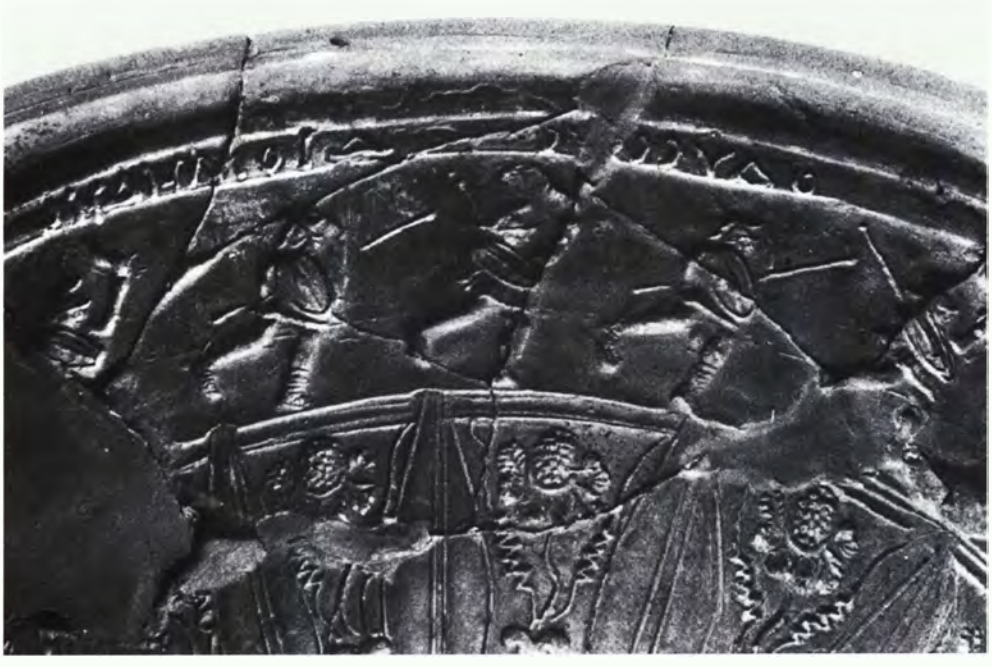

300

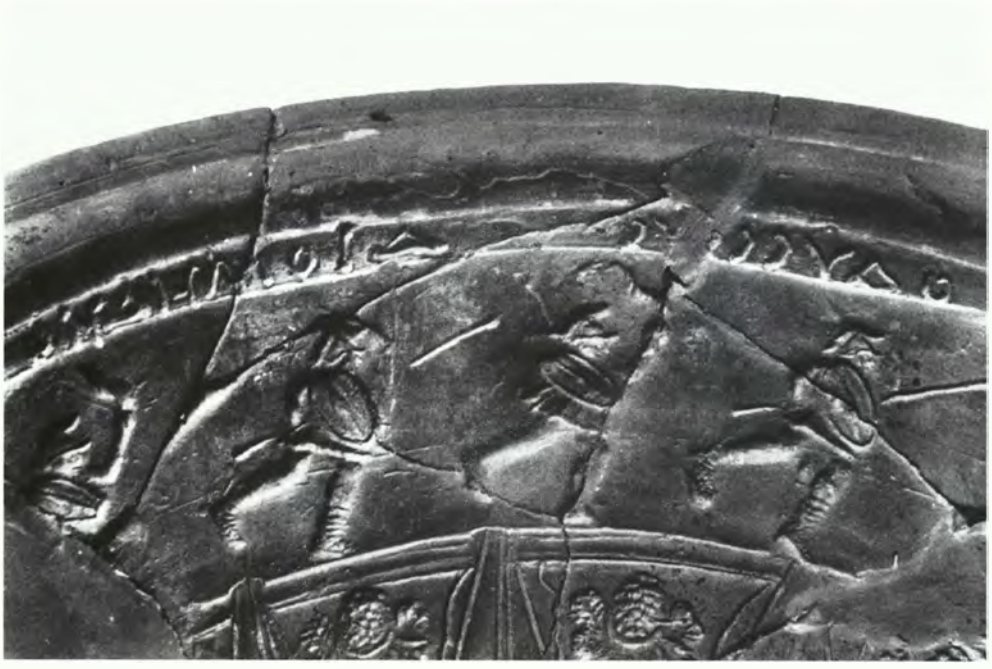

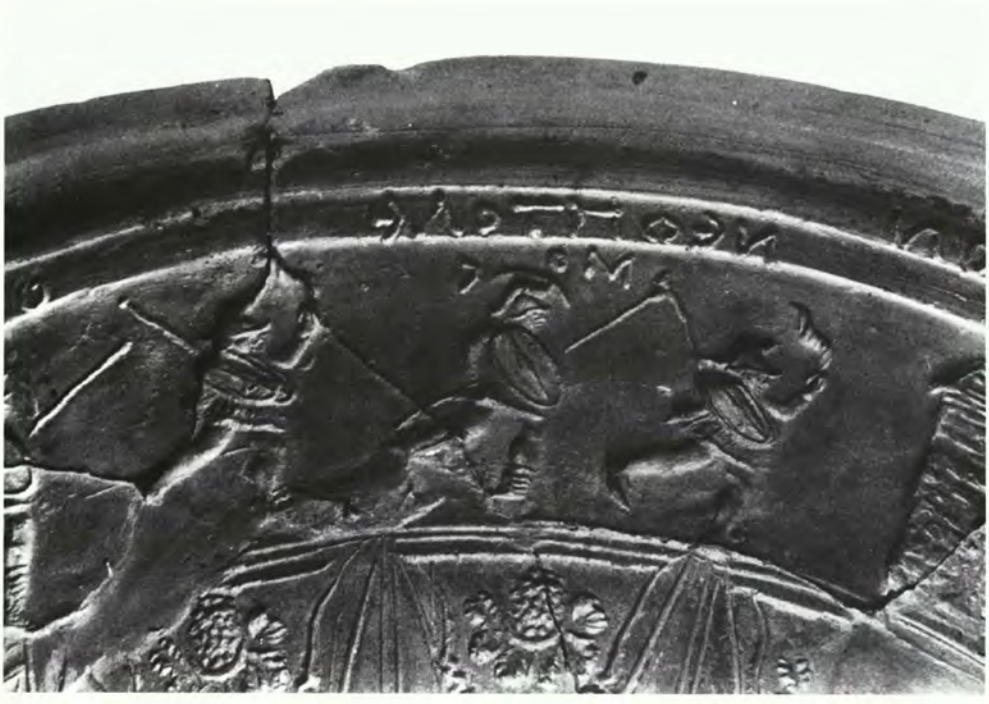

301

301

301

303
302
304
304

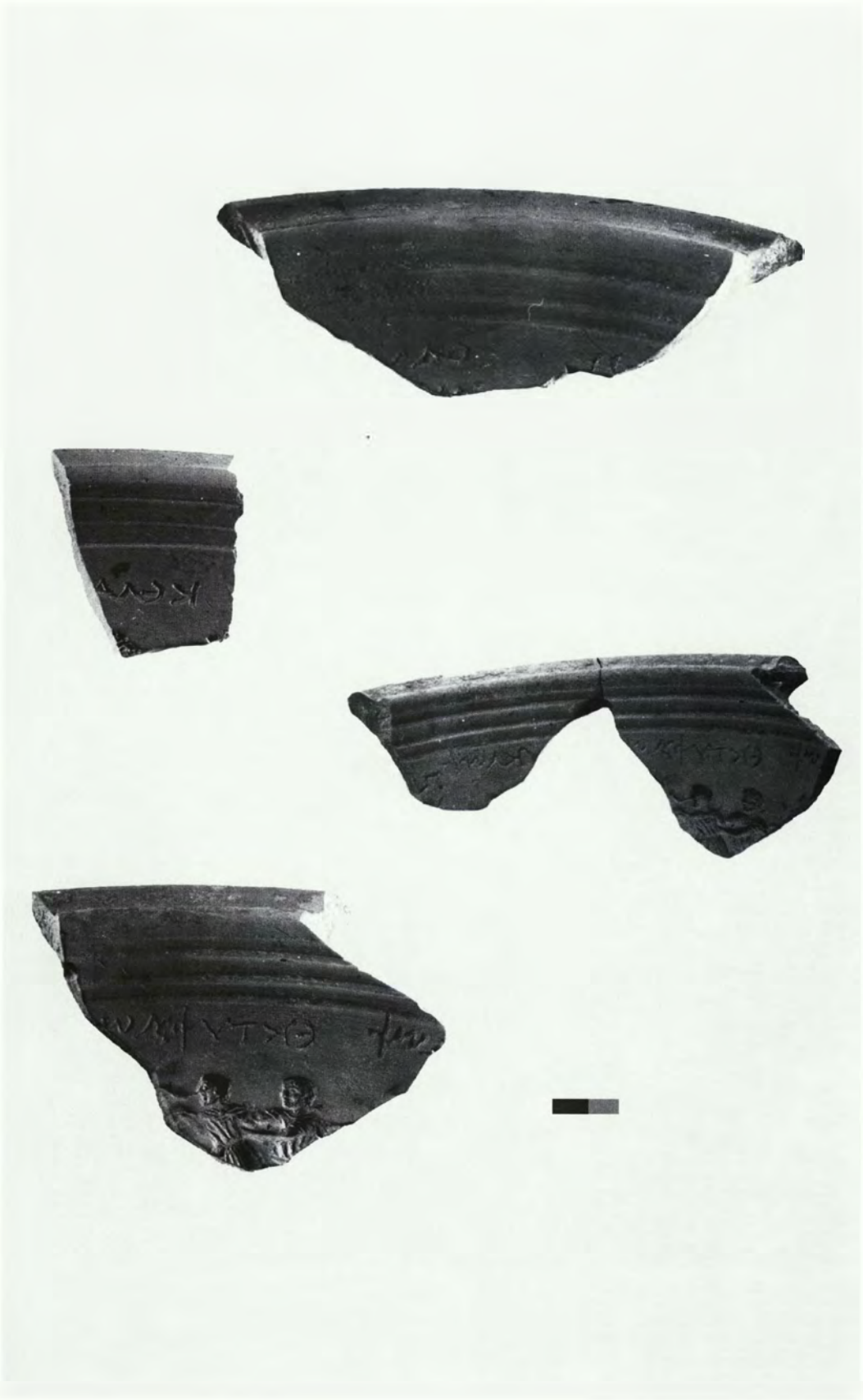

305

305

306

306

306
307

307

307

308

308

308

309

309

309

310

311

311
312

312

313

313
314

314

314

315

315

315

315

316

316

316
317

317

317

317

318

318

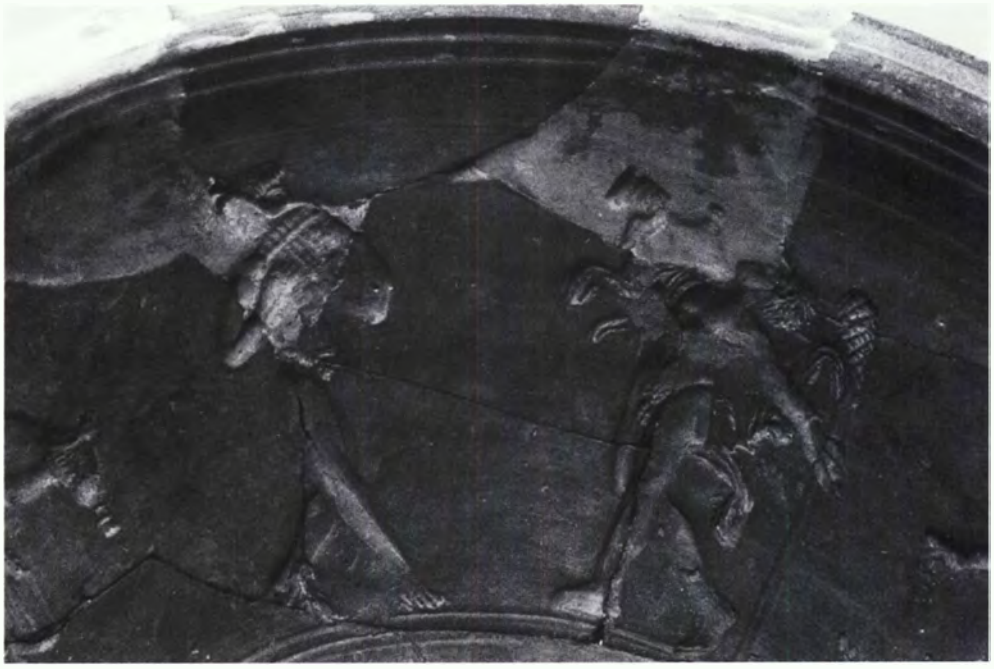

318
319

319

319
320

321

322

322

323

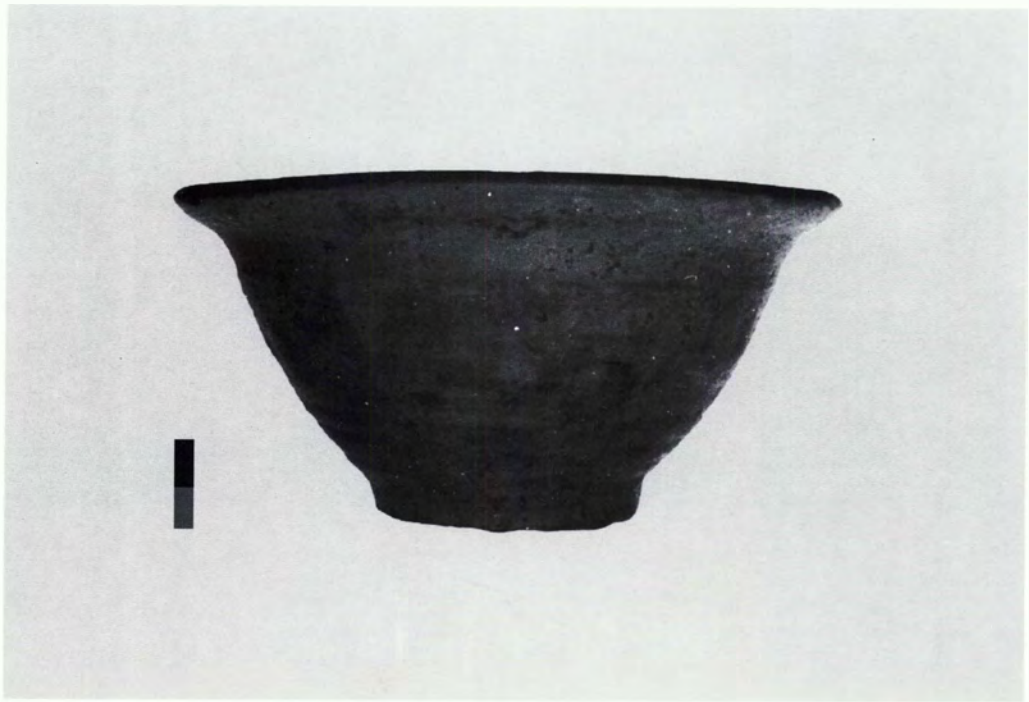

323

323

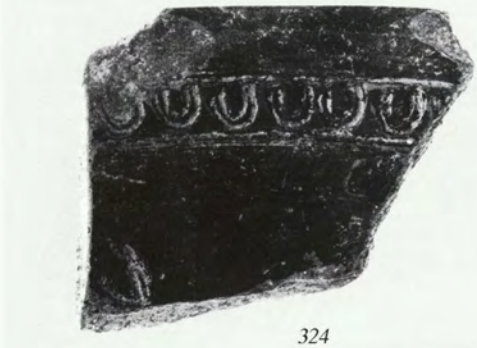

324

325

326

327

328

329
330

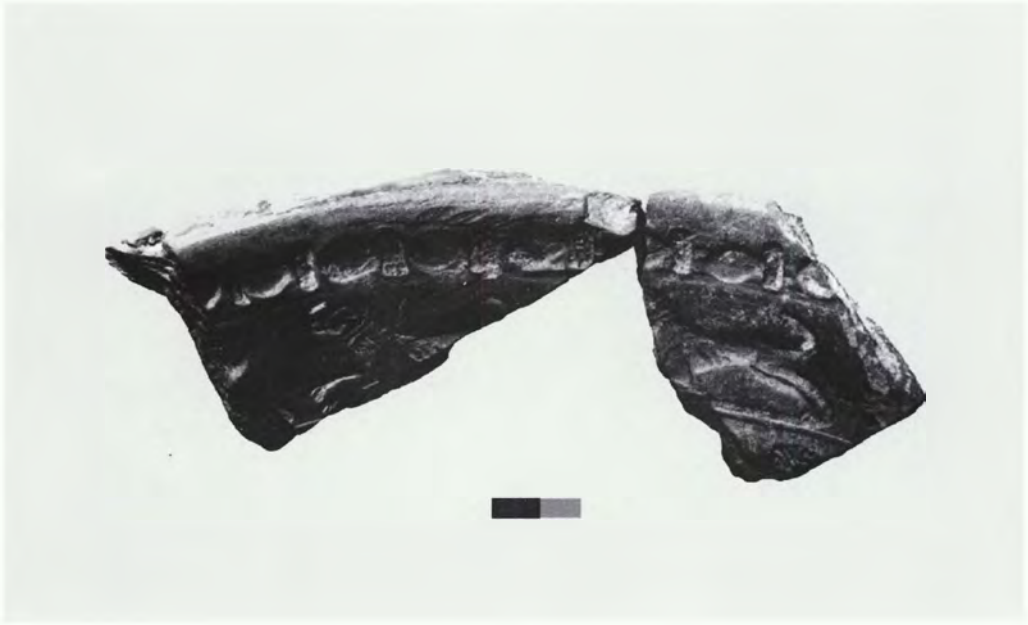

331
332

1

2

K1

K2

K3

K4

K5

K6

K7

K8

K9

K10

K11

K12

K13

K14

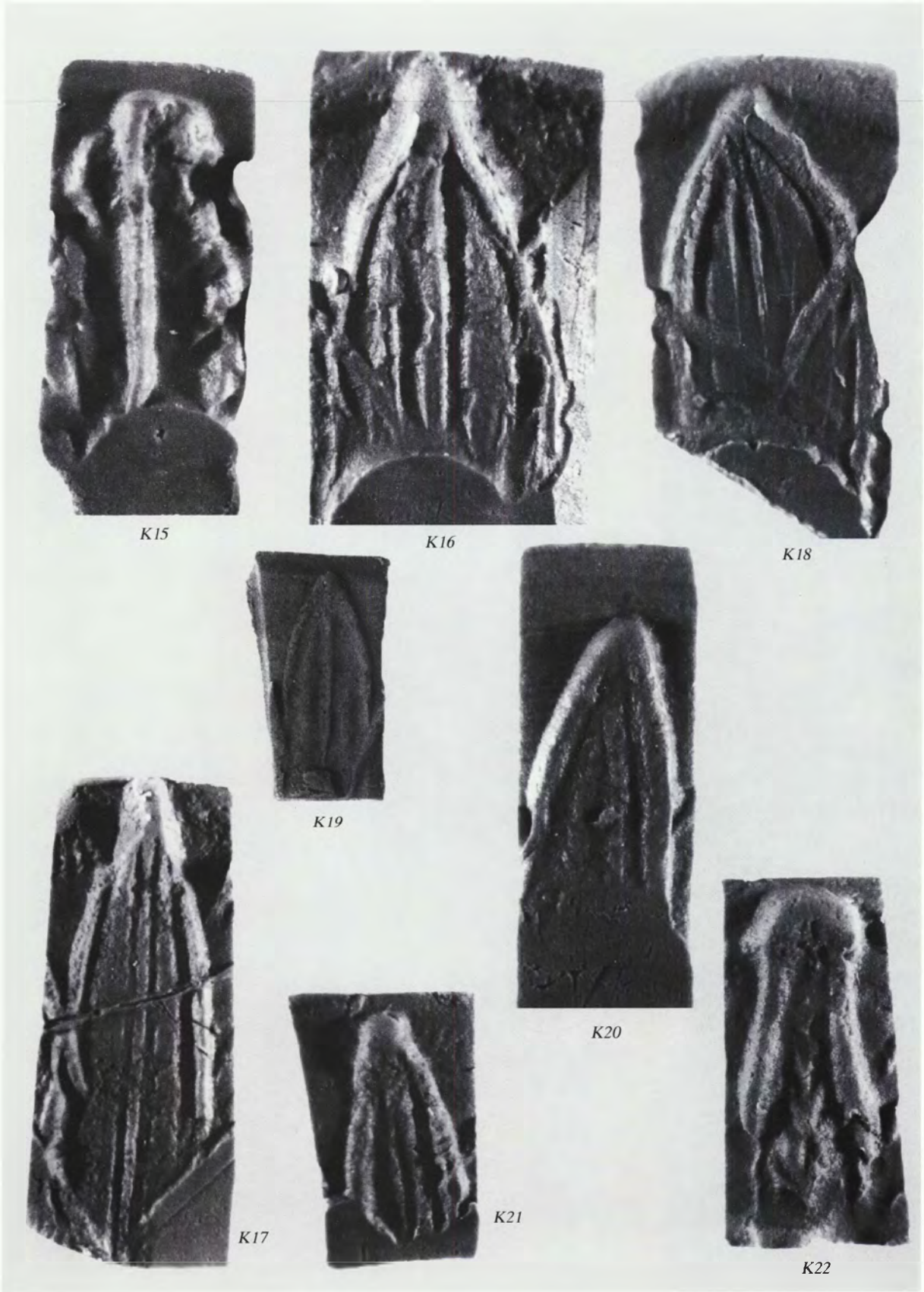

K15

K16

K18

K19

K20

K17

K21

K22

K23

K24

K25

K25

K26

K27

K28

K29

K30

K31

K32

K33

K33

K34

K35

K36

K37

K38

K39

K40

K41

K42

K43

K44

K45

K46

K47

K48

K49

K50

K51 K52

K53

K54

K55

K56

K57

K58

K59

K60

K61

K62

K63

K64

K65

K66

K67

K68

K69

K70

K72

K71

K73

K74

K 75

K 76

K 77

K 78

K 79

K 80

K 81

K 82

K 83

K 84

K 85

K86

K87-88

K88

K89

K91

K90

K92

K93

K94

K95

K97

K96

K99

K98

K100

K101

K 102

K 103

K 104

K 105

K 106

K 107-108

M1

M1

M2

M3

M4

M5

M6

M7

M8

M9

M10

M11

M12

M13

M14

M15

M16

M17

M18

M19

M19

M20

M22

M21

M23

M25

M24

M26

M27

M28

M29

M30

M31

M32

M33

M34

M35

M36

M37

M38

M39

M40

M41

M42

M43

M43

M44

M44

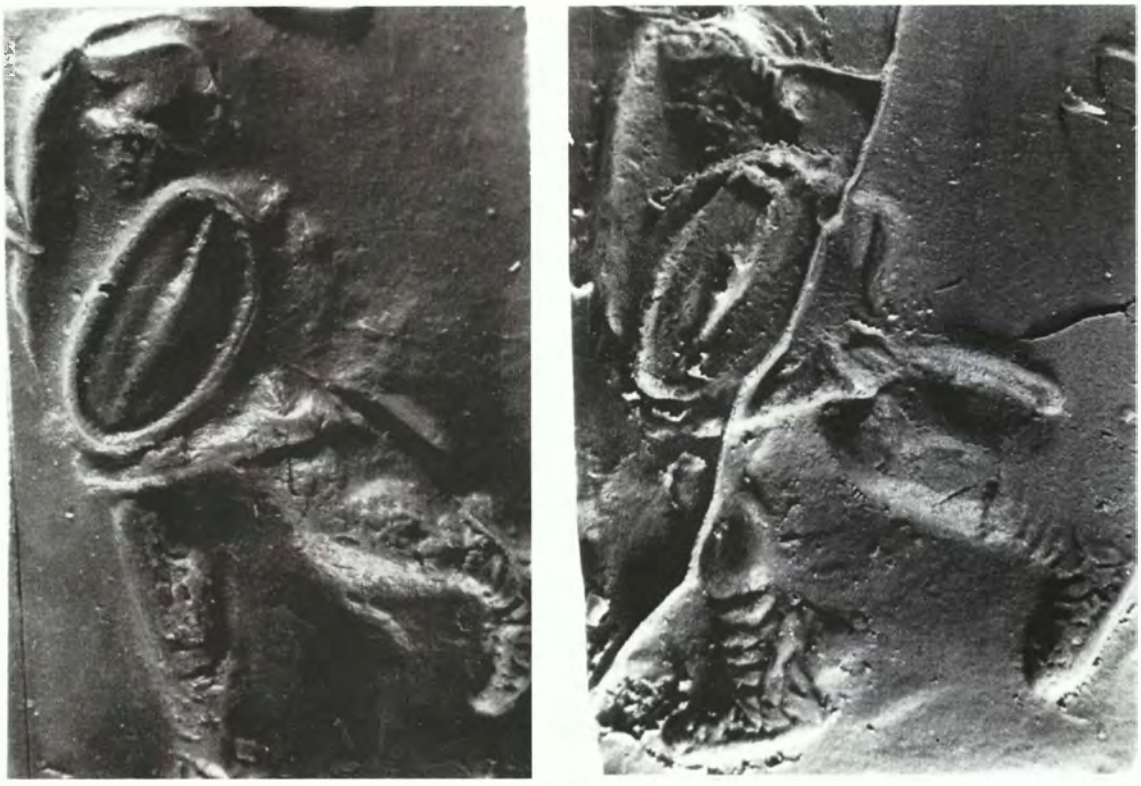

M45

M46

M47

M48

M49

M50

M51

M52

M53

M54

M55

M55

M56

M58

M58

M57

M59

M60

M61

M62

M63

M64

M65

M 65

M 66

M67

M67

M68

M68

M69

M70

M71

M72

M73

M74

M75

M76

M75

M77

M77

M78

M79

M80

M81

M82

M83

M84

M85

M86

M87

M87

M87

M88

M89

M90

Z2

Z1

Z3

Z4

Z5

Z6

Z7

Z8

Z9

Z9

Z10

Z11

Z13

Z13

Z12

Z14

Z15

Z16

A1

A2

A3

A4

A4

A5

A6

A8

A7

A8

N1

N5

N6

N7

N8

N9

N11

N12

N13

A1

A2

A3

A4

A5

A6

A7

A8

A10

A11

A12

A13

A14

A15

A15

A16

Αθηναϊκό τετράδραχμο «Νέας Τεχνοτροπίας».

ISBN 960-214-120-4